8
8, 8, 6, 27
BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
10 F
24
Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu
17-11-C-6
17.5.13.
22

M. TVLLI CICERONIS RHETORICI LIBRI.

Editio ad Manutianam, & Brutinam conformata.

ADIECTÆ SVNT ANNOTATIONES ET CASTIGATIONES; ex variis doctorum virorum ſcriptis ſelectæ.

Coll. Ro. Cat. Ius.
Soc. Iesu B. S.

FRANCOFVRDI
Apud heredes Andreæ Wecheli,
Claudium Marnium & Ioann. Aubrium.
M D X C.

Hoc Volumine infrà ſcripta continentur:

Rhetoricorum ad C.Herennium Lib. IIII.
De Inuentione Rhetorica Lib. II.
De Oratore ad Q. Fratrem Lib. III.
De claris Oratoribus Lib. I.
qui inſcribitur Brutus.
Orator ad M.Brutum.
Topica ad C. Trebatium.
Partitiones Oratoriæ.
De optimo genere Oratorum.

EX ALDI MANVTII IN LIBROS RHETORICOS ad Andream Naugerium, præfatione.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROM.

IN *primo, & ſecundo libro Rhetoricorum ad C.Herennium, & non nihil in tertio, de inuentione, prima, ac maxima parte rhetorices, tractatur. Primus, exordium, narrationem, diuiſionem, & pauca quædam de confirmatione, & confutatione continet.*

Secundus reliquas inuentionis partes, &, quemadmodum ad omnem iudicialem cauſſam inuentionem rerum accommodari oporteret, oſtendit.

Tertius inueniendarũ rerum, quæ pertinent ad cauſſas deliberatiuas, & demonſtratiuas, rationem abſoluit. hinc, quo modo, quæ inuenimus, diſponamus, atq; in ordinem redigamus, & quibus rebus ad dicendum pronunciatio, quibus item inuen-

torum theſaurus, atque omnium partium rhetorices cuſtos memoria comparanda ſit, docet.

Quartus, reddita ratione, quare, præter Græcorum conſuetudinem, ſuis auctor vtatur exẽplis, præcepta elocutionis, quæ eſt vltima pars ex iis quinq;, quas in oratore eſſe oportet, non indiligenter tradit.

Primus autem liber inchoati tantum operis, expoſito genere artis rhetoricæ, & officio, & fine, & materia, & partibus, continet genera controuerſiarum, & inuẽtiones, & conſtitutiones, deinde partes orationis, & in eas omnes omnia præcepta. Et, quoniam in eo ceteris de rebus diſtinctius dictum eſt, diſperſe autem de confirmatione, & reprehenſione, certi in ſecundo libro confirmandi, & reprehẽdendi in ſingula cauſſarum genera loci traduntur. Et, quia, quo pacto tractari conueniret argumentationes, in primo libro accurate expoſitum eſt, in ſecundo tantum inuenta vnam-

vnamquamq; in rem exponuntur ſimpliciter ſine vlla exornatione, vt ex ſecundo inuenta ipſa, ex primo expolitio inuentorum petatur. Poſtremo, quoniam omne in cauſſæ genus argumentandi ratio tradita eſt, deq; inuentione ſatis dictum videtur, reliquas partes orationis, quæ oratori neceſſariæ ſunt, ſe deinceps dicturum Cicero pollicetur; ſed poſtea, mutato conſilio, ſic inchoatum opus reliquit, puto, quia rude videbatur, ſibiq; puero, aut adoleſcentulo, vt ipſe in primo libro de Oratore teſtatur, exciderit. atque ob eam cauſſam rogatus à fratre, tres libros de omni ratione dicendi adeo doctos, ingenioſos, elegantes, copioſos compoſuit, vt, qui in aliis libris ſemper omnes, in his ſe ipſum Cicero ſuperauerit. ipſe etiã illos tanti faciebat, vt in epiſtola quadam ad Leptam hæc ſcripſerit: Oratorem meum tantopere abs te probari, vehementer gaudeo. Mihi quidem ſic perſuadeo, me, quidquid habuerim iudicii de

dicendo, in illum librum contuliſſe. qui ſi eſt talis; qualem tibi videri ſcribis, ego quoque aliquid ſum; ſin autem aliud, non recuſo, quin, quantum de illo libro, tantundẽ de iudicii mei fama detrahatur. Hi igitur tres libri de Oratore, ea, quæ tribus diebus viri omnium eloquentiſsimi, clariſsimique de omni ratione dicendi vel diſſeruerant, vel docuerant, complectuntur. quorum librorum argumenta, tum aliorum, qui hoc ipſo volumine continentur, breuiter narranda hoc ordine viſa ſunt.

In primo libro, ludorum Romanorum diebus, cum L. Craſſus, colligendi ſui cauſſa, ſe in Tuſculanum ſuum cum adoleſcentibus C. Cotta, & P. Sulpitio contuliſſet, veniſſetq; eodem Q. Mucius Scæuola augur, Craſsi ſocer, & M. Antonius, homo & conſiliorum in rep. ſocius, & ſumma cũ Craſſo familiaritate coniunctus, primo die de temporibus illis, deque vniuerſa repub. quam ob cauſſam venerant, multum inter ſe

ter ſe vſq; ad extremum tempus diei collocuti dicuntur. ſed ea alibi ſunt à M. Tullio mandata litteris.

Poſtero autem die, cum illi maiores natu ſatis quieuiſſent, atque in ambulationẽ ventum eſſet, & Scæuola, duobus ſpatiis, tribusve factis, quod infirmis eſſet pedibus, dixiſſet, vt imitantes Socratẽ illũ, qui eſt in Phædro Platonis, ſub platano & ipſi quieſcerent, allatis puluinis, omnes in iis ſedibus, quæ erant ſub platano, dicũtur conſediſſe. Ibi, vt ex priſtino ſermone relaxarentur animi omniũ, cũ Craſſus ſermonem quendam de ſtudio dicendi intuliſſet, & quædam ab Scæuola contra ea, quæ dixerat Craſſus, comiter dicta fuiſſent, ab Antonio, & Craſſo de rhetorices materia, & de iis, quæ oratori neceſſaria ſunt, in toto primo libro ornate, copioſeque diſſeritur. cui ſatis longæ diſputationi adfuit quidem ſenex Scæuola; ſed, quoniam in Tuſculanum ſuum ire conſtituerat,

ſermoni, qui de arte dicendi inſtituebatur, non interfuit. cur autem illius perſona ab reliquis libris dimota ſit, docet ipſe Cicero in quarto libro Epiſtolarum ad Atticū, his verbis: Quod in his oratoriis libris, quos laudas, perſonam deſideras Scæuolæ, non eam temere dimoui, ſed feci idem, quod in πολιτείᾳ *Deus ille noſter Plato. Cum in Piræeum Socrates veniſſet ad Cephalū, locupletem, & feſtiuum ſenem, quoad primus ſermo ille haberetur, adeſt in diſputando ſenex; deinde, cum ipſe quoq; commodiſsime locutus eſſet, ad rem diuinā dicit ſe velle diſcedere, neque poſtea reuertitur. Credo Platonem vix putaſſe ſatis cōſonum fore, ſi hominē id ætatis in tam longo ſermone diutius detinuiſſet. Multò ego ſatius hoc mihi cauendū putaui in Scæuola, qui & ætate, & valetudine ea, qua eſſe meminiſti, & iis honoribus, vt vix ſatis decorum videretur, eum plures dies eſſe in Craßi Tuſculano. & erat primi libri ſermo*

non

non alienus ab Scæuolæ ſtudiis. reliqui libri τεχνολογίαν habent, vt ſcis. huic ioculatoriæ diſputationi ſenem illum, vt noras, intereſſe ſane nolui. Die tertio, cum iam in Tuſculanum Lælii ſoceri ſui abiiſſet Scæuola, & Q. Catulus ſenex, & C. Iulius Cæſar fratres è Tuſculanis ſuis in Craßi Tuſculanum ad audiendũ Antonium veniſſent, cuius eſſe partes, vt eo die de arte dicendi loqueretur, ab Scæuola Iulius, cum ad fratrem veniret, audiuerat, in ſecundo quidem libro ante meridiẽ ab Antonio de inuentione, diſpoſitione, memoria, tribus de quinq; quaſi mẽbris eloquentiæ, interpellantibus interdum aliis vel interrogando, vel approbando, vel etiam addendo, vel vtcumq; aliter videretur, doctißime agitur. Et, quoniam ſuauis eſt, & vehementer ſæpe vtilis iocus, & facetiæ, hæc Iulio pars, quod in eo genere aliis excelleret, conſenſu omnium datur. quamobrem ille corã conſummatißimis, ac diuinis ora-

toribus Antonio, & Craſſo tamquam in ſcena geſtum ſpectante Roſcio acturus, verecunde quidem, ſed cum iam defeſſus eſſet diſputando Antonius, cum perpauca adhuc reſtarent, peropportune ſe interpoſuit, munuſq; ſuũ diligenter, iucundeq; peragit.

In tertio autem, inclinato iam in pomeridianum tempus die, Craſſus de elocutione, & actione, reliquis rhetoricæ partibus, quæ ei ab Antonio ex cõſtituto relictæ fuerant, diſertiſſime, & copioſiſſime loquitur. In his libris non ieiunas rhetorum artes, ſed locupletiſſimos Ariſtotelis libros ſecutus videtur Cicero, idq; in Craſſi maxime ſermone. vt hinc quoque perſpici poſſit, hoc ab eo vere in Oratore dictum eſſe, ſe Oratorem, ſi modo ſit, vel quicumque ſit, non ex rhetorum officinis, ſed ex Academiæ ſpatiis exſtitiſſe.

In libro de claris oratoribus, qui Brutus dicitur, deplorata ſummo cum dolore morte Hortenſij, quicum Cicero ſemper coniunctiſ-

iunctiſſime, & amantiſſime vixerat, ſociusque, & conſors glorioſi laboris fuerat, enumerat, quicumque vſq; ad ſua tempora Latini oratores clari exſtiterant, ante tamen Græcis, qui excelluerant, quaſi in tranſcurſu, breuiter enumeratis.

In libro, qui Orator appellatur, cum à Cicerone M. Brutus per litteras petiuiſſet, vt, quod optimum eſſet genus dicendi, ſibi oſtenderet, id ille diligentiſſime, & copioſiſſime fecit. Et, quamuis de elocutione tantum à Bruto requiſitus videretur, non nulla tamen de inuentione, diſpoſitione, actione, vt plenius foret opus, adiecit.

In Topicis de communibus locis, vnde argumenta ducuntur, breuiter quidem inter nauigandum, cum etiam libros Cicero non haberet, ſed docte, & dilucide agitur. Exempla tamen, quod ad Trebatium iuriſconſultum ſcribatur, ex iure ſumuntur.

In Partitionibus in omne cauſſarum genus præcepta colliguntur.

In libro, qui de optimo oratorum genere inſcribitur, cum falſam Cicero eorum vellet opinionem oſtendere, qui eos ſolos Attice dicere contēdebant, qui tenui quodam, & ſicco ſcribendi genere vterentur, Æſchinis, & Demoſthenis inter ſe contrarias orationes conuertit, vt, cum hi Attici omnium conſenſu haberentur, neq; tenui ſolum genere, ſed ampliſsimo etiam, ac mediocri nonnumquam vterentur, manifeſtus illorum error deprehenderetur. Sed ipſæ orationes ad nos non peruenerunt. id, quod habetur, præfatio eſt quædam.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM

Liber I.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

ETsi negotiis familiaribus impediti, vix ſatis otiū ſtudio ſuppeditare poſſumus, & id ipſum, quod datur otii, libentiùs in Philoſophia cōſumere conſueuimus: tamen tua nos, C. Herenni, voluntas cōmouit, vt de ratione dicendi conſcriberemus: ne aut tua cauſa noluiſſe nos, aut fugiſſe laborem putares. Et eò ſtudioſiùs hoc negotium ſuſcepimus, quòd te non ſine cauſa velle cognoſcere rhetoricam intelligebamus. Non enim parum habet in ſe fructus copia dicendi, & commoditas orationis, ſi recta intelligentia & definita moderatione animi gubernetur. Quas ob res illa, quæ Græci ſcriptores inanis arrogantiæ cauſa ſibi aſſumpſerūt, reliquimus. Nam illi, ne parum multa ſciſſe viderentur, ea conquiſiuerunt, quæ nihil attinebant, vt ars difficilior cognitu putaretur: nos autem ea, quæ videbantur ad rationem dicendi pertinere, ſumpſimus. Non enim ſpe quæſtus, aut gloria commoti, venimus ad ſcribendum, quemadmodum cæteri: ſed vt induſtria noſtra tuæ morem geramus voluntati. Nunc, ne nimium longa ſumatur oratio, de re dicere incipiemus. Sed ſi te vnum illud monuerimus, artē ſine aſſiduitate dicendi non multùm iuuare: vt intelligas, hanc rationem præceptionis accommodari ad exercitationem oportere.

Oratoris officium eſt, de his rebus poſſe dicere, quæ res ad vſum ciuilem moribus ac legibus conſtitutæ ſunt, cum aſſenſione auditorum, quoad eius fieri poterit. Tria

ſunt genera cauſarum, quæ recipere debet orator: demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Demonſtratiuum, eſt quod attribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem vel vituperationem. Deliberatiuum, eſt quod in conſultatione poſitum, habet in ſe ſuaſionem & diſſuaſionem. Iudiciale, eſt quod poſitum in controuerſia, habet accuſationem, aut petitionem cum defenſione. Nunc, quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde, quomodo has cauſas tractari conueniat, oſtendemus. Oportet igitur in oratore eſſe inuentionem, diſpoſitionem, elocutionē, memoriam, & pronuntiationem. Inuentio, eſt excogitatio rerum verarum, aut veriſimilium, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio, eſt ordo & diſtributio rerũ, quæ demõſtrat quid quibus in locis ſit collocandum. Elocutio, eſt idoneorũ verborũ, & ſententiarum ad inuentionē accommodatio. Memoria, eſt firma animi rerum & verborum diſpoſitionis perceptio. Pronuntiatio, eſt vocis, & vultus, & geſtus moderatio cum venuſtate. Hæc omnia tribus modis aſſequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. Ars, eſt præceptio, quæ dat certam viam rationemque dicendi. Imitatio, eſt qua impellimur cum diligenti ratione, vt aliquorum ſimiles in dicendo velimus eſſe. Exercitatio, eſt aſſiduus vſus, conſuetudoque dicendi. Quoniam igitur demonſtratum eſt, quas cauſas oratorem recipere, quaſque res habere cōueniat: nunc, quemadmodum ad orationem poſſint oratoris officia accommodari, dicendum videtur.

INVENTIO in ſex partes orationis conſumitur, exordium, narrationem, diuiſionem, confirmationem, confutationem, cōcluſionem. Exordium, eſt principiũ orationis, per quod animus auditoris aut iudicis conſtituitur, vel apparatur ad audiendum. Narratio, eſt rerum geſtarum, aut perinde vt geſtarum, expoſitio. Diuiſio, eſt per quam aperimus quid conueniat, & quid in controuerſia ſit, & per quã exponimus quibus de rebus ſimus dicturi. Confirmatio, eſt noſtrorum argumentorum expoſitio cum aſſeueratione. Confutatio, eſt contrariorum locorum diſſolutio. Concluſio, eſt artificioſus terminus orationis. Nũc, quoniã vnà cũ oratoris officiis, quò res cognitu facilior eſſet, producti ſumus, vt de orationis partibus loqueremur, & eas ad

inuentionis

inuentionis rationem accommodaremus, de Exordio primùm dicendũ videtur. Cauſa poſita, quò cõmodiùs exordiri poſſimus, genus cauſę eſt conſiderandum. Genera cauſarum ſunt quatuor, honeſtum, turpe, dubium, humile. Honeſtum cauſæ genus putatur, cùm aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum videtur: aut id oppugnamus, quod ab omnibus videtur oppugnari debere: vt pro viro forti contra parricidã. Turpe genus cauſę intelligitur, quũ aut honeſta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubiũ genus eſt, cùm habet in ſe cauſa & honeſtatis & turpitudinis partem. Humile genus eſt, cùm contempta res affertur. Quum hæc ita ſint, conueniet exordiorum rationem ad omne genus cauſæ accommodari.

Exordiorum duo ſunt genera: Principium, quod Græcè προοίμιον appellatur: & inſinuatio, quæ ἔφοδος nominatur. Principium eſt, quum ſtatim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. Id ita ſumitur, vt attẽtos, vt dociles, vt beneuolos auditores habere poſſim⁹. Si genus cauſæ dubiũ habebimus, à beneuolentia principiũ conſtituemus, ne quid illa turpitudinis pars nobis obeſſe poſſit. Sin humile genus erit cauſæ, faciemus attentos. Sin turpe genus cauſæ erit, inſinuatione vtemur, de qua poſterius dicem⁹, niſi quid nacti fuerimus, quare, aduerſarios criminando, beneuolentiã captare poſſimus. Sin honeſtũ cauſæ genus erit, licebit rectè vel vti, vel non vti principio. Si vti volemus, aut id oportebit oſtendere, quare cauſa ſit honeſta, aut breuiter, quib. de reb. ſimus dicturi, exponere. Si principio vti volemus, à lege, à ſcriptura, aut ab aliquo firmiſſimo noſtræ cauſæ adiumẽto principiũ capere oportebit. Quoniã igitur docilem, beneuolum, attentũ habere auditorẽ volumus, quomodo quidq; confici poſſit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, ſi ſummã cauſæ breuiter exponemus, & ſi attentos eos faciemus. Nã docilis eſt is, qui attentè vult audire. Attentos habebimus, ſi pollicebimur nos de reb⁹ magnis, nouis, inuſitatis verba facturos, aut de iis rebus, q̃ ad Rempubl. pertinẽt, aut ad eos ipſos qui audient, aut ad Deorũ immortaliũ religionẽ: &, ſi rogabimus vt attentè audiãt: &, ſi numero exponemus res, quib. de reb. dicturi ſumus. Beneuolos auditores facere quatuor

modis poſſumus, à noſtra, ab aduerſariorum, ab auditorũ perſona, & à rebus ipſis. A noſtra perſona beneuolentiam contrahemus, ſi noſtrum officium ſine arrogantia laudabimus, aut in Remp. quales fuerimus, aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipſos qui audiunt, aliquid referemus, dũmodo hæc omnia ad eam ipſam rem, de qua agitur, ſint accommodata. Item, ſi noſtra incommoda proferemus, inopiam, ſolitudinem, calamitatem: &, ſi orabimus vt nobis ſint auxilio, & ſimul oſtendemus, nos in aliis ſpem noluiſſe habere. Ab aduerſariorum perſona beneuolentia captabitur, ſi eos in odium, in inuidiam, in contemptionem adducemus. In odium rapiemus, ſi quid eorum ſpurcè, ſuperbè, perfidioſè, crudeliter, confidenter, malitioſè, flagitioſè factum proferemus. In inuidiã trahemus, ſi vim, ſi potentiam, factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hoſpitium, ſodalitatem, affinitates aduerſariorum proferemus, & his adiumentis magis, quàm veritati eos confidere aperiemus. In contemptionem adducemus, ſi inertiam, ignauiam, deſidiam, luxuriam aduerſariorum proferemus. Ab auditorum perſona beneuolentia colligetur, ſi res eorum fortiter, ſapienter, manſuetè, magnificè iudicatas proferemus: & ſi, quæ de iis exiſtimatio, quæ iudicii expectatio ſit, aperiemus. A rebus ipſis beneuolum efficiemus auditorem, ſi noſtram cauſam laudando extollemus, aduerſariorum per contemptionem deprimemus. Deinceps de Inſinuatione aperiendum eſt.

TRIA ſunt tempora quibus principio vti non poſſumus, quæ diligenter ſunt conſideranda: aut cùm turpem cauſam habemus, hoc eſt, cùm ipſa res animum auditoris à nobis alienat: aut cùm animus auditoris perſuaſus eſſe videtùr ab iis, qui antè contrà dixerunt: aut cùm defeſſus eſt eos audiendo, qui antè dixerunt. Si cauſa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: rem, non hominem, aut hominem, non rem ſpectari oportere: non placere nobis ipſis, quæ facta dicantur ab aduerſariis, & eſſe indigna, aut nefaria. Deinde cùm diu rem auxerimus, nihil ſimile à nobis factum oſtendemus: aut aliquorum iudiciũ de ſimili cauſa, aut de eadem, aut de minore, aut de maiore proferemus. Deinde ad noſtram cauſam pedetentim accedemus,

demus,& ſimilitudinem conferemus.Itẽ,ſi negabimus,nos de aduerſariis, aut de aliqua re dicturos, & tamen occultè dicemus interiectione verborum.Si perſuaſus auditor fuerit, id eſt, ſi oratio aduerſariorum auditoribus fidem fecerit: (neque enim non facilè ſcire poterimus: quoniam non ſumus neſcii quibus rebus fides fieri ſoleat) ergo, ſi fidem factam putabimus, his rebus nos inſinuabimus ad cauſam, ſi de eo, quod aduerſarii firmiſſimum ſibi adiumentum putauerint, primùm nos dicturos pollicebimur: aut ab aduerſarii dicto exordiemur,&ab eo maximè,quod ille nuperrimè dixerit, aut dubitatione vtemur: quid potiſſimùm dicamus,aut cui loco primùm reſpondeamus, cum admiratione.Si defeſſi erunt audiendo,ab aliqua re,quæ riſum mouere poſſit, exordiemur,ab apologo, à fabula veriſimili, imitatione, deprauatione, inuerſione, abiectione, ambiguo, ſuſpicione, irriſione,ſtultitia,exuperatione, collocatione, literarum mutatione: præterea expectatione, ſimilitudine,nouitate,hiſtoria,verſu: aut ab alicuius interpellatione,aut irriſione: &, ſi promiſerimus aliter, ac parati fuerimus, nos eſſe dicturos, nos non eodem modo, vt cæteri ſoleant, verba facturos: quid alii ſoleant, quid nos facturi ſimus, breuiter exponemus. Inter inſinuationem & principium hoc intereſt, quòd principium huiuſmodi debet eſſe, vt ſtatim apertis rationibus, quas præſcripſimus, aut beneuolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem: at inſinuatio eiuſmodi debet eſſe,vt occultè per diſſimulationem eadem illa omnia conficiamus, vt ad eandẽ commoditatem in dicendi opere venire poſſimus. Verùm hæ tres vtilitates tametſi in tota oratione ſunt comparandæ, hoc eſt, vt auditores ſeſe perpetuò nobis attentos, dociles, beneuolos præbeant: tamen id per exordium cauſæ maximè comparandum eſt.Nunc, ne quando vitioſo exordio vtamur, quæ vitia vitanda ſint, docebo. In exordienda cauſa ſeruandum eſt, vt lenis ſit ſermo, & vſitata verborum conſuetudo, vt non apparata oratio eſſe videatur. Vitioſum exordium eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, quod vulgare dicitur. Item vitioſum eſt, quo nihilominus aduerſarius poteſt vti, quod commune appellatur. Item illud, quo aduerſarius poterit vti ex contrario. Item

vitioſum eſt, quod nimium apparatis verbis compoſitum eſt, aut nimis longum eſt, & quod non ex ipſa cauſa natum videatur, vt propriè cohæreat cum narratione: & quod neque beneuolum, neque docilem, neque attentum facit auditorem. De exordio ſatis dictum eſt: deinceps ad narrationem tranſeamus.

NARRATIONVM tria ſunt genera. Vnum, quo exponimus rem geſtã, & vnumquodq; trahimus ad vtilitatẽ noſtrã vincendi cauſa: quod pertinet ad eas cauſas de quibus iudicium futurum eſt. Alterũ genus narrationis eſt, quod intercurrit nonnunquam aut fidei, aut criminationis, aut tranſitionis, aut alicuius apparationis vel laudationis cauſa. Tertium genus eſt id, quod à cauſa ciuili remotum eſt: in quo tamen exerceri conuenit, quò commodius illas ſuperiores narrationes in cauſis tractare poſſimus. Eius narrationis duo ſunt genera: vnum, quod in negotiis: alterum, quod in perſonis poſitum eſt. Id, quod in negotiorum expoſitione poſitum eſt, tres habet parteis, fabulam, hiſtoriã, argumentum. Fabula eſt, quæ neque veras, neque veriſimiles continet res, vt hæ, quæ tragœdiis traditæ ſunt. Hiſtoria, eſt res geſta, ſed ab ætatis noſtræ memoria remota. Argumentum, eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit, velut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis, quod in perſonis poſitum eſt, debet habere ſermonis feſtiuitatem, animorum diſſimilitudinem, grauitatem, lenitatem, ſpem, metum, ſuſpicionem, deſiderium, diſſimulationem, miſericordiam, rerum varietates, fortunæ commutationem, inſperatum incommodum, ſubitam lætitiã, iucundum exitum rerum. Verùm hoc in exercendo tranſigetur. Illud, quod ad veritatem pertinet, quomodo tractari conueniat, aperiemus. Treis conuenit res habere narrationẽ, vt breuis, vt dilucida, vt veriſimilis ſit: quæ quoniã fieri oportere ſcimus, quemadmodum faciamus, cognoſcendum eſt. Rem breuiter narrare poterimus, ſi inde incipiemus narrare, vnde neceſſe erit, &, ſi non ab vltimo initio repetere volemus: &, ſi ſummatim, non particulatim narrabimus: &, ſi non ad extremum, ſed vſque eò, quò opus erit, proſequemur: &, ſi tranſitionibus nullis vtemur: &, ſi non deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere: &, ſi

exitus

exitus rerum ita exponemus, vt, antè quoque quæ facta ſint, ſciri poſſint, tametſi nos reticuerimus. Quod genus, ſi dicam, me ex prouincia rediiſſe, profectum quoque in prouinciam intelligatur. Et omnino non modò id quod obeſt, ſed etiam id quod neque obeſt, neque adiuuat, ſatius eſt præterire. Et ne bis aut ſæpius idem dicamus, cauendum eſt: etiam, ne id, quod ſemel ſuprà diximus, deinceps dicamus, hoc modo: Athenis Megaram veſperi aduènit Simo: vbi aduênit Megaram, inſidias fecit virgini: inſidias poſtquam fecit, vim in loco attulit. Rem dilucidè narrabimus, ſi, vt quidque primùm geſtũ erit, ita primùm exponemus, & rerum ac temporum ordinem conſeruabimus, vt geſtæ res erunt, aut vt potuiſſe geri videbuntur. Hîc erit conſiderandum, ne quid perturbatè, ne quid contortè, ne quid ambiguè, ne quid nouè dicamus, ne quam in aliam rem tranſeamus, ne ab vltimo repetamus, ne longè proſequamur, ne qd, quod ad rem pertineat, prætereamus, &, ſi perſequemur ea, quæ de breuitate præcepta ſunt. Nam quò breuior, eò dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet. Veriſimilis narratio erit, ſi, vt mos, vt opinio, vt natura poſtulat, dicemus: ſi ſpatia temporum, perſonarum dignitates, conſiliorum rationes, locorum opportunitates conſtabunt: ne refelli poſſit, aut temporis parum fuiſſe, aut cauſam nullam, aut locum idoneum non fuiſſe, aut homines ipſos facere, aut pati non potuiſſe. Si vera res erit, nihilominus hæc omnia narrando conſeruanda ſunt. Nam ſæpe veritas, niſi hæc ſeruata ſint, fidem facere non poteſt. Sin erit ficta, eò magis erunt conſeruanda. De iis rebus cautè confligendum eſt, quibus in rebus tabulæ, aut alicuius firma autoritas videbitur interfuiſſe. Adhuc q̃ dicta ſunt arbitror mihi conſtare cum cæteris artis ſcriptoribus, niſi quia de inſinuatione noua excogitauimus, quòd eam ſoli, præter cæteros, in tria tempora diuiſimus, vt planè certam viam & perſpicuam rationem exordiorum haberemus. Nunc, quod reliquum eſt, quoniam de rerum inuentione diſputandũ eſt, in qua ſingulare conſumitur oratoris officium, dabimus operam, vt nihilo minus induſtriæ, quàm rei vtilitas poſtulabit, quæſiſſe videamur, ſi prius pauca de cauſarum diuiſione dixerimus.

CAVSARVM diuiſio in duas partes diſtributa eſt. Primùm perorata narratione debemus aperire quid nobis conueniat cum aduerſariis: ſi ea, quæ nobis vtilia erunt, conuenient, quid in controuerſia relinquatur, hoc modo: Interfectam eſſe ab Oreſte matrem conuenit mihi cum aduerſariis: iure fecerit, &, licuerítne facere, id eſt in controuerſia. Item è contrario, Agamemnonem eſſe à Clytemneſtra occiſum confitentur: cùm id ita ſit, me vlciſci parentẽ negant oportuiſſe. Deinde quum hoc fecerimus, diſtributione debemus vti. Ea diuiditur in duas partes, enumerationem, & expoſitionem. Enumeratione vtemur, quum dicemus numero, quot de rebus dicturi ſumus. Eã plus, quàm trium partium numero, eſſe non oportet. Nam & periculoſum eſt, nequando plus, minúſve dicamus: & ſuſpicionem afferet auditori meditationis & artificii, quæ res fidem abrogat oratori. Expoſitio eſt, quum res, quibus de rebus dicturi ſumus, exponimus breuiter & abſolutè. Nũc ad confirmationem tranſeamus.

TOTA ſpes vincendi, ratioque perſuadendi poſita eſt in confirmatione & confutatione. Nam quum adiumenta noſtra expoſuerimus, contrariaq; diſſoluerimus, abſolutè nimirũ munus oratoriũ confecerimus. Vtrunq; igitur facere poterimus, ſi conſtitutionem cauſæ cognouerimus.

Cauſarum conſtitutiones alii quatuor fecerunt, noſter doctor Hermetes tres putauit eſſe, non vt de illorum quicquã detraheret inuentione, ſed vt oſtenderet, id, quod oportuiſſet ſimpliciter, & ſingulari modo docere, illos diſtribuiſſe dupliciter, & bipertitò. Cõſtitutio, eſt prima deprecatio defenſoris cũ accuſatoris inſimulatione cõiuncta. Cõſtitutiones itaq;, vt diximus, tres ſunt, cõiecturalis, legitima, iuridicialis. Cõiecturalis eſt, cũ de facto controuerſia eſt, hoc modo: Aiax in ſylua, poſtq̃ reſciuit quæ feciſſet per inſaniã, gladio incubuit. Vlyſſes interuênit, occiſum conſpicatur, è corpore telũ cruentum educit. Teucer interuênit, cùm fratrẽ occiſum, & inimicũ fratris cũ gladio cruento videt, capitis arceſſit. Hîc, quoniam coniectura verum quæritur, de facto erit controuerſia, & ex eo cõſtitutio cauſæ coniecturalis nominatur. Legitima cõſtitutio eſt, quum in ſcripto, aut ex ſcriptis aliquid controuerſiæ naſcitur. Ea diuiditur in

partes

partes ſex, ſcriptum & ſententiam, contrarias leges, ambiguum, definitionem, translationem, ratiocinationem. Ex ſcripto & ſententia naſcitur controuerſia, quum videtur ſcriptoris voluntas cum ſcripto ipſo diſſentire, hoc modo: Si lex ſit, quæ iubeat, eos, qui propter tempeſtatem nauim reliquerint, omnia perdere: eorum nauim, cæteraque eſſe, ſi nauis conſeruata ſit, qui remanſerint in naui. magnitudine tempeſtatis omnes perterriti nauim reliquerunt, & in ſcapham conſcenderunt, præter vnum ægrotum: is, propter morbum, exire, & fugere non potuit. caſu & fortuna nauis in portum incolumis delata eſt. illam ægrotus poſſidet. nauim petit ille, cuius fuerat. Hæc conſtitutio legitima eſt ex ſcripto & ſententia. Ex contrariis legibus controuerſia conſtat, quum alia lex iubet aut permittit, alia vetat quippiam fieri, hoc modo: Lex vetat, eum, qui de pecuniis repetundis damnatus ſit, in concione orationem habere. Altera lex iubet, augurem in demortui locum qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecuniis repetundis in demortui locum qui petat nominauit: petitur ab eo mulcta. Conſtitutio hæc eſt legitima ex contrariis legibus. Ex ambiguo controuerſia naſcitur, quũ ſcriptum duas aut plureis res ſignificat, hoc modo: Paterfamiliâs quum filium hæredem faceret, teſtamento vaſa argentea vxori legauit. Tullius hæres meus Terentiæ vxori meæ XXX. pondo vaſorum argenteorum dato quæ volet. Poſt mortem eius, vaſa pretioſa & cælata magnificè, illa petit. Tullius ſe quæ velit ipſe XXX. pondo, ei debere dicit. Conſtitutio eſt legitima ex ambiguo. Ex definitione cauſa conſtat, quum in controuerſia eſt, quo nomine factum appelletur. ea eſt huiuſmodi: Quum L. Saturninus legem frumentariam de ſemiſſibus & trientibus laturus eſſet, Cepio, qui per id temporis Quæſtor vrbanus erat, docuit Senatum, ærarium non poſſe pati largitionem tantam. Senatus decreuit, ſi eam legem ad populum ferat, aduerſus Rempublicam videri eum facere. Saturninus ferre cœpit. Collegæ intercedere: ille nihilominus ciſtellam detulit. Cepio vt illum contra S. C. intercedentibus collegis, aduerſus Rempublicam vidit ferre, cum viris bonis impetum facit, pontes diſturbat, ciſtas deiicit, impedimento eſt, quò ſecius

feratur lex: accerſitur Cepio maieſtatis. Conſtitutio eſt legitima èx definitione. Vocabulum enim definitur ipſum, cùm quæretur, quid ſit minuere maieſtatem. Ex tranlatione controuerſia naſcitur, quum aut tempus differendũ, aut accuſatorem mutandum, aut iudices mutandos reus dicit. Hac parte conſtitutionis Græci in iudiciis, nos in iure ciuili plerunque vtimur. In hac parte nos iuris ciuilis ſcientia iuuabit. In iudiciis tamen nonnihil ea vtimur, vt hoc modo: Si quis peculatus accuſatur, quòd vaſa argentea publica de loco priuato dicatur ſuſtuliſſe, poſſit dicere, quum definitione ſit vſus, quid ſit furtum, quid peculatus, ſecum furti agi, non peculatus, oportere. Hæc partitio legitimæ conſtitutionis his de cauſis rarò venit in iudicium, quod in priuata actione prætorię exceptiones fiunt, & cauſa caditis, qui non, quemadmodum oportet, egerit: & in publicis quæſtionibus cauetur legibus, vt antè, ſi reo commodum ſit, iudicium de accuſatore fiat, vtrum illi liceat accuſare, nécne. Ex ratiocinatione controuerſia conſtat, quũ res ſine propria lege venit in iudicium, quæ tamen ab aliis legibus ſimilitudinem quandam aucupatur. Ea eſt huiuſmodi: Lex eſt, Si furioſus exiſtet, agnatorum gentiliumque in eo, pecuniaque eius poteſtas eſto. Et lex, Qui parentem necaſſe iudicatus erit, is obuolutus & obligatus corio deiiciatur in profluentem. Et lex, Paterfamiliàs vti ſuper familia, pecuniáve ſua legauerit, ita ius eſto. Et lex, Si paterfamiliàs inteſtato moritur, familia pecuniaque eius agnatorum gentiliumque eſto. Malleolus iudicatus eſt, matrem necaſſe. ei damnato ſtatim folliculo lupino os obuolutum eſt, & ſoleæ ligneæ pedibus inductæ ſunt, & in carcerem ductus eſt. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt, teſtamentũ ipſo præſente conſcribunt: teſtes ritè affuerunt: de illo ſupplicium paulò pòſt ſumitur. Ii, qui hæredes erant teſtamento, hæreditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui eum oppugnauerat in eius periculo, ſuam vocat hæreditatem lege agnationis. Hìc certa lex in rem nulla affertur, & tamen multæ afferuntur, è quibus ratiocinatio naſcitur, quare potuerit, aut nõ potuerit iure teſtamentũ facere. Conſtitutio legitima eſt ex ratiocinatione. Cuiuſmodi partes eſſent legitimæ conſtitutionis oſtendimus:

dimus: nunc de iuridiciali conſtitutione dicamus. Iuridicialis conſtitutio eſt, quum factum cõuenit, ſed, iure an iniuria factum ſit, quæritur. Eius conſtitutionis partes ſunt duæ, quarum vna abſoluta, altera aſſumptiua nominatur. Abſoluta eſt, quum id ipſum, quod factum eſt, vt aliud nihil foris aſſumatur, rectè factum eſſe dicemus. Ea eſt huiuſmodi: Mimus quidam nominatim Accium poetam cõpellauit in ſcena. cum eo Accius iniuriarũ agit. hic nihil aliud defendit, niſi licere nominari eum, cuius nomine ſcripta dentur agenda. Aſſumptiua pars eſt, quum per ſe defenſio infirma eſt, ſed aſſumpta ex extranea re comprobatur. Aſſumptiuæ partes ſunt quatuor, conceſſio, remotio criminis, tranſlatio criminis, comparatio. Conceſſio eſt, quum reus poſtulat ſibi ignoſci. Ea diuiditur in purgationem, & deprecationem. Purgatio eſt, quum conſultò ſe negat reus feciſſe. Ea diuiditur in fortunam, imprudentiam, neceſſitudinem. Fortunam, vt Cepio ad Trib. pl. de amiſſione exercitus. Imprudentiam, vt ille, qui de eo ſeruo, qui dominũ occiderat, ſupplicium ſumpſit, cui frater eſſet, antequã tabulas teſtamenti aperuerit, cùm is ſeruus manumiſſus teſtamento eſſet. Neceſſitudinem, vt ille, qui ad diem commeatus non vênit, quòd eum aquæ intercluſiſſent. Deprecatio eſt, quum & peccaſſe, & conſultò feciſſe confitetur, & tamen poſtulat vt ſui miſereantur. Hoc, in iudicio non poteſt ferè vſu venire, niſi quando pro eo dicimus, cuius multa rectè facta eſſe cõſtant. Hoc modo, in loco cõmuni per amplificationem iniiciemus: Quòd ſi hoc feciſſet, tamẽ ei pro priſtinis beneficiis ignoſci conueniret. verùm nihil poſtulat ignoſci. Ergo in iudicium non venit: at in Senatum, aut ante imperatorem, & in concilium talis cauſa poteſt venire. Ex tranſlatione criminis cauſa conſtat, quum feciſſe nos non negamus, ſed aliorum peccatis coactos feciſſe dicimus: vt Oreſtes, quum ſe defendit, in matrem confert crimen. Ex remotione criminis cauſa conſtat, quum à nobis non crimen, ſed culpam ipſam amouemus, & vel in hominẽ transferimus, vel in rem quampiam conferimus. In hominem transfertur, vt, ſi accuſetur is, qui P. Sulpitium ſe fateatur occidiſſe, & id iuſſu COSS. defendat, & eos dicat non modò imperaſſe, ſed rationem quoq; oſten-

diſſe, quare id facere liceret. In rem confertur, vt ſi quis ex teſtamento quod facere iuſſus ſit, ex plebiſcito vetetur. Ex comparatione, criminis cauſa conſtat, quum dicimus, neceſſe fuiſſe alterutrum facere, & id, quod fecerimus, ſatius fuiſſe facere. Ea cauſa huiuſmodi eſt: C. Pompilius, quum à Gallis obſideretur, neque effugere vllo modo poſſet, venit cum hoſtium ducibus in collocutionẽ: ita diſceſſit, vti impedimenta relinqueret, exercitum educeret: ſatius eſſe duxit, amittere impedimenta, quàm exercitum: exercitum eduxit, impedimenta reliquit, accerſitur maieſtatis. Quæ conſtitutiones, & quæ conſtitutionum partes ſint, ſatis videor oſtendiſſe. Nunc, quo modo eas, & qua via tractari conueniat, demonſtrandum eſt: ſi prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in cauſa deſtinari, quò ratio omnis totius orationis conferatur. Conſtitutione igitur reperta, ſtatim quærenda eſt ratio. Ratio eſt, quæ cauſam facit, & continet defenſionem, hoc modo, vt docendi cauſa in hac potiſsimùm conſiſtamus: Oreſtes, cùm confiteatur ſe occidiſſe matrem, niſi attulerit facti rationem, peruertit defenſionem: ergo affert eam, quæ niſi intercederet, ne cauſa quidem eſſet. Illa enim, inquit, patrem meum occiderat. Ergo (vt oſtendi) ratio ea eſt, quæ cõtinet defenſionem, ſine qua nec parua quidem dubitatio poteſt remorari damnationem. Inuenta ratione, firmamentum quærendũ eſt, id eſt, quod accuſationem continet, quod affertur contra rationem defenſionis, de qua antè dictum eſt. Id conſtituetur hoc modo. Quum vſus fuerit Oreſtes ratione hoc pacto, Iure occídi, illa enim patrem meum occíderat: vtetur accuſator firmamento, hoc modo: Sed non abs te tamen occídi, neque indemnatam pœnas péndere oportuit. Ex ratione defenſionis, & ex firmamento accuſationis, iudicii quæſtio naſcatur oportet, quam nos iudicationem, Græci κρινόμενον appellant. Ea conſtituitur ex coniunctione firmamenti, & rationis defenſione hoc modo: Cùm dicat Oreſtes, ſe patris vlciſcendi cauſa matrem occidiſſe, rectúmne fuerit à filio ſine iudicio Clytemneſtram occídi. Ergo hac ratione iudicationem inueniri conuenit. Inuenta iudicatione, omnem rationem totius orationis eò conferri oportebit. In omnibus conſtitutionibus, & partibus conſtitutio-

ſtitutionum,hac via iudicationes reperientur,præterquam in coniecturali conſtitutione. In ea enim nec ratio quæritur quare fecerit, feciſſe enim negatur: nec firmamentum exquiritur, quoniam non ſubeſt ratio. Quare ex intentione & infitiatione iudicatio conſtituitur,hoc modo: Intentio, Occidiſti Aiacem. Infitiatio, Non occídi. Iudicatio, Occiderítne. Ratio omnis vtriusque orationis, vt antè dictum eſt, ad hanc iudicationem conferenda eſt. Si plures erunt conſtitutiones,aut partes conſtitutionum,iudicationes quoque plures erunt in vna cauſa, ſed omnes ſimili ratione reperientur. Sedulò dedimus operam, vt breuiter & dilucidè,quibus de rebus adhuc dicendum fuit,diceremus. Nunc, quoniam ſatis huius voluminis magnitudo creuit, commodius eſt, in altero libro de cæteris rebus deinceps exponere, ne qua, propter multitudinem literarum, poſſit animum tuum defatigatio retardare. Sed ſi quidem hæc tardius, quàm ſtudes, abſoluentur, cùm rerum magnitudini, tum noſtris quoque occupationibus aſſignare debebis. Veruntamen maturabimus, & quod negotio diminutum fuerit, exæquabimus induſtria, vt pro tuo in nos officio, & noſtro in te ſtudio munus hoc accumulatiſſimè tuæ largiamur voluntati.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM

LIBER II.

IN primo libro, Herenni, breuiter expoſuimus, quas cauſas recipere oratorem oporteret, & in quibus officiis artis elaborare conueniret, & ea officia qua ratione facillimè conſequi poſſet. Verùm quòd neque de omnibus rebus ſimul dici poterat, & de maximis primùm ſcribendum fuit, quò cætera tibi faciliora cognitu viderentur, ita nobis placitum eſt, vt ea, quæ dif-

ficillima eſſent, potiſſimùm ſcriberemus. Cauſarum tria genera ſunt, demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Multò difficillimum eſt, iudiciale: ergo id primùm abſoluemus. Hoc & priore libro egimus, cùm de oratoris officiis tractabamus, quorum inuentio & prima & difficillima eſt. Ea quoque nobis erit in hoc libro propemodum abſoluta, & paruam partem eius in tertium volumen transferemus. De ſex partibus orationis primùm ſcribere incœpimus. In primo libro locuti ſumus de exordio, narratione, diuiſione, nec pluribus verbis, quàm neceſſe fuit, nec minus dilucidè, quàm te velle exiſtimabamus. Deinde coniunctè de confirmatione, & confutatione dicendum fuit. quare genera conſtitutionum, & earum partes aperuimus: ex quo ſimul oſtendebatur, quo modo conſtitutionem, & partes conſtitutionis, cauſa poſita, reperiri oporteret. Deinde docuimus, iudicationẽ quemadmodum quæri conueniret: qua inuenta, curandum, vt omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Poſtea admonuimus eſſe cauſas complures, in quibus plures conſtitutiones, aut partes conſtitutionum accommodarentur. Reliquum videbatur eſſe, vt oſtenderemus, quæ ratio poſſet inuentiones ad vnamquanque conſtitutionem, aut partem conſtitutionis accommodare. Et item quales argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα appellant, ſequi, & quales vitari oporteret: quorum vtrunque pertinet ad confirmationem & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cuiuſmodi concluſionibus orationum vti oporteat: qui locus erat extremus de ſex partibus orationis. Primùm ergo quæremus quemadmodum quanque cauſam tractari conueniat: & nimirum coniecturalem, quæ prima, & difficillima eſt, potiſſimùm conſideremus.

In cauſa coniecturali narratio accuſatoris ſuſpiciones interiectas, & diſperſas habere debet, vt nihil actum, nihil dictum, nuſquam ventum, aut abitum, nihil denique factum ſine cauſa putetur. Defenſoris narratio ſimplicem & dilucidam expoſitionem debet habere, cum attenuatione ſuſpicionis. Huius conſtitutionis ratio in ſex parteis eſt diſtributa, probabile, collationem, ſignum, argumentum, conſecutionem, approbationem. Horum vnumquodque

quodque

quodque quid valeat, aperiemus. Probabile eſt, per quod probatur expediſſe reo peccare, & à ſimili turpitudine hominem nunquam abfuiſſe. id diuiditur in cauſam, & in vitam. Cauſa eſt ea, quæ induxit ad maleficium, commodorum ſpe, aut incommodorum euitatione: vt cum quæritur, num quod commodum maleficio acquiſierit, num honorem, num pecuniam, num dominationem, num aliquam cupiditatem amoris, aut huiuſmodi libidinis voluerit explere: aut num quod incommodum vitarit, inimicitias, infamiam, dolorem, ſupplicium. Hic accuſator in ſpe commodi, cupiditatem oſtendet aduerſarii: in vitatione incōmodi, formidinem augebit. Defenſor autem negabit fuiſſe cauſam, ſi poterit, aut eam vehementer extenuabit. Deinde iniquum eſſe dicet, omneis, ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in ſuſpicionem maleficii deuocari. Deinde vita hominis ex ante factis ſpectabitur. In quo primùm conſiderabit accuſator, num quando ſimile quid fecerit. Si id non reperiet, quæret num quando venerit in ſimilem ſuſpicionem: & in eo debebit eſſe occupatus, vt ad eam cauſam peccati, quam paulò antè expoſuerit, vita hominis poſſit accommodari, hoc modo: Si dicet pecuniæ cauſa feciſſe, oſtendet eum ſemper auarum fuiſſe: ſi honoris, ambitioſum. ita poterit animi vitium cum cauſa peccati conglutinare. Si non poterit par vitium cum cauſa reperire, reperiat diſpar. Si non poterit auarum demonſtrare, demonſtret corruptorē, vel perfidioſum, ſi quo modo poterit. Deniq; aliquo, aut quàm plurimis vitiis contaminabit perſonam: deinde qui illud fecerit tam nequiter, eundem hunc tam perperam feciſſe non eſſe mirandū. Si vehementer caſtus & integer exiſtimabitur aduerſarius, dicet facta, non famam, ſpectari oportere: illum antè occultaſſe ſua flagitia, ſe planum facturum, ab eo maleficium non abeſſe. Defenſor primùm demonſtrabit vitam integram, ſi poterit: id ſi non poterit, confugiet ad imprudentiam, ſtultitiam, adoleſcentiam, vim, perſuaſionem: quibus de rebus vituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, non debeat aſſignari. Sin vehementer hominis turpitudine impedietur & infamia, prius dabit operā, vt falſos rumores diſſipatos eſſe dicat de innocente, & vtetur loco communi, Rumoribus

credi non oportere. Sin nihil horum fieri poterit, vtatur extrema defenſione, & dicat, non ſe de moribus eius apud cenſores, ſed de criminibus aduerſariorum apud iudices dicere. Collatio eſt, quum accuſator id, quod aduerſarium feciſſe criminatur, alii nemini, niſi reo, bono fuiſſe demonſtrat: aut, alium neminem potuiſſe perficere, niſi aduerſarium: aut eum ipſum aliis rationibus aut non potuiſſe, aut non æquè commodè potuiſſe: aut eum effugiſſe alias rationes commodiores, propter cupiditatem. Hoc loco defenſor vt demonſtret oportet, aut aliis quoque bono fuiſſe, aut alios quoq; id, quo de ipſe inſimuletur, facere potuiſſe. Signum eſt, per quod oſtenditur idonea perficiendi facultas eſſe quæſita. Id diuiditur in parteis ſex, locum, tempus, ſpatium, occaſionem, ſpem perficiendi, ſpem celandi. Locus quæritur, celebris, an deſertus: ſemper, an tum, quum id factum ſit, fuerit in eo loco ſolitudo: ſacer, an profanus: publicus, an priuatus fuerit: cuiuſmodi loci attingant: num, qui eſt paſſus, perſpectus, aut exauditus eſſe poſſit. Horum quid reo, quid accuſatori conueniat, perſcribere non grauaremur, niſi facilè quiuis cauſa poſita poſſet iudicare. Initia enim inuentionis ab arte debent proficiſci: cætera facilè comparabit exercitatio.

Tempus ita quæritur, qua parte anni, qua hora: noctu, an interdiu: & qua diei, & qua noctis hora factum eſſe dicatur, & cuiuſmodi temporibus. Spatium ita conſideratur, ſatiſne longum fuerit ad eam rem tranſigendam, & potueritne ſcire, ſatis ad id perficiendum ſpatii futurum. Nam parui refert, ſatis ſpatii fuiſſe ad id perficiendum, ſi id antè ſciri, & ratione prouideri non potuerit. Occaſio quæritur, idoneáne ſatis fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quæ aut præterita ſit, aut non expectata. Spes perficiendi quæ fuerit, ſpectabitur, hoc modo: Si, quæ ſupradicta ſunt ſigna, concurrent: ſi præterea ex altera parte vires, pecunia, conſilium, ſcientia, apparatio: ex altera parte imbecillitas, inopia, ſtultitia, imprudentia, inapparatio demonſtrabitur fuiſſe: per quas res ſcire poterimus, vtrum diffidendum, an confidendum fuerit. Spes celandi quæ fuerit, quæritur ex conſciis, arbitris, adiutoribus, liberis, aut ſeruis, aut vtriſque. Argumentum eſt, per quod res coarguitur

certioribus

certioribus argumentis, & magis firma ſuſpicione. Id diuiditur in tempora tria, præteritum, inſtans, conſequens. In præterito tempore oportet conſiderare, vbi fuerit, vbi viſus ſit, quócum viſus ſit, num quid apparârit, num quem conuenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de conſciis, de adiutoribus, de adiumentis, num quo in loco præter conſuetudinem fuerit, aut alieno tempore. In inſtanti tempore quæritur, num viſus ſit cùm faciebat, num qui ſtrepitus, clamor, crepitus exauditus ſit: aut denique num quid aliquo ſenſu perceptum ſit, aſpectu, auditu, tactu, odoratu, guſtu. Nam quiuis horum ſenſus poteſt conflare ſuſpicionem. In conſequenti tempore ſpectabitur, num quid re tranſacta relictum ſit, quod indicet aut factum eſſe maleficiū, aut à quo ſit factum. Factum eſſe, hoc modo: Si tumore, aut liuóre decoloratum eſt corpus mortui, ſignificat eum veneno necatum. A quo factum ſit, hoc modo: Si telum, ſi veſtimentum, ſiquid eiuſmodi relictum ſit, aut ſi veſtigium rei fuerit, aut ſi cruor in veſtimentis, aut ſi in eo loco comprehenſus, aut viſus ſit tranſacto negotio, quo in loco res geſta dicatur.

Conſecutio eſt, quum quæritur, quæ ſigna nocentis & innocentis conſequi ſoleant. Accuſator dicet, ſi poterit, aduerſarium, quum ad eum ventum ſit, erubuiſſe, expalluiſſe, titubaſſe, inconſtanter locutum eſſe, concidiſſe, pollicitum eſſe aliquid: quæ ſigna conſcientiæ ſunt. Si reus horum nihil fecerit, accuſator dicet, eum vſque adeò præmeditatū fuiſſe, quid ſibi eſſet vſu venturum, vt confidentiſſimè reſiſtens reſponderet: quæ ſigna confidentiæ, non innocentiæ ſint. Defenſor, ſi pertimuerit, magnitudine periculi, non conſcientia peccati commotum eſſe dicet. Si non pertimuerit, fretum innocentia negabit eſſe commotū. Approbatio eſt, qua vtimur ad extremum confirmata ſuſpicione. Ea habet locos proprios atque communeis. Proprii ſunt ii, quibus, niſi accuſator, nemo poteſt vti: & ii, quibus, niſi defenſor. Communes ſunt, qui alia in cauſa ab reo, alia ab accuſatore tractantur. In cauſa coniecturali proprius locus accuſatoris eſt, quum dicit, malorum miſereri nō oportere, & quum auget peccati atrocitatem. Defenſoris proprius locus eſt, quū miſericordiam captat, & quum accuſatorē calumniari criminatur. Communes loci ſunt, cùm accuſatoris, tum defen-

ſoris: à teſtibus, contra teſteis: à quæſtionibus, contra quæſtiones: ab argumentis, contra argumenta: à rumoribus, contra rumores. A teſtibus dicemus ſecundum autoritatem, & vitam teſtium, & conſtantiam teſtimoniorum. Contra teſteis vitæ turpitudinem, teſtimoniorum inconſtantiam ſi aut non fieri potuiſſe dicemus, aut non factum eſſe quod dicant, aut ſcire illos non potuiſſe, aut cupidè dicere, & argumentari. Hæc & ad improbationem, & approbationem teſtium pertinebunt. A quæſtionibus dicemus, quum demonſtrabimus maiores veri inueniendi cauſa, tormentis & cruciatibus voluiſſe quæri, & ſummo dolore homines cogi, vt quicquid ſciant, dicant. Et præterea confirmatior hæc erit diſputatio, ſi, quæ dicta erunt argumentando, iiſdem viis, quibus omnis coniectura tractatur, trahemus ad veriſimilem ſuſpicionem: idémque hoc in teſtimoniis facere oportebit. Cõtra quæſtiones hoc modo dicemus: Primùm maiores voluiſſe certis in rebus interponi quæſtiones, quum quæ verè dicerentur, ſeruari: quæ falsò in quæſtione pronuntiarentur, refelli poſſent, hoc modo: Quo in loco quid poſitum ſit, & ſi quid eſſet ſimile, quod videri, aut aliquo ſimili ſigno percipi poſſet: deinde dolori credi non oportere, quòd alius alio recentior ſit in dolore, quòd ingenioſior ad comminiſcendum, quòd denique ſæpe ſcire aut ſuſpicari poſſit, quid quæſitor velit audire: quod cùm dixerit, intelligat ſibi finem doloris futurum. Hæc diſputatio comprobabitur, ſi refellemus quæ in quæſtionibus erunt dicta, probabili argumentatione: idque partibus coniecturæ, quas antè expoſuimus, facere oportebit. Ab argumentis & ſignis & cæteris locis, quibus augetur ſuſpicio, dicere hoc modo cõuenit: Quum multa concurrant argumenta & ſigna, quæ inter ſe conſentiant, rem perſpicuam, non ſuſpicioſam videri oportere. Item, plus oportere ſignis & argumentis credi, quàm teſtibus. Hæc enim eo modo exponi, quo modo re vera ſunt geſta: teſteis corrumpi poſſe vel pretio, vel gratia, vel metu, vel ſimultate. Contra argumenta & ſigna & cæteras ſuſpiciones dicemus hoc modo, ſi demonſtrabimus nullam rem eſſe, quam non ſuſpicionibus quiuis poſſit criminari: deinde vnamquamq; ſuſpicionem extenuabimus, & dabimus ope-

ſam, vt oſtendamus, nihilo magis in nos eam, quàm in aliū quempiam conuenire: indignum facinus eſſe, ſine teſtibus coniecturam & ſuſpicionem firmamenti ſatis habere. A rumoribus dicemus, ſi negabimus temere famam naſci ſolere, quin ſubſit aliquid: & dicemus cauſam non fuiſſe quare quiſpiam confingeret & comminiſceretur. Et præterea ſi cæteri falſi ſoleant eſſe, argumentabimur, hunc eſſe verum. Contra rumores dicemus primùm, ſi docebimus multos eſſe falſos rumores, & exemplis vtemur, de quibus falſa fama fuerit: & aut inimicos noſtros, aut homines natura maleuolos & maledicos confinxiſſe, dicemus: & aliquam aut fictam fabulam in aduerſarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore eſſe: aut verum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat: neque tamen ei rumori nos fidem habere dicemus, ideo quod quiuis homo poſſit quemuis turpem de quolibet rumorem proferre, & confictam fabulam diſſipare. Veruntamen ſi rumor vehementer probabilis eſſe videbitur, argumentando famæ fidem poterimus abrogare. Quòd & difficillima tractatu eſt conſtitutio coniecturalis, & in veris cauſis ſæpiſſime tractanda eſt, eò diligentius omneis eius parteis perſcrutati ſumus, vt ne paruula quidem titubatione, aut offenſione impediremur, ſi ad hanc rationem præceptionis, aſſiduitatem exercitationis accommodaremus. Nunc ad legitimæ conſtitutionis parteis tranſeamus.

QVVM voluntas ſcriptoris cum ſcripto diſſidere videbitur, ſi à ſcripto dicemus, his locis vtemur ſecundum narrationem. Primùm ſcriptoris collaudatione. Deinde ſcripti recitatione. Deinde percunctatione, ſciréntne aduerſarii, id ſcriptum fuiſſe in lege, aut in teſtamento, aut in ſtipulatione, aut quolibet ſcripto, quod ad eandem rem pertineat. Deinde collatione, quid ſcriptum ſit, quid aduerſarii ſe feciſſe dicant, quid iudicem ſequi conueniat, vtrum id, quod diligenter perſcriptum ſit, an id, quod acutè ſit excogitatum. Deinde ea ſententia, quæ ab aduerſariis ſit excogitata, & ſcripto attributa, contemnetur, & infirmabitur. Deinde quæretur, quid ei obfuerit, ſi id voluiſſet ſcribere, vt non potuerit perſcribere. Deinde à nobis ſententia

aperietur, & cauſa proferetur, quare id ſcriptor ſenſerit, quod præſcripſit: & demonſtrabitur ſcriptum eſſe illud dilucidè, breuiter, commodè, perfectè, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res, quum ab aduerſariis ſententia redderetur, & voluntas afferretur, à ſcripto potius iudicatæ ſint. Deinde oſtendetur, quàm periculoſum ſit à ſcripto recedere. Locus communis eſt contra eum, qui, cùm fateatur ſe contra id, quod legibus ſancitum eſt, aut teſtamento perſcriptum ſit, feciſſe: tamen facti quærat defenſionem. A ſententia ſic dicemus: Primùm laudabimus ſcriptoris commoditatem, atque breuitatem, quòd tantùm ſcripſerit quod neceſſe fuerit: illud, quod ſine ſcripto intelligi potuerit, non neceſſariò ſcribendum putarit. Deinde dicemus, calumniatoris eſſe officium, verba, & literas ſequi, negligere voluntatem. Deinde id, quod ſcriptũ ſit, aut non poſſe fieri, aut non lege, non more, non natura, non bono & æquo poſſe fieri: quæ omnia voluiſſe ſcriptorem quàm rectiſſimè fieri, nemo dubitet: at ea, quæ à nobis facta ſint, iuſtiſſimè facta. Deinde contrariam ſententiam, aut nullam eſſe, aut ſtultam, aut iniuſtam, aut non poſſe fieri, aut non conſtare cum ſuperioribus, & inferioribus ſententiis, aut cũ iure communi, aut cum aliis legibus communibus, aut cũ rebus iudicatis diſſentire. Deinde exemplorum à voluntate, & contra ſcriptum iudicatorum enumeratione vtemur. Deinde legum & ſtipulationum breuiter exſcriptarum, in quibus intelligitur ſcriptorum voluntas & expoſitio. Locus communis contra eum, qui ſcriptum recitet, & voluntatem ſcriptoris non interpretetur. CVM duæ leges inter ſe diſcrepant, videndum eſt primùm, num quæ abrogatio aut derogatio ſit. Deinde vtrum leges ita diſſentiant, vt altera iubeat, altera vetet: an ita, vt altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit eius defenſio, qui negabit ſe feciſſe quod cogeretur, cùm altera lex permitteret. Plus enim valet ſanctio permiſſione. Item illa defenſio tenuis eſt, cùm oſtenditur id factum eſſe, quod ea lex ſanciat, cui lege abrogatum vel derogatum ſit: id, quod poſteriori legi ſancitum ſit, eſſe neglectum. Cùm hæc erunt conſiderata, ſtatim noſtræ legis expoſitione, recitatione, collaudatione vtemur. Deinde cõtrariæ legis enodabimus voluntatem, & eam trahemus ad

noſtræ

noſtræ cauſæ commodum. Deinde de iuridiciali abſoluta ſumemus rationem iuris, & quæremus partem iuris, vtrum cum ea faciat: de qua parte poſterius diſſeremus. SI ambiguum eſſe ſcriptum putabitur, quod in duas aut plures ſententias trahi poſſit, hoc modo tractandum eſt. Primùm, ſítne ambiguum, quærendum eſt. Deinde, quomodo ſcriptum eſſet, ſi id, quod aduerſarii interpretantur, ſcriptor fieri voluiſſet, oſtendendum eſt. Deinde id, quod nos interpretemur, & fieri poſſe, & honeſtè, rectè, lege, more, natura, bono, & æquo fieri poſſe: quod aduerſarii interpretantur, à contrario. Nec eſſe ambiguè ſcriptum, quum intelligatur, vtra ſententia vera ſit. Sunt qui arbitrantur, ad hanc cauſam tractandam vehementer pertinere cognitionem amphibologiarum eam, quæ à dialecticis profertur. Nos verò arbitramur, non modò vllo adiumento eſſe, ſed potius maximo impedimento. Omnes enim illi amphibologias aucupantur, eas etiam quæ ex altera parte ſententiam nullam poſſunt interpretari. Itaque & alieni ſermonis moleſti interpellatores, & ſcripti tum odioſi, tum obſcuri interpretes ſunt: & dum cautè & expeditè loqui volunt, infantiſſimi reperiuntur. Ita dum metuunt, in dicendo ne quid ambiguũ dicant, nomen ſuum pronũtiare non poſſunt. Verùm horum pueriles opiniones rectiſſimis rationibus, cùm voles, refellemus. In præſentia hæc interſerere non alienum fuit, vt huius infantiæ garrulam diſciplinam contemneremus. CVM definitione vtemur, primùm afferemus breuem vocabuli definitionem, hoc modo: Maieſtatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus ciuitatis amplitudo conſtat: quæ ſunt ea, quæ capiunt ſuffragia populi & magiſtratus conſilia. Nempe igitur tu & populum ſuffragio, & magiſtratum conſilio priuaſti, cùm ponteis diſturbaſti. Item ex contrario: Maieſtatem is minuit, qui amplitudinem ciuitatis detrimẽto afficit. Ego non affeci, ſed prohibui detrimento. Ærarium enim conſeruaui, libidini malorum reſtiti, maieſtatẽ omnẽ interire non paſſus ſum. Primùm igitur vocabuli ſententia breuiter, & ad vtilitatem accommodatam cauſæ deſcribetur. Deinde factum noſtrum cum verbi deſcriptione coniũgetur. Deinde contrariæ deſcriptionis ratio refelletur, ſi aut falſa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniurioſa. Id quoque ex

iuris partibus ſumetur de iuridiciali abſoluta, de qua iam loquemur. Quæritur in translationibus primùm, num aliquis eius rei actionem, petitionē, aut executionem habeat, quem non oporteat: num alio modo, alio tempore, alio loco: num alia lege, num alio quærente aut agente. Hæc legibus & moribus, æquo & bono reperientur, de quibus dicetur in iuridiciali abſoluta. In cauſa rationali primùm quæretur, ecquid in rebus maioribus, aut minoribus, aut ſimilibus ſimiliter ſcriptum, aut iudicatum ſit. Deinde, vtrum ea res ſimilis ſit ei rei, de qua agitur, an diſſimilis. Deinde, vtrum conſultò de ea re ſcriptum non ſit, quod noluerit cauere, an quòd ſatis cautum putarit, propter cæterorum ſcriptorum ſimilitudinem. De partibus legitimæ conſtitutionis ſatis dictum eſt: nunc ad iuridicialem reuertamur.

Absolvta iuridiciali cõſtitutione vtemur, cùm ipſam rem, quam nos feciſſe confitemur, iure factam dicemus, ſine vlla aſſumptione extrariæ defenſionis. In ea conuenit quæri, iuréne factum ſit. De eo, cauſa poſita, dicere poterimus, ſi, ex quibus partibus ius conſtet, cognouerimus. Cõſtat igitur ius ex his partibus, natura, lege, conſuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto. Natura ius eſt, quod cognationis aut pietatis cauſa obſeruatur: quo iure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. Lege ius eſt, id, quod populi iuſſu ſancitũ eſt: quod genus, vt in ius eas, cùm voceris. Conſuetudine ius id eſt, quod ſine lege, æquè ac ſi legitimum ſit, vſitatum eſt: quod genus id, Quod argentario obtuleris expenſum, à ſocio eius rectè repetere poſſis. Iudicatum eſt, id, de quo ſententia lata eſt, aut decretum interpoſitum. Ea ſæpe diuerſa ſunt, vt aliud alii iudici, aut Præt. aut cos. aut tribuno pleb. placitum ſit: & fit, vt de eadem re ſæpe alius aliud decreuerit, aut iudicauerit. Quòd genus: M. Druſus Præt. vrbanus, quòd cum hærede mandati ageretur, iudicium reddidit: Sext. Iulius non reddidit. Item, C. Cælius iudex abſoluit iniuriarum eum, qui Lucilium poetam in ſcena nominatim læſerat: P. Mutius eum, qui L. Accium poetam nominauerat, condemnauit. Ergo quia poſſunt res ſimili de cauſa diſſimiliter iudicatæ proferri, cùm id vſu venerit, iudicem cum iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorum proferemus.

remus. Ex æquo & bono ius conſtat, quod ad veritatem & vtilitatem communem videtur pertinere: quod genus, vt maior annis L X. & cui morbus cauſa eſt, cognitorem det. Ex eo nouum ius conſtitui conuenit ex tempore, & hominis dignitate. Ex pacto ius eſt, ſi quid inter ſe pepigerunt, ſi quid inter quos conuênit. Pacta ſunt, quæ legibus obſeruanda ſunt, hoc modo: Rem vbi pagunt, oratione pagunt. In comitio, aut in foro ante meridiẽ cauſam coniicito. Sunt item pacta, quæ ſine legibus obſeruantur ex cõuentu, quæ iuri præſtare dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonſtrari, ius confirmari conuenit: idque in abſoluta iuridiciali faciendum videtur. CVM ex comparatione quæretur, vtrum ſatius fuerit, agere id, quod reus dicat ſe feciſſe, aut id, quod accuſator dicat oportuiſſe fieri: primùm quæri conuenit, vtrum fuerit vtilius ex contentione, hoc eſt, vtrum venuſtius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipſúmne oportuerit iudicare, vtrum fuerit vtilius, an aliorum fuerit ſtatuendi poteſtas. Deinde interponetur ab accuſatore ſuſpicio ex conſtitutione coniecturali, quare putetur non ea ratione factum eſſe, quò melius deteriori anteponeretur: ſed dolo malo negotium geſtum. Deinde quæretur, potueritne vitari, ne in eum locum veniretur. Ab defenſore contrà refelletur argumentatio cõiecturalis aliqua probabili cauſa, de qua antè dictum eſt. His locis ita tractatis, accuſator vtetur loco communi in eum, qui inutile vtili præpoſuerit, cùm ſtatuendi non habuerit poteſtatẽ. Defenſor contra eos, qui æquum cenſeant, rem pernicioſam vtili præponi, vtetur loco communi per conqueſtionẽ: & ſimul quæret ab accuſatoribus, & ab iudicibus ipſis, quid facturi eſſent, ſi in eo loco fuiſſent: & tempus, locum, rem, deliberationem ſuam ponet ante oculos. TRANſlatio criminis eſt, cùm ab reo facti cauſa in aliorum peccatum transfertur. In qua primùm quærendum eſt, iuréne in alium crimen transferatur. Deinde ſpectandum eſt, an æquè magnum ſit illud peccatum, quod in alium transferatur, atque illud quod reus ſuſcepiſſe fateatur. Deinde, oportueritne in ea re peccare, in qua alius antè peccarit. Deinde, oportueritne iudiciũ antè fieri. Deinde, cùm factum iudicium non ſit de illo crimine, quod in alium trãsferatur, oporteátne de ea re iudiciũ

fieri, quæ res in iudicium non venerit. Locus communis accuſatoris, contra eum, qui plus cenſeat vim, quàm iudicia valere oportere: & ab aduerſariis percontabitur accuſator, quid futurum ſit, ſi idem cæteri faciant, vt de indemnatis ſupplicia ſumant, quòd eos idem feciſſe dicant. Quid ſi ipſe accuſator idem facere voluiſſet? Defenſor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur: rem, locum, tempus ante oculos ponet, vt ii, qui audiunt, exiſtiment aut non potuiſſe, aut non fuiſſe vtile, rem in iudicium venire. CONCESSIO eſt, per quam nobis ignoſci poſtulamus. Ea diuiditur in purgationem & deprecationem. Purgatio eſt, cùm conſultò à nobis factum negamus. Ea diuiditur in neceſſitudinem, fortunã, imprudentiã. De his primùm partibus oſtendendum eſt, deinde ad deprecationem reuertendum videtur. Primùm, conſiderandum eſt vtrum per culpã ventum ſit in neceſſitudinem, num culpam veniendi neceſſitudo fecerit. Deinde quærendum eſt, ecquo modo vis illa vitari potuerit, ac leuari. Deinde, is, qui in neceſſitudinẽ cauſam conferet, expertúsne ſit quid contrà facere, aut excogitare poſſet. Deinde, nũ quæ ſuſpiciones ex coniecturali conſtitutione trahi poſſint, quæ ſignificẽt id conſultò factũ eſſe, quod neceſſariò accidiſſe dicitur. Deinde, ſi maximè neceſſitudo quæpiam fuerit, conueniátne eam ſatis idoneam putari. Si autem imprudẽtia reus ſe peccaſſe dicet, primùm quæretur vtrum potuerit ſcire, an non potuerit. Deinde, vtrum data ſit opera vt ſciretur, an non. Deinde, vtrum caſu nèſcierit, an culpa. Nam qui ſe propter vinum, aut amorem, aut iracundiam fugiſſe rationem dicet, is animi vitio videbitur neſciſſe, non imprudentia. Quare non imprudentia ſe defendet, ſed culpa contaminabitur. Deinde coniecturali conſtitutione quæretur, vtrum ſcierit, an ignorauerit: & conſiderabitur, ſatíſne imprudentia præſidii debeat eſſe, cum factum eſſe conſtet. Cùm in fortunam cauſa conferetur, & ea re defenſor ignoſci dicet reo oportere, eadem omnia videntur conſideranda, quæ de neceſſitate præſcripta ſunt. Etenim hæ tres partes purgationis inter ſe finitimæ ſunt, vt in omneis eadem ferè poſſint accommodari. Loci communes in his cauſis: Accuſatoris contra eum, qui, cùm ſe peccaſſe confiteatur, tamẽ oratione iudices moretur. De-

fenſoris,

ſenſoris, de humanitate, miſericordia, voluntatē in omnibus rebus ſpectari conuenire: &, quæ conſultò facta non ſint, in iis fraudem eſſe non oportere. Deprecatione vtemur, cùm fatebimur nos peccaſſe, neque id imprudenter, aut fortuitu, aut neceſſariò feciſſe dicemus, & tamen ignoſci nobis poſtulabimus. Hîc ignoſcendi ratio quæritur ex iis locis, ſi plura, aut maiora officia, quàm maleficia videbuntur conſtare: ſi qua virtus, aut nobilitas erit in eo, qui ſupplicabit: ſi qua ſpes erit, vſui futurum, ſi ſine ſupplicio diſceſſerit: ſi ipſe ille ſupplex, manſuetus, & miſericors in poteſtatibus oſtendetur fuiſſe: ſi ea, quæ peccauit, non odio, non crudelitate, ſed officio, & recto ſtudio commotus fecit: ſi tali de cauſa aliis quoque ignotum eſt, ſi nihil ab eo periculi nobis futurum videbitur, ſi eum miſſum fecerimus, ſi nulla aut à noſtris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate vituperatio ex ea re ſuſcipietur. Loci communes, de humanitate, fortuna, miſericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario vtetur is, qui contradicet, cum amplificatione & enumeratione omnium peccatorum. Hæc cauſa iudicialis fieri non poteſt, vt in primo libro oſtendimus, ſed quòd poteſt vel ad Senatum, vel ad concilium venire, non viſa eſt ſuperſedenda. CVM à nobis crimen remouere volemus, aut in rem aut in hominem, noſtri peccati cauſam conferemus. Si cauſa in hominem conferetur, quærendum erit primùm, potueritne tantum, quantum reus demõſtrabit is, in quem cauſa cõferetur: & ecquonam modo aut honeſtè, aut ſine periculo potuerit obſiſti: ſi maximè ita ſit, num ea re concedi reo conueniat, quòd alieno inductu fecerit. Deinde in coniecturalem trahetur controuerſiam, & quæretur num conſultò factum ſit. Si cauſa in rem quandam conferetur, & hæc eadem ferè, & omnia, quæ de neceſſitudine præcepimus, conſideranda erunt.

QVONIAM ſatis oſtendiſſe videmur quibus argumentationib. in vnoquoq; genere cauſæ iudicialis vti cõueniret, cõſequi videtur, vt doceamus quemadmodũ ipſas argumẽtationes ornatè, & abſolutè tractare poſſimus. nam ferè non difficile eſt inuenire, quid ſit cauſæ adiumento: difficillimum verò eſt, inuentum expolire, & expeditè pronuntiare. hæc enim res facit, vt neque diutius, quàm ſatis ſit, in eiſ-

dem locis commoremur, neque eodem identidem reuoluamur, neque inchoatam argumentationẽ relinquamus, neq; incommodè ad aliam deinceps tranſeamus. Itaq; hac ratione & ipſi meminiſſe poterimus, quid quoquo loco dixerimus: & auditor cum totius cauſæ, tum vniuſcuiusq; argumentationis diſtributionem percipere, & meminiſſe poterit. Ergo abſolutiſſima, & perfectiſſima argumẽtatio eſt ea, quæ in quinque parteis eſt diſtributa, propoſitionem, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionem. Propoſitio eſt, per quam oſtendimus ſummatim, quid ſit, quod probare volumus. Ratio eſt cauſa, quæ demonſtrat id verum eſſe quod intendimus, breui ſubiectione. Rationis cõfirmatio eſt ea, quæ pluribus argumẽtis corroborat breuiter expoſitam rationem. Exornatio eſt, qua vtimur rei honeſtandæ, & collocupletandæ cauſa, cõfirmata argumentatione. Complexio eſt, quæ concludit, breuiter colligens parteis argumentationis. Hiſce igitur quinq; partibus vt abſolutiſſimè vtamur, hoc modo tractabimus argumentationẽ. Cauſam oſtẽdemus Vlyſſi fuiſſe, quare interfecerit Aiacem: inimicum enim acerrimum dè medio tollere volebat: à quo ſibi non iniuria ſummũ periculum metuebat. Videbat illo incolumi, ſe incolumem non futurum. ſperabat illius morte, ſe ſalutem ſibi comparare. conſueuerat, ſi iure non poterat, quauis iniuria inimico exitium machinari: cui rei mors indigna Palamedis teſtimonium dat. Ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, à quo ſupplicium verebatur: & conſuetudo peccandi, maleficii ſuſcipiendi remouebat dubitationem. Omnes enim cùm minima peccata cum cauſa ſuſcipiunt, tum verò illa quæ multò maxima ſunt maleficia, aliquo certo emolumento inducti ſuſcipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ ſpes: ſi cõplures ſcelere ſe contaminauerunt imperii cupiditate: ſi multi leue compendium fraude maxima commutauerunt: cui mirum videbitur, iſtum à maleficio propter acerrimam formidinem non temperaſſe? Virum fortiſſimum, integerrimum, inimicitiarum perſequentiſſimum, iniuria laceſſitũ, ira excitatum, homo timidus, nocens, conſcius ſui peccati, inſidioſus, inimicum incolumem eſſe noluit: cui tandem hoc mirum videbitur? Nam cùm feras beſtias videamus

alacreis

alacreis & erectas vadere vt alteri beſtiæ noceant, non eſt incredibile putandum, iſtius quoq; animum ferum, crudelem, atq; inhumanum, cupidè ad inimici perniciem profectum: præſertim cùm in beſtiis nullam neq; bonam, neq; malā rationem videamus: in iſto plurimas & peſſimas rationes ſemper fuiſſe intelligamus. Si ergò pollicitus ſum, me daturum cauſam, qua inductus Vlyſſes acceſſerit ad maleficium: & ſi inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metum interceſſiſſe demonſtraui: non eſt dubium quin confiteatur cauſam maleficii fuiſſe. Ergo abſolutiſſima eſt argumentatio ea, quæ ex quinque partibus conſtat: ſed ea non ſemper neceſſe eſt vti. Tum enim complexione ſuperſedendum eſt, ſi res breuis eſt, vt facilè memoria cōprehendatur: tum exornatio prætermittenda eſt, ſi parum locuples ad amplificādum, & exornandum res videtur eſſe. Sin & breuis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis, tum exornatione & complexione ſuperſedendum eſt. In omni argumentatione de duabus partibus poſtremis, hæc, quam expoſui, ratio eſt habenda. Ergo ampliſſima eſt argumentatio quinquepartita: breuiſſima eſt tripartita: mediocris, ſublata aut exornatione, aut complexione, quadripartita.

GENERA duo ſunt vitioſarum argumentationū: vnum, quod ab aduerſario reprehendi poteſt, idq; pertinet ad cauſam: alterum, quod tametſi nugatorium eſt, tamen non indiget reprehenſione. Quæ ſint, quæ reprehēſione confutari conueniat, quæ tacitè contemni, atque vitari ſine reprehenſione, ſi exēpla ſubiecero, intelligere dilucidè poteris. Hæc cognitio vitioſarum argumentationum duplicem vtilitatē afferet: nam & vitare in argumentatione vitium admonebit, & ab aliis non vitatum commodè reprehendere docebit. Quoniam igitur oſtendimus, perfectam, & plenā argumentationem ex quinq; partibus conſtare, in vnaquaque parte argumentationis quæ vitia euitanda ſunt conſideremus: vt & ipſi ab his vitiis recedere, & aduerſariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare poſſimus. Expoſitio vitioſa eſt, cùm ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes confertur id, quod non neceſſariò eſt omnibus attributum. vt ſi quis hoc modo exponat: Omnes, qui in paupertate ſunt, ma-

ſunt maleficio parare diuitias, quàm officio paupertatem tueri. Si quis hoc modo expoſuerit argumentationem, vt non curet quærere qualis ratio, aut rationis confirmatio ſit, ipſam facilè reprehendemus expoſitionem, cùm oſtendemus, id, quod in aliquo paupere improbo ſit, in omneis pauperes falsò & iniuria conferri. Item vitioſa expoſitio eſt, cùm id, quod rarò fit, fieri omnino negatur, hoc modo: Nemo poteſt vno aſpectu, neque præteriens, in amorem incidere: nam cùm non nemo deuenerit in amorem vno aſpectu, & cùm ille neminem dixerit, omnino nihil differt rarò id fieri, dummodo aliquando fieri, aut poſſe fieri intelligatur. Item vitioſa expoſitio eſt, cùm omneis res oſtendemus nos collegiſſe, & aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo: Quoniam igitur hominem occiſum conſtat eſſe, neceſſe eſt aut à prædonibus, aut ab inimicis occiſum eſſe, aut abs te, quem ille hæredem teſtamento ex parte faciebat. Prædones illo loco nunquam ſunt viſi: inimicum nullum habebat. relinquitur, ſi neque à prædonibus, neque ab inimicis occiſus eſt, quod alteri non erant, alteros non habebat, vt abs te ſit interemptus. Nam in huiuſcemodi expoſitione, reprehenſione vtemur, ſi quos præter eos, quos ille dixerit, potuiſſe ſuſcipere maleficium oſtenderimus: velut in hoc exemplo, cùm dixerit neceſſe eſſe aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occiſum eſſe: dicemus potuiſſe vel à familia, vel à cohæredibus noſtris. Cùm hoc modo illorum collectionem diſturbauerimus, nobis latiorem locũ defendendi relinquemus. ergo hoc quoque vitandum eſt in expoſitione, ne quando, cùm omnia collegiſſe videamur, aliquam idoneam partem reliquerimus. Item vitioſa expoſitio eſt, quæ conſtat ex falſa enumeratione: vt ſi, cùm plura ſunt, pauciora dicamus, hoc modo: Duæ res ſunt, iudices, quę omneis ad maleficium impellunt, luxuries, & auaritia. Quid amor? inquit quiſpiam: quid ambitio? quid religio? quid metus mortis? quid imperii cupiditas? quid denique alia permulta? Item falſa enumeratio eſt, cùm pauciora ſunt, & plura dicimus, hoc modo: Tres res ſunt, quæ omneis homines ſollicitant, metus, cupiditas, ægritudo. ſatis fuerat dixiſſe metum, & cupiditatem: quoniam ægritudinem cùm vtraque re coniunctam eſſe neceſſe eſt. Item vitioſa

ioſa expoſitio eſt, quæ nimiùm longè repetitur, hoc modo: Omnium malorum ſtultitia eſt mater, quæ parit immenſas cupiditates: immenſæ porro cupiditates infinitæ, & immoderatæ ſunt: hæ pariunt auaritiam: auaritia porro hominem ad quoduis maleficiũ impellit: igitur auaritia inducti aduerſarii noſtri hoc in ſe facinus admiſerunt. Hîc id, quod extremum dictum eſt, ſatis fuit exponere, ne Ennium, & cæteros poetas imitemur, quib. hoc modo loqui cõceſſum eſt:

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes:
Néue inde nauis inchoandæ exordium
Cœpiſſet, quæ nunc nominatur nomine
Argo, qua vecti Argiui delecti viri
Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis, imperio regis Peliæ per dolum.
Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Nam hîc ſatis erat dicere (ſi id modò, quod eſſet ſatis, curaſſet poeta)

Vtinam ne hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægra amore ſæuo ſaucia.

Ergo hac quoque ab vltimo repetitione in expoſitionibus magnopere ſuperſedendum eſt. Non enim reprehenſione eget, ſicut aliæ complures, ſed ſua ſponte vitioſa eſt.

VITIOSA ratio eſt, quæ ad expoſitionem non eſt accõmodata, vel propter infirmitatem, vel propter vanitatem. Infirma ratio eſt, quæ non neceſſariò oſtendit ita eſſe, quemadmodum expoſitum eſt. velut apud Plautum:

Amicum caſtigare ob meritam malam noxam,
Immane eſt facinus: verùm in ætate vtile,
Et conducibile.

Hæc expoſitio eſt. videamus quæ ratio afferatur:

Nam ego amicum hodie meum
Non caſtigabo pro commerita noxa.

Ex eo, quod ipſe facturus eſt, non ex eo, quod fieri conuenit, vtile quid ſit ratiocinatur. Vana ratio eſt, quæ ex falſa cauſa conſtat, hoc modo: Amor fugiendus non eſt: nam ex eo veriſſima naſcitur amicitia. Aut hoc modo: Philoſophia eſt vitanda: affert enim ſocordiam atque deſidiam. Nam hæ

rationes niſi falſæ eſſent, expoſitiones quoque earum veras eſſe confiteremur. Item infirma ratio eſt, quæ non neceſſariam cauſam affert expoſitionis, velut Pacuuius:

Fortunam inſanam eſſe, & cæcam, & brutã perhibent Philoſophi,
Saxoq; inſtare globoſo prædicant volubili.
Ideò, quò ſaxum impulerit fors, eò cadere fortunam autumant.
Cæcam ob eam rem eſſe iterant, quia nihil cernat quò ſeſe applicet.
Inſanam autem aiunt, quia atrox, incerta, inſtabiliſq; ſit.
Brutam, quia dignum atq; indignum nequeat internoſcere.
Sunt autem alii Philoſophi, qui contrà fortunam negent
Miſeriam eſſe vllam, ſed temeritate omnia regi. id magis
Veriſimile aiunt, quod vſus reapſe experiundo edocet.
Velut Oreſtes modò fuit rex, modò mendicus factus eſt:
Naufragio res contigit; nempe ergo haud fortuna obtigit.

Nam hic Pacuuius infirma ratione vtitur, cùm ait, verius eſſe temeritate, quã fortuna res regi. Nam vtraq; opinione Philoſophorum fieri potuit, vt is, qui rex fuiſſet, mẽdicus factus eſſet. Item infirma ratio eſt, quæ videtur pro ratione afferri: ſed idem dicit, quod in expoſitione dictum eſt, hoc modo: Magno malo eſt omnibus auaritia, idcirco quòd homines magnis & multis incõmodis conflictantur propter immenſam pecuniæ cupiditatem. Nam hic aliis verbis idem per rationem dicitur, quod dictum eſt per expoſitionẽ. Item infirma ratio eſt, quæ minus idoneam, quam res poſtulat, cauſam ſubiicit expoſitioni, hoc modo: Vtilis eſt ſapientia, propterea quòd qui ſapientes ſunt, pietatem colere conſueuerunt. Item, vtile eſt amicos veros habere. habes enim quibuſcum iocari poſſis. Nam huiuſmodi in rationibus nõ vniuerſali neque abſoluta, ſed extenuata ratione expoſitio confirmatur. Item infirma ratio eſt, quæ vel alii expoſitioni poteſt accommodari, vt facit Pacuuius, qui eandẽ affert rationem, quare cæca, eandem, quare bruta fortuna dicatur.

In confirmatione rationis multa vitanda in noſtra, & obſeruanda in aduerſariorum ratione ſunt vitia: proptereaque diligentius conſiderãda ſunt, quòd accurata cõfirmatio rationis totam vehementiſſimè comprobat argumentationẽ.

Vtuntur igitur ſtudioſi, in confirmanda ratione duplici concluſione, hoc modo:

Iniuria abs te afficior indigna, pater.

Nam

Nam ſi improbum Chreſphontem exiſtimaueras,
Cur me huic locabas nuptiis? ſin eſt probus,
Cur talem inuitam inuitum cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario conuertentur, aut ex ſimplici parte reprehendentur. Ex contrario, hoc modo:

Nulla te indigna, nata, afficio iniuria.
Si probus eſt, bene locaui: ſin autem eſt improbus,
Diuortio te liberabo incommodis.

Ex ſimplici parte reprehendentur, ſi ex duplici concluſione alterutra pars diluitur, hoc modo:

Nam ſi improbum Chreſphontem exiſtimaueras,
Cur me huic locabas nuptiis? Duxi probum,
Erraui. poſt cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehenſio huius concluſionis duplex eſt: acutior illa ſuperior, facilior hæc poſterior ad excogitandum. Item vitioſa eſt confirmatio rationis, cùm ea re, quæ plura ſignificat, abutimur pro certo vnius rei ſigno, hoc modo: Neceſſe eſt, quoniam pallet, ægrotaſſe: aut, neceſſe eſt peperiſſe, quoniam ſuſtinet puerum infantem. Nam hæc ſua ſponte certa ſigna non habent, ſi non cætera quoq; ſimilia concurrant: quòd ſi cõcurrerint, nõnihil huiuſmodi ſigna adaugent ſuſpicionem. Item vitioſum eſt, cùm vel in alium, vel in eum ipſum qui dicit, id, quod in aduerſarium dicitur, poteſt cõuenire, hoc modo: Miſeri ſunt, qui vxores ducunt: at tu duxiſti alteram. Item vitioſum eſt id, quod vulgarem habet defenſionem, hoc modo: Iracundia inductus peccauit, aut adoleſcentia, aut amore. Huiuſcemodi enim deprecationes ſi probabuntur, impunè in maxima peccata dilabentur. Item vitioſum eſt, cùm id pro certo ſumitur, quod inter omnes non conſtat, quia etiam nunc controuerſia eſt, hoc modo:

Eho tu, Dii, quibus eſt poteſtas motus ſuperûm atq; inferûm,
Pacem inter ſeſe conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro ſuo iure hoc exemplo vſum Chreſphontem Ennius induxit, quaſi iam ſatis certis rationibus ita eſſe demõſtraſſet. Item vitioſum eſt, quod iam quaſi ſero atque acto negotio dici videtur, hoc modo: In mentem mihi ſi veniſſet, Quirites, nõ commiſiſſem vt hunc in locum res veniret: nam hoc, aut hoc feciſſem: ſed me tum hæc ratio fugit. Item

vitioſum eſt, cum id, quod in aperto delicto poſitum eſt, tamen aliqua leui tegitur defenſione, hoc modo:

Cùm te expetebant omnes florentiſſimo
Regno reliqui: nunc deſertum ab omnibus
Summò periculo ſola vt reſtituam paro.

Item vitioſum eſt, quod aliam in partem, ac dictum ſit, poteſt accipi: id eſt huiuſmodi, vt ſi quis potens ac factioſus in concione dixerit: Satius eſt vti regibus, quàm malis legibus. Nam hoc tametſi rei arguendæ cauſa poteſt ſine malitia dici, tamen propter potentiam eius, qui dicit, non dicitur ſine atroci ſuſpicione. Item vitioſum eſt, falſis, aut vulgaribus definitionibus vti. Falſæ ſunt huiuſmodi, ſi quis dicat iniuriam nullã eſſe, niſi quæ ex pulſatione, aut conuitio conſtet. Vulgares ſunt, quæ nihilo minus in aliam rem transferri poſſunt, vt ſi quis dicat, Quadruplator, vt breuiter deſcribam, capitalis eſt. Eſt enim improbus, & peſtifer ciuis. Nam nihilo magis quadruplatoris, quàm furis, quàm ſicarii, aut proditoris attulit definitionem. Item vitioſum eſt, pro argumento ſumere, quod in diſquiſitione poſitum eſt: vt ſi quis, quem furti arguat, dicat eum eſſe hominem improbum, auarum, fraudulentum, ei rei teſtimonium eſſe, quòd ſibi furtum fecerit. Item vitioſum eſt, controuerſiam controuerſia diſſoluere, hoc modo: Non conuenit cenſores iſtum vobis ſatisfacere, ex eo quòd ait ſe non potuiſſe adeſſe, ita vt iuratus fuerat: quòd ſi ad exercitum non veniſſet, ídne Tribuno militum diceret? Hoc ideò vitioſum eſt, quia non expedita, aut iudicata res, ſed impedita & in ſimili controuerſia poſita exempli loco profertur. Item vitioſum eſt, cùm id, de quo ſumma controuerſia eſt, parum expeditur, & quaſi transactum ſit relinquitur, hoc modo:

Apertè fatur dictio, ſi intelligas:
Tali dari arma, qualis qui geſſit fuit,
Iubet, potiri ſi ſtudeamus Pergamo:
Quæ ego profiteor eſſe mea. nam me æquum eſt frui
Fraternis armis mihiq; adiudicarier
Vel quòd propinquus, vel quòd virtute æmulus.

Item & vitioſum eſt, ipſum ſibi in ſua oratione diſſentire, & contra ea quæ antè dixerit, dicere, hoc modo:

Qua cauſa accuſem hunc, nequeo exputando euoluere.

Nam

Nam ſi veretur, quid eum accuſem, qui eſt probus?
Sin inuerecundum animi ingenium poßidet,
Quid eum accuſem, qui id parui auditu exiſtimet?
Non incommoda ratione videtur ſibi oſtendiſſe, quare non accuſaret. Quid quod poſtea ait?
Nunc ego te ab ſummo iam detexam exordio.

Item vitioſum eſt, quod dicitur contra iudicis voluntatem, aut eorum qui audiunt: ſi aut partes, quibus illi ſtudent, aut homines, quos illi charos habent, lædantur, aut aliquo huiuſmodi vitio lædatur auditoris voluntas. Item vitioſum eſt, non omnes res confirmare, quas pollicitus ſis in expoſitione. Item verendum eſt, ne de alia re dicatur, cùm alia de re controuerſia ſit: inque huiuſmodi vitio conſiderãdum eſt, ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur, aut tota cauſa mutata in aliam cauſam deriuetur. Vti apud Pacuuium Zetus cum Amphione: quorũ controuerſia cùm de muſica inducta ſit, diſputatio in ſapientiæ rationem, & virtutis vtilitatem conſumitur. Item conſiderandum eſt, ne aliud accuſatoris criminatio cõtineat, aliud defenſoris ratio purget: quod ſæpe conſultò multi ab reo faciunt anguſtiis cauſæ coacti. Vti ſi quis cum accuſetur ambitu magiſtratum petiiſſe, ab imperatoribus ſæpenumero se apud exercitum donatum eſſe dicat. Hoc ſi diligenter in aduerſariorum oratione obſeruauerimus, ſæpe deprehendemus, & in huiuſmodi deprehenſione oſtendemus, eos, de ea re quid dicant, non habere. Item vitioſum eſt, artem, aut ſcientiam, aut ſtudium quodpiam vituperare propter eorũ vitia, qui in eo ſtudio ſunt: veluti qui rhetoricam vituperãt, propter alicuius oratoris vituperandam vitam. Item vitioſum eſt, ex eo, quod perperam factum eſſe conſtet, putare oſtendi à quo homine factum eſt, hoc modo: Mortuum deformatum, tumore præditum, corpore decoloratum fuiſſe conſtat: ergo veneno necatus eſt. Deinde, ſi ſit vſque adeò in eo occupatus, vt multi faciunt, venenum datum, vitio nõ mediocri conflictetur. Non enim factúmne ſit quæritur, ſed à quo factum ſit. Item vitioſum eſt, in comparandis rebus alteram rem efferre, de altera mentionem non facere, aut negligentius diſputare, vt ſi comparetur, vtrum ſatius ſit, populum frumentum accipere, an non accipere: quæ com-

moda ſint in altera re, curet enumerare: quæ in altera re incommoda ſint, velut depreſſa prætereat, aut ea, quæ minima ſunt, dicat. Item vitioſum eſt, in rebus comparandis neceſſe putare alteram rem vituperari, cùm alteram laudes. Quod genus, ſi quæratur vtris maior honor habendus ſit, Albenſibus an Venuſinis, quòd Reipub. & pop. Rom. profuerunt, & is, qui dicat alteris, alteros lædat. Non enim neceſſe eſt, ſi alteros præponas, alteros vituperare. Fieri enim poteſt, vt, cùm alteros magis laudaris, aliquam alteris laudis partem attribuas, ne cupidè pugnaſſe contra veritatem puteris. Item vitioſum eſt, de nomine & vocabulo eius rei contronerſiam ſtruere: quam rem conſuetudo optimè poteſt iudicare. Velut Sulpitius, qui interceſſerat ne exules, quibus cauſam dicere non licuiſſet, reducerentur: idem poſterius immutata voluntate, cùm eandem legem ferret, aliam ſeſe ferre dicebat propter nominum commutationem: nam non exules, ſed vi eiectos ſe reducere aiebat: perinde quaſi id fuiſſet in controuerſia, quo illi nomine appellarentur à pop. Rom. aut perinde quaſi non omnes, quibus aqua & igni interdictum eſt, exules appellentur. Verùm illi fortaſſe ignoſcimus, ſi cùm cauſa fecit: nos tamen intelligamus, vitioſum eſſe, intendere controuerſiam propter nominum commutationem.

QVONIAM exornatio conſtat ex ſimilibus, & exemplis, & amplificationibus & iudicatis rebus, & cæteris, quæ pertinent ad exaggerandam & collocupletandam argumentationem, quæ ſint iis rebus vitia conſideremus. Simile vitioſum eſt, quod ex aliqua parte diſſimile eſt, nec habet parem rationem comparationis, aut ſibiipſi obeſt qui affert. Exemplum vitioſum eſt, ſi aut falſum eſt, vt reprehendatur: aut ſi improbum, vt non ſit imitandum: aut maius, aut minus, quàm res poſtulabit. Res iudicata vitioſè profertur, ſi aut diſſimili de re proferatur: aut de ea re, de qua controuerſia non eſt: aut ſi improba, aut eiuſmodi, vt aut plures, aut magis idoneæ res iudicatæ ab aduerſariis proferri poſſint Item vitioſum eſt, id, quod aduerſarii factum eſſe cõfiteantur, de eo argumentari, & planum facere factum eſſe: nam id tantùm augeri oportet. Itẽ vitioſum eſt, id augere, quod conuenit doceri, hoc modo: Vt ſi quis quẽ arguat ho-

minem

minem occidiſſe,& antè quàm ſatis idoneas argumentationes attulerit,augeat peccatum, & dicat nihil indignius eſſe, quàm hominem occidere. Non enim vtrùm indignum ſit, an non,ſed,factúmne ſit,quæritur. Cōplexio vitioſa eſt,quæ non vt quidque primum dictum eſt, primùm complectitur, & quæ non breuiter concludit,& quæ non ex enumeratione certum & conſtans aliquid relinquit, vt intelligatur quid propoſitū in argumentatione ſit, quid deinde ratione, quid confirmatione; quid tota argumentatione demonſtratū ſit.

Conclvsiones, quæ apud Græcos ἐπίλογοι nominātur, tripartitæ ſunt. nam conſtant ex enumeratione, amplificatione,& commiſeratione. In quatuor locis vti poſſumus concluſionibus: in principio , ſecundum narrationem, ſecundum firmiſſimam argumentationem, in concluſione.

Enumeratio eſt, per quam colligimus,& commonemus, quibus de rebus verba fecerimus, breuiter: vt renouetur,nō redintegretur oratio: & ordine vt, quicquid erit dictum, referamus: vt auditor,ſi memoriæ mandauerit,ad id,quod ipſe meminerit, reducatur. Item curandum eſt, ne aut ab exordio,aut à narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta enim,& dedita opera comparata oratio videbitur eſſe artificii ſignificandi,aut ingenii venditandi, vel memoriæ oſtētandæ cauſa. Quapropter initium enumerationis ſumendū eſt à diuiſione. Deinde ordine breuiter exponendæ ſunt res, quæ tractatæ erunt in confirmatione & confutatione. Amplificatio,eſt res,quæ per locum cōmunem inſtigationis auditorum cauſa ſumitur. Loci communes ex decem præceptis commodiſſimè ſumuntur ad augendi criminis cauſa. Primus locus ſumitur ab autoritate, cùm commemoramus quantæ curæ ea res fuerit Diis immortalibus, aut maiorib. noſtris,regibus,ciuitatibus,nationibus, hominibus ſapientiſſimis, Senatui. Item maximè quo modo de his rebus in legibus ſancitum ſit.Secundus locus eſt,cùm conſideramus, illæ res,de quibus criminamur, ad quos pertineant,vtrū ad omneis,quod atrociſſimū eſt: an ad ſuperiores(quod genus hi ſunt, à quibus autoritatis locus cōmunis ſumitur) an ad pareis,hoc eſt,in eiſdē partib. animi, corporis,fortunarū poſitos: an ad inferiores,qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus eſt, quo percunctamur quid ſit euenturū ſi

omnibus idem concedatur: & ea re neglecta, oſtendemus, quid periculorum aut incommodorũ conſequatur. Quartus locus eſt, quo demonſtratur, ſi huic ſit remiſſum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicii remoratur. Quintus locus eſt, per quem oſtendimus, ſi ſemel aliter iudicatum ſit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut erratum iudicum corrigere poſſit. Quo in loco non incommodum erit, vti cæterarum rerum comparatione, vt oſtendamus alias res poſſe aut vetuſtate ſedari, aut conſilio corrigi: huius rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adiumento futuram. Sextus locus eſt, cùm oſtendemus, ex conſulto factum, & dicemus voluntario facinori nullam eſſe excuſationem, ſed imprudentiæ iuſtam deprecationem paratam. Septimus locus eſt, quo oſtendemus tetrũ facinus, crudele, nefarium, tyrannicum eſſe: quod genus iniuriæ mulierum: aut earum rerum aliquid, quarũ rerum cauſa bella ſuſcipiuntur, & cùm hoſtibus de vita dimicatur. Octauus locus eſt, quo oſtendimus non vulgare, ſed ſingulare eſſe maleficium, ſpurcum, nefarium, inuſitatũ, quò maturiùs & atrociùs vindicandum ſit. Nonus locus cõſtat ex peccatorum comparatione, quaſi cùm dicemus maius eſſe maleficium ſtuprare ingenuam, quàm ſacrum lædere: quod propter egeſtatem alterum, alterum propter intẽperantem ſuperbiam fiat. Decimus locus eſt, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta ſunt, quæque rem conſequi ſolent, exponemus acriter, & criminosè, & diligenter, vt agi res & geri negotium videatur rerum conſequentium enumeratione. Miſericordia commouebitur auditoris animus, ſi variam fortunarum commutationem dicemus: ſi oſtendemus in quibus commodis fuimus, quibusque in incommodis ſimus, comparatione. Si quæ nobis futura ſint, niſi cauſam obtinuerimus enumerabimus, & oſtendemus. Si ſupplicabimus, & nos ſub eorum, quorum miſericordiã captabimus, poteſtatem ſubiiciemus. Si quid noſtris parentibus, liberis, cæteris neceſſariis caſurum ſit propter noſtras calamitates, aperiemus, & ſimul oſtendemus, illorum nos ſolicitudine & miſeria, non noſtris incommodis, dolere. Si de clementia, humanitate, miſericordia noſtra, qua in alios vſi ſumus, aperiemus. Si nos ſemper, aut diu, in malis fuiſſe oſtendemus.

oſtendemus. Si noſtrum fatum, aut fortunam cõqueremur. Si animum noſtrum fortem, patientem incommodorum oſtendemus futurum. Commiſeratione͂ breuem eſſe oportet: Nihil enim lacryma citius areſcit. Ferè locos obſcuriſſimos totius artificii tractauimus in hoc libro: quapropter huic volumini modus hic ſit. Reliquas præceptiones, quoad videbitur, in tertium librum transferemus. Hæc ſi, vt conquiſitè conſcripſimus, ita tu diligenter fueris conſecutus, & nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus, & tute noſtram diligentiam laudabis, tuáque perceptione lætabere: tu ſcientior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum perſoluendum. Verùm hæc futura ſatis ſcio: te enim non ignoro: ſed nos deinceps ad cætera præcepta trãſeamus, vt, quod libentiſſimè facimus, tuæ voluntati rectiſſimæ morem geramus.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER III.

AD omnem iudicialem cauſam quemadmodum conueniret inuentionem rerum accommodari, ſatis abundanter, vt arbitror, ſuperioribus libris demonſtratum eſt. Nunc earum rationem rerum inueniendarum, quæ pertinebant ad cauſas deliberatiuas, & demonſtratiuas, in hunc librum tranſtulimus, vt omnis inueniẽdi præceptio tibi quàm primùm perſolueretur. Reliquæ quatuor partes erant artificii. De tribus partibus in hoc libro dicemus, diſpoſitione, pronuntiatione, & memoria. De elocutione, quia plura dicenda videbantur, in quarto libro conſcribere maluimus: quem, vt arbitror tibi librum celeriter abſolutum mittemus, ne quid tibi rhetoricæ artis deeſſe poſſit. Interea prima quæq; & nobiſcum,

cùm voles, & interdum ſine nobis legendo conſequêre, ne quid impediare, quin ad hanc vtilitatem pariter nobiſcum progredi poſſis. Nūc tu fac vt attentum te præbeas: nos proficiſci ad inſtituta pergemus.

DELIBERATIONES partim ſunt huiuſmodi, vt quæratur vtrum potius faciēdum ſit: partim huiuſmodi, vt, quid potiſſimùm faciendum ſit, conſideretur, hoc modo: Vtrum potius Carthago tollenda, an relinquenda videatur. Quid potiſſimùm, hoc pacto: vt ſi Annibal conſultet, cùm ex Italia Carthaginem accerſitur, an in Italia remaneat, an domum redeat, an in Ægyptum profectus occupet Alexandriam. Item deliberationes partim ipſæ propter ſe conſultandæ ſunt; vt, ſi deliberet Senatus, captiuos ab hoſtibus redimat, an non: partim propter aliquam extraneam cauſam veniunt in deliberationem & conſultationem: vt, ſi deliberet Senatus, bello Italico ſoluátne legibus Scipionem, vt eum liceat ante tempus C O S. fieri: partim & propter ſe ſunt deliberandæ, & magis propter extraneam cauſam veniunt in conſultationem; vt, ſi deliberet Senatus, bello Italico ſociis ciuitatem det, an non. In quibus cauſis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipſam rem accommodabitur. In quibus extranea cauſa conficiet deliberationem, in his ea ipſa erit cauſa adaugenda, aut deprimenda. Omnem rationem eorum, qui ſententiam dicent, finem ſibi cōueniet vtilitatis proponere, vt omnis eò totius orationis ratio conferatur. Vtilitas in duas parteis in ciuili conſultatione diuiditur, tutam & honeſtam. Tuta eſt, quæ conficit inſtantis, aut conſequentis periculi vitationē qualibet ratione. Hæc diſtribuitur in vim & dolum: quorum aut alterum ſeparatim, aut vtrunque ſumemus coniunctim. Vis ſecernitur per exercitus, claſſeis, arma, tormenta, euocationes hominum, & alias huiuſmodi res. Dolus conſumitur in pecuniam, pollicitationes, diſſimulationes, maturationes, mentitiones, & cæteras res, de quibus magis idoneo tēpore loquemur, ſi quando de re militari, aut de adminiſtratione Reipubl. ſcribere velimus. Honeſta res diuiditur in rectum & laudabile. Rectum eſt, quod cum virtute & officio fit. Id diuiditur in prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, modeſtiam. Prudentia, eſt calliditas, quæ ratione quadam

poteſt

poteſt delectum habere bonorum & malorum. Dicitur itẽ prudentia, ſcientia cuiuſdam artificii. Item appellatur prudentia, multarum rerum memoria, & vſus complurium negotiorum. Iuſtitia, eſt æquitas, ius vnicuiq; tribuens pro dignitate cuiuſque. Fortitudo, eſt rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contemptio, & laboris cum vtilitatis ratione perpeſſio. Modeſtia, eſt in animo cõtinens moderatio cupiditatum. Prudentiæ partibus vtemur in dicendo, ſi commoda cum incommodis conferemus, cùm alterũ ſequi, vitare alterum cohortemur. Aut ſi qua in re cohortabimur aliquem, cuius rei aliquam diſciplinabilem ſcientiam poterimus habere, & quo modo, aut qua quidque ratione fieri oporteat, oſtendemus. Aut ſi ſuadebimus quippiam, cuius rei geſtæ aut præſentem, aut auditam memoriam poterimus habere: qua in re facilè id, quod velimus, exemplo allato perſuadere poſſimus. Iuſtitiæ partibus vtemur, ſi aut innocentum, aut ſupplicum miſereri dicemus oportere: ſi oſtendemus, bene merentibus gratiam referri conuenire: ſi demonſtrabimus, vlciſci malè meritos oportere: ſi fidem magnopere cenſebimus conſeruandam: ſi leges & mores ciuitatis egregiè dicemus ſeruari oportere: ſi ſocietates atque amicitias ſtudioſè dicemus coli conuenire: ſi, quod ius in parenteis, Deos, patriam natura comparauit, id religioſè colendum demonſtrabimus: ſi hoſpitia, clientelas, cognationes, affinitates caſtè colẽdas eſſe dicemus: ſi nec prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec ſimultate à via recta oſtendemus deduci oportere: ſi dicemus, in omnibus æquabile ius ſtatui conuenire. His, atque huiuſmodi partibus iuſtitiæ, ſi quam rem in concione, aut in concilio faciẽdam cenſebimus, iuſtam eſſe oſtendemus: contrariis, iniuſtam. Ita fiet, vt eiſdem locis & ad ſuadendum, & ad diſſuadendum ſimus parati. Sin fortitudinis retinendæ cauſa faciendum quid eſſe dicemus, oſtendemus res magnas & excelſas ſequi & appeti oportere: & item res humiles, & indignas viris fortibus, viros fortes propterea cõtemnere oportere, nec idoneas dignitate ſua iudicare. Itẽ a nulla re honeſta periculi, aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorem mortẽ turpitudine haberi: nullo dolore cogi, vt ab officio recedatur: nullius ꝑ rei veritate metuere inimicitias:

quodlibet pro patria,parentibus,hoſpitibus,amicis & iis rebus, quas iuſtitia colere cogit, adire periculum, & quemlibet ſuſcipere laborem. Modeſtiæ partibus vtemur, ſi nimias libidines honoris, pecuniæ, ſimiliumq́ue rerum vituperabimus. Si vnamquamq; rem certo naturæ termino definiemus. Si deniq;, quod cuiq; ſatis ſit oſtendemus,& nimiũ progredi diſſuadebimus,& modum vnicuiq; rei ſtatuemus. Huiuſmodi partes ſunt virtutis amplificandæ, ſi ſuadebimꝰ: attenuandæ, ſi ab his dehortabimur, vt hæc attenuentur, quæ ſuprà demonſtraui.Nam nemo erit,qui cenſeat à virtute recedendum: verùm aut res huiuſmodi non dicatur eſſe, vt virtutem poſſimus egregiam experiri, aut in contrariis potius rebus,quàm in his virtus conſtare oſtendatur. Item ſi quo pacto poterimus,quam is,qui contradicet,iuſtitiam vocarit,nos demonſtrabimus ignauiam eſſe, & inertiã ac prauam liberalitatem. Quam prudentiam appellarit,ineptam, & garrulam, & odioſam ſcientiam eſſe dicemus. Quam ille modeſtiam dicet eſſe, eam nos inertiam & diſſolutam negligentiam dicemus. Quam ille fortitudinem nominarit,eam nos gladiatoriam & inconſideratam appellabimus temeritatem. Laudabile eſt, quod conficit honeſtam & præſentem & ſequentem commemorationem.Hoc nos eò à recto ſeparauimus,non quòd hę quatuor partes, quæ ſubiiciuntur ſub vocabulo recti, hanc honeſtatis commemorationem dare non ſoleant: ſed quanquam ex recto laudabile naſcatur,tamen in dicendo ſeorſum tractandum eſt hoc ab illo.Neque enim ſolùm laudis cauſa rectum ſequi conuenit, ſed ſi laus conſequitur, duplicatur recti appetendi voluntas. Cùm igitur erit demonſtratũ rectum,laudabile eſſe demonſtrabimus,aut ab idoneis hominibus, vt ſi qua res honeſtiori ordini placet, quæ à deteriore ordine improbetur: aut aliquibus ſociis,aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, poſteriſq; noſtris. Cùm huiuſmodi locorũ diuiſio ſit in conſultatione,breuiter aperienda eſt totius tractatio cauſæ. Exordiri licebit vel à principio,vel ab inſinuatione,vel iiſdẽ rationibus,quibus in iudiciali cauſa.Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in huiuſmodi cauſis finis eſt vtilitas, & ea diuiditur in rationem tutam atque honeſtã:ſi vtrunq; poterimus oſtendere,vtrunq; pollicebimur

bimur nos in dicendo demonſtraturos eſſe: ſin alterum demonſtraturi erimus, ſimpliciter, quod dicturi ſumus, oſtendemus. At ſi noſtram rationem tutam eſſe dicemus, diuiſione vtemur in vim, & conſilium. Nam, quod in docendo rei dilucidandæ cauſa dolum appellauimus, id in dicendo honeſtiùs conſilium appellabimus. Si rationis noſtræ ſententiam rectam eſſe dicemus, & omnes partes recti incidēt, quadripartita diuiſione vtemur: ſi non incident, quot erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione & confutatione vtemur locis, quos antè oſtendimus, noſtris confirmandis, contrariis cōfutandis. Argumentationis artificioſæ tractandæ ratio de ſecundo libro petetur. Sed ſi acciderit, vt in conſultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honeſta, ſententia ſit, (vt in deliberatione eorum qui à Pœnis circunceſſi deliberant, quid agant) qui tutam rationem ſequi ſuadebit, his locis vtetur: Nullam rem vtiliorem eſſe incolumitate: virtutibus vti neminem poſſe, qui ſuas rationes in tuto non collocarit: nec Deos quidem eſſe auxilio iis, qui ſe inconſultò in periculum mittant: honeſtum nihil oportere exiſtimari, quod non ſalutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honeſtam, his locis vtetur: Virtutem nullo tempore relinquendam, vel dolorem, ſi is timeatur: vel mortem, ſi ea formidetur, dedecore & infamia leuiorem eſſe: cōſiderare, quæ ſit turpitudo conſecutura. At non immortalitatem, neque æternam incolumitatem conſequi: nec eſſe exploratum illo vitato periculo, nullum in aliud periculum venturos: virtute vel vltrò ad mortem proficiſci, eſſe præclarum. Fortitudini fortunā quoque eſſe adiumento ſolere. Eum tutè viuere, qui honeſtè viuat, non qui in præſentia incolumis ſit: & eum, qui turpiter viuat, incolumem in perpetuum eſſe non poſſe. Concluſionibus ferè ſimilibus in his & iudicialibus cauſis vti ſolemus, niſi quòd his maximè cōducit quàm plurima rerum antè geſtarum exempla proferre. Nunc ad demonſtratiuum genus cauſæ tranſeamus.

QVONIAM hæc cauſa diuiditur in laudem & vituperationem, quibus ex rebus laudem conſtituerimus, ex contrariis rebus erit vituperatio comparanda. Laus igitur poteſt eſſe rerum externarum, & corporis, & animi. Rerum externarum ſunt ea, quæ caſu, aut fortuna ſecunda, aut ad-

uerſa accidere poſſunt: vt genus, educatio, diuitiæ, poteſtates, gloriæ, ciuitates, amicitiæ, & quæ huiuſmodi ſunt, & ea, quæ his ſunt contraria. Corporis ſunt ea, quæ natura corpori attribuit commoda, aut incommoda: vt velocitas, vires, dignitas, valetudo, & quæ contraria ſunt. Animi ſunt ea, quæ conſilio, & cogitatione noſtra conſtant: vt prudentia, iuſtitia, fortitudo, modeſtia, & quæ contraria ſunt. Erit igitur hæc confirmatio, & confutatio nobis. In huiuſmodi igitur cauſa principium ſumetur, aut ab noſtra, aut ab eius de quo loquemur, aut ab eorum qui audient perſona, aut ab re. Ab noſtra, ſi laudabimus, dicemus aut officio facere, quòd cauſa neceſſitudinis intercedat: aut ſtudio, quòd eiuſmodi virtutis ſit, vt omnes commemorare debeant velle: aut quod rectum ſit, ex aliorum laude oſtendere qualis noſter animus ſit. Si vituperabimus, aut meritò facere, quòd ita tractati ſumus: aut ſtudio, quòd vtile putemus eſſe, ab omnibus vnicam malitiam atq; nequitiam cognoſci: aut quòd placeat oſtendi, quid nobis diſpliceat, ex aliorum vituperatione. Ab eius perſona, de quo loquemur, ſi laudabimus, dicemus vereri nos, vt illius facta verbis conſequi non poſſimus, omneis homines illius virtutes prædicare oportere, ipſa facta omnium laudatorum eloquentiam anteire. Si vituperabimus, ea, quæ videbimus cõtraria, paucis verbis commutatis dici poſſe, dicemus: vt paulò antè ſuprà, exempli cauſa, demonſtratum eſt. Ab auditorum perſona, ſi laudabimus, dicemus, quoniam non apud ignotos laudemus, nos monendi cauſa pauca eſſe dicturos: aut, ſi erunt ignoti, vt talem virum velint cognoſcere, petemus: quoniam in eodem virtutis ſtudio ſint, apud quos laudemus, quo ille, qui laudatus fuerit: ſperare nos facilè iis, quibus velimus, huius facta probaturos. Contraria vituperatio, quoniam norint, pauca de nequitia eius nos eſſe dicturos: quòd ſi ignorent, petemus vt cognoſcant, vti malitiam vitare poſſint: quoniam diſſimiles ſunt, qui audiant, atque ille qui vituperatur, nos ſperare illius vitam vehementer improbaturos. Ab rebus ipſis, incertos eſſe quid potiſſimùm laudemus: vereri, ne, cùm multa dixerimus, plura prætereamus, & quæ ſimileis ſententias habebunt: quibus ſententiis cõtraria ſumuntur à vituperatione. Principio tractato tum

abre, tum ab aliqua harum, quas antè commemorauimus, rationum, narratio non erit vlla, quæ neceſſariò conſequatur: ſed ſi qua inciderit, cùm aliquod factum eius, de quo loquemur, nobis narrandum ſit cum laude, aut vituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur. Diuiſione hac vtemur: Primò exponemus, quas res laudaturi ſumus, aut vituperaturi. Deinde, vt quæque, quóve tempore res erit geſta, ordine dicemus, vt, quid, quamque tutè, cauteq; egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi virtutes, aut vitia. Deinde commoda, aut incommoda corporis, aut rerum externarum, quomodo ab animo tractata ſint, demonſtrare. Ordinem hunc adhibere in demonſtranda vita debemus. Ab externis rebus genus in laude, quibus maioribus natus ſit: ſi bono genere, parem aut excelſiorem fuiſſe: ſi humili genere, ipſum in ſuis, non in maiorum virtutibus habuiſſe præſidiũ. In vituperatione, ſi bono genere, dedecori maioribus fuiſſe: ſi malo, tamẽ his ipſis detrimento fuiſſe. Educatio in laude, bene, & honeſtè, in bonis diſciplinis per omnem pueritiam: in vituperatione, è contrario. Deinde tranſire oportet ad corporis commoda. A natura in laude: ſi ſit dignitas atque forma, laudi fuiſſe eam, non quemadmodum cæteris detrimento, atque dedecori: ſi vires atque velocitas egregia, honeſtis hæc exercitationibus, & induſtriis dicemus cõparata: ſi valetudo, ex perpetua diligentia & temperantia cupiditatum. In vituperatione, ſi erunt hæc corporis commoda, his malè vſum dicemus, quæ caſu & natura tanquã quilibet gladiator habuerit: ſi non erũt, præter formam, omnia ipſius culpa & intemperantia non fuiſſe dicemus. Deinde reuertemur ad extraneas res, & in his, animi quæ virtutes, aut quæ vitia fuerint, cõſiderabimus: diuitiæ, an paupertas fuerit: & quæ poteſtates, quæ gloriæ: quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ: & quid fortiter in inimicitiis gerendis fecerit: cuius cauſa ſuſceperit inimicitias: qua fide, beneuolentia, officio geſſerit amicitias. In diuitiis qualis, aut in paupertate cuiuſmodi fuerit, quemadmodum habuerit in potoſtatibus gerendis animum. Si interierit, cuiuſmodi mors eius fuerit, cuiuſmodi res mortem eius ſit conſecuta. Ad omneis autem res, in quibus animus hominis maximè conſideratur, illæ quatuor animi virtutes erunt ac-

commodandæ: vt, ſi laudemus, aliud iuſtè, aliud fortiter, aliud modeſtè, aliud prudenter factum eſſe dicamus. Si vituperemus, è contrario, aliud iniuſtè, aliud ignauè, aliud immodeſtè, aliud ſtultè factum eſſe dicemus. Perſpicuum eſt iam nimirum ex hac diſpoſitione, quemadmodum ſit tractanda tripartita diuiſio laudis & vituperationis, ſi illud etiam aſſumpſerimus, non neceſſe eſſe, nos omneis has parteis in laudem aut vituperationem transferre, propterea quod ſæpe ne incidunt quidem: ſæpe ita tenuiter incidunt, vt non ſint neceſſariæ dictu. Quapropter eas partes, quæ firmiſſimæ videbuntur, legere oportebit. Concluſionibus breuibus vtemur, enumeratione ad exitum cauſæ: in ipſa cauſa crebras & breueis amplificationes interponemus per locos communeis. Nec hoc genus cauſæ, eò quòd raro accidit in vita, negligentiùs conſiderandum eſt. Neque enim id, quod poteſt accidere, vt faciendum ſit aliquando, non oportet velle, quàm accommodatiſſimè poſſe facere. Et, ſi ſeparatim hæc cauſa minus ſæpe tractatur; at in iudicialibus & in deliberatiuis cauſis ſæpe magnæ partes verſantur laudis, aut vituperationis. Quare in hoc quoque genere cauſę nonnihil induſtriæ conferendum putauimus. Nunc, abſoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc eſt, inuentione perpolita, atque ad omne cauſæ genus accommodata, tempus eſt ad cæteras partes proficiſci. Deinceps igitur de diſpoſitione dicemus.

QVONIAM diſpoſitio eſt, per quam illa, quæ inuenimus, in ordinem redigimus, vt certo quidque loco pronuntietur, videndum eſt, cuiuſmodi rationem in diſponendo habere conueniat. Genera diſpoſitionis ſunt duo, vnum ab inſtitutione artis profectum, alterum ad caſum temporis accommodatum. Ex inſtitutione artis diſponemus, cùm ſequemur eam præceptionem, quam in primo libro expoſuimus: hoc eſt, vt vtamur principio, narratione, diuiſione, confirmatione, confutatione, concluſione: & hunc ordinem, quemadmodum præceptum eſt antè, in dicendo ſequemur. Item ex inſtitutione artis, non modò totas cauſas per orationem, ſed ſingulas quoque argumentationes diſponemus, quemadmodum in ſecundo libro docuimus: id eſt, expoſitionẽ, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem.

plexionem. Hæc igitur duplex diſpoſitio eſt: vna per orationes, altera per argumentationes, ab inſtitutione artis profecta. Eſt autem alia diſpoſitio, quæ, cùm ab ordine artificioſo recedendum eſt, oratoris iudicio ad tempus accõmodatur: vt ſi à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmiſſima argumentatione, aut à literarum aliquarum recitatione: aut ſi ſecundum principium confirmatione vtamur, deinde narratione: aut ſi quam huiuſmodi permutationem ordinis faciamus: quorum nihil, niſi cauſa poſtulet, fieri oportebit. Nam ſi vehementer aures auditorum obtuſæ videbuntur, atque animi defatigati ab aduerſariis multitudine verborum, commodè poterimus principio ſuperſedere, & exordiri cauſam aut à narratione, aut aliqua firma argumentatione. Deinde, ſi commodum erit, quia non ſemper neceſſe eſt, ad principii ſententiam reuerti licebit. Si cauſa noſtra magnam difficultatem videbitur habere, vt nemo æquo animo principium poſſit audire, à narratione cùm incœperimus, ad principii ſententiam reuertamur licebit. Si narratio parum probabilis eſt, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His commutationibus & translationibus partium ſæpe vti neceſſe eſt, cùm ipſa res artificioſam diſpoſitionem artificioſè commutare cogit. In confirmatione & confutatione argumentationum diſpoſitiones huiuſmodi conuenit habere: firmiſſimas argumentationes in primis & poſtremis cauſæ partibus collocare: mediocreis & neque inutileis ad dicendum, neque neceſſarias ad probandũ, quæ, ſi ſeparatim ac ſingulæ dicantur, infirmæ ſunt, cum cæteris coniunctæ, firmæ, & probabiles fiunt, interponi & in medio collocari oportet. Nam & re narrata ſtatim expectat animus auditoris, ex qua re cauſa confirmari poſſit. Quapropter continuò firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrimè dictum facilè memoriæ mandatur, vtile eſt, cùm dicere deſinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Hæc diſpoſitio locorum, tanquam inſtructio militum, facillimè in dicendo, ſicut illa in pugnando, parare poterit victoriam.

Pronuntiationem multi maximè oratori vtilem dixerunt eſſe, & ad perſuadendum plurimùm valere. Nos,

quid vnum de quinque rebus plurimùm proſit, non facilè dixerimus: nec egregiè magnam eſſe vtilitatem in pronuntiatione, audacter confirmauerimus. Nam commodæ inuentiones & concinnæ verborum elocutiones, & partium cauſæ artificioſæ diſpoſitiones, & horum omnium diligens memoria, ſine pronuntiatione, non plus quàm ſine his rebus pronuntiatio ſola valere poterit. Quare, quia nemo de ea re diligenter ſcripſit (nam omnes vix putarunt poſſe de voce, & vultu, geſtu dilucidè ſcribi, cum hæ res ad ſenſus noſtros pertinerent) & quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda eſt, non negligenter videtur tota res conſideranda. Diuiditur igitur pronuntiatio in vocis figuram & corporis motum. Figura vocis eſt, quæ ſuum quendã poſſidet habitum ratione & induſtria comparatum. Ea diuiditur in treis parteis, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem vocis maximè comparat natura: nonnihil hanc auget, ſed maximè cura conſeruat. Firmitudinẽ vocis maximè natura comparat: nonnihil adauget, & maximè conſeruat exercitatio declamationis. Mollitudinem vocis, hoc eſt, vt eam torquere in dicendo pro noſtro cõmodo poſſimus, maximè faciet exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine vocis & firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura comparatur, nihil ad nos attinet commonere, niſi vt ab iis, qui non inſcii ſunt eius artificii, ratio curandæ vocis petatur. De ea parte firmitudinis, quæ conſeruatur ratione declamationis, & de mollitudine vocis, quæ maximè neceſſaria eſt oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur; dicendum videtur. Firmam igitur quàm maximè poterimus in dicendo vocem conſeruare, ſi quàm maximè ſedata & depreſſa voce principia dicemus. Nam læduntur arteriæ, ſi, antè quàm leni voce permulſæ ſunt, acri clamore compleantur. Etiam interuallis longioribus vti conueniet. Recreatur enim vox ſpiritu, & arteriæ reticendo acquieſcunt. Et continuum clamorem remittere, & ad ſermonẽ tranſire oportet. commutationes enim faciunt, vt nullo genere vocis effuſo, in omni voce integri ſimus. Et acutas vocis exclamationes vitare debemus. ictus enim fit, & vulnerantur arteriç acuta atque attenuata nimis acclamatione: &, ſi quis ſplen-

dor

dor eſt vocis, conſumitur clamore vniuerſus. Et vno ſpiritu continéter multa dicere in extrema conuenit oratione. fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur, & vox, quæ variè tractata eſt, reducitur in quendam ſonum æquabilem atque conſtantem. Sæpe rerum naturæ gratia quædam iure debetur, velut accidit in hac re. Nam, quæ diximus ad vocem ſeruandam prodeſſe, eadem attinent ad ſuauitatẽ pronuntiationis: vt, quod noſtræ voci proſit, idem voluptate auditoris probetur. Vtile eſt ad firmitudinem vocis, ſedata vox in principio. Quid inſuauius, quàm clamor in exordio cauſæ? Interualla vocem confirmant: eadem ſententias cócinniores diuiſione reddunt, & auditori ſpatium cogitandi relinquunt. Conſeruat vocem continui clamoris remiſſio. Et auditorem quidem varietas maximè delectat, cum ſermone animum eius retinet, aut exſuſcitat clamore. Acuta exclamatio vocem & fauceis vulnerat: eadem lædit auditorem. habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius vociferationem, quàm ad virilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens vox remedio eſt voci. quid? hæc eadem nónne animum vehementiſſimè calefacit auditoris, in totius concluſione cauſæ. Quoniam igitur res eædem vocis firmitudini, & pronuntiationis ſuauitudini proſunt, de vtraque re ſimul erit in præſentia dictum; de firmitudine quæ viſa ſunt, & de ſuauitate quæ coniuncta fuerũt: cętera ſuo loco paulò pòſt dicemus. Mollitudo igitur vocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentius nobis conſideranda eſt. Eam diuidimus in ſermonem, contentionem, amplificationem. Sermo, eſt oratio remiſſa, & finitima quotidianæ locutioni. Cõtentio, eſt oratio acris, & ad confirmandum, & confutandũ accommodata. Amplificatio, eſt oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad miſericordiam trahit auditoris animũ. Sermo diuiditur in parteis quatuor, dignitatem, demõſtrationem, narrationem, iocationem. Dignitas, eſt oratio cum aliqua grauitate, & vocis remiſſione. Demonſtratio, eſt, quæ docet remiſſa voce, quo modo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio, eſt rerum geſtarum, aut perinde vt geſtarũ expoſitio. Iocatio, eſt oratio, quæ ex aliqua re riſum pudentem & liberalem poteſt comparare. Contentio diui-

ditur in continuationem, & diſtributionem. Continuatio, eſt orationis enuntiandæ acceleratio clamoſa. Diſtributio, eſt in contentione oratio frequens, cum raris & breuibus interuallis, acri vociferatione. Amplificatio diuiditur in cohortationem, & conqueſtionem. Cohortatio, eſt, quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit. Conqueſtio, eſt oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad miſericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo vocis in treis parteis diuiſa eſt, & hæ partes ipſę in octo parteis alias diſtributæ, harum octo partium, quæ cuiusque idonea pronuntiatio ſit, demonſtrandum videtur. Sermo cùm eſt in dignitate, plenis faucibus quàm ſedatiſſima & depreſſiſſima voce vti conueniet: ita tamen, vt ne ab oratoria cõſuetudine ad tragicam tranſeamus.. Cùm autem eſt in demonſtratione, voce paululum attenuata, crebris interuallis & diuiſionibus oportet vti, vt ipſa pronuntiatione eas res quas demonſtrabimus, inſerere atque interſecare videamur in animis auditorum. Cùm autem ſermo in narratione eſt, tum vocum varietate opus eſt, vt, quo quidque pacto geſtum ſit, ita narrari videatur. Strenuè quod volumus oſtẽdere factum, celeriuſculè dicemus: at aliud otioſè retardabimus. Deinde modò acriter, tum clementer, mœſtè, hilariter in omneis parteis commutabimus vt verba, ita pronuntiationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, reſponſa, ſi quæ admirationes, de quibus nos narrabimus, diligenter animaduertemus, vt omnium perſonarum ſenſus atque animos voce exprimamus. ſin erit ſermo in iocatione, leniter tremebunda voce cum parua ſignificatione riſus, ſine vlla ſuſpicione nimiæ cachinnationis, leniter oportebit à ſermone ſerio torquere ad liberalem iocum vocem. Cùm autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per diſtributionem faciendum eſt, in continuatione adaucto mediocriter ſono vocis, verbis continuandis vocem quoque adaugere oportebit, & torquere ſonum, & celeriter cum clamore verba conficere, vt vim volubilem orationis vociferatio cõſequi poſſit. In diſtributione vocem ab imis faucibus exclamatione quàm clariſſima adhibere oportet, & quantũ ſpatii per ſingulas exclamationes ſumpſerimus, tantum in ſin-

gula

gula interualla ſpatii conſumere iubemur. In amplificationibus, cùm cohortatione vtemur, voce attenuatiſſima, clamore leni, ſono æquabili, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conqueſtione vtemur voce depreſſa, inclinato ſono, crebris interuallis, longis ſpatiis, magnis commutationibus. De figura vocis ſatis dictum eſt: nunc de corporis motu dicendum videtur. Motus, eſt corporis geſtus, & vultus moderatio quædam, quæ probabiliora reddit ea, quę pronuntiantur. Conuenit igitur in vultu pudorem & acrimoniam eſſe. In geſtu nec venuſtatem conſpicuam, nec turpitudinem eſſe: ne aut hiſtriones, aut operarii videamur eſſe. Ad eaſdem igitur parteis, in quas vox eſt diſtributa, motus quoque corporis ratio videtur eſſe accommodanda. Nā ſi erit ſermo cum dignitate, ſtanteis in veſtigio, leui dextræ motu loqui oportebit, hilaritate, triſtitia, mediocritate vultus ad ſermonis ſententias accommodata. Sin erit in demonſtratione ſermo, paululum corpus à ceruicibus demittemus. Nam hoc eſt à natura datum, vt quàm proximè tum vultum admoueamus ad auditores, ſi quam rem docere eos, & vehementer inſtigare velimus. Sin erit in narratione ſermo, idem motus poterit idoneus eſſe, qui paulò antè demonſtrabatur in dignitate. Sin erit in iocatione, vultu quandā debebimus hilaritatē ſignificare, ſine cōmutatione geſtus. Sin contendemus per continuationem, brachio celeri, mobili vultu, acri aſpectu vtemur. Sin contentio fiet per diſtributionem, celeri porrectione brachii, inambulatione, pedis dextri rara ſupploſione, acri & defixo aſpectu vti oportet. Sin vtemur amplificatione per cohortationem, paulò tardiore & conſideratiore geſtu conueniet vti, ſimilibus cęteris rebus, atque in contentione per continuationem. Sin vtemur amplificatione per conqueſtionem, fœmineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam ſedato & conſtanti geſtu, mœſto, & conturbato vultu vti oportebit. Non ſum neſcius, quantum ſuſceperim negotii, qui motus corporis exprimęre verbis, & imitari ſcriptura conatus ſim voces. Verùm nec hoc confiſus ſum poſſe fieri, vt de his rebus ſatis commodè ſcribi poſſet, nec, ſi id fieri non poſſet, hoc, quod feci, fore inutile putabā, propterea quòd hîc admonere voluimus, quid oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc ſcire tamen

oportet,pronuntiationem bonam id perficere, vt res ex animo agi videatur. Nunc ad theſaurum inuentorum, atque omniũ partium rhetoricæ cuſtodem, memoriã tranſeamus.

MEMORIA vtrum habeat quiddam artificii, an omnis à natura proficiſcatur, aliud dicendi tempus magis idoneũ dabitur. Nunc,perinde atque conſtet in hac re multum valere artem & præceptionem, ita ea de re loquemur. Placet enim nobis eſſe artificium memorię: quare placeat, aliàs oſtendemus in præſentia, cuiuſmodi ſit ea, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ: vna naturalis, altera artificioſa. Naturalis eſt ea,quæ noſtris animis inſita eſt, & ſimul cum cogitatione nata. Artificioſa eſt ea,quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Sed quia in cæteris rebus ingenii bonitas imitatur ſæpe doctrinam, ars porrò naturæ commoda confirmat & auget:ita fit in hac re,vt nonnunquã naturalis memoria,ſicui data eſt egregia, ſimilis ſit huic artificioſæ. Porrò hæc artificioſa, naturæ commoda retinet, & amplificat ratione doctrinæ. Quapropter & naturalis memoria præceptione cõfirmanda eſt, vt ſit egregia:& hæc, quæ doctrina datur, indiget ingenii. Nec hoc magis aut minus in hac re, quam in cæteris artibus fit, vt ingenio, doctrina, præceptione, natura niteſcat. Quare & illis, qui natura memores ſunt, vtilis hæc erit inſtitutio: quod tute paulò pòſt poteris intelligere. Quòd ſi illi,freti ingenio, noſtra præceptione non indigeant, tamen iuſta cauſa daretur, quare iis,qui minus ingenii habent, adiumento velimus eſſe. Nunc de artificioſa memoria loquemur. Conſtat igitur artificioſa memoria ex locis & imaginibus. Locos appellamus eos, qui breuiter, perfectè, inſigniter aut natura, aut manu ſunt abſoluti, vt eos facilè naturali memoria comprehendere & amplecti queamus, vt ædes, intercolumniũ, angulum,fornicem,& alia quæ his ſimilia ſunt. Imagines, ſunt formæ quædã,& notæ, & ſimulacra eius rei, quam meminiſſe volumus: quod genus, equi, leones, aquilæ, quorum memoriam ſi volemus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit. Nunc,cuiuſmodi locos inuenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines conſtituere oporteat,oſtẽdemus. Quemadmodum igitur qui literas ſciunt,poſſunt id,quod dictũ eſt,ſcribere,& recitare quod

ſcripſerunt

ſcripſerunt: ita qui μνημονικὰ didicerunt, poſſunt quæ audierunt in locis collocare, & ex his memoriter pronuntiare. Loci enim ceræ aut chartæ ſimillimi ſunt: imagines, literis: diſpoſitio & collocatio imaginum, ſcripturæ: pronuntiatio lectioni. Oportet igitur, ſi volumus multa meminiſſe, multos nobis locos cõparare, vt in multis locis multas imagines collocare poſſimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, ne quãdo perturbatione ordinis impediamur, quò ſecius quoto quoque loco libebit, vel à ſuperiore, vel ab inferiore, vel à media parte imagines ſequi, ea, quæ mandata locis erunt, edere & proferre poſſimus. Nam vt, ſi in ordine ſtanteis notos cõplureis viderimus, nihil noſtra interſit, vtrum à ſummo, an ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus: ita in locis ex ordine collocatis eueniet, vt in quamlibet partem quoto quoque loco libebit, imaginibus commoniti dicere poſſimus id, quod locis mandauerimus. Quare placet & ex ordine locos comparare, & locos, quos aſſumpſerimus, egregiè cõmeditari oportebit, vt perpetuò nobis hærere poſſint. Nam imagines, ſicut literæ, delentur, vbi nihil illis vtimur: loci, tanquam cera, remanere debent. Et, ne fortè in numero locorum falli poſſimus, quintum quenque locum placet notari: quod genus, ſi in quinto loco manum auream collocemus, & ſi in decimo aliquem notum, cui prænomen ſit Decimo: deinde facile erit ſimileis notas quinto quoque loco collocare. Item cõmodius eſt in derelicta, quàm in celebri regione locos cõparare: propterea quòd frequentia & obambulatio hominum conturbat, & infirmat imaginum notas: ſolitudo cõſeruat integras ſimulacrorum figuras. Præterea diſſimiles forma atque natura loci comparandi ſunt, vt diſtinctè interlucere poſſint: nam ſi quis multa intercolumnia ſumpſerit, conturbabitur ſimilitudine locorũ, vt ignoret quid in quoquo loco collocarit. Et magnitudine modica, & mediocreis locos habere oportet. Nam & præter modum ampli vagas imagines reddunt, & nimis anguſti ſæpe non videntur poſſe capere imaginum collocationẽ. Tum nec nimis illuſtres, nec vehementer obſcuros locos haberi oportet: ne aut obſcæcentur tenebris imagines, aut ſplendore præfulgeant. Interualla locorum mediocria placet eſſe, ferè paulò plus, aut

minus pedum tricenûm. Nam vt aſpectus, ita cogitatio minus valet, ſiue nimis procul amoueris, ſiue vehementer propè admoueris id, quod oportet videri. Sed quanquam facile eſt ei, qui paulò plura explorauerit, quanuis multos & idoneos locos comparare: tamen ſiquis ad iſta ſatis idoneos inuenire ſe non putabit, ipſe ſibi conſtituat quàm volet multos licebit. Cogitatio enim quanuis regionem poteſt amplecti, & in ea ſitum loci cuiuſdam ad ſuum arbitrium fabricari & architectari. Quare licebit, ſi hac prompta copia contenti non erimus, noſmetipſos nobis cogitatione noſtra regionem conſtituere, & idoneorum locorum commodiſſimam diſtinctionem comparare. De locis ſatis dictum eſt: nunc ad imaginum rationem tranſeamus. Quoniam ergo rerum ſimiles imagines eſſe oportet, & ex omnibus verbis notas nobis ſimilitudines eligere debemus, duplices ſimilitudines eſſe debent: vnæ rerum, alteræ verborum. Rerum ſimilitudines exprimuntur, cùm ſummatim ipſorum negotiorum imagines comparamus. Verborum ſimilitudines conſtituuntur, cùm vniuſcuiuſque nominis & vocabuli memoria imagine notatur. Rei totius memoriam ſæpe vna nota, & imagine ſimplici comprehendemus, hoc modo: Vt, ſi accuſator dixerit ab reo hominem veneno necatum, & hæreditatis cauſa factum arguerit & eius rei multos dixerit teſteis & conſcios eſſe. Si hoc primum, vt ad defendendum nobis expeditum ſit, meminiſſe volemus, in primo loco rei totius imaginem conformabimus: ægrotum in lecto cubantem faciemus ipſum illum, de quo agetur, ſi formam eius detinebimus: ſi eum non agnouerimus, aliquem ægrotũ non de minimo loco ſumemus, vt citò in mentem venire poſſit, & reum ad lectum eius adſtituemus, dextera poculum, ſiniſtra tabulas, medico teſticulos arietinos tenentem. Hoc modo & teſtium, & hæreditatis, & veneno necati memoriã habere poterimus. Item deinceps cętera crimina ex ordine in locis ponemus: & quotieſcunque rem meminiſſe volemus, ſi formarũ diſpoſitione, & imaginum diligenti notatione vtemur, facilè ea, quæ volemus, memoria conſequemur. Cùm verborum ſimilitudines imaginibus exprimere volemus, plus negotii ſuſcipiemus, & magis ingenium noſtrum exercebimus. Id nos hoc modo facere oportebit: Iam

domuitionem

domuitionē Reges Atridæ parant. In loco conſtituere oportet manus ad cœlum tollentem Domitiùm, cùm à Regibus Marciis loris cædatur. Hoc erit, Iam domuitionem Reges. In altero loco Æſopum & Cimbrum ſubornari, vt ad Iphigeniam Agamemnonem, & Menelaum: hoc erit, Atridæ parant. hoc modo omnia verba erunt expreſſa. Sed hæc imaginum conformatio tum valet, ſi naturalem memoriam exuſcitauerimus hac notatione, vt, verſu poſito, ipſi nobiſcū primùm tranſeamus bis aut ter eum verſum, deinde cum imaginibus verba exprimamus. hoc modo naturæ ſuppeditabitur doctrina: nam vtraque altera ſeparata minus erit firma: ita tamen vt multò plus in doctrina atque arte præſidii ſit. Quod docere non grauaremur, ni metueremus, ne, cùm ab inſtituto noſtro receſſiſſemus, minus commodè ſeruaretur hæc dilucida breuitas præceptionis. Nunc, quoniam ſolet accidere, vt imagines partim firmæ, & ad monendum idoneæ ſint, partim imbecilles, & infirmæ, quæ vix memoriam poſſint excitare: qua de cauſa vtrunq; fiat, conſiderandum eſt, vt, cognita cauſa, quas vitemus, & quas ſequamur imagines, ſcire poſſimus. Docet igitur nos ipſa natura, quid oporteat fieri. nam ſi quas res in vita videmus paruas, vſitatas, quotidianas, eas meminiſſe non ſolemus: propterea quòd nulla niſi noua aut admirabili re commouetur animus. at ſi quid videmus, aut audimus egregiè turpe, aut honeſtum, inuſitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminiſſe conſueuimus. Itémque quas res ante ora videmus, aut audimus, obliuiſcimur plerunque: quæ acciderunt in pueritia, meminimus optimè ſæpe: nec hoc alia de cauſa poteſt accidere, niſi quod vſitatæ res facilè è memoria elabuntur, inſignes & nouæ manent diutius. Solis exortus, curſus, occaſus nemo admiratur, propterea quòd quotidie fiunt: at eclipſes Solis mirantur, quia rarò accidunt: & Solis eclipſeis magis mirantur, quàm Lunæ, quoniam hæ crebriores ſunt. Docet ergo ſe natura, vulgari, & vſitata re nō exuſcitari, nouitate verò & inſigni quodam negotio commoueri. Imitetur igitur ars naturam, &, quod ea deſiderat, inueniet, ſi quod oſtendit, ſequatur. Nihil eſt enim, quod aut natura extrémum inuenerit, aut doctrina primùm: ſed rerum principia ab ingenio profecta ſunt, & exitus diſ-

ciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere cōſtituere oportebit, quod genus manere in memoria diutiſſimè poteſt. Id accidet, ſi quàm maximè notas ſimilitudines conſtituemus: ſi non mutas, nec vagas, ſed aliquid notū agenteis imagines ponemus: ſi egregiam pulchritudinem, aut vnicā turpitudinē eis attribuemus: ſi aliqua re exornabimus, vt ſi coronis, aut veſte purpurea, quò nobis notior ſit ſimilitudo: aut ſi qua re deformabimus, vt ſi cruentam aut cœno óblitam, aut rubrica delibutam inducamus, quò magis inſignita ſit forma, aut ſi ridiculas res aliquas imaginibus attribuamus. Nam ea res quoque faciet, vt facilius meminiſſe poſſimus. Nam, quas res veras facilè meminimus, eaſdem ſictas, & diligenter notatas meminiſſe non eſt difficile. Sed illud facere oportebit, vt identidem primos quoſque locos imaginum renouandarum cauſa celeriter animo percurramus. Scio pleroſque Græcos, qui de memoria ſcripſerunt, feciſſe, vt multorum verborum imagines conſcriberent, vti, qui eas ediſcere vellent, paratas haberent, ne quid in quærendo conſumerent operæ: quorum rationem aliquot de cauſis improbamus. Primùm, quòd in verborum innumerabilium multitudine ridiculum ſit mille verborum imagines comparare. Quantulum enim poterunt hæc valere, cum ex infinita verborum copia, modò aliud, modò aliud nos verbum meminiſſe oportebit? Deinde cur volumus ab induſtria quenquam remouere, vt ne quid ipſe quærat, cum nos illi omnia parata, quæſitáque tradamus? Præterea ſimilitudine alia alius magis commouetur. Nam vt ſæpe, formam ſi quam ſimilem cuipiam dixerimus eſſe, non omneis habemus aſſenſores, quòd alii videtur aliud: ita fit in imaginibus, vt, quæ nobis diligenter notæ ſint, eæ parum videantur inſignes aliis. Quare ſibi quenque ſuo commodo cónuenit imagines comparare. Poſtremò præceptoris eſt docere, quemadmodum quæri quidque conueniat, & vnum aliquod, aut alterum, non omnia, quæ eius generis erunt, exempli cauſa ſubiicere, quò res poſſit eſſe dilucidior. Vt cùm de procemiis quærendis diſputamus, rationē damus quærendi, non mille procemiorum genera conſcribimus: ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire. Nunc ne fortè verborum memoriam,

riam, aut nimis difficilem, aut parum vtilem arbitreris, & ipſarum memoria rerum contentus ſis, quòd & vtiliores ſint, & plus habeant facilitatis, admonendus es, quare verborum memoriam non improbemus. Nam putamus oportere, eos, qui velint res faciliores ſine labore & moleſtia facilè meminiſſe, in rebus difficilioribus eſſe antè exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriam inducimus, vt verſus meminiſſe poſſimus, ſed vt hac exercitatione illa rerum memoria, quæ pertinet ad vtilitatem, confirmetur: vt ab hac difficili conſuetudine ſine labore ad illam facilitatem tranſire poſſimus. Sed cùm in omni diſciplina infirma eſt artis præceptio ſine ſumma aſſiduitate exercitationis, tum verò in μνημονικοῖς minimum valet doctrina, niſi induſtria, ſtudio, labore, diligentia comprobetur. Quàm plurimos locos vt habeas, & quàm maximè ad præcepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conueniet. Non enim ſicut à cæteris ſtudiis abducimur nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos poteſt cauſa deducere aliqua. Nunquã eſt enim, quin aliquid memoriæ tradere velimus, & tum maximè cùm aliquo maiore negotio detinetur. Quare cùm ſit vtile facilè meminiſſe, non te fallit, quod tantopere vtile ſit, quanto labore ſit appetendum: quod poteris exiſtimare vtilitate cognita. Pluribus verbis ad eam te hortari non eſt ſententia, ne aut tu noſtro, aut nos tuo ſtudio diffidere, aut minus, quàm res poſtulat, dixiſſe videamur. De quinta parte Rhetoricæ deinceps dicemus: tu primas quaſque parteis in animo frequenta, &, quod maximè neceſſe eſt, exercitatione confirma.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM, LIBER IIII.

QVONIAM in hoc libro, C. Herenni, de elocutione conſcripſimus: &, quibus in rebus opus fuit exemplis vti, noſtris exemplis vſi ſumus, & id fecimus præter cõſuetudinem Græcorum, qui de hac re ſcripſerunt: neceſſariò faciendum eſt, vt paucis rationem noſtri conſilij demus. Atque hoc nos neceſſitudine facere, non ſtudio, ſatis erit ſigni, quòd in ſuperioribus libris nihil, neq; ante rem, neque præter rem locuti ſumus. Nunc, ſi pauca, quæ res poſtulat, dixerimus, tibi id quod reliquum eſt artis, ita vti inſtituimus, perſoluemus. Sed facilius noſtram rationem intelliges, ſi prius, quid illi dicant, cognoueris. Cõpluribus de cauſis putant oportere, cùm ipſi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionẽ, vniuſcuiuſque generis ab oratore, aut poeta probato ſumptum ponere exemplum. Et primùm ſe id modeſtia commotos facere dicunt, propterea quòd videatur eſſe oſtentatio quædam, non ſatis habere præcipere de artificio, ſed ipſos etiam videri velle artificioſè gignere exempla: hoc eſt, inquiunt, oſtentare ſe, non artem oſtendere. Quare pudor in primis eſt ad eam rem impedimento, ne nos ſolos probare, nos amare, alios contemnere, & deridere videamur. Etenim cùm poſſimus ab Ennio ſumptum, aut à Graccho ponere exemplum, videtur eſſe arrogantia, illa relinquere, & ad ſua deuenire. Præterea exempla, teſtimoniorũ locum obtinent. Id enim, quod admonuerit, & leuiter fecerit præceptio, exemplo, ſicut teſtimonio, comprobatur. Non igitur ridiculus ſit, ſi quis in lite, aut in iudicio domeſtico pugnet, & ſui ipſius teſtimonio abutatur? Vt enim teſtimonium, ſic exemplum,

rei

rei confirmandæ cauſa ſumitur. Non ergo oportet hoc niſi à probatiſſimo ſumi, ne, quod aliud cõfirmare debeat, egeat ipſum confirmationis. Etenim neceſſe eſt, aut ſe omnibus anteponant, & ſua maximè probent: aut negent optima eſſe exempla, quæ à probatiſſimis oratoribus, aut poetis ſumpta ſunt. Si ſe omnibus anteponant, intolerabili arrogantia ſunt: ſi quos ſibi præponant, & eorum exempla ſuis exemplis non putent præſtare, non poſſunt dicere quare ſibi illos anteponant. Quid igitur ipſa autoritas antiquorum? Nam tum res probabiliores, tum hominum ſtudia ad imitandum alacriora reddit, imò erigit omnium cupiditates, & acuit induſtriã, cum ſpes iniecta eſt, poſſe imitãdo, Gracchi, aut Craſſi conſequi facultatem. Poſtremò hoc ipſum eſt ſummum artificium, res varias & diſpareis in tot poematibus & orationibus ſparſas, & vagè diſiectas, ita diligenter eligere, vt vnumquodque genus exemplorum ſub ſingulos artis locos ſubiicere poſſis. Hoc ſi induſtria ſolùm fieri poſſet, tamen eſſemus laudandi, cum talem laborem non fugiſſemus: nunc verò ſine ſummo artificio non poteſt fieri. Quis eſt enim, qui non, cùm ſummè teneat artem, poſſit ea, quæ iubeat ars, de tanta & tam diffuſa ſcriptura notare, & ſeparare? Cæteri, cum legunt orationes bonas, aut poemata, probant oratores & poetas, neque intelligunt qua re commoti probent: quòd ſcire non poſſunt, vbi ſit, nec quid ſit, nec quo modo factum ſit id, quod eos maximè delectet. At is, qui & hæc omnia intelligit, & idonea maximè eligit, & omnia in arte maximè ſcribenda, redigit in ſingulas rationes præceptionis, neceſſe eſt eius rei ſummus artifex ſit. Hoc igitur ipſum maximum artificium eſt, in arte ſua poſſe & alienis exemplis vti. Hæc illi cùm dicunt, magis nos autoritate ſua commouent, quàm veritate diſputationis. Illud enim veremur, ne cui ſatis ſit ad contrariam rationem probandam, quòd ab ea ſteterint ii, qui & inuentores huius artificii fuerunt, & vetuſtate iam ſatis omnibus probati ſunt. Quòd ſi, illorum autoritate remota, res omneis volent cum re comparare, intelligent non omnia eſſe concedenda antiquitati. Primùm igitur, quod ab eis modeſtia dicitur, videamus, ne nimium inutiliter, & pueriliter proferatur. Nam ſi tacere, & nihil ſcribere modeſtia eſt, cur quidquam ſcri-

bunt, aut loquuntur? Sin aliquid ſuum ſcribunt, cur quò ſecius omnia ſcribant, impediuntur modeſtia? Quaſi ſi quis ad Olympiacum venerit curſum, & ſteterit vt mittatur, impudenteiſque illos dicat eſſe, qui currere cœperint, ipſe intra carcerem ſtet, & narret aliis, quomodo Ladas, aut Boius cum Sicyoniis curſitarit: ſic iſti cùm in artis curriculum deſcenderunt, illos, qui in eo quod eſt artificii, elaborent, aiunt facere immodeſtè: ipſi aliquem antiquum oratorē aut poetam laudant, aut ſcripturam, ſic vt in ſtadium rhetoricæ ârtis prodire non audeant. Non auſim dicere, ſed tamē vereor, ne, qua in re laudē modeſtiæ venentur, in ea ipſa re ſint impudentes. Quid enim tibi vis? aliquis inquiet: artem tuam ſcribis, gignis nobis nouas præceptiones, eas ipſe confirmare non potes, ab aliis exempla ſumis: vide, ne facias impudēter, qui tuo nomini velis ex aliorum laboribus libare laudem. Nam ſi eorū volumina prehenderint antiqui oratores, & poetæ, & ſuum quiſque de libris ſuis tulerint, nihil iſtis, quod ſuum velint, relinquetur. At exempla, quoniā teſtimoniorum ſimilia ſunt, item conuenit, vt teſtimonia, ab hominibus probatiſſimis ſumi. Primùm omnium exempla ponuntur hîc, non confirmandi, neq; teſtificandi cauſa, ſed demonſtrandi. Non enim cùm dicimus eſſe exornationē, quæ, verbi cauſa, conſtet ex ſimiliter deſinentibus verbis, & ponimus hoc exemplū à Craſſo, quod poſſumus, & debemus, teſtimonium collocamus, ſed exemplum. Hoc igitur intereſt inter exemplum, & teſtimonium: exemplo demōſtratur, id, quod dicimus, cuiuſmodi ſit: teſtimonio, eſſe illud ita, vt nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet teſtimonium cum re conuenire: aliter enim rem non poteſt confirmare: at id, quod illi faciunt, cum re non cónuenit. Quid ita? quia pollicentur artem ſe ſcribere, & exempla proferunt ab iis plerūque, qui artem neſcierunt. Tum quis eſt, qui poſſit id, quod de arte ſcripſerit, comprobare, niſi aliquid ſcribat ex arte? Contraq; faciunt, quàm polliceri vidētur. nam cùm ſcribere artem inſtituunt, videntur dicere, ſe excogitaſſe, quod alios docerent: cùm verò ſcribūt, oſtendunt nobis, quid alii excogitarint. At hoc ipſum difficile eſt, inquiunt, eligere de multis. Quid dicitis difficile: vtrū laborioſum, an artificioſum? Si laborioſum, non ſtatim præclarum. Sunt enim multa

labo-

laborioſa, quæ ſi faciatis, non continuò gloriemini, niſi etiam ſi veſtra manu fabulas, aut orationes totas tranſcripſiſſetis, glorioſum putaretis. Sin autem iſtud, artificium egregium dicitis, videte, ne inſueti rerum maiorum videamini, ſi vos parua res, ſicuti magna delectat. Nam iſto modo eligere rudis quidem nemo poteſt, ſed ſine ſummo artificio multi. Quiſquis enim audierit de arte paulò plus, in elocutione prætertim, omnia videre poterit, quæ ex arte dicuntur: facere nemo poterit, niſi eruditus. Ita vt ſi de tragœdiis Ennii velis ſententias eligere, aut de Pacuuianis periodos: ſed quia planè rudis id facere nemo poterit, cùm feceris, te literatiſſimum putes, ineptus ſis, propterea quòd id facilè faciat quiuis mediocriter literatus. Item, ſi cùm ex orationibus, aut poematibus elegeris exempla, quæ certis ſignis artificii notata ſunt, quia rudis id nemo facere poſſit, artificioſiſſimè te feciſſe putes, erras: propterea quòd iſto ſigno videmus te nonnihil eius ſcire, aliis ſignis te ſcire multa intelligimus. Quòd ſi artificioſum eſt intelligere quæ ſunt ex arte ſcripta, multò eſt artificioſius ipſum ſcribere ex arte. Qui enim ſcribit artificiosè, ab aliis commodè ſcripta facilè intelligere poterit: qui eliget facilè, non continuò ipſe commodè ſcribit. Et, ſi eſt maximè artificioſum, alio tempore vtantur ea facultate, non tum, cùm parere ipſi, & gignere, & proferre debent. Poſtremò, in eo vim artificii conſumant, vt ipſi ab aliis potius eligendi, quàm aliorum boni electores exiſtimentur. Contra ea, quæ ab iis dicuntur, qui dicunt alienis ſe exemplis vti oportere, ſatis eſt dictũ. Nunc, quæ ſeparatim dici poſſint, conſideremus. Dicimus ergo eos omneis ideò, quòd alienis vtantur, peccare: tum etiam magis delinquere, quòd à multis exempla ſumant: ſed de eo, quod poſteà diximus, antè videamus. Si cõcederem aliena oportere aſſumere exempla, vincerem vnius oportere. Primùm, quòd contra hoc nulla ſtaret eorum ratio: liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui ſibi in omneis res ſuppeditaret exempla, vel poetam, vel oratorem, cuius autoritate niterentur. Deinde intereſt magni eius, qui diſcere vult, vtrum vnum omnia, an omnia neminem, ſed aliud alium putet cõſequi poſſe. Si enim putabit poſſe omnia penes vnum conſiſtere, ipſe quoque ad omnium nitetur facul-

tatem: ſi id deſperarit, in paucis ſe exercebit, ipſis etiam contentus erit: nec mirum, cùm ipſe præceptor artis omnia penes vnum reperire non poterit. Allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Craſſo, Antonio, cæteriſque: item ſumptis aliis à poetis, & hiſtoriarum ſcriptoribus, neceſſe erit, eum, qui diſcet, ab omnibus putare omnia, ab vno pauca vix potuiſſe ſumi. Quare, ſi vnius alicuius eſſe ſimilem ſatis habebit, omnia, quæ omnes habuerint, ſolum habere ſe poſſe diffidet. ergo inutile eſt ei, qui diſcere vult, putare non vnum omnia poſſe. Igitur nemo in hanc incidet opinionem, ſi ab vno exempla ſumpſiſſent. nunc hoc ſigni eſt, ipſos artis ſcriptores non putaſſe vnum potuiſſe in omnibus elocutionis partibus enitere: quoniam neque ſua protulerunt, neque vnius alicuius aut denique duorum, ſed ab omnibus oratoribus & poetis exẽpla ſumpſerunt. Deinde, ſi quis velit artem demonſtrare nihil prodeſſe ad dicendum, non malè vtatur hoc adiumento, quòd vnus omneis artis partes conſequi nemo potuerit. Quod igitur iuuat horum rationem, qui omnino improbent artem, id non ridiculum eſt, ipſum ſcriptorem artis ſuo iudicio comprobare? Ergo ab vno ſumenda fuiſſe docuimus exempla, ſi ſemper aliunde ſumerentur. Nunc omnino aliunde ſic intelligemus ſumenda non fuiſſe. Primùm omnium, quod ab artis ſcriptore affertur exemplum, de eius artificio debet eſſe, non vt ſi quis purpuram, aut aliud quippiam vendens, dicat, Sume à me, ſed huius exemplum aliũde rogabo, tibique oſtendam. Si, merces ipſi qui venditant, aliunde exemplum quæritent aliud mercis: aut ſi aceruos ſe dicant tritici habere, & eorum exemplum pugno non habeant, quod oſtendant. Si Triptolemus, cùm omnibus ſemen largiretur, ipſe ab aliis hominibus id mutuaretur: aut ſi Prometheus, cùm mortalibus ignem diuidere vellet, ipſe à vicinis cum teſta ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculum videretur? Iſti magiſtri omnium dicendi præceptores non videntur ſibi ridiculè facere, cùm id, quod aliis pollicentur, ab aliis quærunt. Si, qui ſe fonteis maximos penitus abſconditos aperuiſſe dicat, & hæc ſitiens quàm maximè loquatur, neq; habeat quo ſitim ſedet, non irrideatur? Iſti, cùm non modò dominos ſe fontium, ſed ſeipſos fonteis

eſſe

eſſe dicant, & omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, ſi cùm id pollicentur aliis, areſcant ipſi ſiccitate. Chares à Lyſippo ſtatuas facere non iſto modo didicit, vt Lyſippus caput oſtenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: ſed omnia coràm magiſtrum facientem videbat, cæterorum opera vel ſua ſponte conſiderare poterat. Iſti credunt, eos, qui hæc velint diſcere, alia ratione doceri poſſe commodius. Præterea nec poſſunt quidem ea, quæ ſumuntur ab aliis exempla, tam eſſe accommodata ad artem, quàm propria, propterea quòd in dicendo leuiter vnuſquiſque locus plerunque tangitur, ne ars appareat. In præcipiendo expreſsè conſcripta ponere oportet exempla, vt in artis formam conuenire poſſint: & pòſt in dicẽdo, ne poſſit ars eminere, & ab omnib. videri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam vt magis ars cognoſcatur, ſuis exemplis melius eſt vti. Poſtremò hæc quoque res duxit nos ad hanc rationem, quòd nomina rerum Græca, quæ conuertimus, ea remota ſunt à conſuetudine. Quæ enim res apud noſtros non erant, earum rerum nomina nõ poterãt eſſe vſitata. Ergo hæc aſperiora primò videantur neceſſe eſt, idque fiet rei, non noſtra difficultate. Reliquum ſcripturæ conſumetur in exemplis. hæc aliena ſi poſuiſſemus, factum eſſet, vt, quod commodius eſſet in hoc libro, id noſtrum nõ eſſet: quod aſperius, & inuſitatum, id propriè nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incommoditatem fugimus. His de cauſis, cùm artis inuentionem Græcorum probaſſemus, exemplorum rationem ſecuti non ſumus. Nunc tempus poſtulat, vt ad elocutionis præcepta tranſeamus. Bipartita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primùm dicemus, quibus in generibus ſemper omnis oratoria elocutio debeat eſſe. Deinde oſtendemus, quas res ſemper habere debeat.

SVNT igitur tria genera, quæ nos figuras apellamus, in quibus omnis oratio non vitioſa cõſumitur: vnam grauem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Grauis eſt, quæ conſtat ex verborum grauium magna & ornata cõſtructione. Mediocris eſt, quæ conſtat ex humiliore, neque tamen ex infima, & peruulgatiſſima verborum dignitate. Attenuata eſt, quæ demiſſa eſt vſque ad vſitatiſſimam puri

ſermonis conſuetudinem. In graui conſumetur oratio figura, ſi, quæ cuiuſque rei poterunt ornatiſſima verba reperiri, ſiue propria, ſiue translata, ad vnamquamque rem accommodabuntur: &, ſi graues ſententiæ, quæ in amplificatione & commiſeratione tractantur, eligentur: &, ſi exornationes ſententiarum, aut verborum, quæ grauitatē habebunt, de quibus pôſt dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplū: Nam quis eſt veſtrûm, iudices, qui ſatis idoneam poſſit in eum pœnam excogitare, qui prodere hoſtibus patriā cogitarit? quod maleficiū cum hoc ſcelere comparari? quod huic maleficio dignum ſupplicium poteſt inueniri? In iis qui violaſſent ingenuam, matremfamiliâs conſtupraſſent, pulſaſſent aliquem, aut poſtremò necaſſent, maxima ſupplicia maiores noſtri conſumpſerunt: huic truculentiſſimo ac nefario facinori ſingularem pœnam non reliquerunt? Atque in aliis maleficiis ad ſingulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria péruenit: huius ſceleris qui ſunt affines, vno conſilio vniuerſis ciuibus atrociſſimas calamitates machinantur. O feros animos! ô crudeleis cogitationes! ô derelictos ab humanitate homines! Quid agere auſi ſunt, aut cogitare potuerūt? Quo pacto hoſtes, reuulſis maiorum ſepulchris, deiectis mœnibus, ouantes irruerēt in ciuitatem? quomodo Deûm ſpoliatis templis, optimatibus trucidatis, aliis arreptis in ſeruitutē, matribusfamiliâs, & ingenuis ſub hoſtilem libidinem ſubiectis, vrbs acerbiſſimo concidat incendio conflagrata? qui ſe non putant, id, quod voluerint, ad exitum perduxiſſe, niſi ſanctiſſimę patrię miſerandum ſcelerati viderint cinerem? Nequeo verbis cōſequi, iudices, indignitatem rei: ſed negligētius id fero, quia vos mei non indigetis. Veſter enim vos animus amantiſſimus Reipubl. facilè edocet, vt eum, qui fortunas omnium voluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ea ciuitate, quam iſte ſpurciſſimorum hoſtium dominatu nefario voluerit obruere. In mediocri figura verſabitur oratio, ſi hæc, vt antè dixi, aliquantulum demiſerimus, neque tamen ad infimum deſcenderimus, ſic: Quibuſcum bellum gerimus, iudices, videtis: cum ſociis, qui pro nobis pugnare, & imperiū noſtrum nobiſcum ſimul virtute & induſtria conſeruare ſoliti ſunt. Hi cûm ſe, & opes ſuas, & copiam neceſſariorum no-

runt,

tunt, tum verò nihilo minus propter propinquitatem, & omnium rerum ſocietatẽ, quid in omnibus rebus populus Romanus poſſet, ſcire, & æſtimare potuerant. Hi, cùm deliberaſſent nobiſcum bellum gerere, quæſo, quæ res erat, qua freti bellum ſuſcipere conarentur? cùm multò maximã ſociorũ partem in officio manere intelligerent? cùm ſibi non multitudinẽ militũ, non idoneos imperatores, non pecuniã publicã præſto eſſe viderent? non deniq; vllam rem, quæ res pertinet ad bellum adminiſtrandũ. Si cum finitimis de finibus bellum gererent, ſi totum certamen in vno prælio poſitum putarent, tamen omnibus rebus inſtructiores ac paratiores venirent, nedũ illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim vi, partim voluntate conſenſerunt, cùm aut armis, aut liberalitate à populo Romano ſuperati eſſent, ad ſe transferre tantulis viribus conarentur. Quæret aliquis: Quid? Fregellani non ſua ſponte conati ſunt? Eo quidẽ minus iſti facilè conarẽtur, quo illi, quemadmodũ deſciſſent, videbãt. Nam rerum imperiti, qui vniuſcuiusq; rei de rebus antè geſtis exempla petere nõ poſſunt, ii per imprudentiam facilè deducuntur in fraudem. At ii, qui ſciunt, quid aliis acciderit, facilè ex aliorum euentis, ſuis rationibus poſſunt prouidere. Nulla igitur re inducti, nulla ſpe freti arma ſuſtulerũt? Quis hoc credat tantã amentiam quenquam tenuiſſe, vt imperium populo Rom. tentare auderet, nullis copiis fretus? Ergo aliquid fuiſſe neceſſe eſt: quid aliud niſi id quod dico, poteſt eſſe? In attenuato figuræ genere, quod ad infimum, & quotidianũ ſermonem demiſſum eſt, hoc erit exemplũ: Nam, vt fortè hic in balneas venit, cœpit, poſtquam perfuſus eſt, defricari. Deinde, vbi viſum eſt vt in alueum deſcenderet, ecce ibi iſte de tranſuerſo, Heus, inquit, adoleſcens, pueri tui modò me pulſauerunt: ſatisfacias oportet. Hic, qui id ætatis ab ignoto præter conſuetudinẽ appellatus eſſet, erubuit. Iſte clarius eadem, & alia dicere cœpit. Hic vix tandem inquit, Sine me conſiderare. Tum verò iſte cœpit voce clamare iſta, quæ facilè cuiuis rubores eiicere poſſet: Ita petulans es, atque acer, vt ne ad ſolarium quidem idoneus, vt mihi videtur, ſed penes ſcenã, & in eiuſmodi locis exercitatus ſis? Conturbatus eſt adoleſcẽs. Nec mirum, cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas ver-

ſolearium p.

ſarentur, imperito eiuſmodi conuiciorum. Vbi enim iſte vidiſſet ſcurram exhauſto rubore, qui ſe putaret nihil habere, quod de exiſtimatione perderet, vt omnia ſine famæ detrimento facere poſſet? Igitur genera figurarum ex ipſis exemplis intelligi potuerunt. Erit enim & attenuata verborum conſtructio quædam, & item alia in grauitate, alia poſita in mediocritate. Eſt autem cauendum, ne, dum hæc genera conſectemur, in finitima, & propinqua vitia veniamus. Nam graui figuræ, quæ laudanda eſt, propinqua eſt ea, quæ fugienda eſt, quæ rectè videbitur appellari, ſi ſufflata nominabitur. Nam vt corporis bonam habitudinem tumor imitatur ſæpe, ita grauis oratio ſæpe imperitis videtur ea, quæ turget & inflata eſt, cùm aut nouis, aut priſcis verbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus quàm res poſtulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nam qui perduellionibus venditat patriam, non ſatis ſupplicii dederit, ſi præceps in Neptunias depulſus erit lacunas. Pœnitet igitur iſtũ, qui monteis belli fabricatus eſt, campos ſuſtulit pacis. In hoc genus plerique cùm declinaſſent, & ab eo, quò profecti ſunt, aberrauerunt, & ſpecie grauitatis falluntur, nec proſpicere poſſunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti ſunt, ſi peruenire eò non potuerunt, errantes perueniũt ad confine genus eius generis, quod appellamus fluctuans & diſſolutum: eò quòd ſine neruis & articulis fluctuat huc & illuc, nec poteſt confirmare, nec viriliter ſeſe expedire. Id eſt huiuſmodi: Socii noſtri cùm belligerare nobiſcum vellent, profectò ratiocinati eſſent etiam atque etiã quid poſſent facere, ſi quidem ſua ſponte facerent, & non haberent hinc adiutores multos & malos homines, & audaceis. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere. Non poteſt huiuſmodi ſermo tenere attentũ auditorem: diffluit enim totus, neque quicquam comprehẽdens perfectis verbis amplectitur. Qui non poſſunt in illa facetiſſima verborum attenuatione commodè verſari, veniunt ad aridum & exangue genus orationis, quod non alienum eſt exile nominari. Cuiuſmodi eſt hoc: Nam iſtic ad balneas acceſſit, ad hunc poſtea dixit, Hic tuus ſeruus me pulſauit. Poſtea dixit hic illi, conſiderabo. Pòſt ille conuicium fecit, & magis magiſque præſentibus multis clamauit.

uit. Friuolus hic quidem iam, & illiberalis eſt ſermo. Non enim adeptus eſt id, quod habet attenuata figura, puris verbis & electis compoſitam orationem. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, & attenuatum, dignitate afficiũt exornationes, de quibus pòſt loquemur: quæ ſi raræ diſponentur, diſtinctam, ſicuti coloribus: ſi crebræ collocabuntur, óblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, vt grauem mediocris, mediocrem recipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, vt facilè ſatietas varietate vitetur.

QVONIAM, quibus in generibus elocutio verſari debeat, dictum eſt, videamus nũc, quas res debeat habere elocutio commoda, & perfecta. Quæ maximè admodum oratori accommodata eſt, treis res in ſe debet habere, elegantiam, compoſitionem, dignitatem. Elegantia eſt, quæ facit, vt vnumquodque purè & apertè dici videatur. Hæc diſtribuitur in Latinitatem & explanationem. Latinitas eſt, quæ ſermonem purum conſeruat ab omni vitio remotum. Vitia in ſermone, quo minus is Latinus ſit, duo poſſunt eſſe, ſolœciſmus & barbariſmus. Solœciſmus eſt, cùm verbis pluribus conſequens verbũ ſuperiori non accommodatur. Barbariſmus eſt, cùm verbũ aliquod vitiosè effertur. Hæc qua ratione vitare poſſimus, in arte grammatica dilucidè diſcemus. Explanatio eſt, quæ reddit apertam, & dilucidam orationẽ. Ea comparatur duabus rebus, vſitatis verbis, & propriis. Vſitata ſunt ea, quæ verſantur in ſermone, & conſuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei verba ſunt, aut eſſe poſſunt, qua de loquemur. Compoſitio, eſt verborum conſtructio, quæ facit omnes partes orationis æqualiter perpolitas. Ea conſeruabitur, ſi fugiemus crebras vocalium concurſiones, quæ vaſtam atque hiantem orationem reddunt, vt hoc eſt: Baccæ æneæ amœniſſimæ impendebant. Et ſi vitabimus eiuſdem literæ nimiam aſſiduitatem: cui vitio verſus hic erit exemplo (nam hìc nihil prohibet in vitiis, alienis exemplis vti) O Tite, tute, Tati, tibi tãta tyranne tuliſti. Et hic eiuſdem poetæ: Quidquam quiſquam cuiquam, quod conueniet, neget. Et, ſi eiuſdem verbi aſſiduitatem nimiam fugiemus. ea eſt huiuſmodi: Nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non eſt fidem habere. Et, ſi non vtemur

continenter ſimiliter cadentibus verbis, hoc modo: Flentes, plorantes, lacrymantes, obteſtantes. Et, ſi verborum tranſiectionem vitabimus, niſi quæ erit concinna, qua de re poſterius loquemur, quo in vitio eſt Lucilius aſſiduus, vt hoc eſt in priore libro: Has res ad te ſcriptas, Luci, miſimus, Æli. Item fugere oportet longam verborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris ſpiritum lædit. His vitiis in compoſitione vitatis, reliquum operis conſumendũ eſt in dignitate. Dignitas eſt, quæ reddit ornatam orationem, varietate diſtinguens. Hæc in verborum, & ſententiarum exornationem diuiditur. Verborum exornatio eſt, quę ipſius ſermonis inſignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio eſt, quæ non in verbis, ſed in ipſis rebus quandam habet dignitatem.

Repetitio eſt, cùm continenter ab vno, atque eodẽ verbo in rebus ſimilibus & diuerſis principia ſumuntur, hoc modo: Vobis iſtud attribuendum eſt, vobis gratia habenda, vobis res iſta erit honori. Item: Scipio Numantiam ſuſtulit, Scipio Carthaginem deleuit, Scipio pacem peperit, Scipio ciuitatem ſeruauit. Item: Tu in forum prodire, tu lucem conſpicere, tu in horum conſpectum venire conaris? audes verbum facere, audes quicquam ab iſtis petere, audes ſupplicium deprecari? Quid eſt, quod poſſis defendere? quid eſt, quod audeas poſtulare? quid eſt, quod tibi putes concedi oportere? Non iuſiurandum reliquiſti? non amicos prodidiſti? non parenti manus intuliſti? non denique in omni dedecore volutatus es? Hæc exornatio, cùm multum venuſtatis habet, tum grauitatis & acrimoniæ plurimum. Quare videtur eſſe adhibenda & ad exornandam, & ad augendam orationem. Conuerſio eſt, per quam non, vt antè, primum repetimus verbum, ſed ad poſtremum continenter reuertimur, hoc modo: Pœnos pop. Rom. iuſtitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit. Item, Ex quo tempore concordia de ciuitate ſublata eſt, libertas ſublata eſt, fides ſublata eſt, amicitia ſublata eſt, reſp. ſublata eſt. Item, C. Lælius homo nouus erat, ingenioſus erat, doctus erat, bonis viris & ſtudioſis amicus erat: ergo in ciuitate primus erat. Item, Nam cùm iſtos vt abſoluant te rogas, vt peierent rogas, vt exiſtimationem negligant rogas, vt leges

pop.

pop. Rom. tuæ libidini largiantur rogas. Complexiò eſt, quæ vtranque complectitur exornationem, & hanc, & quam antè expoſuimus, vt & repetatur idem primum verbum ſæpius, & crebrò ad idem poſtremum reuertamur, hoc modo: Qui ſunt, qui fœdera ſæpe ruperunt? Carthaginienſes. Qui ſunt, qui crudele bellum in Italia geſſerunt? Carthaginienſes. Qui ſunt, qui Italiam deformauerunt? Carthaginienſes. Qui ſunt, qui ſibi poſtulant ignoſci? Carthaginienſes. Videte ergo, quid conueniat eos impetrare. Item, Quem ſenatus damnarit, quem pop. Rom. damnarit, quem omnium exiſtimatio damnarit, eum vos ſententiis veſtris abſoluetis? Traductio eſt, quæ facit, vt, cùm idem verbum crebriùs ponatur, non modò non offendat animum, ſed etiam concinniorem orationem reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in vita iucundius vita, is cum virtute vitam non poteſt colere. Item, Eum tu hominem appellas, qui, ſi fuiſſet homo, nunquam tam crudeliter vitam hominis petiiſſet. At erat inimicus ergo inimicum ſic vlciſci voluit, vt ipſe ſibi reperiretur inimicus? Item, Diuitias ſine diuitum eſſe, tu verò virtutem præfer diuitiis. Nam ſi voles diuitias cùm virtute comparare, vix ſatis idoneæ tibi videbuntur diuitiæ, quæ virtutis pediſequæ ſint. Ex eodem genere eſt exornationis, cùm idem verbum modò ponitur in hac, modò in altera re, hoc modo: Cur eam rem tam ſtudioſè curas, quæ multas tibi dabit curas? Item, Amari iucundum eſt, ſi curetur nequid inſit amari. Item, Veniam ad vos, ſi mihi ſenatus det veniam. In his quatuor generibus exornationum, quæ adhuc propoſitæ ſunt, non inopia verborum fit, vt ad idem verbum redeatur ſæpius: ſed ineſt feſtiuitas quædam, quæ faciliùs auribus diiudicari, quàm verbis demonſtrari poteſt. Contentio eſt, cùm ex contrariis verbis aut rebus oratio conficitur, hoc pacto: Habet aſſentatio iucunda principia, eadem exitus amariſſimos affert. Item, Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. Item, In otio tumultuaris, in tumultu ſolus es otioſus: In re frigidiſſima cales, in feruentiſſima friges: Tacito cùm opus eſt clamas, cùm loqui conuenit obtumeſcis: Ades? abeſſe vis; abes? reuerti cupis: In pace bellum quæritas? in

bello pacem deſideras. In concione de virtute loqueris, in prælio per ignauiam tubæ ſonitum perferre non potes. Hoc genere ſi diſtinguemus orationem, & ornati & graues poterimus eſſe. Exclamatio eſt, quæ conficit ſignificationem doloris, aut indignationis alicuius, per hominis, aut vrbis, aut loci, aut rei cuiuſpiam compellationem, hoc modo: Te nunc alloquor, Africane, cuius mortui quoque nomen ſplendori ac decori eſt ciuitati. Tui clariſſimi nepotes ſuo ſanguine abluerunt inimicorum crudelitatem. Item, O perfidioſæ Fregellæ, quàm facilè ſcelere veſtro contabuiſtis: vt, cuius nitor vrbis Italiam nuper illuſtrauit, eius nunc vix fundamentorum reliquiæ maneant. Item, Bonorum inſidiatores latrocinio vitam innocentiſſimi cuiuſq; petiſtis: tantámne ex iniquitate iudiciorum veſtris calumniis aſſumitis facultatem? Hac exclamatione ſi loco vtemur, & rarò, cùm rei magnitudo poſtulare videbitur, ad quam volemus indignationem animum auditoris adducemus. Interrogatio non omnis grauis eſt, neque concinna, ſed hęc, quæ, cùm enumerata ſunt ea, quæ obſunt cauſæ aduerſariorum, confirmat ſuperiorem orationem, hoc pacto: Cùm igitur hæc omnia faceres, diceres, adminiſtrares, vtrum animos ſociorum ab Repub. remouebas, & alienabas, an non? & vtrúmne aliquē exornari oportuit, qui iſta prohiberet, ac fieri non ſineret, an non? Ratiocinatio eſt, per quam nos ipſi à nobis rationē poſcimus, quare quidque dicamus, & crebrò noſmet à nobis petimus vniuſcuiuſque propoſitionis explanationem. Ea eſt huiuſmodi: Maiores noſtri ſiquam vnius peccati mulierem damnabant, ſimplici iudicio multorum maleficiorum conuictam putabant. Quo pacto? quoniam, quam impudicam iudicarant, eam veneficii quoque damnatam exiſtimabāt. Quid ita? quia neceſſe eſt, eam, quæ ſuum corpus addixerit turpiſſimæ cupiditati, timere permultos. Quos iſtos? virum, parenteis, cæteros, ad quos videt ſui dedecoris infamiā pertinere. Quid poſteà? quos tantopere timeat, eos neceſſe eſt, vt, quoquo modo poſſit, veneficio petat. Cur? quia nulla poteſt honeſta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconſideratam. Quid veneficii damnatam? quid? putabant impudicam quoque neceſſariò. Quare? quia nulla facilius

cilius

cilius ad id maleficium cauſa, quàm turpis amor, & intemperans libido commouere potuit: cùm, cuius animus mulieris eſſet corruptus, eius corpus caſtum eſſe non putarint. Quid in viris? idémne hoc obſeruabant? minimè. Quid ita? quia viros ad vnumquodque maleficium ſingulæ cupiditates impellunt: mulieres ad omnia maleficia cupiditas vna ducit. Item, Bene maiores noſtri hoc comparauerunt, vt neminem regem, quam armis cepiſſent, vita priuarent. Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna dediſſet, iniquum erat in eorum ſupplicio conſumere, quos eadē fortuna paulò antè in ampliſſimo ſtatu collocarat. Quid, quòd exercitum contrà duxit? deſino meminiſſe. Quid ita? quia viri fortis eſt, qui de victoria contendant, eos hoſtes putare; qui victi ſunt, eos homines iudicare: vt poſſit bellū fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille, ſi viciſſet, num idē feciſſet? nō profectò tam ſapiens fuiſſet. Quid igitur ei parcis? quia talem ſtultitiam contemnere, non imitari conſueui. Hæc exornatio ad ſermonem vehementer accommodata eſt, & animum auditoris reddit attentum, tum venuſtate ſermonis, tum rationum expectatione. Sententia, eſt oratio ſumpta de vita, quæ aut quid ſit, aut quid eſſe oporteat in vita, breuiter oſtendit, hoc modo: Difficile eſt primùm virtutem reuereri, qui ſemper ſecunda fortuna ſit vſus. Itē, Liber is eſt exiſtimandus, qui nulli turpitudini ſeruit. Item, Egens æquè eſt is, qui non ſatis habet, & is, cui nihil ſatis poteſt eſſe. Item, Optima viuendi ratio eſt eligenda: eam iucūdam conſuetudo reddet. Huiuſmodi ſententiæ ſimplices nō ſunt improbandæ, propterea quòd habet breuis expoſitio, ſi rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum eſt genus ſententiæ, quòd confirmatur ſubiectione rationis, hoc modo: Omnes bene viuendi rationes in virtute ſunt collocandæ, propterea quòd ſola virtus in ſua poteſtate eſt: omnia præter eam ſubiecta ſunt fortunæ dominationi. Item, Qui fortunis alicuius inducti amicitiam eius ſecuti ſunt, hi, ſimul ac fortuna dilapſa eſt, deuolant omnes. Cùm enim receſſit ea res, quæ fuit conſuetudinis cauſa, nihil ſupereſt quare poſſint in amicitia retineri. Sunt item ſententiæ, quæ duplices efferuntur, hoc modo ſine ratione: Errant, qui in proſperis rebus omneis impetus

fortunæ ſe putant fugiſſe. Sapienter cogitant, qui temporibus ſecundis caſus aduerſos reformidant. Cum ratione, hoc pacto: Qui adoleſcentium peccatis ignoſci putant oportere, falluntur, propterea quòd ætas illa non eſt impedimento bonis ſtudiis: at hi ſapienter faciunt, qui adoleſcenteis maximè caſtigant, vt, quibus virtutibus omnem vitam tueri poſſint, eas in ætate maturiſſima velint comparare. Sententias interponi rarò conuenit, vt rei actores, non viuendi præceptores eſſe videamur. cùm ita interponentur, multum afferent ornamenti. Nam neceſſe eſt animo eam comprobet tacitus auditor, cùm ad cauſam videat accommodari rem certam ex vita & moribus ſumptam. Contrarium, idem ferè eſt, quod contentio. Contrarium eſt, quod ex rebus diuerſis duabus, alteram breuiter & facilè confirmat, hoc pacto: Nam, qui ſuis rationibus inimicus fuerit ſemper, eum quomodo alienis rebus amicum fore ſperes? Et item: Nam quem in amicitia perfidioſum eſſe cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide habere poſſe? Et: Qui priuatus intolerabili ſuperbia fuerit, eum commodum & ſui cognoſcentem videre in poteſtate quis ſperet? Et: Qui in ſermonibus & conuentu amicorum verũ dixerit nunquam, eum ſibi in concionibus credis à mendacio temperaturum? Item: Quos ex collibus deiecimus, cum iis in campo metuimus dimicare? Qui, cùm plures erant, paucis nobis exæquari non poterant, hi, poſtquã pauciores ſunt, metuimus, ne ſint ſuperiores? Hoc exornationis genus breuibus & continuatis verbis perfectum eſſe debet: & cùm commodum eſt auditu propter breuem & abſolutam concluſionem, tum verò vehementer id, quod opus eſt oratori, comprobat contraria re; & ex eo, quod dubium non eſt, expedit illud, quod dubium eſt, vt aut dilui non poſſit, aut multò difficillimè poſſit. Membrum orationis appellatur, res breuiter abſoluta ſine totius ſententiæ demonſtratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: Et inimico proderas. id eſt vnum, quod appellatur membrum. deinde hoc excipiatur oportet ab altero: & amicum lædebas. Ex duobus membris his hæc exornatio poteſt conſtare: ſed commodiſſima & abſolutiſſima eſt, quæ ex tribus conſtat, hoc pacto: Et inimico proderas, & amicum

micum lædebas, & tibi ipſi non conſulebas. Item, Nec Reip. conſuluiſti, nec amicis profuiſti, nec inimicis reſtitiſti. Articulus dicitur, cùm ſingula verba interuallis diſtinguuntur cæſa oratione, hoc modo: Acrimonia, voce, vultu aduerſarios perterruiſti. Item: Inimicos inuidia, iniuriis, potentia, perfidia ſuſtuliſti. Inter huius generis, & illius ſuperioris vehementiam hoc intereſt, quod illud tardius & rarius venit, hoc crebrius & celerius peruenit. Itaque in illo genere ex remotione brachii, & contortione dextræ, gladius ad corpus afferri; in hoc autem, crebro, & celeri vulnere corpus conſauciari videtur. Continuatio, eſt denſa, & continens frequentatio verborum cum abſolutione ſententiarum. Ea vtemur commodiſſimè tripartitò, in ſententia, in contrario, in concluſione. In ſententia, hoc pacto: Ei non multum poteſt obeſſe fortuna, qui ſibi firmius in virtute, quàm in caſu, præſidium collocauit. In contrario, hoc modo: Nam ſi quis ſpei non multum collocarit in caſu, quid eſt, quod ei magnopere caſus obeſſe poſſit? In concluſione, hoc pacto: Quòd ſi in eos plurimùm fortuna poteſt, qui ſuas rationes omneis in caſum contulerunt, non ſunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis vim adeò frequentatio eſt neceſſaria, vt infirma facultas oratoris videatur, niſi ſententiam, & contrarium, & concluſionem frequentibus afferat verbis. Sed & aliàs quoque nonnunquam non alienum eſt, tametſi neceſſe non eſt, eloqui res aliquas per huiuſmodi continuationes. Compar appellatur, quod habet in ſe membra orationis, de quibus antè diximus, quæ conſtant ex pari ferè numero ſyllabarum. Hoc non de enumeratione noſtra fiet: (nam id quidem puerile eſt) ſed tantum affert vſus & exercitatio facultatis, vt animi quodam ſenſu par membrum ſuperiori referre poſſimus, hoc modo: In prælio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat: hæc omnia graueis caſus adminiſtrabant. Item: Illi fortuna felicitatem dedit, huic induſtria virtutem cõparauit. In hoc genere ſæpe fieri poteſt, vt non planè par ſit numerus ſyllabarum, & tamen eſſe videatur, ſi vna, aut etiam altera ſyllaba eſt alterum breuius: aut ſi, cùm in altero plures, ſunt in altero longior aut

longiores, plenior aut pleniores ſyllabæ erũt: vt longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius aſſequatur, & exæquet. Similiter cadens, exornatio dicitur, cùm in eadẽ conſtructione verborum, duo, aut plura ſunt verba, quæ ſimiliter iiſdem caſibus efferuntur, hoc modo: Hominem laudas egentem virtutis, abundantem felicitatis. Itẽ: Cuius omnis in pecunia ſpes eſt, eius à ſapientia eſt animus remotus. Diligentia comparat diuitias, negligentia corrumpit animum: & tamen, cùm ita viuit, neminem præ ſe ducit hominem. Similiter deſinens eſt, cùm tametſi caſus non inſunt in verbis, tamen ſimiles exitus ſunt, hoc pacto: Turpiter audes facere, nequiter ſtudes dicere: Viuis inuidioſè, delinquis ſtudioſè, loqueris odioſè. Item: Audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in caſus ſimilitudine verſatur, inter ſe vehementer conueniunt: & ea re, qui his bene vtuntur, plerunque ſimul ea collocant in iiſdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet: Perditiſſima ratio eſt, amorem petere, pudorem fugere; diligere formam, negligere famam. Hic & ea verba, quæ caſus habent, ad caſus ſimileis; & illa, quæ non habent, ad ſimiles exitus veniunt. Annominatio eſt, cùm ad idem verbum & idem nomen acceditur commutatione vnius literæ, aut literarũ, ſyllabæ aut ſyllabarũ, aut ad res diſſimileis ſimilia verba accommodantur. Ea multis, & variis rationibus conficitur. Attenuatione aut complexione eiuſdem literę, ſic: Hic, qui ſe magnificè iactat atque oſtentat, veniit à te antè, quàm Romam venit. Ex contrario: Hic, quos homines alea vincit, eos ferro ſtatim vinciit. Productione eiuſdem literæ, hoc modo: Hunc auiũ dulcedo ducit ad auium. Breuitate eiuſdem literæ, hoc modo: Hic tametſi videtur eſſe honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit, quantum Curiam. Addendis literis, hoc pacto: Hic ſibi poſſet temperare, niſi amori mallet obtemperare. Demendis literis, ſic: Si lenones, tanquam leones, vitaſſet, vitæ ſe tradidiſſet. Transferendis literis, ſic: Videte, iudices, vtrum homini nauo, an vano credere malitis. Item: Nolo eſſe laudator, ne videar adulator. Commutandis, hoc modo: Deligere oportet, quem velis diligere. Hæ ſunt annominationes, quæ in literarũ breui cõmutatione,

aut productione, aut translatione, aut aliquo huiuſmodi genere verſantur. Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in verbis ſimilitudinem, & tamen diſſimiles non ſunt: quibus de generibus vnum eſt huiuſmodi: Quid veniam, qui ſim, quare veniam, quem inſimulem, cui proſim, quem poſtulem, breui cognoſcetis. Nam hîc eſt in quibuſdam verbis quædam ſimilitudo non tam affectanda, quàm illæ ſuperiores, ſed tamen adhibenda nonnunquam. Alterum genus huiuſmodi: Demus operam, Quirites, ne omnino P.C. circunſcripti putentur. Hæc annominatio magis accedit ad ſimilitudinem, quàm illa ſuperior, ſed minus, quàm illæ ſuperiores: propterea quòd nõ ſolum additæ, ſed vno tempore demptæ quoq; literæ ſunt. Tertium genus eſt, quod verſatur in caſuum commutatione, aut vnius, aut plurium nominum. Vnius nominis, hoc modo: Alexander Macedo ſummo labore animum ad virtutes à pueritia confirmauit. Alexandri virtutes per orbem terræ cum laude & gloria vulgatæ ſunt. Alexandrum omnes maximè metuerunt, item plurimũ dilexerũt. Alexandro ſi vita data longior eſſet, oceanum Macedonum gloria tranſuolaſſet. Variè hîc vnum nomen in commutatione caſuum volutatum eſt. Plura nomina caſibus commutatis, hoc modo facient annominationem: Tiberium Gracchum Remp. adminiſtrantẽ indigna prohibuit nex diutius in ea cõmorari. C. Graccho ſimiliter occiſo oblata eſt, quæ virum Reip. amantiſſimum ſubitò de ſinu ciuitatis eripuit. Saturninum fide captũ malorum perfidia per ſcelus vita priuauit. Tuus, ô Druſe, ſanguis domeſticos parietes, & vultũ parentis aſperſit. Sulpitio, cui paulò antè omnia concedebant, eum breui ſpatio nõ modò viuere, ſed etiã ſepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum vnum in ſimiliter cadẽtibus, alterum in ſimiliter deſinẽtibus verbis, tertium in annominationibus poſitum eſt, perrarò ſumenda ſunt, cùm in veritate dicemus: propterea quòd non hæc videntur reperiri poſſe ſine elaboratione & operæ conſumptione. Eiuſmodi autem ſtudia ad delectationem, quàm ad veritatẽ, videntur accommodatiora. Quare fides, & grauitas, & ſeueritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis: & non modò tollitur autoritas dicendi, ſed offenditur quo-

que in eiuſmodi oratione auditor, propterea quòd eſt in his lepos, & feſtiuitas, non dignitas neq; pulchritudo. Quare, quæ ſunt ampla, & pulchra, diu placere poſſunt: quæ lepida, & concinna, cito ſatietate afficiunt aurium ſenſum faſtidioſiſſimum. Quo modo igitur ſi crebrò his generibus vtemur, puerili videbimur elocutione delectari: ita ſi rarò has interſeremus exornationes, & in cauſa tota variè diſpergemus, commodè luminibus diſtinctis illuſtrabimus orationem. Subiectio eſt, cùm interrogamus aduerſarios, aut quærimus ipſi, quid ab illis, aut quid contra nos dici poſſit: deinde ſubiicimus id, quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adiumento futurum ſit, aut obfuturum illis è contrario, hoc modo: Quæro igitur vnde iſte tam pecunioſus factus ſit. Amplum patrimonium relictum eſt? at patris bona vænierunt. Hæreditas aliqua obuênit? non poteſt dici: ſed etiam à neceſſariis omnibus exhæredatus eſt. Præmium aliquod ex lite, aut iudicio cepit? non modò id non fecit, ſed etiam inſuper ipſe grandi ſponſione victus eſt. Ergo ſi his rationibus locupletatus non eſt, ſicut omnes videtis, aut iſti domi naſcitur aurum, aut, vnde licitum non eſt, pecunias accipit. Item: Sæpe, iudices, animaduerti, multos aliqua ex honeſta re, quam ne inimici quidem criminari poſſint, ſibi præſidium petere, quorum nihil poteſt aduerſarius facere. Nam vtrum ad patris eius virtutem confugiet? at eum vos iurati capite damnaſtis. An ad ſuam reuertetur antiquam vitam alicubi honeſtè tractatam? nam hic quidem ante oculos veſtros quomodo vixerit, ſcitis omnes. An cognatos ſuos enumerabit, quibus vos conueniat commoueri? at hi quidem nulli ſunt. Amicos proferet? at nemo eſt, qui ſibi non putet turpe, iſtius amicum nominari. Item: Credo, inimicum, quem nocentem putabas, in iudicium adduxiſti? non: nam indemnatum necaſti. Leges, quæ id facere prohibent, veritus es? at ne ſcriptas quidẽ iudicaſti. Cùm ipſe te veteris amicitiæ commonefaceret, commotus es? at nihilo minus, ſed etiam ſtudioſius occidiſti. Quid? cùm tibi pueri ad pedes volutarentur, miſericordia motus es? at eorum patrẽ crudeliſſimè ſepultura quoq; prohibuiſti. Multum ineſt acrimoniȩ, & grauitatis in hac exornatione, propterea quòd cùm quæſitum eſt quid oporteat, ſubiicitur id

non

non eſſe factum. Quare facillimè fit, vt augeatur indignitas negotii. Ex eodem genere vt ad noſtram quoque perſonam referamus ſubiectionem, ſic: Nam quid me facere conueniret, cùm à tanta multitudine Gallorum circunſederer? an dimicarem? at cùm parua manu tum prodiremus, locum quoque inimiciſſimũ habebamus. Sederẽ in caſtris? at neque ſubſidium, quod expectarem, habebamus, neque erat quo vitam produceremus. Caſtra relinquerem? at obſidebamur. Vitam militum negligerẽ? at ea videbar eos accepiſſe conditione, vt, quoad poſſem, incolumeis patriæ & parentibus conſeruarem. Hoſtium conditionem repudiarem? at ſalus antiquior eſt militum, quàm impedimentorum. Huiuſmodi conſequũtur identidem ſubiectiones, vt ex omnibus oſtendi videatur, nihil pòtius, quàm quod factũ ſit, faciendum fuiſſe. Gradatio eſt, in qua non antè ad conſequens verbum deſcenditur, quàm ad ſuperius conſcenſum eſt, hoc modo: Nam quæ reliqua ſpes manet libertatis, ſi illis &, quod libet, licet; &, quod licet, poſſunt; &, quod poſſunt, audent; &, quod audent, faciunt; &, quod faciunt, vobis moleſtum non eſt? Item: Non ſenſi hoc, & non ſuaſi: neq; ſuaſi, & non ipſe ſtatim facere cœpi: neq; facere cœpi, & non perfeci: neque perfeci, & nõ probaui. Item: Africano induſtria virtutem, virtus gloriam, gloria æmulos comparauit. Item: Imperium Græciæ fuit apud Athenienſes, Athenienſium potiti ſunt Spartiatæ, Spartiatas ſuperauere Thebani, Thebanos Macedones vicerunt, qui ad imperium Græciæ brèui tempore adiunxerunt Aſiam bello ſubactam. Habet in ſe quendam lepôrem ſuperioris cuiuſque crebra repetitio verbi, quæ propria eſt huius exornationis. Definitio eſt, quæ rei alicuius proprias amplectitur poteſtates brèuiter & abſolutè, hoc modo: Maieſtas Reip. eſt, in qua continetur dignitas & amplitudo ciuitatis. Itẽ: Iniuriæ ſunt, quæ aut pulſatiòne corpus, aut conuicio aureis, aut aliqua turpitudine vitam cuiuſpiã violant. Item: Non eſt iſta diligentia, ſed auaritia; ideo quòd diligẽtia, eſt accurata conſeruatio ſuorum; auaritia, iniurioſa appetitio alienorum. Item: Non eſt iſta fortitudo, ſed temeritas: propterea quòd fortitudo eſt contemptio laboris & periculi cum ratione vtilitatis, & compenſatione commodorum: temeritas eſt cum inconſiderata

laborum perpeſſione gladiatoria periculorum ſuſceptio. Hæc igitur commoda putatur exornatio, quòd omnem rei cuiuſpiam vim & poteſtatē ita dilucidè proponit, & breuiter explicat, vt neque pluribus verbis oportuiſſe dici videatur, neq; lucidius potuiſſe dici putetur. Tranſitio vocatur, quæ cùm oſtendit breuiter quod dictum ſit, proponit item breui quod conſequatur, hoc modo: In patriam cuiuſmodi fuerit, habetis: nunc, in parenteis qualis extiterit, conſiderate. Item: Mea in iſtum beneficia cognoſcitis: nunc, quomodo iſte mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquantū exornatio ad duas res: nam & quid dixerit commonet, & ad reliquum comparat auditorem. Correctio eſt, quæ tollit id quod dictum eſt, & pro eo id, quod magis idoneum videtur, reponit, hoc pacto: Quòd ſi iſte ſuos hoſpites rogaſſet, imò innuiſſet modò, hoc facilè perfici poſſet. Item: Nam poſtquā iſti vicerunt, atq; adeò victi ſunt, eam quomodo victoriam appellem, quæ victoribus plus calamitatis, quàm boni dederit? O virtutis comes inuidia, quæ bonos inſequeris plerumque, atque adeò inſectaris! Commouetur hoc genere animus auditoris. Res enim communi verbo elata, tantummodò dicta videtur: ea, poſt ipſius oratoris correctionem, magis idonea fit pronuntiatione. Non igitur ſatius eſſet, dicet aliquis, ab initio præſertim cùm ſcribas, ad optimum & electiſſimum verbum deuenire? Eſt cùm non eſt ſatius, ſi commutatio verbi id erit demonſtratura, eiuſmodi rem eſſe, vt, cùm eam communi verbo appellaris, leuius dixiſſe videaris: cùm ad electius verbum accedas, inſigniorem rem facias. Quòd ſi continuò veniſſes ad id verbum, nec rei, nec verbi gratia animaduerſa eſſet. Occupatio eſt, cum dicimus, nos præterire, aut non ſcire, aut nolle dicere id, quod tunc maximè dicimus, hoc modo: Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixiſti, dicerem, ſi hoc tempus idoneum putarem: nunc conſultò relinquo. Et illud prætereo, quòd rei militaris te infrequentem tradidiſti. Deinde quòd iniuriarum ſatis feciſti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico: reuertor ad illud, de quo iudicium eſt. Item: Non dico, te ab ſociis pecunias accepiſſe: non ſum in eo occupatus, quòd ciuitates, regna, domos omnium depeculatus

es: furta, rapinas omneis tuas omitto. Hæc vtilis eſt exornatio, ſi aut rem, quam non pertineat aliis oſtendere, occultè admonuiſſe prodeſt, aut ſi longum eſt, aut ignobile, aut planum, aut non poteſt fieri, aut facilè poteſt reprehendi: vt vtilius ſit occultè feciſſe ſuſpicionem, quàm huiuſmodi intendiſſe orationem quæ redarguatur. Diſiunctio eſt, cùm eorum, de quibus dicimus, aut vtrumque, aut vnumquodque certo concluditur verbo, ſic: Populus Rom. Numantiam deleuit, Carthaginem ſuſtulit, Corinthum diſiecit, Fregellas euertit. Nihil Numantinis vires corporis auxiliatæ ſunt, nihil Carthaginienſibus ſcientia rei militaris adiumento fuit, nihil Corinthiis erudita calliditas præſidii tulit, nihil Fregellanis morum & ſermonis ſocietas opitulata eſt. Item: Formæ dignitas aut morbo defloreſcit, aut vetuſtate extinguitur. Hic vtrunque, & in ſuperiore exemplo vnamquamque rem certo verbo cõcludi videmus. Coniunctio eſt, quum interpoſitione verbi & ſuperiores orationis partes comprehenduntur, & inferiores, hoc modo: Formæ dignitas aut morbo defloreſcit, aut vetuſtate. Adiunctio eſt, cùm verbum, quo res comprehenditur, non interponimus, ſed aut primum aut poſtremum collocamus. Primum, hoc pacto: Defloreſcit formæ dignitas, aut morbo, aut vetuſtate. Poſtremum, ſic: Aut morbo, aut vetuſtate formæ dignitas defloreſcit. Ad feſtiuitatem diſiunctio eſt appoſita: quare rarius vtemur ea, ne ſatietatem pariat. Ad breuitatem coniunctio: quare ſæpius adhibenda eſt. Hæ tres exornationes de ſimplici genere manant. Conduplicatio eſt, cùm ratione amplificationis, aut commiſerationis, eiuſdem vnius, aut plurium verborum iteratio, hoc modo: Tumultus C. Gracchi, tumultus domeſticos & inteſtinos comparat. Item: Commotus non es, cùm tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item: Nunc etiam audes in horum conſpectum venire, proditor patriæ, proditor, inquam, patriæ venire audes in horum conſpectum? Vehementer auditorem commouet eiuſdem redintegratio verbi, & vulnus maius efficit in contrario cauſæ; quaſi aliquod telum ſępius perueniat in eandem partem corporis. Interpretatio eſt, quæ non iterans idem redintegrat verbum, ſed id commutat, quod poſitum eſt, alio verbo, quod idem va-

leat hoc modo: Rempublicam radicitus euertiſti, ciuitatem funditus deieciſti. Item: Patrem nefariè verberaſti, parenti manus ſceleratè intuliſti. Neceſſe eſt, eius, qui audit, animum cõmoueri, cùm grauitas prioris dicti renouatur interpretatione verborum. Commutatio eſt, cùm duæ ſententiæ inter ſe diſcrepãtes ex tranſiectione ita efferuntur, vt à priore poſterior, contraria priori proficiſcatur, hoc modo: Eſſe oportet vt viuas, non viuere vt edas. Item: Ea re poemata non facio, quia, cuiuſmodi volo, non poſſum: cuiuſmodi poſſum, nolo. Item: Quæ de illo dicuntur, dici non poſſunt: quæ dici poſſunt, non dicuntur. Item: Si poema loquens pictura eſt, pictura tacitum poema debet eſſe. Item: Quia ſtultus es, ea re taces: non tamen quia taces, ea re ſtultus es. Non poteſt dici quin commodè fiat, cùm contrariæ ſententiæ translatione, verba quoq; conuertantur. Plura ſubiecimus exempla, vt quoniam difficile eſt hoc genus exornationis inuentu, dilucidum eſſet, vt, cùm bene eſſet intellectum, facilius in dicẽdo inueniretur. Permiſſio eſt, cùm oſtendimus in dicendo, nos aliquam rem totã tradere, & concedere alicuius voluntati, ſic: Quoniam omnib. rebus ereptis, ſolùm mihi ſupereſt animus & corpus, hæc ipſa, quæ mihi de multis ſola relicta ſunt, vobis & veſtræ condono poteſtati. Vos me, quo pacto vobis videtur, vtamini, atque abutamini, licebit impunè: in me, quicquid libet, ſtatuite: dicite atque obtemperabo. Hoc genus, tametſi aliàs quoq; nonnunquã tractandum eſt, tamen ad miſericordiam commouendam vehementiſſimè eſt accõmodatum. Dubitatio eſt, cùm quærere videtur orator, vtrum de duob. potius, aut quid de pluribus potiſſimùm dicat, hoc modo: Obfuit eo tempore plurimum Reipub. COSS. ſiue ſtultitiam, ſiue malitiam dicere oportet, ſiue vtrunque. Item: Tu iſtud auſus es dicere, homo omniũ mortalium? quæro, quonam te digno moribus tuis appellem nomine? Expeditio eſt, cùm rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri, aut nõ fieri potuerit, cæteræ tolluntur, vna relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo: Neceſſe eſt, cùm conſtet iſtum noſtrum fundum fuiſſe, oſtendas te aut vacuum poſſediſſe, aut vſu tuum feciſſe, aut emiſſe, aut hæreditate tibi veniſſe. Vacuum cùm ego adeſſem, poſſidere non potuiſti: tuum vſu feciſſe

etiam

etiam nunc non potes: emptio nulla profertur: hæreditate tibi me viuo mea pecunia venire non potuit. relinquitur ergo, vt me vi de meo fundo deieceris. Hæc exornatio plurimùm inuabit coniecturales argumentationes, ſed non erit tanquam in plerisque, vt cùm velimus, ea poſſimus vti: nam facere id non poterimus, niſi nobis ipſa negotii natura dabit facultatem. Diſſolutio eſt, quæ coniunctionibus verborum è medio ſublatis, ſeparatis partibus effertur, hoc modo: Gere morem parenti, pare cognatis, obſequere amicis, obtempera legibus. Item: Deſcende in integram defenſionem, noli quicquam recuſare, da ſeruos in quæſtionem, ſtude verum inuenire. Hoc genus & acrimoniam habet in ſe, & vehementiſſimum eſt, & ad breuitatem accommodatum. Præciſio eſt, cùm dictis quibuſdam, reliquum, quod cœptum eſt dici, relinquitur in audientium iudicium, ſic: Mihi tecum præcertatio non eſt, ideo quòd populus Romanus me: nolo dicere, ne cui fortè arrogans videar: te autem ſæpe ignominia dignum putauit. Item: Tu iſta nunc audes dicere, qui nuper alienæ domui? non auſim dicere, ne, cùm te digna dixero, me indignum quidpiam dixiſſe videar. Hic atrocior tacita ſuſpicio, quàm diſerta explanatio facta eſt. Concluſio eſt, quæ breui argumentatione ex iis, quæ antè dicta ſunt, aut facta, conficit id, quod neceſſariò cõſequatur, hoc modo: Quòd ſi Danais datum erat oraculum, non poſſe capi Troiam ſine Philoctetæ ſagittis, hæ autem nihil aliud fecerunt, niſi Alexandrum perculerunt; hunc extinguere, id nimirum capi fuit Troiam.

RESTANT etiam decem exornationes verborum, quas idcirco non vagè diſperſimus, ſed à ſuperioribus ſeparauimus, quòd omnes in vno genere poſitæ ſunt. Nam earum omnium hoc proprium eſt, vt ab vſitata verborum poteſtate recedatur, atque in aliam rationem cum quadam venuſtate oratio conferatur. De quibus exornationibus nominatio eſt prima, quæ nos admonet, vt cui rei nomen aut non ſit, aut ſatis idoneum non ſit, eam noſmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut ſignificationis cauſa. Imitationis hoc modo, vt maiores rudere, & vagire, & mugire, & murmurare, & ſibilare appellauerunt. Significandæ rei cauſa, ſic: Poſtquam iſte in Rempublicam fecit impe-

tum, fragor ciuitatis in primis eſt auditus. Hoc genere rarò eſt vtendum, ne noui verbi aſſiduitas odium pariat: ſed ſi commodè quis eo vtatur & rarò, non modò non offendet nouitate, ſed etiam exornabit orationem. Prænominatio eſt, quæ ſicuti cognomine quodam extraneo demonſtrat id, quod ſuo nomine appellari non poteſt, vt ſi quis, cùm loquatur de Gracchis: At non Africani nepotes, inquiet, iſtiuſmodi fuerunt. Item, ſi quis de aduerſario dicat: Videte nunc, inquit, iudices, quemadmodum me Plagioſippus iſte tractarit. Hoc pacto non inornatè poterimus & in laudando, & in lædendo, aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, ſicuti cognomen, quod pro certo nomine collocauimus. Denominatio eſt, quæ à propinquis & finitimis rebus trahit orationem, qua poſſit intelligi res, quæ non ſuo vocabulo ſit appellata. Id aut ab inuentore conficitur, vt ſi quis de Tarpeio loquens, eum Capitolinum nominet. Aut ab iuuento, vt ſi quis pro Libero vinum, pro Cerere frugem appellet. Aut ab inſtrumento dominum, vt ſi quis Macedonas appellarit, hoc modo: Non tam citò ſariſſæ Græcia potitæ ſunt. Aut idem Gallos ſignificans dicat: Nec tam facilè ex Italia materis tranſalpina depulſa eſt. Aut id quod fit ab eo qui facit, ſi quis cum bello velit oſtendere aliquid quempiam feciſſe, dicat: Mars iſtud neceſſariò te facere coegit. Aut ſi quod facit, ab eo quod fit, vt cùm deſidioſam artem dicemus, quia deſidioſos facit: & frigus pigrum, quia pigros facit. Ab eo quod continet, id quod continetur, hoc modo denominabitur: Armis Italia non poteſt vinci, nec Græcia diſciplinis. nam hîc pro Græcis & Italis, quæ continent, notata ſunt. Ab eo, quod continetur, id quod continet, vt ſi quis aurum, vel argentum, aut ebur nominet, quum diuitias velit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo diuiſio, quàm in quærendo difficilis inuentio eſt: ideo quòd plena conſuetudo eſt non modò poetarum, & oratorum, ſed etiam quotidiani ſermonis, huiuſmodi denominationum. Circuitio, eſt oratio rem ſimplicem aſſumptam circumſcribens elocutione, hoc pacto: Scipionis prouidentia Carthaginis opes fregit. Nam hîc, niſi ornandi ratio quędam eſſet habita, Scipio potuit & Carthago ſimpliciter appellari. Tranſgreſſio eſt, quæ verborum perturbat

ordinem

ordinem peruerſione aut tranſiectione. Peruerſione ſic: Hoc vobis Deos immortales arbitror dediſſe virtute pro veſtra. Tranſiectione hoc modo: Inſtabilis in iſtum plurimũ fortuna valet. Item: Omneis inuidioſè eripuit tibi bene viuendi caſus facultates. Huiuſmodi tranſiectio, quæ rem non reddit obſcuram, multum proderit ad continuationes, de quibus antè dictum eſt: in quibus oportet verba, ſicut à poetis, in quendam extruere numerum, vt perfectè, & perpolitiſſimè poſſint eſſe abſoluta. Superlatio, eſt oratio ſuperans veritatem, alicuius augendi, minuendíve cauſa. Hęc ſumitur ſeparatim, aut cum comparatione. Separatim ſic: Quòd ſi concordiam retinebimus in ciuitate, imperii magnitudinem Solis ortu atque occaſu metiemur. Cum comparatione, aut à ſimilitudine, aut à præſtantia ſuperlatio ſumitur. A ſimilitudine ſic: Corpore niueum candorem, aſpectu igneum ardorem aſſequebatur. A præſtantia, hoc modo: Cuius ore ſermo melle dulcior profluebat. Eodem genere hoc eſt: Tantus erat in armis ſplendor, vt Solis fulgor obſcurior videretur. Intellectio eſt, cùm res tota parua de parte cognoſcitur, aut de toto pars. De parte totum ſic intelligitur: Non illæ te nuptiales tibiæ eius matrimonii commonebant? Nam hîc omnis ſanctimonia nuptiarum, vno ſigno tibiarum intelligitur. De toto pars: vt, ſi quis ei, qui veſtitum, aut ornatum ſumptuoſum oſtentet, dicat, Oſtentas mihi diuitias, & locupleteis copias iactas. Ab vno plura intelliguntur, hoc modo: Pœno fuit Hiſpanus auxilio: fuit immanis ille tranſalpinus, in Italia quoque idem non nemo togatus ſenſit. A pluribus vnum ſic intelligitur: Atrox calamitas pectora mœrore pulſabat: itaque anhelans ex imis pulmonibus præ cura ſpiritus ducebatur. Nam in ſuperioribus plures Hiſpani, & Galli, & togati, & hîc vnum pectus & vnus pulmo intelligitur: & erit illic diminutus numerus feſtiuitatis, hîc adauctus grauitatis gratia. Abuſio eſt, quæ verbo ſimili & propinquo, pro certo & proprio abutitur, hoc modo: Vires hominis breues ſunt, aut parua ſtatura, aut lõgum in homine conſilium, aut oratio magna, aut vti pauco ſermone. Nam hîc facile eſt intellectu finitima verba rerũ diſſimilium, ratione abuſionis eſſe traducta. Translatio eſt, cùm verbum in quandam rem transfertur ex alia re,

quod propter ſimilitudinem rectè videtur poſſe transferri. Ea vtimur rei ante oculos ponendæ cauſa, ſic: Hic Italiam tumultus expergefecit terrore ſubito. Breuitatis cauſa, ſic: Recens aduentus exercitus, ſubitò ciuitatem extinxit. Obſcœnitatis vitandæ cauſa, ſic: Cuius mater quotidianis nuptiis delectatur. Augendi cauſa, ſic: Nullius mœror, & calamitas iſtius explere inimicitias, & nefariam ſaturare crudelitatem potuit. Minuendi cauſa, ſic: Magno ſe prædicat auxilio fuiſſe, quia paululum in rebus difficillimis aſpirauit. Ornādi cauſa, ſic: Aliquando Reipublicæ rationes, quæ malitia nocentum exaruerunt, virtute optimatum reuireſcunt. Translationem dicunt pudentem eſſe oportere, vt cum ratione in conſimilem rem tranſeat, ne ſine delectu temere & cupidè videatur in diſſimilem tranſcurriſſe. Permutatio, eſt oratio aliud verbis, aliud ſententia demonſtrans. Ea diuiditur in treis parteis, ſimilitudinem, argumentum, contrarium. Per ſimilitudinem ſumitur, cùm translationes vna aut plures frequenter ponuntur â ſimplici ratione ductæ, ſic: Nam cùm canes fungantur officiis luporum, cuinā præſidio pecuaria credemus? Per argumentum tractatur, cùm à perſona, aut à loco, aut à re aliqua ſimilitudo, augendi aut minuendi cauſa ducitur: vt, ſi quis Druſum, Gracchum, Numitorem obſoletum dicat. Ex contrario ducitur ſic: vt, ſi quis hominem prodigum, & luxurioſum illudens, parcum & diligentem appellet. Et in hoc poſtremo, quod ex contrario ſumitur: & illo primo, quod à ſimilitudine ducitur, per translationem argumento poterimus vti. Per ſimilitudinē, ſic: Quid ait hic rex, atque Argamemnon noſter? ſiue vt crudelitas eſt, potius Atreus? Ex contrario, ſi quem impium, qui patrem verberauerit, Æneam vocemus: intemperantem & adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc ſunt ferè, quæ dicenda videbantur de verborum exornationibus. Nunc res ipſa monet, vt deinceps ad ſententiarum exornationes tranſeamus. DISTRIBVTIO eſt, cùm in plures res, aut perſonas certa negotia quædam diſpertiuntur, hoc modo: Qui veſtrûm, iudices, nomen Senatus diligit, hunc oderit neceſſe eſt: petulantiſſimè enim ſemper iſte oppugnauit Senatum. Qui equeſtrem locum ſplendidiſſimum cupit eſſe in ciuitate: is oportet iſtum maximas pœnas dediſſe velit,

ne

ne iſte ſua turpitudine ordini honeſtiſſimo maculæ atque dedecori ſit. Qui parentes habetis, oſtendite iſtius ſupplicio vobis homines impios non placere. Quibus liberi ſunt, ſtatuite exemplum, quantæ pœnæ in ciuitate ſint hominibus huiuſmodi comparatæ. Item: Senatus officium eſt, conſilio ciuitatem iuuare. Magiſtratus officium eſt, opera & diligentia conſequi voluntatem Senatus. Populi officium eſt, res optimas & homines idoneos maximè ſuis ſententiis eligere & probare. Accuſatoris officium eſt, inferre crimina: Defenſoris, diluere & propulſare. Teſtis eſt, dicere quæ ſcierit, aut audierit. Quæſitoris eſt, vnumquemque horum in officio ſuo continere. Quare L. Caſſi, ſi teſtem præter quàm quod ſciat, aut audierit, argumentari, & coniectura proſequi patieris, ius accuſatoris cum iure teſtimonii cõmiſcebis, teſtis improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defenſionem parabis. Eſt hæc exornatio copioſa: comprehendit enim breui multa, &, ſuum cuique tribuens, officiũ ſeparat, & res diuidit plureis. Licentia eſt, cùm apud eos, quos aut vereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure noſtro dicimus, quod eos minimè offendat, aut quos hi diligunt, cùm in aliquo errato verè reprehendi poſſe videātur, hoc modo: Miramini, Quirites, quòd ab omnibus veſtræ rationes deſerantur, quòd cauſam veſtram nemo ſuſcipiat, quòd ſe nemo veſtri defenſorem profiteatur? id tribuite veſtræ culpæ, atque deſinite iſtud mirari. Quid enim eſt, quare non omnes iſtam rem fugere, ac vitare debeant? Recordamini quos habueritis defenſores, ſtudia eorum vobis ante oculos proponite. Deinde omnium exitus conſiderate, tum vobis veniet in mentem, vt verè dicam, negligentia veſtra, ſiue ignauia potius, illos omneis ante oculos veſtros trucidatos eſſe, inimicos eorum veſtris ſuffragiis in ampliſſimum locum perueniſſe. Item: Nam quid fuit, iudices, quare in ſententiis ferendis dubitaueritis, aut iſtum hominem nefarium ampliaueritis? non apertiſſimæ res erant crimini datæ? non omnes hæ teſtibus comprobatæ? non contrà tenuiter, & nugatoriè reſpõſum? Hîc vos veriti eſtis, ſi primo cœtu condemnaſſetis, ne crudeles exiſtimaremini. Dum eã vitaſtis vituperationem, quæ longè à vobis erat abfutura, eam inueniſtis, vt timidi atque ignaui putaremini. Maximas

& priuatas & publicas calamitates accepiſtis: cùm etiã maiores impendere videantur, ſedetis & oſcitamini. Luce noctem, nocte lucem expectatis. Aliquid quotidie acerbi atq; incommodi nuntiatur, & eum, cuius opera vobis hæc accidunt, remoramini diutius, & alitis, ac Reipublicæ perniciem retinetis, quoad poteſtis, in ciuitate. Eiuſmodi licentia ſi nimium videbitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur: nam continuò aliquid huiuſmodi licebit inferre: Hîc ergo virtutem veſtram quæro, ſapientiam deſidero, veterem conſuetudinem requiro: vt quod erat commotum licentia, id laude mitigetur: vt altera res ab iracundia & moleſtia remoueat, altera res ab errato deterreat. Hæc res ſicut in amicitia, ita in dicendo, ſi loco ſit, maximè facit, vt & illi, qui audient, à culpa abſint, & nos, qui dicimus, amici eorum, & veritatis eſſe videamur. Eſt autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod aſtutiore ratione comparatur: cùm aut ita obiurgamus eos, qui audiũt, quomodo ipſi ſe cupiunt obiurgari: aut id, quod ſcimus facilè omnes audituros, dicimus nos timere quomodo accipiant: ſed tamen veritate commoueri, vt nihilo ſecius dicamus. Horum amborum generum exempla ſubiiciemus. Prioris, huiuſmodi. Nimium, Quirites, animis eſtis ſimplicibus & manſuetis, nimium creditis vnicuique: exiſtimatis vnumquemque eniti, vt perficiat, quæ vobis pollicitus ſit: erratis, & fruſtra falſa ſpe iã diu detinemini: ſtultitia veſtra eſt, quia, quod erat in veſtra poteſtate, ab aliis petere, quàm ipſi ſumere maluiſtis. Poſterioris licentiæ hoc erit exemplum: Mihi cum iſto, iudices, fuit amicitia, ſed iſta tamẽ amicitia, tametſi vereor quomodo accepturi ſitis, vos me priuaſtis: quid ita? quia vt vobis eſſem probatus, eum, qui vos oppugnabat, inimicũ, quàm amicum habere malui. Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nomen eſt, ſicuti demonſtrauimus; duplici ratione tractabitur: acrimonia, quæ ſi nimium fuerit aſpera, mitigabitur laude: & aſſimulatione, de qua ſuperius diximus; quæ non indiget mitigationis, propterea quòd imitatur licentiam, & ſua ſponte ad animum auditoris ſe cõmodat. Diminutio eſt, cùm aliquid eſſe in nobis, aut in iis, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut induſtria dicemus egregiũ: quod, ne qua ſignificetur arrogans oſtentatio,

tio,

tio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo: Nã hoc pro meo iure, iudices, dico, me labore & induſtria curaſſe, vt diſciplinam militarem non in poſtremis tenerẽ. Hic ſi quis dixiſſet, vt optimè tenerem, tametſi verè dixiſſet, tamen arrogans viſus eſſet: nunc & ad inuidiam vitandam, & ad laudem comparandam, ſatis dictum eſt. Item: Vtrum igitur auaritiæ cauſa, aut egeſtatis acceſſit ad maleficium? Auaritiæ? at largiſſimus fuit in amicos: quod ſignum liberalitatis eſt, quæ contraria auaritiæ eſt. Egeſtatis? at huic quidem pater (nolo nimium dicere) non tenuiſſimum patrimoniũ reliquit. Hic quoq; vitatum eſt, ne magnum, aut maximum diceretur. Hoc igitur in noſtris, aut eorũ quos defendemus, egregiis commodis proferendis obſeruabimus. Nã eiuſmodi res & inuidiã contrahunt in vita, & odiũ in oratione, ſi inconſideratè tractes. Quare, quemadmodum in viuendi ratione fugitur inuidia, ſic in dicendo cõſilio vitatur odium. Deſcriptio nominatur, quæ rerum conſequentium continet perſpicuam & dilucidam cum grauitate expoſitionem, hoc modo: Quòd ſi iſtum, iudices, veſtris ſententiis liberaueritis, ſtatim, ſicut è cauea leo miſſus, aut aliqua deterrima bellua ſoluta ex catenis, volitabit, & vagabitur in foro, acuens denteis multos in cuiuſque fortunas, in omneis amicos atque inimicos, notos atque ignotos incurſans, aliorũ famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorũ domũ ac omnem familiam perfringens, Rempubl. funditus labefactans. Quare, iudices, eiicite eũ de ciuitate, liberate omnes formidine, vobiſque ipſis conſulite. nam ſi iſtum impunitũ dimiſeritis, in voſmetipſos, mihi credite, feram & truculentam beſtiam, iudices, immiſeritis. Item: Nam ſi de hoc, iudices, grauem ſententiam tuleritis, vno iudicio ſimul multos iugulaueritis. grandis natu parens, cuius ſpes ſenectutis omnis in huius adoleſcentia poſita eſt, quare velit in vita manere, non habebit: filii parui, priuati patris auxilio, ludibrio, & deſpectui paternis inimicis erunt oppoſiti: tota domus huius indigna cóncidet calamitate: at inimici ſtatim ſanguinolenta palma, crudeliſſima victoria potiti inſultabunt in horum miſerias, & ſuperbi re ſimul, & verbis inuehentur. Item, Nam neminem noſtrûm fugit, Quirites, capta vrbe, quæ miſeriæ conſequi ſoleant: arma qui con-

tra tulerint, ſtatim crudeliſſimè trucidantur? cæteri, qui poſſunt per ætatem & vireis laborem ferre, rapiuntur in ſeruitutem: qui non poſſunt, vita priuantur: vno denique, atque eodem tempore domus hoſtili flagrat incendio, & quos natura, aut voluntas neceſſitudine, aut beneuolentia coniunxerit, diſtrahuntur: liberi partim è gremiis parentum diripiuntur, partim in ſinu iugulantur, partim ante pedes conſtuprantur: nemo, iudices, eſt, qui poſſit ſatis rem conſequi verbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, vel indignatio, vel miſericordia poteſt commoueri, cùm res conſequentes comprehenſæ vniuerſæ perſpicua breuiter exprimuntur oratione. Diuiſio eſt, quæ rem ſemouens à re, vtranque abſoluit ratione ſubiecta, hoc modo: Cur ego nunc tibi quicquam obiiciam? ſi probus es, non meruiſti: ſin improbus, non commouêris. Item: Quid nunc ego de meis propriis meritis prædicem? ſi meminiſtis, obtundam: ſin obliti eſtis, cùm re nihil egerim, quid eſt, quod verbis proficere poſſim? Item: Duæ res ſunt, quæ poſſunt homines ad turpe compendium commouere, inopia, atque auaritia: te auarum in fraterna diuiſione cognouimus, inopem atque egentē nūc videmus: quî potes igitur oſtendere cauſam maleficii non fuiſſe? Inter hanc diuiſionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia eſt, de qua in libro primo diximus ſecundū narrationem, hoc intereſt: Illud diuidit per enumerationem, aut per expoſitionem, quibus de rebus in tota oratione diſputatio futura ſit: hæc ſe ſtatim explicat, & breui duabus, aut pluribus partibus ſubiiciens rationes, exornat orationem. Frequentatio eſt, cùm res in tota cauſa diſperſæ coguntur vnum in locum, quò grauior, aut acrior, aut criminoſior oratio ſit, hoc pacto: A quo tandem abeſt iſte vitio? quid eſt, iudices, cur velitis eum liberare? Suæ pudicitiæ proditor eſt, inſidiator alienæ, cupidus, intemperans, petulans, ſuperbus, impius in parentes, ingratus in amicos, infeſtus in cognatos, in ſuperiores contumax, in æquos & pareis faſtidioſus, in inferiores crudelis: denique in omnes intolerabilis. Eiuſdem generis eſt illa frequentatio, quæ plurimum coniecturalibus cauſis opitulatur, cùm ſuſpiciones, quę ſeparatim dictę, munitæ & infirmæ erant, vnum in locum coactæ rem videntur

tur

tur perſpicuam facere, non ſuſpicioſam, hoc pacto: Nolite igitur, iudices, nolite ea, quæ dixi, ſeparatim ſpectare: ſed omnia colligite, & conferte in vnum. Si & commodum ad iſtum ex morte illius veniebat, & vita eſt turpiſſima hominis, animus auariſſimus, fortuna familiaris rei attenuatiſſima, & res iſta bono nemini præter iſtum fuit: neque alius quiſquam æquè commodè, neque iſte aliis commodioribus rationibus facere potuit: neque præteritum quicquam eſt ab iſto, quod opus fuerit ad maleficium: neque factum, quod opus non fuerit: & cùm locus idoneus maximè quæſitus, tum occaſio aggrediendi commoda, tempus adeundi opportuniſſimum, ſpatium conficiendi longiſſimum ſumptum eſt, non ſine maxima occultandi & perficiendi maleficii ſpe: & præterea antè quàm occiſus homo is eſt, iſte viſus eſt in loco, in quo eſt occiſio facta, ſolus. Paulò pòſt in ipſo loco maleficii, vox illius, qui occidebatur, audita eſt: deinde poſt occiſionem, iſtum multa nocte domum rediiſſe conſtat, poſtera die titubanter & inconſtanter de occiſione illius locutum. Hæc partim teſtimoniis, partim quæſtionibus, & argumentis omnia comprobantur, & rumore populi, quem ex argumētis natum, neceſſe eſt eſſe verum. Veſtrum, iudices, eſt his vnum in locum collatis, certam ſumere ſcientiam non ſuſpicionem maleficii. Nam vnum aliquid, aut alterum poteſt in iſtum caſu cecidiſſe ſuſpicioſè, vt omnia inter ſe à primo ad poſtremum conueniant maleficia, neceſſe eſt caſu non poſſe fieri. Vehemens eſt hæc exornatio, & in coniecturali conſtitutione cauſæ ferme ſemper neceſſaria, in cæteris generibus cauſarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquam. Expolitio eſt, cùm in eodem loco manemus, & aliud atque aliud dicere videmur. Ea dupliciter fit: ſi aut eandem planè dicimus rem, aut de eadem re. Eandem rem dicemus, non eodem modo: nam id quidem obtundere auditorem eſt non rem expolire, ſed commutare. Commutabimus tripliciter: verbis, pronuntiando, tractando. Verbis commutabimus, cùm re ſemel dicta, iterum aut ſæpius aliis verbis, quæ idem valeant, eadem res proferetur, hoc modo: Nullum tantum eſt periculum, quod ſapiens pro ſalute patriæ vitandum arbitretur. Cùm au-

getur incolumitas perpetua ciuitatis, qui bonis erit rationibus præditus, profectò nullum vitæ diſcrimen ſibi pro fortunis Reip. fugiendum putabit: & erit in ea ſententia ſemper, vt pro patria ſtudioſè quamuis in magnam deſcendat vitæ dimicationem. Pronuntiando commutabimus, ſi tum in ſermone, tum in acrimonia, tum in alio atque alio genere vocis atque geſtus, eadem verbis commutando, pronuntiatione quoque vehementius immutabimus. Hoc neque commodiſſimè ſcribi poteſt, neque parum eſt apertũ. quare non eget exempli. Tertium genus eſt commutationis, quod tractando conficitur, ſi ſententiam traiiciemus, aut ad ſermocinationem, aut ad exſuſcitationem. Sermocinatio eſt, de qua planius paulò pòſt ſuo loco dicemus. Nunc breuiter ad hanc rem quod ſatis ſit attingemus, in qua conſtituetur alicuius perſonæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, vt quò facilius res cognoſci poſſit, ne ab eadem ſententia recedamus: Sapiens, qui omnia Reipubl. cauſa ſuſcipienda pericula putabit, ſæpe ipſe ſecum loquitur: Non mihi ſoli, ſed etiam atque adeò multò potius natus ſum patriæ: vita, quæ fato debetur, ſaluti patriæ potiſſimùm ſoluatur. Aluit hæc me tutè, atque honeſtè produxit vſque ad hanc ętatem, muniit meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honeſtiſſimis diſciplinis. Quid eſt, quod à me ſatis ei perſolui poſſit, vnde hæc accepta ſunt? Quia hæc loquitur ſecum ſapiens: Sæpe ego in periculis Reipubl. nullum ipſe periculum fugi. Item mutatur res tractando, ſi traducitur ad exſuſcitationem, cùm & nos commoti dicere videamur, & auditoris animum commouemus, ſic: Quis eſt tam tenui cogitatione præditus, cuius animus tantis anguſtiis inuidiæ continetur, qui non hunc hominem ſtudioſiſſimè laudet, & ſapientiſſimum iudicet, qui pro ſalute patriæ, pro incolumitate ciuitatis, pro Reipubl. fortunis, quamuis magnum atque atrox periculum ſtudioſè ſuſcipiat, & libenter ſubeat? Equidē hunc hominem magis cupio ſatis laudare, quàm poſſim, idémque hoc certò ſcio vobis omnibus vſu venire. Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur rebus; verbis, pronuntiando, tractando: ſed tractādo dupliciter, ſermocinatione, & exſuſcitatione. Sed de eadem re cùm dicemus, pluribus vtemur commutationibus.

Nam,

Nam, cùm rem ſimpliciter pronuntiauerimus, rationem poterimus ſubiicere. Deinde duplicem,vel ſine rationibus, vel cum rationibus pronuntiare ſententiam. Deinde afferre contrarium. de quibus omnibus diximus in verborum exornationibus. Deinde ſimile, & exemplum, de quo ſuo loco plura dicemus. Deinde concluſionem,de qua in ſecundo libro,quæ opus fuerũt,diximus,demonſtrantes argumẽtationem quemadmodum concludere oporteat. In hoc libro docuimus, cuiuſmodi eſſet exornatio verbi, cui concluſioni nomen eſt. Ergo huiuſmodi vehementer ornata poterit eſſe expolitio, quæ conſtabit ex frequentibus verborũ exornationibus & ſententiarum. Hoc modo igitur ſeptem partibus tractabitur: ſed ab eiuſdem ſententię non recedamus exemplo, vt ſcire poſſis quàm facilè præceptione rhetorica res ſimplex multiplici ratione tractetur. Sapiens nullum pro Republ. periculum vitabit, ideò quòd ſæpe fit, vt, cùm pro Republica perire noluerit, neceſſariò cum Repub. pereat. Et, quoniam ſunt omnia commoda à patria accepta, nullum incommodum pro patria graue putandum eſt. Ergo qui fugiunt id periculum, quod pro Repub. ſubeundum eſt, ſtultè faciunt. Nam neque effugere incommoda poſſunt, & ingrati in ciuitatem reperiuntur. At qui patriæ pericula ſuo periculo expetunt, hi ſapientes putandi ſunt, cùm & eum quem debent honorem Reipublicæ reddunt,& pro multis perire malunt, quàm cum multis. Etenim vehementer eſt iniquum, vitam, quam à natura acceptam propter patriam conſeruaris, naturæ, cùm cogat,reddere; patriæ, cùm roget, non dare: & cùm poſſis cum ſumma virtute & honore pro patria interire, malle per dedecus & ignauiam viuere: & cùm pro amicis & parentibus & cæteris neceſſariis adire periculum velis, pro Republica,in qua & hoc, & illud ſanctiſſimum nomen patriæ continetur,nolle in diſcrimen venire. Itaq; vti contemnendus eſt, qui in nauigando, ſe, quàm nauim, mauult incolumem: ita vituperandus, qui in Reipublicę diſcrimine,ſuę plus quàm communi ſaluti conſulit. Naue enim fracta, multi incolumes fuerunt, ex naufragio patriæ ſaluus nemo poteſt enatare. Quod mihi bene videtur Decius intellexiſſe, qui ſe deuouiſſe dicitur, & pro legionibus in hoſteis immiſiſſe medios: amiſit vitam,at

non perdidit: re enim viliſſima & parua maximam redemit: vitam dedit, accepit patriam: amiſit animam, potitus eſt gloria, quæ cum ſumma laude prodita, vetuſtate quotidie magis eniteſcit. Quòd ſi pro Republica debere accedere ad periculum, & ratione demonſtratum eſt, & exemplo comprobatum, ii ſapientes ſunt exiſtimandi, qui nullum pro ſalute patriæ periculum vitant. In his igitur generibus expolitio verſatur: de qua producti ſumus vt plura diceremus, quòd non modò cùm cauſam dicimus, adiuuat & exornat orationem, ſed multò maximè per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conueniet extra cauſam in exercẽdo rationes adhibere expolitionis, in dicẽdo vti, cùm exornabimus argumentationem, de qua diximus in libro ſecundo. Commoratio eſt, cùm in loco firmiſſimo, quo tota cauſa continetur, manetur diutius, & eòdem ſæpius reditur. Hac vti maximè cõuenit, & id eſt oratoris boni maximè proprium. Non enim datur auditori poteſtas, animum de re firmiſſima dimouendi. Huic exemplum ſatis idoneum ſubiici non potuit, propterea quòd hic locus non eſt à tota cauſa ſeparatus, ſicut membrum aliquod, ſed tanquam ſanguis, perfuſus eſt per totum corpus orationis. Contentio eſt, per quam contraria referuntur. Ea eſt in verborum exornationibus, vt antè docuimus, eiuſmodi. Inimicis te placabilem, amicis inexorabilẽ præbes. In ſententiarũ, huiuſmodi: *Vos huius incommodis lugetis; iſte Reipub. calamitate lætatur. Vos veſtris fortunis diffiditis; iſte ſolus ſuis eò magis confidit.* Inter hæc duo contentionum genera hoc intereſt: illud ex verbis celeriter relatis conſtat; hîc ſententiæ cõtrariæ ex comparatione referantur oportet. Similitudo, eſt oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re diſpari ſimile. Ea ſumitur, aut ornandi cauſa, aut probãdi, aut apertius dicẽdi, aut ante oculos ponendi. Quo modo igitur quatuor de cauſis ſumitur, ita quatuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per collationem, per breuitatem. Ad vnamquanq; ſumendæ cauſam ſimilitudinis accommodabimus ſingulos modos pronuntiandi. Ornandi cauſa ſumitur per contrarium, ſic: Non enim, quemadmodum in palæſtra qui tædas candenteis accepit, celerior eſt in curſu continuo, quã ille qui tradit: ita melior imperator nouus, qui accipit exer-

citum,

citum, quàm ille qui decedit: propterea quòd defatigatus curſor integro facē,hic peritus imperator imperito exercitū tradit. Hoc ſine ſimili ſatis planè,& perſpicuè, & probabiliter dici potuit,hoc modo: Dicitur minus bonos imperatores à melioribus exercitū accipere ſolere. Sed ornandi cauſa ſimile ſumptum eſt, vt orationi dignitas quædam comparetur. Dictum eſt autē per contrarium. Nam tunc ſimilitudo ſumitur per contrariū, cùm ei rei, quam nos probamus, aliquā rem negamus eſſe ſimilem, vt paulo antè,cùm de curſoribus diſſerebamus. Per negationē dicetur probandi cauſa,hoc modo: Neq; equus indomitus, quamuis natura bene compoſitus ſit, idoneus poteſt eſſe ad eas vtilitates, & aptus, quę deſiderantur ab equo: neq; homo indoctus,quamuis ſit ingenioſus,ad virtutē poteſt peruenire. Hoc probabilius factum eſt,quod magis eſt veriſimile, non poſſe virtutem ſine doctrina comparari, quoniam nec equus quidē indomitus idoneus poſſit eſſe: ergo ſumptum eſt probandi cauſa. Dictum eſt autem per negationē: id enim perſpicuū eſt de primo ſimilitudinis verbo. Apertius dicendi cauſa ſimilitudo dicitur per breuitatē,hoc modo: In amicitia gerēda, ſicut in certamine currendi,non ita conuenit exerceri, vt quoad neceſſe ſit,peruenire poſſis: ſed vt productus ſtudio, & viribus vltrà facilè procurras. Nam hoc ſimile eſt,vt apertius intelligatur, mala ratione facere, qui reprehendant eos, qui verbi cauſa poſt mortem amici liberos eius cuſtodiant: propterea quòd in curſore tantū velocitatis eſſe oporteat, vt efferatur vſq; ad finem: in amico tantū beneuolētiæ ſtudium, vt vltrà quàm amicus ſentire poſſit, procurrat amicitiæ ſtudio. Dictum autē ſimile eſt per breuitatē. Non enim ita, vt in cæteris rebus res ab re ſeparata eſt, ſed vtræque res coniunctè & confusè pronūtiatæ. Ante oculos ponendi negotii cauſa ſumetur ſimilitudo per collationem,ſic: Vti citharœdus, cùm prodierit optimè veſtitus,palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea colorib. variis intexta, & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharā tenens exornatiſſimam,auro & ebore diſtinctam,ipſe pręterea forma & ſpecie ſit, & ſtatura appoſita ad dignitatem: ſi, cùm magnam populo commouerit his rebus expectationē, repentè ſilentio facto,vocem emittat acerbiſſimam cum turpiſſimo

corporis motu, quò melius ornatus, & magis fuerit expectatus, eò magis deriſus & contemptus eiicitur: ita ſi quis in excelſo loco, & in magnis ac locupletibus copiis collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit, ſi virtutis & artium, quæ virtutis magiſtræ ſunt, egebit: quò magis cæteris rebus erit copioſus, & illuſtris, & expectatus, eò vehemẽtius deriſus, & cõtemptus ex omni conuentu bonorum eiicietur. Hoc ſimile exornatione vtriuſque rei & alterius inſcitia artificii, alterius ſtultitia ſimili ratione collata, ſub aſpectu omnium rem ſubiecit. Dictum autem eſt per collationem, propterea quòd propoſita ſimilitudine paria ſunt relata omnia. In ſimilibus obſeruare oportebit diligenter, vt cùm rem afferamus ſimilem, cuius rei cauſa ſimilitudinem attulerimus, verba quoque ad ſimilitudinem habeamus accommodata. Id eſt huiuſmodi: Ita vt hirũdines æſtiuo tempore præſtò ſunt, frigore pulſæ recedunt: ex eadem ſimilitudine nunc per translationem verba ſumimus: ita falſi amici ſereno vitæ tempore præſtò ſunt: ſimulatque hyemem fortunæ viderint, deuolant omnes. Sed inuentio ſimilium facilis erit, ſi quis ſibi omnes res animatas & inanimatas, mutas & loquentes, feras & manſuetas, terreſtreis & cœleſteis, & maritimas, artificio, caſu, natura comparatas, vſitatas, atque inuſitatas, frequenter ante oculos poterit ponere: & ex his aliquam venari ſimilitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos poſſit. Non enim res tota toti rei neceſſe eſt ſimilis ſit, ſed ad ipſum, ad quod conferetur, ſimilitudinem habeat oportet. Exemplũ, eſt alicuius facti, aut dicti præteriti cùm certi autoris nomine propoſitio. Id ſumitur iiſdem de cauſis, quibus ſimilitudo. Rem ornatiorem facit, cùm nullius rei niſi dignitatis cauſa ſumitur. Apertiorem, cùm id, quod ſit obſcurius, magis dilucidum reddit. Probabiliorem, cùm magis veriſimilem facit. Ante oculos ponit, cùm exprimit omnia perſpicuè, vt res dicta propè manu teneri poſſit. Vniuſcuiuſque generis ſingula ſubieciſſemus exempla, niſi exemplum quod genus eſſet in expolitione demonſtraſſemus, & cauſas ſumendi in ſimilitudine aperuiſſemus: quare noluimus, neque pauca, quo minus intelligeretur, neque re intellecta, plura conſcribere. Imago, eſt formæ cum

mæ cum

mæ cum forma cum quadam ſimilitudine collatio. Hæc ſumitur aut laudis, aut vituperationis cauſa. Laudis cauſa, ſic: Ibant in pręliũ corpore tauri validiſſimi, impetu leonis acerrimi ſimiles. Vituperationis, vt in odium, aut in inuidiã, aut in contemptionem adducat. Vt in odium, hoc modo: Iſte quotidie per forum mediũ, tanquã iubatus draco ſerpit, dentibus aduncis, aſpectu rabido circunſpectans huc & illuc, ſi quem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, quem ore attingere, dentibus inſecare, lingua aſpergere poſſit. Vt in inuidiam adducat, hoc modo: Iſte, qui diuitias ſuas iactat, ſicut Gallus è Phrygia, aut ariolus quiſpiam depreſſus, & oneratus auro clamat, & deierat. Vt in contemptionem adducat, ſic: Iſte, qui tanquam cochlea abſcondens, retentat ſeſe tacitus, quò ſit tutus, comeditur cum domo ſuo & aufertur. Effictio eſt, cùm exprimitur & effingitur verbis corporis cuiuſpiam forma, quod ſatis ſit ad intelligendum, hoc modo: Hunc dico, iudices, rubrum, breuem, incuruum, canum, ſubcriſpum, cæſium, cui ſanè magna eſt in mento cicatrix, ſi quo modo poteſt vobis in memoriam redire. Habet hæc exornatio cùm vtilitatem, ſi quem velis oſtendere: tum venuſtatem, ſi breuiter & dilucidè facta eſt. Notatio eſt, cùm alicuius natura certis deſcribitur ſignis, quæ ſicuti notæ quædam, naturæ ſunt attributa. Vt, ſi velis non diuitem, ſed oſtentatorem pecunioſum deſcribere. Iſte, inquies, iudices, qui ſe dici diuitem putat eſſe præclarum, primùm nunc videte quo vultu vos intueatur, nónne vobis videtur dicere: Darem, ſi mihi moleſti non eſſetis? Cùm verò ſiniſtra mentum ſubleuat, exiſtimat ſe gemmæ nitore, & auri ſplendore aſpectus omnium perſtringere. Cùm puerum reſpicit hunc vnum, quem ego noui, vos non arbitror nouiſſe, alio nomine appellat, deinde alio atque alio: Heus tu, inquit, veni Sannio, ne quid iſti barbari perturbent: vt ignoti, qui audiunt, vnum putent eligi de multis: ei dicit in aurem, aut vt domi lectuli ſternantur, aut ab auunculo rogetur Aethiops, qui ad balneas veniat, aut aſturconi locus ante oſtium ſuum detur, aut aliquid fragile falſæ choragium gloriæ comparetur. Deinde exclamat, vt omnes audiant: Videto, vt diligenter enumeretur, ſi poteſt ante noctem. Puer, qui iam bene hominis naturam nouit, Tu illò plureis

mittas oportet, inquit, ſi hodie vis transnumerari. Age, inquit ille, duc tecum Libanum & Soſiam. Sanè. Deinde caſu veniunt hoſpites homini, qui iſtum ſplendidè, dum peregrinaretur, receperunt: ex ea re homo herclè ſanè cõturbatur, ſed tamen à vitio naturæ non recedit. Bene, inquit, facitis, cùm venitis: ſed rectius feciſſetis, ſi ad me domũ rectà abiiſſetis. Id feciſſemus, inquiũt illi, ſi domũ nouiſſemus. At iſtud quidẽ, inquit, facilè fuit vndelibet inuenire. Verùm ite mecum. ſequuntur illi. ſermo interea huius conſumitur omnis in oſtentatione. Quærit, in agris cuiuſmodi frumenta ſint: negat ſe, quia villæ incenſæ ſint, accedere poſſe, nec ædificare etiam nunc audere, tametſi in Tuſculano quidẽ cœpit inſanire, & in iiſdem fundamentis ædificare. Dum hæc loquitur, venit in ædeis quaſdam, in quibus ſodalitium erat eodẽ die futurum; quo iſte pro notitia domini ædium ingreditur cum hoſpitibus. Hîc, inquit, habito: perſpicit argentũ, quod erat expoſitum: viſit triclinium ſtratum, probat. accedit ſeruulus: dicit homini clarè, dominum iam venturum, ſi velit exire. Itàne, inquit? Eamus, hoſpites, frater venit ex Salerno, ego illi obuiam pergam: vos huc decima venitote. Hoſpites diſcedunt. Iſte ſe raptim domum ſuam coniicit: illi decima, quò iuſſerat, veniunt: quærunt hunc, reperiunt domus cuia ſit: in diuerſorium deriſi conferunt ſeſe. Vident hominem poſtera die, narrant, expoſtulant, accuſant: ait iſte eos ſimilitudine loci deceptos, angiporto toto deerraſſe, contra valetudinem ſuam ſe ad multã noctẽ expectaſſe. Sannioni puero negotiũ dederat, vt vaſa, veſtimenta, pueros corrogaret: ſeruulus nõ inurbanus ſatis ſtrenuè & concinnè comparat, iſte hoſpites domum deducit. Ait ſe ædeis maximas cuidã amico ad nuptias accommodaſſe. nuntiat interea puer argẽtũ repeti (pertimuerat enim qui cõmodarat) Apagete, inquit, ædeis commodaui, familiam dedi: argentum quoque vult? tametſi hoſpites habeo, tamen, vtatur licet, nos Samiis delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? Eiuſmodi eſt hominis natura, vt quæ ſingulis diebus efficiat gloria atque oſtentatione, ea vix annuo ſermone enarrare poſſim. Huiuſmodi notationes, quę deſcribunt quid conſentaneum ſit vniuſcuiuſque naturæ, vehementer habent magnam delectationem: totam enim naturam cujuſpiam ponunt ante

oculos,

oculos, aut glorioſi, vt nos exempli cauſa cœperamus, aut inuidi, aut timidi, aut auari, ambitioſi, amatoris, luxurioſi, furis, quadruplatoris: denique cuiuſuis ſtudium protrahi poteſt in medium tali notatione. Sermocinatio eſt, cùm alicui perſonæ ſermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: Cùm militibus vrbs redundaret, & omnes timore oppreſſi domi continerentur, venit iſte cum ſago, gladio ſuccinctus, tenens iaculum, quinque adoleſcẽtes hominem ſimili ornatu ſubſequuntur, irrumpit in ædes ſubitò, deinde magna voce: Vbi eſt iſte beatus, inquit, ædium dominus? quin mihi præſto ſit? quid tacetis? Hîc alii omnes ſtupidi timore obmutuerunt. Vxor illius infeliciſsimi cum maximo fletu ad iſtius pedes abiecit ſeſe. Parce, inquit, & per ea, quæ tibi dulciſſima ſunt in vita, miſerere noſtri: noli extinguere extinctos. Fer manſuetè fortunam: nos quoque fuimus beati: noſce te eſſe hominem. At ille: Quin illum mihi datis, ac vos auribus meis opplorare deſinitis? non abibit. Illi nuntiatur interea veniſſe iſtum, & clamore maximo mortem minari. Quod ſimul vt audiuit, Heus, inquit, Gorgia pediſſequa puerorum, abſconde pueros, defende, fac vt incolumeis ad adoleſcentiam perducas. Vix hæc dixerat, cùm ecce iſte præſtò, Sedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitam ademit? exple meas inimicitias, & iracundiam ſatura tuo ſanguine. Ille, cum magno ſpiritu: Metuebam, inquit, ne planè victus eſſem: nunc video, in iudicio mecum contendere non vis, vbi ſuperari turpiſsimum eſt, ſuperare pulcherrimum: interficere me vis: occidar equidem, ſed victus non peribo. At ille: In extremo vitæ tempore etiam ſententioſè loqueris, neque ei quem vides dominari, vis ſupplicare? Tum mulier, Imò quidem iſte rogat & ſupplicat: ſed tu quæſo commoueare, & tu per Deos, inquit, hunc amplexare. dominus eſt, vicit hic te, vince tu nunc animũ. Cur nõ deſinis, inquit, vxor loqui, quæ me digna non ſunt? tace, & quæ curanda ſunt, cura: tu ceſſas mihi vitam, tibi omnẽ bene viuendi ſpem mea morte eripere? Iſte mulierem repulit ab ſe lamentantem: illi neſcio quid incipienti dicere, quod dignum videlicet illius virtute eſſet, gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos eſſe vnicuiq; ſermones ad dignitatẽ accõmodatos: id quod

oportet in hoc genere obſeruare. Sunt item ſermocinationes conſequentes hoc genus: Nam quid putamus illos dicturos, ſi hoc iudicaueritis? nónne hac omnes vtentur oratione? deinde ſubiicere ſermonem. Conformatio eſt, cùm aliqua, quæ non adeſt, perſona confingitur quaſi adſit: aut cùm res muta, aut informis fit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: Quòd ſi nunc hæc vrbs inuictiſſima vocem emittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certiſſimis, clariſſimis locupletata victoriis, nunc veſtris ſeditionibus, ô ciues, vexor: quam dolis malitioſa Carthago, viribus probata Numantia, diſciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri atq; conculcari? Item, Quòd ſi nunc L. ille Brutus reuiuiſcat, & hîc ante pedes veſtros adſit, non hac vtetur oratione? Ego reges eieci, vos tyrannos introducitis: ego libertatem, quæ non erat, peperi, vos partam ſeruare non vultis: ego capitis mei periculo patriã liberaui, vos liberi ſine periculo eſſe nõ curatis. Hæc conformatio, licet in plures res mutas atque inanimatas transferatur, proficit plurimum in amplificationis partibus & commiſeratione. Significatio eſt, quæ quæ plus in ſuſpicione relinquit, quàm poſitum eſt in oratione: ea fit per exuperationem, ambiguum, conſequentiã, abſciſſionem, ſimilitudinem. Per exuperationem, cùm plus dictum eſt quàm patitur veritas, augendæ ſuſpicionis cauſa, ſic: Hic de tanto patrimonio tam citò teſtam, qua ſibi petat ignem, non reliquit. Per ambiguum, cùm verbum poteſt in duas plureisve ſententias accipi, ſed accipitur in eam partẽ, quam vult is, qui dixit: vt de eo ſi dicas, qui multas hæreditates adierit, Proſpice tu, qui plurimum cernis. Ambigua quemadmodum vitanda ſunt, quæ obſcuram reddunt orationem, ita hæc conſequenda, quæ conficiunt huiuſmodi ſignificationem. Ea reperientur facilè, ſi nouerimus & animaduerterimus verborum ancipiteis aut multipliceis poteſtates. Per conſequentiam ſignificatio fit, cùm res, quæ ſequuntur aliquam rem, dicuntur ex quibus tota res relinquitur in ſuſpicione, vt ſi ſalſamentarii filio dicas: Quieſce tu, cuius pater cubito ſe emungere ſolebat. Per abſciſſio-

nem

hem, ſi, cùm incipimus aliquid dicere, præcidimus, & ex eo, quod iam diximus, ſatis relinquitur ſuſpicionis, ſic: Qui iſta forma & ætate nuper alienæ domui: nolo plura dicere. Per ſimilitudinem, cùm aliqua re ſimili allata, nihil amplius dicimus ſed ex ea ſignificamus quid ſentiamus, hoc modo: Noli Saturnine nimiùm populi frequentia fretus eſſe; inulti iacent Gracchi. Hæc exornatio plurimum feſtiuitatis habet, interdum & dignitatis. Sinit enim quiddam tacito oratore ipſum auditorem ſuſpicari. Breuitas, eſt res ipſis tantummodo verbis neceſſariis expedita, hoc modo: Lemnũ præteriens cepit, inde Tarſi præſidium reliquit, pòſt vrbem in Bithynia ſuſtulit, inde pulſus in Helleſpontum, ſtatim potitur Abydo. Item: Modò Conſul, quondam Tribunus, deinde primus erat ciuitatis. Tum proficiſcitur in Aſiam, deinde exul, & hoſtis eſt dictus, pòſt Imperator, poſtremò Cõſul factus eſt. Habet paucis comprehenſa breuitas multarũ rerum expeditionem. Quare adhibenda ſæpe eſt, cùm aut res non egent longæ orationis, aut tempus non ſinit commorari. Demonſtratio eſt, cùm ita res verbis exprimitur, vt geri negotium, & res ante oculos eſſe videatur. Id fieri poterit, ſi, quæ antè & pòſt, & in ipſa re facta erunt, comprehendemus, aut ſi à reb. conſequentibus, aut à circunſtantibus non recedemus, hoc modo: Quod ſimul atque Gracchus proſpexit fluctuare populum, verentem ne ipſe autoritate Senatus commotus à ſententia deſiſteret, iubet aduocari concionem. Iſte interea ſcelere & malis cogitationibus redundans, euolat ex templo Iouis, & ſudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus aliis ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiam, hic ſubſellium quoddam calce premens dextrâ pedem defringit, & alios hoc idẽ iubet facere. Cùm Gracchus Deos inciperet precari, curſim iſti impetum faciunt, ex aliis aliiſque partibus conuolant, atque è populo vnus: Fuge, inquit, Tiberi, fuge. Non vides? reſpice, inquã. Deinde vaga multitudo ſubito timore perterrita, fugere cœpit. At iſte ſpumans ex ore ſcelus, anhelans ex infimo pectore crudelitatem, contorquet brachiũ, & dubitanti Graccho quid eſſet, neq; tamen locum in quo conſtiterat relinquenti, percutit tempus. Ille nulla voce delibans inſitã virtutem, cõcidit tacitus: iſte viri fortiſſimi mi-

ſerandò ſanguine aſperſus, quaſi facinus præclariſſimum feciſſet, circumſpectans, & hilaris ſceleratam gratulantibus manus porrigens, in templũ Iouis contulit ſeſe. Hæc exornatio in amplificanda & commiſeranda re plurimùm prodeſt, & in huiuſmodi narrationibus: ſtatuit enim totã rem, & propè ponit ante oculos. Omneis rationes honeſtãdæ elocutionis ſtudioſè collegimus: in quibus, Herenni, ſi te diligenter exercueris, & grauitatem, & dignitatem, & ſuauitatem habere in dicẽdo poteris, vt oratoriè planè loquaris: ne nuda, atque inornata inuentio vulgari ſermone efferatur. Nunc identidem noſmetipſi nobis inſtemus: res enim communis agitur, vt frequenter & aſſiduè conſequamur artis rationem ſtudio, & exercitatione: quod alii cum moleſtia tribus de cauſis maximè faciũt, aut ſi, cũ quibus libenter exerceantur, non habent: aut ſi ſibi diffidunt: aut ſi neſciunt, quã viam ſequi debeãt: quæ à nobis abſunt omnes difficultates. Nã & ſimul libenter exercemur propter amicitiã, cuius initium cognatio fecit, cætera Philoſophiæ ratio confirmauit. Et nobis non diffidimus, propterea quòd & aliquantulum proceſſimus: & alia meliora ſunt, quæ multò intentius petimus in vita, vt etiam ſi nõ peruenerimus in dicendo, quò volumus, parua pars vitæ perfectiſſimæ deſideretur. Et viam, quam ſequamur, habemus, propterea quòd in his libris nihil præteritum eſt rhetoricæ præceptionis. Demonſtratum eſt enim quo modo res in omnibus generibus cauſarum inueniri oporteat. Dictum eſt, quo pacto eas diſponere cõueniat. Traditum eſt, qua ratione eſſet pronuntiandum. Præceptum eſt, qua via meminiſſe poſſemus. Demonſtratũ eſt, quibus modis perfecta elocutio comparetur. Quæ ſi ſequamur, acutè & citò reperiemus, & diſtinctè & ordinatè diſponemus, grauiter & venuſtè pronuntiabimus, firmè & perpetuò meminerimus, ornatè & ſuauiter eloquemur. Ergo in arte rhetorica nihil eſt amplius. Hæc omnia adipiſcemur, ſi rationes præceptionis diligentia conſequemur & exercitatione.

M. TVL. CICERONIS DE INVENTIONE

Liber I.

1 SÆPE & multùm hoc mecum cogitaui, boníne, an mali plus attulerit hominibus & ciuitatibus copia dicendi, ác ſummum eloquentiæ ſtudium. Nam & cùm noſtræ Reipublicæ detrimenta conſidero, & maximarum ciuitatum veteres animo calamitates colligo, non minimam video per diſertiſſimos homines inuectam eſſe partem incommodorum. Cùm autem res ab noſtra memoria, propter vetuſtatem, remotas ex literarum monumentis repetere inſtituo, multas vrbes cõſtitutas, plurima bella reſtincta, firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias intelligo cùm animi ratione, tũ faciliùs eloquentia comparatas. Ac me quidem diu cogitantem, ratio ipſa in hanc potiſſimùm ſententiam ducit, vt exiſtimem ſapientiam ſine eloquẽtia parùm prodeſſe ciuitatibus; eloquentiam verò ſine ſapientia nimiùm obeſſe plerunq;, prodeſſe nunquam. Quare ſi quis omiſſis rectiſſimis atq; honeſtiſſimis ſtudiis rationis & officii, conſumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis ſibi, pernicioſus patriæ ciuis alitur: qui verò ita ſeſe armat eloquentia, vt non oppugnare cõmoda patriæ, ſed pro his pugnare poſſit, is mihi vir & ſuis & publicis rationibus vtiliſſimus, atque amiciſſimus ciuis fore videtur. Ac ſi volumus huius rei, quę vocatur eloquentia, ſiue artis, ſiue ſtudii, ſiue exercitationis cuiuſdam, ſiue facultatis à natura profectæ conſiderare principium, reperiemus id ex honeſtiſſimis cauſis natum, atque optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddam tempus, cum

in agris homines paſſim beſtiarum more vagabantur, & ſibi victu ferino vitam propagabant: nec ratione animi quicquam, ſed pleraque viribus corporis adminiſtrabant. Nondum diuinæ religionis, non humani officii ratio colebatur: nemo nuptias viderat legitimas: non certos quiſquã inſpexerat liberos: non, ius æquabile quid vtilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem, atq; inſcitiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas, ad ſe explendam viribus corporis abutebatur, pernicioſiſſimis ſatellitibus. Quo tẽpore quidam, magnus videlicet vir, & ſapiens, cognouit quę materia eſſet, & quãta ad maximas res opportunitas animis ineſſet hominum, ſi quis eam poſſet elicere, & præcipiendo meliorem reddere: qui diſperſos homines in agris, & in tectis ſylueſtribus abditos, ratione quadam compulit in vnũ locum, & congregauit, & eos in vnamquamque rem inducens vtilem, atque honeſtam, primò propter inſolentiam reclamanteis, deinde propter rationem atque orationem ſtudioſius audienteis, ex feris & immanibus, miteis reddidit & manſuetos. Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi ſapientia perficere potuiſſe, vt homines à conſuetudine ſubitò conuerteret, & ad diuerſas rationes vitæ traduceret. Age verò, vrbibus conſtitutis vt fidem colere, & iuſtitiam retinere diſcerent, & aliis parêre ſua voluntate conſueſcerent, ac non modò labores excipiendos communis commodi cauſa, ſed etiam vitam amittendam exiſtimarent, quî tandem fieri potuit, niſi homines ea, quæ ratione inueniſſent, eloquentia perſuadere potuiſſent? Profectò nemo, niſi graui, ac ſuaui commotus oratione, cùm viribus plurimum poſſet, ad ius voluiſſet ſine vi deſcendere: vt, inter quos poſſet excellere, cum iis ſe pateretur æquari; & ſua voluntate à iucundiſſima conſuetudine recederet, quæ præſertim iam naturæ vim obtineret propter vetuſtatem. Ac primò quidẽ ſic & nata, & progreſſa longius eloquentia videtur: & item poſtea maximis in rebus pacis & belli cũ ſummis hominum vtilitatibus eſſe verſata. Poſtquàm verò commoditas quædam, praua virtutis imitatrix, ſine ratione officii, dicendi copiam conſecuta eſt; tum ingenio freta malitia, peruertere vrbeis, & vitas hominũ labefactare aſſueuit. Atque huius quoque exordium mali, quoniam principium

boni diximus,explicemus.Veriſimilimũ mihi videtur, quodam tempore neque in publicis rebus infanteis, & inſipienteis homines ſolitos eſſe verſari, nec verò ad priuatas cauſas magnos, ac diſertos homines accedere: ſed cùm à ſummis viris maximæ res adminiſtrarentur, arbitror alios fuiſſe nõ incallidos homines, qui ad paruas controuerſias priuatorum accederent. Quibus in controuerſiis cùm ſæpe à mendacio cõtra verum homines ſtare conſueſcerent, dicendi aſſiduitas aluit audaciam, vt neceſſariò ſuperiores illi propter iniurias ciuium reſiſtere audacibus, & opitulari ſuis quiſq; neceſſariis cogeretur. Itaq; cùm in dicendo ſæpe par, nonnunquã etiam ſuperior viſus eſſet is,qui omiſſo ſtudio ſapiẽtiæ, nihil ſibi præter eloquentiam comparaſſet, fiebat vt & multitudinis,& ſuo iudicio dignus,qui Rempublicam gereret,videretur. Hinc nimirum non iniuria,cùm ad gubernacula Reipublicæ temerarii atque audaces homines acceſſerãt,maxima ac miſerrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odii atque inuidiæ ſuſcepit eloquentia, vt homines ingenioſiſſimi,quaſi ex aliqua turbida tempeſtate in portũ, ſic ex ſeditioſa,ac tumultuoſa vita ſe in ſtudium aliquod traderent quietum. Quare mihi videntur poſtea cætera ſtudia recta atque honeſta per otium concelebrata ab optimis enituiſſe:hoc verò à pleriſque eorum deſertum obſoleuiſſe eo tempore, quò multò vehementius erat retinendum,& ſtudioſius adaugẽdum. Nam,quò indignius rem honeſtiſſimã & rectiſſimam violabat ſtultorum & improborum temeritas & audacia, ſummo cum Reipublicæ detrimento, eò ſtudioſius & illis reſiſtendum fuit, & Reipublicæ conſulendũ. Quod noſtrum illum non fugit Catonẽ,neque Lælium,neq; horum (vt verè dicam) diſcipulum Africanum,neque Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat ſumma virtus,& ſumma virtute amplificata autoritas,&,quæ his rebus ornamẽto,& Reipublicæ præſidio eſſet,eloquẽtia. Quare, meo quidem animo, nihilo minus eloquentiæ ſtudendũ eſt, etſi ea quidam & priuatim, & publicè,peruerſè abutuntur: ſed eò quidem vehemẽtius, ne mali magno cũ detrimẽto bonorum,& communi omnium pernicie plurimùm poſſint: cùm præſertim hoc vnum ſit,quòd ad omneis res,& priuatas, & publicas,maximè pertineat; hoc tuta,hoc honeſta,

hoc illuſtris, hoc eodem vita iucunda fiat. Nā hinc ad Rempublicam plurima commoda veniunt, ſi moderatrix omniū rerum præſtò eſt ſapientia: hinc ad ipſos, qui eā adepti ſunt, laus, honor, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorū certiſſimum, ac tutiſſimum præſidium comparatur. Ac mihi quidem videntur homines, cùm multis rebus humiliores & infirmiores ſint, hac re maximè beſtiis præſtare, quòd loqui poſſunt. Quare præclarum mihi quiddam videtur adeptus is, qui, qua re homines beſtiis præſtent, ea in re hominibus ipſis antecellat. Hoc ſi fortè non natura modò, neque exercitatione conficitur, verùm etiam artificio quodam comparatur, non alienū eſt videre quæ dicunt ii, qui quædam eius rei præcepta nobis reliquerunt. Sed, antequam de præceptis oratoriis dicamus, videtur dicendum de genere ipſius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis, facilius, & expeditius vniuſcuiuſque animus ipſam rationem, ac viam artis conſiderare poterit.

CIVILIS quædā ratio eſt, quæ multis & magnis ex rebus conſtat. eius quædam magna, & ampla pars eſt, artificioſa eloquentia, quam Rhetoricam vocant. Nam neque cùm iis ſentimus, qui ciuilem ſcientiam eloquentia non putant indigere: & ab iis, qui eam putant omnem rhetoris vi & artificio cōtineri, magnopere diſſentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, vt eā ciuilis ſcientiæ partem eſſe dicamus. Officium autem eius facultatis videtur eſſe, dicere appoſitè ad perſuaſionem: finis, perſuadere dictione. Inter officium autem, & finem hoc intereſt, quòd in officio quid fieri, in fine quid officio conueniat, conſideratur: vt medici officium dicimus eſſe, curare ad ſanandum appoſitè; finem, ſanare curatione. Item oratoris quid officiū, & quid finem eſſe dicamus, intelligemus, cùm id, quod facere debet, officium eſſe dicemus; illud, cuius cauſa facere debet, finē appellabimus. Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, verſatur: vt, ſi medicinæ materiam dicamus morbos ac vulnera, quòd in his omnis medicina verſetur: item quibus in rebus verſatur ars, & facultas, oratoria, eas res materiam artis rhetoricę nominamus. Has autem res alii plureis, aliis pauciores exiſtimauerunt. Nam Gorgias Leontinus, antiquiſſimus ferè rhetor,

rhetor, omnibus de rebus oratorē optimè poſſe dicere exiſtimauit. Hic infinitam, & immenſam huic artificio materiã ſubiicere videtur. Ariſtoteles autē, qui huic arti plurima adiumenta, atque ornamenta ſubminiſtrauit, tribus in generibus rerum verſari rhetoris officium putauit, demõſtratiuo, deliberatiuo, iudiciali. Demonſtratiuum eſt, quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem, aut vituperationē. Deliberatiuum eſt, quod poſitum in diſceptatione, vel conſultatione ciuili, habet in ſe ſententiæ dictionem. Iudiciale eſt, quod poſitum in iudicio habet ſe in accuſationem & defenſionem, aut petitionem & recuſationem. Et, quemadmodum noſtra quidem fert opinio, oratoris ars, & facultas in hac materia tripartita verſari exiſtimanda eſt. Nam Hermagoras quidem, nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur, intelligere videtur, qui oratoris materiam in cauſam, & in quæſtionem diuidat. Cauſam eſſe dicit, rem, quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam, cum perſonarum certarum interpoſitione. quam nos quoque oratori dicimus eſſe attributam: nam ei treis parteis quas antè diximus, ſupponimus, iudicialem, deliberatiuam, demonſtratiuam. Quæſtionem autem eam appellat, quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam, ſine certarum perſonarum interpoſitione, ad hunc modum: vt, Quid ſit bonum præter honeſtatem: Veríne ſint ſenſus: Quæ ſit mundi forma: Quæ ſit Solis magnitudo. Quas quæſtiones procul ab oratoris officio remotas, facilè omneis intelligere exiſtimamus. Nã, quibus in rebus ſumma ingenia Philoſophorum plurimo cũ labore cõſumpta intelligimus, eas ſicut aliquas paruas res oratori attribuere, magna amētia videtur. Quòd ſi magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio & diſciplina comparatam, videtur fretus ſua ſcientia, falſum quiddam conſtituiſſe de oratoris officio: &, non quid ars, ſed quid ipſe poſſet, expoſuiſſe: nunc verò ea vis eſt in homine, vt ei multò rhetoricam citius quis ademerit, quàm philoſophiam conceſſerit. Neque eò dico, quòd eius ars, quam edidit, mihi mendoſiſſimè ſcripta videatur: (nam ſatis in ea videtur ex antiquis artibus ingenioſè & diligenter electas res collocaſſe, & nonnihil ipſe quoque noui protuliſſe) verùm oratori minimum eſt de arte loqui; quod

hic fecit: multò maximũ ex arte dicere; quòd eum minimè potuiſſe, omnes videmus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ videtur ea, quam Ariſtoteli viſam eſſe diximus. Partes autem hæ ſunt, quas plerique dixerunt, inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria, pronuntiatio. Inuentio, eſt excogitatio rerum verarum, aut veriſimilium, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio, eſt rerum inuentarum in ordinem diſtributio. Elocutio, eſt idoneorum verborum, & ſententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria, eſt firma animi rerum ac verborum ad inuentionem perceptio. Pronuntiatio, eſt ex rerum, ac verborum dignitate, vocis & corporis moderatio. Nunc his rebus breuiter cõſtitutis, eas rationes, quibus oſtendere poſſimus genus, & officium, & finem huius artis, aliud in tempus differemus. Nam & multorum verborum indigent, & non tantopere ad artis deſcriptionem, & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam ſcribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus ſcribere oportere exiſtimamus. Ac mihi quidem videtur coniunctè agendum de materia ac partibus. Quare inuentio, quæ princeps eſt omnium partium, potiſſimum in omni cauſarum genere, qualis debeat eſſe, conſideretur.

OMNIS res, quæ habet in ſe poſitã in dictione, aut diſceptatione aliquam controuerſiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæſtionem. Eam igitur quæſtionem, ex qua cauſa naſcitur, conſtitutionem appellamus. Conſtitutio, eſt prima conflictio cauſarum, ex depulſione intentionis profecta, hoc modo: Feciſti, nõ feci, aut iure feci. Cùm facti controuerſia eſt, quoniam coniecturis cauſa firmatur, conſtitutio coniecturalis appellatur. Cùm autẽ nominis, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiua nominatur. Cũ verò qualis ſit res quæritur, qa & de vi, & de genere negotii cõtrouerſia eſt, cõſtitutio generalis vocatur. At cùm cauſa ex eo pendet, quòd non aut is agere videtur quem oportet, aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos, quo tẽpore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, tranſlatiua dicitur conſtitutio; quia actio tranſlationis & commutationis indigere videtur. Atque harum aliquam in omne cauſæ genus incidere neceſſe eſt.

Nam,

Nam,in quam non inciderit, in ea nihil eſſe poterit controuerſiæ. Quare eam nec cauſam quidem conuenit putari. Ac facti quidem controuerſia in omnia tempora poteſt diſtribui. Nam,quid factum ſit,poteſt quæri,hoc modo: Occideritne Aiacem Vlyſſes. Et quid fiat, hoc modo: Bonóne animo ſint erga populum Romanum Fregellani. Et quid futurum ſit, hoc modo: Si Carthaginem reliquerimus incolumem,num quid ſit incommodi ad Rempublicam peruenturum. Nominis controuerſia eſt, cùm de facto conuenit, & quæritur, id, quod factum eſt, quo nomine appelletur. Quo in genere neceſſe eſt ideo nominis eſſe controuerſiam, non quòd de re ipſa non conueniat, non quòd de facto non conſtet; ſed quòd id,quod factum ſit,aliud alii videatur eſſe, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiuſmodi generibus definienda res erit verbis, & breuiter deſcribẽda: vt, ſi quis ſacrum ex priuato ſurripuerit,vtrum fur,an ſacrilegus ſit iudicandus. Nam,id cùm quæritur,neceſſe erit definire vtrunque,quid ſit fur, quid ſacrilegus; & ſua deſcriptione oſtendere, alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque aduerſarii dicunt. Generis eſt controuerſia, cùm &, quid factum ſit, conuenit, &, quo id factũ nomine appellari oporteat, conſtat: & tamen quantum, & cuiuſmodi, & omnino quale ſit, quæritur, hoc modo: Iuſtum àn iniuſtum, vtile an inutile, & omnia, in quibus, quale ſit id,quod factum eſt,quæritur, ſine vlla nominis controuerſia. Huic generi Hermagoras parteis quatuor ſuppoſuit, deliberatiuam, demonſtratiuam, iuridicialem, negotialẽ. Quod eius, vt nos putamus, non mediocre peccatum reprehendẽdum videtur: verùm breui,ne aut,ſi taciti præterierimus, ſine cauſa non ſecuti eum putemur: aut, ſi diutius in hoc conſtiterimus, moram atque impedimentum reliquis præceptis intuliſſe videamur. Si deliberatio, & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt rectè partes alicuius generis cauſæ putari. Eadem enim res alii genus eſſe, alii pars poteſt: eidem genus eſſe & pars non poteſt. Deliberatio autem, & demonſtratio, genera ſunt cauſarum. Nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolùm, aut & iudiciale, & demonſtratiuum, & deliberatiuum. Nullum dicere cauſæ eſſe genus, cùm cauſas eſſe mul-

tas dicat, & in eas præcepta det, amentia eſt. Vnum autem iudiciale ſolùm eſſe quî poteſt? cùm deliberatio, & demonſtratio neque ipſæ ſimiles, inter ſe ſint, & ab iudiciali genere plurimùm diſſideant, & ſuum quæque finem habeat, quo referri debeat. Relinquitur ergo, vt omnia tria genera ſint cauſarum. Deliberatio igitur & demonſtratio non poſſunt rectè partes alicuius generis cauſæ putari. Malè igitur eas generalis conſtitutionis parteis eſſe dixit. Quòd ſi generis cauſę partes non poſſunt rectè putari, multo minus rectè partis cauſæ partes putabuntur. Pars autem cauſæ conſtitutio eſt omnis. Non enim cauſa ad conſtitutionem, ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur: ſed demonſtratio & deliberatio generis cauſæ partes nō poſſunt rectè putari, quòd ipſa ſunt genera. Multò igitur minus rectè partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde ſi conſtitutio, & ipſa, & pars conſtitutionis eius quælibet intentionis depulſio eſt: quæ intentionis depulſio nō eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. At ſi, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt; demonſtratio, & deliberatio, neque conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Si igitur conſtitutio, & ipſa, & pars eius, intētionis depulſio eſt; deliberatio & demonſtratio, neq; conſtitutio, neq; pars cōſtitutionis eſt. Placet autem ipſi intentionis eſſe depulſionem. Placeat igitur oportet demonſtrationē & deliberationem nec eſſe conſtitutionem, nec partem cōſtitutionis. Atq; hoc eodem vrgebitur, ſiue conſtitutionem primam cauſæ accuſatoris confirmationem dixerit, ſiue defenſoris primam deprecationem. Nam eum eadem omnia incommoda ſequentur. Deinde coniecturalis cauſa non poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalis eſſe, & definitiua. Rurſus nec definitiua cauſa poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere & definitiua eſſe, & translatiua. Et omnino nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe vim cōtinere: ideò quòd vnaquęque ex ſe, & ex ſua natura ſimpliciter conſideratur. Altera aſſumpta, numerus conſtitutionum duplicatur, non vis conſtitutionis augetur. At deliberatiua cauſa ſimul ex eadem parte, eodem in genere & coniecturalem, & generalem, & definitiuam, & translatiuam ſolet habere conſti-

conſtitutionem, & vnam aliquam, & plureis nonnunquam: ergo ipſa nec conſtitutio eſt, nec pars conſtitutionis. Idem in demonſtratione ſolet vſu euenire. Genera igitur, vt antè diximus, hæc cauſarum putanda ſunt, non partes alicuius conſtitutionis. Hæc ergo conſtitutio, quam generalem nominamus, parteis nobis videtur duas habere, iuridicialem, & negotialem. Iuridicialis eſt, in qua æqui & recti natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis eſt, in qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit, conſideratur: cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur. Ac iuridicialis quidem ipſa in duas diſtribuitur partes, abſolutam & aſſumptiuam. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe continet iuris & iniuriæ quæſtionem. Aſſumptiua eſt, quæ ipſa ex ſe nihil firmi dat ad recuſationem: foris autem aliquid defenſionis aſſumit. Eius partes ſunt quatuor, conceſſio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Conceſſio eſt, cùm reus non id, quod factum eſt, defendit, ſed vt ignoſcatur, poſtulat. Hæc in duas parteis diuiditur, purgationem & deprecationem. Purgatio eſt, cùm factum conceditur, culpa remouetur. Hæc parteis habet treis, imprudentiam, caſum, neceſſitatem. Deprecatio eſt, cùm & peccaſſe & conſultò peccaſſe reus ſe confitetur, & tamen vt ignoſcatur, poſtulat: quod genus perrarò poteſt accidere. Remotio criminis eſt, cùm id crimen, quod infertur, abs ſe & à ſua culpa, vi & poteſtate in alium reus remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit, ſi aut cauſa, aut factum in alium transferetur. Cauſa transfertur, cum aliena dicitur vi, & poteſtate factum. factum autem, cùm alius aut debuiſſe, aut potuiſſe facere dicitur. Relatio criminis eſt, cùm ideò iure factum dicitur, quòd aliquis antè iniuria laceſſierit. Comparatio eſt, cùm aliud aliquod factum rectum, aut vtile contenditur, quod vt fieret, illud, quod arguitur, dicitur eſſe commiſſum. In quarta conſtitutione, quam translatiuā nominamus, eius cōſtitutionis eſt cōtrouerſia, cùm aut quē, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de cōmutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius cōſtitutionis Hermagoras inuentor eſſe exiſtimatur: non quò non vſi ſint ea veteres oratores ſæpe multi: ſed quia non ani-

maduerterint artis ſcriptores eam ſuperiores, nec retulerint in numerum conſtitutionum. Pòſt autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus (res enim perſpicua eſt) quàm inuidia atque obtrectatione quadam impediri. Et conſtitutiones quidem, & earum parteis expoſuimus: exempla autem cuiuſque generis tunc commodius expoſituri videmur, cùm in vnumquodq; eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cùm & ad genus, & ad exemplũ cauſæ ſtatim poterit accommodari. Conſtitutione cauſæ reperta, ſtatim placet conſiderare, vtrum cauſa ſit ſimplex, an coniuncta: &, ſi coniuncta erit, vtrùm ſit ex pluribus quæſtionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex eſt, quæ abſolutam in ſe continet vnam quæſtionem, hoc modo: Corinthiis bellum indicamus, annon? Coniuncta ex pluribus quæſtionibus, in qua plura quæruntur hoc pacto: Vtrum Carthago diruatur, an Carthaginienſibus reddatur, an eò colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, vtrum potius aut quid potiſſimum ſit, quæritur ad hunc modum: Vtrùm exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui ſociis ſit auxilio, an teneatur in Italia, vt quàm maximæ contra Annibalem copiæ ſint. Deinde conſiderandum eſt, an in ratione, an in ſcripto ſit controuerſia. Nam ſcripti controuerſia eſt ea, quæ ex ſcriptionis genere naſcitur. Eius autem genera, quæ ſunt ſeparata à conſtitutionibus, quinque ſunt. Nam tum verba ipſa videntur cum ſententia ſcriptoris diſſidere, tum inter ſe duæ leges aut plures diſcrepare, tum id, quod ſcriptum eſt, duas aut plures res ſignificare: tum ex eo, quod ſcriptum eſt, aliud quoque, quod non ſcriptum eſt, inueniri: tum vis verbi quaſi in definitiua conſtitutione, in quo poſita ſit, quæri. Quare primum genus de ſcripto & ſententia, ſecundum ex contrariis legibus, tertium ambiguum, quartum ratiocinatiuum, quintum definitiuum nominamus. Ratio autem eſt, cùm omnis quæſtio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. At tum conſiderato genere cauſæ, & cognita conſtitutione, cùm ſimpléxne, an coniuncta ſit intellexeris, & ſcripti an rationis habeat controuerſiam víderis, deinceps erit videndum, quæ quæſtiò, quæ ratio, quæ iudicatio, quod

firma-

firmamentum cauſæ ſit, quæ omnia à conſtitutione proficiſcantur oportet. Quæſtio eſt ea, quæ ex conflictione cauſarum gignitur controuerſia, hoc modo: Non iure feciſti, iure feci. Cauſarum autem hæc eſt conflictio, in qua conſtitutio conſtat. Ex ea igitur naſcitur controuerſia, quam quæſtionem dicimus, hoc modo: Iuréne fecerit. Ratio eſt ea, quæ continet cauſam, quæ ſi ſublata ſit, nihil in cauſa cōtrouerſiæ relinquetur, hoc modo, vt docendi cauſa in facili & peruulgato exemplo conſiſtamus: Oreſtes ſi accuſetur matricidii, niſi hoc dicat, Iure feci: illa enim patrem meum occiderat, non habet defenſionem: qua ſublata, omnis quoque controuerſia ſublata ſit. Ergo eius cauſæ ratio eſt, quòd illa Agamemnonem occiderit. Iudicatio eſt, quæ ex infirmatione & confirmatione rationis naſcitur controuerſia. Nam ſit ea nobis expoſita ratio, quam paulò antè expoſuimus. Illa enim, inquit, patrem occiderat. At non, inquit, aduerſarius, abs te filio matrē necari oportuit: potuit enim ſine tuo ſcelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis, illa ſumma naſcitur controuerſia, quam iudicationē appellamus. Ea eſt huiuſmodi: Rectúmne fuerit ab Oreſte matrem occídi, cùm illa Oreſtis patrem occidiſſet. Firmamentum, eſt firmiſſima argumentátio defenſoris, & aptiſſima ad iudicátionem: vt, ſi velit Oreſtes dicere, eiuſmodi animum matris ſuæ fuiſſe in patrem ſuum, in ſeipſum, in ſorores, in regnum, in famam generis & familiæ, vt ab ea pœnas liberi ſui potiſſimùm petere debuerint. Et in cæteris quidē conſtitutionibus ad hunc modum iudicationes reperiuntur: in coniecturali autem conſtitutione, quia ratio non eſt (factum enim non conceditur) non poteſt ex deductione rationis naſci iudicatio. Quare neceſſe eſt eandem eſſe quæſtionem & iudicationem, vt, factum eſt, factum non eſt, factúmne ſit. Quod autem in cauſa conſtitutiones, aut earum partes erunt, totidem neceſſe erit quæſtiones, rationes, iudicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in cauſa repertis, tunc denique ſingulæ partes totius cauſæ conſiderādæ ſunt. Nam non vt quidque dicendum primùm, ita primùm animaduertendum videtur: ideo quòd illa, quæ prima dicuntur, ſi vehementer velis congruere & cohærere cum cauſa, ex eis ducas oportet quæ pòſt dicēda ſunt. Quare

cùm iudicatio, & ea, quæ ad iudicationem oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura & cogitatione pertractata, tum denique ordinandæ ſunt cæteræ partes orationis. Hæ partes ſex eſſe omnino nobis videntur: exordiũ, narratio, partitio, confirmatio, reprehenſio, concluſio. Nunc, quoniam exordiũ princeps omniũ eſſe debet, nos quoq; primùm in ratione exordiendi præcepta dabimus.

EXORDIVM, eſt oratio animum auditoris idoneè comparans ad reliquam dictionem: quod eueniet, ſi eum beneuolum, attentum, docilem fecerit. Quare, qui bene exordiri cauſam volet, eum neceſſe eſt genus ſuæ cauſæ diligenter antè cognoſcere. Genera cauſarum quinq; ſunt, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum. Honeſtum genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra auditoris fauet animus. Admirabile, à quo alienatus eſt animus eorum, qui audituri ſunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia eſt, aut cauſa & honeſtatis & turpitudinis particeps, vt beneuolentiam pariat & offenſionem. Obſcurum, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcendum negotiis cauſa implicita eſt. Quare, cùm tam diuerſa ſint genera cauſarum, exordiri quoque diſpari ratione in vnoquoque genere neceſſe eſt. Igitur exordium in duas parteis diuiditur, in principium, & inſinuationem. Principium, eſt oratio perſpicuè & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Inſinuatio, eſt oratio quadam diſſimulatione & circuitione obſcurè ſubiens auditoris animum. In admirabili genere cauſæ, ſi non omnino infeſti auditores erunt, principio beneuolentiã comparare licebit: ſin erunt vehementer abalienati, cõfugere neceſſe erit ad inſinuationem. Nam ab iratis ſi perſpicuè pax & beneuolentia petitur, non modò ea non inuenitur, ſed augetur, atque inflammatur odium. In humili autem genere cauſæ, contemptionis tollendę cauſa, neceſſe erit attentum efficere auditorem. Anceps genus cauſæ, ſi dubiam iudicationem habebit, ab ipſa iudicatione exordiendum eſt: ſin autem partem turpitudinis, & partem honeſtatis habebit, beneuolentiam captare oportebit: vt in genus honeſtum cauſa translata videatur. Cùm autem erit honeſtum

neſtum

neſtum cauſæ genus, vel præteriri principium poterit: &, ſi commodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firma ratione noſtræ dictionis: vel ſi vti principio placebit, beneuolentiæ partibus vtendum eſt, vt id quod eſt augeatur. In obſcuro cauſæ genere, per principiũ dociles auditores efficere oportebit. Nunc, quoniam quas res exordio conficere oporteat dictum eſt, reliquum eſt, vt oſtendatur quibus quæque res rationibus confici poſſit. Beneuolentia quatuor ex locis comparatur: ab noſtra, ab aduerſariorum, ab iudicũ perſona, à cauſa. Ab noſtra, ſi de noſtris factis & officiis ſine arrogãtia dicemus: ſi crimina illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones iniectas diluemus: ſi quæ incommoda acciderint, aut quæ inſtent difficultates, proferemus: ſi prece & obſecratione humili ac ſupplici vtemur. Ab aduerſariorum autem, ſi eos aut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionem adducemus. In odium ducentur, ſi quid eorum ſpurcè, ſuperbè, crudeliter, malitioſè factum proferetur. In inuidiam, ſi vis eorum, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum vſus arrogans & intolerabilis, vt his rebus magis videantur, quàm cauſæ ſuæ, confidere. In contemptionem adducentur, ſi eorum inertia, negligentia, ignauia, deſidioſum ſtudium, & luxurioſum otium proferetur. Ab auditorũ perſona beneuolentia captabitur, ſi res ab his fortiter, ſapienter, manſuetè geſtæ proferentur, vt ne qua aſſentatio nimia ſignificetur, & ſi de his quàm honeſta exiſtimatio, quantáque eorum iudicii & autoritatis expectatio ſit, oſtendetur. Ab rebus ipſis, ſi cauſam noſtram laudando extollemus, aduerſariorum cauſam per contemptionem deprimemus. Attentos autem faciemus, ſi demonſtrabimus ea, quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia eſſe, aut ad omnes, aut ad eos qui audiunt, aut ad aliquos illuſtres homines, aut ad Deos immortales, aut ad ſummam Reipublicę pertinere: & ſi pollicebimur nos breui noſtram cauſam demõſtraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, ſi plures erunt. Dociles auditores faciemus, ſi apertè & breuiter ſummã cauſæ exponemus, hoc eſt, in quo cõſiſtat controuerſia. Nam & cùm docilem velis facere, ſimul attentum facias oportet. Nam is maximè docilis eſt, qui attentiſſimè eſt pa-

ratus audire. Nunc inſinuationes quemadmodum tractari conueniat, deinceps dicendum videtur. Inſinuatione igitur vtendum eſt, cùm admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt, vt antè diximus, cùm animus auditoris infeſtus eſt. Id autem tribus ex cauſis fit maximè: ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædam turpitudo; aut ſi ab iis, qui antè dixerunt, iam quiddam auditori perſuaſum videtur; aut eo tempore locus dicendi datur, cùm iam illi, quos audire oportet, defeſſi ſunt audiendo. Nam ex hac quoque re non minus, quàm ex primis duabus, in oratione nonnunquam animus auditoris offenditur. Si cauſæ turpitudo contrahet offenſionem, aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur interponi oportet: aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur, aut pro re hominem, aut pro homine rem, vt ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur, & diſſimulare id te defenſurum, quod exiſtimeris defenſurus. Deinde, cùm iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defenſionem, & dicere, ea, quæ indignantur aduerſarii, tibi quoque indigna videri. Deinde, cùm lenieris eum qui audiet, demonſtrare, nihil eorum ad te pertinere, & negare, te quicquam de aduerſariis eſſe dicturum, neque hoc, neque illud: vt neque apertè lædas eos qui diliguntur, & tamen id obſcurè faciens, quoad poſſis, alienes ab eis auditorum voluntatem: & aliquorum iudicium ſimili de re, aut autoritatem proferre imitatione dignam. Deinde, aut eandem, aut conſimilem, aut maiorem, aut minorẽ agi rem in præſentia demonſtrare. Sin oratio aduerſariorum fidem videbitur auditoribus feciſſe, idque ei, qui intelligit quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu: oportet aut de eo, quod aduerſarii ſibi firmiſſimum putarint, & maximè ii, qui audierint, probarint, primùm te dicturum polliceri, aut ab aduerſarii dicto exordiri, & ab eo potiſſimùm quod ille nuperrimè dixerit: aut dubitatione vti, quid primùm dicas, aut cui potiſſimùm loco reſpondeas, cum admiratione. Nam auditor cùm eum quem aduerſarii perturbatum putant oratione, videt animo firmiſſimo contradicere paratũ, plerunque ſe potius temere aſſenſiſſe, quàm illum ſine cauſa confidere arbitratur. Sin auditoris ſtudium defatigatio abalienauit à cauſa, te breuius, quàm paratus fueris, eſſe di-

ᵭurum, commodum eſt polliceri, non imitaturũ aduerſarium. Sin res dabit, non inutile eſt ab aliqua re noua, aut ridicula incipere, aut ex tempore quæ nata ſit; quod genus, ſtrepitum, acclamationem: aut iam parata, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irriſionem: aut, ſi rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triſte, nouũ, horribile ſtatim non incommodum eſt iniicere. Nam, vt cibi ſatietas & faſtidium, aut ſubamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur; ſic animus defeſſus audiendo, aut admiratione integratur, aut riſu renouatur. Ac ſeparatim quidem, quæ de principio & de inſinuatione dicenda videbantur, hæc ferè ſunt. Nunc quiddam breuiter & communiter de vtroque præcipiendum videtur. Exordium ſententiarum & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, in ſe continere, propterea quòd id optimè faciendum eſt, quod oratorem auditori maximè commendat. Splendoris, & feſtiuitatis, & concinnitudinis minimũ, propterea quòd ex his ſuſpicio quædam apparationis atque artificioſæ diligentiæ naſcitur, quæ maximè orationi fidem, oratori adimit autoritatem. Vitia verò hæc ſunt certiſſima exordiorum, quæ ſummopere vitare oportebit, vulgare, commune, commutabile, longum, ſeparatum, translatum, contra præcepta. Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, vt conuenire videatur. Cõmune eſt, quod nihilo minus in hanc quàm in contrariã partẽ cauſæ poteſt conuenire. Cõmutabile, quod ab aduerſario poteſt leuiter mutatum ex contraria parte dici. Longũ eſt, quod pluribus verbis: aut ſententiis, vltra quàm ſatis eſt, producitur. Separatũ, quod nõ ex ipſa cauſa ductúm eſt, nec ſicut aliquod membrum annexũ orationi. Translatum eſt, quod aliud cõficit, quàm cauſæ genus poſtulat: vt, ſi quis docilẽ faciat auditorem, cùm beneuolentiam cauſa deſiderat: aut ſi principio vtatur, cùm inſinuationem res poſtulat. Cõtra præcepta eſt, quod nihil eorum efficit, quorum cauſa de exordiis præcepta traduntur: hoc eſt, quod eum, qui audit, neque beneuolum, neque attentum, neque docilem efficit, aut, quo profectò nihil peius eſt, vt contra ſit, facit. Ac de exordio quidem ſatis dictum eſt.

NARRATIO, eſt rerum geſtarum, aut vt geſtarũ, expo-

ſitio. Narrationum tria ſunt genera. Vnum genus eſt, in quo ipſa cauſa, & omnis ratio controuerſiæ continetur. Alterum, in quo digreſſio aliqua extra cauſam, aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis, non alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis cauſa interponitur. Tertium genus, eſt remotum à ciuilibus cauſis, quod delectationis cauſa non inutili cum exercitatione dicitur, & ſcribitur. Eius partes ſunt duæ, quarum altera in negotiis, altera in perſonis maximè verſatur. Ea, quæ in negotiorum expoſitione poſita eſt, treis habet parteis, fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabula eſt, in qua nec veræ, nec veriſimiles res continentur: cuiuſmodi eſt; Angues ingentes alites iuncti iugo.

Hiſtoria eſt geſta res, ab ætatis noſtræ memoria remota: quod genus, Appius indixit Carthaginienſibus bellum.

Argumentum, eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit. Huiuſmodi apud Terentium,

Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis, Soſia.

Illa autem narratio, quæ verſatur in perſonis, eiuſmodi eſt, vt in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarum ſermones & animi perſpici poſſint, hoc modo:

Venit ad me ſæpe clamitans, Quid agis, Mitio?
Cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus ſumptus ſuggeris?
Veſtitu nimio indulges, nimium ineptus es.
Nimium ipſe durus es præter æquum & bonum.

Hoc in genere narrationis multa debet ineſſe feſtiuitas, cōfecta ex rerum varietate, animorum diſſimilitudine, grauitate, lenitate, ſpe, metu, ſuſpicione, deſiderio, diſſimulatione, errore, miſericordia, fortunæ commutatione, inſperato incommodo, ſubita lætitia, iucundo exitu rerum. Verùm hæc ex his, quæ poſtea de elocutione præcipientur, ornamenta ſumuntur. Nunc de narratione ea, quæ cauſæ continet expoſitionem, dicendum videtur. Oportet igitur eā tres habere res, vt breuis, vt aperta, vt probabilis ſit. Breuis erit, ſi, vnde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, & non ab vltimo repetetur; &, ſi, cuius rei ſatis erit ſummam dixiſſe, eius partes non dicentur: nam ſæpe ſatis eſt, quod factum ſit dicere, non vt enarres quemadmodum ſit factum: &, ſi non longius

quàm

quàm quod ſcitu opus eſt,in narrando procedetur: &, ſi nullam in rem aliam tranſibitur: &, ſi ita dicetur,vt nonnunquã ex eo, quod dictum ſit, id, quod dictum non ſit, intelligatur: &, ſi non modò id, quod obeſt, verùm etiam id, quod nec obeſt, nec adiuuat, præteribitur: &, ſi ſemel vnúmquodque dicetur: &, ſi non ab eo, in quo proximè deſitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, vt, cùm ſe breues putent eſſe, longiſſimi ſint: cùm dent operam vt res multas breuiter dicant, non vt omnino paucas res dicant, & non plures quàm neceſſe ſit. Nam pleriſque breuiter dicere videtur, qui ita dicit: Acceſſi ad ędes, puerum euocaui: reſpondit. Quæſiui dominum, domi negauit eſſe. Hîc tametſi tot res breuius non potuit dicere: tamen quia ſatis fuit dixiſſe, domi negauit eſſe, fit rerum multitudine longius. Quare hoc quoque in genere vitanda eſt breuitatis imitatio, & non minus rerum nõ neceſſariarũ, quàm verborum multitudine ſuperſedendum eſt. Aperta aũt narratio poterit eſſe, ſi, vt quodque primùm geſtum erit, ita primùm exponetur, & rerum, ac temporum ordo ſeruabitur, vt ita narrentur, vt geſtæ res erunt, aut vt potuiſſe geri videbuntur. Hîc erit conſiderandum, nequid perturbatè, ne quid contortè dicatur, ne quam in aliam rem tranſeatur, ne ab vltimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur: & omnino, quæ præcepta de breuitate ſunt, hoc quoque in genere ſunt conſeruanda. Nam ſæpe res parum eſt intellecta longitudine magis, quàm obſcuritate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis vtendum eſt: quo de genere dicendum eſt in præceptis elocutionis. Probabilis erit narratio, ſi in ea videbuntur ineſſe ea, quæ ſolent apparere in veritate, ſi perſonarum dignitates ſeruabuntur, ſi cauſæ factorum extabunt, ſi fuiſſe facultates faciundi videbuntur, ſi tempus idoneum, ſi ſpatii ſatis, ſi locus opportunus ad eandem rem, qua de re narrabitur, fuiſſe oſtendetur: ſi res & ad eorum, qui agent, naturam, & ad vulgi rumorem, & ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur. Ac veri quidem ſimilis ex his rationibus eſſe poterit. Illud autem præterea conſiderare oportebit, ne aut cùm obſit narratio, aut cùm nihil ꝓſit, tunc interponatur: aut nõ loco, aut non quemadmodũ cauſa

poſtulat, narretur. Obeſt tum,cùm ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem , quam argumentando, & cauſam agendo leniri oportebit.Quod cum acciderit,membratim oportebit parteis rei geſtæ diſpergere in cauſam, & ad vnamquamque confeſtim rationem accommodare , vt vulneri præſtò medicamentum ſit, & odium ſtatim defenſio mitiget. Nihil prodeſt narratio tunc,cùm ab aduerſariis re expoſita, noſtra nihil intereſt iterum, aut alio modo narrare: aut cùm ab iis,qui audiunt,ita tenetur negotium, vt noſtra nihil interſit,eos alio pacto docere. Quod cùm acciderit,omnino narratione ſuperſedendum eſt.Non loco dicitur: cùm non in ea parte orationis collocatur, in qua res poſtulat: quo de genere agemus tum, cùm de diſpoſitione dicemus: nam hoc ad diſpoſitionem pertinet. Non, quemadmodum cauſa poſtulat, narratur, cùm aut id, quod aduerſario prodeſt, dilucidè & ornatè exponitur,aut id,quod ipſum adiuuat,obſcurè dicitur,& negligenter. Quare,vt hoc vitiũ vitetur, omnia torquenda ſunt ad commodum ſuæ cauſæ; contraria,quæ præteriri potuerunt,prætereundo;quæ illius erunt,leuiter attingendo; ſua diligenter,& enodatè narrando. Ac de narratione quidem ſatis dictum videtur. Deinceps ad partitionem tranſeamus.

RECTE habita in cauſa partitio,illuſtrem & perſpicuam totam efficit orationem. Partes eius duæ ſunt, quarum vtraque magnopere ad aperiendam cauſam,&conſtituendã pertinet controuerſiam. Vna pars eſt,quæ quid cum aduerſariis conueniat,&, quid in controuerſia relinquatur, oſtendit: ex qua certum quiddam deſignatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera eſt,in quà rerum earum,de quibus erimus dicturi,breuiter expoſitio ponitur diſtributa: ex qua conficitur, vt certas animo res teneat auditor, quibus dictis, intelligat fore peroratum.Nunc,vtroque genere partitionis quemadmodum conueniat vti,breuiter dicendum videtur. Quæ partitio, quid conueniat, aut quid non conueniat, oſtendit: hæc debet illud, quod conuenit,inclinare ad ſuæ cauſæ commodum, hoc modo: Interfectam matrẽ eſſe à filio,conuenit mihi cum aduerſariis. Item contrà: Interfectũ eſſe à Clytemneſtra Agamemnonẽ conuenit. Nã hîc vterq; & id poſuit quod conueniebat,& tamen

ſuæ

ſuæ cauſæ commodo conſuluit. Deinde, quid controuerſiæ ſit, ponendum eſt in iudicationis expoſitione: quæ quemadmodum inueniretur, antè dictum eſt. Quæ autem partitio rerum diſtributam continet expoſitionem, hæc habere debet breuitatem, abſolutionē, paucitatem. Breuitas eſt, cùm niſi neceſſarium nullum aſſumitur verbum. Hæc in hoc genere idcirco vtilis eſt, quòd rebus ipſis, & partibus cauſæ, nō verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenēdus eſt. Abſolutio eſt, per quam omnia, quæ incidunt in cauſam, genera, de quibus dicendum eſt, amplectimur. In qua partitione videndum eſt, ne aut aliquod genus vtile relinquatur, aut ſerò extra partitionem, id quod vitioſiſſimum ac turpiſſimū eſt, inferatur. Paucitas in partitione ſeruatur, ſi genera ipſa rerū ponuntur, neq; permiſtè cùm partibus implicantur. Nā genus eſt, quod plureis parteis amplectitur, vt animal. Pars eſt, quæ ſubeſt generi, vt equus. Sed ſæpe eadem res alii genus, alii pars eſt. Nam homo animalis pars eſt, Thebani aut Troiani genus. Hæc ideo diligentius inducitur præſcriptio, vt apertè intellecta generali partititione, paucitas generum in partitione ſeruari poſſit. Nam qui ita partitur; Oſtendam propter cupiditatem, & audaciam, & auaritiā aduerſariorū omnia incōmoda ad Rempubl. perueniſſe; is nō intellexit, in partitione expoſito genere, partē ſe generis admiſcuiſſe. Nā genus eſt omniū, nimirum, libidinum cupiditas: eius autem generis ſine dubio pars eſt auaritia. Hoc igitur vitandum eſt, ne, cuius genus poſueris, eius ſecū aliquam, ſicuti diuerſam ac diſſimilem partem ponas in eadē partitione. Quòd ſi quod in genus plures incident partes, id cùm in prima partitione cauſæ erit ſimpliciter expoſitū, diſtribuetur eo tempore commodiſſimè, cùm ad ipſum ventum erit explicandum in cauſæ dictione poſt partitionē. Atq; illud quoque pertinet ad paucitatē, ne aut plura quàm ſatis eſt demonſtraturos nos dicamus, hoc modo: Oſtendam aduerſarios, quod arguimus, & potuiſſe facere, & voluiſſe, & feciſſe: nam feciſſe oſtendere ſatis eſt. Aut cùm in cauſa partitio nulla ſit, & cùm ſimplex quiddam agatur, tamen vtamur diſtributione: idque perrarò poteſt accidere. Ac ſunt alia quoq; præcepta partitionum, quæ ad hunc vſum oratoriū nō tantopere pertinent, quæ verſantur in Philoſophia, ex

quibus hæc ipſa tranſtulimus, quæ conuenire videbantur, quorum nihil in cæteris artibus inueniebamus. Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminiſſe oportebit, vt & prima quæq; pars vt expoſita eſt in partitione, ſic ordine tranſigatur: & omnibus explicatis, peroratum ſit, hoc modo, vt nequid poſterius præter concluſionem inferatur. Partitur apud Terentium breuiter & cõmodè ſenex in Andria, quæ cognoſcere libertum velit:

Eo pacto & gnati vitam, & conſilium meum
Cognoſces, & quid facere in hac re te velim.

Itaque quemadmodum in partitione propoſuit, ita narrat primùm gnati vitam:

Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis, Soſia,
Liberius viuendi fuit poteſtas.

Deinde ſuum conſilium:

Et nunc id operam do.

Deinde, quid Soſiam velit facere, id quod poſtremum poſuit in partitione, poſtremum dicit:

Nunc tuum eſt officium.

Quemadmodum igitur hîc & ad primam quamque partem primùm acceſſit, & omnibus abſolutis, finem dicẽdi fecit, ſic nobis placet, & ad ſingulas partes accedere, & omnibus abſolutis, perorare. Nunc de confirmatione deinceps, ita vt ordo ipſe poſtulat, præcipiendum videtur.

CONFIRMATIO eſt, per quam argumentando noſtræ cauſæ fidem, & autoritatẽ & firmamentum adiungit oratio. Huius partis certa ſunt præcepta, quæ in ſingula cauſarum genera diuiduntur. Veruntamen non incommodum videtur, quandam ſyluam, atque materiam vniuerſam antè permiſtam, & confuſam exponere omnium argumentationum: pòſt autem tradere quemadmodum vnumquodque genus cauſæ, hinc omnibus argumentandi rationibus tractis, confirmari oporteat. Omnes res argumentando cõfirmantur, aut ex eo quod perſonis, aut ex eo quod negotiis eſt attributũ. At perſonis has res attributas putamus, nomen, naturam, victũ, fortunã, habitũ, affectionẽ, ſtudia, cõſilia, facta, caſus, orationes. Nomen eſt, quod vnicuiq; perſonæ datur, quo ſuo quæque proprio, & certo vocabulo appellatur. Naturam ipſam definire difficile eſt. Parteis autẽ eius enu-

merare eas,quarũ indigemus ad hanc præceptionẽ, facilius eſt. Hæ autem partim diuino,partim mortali in genere verſantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in beſtiarum genere enumeratur. Atque hominum genus,& in ſexu conſideratur, virile,an muliebre ſit, & in natione, patria,cognatione, & ætate. Natione, Graius, an Barbarus. Patria, Athenienſis, an Lacedæmonius. Cognatione, quibus maioribus,quibus conſanguineis. Ætate,puer, an adoleſcens, natu grandior, an ſenex. Præterea commoda & incommoda cõſiderantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo: Valens,an imbecillis;longus,an breuis; formoſus, an deformis; velox, an tardus ſit; acutus, an hebetior; memor,an obliuioſus; comis,officioſus,pudens, patiens, an contrà. Et omnino,quæ à natura data animo & corpori conſiderabuntur,in natura conſideranda ſunt.Nã,quæ induſtria cõparantur, ad habitum pertinent,de quo poſterius dicendum eſt.In victu conſiderare oportet,apud quẽ,& quo more,& cuius arbitratu ſit educatꝰ, quos habuerit artiũ liberaliũ magiſtros, quos viuendi præceptores,quibus amicis vtatur, quo in negotio, quæſtu, artificio ſit occupatus, quo modo rem familiarẽ adminiſtret,qua conſuetudine domeſtica ſit. In fortuna quæritur,ſeruus ſit, an liber; pecunioſus,an tenuis;priuatus, an cũ poteſtate: ſi cũ poteſtate,iure,an iniuria; felix, clarus,an contrà; qualeis liberos habeat.At ſi de non viuo quæretur,etiã quali morte ſit affectus, erit conſiderandũ. Habitũ autẽ hunc appellamus,animi,aut corporis conſtantem & abſolutam aliqua in re perfectionẽ, vt virtutis aut artis alicuius præceptionem,aut quamuis ſcientiã.Et item corporis aliquã cõmoditatẽ, non natura datã, ſed ſtudio & induſtria partã. Affectio,eſt animi,aut corporis ex tempore aliqua de cauſa cõmutatio,vt lætitia, cupiditas, metus, moleſtia,morbus,debilitas,& alia quæ genere in eodem reperiuntur. Studium autem,eſt animi aſſidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cũ volũtate occupatio,vt Philoſophię,poetices,geometrię,literarum.Conſiliũ,eſt aliquid faciendi,aut non faciendi verè excogitata ratio. Facta autem,& caſus,& orationes tribus ex temporibus conſiderabuntur, quid fecerit,aut q̃d ipſi acciderit,aut quid dixerit,aut quid faciat,q̃d ipſi accidat, quid dicat, aut quid facturus ſit,quid ipſi caſurũ

ſit,qua ſit vſurus oratione. Ac perſonis quidem hæc videntur eſſe attributa. Negotiis autem quæ ſunt attributa, partim ſunt continentia cum ipſo negotio, partim in geſtione negotii conſiderantur, partim adiuncta negotio ſunt,partim geſtum negotium conſequuntur. Continentia cũ ipſo negotio ſunt ea,quæ ſemper affixa eſſe videntur ad rem,neq; ab ea poſſunt ſeparari. Ex his prima eſt breuis cõplexio totius negotii, quę ſummã continet facti,hoc modo: Parentis occiſio,patriæ proditio. Deinde cauſa eius ſummę, per quã, & quamobrẽ, & cuius rei cauſa factũ ſit, quæritur. Deinde ante geſtã rem, quæ facta ſunt continentur vſq; ad ipſum negotiũ.Deinde in ipſo gerendo negotio quid actum ſit.Deinde quid poſtea factũ ſit.In geſtione autẽ negotii,qui locus ſecundus erat de iis,quæ negotiis attributa ſunt, quæretur locus,tẽpus,modus,occaſio,facultas. Locus cõſideratur,in quo res geſta ſit,ex opportunitate,quam videatur habuiſſe ad negotium adminiſtrandũ. Ea autẽ opportunitas quæritur ex magnitudine, interuallo,lõginquitate, propinquitate,ſolitudine,celebritate,natura ipſius loci, & vicinitate totius regionis. Ex his etiã attributionibus,ſacer,an profanus; publicus,an priuatus; alienus,an ipſius de quo agitur, locus ſit, an fuerit. Tempus autem eſt id,quo nunc vtimur (nã ipſum quidẽ generaliter definire difficile eſt) pars quædam æternitatis cũ alicuius annui,menſtrui, diurni,nocturniue ſpatii certa ſignificatione. In hoc & quæ præterierunt cõſiderantur,& eorũ ipſorũ, quæ ꝓpter vetuſtatẽ obſoleuerũt,vt incredibilia videantur,& iã in fabularũ numerũ reponantur: & quæ iamdiu geſta, & à memoria noſtra remota, tamen faciant fidem, verè tradita eſſe, quòd eorum monumenta certa in literis extent: & quæ nuper geſta ſint, quæ ſcire pleriq; poſſint: & item quæ inſtent in præſentia & quæ maximè fiant,& quæ conſequantur.In quibus poteſt conſiderari quid ocyus,& quid ſerius futurũ ſit. Et itẽ cõmuniter in tempore perſpiciendo longinquitas eius eſt cõſideranda. Nam ſæpe oportet cõmetiri cum tempore negotiũ, & videre,potueritne aut magnitudo negotii,aut multitudo rerũ in eo tranſigi tempore. Conſideratur autem tempus,& anni, & menſis,& diei,& noctis,& vigiliæ,& horæ, & in aliqua parte alicuius horũ. Occaſio autẽ eſt pars temporis,habens in ſe

alicuius

alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem. Quare cum tempore hoc differt. Nam genere quidem vtrunque idem eſſe intelligitur, verùm in tempore ſpatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte ſpectatur: in occaſione ad ſpatium temporis faciendi quædam opportunitas intelligitur adiuncta. Quare cùm genere idem ſit, ſit aliud, quod quadam parte, & ſpecie, vt diximus, differat. Hæc diſtribuitur in tria genera, publicum, commune, ſingulare. Publicum eſt, quod ciuitas vniuerſa aliqua de cauſa frequentat, vt ludi, dies feſtus, bellum. Commune eſt, quod accidit omnibus eodem ferè tempore, vt meſſis, vindemia, calor, frigus. Singulare autem eſt, quod aliqua de cauſa priuatim ſolet alicui accidere: vt nuptiæ, ſacrificium, funus, conuiuium, ſomnus. Modus autem eſt, in quo, quemadmodum, & quo animo factum ſit, quæritur. Eius partes ſunt, prudentia, & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex iis, quæ clam, palàm, vi, perſuaſione fecerit. Imprudentia autem in purgationem confertur, cuius partes ſunt inſcientia, caſus, neceſſitas: & in affectionem animi, hoc eſt, moleſtiam, iracundiam, amorem, & cætera, quæ in ſimili genere verſantur. Facultates ſunt, aut quibus faciliùs fit, aut ſine quibus aliquid confici non poteſt. Adiunctum autem negotio id intelligitur, quod maius, & quod minus, & quod ſimile erit ei negotio, quo de agitur. & quod æquè magnum, & quod cõtrarium, & quod diſparatum, & genus, & pars, & euentus. Maius, & minus, & æquè magnum, ex vi, & ex numero, & ex figura negotii, ſicut ex ſtatura corporis conſideratur. Simile autem ex ſpecie comparabili, comparabile autem ex conferenda atque aſſimilanda natura iudicatur. Contrariũ eſt, quod poſitum in genere diuerſo, ab eodem, cui contrarium eſſe dicitur, plurimũ diſtat, vt frigus calori, vitæ mors. Diſparatum autem eſt id, quod ab aliqua re per oppoſitionem negationis ſeparatur, hoc modo; ſapere, & non ſapere. Genus eſt, quod parteis aliquas amplectitur, vt cupiditas. Pars eſt, quę ſubeſt generi, vt amor, auaritia. Euentus, eſt exitus alicuius negotii, in quo quæri ſolet quid ex quaq; re euenerit, eueniat, euenturumque ſit. Quare hoc in genere, vt commodius quid euenturum ſit, antè animo colligi poſſit,

quid quaq; ex re ſoleat euenire, conſiderandum eſt, hoc modo: Ex arrogantia odium, ex inſolentia arrogãtia. Quarta autem pars eſt ex iis, quas negotiis dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In hac hæ res quæruntur, quæ geſtum negotium cónſequuntur. Primùm quod factum eſt, quo id nomine appellari conueniat. Deinde eius facti, qui ſunt principes & inuentores, qui deniq; autoritatis eius & inuentionis comprobatores atque æmuli. Deinde ecquæ ea de re, aut eius rei ſit lex, conſuetudo, actio, iudicium, ſcientia, artificiũ. Deinde natura eius euenire vulgò ſoleat, an inſolenter & rarò. Poſtea homines id ſua autoritate comprobare, an offendi in his conſueuerint, & cætera quæ factum aliquod ſimiliter confeſtim, aut ex interuallo ſolent conſequi. Deinde poſtremò attendendum eſt, num quæ res, ex iis rebus, quæ ſunt poſitæ in partibus honeſtatis aut vtilitatis, conſequantur; de quibus in deliberatiuo genere cauſæ diſtinctius erit dicendum. Ac negotiis quidem ferè res eæ, quas commemorauimus, ſunt attributæ. Omnis autem argumentatio, quæ ex iis locis, quos commemorauimus, ſumetur, aut probabilis, aut neceſſaria debebit eſſe. Etenim, vt breuiter deſcribamus, argumentatio videtur eſſe inuentũ aliquo ex genere, rem aliquam aut probabiliter oſtendens, aut neceſſariè demonſtrans. Neceſſariè demonſtrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari poſſunt, hoc modo: Si peperit, cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in neceſſaria demonſtratione verſatur, maximè tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per ſimplicem concluſionem. Complexio eſt, in qua vtrum conceſſeris, reprehẽditur, ad hunc modũ: Si improbus eſt, cur vteris? ſin probus, cur accuſas? Enumeratio eſt, in qua pluribus rebus expoſitis, & cæteris infirmatis vna reliqua neceſſariò confirmatur, hoc pacto: Neceſſe eſt, aut inimicitiarum cauſa ab hoc eſſe occiſum, aut metus, aut ſpei, aut alicuius amici gratia: aut, ſi horum nihil eſt, ab hoc non eſſe occiſum. Nam ſine cauſa maleficium ſuſceptum eſſe non poteſt. Sed neque inimicitiæ fuerunt, nec metus vllus, nec ſpes ex morte illius alicuius commodi, neque ad amicum huius aliquem mors illius pertinebat. Relinquitur igitur vt ab hoc non ſit occiſus. Simplex autẽ concluſio ex neceſſaria conſecutione con-

ficitur, hoc modo: Si vos me iſtud eo tempore feciſſe dicitis, ego autẽ eo ipſo tempore trans mare fui: relinquitur, vt id, quod dicitis, non modo non fecerim, ſed ne potuerim quidẽ facere. Atque hoc diligenter videre oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli poſſit, vt ne confirmatio modum in ſe argumentationis ſolùm habeat, & quandam ſimilitudinem neceſſariæ cõcluſionis, verùm ipſa argumentatio ex neceſſaria ratione conſiſtat. Probabile autem eſt id, quod fere fieri ſolet, aut quod in opinione poſitum eſt, aut quod habet in ſe ad hæc quandam ſimilitudinẽ, ſiue id falſum eſt, ſiue verum. Verùm in eo genere quod ferè ſolet fieri, probabile huiuſmodi eſt: Si mater eſt, diligit filium: ſi auarus eſt, negligit iuſiurandum. In eo autẽ, quod in opinione poſitũ eſt, huiuſmodi ſunt probabilia: Impiis apud inferos pœnas eſſe præparatas. Eos, qui philoſophiæ dent operã, non arbitrari Deos eſſe. Similitudo autem in contrariis, & partibus, & in iis rebus, quæ ſub eandem cadunt rationem, maximè ſpectatur. In cõtrariis hoc modo: Nam ſi iis, qui imprudenter læſerunt, ignoſci conuenit: iis, qui neceſſariò profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari, ſic: Nam vt locus ſine portu, nauibus eſſe non poteſt tutus: ſic animus ſine fide, ſtabilis amicis non poteſt eſſe. In iis rebus, quæ ſub eandẽ rationẽ cadunt, hoc modo probabile cõſideratur: Nam ſi Rhodiis turpe nõ eſt portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe eſt conducere. Hæc tum vera ſunt hoc pacto: Quoniã cicatrix eſt, fuit vulnus. Tum veriſimilia, hoc modo: Si multus erat in calceis puluis, ex itinere eum venire oportebat. Omne autem (vt certas quaſdam in parteis diſtribuamus) probabile, quod ſumitur ad argumẽtationem, aut ſignum eſt, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Signum eſt, quod ſub ſenſum aliquẽ cadit, & quiddam ſignificat, quod ex ipſo profectum videtur, quod aut antè fuerit, aut in ipſo negotio, aut pòſt ſit conſecutum, & tamen indiget teſtimonii, & grauioris confirmationis; vt cruor, fuga, pallor, puluis, & quæ his ſunt ſimilia. Credibile eſt, quod ſine vllo teſte auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo eſt, qui non liberos ſuos incolumeis & beatos eſſe cupiat. Iudicatũ eſt, res aſſenſione, aut autoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum cõprobata. Id tribus in generibus ſpectatur, religioſo, cõmu-

ni, approbato. Religioſum eſt, quod iurati legibus iudicarunt. Commune eſt, quod omnes vulgò probarunt, & ſecuti ſunt, huiuſmodi; vt maioribus natu aſſurgatur, vt ſupplicum miſereatur. Approbatum eſt, quod homines, cùm dubium eſſet, quale haberi oporteret, ſua conſtituerunt autoritate: velut Gracchi patris factum, quem pop. Rom. ob id factum, quòd inſciente collega in Cenſura nihil geſſit, poſt Cenſuram Conſulem fecit. Comparabile autem eſt, quod in rebus diuerſis ſimilem aliquam rationem continet. Eius ſunt partes tres, imago, collatio, exemplum. Imago eſt oratio demonſtrans corporũ aut naturarum ſimilitudinem. Collatio eſt oratio rem cum re ex ſimilitudine cõferens. Exemplum eſt, quod rem autoritate, aut caſu alicuius hominis, aut negotii confirmat aut infirmat. Horum exempla & deſcriptiones in præceptis elocutionis cognoſcentur. Ac fons quidem confirmationis, vt facultas tulit, apertus eſt, nec minus dilucidè, quàm rei natura ferebat, demonſtratus eſt. Quemadmodum autem quæque conſtitutio, & pars conſtitutionis, & omnis controuerſia, ſiue in ratione, ſiue in ſcripto verſetur, tractari debeat, & quæ in quaſque argumentationes conueniant, ſigillatim in ſecundo libro de vnoquoque genere dicemus. In præſentia tantummodo numeros, & modos, & parteis argumentandi confuſè & permiſtim diſperſimus: pòſt deſcriptè & electè in genus quodque cauſæ, quid cuique conueniat, ex hac copia digeremus. Atque inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit: inuentam exornari, & certas in parteis diſtingui, & ſuauiſſimum eſt, & ſummè neceſſarium, & ab artis ſcriptoribus maximè neglectum. Quare & de ea præceptione nobis, & in hoc loco dicendum viſum eſt, vt ad inuentionem argumenti, abſolutio quoque argumentandi adiungeretur. Et magna cum cura & diligentia locus hic omnis conſiderandus eſt, quòd non rei ſolùm magna vtilitas eſt, ſed præcipiendi quoque ſumma difficultas.

OMNIS igitur argumentatio, aut per inductionem tractanda eſt, aut per ratiocinationem. Inductio, eſt oratio, quę rebus non dubiis captat aſſenſionem eius quicum inſtituta eſt: quibus aſſenſionibus facit, vt illi dubia quædam res, propter ſimilitudinem earum rerum, quibus aſſenſit, probe-

probetur: velut apud Socraticum Aeſchinem demonſtrat Socrates, cum Xenophontis vxore, & cum ipſo Xenophonte Aſpaſiam locutam. Dic mihi, inquit, quæſo, Xenophontis vxor, ſi vicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes, vtrum illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quòd ſi veſtem, & cæterum ornatum muliebrem pretii maioris habeat, quàm tu habes, tuúmne, an illius malis? Illius verò, reſpondit. Agè, inquit, ſi virum illa meliorem habeat, quàm tu habes, vtrúmne tuum an illius malis? Hîc mulier erubuit. Aſpaſia autem cum ipſo Xenophonte ſermonem inſtituit. Quæſo, inquit, Xenophon, ſi vicinus tuus meliorem equum habeat, quàm tuus eſt, tuúmne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quòd ſi fundum meliorem habeat, quàm tu habes, vtrum tandem fundũ habere malis? Illum, inquit, meliorem ſcilicet. Quòd ſi vxorem meliorem habeat, quàm tu habes, vtrum illius malis? Atque hîc Xenophon quoq; ipſe tacuit. Pòſt Aſpaſia: Quoniam vterque veſtrûm, inquit, id mihi ſolùm non reſpondit, quod ego ſolùm audire voluerã, egomet dicam, quid vterq; cogitet. Nam & tu mulier optimum virum mauis habere, & tu Xenophon vxorem habere lectiſſimam maximè vis. Quare niſi hoc perfeceritis, vt neq; vir melior, neque fœmina lectior in terris ſit, profectò id ſemper, quod optimum putabitis eſſe, multò maximè requiretis, & tu vt maritus ſis quàm optimæ mulieris, & hæc vt quàm optimo viro nupta ſit. Hîc cùm rebus non dubiis eſſet aſſenſum, factum eſt propter ſimilitudinem, vt etiam illud, quod dubium videbatur, ſi quis ſeparatim quæreret, id pro certo propter rationem rogãdi concederetur. Hoc modo ſermonis plurimùm Socrates vſus eſt: propterea quòd nihil ipſe afferre ad perſuadendum volebat, ſed ex eo, quod ſibi ille dederat, quicum diſputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod iam conceſſiſſet, neceſſariò approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur. Primùm, vt illud, quod inducemus per ſimilitudinem, eiuſmodi ſit, vt ſit neceſſe concedi. Nam ex quo poſtulabimus nobis illud, quod dubium ſit, concedi, dubium eſſe idipſum non oportebit. Deinde illud, cuius confirmandi cauſa fiet inductio, videndum eſt, vt ſimile iis rebus ſit, quas res quaſi non dubias antè induxerimus. Nam ante aliquid nobis

conceſſum eſſe nihil proderit, ſi ei diſſimile erit id, cuius cauſa illud concedi primum voluerimus. Deinde non intelligat, quò ſpectent illæ primæ inductiones, & ad quem ſint exitum peruenturæ. Nam qui videt ſi ei rei, quæ primò rogetur, rectè aſſenſerit, illam quoque rem quæ ſibi diſpliceat, eſſe neceſſariò concedendam, plerunque aut non reſpondendo, aut malè reſpondendo longius procedere rogationem non ſinit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo quod conceſſit, ad id, quod non vult concedere, deducendus eſt. Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut oſtendenda eſt ſimilitudo earum rerum, quæ antè conceſſæ ſunt, aut alia vtendum inductione. Si concedetur, concludenda eſt argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda eſt reſponſio, aut, quoniam taciturnitas imitatur confeſſionem, pro eo, ac ſi conceſſum ſit, concludere oportebit argumentationē. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitum. Prima pars conſtat ex ſimilitudine vna, pluribúsve. Altera ex eo, quod concedi volumus, cuius cauſa ſimilitudines adhibitæ ſunt. Tertia ex concluſione, quæ aut confirmat conceſſionem, aut quid ex ea conficiatur, oſtendit. Sed quia non ſatis videbitur alicui dilucidè demonſtratum, niſi quod ex ciuili cauſarum genere exemplum ſubiecerimus, videtur huiuſmodi quoque vtendum exemplo, non quò præceptio differat, aut aliter hoc in ſermone, atque in dicendo ſit vtendum: ſed vt eorum voluntati ſatisfiat, qui, quod aliquo in loco viderint, alio in loco, niſi demonſtratum eſt, nequeunt cognoſcere. Ergo in hac cauſa, quæ apud Græcos eſt peruagata, quòd Epaminondas Thebanorum Imperator, ei, qui ſibi ex lege Prætor ſucceſſerat, exercitum non tradidit, & cùm paucos ipſe dies contra legem exercitum tenuiſſet, Lacedæmonios funditus vicit: poterit accuſator argumentatione vti per inductionem, cùm ſcriptum legis contra ſententiam defendat, ad hunc modum: Si, iudices, id quod Epaminondas ait, legis ſcriptorem ſenſiſſe, adſcribat ad legem, & addat exceptionē hanc, Extra quam ſi quis Reipublicæ cauſa exercitum non tradiderit, patiemini? non opinor. Quòd ſi voſmetipſi, quod à veſtra religione & ſapientia remotiſſimū eſt, iſtius honoris cauſa hanc eandem exceptionem iniuſſu populi ad legem

adſcribi

adſcribi iubeatis, populus Thebanus patietúrne id fieri? profectò non patietur. Quod ergo adſcribi ad legẽ nefas eſt, id ſequi, quaſi adſcriptum ſit, rectum vobis videatur? Noui veſtram intelligentiam: non poteſt ita videri, iudices. Quòd ſi literis corrigi neque ab illo, neque à vobis ſcriptoris voluntas poteſt, videte, ne multò indignius ſit, id re & iudicio veſtro mutari, quod ne verbo quidem commutari poteſt. Ac de inductione quidem ſatis in præſentia dictum videtur. Nunc deinceps ratiocinationis vim & naturam conſideremus. Ratiocinatio, eſt oratio, ex ipſa re probabile aliquid eliciens, quod expoſitum, & per ſe cognitum, ſua ſe vi & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentiùs conſiderandum putauerunt, cùm idem vſu dicendi ſequerentur, paulùm in præcipiendi ratione diſſenſerunt. Nam partim quinque eius parteis eſſe dixerunt, partim non plùs quàm in treis parteis poſſe diſtribui putauerunt. Eorum controuerſiam non incommodum videtur cum vtrorumque ratione exponere. Nam & breuis eſt, & non eiuſmodi, vt alteri prorſus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minimè negligendus videtur. Qui putant in quinque diſtribui parteis oportere, aiunt, primùm conuenire exponere ſummam argumentationis, ad hunc modum: Melius accurantur, quæ conſilio geruntur, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur. Hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus variis, & quàm copioſiſſimis verbis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus inſtructior eſt rebus, & apparatior, quàm ea, quæ temere, & nullo conſilio adminiſtratur. Exercitus is, cui præpoſitus eſt ſapiens, & callidus imperator, omnibus partibus commodius regitur, quàm is, qui ſtultitia, & temeritate alicuius adminiſtratur. Eadem nauigii ratio eſt. Nam nauis optimè curſum conficit ea, quæ ſcientiſſimo gubernatore vtitur. Cùm propoſitio ſit hoc pacto approbata, & duæ partes tranſierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod oſtẽdere velis, id ex vi propoſitionis oportere aſſumere, hoc pacto: Nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus, adminiſtratur. Huius aſſumptionis quarto in loco aliam porrò inducunt approbationẽ, hoc modo: Nam & ſignorum ortus & obitus definitum quen-

dam ordinem ſeruant; & annuæ commutationes non modò quadam ex neceſſitate ſemper eodem modo fiunt, verùm ad vtilitates quoque rerum omnium ſunt accommodatæ; & diurnæ nocturnæque viciſſitudines, nulla in re vnquam mutatæ, quicquam nocuerunt. quæ ſigno ſunt omnia, non mediocri quodam conſilio naturam mundi adminiſtrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert ſolùm, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Conſilio igitur mundus adminiſtratur. Aut vnum in locum cùm conduxerit breuiter propoſitionem, & aſſumptionem, id adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modũ: Quòd ſi melius geruntur ea, quæ conſilio, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur: nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus adminiſtratur: conſilio igitur mundus adminiſtratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant eſſe argumentationem. Qui autem tripartitam eſſe dicunt, ii nõ aliter putant tractari oportere argumentationem, ſed partitionem horum reprehendunt. Negant enim neque à propoſitione, neque ab aſſumptione approbationes earum ſeparari oportere, neque propoſitionem abſolutam, neque aſſumptionem ſibi perfectam videri, quæ approbatione cõfirmata non ſit. Quare quas illi duas parteis numerant, propoſitionem, & approbationem, ſibi vnam partem videri, propoſitionem: quæ ſi approbata non ſit, propoſitio non ſit argumentationis. Item quę ab illis aſſumptio, & aſſumptionis approbatio dicitur, eandem ſibi aſſumptionem ſolam videri. Ita fit, vt eadem ratione argumentatio tractata, aliis tripartita, aliis quinquepartita videatur. Quare euenit, vt res non tam ad vſum dicendi pertineat, quàm ad rationem præceptionis. Nobis autem commodior illa partitio videtur eſſe, quæ in quinque parteis diſtributa eſt, quam omnes ab Ariſtotele & Theophraſto profecti maximè ſecuti ſunt. Nam quemadmodum illud ſuperius genus argumentandi, quod per inductionem ſumitur, maximè Socrates & Socratici tractauerunt: ſic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, ſummè eſt ab Ariſtotele atque Peripateticis & Theophraſto frequentatum: deinde à rhetoribus iis, qui elegantiſſimi, atque artificioſiſſimi putati ſunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temere

mere ſecuri putemur: & breuiter dicendum, ne in huiuſmodi rebus diutius, quàm ratio præcipiendi poſtulat, commoremur. Si quadam in argumentatione ſatis eſt vti propoſitione, & nõ oportet adiungere approbationem propoſitioni: quadam autem in argumẽtatione infirma eſt propoſitio, niſi adiũcta ſit approbatio, ſeparatum quiddam eſt à propoſitione approbatio. Quod enim adiungi, & ſeparari ab aliquo poteſt, id non poteſt idem eſſe, quod eſt id, ad quod adiungitur, & à quo ſeparatur. Eſt autem quædam argumentatio, in qua propoſitio non indiget approbatione; & quædam, in qua nihil valet abſque approbatione, vt oſtendemus: ſeparata eſt igitur à propoſitione approbatio. Oſtendemus autem id, quod polliciti ſumus, hoc modo: Quæ propoſitio in ſe quiddam continet perſpicuum, eò quòd cõſtare inter omnes neceſſe eſt, hanc velle approbare & firmare nihil attinet. Ea eſt huiuſmodi: Si quo die iſta cædes Romæ facta eſt, ego Athenis eo die fui, intereſſe in cæde non potui. Hoc quia perſpicuè verum eſt, nihil attinet approbari. Quare aſſumi ſtatim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die. Hoc ſi non conſtat, indiget approbationis, qua inducta, complexio conſequetur: Igitur in cæde intereſſe non potui. Eſt igitur quædam propoſitio, quæ non indiget approbatione. Nam eſſe quidem quandam, quæ indigeat, quid attinet oſtendere, quod cuiuis facilè perſpicuum eſt? Quod ſi ita eſt, ex hoc, & ex eo, quod propoſueramus, hoc conficitur, ſeparatum eſſe quiddam à propoſitione approbationem. Si autem ita eſt, falſum eſt non eſſe plus, quàm tripartitam argumentationem. Simili modo liquet alteram quoque approbationem ſeparatam eſſe ab aſſumptione. Nã ſi quadam in argumentatione ſatis eſt vti aſſumptione, & non oportet adiungere approbationem aſſumptioni: quadam autem in argumentatione infirma aſſumptio, niſi adiuncta ſit approbatio: ſeparatum quiddam eſt extra aſſumptionem approbatio. Eſt autem argumentatio quædam, in qua aſſumptio non indiget approbationis: quædam autem, in qua nihil valet ſine approbatione, vt oſtendemus: ſeparata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Oſtendemus autem quod polliciti ſumus, hoc modo: Quæ perſpicuam omnibus veritatem cõtinet aſſumptio, nihil indiget appro-

bationis. ea eſt huiuſmodi: Si oportet ſapere, dare operam philoſophiæ conuenit. hæc propoſitio indiget approbationis. Non enim perſpicua eſt, neq; conſtat inter omneis, propterea quòd multi nihil prodeſſe philoſophiam, pleriq; etiã obeſſe, arbitrantur. Aſſumptio perſpicua eſt hæc: Oportet autem ſapere. Hoc autem quia ipſum ex re perſpicitur, & verum eſſe intelligitur, nihil attinet approbari. Quare ſtatim concludenda eſt argumẽtatio: igitur dare operam philoſophiæ conuenit. Eſt ergo aſſumptio quædam, quæ approbationis non indiget. Nam quandam indigere perſpicuum eſt. ſeparata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Falſum ergo eſt, non eſſe plus quàm tripartitam argumentationem. Atque ex his illud iam perſpicuum eſt, eſſe quandam argumẽtationem, in qua neq; propoſitio, neque aſſumptio indigeat approbationis huiuſmodi, vt certum quiddam & breue exẽpli cauſa ponamus: Si ſummopere ſapiẽtia petenda eſt, ſummopere ſtultitia vitanda eſt: ſummo aũt opere ſapientia petenda eſt: ſummo igitur opere ſtultitia vitanda eſt. Hic & aſſumptio, & propoſitio perſpicua eſt, quare neutra quoque indiget approbatione. Ex his omnibus illud perſpicuũ eſt, approbationem tum adiungi, tum non adiungi. Ex quo cognoſcitur, neque in propoſitione, neque in aſſumptione contineri approbationem, ſed vtranque ſuo loco poſitam, vim ſuam tanquam certam & propriam obtinere. Quod ſi ita eſt, commodè partiti ſunt illi, qui in quinque parteis diſtribuerunt argumentationem. Quinque ſunt igitur parteis eius argumentationis quæ per ratiocinationem tractatur. Propoſitio, per quam breuiter locus is exponitur, ex quo omnis vis oportet emanet ratiocinationis. Propoſitionis approbatio, per quam id, quod breuiter expoſitum eſt, rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit. Aſſumptio, per quam id, quod ex propoſitione ad oſtendendũ pertinet, aſſumitur. Aſſumptionis approbatio, per quam id, quod aſſumptum eſt, rationibus firmatur. Complexio, per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breuiter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio parteis, ea conſtat ex his quinque partibus. Secunda eſt quadripartita. Tertia tripartita. Dein bipartita, quod in controuerſia eſt. De vnaquaque parte poteſt alicui videri

poſſe

poſſe argumentationem conſiſtere. Eorum igitur, quæ conſiſtant, exempla ponemus: horum quæ dubia ſunt, rationes afferemus. Quinquepartita argumentatio eſt huiuſmodi: Omnes leges, iudices, ad commodum Reipublicæ referri oportet, & eas ex vtilitate communi, non ex ſcriptione, quæ in literis eſt, interpretari. Ea enim virtute, & ſapientia maiores noſtri fuerunt, vt in legibus ſcribendis nihil ſibi aliud, niſi ſalutem, atque vtilitatem Reipublicæ proponerent. Neque enim ipſi, quod obeſſet, ſcribere volebant, &, ſi ſcripſiſſent, cùm eſſet intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum cauſa ſaluas eſſe vult, ſed Reipublicæ; quod ex legibus omneis Reſpublicas optimè putant adminiſtrari. Quam ob rem igitur leges ſeruari oportet, ad eam cauſam ſcripta omnia interpretari conuenit: hoc eſt, quoniam Reipublicæ ſeruimus, ex Reipublicæ commodo atque vtilitate leges interpretemur. Nam vt ex medicina nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad corporis vtilitatem ſpectat, quoniam eius cauſa eſt inſtituta: ſic à legibus nihil conuenit arbitrari, niſi quod Reipublicæ conducat, proficiſci, quoniam eius cauſa ſunt comparatæ. Ergo in hoc quoque iudicio definite literas legis perſcrutari, & legem, vt æquum eſt, ex vtilitate Reipublicæ conſiderate; quod hic fecit. Quid enim magis vtile Thebanis fuit, quàm Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminondam Thebanorum imperatorem, quam victoriæ Thebanorum conſulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato trophæo carius atq; antiquius habere conuenit? Scripto videlicet legis omiſſo, ſcriptoris ſententiam conſiderare debebat. Atque hoc quidem ſatis conſideratum eſt, nullam eſſe legem, niſi Reipublicæ cauſa ſcriptam. Summam igitur amentiam eſſe exiſtimabat, quod ſcriptum eſſet Reipublicæ ſalutis cauſa, id non ex Reipublicæ ſalute interpretari. Quòd ſi leges omnes ad vtilitatem Reipublicæ referri conuenit, hic autem ſaluti Reipublicæ profuit, profectò non poteſt eodem facto, & communibus fortunis conſuluiſſe, & legibus nō obtemperaſſe. Quatuor autem partibus conſtat argumentatio, cū aut proponimus, aut aſſumim⁹ ſine approbatione. Id facere oportet, cùm aut

propoſitio ex ſe intelligitur, aut aſſumptio perſpicua eſt, & nullius àpprobationis indiget. Propoſitionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur ad hunc modum: Iudices, qui ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non poteſtis, niſi, quod ſcriptum eſt in lege, ſequamini: quod enim certius legis ſcriptor teſtimonium voluntatis ſuæ relinquere potuit, quàm quod ipſe magna cum cura atque diligentia ſcripſit? Quòd ſi literæ non extarent, magnopere eas requireremus, vt ex his ſcriptoris voluntas cognoſceretur: nec tamen Epaminondæ permitteremus, ne ſi extra iudicium quidem eſſet, vt is nobis ſententiam legis interpretaretur, nedum nunc iſtud patiamur, cùm præſtò lex ſit, non ex eo quod apertiſſimè ſcriptum eſt, ſed ex eo quod ſuæ cauſæ conuenit, ſcriptoris voluntatem interpretari. Quòd ſi vos, iudices, legibus obtemperare debetis, & id facere non poteſtis, niſi, quod ſcriptum eſt in lege, ſequamini, quid cauſæ eſt, quin iſtum contra legem feciſſe iudicetis? Aſſumptionis autem approbatione præterita, quadripartita ſic fiet argumentatio: Qui ſæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Si quid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit præter noſmetipſos, quem iure accuſare poſſimus. Ac primùm quidem decipi incommodum eſt; iterum ſtultum, tertium turpe. Carthaginienſes autem perſæpe iam nos fefellerunt. Summa igitur amentia eſt in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Vtraque approbatione pręterita, tripartita fit hoc pacto: Aut metuamus Carthaginienſeis oportet, ſi incolumeis eos reliquerimus, aut eorum vrbẽ diruamus: ac metuere quidem non oportet: reſtat igitur, vt vrbem diruamus. Sunt autem, qui putant, nonnunquàm poſſe complexione oportere ſuperſederi, cùm id perſpicuum ſit, quod conficiatur ex ratiocinatione. Quod ſi fiat, bipartitam quoque fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, virgo non eſt: peperit autem. hîc ſatis eſſe dicũt proponere & aſſumere, quoniam perſpicuum ſit, quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem videtur & omnis ratiocinatio concludenda eſſe: & illud vitium, quod illis diſplicet, magnopere vitandum eſt; ne,

quod

quod perſpicuum ſit, id in complexionem inferamus. Hoc autem fieri poterit, ſi complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, vt in vnum conducamus propoſitionem & aſſumptionem, hoc modo: Quod ſi leges omneis ad vtilitatem Reipublicæ referri conuenit, hic autem ſaluti Reipublicæ profuit; profectò non poteſt eodem facto, & ſaluti communi conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe. Aut ita, vt ex contrario ſententia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorũ perfidia toties deceptus ſis. Aut ita vt id ſolùm, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum: Vrbem igitur diruamus. Aut id, quod eam rem, quæ conficitur, ſequatur neceſſe eſt, id eſt huiuſmodi: Si peperit, cum viro concubuit: peperit autem. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum viro. Hoc ſi nolis inferre, & inferas id quod ſequitur: Fecit igitur inceſtum, & concluſeris argumentationem, & perſpicuam feceris complexionem. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex cõtrario cõplecti oportet: in breuibus id ſolùm, quod conficitur, exponere; in iis, in quibus exitus perſpicuum eſt, conſecutione vti. Si qui autẽ ex vnaquaque parte putabunt conſtare argumentationem, poterunt dicere, ſæpe ſatis eſſe hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cum viro concubuit: nam hoc nullius neq; approbationis, neque aſſumptionis, vel eius approbationis, neq; complexionis indigere videtur: ſed nobis ambiguitate nominis videntur errare. Nã & argumentatio nomine vno res duas ſignificat, ideo quòd & inuentũ aliquã in rem probabile, aut neceſſarium, argumentatio vocatur, & eius inuenti artificioſa expolitio. Quando igitur proferent aliquid huiuſmodi: Quoniam peperit, cum viro concubuit: inuentum proferent, non expolitionem. Nos autem de expolitionis partibus loquimur. Nihil igitur ad hãc rem ratio illa pertinebit: atque hac diſtinctione, alia quoque, quæ videbuntur officere huic partitioni, propulſabimus, ſi qui aut aſſumptionem aliquando tolli poſſe putẽt, aut propoſitionem. Quæ ſi quid habet probabile, aut neceſſarium, quoquo modo commoueat auditorẽ neceſſe eſt. Quòd ſi ſolùm ſpectaretur id, quod inuentum eſt, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod eſſet excogitatũ, referret; nequaquam

tantum inter ſummos oratores & mediocreis intereſſe exiſtimaretur. Variare autē orationem magnopere oportebit. Nam omnibus in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater. Id fieri poterit, ſi non ſimiliter ſemper ingrediamur in argumentationē. Nam primum omnium generibus ipſis diſtinguere conuenit orationem, hoc eſt tum inductione vti, tum ratiocinatione. Deinde in ipſa argumentatione non ſemper à propoſitione incipere, nec ſemper quinque partibus abuti, neque eadem ratione expolire partitiones: ſed tum ab aſſumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum vtraque, tum hoc, tum illo genere complexionis vti. Id vt perſpiciatur, aut ſcribamus, aut in quolibet exemplo de iis, quæ propoſita ſunt, hoc idem exerceamus, vt quàm facile ſit factu. Ac de partibus quidem argumentationis ſatis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probè tenere, aliis quoque rationibus tractari argumentationes in Philoſophia multis & obſcuris, de quibus certum eſt artificium conſtitutum. Verùm illa nobis abhorrere ab vſu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, quàm cæteros, attendiſſe non affirmamus, ſed perquiſitius & diligentius conſcripſiſſe pollicemur. Nunc, vt inſtituimus, proficiſci ordine ad reliqua pergemus.

Reprehensio, eſt, per quam argumentando aduerſariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut alleuiatur. Hæc fonte inuentionis eodem vtetur, quo vtitur confirmatio, propterea quòd, quibus ex locis aliqua res confirmari poteſt, iiſdē poteſt ex locis infirmari. Nihil enim cōſiderandū eſt in his omnib. inuentionib. niſi id, quod ꝑſonis, aut negotiis attributum eſt. Quare inuentionem, & argumentationum expolitionem ex illis, quæ antè præcepta ſunt, hanc quoque in partem orationis transferri oportebit. Veruntamen, vt quædam præceptio detur huius quoque partis, exponemus modos reprehenſionis, quos qui obſeruabunt, facilius ea, quæ contradicentur, diluere, aut infirmare poterunt. Omnis argumentatio reprehenditur, ſi aut ex iis, quæ ſumpta ſunt, non conceditur aliquod vnum, plurave: aut, his conceſſis, complexio confici ex his negatur: aut ſi genus ipſum argumentationis vitioſum oſtenditur: aut ſi contra

contra firmam argumentationem, alia æquè firma, aut firmior ponitur. Ex iis quæ ſumuntur, aliquid nō conceditur, cùm aut id, quod credibile dicunt, negatur eſſe eiuſmodi: aut, quod comparabile putant, diſſimile oſtenditur: aut iudicatum aliam in partem traducitur, aut omnino iudicium improbatur: aut, quod ſignum eſſe aduerſarii dixerunt, id eiuſmodi negatur eſſe: aut ſi complexio, aut vna, aut ex vtraque parte reprehenditur: aut ſi enumeratio falſa oſtenditur: aut ſi ſimplex concluſio falſi aliquid continere demonſtratur. Nam omne, quod ſumitur ad argumentandum, ſiue pro probabili, ſiue pro neceſſario, neceſſe eſt ſumatur ex his locis, vt antè oſtendimus. Quod pro credibili ſumptum erit, id infirmabitur, ſi aut perſpicuè falſum erit, hoc modo: Nemo eſt, qui non pecuniam, quàm ſapientiam, malit. Aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo: Quis eſt, qui non officii cupidior ſit, quàm pecuniæ? Aut erit omnino incredibile: vt ſi quis, quem conſtet eſſe auarum, dicat alicuius mediocris officii cauſa, ſe maximam pecuniam neglexiſſe. Aut ſi, quod in quibuſdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur vſu euenire, hoc pacto: Qui pauperes ſunt, iis antiquior officio pecunia eſt. Qui locus deſertus eſt, in eo cædem factam eſſe oportet. In loco celebri homo occidi quî potuit? Aut ſi id, quod ràrò fit, fieri omnìno negatur: vt Curius pro Fuluio: Nemò poteſt vno aſpectu, neque præteriens in amorem incidere. Quod autem pro ſigno ſumetur, id ex iiſdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in ſigno, primùm verum eſſe oſtendi oportet. Deinde eius eſſe rei ſignum proprium, qua de re agitur, vt cruorem cædis. Deinde factum eſſe, quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit. Poſtremò ſciſſe eum de qua quæritur, eius rei legem, & conſuetudinem. Nam eæ res ſunt ſigno attributæ: quas diligentius aperiemus, cùm ſeparatim de ipſa coniecturali conſtitutione dicemus. Ergo horum vnūquodque in reprehenſione, aut non eſſe ſignum, aut parùm magnum eſſe, aut à ſe potius, quàm ab aduerſariis ſtare, aut omnino falsò dici, aut in aliam quoque ſuſpicionem duci poſſe demonſtrabitur. Cùm autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniam id per ſimilitudinem ma-

ximè tractatur, in reprehendendo conueniet, ſimile id negare eſſe, quod cõferetur, ei, quicum conferetur. Id fieri poterit, ſi demõſtrabitur diuerſum eſſe genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione: ac ſi, quo in numero illud, quod per ſimilitudinem afferetur, & quo in loco hoc genus, cuius cauſa afferetur, haberi conueniat, oſtendetur. Deinde, quid res cum re differat, demonſtrabitur: ex quo docebimus, aliud de eo, quod comparabitur, & de eo, quicum comparabitur, exiſtimari oportere. Huius facultatis maximè indigemus, cùm ea ipſa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Si iudicatum aliquod inferetur, quoniã id ex his locis maximè firmatur, laude eorũ qui iudicarunt, ſimilitudine eius rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de iudicatum eſt, cõmemorando non modò non eſſe reprehenſum iudicium, ſed ab omnibus approbatum: & demonſtrando difficilius, & maius fuiſſe id iudicatum, quod afferatur, quàm id, quod inſtet. Ex contrariis locis, ſi res aut vera, aut veriſimilis permittet, infirmari oportebit; atque erit obſeruandum diligenter, ne nihil ad id, quod agatur, pertineat id quod iudicatum ſit: & videndum eſt, ne ea res proferatur, in qua ſit offenſum, vt de ipſo, qui iudicarit, iudicium fieri videatur. Oportet autem animaduertere, ne, cùm aliter multa ſint iudicata, ſolitarium aliquod, aut rarum iudicatum afferatur. Nam his rebus autoritas iudicati maximè poteſt infirmari. Atque ea quidem argumenta, quæ quaſi probabilia ſumuntur, ad hunc modum tentari oportebit. Quæ verò ſicuti neceſſaria inducentur, ea ſi fortè imitabuntur modò neceſſariam argumentationem, neque erunt eiuſmodi, ſic reprehendentur. Primùm complexio, quæ, vtrum conceſſeris, debet tollere, ſi vera eſt, nunquam reprehendetur: ſin falſa, duobus modis, aut conuerſione, aut alterius partis infirmatione. Conuerſione, hoc modo:

Nam ſi veretur, quid eum accuſes, qui eſt probus?
Sin inuerecundum animi ingenium poſsidet,
Quid eum accuſes, qui id parui auditu æſtimet?

Hic ſiue vereri dixeris, ſiue non vereri, concludendum hoc putat, vt neges eſſe accuſandũ. Quod cõuerſione ſic reprehẽdetur: Imò verò accuſandus eſt. Nam ſi veretur, accuſes: nõ

enim

enim parui auditu æſtimabit. Sin inuerecundum animi ingenium poſſidet,tamen accuſes: non enim probus eſt. Alterius autem partis infirmatione, hoc modo reprehendetur: Verùm ſi veretur,accuſatione tua correctus, ab errato recedet. Enumeratio vitioſa intelligitur,ſi aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere; aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contrà dici poſſit, aut cauſa non ſit, quare non honeſtè poſſimus concedere. Præteritur quiddam in eiuſmodi enumerationibus: Quoniam habes iſtum equum, aut emeris oportet, aut hæreditate poſſideas aut munere acceperis, aut domi tibi natus ſit: aut ſi horum nihil eſt, ſurripueris neceſſe eſt. Sed neque emiſti,neque hæreditate vênit, neque domi natus eſt,neque donatus eſt: neceſſe eſt ergo, ſurripueris. Hoc commodè reprehenditur, ſi dici poſſit ex hoſtibus equus eſſe captus, cuius prædæ ſectio non venierit: quo illato, infirmatur enumeratio. quoniam id ſit inductum, quod præteritum ſit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur, ſi aut contra aliquid dicetur: hoc eſt, ſi exempli cauſa, vt in eodem verſemur, poterit oſtendi hæreditate veniſſe: aut ſi extremum illud non erit turpe concedere: vt ſi quis, cùm dixerint aduerſarii, Aut inſidias facere voluiſti, aut amico morem geſſiſti, aut cupiditate elatus es;amico ſe morem geſſiſſe fateatur. Simplex autem concluſio reprehenditur, ſi id, quod ſequitur, non videatur neceſſariò cum eo, quod anteceſſit, cohærere. Nam hoc quidem, Si ſpiritum ducit,viuit: ſi dies eſt, lucet: eiuſmodi eſt,vt cum priore neceſſariò poſterius cohærere videatur. Hoc autem, Si mater eſt, diligit: ſi aliquando peccauit, nunquam corrigetur: ſic conueniet reprehendi, vt demonſtretur non neceſſariò cum priore poſterius cohærere. Hoc genus & cætera neceſſaria,& omnino omnis argumentatio, & eius reprehenſio maiorem quandam vim continet, & latius patet, quàm hîc exponitur: ſed eius artificii cognitio huiuſmodi eſt, vt non ad huius artis partem aliquam adiungi poſſit, ſed ipſa ſeparatim longi temporis, & magnæ atq; arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore, atque ad aliud inſtitutum, ſi facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad vſum oratorium cõtentos nos eſſe oportebit. Cùm igitur ex iis, quæ ſumũ-

tur, aliquid non conceditur,ſic infirmabitur. Quum autem his conceſſis, complexio ex his non conficitur, hæc erunt conſideranda,num aliud conficiatur,aliud dicatur, hoc modo: Si quum aliquis dicat ſe profectum eſſe ad exercitum, contraque eum quis velit hac argumentatione vti: Si veniſſes ad exercitum, à tribunis militaribus viſus eſſes: non es autem viſus ab his: non es igitur profectus ad exercitum. Hîc cùm conceſſeris propoſitionem,& aſſumptionem,complexio eſt infirmanda.Aliud enim,quàm cogebatur,illatum eſt. Ac nunc quidem, quò facilius res cognoſceretur, perſpicuo & grandi vitio præditum poſuimus exemplum: ſed ſæpe obſcurius poſitum vitium pro vero probatur, cùm aut parum memineris quod cõceſſeris, aut ambiguum aliquod pro certo conceſſeris. Ambiguum ſi conceſſeris, ex ea parte, quam ipſe intellexeris, eam partem ſi aduerſarius ad aliam partem per complexionem velit accommodare,demonſtrare oportebit,non ex eo,quod ipſe conceſſeris,ſed ex eo, quod ille ſumpſerit,confici complexionem ad hunc modũ: Si pecuniæ indigetis,pecuniam non habetis: ſi pecuniã nõ habetis, pauperes eſtis: indigetis autẽ pecuniæ: mercaturę enim, niſi ita eſſet,operam non daretis: pauperes igitur eſtis. Hoc ſic reprehenditur: Cùm dicebas, Si indigetis pecuniæ,pecuniam non habetis; hoc intelligebam,Si propter inopiam in egeſtate eſtis, pecuniam non habetis, & idcirco concedebã. Cùm autem hoc ſumebas, Indigetis autem pecuniæ; illud accipiebam,Vultis autem pecuniæ plus habere. Ex quibus conceſſionib. non conficitur hoc,Pauperes igitur eſtis: conficeretur autẽ,ſi tibi primò quoq; hoc conceſſiſſem, Qui pecuniam maiorem vellet habere,eum pecuniam non habere. Sæpe autẽ oblitũ putant quid conceſſeris,& idcirco id, quod non conficitur,quaſi conficiatur,in cõcluſione infertur, hoc modo: Si ad illum hæreditas veniebat, veriſimile eſt ab illo eſſe necatũ. Deinde hoc approbãt plurimis verbis: pòſt aſſumunt, Ad illũ autẽ hæreditas veniebat: deinde infertur, Ille igitur occîdit. Id ex iis,quæ ſumpſerant,nõ conficitur. Quare obſeruare diligenter oportet & quid ſumatur, & quid ex his conficiatur. Ipſum autem genus argumentationis vitiòſum his de cauſis oſtendetur, ſi aut in ipſo vitium erit, aut ſi non ad id quod inſtituitur, accommodabitur. Atque in ipſo

vitium

vitium erit, ſi omnino totum falſum erit, ſi commune, ſi vulgare, ſi leue, ſi remotum, ſi mala definitio, ſi controuerſum, ſi perſpicuum, ſi non conceſſum, ſi turpe, ſi offenſum, ſi contrarium, ſi inconſtans, ſi aduerſum. Falſum eſt, in quo perſpicuè mendacium eſt, hoc modo: Non poteſt eſſe ſapiens, qui pecuniam negligit: Socrates autem pecuniam negligebat: non igitur ſapiens erat. Commune eſt, quod nihilo magis ab aduerſariis, quàm à nobis facit: hoc modo: Idcirco iudices, quia veram cauſam habebam, breui peroraui. Vulgare eſt, quod in aliam quoq; rem non probabilem, ſi nunc conceſſum ſit, transferri poſſit, hoc modo; Si veram cauſam non haberet, vobis ſe, iudices, non commiſiſſet. Leue eſt, quod aut poſt tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem veniſſet, non commiſiſſet: aut perſpicuè rem turpem leui tegere vult defenſione hoc modo:

Cùm te expetebant omnes, florentiſsimo
In regno reliqui: nunc deſertum ab omnibus,
Summo periclo ſola vt reſtituam, paro.

Remotum eſt, quod vltra quàm ſatis eſt, petitur, hoc modo: Quòd ſi non P. Scipio Corneliã filiam Tiberio Graccho collocaſſet, atq; ex ea duos Gracchos procreaſſet, tantæ ſeditiones natæ non eſſent. Quare hoc incommodum Scipioni adſcribendum videtur. Huiuſmodi eſt illa quoq; conqueſtio:

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes.

Longius enim repetita eſt, quàm res poſtulabat.

Mala definitio eſt, cùm aut communia deſcribit, hoc modo: Seditioſus eſt is, qui malus atque inutilis eſt ciuis. Nam hoc non magis ſeditioſi, quàm ambitioſi, quàm calumniatoris, quàm alicuius improbi hominis vim deſcribit. Aut falſum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia eſt, pecuniæ acquirendæ intelligentia. Aut aliquid non graue nec magnum continens, ſic: Sultitia, eſt immenſæ gloriæ cupiditas: eſt hæc quidem ſtultitia, ſed ex parte quadam, non ex omni genere definita. Controuerſum eſt, in quo ad dubium demõſtrandum, dubia cauſa affertur, hoc modo:

Eho tu, Dii, quibus eſt poteſtas motus ſuperûm atq; inferûm,
Pacem inter ſeſe conciliant, conferunt concordiam.

Perſpicuum eſt, de quo non eſt controuerſia; vt ſi quis, cùm

Oreſtem accuſet, planum faciat, ab eo matrem eſſe occiſam. Non conceſſum eſt, cùm id, quod agitur, in controuerſia eſt: vt, ſi quis, cùm Vlyſſem accuſet, in hoc maximè commoretur: Indignum eſſe ab homine ignauiſſimo virum fortiſſimum Aiacem necatum. Turpe eſt, quod aut eo loco, in quo dicitur, aut eo homine, qui dicat, aut eo tempore, quo dicitur, aut iis, qui audiunt, aut ea re, de qua agitur, indignũ propter inhoneſtam rem videtur. Offenſum eſt, quod eorum, qui audiunt, voluntatem lædit: vt, ſi quis apud equites Romanos cupidos iudicãdi, Cæpionis legem iudiciariam laudet. Contrarium eſt, quod contra ea dicitur, quæ ii, qui audiunt, fecerunt: vt ſi quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem vrbis expugnatorem diceret, nihil eſſe crudelius, quàm vrbes diruere, cùm ipſe Alexander Thebas diruiſſet. Inconſtans eſt, quod ab eodem de eadem re diuerſè dicitur: vt ſi quis, cùm dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad bene viuendum indigere, neget poſtea ſine bona valetudine poſſe bene viuere, aut ſe amico adeſſe propter beneuolentiam: ſperare enim aliquid commodi ad ſe peruenturum. Aduerſum eſt, quòd ipſi cauſæ aliqua ex parte officit; vt ſi quis hoſtium vim, & copias, & felicitatem augeat, cùm ad pugnã milites hortetur. Si non ad id, quod inſtituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonſtrabit: aut ſi, cùm totum debebit oſtendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus auarum eſt, nam Eriphyle auro viri vitam vendidit. Aut ſi non id, quod accuſabitur, defendet: vt ſi quis, cùm ambitus accuſabitur, manu ſe fortem eſſe defendet, vt Amphion apud Euripidem. Item apud Pacuuium, qui vituperata muſica, ſapientiã laudat. Aut ſi res ex hominis vitio vituperabitur: vt ſi quis doctrinam ex alicuius docti vitiis reprehendat. Aut ſi quis, cùm aliquem volet laudare, de felicitate eius, non de virtute, dicat. Aut ſi quis rem cum re ita comparabit, vt alteram ſe non putet laudare, niſi alteram vituperarit: aut ſi alteram ita laudet, vt alterius nõ faciat mentionem: vt ſi quis, cùm aliqui deliberent, bellum geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile eſſe demonſtret. Aut ſi, cùm de certa re quæretur, de communi inſtituetur oratio.

Aut

Aut ſi ratio alicuius rei reddetur falſa, hoc modo: Pecunia bonum eſt, propterea quòd ea maxime vitam beatam efficiat. Aut ſi infirma: vt Plautus,

Amicum caſtigare ob meritam noxiam,
Immane eſt facinus, verùm in ætate vtile,
Et conducibile: nam ego amicum hodie meum
Non caſtigabo pro commerita noxia,
Inuitus, ni id me inuitet vt faciam fides.

Aut eadem, hoc modo: Maximum malum eſt auaritia; multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonum eſt amicitia; plurimæ enim delectationes ſunt in amicitia. Quartùs modus erat reprehenſionis, per quam contra firmam argumentationem æquè firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maximè verſatur, cùm aliquid, quod contrà dicatur, æquum eſſe concedimus: ſed id, quod nos defendimus, neceſſarium eſſe demonſtramus. Aut cùm id, quod illi defendant, vtile eſſe fateamur: quod nos dicamus, demonſtremus eſſe honeſtum. Ac de reprehenſione hæc quidem exiſtimauimus eſſe dicenda. Deinceps nunc de concluſione ponemus. Hermagoras digreſſionem deinde, tum poſtremam concluſionem ponit. In hac autem digreſſione ille putat oportere quandam inferri orationem à cauſa atque à iudicatione ipſa remotam, quæ aut ſui laudẽ aut aduerſarii vituperationem contineat, aut in aliam cauſam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehenſionis, non argumentando, ſed augendo per quandam amplificationem. Hanc ſi quis partem putarit orationis, ſequatur Hermagoram licebit. Nam & augendi, & laudandi, & vituperãdi præcepta à nobis partim data ſunt, partim ſuo loco dabuntur. Nobis autem non placet hanc partem in numerum reponi, quòd de cauſa digredi, niſi per locum communem, diſplicet; quo de genere poſterius eſt dicendum. Laudes autem & vituperationes non ſeparatim placet tractari, ſed in ipſis argumentationibus eſſe implicitas. Nunc de concluſione dicemus.

CONCLVSIO, eſt exitus & determinatio totius orationis. Hæc habet partes treis, enumerationem, indignationem, conqueſtionem. Enumeratio eſt, per quam res diſper-

mentatione, quoniam tota iterum dici non poteſt, id eligatur, quod erit grauiſſimum, & vnumquodq; quàm breuiſſimè tranſeatur, vt memoria, non oratio renouata videatur. Indignatio, eſt oratio, per quam cõficitur, vt in aliquem hominem, magnum odium, aut in rem grauis offenſio concitetur. In hoc genere illud primùm intelligi volumus, poſſe omnibus ex locis iis, quos in confirmandi præceptis poſuimus, tractari indignationem. Nam ex iis rebus, quæ perſonis atque negotiis attributę ſunt, quæuis amplificationes & indignationes naſci poſſunt: ſed tamen ea, quę ſeparatim de indignatione præcipi poſſunt, conſideremus. Primus locus ſumitur ab autoritate, quum cõmemoramus quantæ curæ res ea fuerit aut Diis immortalibus, aut eis, quorũ autoritas grauiſſima debeat eſſe. Qui locus ſumetur ex ſortibus, & oraculis, vatibus, oſtentis, prodigiis, reſponſis, ſimilibus rebus. Item ex maioribus noſtris, regibus, ciuitatibus, gentibus, hominibus ſapiẽtiſſimis, ſenatu, populo, legum ſcriptoribus. Secundus locus eſt, per quẽ illa res ad quos pertineat, cum amplificatione per indignationem oſtenditur, an ad omnes, an ad maiorem partem, quod atrociſſimum eſt: añ ad ſuperiores, quales ſunt ii, quorum ex autoritate indignatio ſumitur, quod indigniſſimum eſt: an ad pareis animo, fortuna, corpore, quod iniquiſsimũ eſt: an ad inferiores, quod ſuperbiſsimũ eſt. Tertius locus eſt, per quem quærimus quidnam ſit euenturum, ſi idem cæteri faciant: & ſimul oſtendimus, huic ſi conceſſum ſit, multos æmulos eiuſdem audaciæ futuros: ex quo quid mali ſit euenturum demonſtrabimus. Quartus locus eſt, per quem demonſtramus multos alacreis expectare quid ſtatuatur, vt ex eo, quod vni conceſſum ſit, ſibi quoq; tali de re quid liceat, intelligerę poſſint. Quintus locus eſt, per quem oſtendimus, cæteras res, perperã conſtitutas, intellecta veritate commutatas corrigi poſſe: hãc eſſe rem, quæ ſi ſit ſemel iudicata, neq; alio commutari iudicio, neq; vlla poteſtate corrigi poſsit. Sextus locus eſt, per quem conſultò & de induſtria factum eſſe demonſtratur, & illud adiungitur, voluntario maleficio veniam dari nõ oportere, imprudentiæ concedi nonnunquã conuenire. Septimus locus eſt, per quem indignamur, quòd tetrum, crudele, nefariũ, tyrannicum factum eſſe dicamus, per vim, per manum

opulentam, quæ res ab legibus, ab æquabili iure remotiſſima ſit. Octauus locus eſt, per quem demonſtramus, non vulgare, neque factitatum eſſe, ne ab audaciſſimis quidem hominibus, id maleficium, de quo agitur; atque id à feris quoque hominibus, & à barbaris gentibus, & immanibus beſtiis remotum eſſe. Hæc erunt, quæ in parenteis, liberos, coniuges, conſanguineos, ſupplices, crudelitér facta dicentur: & deinceps: ſi qua proferantur in maiores natu, in hoſpites, in vicinos, in amicos, in eos, quibuſcum vitam egeris, in eos, apud quos educatus ſis, in eos, à quibus eruditus ſis, in mortuos, in miſeros, & miſericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore vſos, in eos qui neque lædere alium, nec ſe defendere potuerunt, vt in pueros, ſenes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio ſummũ in eum, qui violarit horum aliquid, odium commouere poterit. Nonus locus eſt, per quem cum aliis, quæ cõſtant eſſe peccata, hoc, quo de quæſtio eſt, comparatur: & ita per cõtentionem quantò atrocius & indignius ſit illud, de quo agitur, oſtenditur. Decimus locus eſt, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta ſunt, quæque poſt negotium conſecuta ſunt, cum vniuſcuiusque indignatione & criminatione colligimus: & rem verbis quàm maximè ante oculos eius, apud quem dicitur, ponimus, vt id, quod indignũ eſt, perinde illi videatur indignum, ac ſi ipſe interfuerit, ac præſens viderit. Vndecimus locus eſt, per quem oſtendimus ab eo factum, à quo minimè oportuerit, & à quo, ſi alius faceret, prohiberi conueniret. Duodecimus locus eſt, per quem indignamur quòd nobis hoc primis acciderit, nec alicui vnquam vſu euenerit. Tertiuſdecimus locus eſt, ſi cum iniuria contumelia iuncta demonſtratur, per quem locum in ſuperbiam & arrogantiam odium concitatur. Quartuſdecimus locus eſt, per quem petimus ab iis qui audiunt, vt ad ſuas res noſtras iniurias referant: ſi ad pueros pertinebit, de liberis ſuis cogitent: ſi ad mulieres, de vxoribus: ſi ad ſenes, de patribus, aut parentibus. Quintuſdecimus eſt locus, per quem dicemus, inimicis quoque & hoſtibus ea, quæ nobis acciderunt, indigna videri ſolere. Et indignatio quidem his ferè de locis grauiſſimè ſumetur. Conqueſtionis autem huiuſmodi de rebus parteis petere oportebit. Conqueſtio, eſt

oratio auditorum miſericordiam captans. In hac primùm animum auditoris mitem & miſericordem conficere oportet, quo facilius conqueſtione commoueri poſſit. Id locis cõmunibus efficere oportebit, per quos fortunę vis in omneis, & hominum infirmitas oſtenditur: qua ratione habita grauiter, & ſententioſè, maximè dimittitur animus hominum, & ad miſericordiam comparatur, cùm in alieno malo ſuam infirmitatem conſiderabit. Deinde primus locus eſt miſericordiæ, per quem, quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis ſint, oſtenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & ſint, & futuri ſint, demonſtratur. Tertius, per quem vnumquodque deploratur incommodum; vt in morte filii, pueritiæ delectatio, amor, ſpes, ſolatium, educatio, & ſiqua ſimili in genere quolibet de incommodo per conqueſtionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, priſtino honore, beneficiis, quas paſſi, perpeſſuríve ſint. Quintus eſt, per quẽ omnia ante oculos ſingillatim incommoda ponentur, vt videatur is, qui audit, videre: & re quoque ipſa, quaſi adſit, non verbis ſolùm, ad miſericordiam ducatur. Sextus, per quem præter ſpem in miſeriis demõſtratur eſſe, &, cùm aliquid expectaret, nón modò id non adeptum eſſe, ſed in ſummas miſerias incidiſſe. Septimus, per quẽ ad ipſos qui audiunt, ſimilem caſum conuertimus, & petimus vt de ſuis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis charus debeat eſſe, nos cùm videãt, recordẽtur. Octauus, per quẽ aliquid dicitur eſſe factũ, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Nõ affui, non vidi, non poſtremam eius vocẽ audiui, non extremum eius ſpiritũ excepi. Itẽ, inimicorũ in manib. mortuus eſt, hoſtili in terra turpiter iacuit inſepultus, à feris diu vexatus, communi quoq; honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas & experteis animi res refertur: vt ſi ad equum, domum, veſtem ſermonem alicuius accommodes, quibus animus eorum qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer commouetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, ſolitudo demonſtratur. Vndecimus, per quem aut liberorum, aut parentũ, aut ſui corporis ſepeliẽdi, aut alicuius eiuſmodi rei cõmendatio fit. Duodecimus, per

quem diſiūctio deploratur ab aliquo, cùm deducaris ab eo, quicū libentiſſimè vixeris, vt à parente, filio, fratre, familiari. Tertiuſdecimus, per quē cum indignatione conquerimur, quòd ab iis, à quibus minimè conueniat, malè tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adiutores fore putauerimus, aut à quibus indignū eſt, vt ſeruis, libertis, clientibus, ſupplicibus. Quartuſdecimus, qui per obſecrationem ſumitur, in quo orantur modò illi qui audiunt, humili & ſupplici oratione, vt miſereātur. Quintuſdecimus, per quem non noſtras, ſed eorum, qui chari nobis debent eſſe, fortunas cōqueri nos demonſtramus. Sextuſdecimus eſt, per quem animū noſtrum in alios miſericordem eſſe oſtendimus, & tamen amplum & excelſum, & patientem incommodorum eſſe, & futurum, ſi quid acciderit, demonſtramus. Nā ſæpe virtus & magnificentia, in qua grauitas & autoritas eſt, plus proficit ad miſericordiam commouendā, quàm humilitas & obſecratio. Commotis autem animis, diutius in conqueſtione morari non oportebit. Quemadmodū enim dixit rhetor Apollonius, Lacryma nihil citius areſcit. Sed quoniam & ſatis, vt videmur, de omnibus partibus orationis diximus, & huius voluminis magnitudo longiùs proceſſit, quæ ſequuntur deinceps in ſecundo libro dicemus.

M. TVL. CICERONIS
DE INVENTIONE
LIBER II.

CROTONIATAE quondam, cùm florerent omnibus copiis, & in Italia cùm in primis beati numerarentur, templum Iunonis, quod religioſiſſimè colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt. Itaque Heracleoten Zeuxim, qui tum longè cæteris excellere pictoribus exiſtimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is & cæteras tabulas compluréis pinxit, (quarum nonnulla

nulla pars vſq; ad noſtram memoriam propter fani religionem remanſit) & vt excellentem muliebris formæ pulchritudinē muta in ſeſe imago contineret, Helenæ ſe pingere ſimulacrum velle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimùm aliis præſtare ſæpe accepiſſent, libenter audierunt. Putauerunt enim eum, ſi, quo in genere plurimùm poſſet, in eo magnopere elaboraſſet, egregiū ſibi opus illo in fano relicturum. Neq; tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeuxis illico quæſiuit ab eis quaſnam virgines formoſas haberent. Illi autem ſtatim hominem duxerunt in palæſtram, atque ei pueros oſtenderunt multos magna pręditos dignitate. (Etenim quodā tempore Crotoniatæ multùm omnibus corporum viribus & dignitatibus anteſteterunt, atque honeſtiſſimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt.) Cùm puerorum igitur formas & corpora magno hic opere miraretur: Horū, inquiunt ibi, ſorores ſunt apud nos virgines. Quare, qua ſint illæ dignitate, potes ex his ſuſpicari. Præbete igitur mihi, quæſo, inquit, ex iſtis virginibus formoſiſſimas, dum pingo id, quod pollicitus ſum vobis, vt mutum in ſimulacrum ex animali exemplo veritas transferatur. Tunc Crotoniatæ publico de conſilio virgines vnum in locum conduxerunt, & pictori quas vellet eligendi poteſtatem dederunt. Ille autem quinque delegit, quarum nomina multi poetæ memoriæ tradiderunt, quòd eius eſſent iudicio probatæ, qui veriſſimum pulchritudinis habere iudicium debuiſſet. Neque enim putauit omnia, quæ quæreret ad venuſtatem, vno in corpore ſe reperire poſſe; ideo quòd nihil ſimplici in genere omnibus ex partibus perfectum natura expoliuit. Itaque tanquam cæteris non ſit habitura quod largiatur, ſi vni cuncta conceſſerit, aliud alii commodi aliquo adiuncto incommodo muneratur. Quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, vt artem dicendi perſcriberemus, non vnum aliquod propoſuimus exemplum, cuius omnes partes, quocunque eſſent in genere, exprimendæ nobis neceſſariò viderentur: ſed omnibus vnum in locum coactis ſcriptoribus, quod quiſq; commodiſſimè præcipere videbatur, excerpſimus, & ex variis ingeniis, excellentiſſima quęque libauimus. Ex his enim, qui nomine & memoria digni ſunt,

nec nihil optimè,nec omnia præclariſſimè quiſquam dicere nobis videbatur.Quapropter ſtultitia nobis viſa eſt aut à bene inuẽtis alicuius recedere,ſi quo in vitio ei⁹ offenderemur, aut ad vitia quoque eius accedere,cuius aliquo bene præcepto duceremur. Quòd ſi in cæteris quoque ſtudiis à multis eligere homines commodiſſimum quodque, quàm ſeſe vni alicui certo vellent addicere , minùs in arrogantiam offenderent; non tantopere in vitiis perſeuerarent; aliquanto ex inſcitia leuius laborarent. Ac ſi par in nobis huius artis, atque in illo picturæ,ſcientia fuiſſet, fortaſſe magis hoc ſuo in genere opus noſtrũ,quàm ille in ſua pictura nobilis eniteret. Ex maiore enim copia nobis, quàm illi,fuit exemplorum eligendi poteſtas. Ille vna ex vrbe,& ex eo numero virginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium, quicunque fuerunt ab vltimo principio huius præceptionis, vſque ad hoc tempus expoſitis copiis, quodcunque placeret, eligendi poteſtas fuit. Ac veteres quidem ſcriptores artis vſque ab principe illo atque inuentore Tyſia repetitos, vnum in locum conduxit Ariſtoteles ; & nominatim cuiuſque præcepta, magna conquiſita cura, perſpicuè conſcripſit,atque enodata diligenter expoſuit,ac tantùm inuentoribus ipſis ſuauitate & breuitate dicendi pręſtitit,vt nemo illorum præcepta ex ipſorum libris cognoſcat; ſed omnes, qui,quod illi præcipiant,velint intelligere, ad hunc,quaſi ad quendam multò commodiorem explicatorem, reuertãtur. Atque hic quidem ipſe & ſeſe ipſum nobis,& eos, qui ante ſe fuerant , in medio poſuit, vt cæteros, & ſeipſum per ſe cognoſceremus. Ab hoc autem qui profecti ſunt, quanquam in maximis philoſophiæ partibus operæ plurimum cõſumpſerunt , ſicut & ipſe, cuius inſtituta ſequebantur, fecerat; tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alii quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanauerunt, qui item permultum ad dicendum, ſi quid ars proficit,opitulati ſunt. Nam fuit tempore eodem, quo Ariſtoteles, magnus,& nobilis rhetor Iſocrates, cuius ipſius quam conſtet eſſe artem, non inuenimus. Diſcipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac ſunt diſciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus. Ex his duabus diuerſis ſicuti familiis, quarũ altera, cùm verſaretur in philoſophia, nonnullam

nonnullam rhetoricæ quoque artis ſibi curam aſſumebat: altera verò omnis in dicendi erat ſtudio, & præceptione occupata: vnum quoddam eſt conflatum genus à poſteriorib. qui ab vtriſque ea, quæ commodè dici videbantur, in ſuas arteis contulerunt: quos ipſos ſimul, atque illos ſuperiores, nos nobis omneis, quoad facultas tulit, propoſuimus; & ex noſtro quoque nonnihil in commune contulimus. Quòd ſi ea, quæ in his libris exponuntur, tantopere eligenda fuerunt, quanto ſtudio electa ſunt, profectò neque nos, neque alios induſtriæ noſtræ pœnitebit. Sin autem temere aliquid alicuius præteriiſſe, aut nõ ſatis eleganter ſecuti videbimur, docti ab aliquo facilè & libenter ſententiam commutabimus. Non enim parum cognoſſe, ſed in parum cognito ſtultè & diu perſeueraſſe, turpe eſt: propterea quòd alterum communi hominum infirmitati, alterum ſingulari vniuſcuiuſque vitio eſt attributum. Quare nos quidem ſine vlla affirmatione, ſimul quærentes dubitanter vnumquodque dicemus, ne, dum paruulum hoc conſequimur, vt ſatis cõmodè hæc perſcripſiſſe videamur; illud amittamus, quod maximum eſt, vt ne cui rei temere, atque arroganter aſſenſerimus. Verùm hoc quidem nos & in hoc tempore, & in omni vita ſtudioſè, quoad facultas feret, conſequemur: nũc autem, ne longius oratio progreſſa videatur, de reliquis, quæ præcipienda videntur eſſe, dicemus. Igitur primus liber expoſito genere huius artis & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controuerſiarũ, & inuentiones, & conſtitutiones continebat. Deinde parteis orationis, & in eas omneis omnia præcepta. Quare cùm in eo cæteris de rebus diſtinctius dictum ſit, diſpersè autem de confirmatione, & de reprehenſione; nunc certos confirmandi, & reprehendendi in ſingula cauſarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia quo pacto tractari conueniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expoſitum eſt, hîc tantùm ipſa inuenta vnamquamque in rem exponentur ſimpliciter, ſine vlla exornatione; vt ex hoc inuenta ipſa, ex ſuperiore autem expolitio inuentorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad confirmationis, & reprehenſionis parteis referre oportebit.

OMNIS & demonſtratiua, & deliberatiua, & iudicialis

cauſa neceſſe eſt in aliquo eorum, quæ antè expoſita ſunt conſtitutionis genere vno pluribúſve verſetur. Hoc quanquam ita eſt,tamen cùm communiter quædam de omnib. præcipi poſſint,ſeparatim quoque aliæ ſunt cuiuſque generis, & diuerſæ præceptiones. Aliud enim laus,aut vituperatio,aliud ſententiæ dictio,aliud accuſatio,aut recuſatio conficere debet. In iudiciis,quid æquum ſit,quæritur. In demõſtrationibus, quid honeſtum. In deliberationibus,vt nos arbitramur,quid honeſtum ſit,& quid vtile. Nã cæteri vtilitatis modo finem in ſuadendo,& in diſſuadendo exponi oportere arbitrati ſunt. Quorum igitur generũ fines & exitus diuerſi ſunt,eorum præcepta eadem eſſe non poſſunt. Neque nunc hoc dicimus, non eaſdem incidere conſtitutiones: verumtamen oratio quædã ex ipſo fine,& genere cauſæ naſcitur,quæ pertineat ad vitæ alicuius demonſtrationem,aut ad ſententiæ dictionem. Quare nũc in exponendis controuerſiis in iudiciali genere cauſarum, & præceptorum verſabimur. Ex quo pleraque in cætera quoque cauſarum genera ſimili implicita controuerſia nulla cum difficultate transferentur:poſt autem ſeparatim de reliquis dicemus.

Nunc à coniecturali conſtitutione proficiſcemur, cuius exemplum ſit hoc expoſitum: In itinere quidam proficiſcẽtem ad mercatum quendam,& ſecum aliquantum nummorum ferentem eſt comitatus: cum hoc, vt fere fit, in via ſermonem contulit: ex quo factum eſt,vt illud iter familiarius facere vellent. Quare cùm in quandam tabernam diuertiſſent,ſimul cœnare,& in eodem loco ſomnum capere voluerunt. Cœnati diſcubuerunt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur pòſt inuentũ,cùm in alio maleficio deprehẽſus eſſet) cum illum alterum,videlicet qui nummos haberet,animaduertiſſet, noctu ,poſtquam illos arctius,vt fit, iam ex laſſitudine dormire ſenſit, acceſſit, & alterius eorum, qui ſine nũmis erat, gladium propter appoſitum è vagina eduxit,& illum alterum occidit;nummos abſtulit, gladium cruentum in vaginam recondidit; ipſe ſeſe in lectum ſuum recepit. Ille autem,cuius gladio occiſio erat facta,multò ante lucem ſurrexit; comitem illum ſuum inclamauit ſemel & ſæpius, illũ ſomno impeditum non reſpondere exiſtimauit; ipſe gladiũ, & cætera quæ ſecum attulerat, ſuſtulit, ſolus profectus eſt.

Caupo nō multò pòſt conclamauit hominem eſſe occiſum, & cum quibuſdam diuerſoribus illum, qui antè exierat, cō-ſequitur:in itinere hominem comprehendit,gladium eius è vagina educit, reperit cruentum: homo in vrbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio eſt criminis, Occi-diſti.Depulſio, Non occidi. Ex quibus conſtitūtio eſt. Quæ-ſtio eadē in coniecturali,quæ iudicatio,Occideritne. Nunc exponemus locos,quorum pars aliqua in omnem coniectu-ralem incidit controuerſiam.Hic autem & in horum locorū expoſitione,& in cæterorū oportebit attendere, non omneis in omnē cauſam conuenire.Vt enim omne nomē ex aliquib. non ex omnibus literis ſcribitur,ſic omnem in cauſam non omnis argumentorū copia, ſed eorū neceſſaria pars aliqua conueniet. Omnis igitur,ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo coniectura capienda eſt.

Cauſa diſtribuitur in impulſionem & in ratiocinationē.

Impulſio eſt,quæ ſine cogitatione per quandam affectio-nem animi facere aliquid hortatur:vt amor,iracundia,ægri-tudo,vinolentia, & omnino omnia, in quibus animus ita vi-detur affectus fuiſſe, vt rem perſpicere cum conſilio,& cura non potuerit: & id,quod fecit, impetu quodā animi potius, quàm cogitatione fecerit.

Ratiocinatio aūt, eſt diligens,& conſiderata faciendi ali-quid, aut non faciendi,excogitatio.Ea dicitur tū interfuiſſe, cū aliquid faciendū,aut non faciendū certa de cauſa vitaſſe, aut ſecutus eſſe animus videtur:vt ſi amicitiæ qđ cauſa factū dicetur,ſi inimici vlciſcendi,ſi metus, ſi gloriæ, ſi pecuniæ, ſi deniq;,vt omnia generatim amplectamur, alicuius retinen-di,augendi,adipiſcendive cōmodi:aut cōtrà reiiciendi,dimi-nuendi,deuitandive incōmodi cauſa.Nam horū in genus al-terutrū illa quoq; incident, in quibus aut incommodū ali-quod maioris vitandi incōmodi cauſa,aut maioris adipiſcē-di cōmodi,ſuſcipitur:aut commodū aliquod maioris adipi-ſcendi cōmodi aut maioris vitandi incōmodi pręteritur.Hic locus ſicut aliquod fundamentū eſt huius conſtitutionis: nā nihil factū eſſe cuiquā probatur, niſi aliquid, quare factum ſit,oſtenditur.Ergo accuſator,cùm aliquid impulſione factū eſſe dicet,illum impetum & quandā commotionem animi, affectionemq; verbis & ſentētiis amplificare debebit,& oſtē-

dere quanta vis amoris ſit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua cauſa earum, qua impulſum aliquem id feciſſe dicet. Hîc & exemplorum commemoratione, qui ſimili impulſu aliquid commiſerint, & ſimilitudinum collatione, & ipſius animi affectionis explicatione curandum eſt, vt non mirum videatur, ſi quod ad facinus tali perturbatione commotus animus acceſſerit. Cùm autem non impulſione, verùm ratiocinatione aliquem commiſiſſe quid dicet, quid commodi ſit ſecutus, aut quid incommodi fugerit, demonſtrabit, & id augebit quàm maximè poterit, vt, quoad eius fieri poſſit, idonea quàm maximè cauſa ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ cauſa, quantam gloriam conſecuturam exiſtimarit. Item ſi dominationis, ſi pecuniæ, ſi amicitiæ, ſi inimicitiarum, & omnino quicquid erit quod cauſæ fuiſſe dicet, id ſummè augere debebit. Et hoc eum magnopere conſiderare oportebit, non quid in veritate modò, verumetiam vehementius, quid in opinione eius, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuiſſe, aut non eſſe aliquid commodi, aut incommodi, ſi oſtẽdi poteſt ei viſum eſſe qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines, cùm aut res aliuſmodi eſt ac putatur, aut non is euentus eſt, quẽ arbitrati ſunt. Res aliuſmodi eſt tum, cùm aut id, quod bonum eſt, malũ putant: aut contrà, quod malum eſt, bonũ: aut quod nec malum eſt, nec bonum, malum aut bonum: aut quod malum, aut bonum eſt, nec malum, nec bonum. Hoc intellecto, ſi quis negabit vllam eſſe pecuniam, fratris, aut amici vita, aut denique officio ſuo antiquiorem aut ſuauiorem, non erit hoc accuſatori negandũ. Nam in eum culpa & ſummum odium transferetur, qui id quod tam verè & piè dicetur, negabit. Verùm illud dicendum erit, illi non eſſe ita viſum: quod ſumi oportet ex iis, quę ad perſonam pertinent, de quo pòſt dicendum eſt. Euentus autem tum fallit, cùm aliter accidit, atque ii, qui arguuntur, arbitrati eſſe dicuntur: vt ſi quis dicatur alium occidiſſe, ac voluerit, quòd aut ſimilitudine, aut ſuſpicione, aut demonſtratione falſa deceptus ſit: aut eum necaſſe, cuius teſtamento non ſit hæres, quòd eius teſtamento ſe hæredẽ arbitratus ſit. Nõ enim ex euẽtu cogitationẽ ſpectari oportere, ſed qua cogitatione & ſpe ad maleficiũ profectus ſit, conſiderare: &

quo

quo animo quid quiſque faciat, non quo caſu vtatur, ad rem pertinere. In hoc autem loco caput illud erit accuſatori, ſi demonſtrare poterit, alii nemini cauſam fuiſſe faciendi. Secundarium, ſi tantam, aut tam idoneam nemini. Sin fuiſſe aliis quoque cauſa faciendi videbitur, aut poteſtas aliis defuiſſe demonſtranda eſt, aut facultas, aut voluntas. Poteſtas, ſi aut neſciſſe, aut non affuiſſe, aut conficere aliquid non potuiſſe dicetur. Facultas, ſi ratio, adiutores, adiumenta, & cætera quæ ad rem pertinebunt, defuiſſe alicui demonſtrabũtur. Voluntas, ſi animus à talibus factis vacuus & integer eſſe dicetur. Poſtremò quas ad defenſionem rationes reo dabimus, iis accuſator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verùm id breui faciendum eſt, & in vnum multa ſunt conducenda; vt ne alterius defendendi cauſa hunc accuſare, ſed huius accuſandi cauſa defendere alterum videatur. Atque accuſatori quidem hæc ferè ſunt in cauſa facienda, & conſideranda. Defenſor autem ex contrario, primùm impulſionem aut nullã fuiſſe dicet: aut, ſi fuiſſe concedet, extenuabit, & paruulam quandam fuiſſe demonſtrabit, aut non ex ea ſolere huiuſmodi facta naſci docebit. Quo erit in loco demonſtrandum, quæ vis & natura eius ſit affectionis, qua impulſus aliquid reus commiſiſſe dicetur: in quo & exempla, & ſimilitudines erunt proferendæ, & ipſa diligenter natura eius affectionis quàm leuiſſimè quietiſſimam ad partem explicanda, vt & res ipſa à facto crudeli & turbulẽto ad quoddam mitius & tranquillius traducatur, & oratio tamẽ ad animum eius qui audiet, & ad animi quendam intimum ſenſum accommodetur. Ratiocinationis autem ſuſpiciones infirmabit, ſi aut commodum nullum fuiſſe, aut paruum, aut aliis magis fuiſſe, aut nihilo ſibi magis quàm aliis, aut incommodum ſibi maius, quàm commodum dicet: vt nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo quod acciderit, aut cum illo periculo quod ſubeatur, comparãda: qui omnes loci ſimiliter incommodi quoque vitatione tractabuntur. Sin accuſator dixerit, eum id eſſe ſecutũ, quod ei viſum ſit commodum, aut id fugiſſe, quod putarit eſſe incommodũ, quanquàm in falſa fuerit opinione, demonſtrandum erit defenſori, neminem tantæ eſſe ſtultitiæ, qui tali in re poſſit verita-

tem ignorare. Quòd ſi id concedatur, illud non conceſſum iri, nec dubitaſſe quidem hunc quid eius iuris eſſet, ſed id, quod falſum fuerit, ſine vlla dubitatione pro falſo, quod verum pro vero probaſſe. Quòd ſi dubitauerit, ſummæ fuiſſe amentiæ, dubia ſpe impulſum certum in periculum ſe committere. Quemadmodũ autẽ accuſator, cùm ab aliis culpam dimouebit, defenſoris locis vtetur: ſic iis locis, qui accuſatori dati ſunt, vtetur reus, cũ in alios abs ſe crimẽ volet trãsferre.

Ex perſona autem coniectura capietur, ſi eæ res, quæ perſonis attributæ ſunt, diligẽter cõſiderabuntur, quas omneis in primo libro expoſuimus: nam & de nomine nonnunquã aliquid ſuſpicionis naſcitur. Nomen autem cùm dicimus, cognomen quoque & agnomẽ intelligatur oportet. De hominis enim certo & proprio vocabulo agitur: vt ſi dicamus, idcirco aliquem Caldum vocari, quòd temerario & repentino conſilio ſit; aut ſi ea de re hominibus Græcos imperitis verba dediſſe, quòd Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius vocarentur. Et de natura licet aliquantulum ducere ſuſpicionis. Omnia enim hæc, vir an mulier, huius an illius ciuitatis ſit, quibus ſit maioribus, quibus conſanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ ſunt attributa, ad aliquam coniecturã faciendã pertinebunt. Et ex victu multæ trahuntur ſuſpiciones, cùm quemadmodum, & apud quos, & à quibus educatus & eruditus ſit quæritur, & quibuſcum viuat, qua ratione vitæ, quo more domeſtico viuat. Et ex fortuna ſæpe argumentatio naſcitur, cùm ſeruus, an liber; pecunioſus, an pauper; nobilis, an ignobilis; felix, an infelix; priuatus, an cum poteſtate ſit, aut fuerit, aut futurus ſit, conſideratur: aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ eſſe attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua perfecta & conſtanti animi, aut corporis abſolutione conſiſtit: quo in genere eſt virtus, ſcientia, & quæ contraria ſunt, res ipſa cauſa poſita docebit ecquid hic quoq; locus ſuſpicione oſtendat. Nam affectionis quidem ratio perſpicuã ſolet per ſe gerere coniecturam, vt amor, iracundia, moleſtia: propterea quòd & ipſorum vis intelligitur, & quæ res harũ aliquam rem conſequantur, faciles cognitu ſunt. Studium autem, quoniam eſt aſſidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, facilè ex eo duce-

tur

tur argumentatio, quam res ipſa deſiderabit in cauſa. Item ex conſilio ſumetur aliquid ſuſpicionis. Nam conſilium, eſt aliquid faciendi, non faciendíve excogitata ratio. Item facta, & caſus, & orationes, quæ ſunt omnia (vt in confirmationis præceptis dictum eſt) in tria tempora diſtributa, facilè erit videre, ecquid afferant ad coniecturam confirmandã ſuſpicionis. Ac perſonis quidem res eæ ſunt attributæ: ex quibus omnibus vnum in locum coactis, accuſatoris erit improbatione hominis vti. Nam cauſa facti parum ſimilitudinis habet, niſi animus eius qui inſimulatur, in eam ſuſpicionem adducetur, vt à tali culpa non videatur abhorruiſſe. Vt enim animum alicuius improbare nihil attinet, cùm cauſa, quare peccauerit, non interceſſerit: ſic cauſam peccati intercedere leue eſt, ſi animus nulli minus honeſtæ rationi affinis oſtenditur. Quare vitam eius, quem arguit, ex antè factis accuſator improbare debebit, & oſtẽdere, ſi quo in pari antè peccato conuictus ſit. Si id non poterit, ſi quam in ſimilem antè ſuſpicionem venerit, ac maximè ſi fieri poterit, ſimili aliquo in genere eiuſmodi cauſa aliqua commotum peccaſſe, aut in æquè magna re, aut in maiore, aut in minore: vt ſi quis pecunia dicat inductum feciſſe, poſſit demonſtrare, aliqua in re, eius aliquod factum auarum. Item in omni cauſa naturam, aut victum, aut ſtudium, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ perſonis attributa ſunt, ad eam cauſam, qua commotum peccaſſe dicet, adiungere; atq; ex diſpari quoque genere culparum, ſi ex pari ſumendi facultas non erit, improbare animũ aduerſarii oportebit: vt ſi auaritia inductum arguas feciſſe, & auarũ eum, quem accuſes demonſtrare non poſſis, aliis affinem eſſe vitiis doceas, & ex ea re non eſſe mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquiſſe. Quantum enim de honeſtate, & autoritate eius, qui arguitur, detractũ eſt, tantum de facultate totius eſt defenſionis diminutum. Si nulli affinis poterit vitio reus antè admiſſo demonſtrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt, vt veterem famã hominis nihil ad rem putent pertinere. Nam eum antè celaſſe, nunc manifeſtò teneri. Quare non oportere hãc rem ex ſuperiori vita ſpectari, ſed ſuperiorem vitam ex hac re improbari, & aut poteſtatem antè pec-

candi non fuiſſe, aut cauſam. Aut ſi hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non eſſe mirum, ſi nunc primùm deliquerit. Nam neceſſe eſt eum, qui velit peccare, aliquando primùm delinquere. Sin vita antè acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur demonſtrato, argumentis accuſationem ſtatim confirmare oportebit.

Defenſor autem primùm, ſi poterit, debebit vitam eius, qui inſimulabitur, quàm honeſtiſſimam demonſtrare. Id faciet, ſi oſtendet aliqua eius nota & communia officia: quod genus in parenteis, cognatos, amicos, affines, neceſſarios: etiam quæ magis rara & eximia ſunt, ſi ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut vtraque re, cùm neceſſe non eſſet officii cauſa, aut in Remp. aut in parenteis, aut in aliquos eorum, qui modò expoſiti ſunt, facta eſſe dicet. Deinde ſi nihil deliquiſſe, nulla cupiditate impeditum ab officio receſſiſſe. Quod eò confirmatius erit, ſi cùm poteſtas impunè aliquid faciendi minus honeſtè fuiſſe dicetur, voluntas ei faciendi demonſtrabitur abfuiſſe. Hoc autem ipſum genus erit eò firmius, ſi eo ipſo in genere quo arguetur, integer antea fuiſſe demonſtrabitur: vt ſi cùm auaritiæ cauſa feciſſe arguatur, minimè omni in vita pecuniæ cupidus fuiſſe doceatur. Hîc illa magna cum grauitate inducetur indignatio, iuncta conqueſtioni, per quam miſerum facinus eſſe, & indignum demonſtrabitur, cùm animus omni in vita fuerit à vitiis remotiſſimus, eam cauſam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere ſoleat, caſtiſſimum quoque hominem ad peccandum potuiſſe impellere: aut iniquum eſſe, & optimo cuiq; perniciosiſsimum, non vitam honeſtè actam tali in tempore, quàm plurimùm prodeſſe, ſed ſubita ex criminatione, quæ confingi facilè poſsit: non ex antè acta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque vllo modo immutari poſsit, facere iudicium. Sin autem in antè acta vita aliquæ turpitudines erunt, aut falsò veniſſe in eam exiſtimationem dicentur, aut ex aliquorum inuidia, aut obtrectatione, aut falſa opinione: aut imprudentiæ, neceſsitudini, aut perſuaſioni, adoleſcentiæ, aut alicui non malitioſæ animi affectioni attribuetur, aut diſsimili in genere vitiorũ, vt animus nõ omnino integer, ſed à tali culpa remotus eſſe videatur. Ac ſi nullo modo vitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione,

tione,negari oportebit de vita eius & moribus quæri, ſed de eo crimine,quo de arguatur: quare antè factis omiſsis,illud quod inſtet agi oportere.

Ex facto autem ipſo ſuſpiciones ducentur, ſi totius administratio negotii ex omnibus partibus pertentabitur: atque hæ ſuſpiciones partim ex negotio ſeparatim, partim communiter ex perſonis, atque ex negotio proficiſcentur. Ex negotio duci poterũt,ſi eas res, quæ negotiis attributæ ſunt, diligenter conſiderabimus. Ex iis igitur in hanc conſtitutionem conuenire videntur genera eorum omnia, partes generum pleræque. Videre igitur primùm oportebit, quæ ſint continentia cum ipſo negotio, hoc eſt,quæ ab re ſeparari non poſſunt. Quo in loco ſatis erit diligenter conſiderare, quid ſit ante rem factum, ex quo ſpes perficiendi nata, & faciendi facultas quæſita videatur: quid in ipſa re gerenda, quid poſtea conſecutum ſit. Deinde ipſius eſt negotii geſtio pertractanda. Nam hoc genus earum rerum, quæ negotio attributæ ſunt, ſecundo in loco nobis eſt expoſitum. Hoc ergo in genere ſpectabitur locus, tempus, occaſio, facultas, quorum vniuſcuiusque vis diligenter in confirmationis præceptis explicata eſt. Quare, ne aut hîc non admonuiſſe, aut ne eadem iterum dixiſſe videamur, breuiter demonſtrabimus, quid quaque in parte conſiderari oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occaſione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & poteſtas earum rerum,propter quas aliquid facilius fit, aut ſine quibus omnino confici non poteſt, conſideranda eſt. Deinde videndum eſt, quid adiunctum ſit negotio, hoc eſt,quid maius, quid minus, quid æquè magnum ſit, quid ſimile: ex quibus coniectura quædam ducitur, ſi quẽadmodum res maiores, minores, æquè magnæ, ſimilesque agi ſoleant, diligenter conſiderabitur.

Quo in genere euentus quoq; videndus erit: hoc eſt,quid ex vnaquaque re ſoleat euenire,magnopere conſiderandum eſt,vt metus, lætitia, titubatio. Quarta autem pars erat ex iis, quas negotiis dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In ea quæruntur ea, quæ geſtum negotium confeſtim, aut ex interuallo conſequuntur. In qua videbimus ecquæ conſuetudo ſit, ecquæ lex, ecquæ actio, ecquod eius rei artifi-

cium ſit, aut vſus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offenſio, ex quibus nonnunquam elicitur aliquid ſuſpicionis.

Sunt autem aliquæ ſuſpiciones, quæ communiter, & ex negotiorum, & ex perſonarum attributionibus ſumuntur. Nam ex fortuna, & ex natura, & ex victu, ſtudio, factis, caſu, orationibus, conſilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraque pertinent ad eaſdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere poſſunt, & cum facti ſuſpicione iunguntur. Maximè enim quæri oportet in hac conſtitutione: Primū potueritne aliquid fieri. Deinde, ecquo ab alio potuerit. Deinde facultas, de qua antè diximus. Deinde, vtrum id facinus ſit, quod pœnitere fuerit neceſſe. Item quod ſpem celandi haberet. Deinde neceſſitudo, in qua, num neceſſe fuerit id aut fieri, aut ita fieri, quæritur. Quorum pars ad conſilium pertinet, quod perſonis attributum eſt, vt in ea cauſa quam expoſuimus. Ante rem erit, quod in itinere ſe tam familiariter applicauerit, quòd ſermonis cauſam quæſiuerit, quòd ſimul diuerterit, dehinc cœnarit. In re, nox, ſomnus. Poſt rem, quòd ſolus exierit, quòd illum tam familiarem comitem tam æquo animo reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit. Horum pars ad conſilium pertinet. Quæritur enim vtrum videatur diligenter ratio faciendi eſſe habita & excogitata, an ita temere, vt non veriſimile ſit quenquā tam temere ad maleficium acceſſiſſe. In quo quæritur, num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel à fortuna adminiſtrari. Nam ſæpe ſi pecuniæ adiumenta, ſi adiutores deſint, facultas fuiſſe faciendi non videtur. Hoc modo, ſi diligenter attendamus, apta inter ſe eſſe intelligimus hæc, quæ negotiis, & illa, quæ perſonis ſunt attributa.

Hic neque facile eſt, neque neceſſarium diſtinguere, vt in ſuperioribus partibus, quo pacto quidque accuſatorem, & quomodo defenſorem tractare oporteat. Non neceſſarium, propterea quòd cauſa poſita, quid in quamque conueniat, res ipſa docebit eos, qui non omnia hîc ſe inuenturos putabunt, ſed ad ea, quæ præcepta ſunt, comparationis modo quandā in commune mediocrē intelligentiam conferent. Non facile autem, quòd & infinitum eſt tot de rebus vtranq; ī partem ſingillatim de vnaquaq; explicare, & aliàs aliter

hæc in vtranq; partem cauſæ ſolent conuenire. Quare conſiderare hæc, quæ expoſuimus, oportebit. Facilius autem ad inuentionem animus incedet, ſi geſti negotii, & ſuam & aduerſarii narrationem ſæpe, & diligẽter pertractabit, & quid quæq; pars ſuſpicionis habebit, eliciens conſiderabit. Quare, quo conſilio, qua ſpe perficiendi quidq; factũ ſit: cur hoc modo potius, quàm illo: cur ab hoc potius, quàm ab illo: cur nullo adiutore, aut cur hoc: cur nemo ſit conſcius, aut cur ſit, aut cur hic ſit: cur hoc antè factum ſit, cur hoc antè factum non ſit: cur hoc in ipſo negotio, cur hoc poſt negotium: aut quid factum de induſtria, aut quid rem ipſam conſecutũ ſit: conſtétne oratio, aut cum re, aut ipſa ſecum: hoc huiúſne rei ſit ſignum, an illius, an huius & illius, & vtrius potius: quid factum ſit, quod nõ oportuerit; aut non factum, quod oportuerit. Cùm animus hac intentione omneis totius negotii parteis conſiderabit, tum illi ipſi in medium conſeruati loci procedent, de quibus antè dictum eſt: & cùm ex ſingulis, tum ex coniunctis argumenta certa naſcentur. Quorũ argumentorum pars probabili, pars neceſſario in genere verſabitur. Accedunt autẽ ad coniecturã ſæpe quæſtiones, teſtimonia, rumores, quę cõtra omnia vterq; ſimili via pręceptorum torquere ad ſuæ cauſę commodum debebit. Nam & ex quæſtione ſuſpiciones, & ex teſtimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, vt ex cauſa, & ex perſona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ii videntur errare, qui hoc genus ſuſpicionum artificii non putant indigere, & ii, qui aliter hoc de genere, ac de omni cõiectura præcipiendũ putãt. Omnis enim iiſdem ex locis coniectura ſumenda eſt. Nam & eius, qui in quæſtione aliquid dixerit, & eius, qui in teſtimonio, & ipſius rumoris cauſa & veritas ex iiſdem attributionibus reperietur. Omni autem in cauſa pars argumentorum eſt adiuncta ei cauſæ ſolùm quæ dicitur, & ab ipſa ita ducta, vt ab ea ſeparatim in omneis eiuſdem generis cauſas transferri non ſatis commodè poſſit. Pars autem eſt peruagatior: & aut in omneis eiuſdem generis, aut in pleraſque cauſas accommodata. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas cauſas poſſunt, locos cõmuneis nominauimus. Nam locus communis aut certæ rei quandam continet amplificationem: vt ſi quis hoc velit oſtendere, eum, qui parentem ne-

carit, maximo ſupplicio eſſe dignum: quo loco niſi perorata, & probata cauſa, non eſt vtendum. Aut dubiæ, quæ ex contrario quoq; habeat probabiles rationes argumentandi: vt, ſuſpicionibus credi oportere, & contrà, ſuſpicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium, aut per indignationem, aut per conqueſtionem inducitur, de quibus antè dictum eſt: pars per aliquam probabilem vtraque ex parte rationem. Diſtinguitur autem oratio atque illuſtratur maximè, rarò inducendis locis communibus, & aliquo loco iam certioribus illis auditoribus & argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cùm diligenter aliquis proprius cauſæ locus tractatus eſt, & auditoris animus aut renouatur ad ea quæ reſtant, aut omnibus iam dictis exſuſcitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & ſuauitatis, & grauitatis plurimum conſiſtit, & omnia, quæ in inuentione verborum & ſententiarum aliquid habent dignitatis, in communeis locos conferuntur. Quare, non vt cauſarum, ſic oratorum quoque multorum communes loci ſunt. Nam niſi ab iis, qui multa exercitatione magnam ſibi & verborum, & ſententiarum copiam comparauerint, tractari non poterunt ornatè, & grauiter, quemadmodum natura ipſorum deſiderat. Atque hoc ſit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus, in coniecturalem conſtitutionem qui loci communes incidere ſoleant. Suſpicionibus credi oportere, & non oportere. Rumoribus credi oportere, & non oportere. Teſtibus credi oportere, & non oportere. Quæſtionibus credi oportere, & non oportere. Vitam antè actam ſpectari oportere, & non oportere. Eiuſdem eſſe qui in illa re peccarit, & hoc quoque admiſiſſe, & non eſſe eiuſdẽ. Maximè ſpectari cauſam oportere, & non oportere. At hi quidem, & ſi qui eiuſmodi ex proprio argumento communes loci naſcentur, in contrarias parteis diducentur. Certus autem locus eſt accuſatoris, per quem auget facti atrocitatem; & alter, per quem negat malorum miſereri oportere. Defenſoris, per quem calumnia accuſatorũ cum indignatione oſtenditur, & per quem cum conqueſtione miſericordia captatur. Hi, & cæteri omnes loci communes, ex iiſdem præceptis ſumuntur, qui-

bus

bus cæteræ argumentationes: ſed illæ tenuius,& acutius,& ſubtilius tractantur; hi autem grauius,& ornatius, & cùm verbis,tum etiam ſententiis excellentibus. In illis enim finis eſt,vt id, quod dicitur,verum eſſe videatur. In his tametſi hoc quoq; videri oportet, tamen finis eſt amplitudo. Nunc ad aliam conſtitutionem tranſeamus.

CVM eſt nominis controuerſia, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiua dicitur. Eius generis exẽplo nobis poſita ſit hæc cauſa: C. Flaminius,is qui cos. Rempub.malè geſſit bello Punico ſecũdo, cùm trib.pleb. eſſet inuito ſenatu, & omnino contra voluntatem omnium optimatum, per ſeditionem ad populum legem agrariam ferebat. Hunc pater ſuus concilium plebis habentem de templo deduxit: accerſitur maieſtatis. Intentio eſt: Maieſtatem minuiſti, quòd tribunum pleb. de templo deduxiſti. Depulſio eſt: Non minui maieſtatem. Quæſtio eſt: Maieſtatémne minuerit. Ratio: In filium enim, quàm habebam poteſtatem, ea vſus ſum. Rationis infirmatio: At enim, qui patria poteſtate, hoc eſt, priuata quadam, tribunitiam poteſtatem,hoc eſt,populi poteſtatem infirmat, minuit is maieſtatem. Iudicatio eſt: Minuátne is maieſtatem, qui in tribunitiam poteſtatem patria poteſtate vtatur. Ad hanc iudicationem argumentationes omneis afferri oportebit. Ac ne quis fortè arbitretur, nos non intelligere aliam quoque incidere conſtitutionem in hanc cauſam, eam nos partem ſolam ſumimus, in qua præcepta nobis dandà ſunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quiuis omni in cauſa, ſi diligenter attendet, omneis videbit conſtitutiones, & earum parteis, & controuerſias, ſi quæ fortè in eas incident. Nam de omnibus perſcribemus. Primus ergo accuſatoris locus eſt, eius nominis, cuius de vi quæritur, breuis & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo: Maieſtatem minuere, eſt, de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorum, quibus populus poteſtatẽ dedit, aliquid derogare. Hoc ſic breuiter expoſitum, pluribus verbis eſt, & rationibus confirmandum, & ita eſſe, vt deſcripſeris, oſtendendum. Poſtea ad id, quod definieris, factum eius, qui accuſabitur, adiungere oportebit, & ex eo, quod oſtenderis eſſe, verbi cauſa, Maieſtatem minuere, do-

cere aduerſarium maieſtatem minuiſſe,& hunc locum totum communi loco confirmare,per quem ipſius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. Pòſt erit infirmanda aduerſariorum deſcriptio.Ea autem infirmabitur,ſi falſa demonſtrabitur. Hoc ex opinione hominum ſumetur, cùm quemadmodum,& quibus in rebus homines in conſuetudine ſcribendi,aut ſermocinandi eo verbo vti ſoleant,conſiderabitur.Item infirmabitur, ſi turpis, aut inutilis eſſe oſtendetur eius deſcriptionis approbatio,& ſi, quæ incommoda conſecutura ſint, eo conceſſo, oſtendetur. Id autem ex honeſtatis & vtilitatis partibus ſumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et ſi cum definitione noſtrâ aduerſariorum definitionem conferemus; & noſtram,veram, honeſtam,vtilē eſſe demonſtrabimus,illorum cōtrà. Quærimus autem res, aut maiori,aut minori,aut pari in negotio ſimiles,ex quibus affirmetur noſtra deſcriptio. Iā ſi res plureis erunt definiēdæ: vt ſi quæratur,fur ſit,an ſacrilegus,qui vaſa ex priuato ſacra ſurripuerit, erit vtendum pluribus definitionibus. Deinde ſimili ratione cauſa tractanda. Locus autem communis in eius malitiam, qui non modò rerum, verùm etiam verborum poteſtatem ſibi arrogare conetur, vt & faciat quod velit, & id, quod fecerit, quo velit nomine appellet. Deinde defenſoris primus locus eſt, item nominis breuis & aperta, & ex opinione hominū deſcriptio, hoc modo: Maieſtatem minuere eſt, aliquid de Republ. cùm poteſtatē non habeas, adminiſtrare. Deinde huius confirmatio eſt, ſimilibus, & exemplis, & rationibus. Poſtea ſui facti ab illa definitione ſeparatio. Deinde locus communis, per quem facti vtilitas, aut honeſtas adaugetur. Deinde ſequitur aduerſariorum definitionis reprehenſio, quæ iiſdem ex locis omnibus, quos accuſatori præſcripſimus,conficitur:& cætera pôſt eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defenſoris, is, per quem indignabitur, accuſatorem ſui periculi cauſa non res ſolùm conuertere, verùm etiam verba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accuſatorum demonſtrandæ, aut miſericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut è miſericordia deterrendi cauſa ſumuntur,

ſumuntur, ex periculi magnitudine, non ex cauſæ genere ducuntur. Quare non in omnem cauſam, ſed in omne cauſæ genus incidunt. Eorum mentionem in coniecturali conſtitutione fecimus. Inductione autem eorum, cùm cauſa poſtulabit, vtemur.

Cvm autem actio translationis aut commutationis indigere videtur, quòd non aut is agit quem oportet, aut cum eo quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oportet, cōſtitutio translatiua appellatur. Huius nobis exempla permulta opus ſunt, ſi ſingula translationum genera quæramus: ſed quia ratio præceptorū ſimilis eſt, exemplorum multitudine ſuperſedendum eſt. Atque in noſtra quidem conſuetudine multis de cauſis fit, vt rarius incidant translationes. Nam & prætoriis exceptionibus multæ excluduntur actiones, & ita ius ciuile habemus conſtitutum, vt à cauſa cadat is, qui non quemadmodum oportet egerit. Quare in iure plerunque verſantur. Ibi enim & exceptiones poſtulantur, & quodammodo agendi poteſtas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum conſtituitur. In ipſis autem iudiciis rarius incidunt, & tamē ſiquando incidunt, eiuſmodi ſunt, vt per ſe minus habeant fortitudinis, confirmentur autem aſſumpta alia aliqua conſtitutione. Vt in quodam iudicio, cùm venefici cuiuſdā nomen eſſet delatum, & quia parricidii cauſa ſubſcripta eſſet, extra ordinem eſſet acceptum, cùm in accuſatione alia quædam crimina teſtibus & argumentis confirmarentur, parricidii autem ſolùm mentio facta eſſet, defenſor in hoc ipſo multum oportet vt diu conſiſtat, cùm de nece parentis nihil demonſtratum ſit, indignum facinus eſſe, ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur. Id autem ſi damnaretur, fieri neceſſe eſſet, quoniam & id cauſæ ſubſcriptum, & ex ea re nomen extra ordinem ſit acceptum. Ea igitur pœna ſi affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea pœna damnationem neceſſariò conſequatur. Hîc defenſor pœnæ commutationem ex translatiuo genere inducendo totam infirmabit accuſationem. Veruntamen cæteris quoque criminibus defendendis coniecturali conſtitutione translationem confirmabit. Exemplum autem translationis in cauſa nobis poſitum ſit huiuſmodi:

Cùm ad vim faciendam quidam armati veniſſent, armati contrà præſtò fuerunt, & cuidam equiti Romano quidam ex armatis reſiſtēti gladio manum præcîdit. Agit is, cui manus præciſa eſt iniuriarum: poſtulat is, quicum agitur, à prætore exceptionem, extra quam in reum capitis præiudicium fiat. Hîc is, qui agit, iudicium purum poſtulat: Ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæſtio eſt: Excipiendum ſit, an non. Ràtio: Non enim oportet in recuperatorio iudicio eius maleficii, de quo inter ſicarios quæritur, præiudicium fieri. Infirmatio rationis: Eiuſmodi ſunt iniuriæ, vt de his indignum ſit non primo quoque tempore iudicari. Iudicatio; Atrocitas iniuriarum ſatíſne cauſę ſit. Quare dum de ea iudicetur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudicium comparatum ſit, præiudicetur. atq; exemplum quidem hoc eſt. In omni autem cauſa ab vtroque quæri oportebit, à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut quid ſtatui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de quibus pòſt dicendum eſt, ſumi oportebit, & ratiocinari quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat, & videre vtrum malitia quid aliud agatur, aliud ſimuletur, an ſtultitia, an neceſſitudine, quòd alio modo agi non poſſit, an occaſione agendi ſic ſit iudicium, aut actio conſtituta, an rectè ſine vlla re eiuſmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet, fugere iudicium, ac pœnam, quia cauſæ diffidat. A translatione autem omnium fore perturbationem, ſi non ita res agatur, & in iudicium veniat quo pacto oporteat: hoc eſt, ſi aut cum eo agatur, quicum non oporteat; aut alia pœna, alio crimine, alio tempore, atque hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ cōſtitutiones, quæ parteis non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem conſtitutionem & parteis eius conſideremus.

Cvm & facto, & facti nomine conceſſo, neq; vlla actionis illata controuerſia, vis & natura & genus negotii ipſius quæritur, conſtitutionem generalem appellamus. Huius primas eſſe parteis duas nobis videri diximus, negotialem, & iuridicialem. Negotialis eſt, quæ in ipſo negotio iuris ciuilis habet implicita controuerſiam. Ea eſt huiuſmodi: Quidam

dam pupillum hæredem fecit: pupillus autem antè mortuus eſt, quam in ſuam tutelam veniret. De hæreditate ea, quæ pupillo venit, inter eos, qui patris pupilli hæredes ſecundi ſunt, & inter agnatos pupilli controuerſia eſt, poſſeſſio hæredum ſecundorum eſt. Intentio eſt agnatorum: Noſtra pecunia eſt, de qua is, cuius agnati ſumus, teſtatus non eſt. Depulſio eſt: Imo noſtra, qui hæredes ſecundi teſtamēto patris ſumus. Quæſtio eſt: Vtrorum ſit. Ratio eſt: Pater enim & ſibi, & filio teſtamentum ſcripſit, dum is pupillus eſſet. Quare, quæ filii fuerunt, teſtamento patris noſtra fiant neceſſe eſt. Infirmatio eſt rationis: Imò pater ſibi ſcripſit, & ſecundum hæredem nō filio, ſed ſibi iuſſit eſſe. Quare præterquā quod ipſius fuit in teſtamento, vllius veſtrum eſſe non poteſt. Iudicatio: Poſsítne quiſquam de filii pupilli re teſtari. An hæredes ſecundi ipſius patrisfamiliâs, nō filii quoque eius pupilli hæredes ſint. Atque hoc non alienum eſt, quod ad multa pertineat, ne aut nuſquam, aut vſquequaque dicatur, hîc admonere. Sunt cauſæ, quæ plureis habent rationes in ſimplici conſtitutione: quod fit, cùm id quod factum eſt, aut quod defenditur, pluribus de cauſis rectum, aut probabile videri poteſt: vt in hac ipſa cauſa. Supponatur enim ab hæredibus hæc ratio: Vnius enim pecuniæ plures diſſimilibus de cauſis hæredes eſſe non poſſunt: nec vnquam factum eſt, vt eiuſdem pecuniæ alius teſtamento, alius lege hæres eſſet. Infirmatio autem hæc erit: Non eſt vna pecunia, propterea quòd altera iam erat pupilli aduentitia, cuius hæres non illo in tempore in teſtamento quiſquam ſcriptus erat, ſi quid pupillo accidiſſet: & de altera patris etiam nunc mortui voluntas plurimùm valebat, quæ iam mortuo pupillo ſuis hæredibus concedebat. Iudicatio eſt: Vnáne pecunia fuerit: aut, ſi hac erunt vſi infirmatione, Poſſe plures eſſe vnius hæredes pecuniæ diſſimilibus de cauſis; de eo ipſo iudicatio naſcitur, Poſsíntne eiuſdē pecuniæ plures diſſimilibus generibus eſſe hæredes. Ergo vna in conſtitutione intellectum eſt, quomodo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea iudicationes plures fiant. Nunc huius generis præcepta videamus. Vtriſque, aut etiam omnibus, ſi plures ambigent, ius ex quibus rebus conſtet, eſt conſiderādum. Initium ergo eius ab natura ductum videtur. Quædā

autem ex vtilitatis ratione, aut perſpicua nobis, aut obſcura in conſuetudinem veniſſe: pòſt autem approbata. Quædam aut à conſuetudine, aut verò vtilia viſa, legibus eſſe firmata. Ac naturæ quidem ius eſt, quod nobis non opinio, ſed quędam innata vis afferat; vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſeruantiam, veritatem. Religionem, eã, quæ in metu & cæremonia deorum ſit, appellant: Pietatẽ, quæ erga patriam, aut parenteis, aut alios ſanguine coniunctos officium conſeruare moneat. Gratiam, quæ in memoria & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum obſeruantiam teneat. Vindicationem, per quam, vim & contumeliam defendendo, aut vlciſcendo propulſamus à nobis, & à noſtris, qui nobis eſſe chari debent, & per quam peccata punimus. Obſeruantiam, per quam ætate, aut ſapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedenteis reueremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter quàm confirmauerimus, fiat, aut factum, aut futurum ſit: ac naturæ quidem iura minus ipſa quæruntur ad hanc controuerſiã, quòd neque in hoc ciuili iure verſantur, & à vulgari intelligentia remotiora ſunt: ad ſimilitudinem verò aliquam, aut ad rem amplificandam ſæpę ſunt inferenda. Conſuetudinis autem ius eſſe putatur id, quod voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit. In ea autẽ iura ſunt quædam ipſa iam certa propter vetuſtatem. Quo in genere & alia ſunt multa, & eorum multò maxima pars, quæ prætores edicere conſueuerunt. Quædam autem genera iuris iam certa conſuetudine facta ſunt. Quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos cõuenit, quod iam ita iuſtum putatur, vt iure præſtare dicatur. Par, quod in omneis æquabile eſt. Iudicatum, de quo iam antè ſententia alicuius, aut aliquorum conſtitutum eſt. Iam iura legitima ex legibus cognoſci oportebit. His ergo ex partibus iuris quicquid aut ex ipſa re, aut ex ſimili, aut ex maiore, aut ex minore naſci videbitur, quenque attendere, atque elicere pertentando vnamquanque partem iuris oportebit. Locorum autem communium, quoniam (vt antè dictum eſt) duo ſunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationẽ, quid ipſa cauſa det, & quid augeri per communem locum poſſit, & oporteat, confi-

conſiderabitur. Nam certi,qui in omneis incidant loci,præſcribi non poſſunt:in pleriſq; fortaſſe ab autoritate iuriſcōſultorum & contra autoritatem dici oportebit. Attendendū eſt autem in hac, & in omnibus, num quos locos communeis, præter eos quos expoſuimus,ipſa res oſtendat. Nunc iuridiciale genus,& parteis eius conſideremus.

IVRIDICIALIS eſt,in qua æqui & iniqui natura , & præmii aut pœnæ ratio quæritur. Huius partes ſunt duæ, quarum alteram abſolutam, alterā aſſumptiuā nominamus. Abſoluta eſt,quæ ipſa in ſe,non vt negotialis implicitè & abſconditè,ſed patentius & expeditius recti, & non recti quæſtionem continet. Ea eſt huiuſmodi: Cùm Thebani Lacedæmonios bello ſuperauiſſent,& ferè mos eſſet Graiis, cùm inter ſe bellum geſſiſſent, vt ii, qui viciſſent, trophæum aliquod in finibus ſtatuerent victoriæ modò in præſentia declarandæ cauſa, non vt in perpetuum belli memoria maneret,æneum ſtatuerunt trophæum. Accuſantur apud Amphictyonas,id eſt, apud commune Græciæ concilium. Intentio eſt: Nō oportuit. Depulſio eſt: Oportuit. Quæſtio eſt: Oportueritne Ratio eſt: Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, vt eius æterna inſignia poſteris noſtris relinquere vellemus. Infirmatio eſt: Attamen æternum inimicitiarum monimentum Graios de Graiis ſtatuere non oportet. Iudicatio eſt: Cum ſummæ virtutis celebrandæ cauſa Graii de Graiis æternum inimicitiarum monimentum ſtatuerint, rectène, aut contrà fecerint. Hanc ideo rationem ſubiecimus, vt hoc cauſæ genus ipſum, de quo agimus, cognoſceretur. Nam ſi eam ſuppoſuiſſemus, qua fortaſſe vſi ſunt, Non enim iuſtè, neque piè bellum geſſiſtis: in relationem criminis dilaberemur, de qua pòſt loquemur. Vtrunque autem cauſæ genus in hanc cauſam incidere perſpicuū eſt. In hanc argumentationes ex iiſdem locis ſumendæ ſunt, atque in cauſam negotialem, de qua antè dictum eſt. Locos autem communes & ex cauſa ipſa, ſi quid inerit indignationis, aut conqueſtionis, & ex iuris vtilitate & natura multos & graueis ſumere licebit, & oportebit, ſi cauſæ dignitas videbitur poſtulare. Nunc aſſumptiuam partem iuridicialis cōſideremus. Aſſumptiua igitur tūc dicitur, cùm ipſum ex ſe factum probari non poteſt, aliquo autem foris adiuncto

argumento defenditur. Eius partes ſunt quatuor, comparatio, relatio criminis, remotio criminis, conceſſio. Comparatio eſt, cùm aliquod factum, quod per ſeipſum non ſit probandum, ex eo, cuius id cauſa factum eſt, defenditur. Ea eſt huiuſmodi: Quidam Imperator cùm ab hoſtibus circunſideretur, neque effugere vllo modo poſſet, depactus eſt cum eis, vt arma & impedimenta relinqueret, milites educeret: itaque fecit: armis & impedimentis amiſſis, præter ſpem milites conſeruauit. Accuſatur maieſtatis. Incurrit huc definitio quid ſit lædere maieſtatem: ſed nos hunc locum, de quo agimus, conſideremus. Intentio eſt: Nō oportuit arma, & impedimenta relinquere. Depulſio eſt: Oportuit. Quæſtio eſt: Oportueritne. Ratio eſt: Milites enim omnes periiſſent. Infirmatio eſt aut coniecturalis, Non periiſſent: aut altera coniecturalis, Non ideo feciſti. ex quibus ſunt iudicationes, Periiſſéntne; &, Ideóne fecerit: aut hæc comparatiua, cuius nunc indigemus, At enim ſatius fuit amittere milites, quàm arma & impedimenta hoſtibus concedere. Ex qua iudicatio naſcitur: Cùm omnes perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionem veniſſent, vtrùm ſatius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem venire. Hoc cauſæ genus ex his locis tractari conueniet. Oportebit adhibere cæterarū quoque conſtitutionum rationem atque præcepta; ac maximè coniecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo, quod crimini dabitur, ii, qui accuſabuntur, comparabunt. Id fiet, ſi aut id, quod dicent defenſores futurum fuiſſe, niſi id factum eſſet, quo de facto iudicium eſt, futurum fuiſſe negabitur: aut ſi alia ratione, & aliam ob cauſam, ac dicet ſe reus feciſſe, demonſtrabitur eſſe factum. Eius rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio, ex cōiecturali conſtitutione ſumetur. Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in iudicium, ſicut in hac cauſa, (nam maieſtatis accerſitur) definitione, & definitionis præceptis vti oportebit. Atque hæc quidem plerunque in hoc genere incidunt, vt coniectura & definitione vtendum ſit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, eius generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. Nam accuſatori maximè eſt in hoc elaborandum, vt id ipſum factū, propter quod ſibi reus concedi putat oportere, quam plurimis infirmet rationibus. Quod facile

eſt,

eſt, ſi quamplurimis constitutionibus aggrediatur id improbare. Ipſa autem comparatio ſeparata à cæteris generibus controuerſiarũ ſic ex ſua vi cõſiderabitur, ſi illud, quod comparabitur, aut non honeſtum, aut non vtile, aut non neceſſarium fuiſſe, aut non tantopere vtile, aut non tantopere honeſtum, aut non tantopere neceſſarium fuiſſe demõſtrabitur. Deinde oportet accuſatorem illud, quod ipſe arguat, ab eo, quod defenſor comparat, ſeparare. Id autem faciet, ſi demonſtrabitur non ita fieri ſolere, neque oportere, neque eſſe rationem quare hoc propter hoc fiat, vt, propter ſalutem militum, ea, quæ ſalutis cauſa comparata ſunt, hoſtibus tradantur. Poſtea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id, quod arguitur, cum eo, quod factum ab defenſore laudatur, aut faciendum fuiſſe demõſtratur, contendere, & hoc extenuando, maleficii magnitudinem ſimul adaugere. Id fieri poterit, ſi demonſtrabitur honeſtius, vtilius, magis neceſſarium fuiſſe illud, quod vitarit reus, quàm illud quod fecerit. Honeſti autem, & vtilis, & neceſſarii vis & natura, in deliberationis præceptis cognoſcetur. Deinde oportebit ipſam illam comparatiuam iudicationem exponere tanquam cauſam deliberatiuam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam antè expoſuimus: Cùm omnes perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionem veniſſent, vtrum ſatius fuerit perire milites, an ad hãc pactionẽ venire. Hoc ex locis deliberationis, quaſi aliquam in conſultationẽ res veniat, tractari oportebit. Defenſor autem, quibus in locis ab accuſatore aliæ conſtitutiones erunt inductæ, in iis ipſe quoque ex iiſdem conſtitutionibus defenſionem comparabit: cæteros autem omneis locos, qui ad ipſam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt accuſatoris, in eum qui, cùm de facto turpi aliquo, aut inutili, aut vtroque fateatur, quærat tamen aliquam defenſionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defenſoris eſt, nullum factum inutile, neque turpe, neque item vtile, neque honeſtum putari oportere, niſi quo animo, quo tempore, qua de cauſa factum ſit, intelligatur. Qui locus ita communis eſt, vt bene tractatus in hac cauſa, magno ad perſuadendum momento futurus ſit. Et alter lo-

cus, per quem magna cum amplificatione beneficii magnitudo ex vtilitate, aut honeſtate, aut facti neceſſitudine demonſtratur. Et tertius, per quem res expreſſa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, vt ipſi ſe quoque idem facturos fuiſſe arbitrentur, ſi ſibi illa res, atque ea faciendi cauſa, per idem tempus accidiſſet.

Relatio criminis eſt, cùm reus id, quod agitur confeſſus, alterius ſe inductum peccato, iure feciſſe demonſtrat. Ea eſt huiuſmodi: Horatius occiſis tribus Curiatibus, & duobus amiſſis fratribus, domum ſe victor recepit. Is animaduertit ſororem ſuam de fratrum morte non laborantem, ſponſi autem nomen appellantem identidem Curiatis cùm gemitu & lamentatione: indignè paſſus, virginem occîdit: accuſatur. Intentio eſt, Iniuria ſororem occidiſti. Depulſio eſt: iure occidi. Quæſtio eſt: Iuréne occiderit. Ratio eſt: Illa enim hoſtium mortem lugebat, fratrum negligebat, me & populum Romanũ viciſſe moleſtè ferebat. Infirmatio eſt: Tamen à fratre indemnatã necari nõ oportuit. ex qua iudicatio fit: Cùm Horatia fratrũ mortẽ negligeret, hoſtium lugeret, de fratris & pop. Rom. victoria nõ gauderet, oportueritne eam à fratre indemnatã necari. Hoc in genere cauſæ, primũ ſi quid ex cæteris dabitur cõſtitutionibus, ſumi oportebit, ſicut in comparatione præceptum eſt. Poſtea ſi qua facultas erit, per aliquã conſtitutionem illum, in quem crimẽ transfertur, defendere. Deinde leuius eſſe illud, quod in alterum peccatum reus transferat, quàm quod ipſe ſuſceperit. Poſtea translationis partibus vti, & oſtendere à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore, aut agi, aut iudicari, aut ſtatui de ea re conuenerit: ac ſimul oſtendere, nõ oportuiſſe antè ſupplicium, quàm iudicium interponere. Tum leges quoq; & iudicia demonſtranda ſunt, per quę potuerit id peccatum, quod ſponte ſua reus punitus ſit, moribus & iudicio vindicari. Deinde negare debębit, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipſe, qui conferat, iudicium fieri noluerit: & id, quod iudicatũ non ſit, pro infecto haberi oportere. Poſtea impudentiã demonſtrare eorũ, qui eum nũc apud iudices accuſent, quẽ ſine iudicibus ipſi condemnarint: & de eo iudiciũ faciant, de quo iam ipſi ſuppliciũ ſumpſerint. Poſtea perturbationem iudicii futurã dicemus, & iudices

& iudices longius, quàm poteſtatem habeant, progreſſuros, ſi ſimul & de reo, & de eo, quem reus arguat, iudicarint. Deinde hoc ſi conſtitutum ſit, vt peccata homines peccatis, & iniurias iniuriis vlciſcantur, quantum incommodorũ conſequatur. Ac ſi idem facere ipſe, qui nũc accuſat, voluiſſet, ne hoc quidem ipſo quicquã opus fuiſſet iudicio: ſi verò cæteri quoque idem faciant, omnino iudicium nullũ futurũ. Poſtea demonſtrabitur, ne ſi iudicio quidem illa damnata eſſet, in quam id crimen ab reo cõferatur, potuiſſe hunc ipſum de illa ſupplicium ſumere. Quare eſſe indignum, eum, qui ne de damnata quidem pœnas ſumere potuiſſet, de ea ſuppliciũ ſumpſiſſe, quæ ne adducta quidem ſit in iudicium. Deinde poſtulabit, vt legẽ, qua lege fecerit, proferat. Deinde, quemadmodum in comparatione præcipiebamus, vt illud, quod comparabatur, extenuaretur ab accuſatore quàm maximè; ſic in hoc genere oportebit illius culpã, in quẽ crimen transferetur, cum huius maleficio, qui ſe iure feciſſe dicat, comparare. Poſtea demonſtrandũ eſt, non eſſe illud eiuſmodi, vt ob id hoc fieri conueniret. Extrema eſt, vt in comparatione aſſumptio iudicationis, & de ea per amplificationẽ ex deliberationis præceptis dictio. Defenſor autẽ quæ per alias cõſtitutiones inducentur, ex iis locis qui traditi ſunt, infirmabit. Ipſam autẽ relationẽ comprobabit, primùm augẽdo eius, in quem refert, crimen, culpam, & audaciam, & quammaximè per indignationem, ſi res feret, iuncta conqueſtione, ante oculos ponendo. Poſtea leuius demonſtrando reum punitũ, quàm ſit ille promeritus: & ſuum ſupplicium cum illius iniuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accuſatore tractati, vt refelli, & contrariam in partem conuerti poſſint, quo in genere ſunt tres extremi, contrariis rationibus infirmare. Illa autẽ acerrima accuſatorũ criminatio, per quam perturbationẽ fore omnium iudiciorũ demonſtrant, ſi de indemnato ſupplicii ſumendi poteſtas data ſit, leuabitur. Primùm ſi eiuſmodi demonſtrabitur iniuria, vt non modò viro bono, verùm etiã homini libero videatur non fuiſſe toleranda. Deinde ita perſpicua, vt ne ab ipſo quidem, qui feciſſet, in dubiũ vocaretur. Deinde eiuſmodi, vt in eã is maximè debuerit animaduertere, qui animaduerterit, vt non tam rectum, non tam fuerit honeſtum in iudicium

illam rem peruenire, quàm eo modo, atque ab eo vindicari, quo modo, & à quo ſit vindicata. Poſtea ſic rem fuiſſe apertam, vt iudicium de ea referi nihil attinuerit. Atq; hîc demonſtrandum eſt rationibus, & rebus ſimilibus, permultas ita atroces, & perſpicuas res eſſe, vt de his non modò non neceſſe ſit, ſed ne vtile quidem, quin mox iudicium fiat, expectare. Locus communis accuſatoris in eum, qui cùm id, quod arguitur, negare non poſſit, tamen aliquid ſibi ſpei comparet ex iudiciorum perturbatione. Atque hîc vtilitatis iudiciorum demonſtratio, & de eo conqueſtio, qui ſupplicium dederit indemnatus: in eius autem, qui ſumpſerit, audaciam & crudelitatem, indignatio. Ab defenſore, in eius, quem vltus ſit, audaciam ſui conqueſtione, rem non ex nomine ipſius negotii, ſed ex conſilio eius qui fecerit, & cauſa, & tempore conſiderari oportere: quid mali futurum ſit, aut ex iniuria, aut ex ſcelere alicuius, niſi tanta & tam perſpicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquã rem, quam charam eſſe omnibus, aut neceſſe eſt, aut oportet eſſe, fuerit vindicata. Remotio criminis eſt, cùm eius intentio facti, quod ab aduerſario infertur, in alium, aut in aliud dimouetur. Id fit bipartitò. Nam tum cauſa, tum res ipſa remouetur. Cauſæ remotionis hoc nobis exemplo ſit: Rhodii quoſdam legarunt Athenas. Legatis quæſtores ſumptum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non ſunt. Accuſantur. Intentio eſt; Proficiſci oportuit. Depulſio eſt: Non oportuit. Quæſtio eſt: Oportuerítne. Ratio eſt: Sumptus enim, qui de publico dari ſolet, is ab quæſtore non eſt datus. Infirmatio eſt: Vos tamen id, quod publicè vobis datum erat negotii, conficere oportebat. Iudicatio eſt: Cùm iis, qui legati erant, ſumptus, qui debebatur de publico, nõ daretur, oportuerítne eos cõficere nihilominus legationem. Hoc in genere primùm, ſicut in cæteris, ſi quid aut ex coniecturali, aut ex alia conſtitutione ſumi poſſit, videri oportebit. Deinde pleraque ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoq; cauſam conuenire poterunt. Accuſator autem illum, cuius culpa id factum reus dicet, primùm defendet, ſi poterit: ſin minus poterit, negabit ad hoc iudicium illius, ſed huius, quem ipſe accuſet, culpam pertinere. Poſtea dicet, ſuo quemque

officio

officio conſulere oportere: nec ſi ille peccaſſet, hunc oportuiſſe peccare. Deinde ſi ille deliquerit, ſeparatim illum, ſicut hunc, accuſari oportere, & non cum huius defenſione coniungi illius accuſationem. Defenſor autem cùm cætera, ſi qua ex aliis incident conſtitutionibus, pertractarit, de ipſa remotione ſic argumentabitur. Primùm, cuius acciderit culpa demonſtrabit. Deinde, cùm id aliena culpa accidiſſet, oſtendet ſe aut non potuiſſe, aut non debuiſſe id facere, quod accuſator dicat oportuiſſe. Quòd non potuerit, ex vtilitatis partibus, in quibus eſt neceſſitudinis vis implicata demonſtrabit. Quòd non debuerit, ex honeſtate conſiderabitur. De vtroque diſtinctius in deliberatiuo genere dicetur. Deinde omnia facta eſſe ab reo, quæ in ipſius fuerint poteſtate: quòd minus, quàm conuenerit, factum ſit, culpa id alterius accidiſſe. Deinde in alterius culpa exponenda demonſtrandum eſt, quantum voluntatis & ſtudii fuerit in ipſo: & id ſignis confirmandum huiuſmodi, ex cætera diligentia, ex antè factis, aut dictis: atque hoc ipſi vtile fuiſſe facere, inutile autem non facere, & cum cætera vita magis hoc fuiſſe conſentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fecerit. Sin autem non in hominem certum, ſed in rem aliquam cauſa dimouebitur, vt in hac eadem re, ſi quæſtor mortuus eſſet, & idcirco legatis pecunia data non eſſet, accuſatione alterius, & culpæ depulſione dempta, cæteris ſimiliter vti locis oportebit, & ex conceſſionis partibus, quæ conuenient, aſſumere: de quibus pòſt nobis dicendum erit. Loci autem communes iidem vtriſque ferè, qui ſuperioribus aſſumptiuis incident. Hi tamen certiſſimi: Accuſatoris, facti indignatio: Defenſoris, cùm in alio culpa ſit, aut in ipſo non ſit, ſupplicio reum affici non oportere. Ipſius autem rei fit remotio, cùm id, quod datur crimini, negat neq; ad ſe, neque ad officium ſuum reus pertinuiſſe: nec ſi quod in eo ſit delectum, ſibi attribui oportere. Id genus cauſæ eſt huiuſmodi: in eo fœdere, quod factum eſt quondam cum Samnitibus, quidam adoleſcens nobilis porcā ſuſtinuit iuſſu Imperatoris. Fœdere autem ab ſenatu improbato, & Imperatore Samnitibus dedito, quidam in ſenatu eum quoque dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio eſt: Dedi oportet. Depulſio eſt: Non oportet. Quæſtio eſt: Opor-

teátne. Ratio eſt: Non enim meum fuit officium, nec mea poteſtas, cùm & id ætatis, & priuatus eſſem, & eſſet ſumma cum autoritate & poteſtate imperator, qui videret vt ſatis honeſtum fœdus feriretur. Infirmatio eſt: Attamen quoniã tu particeps factus es in turpiſſimo fœdere ſummæ religionis, dedi te conuenit. Iudicatio eſt: Cùm is, qui poteſtatis nihil habuerit, iuſſu imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendúſne ſit hoſtibus, nécne. Hoc genus cauſæ à ſuperiore hoc differt, quòd in illo concedit ſe reus oportuiſſe facere id, quod fieri dicat accuſator oportuiſſe. ſed alicui rei, aut homini cauſam attribuit, quæ voluntati ſuę fuerit impedimẽto ſine conceſſionis partibus. Nam earũ quædam maior vis eſt, quod paulò pòſt intelligetur. In hoc autem non accuſare alterũ, nec culpam in alium transferre debet, ſed demonſtrare eam rem, nec ad ſe, nec ad poteſtatẽ, neque ad officium ſuum pertinuiſſe, aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit noui, quòd accuſator quoque ſæpe ex remotione criminationem conficit. Vt ſi quis eum accuſet, qui cùm prætor eſſet, in expeditionem ad arma populũ vocarit, cùm c o s s. adeſſent. Nam vt in ſuperiore exemplo reus ab ſuo officio ac poteſtate factũ dimouebat; ſic in hoc ab eius officio ac poteſtate, qui accuſatur, ipſe accuſator factum remouẽdo, hac ipſa ratione confirmat accuſationem. In hac ab vtroque ex omnibus partibus honeſtatis, & omnibus vtilitatis partibus, exemplis, ſignis, ratiocinando, quid cuiusq; officii, iuris, poteſtatis ſit, quæri oportebit, & fuerítne ei quo de agitur, id iuris, officii, poteſtatis attributũ, nécne. Locos autem communes ex ipſa re, ſi quid indignationis ac conqueſtionis habebit, ſumi oportebit.

Conceſſio eſt, per quam non factum ipſum improbatur ab reo, ſed vt ignoſcatur, id petitur. Cuius partes duæ, purgatio, & deprecatio.

Purgatio eſt, per quam eius, qui accuſatur, non factum ipſum, ſed voluntas defenditur. Ea habet parteis treis, imprudentiam, caſum, neceſſitudinem. Imprudentia eſt, cùm ſciſſe aliquid qui arguitur, negatur. Vt apud quoſdam lex erat, Ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidam, cùm aduerſa tempeſtate in alto iactarentur, vouerunt, ſi eo portu, quem conſpiciebant, potiti eſſent, ei Deo, qui ibi eſſet,

ſe vitu-

ſe vitulum immolaturos. Caſu erat in eo portu fanum Dianæ eius, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cùm exiſſent, vitulũ immolauerunt. Accuſantur. Intentio eſt: Vitulum immolaſtis ei deo, cui non licebat. Depulſiò eſt in conceſſione poſita. Ratio eſt: Neſciui non licere. Infirmatio eſt: Tamen quoniam feciſti quod non licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt: Cùm iam fecerit quod nõ oportuerit, & id non oportere neſcierit, ſitne ſupplicio dignus. Caſus autẽ inferetur in conceſſionẽ, cùm demonſtrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obſtitiſſe, vt in hac: Cùm Lacedæmoniis lex eſſet, vt hoſtias niſi ad ſacrificiũ quoddã redemptor præbuiſſet, capitale eſſet: hoſtias is qui redemerat, cùm ſacrificii dies inſtaret, in vrbẽ ex agro cœpit agere: tum ſubitò magnis cõmotus tẽpeſtatibus fluuius Eurotas, is, qui propter Lacedęmonem fluit, ita magnus & vehemens factus eſt, vt eo traduci victimæ nullo modo poſſent. Redẽptor ſuæ voluntatis oſtendendæ cauſa hoſtias conſtituit omneis in littore, vt qui trans flumen eſſent, videre poſſent. Cùm omnes ſtudio eius ſubitam fluminis magnitudinẽ ſcirent fuiſſe impedimento, tamen quidã capitis accerſierunt. Intentio eſt: Hoſtiæ, quas debuiſti, ad ſacrificiũ præſto non fuerunt. Depulſio eſt, conceſſio. Ratio: Flumen enim ſubitò accreuit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio eſt: Tamen, quoniam, quod lex iubet, factum non eſt, ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt: Cùm in ea re redemptor contra legẽ aliquid fecerit, qua in re ſtudio eius ſubita fluminis obſtiterit magnitudo, ſuppliciòne dignus ſit. Neceſſitudo autem infertur, cùm vi quadam reus id, quod fecerit, feciſſe defenditur, hoc modo: Lex eſt apud Rhodios, vt ſi qua roſtrata in portu nauis deprehenſa ſit, publicetur. Cùm magna in altò tempeſtas eſſet, vis ventorũ inuitis nautis Rhodiorũ in portum nauim coegit. Quæſtor nauim populi vocat. Nauis dominus negat publicari oportere. Intẽtio eſt: Roſtrata nauis in portu deprehenſa eſt. Depulſio eſt, conceſſio. Ratio: Vi, & neceſſariò ſumus in portum coacti. Infirmatio eſt: Nauim ex lege tamen populi eſſe oportet. Iudicatio eſt: Cùm roſtratam nauim in portu deprehenſam lex publicarit; cúmq; hæc nauis inuitis nautis vi tempeſtatis in portũ coniecta ſit; oporteátne eam publicari. Horum trium generũ

idcirco vnum in locum contulimus exempla, quòd ſimilis in ea præceptio argumentorũ traditur. Nam in his omnib. primum, ſi quid res ipſa dabit facultatis, coniecturã ab accuſatore induci oportebit, vt id, quod voluntate factum negabitur, conſultò factum ſuſpicione aliquã demonſtretur. Deinde inducere definitionem neceſſitudinis, aut caſus, aut imprudentiæ, & exempla ad eam definitionem adiungere, in quibus imprudentia fuiſſe videatur, aut caſus, aut neceſſitudo, & ab his id, quod reus inferat, ſeparare, id eſt, oſtendere diſſimile, quod leuius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non neceſſarium fuerit. Poſtea demonſtrare, potuiſſe euitari, & hac ratione prouideri potuiſſe, ſi hoc aut illud feciſſet, aut, niſi feciſſet, præcaueri: & definitionibus oſtendere, non hanc imprudentiam, aut caſum, aut neceſſitudinem, ſed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere. Ac ſi qua neceſſitudo turpitudinem videbitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonſtrare, quiduis perpeti, mori deniq; ſatius fuiſſe, quàm eiuſmodi neceſſitudini obtemperare. Atque tum ex his locis, de quibus in negotiali parte dictum eſt, iuris & æquitatis naturam oportebit quærere, & quaſi in abſoluta iuridiciali per ſe hoc ipſum ab rebus omnibus ſeparatim conſiderare. Atque hoc in loco, ſi facultas erit, exemplis vti oportebit, quibus in ſimili excuſatione non ſit ignotum: & contentione, magis illis ignoſcendum fuiſſe, & ex deliberationis partibus turpe, aut inutile eſſe, concedi eam rem, quæ ab aduerſario commiſſa ſit: permagnum eſſe, & magno futurum detrimento, ſi ea res ab iis, qui poteſtatem habent iudicandi, neglecta ſit. Defenſor autem controuerſiis omnibus his partibus poterit vti. Maximè autem in voluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugenda, quæ voluntati fuerit impedimento, & ſe plus, quàm fecerit, facere non potuiſſe, & in omnibus rebus voluntatẽ ſpectari oportere & ſe conuinci non poſſe, quòd non abſit à culpa, & ex ſuo nomine communem hominum infirmitatem poſſe damnari. Deinde nihil indignius eſſe, quàm eum, qui culpa careat, ſupplicio non carere. Loci autem communes accuſatoris, vnus in confeſſione: & alter, quanta poteſtas peccandi relinquatur, ſi ſemel inſtitutum ſit, vt non de facto, ſed de

facti cauſa quæratur. Defenſoris autem conqueſtio calamitatis eius, quæ non culpa, ſed vi maiore quadam acciderit, & de fortunæ poteſtate, & hominum infirmitate, & vti ſuũ animum, non euentum, conſiderent. In quibus omnibus conqueſtionem ſuarum ęrumnarum, & crudelitatis aduerſariorum indignationem ineſſe oportebit. Ac neminem mirari conueniet, ſi aut in iis, aut in aliis exemplis ſcripti quoq; controuerſiam adiunctam videbit. Quo de genere pòſt erit nobis ſeparatim dicendum, propterea, quòd quædam genera cauſarum ſimpliciter, & ex ſua vi conſiderantur: quædam autem ſibi aliud quoque aliquod controuerſiæ genus aſſumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile, in vnamquamque cauſam transferre, quod ex eo quoque genere cõueniet: vt in his exemplis conceſſionis ineſt omnibus ſcripti controuerſia ea, quæ ex ſcripto & ſententia nominatur: ſed quia de conceſſione loquebamur, in eã præcepta dedimus. Alio autem loco de ſcripto & ſententia dicemus. Nunc in alteram conceſſionis partem cõſiderationem intendemus.

Deprecatio eſt, in qua non defenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatio continetur. Hoc genus vix in iudicio probari poteſt, ideo quòd conceſſo peccato, difficile eſt, ab eo, qui peccatorũ vindex eſſe debet, vt ignoſcat, impetrare. Quare parte eius generis, cùm cauſam non in eo conſtitueris, vti licebit. Vt ſi pro aliquo claro, aut forti viro, cuius in Rempublicam multa ſint beneficia, dixeris, poſſis, cùm videaris non vti deprecatione, vti tamen, ad hunc modum: Quòd ſi, iudices, hic pro ſuis beneficiis, pro ſuo ſtudio, quod in vos habuit ſemper, tali ſuo tempore multorum ſuorum rectè factorum cauſa, vni delicto vt ignoſceretis poſtularet, tamen dignum veſtra manſuetudine, dignum virtute huius eſſet, iudices, à vobis hanc rem hoc poſtulante impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum communem ad ignoſcendi voluntatem ducere. Quare hoc genus, quanquam in iudiciis non verſatur, niſi quadam ex parte: tamen quia & pars ipſa inducenda nonnunquam eſt, & in ſenatu, aut in concilio ſæpe omni in genere tractanda, in id quoque præcepta ponemus. Nam in ſenatu, & in concilio de Siphace diu deliberatum eſt, & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimium, & eius conſilium diu ductum eſt. Et magis in hoc

quidem ignoſcendi, quàm cognoſcendi, poſtulatio valuit. Nam, ſemper animo bono ſe in populum Rom. fuiſſe, nõ tam facilè probabat, cùm coniecturali conſtitutione vteretur, quàm vt propter poſterius beneficium ſibi ignoſceretur, cũ deprecationis parteis adiungeret. Oportebit igitur, eum, qui, ſibi vt ignoſcatur, poſtulabit, commemorare, ſi qua ſua poterit beneficia: &, ſi poterit, oſtendere ea maiora eſſe, quàm hæc quæ deliquerit, vt plus ab eo boni, quã mali profectum eſſe videatur. Deinde maiorum ſuorum beneficia, ſi qua extabunt, proferre. Deinde oſtendere non odio, neq; crudelitate feciſſe quod fecerit, ſed aut ſtultitia, aut impulſu alicuius, aut aliqua honeſta, aut probabili cauſa. Poſtea polliceri, & confirmare ſe, & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui ſibi ignouerint, confirmatum, omni tempore à tali ratione abfuturum. Deinde ſpem oſtendere, aliquo ſe in loco, magno iis, qui ſibi conceſſerint, vſui futurũ. Poſtea ſi facultas erit, ſe aut conſanguineum, aut iam à maioribus in primis amicum eſſe demonſtrabit, & amplitudinem ſuæ voluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui ſe ſaluum velint, & dignitatem oſtendere, & cætera ea, quæ perſonis ad honeſtatem, & amplitudinem ſunt attributa, cum conqueſtione, ſine arrogantia, in ſe eſſe demonſtrabit, vt honore potius aliquo, quã vllo ſupplicio dignus eſſe videatur. Deinde cæteros proferre quibus maiora delicta conceſſa ſunt. Ac multùm proficiet, ſi ſe miſericordem in poteſtate, & propenſum ad ignoſcendum fuiſſe oſtendet. Atque ipſum illud peccatũ erit extenuandum, vt quàm minimùm obfuiſſe videatur, & aut turpe, aut inutile demonſtrandum, tali de homine ſupplicium ſumere. Deinde locis communibus miſericordiam captare oportebit ex iis præceptis, quæ in primo libro ſunt expoſita. Aduerſarius autem malefacta augebit, nihil imprudenter, ſed omnia ex crudelitate & malitia facta dicet. Ipſum immiſericordem, ſuperbum fuiſſe, &, ſi poterit, oſtendet ſemper inimicum fuiſſe, & amicum fieri nullo modo poſſe. Si beneficia proferet, aut aliqua de cauſa facta, non propter beneuolentiam demonſtrabit, aut poſtea odium eſſe acre ſuſceptum, aut illa omnia maleficiis eſſe deleta, aut leuiora beneficia, quàm maleficia, aut cùm beneficiis honos habitus ſit, pro maleficio pœnã ſumi oportere.

tere.Deinde turpe eſſe, aut inutile ignoſci. Deinde, de quo vt poteſtas eſſet, ſæpe optarint, in eum poteſtate non vti, ſummam eſſe ſtultitiam: & cogitare oportere, quem animum in eum, vel quale odium habuerint. Locus autẽ communis erit indignatio maleficii: & alter, eorum miſereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miſeriis ſint. Quoniam igitur in generali conſtitutione tandiu propter eius partium multitudinem commoramur, ne fortè varietate, & diſſimilitudine rerum deductus alicuius animus in quendam errorem deferatur, quid etiam nobis ex eo genere reſtet, & quare reſtet, admonendum videtur. Iuridicialem cauſam eſſe dicebamus, in qua æqui, & iniqui natura, præmii aut pœnæ ratio quæreretur. Eas cauſas in quibus de æquo & iniquo quæritur, expoſuimus. Nunc reſtat, vt de præmio & de pœna explicemus. Sunt enim multæ cauſæ, quæ ex præmii alicuius petitione conſtant. Nã & apud iudices de præmio ſæpe accuſatorum quæritur, & à ſenatu, aut concilio aliquod præmium ſæpe petitur. Ac neminem conueniet arbitrari, nos, cùm aliquod exemplum ponamus, quod in ſenatu agatur, ab iudiciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine probãdo, aut improbando dicitur, cùm ad eam dictionem ſententiarum quoq; ratio accommodetur, id nõn, ſi per ſententiæ dictionẽ agitur, deliberatiuũ eſt: ſed quia de homine ſtatuitur, iudiciale eſt habendũ. Omnino autem, qui diligenter omnium cauſarum vim, & naturam cognouerit, cum genere primo, tum etiam forma eas intelliget diſſidere. Cæteris autem partibus aptas inter ſe omneis, & aliam in aliam implicatã videbit. Nunc de præmiis conſideremus. L. Licinius Craſſus cos. quoſdam in citeriore Gallia, nullo illuſtri, neq; certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, vt digni eſſent, qui hoſtes Rom. pop. eſſe dicerentur; quòd tamẽ excurſionibus & latrociniis infeſtam prouinciam redderẽt; conſectatus eſt, & confecit. Romã rediit, triumphum ab ſenatu poſtulat. Hîc, vt & in deprecatione, nihil ad nos attinet rationibus, & infirmationibus rationum ſupponendis, ad iudicationem peruenire: propterea quòd niſi alia quoq; incidet cõſtitutio, aut pars cõſtitutionis, ſimplex erit iudicatio, & in quæſtione ipſa cõtinebitur. In deprecatione huiuſmodi,

Oporteátne pœna affici. In hac huiuſmodi; Oporteátne prę-mium dari. Nunc ad præmii quæſtionē appoſitos locos exponemus. Ratio igitur præmii quatuor eſt in parteis diſtributa: in beneficia, in hominē, in præmii genus, in facultates. Beneficia ex ſua vi, ex tēpore, ex animo eius qui fecerit, ex cauſa conſiderantur. Ex ſua vi quærentur, hoc modo: Magna an parua; facilia, an difficilia; ſingularia ſint, an vulgaria; vera, an falſa quadā ex oratione honeſtentur. Ex tēpore autē: Si tū, cùm indigeremꝰ, cū cæteri non poſſent, aut nollent opitulari, ſi tum, cùm ſpes deſeruiſſet, opitulatus ſit. Ex animo: Si non ſui commodi cauſa, ſed eo conſilio fecit omnia, vt hoc conficere poſſet. Ex caſu: Si non fortuna, ſed induſtria factum videbitur, aut ſi induſtriæ fortuna obſtitiſſet. In hominem autem: Quibus rationibus vixerit, quid ſumptus in eam rem, aut laboris inſumpſerit, & ſi quid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut Deorum bonitatis præmium ſibi poſtulet: num aliquando ipſe talem ob cauſam aliquem præmio affici negarit oportere: aut num iam ſatis, pro eo quod fecerit, honos habitus ſit: aut num neceſſe fuerit ei facere id, quod fecerit: aut num huiuſmodi ſit factum, vt, niſi feciſſet, ſupplicio dignus eſſet, non, quia fecerit, præmio: aut num ante tempus præmium petat, & ſpem incertam certo venditet pretio: aut num, quo ſupplicium aliquod vitet, eo præmium poſtulet, vti de ſe præiudicium factum eſſe videatur. In pręmii autem genere quid, & quantum, & quamobrem poſtuletur, & quo, & quanto quæque res præmio digna ſit, conſiderabitur. Deinde apud maiores quibus hominibus, & quibus de cauſis talis honos ſit habitus, quæretur. Deinde ne is honos nimium peruagetur. Atque hic eius, qui contra aliquem præmium poſtulantem dicet, locus erit communis, præmia virtutis & officii ſancta & caſta eſſe oportere: neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus peruulgari. Et alter, minus homines virtutis cupidos fore, virtutis præmio peruulgato. Quæ enim rara & ardua ſint, ea ex prę-mio pulchra & iucunda hominibus videri. Et tertius, ſi exiſtant, qui apud maiores noſtros ob egregiam virtutem tali honore dignati ſunt, nónne de ſua gloria cùm pari præmio taleis homines affici videant, deliberari putent? & eo-

rum

rum enumeratio, & cum eis, quos contra dicat, comparatio. Eius autem, qui præmium petet, facti ſui amplificatio, & eorum, qui præmio affecti ſunt, cum ſuis factis contentio. Deinde cæteros à virtutis ſtudio repulſum iri, ſi ipſe præmio non ſit affectus. Facultates autē conſiderantur, cùm aliquod pecuniarum præmium poſtulatur, in quo vtrum copiáne ſit agri, vectigalium, pecuniæ, an penuria, conſideratur. Loci communes, facultates augere, non minuere oportere, & impudentem eſſe, qui pro beneficio non gratiam, verùm mercedem poſtulet: contrà autem de pecunia ratiocinari, ſordidum eſſe, cùm de gratia referenda deliberetur: & ſe non pretium pro facto, ſed honorem ita vt factitatum ſit, pro beneficio poſtulare. Ac de conſtitutionibus quidem ſatis dictū eſt: nunc de iis controuerſiis, quæ in ſcripto verſantur, dicendum videtur.

In ſcripto verſatur controuerſia, cùm ex ſcriptionis ratione aliquid dubii naſcitur. Id fit ex ambiguo, ex ſcripto & ſententia, ex contrariis legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem naſcitur controuerſia, cùm, quid ſenſerit ſcriptor, obſcurum eſt, quod ſcriptum duas pluréiſve res ſignificat, ad hunc modū. Paterfamiliâs, cùm filium hæredem faceret, vaſorum argenteorum pondo centum vxori ſuæ ſic legauit: Hæres meus vxori meæ vaſorum argenteorum pondo centum, quæ volet, dato. Poſt mortē eius, vaſa magnifica, & pretioſe cælata, petit à filio mater: ille, ſe, quæ ipſe vellet, debere dicit. Primùm, ſi fieri poterit, demonſtrandum eſt, non eſſe ambiguè ſcriptum, propterea quòd omnes in conſuetudine ſermonis ſic vti ſolent eo verbo vno pluribúſve in ea ſententia, in qua is qui dicet accipiendum eſſe demonſtrabit. Deinde ex ſuperiore & ex inferiore ſcriptura, docendū, id, quod quæratur, fieri perſpicuū. Quare, ſi ipſa ſeparatim ex ſe verba conſiderentur, omnia aut pleraque ambigua viſum iri. Quæ autem ex omni conſiderata ſcriptura perſpicua fiant, hæc ambigua non oportere exiſtimari. Deinde qua in ſententia ſcriptor fuerit, ex cæteris eius ſcriptis, ex factis, dictis, animo, atq; vita eius ſumi oportebit: & eam ipſam ſcripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, ſi quid aut ad id oppoſitū ſit, quod nos interpre-

temur, aut ei, quod aduerſarius intelligat, aduerſetur. Nam facilè quid veriſimile ſit eum voluiſſe qui ſcripſit, ex omni ſcriptura, & ex perſona ſcriptoris, atque iis rebus, quæ perſonis attributæ ſunt, conſiderabitur. Deinde erit demonſtrãdum, ſi quid ex ipſa re dabitur facultatis, id quod aduerſarius intelligat, multò minus commodè fieri poſſe, quàm id quod nos accipimus, quòd illius rei neque adminiſtratio, neq; exitus vllus extet: nos quod dicamus facilè & commodè tranſigi poſſe. vt in hac lege (nihil enim prohibet fictam legem exempli loco ponere, quò facilius res intelligatur.) Meretrix coronam auream ne habeto: ſi habuerit, publica eſto. Contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, poſſit dici neque adminiſtrationem eſſe vllam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda: at in auro publicando & adminiſtrationem, & exitum facilem eſſe, & incommodi nihil ineſſe. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num illo probato, quod aduerſarius intelligat, vtilior res, aut honeſtior, aut magis neceſſaria, à ſcriptore neglecta videatur. Id fiet, ſi id, quod nos demõſtrabimus, honeſtũ, aut vtile, aut neceſſariũ demõſtrabimus: & ſi id, qđ ab aduerſariis dicetur, minimè eiuſmodi dicemus eſſe. Deinde ſi in lege erit ex ambiguo cõtrouerſia, dare operã oportebit, vt de eo, quod aduerſarius intelligat, alia in lege cautum eſſe doceatur. Permultùm autem proficiet illud demonſtrare, quemadmodum ſcripſiſſet, ſi id, quod aduerſarius accipiat, fieri aut intelligi voluiſſet: vt in hac cauſa, in qua de vaſis argenteis quæritur, poſſit mulier dicere, nihil attinuiſſe adſcribi, quæ volet, ſi hæredis voluntati permitteret. Eo enim non adſcripto nihil ineſſe dubitationis quin hæres, quæ ipſe vellet, daret. Amentiæ igitur fuiſſe, cùm hęredi vellet cauere, id adſcribere, quo non adſcripto nihilominus hæredi caueretur. Quare hoc genere magnopere talibus in cauſis vti oportebit: ſi hoc modo ſcripſiſſet, iſto verbo vſus non eſſet, non iſto loco verbum iſtud collocaſſet. Nã ex his ſententia ſcriptoris maximè perſpicitur. Deinde, quò tempore ſcriptum ſit, quærendum eſt, vt, quod eum voluiſſe in eiuſmodi tempore veriſimile ſit, intelligatur. Pòſt ex deliberationis partibus, quid vtilius, & quid honeſtius, & illi adſcribendum, & his comprobandum ſit, demonſtrandum;

ſtrandum: & ex his ſi quid amplificationis dabitur, communibus vtrinque locis vti oportebit. Ex ſcripto & ſententia controuerſia conſiſtit, cùm alter verbis ipſis, quæ ſcripta ſunt, vtitur: alter ad id, quod ſcriptorem ſenſiſſe dicet, omnẽ adiungit dictionem. Scriptoris autem ſententia ab eo qui ſententia ſe defendet, tum ſemper ad idem ſpectare, & idem velle demonſtrabitur: tum aut ex facto aut ex euentu aliquo ad tempus id, quod inſtituit, accommodatur. Semper ad idem ſpectare, hoc modo: Paterfamiliâs cùm liberorum nihil haberet, vxorem autem haberet, in teſtamento ita ſcripſit: Si mihi filius genitus fuerit vnus, pluresve, is mihi hæres eſto. Deinde quæ aſſolent. Poſtea: Si filius antè moritur, quàm in tutelam ſuam venerit, tu mihi, dicebat, ſecundus hæres eſto. Filius natus non eſt. ambigunt agnati cũ eo, qui eſt ſecundus heres: ſi filius antè, quam in tutelam veniat, mortuus ſit. In hoc genere non poteſt hoc dici, ad tempus, aut ad euentum aliquẽ ſententiam ſcriptoris oportere accommodari: propterea quòd ea ſola demonſtratur, qua fretus ille, qui contra ſcriptum dicet, ſuam eſſe hæreditatẽ defendit. Alterum autem genus eſt eorum, qui ſententiã inducunt, in quo non ſimplex voluntas ſcriptoris oſtenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem valeat: ſed ex quodam facto, aut euentu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus iuridicialis aſſumptiuæ maximè ſuſtinetur. Nã tum inducitur cõparatio, vt in eum, qui, cùm lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hoſtibus opprimerentur, ſi foris eſſent, quòd prope muros hoſtes caſtra haberent. Tũ relatio criminis, vt in eo qui, cùm communis lex omnium hominem occidere vetaret, tribunum militum ſuum, qui vim ſibi inferre conaretur, occîdit. Tum remotio criminis, vt in eo, qui, cùm lex, quibus diebus in legationẽ proficiſceretur, præſtituerat: quia ſumptum non dedit quæſtor, profectus non eſt. Tum conceſſio per purgationem, & per imprudentiam, vt in vituli immolatione: & per vim, vt in naui roſtrata: & per caſum, vt in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita ſententia inducetur, vt vnum quiddã voluiſſe ſcriptor demonſtretur: aut ſic, vt in eiuſmodi re & tempore hoc voluiſſe doceatur. Ergo is, qui ſcriptum defendit, his

autem ex vtilitatis ratione, aut perſpicua nobis, aut obſcura in conſuetudinem veniſſe: pòſt autem approbata. Quædam aut à conſuetudine, aut verò vtilia viſa, legibus eſſe firmata. Ac naturæ quidem ius eſt, quod nobis non opinio, ſed quędam innata vis afferat; vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſeruantiam, veritatem. Religionem, eã, quæ in metu & cæremonia deorum ſit, appellant: Pietatẽ, quæ erga patriam, aut parenteis, aut alios ſanguine coniunctos officium conſeruare moneat. Gratiam, quæ in memoria & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum obſeruantiam teneat. Vindicationem, per quam, vim & contumeliam defendendo, aut vlciſcendo propulſamus à nobis, & à noſtris, qui nobis eſſe chari debent, & per quam peccata punimus. Obſeruantiam, per quam ætate, aut ſapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedenteis reueremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter quàm confirmauerimus, fiat, aut factum, aut futurum ſit: ac naturæ quidem iura minus ipſa quæruntur ad hanc controuerſiã, quòd neque in hoc ciuili iure verſantur, & à vulgari intelligentia remotiora ſunt: ad ſimilitudinem verò aliquam, aut ad rem amplificandam ſæpe ſunt inferenda. Conſuetudinis autem ius eſſe putatur id, quod voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit. In ea autẽ iura ſunt quædam ipſa iam certa propter vetuſtatem. Quo in genere & alia ſunt multa, & eorum multò maxima pars, quæ prætores edicere conſueuerunt. Quædam autem genera iuris iam certa conſuetudine facta ſunt. Quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos cõuenit, quod iam ita iuſtum putatur, vt iure præſtare dicatur. Par, quod in omneis æquabile eſt. Iudicatum, de quo iam antè ſententia alicuius, aut aliquorum conſtitutum eſt. Iam iura legitima ex legibus cognoſci oportebit. His ergo ex partibus iuris quicquid aut ex ipſa re, aut ex ſimili, aut ex maiore, aut ex minore naſci videbitur, quenque attendere, atque elicere pertentando vnamquanque partem iuris oportebit. Locorum autem communium, quoniam (vt antè dictum eſt) duo ſunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationẽ, quid ipſa cauſa det, & quid augeri per communem locum poſſit, & oporteat,

confi-

conſiderabitur. Nam certi, qui in omneis incidant loci, præſcribi non poſſunt: in pleriſq; fortaſſe ab autoritate iuriſcõſultorum & contra autoritatem dici oportebit. Attendendũ eſt autem in hac, & in omnibus, num quos locos communeis, præter eos quos expoſuimus, ipſa res oſtendat. Nunc iuridiciale genus, & parteis eius conſideremus.

IVRIDICIALIS eſt, in qua æqui & iniqui natura, & præmii aut pœnæ ratio quæritur. Huius partes ſunt duæ, quarum alteram abſolutam, alterã aſſumptiuã nominamus. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe, non vt negotialis implicitè & abſconditè, ſed patentius & expeditius recti, & non recti quæſtionem continet. Ea eſt huiuſmodi: Cùm Thebani Lacedæmonios bello ſuperauiſſent, & ferè mos eſſet Graiis, cùm inter ſe bellum geſſiſſent, vt ii, qui viciſſent, trophæum aliquod in finibus ſtatuerent victoriæ modò in præſentia declarandæ cauſa, non vt in perpetuum belli memoria maneret, æneum ſtatuerunt trophæum. Accuſantur apud Amphictyonas, id eſt, apud commune Græciæ concilium. Intentio eſt: Nõ oportuit. Depulſio eſt: Oportuit. Quæſtio eſt: Oportueritne Ratio eſt: Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, vt eius æterna inſignia poſteris noſtris relinquere vellemus. Infirmatio eſt: Attamen æternum inimicitiarum monimentum Graios de Graiis ſtatuere non oportet. Iudicatio eſt: Cum ſummæ virtutis celebrandæ cauſa Graii de Graiis æternum inimicitiarum monimentum ſtatuerint, rectène, aut contrà fecerint. Hanc ideo rationem ſubiecimus, vt hoc cauſæ genus ipſum, de quo agimus, cognoſceretur. Nam ſi eam ſuppoſuiſſemus, qua fortaſſe vſi ſunt, Non enim iuſtè, neque piè bellum geſſiſtis: in relationem criminis dilaberemur, de qua pòſt loquemur. Vtrunque autem cauſæ genus in hanc cauſam incidere perſpicuũ eſt. In hanc argumentationes ex iiſdem locis ſumendæ ſunt, atque in cauſam negotialem, de qua antè dictum eſt. Locos autem communes & ex cauſa ipſa, ſi quid inerit indignationis, aut conqueſtionis, & ex iuris vtilitate & natura multos & graueis ſumere licebit, & oportebit, ſi cauſæ dignitas videbitur poſtulare. Nunc aſſumptiuam partem iuridicialis cõſideremus. Aſſumptiua igitur tũc dicitur, cùm ipſum ex ſe factum probari non poteſt, aliquo autem foris adiuncto

argumento defenditur. Eius partes ſunt quatuor, comparatio, relatio criminis, remotio criminis, conceſſio. Comparatio eſt, cùm aliquod factum, quod per ſeipſum non ſit probandum, ex eo, cuius id cauſa factum eſt, defenditur. Ea eſt huiuſmodi: Quidam Imperator cùm ab hoſtibus circunſideretur, neque effugere vllo modo poſſet, depactus eſt cum eis, vt arma & impedimenta relinqueret, milites educeret: itaque fecit: armis & impedimentis amiſſis, præter ſpem milites conſeruauit. Accuſatur maieſtatis. Incurrit huc definitio quid ſit lædere maieſtatem: ſed nos hunc locum, de quo agimus, conſideremus. Intentio eſt: Nō oportuit arma, & impedimenta relinquere. Depulſio eſt: Oportuit. Quæſtio eſt: Oportueritne. Ratio eſt: Milites enim omnes periiſſent. Infirmatio eſt aut coniecturalis, Non periiſſent: aut altera coniecturalis, Non ideo feciſti. ex quibus ſunt iudicationes, Periiſſéntne; &, Ideóne fecerit: aut hæc comparatiua, cuius nunc indigemus, At enim ſatius fuit amittere milites, quàm arma & impedimenta hoſtibus concedere. Ex qua iudicatio naſcitur: Cùm omnes perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionem veniſſent, vtrùm ſatius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem venire. Hoc cauſæ genus ex his locis tractari conueniet. Oportebit adhibere cæterarū quoque conſtitutionum rationem atque præcepta; ac maximè coniecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo, quod crimini dabitur, ii, qui accuſabuntur, comparabunt. Id fiet, ſi aut id, quod dicent defenſores futurum fuiſſe, niſi id factum eſſet, quo de facto iudicium eſt, futurum fuiſſe negabitur: aut ſi alia ratione, & aliam ob cauſam, ac dicet ſe reus feciſſe, demonſtrabitur eſſe factum. Eius rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio, ex cōiecturali conſtitutione ſumetur. Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in iudicium, ſicut in hac cauſa, (nam maieſtatis accerſitur) definitione, & definitionis præceptis vti oportebit. Atque hæc quidem plerunque in hoc genere incidunt, vt coniectura & definitione vtendum ſit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, eius generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. Nam accuſatori maximè eſt in hoc elaborandum, vt id ipſum factū, propter quod ſibi reus concedi putat oportere, quam plurimis infirmet rationibus. Quod facile

eſt,

eſt, ſi quamplurimis conſtitutionibus aggrediatur id improbare. Ipſa autem comparatio ſeparata à cæteris generibus controuerſiarũ ſic ex ſua vi cõſiderabitur, ſi illud, quod comparabitur, aut non honeſtum, aut non vtile, aut non neceſſarium fuiſſe, aut non tantopere vtile, aut non tantopere honeſtum, aut non tantopere neceſſarium fuiſſe demõſtrabitur. Deinde oportet accuſatorem illud, quod ipſe arguat, ab eo, quod defenſor comparat, ſeparare. Id autem faciet, ſi demonſtrabitur non ita fieri ſolere, neque oportere, neque eſſe rationem quare hoc propter hoc fiat, vt, propter ſalutem militum, ea, quæ ſalutis cauſa comparata ſunt, hoſtibus tradantur. Poſtea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id, quod arguitur, cum eo, quod factum ab defenſore laudatur, aut faciendum fuiſſe demõſtratur, contendere, & hoc extenuando, maleficii magnitudinem ſimul adaugere. Id fieri poterit, ſi demonſtrabitur honeſtius, vtilius, magis neceſſarium fuiſſe illud, quod vitarit reus, quàm illud quod fecerit. Honeſti autem, & vtilis, & neceſſarii vis & natura, in deliberationis præceptis cognoſcetur. Deinde oportebit ipſam illam comparatiuam iudicationem exponere tanquam cauſam deliberatiuam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam antè expoſuimus: Cùm omnes perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionem veniſſent, vtrum ſatius fuerit perire milites, an ad hãc pactionẽ venire. Hoc ex locis deliberationis, quaſi aliquam in conſultationẽ res veniat, tractari oportebit. Defenſor autem, quibus in locis ab accuſatore aliæ conſtitutiones erunt inductæ, in iis ipſe quoque ex iiſdem conſtitutionibus defenſionem comparabit: cæteros autem omneis locos, qui ad ipſam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt accuſatoris, in eum qui, cùm de facto turpi aliquo, aut inutili, aut vtroque fateatur, quærat tamen aliquam defenſionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defenſoris eſt, nullum factum inutile, neque turpe, neque item vtile, neque honeſtum putari oportere, niſi quo animo, quo tempore, qua de cauſa factum ſit, intelligatur. Qui locus ita communis eſt, vt bene tractatus in hac cauſa, magno ad perſuadendum momento futurus ſit. Et alter lo-

cus, per quem magnâ cum amplificatione beneficii magnitudo ex vtilitate, aut honeſtate, aut facti neceſſitudine demonſtratur. Et tertius, per quem res expreſſa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, vt ipſi ſe quoque idem facturos fuiſſe arbitrentur, ſi ſibi illa res, atque ea faciendi cauſa, per idem tempus accidiſſet.

Relatio criminis eſt, cùm reus id, quod agitur confeſſus, alterius ſe inductum peccato, iure feciſſe demonſtrat. Ea eſt huiuſmodi: Horatius occiſis tribus Curiatibus, & duobus amiſſis fratribus, domum ſe victor recepit. Is animaduertit ſororem ſuam de fratrum morte non laborantem, ſponſi autem nomen appellantem identidem Curiatis cùm gemitu & lamentatione: indignè paſſus, virginem occîdit: accuſatur. Intentio eſt, Iniuria ſororem occidiſti. Depulſio eſt: iure occidi. Quæſtio eſt: Iuréne occiderit. Ratio eſt: Illa enim hoſtium mortem lugebat, fratrum negligebat, me & populum Romanũ viciſſe moleſtè ferebat. Infirmatio eſt: Tamen à fratre indemnatã necari nõ oportuit. ex qua iudicatio fit: Cùm Horatia fratrũ mortẽ negligeret, hoſtium lugeret, de fratris & pop. Rom. victoria nõ gauderet, oportueritne eam à fratre indemnatã necari. Hoc in genere cauſæ, primũ ſi quid ex cæteris dabitur cõſtitutionibus, ſumi oportebit, ſicut in comparatione præceptum eſt. Poſtea ſi qua facultas erit, per aliquã conſtitutionem illum, in quem crimẽ transfertur, defendere. Deinde leuius eſſe illud, quod in alterum peccatum reus transferat, quàm quod ipſe ſuſceperit. Poſtea translationis partibus vti, & oſtendere à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore, aut agi, aut iudicari, aut ſtatui de ea re conuenerit: ac ſimul oſtendere, nõ oportuiſſe antè ſupplicium, quàm iudicium interponere. Tum leges quoq; & iudicia demonſtranda ſunt, per quę potuerit id peccatum, quod ſponte ſua reus punitus ſit, moribus & iudicio vindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipſe, qui conferat, iudicium fieri noluerit: & id, quod iudicatũ non ſit, pro infecto haberi oportere. Poſtea impudentiã demonſtrare eorũ, qui eum nũc apud iudices accuſent, quẽ ſine iudicibus ipſi condemnarint: & de eo iudiciũ faciant, de quo iam ipſi ſuppliciũ ſumpſerint. Poſtea perturbationem iudicii futurã dicemus, & iudices

& iudices longius, quàm poteſtatem habeant, progreſſuros, ſi ſimul & de reo, & de eo, quem reus arguat, iudicarint. Deinde hoc ſi conſtitutum ſit, vt peccata homines peccatis, & iniurias iniuriis vlciſcantur, quantum incommodorũ conſequatur. Ac ſi idem facere ipſe, qui nũc accuſat, voluiſſet, ne hoc quidem ipſo quicquã opus fuiſſet iudicio: ſi verò cæteri quoque idem faciant, omnino iudicium nullũ futurũ. Poſtea demonſtrabitur, ne ſi iudicio quidem illa damnata eſſet, in quam id crimen ab reo cõferatur, potuiſſe hunc ipſum de illa ſupplicium ſumere. Quare eſſe indignum, eum, qui ne de damnata quidem pœnas ſumere potuiſſet, de ea ſuppliciũ ſumpſiſſe, quæ ne adducta quidem ſit in iudicium. Deinde poſtulabit, vt legẽ, qua lege fecerit, proferat. Deinde, quemadmodum in comparatione præcipiebamus, vt illud, quod comparabatur, extenuaretur ab accuſatore quàm maximè; ſic in hoc genere oportebit illius culpã, in quẽ crimen transferetur, cum huius maleficio, qui ſe iure feciſſe dicat, comparare. Poſtea demonſtrandũ eſt, non eſſe illud eiuſmodi, vt ob id hoc fieri conueniret. Extrema eſt, vt in comparatione aſſumptio iudicationis, & de ea per amplificationẽ ex deliberationis præceptis dictio. Defenſor autẽ quæ per alias cõſtitutiones inducentur, ex iis locis qui traditi ſunt, infirmabit. Ipſam autẽ relationẽ comprobabit, primùm augẽdo eius, in quem refert, crimen, culpam, & audaciam, & quammaximè per indignationem, ſi res feret, iuncta conqueſtione, ante oculos ponendo. Poſtea leuius demonſtrando reum punitũ, quàm ſit ille promeritus: & ſuum ſupplicium cum illius iniuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accuſatore tractati, vt refelli, & contrariam in partem conuerti poſſint, quo in genere ſunt tres extremi, contrariis rationibus infirmare. Illa autẽ acerrima accuſatorũ criminatio, per quam perturbationẽ fore omnium iudiciorũ demonſtrant, ſi de indemnato ſupplicii ſumendi poteſtas data ſit, leuabitur. Primùm ſi eiuſmodi demonſtrabitur iniuria, vt non modò viro bono, verùm etiã homini libero videatur non fuiſſe toleranda. Deinde ita perſpicua, vt ne ab ipſo quidem, qui feciſſet, in dubiũ vocaretur. Deinde eiuſmodi, vt in eã is maximè debuerit animaduertere, qui animaduerterit, vt non tam rectum, non tam fuerit honeſtum in iudicium

illam rem peruenire, quàm eo modo, atque ab eo vindicari, quo modo, & à quo ſit vindicata. Poſtea ſic rem fuiſſe apertam, vt iudicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atq; hîc demonſtrandum eſt rationibus, & rebus ſimilibus, permultas ita atroces, & perſpicuas res eſſe, vt de his non modò non neceſſe ſit, ſed ne vtile quidem, quin mox iudicium fiat, expectare. Locus communis accuſatoris in eum, qui cùm id, quod arguitur, negare non poſſit, tamen aliquid ſibi ſpei comparet ex iudiciorum perturbatione. Atque hîc vtilitatis iudiciorum demonſtratio, & de eo conqueſtio, qui ſupplicium dederit indemnatus: in eius autem, qui ſumpſerit, audaciam & crudelitatem, indignatio. Ab defenſore, in eius, quem vltus ſit, audaciam ſui conqueſtione, rem non ex nomine ipſius negotii, ſed ex conſilio eius qui fecerit, & cauſa, & tempore conſiderari oportere: quid mali futurum ſit, aut ex iniuria, aut ex ſcelere alicuius, niſi tanta & tam perſpicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquā rem, quam charam eſſe omnibus, aut neceſſe eſt, aut oportet eſſe, fuerit vindicata. Remotio criminis eſt, cùm eius intentio facti, quod ab aduerſario infertur, in alium, aut in aliud dimouetur. Id fit bipartitò. Nam tum cauſa, tum res ipſa remouetur. Cauſæ remotionis hoc nobis exemplo ſit: Rhodii quoſdam legarunt Athenas. Legatis quæſtores ſumptum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non ſunt. Accuſantur. Intentio eſt; Proficiſci oportuit. Depulſio eſt: Non oportuit. Quæſtio eſt: Oportuerítne. Ratio eſt: Sumptus enim, qui de publico dari ſolet, is ab quæſtore non eſt datus. Infirmatio eſt: Vos tamen id, quod publicè vobis datum erat negotii, conficere oportebat. Iudicatio eſt: Cùm iis, qui legati erant, ſumptus, qui debebatur de publico, nō daretur, oportuerítne eos cōficere nihilominus legationem. Hoc in genere primùm, ſicut in cæteris, ſi quid aut ex coniecturali, aut ex alia conſtitutione ſumi poſſit, videri oportebit. Deinde pleraque ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoq; cauſam conuenire poterunt. Accuſator autem illum, cuius culpa id factum reus dicet, primùm defendet, ſi poterit: ſin minus poterit, negabit ad hoc iudicium illius, ſed huius, quem ipſe accuſet, culpam pertinere. Poſtea dicet, ſuo quemque

officio conſulere oportere: nec ſi ille peccaſſet, hunc oportuiſſe peccare. Deinde ſi ille deliquerit, ſeparatim illum, ſicut hunc, accuſari oportere, & non cum huius defenſione coniungi illius accuſationem. Defenſor autem cùm cætera, ſi qua ex aliis incident conſtitutionibus, pertractarit, de ipſa remotione ſic argumentabitur. Primùm, cuius acciderit culpa demonſtrabit. Deinde, cùm id aliena culpa accidiſſet, oſtendet ſe aut non potuiſſe, aut non debuiſſe id facere, quod accuſator dicat oportuiſſe. Quòd non potuerit, ex vtilitatis partibus, in quibus eſt neceſſitudinis vis implicata demonſtrabit. Quòd non debuerit, ex honeſtate conſiderabitur. De vtroque diſtinctius in deliberatiuo genere dicetur. Deinde omnia facta eſſe ab reo, quæ in ipſius fuerint poteſtate: quòd minus, quàm conuenerit, factum ſit, culpa id alterius accidiſſe. Deinde in alterius culpa exponenda demonſtrandum eſt, quantum voluntatis & ſtudii fuerit in ipſo: & id ſignis confirmandum huiuſmodi, ex cætera diligentia, ex antè factis, aut dictis: atque hoc ipſi vtile fuiſſe facere, inutile autem non facere, & cum cætera vita magis hoc fuiſſe conſentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fecerit. Sin autem non in hominem certum, ſed in rem aliquam cauſa dimouebitur, vt in hac eadem re, ſi quæſtor mortuus eſſet, & idcirco legatis pecunia data non eſſet, accuſatione alterius, & culpæ depulſione dempta, cæteris ſimiliter vti locis oportebit, & ex conceſſionis partibus, quæ conuenient, aſſumere: de quibus pòſt nobis dicendum erit. Loci autem communes iidem vtriſque ferè, qui ſuperioribus aſſumptiuis incident. Hi tamen certiſſimi: Accuſatoris, facti indignatio: Defenſoris, cùm in alio culpa ſit, aut in ipſo non ſit, ſupplicio reum affici non oportere. Ipſius autem rei ſit remotio, cùm id, quod datur crimini, negat neq; ad ſe, neque ad officium ſuum reus pertinuiſſe: nec ſi quod in eo ſit delectum, ſibi attribui oportere. Id genus cauſæ eſt huiuſmodi: in eo fœdere, quod factum eſt quondam cum Samnitibus, quidam adoleſcens nobilis porcã ſuſtinuit iuſſu Imperatoris. Fœdere autem ab ſenatu improbato, & Imperatore Samnitibus dedito, quidam in ſenatu eum quoque dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio eſt: Dedi oportet. Depulſio eſt: Non oportet. Quæſtio eſt: Opor-

teátne. Ratio eſt: Non enim meum fuit officium, nec mea poteſtas, cùm & id ætatis, & priuatus eſſem, & eſſet ſumma cum autoritate & poteſtate imperator, qui videret vt ſatis honeſtum fœdus feriretur. Infirmatio eſt: Attamen quoniã tu particeps factus es in turpiſſimo fœdere ſummæ religionis, dedi te conuenit. Iudicatio eſt: Cùm is, qui poteſtatis nihil habuerit, iuſſu imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendúſne ſit hoſtibus, nécne. Hoc genus cauſæ à ſuperiore hoc differt, quòd in illo concedit ſe reus oportuiſſe facere id, quod fieri dicat accuſator oportuiſſe. ſed alicui rei, aut homini cauſam attribuit, quæ voluntati ſuę fuerit impedimẽto ſine conceſſionis partibus. Nam earũ quædam maior vis eſt, quod paulò pòſt intelligetur. In hoc autem non accuſare alterũ, nec culpam in alium transferre debet, ſed demonſtrare eam rem, nec ad ſe, nec ad poteſtatẽ, neque ad officium ſuum pertinuiſſe, aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit noui, quòd accuſator quoque ſæpe ex remotione criminationem conficit. Vt ſi quis eum accuſet, qui cùm prætor eſſet, in expeditionem ad arma populũ vocarit, cùm c o s s. adeſſent. Nam vt in ſuperiore exemplo reus ab ſuo officio ac poteſtate factũ dimouebat; ſic in hoc ab eius officio ac poteſtate, qui accuſatur, ipſe accuſator factum remouẽdo, hac ipſa ratione confirmat accuſationem. In hac ab vtroque ex omnibus partibus honeſtatis, & omnibus vtilitatis partibus, exemplis, ſignis, ratiocinando, quid cuiusq; officii, iuris, poteſtatis ſit, quæri oportebit, & fuerítne ei quo de agitur, id iuris, officii, poteſtatis attributũ, nécne. Locos autem communes ex ipſa re, ſi quid indignationis ac conqueſtionis habebit, ſumi oportebit.

Conceſſio eſt, per quam non factum ipſum improbatur ab reo, ſed vt ignoſcatur, id petitur. Cuius partes duæ, purgatio, & deprecatio.

Purgatio eſt, per quam eius, qui accuſatur, non factum ipſum, ſed voluntas defenditur. Ea habet parteis treis, imprudentiam, caſum, neceſſitudinem. Imprudentia eſt, cùm ſciſſe aliquid qui arguitur, negatur. Vt apud quoſdam lex erat, Ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidam, cùm aduerſa tempeſtate in alto iactarentur, vouerunt, ſi eo portu, quem conſpiciebant, potiti eſſent, ei Deo, qui ibi eſſet, ſe vitu-

ſe vitulum immolaturos. Caſu erat in eo portu fanum Dianæ eius, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cùm exiſſent, vitulũ immolauerunt. Accuſantur. Intentio eſt: Vitulum immolaſtis ei deo, cui non licebat. Depulſio eſt in conceſſione poſita. Ratio eſt: Neſciui non licere. Infirmatio eſt: Tamen quoniam feciſti quod non licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt: Cùm iam fecerit quod nõ oportuerit, & id non oportere neſcierit, ſitne ſupplicio dignus. Caſus autẽ inferetur in conceſſionẽ, cùm demonſtrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obſtitiſſe, vt in hac: Cùm Lacedæmoniis lex eſſet, vt hoſtias niſi ad ſacrificiũ quoddã redemptor præbuiſſet, capitale eſſet: hoſtias is qui redemerat, cùm ſacrificii dies inſtaret, in vrbẽ ex agro cœpit agere: tum ſubitò magnis cõmotus tẽpeſtatibus fluuius Eurotas, is, qui propter Lacedęmonem fluit, ita magnus & vehemens factus eſt, vt eo traduci victimæ nullo modo poſſent. Redẽptor ſuæ voluntatis oſtendendæ cauſa hoſtias conſtituit omneis in littore, vt qui trans flumen eſſent, videre poſſent. Cùm omnes ſtudio eius ſubitam fluminis magnitudinẽ ſcirent fuiſſe impedimento, tamen quidã capitis accerſierunt. Intentio eſt: Hoſtiæ, quas debuiſti, ad ſacrificiũ præſto non fuerunt. Depulſio eſt, conceſſio. Ratio: Flumen enim ſubitò accreuit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio eſt: Tamen, quoniam, quod lex iubet, factum non eſt, ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt: Cùm in ea re redemptor contra legẽ aliquid fecerit, qua in re ſtudio eius ſubita fluminis obſtiterit magnitudo, ſupplicióne dignus ſit. Neceſſitudo autem infertur, cùm vi quadam reus id, quod fecerit, feciſſe defenditur, hoc modo: Lex eſt apud Rhodios, vt ſi qua roſtrata in portu nauis deprehenſa ſit, publicetur. Cùm magna in alto tempeſtas eſſet, vis ventorũ inuitis nautis Rhodiorũ in portum nauim coegit. Quæſtor nauim populi vocat. Nauis dominus negat publicari oportere. Intẽtio eſt: Roſtrata nauis in portu deprehenſa eſt. Depulſio eſt, conceſſio. Ratio: Vi, & neceſſariò ſumus in portum coacti. Infirmatio eſt: Nauim ex lege tamen populi eſſe oportet. Iudicatio eſt: Cùm roſtratam nauim in portu deprehenſam lex publicarit; cúmq; hæc nauis inuitis nautis vi tempeſtatis in portũ coniecta ſit; oporteátne eam publicari. Horum trium generũ

idcirco vnum in locum contulimus exempla, quòd ſimilis in ea præceptio argumentorū traditur. Nam in his omnib. primum, ſi quid res ipſa dabit facultatis, coniecturā ab accuſatore induci oportebit, vt id, quod voluntate factum negabitur, conſultò factum ſuſpicione aliqua demonſtretur. Deinde inducere definitionem neceſſitudinis, aut caſus, aut imprudentiæ, & exempla ad eam definitionem adiungere, in quibus imprudentia fuiſſe videatur, aut caſus, aut neceſſitudo, & ab his id, quod reus inferat, ſeparare, id eſt, oſtendere diſſimile, quod leuius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non neceſſarium fuerit. Poſtea demonſtrare, potuiſſe euitari, & hac ratione prouideri potuiſſe, ſi hoc aut illud feciſſet, aut, niſi feciſſet, præcaueri: & definitionibus oſtendere, non hanc imprudentiam, aut caſum, aut neceſſitudinem, ſed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere. Ac ſi qua neceſſitudo turpitudinem videbitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonſtrare, quiduis perpeti, mori deniq; ſatius fuiſſe, quàm eiuſmodi neceſſitudini obtemperare. Atque tum ex his locis, de quibus in negotiali parte dictum eſt, iuris & æquitatis naturam oportebit quærere, & quaſi in abſoluta iuridiciali per ſe hoc ipſum ab rebus omnibus ſeparatim conſiderare. Atque hoc in loco, ſi facultas erit, exemplis vti oportebit, quibus in ſimili excuſatione non ſit ignotum: & contentione, magis illis ignoſcendum fuiſſe, & ex deliberationis partibus turpe, aut inutile eſſe, concedi eam rem, quæ ab aduerſario commiſſa ſit: permagnum eſſe, & magno futurum detrimento, ſi ea res ab iis, qui poteſtatem habent iudicandi, neglecta ſit. Defenſor autem controuerſis omnibus his partibus poterit vti. Maximè autem in voluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugenda, quæ voluntati fuerit impedimento, & ſe plus, quàm fecerit, facere non potuiſſe, & in omnibus rebus voluntatē ſpectari oportere & ſe conuinci non poſſe, quòd non abſit à culpa, & ex ſuo nomine communem hominum infirmitatem poſſe damnari. Deinde nihil indignius eſſe, quàm eum, qui culpa careat, ſupplicio non carere. Loci autem communes accuſatoris, vnus in confeſſione: & alter, quanta poteſtas peccandi relinquatur, ſi ſemel inſtitutum ſit, vt non de facto, ſed de

facti

facti cauſa quæratur. Defenſoris autem conqueſtio calamitatis eius, quæ non culpa, ſed vi maiore quadam acciderit, & de fortunæ poteſtate, & hominum infirmitate, & vti ſuũ animum, non euentum, conſiderent. In quibus omnibus conqueſtionem ſuarum ęrumnarum, & crudelitatis aduerſariorum indignationem ineſſe oportebit. Ac neminem mirari conueniet, ſi aut in iis, aut in aliis exemplis ſcripti quoq; controuerſiam adiunctam videbit. Quo de genere pòſt erit nobis ſeparatim dicendum, propterea, quòd quædam genera cauſarum ſimpliciter, & ex ſua vi conſiderantur: quædam autem ſibi aliud quoque aliquod controuerſiæ genus aſſumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile, in vnamquamque cauſam transferre, quod ex eo quoque genere cõueniet: vt in his exemplis conceſſionis ineſt omnibus ſcripti controuerſia ea, quæ ex ſcripto & ſententia nominatur: ſed quia de conceſſione loquebamur, in eã præcepta dedimus. Alio autem loco de ſcripto & ſententia dicemus. Nunc in alteram conceſſionis partem cõſiderationem intendemus.

Deprecatio eſt, in qua non defenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatio continetur. Hoc genus vix in iudicio probari poteſt, ideo quòd conceſſo peccato, difficile eſt, ab eo, qui peccatorũ vindex eſſe debet, vt ignoſcat, impetrare. Quare parte eius generis, cùm cauſam non in eo conſtitueris, vti licebit. Vt ſi pro aliquo claro, aut forti viro, cuius in Rempublicam multa ſint beneficia, dixeris, poſſis, cùm videaris non vti deprecatione, vti tamen, ad hunc modum: Quòd ſi, iudices, hic pro ſuis beneficiis, pro ſuo ſtudio, quod in vos habuit ſemper, tali ſuo tempore multorum ſuorum rectè factorum cauſa, vni delicto vt ignoſceretis poſtularet, tamen dignum veſtra manſuetudine, dignum virtute huius eſſet, iudices, à vobis hanc rem hoc poſtulante impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum communem ad ignoſcendi voluntatem ducere. Quare hoc genus, quanquam in iudiciis non verſatur, niſi quadam ex parte: tamen quia & pars ipſa inducenda nonnunquam eſt, & in ſenatu, aut in concilio ſæpe omni in genere tractanda, in id quoque præcepta ponemus. Nam in ſenatu, & in concilio de Siphace diu deliberatum eſt, & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimium, & eius conſilium diu ductum eſt. Et magis in hoc

quidem ignoſcendi, quàm cognoſcendi, poſtulatio valuit. Nam, ſemper animo bono ſe in populum Rom. fuiſſe, nō tam facilè probabat, cùm coniecturali conſtitutione vteretur, quàm vt propter poſterius beneficium ſibi ignoſceretur, cū deprecationis parteis adiungeret. Oportebit igitur, eum, qui, ſibi vt ignoſcatur, poſtulabit, commemorare, ſi qua ſua poterit beneficia: &, ſi poterit, oſtendere ea maiora eſſe, quàm hæc quæ deliquerit, vt plus ab eo boni, quā mali profectum eſſe videatur. Deinde maiorum ſuorum beneficia, ſi qua extabunt, proferre. Deinde oſtendere non odio, neq; crudelitate feciſſe quod fecerit, ſed aut ſtultitia, aut impulſu alicuius, aut aliqua honeſta, aut probabili cauſa. Poſtea polliceri, & confirmare ſe, & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui ſibi ignouerint, confirmatum, omni tempore à tali ratione abfuturum. Deinde ſpem oſtendere, aliquo ſe in loco, magno iis, qui ſibi conceſſerint, vſui futurū. Poſtea ſi facultas erit, ſe aut conſanguineum, aut iam à maioribus in primis amicum eſſe demonſtrabit, & amplitudinem ſuæ voluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui ſe ſaluum velint, & dignitatem oſtendere, & cætera ea, quæ perſonis ad honeſtatem, & amplitudinem ſunt attributa, cum conqueſtione, ſine arrogantia, in ſe eſſe demonſtrabit, vt honore potius aliquo, quā vllo ſupplicio dignus eſſe videatur. Deinde cæteros proferre quibus maiora delicta conceſſa ſunt. Ac multùm proficiet, ſi ſe miſericordem in poteſtate, & propenſum ad ignoſcendum fuiſſe oſtendet. Atque ipſum illud peccatū erit extenuandum, vt quàm minimùm obfuiſſe videatur, & aut turpe, aut inutile demonſtrandum, tali de homine ſupplicium ſumere. Deinde locis communibus miſericordiam captare oportebit ex iis præceptis, quæ in primo libro ſunt expoſita. Aduerſarius autem malefacta augebit, nihil imprudenter, ſed omnia ex crudelitate & malitia facta dicet. Ipſum immiſericordem, ſuperbum fuiſſe, &, ſi poterit, oſtendet ſemper inimicum fuiſſe, & amicum fieri nullo modo poſſe. Si beneficia proferet, aut aliqua de cauſa facta, non propter beneuolentiam demonſtrabit, aut poſtea odium eſſe acre ſuſceptum, aut illa omnia maleficiis eſſe deleta, aut leuiora beneficia, quàm maleficia, aut cùm beneficiis honos habitus ſit, pro maleficio pœnā ſumi oportere.

tere.Deinde turpe eſſe, aut inutile ignoſci.Deinde,de quo vt poteſtas eſſet, ſæpe optarint,in eum poteſtate non vti, ſummam eſſe ſtultitiam: & cogitare oportere,quem animum in eum,vel quale odium habuerint.Locus autẽ communis erit indignatio maleficii: & alter, eorum miſereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miſeriis ſint. Quoniam igitur in generali conſtitutione tandiu propter eius partium multitudinem commoramur, ne fortè varietate,& diſſimilitudine rerum deductus alicuius animus in quendam errorem deferatur, quid etiam nobis ex eo genere reſtet, & quare reſtet, admonendum videtur. Iuridicialem cauſam eſſe dicebamus, in qua æqui, & iniqui natura, præmii aut pœnæ ratio quæreretur. Eas cauſas in quibus de æquo & iniquo quæritur, expoſuimus. Nunc reſtat, vt de præmio & de pœna explicemus. Sunt enim multæ cauſæ, quæ ex præmii alicuius petitione conſtant. Nã & apud iudices de præmio ſæpe accuſatorum quæritur, & à ſenatu, aut concilio aliquod præmium ſæpe petitur. Ac neminem conueniet arbitrari, nos, cùm aliquod exemplum ponamus, quod in ſenatu agatur, ab iudiciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine probãdo, aut improbando dicitur, cùm ad eam dictionem ſententiarum quoq; ratio accommodetur,id nòn,ſi per ſententiæ dictionẽ agitur, deliberatiuũ eſt: ſed quia de homine ſtatuitur,iudiciale eſt habendũ. Omnino autem,qui diligenter omnium cauſarum vim, & naturam cognouerit, cum genere primo, tum etiam forma eas intelliget diſſidere. Cæteris autem partibus aptas inter ſe omneis, & aliam in aliam implicatã videbit. Nunc de præmiis conſideremus. L. Licinius Craſſus COS. quoſdam in citeriore Gallia,nullo illuſtri,neq; certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, vt digni eſſent,qui hoſtes Rom.pop.eſſe dicerentur; quòd tamẽ excurſionibus & latrociniis infeſtam prouinciam redderẽt; conſectatus eſt, & confecit. Romã rediit, triumphum ab ſenatu poſtulat. Hîc, vt & in deprecatione,nihil ad nos attinet rationibus, & infirmationibus rationum ſupponendis, ad iudicationem peruenire: propterea quòd niſi alia quoq; incidet cõſtitutio,aut pars cõſtitutionis,ſimplex erit iudicatio, & in quęſtione ipſa cõtinebitur.In deprecatione huiuſmodi,

Oporteátne pœna affici. In hac huiuſmodi; Oporteátne prę-mium dari. Nunc ad præmii quæſtionē appoſitos locos exponemus. Ratio igitur præmii quatuor eſt in parteis diſtributa: in beneficia, in hominē, in præmii genus, in facultates. Beneficia ex ſua vi, ex tēpore, ex animo eius qui fecerit, ex cauſa conſiderantur. Ex ſua vi quærentur, hoc modo: Magna an parua; facilia, an difficilia; ſingularia ſint, an vulgaria; vera, an falſa quadā ex oratione honeſtentur. Ex tēpore autē: Si tū, cùm indigeremꝰ, cū cæteri non poſſent, aut nollent opitulari, ſi tum, cùm ſpes deſeruiſſet, opitulatus ſit. Ex animo: Si non ſui commodi cauſa, ſed eo conſilio fecit omnia, vt hoc conficere poſſet. Ex caſu: Si non fortuna, ſed induſtria factum videbitur, aut ſi induſtriæ fortuna obſtitiſſet. In hominem autem: Quibus rationibus vixerit, quid ſumptus in eam rem, aut laboris inſumpſerit, & ſi quid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut Deorum bonitatis præmium ſibi poſtulet: num aliquando ipſe talem ob cauſam aliquem præmio affici negarit oportere: aut num iam ſatis, pro eo quod fecerit, honos habitus ſit: aut num neceſſe fuerit ei facere id, quod fecerit: aut num huiuſmodi ſit factum, vt, niſi feciſſet, ſupplicio dignus eſſet, non, quia fecerit, præmio: aut num ante tempus præmium petat, & ſpem incertam certo venditet pretio: aut num, quo ſupplicium aliquod vitet, eo præmium poſtulet, vti de ſe præiudicium factum eſſe videatur. In pręmii autem genere quid, & quantum, & quamobrem poſtuletur, & quo, & quanto quæque res præmio digna ſit, conſiderabitur. Deinde apud maiores quibus hominibus, & quibus de cauſis talis honos ſit habitus, quæretur. Deinde ne is honos nimium peruagetur Atque hic eius, qui contra aliquem præmium poſtulantem dicet, locus erit communis, præmia virtutis & officii ſancta & caſta eſſe oportere: neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus peruulgari. Et alter, minus homines virtutis cupidos fore, virtutis præmio peruulgato. Quæ enim rara & ardua ſint, ea ex pręmio pulchra & iucunda hominibus videri. Et tertius, ſi exiſtant, qui apud maiores noſtros ob egregiam virtutem tali honore dignati ſunt, nónne de ſua gloria cùm pari præmio taleis homines affici videant, deliberari putent? & eo-

rum

rum enumeratio, & cum eis, quos contra dicat, comparatio. Eius autem, qui præmium petet, facti ſui amplificatio, & eorum, qui præmio affecti ſunt, cum ſuis factis contentio. Deinde cæteros à virtutis ſtudio repulſum iri, ſi ipſe præmio non ſit affectus. Facultates autẽ conſiderantur, cùm aliquod pecuniarum præmium poſtulatur, in quo vtrum copiáne ſit agri, vectigalium, pecuniæ, an penuria, conſideratur. Loci communes, facultates augere, non minuere oportere, & impudentem eſſe, qui pro beneficio non gratiam, verùm mercedem poſtulet: contrà autem de pecunia ratiocinari, ſordidum eſſe, cùm de gratia referenda deliberetur: & ſe non pretium pro facto, ſed honorem ita vt factitatum ſit, pro beneficio poſtulare. Ac de conſtitutionibus quidem ſatis dictũ eſt: nunc de iis controuerſiis, quæ in ſcripto verſantur, dicendum videtur.

In ſcripto verſatur controuerſia, cùm ex ſcriptionis ratione aliquid dubii naſcitur. Id fit ex ambiguo, ex ſcripto & ſententia, ex contrariis legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem naſcitur controuerſia, cùm, quid ſenſerit ſcriptor, obſcurum eſt, quod ſcriptum duas pluréiſve res ſignificat, ad hunc modũ. Paterfamiliâs, cùm filium hæredem faceret, vaſorum argenteorum pondo centum vxori ſuæ ſic legauit: Hæres meus vxori meæ vaſorum argenteorum pondo centum, quæ volet, dato. Poſt mortẽ eius, vaſa magnifica, & pretioſè cælata, petit à filio mater: ille, ſe, quæ ipſe vellet, debere dicit. Primùm, ſi fieri poterit, demonſtrandum eſt, non eſſe ambiguè ſcriptum, propterea quòd omnes in conſuetudine ſermonis ſic vti ſolent eo verbo vno pluribúſve in ea ſententia, in qua is qui dicet accipiendum eſſe demonſtrabit. Deinde ex ſuperiore & ex inferiore ſcriptura, docendũ, id, quod quæratur, fieri perſpicuũ. Quare, ſi ipſa ſeparatim ex ſe verba conſiderentur, omnia aut pleraque ambigua viſum iri. Quæ autem ex omni conſiderata ſcriptura perſpicua fiant, hæc ambigua non oportere exiſtimari. Deinde qua in ſententia ſcriptor fuerit, ex cæteris eius ſcriptis, ex factis, dictis, animo, atq; vita eius ſumi oportebit: & eam ipſam ſcripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, ſi quid aut ad id oppoſitũ ſit, quod nos interpre-

temur, aut ei, quod aduerſarius intelligat, aduerſetur. Nam facilè quid veriſimile ſit eum voluiſſe qui ſcripſit, ex omni ſcriptura, & ex perſona ſcriptoris, atque iis rebus, quæ perſonis attributæ ſunt, conſiderabitur. Deinde erit demonſtrãdum, ſi quid ex ipſa re dabitur facultatis, id quod aduerſarius intelligat, multò minus commodè fieri poſſe, quàm id quod nos accipimus, quòd illius rei neque adminiſtratio, neq; exitus vllus extet: nos quod dicamus facilè & commodè tranſigi poſſe. vt in hac lege (nihil enim prohibet fictam legem exempli loco ponere, quò facilius res intelligatur.) Meretrix coronam auream ne habeto: ſi habuerit, publica eſto. Contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, poſſit dici neque adminiſtrationem eſſe vllam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda: at in auro publicando & adminiſtrationem, & exitum facilem eſſe, & incommodi nihil ineſſe. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num illo probato, quod aduerſarius intelligat, vtilior res, aut honeſtior, aut magis neceſſaria, à ſcriptore neglecta videatur. Id fiet, ſi id, quod nos demõſtrabimus, honeſtũ, aut vtile, aut neceſſariũ demõſtrabimus: & ſi id, qđ ab aduerſariis dicetur, minimè eiuſmodi dicemus eſſe. Deinde ſi in lege erit ex ambiguo cõtrouerſia, dare operã oportebit, vt de eo, quod aduerſarius intelligat, alia in lege cautum eſſe doceatur. Permultùm autem proficiet illud demonſtrare, quemadmodum ſcripſiſſet, ſi id, quod aduerſarius accipiat, fieri aut intelligi voluiſſet: vt in hac cauſa, in qua de vaſis argenteis quæritur, poſſit mulier dicere, nihil attinuiſſe adſcribi, quæ volet, ſi hæredis voluntati permitteret. Eo enim non adſcripto nihil ineſſe dubitationis quin hæres, quæ ipſe vellet, daret. Amentiæ igitur fuiſſe, cùm hæredi vellet cauere, id adſcribere, quo non adſcripto nihilominus hæredi caueretur. Quare hoc genere magnopere talibus in cauſis vti oportebit: ſi hoc modo ſcripſiſſet, iſto verbo vſus non eſſet, non iſto loco verbum iſtud collocaſſet. Nã ex his ſententia ſcriptoris maximè perſpicitur. Deinde, quo tempore ſcriptum ſit, quærendum eſt, vt, quod eum voluiſſe in eiuſmodi tempore veriſimile ſit, intelligatur. Pòſt ex deliberationis partibus, quid vtilius, & quid honeſtius, & illi ad ſcribendum, & his comprobandum ſit, demon-

ſtrandum;

ſtrandum: & ex his ſi quid amplificationis dabitur, communibus vtrinque locis vti oportebit. Ex ſcripto & ſententia controuerſia conſiſtit, cùm alter verbis ipſis, quæ ſcripta ſunt, vtitur: alter ad id, quod ſcriptorem ſenſiſſe dicet, omnẽ adiungit dictionem. Scriptoris autem ſententia ab eo qui ſententia ſe defendet, tum ſemper ad idem ſpectare, & idem velle demonſtrabitur: tum aut ex facto aut ex euentu aliquo ad tempus id, quod inſtituit, accommodatur. Semper ad idem ſpectare, hoc modo: Paterfamiliàs cùm liberorum nihil haberet, vxorem autem haberet, in teſtamento ita ſcripſit: Si mihi filius genitus fuerit vnus, plureſve, is mihi hæres eſto. Deinde quæ aſſolent. Poſtea: Si filius antè moritur, quàm in tutelam ſuam venerit, tu mihi, dicebat, ſecundus hæres eſto. Filius natus non eſt. ambigunt agnati cũ eo, qui eſt ſecundus heres: ſi filius antè, quàm in tutelam veniat, mortuus ſit. In hoc genere non poteſt hoc dici, ad tempus, aut ad euentum aliquẽ ſententiam ſcriptoris oportere accommodari: propterea quòd ea ſola demonſtratur, qua fretus ille, qui contra ſcriptum dicet, ſuam eſſe hæreditatẽ defendit. Alterum autem genus eſt eorum, qui ſententiã inducunt, in quo non ſimplex voluntas ſcriptoris oſtenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem valeat: ſed ex quodam facto, aut euentu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus iuridicialis aſſumptiuæ maximè ſuſtinetur. Nã tum inducitur cõparatio, vt in eum, qui, cùm lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hoſtibus opprimerentur, ſi foris eſſent, quòd prope muros hoſtes caſtra haberent. Tũ relatio criminis, vt in eo qui, cùm communis lex omnium hominem occidere vetaret, tribunum militum ſuum, qui vim ſibi inferre conaretur, occîdit. Tum remotio criminis, vt in eo, qui, cùm lex, quibus diebus in legationẽ proficiſceretur, præſtituerat: quia ſumptum non dedit quæſtor, profectus non eſt. Tum conceſſio per purgationem, & per imprudentiam, vt in vituli immolatione: & per vim, vt in naui roſtrata: & per caſum, vt in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita ſententia inducetur, vt vnum quiddã voluiſſe ſcriptor demonſtretur: aut ſic, vt in eiuſmodi re & tempore hoc voluiſſe doceatur. Ergo is, qui ſcriptum defendit, his

locis plerunque omnibus, maiore autem parte ſemper poterit vti. Primùm ſcriptoris collaudatione & loco communi, nihil eos, qui iudicent, niſi id, quod ſcriptum ſit, ſpectare oportere: & hoc eò magis, ſi legitimum ſcriptum proferetur, id eſt, aut lex ipſa, aut ex lege aliquid. Poſtea, quod vehementiſſimum eſt, facti aut intentionis aduerſariorum cũ ipſo ſcripto contentione: quid ſcriptum ſit, quid factum, quid iuratus iudex: quem locũ multis modis variare oportebit. Tum ipſum ſecum admirantem, quidnam contrà dici poſſit, tum ad iudicis officium reuertentem, & ab eo quærentem quid præterea audire, aut expectare debeat: tum ipſum aduerſariũ quaſi intentantis loco producendo, hoc interrogando, vtrum ſcriptum neget eſſe eo modo, an ab ſe contrà factum eſſe, aut contra contendi neget, vtrum negare auſus ſit, ſe dicere deſiturum. Si neutrum neget, & contrà tamen dicat, nihil eſſe quo hominem impudentiorem quiſquam ſe viſurum arbitretur. In hoc ita commorari conueniet, quaſi nihil præterea dicendum ſit, & quaſi contrà dici nihil poſſit, ſæpe id, quod ſcriptum eſt, recitando, ſæpe cum ſcripto factum aduerſarii confligendo, atque interdum acriter ad iudicem ipſum reuertendo. Quo in loco iudici demonſtrandum eſt, quid iuratus ſit, quid ſequi debeat: duabus de cauſis iudicem dubitare oportere, ſi aut ſcriptum ſit obſcurè, aut neget aliquid aduerſarius. Cùm & ſcriptum ſit apertè, & aduerſarius omnia confiteatur, tum iudicem legi parere, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contrà dici poterant, oportebit. Contrà autem dicetur, ſi aut prorſus aliud ſenſiſſe ſcriptòr, & ſcripſiſſe aliud demonſtrabitur, vt in illa de teſtamento quam poſuimus controuerſia, aut cauſa aſſumptiua inferetur, quamobrem ſcripto non potuerit, aut non oportuerit obtemperari. Si aliud ſenſiſſe ſcriptor, aliud ſcripſiſſe dicetur, is, qui ſcripto vtetur, hoc dicet, non oportere de eius voluntate nos argumentari, qui, ne id facere poſſemus, indicium nobis reliquerit ſuæ voluntatis; multa incommoda conſequi, ſi inſtituatur, vt à ſcripto recedatur. Nam & eos, qui aliquid ſcribant, non exiſtimaturos, id, quod ſcripſerint, ratum futurum: & eos, qui iudicent, certum quid ſequantur, nihil habituros, ſi ſemel à ſcripto

rece-

recedere conſueuerint. Quòd ſi voluntas ſcriptoris conſeruanda ſit, ſe, non aduerſarios, à voluntate eius ſtare. Nam multò prius accedere ad ſcriptoris voluntatem eum, qui ex ipſius eam literis interpretetur, quàm illum, qui ſententiā ſcriptoris non ex ipſius ſcripto ſpectet, quod ille ſuæ volūtatis quaſi imaginem reliquerit, ſed domeſticis ſuſpicionibus perſcrutetur. Sin cauſam afferet is, qui à ſententia ſtabit, primùm erit contradicendum, quàm abſurdum non negare contra legem feciſſe, ſed quare fecerit, cauſam aliquam inuenire. Deinde conuerſa omnia eſſe, ante ſolitos eſſe accuſatores iudicibus perſuadere, affinem eſſe alicuius culpę eum, qui accuſaretur, cauſam proferre, quæ eum ad peccandum impuliſſet, nunc ipſum reum cauſam afferre quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cuius in ſingulas parteis multæ conuenient argumentationes. Primùm nulla in lege vllam cauſam contra ſcriptum accipi conuenire. Deinde ſi in cæteris legibus conueniat, hanc eſſe huiuſmodi legem, vt in ea non oporteat. Poſtremò ſi in hac quoque lege oporteat, hanc quidem cauſam accipi minimè oportere. Prima pars his fere locis confirmabitur, ſcriptori neq; ingenium, neque operam, neque vllam facultatem defuiſſe, quò minus poſſet apertè perſcribere id quod cogitaret: nō fuiſſe ei graue, nec difficile, eam cauſam excipere, quam aduerſarii proferant: ſi quicquam excipiendū putaſſet, conſueuiſſe eos, qui leges ſcribant, exceptionibus vti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus ſcriptas, & maximè videre, ſi quæ in ea ipſa lege, qua de agitur, ſit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis ſcriptorem, quo magis probetur eum fuiſſe excepturum, ſi quid excipiendum putaret; & oſtendere cauſam accipere, nihil aliud eſſe, niſi legem tollere: ideo quòd, cùm ſemel cauſa conſideretur, nihil attineat eam ex lege conſiderare, quippe quæ in lege ſcripta non ſit. Quòd ſi ſit inſtitutum omnibus cauſam dari, & poteſtatem peccandi, cùm intellexerint vos ex ingenio eius, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam iurati ſitis, rem iudicare. Deinde & ipſis iudicibus iudicandi, & cæteris ciuibus viuēdi rationes perturbatum iri, ſi ſemel à legibus receſſum ſit. Nam & iudices neque quid ſequantur habituros, ſi ab eo, quod ſcriptum ſit, recedant: neque quo pacto alios impro-

bare poſſint, quod contra legem iudicarint: & cæteros ciueis quid agant ignoraturos, ſi ex ſuo quiſq; conſilio, & ex ea ratione, quæ in mentem aut in libidinem venerit, non ex communi præſcripto ciuitatis vnamquanque rem adminiſtrabit. Poſtea quærere à iudicibus ipſis, quare in alienis detineantur negotiis: cur Reipub. munere impediantur, cùm ſæpius ſuis rebus, & commodis ſeruire poſſint: cur in certa verba iurent: cur certo tempore conueniant, certo diſcedãt, nihil quiſquam afferat cauſæ, quò minus frequenter operã Reip. det, niſi quæ cauſa in lege excepta ſit: an ſe legibus obſtrictos in tantis moleſtiis eſſe æquum cenſeant, aduerſarios noſtros leges negligere concedant. Deinde item quærere ab iudicibus, ſi eius rei cauſam, propter quam ſe reus contra legem feciſſe dicat, exceptionem ipſe in lege adſcribat, paſſurine ſint. Poſtea hoc quod faciat, indignius & impudentius eſſe, quàm ſi adſcribat. Age porrò, quid ſi ipſi velint iudices adſcribere, paſſurúſne ſit populus? atque hoc eſſe indignius, quam rem verbo & literis mutare non poſſint, eam re ipſa, & iudicio maximè commutare. Deinde indignius eſſe, de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cùm populo cognoſcendi, & probandi, aut improbandi poteſtas nulla fiat, hoc ipſis iudicibus inuidioſiſſimum futurum. Non hunc locum eſſe, neque hoc tempus legum corrigendarum: apud populũ hoc, & per populum agi conuenire: quòd ſi nunc id agant, velle ſe ſcire qui lator ſit, qui ſint accepturi, ſe actiones videre, & diſſuadere velle. Quòd ſi hæc cùm ſummè inutilia, tum multò turpiſſima ſint, legem cuiuſcemodi ſit, in præſentia conſeruari a iudicibus: poſt, ſi diſpliceat, à populo corrigi conuenire. Deinde, ſi ſcriptum non extaret, magnopere quæreremus: neq; iſti, ne ſi extra periculum quidem eſſet, crederemus. Nunc cùm ſcriptum ſit, amentiam eſſe eius qui peccarit, potius, quàm legis ipſius verba cognoſcere. His & huiuſmodi rationibus oſtenditur, cauſam extra ſcriptum accipi non oportere. Secunda pars eſt, in qua eſt oſtendendum, ſi in cæteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonſtrabitur, ſi lex aut ad res maximas, vtiliſſimas, honeſtiſſimas, religioſiſſimas videbitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas eſſe tali in re non diligentiſſimè legi obtemperare: aut ita lex di-

ligenter

ligenter perſcripta demonſtrabitur, ita cautum vnaquaque de re, ita, quod oportuerit, exceptum, vt minimè conueniat quicquã in tam diligenti ſcriptura præteritũ arbitrari. Tertius locus eſt ei, qui pro ſcripto dicet, maximè neceſſarius, per quem oſtendat oportet, ſi conueniat, cauſam contra ſcriptum accipi, eam tamen minimè oportere, quæ ab aduerſariis afferatur. Qui locus idcirco eſt huic neceſſarius, quòd ſemper is, qui contra ſcriptũ dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. Nam ſumma impudentia eſt, eum, qui contra quod ſcriptũ ſit, aliquid probare velit, non æquitatis præſidio id facere conari. Siquid igitur ex hac ipſa quiſpiam accuſator deroget, omnibus partibus iuſtius & probabilius accuſare videatur. Nam ſuperior oratio hoc omnis faciebat, vti, iudices etiã ſi nollent, neceſſe eſſet: hæc autẽ, etiam ſi neceſſe non eſſet, vt vellent contrà iudicare. Id autem fiet, ſi quibus ex locis culpa demonſtrabitur non eſſe in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut conceſſionis partib. ſe defendit, de quib. antè, vt potuimus, diligẽter perſcripſimus; ſi de his locis, quæ res poſtulabit, ad cauſam aduerſariorum improbandam transferemus: aut cauſæ & rationes afferentur, quare & quo conſilio ita ſit in lege, aut in teſtamẽto ſcriptum, vt ſententia quoq; & voluntate ſcriptoris, non ipſa ſolùm ſcripturæ cauſa confirmatum eſſe videatur: aut aliis quoque conſtitutionibus factum coarguetur.

Contra ſcriptum autem qui dicet, primùm eum inducet locum, per quem æquitas cauſæ demõſtretur: aut oſtendet, quo animo, quo cõſilio, qua de cauſa fecerit: & quamcunq; cauſam aſſumet, aſſumptionis partibus ſe defendet, de quib. antè dictum eſt. Atq; hoc in loco, cùm diutius commoratus ſui facti rationem, & æquitatem cauſæ exornauerit, tum ex his locis ferè cõtra aduerſarios dicet oportere cauſas accipi: demonſtrabit, nullam eſſe legem, quæ aliquam rem inutilẽ aut iniquã fieri velit: omnia ſupplicia, quę à legibus proficiſcantur, culpæ, ac malitiæ vindicandæ cauſa conſtituta eſſe. Scriptorem ipſum, ſi exiſtat, factum hoc probaturũ: & idem ipſum, ſi ei talis res accidiſſet, facturũ fuiſſe: & ea re legis ſcriptorẽ certo ex ordine iudices, certa ætate præditos cõſtituiſſe, vt eſſent, non qui ſcriptũ ſuũ recitarent, quod quiuis puer facere poſſet, ſed qui cogitationẽ aſſequi poſſent, & volunta-

tem interpretari. Deinde illum ſcriptorem, ſi ſcripta ſua ſtultis hominibus, & barbaris iudicibus commiteret, omnia ſumma diligentia perſcripturum fuiſſe: tunc verò, quòd intelligeret quales viri iudicaturi eſſent, idcirco eum, quæ perſpicua videret eſſe, non adſcripſiſſe: neque enim vos ſcripti ſui recitatores, ſed voluntatis interpretes fore putauit. Poſtea quærere ab aduerſariis, quid ſi hoc feciſſem? quid ſi hoc accidiſſet? eorum aliquid in quibus aut cauſa ſit honeſtiſſima, aut neceſſitudo certiſſima, túmne accuſaretis? Atqui hoc lex nuſquam excepit. Non ergo omnia ſcriptis, ſed quædam, quę perſpicua ſunt, tacitis exceptionibus caueri. Deinde nullam rem neque legibus, neque ſcriptura vlla, denique ne in ſermone quidem quotidiano atque imperiis domeſticis rectè poſſe adminiſtrari, ſi vnuſquiſque velit verba ſpectare, & non ad voluntatem eius, qui verba habuerit, accedere. Deinde ex vtilitatis & honeſtatis partibus oſtendere, quàm inutile, aut quàm turpe ſit, id, quod aduerſarii dicant fieri oportuiſſe, aut oportere: & id, quod nos fecerimus, aut poſtulemus, quàm vtile, aut quàm honeſtum ſit. Deinde leges nobis charas eſſe non propter literas, quæ tenues & obſcuræ notæ ſint voluntatis, ſed propter earum rerum, quibus deſcriptum eſt, vtilitatem, & eorum, qui ſcripſerint, ſapientiam & diligentiam. Poſtea quid ſit lex deſcribere, vt ea videatur in ſententiis, non in verbis conſiſtere: & iudex is videatur legi obtemperare, qui ſententjam eius, non qui ſcripturam ſequatur. Deinde quàm indignum ſit eodem affici ſupplicio eum, qui propter aliquod ſcelus & audaciam contra legem fecerit, & eum, qui honeſta aut neceſſaria de cauſa, non ab ſententia, ſed ab literis legis receſſerit: atque his & huiuſmodi rationibus, & accipi cauſam, & in hac lege accipi, & eam cauſam, quam ipſe afferat, oportere accipi demonſtrabit. Et quemadmodum ei dicebamus, qui à ſcripto diceret, hoc fore vtiliſſimum, ſi quid de æquitate ea, quæ cum aduerſario ſtaret, derogaſſet: ſic huic, qui contra ſcriptum dicet, plurimùm proderit ex ipſa ſcriptura aliquid ad ſuam cauſam conuertere, aut ambiguè aliquid ſcriptum oſtendere. Deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ ſibi proſit, defendere, aut verbi definitionem inducere, & illius verbi vim, quo vrgeri videatur, ad ſuæ cauſæ commodum

tradu-

traducere, aut ex ſcripto non ſcriptum aliquod inducere per ratiocinationem, de qua pòſt dicemus. Quacunque autem in re, quamuis leuiter probabili ſcripto ipſo de ſe defenderit, etiam cum æquitate cauſa abundabit, neceſſariò multum proficiet, ideo quòd ſi id, quod nititur aduerſariorum cauſa, ſubduxerit, omnem illam eius vim & acrimoniam lenierit, ac diluerit. Loci autem communes certis ex aſſumptionis partibus in vtranque partem conuenient. Præterea eius, qui à ſcripto dicet, leges ex ſe, non ex eius, qui contrà commiſerit, vtilitate ſpectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra ſcriptum, leges in conſilio ſcriptoris & vtilitate communi, non in verbis conſiſtere. Quàm indignum ſit æquitatem literis vrgeri, quæ voluntate eius, qui ſcripſerit, defendatur. Ex contrariis autem legibus controuerſia naſcitur, cùm inter ſe duæ videntur leges, aut plures diſcrepare, hoc modo: Lex eſt, Qui tyrannum occiderit, Olympionicarum præmium capito, & quam volet ſibi rem à magiſtratu depoſcito, & magiſtratus ei concedito. Et altera lex, Tyranno occiſo quinque eius proximos cognatione, magiſtratus necato. Alexandrum, qui apud Pheræos in Theſſalia tyrannidem occupauerat, vxor ſua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cùm ſimul cubaret, occîdit. Hæc filium ſuum, quem ex tyranno habebat, ſibi præmii loco depoſcit. Sunt qui, ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iudicio eſt. In hoc genere vtranque in partem iidem loci, atque eadem præcepta conuenient, ideo quòd vterque ſuam legem confirmare, contrariam infirmare debebit. Primùm igitur leges oportet contendere, conſiderando vtra lex ad maiores, hoc eſt ad vtiliores, ad honeſtiores ac magis neceſſarias res pertineat. Ex quo conficitur, vt ſi leges duæ, aut ſi plures, aut quotquot erunt, conſeruari nõ poſſint, quia diſcrepent inter ſe, ea maximè conſeruanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde, vtra lex poſterius lata ſit. Nam poſtrema quæque grauiſſima eſt. Deinde, vtra lex iubeat aliquid, vtra permittat. Nam id, quod imperatur, neceſſarium: illud, quod permittitur, voluntarium eſt. Deinde, in vtra lege, ſi non obtemperatum ſit, pœna afficiatur, aut in vtra maior pœna ſtatuatur. Nam maximè conſeruanda eſt ea, quæ diligentiſſima, & ſancta eſt. De-

inde, vtra lex iubeat, vtra vetet. Nam ſæpe ea quæ vetat, quaſi exceptione quadam corrigere videtur illam quæ iubet. Deinde, vtra lex de genere omni, vtra de parte quadam; vtra communiter in plureis, vtra in aliquam certam rem ſcripta videatur. Nam quæ in partem aliquam, & quæ in certã quãdam rem ſcripta eſt, promptius ad cauſam accedere videtur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde, ex lege vtrum ſtatim fieri neceſſe ſit, vtrum habeat aliquam moram & ſuſtentationem. Nam id, quod ſtatim faciendum ſit, perfici prius oportet. Deinde operam dare, vt ſua lex ipſo ſcripto videatur niti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per diffinitionem induci, quò ſanctius & firmius id videatur eſſe, quod apertius ſcriptum ſit. Deinde ſuæ legis ad ſcriptum ipſam ſententiam quoq; adiungere, contrariam legem item ad aliam ſententiam traducere, vt, ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidem videantur inter ſe. Poſtremò facere, ſi cauſa facultatem dabit, vt noſtra ratione vtraq; lex conſeruari videatur, & aduerſariorum ratione, altera ſit neceſſariò negligenda. Locos autem communes, & quos ipſa cauſa det, videre oportebit, & ex vtilitatis & honeſtatis ampliſſimis partibus ſumere, demonſtrantem per amplificationem ad vtram potius legem accedere oporteat.

Ex ratiocinatione naſcitur controuerſia, cùm ex eo, quod vſpiam eſt, ad id, quod nuſquam ſcriptum eſt, peruenitur, hoc pacto: Lex eſt, Si furioſus eſt, agnatorum gentiliumq; in eo, pecuniaq; eius poteſtas eſto. Et lex: Paterfamiliâs vti ſuper familia pecuniaq; ſua legauerit, ita ius eſto. Et lex: Si paterfamiliâs inteſtato moritur, familia pecuniaq; eius agnatorum gentiliumq; eſto. Quidam iudicatus eſt parentẽ occidiſſe, & ſtatim, quòd effugiendi poteſtas non fuit, ligneæ ſoleæ in pedes inductæ ſunt: os autem obuolutum eſt folliculo, & præligatum: deinde eſt in carcerem deductus, vt ibi eſſet tantiſper, dum culeus in quem coniectus in profluentẽ deferretur, compararetur. Interea quidam eius familiares in carcerem tabulas afferunt, & teſteis adducunt. Hæredes, quos ipſe iubet, ſcribunt, tabulæ obſignantur. De illo pòſt ſupplicium ſumitur. Inter eos, qui hæredes in tabulis ſcripti ſunt, & inter agnatos de hæreditate controuerſia eſt. Hic certa lex, quæ teſtamenti faciendi iis, qui in eo loco ſint, adi-

mat po-

mat poteſtatem, nulla profertur. Ex cæteris legibus, & quæ hunc ipſum ſupplicio huiuſmodi afficiunt, & quæ ad teſtamenti faciendi poteſtatem pertinent, per ratiocinationem veniendũ eſt ad eiuſmodi rationem, vt quæratur, habuerítne teſtamenti faciendi poteſtatem. Locos autem in hoc genere argumẽtandi hos & huiuſmodi quoſdam eſſe arbitramur: Primùm eius ſcripti, quod proferas, laudationem, & confirmationem. Deinde eius rei, qua de quæratur, cum eo de quo conſtat collationem eiuſmodi, vt id de quo quæritur, rei, de qua conſtet, ſimile eſſe videatur. Poſtea admirationem percontatione, quî fieri poſſit, vt, qui hoc æquum eſſe concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem ſit in genere. Deinde idcirco de hac re nihil eſſe ſcriptũ, quòd cùm de illa eſſet ſcriptum, de hac is, qui ſcribebat, dubitaturũ neminem arbitratus ſit. Poſtea multis in legibus multa eſſe præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur, quòd ex cæteris, de quibus ſcriptum ſit, intelligi poſſint. Deinde æquitas rei demonſtranda eſt, vt in iuridiciali abſoluta. Contrà autem qui dicet, ſimilitudinẽ infirmare debebit: quod faciet, ſi demonſtrabit, illud, quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diuerſum eſſe genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione: ſi quo in numero illud, quod per ſimilitudinem affertur, & quo in loco illud, cuius cauſa afferretur, haberi conueniat, oſtendetur. Deinde, quid res cum re differat, demonſtrabitur, vt non idem videatur de vtraq; exiſtimari oportere. Ac ſi ipſe quoque poterit ratiocinationibus vti, iiſdem ratiocinationibus, quibus antè prædictum eſt, vtetur: ſi non poterit, negabit oportere quicquã, niſi quod ſcriptum ſit, conſiderare: periclitari omnia iura, ſi ſimilitudines accipiantur: nihil eſſe penè, quod non alteri ſimile eſſe videatur: multis diſſimilibus rebus, in vnamquamq; rem tantùm ſingulas eſſe leges: omnia poſſe inter ſe vel ſimilia, vel diſſimilia demõſtrari. Loci cõmunes à ratiocinatione, oportere cõiectura ex eo, quod ſcriptum ſit, ad id, quod non ſit ſcriptum, peruenire: & neminem poſſe omneis res per ſcripturã amplecti, ſed eum commodiſſimè ſcribere, qui curet vt quædã ex quibuſdam intelligantur. Contra ratiocinationem, huiuſmodi coniecturam diuinationem eſſe, & ſtulti ſcriptoris eſſe, non poſſe omnibus de rebus cauere quibus velit.

Definitio eſt, cùm ſcripto verbum aliquod eſt poſitum, cuius de vi quæritur, hoc modo: Lex, Qui in aduerſa tempeſtate nauim reliquerint, omnia amittunto: eorum nauis & onera ſunto, qui in naui remanſerint. Duo quidam, cùm iam in alto nauigarent, & eorum alterius nauis, alterius onus eſſet, naufragum quendam natantem, & manus ad ſe tendentem animaduerterunt: miſericordia commoti, nauim ad eum applicauerũt, hominem ad ſe ſuſtulerunt. Poſtea aliquantò, ipſos quoque tempeſtas vehementius iactare cœpit; vſqueadeo, vt dominus nauis, cùm idem gubernator eſſet, in ſcapham confugeret, & inde funiculo, qui à puppi religatus ſcapham annexam trahebat, naui, quoad poſſet, moderaretur: ille autem, cuius merces erant, in gladiũ in naui ibidem incumberet. Hîc ille naufragus ad gubernaculum acceſſit, & naui, quoad potuit, eſt opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempeſtate iam commutata, nauis in portum prouehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leuiter ſaucius, facilè eſt ex vulnere recreatus. Nauim cum onere horum trium ſuam quisque eſſe dicit. Hîc omnes ſcripto ad cauſam accedunt, & ex nominis vi naſcitur controuerſia. Nam & relinquere nauem, & remanere in naui, denique nauis ipſa quid ſit, definitionibus quæritur: iiſdem autem ex locis omnibus, quibus definitiua conſtitutio tractabitur. Nunc expoſitis iis argumentationibus, quę in iudiciale cauſarum genus accommodantur, deinceps in deliberatiuum genus & demonſtratiuum argumentandi locos & præcepta dabimus, nõ quo nõ in aliqua conſtitutione omnis ſemper cauſa verſetur, ſed quia proprii tantùm harum cauſarum quidam loci ſunt, non à conſtitutione ſeparati, ſed ad fines horum generum accommodati. Nam placet in iudiciali genere finem eſſe æquitatem, hoc eſt, partem quandam honeſtatis. In deliberatiuo autem Ariſtoteli placet vtilitatem, nobis, & honeſtatem, & vtilitatem, in demonſtratiuo autem honeſtatem. Quare in hoc quoque genere cauſæ quædam argumentationes communiter ac ſimiles tractabuntur: quædam ſeparatius ad finem, quò referri omnem rationem oportet, adiungentur. Atque vniuſcuiusque conſtitutionis exemplum ſupponere non grauaremur, niſi illud videremus, quemadmodum res obſcuræ

dicendo

dicendo fierent apertiores, ſic res apertas obſcuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

RERVM expetendarum tria genera ſunt. Par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nam eſt quiddam, quod ſua vi nos alliciat ad ſeſe, nō emolumento captans aliquo,ſed trahens ſua dignitate: quod genus, virtus, ſcientia, veritas eſt. Aliud autē non propter ſuam vim & naturam, ſed propter fructum atq; vtilitatē petendū: quod genus pecunia eſt. Eſt porro quiddā ex horū partibus iunctum, quod & ſua vi,& dignitate nos inductos ducit, & præ ſe gerit quandam vtilitatem,quò magis expetatur,vt amicitia,bona exiſtimatio. Atq; ex his horum contraria facilè tacentibus nobis intelligentur. Sed vt expeditius ratio tradatur, ea, quæ poſuimus,breui nominabūtur. Nā in primo genere quæ ſunt honeſta appellabuntur. Quæ autem in ſecundo,vtilia. Hæc aūt tertia, quia partem honeſtatis & virtutis continent, & quia maior eſt vis honeſtatis,iunctæ res omnino ex duplici genere intelligentur,ſed in meliorem partem vocabuli conferātur,& honeſta nominentur. Ex his illud conficitur, vt appetendarum rerum partes ſint, honeſtas & vtilitas, vitandarum turpitudo & inutilitas.His igitur duabus rebus res duę grandes ſunt attributæ,neceſſitudo & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re & perſonis conſideratur. De vtraque pòſt apertiùs perſcribemus. Nunc honeſtatis rationes primùm explicemus. Quod autem totum,aut aliqua ex parte propter ſe petitur,honeſtū nominabimus. Quare cùm eius duæ partes ſint,quarum altera ſimplex,altera iuncta ſit,ſimplicem prius conſideremus. Eſt igitur in eo genere omneis res vna vi atque vno nomine amplexa virtus. Nam virtus, eſt animi habitus , naturæ modo rationi conſentaneus. Quamobrem omnibus eius partibus cognitis, tota vis erit ſimplicis honeſtatis conſiderata. Habet igitur parteis quatuor: prudentiam; iuſtitiam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia eſt, rerum bonarum, & malarum, & vtrarumque ſcientia. Partes eius,memoria,intelligētia,prouidentia. Memoria eſt,per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia eſt,per quam ea perſpicit,quæ ſunt. Prouidentia eſt per quam futurum aliquid videtur antè quàm factum ſit. Iuſtitia, eſt habitus animi, communi vtilitate conſeruata,

ſuam cuique tribuens dignitatem. Eius initium eſt ab natura profectum: deinde quædam in conſuetudinem ex vtilitatis ratione venerunt: poſtea res & ab natura profectas, & ab conſuetudine probatas, legum metus & religio ſanxit. Natura ius eſt, quod non opinio genuit, ſed quædam innata vis inſeruit, vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſeruantiam, veritatem. Religio eſt, quæ ſuperioris cuiuſdam naturæ (quam diuinam vocant) curam ceremoniamq; affert. Pietas, per quam ſanguine coniunctis, patriæque beneuolis officium & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio eſt, per quam vis & iniuria, & omnino omne quod obfuturum eſt, defendendo, aut vlciſcendo propulſatur. Obſeruantia eſt, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodã & honore dignantur. Veritas eſt, per quam immutata ea quæ ſunt, aut antè fuerunt, aut futura ſunt, dicuntur. Conſuetudine ius eſt, quod aut leuiter à natura tractum aluit, & maius fecit vſus, vt religionem: aut ſi quid eorum, quæ antè diximus, ab natura profectum, maius factum propter conſuetudinem videmus: aut quod in morem vetuſtas vulgi approbatione perduxit, quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactũ eſt, quod inter aliquos conuenit. Par, quod in omneis æquabile eſt. Iudicatum, de quo alicuius aut aliquorum iam ſentẽtiis conſtitutũ eſt. Lege ius eſt, quod in eo ſcripto, quod populo expoſitum eſt vt obſeruet, continetur. Fortitudo eſt, conſiderata periculorum ſuſceptio, & laborũ perpeſſio. Eius partes, magnificentia, fidentia, patientia, perſeuerantia. Magnificentia eſt, rerum magnarum & excelſarum, cum animi ampla quadam & ſplendida propoſitione, agitatio, atque adminiſtratio. Fidentia eſt, per quam magnis & honeſtis in rebus multum ipſe animus in ſe fiduciæ certa cum ſpe collocauit. Patientia, eſt honeſtatis, aut vtilitatis cauſa, rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perpeſſio. Perſeuerantia, eſt in ratione bene conſiderata ſtabilis & perpetua permanſio. Temperantia, eſt rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi firma & moderata dominatio. Eius partes ſunt, continentia, clementia, modeſtia. Continentia eſt, per quam cupiditas, conſilii guberna-

tione

tione regitur. Clementia, per quam animi temere in odium alicuius inuectionis concitati, comitate retinentur. Modeſtia, per quam pudor honeſtus, claram, & ſtabilem comparat autoritatem. Atque hæc omnia propter ſe ſolùm, vt nihil adiungatur emolumenti, petenda ſunt. Quod vt demõſtretur, neque ad hoc noſtrum inſtitutum pertinet, & à breuitate præcipiendi remotum eſt. Propter ſe autem vitanda ſunt, nõ ea modò, quæ his cõtraria ſunt, vt fortitudini ignauia, & iuſtitiæ iniuſtitia: verùm etiam illa, quæ propinqua videntur & finitima eſſe, abſunt autem longiſſimè: quod genus, fidentiæ contrarium eſt diffidentia, & ea re vitium eſt. Audacia, non contrarium, ſed appoſitum eſt ac propinquum, & tamen vitium eſt. Sic vnicuique virtuti finitimum vitium reperietur, aut certo iam nomine appellatum: vt audacia, quæ fidentiæ: pertinacia, quæ perſeuerantiæ finitima eſt: ſuperſtitio, quæ religioni propinqua eſt, aut ſine vllo certo nomine. Quæ omnia itẽ, vti contraria rerum bonarũ, in rebus vitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honeſtatis, quod omni ex parte propter ſe petitur, ſatis dictũ eſt. Nunc de eo, in quo vtilitas quoque adiungitur, quod tamen honeſtum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur multa, quæ nos cùm dignitate, tùm quoque fructu ſuo ducunt ad ſe: quo in genere eſt gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria, eſt frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicuius honeſta, & cultu, & honore, & verecundia digna autoritas. Amplitudo, potentiæ, aut maieſtatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum illius ipſius cauſa quem diligit, cum eius pari voluntate. Hîc, quia de ciuilibus cauſis loquimur, fructus ad amicitiam adiungimus, vt eorum quoque cauſa petenda videatur: ne fortè qui nos de omni amicitia dicere exiſtimant, reprehendere incipiãt: quanquam ſunt, qui propter vtilitatem modò petendam putant amicitiam: ſunt, qui propter ſe ſolùm: ſunt, qui propter ſe, & vtilitatem: quorum quid veriſſimè conſtituatur, alius lócus erit conſiderandus. Nunc hoc ſic ad vſum oratorium relinquatur, vtranque propter rem amicitiam eſſe expetendam. Amicitiarum autem ratio, quoniam partim ſunt religionibus iunctæ, partim non ſunt: & quia partim veteres ſunt, partim nouæ,

partim ab illorum, partim ab noſtro beneficio profectæ, partim vtiliores, partim minus vtiles, ex cauſarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officiis, ex religionibus, ex vetuſtatibus habebitur. Vtilitas autem aut in corpore poſita eſt, aut in extrariis rebus: quarum tamen rerum multò maxima pars ad corporis commodum reuertitur: vt in Republica quædam ſunt, quæ (vt ſic dicam) ad corpus pertinent ciuitatis, vt agri, portus, pecunia, claſſes, nautæ, milites, ſocii, quibus rebus incolumitatem ac libertatem retinent ciuitates. Alia verò, quæ iam quiddam magis amplum, & minus neceſſarium conficiunt, vt vrbis egregia exornatio atque amplitudo, vt quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac ſocietatum multitudo. Quibus rebus non illud ſolùm conficitur, vt ſaluæ & incolumes, verumetiam, vt amplæ atque potentes ſint ciuitates. Quare vtilitatis duæ partes videntur eſſe, incolumitas, & potentia. Incolumitas, eſt ſalutis tuta atq; integra conſeruatio. Potentia, eſt ad ſua conſeruanda, & alterius obtinenda, idonearum rerũ facultas: atq; in iis omnibus, quæ antè dicta ſunt, quid difficulter fieri, &, quid facilè fieri poſſit, oportet conſiderare. Facilè fieri id dicimus, quod ſine magno, aut ſine vllo labore, ſumptu, moleſtia, quàm breuiſſimo tempore cõfici poteſt. Difficilè autẽ fieri, quod quanquam laboris, ſumptus, moleſtiæ, longinquitatis indiget, atq; aut omneis, aut plurimas, aut maximas cauſas habet difficultatis: tamen his ſuſceptis difficultatibus cõpleri, atq; ad exitum perduci poteſt. Quoniam ergo de honeſtate, & de vtilitate diximus, nunc reſtat vt de iis rebus, quas his attributas eſſe dicebamꝰ, neceſſitudine & affectione perſcribamus. Puto igitur eſſe hanc neceſſitudinẽ, cui nulla vi reſiſti poteſt, quæ neq; mutari, neq; leniri poteſt. Atq;, vt apertius hoc ſit, exẽplis licet vim rei, qualis, & quanta ſit cognoſcamus. Vri poſſe flãma ligneã materiam, neceſſe eſt. Corpus mortale aliquo tempore interire, neceſſe eſt: atq; ita neceſſe, vt vis poſtulat ea, quã modò deſcribebamus, neceſſitudinis: cui nulla vi reſiſti poteſt, quæ neque mutari neq; leniri poteſt. Huiuſmodi neceſſitudines, cùm in dicendi rationes incident, rectè neceſſitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles in illa ſuperiori, poſsítne fieri, quæſtione conſiderabimus. Atq; etiã hoc

mihi

mihi videor videre, eſſe quaſdã cum adiũctione neceſſitudines, quaſdã ſimplices & abſolutas. Nã aliter dicere ſolemus, neceſſe eſt Caſſilinẽſeis ſe dédere Annibali: aliter autem, neceſſe eſt Caſſilinum venire in Annibalis poteſtatem. Illic in ſuperiore adiunctio eſt hæc, niſi malint fame perire: ſi enim id malunt, non eſt neceſſe. Hoc inferius non item, propterea quòd ſiue velint Caſſilinẽſes ſe dédere, ſiue famem perpeti, atque ita perire, neceſſe eſt Caſſilinum venire in Annibalis poteſtatem. Quid igitur perficere poteſt hęc neceſſitudinis diſtributio? Propè dicam, plurimùm, cùm is locus neceſſitudinis videbitur incurrere. Nam cùm ſimplex erit neceſſitudo, nihil erit, quòd multa dicamus, cum eã nulla ratione lenire poſſimus. Cùm autem ita neceſſe erit, vt aliquid effugere aut adipiſci velimus, tum adiũctio illa quid habeat vtilitatis, aut honeſtatis, erit conſiderandum. Nam ſi velis attẽdere, ita tamen vt id quæras, quod conueniat ad vſum ciuitatis, reperias nullam eſſe rem, quam facere neceſſe ſit, niſi propter aliquam cauſam, quam adiũctionem nominamus. Pariter autem inuenias eſſe multas res neceſſitudinis, ad quas ſimilis adiunctio non accedit. Quod genus, vt homines mortales neceſſe eſt interire, ſine adiunctione: vt cibo vtantur, non neceſſe eſt, niſi cũ illa exceptione, Extra quàm, ſi nolint fame perire. Ergo, vt dixi, illud quod adiũgitur, ſemper, cuiuſmodi ſit, erit conſiderandum. Nam omni tempore id pertinebit, vt aut ad honeſtatem hoc modo exponenda neceſſitudo ſit; Neceſſe eſt hoc faciamus, ſi honeſtè volumus viuere: aut ad incolumitatem hoc modo; Neceſſe eſt, ſi incolumes volumus eſſe: aut ad commoditatem hoc modo; Neceſſe eſt, ſi ſine incommodo volumus viuere. Ac ſumma quidẽ neceſſitudo videtur eſſe honeſtatis, huic proxima incolumitatis, tertia ac leuiſſima cõmoditatis: quæ cũ his nũquam poterit duabus contendere. Haſce autẽ inter ſe ſæpe neceſſe eſt comparari, vt quanquam præſtet honeſtas incolumitati, tamen, vtri potiſſimùm conſulendũ ſit, deliberetur. Cuius rei certũ quiddam pręſcriptũ videtur in perpetuũ dari poſſe. Nam qua in re fieri poterit, vt cùm incolumitati cõſuluerimus, quod ſit in præſentia de honeſtate delibatũ, virtute aliquando & induſtria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda: cùm autẽ id non poterit, honeſtatis.

Ita in eiuſmodi quoque re, cùm incolumitati videbimur cōſulere, verè poterimus dicere, nos honeſtatis rationē habere, quoniam ſine incolumitate eā nullo tempore poſſumus adipiſci. Qua in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius deſcendere, & in præſentia quieſcere, atque aliud tempus expectare oportebit. In commoditatis verò ratione, modò illud attendatur, dignáne cauſa videatur ea, quę ad vtilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honeſtate quiddam derogetur. Atq; in hoc loco mihi caput illud videtur eſſe, vt quæramus, quid ſit illud, quod ſi adipiſci, aut effugere velimus, aliqua res nobis ſit neceſſaria, hoc eſt, quæ ſit adiunctio, vt proinde vti quæque res erit, laboremus, & grauiſſimam quanque cauſam vehementiſſimè neceſſariam iudicemus. Affectio, eſt quædam ex tempore, aut ex negotiorum euentu, aut adminiſtratione, aut ſtudio hominum commutatio rerū; vt non tales, quales antè habitæ ſint, aut plerunque haberi ſoleant, habendæ videātur eſſe: vt ad hoſtes tranſire turpe videtur eſſe, at non illo animo, quo Vlyſſes tranſiit: & pecuniā in mare deiicere inutile, at non eo conſilio, quo Ariſtippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex conſilio, non ex ſua natura conſiderandæ: quibus in omnibus, quid tempora petant, aut quid perſonis dignum ſit, conſiderandum eſt: & non quid, ſed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quandiu fiat, attendendum eſt. His ex partibus ad ſententiam dicendam, locos ſumi oportere arbitramur. Laudes autem & vituperationes ex his locis ſumentur, qui loci perſonis ſunt attributi, de quibus antè dictum eſt. Sin diſtributius tractare quis volet, partiatur in animum, & corpus, & extrarias res licebit. Animi eſt, virtus, cuius de partibus paulò antè dictū eſt. Corporis, valetudo, dignitas, vires, velocitas. Extrariæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cætera, quæ ſimili eſſe in genere intelligentur. Atque in his id, quod in omnia valet, valere oportebit: contraria quoque, & quæ, & qualia ſint intelligentur. Videre autem in laudando & in vituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extrariis rebus habuerit is de quo agetur, quàm quo pacto his rebus vſus ſit. Nam fortunam quidem & laudare ſtultitia, & vituperare ſuperbia eſt. Animi autem &

laus

laus honeſta, & vituperatio vehemens eſt. Nunc quoniam omne in cauſæ genus argumentandi ratio tradita eſt, de inuentione, prima ac maxima parte rhetoricæ, ſatis dictum videtur. Quare, quoniam & vna pars ad exitum hunc ab ſuperiore libro perducta eſt, & hic liber non parum continet literarum, quæ reſtant in reliquis dicemus.

M. TVL. CICERONIS AD QVINTVM FRATREM DIALOGI DE ORATORE

Liber I.

COGITANTI mihi ſæpenumero, & memoria vetera repetenti, perbeati fuiſſe, Quinte frater, illi videri ſolent, qui in optima Repub. cùm & honoribus, & rerum geſtarum gloria florerẽt, eũ vitæ curſum tenere potuerunt, vt vel in negotio ſine periculo, vel in otio cum dignitate eſſe poſſent. Ac fuit tempus illud, cùm mihi quoque initium requieſcendi, atq; animũ ad vtriuſq; noſtrũ præclara ſtudia referẽdi fore, iuſtum, & prope ab omnibus conceſſum eſſe arbitrarer, ſi infinitus forenſiũ rerũ labor, & ambitionis occupatio, decurſu honorum, etiã ætatis flexu conſtitiſſet. Quã ſpẽ cogitationũ, & conſiliorum meorum, cum graues communiũ temporum, tum varii noſtri caſus fefellerunt. Nam qui locus quietis & tranquillitatis pleniſſimus fore videbatur, in eo maximæ moleſtiarum, & turbulentiſſimæ tempeſtates extiterunt. Neque verò nobis cupientibus, atque exoptantibus fructus otii datus eſt ad eas arteis, quibus à pueris dediti fuimus, celebrandas, inter nóſque recolendas. Nam prima

ætate incidimus in ipſam perturbationẽ diſciplinæ veteris, & conſulatu deuenimus in medium rerum omnium certamen atque diſcrimen, & hoc tempus omne poſt conſulatum obiecimus iis fluctibus, qui per nos à cõmuni peſte depulſi, in noſmetipſos redundarunt. Sed tamen in his vel aſperitatibus rerum, vel anguſtiis temporis, obſequar ſtudiis noſtris: &, quantum mihi vel fraus inimicorum, vel cauſæ amicorum, vel Reſp. tribuet otii, ad ſcribendum potiſſimum cõferam. Tibi verò frater neque hortanti deero, neque roganti. Nam neque autoritate quiſquam apud me plus te valere poteſt, neque voluntate. Ac mihi repetenda eſt veteris cuiuſdam memoriæ non ſanè ſatis explicata recordatio, ſed vt arbitror, apta ad id, quod requiris, vt cognoſcas quæ viri omnium eloquentiſſimi, clariſſimíque ſenſerint de omni ratione dicendi. Vis enim, vt mihi ſæpe dixiſti, quoniam quæ pueris, aut adoleſcentulis nobis ex commentariolis noſtris inchoata atque rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc vſu, quem ex cauſis, quas diximus, tot tantíſque conſecuti ſumus, aliquid iiſdem de rebus politius à nobis, profectiúſque proferri: ſoléſque nonnunquam hac de re à me in diſputationibus noſtris diſſentire, quòd ego eruditiſſimorum hominum artibus eloquentiam contineri ſtatuam: tu autem illam ab elegantia doctrinæ ſegregandam putes, & in quodam ingenii atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem, ſæpenumero in ſummos homines, ac ſummis ingeniis præditos intuenti, quærendum eſſe viſum eſt, quid eſſet, cur plures in omnibus artibus quàm in dicendo admirabiles extitiſſent: nam quocunque te animo, & cogitatione conuerteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non mediocrium artium, ſed propè maximarum. Quis enim eſt, qui, ſi clarorum hominum ſcientiam rerum geſtarum vel vtilitate, vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori Imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac vna ciuitate præſtantiſſimos penè innumerabileis, in dicendo autem excellenteis vix paucos proferre poſſimus? Iam verò conſilio, ac ſapientia qui regere, ac gubernare Rempub. poſſent, multi noſtra, plures patrum memoria, atq; etiã maiorũ extiterunt, cum boni perdiu nulli, vix autem ſingulis ætatib.

ſinguli

ſinguli tolerabiles oratores inuenirentur. Ac ne quis fortè cum aliis ſtudiis, quæ reconditis in artibus atque in quadam varietate literarum verſentur, magis hanc dicẽdi rationem, quàm cum Imperatoris laude, aut cùm boni ſenatoris prudentia comparandam putet, conuertat animum, & ea ipſa artium genera circunſpiciat, quíque in iis floruerint, quàmque multi ſint, facillimè, quanta oratorum ſit, ſempérq; fuerit paucitas, iudicabit: neque enim te fugit, laudatarum artium omnium procreatricem quandam, & quaſi parentem, eam, quam φιλοσοφίαν Græci vocant, ab hominibus doctiſſimis iudicari: in qua difficile eſt enumerare, quot viri, quãta ſcientia, quantáque in ſuis ſtudiis varietate, & copia fuerint, qui non aliqua in re vna ſeparatim elaborarint, ſed omnia, quæcunque eſſent, vel ſcientiæ perueſtigatione, vel diſſerendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ii, qui mathematici vocẽtur, quanta in obſcuritate rerum, & quàm recondita in arte, & multiplici, ſubtilíque verſentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines extiterunt, vt nemo ferè ſtuduiſſe ei ſcientiæ vehementius videatur, quin, quod voluerit, conſecutus ſit. Quis muſicis, quis huic ſtudio literarum, quod profitentur ii, qui grammatici vocantur, penitus ſe dedit, quin omnem illarum artium penè infinitam vim, & materiam ſcientia, & cognitione comprehenderit? Verè mihi hoc videor eſſe dicturus, ex omnib. iis, qui in harum artium ſtudiis liberaliſſimis ſint, doctriníſque verſati, minimam copiam poetarum egregiorum extitiſſe: atque in hoc ipſo numero, in quo perrarò exoritur aliquis excellens, ſi diligenter & ex noſtrorum, & Græcorum copia comparare voles, multo tamen pauciores autores quàm poetæ boni reperientur. Quod hoc etiam mirabilius debet videri, quia cæterarum artium ſtudia ferè reconditis, atque abditis è fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio poſita, communi quodam in vſu, atque in hominum more, & ſermone verſatur: vt in cæteris id maximè excellat, quod longiſſimè ſit ab imperitorum intelligentia, ſenſúq; diſiunctum: in dicendo autem vitium vel maximum ſit, à vulgari genere orationis, atq; à conſuetudine communis ſenſus abhorrere. Ac ne illud quidem verè dici poteſt, aut plures cæteris artibus inſeruire, aut maiore delectatione, aut ſpe vbe-

tiore, aut præmiis ad perdiſcendum amplioribus commoueri. atque, vt omittam Græciam, quæ ſemper eloquentiæ princeps eſſe voluit, atq; illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, in quibus ſumma dicendi vis, & inuenta eſt, & perfecta: in hac ipſa ciuitate profectò nulla vnquam vehementius quàm eloquentiæ ſtudia viguerunt. Nam, poſteaquam imperio omnium gentium conſtituto, diuturnitas pacis otiũ cõfirmauit, nemo ferè laudis cupidus adoleſcens non ſibi ad dicendum ſtudio omni enitendum putauit. Ac primò quidem totius rationis ignari, qui neq; exercitationis vllam viam, neque aliquod præceptum artis eſſe arbitrarentur, tantum, quantum ingenio & cogitatione poterant, conſequebantur. Poſt autem, auditis oratoribus Græcis, cognitíſq; eorum literis, adhibitisq; doctoribus, incredibili quodam noſtri homines dicendi ſtudio flagrauerunt. Excitabat eos magnitudo & varietas, multitudóque in omni genere cauſarum, vt ad eam doctrinam, quam ſuo quiſq; ſtudio aſſecutus eſſet, adiungeretur vſus frequens, qui omnium magiſtrorum præcepta ſuperaret. Erant autem huic ſtudio maxima, quæ nunc quoq; ſunt, propoſita præmia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem: ingenia verò (vt multis rebus poſſumus iudicare) noſtrorum hominum multum cæteris hominibus omnium gentium præſtiterunt. Quibus de cauſis, quis non iure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inueniri? Sed nimirum maius eſt hoc quiddam, quàm homines opinantur, & pluribus ex artibus, ſtudiíſq; collectum. Quis enim aliud in maxima diſcentiũ multitudine, ſumma magiſtrorum copia, præſtantiſſimis hominum ingeniis, infinita cauſarũ varietate, ampliſſimis eloquẽtię propoſitis pręmiis, eſſe cauſæ putet, niſi rei quandã incredibilẽ magnitudinem ac difficultatẽ? Eſt enim & ſcientia comprehendẽda rerum plurimarum, ſine qua verborum volubilitas inanis, atq; irridenda eſt: & ipſa oratio conformanda non ſolùm electione, ſed etiam conſtructione verborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoſcendi; quòd omnis vis, ratióq; dicendi in eorum, qui audiunt, mentibus aut ſedandis, aut excitandis exprimenda eſt. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæq;, & eru-

ditio

ditio libero digna, celeritáſque, & breuitas & reſpondendi, & laceſſendi ſubtili venuſtate atq; vrbanitate cōiuncta. Tenenda pręterea eſt omnis antiquitas, exemplorúmq; vis: neque legū, aut iuris ciuilis ſcientia negligenda eſt. Nam quid ego de actione ipſa plura dicam? quæ motu corporis, quæ geſtu, quæ vultu, quæ vocis cōformatione, ac varietate moderanda eſt: quæ ſola per ſeipſa quanta ſit, hiſtrionum leuis ars, & ſcena declarat: in qua cum omnes in oris, & vocis, & motus moderatione elaborēt, quis ignorat quàm pauci ſint, fueríntq;, quos animo æquo ſpectare poſſimus? Quid dicā de theſauro rerum omniū memoria? quæ niſi cuſtos inuētis cogitatíſq; rebus, & verbis adhibeatur, intelligimus omnia, etiam ſi præclariſſima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari deſinamus, quæ cauſa ſit eloquentium paucitatis, cùm ex illis rebus vniuerſis eloquentia conſtet, quibus in ſingulis elaborare permagnū eſt; hortemúrq; potius liberos noſtros, cæteróſque, quorum gloria nobis, & dignitas chara eſt, vt animo rei magnitudinē complectantur: neque iis aut præceptis, aut magiſtris, aut exercitationibus, quibus vtuntur omnes, ſed aliis quibuſdā ſe id, quod expetunt, conſequi poſſe confidant. Ac mea quidem ſententia nemo poterit eſſe omni laude cumulatus orator, niſi erit omniū rerum magnarum, atque artium ſcientiam conſecutus. Etenim ex rerū cognitione eſſloreſcat, & redundet oportet oratio; quę, niſi ſubeſt res ab oratore percepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & penè puerilem. Neque verò ego hoc tantum oneris imponam noſtris præſertim oratoribus in hac tanta occupatione vrbis ac vitæ, nihil vt iis putem licere neſcire: quanquam vis oratoris, profeſſióque ipſa bene dicēdi hoc ſuſcipere, ac polliceri videtur, vt omni de re, quæcunq; ſit propoſita, ab eo ornatè, copioſéq; dicatur. Sed, quia nō dubito, quin hoc pleriſq; immenſum, infinitúmq; videatur: & quòd Græcos homines, non ſolū ingenio, & doctrina, ſed etiam otio, ſtudióq; abundanteis, partitionem quandam artium feciſſe video: neq; in vniuerſo genere ſingulos elaboraſſe, ſed ſepoſuiſſe à cæteris dictionibus eam partē dicendi, quæ in forenſibus diſceptationibus iudiciorū, aut deliberationum verſaretur, & id vnum genus oratori reliquiſſe: non complectar in his libris amplius, quàm quod huic generi, re

quæſita, & multum diſputata, ſummorum hominum propè conſenſu eſt tributum: repetámque non ab incunabulis noſtræ veteris, puerilíſque doctrinæ quendam ordinem præceptorum, ſed ea, quæ quondam accepi in noſtrorum hominum eloquentiſſimorum, & omni dignitate principum diſputatione eſſe verſata. non quòd illa contemnam, quę Græci dicendi artifices, & doctores reliquerunt: ſed, cùm illa pateant, in promptúque ſint omnibus, neque ea interpretatione mea, aut ornatius explicari, aut planius exprimi poſſint, dabis hanc veniam, mi frater, vt opinor, vt eorum, quibus ſumma dicendi laus à noſtris hominibus conceſſa eſt, autoritatem Græcis anteponam.

CVM igitur vehementius inueheretur in cauſam principum conſul Philippus, Druſíque tribunatus, pro ſenatus autoritate ſuſceptus, infringi iam, ac debilitari videretur: dici memini, ludorum Romanorum diebus L. Craſſum, quaſi colligendi ſui cauſa, ſe in Tuſculanum contuliſſe: veniſſe eodem ſocer eius, qui fuerat Q. Mutius dicebatur, & M. Antonius homo & conſiliorum in Republ. ſocius, & ſumma cum Craſſo familiaritate coniunctus. Exierant autem cum ipſo Craſſo duo adoleſcentes, & Druſi maximè familiares, & in quibus magnam tum ſpem maiores natu dignitatis ſuæ collocarant, C. Cotta, qui tum tribunatum pleb. petebat, & P. Sulpitius, qui deinceps eum magiſtratum petiturus putabatur: hi primo die de temporibus illis, déq; vniuerſa Rep. quam ob cauſam venerant, multum inter ſe vſque ad extremum tempus diei collocuti ſunt, quo quidem in ſermone multa diuinitus à tribus illis conſularibus Cotta deplorata, & commemorata narrabat, vt nihil incidiſſet poſtea ciuitati mali, quod non impendêre illi tanto antè vidiſſent. Eo autem omni ſermone confecto, tantam in Craſſo humanitatem fuiſſe, vt, cùm lauti accubuiſſent, tolleretur omnis illa ſuperioris triſtitia ſermonis, eáque eſſet in homine iucunditas, & tantus in iocando lepos, vt dies inter eos curiæ fuiſſe videretur, conuiuium Tuſculani. Poſtero autem die, cùm illi maiores natu ſatis quieſſent, in ambulationem ventum eſſe dicebat: tum Scæuolam, duobus ſpatiis, tribúſque factis dixiſſe, Cur non imitamur Craſſe Socratem illum, qui eſt in Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus admo-

nuit, quæ non minus ad opacandum hunc locum, patulis eſt diffuſa ramis, quàm illa, cuius vmbram ſecutus eſt Socrates; quæ mihi videtur non tam ipſa aquula, quæ deſcribitur, quàm Platonis oratione creuiſſe: ſed quod ille duriſſimis pedibus fecit, vt ſe abiiceret in herbam, atque ita, quæ philoſophi diuinitus ferunt eſſe dicta, loqueretur, id meis pedibus certè cōcedi eſt æquius. Tum Craſſum; Imo verò commodius etiam: puluinóſque popoſciſſe, & omneis in iis ſedibus, quæ erant ſub platano, conſediſſe dicebat. Ibi, vt ex priſtino ſermone relaxarentur animi omnium, ſolebat Cotta narrare, Craſſum ſermonem quendam de ſtudio dicendi intuliſſe: qui, cùm ita eſſet exorſus; Non ſibi cohortandum Sulpitium, & Cottam, ſed magis vtrunque collaudandum videri, quòd tantam iam eſſent facultatem adepti, vt non æqualibus ſuis ſolùm anteponerentur, ſed cum maioribus natu compararentur: Neque verò mihi quicquam, inquit, præſtabilius videtur, quàm poſſe dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere, quò velit; vnde autem velit, deducere: hæc vna res in omni libero populo, maximéque in pacatis, tranquillíſque ciuitatibus præcipuè ſemper floruit, ſempérque dominata eſt. Quid enim eſt aut tam admirabile, quàm ex infinita multitudine hominū exiſtere vnum, qui id, quod omnibus natura ſit datum, vel ſolus, vel cum paucis facere poſſit? aut tam iucundum cognitu, atque auditu, quàm ſapientibus ſententiis, grauibúſque verbis ornata oratio, & perpolita? aut tam potens, támque magnificum, quàm populi motus, iudicum religiones, ſenatus grauitatem vnius oratione conuerti? quid tam porro regium, tam liberale, tam munificū, quàm opem ferre ſupplicibus, excitare afflictos, dare ſalutem, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? quid autem tam neceſſarium, quàm tenere ſemper arma, quibus vel tectus ipſe eſſe poſſis, vel prouocare improbos, vel te vlciſci laceſſitus? Age verò, ne ſemper forum, ſubſellia, roſtra, curiámque mediteris; quid eſſe poteſt in otio aut iucūdius, aut magis proprium humanitatis, quàm ſermo facetus, aut nulla in re rudis? Hoc enim vno præſtamus vel maximè feris, quòd colloquimur inter nos, & quod exprimere dicendo ſenſa poſſumus. Quamobrem quis hoc non iure miretur, ſumméque

in eo elaborandum eſſe arbitretur, vt, quo vno homines maximè beſtiis præſtēt, in hoc hominib. ipſis antecellat? Vt verò iam ad illa ſumma veniamus; quæ vis alia potuit aut diſperſos homines vnum in locum congregare, aut à fera, agreſtíque vita ad hunc humanum cultum, ciuilémque deducere, aut, iam conſtitutis ciuitatibus, leges, iudicia, iura deſcribere? Ac ne plura, quæ ſunt penè innumerabilia, conſecter, comprehendā breui: ſic enim ſtatuo, perfecti oratoris moderatione, & ſapientia non ſolùm ipſius dignitatē, ſed & priuatorum plurimorum, & vniuerſæ Reip. ſalutem maximè contineri. Quamobrem pergite, vt facitis, adoleſcentes: atq; in id ſtudium, in quo eſtis, incumbite; vt & vobis honori, & amicis vtilitati, & Reip. emolumēto eſſe poſſitis. Tum Scæuola comiter, vt ſolebat; Cætera, inquit, aſſentior Craſſo; ne aut de C. Lælii ſoceri mei, aut de huius generi aut arte, aut gloria detrahā: ſed illa duo Craſſe, vereor, vt tibi poſſim concedere: Vnum, quòd ab oratoribus ciuitates, & ab initio cōſtitutas, & ſæpe conſeruatas eſſe dixiſti: Alterum, quòd remoto foro, concione, iudiciis, ſenatu, ſtatuiſti oratorem in omni genere ſermonis & humanitatis eſſe perfectum. Quis enim tibi hoc conceſſerit, aut ab initio genus hominum in montibus ac ſyluis diſſipatum, nō prudentiū conſiliis compulſum potius, quàm diſertorum oratione delinitum, ſe oppidis, mœnibúſque ſepſiſſe: aut verò reliquas vtilitates, aut inſtituendis, aut conſeruandis ciuitatibus, non à ſapientibus, & fortibus viris, ſed à diſertis, & ornatè dicentibus eſſe conſtitutas? An verò tibi Romulus ille, aut paſtores, & conuenas congregaſſe, aut Sabinorum cōnubia coniunxiſſe, aut finitimorum vim repreſſiſſe eloquentia videtur, non conſilio & ſapientia ſingulari? Quid? in Numa Pompilio: quid? in Seruio Tullo: quid? in cæteris regibus, quorum multa ſunt eximia ad conſtituendam Rempubl. num quod eloquentiæ veſtigium apparet? Quid? exactis regibus, (tametſi ipſam exactionem mente, non lingua perfectam L. Bruti eſſe cernimus) ſed deinceps omnia, nónne plena conſiliorum, inania verborum videmus? Ego verò ſi velim & noſtræ ciuitatis exemplis vti, & aliarum, plura proferre poſſim detrimenta publicis rebus, quàm adiumenta, per homines eloquentiſsimos importata: ſed, vt reliqua præter-

mittam,

mittam, omnium mihi videor, exceptis, Craſſe, vobis duobus, eloquentiſsimos audiſſe Tiberium, & C. Sempronios; quorum pater, homo prudens, & grauis, haud quaquam eloquens, & ſæpe aliâs, & maximè cenſor, ſaluti Reip. fuit: atq; is, non accurata quadã orationis copia, ſed nutu, atq; verbo, libertinos in vrbanas tribus tranſtulit: quod niſi feciſſet, Rempublicam, quam nunc vix tenemus, iamdiu nullam haberemus. At verò eius filii diſerti, & omnibus vel naturę, vel doctrinæ præſidiis ad dicendum parati, cùm ciuitatem vel paterno conſilio, vel auitis armis florẽtiſsimam accepiſſent, iſta præclara gubernatrice, vt ais, ciuitatũ eloquẽtia Remp. diſsipauerunt. Quid? leges veteres, moréſque maiorum: quid? auſpicia, quibus & ego, & tu Craſſe, cum magna Reipublicæ ſalute præſumus: quid? religiones, & ceremoniæ: quid? hæc iura ciuilia, quæ iampridẽ in noſtra familia ſine vlla eloquentiæ laude verſantur, num aut inuenta ſunt, aut cognita, aut omnino ab oratorũ genere tractata? Equidem & Seruium Galbam memoria teneo, diuinum hominem in dicendo, & M. Æmylium Porcinam, & C. ipſum Carbonem, quem tu adoleſcentulus perculiſti, ignarum legum, hæſitãtem in maiorum inſtitutis, rudem in iure ciuili: & hæc ætas noſtra, præter te Craſſe, qui tuo magis ſtudio, quàm proprio munere aliquo diſertorum, ius à nobis ciuile didiciſti, quod interdum pudeat, iuris ignara eſt. Quod verò in extrema oratione quaſi tuo iure ſumpſiſti, oratorem in omnis ſermonis diſputatione copioſiſsimè poſſe verſari; id, niſi hic in tuo regno eſſemus, non tuliſſem, multíſque prçeſſem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex iure manu conſertum vocarẽt, quòd in alienas poſſeſsiones tam temere irruiſſes. Agerent enim tecũ lege primũ Pythagorei omnes, atq; Democritici, cæteríque in ſuo genere phyſici, vindicaréntque ornati homines in dicendo, & graues, quibuſcum tibi iuſto ſacramento cõtendere non liceret. Vrgerent præterea philoſophorũ greges, iam ab illo fonte, & capite Socrate, nihil te de bonis rebꝰ in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didiciſſe, nihil omnino quęſiſſe, nihil ſcire cõuincerent: & cùm vniuerſi in te impetũ feciſſent, tum ſingulæ familiæ litem tibi intenderent. Inſtaret Academia, quæ quicquid

dixiſſes, id teipſum negare cogeret. Stoici verò noſtri diſputationum ſuarum, atq; interrogationum laqueis te irretitũ tenerent. Peripatetici autẽ etiam hæc ipſa, quæ propria oratorũ putas eſſe adiumenta atq; ornamenta dicendi, ab ſe peti vincerent oportere: ac non ſolùm meliora, ſed etiam multo plura Ariſtotelem, Theophraſtúmque de his rebus, quàm omnes dicendi magiſtros ſcripſiſſe oſtenderent. Miſſos facio mathematicos, grammaticos, muſicos, quorum artibus veſtra iſta dicendi vis ne minima quidem ſocietate coniungitur. Quamobrem iſta tanta, támque multa profitenda, Craſſe, non cenſeo: ſatis id eſt magnum, quod potes præſtare, vt in iudiciis ea cauſa, quancunque tu dicis, melior, & probabilior eſſe videatur: vt in concionibus, & ſententiis dicendis, ad perſuadendum tua plurimum valeat oratio: denique vt prudentibus diſertè, ſtultis etiam verè dicere videaris: hoc amplius ſi quid poteris, non id mihi videbitur orator, ſed Craſſus ſua quadam propria non communi oratorum facultate poſſe. Tum ille, Non ſum, inquit, neſcius, Scæuola, iſta inter Græcos dici, & diſceptari ſolere: audiui enim ſummos homines, cum Quæſtor ex Macedonia veniſſem Athenas, florente Academia, vt temporibus illis ferebatur; quòd eam Carneades, & Clitomachus, & Aeſchines obtinebant: erat etiam Metrodorus, qui cum illis vnà ipſum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, vt ferebant, acerrimum, & copioſiſſimum: vigebat auditor Panætii illius tui Mneſarchus, & Peripatetici Critolaus, & Diodorus: multi erant præterea præclari in philoſophia, & nobiles, à quibus omnibus vna penè repelli voce oratorem à gubernaculis ciuitatum, excludi ab omni doctrina rerúmque maiorum ſcientia, ac tantum in iudicia, & conciunculas, tanquam in aliquod piſtrinum detrudi, & compelli videbam. Sed ego neque illis aſſentiebar, neque harum diſputationum inuentori, & principi longè omnium in dicendo grauiſſimo, & eloquentiſſimo Platoni, cuius tum Athenis diligentius legi cum Carneade Gorgiam: quo in libro in hoc maximè admirabar Platonem, quòd mihi in oratoribus irridendis, ipſe eſſe orator ſummus videbatur: verbi enim controuerſia iamdiu torquet Græculos homines, contentionis cupidiores, quàm veritatis.

veritatis. Nam ſi quis hunc ſtatuet eſſe oratorem,qui tantū-modo in iure,aut in iudiciis poſſit, aut apud populum,aut in ſenatu copioſè loqui; tamen huic ipſi multa tribuat,& concedat neceſſe eſt. Neque enim ſine multa pertractatione omnium rerump.neque ſine legum,moris,iuris ſcientia,neque natura hominum incognita, ac moribus, in his ipſis rebus ſatis callidè verſari, & peritè poteſt: qui autem hæc cognouerit,ſine quibus ne illa quidē minima in cauſis quiſquam rectè tueri poteſt, quid huic abeſſe poterit de maximarum rerum ſcientia? Sin oratoris nihil vis eſſe, niſi compoſitè,ornatè,copioſè eloqui; quæro, id ipſum quî poſſit aſſequi ſine ea ſcientia, quam ei non conceditis? dicendi enim virtus,niſi ei,qui dicit,ea,de quibus dicit, percepta ſint,extare non poteſt. Quamobrem ſi ornatè locutus eſt, ſicut fertur, & mihi videtur,phyſicus ille Democritus, materies illa fuit phyſici, de qua dixit: ornatus verò ipſe verborum oratoris putandus eſt. Et ſi Plato de rebus,à ciuilibus cōtrouerſiis remotiſſimis,diuinitus eſt locutus, quod ego concedo: ſi item Ariſtoteles,ſi Theophraſtus, ſi Carneades in rebus iis, de quibus diſputauerunt, eloquentes, & in dicendo ſuaues, atque ornati fuerunt:ſint hæ res,de quibus diſputant,in aliis quibuſdam ſtudiis; oratio quidē ipſa propria eſt huius vnius rationis, de qua loquimur,& quærimus. Etenim videmus, iiſdem de rebus ieiunè quoſdam, & exiliter,vt eum,quē acutiſſimum ferunt, Chryſippum diſputauiſſe: neque ob eam rem philoſophiæ non ſatis feciſſe, quòd non habuerit hanc dicendi ex arte alienam facultatem. Quid ergo intereſt? aut quî diſcernes eorum,quos nominaui,vbertatem in dicendo, & cōpiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate , & elegantia non vtuntur? Vnum erit profectò,quod ii,qui bene dicunt,afferunt proprium,compoſitam orationem,& ornatam,& artificio quodam,& expolitione diſtinctam. Hæc autem oratio , ſi res nō ſubeſt ab oratore percepta & cognita,aut nulla ſit neceſſe eſt,aut omniū irriſione ludatur. Quid eſt enim tam furioſum , quàm verborum vel optimorum, atque ornatiſſimorum ſonitus inanis nulla ſubiecta ſententia, nec ſcientia ? Quicquid erit igitur quacunque ex arte, quocunque de genere, id orator ſi tanquam clientis cauſam didicerit,dicet melius,& ornatius , quàm ille ipſe eius rei in-

uentor,atq; artifex. Nam ſi quis erit,qui hoc dicat,eſſe quaſdam oratorū proprias ſententias, atque cauſas, & quaſi certarum rerum forenſibus cancellis circumſcriptā ſcientiā; fatebor equidē,in his magis aſſiduè verſari hanc noſtrā dictionē:ſed tamē in iis ipſis rebus permulta ſunt,quæ iſti magiſtri, qui rhetorici vocantur,nec tradunt, nec tenent. Quis enim neſcit, maximā vim exiſtere oratoris in hominū mentibus, vel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis,vel ab hiſce iiſdem permotionibus ad lenitatem , miſericordiāque reuocandis? quæ niſi qui naturas hominum, vimque omnem humanitatis, cauſasq; eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perſpexerit, dicendo quod volet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philoſophorum putatur proprius: neq; orator, me autore,vnquam repugnabit; ſed, cum illis cognitionem rerum conceſſerit, quòd in ea ſolùm illi voluerint elaborare; tractationē orationis,quæ ſine illa ſcientia nulla eſt, ſibi aſſumet.Hoc enim eſt proprium oratoris,quod ſæpe iam dixi,oratio grauis, & ornata, & hominum ſenſibus, ac mentibus accommodata. Quibus de rebus Ariſtotelem,& Theophraſtum ſcripſiſſe fateor. Sed vide, ne hoc, Scæuola, totum ſit à me: nā ego, quæ ſunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis: iſti, quæ de his rebus diſputant, oratorum eſſe concedunt. Itaque cæteros libros artis iſti ſuæ nomine, hos rhetoricos & inſcribunt, & appellant. Etenim, cùm illi in dicendo inciderint loci (quod perſæpe euenit) vt de Diis immortalibus, de pietate,de concordia, de amicitia, de communi ciuium, de hominum, de gentium iure, de æquitate, de temperantia,de magnitudine animi, de omni virtutis genere ſit dicendum,clamabunt, credo, omnia gymnaſia, atque omnes philoſophorum ſcholæ, ſua hæc eſſe omnia propria, nihil omnino ad oratorem pertinere. Quibus ego, vt de his rebus omnibus in angulis,conſumendi otii cauſa,diſſerant, cùm conceſſero; illud tamen oratori tribuam, & dabo,vt eadem,de quibus illi tenui quodam, & exiguo ſermone diſputant, hic cum omni grauitate, & iucunditate explicet. Hæc ego cum ipſis philoſophis, tum Athenis diſſerebam: cogebat enim me Marcus Marcellus hic noſter (qui nunc ædilis curulis eſt: & profectò, niſi ludos nunc face-

ret,

ret, huic noſtro ſermoni intereſſet) ac iam tum erat adoleſcentulus his ſtudiis mirificè deditus. Iam verò de legibus inſtituendis, de bello, de pace, de ſociis, de vectigalibus, de iure ciuium generatim in ordines, ætateſque deſcripto, dicant vel Græci, ſi volunt, Lycurgum, aut Solonem (quanquam illos quidem cenſemus in numero eloquentium reponendos) ſciſſe melius quàm Hyperidem, aut Demoſthenem, perfectos iam homines in dicendo, & perpolitos; vel noſtros decemuiros, qui XII. tabulas perſcripſerunt, quos neceſſe eſt fuiſſe prudentes, anteponant in hoc genere, & Ser. Galbæ, & ſocero tuo C. Lælio, quos conſtat dicendi gloria præſtitiſſe. Nunquam enim negabo, eſſe quaſdam arteis proprias eorum, qui in his cognoſcendis atque tractandis, ſtudium ſuum omne poſuerunt; ſed oratorem plenum, atque perfectum eſſe eum dicam, qui de omnibus rebus poſſit variè copioſeque dicere. Etenim ſæpe in iis cauſis, quas omneis proprias eſſe oratorum confitentur, eſt aliquid, quod nõ ex vſu forenſi, quem ſolum oratoribus conceditis, ſed ex obſcuriore aliqua ſcientia ſit promendum, & aſſumendum. Quæro enim, num poſſit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici ſine rei militaris vſu, aut ſæpe etiam ſine regionum terreſtrium, aut maritimarum ſcientia? num apud populum de legibus iubendis, aut vetandis, num in ſenatu de omni Reipubl. genere dici ſine ſumma rerum ciuilium cognitione, & prudentia? num admoueri poſſit oratio ad ſenſus animorum, atque motus vel inflammandos, vel etiã extinguendos, (quod vnum in oratore dominatur) ſine diligentiſſima perueſtigatione earum omnium rationũ, quæ de naturis humani generis, ac moribus à philoſophis explicantur? Atque haud ſcio, an minus hoc vobis ſim probaturus. equidem non dubitabo, quod ſentio, dicere. Phyſica iſta ipſa, quæ paulò antè, & mathematica, & cæterarum artium propria poſuiſti, ſcientiæ ſunt eorum, qui illa profitentur. illuſtrare autem oratione ſi quis iſtas ipſas arteis velit, ad oratoris ei confugiendum eſt facultatem. Neque enim, ſi Philonẽ illum architectum, qui Atheniẽſibus armamentarium fecit, conſtat, perdiſertè populo rationem operis ſui reddidiſſe, exiſtimandum eſt, architecti potius artificio diſertũ, quàm oratoris fuiſſe. Nec ſi huic M. Antonio pro

Hermodoro fuiſſet de naualium opere dicendum, non cùm ab illo cauſam didiciſſet, ipſe ornatè de alieno artificio, copioſéque dixiſſet. Neque verò Aſclepiades is, quo nos medico, amicoque vſi ſumus, tum, cùm eloquentia vincebat cæteros medicos, in eo ipſo, quòd ornatè dicebat, medicinæ facultate vtebatur, non eloquentiæ. Atque illud eſt probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere ſolebat, omneis in eo, quod ſcirent, ſatis eſſe eloquenteis. Illud verius, neque quenquã in eo diſertum eſſe poſſe, quod neſciat: neq; ſi id optimè ſciat, ignarusq; ſit faciundæ, ac poliendæ orationis, diſertè id ipſum poſſe, de quo ſciat, dicere. Quamobrem ſi quis vniuerſam, & propriam oratoris vim definire, complectíque vult, is orator erit mea ſententia, hoc tam graui dignus nomine, qui quæcunque res inciderit, quæ ſit dictione explicanda, prudenter, & compoſitè, & ornatè, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate. Sin cuipiam nimis infinitum videtur, quod ita propoſui, quacũque de re, licet hinc, quãtùm cuique videbitur, circuncidat, atque amputet: tamen illud tenebo, ſi, quæ cæteris in artib. aut ſtudiis ſita ſunt, orator ignoret, tantúmq; ea teneat, quæ ſint in diſceptationibus, aut in vſu forenſi: tamẽ his de rebus ipſis ſi ſit ei dicendũ, cùm cognouerit ab iis, qui tenent, quæ ſint in quaque re, multò oratorem melius, quàm ipſos illos, quorum eæ ſunt artes, eſſe dicturum. Ita ſi de re militari dicendum huic erit Sulpitio, quæret à C. Mario affine noſtro, &, cùm acceperit, ita pronuntiabit, vt ipſi C. Mario penè hic melius, quàm ipſe ille ſcire videatur. Sin de iure ciuili, tecum communicabit, teque hominem prudentiſſimum, & peritiſſimum, in iis ipſis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte ſuperabit. Sin quæ res inciderit, in qua de natura, de vitiis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum ſit: forſitan, ſi ei ſit viſum (etſi hæc quidem noſſe debet orator) cum Sex. Pompeio erudito homine in philoſophia communicabit. Hoc profectò efficiet, vt quamcunque rem à quoque cognouerit, de ea re multo dicat ornatius, quàm ille ipſe, vnde cognorit. Sed ſi me audierit, quoniam philoſophia in treis parteis eſt diſtributa, in naturæ obſcuritatem, in diſſerendi ſubtilitatem, in vitam, atque mores: duo illa relinquamus, idque largiamur iner-

tiæ

ſuæ noſtræ: tertium verò, quod ſemper oratoris fuit, niſi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus eſſe poſſit, relinquemus. Quare hic locus de vita, & moribus, totus eſt oratori perdiſcendus: cætera ſi non didicerit, tamen poterit, ſi quando volet, ornare dicendo, cùm erunt ad eum delata, & tradita. Etenim ſi conſtat inter doctos, hominem ignarũ aſtrologiæ, ornatiſſimis, atque optimis verſibus Aratum de cœlo, ſtelliſque dixiſſe: ſi de rebus ruſticis hominem ab agro remotiſſimum Nicandrum Colophonium poetica quadam facultate, non ruſtica ſcripſiſſe præclarè: quid eſt, cur non orator de rebus iis eloquentiſſimè dicat, quas ad certam cauſam, tempusque cognorit? Eſt enim finitimus oratori poeta, numeris aſtrictior paulò, verborum autem licentia liberior, multis verò ornandi generibus ſocius, ac penè par: in hoc quidem certè propè idem, nullis vt terminis circumſcribat, aut definiat ius ſuum, quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia vagari quà velit. Nanque illud quare Scęuola negaſti, te fuiſſe laturum, niſi in meo regno eſſes, quod in omni genere ſermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum eſſe debere? Nunquam mehercule hoc dicerem, ſi eum, quem fingo, meipſum eſſe arbitrarer: ſed vt ſolebat C. Lucilius ſæpe dicere, homo tibi ſubiratus, mihi propter eam ipſam cauſam minus, quàm volebat, familiaris, ſed tamen & doctus, & perurbanus: ſic ſentio, neminem eſſe in oratorum numero habendum, qui non ſit omnibus iis artibus, quæ ſunt libero homine dignæ, perpolitus: quibus ipſis ſi in dicendo non vtimur, tamen apparet, atque extat, vtrum ſimus earum rudes, an didicerimus: vt qui pila ludunt, non vtuntur in ipſa luſione artificio proprio palæſtræ, ſed indicat ipſe motus, didicerintne palæſtram, an neſciant: & qui aliquid fingunt, etſi tum pictura nihil vtuntur, tamen vtrum ſciant pingere, an neſciant, non obſcurum eſt: ſic in orationibus hiſce ipſis iudiciorum, concionum, ſenatus, etiamſi propriè cæteræ non adhibentur artes, tamen facilè declaratur, vtrum is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio ſit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus inſtructus acceſſerit. Tum ridens Scæuola, Non luctabor, inquit, tecum, Craſſe, amplius: id enim ipſum, quod contra me locutus es, artifi-

cio quodam es conſecutus, vt & mihi, quæ ego vellem, non eſſe oratoris, concederes: & ea ipſa neſcio quomodo rurſus detorqueres, atque oratori propria traderes. Hæc cùm ego Prætor Rhodum veniſſem, & cũ ſummo illo doctore iſtius diſciplinæ Apollonio ea, quæ à Panætio acceperam, contuliſſem; irriſit ille quidem, vt ſolebat, philoſophiam, atque contempſit, multáque non tam grauiter dixit, quàm facilè: tua autem fuit oratio eiuſmodi, non, vt vllam artem, doctrinámve contemneres, ſed vt omneis comites, ac miniſtras oratoris eſſe diceres: quas ego, ſi quis ſit vnus complexus omneis, idémque ſi ad eas facultates iſtam ornatiſſimæ orationis adiũxerit, non poſſum dicere, eum non egregium quendam hominem, atque admirandum fore: ſed is, ſi quis eſſet, aut ſi etiam vnquam fuiſſet, aut verò ſi eſſe poſſet, tu eſſes vnus profectò, qui & meo iudicio, & omniũ vix vllam cæteris oratoribus (pace horum dixerim) laudẽ reliquiſti. Verùm ſi tibi ipſi nihil deeſt, quod in forenſibus rebus, ciuilibuſque verſetur, quin ſcias: neque eam tamen ſcientiam, quam adiungis oratori, complexus es: videamus, ne plus ei tribuas, quàm res, & veritas ipſa concedat. Hic Craſſus, Memento, inquit, me non de mea, ſed de oratoris facultate dixiſſe. Quid enim nos aut didicimus, aut ſcire potuimus, qui antè ad agendum, quàm ad cognoſcendum, venimus? quos in foro, quos in ambitione, quos in Republ. quos in amicorum negotiis res ipſa antè confecit, quàm poſſemus aliquid de rebus tantis ſuſpicari? Quod ſi tibi tantum in nobis videtur eſſe, quibus etiam ſi ingenium, vt tu putas, non maximè defuit; doctrina certè, & otium, & herculè etiam ſtudium illud dicendi acerrimum defuit: quid cenſes, ſi ad alicuius ingenium vel maius, illa, quæ ego non attigi, acceſſerint, qualem illum, & quantum oratorem futurum? Tum Antonius, Probas mihi, inquit, iſta, Craſſe, quæ dicis: nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus ſit, ſi quis omnium rerum, atque artium rationem, naturamque comprehenderit. Sed primùm id difficile factu eſt, præſertim in hac noſtra vita, noſtriſque occupationibus: deinde illud etiam verendum eſt, ne abſtrahamur ab hac exercitatione, & conſuetudine dicendi populari, & forenſi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis eſſe videtur

detur eorum hominum, de quibus paulo ante dixiſti: quamuis illi ornatè, & grauiter, aut de natura rerũ, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus eſt verborum, & lætum, ſed palæſtræ magis, & olei, quàm huius ciuilis turbæ, ac fori. Namque egomet, qui ſerò, ac leuiter Græcas literas attigiſſem, tamen cùm proconſul in Ciliciam proficiſcens, Athenas veniſſem, cõplureis tum ibi dies ſum propter nauigandi difficultatem cõmoratus: ſed cùm quotidie mecum haberem homines doctiſſimos, eos ferè ipſos, qui abs te modò ſunt nominati, cúmque hoc neſcio quomodo apud eos increbuiſſet, me in cauſis maioribus, ſicuti te, ſolere verſari: pro ſe quiſque eorum, quantum quiſque poterat, de officio, & ratione oratoris diſputabat. Horum alii, ſicut iſte ipſe Mneſarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil eſſe dicebat, niſi quoſdam operarios lingua celeri, & exercitata: oratorem autem, niſi qui ſapiens eſſet, eſſe neminem: atque ipſam eloquentiam, quòd ex bene dicendi ſcientia conſtaret, vnam quandam eſſe virtutem: & qui vnã virtutem haberet, omneis habere: eáſque ipſas eſſe inter ſe æqualeis, & pareis: ita, qui eſſet eloquens, eum virtutes omneis habere, atque eſſe ſapientem. Sed hæc erat ſpinoſa quædam, & exilis oratio, longéque a noſtris ſenſibus abhorrebat. Carneades vero multò vberius iiſdem de rebus loquebatur, non quo aperiret ſententiam ſuam (hic enim mos erat patrius Academiæ, aduerſari ſemper omnibus in diſputando) ſed tum maximè tamen hoc ſignificabat, eos, qui rhetores nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil planè tenere, neque poſſe quenquam facultatem aſſequi dicendi, niſi qui philoſophorum inuenta didiciſſet. Diſputabant cõtrà diſerti homines Athenienſes in Repub. cauſíſque verſati, in quibus erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus hoſpes meus: qui, cùm diceret eſſe quandam prudentiam, quæ verſaretur in perſpiciendis rationibus conſtituendarum, & regendarum rerumpublicarum, excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili varietate rerum, & copia. Omneis enim parteis illius ipſius prudentiæ petendas eſſe à philoſophia docebat: neq; ea, quæ ſtatuerentur in Repub. de Diis immortalib. de diſciplina iuuẽtutis, de iuſtitia, de patiẽ-

tia, de temperantia, de modo rerum omnium, cæteráque, ſine quibus ciuitates aut eſſe, aut bene moratæ eſſe non poſſent, vſquam in eorum libris inueniri. Quòd ſi tantam vim rerum maximarum arte ſua rhetorici illi doctores complecterentur, quærebat, cur de proœmiis, & epilogis, & de huiuſmodi nugis (ſic enim appellabat) referti eſſent eorum libri: de ciuitatibus inſtituendis, de ſcribendis legibus, de æquitate, de iuſtitia, de fide, de frangendis cupiditatib. de conformandis hominum moribus, litera in eorum libris nulla inueniretur. Ipſa verò præcepta ſic illudere ſolebat, vt oſtēderet, non modò eos illius experteis eſſe prudentiæ quam ſibi aſciſcerent, ſed ne hanc quidem ipſam dicendi rationem ac viam noſſe. Caput enim eſſe arbitrabatur oratoris, vt & ipſis, apud quos ageret, talis, qualem ſe ipſe optaret, videretur: id fieri vitæ dignitate, de qua nihil rhetorici iſti doctores in præceptis ſuis reliquiſſent: & vti eorum, qui audirent, ſic afficerentur animi, vt eos affici vellet orator: quod item fieri nullo modo poſſe, niſi cognoſceret is, qui diceret, quot modis hominū mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quāque partem mouerentur. Hæc autem eſſe penitus in media philoſophia retruſa, atque abdita, quæ iſti rhetores ne primoribus quidem labris attigiſſent. Ea Menedemus exemplis magis, quàm argumentis, conabatur refellere: memoriter enim multa ex orationibus Demoſthenis præclarè ſcripta pronuncians, docebat, illum in animis vel iudicum, vel populi, in omnem partem dicendo permouendis non fuiſſe ignarum, quibus ea rebus conſequeretur, quæ negaret ille ſine philoſophia quenquā ſcire poſſe. Huic reſpondebat, non ſe negare Demoſthenem ſummam prudentiam, ſummámque vim habuiſſe dicendi: ſed ſiue ille hoc ingenio potuiſſet, ſiue, id quod conſtaret, Platonis ſtudioſus audiendi fuiſſet, non quid ille potuiſſet, ſed, quid iſti docerent, eſſe quærendum. Sæpe etiā in eam partē ferebatur oratione, vt omnino diſputaret, nullam artem eſſe dicendi: ídque cum argumentis docuerat, quòd ita nati eſſemus vt & blandiri, & ſuppliciter inſinuare iis, à quibus eſſet petendū, & aduerſarios minaciter terrere poſſemus, & rem geſtam exponere, & id, quod intenderemus, confirmare, & id, quod contrà diceretur, refellere, & ad extremum deprecari ali-

quid,

quid, & conqueri, quibus in rebus omnis oratorum verſaretur facultas, & quod conſuetudo, exercitatióque, & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur. Nam primum quaſi dedita opera neminem ſcriptorem artis ne mediocriter quidem diſertum fuiſſe dicebat, cùm repeteret vſq; à Corace neſcio quo, & Tyſia, quos artis illius inuentores, & principes fuiſſe conſtaret: eloquentiſſimos autem homines, qui iſta nec didiciſſent, nec omnino ſciſſe curaſſent, innumerabiles quoſdam nominabat: in quibus etiam ſiue ille irridens, ſiue, quòd ita putaret, atque ita audiſſet, me in illo numero, qui illa non didiciſſem, & tamen (vt ipſe dicebat) poſſem aliquid in dicendo, proferebat. Quorum ego illi alterum facilè aſſentiebar, nihil me didiciſſe: in altero autem, me illudi ab eo aut etiam ipſum errare arbitrabar. Artem verò negabat eſſe vllam, niſi quæ cognitis, penitusque perſpectis, & in vnum exitum ſpectantibus, & nunquam fallentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia eſſe, & incerta: cùm & dicerentur ab iis, qui ea omnia non plane tenerent, & audirentur ab iis, quibus non ſcientia eſſet tradenda, ſed exigui temporis aut falſa, aut certè obſcura opinio. Quid multa? ſic mihi tum perſuadere videbatur: neque artificium vllum eſſe dicendi, neque quenquam poſſe, niſi qui illa, quæ à doctiſſimis hominibus in philoſophia dicerentur, cognoſceret, aut callidè, aut copioſè dicere. Quibus dicere Carneades ſolebat, ingenium tuum, Craſſe, vehementer admirans, me ſibi perfacilem in audiendo, te perpugnacem in diſputando eſſe viſum. Túmque ego, hac eadem opinione adductus, ſcripſi etiam illud quodam in libello, qui, me imprudente, & inuito excidit, & peruenit in manus hominum, diſertos me cognoſſe nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quòd eum ſtatuebam diſertum, qui poſſet ſatis acutè atque dilucidè apud mediocreis homines ex communi quadam hominum opinione dicere: eloquentem verò, qui mirabilius, & magnificentius augere poſſet, atque ornare quæ vellet, omneiſque omnium rerum, quæ ad dicendum pertinerent, fonteis animo, ac memoria contineret. Id ſi eſt difficile nobis, qui antè quàm ad dicendũ ingreſſi ſimus, obruimur ambitione,

& foro: ſit tamen in re poſitum, atque natura. Ego enim, quantum auguror coniectura, quantáq; ingenia in noſtris hominibus eſſe video, non deſpero fore aliquem aliquando, qui & ſtudio acriore, quàm nos ſumus, atque fuimus, & otio, ac facultate diſcendi maiore, ac maturiore, & labore, atque induſtria ſuperiore, cùm ſe ad audiendum, legendum, ſcribendumq; maiore opera dediderit, exiſtat talis orator, qualem quærimus, qui iure non ſolùm diſertus, ſed etiam eloquens dici poſſit: qui tamen mea ſententia, aut hic eſt iam Craſſus, aut, ſi quis pari fuerit ingenio, pluráq; quàm hic & audierit, & lectitarit, & ſcripſerit, paulum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpitius, Inſperanti mihi, inquit, & Cottæ, ſed valde optanti vtrique noſtrûm cecidit, vt in iſtum ſermonem, Craſſe, delaberemini. nobis enim huc venientibus iucundum ſatis fore videbatur, ſi cùm vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex ſermone veſtro memoria dignum excipere poſſemus: vt verò penitus in eam ipſam totius huius vel ſtudii, vel artificii, vel facultatis diſputationem penè intimam perueniretis, vix optandum nobis videbatur. Ego enim, qui ab ineunte ætate incenſus eſſem ſtudio vtriuſq; veſtrûm, Craſſi verò etiam amore, cùm ab eo nuſquam diſcederē, verbum ex eo nunquā elicere potui de vi, ac ratione dicendi, cùm & per meipſum egiſſem, & per Druſum ſæpe tentaſſem: quo in genere tu, Antoni, (verè loquar) nunquam mihi percontanti, aut quærenti aliquid defuiſti; & perſæpe me, quæ ſoleres in dicendo obſeruare, docuiſti. Nunc, quoniam vterque veſtrûm patefecit earū rerū ipſarum aditum, quas quęrimus; & quoniā princeps Craſſus eius ſermonis ordiendi fuit, date nobis hanc veniam, vt ea, quæ ſentitis de omni genere dicendi, ſubtiliter proſequamini. Quod quidē ſi erit à vobis impetratum, magnā habebo, Craſſe, huic palæſtræ, & Tuſculano tuo gratiam, & longè Academiæ illi, ac Lycio tuum hoc ſuburbanum gymnaſium anteponam. Tum ille, Immo verò, inquit, Sulpiti, rogemus Antonium, qui & poteſt facere id, quod requiris, & conſueuit, vt te audio dicere. Nam me quidem ſemper à genere hoc toto ſermonis refugiſſe, & tibi cupienti, atque inſtanti ſæpiſſime negaſſe, tute paulò antè dixiſti, quod ego non ſuperbia, neque inhumanitate faciebam, neque quo tuo ſtu-

di

dio rectiſſimo,atque optimo non obſequi vellem (pręſertim cùm te vnum ex omnibus ad dicendum maximè natum, aptumq; cognoſſem) ſed mehercule iſtius diſputationis inſolentia,atq; earũ rerum,quæ quaſi tradũtur in arte,inſcitia.

Tum Cotta, Quoniam id,quod difficillimũ nobis videbatur, vt omnino de his rebus, Craſſe, loquerere, aſſecuti ſumus; de reliquo iam noſtra culpa fuerit, ſi te, niſi omnia, quæ percontati erimus,explicaris,dimiſerimus. De his,credo,rebus, inquit Craſſus,vt in conditionibus ſcribi ſolet,quibus ſciam, poteróq;. Tum ille,Namque,quod tu nõ poteris aut neſcies, quis noſtrûm tam impudens eſt, qui ſe ſcire aut poſſe poſtulet? Iam verò iſta conditione, dum mihi liceat negari poſſe, quod nõ potero,& fateri neſcire,quod neſciam; licet,inquit Craſſus,veſtro arbitratu percontemini. Atque,inquit Sulpitius, hoc primũ ex te,de quo modo Antonius expoſuit, quid ſentias quærimus, exiſtiméſne artem aliquam eſſe dicendi. Quid? mihi nunc vos,inquit Craſſus,tanquã alicui Græculo otioſo,& loquaci,& fortaſſe docto,atq; erudito,quæſtiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? Quando enim me iſta curaſſe,aut cogitaſſe arbitramini, & non ſemper irriſiſſe potius eorum hominũ impudentiã,qui, cùm in ſchola aſſediſſent, ex magna hominum frequentia dicere iuberẽt, ſi quis quid quæreret? quod primùm ferunt Leontinum feciſſe Gorgiam, qui permagnũ quiddã ſuſcipere, ac profiteri videbatur,cùm ſe ad omnia, de quibus quiſq; audire vellet, eſſe paratum denuntiaret. Poſtea verò vulgo facere cœperunt,hodiéque faciunt,vt nulla ſit res neque tanta, neq; tam improuiſa, neque tam noua, de qua ſe non omnia, quæ dici poſſunt, profiteãtur eſſe dicturos. Quod ſi te, Cotta,arbitrarer,aut te, Sulpiti, de iis rebus audire velle, adduxiſſem huc Græcum aliquem, qui nos iſtiuſmodi diſputationibus delectaret: quod ne nunc quidẽ difficile factũ eſt. Eſt enim apud M.Piſonem adoleſcentem,iam huic ſtudio deditum,ſummo hominem ingenio, noſtríque cupidiſſimum, Peripateticus Staſeas,homo nobis ſanè familiaris, &, vt inter homines peritos conſtare video,in illo ſuo genere omniũ princeps. Quẽ tu,inquit,mihi,Mutius,Staſeam? quẽ Peripateticum narras? gerendus eſt tibi mos adoleſcentibus, Craſſe,qui non Græci alicuius quotidianam loquacitatem ſine vſu,neque ex ſcho-

lis cantilenam requirunt: ſed ex homine omnium ſapientiſſimo, atque eloquentiſſimo, atque ex eo, qui non in bellis, ſed in maximis cauſis, & in hoc domicilio imperii, & gloriæ ſit conſilio, linguáque princeps; cuius veſtigia qui perſequi cupiunt, eius ſententiam ſciſcitantur. Equidem te cùm in dicendo ſemper putaui Deum, tum verò tibi nunquam eloquentiæ maiorem tribui laudem quàm humanitatis, qua nunc te vti, vel maximè decet, neque defugere eam diſputationem, ad quam te duo excellentis ingenii adoleſcentes cupiunt accedere. Ego verò, inquit, iſtis obſequi ſtudeo, neque grauabor breuiter meo more quid quaque de re ſentiã dicere. Ac primum illud (quoniam autoritatẽ tuam negligere, Scæuola, fas mihi eſſe non puto) reſpondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem videri, ſed omnem eſſe contẽtionem inter homines doctos in verbi controuerſia poſitam. Nam ſi ars ita definitur, vt paulò antè expoſuit Antonius, ex rebus penitus perſpectis, planéque cognitis, atque ab opinionis arbitrio ſeiunctis, ſcientiáque comprehenſis; non mihi videtur ars oratoris eſſe vlla. Sunt enim varia, & ad vulgarem, popularémque ſenſum accommodata omnia genera huius forenſis noſtræ dictionis. Sin autem ea, quæ obſeruata ſunt in vſu, ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis, ac peritis animaduerſa, ac notata, verbis deſignata, generibus illuſtrata, partibus diſtributa ſunt (id quod fieri potuiſſe video) non intelligo, quamobrem non, ſi minus illa ſubtili definitione, at hac vulgari opinione, ars eſſe videatur. Sed ſiue eſt ars, ſiue artis quædam ſimilitudo, non eſt quidem ea negligenda: verùm intelligendum eſt, alia quædam ad conſequendam eloquentiam eſſe maiora. Tum Antonius vehementer ſe aſſentiri Craſſo dixit; quòd neque ita amplecteretur artem, vt ii ſolerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent: neque rurſum eam totam, ſicut plerique philoſophi facerent, repudiaret. Sed exiſtimo, inquit, gratum te his eſſe, Craſſe, facturum, ſi iſta expoſueris, quæ putas ad dicendum plus, quàm ipſam artem, poſſe prodeſſe. Dicam equidem, quoniam inſtitui, petámque à vobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis: quanquam moderabor ipſe, ne, vt quidam magiſter, atque artifex, ſed quaſi vnus è togatorum numero, atque ex forenſi vſu homo mediocris,

neque

neque omnino rudis, videar non ipſe aliquid à me prompſiſſe, ſed fortuitò in ſermonem veſtrum incidiſſe. Equidẽ cum peterem magiſtratus, ſolebam in prehenſando dimittere à me Scæuolam, cùm ei ita dicerem, me velle eſſe ineptùm. id erat, petere blandius, quod, niſi ineptè fieret, bene non poſſet fieri: hunc autem eſſe vnum hominem ex omnibus, quo præſente ego ineptus eſſe minimè vellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum teſtem, & ſpectatorem fortuna conſtituit. Nam quid eſt ineptius, quàm de dicendo dicere, cùm id ipſum dicere nunquam ſit non ineptum, niſi cùm eſt neceſſarium? Perge verò, Craſſe, inquit Mutius: iſtam enim culpam, quam vereris, ego præſtabo. Sic igitur ſentio, inquit Craſſus, naturam primùm, atque ingenium ad dicendũ vim afferre maximam: neque verò iſtis, de quibus paulò antè dixit Antonius, ſcriptoribus artis rationem dicendi, & viam, ſed naturam defuiſſe. Nam & animi, atque ingenii celeres quidam motus eſſe debent, qui ad excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandúmque ſint vberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni: &, ſi quis eſt, qui hæc putet arte accipi poſſe, quod falſum eſt (præclarè enim ſe res habeat, ſi hæc accendi, aut commoueri arte poſſint: inſeri quidem, & donari ab arte non poſſunt omnia: ſunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quę certè cum ipſo homine naſcuntur, linguæ ſolutio, vocis ſonus, latera, vires, conformatio quædam, & figura totius oris, & corporis? Neque hæc ita dico, vt ars aliquid limare non poſſit (neque enim ignoro, &, quæ bona ſint, fieri meliora poſſe doctrina; &, quæ non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi poſſe) ſed ſunt quidam aut ita lingua hæſitantes, aut ita voce abſoni, aut ita vultu, motúque corporis vaſti, atque agreſtes, vt, etiam ſi ingeniis, atque arte valeant, tamen in oratorum numerum venire non poſſint. ſunt autem quidam ita naturæ muneribus in iiſdem rebus habiles, ita ornati, vt non nati, ſed ab aliquo Deo ficti eſſe videantur. Magnum quoddam eſt onus, atque munus, ſuſcipere, atq; profiteri, ſe eſſe, omnibus ſilentibus, vnum maximis de rebus magno in conuentu hominum audiendum: adeſt enim ferè nemo, quin acutius, atq; acrius vitia in dicente, quàm recta videat: ita quicquid eſt, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda ſunt,

obruit. Neque hæc in eam ſententiam diſputo, vt homines adoleſcẽteis, ſi quid naturale fortè nõ habeant, omnino à dicendi ſtudio deterreã. Quis enim non videat C. Cælio, æquali meo, magno honori fuiſſe, homini nouo, illã ipſam quancunque aſſequi potuerit in dicendo, mediocritatẽ? quis veſtrûm æqualem meum Q. Varium, vaſtum hominem, atque fœdum, non intelligit illa ipſa facultate, quancumq; habuit, magnam eſſe in ciuitate gratiam conſecutum? Sed quia de oratore quærimus, fingendus eſt nobis oratione noſtra, detractis omnib. vitiis, orator, atque omni laude cumulandus. Neque enim, ſi multitudo litium, ſi varietas cauſarum, ſi hæc turba, & barbaria forenſis dat locum vel vitioſiſſimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaque in iis artibus, in quibus non vtilitas quæritur neceſſaria, ſed animi libera quædam oblectatio, quàm diligenter, & quàm propè faſtidiosè iudicamus! Nullæ enim lites, neque controuerſiæ ſunt, quę cogant homines, ſicut in foro non bonos oratores, ita in theatro actores malos perpeti. Eſt igitur oratori diligenter prouidendum, non vti illis ſatisfaciat, quibus neceſſe eſt: ſed vt iis ipſis admirabilis eſſe videatur, quibus liberè liceat iudicare. Ac ſi quæritis planè, quid ſentiã, enuntiabo apud homines familiariſſimos, quod adhuc ſemper tacui, & tacendum putaui. Mihi etiam quiq; optime dicunt, quíque id facillimè, atque ornatiſſimè facere poſſunt, tamen niſi timidè ad dicendum accedunt, & in exordiẽda oratione perturbantur, penè impudentes videntur: tametſi id accidere non poteſt. Vt enim quisq; optimè dicit, ita maximè dicendi difficultatem, varioſque euentus orationis, hominumq; expectationem pertimeſcit. Qui verò nihil poteſt dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominũ auribus efficere, atque edere, is mihi, etiam ſi commouetur in dicendo, tamen impudens videtur: non enim pudendo, ſed nõ faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomẽ effugere debemus. Quem verò non pudet (id quod in plerisque video) hunc ego non reprehẽſione ſolùm, ſed etiam pœna dignum puto. Equidem & in vobis animaduertere ſoleo, & in me ipſo ſæpiſſimè experior, vt exalbeſcam in principiis dicendi, & tota mente, atque omnibus artubus contremiſcam. Adoleſcentulus verò ſic in initio accuſationis exanimatus ſum,

vt hoc

vt hoc ſummum beneficium Quinto Maximo debuerim, quòd continuò conſilium dimiſerit, ſimul ac me fractum, ac debilitatũ metu viderit. Hîc omnes aſſenſi, ſignificare inter ſeſe, & colloqui cœperũt: fuit enim mirificus quidã in Craſſo pudor, qui tamen non modò nõ obeſſet eius orationi, ſed etiam probitatis cõmendatione prodeſſet. Tum Antonius, Sæpe, vt dicis, inquit, animaduerti, Craſſe, & te, & cæteros ſummos oratores, (quanquã tibi par mea ſentẽtia nemo vnquam fuit) in dicendi exordio permoueri. Cuius quidem rei cum cauſam quærerem, quidnam eſſet cur, vt in quoq; oratore plurimum eſſet, ita maximè is pertimiſceret, has cauſas inueniebam duas: Vnam, quòd intelligerent ii, quos vſus, ac natura docuiſſet, nonnunquam ſummis oratoribus nõ ſatis ex ſententia euentũ dicendi procedere: ita non iniuria quotieſcunque dicerent, id, quod aliquando poſſet accidere, ne tum accideret, timere. Altera eſt hæc, de qua quæri ſæpe ſoleo: cæterarũ homines artium ſpectati, & probati, ſi quando aliquid minus bene fecerunt, quàm ſolent, aut noluiſſe, aut valetudine impediti, non potuiſſe conſequi id, quod ſcirent, putantur. Noluit, inquiunt, hodie agere Roſcius, aut crudior fuit. Oratoris peccatum, ſi quod eſt animaduerſum, ſtultitię peccatũ videtur; ſtultitia autẽ excuſationẽ non habet: quia nemo videtur, aut, quia crudus fuerit, aut, quòd ita maluerit, ſtultus fuiſſe; quo etiam grauius iudicium in dicendo ſubimus. quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur: & qui ſemel in geſtu peccauit, non continuò exiſtimatur neſcire geſtum: cuius autem in dicẽdo aliquid reprehenſum eſt, aut æterna in eo, aut certè diuturna valet opinio tarditatis. Illud verò, quod à te dictum eſt, eſſe permulta, quæ orator, niſi à natura haberet, non multum à magiſtro adiuuaretur, valde tibi aſſentior: inque eo vel maximè probaui ſummum illum doctorem Alabandenſem Apollonium: qui, cùm mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat nõ poſſe oratores euadere, operam apud ſeſe perdere, dimittebátque; & ad quancunque artem putabat eſſe aptum, ad eam impellere, atque hortari ſolebat. Satis eſt enim, cæteris artificiis percipiendis, tantummodò ſimilem eſſe hominis, & id, quod traditur, vel etiam inculcetur, ſi quis fortè ſit tardior, poſſe percipere animo, & memoria cuſtodire: non quæritur mo-

bilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea, quæ nobis non poſſumus fingere, facies, vultus, ſonus. In oratore autem acumen dialecticorum, ſententiæ philoſophorum, verba propè poetarum, memoria iuriſconſultorũ, vox tragœdorum, geſtus penè ſummorum actorum eſt requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inueniri poteſt: quæ enim ſingularum rerum artifices ſingula ſi mediocriter adepti ſunt, probantur, ea niſi omnia ſumma ſunt in oratore, probari non poſſunt. Tum Craſſus, Atque vide, inquit, in artificio, & opera quàm tenui, & leui, quanto plus adhibeatur diligentiæ, quàm in hac re, quam conſtat eſſe maximam. Sæpe enim ſoleo audire Roſcium, cum ita dicat, ſe adhuc reperire diſcipulũ, quem quidem probaret, potuiſſe neminem: non quo non eſſent quidã probabiles, ſed quia, ſi aliquid modo eſſet vitii, id ferre ipſe nõ poſſet. Nihil eſt enim tam inſigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ ſtabile, quàm id, in quo aliquid offenderis. Itaque vt ad hanc ſimilitudinem huius hiſtrionis oratoriam laudem dirigamus, videtis ne quàm nihil ab eo, niſi perfectè, nihil niſi cum ſumma venuſtate fiat, nihil niſi ita vt deceat, & vti omnes moueat, atq; delectet? Itaq; hoc tandiu eſt conſecutus, vt, in quo quiſque artificio excelleret, is in ſuo genere Roſcius diceretur. Hanc ego abſolutionem, perfectionémq; in oratore deſiderans, à qua ipſe longè abſum, facio impudenter: mihi enim volo ignoſci; cæteris ipſe non ignoſco. Nam qui non poteſt, qui vitioſè facit, quem denique nõ decet, hunc (vt Apollonius iubebat) ad id, quod facere poſſit, detrudendum puto. Num tu igitur, inquit Sulpitius, me, aut hunc Cottam, ius ciuile, aut rem militarẽ iubes diſcere? nam quis ad iſta ſumma, atque in omni genere perfecta poteſt peruenire? Tum ille, Ego verò, inquit, quòd in vobis egregiam quandam, ac præclaram indolem ad dicendum eſſe cognoui, idcirco hæc expoſui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non poſſent, quàm ad vos, qui poſſetis, exacuendos accommodaui orationem meam: & quanquam in vtroque veſtrûm ſummum eſſe ingenium ſtudiúmque perſpexi; tamen hæc quæ ſunt in ſpecie poſita, de quibus plura fortaſſe dixi, quàm ſolent Græci dicere, in te, Sulpiti, diuina ſunt. Ego enim neminem nec motu corporis,

neque

neque ipſo habitu, atque forma aptiorem, nec voce pleniorem, aut ſuauiorem mihi videor audiſſe: quæ quibus à natura minora data ſunt, tamen illud aſſequi poſſunt, vt iis, quę habeant, modicè, & ſcienter vtantur, & vt ne dedeceat. Id enim eſt maximè vitandum: & de hoc vno minimè eſt facile præcipere, non mihi modò, qui ſicut vnus paterfamiliàs his de rebus loquor, ſed etiam ipſi illi Roſcio, quem ſæpe audio dicere, caput eſſe artis decere; quod tamen vnũ id eſſe, quod tradi arte non poſſit. Sed, ſi placet, ſermonem aliò transferamus; & noſtro more aliquando, non rhetorico, loquamur. Minimè verò, inquit Cotta: nunc enim te iam exoremus, neceſſe eſt, quoniam retines nos in hoc ſtudio, nec ad aliam dimittis artem, vt nobis explices, quicquid eſt iſtud, quod tu in dicendo potes: neque enim ſumus nimis auidi; iſta tua mediocri eloquentia contenti ſumus: ídque ex te quærimus (vt ne plus nos aſſequamur, quàm quantulum tu in dicendo aſſecutus es) quoniam, quæ à natura expetenda ſunt, ea dicis non nimis deeſſe nobis, quid præterea eſſe aſſumendum putes? Tum Craſſus arridens, Quid cenſes, inquit, Cotta, niſi ſtudium, & ardorem quendã amoris, ſine quo, cùm in vita nihil quicquam egregium, tum certè hoc, quod tu expetis, nemo vnquam aſſequetur? Neque verò vos ad eam rem video eſſe cohortandos; quos, cùm mihi quoque ſitis moleſti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profectò ſtudia nihil proſunt perueniendi aliquò, niſi illud, quòd eò, quò intendas, ferat, deducátque, cognoris. Quare, quoniam mihi leuius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, ſed de hac mea, quantulacunque eſt, facultate quæritis: exponam vobis non quandam aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut grauem rationem conſuetudinis meæ; qua quondam ſolitus ſum vti, cùm mihi in iſto ſtudio verſari adoleſcenti licebat. Tum Sulpitius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum: quod enim neque precibus vnquam, nec inſidiando, nec ſpeculando aſſequi potui, vt quid Craſſus ageret meditandi, aut dicendi cauſa, non modò videre mihi, ſed ex eius ſcriptore, & lectore Diphilo ſuſpicari liceret, id ſpero nos eſſe adeptos, omniaque iam ex ipſo, quæ diu cupimus, cognituros. Tum Craſſus, Atqui arbitror, Sulpiti, cùm

audieris, non tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quàm exiſtimaturum, tum cùm ea audire cupiebas, cauſam, cur cuperes, non fuiſſe. Nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione veſtra dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam nouum. Nam principiò (illud quod eſt homine ingenuo, liberalitérque educato dignum) non negabo me iſta omnium communia, & contrita præcepta didiciſſe. Primùm, oratoris officium eſſe, dicere ad perſuadendum accõmodatè: deinde, eſſe omnem orationem, aut de infinitæ rei quæſtione ſine deſignatione perſonarum, & temporum, aut de re certis in perſonis, ac temporibus locata. In vtraque autem re, quicquid in controuerſiam veniat, in eo quæri ſolere, aut factúmne ſit: aut, ſi eſt factum, quale ſit, aut etiam quo nomine vocetur: aut, quod nonnulli addunt, recténe factum eſſe videatur. Exiſtere autem controuerſias etiam ex ſcripti interpretatione, in quo aut ambiguè quid ſit ſcriptum, aut contrariè, aut ita, vt à ſententia ſcriptum diſſideat: his autem omnibus partibus ſubiecta quædam eſſe argumenta propria. Sed cauſarum quæ ſint à communi quæſtione ſeiunctæ, partim in iudiciis verſari, partim in deliberationibus: eſſe etiam genus tertium, quod in laudandis, aut vituperandis hominibus poneretur: certóſque eſſe locos, quibus in iudiciis vteremur, in quibus æquitas quæritur: alios in deliberationibus, qui omnes ad vtilitatem dirigerentur eorum, quibus conſilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad perſonarum dignitatem omnia referrentur. Cúmque eſſet omnis oratoris vis, ac facultas in quinque parteis diſtributa: vt deberet reperire primum quid diceret; deinde inuenta non ſolum ordine, ſed etiam momento quodam, atque iudicio diſpenſare, atque diſponere; tum ea deniq; veſtire, atque ornare oratione; pòſt memoria ſepire; ad extremum agere cum dignitate, & venuſtate: etiam illa cognoram, & acceperam, antè quàm de re diceremus, initio conciliandos eorum eſſe animos, qui audirent; deinde rem demonſtrandam; poſteà cõtrouerſiã conſtituendam; tum id, quod nos intenderemus, confirmandum; pòſt, quæ contrà dicerentur, refellenda; extrema autem oratione ea, quæ pro nobis eſſent, amplificanda, & augenda, quæque eſſent pro aduerſariis, infirmanda, atque

atque frangenda. Audieram etiam quæ de orationis ipſius ornamentis traderentur; in qua præcipitur primùm, vt purè, & Latinè loquamur; deinde vt planè, & dilucidè; tum vt ornatè; pòſt ad rerum dignitatem aptè, & quaſi decorè: ſingularúmque rerum præcepta cognoram. Quinetiam, quæ maximè propria eſſent naturæ, tamen his ipſis artem adhiberi videram. nam de actione, & de memoria quædam breuia, ſed magna cum exercitatione præcepta guſtaram. In his enim ferè rebus omnis iſtorum artificum doctrina verſatur: quam ego ſi nihil dicam adiuuare, mentiar; habet enim quædam quaſi ad commonendũ oratorem, quò quidque referat, & quò intuens, ab eo, quodcunque ſibi propoſuerit, minus aberret. Verùm ego hanc vim intelligo eſſe in præceptis omnibus, non vt, ea ſecuti oratores, eloquentiæ laudem ſint adepti; ſed, quæ ſua ſponte homines eloquentes facerent, ea quoſdam obſeruaſſe, atque id egiſſe: ſic eſſe non eloquentiam ex artificio, ſed artificium ex eloquentia natum. quod tamen, vt antè dixi, non eiicio: eſt enim, etiamſi minus neceſſarium ad bene dicendum, tamen ad cognoſcendum non illiberale. Ea exercitatio quædam ſuſcipienda vobis eſt: quanquam vos quidem iampridem eſtis in curſu: ſed iis, qui ingrediuntur ad ſtudium, quíque ea, quæ agenda ſunt in foro, tanquam in acie, poſſunt etiam nunc exercitatione quaſi ludicra prædiſcere ac meditari. Hanc ipſam, inquit Sulpitius, noſſe volumus: attamen iſta, quæ abs te breuiter de arte decurſa ſunt, audire cupimus, quanquam ſunt nobis quoque non inaudita. Verum illa mox: nunc, de ipſa exercitatione quid ſentias, quærimus. Equidem probo iſta, Craſſus inquit, quæ vos facere ſoletis: vt, cauſa aliqua poſita, conſimili cauſarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quàm maximè ad veritatem accommodatè: ſed plerique in hoc vocem modò, neque eam ſcienter, & vireis exercent ſuas, & linguæ celeritatem incitant, verborúmque frequentia delectantur, in quo fallit eos, quod audierunt; Dicendo, homines, vt dicant, efficere ſolere. Vere enim etiam illud dicitur; Peruerſe dicere, homines, peruerſe dicendo, facillimè conſequi. Quamobrem in iſtis ipſis exercitationibus, etſi vtile eſt etiam ſubito ſæpe dicere, tamen

illud vtilius, ſumpto ſpatio ad cogitandum, paratius, atque accuratius dicere. Caput autem eſt, quod (vt verè dicam) minimè facimus (eſt enim magni laboris, quem plerique fugimus) quàm plurimùm ſcribere. Stylus optimus, & præſtantiſſimus dicendi effector, ac magiſter: neque iniuria. Nam ſi ſubitam, & fortuitam orationem commentatio, & cogitatio facilè vincit; hanc ipſam profectò aſſidua, ac diligens ſcriptura ſuperabit. omnes enim ſiue artis ſunt loci, ſiue ingenii cuiuſdam, atque prudentiæ, qui modò inſunt in eà re, de qua ſcribimus, inquirentibus nobis, omníque acie ingenii contemplantibus, oſtendunt ſe, & occurrunt: omnéſque ſententiæ, verbáque omnia, quæ ſunt cuiuſque generis maximè illuſtria, ſub acumen ſtyli ſubeant, & ſuccedant neceſſe eſt: tum ipſa collocatio, conformatióque verborum perficitur in ſcribendo, non poetico, ſed quodam oratorio numero, & modo. Hæc ſunt, quæ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt; neque ea quiſquam, niſi diu, multúmque ſcriptitarit, etiam ſi vehementiſſimè ſe in his ſubitis dictionibus exercuerit, conſequetur: & qui à ſcribendi conſuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, vt, etiam ſubito ſi dicat, tamē illa, quæ dicuntur, ſimilia ſcriptorum eſſe videantur: atque etiam, ſi quando in dicendo ſcriptū attulerit aliquid, cùm ab eo diſceſſerit, reliquā ſimilis oratio conſequetur. Vt concitato nauigio, cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipſa nauis motum, & curſum ſuum, intermiſſo impetu, pulſúque remorum; ſic in oratione perpetua, cum ſcripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua curſum, ſcriptorum ſimilitudine, & vi concitata. In quotidianis autem cogitationibus equidem mihi adoleſcentulus proponere ſolebam illam exercitationem maximè, qua C. Carbonem, noſtrum illum inimicum, ſolitum eſſe vti ſciebam, vt, aut verſibus propoſitis quàm maximè grauibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria poſſem comprehendere, eam rem ipſam, quam legiſſem, verbis aliis quàm maximè poſſem lectis pronuntiarem. Sed pòſt animaduerti, hoc eſſe in hoc vitii, quòd ea verba, quæ maximè cuiuſque rei propria, quæque eſſent ornatiſſima, atque optima occupaſſet aut Ennius, ſi ad eius verſus me exercerem,

aut

aut Gracchus, ſi eius orationem mihi fortè propoſuiſſem: ita, ſi iiſdem verbis vterer, nihil prodeſſe; ſi aliis, etiam obeſſe, cùm minus idoneis vti conſueſcerem. Poſtea mihi placuit, eóque ſum vſus adoleſcens, vt ſummorum oratorum Græcas orationes explicarem: quibus lectis, hoc aſſequebar, vt, cùm ea, quæ legerem Græcè, Latinè redderem, non ſolùm optimis verbis vterer, & tamen vſitatis, ſed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ noua noſtris eſſent, dummodo eſſent idonea. Iam vocis, & ſpiritus, & totius corporis, & ipſius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent, quàm laboris: quibus in rebus habenda eſt ratio diligenter, quos imitemur, quorum ſimiles velimus eſſe. Intuendi nobis ſunt non ſolùm oratores, ſed etiam actores, ne mala conſuetudine ad aliquam deformitatem, prauitatémque veniamus. Exercenda eſt etiam memoria, ediſcendis ad verbum quàmplurimis & noſtris ſcriptis, & alienis. Atque in ea exercitatione non ſanè mihi diſplicet adhibere, ſi conſueris, etiam iſtam locorum, ſimulacrorũque rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio eſt ex hac domeſtica exercitatione, & vmbratili, medium in agmen, in puluerem, in clamorem, in caſtra, atque aciẽ forenſem: ſubeundus vſus omnium, & periclitandæ vires ingenii, & illa commentatio incluſa in veritatis lucem proferenda eſt. Legendi etiam poetæ, cognoſcenda hiſtoria, omnium bonarum artium ſcriptores, ac doctores & legendi, & peruolutandi, & exercitationis cauſa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi: diſputandúmque de omni re in contrarias parteis: & quicquid erit in quaque re, quod probabile videri poſſit, eliciendum, atque dicendum. Perdiſcendum ius ciuile, cognoſcendæ leges, percipiẽda omnis antiquitas, ſenatoria conſuetudo, diſciplina Reipub. iura ſociorum, fœdera, pactiones, cauſa imperii cognoſcenda eſt: libandus eſt etiam ex omni genere vrbanitatis facetiarum quidem lepos, quo tanquam ſale perſpergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia quæ ſentiebam; quæ fortaſſe, ſi quemcunque patremfamiliâs arripuiſſetis ex aliquo circulo, eadem vobis percontantibus reſpõdiſſet. Hæc cùm Craſſus dixiſſet, ſilentium eſt conſecutum. Sed quanquam ſatis iis, qui aderant, ad id, quod erat propoſitum,

dictum videbatur, tamen ſentiebant, celerius eſſe multo, quàm ipſi vellent, ab eo peroratum. Tũ Scæuola, Quid eſt, Cotta? inquit, quid tacetis? nihílne vobis in mentẽ venit quid præterea à Craſſo requiratis? Immo id mehercule, inquit, ipſum attendo: tantus enim curſus verborũ fuit, & ſic euolauit oratio, vt eius vim, atque incitationem aſpexerim, veſtigia, ingreſſúmque non viderim: tanquam in aliquam locupletem, ac refertam domum venerim, non explicata veſte, neque propoſito argento, neq; tabulis, & ſignis propalã collocatis, ſed his omnibus multis, magnificíſq; rebus conſtructis, ac reconditis: ſic modò in oratione Craſſi diuitias, ac ornamenta eius ingenii per quædam inuolucra, atque integumenta perſpexi: ſed, ea cùm contemplari cuperem, vix aſpiciendi poteſtas fuit: ita neq; hoc poſſum dicere, me omnino ignorare, quid poſſideat, neq; planè noſſe, ac vidiſſe. Quin tu igitur facis idem, inquit Scæuola, quod faceres ſi in aliquã domum plenam ornamẽtorum illam veniſſes? ſi ea ſepoſita, vt dicis, eſſent: túque valde ſpectandi cupidus eſſes, non dubitares rogare dominũ, vt proferri iuberet, præſertim ſi eſſet familiaris: ſimiliter nunc petes à Craſſo, vt eam copiam ornamentorum ſuorum, quam conſtructã vno in loco quaſi per tranſennam prætereuntes ſtrictim aſpeximus, in lucem proferat, & ſuo quidque loco collocet. Ego verò, inquit Cotta, à te, peto Scæuola (me enim, & hunc Sulpitium impedit pudor) ab homine omniũ grauiſſimo, qui genus huiuſmodi diſputationis ſemper contempſerit, hæc, quæ iſti forſitan puerorum elementa videantur, exquirere. Sed tu hoc nobis da, Scæuola, & perfice, vt Craſſus hæc, quæ coarctauit, & peranguſtè referſit in oratione ſua, dilatet nobis, atque explicet. Ego mehercule, inquit Mutius, antea veſtra magis hoc cauſa volebam, quàm mea. Neq; enim tantopere hanc à Craſſo diſputationem deſiderabam, quantopere eius in cauſis oratione delector: nunc verò, Craſſe, mea quoque etiam cauſa rogo, vt, quoniam tantum habemus otii, quantum iãdiu nobis nõ contigit, ne grauere exædificare id opus, quod inſtituiſti. Formam enim totius negotii opinione maiorem, meliorémque video, quam vehementer probo. Enimuero, inquit Craſſus, mirari ſatis non queo, etiam te hæc, Scæuola, deſiderare, quæ neque ego teneo, vti ii, qui docent, neq; ſunt

eius

eius generis,vt,ſi optimè tenerem digna eſſent iſta ſapiētia, ac tuis auribus. An tu,inquit ille, ſi de iſtis communibus,& peruagatis vix huic ætati audiendum putas,etiámne illa negligere poſſumus, quæ tu oratori cognoſcenda eſſe dixiſti, de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitarentur,& reprimerētur, de hiſtoria,de antiquitate,de adminiſtratione Reip. denique de noſtro ipſo iure ciuili? hanc enim ego omnem ſcientiam & copiam rerum in tua prudentia ſciebam ineſſe,in oratoris verò inſtrumēto tam lautam ſupellectilem nunquam viderā. Potes igitur,inquit Craſſus, (vt alia omittam, quæ ſunt immenſa, &, vt ad ipſum tuum ius ciuile veniam) oratores putare eos, quos multas horas expectauit, cùm in campū properaret, & ridens,& ſtomachans Scæuola: cùm Hypſeus maxima voce plurimis verbis à M.Craſſo Prætore contenderet, vt ei, quem defendebat,cauſa cadere liceret; Cn.autē Octauius homo conſularis non minus longa oratione recuſaret, ne aduerſariꝰ cauſa caderet, ac ne is,pro quo ipſe diceret,turpi tutelę iudicio,atq; omni moleſtia,ſtultitia aduerſarii liberaretur? Ego verò iſtos,inq̄t(memini enim mihi narrare Mutium) non modò oratoris nomine, ſed ne foro quidē dignos putarem. Atqui non defuit illis patronis,inquit Craſſus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia,ſed iuris ciuilis prudentia, quòd alter plus, lege agendo, petebat, quàm quantùm lex in XII. tabulis permiſerat: quod cùm impetraſſet, cauſa caderet alter iniquum putabat, plus ſecum agi,quàm quod eſſet in actione; neque intelligebat, ſi ita eſſet actum, litem aduerſarium perditurum. Quid his paucis diebus, nónne,nobis in tribunali Q.Pompeii Prætoris vrbani,familiaris noſtri,ſedentibus,homo ex numero diſertorum poſtulabat, vt illi,vnde peteretur,vetus,atque vſitata exceptio daretur, cuius pecuniæ dies fuiſſet? quod petitoris cauſa comparatum eſſe non intelligebat: vt, ſi ille infitiator probaſſet iudici, antè petitam eſſe pecuniam,quàm eſſet cœpta deberi, petitor rurſus cùm peteret, ne exceptione excluderetur, quòd ea res in iudicium antea non veniſſet. Quid ergo hoc fieri turpius,aut dici poteſt,quàm eū,qui hanc perſonā ſuſceperit,vt amicorū cōtrouerſias,cauſasq; tueatur,laborantibꝰ

ſuccurrat, ęgris medeatur, afflictos excitet, hunc in minimis, tenuiſſimíſque rebus ita labi, vt aliis miſerandus, aliis irridendus eſſe videatur? Equidem propinquum noſtrum P. Craſſum illum diuitem, & multis aliis in rebus elegantem hominem, & ornatum, & præcipuè in hoc ferendum, & laudandum puto; quòd cum P. Scæuolæ frater eſſet, ſolitus eſt ei perſæpe dicere, neque illum in iure ciuili ſatis illi arti facere poſſe, niſi dicendi copiam aſſumpſiſſet, (quod quidem hic, qui mecum conſul fuit, filius eius eſt conſecutus) neq; ſe antè cauſas amicorum tractare, atque agere cœpiſſe, quã ius ciuile didiciſſet. Quid verò ille M. Cato? nónne & eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas in hac ciuitate ferre maximam potuit, & iuris ciuilis omnium peritiſſimus? Verecundius hac de re iamdudum loquor, quòd adeſt vir in dicendo ſummus, quem ego vnum oratorem maximè admiror: ſed tamen idem hoc ſemper ius ciuile contempſit. Verùm, quoniam ſententiæ, atque opinionis meæ voluiſtis eſſe participes, nihil occultabo, &, quoad potero, vobis exponã quid de quaque re ſentiam. Antonii incredibilis quædam, & propè ſingularis, & diuina vis ingenii videtur, etiã ſi hac ſcientia iuris nudata ſit, poſſe facilè cæteris armis prudentiæ cauſas tueri, atque defendere. quamobrem hic nobis ſit exceptus. cæteros verò non dubitabo primùm inertiæ condemnare ſententia mea, pòſt etiam impudentiæ. Nã volitare in foro, hærere in iure, ac Prætorum in tribunalibus iudicia priuata magnarum rerũ obire, in quibus ſæpe non de facto, ſed de æquitate, ac iure certetur, iactare ſe in cauſis centumuiralibus, in quibus vſucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluuionum, circumluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, ſtillicidiorum, teſtamentorum ruptorum, aut ratorum, cæterarúmque rerum innumerabilium iura verſentur, cùm omnino quid ſuũ, quid alienũ; quarę deniq; ciuis, an peregrinus; ſeruus, an liber quiſpiam ſit, ignoret; inſignis eſt impudentiæ. Illa verò deridenda arrogantia eſt, in minoribus nauigiis rudẽ eſſe ſe, confiteri; quinqueremes aũt, aut etiã maiores, gubernare didiciſſe. Tu mihi cùm in circulo decipiare aduerſarii ſtipulatiuncula, & cũ obſignes tabellas cliẽtis tui, quibus in tabellis id ſit ſcriptum, quo ille capiatur; ego tibi

vllam

vllam cauſam maiorem committendam putem? Citius hercule is,qui duorum ſcalmorum nauiculam in portu euerterit, in Euxino ponto Argonautarum nauem gubernarit. Quid, ſi ne paruæ quidem cauſæ ſunt, ſed ſæpe maximæ, in quibus certatur de iure ciuili? quod tandem os eſt illius patroni,qui ad eas cauſas ſine vlla ſcientia iuris audet accedere? Quæ potuit igitur eſſe cauſa maior, quàm illius militis, de cuius morte cùm domum falſus ab exercitu nuntius veniſſet: & pater eius,re credita,teſtamentum mutaſſet, &, quem ei viſum eſſet, feciſſet hæredem: eſſetque ipſe mortuus; res delata eſt ad centumuiros: cùm miles domum reueniſſet, egiſſetque lege in hæreditatem paternam, teſtamento exhæres filius: Nempe in ea cauſa quæſitum eſt de iure ciuili, poſſétne paternorum bonorum exhæres eſſe filius, quem pater teſtamento neque hæredem, neque exhæredem ſcripſiſſet nominatim. Quid? qua de re inter Marcellos,& Claudios patricios centumuiri iudicarunt; cum Marcelli ab liberti filio ſtirpe Claudii patricii eiuſdem hominis hæreditatem gente ad ſe rediiſſe dicerent: nónne in ea cauſa fuit oratoribus de toto ſtirpis,ac gentilitatis iure dicendum? Quid? quòd item in centumuirali iudicio certatũ eſſe accepimus? qui Romam in exilium veniſſet, cui Romæ exulare ius eſſet, ſi ſe ad aliquem quaſi patronum applicuiſſet, inteſtatoque eſſet mortuus, nónne in ea cauſa ius applicationis obſcurũ ſanè, & ignotum patefactum in iudicio, atque illuſtratũ eſt à patrono. Quid? nuper, cùm ego C. Sergii Auratæ contra hunc noſtrum Antonium iudicio priuato cauſam defenderem, nónne omnis noſtra in iure verſata defenſio eſt? Cùm enim Marius Cratidianus ædes Auratæ vendidiſſet: neque ſeruire quandam earum ædium partem in mancipii lege dixiſſet, defendebamus, quicquid fuiſſet incommodi in mancipio, id, ſi venditor ſciſſet, neque declaraſſet, præſtare debere. Quo quidem in genere familiaris noſter M. Bucculeius,homo neque meo iudicio ſtultus, & ſuo valde ſapiens, & à iuris ſtudio non abhorrens, ſimili in re quodam modo nuper errauit. nam, cùm ædes L. Fuſio venderet, in mancipio lumina, vti tum eſſent, ita recepit. Fuſius autem, ſimul atque ædificari cœptum eſt in quadam parte vrbis,quæ modò ex illis ædibus cõſpici poſſet, egit ſtatim cum Bucculeio,

quòd cuicunque particulæ cœli officeretur, quamuis eſſet procul,mutari lumina putabat.Quid verò clariſſima M.Curii cauſa, & M.Coponii nuper apud centumuiros, quo concurſu hominum, qua expectatione defenſa eſt? cùm Q.Scęuola æqualis, & collega meus, homo omnium & diſciplina iuris ciuilis eruditiſſimus,& ingenio,prudentiáque acutiſſimus, & oratione maximè limatus, atque ſubtilis, atque, vt ego ſoleo dicere, iuriſperitorum eloquentiſſimus, eloquentium iuris peritiſſimus, ex ſcripto teſtamentorum iura defenderet; negarétque niſi poſthumus,& natus,& antequam in ſuam tutelam veniret, mortuus eſſet, hæredem eum eſſe poſſe, qui eſſet ſecundùm poſthumum, & natum, & mortuũ hæres inſtitutus: ego autem defenderem hac eum mente fuiſſe,qui teſtamentum feciſſet,vt ſi filius non eſſet,qui in tutelam veniret, M. Curius eſſet hæres. Num deſtitit vterque noſtrûm in ea cauſa, in autoritatibus,in exemplis, in teſtamẽtorũ formulis,hoc eſt in medio iure ciuili,verſari? Omittam iam plura exempla cauſarum ampliſſimarũ, quæ ſunt innumerabilia; capitis noſtri,ſæpe poteſt accidere, vt cauſæ verſentur in iure.Etenim ſic C.Mancinum nobiliſſimum,atque optimum virum ac conſularem, cùm propter inuidiam Numantini fœderis pater patratus ex ſenatuſconſulto Numantinis dedidiſſet, eúmque illi non recepiſſent; poſteáque Mancinus domum reueniſſet, neq; in ſenatum introire dubitaſſet, P. Rutilius, M. filius tribunus pleb. de Senatu iuſſit educi,quòd eum ciuem negaret eſſe: quia memoria ſic eſſet proditũ,quem pater ſuus, aut populus vendidiſſet, aut pater patratus dedidiſſet,ei nullum eſſe poſtliminium. Quam poſſumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus cauſam,contentionémque maiorem, quàm de ordine, de ciuitate, de libertate,de capite hominis conſularis; præſertim cùm hæc non in crimine aliquo, quod ille poſſit inficiari, ſed in ciuili iure conſiſteret? Similíq; in genere,inferiore ordine,ſiquis apud nos ſeruiſſet ex populo fœderato, ſeſéque liberaſſet, ac poſtea domum reueniſſet; quæſitum eſt apud maiores noſtros, num is ad ſuos poſtliminio rediiſſet, & amiſiſſet hanc ciuitatem. Quid de libertate, quo iudiciũ grauius eſſe nullum poteſt; nónne ex iure ciuili poteſt eſſe contentio, cùm quæritur,is, qui domini voluntate cenſus ſit, non ſit conditũ

luſtrum,

luſtrum, ſitne liber? Quid, quod vſu memoria patrum venit, vt paterfamiliâs, qui ex Hiſpania Romam veniſſet, cùm vxorem prægnantem in prouincia reliquiſſet, Romæq́ue alterã duxiſſet, neque nuntium priori remiſiſſet, mortuúsq; eſſet inteſtatò, & ex vtraque filius natus eſſet; mediocríſne res in controuerſiam adducta eſt, cùm quæreretur de duobus ciuium capitibus, & de puero, qui ex poſteriore natus erat, & de eius matre? quæ, ſi iudicaretur, certis quibuſdam verbis, non nouis nuptiis fieri cum ſuperiore diuortium, in concubinæ locum duceretur. Hæc igitur, & horum ſimilia iura ſuę ciuitatis ignorantem, erectum, & celſum alacri, & prompto ore, ac vultu huc atque illuc intuentem, vagari magna cum caterua toto foro, præſidium clientibus, atque opem amicis, & propè cunctis ciuibus lucem ingenii, & conſilii ſui porrigentem, atque tendentẽ, nónne in primis flagitioſum putandum eſt? Et quoniam de impudentia dixi, caſtigemus etiam ſegniciem hominum, atq; inertiam. Nam ſi eſſet iſta cognitio iuris magna, ac difficilis, tamen vtilitatis magnitudo deberet homines ad ſuſcipiendum diſcendi laborem impellere. Sed, ô Dii immortales, non dicerem hæc, audiente Scæuola, niſi ipſe dicere ſoleret, nullius ſibi artis faciliorem cognitionem videri. Quod quidẽ certis de cauſis à pleriſque aliter exiſtimatur: primùm quia veteres illi, qui huic ſcientiæ præfuerunt, obtinẽdæ, atq; augendæ potentię ſuæ cauſa, peruulgari artem ſuam noluerũt. deinde, poſteaquã eſt editum, expoſitis à Cn. Flauio primùm actionibus, nulli fuerũt, qui illa artificioſè digeſta generatim componerent: nihil eſt enim, quod ad artẽ redigi poſſit, niſi ille prius, qui illa tenet, quorũ artem inſtituere vult, habet illam ſcientiam; vt ex iis rebus, quarũ ars nondũ ſit, artem efficere poſſit. Hoc video, dum breuiter voluerim dicere, dictũ à me eſſe paulo obſcurius: ſed experiar, & dicã, ſi potero, planius. Omnia ferè, quæ ſunt concluſa nunc artibus, diſperſa, & diſſipata quondam fuerunt, vt in Muſicis numeri, & voces, & modi: In Geometria lineamenta, formæ, interualla, magnitudines: In Aſtrologia, cœli conuerſio, ortus, obitus, motúsque ſiderum: In Grãmaticis, poetarũ pertractatio, hiſtoriarũ cognitio, verborũ interpretatio, pronuntiãdi quidã ſonus. In hac denique ipſa ratione dicẽdi, excogitare, ornare, diſponere, meminiſſe,

agere, ignota quondam omnibus & diffuſa latè videbantur. Adhibita eſt igitur ars quædam extrinſecus ex alio genere quodam, quod ſibi totum Philoſophi aſſumunt, quæ rem diſſolutam, diuulſamque conglutinaret, & ratione quadam conſtringeret. Sit ergo in iure ciuili finis hic, legitimæ, atq; vſitatę in rebus, cauſiſque ciuium æqualitatis conſeruatio. Tum ſunt notanda genera, & ad certum numerum, paucitatémque reuocanda. Genus autem id eſt, quod ſui ſimiles, communione quadam, ſpecie autem differenteis, duas, aut plureis complectitur parteis. Partes autem ſunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, ſubiiciuntur. Omniaque, quæ ſunt vel generum, vel partium nomina, definitionibus, quã vim habeant, eſt exprimendum. Eſt enim definitio, earum rerum, quæ ſunt eius rei propriæ, quam definire volumus, breuis, & circumſcripta quædam explicatio. Hiſce ego rebus exempla adiungerem, niſi apud quos hæc haberetur oratio, cernerem. nunc complectar, quod propoſui, breui. Si enim aut mihi facere licuerit, quod iamdiu cogito, aut alius quiſpiam, aut, me impedito occuparit, aut, mortuo, effecerit, vt primum omne ius ciuile in genera digerat, quæ perpauca ſunt: deinde eorum generum quaſi quædã membra diſpertiat: tum propriam cuiuſque vim definitione declaret: perfectam artem iuris ciuilis habebitis, magis magnam, atque vberem, quàm difficilem, & obſcuram. Atque interea tamen, dum hæc, quæ diſperſa ſunt, coguntur, vel paſſim licet carpentem, & colligentem vndique, repleri iſta iuris ciuilis ſcientia. Nónne videtis equitem Rom. hominẽ acutiſſimo omnium ingenio, ſed minimè cæteris artib. eruditum, C. Aculeonem, qui mecum viuit, ſempérque vixit, ita tenere ius ciuile, vti, cùm ab hoc diſceſſeritis, nemo de iis, qui peritiſſimi ſunt, anteponatur? Omnia enim ſunt poſita ante oculos, collocata in vſu quotidiano, in congreſſione hominum, atque in foro: neque ita multis literis, aut voluminib. magnis continentur; eadem enim ſunt elata primùm à pluribus: deinde, paucis commutatis verbis, etiam ab iiſdem ſcriptoribus ſcripta ſunt ſæpius. Accedit verò, quò facilius percipi, cognoſcique ius ciuile poſſit (quod minimè pleriq; arbitrantur) mira quædã in cognoſcendo ſuauitas, & delectatio. Nam, ſi quem aliena ſtudia delectant, plurima eſt &

in omni

in omni iure ciuili, & in pontificum libris, & in duodecim tabulis antiquitatis effigies, quod & verborum priſca vetuſtas cognoſcitur, & actionum genera quædam maiorũ conſuetudinem, vitámque declarant. Siue quis ciuilem ſcientiam contempletur, quam Scæuola non putat oratoris eſſe propriam, ſed cuiuſdam ex alio genere prudentiæ, totam hanc bene deſcriptis omnibus ciuitatis vtilitatibus, ac partibus, XII. tabulis contineri videbitis. Siue quem iſta præpotens, & glorioſa philoſophia delectat (dicam audacius) hoſce habet fontes omnium diſputationum ſuarum, qui iure ciuili, & legibus continentur. ex his enim & dignitatem maximè expetendam videmus, cum verus, iuſtus, atque honeſtus labor honoribus, præmiis, atq; ſplendore decoratur: vitia autem hominum, atque fraudes, damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exiliis, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationúmque plenis diſputationibus, ſed autoritate, nutúque legum domitas habere libidines, coercere omneis cupiditates, noſtra tueri, ab alienis menteis, oculos, manus abſtinere. Fremant omnes licet, dicam quod ſentio: Bibliothecas mehercule omnium philoſophorum vnus mihi videtur XII. tabularum libellus, ſiquis legum fonteis, & capita viderit, & autoritatis pondere, & vtilitatis vbertate ſuperare. Ac ſi nos, id quod maximè debet, noſtra patria delectat: cuius rei tanta eſt vis, ac tanta natura, vt Ithacam illam, in aſperrimis ſaxulis tanquam nidulũ affixam, ſapientiſſimus vir immortalitati anteponeret: quo amore tãdem inflammati eſſe debemus in eiuſmodi patriã, quę vna in omnibus terris domus eſt virtutis, imperii, dignitatis? cuius primùm nobis mens, mos, diſciplina nota eſſe debet: vel quia eſt patria parens omnium noſtrûm, vel quia tanta ſapientia fuiſſe in iure conſtituendo putanda eſt, quãta fuit in his tantis opibus imperii comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione iuris lætitiam, & voluptatẽ, quòd quantum præſtiterint noſtri maiores prudentia cæteris gẽtibus, tum facillimè intelligetis, ſi cum illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone noſtras leges conferre volueritis. Incredibile eſt enim, quàm ſit omne ius ciuile præter hoc noſtrũ inconditum, ac penè ridiculum: de quo multa ſoleo in ſermonibus quotidianis dicere, cùm hominum noſtrorũ pru-

dentiam cæteris hominibus, & maximè Græcis antepono. His ego de cauſis dixeram, Scæuola, iis, qui perfecti oratores eſſe vellent, iuris ciuilis cognitionem eſſe neceſſariam. Iam verò ipſa per ſeſe quantum afferat iis, qui ei præſunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, vt apud Græcos infiniti homines, mercedula adducti, miniſtros ſe præbent in iudiciis oratoribus, ii, qui apud illos πραγματικοὶ vocantur: ſic in noſtra ciuitate contrà ampliſſimus quiſque, & clariſſimus vir, vt ille, qui propter hanc iuris ciuilis ſcientiam ſic appellatus à ſummo poeta eſt,

Egregiè cordatus homo Catus Aelius Sextus:

multique præterea, qui, cum ingenio ſibi autore dignitatẽ reperiſſent, perfecerunt, vt in reſpondendo iure, autoritate plus etiam, quàm ipſo ingenio valerent. Senectuti verò celebrandæ, & ornandæ, quod honeſtius poteſt eſſe perfugium, quàm iuris interpretatio? Equidem mihi hoc ſubſidiũ iam inde ab adoleſcentia comparaui, non ſolùm ad cauſarum vſum forenſem, ſed etiam ad decus, atq; ornamentum ſenectutis: vt, cùm me vires (quod ferè iam tempus aduẽtat) deficere cœpiſſent, iſta ab ſolitudine domum meam vindicarẽ. Quid eſt enim præclarius, quàm, honoribus & Reip. muneribus perfunctum ſenem, poſſe ſuo iure dicere idem, quod apud Enniũ dicat ille Pythius Apollo, ſe eſſe eum, vnde ſibi, ſi non populi, & reges, at omnes ſui ciues conſilium expetant?

Suarum rerum incerti, quos ego mea ope ex
Incertis certos, compotesq; conſili
Dimitto, vt ne res temere tractent turbidas.

Eſt enim ſine dubio domus iuriſconſulti, totius oraculũ ciuitatis. Teſtis eſt huiuſce Q. Mutii ianua, & veſtibulũ, quod in eius infirmiſſima valetudine, affectáq; iam ætate, maxima quotidie frequentia ciuiũ, ac ſummorum hominũ ſplendore celebratur. Iam verò illa non longam orationem deſiderant, quamobrem exiſtimem, publica quoque iura, quæ ſunt propria ciuitatis, atq; imperii, tum monimenta rerũ geſtarum, & vetuſtatis exempla oratori nota eſſe debere. Nam vt in rerum priuatarum cauſis, atq; iudiciis depromenda ſæpe oratio eſt ex iure ciuili, & idcirco, vt antè diximus, oratori iuris ciuilis ſcientia neceſſaria eſt; ſic in cauſis publicis iudiciorum, concionum, ſenatus, omnis hæc & antiquitatis memoria,

moria,& publici iuris autoritas,& regendæ Reipub.ratio,ac ſcientia tanquam aliqua materies iis oratoribus,qui verſantur in Repub. ſubiecta eſſe debent. Non enim cauſidicum neſcio quem, neque proclamatorem, aut rabulam hoc ſermone noſtro conquirimus,ſed eum virum,qui primũ ſit eius artis antiſtes, cuius cùm ipſa natura magnã homini facultatem daret,tamẽ eſſe Deus putatur,vt & ipſum,quod erat hominis propriũ,non partum per nos, ſed diuinitus ad nos delatum videretur: deinde qui poſſit, non tam caduceo, quàm nomine oratoris ornatus incolumis vel inter hoſtiũ tela verſari: tum qui ſcelus, fraudémq; nocẽtis poſſit dicendo ſubiicere odio ciuiũ,ſupplicióq; cõſtringere; idémq; ingenii pręſidio innocentiã iudiciorũ pœna liberare: idémq; languentem,labentémq; populũ aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflãmare in improbos, aut incitatũ in bonos mitigare: qui denique quemcunque in animis hominum motũ res, & cauſa poſtulet, eum dicendo vel excitare poſſit, vel ſedare. Hanc vim ſi quis exiſtimat aut ab iis, qui de dicẽdi ratione ſcripſerunt, expoſitam eſſe, aut à me poſſe exponi tam breui,vehementer errat: neque ſolùm inſcitiam meam, ſed ne rerum quidem magnitudinẽ perſpicit. Equidem vobis,quoniã ita voluiſtis, fonteis vnde hauriretis, atq; itinera ipſa ita putaui eſſe demõſtranda,non vt ipſe dux eſſem(quod & infinitum eſt,& non neceſſarium) ſed vt commonſtrarem tantùm viam, &, vt fieri ſolet, digitum ad fonteis intenderem. Mihi verò,inquit Mutius,ſatis, ſupérque abs te videtur iſtorum ſtudiis, ſi modo ſunt ſtudioſi , eſſe factum: nam, vt Socratem illum ſolitum aiunt dicere,perfectũ ſibi opus eſſe, ſiquis ſatis eſſet cõcitatus cohortatione ſua ad ſtudiũ cognoſcendæ, percipiendæque virtutis (quibus enim id perſuaſum eſſet, vt nihil mallent ſe eſſe, quàm bonos viros, iis reliquam facilem eſſe doctrinam)ſic ego intelligo,ſi in hæc,quę patefecit oratione ſua Craſſus, intrare volueritis, facillimè vos ad ea,quæ cupitis,peruenturos ab hoc aditu,ianuáq; patefacta. Nobis verò, inquit Sulpitius,iſta ſunt pergrata, perque iucunda: ſed pauca etiam requirimus, in primíſque ea, quæ valde breuiter à te, Craſſe, de ipſa arte percurſa ſunt, cùm illa te & non contemnere,& didiciſſe confiterere: ea ſi paulò latius dixeris, expleris omnẽ expectationem diutur-

ni deſiderii noſtri. nam nunc, quibus ſtudendum rebus eſſet, accepimus; quod ipſum eſt tamen magnum, ſed vias earum rerum, rationémque cupimus cognoſcere. Quid ſi, inquit Craſſus, quoniam ego, quo facilius vos apud me tenerem, veſtræ potius obſecutus ſum voluntati, quàm aut conſuetudini, aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, vt ea, quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus vnum libellum ſibi excidiſſe iandudum, queſtus eſt, explicet nobis, & illa dicendi myſteria enuntiet? Vt videtur, inquit Sulpitius: nam Antonio dicente, etiam, quid tu intelligas, ſentiemus. Peto igitur, inquit Craſſus, à te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id ætatis oneris ab horum adoleſcentium ſtudiis imponitur, vt exponas, quid iis de rebus, quas à te quæri vides, ſentias. Deprehenſum equidem me, inquit Antonius, planè video, atque ſentio, non ſolùm quòd ea requirũtur à me, quorum ſum ignarus, atque inſolens: ſed quia, quod in cauſis valde fugere ſoleo, ne tibi, Craſſe, ſuccedam, id me nunc iſti vitare non ſinunt. verùm hoc ingrediar ad ea, quæ vultis audacius, quòd idem mihi ſpero vſu eſſe venturum in hac diſputatione, quod in dicendo ſolet, vt nulla expectetur ornata oratio: neque enim ſum de arte dicturus, quam nunquam didici, ſed de mea conſuetudine: ipſaque illa, quæ in commentarium meum retuli, ſunt eiuſmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, ſed in rerum vſu, cauſiſque tractata: quæ ſi vobis hominibus eruditiſſimis non probantur, veſtram iniquitatem accuſatote, qui ex me ea quæſieritis, quæ ego neſcirem: meam facilitatem laudatote, cùm vobis, nõ meo iudicio, ſed veſtro ſtudio inductus, non grauatè reſpondero. Tum Craſſus, Perge modò, inquit, Antoni: nullum eſt enim periculum, ne quid tu eloquare, niſi ita prudenter, vt neminem noſtrûm pœniteat, ad hunc te ſermonẽ impuliſſe. Ego verò, inquit, pergam; & id faciam, quod in principio fieri in omnibus diſputationibus oportere cenſeo, vt, quid illud ſit, de quo diſputetur, explanetur, ne vagari, & errare cogatur oratio, ſi ii, qui inter ſe diſſenſerint, non idem eſſe illud, de quo agitur, intelligent. Nam ſi fortè quæreretur, quæ eſſet ars Imperatoris, conſtituendum putarem principio, quis eſſet Imperator: qui cùm eſſet conſtitutus adminiſtrator quidem belli gerendi, tum adiungeremus de exercitu, de

caſtris,

caſtris, de agminibus, de ſignorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de inſidiis faciẽdis, atq; vitandis, de reliquis rebus, quæ eſſent propriæ belli adminiſtrandi: quarũ qui eſſent animo, & ſcientia compotes, eos eſſe Imperatores dicerem: vterérq; exemplis Africanorum, & Maximorum: Epaminondam, atque Annibalem, atque ejus generis homines nominarem. Sin autem quæreremus, quis eſſet is, qui ad Rempub. moderandã vſum, & ſciẽtiam, & ſtudium ſuum contuliſſet, definirem hoc modo: Qui, quibus rebus vtilitas Reip. pararetur, augeretúrque, teneret, iíſque vteretur, hunc Reip. rectorem, & conſilii publici autorem eſſe habendum: prædicarémque P. Lentulũ principem illum, & Tib. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios cùm ex noſtra ciuitate, tum ex cæteris. Sin autem quæreretur, quiſnam iuriſconſultus verè nominaretur, eum dicerem, qui legum, & conſuetudinis eius, qua priuati in ciuitate vterentur, & ad reſpondendum, & ad agendum, & ad cauendum peritus eſſet: & ex eo genere Sextum Aelium, M. Manilium, P. Mutium nominarem. Atque, vt iam ad leuiora artium ſtudia veniam, ſi muſicus, ſi grammaticus, ſi poeta quæratur, poſſim ſimiliter explicare, quid eorum quiſque profiteatur, & quo non amplius ab quoque ſit poſtulandũ. Philoſophi denique ipſius, qui de ſua vi, ac ſapientia vnus omnia penè profitetur, eſt tamen quædam deſcriptio, vt is, qui ſtudeat omnium rerum diuinarum, atque humanarum vim, naturam, cauſaſque noſſe, & omnem bene viuendi rationem tenere, & perſequi, nomine hoc appelletur. Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem, quem Craſſus, qui mihi viſus eſt omnem omnium rerum, atque artium ſcientiam comprehendere vno oratoris officio, ac nomine: atque eum puto eſſe, qui & verbis ad audiendum iucundis, & ſententiis ad probandum accommodatis vti poſſit in cauſis forenſibus, atque communibus: hunc ego appello oratorem, eumq; eſſe præterea inſtructũ voce, & actione, & lepore quodam volo. Craſſus vero mihi noſter viſus eſt oratoris facultatem nõ illius artis terminis, ſed ingenii ſui finibus immenſis penè deſcribere; nam & ciuitatum regendarum oratori gubernacula ſententia ſua

tradidit; in quo per-mihi mirum viſum eſt, Scæuola, te hoc illi concedere, cum ſæpiſſime tibi ſenatus, breuiter, impolitéque dicenti, maximis ſit de rebus aſſenſus. M. vero Scaurus, quem non longè ruri apud ſe eſſe audio, vir regendæ Reip. ſcientiſſimus, ſi audierit, hanc autoritatem grauitatis, & conſilii ſui vindicari à te Craſſe, quòd eam oratoris propriam eſſe dicas, iam credo huc veniat, & hanc loquacitatem noſtram vultu ipſo, aſpectúque conterreat: qui, quanquam eſt in dicendo minimè contemnendus, prudentia tamen rerũ magnarum magis, quàm dicendi arte nititur. Neque verò ſi quis vtrunque poteſt, aut ille conſilii publici autor, ac ſenator bonus, ob eam ipſam cauſam orator eſt: aut hic diſertus, aut eloquens, ſi eſt idem in procuratione ciuitatis egregius, aliquam ſcientiã dicendi copia eſt conſecutus. Multum inter ſe diſtant iſtæ facultates, longéq; ſunt diuerſæ, atque ſeiunctæ: neque eadem ratione, ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquẽtes fuerunt, orationem ſuam, & Reipub. dignitatem exornabant. Neque enim eſt interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua, atque more, vt ſingulis hominibus ne amplius quam ſingulas arteis noſſe liceat. Quare non, etſi eloquentiſſimus Athenis Pericles, idémque in ea ciuitate plurimos annos princeps conſilii publici fuit, icirco eiuſdem hominis, atque artis vtraque facultas exiſtimanda eſt: nec, ſi P. Craſſus idem fuit eloquens, & iuris peritus, ob eam cauſam ineſt in facultate dicendi iuris ciuilis ſcientia. Nam, ſi quiſque vt in aliqua arte, & facultate excellens, aliam quoque artem ſibi aſſumpſerit, is perficiet, vt quod præterea ſciet, id, eius in quo excellet, pars quædam eſſe videatur: licet iſta ratione dicamus, pila bene, & duodecim ſcrupis ludere proprium eſſe iuris ciuilis, quoniam vtrunque eorum P. Mutius optimè fecerit: eadémque ratione dicantur etiam, quos φυσικὺς Græci nominant, iidem poetæ, quoniam Empedocles phyſicus egregium poema fecerit. At hoc ne philoſophi quidem ipſi, qui omnia ſicut propria ſua eſſe, atque à ſe poſſideri volunt, dicere audent, Geometriam, aut Muſicam philoſophi eſſe, quia Platonem omnes in illis artibus præſtantiſſimum fuiſſe fateantur. Ac ſi iam placet omneis arteis oratori ſubiungere, tolerabilius eſt, ſic potius dicere,

dicere, vt, quoniam dicendi facultas non debeat eſſe ieiuna, atque nuda, ſed aſperſa, atque diſtincta multarum rerum iucunda quadam varietate, ſit boni oratoris multa auribus accepiſſe, multa vidiſſe, multa animo, & cogitatione, multa etiam legendo percurriſſe, neque ea vt ſua poſſediſſe, ſed vt aliena libaſſe: fateor enim callidum quendam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atque hoſpitem in agendo eſſe debere. Neque verò iſtis tragœdiis tuis, quibus vti philoſophi maximè ſolent, Craſſe, perturbor: quòd ita dixiſti, neminem poſſe eorum menteis, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas reſtinguere: cùm eo maximè vis oratoris, magnitudóque cernatur, niſi qui rerum omnium naturam, mores hominum, ac rationes penitus perſpexerit, in quo philoſophia ſit oratori neceſſariò percipienda: quo in ſtudio hominum quoque ingenioſiſſimorum, otioſiſſimorúmque totas ætates videmus eſſe contritas: quorum ego copiam, magnitudinémque cognitionis, atque artis, non modò non contemno, ſed etiam vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo, foróque verſamur, ſatis eſt ea de moribus hominum & ſcire, & dicere, quæ non abhorrent ab hominũ moribus. Quis enim vnquam orator magnus, & grauis, cùm iratum aduerſario iudicem facere vellet, hæſitauit ob eam cauſam, quòd neſciret, quid eſſet iracundia, feruórne mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis, cùm cæteros animorum motus aut iudicibus, aut populo dicendo miſcere, atque agitare vellet, ea dixit, quæ à philoſophis dici ſolent? qui partim omnino motus negant in animis vllos eſſe debere, quíque eos in iudicum mentibus concitent, ſcelus eos nefarium facere: partim, qui tolerabiliores volunt eſſe, & ad veritatem vitæ propius accedere, permediocres, ac potius leueis motus debere eſſe dicunt. Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi vitæ conſuetudine mala, ac moleſta, & fugienda, multo maiora, & acerbiora verbis facit: itémque ea, quæ vulgo expetenda, atque optabilia videntur, dicendo amplificat, atque ornat: neque vult ita ſapiens inter ſtultos videri, vti, qui audiant, aut illum ineptum, aut Græculum putent; aut etiam ſi valde probent ingenium, oratoris ſapientiam admirentur, ſe

eſſe ſtultos moleſtè ferant: ſed ita peragrat per animos hominum, ita ſenſus, mentéſque pertractat, vt non deſideret philoſophorũ deſcriptiones, neque exquirat oratione, ſummum illud bonũ in animóne ſit, an in corpore; virtute, an voluptate definiatur; an hæc inter ſe iungi, copularíq; poſſint; an verò, vt quibuſdam viſum, nihil certum ſciri, nihil planè cognoſci, & percipi poſſit: quarum rerum fateor magnam, multiplicémque eſſe diſciplinam, & multas, copioſas, variáſque rationes. Sed aliud quiddam longè aliud Craſſe quærimus; acuto homine nobis opus eſt, & natura, vſuq; callido, qui ſagaciter peruestiget, quid ſui ciues, iíque homines, quibus aliquid dicendo perſuadere velit, cogitent, ſentiant, opinentur, expectent. Teneat oportet venas cuiuſque generis, ætatis, ordinis, & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, menteis, ſenſúſque deguſtet: Philoſophorum autem libros reſeruet ſibi ad huiuſcemodi Tuſculani requiem atque otium, ne ſi quando ei dicendum erit de iuſtitia, & fide, mutuetur à Platone, qui, cùm hæc exprimenda verbis arbitraretur, nouam quandam finxit in libris ciuitatem, vſque eò illa, quæ dicenda de iuſtitia putabat, à vitæ conſuetudine, & à ciuitatum moribus abhorrebant. Quòd ſi ea probarentur in populis, atque in ciuitatibus, quis tibi, Craſſe, conceſſiſſet, clariſſimo viro, & ampliſſimo principi ciuitatis, vt illa diceres in maxima concione tuorum ciuium quæ dixiſti? Eripite nos ex miſeriis, eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas noſtro ſanguine non poteſt expleri: nolite ſinere nos cuiquam ſeruire niſi vobis vniuerſis, quibus & poſſumus, & debemus. Omitto miſerias, in quibus, vt illi aiunt, vir fortis eſſe non poteſt: omitto fauceis, ex quibus te eripi vis, ne iudicio iniquo exorbeatur ſanguis tuus, quod ſapienti negant accidere poſſe: ſeruire verò non modò te, ſed vniuerſum ſenatum, cuius tum cauſam agebas, auſus es dicere? potéſtne virtus, Craſſe, ſeruire iſtis autoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris, quæ & ſemper, & ſola libera eſt, quæque etiam ſi corpora capta ſint armis, aut conſtricta vinculis, tamen ſuum ius, atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat? Quæ verò addidiſti, non modò ſenatum ſeruire

poſſe

poſſe populo, ſed etiam debere: quis hoc philoſophus tam mollis, tam languidus, tam eneruatus, tam omnia ad voluptatem corporis, dolorémque referens, probare poſſet, ſenatum ſeruire populo, cui populus ipſe moderandi, & regendi ſui poteſtatem, quaſi quaſdam habenas tradidiſſet? Itaque hæc cùm à te diuinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus, & philoſophiæ deditus, non parum commodè, ſed etiam turpiter, & flagitioſè dicta eſſe dicebat. Idémque Sergium Galbam, quem hominem probè noſſe & cõmeminiſſe ſe aiebat, pergrauiter reprehẽdere ſolebat, quòd is L. Scribonio, quæſtionem in eum ferente, populi miſericordiam concitaſſet, cùm M. Cato Galbæ grauis, atque acer inimicus aſperè apud pop. Roman. & vehementer eſſet locutus: quam orationem in Originibus ſuis expoſuit ipſe. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quòd is C. Sulpitii Galli propinqui ſui Q. pupillum filium ipſe penè in humeros ſuos extuliſſet, qui patris clariſſimi recordatione, & memoria fletum populo moueret, & duos filios ſuos paruos tutelæ populi commendaſſet, ac ſe, tanquam in procinctu teſtamentum faceret, ſine libra, atque tabulis populum Romanum tutorem inſtituere dixiſſet illorum orbitati. Itaque, cùm & inuidia, & odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragœdiis liberatum ferebat: quod item apud Catonem ſcriptum eſſe video, niſi pueris & lacrymis vſus eſſet, pœnas eum daturum fuiſſe. Hæc Rutilius valde vituperabat, & huic humilitati dicebat vel exilium fuiſſe, vel mortem anteponendam. Neque verò hoc ſolùm dixit, ſed ipſe & ſenſit & fecit. Nam, cùm eſſet ille vir exemplum, vt ſcitis, innocentiæ: cúmque illo nemo neque integrior eſſet in ciuitate, neque ſanctior, non modò ſupplex iudicibus eſſe noluit, ſed ne ornatius quidem, aut liberius cauſam dici ſuam, quàm ſimplex ratio veritatis ferebat. Paulum huic Cottæ tribuit partium diſertiſſimo adoleſcenti, ſororis ſuæ filio. dixit item cauſam illam quadam ex parte Q. Mutius more ſuo, nullo apparatu, purè, & dilucidè. Quòd ſi tu tunc, Craſſe, dixiſſes, qui ſubſidium oratori ex illis diſputationibus, quibus philoſophi vtuntur, ad dicendi copiam petendum eſſe paulò antè dicebas: & ſi tibi pro P. Rutilio, non philoſophorum more, ſed

tuo licuiſſet dicere; quamuis ſcelerati illi fuiſſent, ſicuti fuerunt peſtiferi ciues, ſuppliciόque digni: tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus euelliſſet vis orationis tuæ: nunc talis vir amiſſus eſt, dum cauſa ita dicitur, vt ſi in illa commentitia Platonis ciuitate res ageretur: nemo ingemuit, nemo inclamauit patronorum; nihil cuiquã doluit; nemo eſt queſtus, nemo Remp. implorauit; nemo ſupplicauit. Quid multa? pedem nemo in illo iudicio ſupploſit; credo, ne Stoicis renuntiaretur. Imitatus eſt homo Romanus, & conſularis, veterem illum Socratem, qui, cum omnium ſapientiſſimus eſſet, ſanctiſſiméque vixiſſet, ita in iudicio capitis pro ſe ipſe dixit, vt non ſupplex, aut reus, ſed vt magiſter, aut dominus videretur eſſe iudicum. Quinetiam, cùm ei ſcriptam orationem diſertiſſimus orator Lyſias attuliſſet, quã, ſi ei videretur, ediſceret, vt ea pro ſe in iudicio vteretur, non inuitus legit, & commodè ſcriptam eſſe dixit: ſed, inquit, vt ſi mihi calceos Sicyonios attuliſſes, nõ vterer, quamuis eſſent habiles & apti ad pedem, quia non eſſent viriles: ſic illam orationem diſertam ſibi, & oratoriam videri, fortem & virilem non videri. Ergo ille quoq; damnatus eſt, neque ſolùm primis ſententiis, quibus tantum ſtatuebant iudices damnarent, an abſoluerent, ſed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, ſi fraus capitalis non eſſet, quaſi pœnæ æſtimatio: ex ſententia, cùm iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quaſi æſtimationem commeruiſſe ſe maximè confiteretur: quod cùm interrogatus Socrates eſſet, reſpondit ſeſe meruiſſe, vt ampliſſimis honoribus, & præmiis decoraretur, & vt ei victus quotidianus in Prytanéo publicè præberetur: qui honos apud Græcos maximus haberetur. Cuius reſponſo ſic iudices exarſerunt, vt capitis hominem innocentiſſimum condemnarent. Qui quidem ſi abſolutus eſſet (quod mehercule, etiam ſi nihil ad nos pertinet, tamen propter eius ingenii magnitudinem vellem) quonã modo iſtos philoſophos ferre poſſemus, qui nunc, cùm ille damnatus eſt, nullam aliam ob culpam, niſi propter dicendi inſcitiam, tamen à ſe oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuſcum ego non pugno, vtrum ſit melius, aut verius: tantùm dico, & aliud illud eſſe, atq; hoc, & hoc ſine illo ſum-

mum

mum eſſe poſſe. Nam quòd ius ciuile, Craſſe, tam vehementer amplexus es, video quid egeris: tum cum dicebas, non videbam. Primùm Scæuolæ te dedidiſti, quem omnes amare meritiſſimò pro eius eximia ſuauitate debemus: cuius artem cùm indotatam eſſe, atque incomitatam, & incomptam videres, verborum eam dote locupletaſti, & ornaſti. Deinde, quòd in ea tu plus operæ, laboriſque conſumpſeras, cùm eius ſtudii tibi & hortator, & magiſter eſſet domi, veritus es, niſi iſtam artem oratione exaggeraſſes, ne operã perdidiſſes. Sed ego ne cum iſta quidem arte pugno: ſit ſanè tanta, quantam tu illam eſſe vis: etenim ſine controuerſia, & magna eſt, & latè patet, & ad multos pertinet, & ſummo in honore ſemper fuit, & clariſſimi ciues ei ſtudio etiam hodie præſunt: ſed vide, Craſſe, ne dum nouo, & alieno ornatu velis ornare iuris ciuilis ſcientiam, ſuo quoque eam conceſſo, & tradito ſpolies, atque denudes. Nam ſi ita diceres, qui iuriſconſultus eſſet, eſſe eum oratorem: itémque, qui eſſet orator, iuris ciuilis eundem eſſe conſultum: præclaras duas arteis conſtitueres, atque inter ſe pareis, & eiuſdem ſocias dignitatis. nunc verò iuris cõſultum ſine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris eſſe poſſe, fuiſſéque plurimos: oratorem negas, niſi illam ſcientiam aſſumpſerit, eſſe poſſe: ita & tibi, iuriſconſultus ipſe per ſe nihil, niſi leguleius quidam cautus, & acutus, præco actionum, cantor formularum, auceps ſyllabarum. Sed quia ſæpe vtitur orator ſubſidio iuris in cauſis, iccirco iſtam iuris ſcientiam eloquentiæ tanquam ancillulam, pediſequámque adiunxiſti. Quòd verò impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cùm parua neſcirent, magna profiterentur, aut ea, quæ maxima eſſent in iure ciuili, tractare auderent in cauſis, cùm ea neſcirent, nunquámque didiciſſent: vtriuſque rei facilis eſt, & prompta defenſio. Nam neque illud eſt mirandum, qui, quibus verbis coemptio fiat, neſciat, eundem eius mulieris, quæ coemptionem fecerit, cauſam poſſe defendere. Nec, ſi parui nauigii, & magni eadem eſt in gubernãdo ſcientia, iccirco qui, quibus verbis herciſci oporteat, neſciat, idem herciſcundæ familiæ cauſam agere non poſſit. Nam quòd maximas centumuiraleis cauſas in iure poſitas protuliſti, quæ tandem earum cauſa fuit, quæ ab

homine eloquenti, iuris imperito non ornatiſſimè potuerit dici? quibus quidem in cauſis omnibus, ſicut in ipſa M. Curii, quæ abs te nuper eſt dicta, & in C. Hoſtilii Mancini controuerſia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat vxore, non remiſſo nuntio ſuperiori, fuit inter peritiſſimos homines ſumma de iure diſſenſio. Quæro igitur, quid adiuuerit oratorem in his cauſis iuris ſcientia, cùm hic iuriſconſultus ſuperior fuerit diſceſſurus, qui eſſet non ſuo artificio, ſed alieno, hoc eſt, non iuris ſcientia, ſed eloquentia ſuſtentatus? Equidem hoc ſæpe audiui, cùm ædilitatem P. Craſſus peteret, eúmque maior natu, etiam conſularis, Sergius Galba aſſectaretur, quòd Craſſi filiam C. filio ſuo deſpondiſſet, acceſſiſſe ad Craſſum conſulendi cauſa quẽdam ruſticanũ: qui, cùm Craſſum ſeduxiſſet, atque ad eum retuliſſet, reſponſúmque ab eo verum magis, quàm ad ſuam rem accommodatum, abſtuliſſet; vt eum triſtem Galba vidit, nomine appellauit, quæſiuítque, qua de re ad Craſſum retuliſſet: ex quo vt audiuit, commotúmque vt vidit hominem, Suſpenſo, inquit, animo, & occupato, Craſſum tibi reſpondiſſe video: deinde ipſum Craſſum manu prehendit: &, Heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit, ita reſpondere? Tum ille fidenter, homo peritiſſimus, confirmare, ita ſe rem habere, vt reſpondiſſet; nec dubium eſſe poſſe. Galba autem alludens variè, & copioſè, multas ſimilitudines afferre, multáque pro æquitate cõtra ius dicere: atque illum, cùm diſſerẽdo par eſſe non poſſet (quanquam fuerit Craſſus in numero diſertorum, ſed par Galbæ nullo modo) ad autores confugiſſe, & id, quod ipſe diceret, & in P. Mutii, fratris ſui, libris, & in Sex. Ælii cõmentariis ſcriptum protuliſſe: ac tamen conceſſiſſe Galbæ, diſputationem ſibi probabilem, & propè veram videri. Attamen quæ cauſæ ſunt eiuſmodi, vt de earum iure dubium eſſe nòn poſſit, omnino in iudicium vocari nõ ſolent. Nũ quis eo teſtamento, quod paterfamiliâs antè fecit, quàm ei filius natus eſt, hæreditatem petit? Nemo: quia conſtat agnaſcendo rumpi teſtamẽtum. Ergo in hoc genere iuris iudicia nulla ſunt. Licet igitur impunè oratori omnẽ hanc partem iuris in controuerſiis ignorare: quæ pars ſine dubio multo maxima eſt. In eo autem iure, quo de ambigitur inter peritiſſimos, non eſſe difficile oratori, eius par-

tis,

tis,quancunq; defendet, autorem aliquem inuenire: à quo cum amentatas haſtas acceperit, ipſe eas oratoris lacertis, viribúsque torquebit. Niſi verò (bona venia huius optimi viri dixerim Scæuolæ) tu libellis, aut præceptis ſoceri tui cauſam M. Curii defendiſti. nónne arripuiſti patrocinium æquitatis, & defenſionem teſtamentorum, ac voluntatis mortuorum? Ac mea quidem ſententia (frequens enim te audiui, atque affui) multò maiorem partem ſententiarum ſale tuo, & lepôre, & politiſſimis facetiis pellexiſti, cùm & illud nimium acumen illuderes, & admirarere ingenium Scæuolæ, qui excogitaſſet, naſci prius oportere, quàm emori: cúmque multa colligeres & ex legibus,& ex ſenatus conſultis, & ex vita, ac ſermone communi, non modò acutè, ſed etiam ridiculè ac facetè; vbi,ſi verba, non rem ſequeremur, confici nihil poſſet. Itaque hilaritatis plenum iudicium, ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit, non intelligo: dicendi vis egregia, ſumma feſtiuitate, & venuſtate coniuncta profuit. Ipſe ille Mutius, paterni iuris defenſor, & quaſi patrimonii propugnator ſui, quid in illa cauſa, cùm contra te diceret, attulit, quod de iure ciuili depromptum videretur? quam legem recitauit? quid patefecit dicendo, quod fuiſſet imperitis occultius? nempe eius omnis oratio verſata eſt in eo, vt, ſcriptum plurimum valere oportere,defenderet.At in hoc genere pueri apud magiſtros exercentur omnes, cùm in eiuſmodi cauſis aliàs ſcriptum, aliàs æquitatem defendere docentur. Et credo, in illa militis cauſa ſi tu aut hæredem, aut militem defendiſſes, ad Hoſtilianas te actiones,non ad tuam vim,& oratoriam facultatem contuliſſes. Tu verò vel ſi teſtamentum defenderes, ſic ageres, vt omne omnium teſtamentorum ius in eo iudicio poſitum videretur: vel ſi cauſam ageres militis, patrem eius, vt ſoles, dicendo à mortuis excitaſſes, ſtatuiſſes ante oculos: complexus eſſet filium, fléſque eum centumuiris commendaſſet; lapides mehercules omneis flere ac lamentari coegiſſet, vt totum illud, vti lingua nuncupaſſet, non in XII. tabulis,quas tu omnibus bibliothecis anteponis, ſed in magiſtri carmine ſcriptum videretur. Nam,quòd inertiam accuſas adoleſcentium, qui iſtam artem primùm facillimā non ediſcant: quæ quàm ſit facilis, illi viderint, qui eius ar-

tis arrogantia, quaſi difficillima ſit, ita ſubnixi ambulant: deinde etiam tu ipſe videris, qui eam artem facilem eſſe dicis, quam concedis adhùc artē omnino non eſſe, ſed aliquando, ſi quis aliam artem didicerit, vt hanc artem efficere poſſit, tum eſſe illam artem futuram: deinde, quòd ſit plena delectationis, in qua tibi remittūnt omnes iſtam voluptatē, & ea ſe carere patiuntur. nec quiſquā eſt eorum, qui, ſi iam ſit ediſcendū ſibi aliquid, non Teucrum Pacuuii malit, quàm Manlianas venalium vendēdorum leges ediſcere. Tu autē, quòd amore patriæ cenſes nos noſtrorū maiorū inuenta noſſe debere, non vides, veteres leges aut ipſas ſua vetuſtate conſenuiſſe, aut nouis legibus eſſe ſublatas? Quòd verò viros bonos iure ciuili fieri putas, quia legibus & præmia propoſita ſint virtutibus, & ſupplicia vitiis: equidem putabam virtutē hominibus (ſi modo tradi ratione poſſit) inſtituendo, & perſuadendo, non minis, & vi, ac metu tradi. Nam ipſum quidem illud, etiam ſine cognitione iuris, quàm ſit bellum cauere malum, ſcire poſſumus. De me autem ipſo, cui vni tu concedis, vt ſine vlla iuris ſcientia tamen cauſis ſatisfacere poſſim, tibi hoc, Craſſe, reſpondeo, neq; me vnquā ius ciuile didiciſſe, neq; tamen in iis cauſis, quas in iure poſſem defendere, vnquam iſtam ſcientiā deſideraſſe. Aliud eſt enim, eſſe artificem cuiuſdam generis, atque artis: aliud in communi vita, & vulgari hominum conſuetudine nec hebetem, nec rudē. Cui noſtrū nō licet fundos noſtros obire, aut res ruſticas vel fructus cauſa, vel delectationis inuiſere? tamē nemo tam ſine oculis, tam ſine mente viuit, vt, quid ſit ſementis, ac meſſis, quid arborum putatio, ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino neſciat. Num igitur, ſi cui fundus inſpiciēdus, aut ſi mandandū aliquid procuratori de agricultura, aut imperandū villico ſit, Magonis Carthaginienſis ſunt libri perdiſcendi? an hac communi intelligentia cōtenti eſſe poſſumus? Cur ergo non iidem in iure ciuili, præſertim cùm in cauſis, & in negotiis, & in foro cōteramur, ſatis inſtructi eſſe poſſimus ad hoc duntaxat, ne in noſtra patria peregrini, atque aduenæ eſſe videamur? Ac ſi iam ſit cauſa aliqua ad nos delata obſcurior; difficile, credo, ſit cum hoc Scæuola communicare: quanquam ipſi omnia, quorū negotium eſt, conſulta ad nos, & exquiſita deferunt. An verò, ſi

rò, ſi

rò, ſi de re ipſa, ſi de finibus, cùm in rem præſentem non venimus, ſi de tabulis, & præſcriptionibus controuerſia eſt; contortas res, & ſæpe difficileis neceſſario perdiſcimus: ſi leges nobis, aut ſi hominum peritorum reſponſa cognoſcẽda ſunt, veremúrne ea, ſi ab adoleſcentia iuri ciuili min⁹ ſtuduerimus, nõ queamus cognoſcere? Nihílne igitur prodeſt oratori iuris ciuilis ſcientia? Non poſſum negare, prodeſſe vllã ſcientiam, ei præſertim, cuius eloquẽtia copia rerum debeat eſſe ornata: ſed multa, & magna, & difficilia ſunt ea, quę ſunt oratori neceſſaria; vt eius induſtriam in plura ſtudia diſtrahi nolim. Quis neget, opus eſſe oratori in hoc oratorio motu ſtatúque, Roſcii geſtum, & venuſtatem? tamen nemo ſuaſerit ſtudioſis dicendi adoleſcẽtibus, in geſtu diſcendo, hiſtrionum more elaborare. Quid eſt oratori tam neceſſariũ, quàm vox? tamen, me autore nemo dicendi ſtudioſus, Græcorum more, & tragœdorum voci ſeruiet, qui & annos complureis ſedentes declamitant, & quotidie, antequam pronuntient, vocẽ cubantes ſenſim excitant, eandémq;, cùm egerunt, ſedẽtes ab acutiſſimo ſono vſq; ad grauiſſimũ ſonũ recipiunt, & quaſi quodammodo colligunt. Hoc nos ſi facere velimus, antè condemnentur ii, quorum cauſas receperimus, quam toties, quoties præſcribitur, Pæanem, aut Munionem citarimus. Quòd ſi in geſtu, qui multũ oratorem adiuuat, & in voce, quę vna maximè eloquentiam vel cõmendat, vel ſuſtinet, elaborare nobis nõ licet: ac tantum in vtroq; aſſequi poſſumus, quantũ in hac acie quotidiani muneris ſpatii nobis datur: quanto minus eſt ad iuris ciuilis perdiſcendi occupationem deſcendendũ? quod & ſummatim percipi ſine doctrina poteſt, & hanc habet ab illis rebus diſſimilitudinẽ, quod vox & geſtus ſubitò ſumi, & aliunde arripi non poteſt: iuris vtilitas ad quanque cauſam, quamuis repentè, vel a peritis, vel de libris depromi poteſt. Itaque illi diſertiſſimi homines miniſtros habent in cauſis iuris peritos, cùm ipſi ſint peritiſſimi, eos, qui, vt abs te paulò antè dictum eſt, pragmatici vocãtur. In quo noſtri omnino melius multo, quòd clariſſimorũ hominũ autoritate leges, & iura tecta eſſe voluerunt. Sed tamẽ non fugiſſet hoc Gręcos homines, ſi ita neceſſe eſſe arbitrati eſſent, oratorem ipſum erudire in iure ciuili, non ei pragmaticum adiutorem darę. Nam quod dicis ſenectutẽ à ſolitu-

dine vindicari iuris ciuilis ſcientia, fortaſſe etiam pecuniæ magnitudine: ſed nos, non quid nobis vtile, verùm quod oratori neceſſarium ſit, quærimus. quanquam, quoniam multa ad oratoris ſimilitudinem ab vno artifice ſumimus, ſolet idem Roſcius dicere, ſe, quo plus ſibi ætatis accederet, eo tardioris tibicinis modos, & cantus remiſſiores eſſe facturum. Quòd ſi ille, aſtrictus certa quadam numerorum moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiem ſenectutis excogitat, quanto facilius nos, non laxare modos, ſed totos mutare poſſumus. Neque enim hoc te, Craſſe, fallit, quàm multa ſint, & quàm varia genera dicẽdi, & quod haud ſciam, an tu primus oſtenderis, qui iandiu multo dicis remiſſius, & lenius quàm ſolebas: neque minus hæc tamen tua grauiſſimi ſermonis lenitas, quàm illa ſumma vis, & contentio probatur: multíque oratores fuerunt, vt illum Scipionem audiuimus, & Lælium, qui omnia ſermone conficerent paulo intentiore: nunquam, vt Sergius Galba lateribus, aut clamore contenderent. Quòd ſi iam hoc facere non poteris, aut noles, vereris, ne tua domus, talis & viri, & ciuis, ſi à litigioſis hominibus non colatur, à cæteris deſeratur? Equidẽ tantum abſum ab iſta ſententia, vt non modò non arbitrer ſubſidium ſenectutis in eorum, qui conſultum veniant, multitudine eſſe ponendum, ſed, tanquam portum aliquem, expectem iſtam, quam tu times, ſolitudinem. Subſidium enim belliſſimum exiſtimo eſſe ſenectuti otium. Reliqua verò, etiamſi adiuuant (hiſtoriam dico, & prudentiam iuris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam) ſiquãdo opus erit, à viro optimo, & iſtis rebus inſtructiſſimo, familiari meo, Longo, mutuabor. Neque repugnabo, quo minus (id quod modo hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto ſtudio, atque humanitate verſentur. ſed mehercule non ita multum ſpatii mihi videtur, ſi modò ea facere, & perſequi volent, quæ à te, Craſſe, præcepta ſunt: qui mihi propè etiam nimis duras leges imponere viſus es huic ætati, ſed tamen ad id quod cupiunt adipiſcendum propè neceſſarias. Nam & ſubitæ ad propoſitas cauſas exercitationes, & accuratæ, & meditatæ commentationes, ac ſtylus ille tuus, quem tu verè dixiſti, perfectorem dicendi eſſe, ac magiſtrũ, multi ſudoris eſt; & illa orationis ſuæ cum ſcriptis alienis

compa-

comparatio; & de alieno ſcripto ſubita vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi cauſa diſputatio, non mediocris cõtentionis eſt vel ad memoriam, vel ad imitandum. Illud verò fuit horribile, quod mehercule vereor, ne maiorem vim ad deterrendum habuerit, quàm ad cohortandum. Voluiſti enim, in ſuo genere vnumquemque noſtrum quaſi quendam eſſe Roſcium; dixiſtíque, non tam ea, quæ recta eſſent, probari, quàm, quæ praua ſunt, faſtidiis adhæreſcere: quod ego non tam faſtidioſè in nobis, quàm in hiſtrionibus, ſpectari puto. Itaque nos raucos ſæpe attentiſſimè audiri video: tenet enim res ipſa, atq; cauſa: at Æſopum, ſi paulum irraucuerit, explodi. A quibus enim nihil præter voluptatem aurium quæritur, in iis offenditur, ſimulatque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentia autem multa ſunt, quæ teneant: quæ ſi omnia ſumma non ſunt, & pleraque tamen magna ſunt, neceſſe eſt ea ipſa, quæ ſunt, mirabilia videri. Ergo, vt ad primum illud reuertar, ſit orator nobis is, qui, vt Craſſus deſcripſit, accommodatè ad perſuadendum poſſit dicere: is autem cõcludatur in ea, quæ ſint in vſu ciuitatum vulgari, ac forenſi: remotíſque cæteris ſtudiis, quamuis ea ſunt ampla, atque præclara, in hoc vno opere, vt ita dicam, noćteis, & dies vrgeatur: imitetúrque illum, cui ſine dubio ſumma vis dicendi conceditur, Athenienſem Demoſthenem: in quo tantum ſtudium fuiſſe, tantúsque labor dicitur, vt primum impedimenta naturæ diligentia, induſtriáque ſuperaret: cúmque ita balbus eſſet, vt eius ipſius artis, cui ſtuderet, primam literam non poſſet dicere, perfecit meditando, vt nemo planius eo locutus putaretur. Deinde, cùm ſpiritus eius eſſet anguſtior, tantum continenda anima, in dicẽdo eſt aſſecutus, vt vna continuatione verborum (id quod eius ſcripta declarant) binæ ei cõtentiones vocis, & remiſſiones continerentur. Qui etiam (vt memoriæ proditum eſt) coniećtis in os calculis, ſumma voce verſus multos vno ſpiritu pronuntiare conſueſcebat: neque id, conſiſtens loco, ſed inambulans, atque aſcenſu ingrediens arduo. Hiſce ego cohortationibus, Craſſe, ad ſtudiũ, & ad laborem incitandos iuuenes, vehementer aſſentior: cætera, quæ collegiſti ex variis, & diuerſis ſtudiis, & artibus, tametſi ipſe es omnia conſecutus, tamẽ ab oratoris proprio

officio, atque munere ſeiuncta eſſe arbitror. Hæc cùm Antonius dixiſſet, ſanè dubitare viſus eſt Sulpitius, & Cotta, vtrius oratio propius ad veritatem videretur accedere. Tum Craſſus, Operarium nobis quendam, Antoni, orátorem facis, atque haud ſcio, an aliter ſentias, & vtare tua illa mirifica ad refellendum conſuetudine, qua tibi nemo vnquam præſtitit: cuius quidem ipſius facultatis exercitatio, oratorum propria eſt, ſed iam in philóſophorũ conſuetudine verſatur, maximéq; eorum, qui de omni re propoſita, in vtranque partem ſolent copioſiſſimè dicere. Verùm ego non ſolùm arbitrabar, his præſertim audientibus, à me informari oportere, qualis eſſe poſſet is, qui habitaret in ſubſelliis, neque quicquam amplius afferret, quàm quod cauſarum neceſſitas poſtularet: ſed maius quiddam videbam, cùm cenſebam, oratorem, præſertim in noſtra Repub. nullius ornamenti expertem eſſe oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibuſdam finibus totum oratoris munus circundediſti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officiis, præceptíſque oratoris quæſita ſunt: ſed opinor ſecundum hunc diem: ſatis enim multa à nobis hodie dicta ſunt. Nunc & Scæuola, quoniam in Tuſculanum ire cõſtituit, paulùm requieſcet, dum ſe calor frangat: & nos ipſi, quoniam id temporis eſt, valetudini demus operam. Placuit ſic omnibus. Tum Scæuola, Sane, inquit, vellem nõ conſtituiſſe, in Tuſculanum me hodie venturum eſſe, Lælio: libenter audirẽ Antonium. Et, cùm exurgeret, ſimul arridens, Neque enim inquit, tam mihi moleſtus fuit, quòd ius noſtrum ciuile peruellit, quam iucundus, quòd ſe id neſcire confeſſus eſt.

M. TVL.

M. TVL. CICER. DE ORATORE LIBER II.

MAGNA nobis pueris, Quinte frater, ſi memoria tenes, opinio fuit, L. Craſſum non plus attigiſſe doctrinę, quàm quantũ prima illa puerili inſtitutione potuiſſet: M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuiſſe: erantq; multi, qui, quanquã ita ſe rem habere arbitrarentur, tamen, quò facilius nos incenſos ſtudio diſcendi à doctrina deterrerẽt, libẽter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent: vt, ſi homines non eruditi ſummã eſſent prudentiã, atq; incredibilẽ eloquentiã conſecuti, inanis omnis noſter eſſe labor, & ſtultũ in nobis erudiendis patris noſtri, optimi, ac prudentiſſimi viri, ſtudiũ videretur. Quos tum vt pueri refutare domeſticis teſtibus, patre, & C. Aculeone propinquo noſtro, & L. Cicerone patruo ſolebamus, quòd de Craſſo pater, & Aculeo, quocũ erat noſtra matertera, quẽ Craſſus dilexit ex omnibus plurimũ: & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus, vnà deceſſerat, multa nobis de eius ſtudio, doctrináq; ſæpe narrauit. cúmq; nos cum cõſobrinis noſtris Aculeonis filiis & ea diſceremus, quæ Craſſo placerent, & ab iis doctoribus, quibus ille vteretur, erudiremur: etiam illud ſæpe intelleximus (cũ eſſemus eiuſmodi, quod vel pueri ſentire poteramus) illũ & Græcè ſic loqui, nullam vt noſſe aliã linguã videretur, & doctoribus noſtris ea ponere in percontando, eáque ipſum omni in ſermone tractare, vt nihil eſſe ei nouum, nihil inauditum videretur. De Antonio verò, quanquã ſæpe ex humaniſſimo homine patruo noſtro acceperamus, quemadmodũ ille vel Athenis, vel Rhodi ſe doctiſſimorum hominũ ſermonib. dedidiſſet: tamen ipſe adoleſcentulus, quantũ illius ineũtis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo ſæpe quæſiui. Non erit profectò tibi, qđ ſcribo, hoc nouum, (nam iam tum ex me audiebas) mihi illũ ex multis,

variíſque ſermonibus nullius rèi, quę quidem eſſet in his artibus, de quibus aliquid exiſtimare poſſem, rudem, aut ignarum eſſe viſum. Sed fuit hoc in vtroque eorum: vt Craſſus non tam exiſtimari vellet non didiciſſe, quàm illa deſpicere, & noſtrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis antéferre. Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore cenſebat ſuam, ſi omnino didiciſſe nunquã putaretur: atque ita ſe vterque grauiorem fore, ſi alter contemnere, alter ne noſſe quidem Græcos videretur. Quorum conſilium quale fuerit, nihil ſanè ad hoc tempus: illud autem eſt huius inſtitutæ ſcriptionis, ac temporis, neminem eloquentia non modò ſine dicendi doctrina, ſed ne ſine omni quidem ſapientia florere vnquam, & præſtare potuiſſe. Etenim cæteræ ferè artes ſeipſæ per ſe tuentur ſingulæ: bene dicere autem, quod eſt ſcienter, & peritè, & ornatè dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis ſepta teneatur. Omnia quæcunque in hominum diſceptationem cadere poſſunt, bene ſunt ei dicenda, qui hoc ſe poſſe profitetur: aut eloquentiæ nomen relinquendũ eſt. Quare equidem & in noſtra ciuitate, & in ipſa Græcia, quæ ſemper hæc ſumma duxit, multos & ingeniis, & magna laude dicendi ſine ſumma rerum omnium ſcientia fuiſſe fateor: talem verò exiſtere eloquentiam, qualis fuerit in Craſſo, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantámque dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuiſſe confirmo. Quo etiam feci libentius, vt eum ſermonem, quem illi quondam inter ſe de his rebus habuiſſent, mandarem literis: vel vt illa opinio, quæ ſemper fuiſſet, tolleretur, alterum non doctiſſimum, alterũ planè indoctum fuiſſe: vel vt ea, quæ exiſtimarem à ſummis oratoribus de eloquentia diuinitus eſſe dicta, cuſtodirem literis, ſi vllo modo aſſequi, complectíque potuiſſem: vel mehercule, etiam vt laudem eorum iam propè ſeneſcentem, quantum ego poſſem, ab obliuione hominum, atque à ſilentio vindicarem. Nam ſi ex ſcriptis cognoſci ipſi ſuis potuiſſent, minus hoc fortaſſe mihi eſſe putaſſem laborãdum; ſed cùm alter non multum (quod quidem extáret) & id ipſum adoleſcens; alter nihil admodum ſcripti reliquiſſet; deberi hoc à me tantis hominum ingeniis putaui, vt, cùm etiam

nunc viuam illorum memoriam teneremus, hãc immortalẽ redderem, ſi poſſem. Quod hoc etiam ſpe aggredior maiore ad probandum, quia non de Sergii Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia ſcribo aliquid, in quo liceat mihi fingere ſiquid velim, nullius memoria iam refellẽte: ſed edo hæc iis cognoſcenda, qui eos ipſos, de quibus loquor, ſæpe audierunt: vt duos ſummos viros, iis, qui neutrum illorum viderint, eorũ, quibus ambo illi oratores cogniti ſint, viuorum, & præſentium memoria teſte commendemus. Nec verò te, chariſſime frater, atque optime, rhetoricis nunc quibuſdam libris, quos tu agreſteis putas, inſequor, vt erudiam, (quid enim tua poteſt oratione aut ſubtilius, aut ornatius eſſe?) ſed, quoniam ſiue iudicio, vt ſoles dicere; ſiue, vt ille pater eloquentiæ de ſe Iſocrates ſcripſit ipſe, pudore à dicendo, & timiditate ingenua quadam refugiſti; ſiue, vt ipſe iocari ſoles, vnum putaſti ſatis eſſe, non modò in vna familia rhetorem, ſed penè in tota ciuitate: non tamen arbitror, tibi hos libros in eo fore genere, quod meritò propter eorum, qui de dicendi ratione diſputarunt, ieiunitatem bonarum artium, poſſit illudi. Nihil enim mihi quidem videtur in Craſſi, & Antonii ſermone eſſe præteritum, quod quiſquam ſummis ingeniis, acerrimis ſtudiis, optima doctrina, maximo vſu cognoſci, ac percipi potuiſſe arbitraretur. quod tu facillimè poteris iudicare, qui prudentiam, rationémque dicendi, per te ipſum, vſum autem per nos percipere voluiſti. Sed quo citius hoc, quod ſuſcepimus, non mediocre munus conficere poſſimus: omiſſa noſtra adhortatione, ad eorum, quos propoſuimus, ſermonem, diſputationémq; veniamus. Poſtero igitur die, quàm illa erant acta, hora ferè ſecunda, cùm etiam tum in lecto Craſſus eſſet, & apud eum Sulpitius ſederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repentè eò Q. Catulus ſenex cũ C. Iulio fratre venit: quod vbi audiuit, cõmotus Craſſus ſurrexit, omnéſque admirati, maiorem aliquam eſſe cauſam eorum aduentus ſuſpicati ſunt. Qui cum inter ſe, vt ipſorum vſus ferebat, amiciſſimè conſalutaſſent, Quid vos tandem? Craſſus, nunquidnam, inquit, noui? Nihil ſanè, inquit Catulus: etenim vides eſſe ludos: ſed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel moleſtos putes: cũ ad me in Tuſculanum, inquit, heri veſperi veniſſet Cæſar de Tuſculano ſuo,

dixit mihi à ſe Scæuolã hinc euntem eſſe conuentum, ex quo mira quædã ſe audiſſe dicebat: te, quem ego toties omni ratione tentans, ad diſputandum elicere non potuiſſem, permulta de eloquentia cum Antonio diſſeruiſſe, & tanquã in ſchola propè ad Græcorum conſuetudinem diſputaſſe. Itaque frater exorauit me ipſum, non quidem à ſtudio audiendi nimis abhorrentem, ſed mehercule verentem tamen ne moleſti vobis interueniremus, vt huc ſecum venirem. Scæuolam enim ita dicere aiebat, bonam partem ſermonis in hũc diem eſſe dilatam. Hoc, ſi tu cupidius factum exiſtimas, Cæſari attribues; ſi familiarius, vtrique noſtrum: nos quidem, niſi fortè moleſti interuenimus, veniſſe delectat. Tũ Craſſus, Equidem quæcunque cauſa vos huc attuliſſet, lætarer; cùm apud me viderem homines mihi chariſſimos, & amiciſſimos: ſed tamen verè dicam, quæuis mallem fuiſſet, quàm iſta, quã dicis. Ego enim (vt quemadmodum ſentio loquar) nunquã mihi minus, quàm heſterno die placui; magis adeo id facilitate, quàm alia vlla culpa mea contigit: qui, dũ obſequor adoleſcentibus, me ſenem eſſe ſum oblitus: fecíq; id, quod ne adoleſcens quidem feceram, vt iis de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, diſputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportunè, quòd tranſactis iam meis partibus, ad Antonium audiendum veniſtis. Tum Cæſar, Equidẽ, inquit, Craſſe, ita ſum cupidus, te in illa longiore, ac perpetua diſputatione audiendi, vt ſi id mihi minus contingat, vel hoc ſim quotidiano tuo ſermone contẽtus. Itaq; experiar equidẽ illud, vt ne Sulpitius familiaris meus, aut Cotta, plus quàm ego apud te valere videantur: & te exorabo profectò, vt mihi quoque, & Catulo tuæ ſuauitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit, non te vrgebo, neque committam, vt, dum vereare ne tu ſis ineptus, me eſſe iudices. Tum ille, Ego mehercule, inquit, Cæſar, ex omnibus Latinis verbis huius verbi vim vel maximam ſemper putaui. Quem enim nos ineptum vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, quòd non ſit aptus; idque in ſermonis noſtri cõſuetudine perlatè patet. Nam qui aut tempus quid poſtulet non videt, aut plura loquitur, aut ſe oſtentat, aut eorum, quibuſcũ eſt, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus eſt, is

ineptus

ineptus eſſe dicitur. Hoc vitio cumulata eſt eruditiſſima illa Græcorum natio: itaque quòd vim huius mali Græci nõ vident, ne nomen quidẽ ei vitio impoſuerunt. Vt enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ ſunt innumerabiles, haud ſcio, an vlla ſit maior, quàm illorum, qui ſolent quocũque in loco, quoſcunque inter homines viſum eſt, de rebus aut difficillimis, aut non neceſſariis, argutiſſimè diſputare. Hoc nos ab iſtis adoleſcentibus facere inuiti & recuſantes heri coacti ſumus. Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Craſſe, qui in ciuitatibus ſuis clari, & magni fuerunt, ſicut tu es, nóſque omnes in noſtra Repub. volumus eſſe: horũ Græcorum, qui ſe inculcant auribus noſtris, ſimiles fuerunt, nec tamen in otio ſermones huiuſmodi, diſputationeſque fugiebant. Ac ſi tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti ſicut debent videri: nũ tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hæc ipſa, vbi inambulamus, & palæſtra, & tot locis ſeſſiones, gymnaſiorum, & Grȩcarum diſputationum memoriam quodammodo commouent? aut importunum tempus in tãto otio, quod & rarò datur, & nunc peroptatò nobis datum eſt? aut homines ab hoc genere diſputationis alieni, qui omnes hi ſumus, vt ſine his ſtudiis nullam vitam eſſe ducamus? Omnia iſta, inquit Craſſus, ego alio modo interpretor, qui primum palæſtram & ſedes, & porticus, etiam ipſos, Catule, Græcos exercitationis, & delectationis cauſa, non diſputationis inueniſſe arbitror. Nam & ſeculis multis antè gymnaſia inuenta ſunt, quàm in his philoſophi garrire cœperunt: & hoc ipſo tempore cùm omnia gymnaſia philoſophi teneant, tamen eorum auditores diſcum audire, quàm philoſophum malunt: qui, ſimul vt increpuit, in media oratione de maximis rebus, & grauiſſimis diſputãtem philoſophum oẽs vnctionis cauſa relinquunt. ita leuiſſimam delectationẽ grauiſſimę, vt ipſi ferunt, vtilitati anteponunt. Otiũ autem, quod dicis, eſſe aſſentior: verum otii fructus eſt, non contentio animi, ſed relaxatio. Sæpe ex ſocero meo audiui, cùm is diceret, ſocerum ſuum Lælium ſemper ferè cum Scipione ſolitũ ruſticari, eóſq; incredibiliter repueraſcere eſſe ſolitos, cùm rus ex vrbe tanquam è vinculis euolauiſſent. Nõ

audeo dicere de talibus viris, ſed tamẽ ita ſolet narrare Scæuola, cõchas eos, & vmbilicos ad Caietam, & ad Laurentum legere conſueſſe, & ad omnem animi remiſſionem, ludúmque deſcendere. Sic enim ſe res habet, vt quemadmodũ volucreis videmus procreationis, atque vtilitatis ſuæ cauſa fingere, & conſtruere nidos, eaſdem autẽ, cum aliquid effecerint, leuandi laboris ſui cauſa paſſim, ac liberè ſolutas opere volitare: ſic noſtri animi, forenſibus negotiis, atque vrbano opere defeſſi, geſtiunt, ac volitare cupiunt, vacui cura atque labore. Itaque illud, quod ego in cauſa Curiana Scæuolæ dixi, non dixi ſecus ac ſentiebam. Nam ſi, inquam, Scæuola, nullum erit teſtamentũ rectè factũ, niſi quod tu ſcripſeris, omnes ad te ciues cum tabulis veniemus, omnium teſtamẽta tu ſcribes vnus. Quid igitur? inquã: quando ages negotiũ publicum? quando amicorum? quando tuum? quando deniq; nihil ages? Tũ illud addidi: Mihi enim liber eſſe non videtur, qui non aliquando nihil agit. In qua permaneo, Catule, ſententia: méque, cum huc veni, hoc ipſum, nihil agere, & planè ceſſare, delectat. Nam quod addidiſti tertium, vos eos eſſe, qui vitam inſuauem ſine his ſtudiis putaretis, id me non modò non hortatur ad diſputandum, ſed etiam deterret. Nam, vt C. Lucilius, homo doctus, & perurbanus, dicere ſolebat, ea, quæ ſcriberet, neq; ab indoctiſſimis, neque ab doctiſſimis legi velle; quod alteri nihil intelligerent; alteri plus fortaſſe, quàm ipſe de ſe: quo etiam ſcripſit, Perſium non curo legere: (hic enim fuit, vt noramus, omnium ferè noſtrorum hominum doctiſſimus) Lælium Decimum volo, quem cognouimus virum bonum, & non illiteratum, ſed nihil ad Perſium: ſic ego, ſi iam mihi diſputandum ſit de his noſtris ſtudiis, nolim equidem apud ruſticos, ſed multo minus apud vos: malo enim, non intelligi orationem meam, quàm reprehendi. Tum Cæſar, Equidem, inquit, Catule, iam mihi videor nauaſſe operam, quòd huc venerim: nam hæc ipſa recuſatio diſputationis, diſputatio quædam fuit, mihi quidem periucunda. Sed cur impedimus Antonium, cuius audio eſſe parteis, vt de tota eloquentia diſſerat, quémque iamdudum Cotta, & Sulpitius expectant? Ego verò, inquit Craſſus, neque Antonium verbum facere patiar, & ipſe obmuteſcam, niſi prius à vobis impetraro. Quidnam? inquit

Catulus.

Catulus. Vt hîc ſitis hodie. Tum, cùm ille dubitaret, quòd ad fratrem promiſerat, Ego, inquit Iulius, pro vtroque reſpondeo, ſic faciemus: atque iſta quidem conditione, vel vt verbum nullum faceres, me teneres. Hic Catulus arriſit, & ſimul, Præçiſa, inquit, mihi quidem dubitatio eſt; quoniam neque domi imperaram; & hic, apud quem eram futurus, ſine mea ſententia, tam facilè promiſit. Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt: & ille, Audite verò, audite, inquit; hominem enim audietis de ſchola, atque à magiſtro, & Græcis literis eruditum: & eò quidem loquor confidentius, quòd Catulus auditor acceſſit, cui non ſolùm nos Latini ſermonis, ſed etiam Græci ipſi ſolent ſuæ linguæ ſubtilitatem, elegantiámque concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quicquid eſt, ſiue artificium, ſiue ſtudium dicendi, niſi acceſſit os, nullum poteſt eſſe, docebo vos, diſcipuli, id, quod ipſe non didici, quid de omni genere dicendi ſentiam. Hîc poſteaquam arriſerunt, Res mihi videtur eſſe, inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum eſt, quæ ſciuntur: Oratoris autem omnis actio opinionibus, non ſcientia continetur. Nam & apud eos dicimus, qui neſciunt, & ea dicimus, quæ neſcimus ipſi. Itaque & illi aliàs aliud iiſdem de rebus & ſentiunt, & iudicant: & nos contrarias ſæpe cauſas dicimus, non modo vt Craſſus contra me dicat aliquando, aut ego contra Craſſum, cùm alterutri neceſſe ſit falſum dicere: ſed etiam vt vterque noſtrûm eadem de re aliàs aliud defendat; cum plus vno verum eſſe non poſſit. Vt igitur in eiuſmodi re, quæ mendacio nixa ſit, quæ ad ſcientiam non ſæpe perueniat, quæ opiniones hominum, & ſæpe errores aucupetur, ita dicam, ſi cauſam putatis eſſe cur audiatis. Nos verò & valde quidem, Catulus inquit, putamus; atque eo magis, quòd nulla mihi oſtentatione videris eſſe vſurus. exorſus es enim non glorioſè magis, vt tu putas, à veritate, quàm à neſcio qua dignitate. Vt igitur de ipſo genere ſum confeſſus, inquit Antonius, artem eſſe non maximam: ſic illud affirmo, præcepta poſſe quædã dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & ad excipiendas eorum voluntates. Huius rei ſcientiam ſi quis volet magnam quandam artem eſſe dicere, non repugnabo. Etenim cùm plerique temere ac nulla

ratione cauſas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut propter conſuetudinem aliquam callidius id faciant, nō eſt dubium, quin, ſi quis animaduerterit, quid ſit, quare alii melius quàm alii dicant, id poſſit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is ſi non planè artem, at quaſi artem quandam inuenerit. Atque vtinam vt mihi illa videre videor in foro, atque in cauſis, ita nunc quemadmodum ea reperirentur, poſſim vobis exponere. Sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi perſuaſi, quamuis ars non ſit, tamen nihil eſſe perfecto oratore præclarius. Nam, vt vſum dicendi omittam, qui in omni pacata & libera ciuitate dominatur, tanta oblectatio eſt in ipſa facultate dicendi, vt nihil hominum aut auribus, aut mentibus iucundius percipi poſſit. Quis enim cantus moderatæ orationis pronunciatione dulcior inueniri poteſt? Quod carmen artificioſa verborum concluſione aptius? Quis actor in imitanda, quàm orator in ſuſcipienda veritate iucundior? Quid autem ſubtilius, quàm acutæ, crebræque ſententiæ? Quid admirabilius, quā res ſplendore illuſtrata verborum? Quid plenius, quam omni rerum genere cumulata oratio? Neque enim vlla nō propria oratoris eſt res, quæ quidem ornatè dici, grauitérque debeat. Huius eſt in dando conſilio de maximis rebus cum dignitate explicata ſententia: eiuſdem & languentis populi incitatio, & effrænati moderatio. Eadem facultate fraus hominum ad perniciem, & integritas ad ſalutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentius, quis à vitiis acrius reuocare, quis vituperare improbos aſperius, quis laudare bonos ornatius, quis cupiditatem vehementius frangere accuſando poteſt? quis mœrorem leuare mitius conſolando? Hiſtoria verò teſtis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magiſtra vitæ, nuntia vetuſtatis, qua voce alia, niſi oratoris, immortalitati commendatur? Nam ſiqua eſt ars alia, quæ verborum aut faciendorum, aut deligendorum ſcientiam profiteatur: aut ſi quiſquam dicitur, niſi orator, formare orationem, eámque variare, & diſtinguere quaſi quibuſdam verborum ſententiarúmq; inſignibus: aut ſi via vlla niſi ab hac vna arte traditur, aut argumētorum, aut ſententiarum, aut denique deſcriptionis, atque ordinis: fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienū

eſſe, aut cum aliqua alia arte eſſe cōmune: ſed ſi in hac vna eſt ea ratio, atq; doctrina; non, ſi qui aliarū artium bene locuti ſunt, eo minus id eſt huius vnius proprium: ſed vt orator de iis rebus, quæ cæterarum artium ſunt, ſi modò eas cognorit (vt heri Craſſus dicebat) optimè poteſt dicere: ſic cęterarum artium homines ornatius illa ſua dicunt, ſi quid ab hac arte didicerunt. Neque enim, ſi de rebus ruſticis agricola quiſpiam, aut etiam, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diſertè dixerit, aut ſcripſerit, idcirco illius artis putanda ſit eloquentia: in qua quia vis magna eſt in hominum ingeniis, eo multi etiam ſine doctrina aliquid omnium generum, atque artium conſequūtur: ſed quod cuiuſque ſit proprium, etſi ex eo iudicari poteſt, cum videris quid quæque doceant, tamen hoc certius nihil eſſe poteſt, quam quòd omnes artes aliæ ſine eloquentia ſuū munus præſtare poſſunt, orator ſine ea nomen ſuum obtinere non poteſt: vt cæteri, ſi diſerti ſunt, aliquid ab hoc habeant: hic, niſi domeſticis ſe inſtruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non poſſit. Tū Catulus, Etſi, inquit, Antoni, minimè impediendus eſt, interpellatione iſte curſus orationis tuæ; patiere tamen, mihíque ignoſces. Non enim poſſum quin exclamem, vt ait ille in Trinummo: ita mihi vim oratoris cum exprimere ſubtiliter viſus es, tum laudare copioſiſſimè: quod quidem eloquentem vel optimè facere oportet, vt eloquentiam laudet: debet enim, ad eam laudandam, ipſam illā adhibere, quam laudat. Sed perge porrò: tibi enim aſſentior, veſtrum eſſe hoc totum diſertè dicere: idque ſiquis in alia arte faciat, eum aſſumpto aliunde vti bono, nō proprio, nec ſuo. At Craſſus, Nox te, inquit, nobis Antoni expoliuit, hominémque reddidit: nam heſterno ſermone vnius cuiuſdam operis, vt ait Cæcilius, remigem aliquē, aut baiulum nobis oratorem deſcripſeras, inopem quendā humanitatis, atque inurbanum. Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi propoſueram, vt ſi te refelliſſem, hos à te diſcipulos abducerem: nunc Catulo audiente, & Cæſare, videor debere non tam pugnare tecum, quàm, quid ipſe ſentiam, dicere. Sequitur igitur, quoniā nobis eſt hic, de quo loquimur, in foro atq; in oculis ciuiū conſtituendus, vt videamus, quid ei negotii demus, cuiq; eū muneri velimus eſſe præpoſitum.

Nam Craſſus heri, cùm vos, Catule, & Cæſar, non adeſſetis, poſuit breuiter in artis diſtributione idem, quod Græci pleriq́ue poſuerunt: neque ſanè, quid ipſe ſentiret, ſed quid ab illis diceretur, oſtendit: duo prima genera quæſtionum eſſe, in quibus eloquentia verſaretur, vnum infinitum, alterum certum. Infinitum mihi videtur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo: Expetendáne eſſet eloquẽtia, expetendíne honores. Certum autem, in quo quid in perſonis, & in conſtituta re, & definita quæreretur: cuiuſmodi ſunt, quæ in foro, atq; in ciuium cauſis, diſceptationibuſq́ue verſantur. Ea mihi videntur aut in lite ordinanda, aut in conſilio dando eſſe poſita. nam illud tertiũ, quod & à Craſſo tactum eſt, &, vt audio, ille ipſe Ariſtoteles, qui hæc maximè illuſtrauit, adiunxit, etiam ſi opus eſt, tamen minus eſt neceſſarium. Quidnam? inquit Catulus, an laudationes? id enim video poni genus tertium. Ita, inquit Antonius, & in eo quidem genere ſcio, & me, & omnes, qui affuerunt, delectatos eſſe vehementer, cùm abs te eſt Popilia mater veſtra laudata, cui primùm mulieri hunc honorem in noſtra ciuitate tributum puto. Sed non omnia, quæcunque loquimur, mihi videntur ad artem, & ad præcepta eſſe reuocãda. Ex his enim fontibus, vnde omnia ornatè dicendi præcepta ſumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa deſiderare, quæ vt nemo tradat, quis eſt, qui neſciat, quæ ſint in homine laudanda? Poſitis enim iis rebus, quas Craſſus in illius orationis ſuæ, quam contra collegam Cenſor habuit, principio dixit: quæ natura aut fortuna darentur hominibus, in iis rebus ſe vinci, poſſe animo æquo pati: quæ ipſi ſibi homines parare poſſent, in iis rebus ſe pati vinci non poſſe. Qui laudabit quempiam, intelliget exponenda ſibi eſſe fortunæ bona. Ea ſunt generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, viriũ, ingenii, cæterarúmq; rerum, quæ ſunt aut corporis, aut extraneæ. Si habuerit, bene his vſum; ſi non habuerit, ſapienter caruiſſe; ſi amiſerit, moderatè tuliſſe. Deinde quid ſapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuſtè, quid magnificè, quid piè, quid gratè, quid humaniter, quid denique cũ aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc, & quæ ſint eius generis, facile videbit, qui volet laudare quempiam; & qui

& qui vituperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam ineſt in ratione rerum? non enim ſi eſt facilius, eo de numero quoque eſt excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamuis exigua ſint, ea ſic tractare, quaſi nihil poſſit dici ſine præceptis ſuis. Nam & teſtimonium ſæpe dicẽdum eſt, ac nonnunquam etiam accuratius: vt mihi neceſſe fuit in Sex. Titium, ſeditioſum ciuem, & turbulentum: explicaui in eo teſtimonio dicendo omnia conſilia conſulatus mei, quibus illi Tribuno pleb. pro Repub. reſtitiſſem, quæque ab eo contra Remp. facta arbitrarer, expoſui: diu retentus ſum, multa audiui, multa reſpondi. Num igitur placet, cùm de eloquentia præcipias, aliquid etiam de teſtimoniis dicendis, quaſi in arte tradere? Nihil ſanè, inquit Catulus, neceſſe eſt. Quid ſi (quod ſæpe ſummis viris accidit) mandata ſint exponenda aut in ſenatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem à ſenatu? Num, quia genere orationis in huiuſmodi cauſis accuratiore eſt vtendum, idcirco etiam pars hæc cauſarum numeranda videtur, aut propriis præceptis inſtruenda? Minimè verò, inquit Catulus: non enim deerit homini diſerto in eiuſmodi rebus facultas ex cæteris rebus, & cauſis comparata. Ergo item, inquit, illa, quæ ſæpe diſertè agenda ſunt, & quæ ego paulò antè (cum eloquentiam laudarem) dixi oratoris eſſe, neque habent ſuum locum vllum in diuiſione partium, neq; certum præceptorum genus, & agenda ſunt non minus diſertè, quàm quæ in lite dicuntur, obiurgatio, cohortatio, conſolatio; quorum nihil eſt, quod non ſumma dicendi ornamenta deſideret, ſed ex artificio res iſtæ præcepta non quærunt. Planè, inquit Catulus, aſſentior. Age verò, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas eſſe, hiſtoriam ſcribere? Si, vt Græci ſcripſerunt, ſummi, inquit Catulus: ſi vt noſtri, nihil opus eſt oratore; ſatis eſt, non eſſe mendacem. Atqui, ne noſtros contemnas, inquit Antonius, Græci ipſi ſic initio ſcriptitarunt, vt noſter Cato, vt Pictor, vt Piſo. Erat enim hiſtoria nihil aliud niſi annalium confectio, cuius rei, memoriæque publicæ retinendæ cauſa ab initio rerum Romanarum vſque ad P. Mutium Pontificem Max. res omneis ſingulorum annorum manda-

bat literis Pontifex Maximus, efferebátq; in album, & proponebat tabulam domi, poteſtas vt eſſet populo cognoſcédi: ii, qui etiam nunc annales maximi nominantur. Hanc ſimilitudinem ſcribendi multi ſecuti ſunt, qui ſine vllis ornamentis monumenta ſolùm temporum, hominum, locorum, geſtarúmque rerum reliquerunt. Itaq; qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acuſilaus fuit, aliíque permulti: talis noſter Cato, & Pictor, & Piſo, qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio (modò enim huc iſta ſunt importata) & dum intelligatur quid dicant, vnam dicendi laudem putant eſſe breuitatem. Paululum ſe erexit, & addidit hiſtoriæ maiorem ſonum vocis, vir optimus, Craſſi familiaris, Antipater: cæteri, non exornatores rerũ, ſed tantummodo narratores fuerunt. Eſt, inquit Catulus, vt dicis: ſed iſte ipſe Cælius neq; diſtinxit hiſtoriam varietate locorum, neq; verborum collocatione, & tractu orationis leni, & æquabili perpoliuit illud opus: ſed vt homo neq; doctus, neq; maximè aptus ad dicendũ, ſicut potuit, dolauit: vicit tamen, vt dicis, ſuperiores. Minimè mirum, inquit Antonius, ſi iſta res adhuc noſtra lingua illuſtrata non eſt. Nemo enim ſtudet eloquẽtiæ noſtrorum hominum, niſi vt in cauſis, atque in foro eluceat. Apud Græcos autem eloquentiſſimi homines remoti à cauſis forenſibus, cum ad cæteras res illuſtres, tum ad ſcribẽdam hiſtoriam maximè ſe applicauerunt. Namque & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornauit, in cauſis nihil omnino verſatũ eſſe accepimus. Atqui tanta eſt eloquentia, vt me quidem (quantũ ego Græcè ſcripta intelligere poſſum) magnopere delectet. & poſt illum Thucydides omneis dicendi artificio mea ſententia facilè vicit: qui ita creber eſt rerum frequentia, vt verborum propè numerum ſententiarum numero conſequatur. Ita porrò verbis aptus, & preſſus, vt neſcias, vtrum res oratione, an verba ſententiis illuſtrentur. Atque ne nunc quidem, quanquam eſt in Repub. verſatus, ex numero accepimus eorum, qui cauſas dictitarunt: & hos libros tum ſcripſiſſe dicitur, cùm à Rep. remotus, atq; id, quod optimo cuique Athenis accidere ſolitum eſt, in exilium pulſus eſſet. Hunc conſecutus eſt Syracuſius Philiſtus, qui, cùm Dionyſii tyranni familiariſſimus eſſet, otium ſuum conſumpſit in hiſtoria ſcribenda, maximéq; Thucydidem eſt, ſicut

mihi

mihi videtur, imitatus. Poſteà verò, quaſi ex clariſſima rhetoris officina, duo præſtantes ingenio, Theopompus, & Ephorus, ab Iſocrate magiſtro impulſi, ſe ad hiſtoriã contulerunt, cauſas omnino nunquã attigerunt. Deniq; etiam à philoſophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille, pòſt ab Ariſtotele Calliſthenes, comes Alexandri, ſcripſit hiſtoriam: & hic quidem rhetorico penè more; ille autẽ ſuperior leuiore quodam ſono eſt vſus, & qui illum impetum oratoris non habeat, vehemens fortaſſe minus, ſed aliquãto tamen eſt, vt mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horũ omnium Timæus; quantum autem iudicare poſſum longè eruditiſſimus, & rerum copia, & ſentẽtiarum varietate abundantiſſimus, & ipſa compoſitione verborũ non impolitus, magnam eloquentiam ad ſcribendum attulit, ſed nullum vſum forenſem. Hæc cùm ille dixiſſet; Quid eſt, inquit, Catule, Cæſar, vbi ſunt qui Antonium Græcè negãt ſcire? quot hiſtoricos nominauit? quàm ſcienter, quam propriè de vnoquoq; dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud iam mirari deſino, quòd multo magis antè mirabar: hunc, cùm hæc neſciret, in dicendo poſſe tantũ. Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego vtilitatẽ aliquã ad dicendum aucupans, horũ libros, & nonnullos alios, ſed delectationis cauſa, cũ eſt otiũ, legere ſoleo. Quid ergo eſt? fatebor aliquid tamen; vt, cùm in ſole ambulem, etiam ſi aliam ob cauſam ambulem, fieri natura tamen, vt colorer; ſic, cùm iſtos libros ad Miſenum (nàm Romæ vix licet) ſtudioſius legerim, ſentio orationem meam illorum cantu quaſi colorari. Sed, ne latius hoc vobis patere videatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipſi, qui ſcripſerunt, voluerunt à vulgo intelligi. In philoſophos veſtros ſi quando incidi, deceptus indicibus librorũ; quòd ſunt fere inſcripti de rebus notis, & illuſtribus, de virtute, de iuſtitia, de honeſtate, de voluptate; verbum prorſus nullum intelligo; ita ſunt anguſtis & conciſis diſputationibus illigati. Poetas omnino, quaſi aliena quadã lingua locutos, nõ conor attingere. Cùm his me (vt dixi) oblecto, qui res geſtas, aut qui orationes ſcripſerunt ſuas; aut qui ita loquuntur, vt videantur voluiſſe eſſe nobis, qui nõ ſumus eruditiſſimi, familiares. Sed illuc redeo. Videtiſne, quantũ munus ſit oratoris hiſtoria? Haud ſcio, an flumine orationis, & varie-

tate maximum: neque tamen eam reperio vſquam ſeparatim inſtructam rhetorũ præceptis; ſita ſunt enim ante oculos. Nam quis neſcit, primam eſſe hiſtoriæ legem, ne quid falſi dicere audeat; deinde, ne quid veri non audeat, ne qua ſuſpicio gratiæ ſit in ſcribendo, ne qua ſimultatis? Hæc ſcilicet fundamenta nota ſunt omnibus. Ipſa autem exædificatio poſita eſt in rebus, & verbis. Rerum ratio ordinem temporum deſiderat, regionũ deſcriptionem: vult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriáq; dignis conſilia primùm, deinde acta, poſtea euentus expectantur; & de cõſiliis ſignificari, quid ſcriptor probet, & in rebus geſtis declarari, non ſolùm quid actum, aut dictum ſit, ſed etiam quomodo: & cum de euentu dicatur, vt cauſæ explicentur omnes, vel caſus, vel ſapientiæ, vel temeritatis, hominúmque ipſorũ non ſolùm res geſtæ, ſed etiam qui fama, ac nomine excellant, de cuiuſque vita, atque natura. Verborum autem ratio, & genus orationis fuſum, atque tractum, & cum lenitate quadã æquabili profluens, ſine hac iudiciali aſperitate, & ſine ſententiarum forenſium aculeis proſequendum eſt. Harũ tot, tantarúmque rerum, videtíſne nulla eſſe præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem ſilentio multa alia oratorum officia iacuerunt, cohortationes, conſolationes, præcepta, admonita, quæ tractanda ſunt omnia diſertiſſimè: ſed locum ſuum in illis artibus, quæ traditæ ſunt, habẽt nullum. Atque in hoc genere illa quoque eſt infinita ſylua, quòd oratori plerique (vt etiam Craſſus oſtendit) duo genera ad dicendum dederunt. Vnum de certa, definitáque cauſa, quales ſunt quæ in litibus, quæ in deliberationibus verſantur: addat, ſi quis volet, etiam laudationis. Alterũ, quod appellant omnes fere ſcriptores, explicat nemo, infinitam generis ſine tẽpore, & ſine perſona quæſtionem. Hoc quid, & quantum ſit, cùm dicunt, intelligere mihi non videntur. Si enim eſt oratoris, quæcunque res infinitè poſita ſit, de ea poſſe dicere; dicendum erit ei, quanta ſit ſolis magnitudo, quæ forma terræ; de Mathematicis, de Muſicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere ſuſcepto, recuſare. Denique ei, qui profitetur eſſe ſuum, non ſolùm de iis controuerſiis, quæ temporibus, & perſonis notæ ſunt, hoc eſt de omnibus forẽſibus, ſed etiam de generum infinitis quæſtionibus dicere,

nullum

nullum poteſt eſſe genus orationis, quod ſit exceptum. Sed ſi illam quoque partem quæſtionum oratori volumus adiungere vagam, & liberam, & latè patentem, vt de rebus bonis, aut malis, expetendis, aut fugiendis, honeſtis, aut turpibus, vtilibus, aut inutilibus, de virtute, de iuſtitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de amicitia, de fide, de officio, de cæteris virtutibus, contrariiſque vitiis dicendum oratori putemus; itémque de Republica, de imperio, de re militari, de diſciplina ciuitatis, de hominum moribus; aſſumamus eam quoque partem, ſed ita vt ſit circumſcripta modicis regionibus. Equidē omnia quæ pertinent ad vſum ciuium, morem hominum, quæ verſantur in conſuetudine vitæ, in ratione Reipub. in hac ſocietate ciuili, in ſenſu hominum communi, in natura, in moribus; comprehendenda eſſe oratori puto: ſi minus, vt ſeparatim de his rebus philoſophorum more reſpondeat; at certè, vt in cauſa prudenter poſſit intexere: hiſce autem ipſis de rebus vt ita loquatur, vt ii, qui iura, qui leges, qui ciuitates conſtituerunt, locuti ſunt, ſimpliciter, & ſplendidè, ſine vlla ſerie diſputationum, & ſine ieiuna concertatione verborū. Hoc loco ne qua ſit admiratio, ſi tot, tantarúmq; rerum nulla à me præcepta ponentur; ſic ſtatuo, vt in cæteris artibus, cum tradita ſunt cuiuſque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut ſimilia ſint, tradi non neceſſe eſſe; vt in pictura, qui hominis ſpeciem pingere perdidicerit, poſſe eum cuiuſuis vel formæ, vel ætatis, etiam ſi non didicerit, pingere: neque eſſe periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregiè, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non poſſit. Neque eſt omnino ars vlla, in qua omnia, quæ illa arte effici poſſunt, à doctore tradantur: ſed qui primarum, & certarum rerum genera ipſa didicerunt, reliqua perſequuntur: ſimiliter arbitror in hac ſiue ratione, ſiue exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus ſit, vt eorum menteis, qui aut de Republica, aut de ipſius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cùm aliqua ſtatuendi poteſtate audiant, ad ſuum arbitrium mouere poſſit: hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæſiturum eſſe quid dicat, quàm Polycletum illum, cùm Herculem fingebat, quemadmodum pellem aut hydram fingeret, etiam ſi hæc nun-

quam ſeparatim facere didiciſſet. Tum Catulus, Præclarè mihi videris, Antoni, poſuiſſe ante oculos, quid diſcere oporteret eum, qui orator eſſet futurus, quid, etiam ſi non didiciſſet, ex eo, quod didiciſſet, aſſumeret: deduxiſti enim totũ hominẽ in duo ſolùm genera cauſarũ; cætera innumerabilia exercitationi, & ſimilitudini reliquiſti. Sed videto, ne in iſtis duobus generibus hydra tibi ſit, & pellis: Hercules autem & alia opera maiora ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquãtur. Non enim mihi minus operis videtur, de vniuerſis generibus rerum, quàm de ſingulorũ cauſis, ac multò etiam maius de natura Deorum, quàm de hominum litibus dicere. Non eſt ita, inquit Antonius: dicam enim tibi Catule, non tã doctus, quàm (id quod eſt maius) expertus. Omniũ cæterarum rerum oratio mihi crede, ludus eſt homini non hebeti, neque inexercitato, neq; communium literarum, & politioris humanitatis experti: in cauſarum contentionibus magnum eſt quoddam opus, atque haud ſciam, an de humanis operibus longè maximũ: in quibus vis oratoris plerunque ab imperitis exitu, & victoria iudicatur: vbi adeſt armatus aduerſarius, qui ſit & feriendus, & repellendus; vbi ſæpe is, qui rei dominus futurus eſt, alienus, atq; iratus, aut etiam amicus aduerſario, & inimicus tibi eſt, cùm aut docendus is eſt, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad cauſam oratione moderandus; in quo ſæpe beneuolentia ad odiũ, odium autẽ ad beneuolẽtiam deducendum eſt; qui tanquam machinatione aliqua, tum ad ſeueritatẽ, tum ad remiſſionẽ animi, tum ad triſtitiã, tum ad lætitiam eſt contorquendus. Omnium ſententiarum grauitate, omnium verborum ponderibus eſt vtendũ: accedat oportet actio varia, vehemẽs, plena animi, plena ſpiritus, plena doloris, plena veritatis. In his operibus ſi quis illam artem comprehenderit, vt tanquam Phidias Mineruæ ſignum efficere poſſit; non ſanè quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere diſcat, laborabit. Tùm Catulus, Quò iſta maiora, ac mirabiliora feciſti, eò me maior expectatio tenet, quibúſnam rationibus, quibúſve præceptis ea tanta vis comparetur: non quò mea quidẽ iam interſit (neque enim ætas id mea deſiderat, & aliud quoddã genus dicendi nos ſecuti ſumus, qui nunquam ſententias de

manibus

manibus iudicum vi quadam orationis extorſimus, ac potius placatis eorum animis tantum, quantum ipſi patiebantur, accepimus) ſed tamen iſta tua, nullũ ad vſum meum, tantum cognoſcendi ſtudio adductus requiro. Nec mihi opus eſt Gręco aliquo doctore, qui mihi peruulgata præcepta decantet; cùm ipſe nunquam forum, nunquam vllum iudiciũ aſpexerit: vt Peripateticus ille dicitur Phormio, cùm Annibal, Carthagine expulſus, Epheſum ad Antiochum veniſſet exul, próque eo, quòd eius nomen erat magna apud omneis gloria, inuitatus eſſet ab hoſpitibus ſuis, vt eum, quem dixi, ſi vellet, audiret; cúmque is ſe non nolle dixiſſet, locutus eſſe dicitur homo copioſus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. Tum, cùm cæteri, qui illum audierant, vehementer eſſent delectati, quærebant ab Annibale, quidnam ille ipſe de illo philoſopho iudicaret: hic Pœnus non optimè Græcè, ſed tamen liberè reſpondiſſe fertur, Multos ſe deliros ſenes ſæpe vidiſſe, ſed qui magis, quàm Phormio, deliraret, vidiſſe neminem. Neq; mehercule iniuria. quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quàm Annibali, qui tot annos de imperio cum pop. Rom. omnium gentium victore certaſſet, Græcum hominem, qui nunquam hoſtẽ, nunquam caſtra vidiſſet, nunquam deniq; minimam partem vllius publici muneris attigiſſet pręcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes iſti, qui de arte dicẽdi præcipiunt, videntur: quod enim ipſi experti nõ ſunt, id docent cæteros: ſed hoc minus fortaſſe errant, quòd non te, vt Annibalem, ſed pueros, aut adoleſcentulos docere conantur. Erras, Catule, inquit Antonius: nam egomet in multos iam Phormiones incidi. Quis enim eſt iſtorum Græcorum, qui quenquam noſtrûm quicquam intelligerę arbitretur? Ac mihi quidẽ non ita moleſti ſunt. facilè omneis perpetior, & perfero (nam aut aliquid afferunt, quod mihi non diſpliceat, aut efficiunt, vt me, non didiciſſe, minus pœniteat) dimitto autem eos non tam contumelioſè, quàm philoſophum illam Annibal, & eo fortaſſe plus habeo etiam negotii: ſed tamen eſt eorum doctrina, quantum ego iudicare poſſum, perridicula. Diuidũt enim totã rem in duas parteis, in cauſæ controuerſiam, & in quæſtionis. Cauſam appellant rem poſitam in diſceptatione rerum, & controuerſia. Quæ-

ſtionem autem rem poſitam in infinita dubitatione. de cauſa præcepta dant: de altera parte dicendi mirum ſilentium eſt. Denique quinque faciunt quaſi membra eloquentiæ, inuenire quid dicas, inuenta diſponere, deinde ornare verbis, poſt memoriæ mandare, tum ad extremum agere, ac pronuntiare, rem ſanè non reconditam. Quis enim hoc non ſua ſponte viderit, neminem poſſe aptè dicere, niſi & quid diceret, & quibus verbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminiſſet? Atque hæc ego non reprehendo, ſed ante oculos poſita eſſe dico, vt eas item quatuor, quinque, ſexve parteis, vel etiam ſeptem (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas eſt ab his omnis oratio diſtributa. Iubent enim exordiri ita, vt eum, qui audiat, beneuolum nobis faciamus, & docilem, & attentum. Deinde rem narrare ita, vt veriſimilis narratio ſit, vt aperta, vt breuis. Pòſt autem diuidere cauſam, aut proponere, noſtra confirmare argumentis, ac rationibus, deinde contraria refutare. Tum autem alii concluſionem orationis, & quaſi perorationem collocant: alii iubent, antè quàm peroretur, ornandi, aut augendi cauſa digredi, deinde concludere, ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo: ſunt enim concinnè diſtributa: ſed tamen (id quod neceſſe fuit hominibus expertibus veritatis) non peritè. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum eſſe voluerunt, ea in totis orationibus ſunt conſeruanda. Nam ego mihi beneuolum iudicem facilius facere poſſum in curſu orationis, quàm cùm omnia ſunt inaudita: docilē autem, non, cùm polliceor me demonſtraturum, ſed tum, cùm doceo, & explano: attentum verò, crebrò tota actione excitandis mentibus iudicum, non prima denuntiatione efficere poſſumus. Iam vero, narrationem quòd iubent veriſimilem eſſe, & apertam, & breuem, rectè nos admonent: quòd hæc narrationis magis putant eſſe propria, quàm totius orationis, valde mihi videntur errare: omninóque in hoc omnis eſt error, quod exiſtimant artificium eſſe hoc quoddam non diſſimile cæterorum; cuiuſmodi de ipſo iure ciuili heſterno die Craſſus componi poſſe dicebat, vt genera rerum primùm exponerentur? in quo vitium eſt, ſi genus vllum prætermittatur: deinde ſingulorum generum partes? in quo & deeſſe aliquam partem, & ſuperare, mendoſum eſt: tum

eſt: tum verborum omnium definitiones; in quibus neque abeſſe quicquam decet, neque redundare. Sed hoc ſi in iure ciuili, ſi etiam in paruis, aut mediocribus rebus doctiores aſſequi poſſunt, non idem ſentio tanta hac in re, támq; immenſa, poſſe fieri. Sin autem qui arbitrabantur, deducendi ſunt ad eos, qui hæc docent, omnia iam explicata & perpolita aſſequentur: ſunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obſcuri. Sed videant, quid velint, ad ludendúmne, an ad pugnandum, arma ſint ſumpturi. Aliud enim pugna, & acies, aliud ludus, campúſque noſter deſiderat. Attamen ars ipſa ludicra armorum, & gladiatori, & militi prodeſt aliquid: ſed animus acer, & præſens, & acutus idem, atque verſutus, inuictos viros efficit non difficilius arte coniuncta. Quare ego tibi oratorem ſic iam inſtituam, ſi potuero, vt, quid efficere poſſit, antè perſpiciam. Sit enim mihi tinctus literis, audierit aliquid, legerit, iſta ipſa præcepta acceperit: tentabo quid deceat, quid voce, quid viribus, quid ſpiritu, quid lingua efficere poſſit. Si intelligã poſſe ad ſummos peruenire, non ſolùm hortabor, vt elaboret, ſed etiam, ſi vir quoque mihi bonus videbitur, obſecrabo. Tantũ ego in excellente oratore, & eodem viro bono pono eſſe ornamenti vniuerſæ ciuitati. Sin videbitur, cùm omnia ſumma fecerit, tamen ad mediocres oratores eſſe venturus, permittam ipſi quid velit; moleſtus magnopere non ero. Sin planè abhorrebit, & erit abſurdus, vt ſe contineat, aut ad aliud ſtudium transferat, admonebo. Nam neque is, qui optimè poteſt, deſerendus vllo modo eſt à cohortatione noſtra: neque is, qui aliquid poteſt, deterrendus: quòd alterum diuinitatis mihi cuiuſdam videtur: alterum, vel non facere, quod non optimè poſſis, vel facere, quod non peſſimè facias, humanitatis: tertium verò illud, clamare contrà quàm deceat, & quàm poſſit, hominis eſt (vt tu Catule, de quodam declamatore dixiſti) ſtultitiæ ſuæ quam plurimos teſteis domeſtico præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, vt cohortandus, adiuuandúſque ſit, ita loquamur, vt ei tradamus ea duntaxat, quæ nos vſus docuit, vt nobis ducibus veniat eò, quò ſine duce ipſi peruenimus, quoniam meliora docere non poſſumus: Atque, vt à familiari noſtro exordiar, hunc ego, Catule, Sulpitium primum in cauſa paruula adoleſcen-

tulum audiui, voce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptis ad hoc munus, de quo quærimus: oratione autẽ celeri, & concitata (quod erat ingenii) & verbis efferueſcẽtibus, & paulò nimiùm redundantibus (quod erat ætatis) non ſum aſpernatus. Volo enim ſe efferat in adoleſcente fœcunditas. Nam facilius, ſicut in vitibus, reuocantur ea, quæ ſeſe nimium profuderunt, quàm ſi nihil valet materies, noua ſarmenta cultura excitantur: ita volo eſſe in adoleſcente, vnde aliquid amputem. Non enim poteſt in eo eſſe ſuccus diuturnus, quòd nimis celeriter eſt maturitatem aſſecutũ. Vidi ſtatim indolem, neque dimiſi tempus, & eum ſum cohortatus, vt forum ſibi ludum putaret eſſe ad diſcendũ: magiſtrum autem, quem vellet, eligeret; me quidem ſi audiret, L. Craſſum: quod iſte arripuit, & ita ſeſe facturum confirmauit, atque etiam addidit, gratiæ ſcilicet cauſa, me quoque ſibi magiſtrũ futurum. Vix annus interceſſerat ab hoc ſermone cohortationis meæ, cum iſte accuſauit C. Norbanum, defendente me. Non eſt credibile quid intereſſe mihi ſit viſum inter eum, qui tum erat, & qui anno antè fuerat. Omnino in illud genus eum Craſſi magnificum, atque præclarum natura ipſa ducebat: ſed ea non ſatis proficere potuiſſet, niſi eodem ſtudio, atque imitatione incidiſſet, atque ita dicere cõſueſſet, vt tota mente Craſſum, atque omni animo intueretur. Ergo hoc ſit primùm in præceptis meis, vt demonſtremus, quẽ imitetur: atque ita, vt quæ maximè excellant in eo, quem imitabitur, ea diligentiſſimè perſequatur: tum accedat exercitatio, qua illum, quem antè delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, nõ vt multos, imitatores ſæpe cognoui; qui aut ea, quæ facilia ſunt, aut etiam illa, quæ inſignia, ac penè vitioſa cõſectantur imitando. Nihil eſt facilius, quàm amictum imitari alicuius, aut ſtatum, aut motum. Si verò etiam vitioſi aliquid eſt, id ſumere, & in eo vitioſum eſſe, non magnum eſt: vt ille, qui nunc, etiã amiſſa voce, furit in Rep. Fuſius, neruos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non aſſequitur; oris prauitatem, & verborum latitudinem imitatur: ſed tamen ille nec deligere ſciuit, cuius potiſſimum ſimilis eſſet, & in eo ipſo, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit. Qui autem ita faciet, vt oportet, primùm vigilet neceſſe eſt in deligendo: deinde, quem

quem probauit, in eo, quæ maximè excellent, ea diligentiſſimè perſequatur. Quid enim cauſę cenſetis eſſe, cur ætates extulerint ſingulæ ſingula propè genera dicendi? quod nõ tam facilè in noſtris oratoribus poſſumus iudicare (quia ſcripta, ex quibus iudicium fieri poſſet, non multa ſanè reliquerunt) quàm in Græcis, ex quorum ſcriptis, cuiuſq; ætatis, quæ dicendi ratio, voluntáſque fuerit, intelligi poteſt. Antiquiſſimi ferè ſunt, quorum quidem ſcripta conſtent, Pericles, atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides, ſubtiles, acuti, breues, ſententiis magis, quàm verbis abundantes. Non potuiſſet accidere, vt vnum eſſet omnium genus, niſi aliquem ſibi proponerent ad imitandum. Cõſecuti ſunt hos Critias, Theramenes, Lyſias: multa Lyſiæ ſcripta ſunt, nonnulla Critiæ: de Theramene audiuimus. omnes etiam tum retinebant illum Periclis ſuccum, ſed erant paulo vberiore filo. Ecce tibi exortus eſt Iſocrates, magiſter iſtorum omniũ, cuius è ludo tanquã ex equo Troiano, innumeri principes exierunt, ſed eorũ partim in pompa, partim in acie illuſtres eſſe voluerunt. Itaque & illi Theopompus, Ephorus, Philiſtus, Naucrates, multique alii naturis differunt, voluntate autẽ ſimiles ſunt inter ſeſe: & magiſtri, & ii, qui ſe ad cauſas contulerunt, vt Demoſthenes, Hyperides, Lycurgus, Æſchines, Dinarchus, aliique complures, etſi inter ſe pares nõ fuerunt; tamen ſunt omnes in eodem veritatis imitandæ genere verſati: quorum quandiu manſit imitatio, tandiu genus illud dicendi, ſtudiúmque vixit. Poſteaquam, extinctis his, omnis eorum memoria ſenſim obſcurata eſt, & euanuit, alia quædam dicendi molliora, ac remiſſiora genera viguerunt. Inde Demochares, quem aiunt ſororis filium fuiſſe Demoſthenis: tum Phalereus ille Demetrius, omnium iſtorum mea ſententia politiſſimus, aliíque eorum ſimiles extiterũt. Quæ ſi volemus vſque ad hoc tempus perſequi, intelligemus, vt hodie Alabandenſem illum Meneclem, & eius fratrem Hieroclem, quos ego audiui, tota imitetur Aſia: ſic ſemper fuiſſe aliquem, cuius ſe ſimileis plerique eſſe vellent. Hãc igitur ſimilitudinem qui imitatione aſſequi volet, tum exercitationibus crebris, atq; magnis; tum ſcribendo maximè perſequatur. Quod ſi hic noſter Sulpitius faceret, multo eius oratio eſſet preſſior: in qua nunc interdum, vt in

herbis ruſtici ſolent dicere, in ſumma vbertate ineſt luxuries quædam, quæ ſtylo depaſcenda eſt. Hic Sulpitius, Me quidem, inquit, rectè mones, idq́ue mihi gratum eſt; ſed ne te quidem, Antoni, multum ſcriptitaſſe arbitror. Tum ille, Quaſi verò, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipſi deſunt: ſed tamen ne tabulas quidem conficere exiſtimor: verũ & in hoc ex re familiari mea, & in illo ex eo, quod dico, quãtulum id cunque eſt, quid faciam iudicari poteſt. Atque eſſe tamen multos videmus, qui neminem imitentur, & ſuapte natura quod velint, ſine cuiuſquam ſimilitudine conſequãtur: quod & in vobis animaduerti rectè poteſt; Cæſar, & Cotta; quorum alter inuſitatum quidem noſtris oratoribus lepôrem quendam, & ſalem, alter acutiſſimum, & ſubtiliſſimum dicendi genus eſt conſecutus. Neque verò veſter æqualis Curio, patre, mea ſententia, vel eloquentiſſimo temporibus illis, quenquam mihi magnopere videtur imitari: qui tamen verborum grauitate, & elegantia, & copia ſuam quandã expreſſit quaſi formam, figuramq́ue dicendi: quod ego maximè potui iudicare in ea cauſa, quam ille contra me apud centumuiros pro fratribus Coſſis dixit. In qua nihil illi defuit, quod non modò copioſus, ſed etiã ſapiens orator habere deberet. Verùm, vt aliquando ad cauſas deducamus illum, quem conſtituimus, & eas quidem, in quibus pluſculũ negotii eſt, iudiciorum, atque litium (riſerit aliquis fortaſſe hoc præceptum: eſt enim non tam acutum, quàm neceſſarium, magiſq́ue monitoris non fatui, quàm eruditi magiſtri) hoc ei primùm præcipiemus, quaſcunque cauſas erit acturus, vt eas diligenter, penitúſque cognoſcat. Hoc in ludo non præcipitur: faciles enim cauſæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murũ aſcendere: aſcendit: hoſtes repulit: accuſatur. Nihil eſt negotii, huiuſmodi cauſam cognoſcere. Rectè igitur nihil de cauſa diſcenda præcipiunt. Hæc eſt enim in ludo cauſarũ fere formula. At verò in foro, tabulæ, teſtimonia, pacta, conuenta, ſtipulationes, cognationes, affinitates, decreta, reſponſa, vita deniq; eorũ, qui in cauſa verſantur, tota cognoſcenda eſt: quarũ rerum negligentia pleraſque cauſas, & maximè priuatas (ſunt enim multo ſæpe obſcuriores) videmus amitti. Ita nonnulli dum operam ſuã multi æſtimari volũt, vt toto foro volitare, & à cauſa ad cauſam

ſam

ſam ire videantur, cauſas dicunt incognitas: in quo eſt illa quidem magna offenſio, vel negligentiæ, ſuſceptis rebus, vel perfidiæ, receptis: ſed etiam illa maior opinione, quòd nemo poteſt de ea re, quam non nouit, non turpiſſimè dicere: ita, dum inertiæ vituperationem, quæ maior eſt, contemnunt, aſſequuntur etiam illam, quam magis ipſi fugiunt, tarditatis. Equidem ſoleo dare operam, vt de ſua quiſque re me ipſe doceat, & vt ne quis alius adſit, quo liberius loquatur, & agere aduerſarii cauſam, vt ille agat ſuam, & quicquid de ſua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cùm ille diſceſſit, treis perſonas vnus ſuſtineo ſumma animi æquitate, meam, aduerſarii, iudicis: qui locus eſt talis, vt plus habeat adiumenti, quàm incommodi, hunc iudico eſſe dicendum: vbi plus mali, quàm boni reperio, id totum abiudico, atque reiicio. Ita aſſequor, vt alio tempore cogitem, quid dicam, & alio dicam: quæ duo plerique, ingenio freti, ſimul faciunt, ſed certè iidem illi melius aliquanto dicerent, ſi aliud ſumendũ ſibi tempus ad cogitãdum, aliud ad dicendũ putarent. Cùm rem penitus, cauſamq; cognoui, ſtatim occurrit animo, quæ ſit cauſa ambigui. Nihil eſt enim, quod inter homines ambigatur, ſiue ex crimine cauſa cõſtet, vt facinoris; ſiue ex controuerſia, vt hæreditatis; ſiue ex deliberatione, vt belli, ſiue ex perſona, vt laudis; ſiue ex diſputatione, vt de ratione viuendi; in quo non, aut quid factum ſit, aut fiat, futurúmve ſit, quæratur, aut quale ſit, aut quid vocetur. Ac noſtræ ferè cauſæ, quæ quidem ſunt criminum, plerunque infitiatione defenduntur. Nam & de pecuniis repetundis, quæ maximæ ſunt, neganda ferè ſunt omnia: & de ambitu raro illud datur, vt poſſis liberalitatem, ac benignitatem ab ambitu, atque largitione ſeiungere. de ſicariis, de veneficiis, de peculatu infitiari neceſſe eſt. Id eſt igitur genus primum cauſarũ in iudiciis, ex controuerſia facti, in deliberationibus plerũque ex futuri, raro etiam ex inſtantis, aut facti. Sæpe autem, res non ſit, nécne, ſed qualis ſit, quæritur: vt cum L. Opimii cauſam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo cõſul, nihil de C. Gracchi nece negabat, ſed id iure pro ſalute patriæ factum eſſe dicebat: vt eidem Carboni Tribuno pl. alia tum mente Remp. capeſſenti, P. Africanus de Tiberio Graccho interroganti reſponderat, iure cæſum videri.

Iure autem omnia defenduntur, quæ ſunt eius generis, vt aut oportuerit, aut licuerit, aut neceſſe fuerit, aut imprudentia, aut caſu facta eſſe videantur. Iam, quid vocetur, quæritur, cum, quo verbo quid appellandum ſit, contenditur: vt mihi ipſi cum hoc Sulpitio fuit in Norbani cauſa ſumma contentio. pleraque enim de iis, quæ ab iſto obiiciebantur, cùm confiterer, tamen ab illo maieſtatem imminutam negabam: ex quo verbo lege Apuleia tota illa cauſa pendebat. Atque in hoc genere cauſarum nonnulli præcipiunt, vt verbum illud, quod cauſam facit, lucidè, breuitérque vterq; definiat. Quod mihi quidẽ perquã puerile videri ſolet: alia eſt enim, cum inter doctos homines de iis ipſis rebus, quæ verſantur in artibus, diſputatur, verborũ definitio; vt cum quæritur, quid ſi ars, quid ſit lex, quid ſit ciuitas. In quibus hoc præcipit ratio, atque doctrina, vt vis eius rei, quam definias, ſic exprimatur, vt neque abſit quicquam, neque ſuperſit. Quod quidem in illa cauſa neque Sulpitius fecit, neque ego facere conatus ſum. Nam, quantum vterq; noſtrûm potuit, omni copia dicendi dilatauit, quid eſſet maieſtatem minuere. Etenim definitio primum, reprehenſo verbo vno, aut addito, aut dempto, ſæpe extorquetur è manibus: deinde genere ipſo doctrinam redolet, exercitationémque penè puerilẽ: tum & in ſenſum, & in mentem iudicis intrare non poteſt: antè enim præterlabitur, quàm percepta eſt. Sed in eo genere, in quo quale ſit quid, ambigitur, exiſtit etiam ex ſcripti interpretatione ſæpe contentio, in quo nulla poteſt eſſe, niſi ex ambiguo, controuerſia. Nam illud ipſum, cum ſcriptum à ſententia diſcrepat, genus quoddam habet ambigui; quod tum explicatur, cùm ea verba, quæ deſunt, ſuggeſta ſunt: quibus additis, defenditur ſententiam ſcripti perſpicuam fuiſſe: & ex contrariis ſcriptis ſiquid ambigitur, non nouum genus naſcitur, ſed ſuperioris generis cauſa duplicatur: itaque aut nunquam diiudicari poterit, aut ita diiudicabitur, vt, referendis præteritis verbis, id ſcriptum, quodcunque defendimus, ſuppleatur. Ita fit, vt vnum genus in iis cauſis, quæ propter ſcriptum ambiguntur, relinquatur, ſi eſt ſcriptum aliquid ambiguè. Ambiguorum autem complura genera ſunt, quæ mihi videntur ii melius noſſe, qui dialectici appellantur, ii autem noſtri ignorare, qui non minus noſſe

debeant:

debeant: tum illud eſt frequentiſſimum in omni conſuetudine vel ſermonis, vel ſcripti, cũ idcirco aliquid ambigitur, quòd aut verbum, aut verba ſint prætermiſſa. Iterum autem peccant, cum genus hoc cauſarum, quod in ſcripti interpretatione verſatur, ab illis cauſis, in quibus qualis quæque res ſit diſceptatur, ſeiungunt: nuſquam enim tam quæritur quale ſit genus ipſum rei, quàm in ſcripto: quod totum à facti controuerſia ſeparatum eſt. Ita tria ſunt omnino genera, quæ in diſceptationem, & cõtrouerſiam cadere poſſunt, quid fiat, factum, futurúmve ſit, aut quale ſit, aut quomodo nominetur. Nam & illud quidem, quod quidam Græci adiungunt, recténe factum ſit, totum in eo eſt, quod quale ſit, quærimus. Sed iam ad inſtitutum reuertar meum. Cùm igitur, accepto cauſæ genere, & cognito, rem tractare cœpi, nihil prius conſtituo, quàm quid ſit illud, quò mihi referenda ſit omnis illa oratio, quæ ſit propria quæſtionis, & iudicii; deinde illa duo diligentiſſimè conſidero, quorum alterum commendationem habet noſtram, aut eorum, quos defendimus: alterùm eſt accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus commouendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad perſuadendum rebus eſt nixa, vt probemus vera eſſe ea quæ defendimus, vt conciliemus nobis eos qui audiunt, vt animos eorum ad quencunq; cauſa poſtulabit motum vocemus. Ad probandum autẽ duplex eſt oratori ſubiecta materies: vna rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, ſed in re propoſita ratione tractãtur, vt tabulæ, teſtimonia, pacta, conuenta, quæſtiones, leges, ſenatuſconſulta, res iudicatæ, decreta, reſponſa, & reliqua, ſi quæ ſunt, quæ non ab oratore pariuntur, ſed ad oratorem à cauſa, atq; à reis deferuntur. Altera eſt, quæ tota in diſputatione, & argumentatione oratoris collocata eſt. Ita in ſuperiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inueniendis cogitandum eſt. At iſti quidẽ, qui docent, cũ cauſas in plura genera ſecuerũt, ſingulis generibus argumẽtorum copiam ſuggerunt; quod etiam ſi ad inſtituẽdos adoleſcentulos, magis aptum eſt, vt, ſimul ac poſita ſit cauſa, habeant quò ſe referant, vnde ſtatim expedita poſſint argumẽta depromere: tamen & tardi ingenii eſt, riuulos conſectari, fonteis rerum non videre: & iam ætatis eſt, vſúsque

noſtri, à capite quod velimus arceſſere, & vnde omnia manant, videre. Et primum genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem vſum ſimilium rerum eſſe debebit. Nam & pro tabulis, & contra tabulas; & pro teſtibus, & contra teſteis; pro quæſtionibus, & contra quæſtiones: & item de cæteris rebꝰ eiuſdem generis, vel ſeparatim dicere ſolemus de genere vniuerſo, vel definitè de ſingulis tēporibus, hominibus, cauſis: quos quidem locos (vobis hoc Cotta, & Sulpiti, dico) multa commentatione, atque meditatione paratos, atque expeditos habere debetis. Longum eſt enim, nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare teſteis, tabulas, quæſtiones oportet. Hæc ſunt omnia ingenii vel mediocris, exercitationis autem vel maximæ: artem quidem, & præcepta duntaxat hactenus requirunt, vt certis dicendi luminibus ornentur. Itémque illa, quæ ſunt alterius generis, quę tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illuſtrē, perpolitámq; deſiderant. Itaq;, cū hæc duo nobis quærenda ſint in cauſis; primum quid, deinde quomodo dicamus; alterum, quòd totū arte tinctum videtur, tametſi artem requirit, tamen prudētiæ eſt penè mediocris, quid dicendum ſit, videre. Alterum eſt, in quo oratoris vis illa diuina, virtúſque cernitur, ea quæ dicenda ſunt, ornatè, copioſè, variéque dicere. Quare illam partem ſuperiorem, quoniam ſemel ita vobis placuit, nō recuſabo, quo minus perpoliam, atque conficiam: quantum conſequar, vos iudicabitis: quibus ex locis ad eas treis res, quæ ad fidē faciendam ſolæ valent, ducatur oratio, vt & cōcilientur animi, & doceantur, & moueantur. Hæc ſunt enim tria numero: ea verò quemadmodū illuſtrentur, præſto eſt, qui omneis docere poſſit, qui hoc primus in noſtros mores induxit, qui maximè auxit, qui ſolus effecit. Namq; ego Catule, (dicam enim, non reuerens aſſentandi ſuſpicionem) neminem eſſe oratorem paulò illuſtriorem arbitror, neque Græcum, neq; Latinum, quem ætas noſtra tulerit, quem non & ſæpe, & diligenter audierim. Itaque ſi quid eſt in me, quod iam ſperare videor, quoniam quidem vos his ingeniis homines tantū operæ mihi ad audiendum datis; ex eo eſt, quod nihil quiſquam vnquam, me audiente, egit orator, quod non

in

in memoria mea penitus inſederit. Atque ego is, qui ſum, quantuſcunque ſum adiudicandus, omnibus auditis oratoribus, ſine vlla dubitatione ſic ſtatuo, & iudico, neminem omnium tot, & tanta, quanta ſint in Craſſo, habuiſſe ornamenta dicendi. Quamobrem ſi vos quoque hoc idem exiſtimatis, non erit, vt opinor, iniqua partitio; ſi, cùm ego hunc oratorem, quem nunc fingo, vt inſtitui, crearo, aluero, confirmaro, tradam eum Craſſo & veſtiendum, & ornandũ. Tum Craſſus: Tu verò, inquit, Antoni, perge, vt inſtituiſti. Neque enim boni eſt, neque liberalis parentis, quem procrearit, & eduxerit, eum non & veſtire, & ornare; præſertim cùm te locupletem eſſe negare non poſſis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in cauſa peroranda non dubitauit excitare reum conſularem, & eius diloricare tunicam, & iudicibus cicatrices aduerſas ſenis imperatoris oſtendere? Qui idem, hoc accuſante Sulpitio, cùm hominem ſeditioſum, furioſumq́; defenderet, non dubitauit ſeditiones ipſas ornare, ac demõſtrare grauiſſimis verbis, multos ſæpe impetus populi non iniuſtos eſſe, quos præſtare nemo poſſit: multas etiam è Repub. ſeditiones ſæpe eſſe factas, vt cum reges eſſent exacti, vt cùm tribunitia poteſtas eſſet conſtituta? Illam Norbani ſeditionem ex luctu ciuium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiſerat, neque reprimi potuiſſe, & iure eſſe conflatam? Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam nouus, ſine quadam incredibili vi, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlii, quid de Q. Regis commiſeratione dicam? Quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc non maximè enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam ſingulare: ſed hæc ipſa, quæ nunc ad me delegare vis, ea ſemper in te eximia, & præſtantia fuerunt. Tum Catulus, Ego verò, inquit, in vobis hoc maximè admirari ſoleo, quòd cùm inter vos in dicendo diſſimillimi ſitis, ita tamen vterque veſtrûm dicat, vt ei nihil neque à natura denegatum, neque à doctrina non delatum eſſe videatur. Quare, Craſſe, neque tu tua ſuauitate nos priuabis, vt, ſi quid ab Antonio aut prætermiſſum, aut relictum ſit, non explices: neque te, Antoni, ſi quid non dixeris, exiſtimabimus nõ potuiſſe potius, quàm à Craſſo dici maluiſſe. Hic Craſſus,

Quin tu, inquit, Antoni, omittis iſta, quæ propoſuiſti, quæ nemo horũ deſiderat: quibus ex locis ea, quæ dicenda ſunt in cauſis, reperiantur? Quæ quanquam abs te nouo quodã modo præclaréque dicuntur; ſunt tamen & re faciliora, & præceptis peruagata: illa deprome nobis, vnde afferas, quæ ſæpiſſimè tractas, ſempérque diuinitùs. Depromam equidem, inquit Antonius: & quò faciliús id à te exigam, quod peto, nihil tibi à me poſtulanti recuſabo. Meæ totius orationis, & iſtius ipſius in dicendo facultatis, quam modò Craſſus in cælum verbis extulit, tres ſunt rationes, vt antè dixi: vna conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima lenitatem orationis, ſecunda acumen, tertia vim deſiderat. nam hoc neceſſe eſt, vt is, qui nobis cauſam adiudicaturus ſit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defenſionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed, quoniam illa pars, in qua rerum ipſarũ explicatio, ac defenſio poſita eſt, videtur omnem huius generis quaſi doctrinã continere; de ea primum loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim ſunt, quæ vſu iam tractata, & animo quaſi habere notata videamur. Ac tibi ſapienter monenti, L. Craſſe, libenter aſſentiemur, vt ſingularum cauſarum defenſiones, quas ſolent magiſtri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autem ea capita, vnde omnis ad omnem & cauſam, & orationem diſputatio ducitur. Neque enim, quoties verbum aliquod eſt ſcribendum nobis, toties eius verbi literæ ſunt cogitatione conquirendæ; nec quoties cauſa dicenda eſt, toties ad eius cauſæ ſepoſita argumenta reuolui nos oportet: ſed habere certos locos, qui, vt literæ ad verbum ſcribendum, ſic illi ad cauſam explicandam ſtatim occurrant. Sed hi loci ei demum oratori prodeſſe poſſunt, qui eſt verſatus in rebus, vel vſu, quem ætas denique affert; vel auditione, & cogitatione, quæ ſtudio, & diligentia præcurrit ætatem. Nam, ſi tu mihi quamuis eruditum hominem adduxeris, quamuis acrem, & acutum in cogitando, quamuis ad pronuntiandum expeditum, ſi erit idem in conſuetudine ciuitatis, in exemplis, in inſtitutis, in moribus, ac voluntatibus ciuium ſuorum hoſpes, non multùm ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. Subacto mihi inge-

hi ingenio opus eſt, vt agro non ſemel arato, ſed nouato, & iterato, quo meliores fœtus poſſit,& grandiores edere. Subactio autem eſt vſus, auditio, lectio, literæ. Ac primùm naturam cauſæ videat, quæ nunquam lateat: factúmne ſit, quæratur, an quale ſit, an quod nomen habeat: quo perſpecto, ſtatim occurrit naturali quadam prudentia, non his ſubductionibus, quas iſti docent, quid faciat cauſam, id eſt, quo ſublato, controuerſia ſtare non poſſit: deinde quid veniat in iudicium, quod iſti ſic iubent quærere: Interfecit Opimius Gracchum. quid facit cauſam? quòd Reipublicæ cauſa, cúm ex ſenatuſconſulto ad arma vocaſſet. hoc tolle, cauſa non erit. At idipſum negat contra leges licuiſſe Decius. Veniet igitur in iudicium, licuerítne ex s.c. ſeruandæ Reip. cauſa. Perſpicua ſunt hæc quidem, & in vulgari prudentia ſita; ſed illa quærenda, quæ ab accuſatore, & defenſore argumenta ad id, quòd in iudicium venit, ſpectantia debeant afferri. Atque hic illud videndum eſt, in quo ſummus eſt error iſtorum magiſtrorum, ad quos liberos noſtros mittimus: non quò hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, ſed tamen vt videatis, quàm ſit genus hoc eorum, qui ſibi eruditi videntur, hebes, atque impolitum. Conſtituunt enim in partiendis orationũ modis, duo genera cauſarum; vnum appellant, in quo ſine perſonis, atq; temporibus de vniuerſo genere quæratur; alterum, quod perſonis certis & temporibus definiatur: ignari omneis controuerſias ad vniuerſi generis vim, & naturam referri. Nam in ea ipſa cauſa de qua antè dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii perſona, nihil Decii. De ipſo enim vniuerſo genere infinita quæſtio eſt: num pœna videatur eſſe afficiendus, qui ciuem ex ſenatuſconſulto patriæ conſeruandæ cauſa interfecerit; cùm id per leges non liceret. Nulla denique eſt cauſa, in qua id, quod in iudicium venit, ex reorum perſonis, ac non generum ipſorum vniuerſa diſputatione quæratur. Quin etiam in iis ipſis, vbi de facto ambigitur; ceperítne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum, & defenſionis reuocentur oportet ad genus, & ad naturam vniuerſam; quòd ſumptuoſus, de luxuria; quòd alieni appetens, de auaritia; quòd ſeditioſus, de turbulentis, & malis ciuibus; quòd à multis arguitur, de genere teſtiũ: contráq;, quæ pro

reo dicentur, omnia neceſſariò à tempore, atque homine ad communeis rerum, & generum ſummas reuoluentur. Atq; hæc forſitan homini non omnia, quæ ſunt in natura rerum celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in iudicium tum, cùm de facto quæratur: ſed tamẽ criminum eſt multitudo, non defenſionum, aut locorum infinita. Quæ verò, cùm de facto non ambigitur, quæruntur qualia ſint; ea ſi ex reis numeres, & innumerabilia ſunt, & obſcura; ſi ex rebus, valde & modica, & illuſtria. Nam ſi Mancini cauſam in vno Mancino ponimus, quotieſcunque is, quem Paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties cauſa noua naſcetur. Sin illa controuerſia cauſam facit, videatúrne ei, quem Paterpatratus dediderit, ſi is non ſit receptus, poſtliminium eſſe; nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defenſionis Mancini nomen pertinet. Ac ſi quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quæſtionem eſt, & ea tamen ipſa oratio ad vniuerſi generis diſputationem referatur neceſſe eſt. Hæc ego non eò conſilio diſputo, vt homines eruditos redarguam: quanquam reprehendendi ſunt, qui in genere definiendo, iſtas cauſas deſcribunt in perſonis & in temporibus poſitas eſſe. Nam etſi incurrunt tempora, & perſonæ, tamen intelligendum eſt, non ex iis, ſed ex genere quæſtionis pendere cauſas. Sed hoc nihil ad me: nullum enim nobis certamen cum iſtis eſſe debet; tantùm ſatis eſt intelligi, ne hoc quidem eos conſecutos, quod in tanto otio etiam ſine hac forenſi exercitatione efficere potuerunt, vt genera rerum diſcernerẽt, eáque paulò ſubtilius explicarent. Verùm hoc (vt dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multò etiam magis ad vos, Cotta noſter, & Sulpiti: quo modo nunc ſe iſtorum artes habent, pertimeſcenda eſt multitudo cauſarum: eſt enim infinita. Si in perſonis ponitur, quot homines, tot cauſæ: ſin ad generum vniuerſas quæſtiones referuntur, ita modicæ, & paucæ ſunt, vt omneis eas diligentes, & memores, & ſobrii oratores percurſas animo, & propè decantatas habere debeant: niſi fortè exiſtimatis à Manio Curio cauſam didiciſſe L. Craſſum, & ea re multum attuliſſe, quamobrem, poſthumo non nato, Curium tamen hæredem Coponii eſſe oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad cauſæ vim, ac naturam

nomen

nomen Coponii, ac Curii pertinuit: in genere erat vniuerſo rei, negotiiq;, non in tempore, ac nominibus omnis quæſtio, cum ſcriptum ita ſit: Si mihi filius gignitur, iſque prius moritur, & cætera: tum vt mihi ille ſit hæres. Si natus filius non ſit, videatúrne is, qui filio mortuo, inſtitutus hæres ſit, hæres eſſe. Perpetui iuris, & vniuerſi generis quæſtio, non hominum nomina, ſed rationem dicẽdi, & argumentorum fonteis deſiderat. In quo etiam iſti nos iuriſconſulti impediunt, à diſcendóque deterrent. Video enim in Catonis, & Bruti libris nominatim ferè referri, quid alicui de iure viro, aut mulieri reſponderint: credo, vt putaremus in hominibus, non in re, conſultationis, aut dubitationis cauſam aliquam fuiſſe: vt, quòd homines eſſent innumerabiles, debilitati à iure cognoſcendo, voluntatem diſcendi ſimul cum ſpe perdiſcendi abiiceremus. Sed hæc Craſſus aliquando nobis expediet, & exponet deſcripta generatim. Eſt enim, ne fortè neſcias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, ſe ius ciuile, quod nunc diffuſum, & diſſipatum eſt, in certa genera coacturum, & ad artem facilè redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haud quaquam id eſt difficile Craſſo, qui, & quod diſci potuit de iure, didicit; & quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipſe afferet; vt quę ſint in iure, vel acutè deſcribere, vel ornatè illuſtrare poſſit. Ergo iſta, inquit Antonius, tum à Craſſo diſcemus, cùm ſe de turba, & à ſubſelliis in otium (vt cogitat) ſolitudinémque contulerit. Iam id quidem ſæpe, inquit Catulus, ex eo audiui, cum diceret, ſibi certum eſſe à iudiciis, cauſiſque diſcedere: ſed, vt ipſi ſoleo dicere, non licebit. Neque enim ipſe auxilium ſuum ſæpe à viris bonis fruſtra implorari patietur, neque id æquo animo feret ciuitas: quæ ſi voce L. Craſſi carebit, ornamento quodam ſeſe ſpoliatam putabit. Nam herclè, inquit Antonius, ſi hæc verè à Catulo dicta ſunt, tibi mecum in eodem eſt piſtrino, Craſſe, viuendum, & iſtam oſcitantem, & dormitantem ſapientiam Scæuolarum, & cæterorum beatorum otio concedamus. Arriſit hîc Craſſus leniter: &, Pertexe modò, inquit, Antoni, quod exorſus es: me tamen iſta oſcitans ſapientia, ſimul atque ad eam confugero, in libertatem vindicabit. Huius quidem loci, quem modò ſum exorſus, hic eſt finis, inquit Antonius, quoniam intelligitur, non in hominũ

innumerabilibus perſonis, neque in infinita temporum varietate, ſed in generum cauſis, atque naturis omnia ſita eſſe, quæ in dubium vocarentur: genera autem eſſe definita non ſolùm numero, ſed etiam paucitate: vt eam materiam orationis, quæ cuiuſque eſſet generis, ſtudioſi qui eſſent dicendi, omnibus locis deſcriptam, inſtructam, ornatámq; comprehenderent, rebus dico, & ſententiis. Eæ, vi ſua verba parient, quæ ſemper ſatis ornata mihi quidem videri ſolent, ſi eiuſmodi ſunt, vt ea res ipſa peperiſſe videatur. Ac ſi verum quæritis, quod mihi quidem videatur (nihil enim aliud affirmare poſſum, niſi ſententiam, & opinionem meam) hoc inſtrumentum cauſarum, & generum vniuerſorum in forum deferre debemus; neque, vt quæque res delata ad nos erit, tum denique ſcrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modò conſiderarint, ſtudio adhibito, & vſu pertractata eſſe poſſunt, ſed tamen animus referendus eſt ad ea capita, & ad illos, quos ſæpe iam appellaui locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. Atq; hoc totum eſt ſiue artis, ſiue animaduerſionis, ſiue conſuetudinis, noſſe regiones, intra quas venire debeas, vt perueſtiges, quod quæras. Vbi eum locum omnem cogitatione ſepſeris, ſi modò vſum rerũ percallueris, nihil te effugiet: atq; omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. Et ſic cùm ad inueniẽdum in dicendo hæc tria ſint, acumen, deinde ratio, quam licet (ſi volumus) appellemus artem, tertium diligentia; non poſſum equidem non ingenio primas concedere: ſed tamen ipſum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat. Diligentia inquam, cùm omnibus in rebus, tum in cauſis defendendis plurimũ valet. Hæc præcipuè colenda eſt nobis, hæc ſemper adhibẽda; hæc nihil eſt, quòd nõ aſſequatur. Cauſa vt penitus, quod initio dixi, nota ſit, diligentia eſt: vt aduerſarium attentè audiamus, atque vt eius non ſolùm ſententias, ſed etiam verba omnia excipiamus; vultus deniq; perſpiciamus omneis, qui ſenſus animi plerunq; indicant, diligentia eſt. Id tamen diſſimulanter facere, ne ſibi ille aliquid proficere videatur, prudentia eſt. Deinde vt in iis locis, quos proponam paulo poſt, peruoluatur animus, vt ſe penitus inſinuet in cauſam, vt ſit cura, & cogitatione intentus, diligentia eſt: vt his rebus

adhi-

adhibeat tanquam lumen aliquod, memoriam, vt vocem, vt vires, hæc magna ſunt. Inter ingenium quidem, & diligentiam perpaululum loci reliquum eſt arti. Ars demonſtrat tantùm, vbi quæras, atq́ue vbi ſit illud, quod ſtudeas inuenire: reliqua ſunt in cura, attẽtione animi, cogitatione, vigilãtia, aſſiduitate, labore; complectar vno verbo, quo ſæpe iam vſi ſumus, diligentia: qua vna virtute omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia videmus vt abundent philoſophi, qui, vt opinor (ſed tu hæc, Catule, melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus, quæcunq; res propoſita eſt, ſuſcipiũt, de qua copiosè, & abundãter loquantur. Tum Catulus, Eſt inquit, vt dicis, Antoni, vt plerique philoſophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratũ tamẽ, quid de quaq; re dicant. Sed Ariſtoteles, is, quem maximè ego admiror, propoſuit quoſdam locos, ex quibus omnis argumentatio non modo ad philoſophorum diſputationẽ, ſed etiam ad hanc, qua in cauſis vtimur, inueniretur: à quo quidem homine iandudum, Antoni, non aberrat oratio tua: ſiuè tu ſimilitudine illius diuini ingenii in eadem incurris veſtigia, ſiue etiam illa ipſa legiſti, atq; didiciſti: quod quidem mihi magis veriſimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dediſſe rebus video, quàm putaram. Tum ille, Verùm, inquit, ex me audies, Catule. Semper ego exiſtimaui iucũdiorem, & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quamminimam artificii alicuius, deinde nullam Græcarum rerum ſignificationem daret. Atque ego idem exiſtimaui pecudis eſſe, nõ hominis, cùm tantas res Græci ſuſciperent, profiterentur, agerent, ſeſéque & videndi res obſcuriſſimas, & bene viuendi, & copiosè dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admouere aurem: &, ſi palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciues autoritatem tuam, ſubauſcultando tamen excipere voces eorũ, & procul, quid narrarent, attendere. Itáque feci, Catule, & iſtorum omniũ ſummatim cauſas, & genera ipſa guſtaui. Valde hercule, inquit Catulus, timidè, tanquã nauem ad aliquem libidinis ſcopulum, ſic tuam mẽtem ad philoſophiam appuliſti, quam hæc ciuitas aſpernata nunquam eſt. Nam & referta quondam Italia Pythagoreorũ fuit tum, cùm erat in hac gente Magna illa Græcia:

ex quo etiam quidam Numam Pompilium illum regem noſtrum fuiſſe Pythagoreum ferunt, qui annis permultis antè fuit, quàm ipſe Pythagoras: quo etiam maior vir habendus eſt, cùm illam ſapientiam conſtituendæ ciuitatis duobus propè ſeculis antè cognouit, quàm eam Græci natam eſſe ſenſerunt. Et certè non tulit vllos hæc ciuitas aut gloria clariores, aut autoritate grauiores, aut humanitate politiores P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui ſecum eruditiſſimos homines ex Græcia palàm ſemper habuerunt. Atque ego ex iſtis ſæpe audiui, cùm dicerent, pergratum Athenienſeis & ſibi feciſſe, & multis principibus ciuitatis, quòd, cùm ad ſenatum legatos de ſuis maximis rebus mitterent, treis illius ætatis nobiliſſimos philoſophos miſiſſent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem: itaque eos, dum Romæ eſſent, & à ſe & ab aliis frequenter auditos: quos tu cùm haberes autores, Antoni, miror cur philoſophiæ, ſicut Zethus ille Pacuuianus, propè bellum indixeris. Minimè, inquit Antonius: ac ſic decreui, philoſophari potius, vt Neoptolemus apud Ennium, paucis: nam omnino, haud placet. Sed tamen hæc eſt mea ſententia, quam videbar expoſuiſſe: Ego iſta ſtudia non improbo, moderata modò ſint. Opinionem iſtorum ſtudiorum, & ſuſpicionem artificii apud eos, qui res iudicent, oratori aduerſariam eſſe arbitror. Imminuit enim & oratoris autoritatem, & orationis fidem. Sed, vt eò reuocetur, vnde huc declinauit oratio, ex tribus iſtis clariſſimis philoſophis, quos Romam veniſſe dixiſti, vidéſne Diogenem fuiſſe, qui diceret artem ſe tradere bene diſſerendi, & vera, ac falſa diiudicandi, quam verbo Græco διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, ſi modo eſt hæc ars, nullum eſt præceptum, quo modo verum inueniatur, ſed tantùm eſt, quo modo iudicetur. Nam & omne, quod eloquimur, ſic vt id aut eſſe dicamus, aut non eſſe: & ſi ſimpliciter dictum ſit, ſuſcipiunt dialectici, vt iudicent, verúmne ſit, an falſum; & ſi coniunctè ſit elatum, & adiuncta ſint alia, iudicent recténe adiuncta ſint, & veráne ſumma ſit vniuſcuiuſque rationis: & ad extremum ipſi ſe compungunt ſuis acuminibus, & multa quærendo reperiunt, non modò ea, quæ iam non poſſint ipſi diſſoluere, ſed etiam quibus antè exorſa, & potius detexta, propè retexantur. Hic nos igitur Stoicus iſte nihil

adiuuat,

adiuuat, quoniam, quemadmodum inueniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit, quòd & multa reperit, quæ neget vllo modo poſſe diſſolui: & genus ſermonis affert non liquidum, non fuſum, ac profluens, ſed exile, aridũ, conciſum, ac minutum: quod ſiquid probabit, ita probabit, vt oratori tamen aptum non eſſe fateatur. Hæc enim noſtra oratio multitudinis eſt auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non aurificis ſtatera, ſed quadam populari trutina examinantur. Quare iſtam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimium eſt, in iudicandis nimium loquax. Critolaum iſtum, quem ſimul cum Diogene veniſſe commemoras, puto plus huic ſtudio noſtro prodeſſe potuiſſe: erat enim ab iſto Ariſtotele, à cuius inuentis tibi ego videor non longè aberrare. Atque inter hunc Ariſtotelem, cuius & illum legi librum, in quo expoſuit dicendi arteis omnium ſuperiorum; & illos, in quibus ipſe ſua quædam de eadem arte dixit, & hos germanos huius artis magiſtros, hoc mihi viſum eſt intereſſe; quòd ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim, naturámque viderat, hæc quoque aſpexit, quæ ad dicendi artem, quam ille deſpiciebat, pertinebant: illi autem, qui hoc ſolùm colendum ducebant, laborarunt in hac vna ratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, ſed vſu in hoc vno genere, ſtudioq; maiore. Carneadis verò vis incredibilis illa dicendi, & varietas perquã eſſet optanda nobis, qui nullam vnquam in illis ſuis diſputationibus rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnauit, quam non euerterit. Sed hoc maius eſt quiddam, quàm ab iis, qui hæc tradunt, & docent, poſtulandum ſit. Ego autem, ſi quem nunc planè rudem inſtitui ad dicendum velim, his potius tradam aſſiduis vno opere eandem incudem diem, noctémque tundentibus, qui omneis tenuiſſimas particulas, atque omnia minima manſa, vt nutrices infantibus pueris, in os inſerant. Sin ſit is, qui & doctrina mihi liberaliter inſtitutus, & aliquo iam imbutus vſu, & ſatis acri ingenio eſſe videatur; illuc eum rapiam, vbi non ſecluſa aliqua aquula teneatur, ſed vnde vniuerſum flumen erumpat, qui illi ſedes, & tanquam domicilia omnium argumentorũ cõmonſtret, & ea breuiter illuſtret, verbíſque definiat. Quid

enim eſt, in quo hæreat qui viderit omne, quod ſumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex ſua ſumi vi, atque natura, aut aſſumi foris? Ex ſua vi, cùm aut res, quæ ſit tota quæratur, aut pars eius, aut vocabulũ, quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat. Extrinſecus autem, cum ea, quæ ſunt foris, neque inhærent in rei natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione vniuerſa vis explicanda eſt, ſic; Si maieſtas eſt amplitudo, ac dignitas ciuitatis, is eam minuit, qui exercitum hoſtib. pop. Rom. tradidit, non, qui eum, qui id feciſſet, pop. Rom. poteſtati tradidit. Sin pars, partitione, hoc modo; Aut ſenatui parendum de ſalute Reipub. fuit, aut aliud conſilium inſtituendum, aut ſua ſponte faciendum. Aliud conſilium, ſuperbum; ſuum, arrogans; vtendum igitur fuit conſilio ſenatus. Sin ex vocabulo, vt Carbo; Si conſul eſt, qui conſulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat, plures ſunt argumentorum ſedes, ac loci. nam & coniuncta quærimus, & genera, & parteis generibus ſubiectas, & ſimilitudines, & diſſimilitudines, & contraria, & conſequentia, & conſentanea, & quaſi præcurrentia, & repugnãtia: & cauſas rerum veſtigabimus: & ea, quæ ex cauſis orta ſunt, & maiora, paria, minorá quæremus. Ex coniunctis ſic argumenta ducuntur: Si pietati ſumma tribuenda laus eſt, debetis moueri, cùm Quintum Metellum tam piè lugere videatis. Ex genere autem; Si magiſtratus in populi Romani poteſtate eſſe debent, quid Norbanum accuſas, cuius tribunatus voluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem ea, quæ eſt ſubiecta generi; Si omnes, qui Reip. conſulunt, chari nobis eſſe debent: certè in primis imperatores, quorum conſiliis, virtute, periculis, retinemus & noſtram ſalutem, & imperii dignitatem. Ex ſimilitudine autem; Si feræ partus ſuos diligunt, qua nos in liberos noſtros indulgentia eſſe debemus? At ex diſſimilitudine; Si barbarorum eſt, in diem viuere; noſtra conſilia ſempiternum tempus ſpectare debent. Atque vtroque in genere & ſimilitudinis, & diſſimilitudinis, exempla ſunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, & fictæ narrationes ſæpe ponendæ. Iam ex contrario; Si Gracchus nefariè, præclarè Opimius. Ex conſequentibus; Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus eius cum gladio cruẽto cõprehen-

ſus

ſus es in illo ipſo loco, & nemo præter te ibi viſus eſt, & cauſa nemini, & tu ſemper audax; quid eſt, quod de facinore dubitare poſſimus? Ex conſentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, vt olim Craſſus adoleſcens; Non ſi Opimiũ defendiſti, Carbo, idcirco te iſti bonum ciuem putabunt: ſimulaſſe te, & aliud quid quæſiſſe, perſpicuum eſt; quòd Ti. Gracchi mortem ſæpe in concionibus deploraſti; quod P. Africani necis ſocius fuiſti, quòd eam legẽ in tribunatu tuliſti; quòd ſemper à bonis diſſenſiſti. Ex cauſis autem rerum ſic; Auaritiam ſi tollere vultis, mater eius eſt tollenda luxuries. Ex iis aũt, quæ ſunt orta de cauſis; Si ærarii copiis & ad belli adiumẽta, & ad ornamẽta pacis vtimur; vectigalib. ſeruiamus. Maiora aũt & minora, & paria cõparabimus ſic. Ex maiore: Si bona exiſtimatio diuitiis p̃ſtat, & pecunia tãtopere expetitur, quãto gloria magis eſt expetẽda? Ex minore ſic:

—hic, paruæ conſuetudinis
Cauſa, huius mortem fert tam familiariter:
Quid ſi ipſe amaſſet? quid mihi hic faciet patri? Ex pari ſic: Eſt eiuſdem, & eripere contra Rempub. & largiri pecunias. Foris autem aſſumuntur ea, quæ non ſua vi, ſed extranea ſubleuantur, vt hæc; Hoc verum eſt: dixit enim Q. Luctatius. Hoc falſum eſt: habita enim quæſtio eſt. Hoc ſequi neceſſe eſt: recito enim tabulas. de quo genere toto paulò antè dixi. Hæc, vt breuiſſimè dici potuerunt, ita à me dicta ſunt. Vt enim ſi aurum cui, quod eſſet multifariam defoſſum, commonſtrare vellem, ſatis eſſe deberet, ſi ſigna, & notas oſtenderem locorum, quibus cognitis, ille ſibi ipſe foderet, & id, quod vellet, paruo labore, nullo errore inueniret; ſic has ego argumentorum noui notas, quæ illa mihi quærenti demonſtrant, vbi ſint: reliqua cura, & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuiq; cauſarum generi maximè conueniat, non eſt artis exquiſitè præſcribere, ſed eſt mediocris ingenii iudicare. Neq; enim nunc id agimus, vt artem aliquam dicendi explicemus, ſed vt doctiſſimis hominibus vſus noſtri quaſi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente, & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum poſita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere poſſit, non modo in forenſibus diſceptationibus, ſed omnino in vllo genere dicendi. Si verò aſſequetur vt

talis videatur, qualem ſe videri velit; & animos eorum ita afficiat, apud quos aget, vt eos quocunque velit vel trahere, vel rapere poſſit; nihil profectò præterea ad dicendũ requiret. Iam illud videmus, nequaquam ſatis eſſe reperire quid dicas, niſi id inuentum tractare poſſis. Tractatio autem varia eſſe debet, ne aut cognoſcat artem, qui audiat, aut defatigetur ſimilitudinis ſatietate. Proponi oportet quid afferas, & id quare ita ſit oſtendere: & ex iiſdem illis locis interdum concludere, relinquere aliàs, alióque tranſire; ſæpe non proponere, ac ratione ipſa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: ſi cui quid ſimile dicas, prius vt ſimile confirmes, deinde quod agitur, adiungas: puncta argumentorum plerumque vt occulas, ne quis ea numerare poſſit, vt re diſtinguantur, verbis confuſa eſſe videantur. Hæc vt & properans, & apud doctos, & ſemidoctus ipſe percurro, vt aliquandò ad illa maiora veniamus. Nihil eſt enim in dicendo, Catule, maius, quàm vt faueat oratori is, qui audiet, vtque ipſe ſic moueatur, vt impetu quodam animi, & perturbatione magis, quàm iudicio aut conſilio regatur. Plura enim multò homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut ſpe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis; quàm veritate, aut præſcripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicii formula, aut legibus. Quare niſi quid vobis aliud placet, ad illa pergam? Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deeſſe videtur iis rebus, Antoni, quas expoſuiſti, quod ſit tibi antè explicandum, quàm illuc proficiſcare, quò te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, & quæ diſpoſitio argumentorum, in qua tu mihi ſemper Deus videri ſoles. Vide quàm ſim in iſto genere, inquit, Catule, Deus, non mehercule mihi, niſi admonito, veniſſet in mentem: vt poſſis exiſtimare, me in ea, in quibus nonnunquàm aliquid efficere videor, vſu ſolere in dicendo, vel caſu potius incurrere. Ac res quidem iſta, quam ego, quia non noram, ſic tanquam ignotum hominem præteribam, tantum poteſt in dicendo, vt ad vincendum nulla plus poſſit. Sed tamen mihi videris ante tempus à me rationem ordinis, & diſponendarum rerum requiſiſſe. Nam ſi ego omnem vim oratoris in argumentis, & in re ipſa per ſe comprobanda po-

tuiſſem,

ſuiſſem, tempus eſſet iam de ordine argumentorum, & de collocatione aliquid dicere: ſed, cùm tria ſint à me propoſita, de vno dictum, cùm de duobus reliquis dixero, tũ erit denique de diſponenda tota oratione quærendum. Valet igitur multum ad vincendum, probari mores, inſtituta & facta, & vitam, & eorum, qui agent cauſas, & eorum, pro quibus; & item improbari aduerſariorum; animóſque eorum, apud quos agitur, conciliari quàm maximè ad beneuolentiam, cùm erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, reb' geſtis, exiſtimatione vitæ: quæ facilius ornari poſſunt, ſi modò ſunt, quàm fingi, ſi nulla ſunt. Sed hæc adiuuant in oratore, lenitas vocis, vultus, pudoris ſignificatio, verborũ comitas: ſiquid perſequare acrius, vt inuitus, & coactus facere videare: facilitatis, liberalitatis, manſuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non auidi, ſigna proferri, perutile eſt: eáque omnia, quæ proborum, demiſſorum, non acrium, non pertinacium, non litigioſorum, non acerborũ ſunt, valde beneuolentiam conciliant, abalienántque ab iis, in quibus hæc non ſunt. Itaque eadem ſunt in aduerſarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in iis cauſis excellet, in quibus minus poteſt inflammari animus iudicis acri, & vehementi quadam incitatione. Non enim ſemper fortis oratio quæritur, ſed ſæpe placida, ſummiſſa, lenis, quæ maximè cõmendat reos. Reos autẽ appello, non eos modò qui arguuntur, ſed omneis, quorum de re diſceptatur: ſic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, iuſtos, integros, religioſos, timidos, perferenteis iniuriarum, mirum quiddam valet: & hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in perorando tantam habet vim, ſi eſt ſuauiter, & cum ſenſu tractatum, vt ſæpe plus quàm cauſa valeat. Tantum autem efficitur ſenſu quodam, ac ratione dicendi, vt quaſi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam ſententiarum, & genere verborum, adhibita etiam actione leni, facilitatéque ſignificandi; efficitur, vt probi, vt bene morati, vt boni viri eſſe videantur. Huic autem eſt illa diſpar adiuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere menteis iudicum permouet, impellítque, vt aut oderint, aut diligant, aut inuideant, aut ſaluum ve-

ſint, aut metuant, aut ſpernant, aut cupiant, aut abhorreāt, aut lætentur, aut mœreant, aut miſereantur, aut punire velint, aut ad eos motus adducantur, ſiqui finitimi ſunt, & propinqui his, ac talibus animi perturbationibus. Atque illud optandum eſt oratori, vt aliquam permotionem animorum ſua ſponte ipſi afferant ad cauſam iudices, ad id, quod vtilitas oratoris feret accommodatā. facilius eſt enim currentem (vt aiunt) incitare, quàm commouere languentem. Sin id aut non erit, aut erit obſcurius, ſicut medico diligēti, prius quàm conetur ægro adhibere medicinam, nō ſolùm morbus eius cui mederi volet, ſed etiā conſuetudo valentis, & natura corporis cognoſcenda eſt: ſic equidem cùm aggredior ancipitem cauſam, & grauem ad animos iudicū pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaq; verſor, vt odorer quàm ſagaciſſimè poſſim, quid ſentiant, quid exiſtiment, quid expectent, quid velint, quò deduci oratione facillimè poſſe videantur. Si ſe dant, &, vt antè dixi, ſua ſponte, quò impellimus, inclinant, atque propendent, accipio quod datur, & ad id, vnde aliquis flatus oſtenditur, vela do. Sin eſt integer, quietusque iudex, plus eſt operis: ſunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adiuuante natura. Sed tantā vim habet illa, quæ rectè à bono poeta dicta eſt flexanima, atque omnium regina rerum, oratio, vt non modò inclinātem erigere, aut ſtantem inclinare, ſed etiam aduerſantem, & repugnantem, vt imperator bonus, ac fortis, capere poſſit. Hæc ſunt illa, quæ me ludens Craſſus modò flagitabat, quæ à me diuinitus tractari ſolere diceret, & in cauſa M. Aquilii, Caiſque Norbani, nonnulliſque aliis quaſi præclarè acta laudaret: quæ mehercule ego, Craſſe, cùm à te tractātur in cauſis, horrere ſoleo; tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor oculis, vultu, geſtu, digito denique iſto tuo ſignificari ſolet: tantum eſt flumen grauiſſimorum, optimorúmque verborum; tam integræ ſententiæ, tam veræ, tam nouæ, tam ſine pigmentis, fucoque puerili; vt mihi non ſolùm tu incendere iudicem, ſed ipſe ardere videaris. Neque fieri poteſt, vt doleat is, qui audit, vt oderit, vt inuideat, vt pertimeſcat aliquid, vt ad fletum, miſericordiámque deducatur, niſi omnes ii motus, quos orator adhibere volet iudici, in ipſo oratore impreſſi eſſe, atq; inuſti videbuntur. Quòd

ſi fictus

ſi fictus aliquis dolor ſuſcipiendus eſſet, & ſi in eiuſmodi genere orationis nihil eſſet niſi falſum, atq; imitatione ſimulatum, maior ars aliqua forſitan eſſet requirenda: nunc ego quid tibi, Craſſe, quid cæteris accidat, neſcio: de me autem cauſa nulla eſt, cur apud homines prudentiſſimos, atq; amiciſſimos mentiar. Nõ mehercule vnquam apud iudices, aut dolorem, aut miſericordiam, aut inuidiam, aut odium excitare dicendo volui, quin ipſe in commouendis iudicibus iis ipſis ſenſibus, ad quos illos adducere vellem, permoueer. Neque enim facile eſt perficere, vt iraſcatur, cui tu velis, iudex, ſi tu ipſe id lentè ferre videare: neque, vt oderit eum, quem tu velis, niſi te ipſum flagrantem odio antè viderit: neque ad miſericordiam adducetur, niſi ei tu ſigna doloris tui verbis, ſententiis, voce, vultu, collacrymatione deniq; oſtẽderis. Vt enim nulla materies tam facilis ad exardeſcendum eſt, quæ, niſi admoto igni, ignem concipere poſſit; ſic nulla mens eſt tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ poſſit incendi, niſi inflãmatus ipſe ad eam, & ardens acceſſeris. Ac ne fortè hoc magnum, ac mirabile eſſe videatur, hominẽ toties iraſci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præſertim in rebus alienis, magna vis eſt earum ſententiarum, atque eorum locorum, quos agas, tractéſque dicendo, vt nihil opus ſit ſimulatione, & fallaciis. Ipſa enim natura orationis eius, quę ſuſcipitur ad aliorum animos permouendos, oratorem ipſum magis etiam, quàm quenquam eorum, qui audiũt, permouet. Et ne hoc in cauſis, in iudiciis, in amicorum periculis, in concurſu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur, cùm agitur non ſolùm ingenii noſtri exiſtimatio (nam id eſſet leuius, quanquam cùm profeſſus ſis, te id poſſe facere, quod pauci, ne id quidem negligendum eſt) ſed alia ſunt maiora multo, fides, officium, diligẽtia: quibus rebus adducti, etiam, cùm alieniſſimos defendimus, tamen eos alienos, ſi ipſi viri boni volumus haberi, exiſtimare non poſſumus. Sed, vt dixi, ne hoc in nobis mirum eſſe videatur, quid poteſt eſſe tam fictum, quàm verſus, quàm ſcena, quã fabulæ? tamen in hoc genere ſæpe ipſe vidi, cùm ex perſona mihi ardere oculi hominis hiſtrionis viderentur, ſpondalia illa dicentis,

Segregare abs te auſus, aut ſine illo Salamina ingredi?

Neque paternum aſpectum es veritus?

Nunquam illum *aſpectum* dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Vt idem, inflexa ad miſerabilem ſonum voce,

– quem, ætate exacta, indigem
Liberum laceraſti, orbaſti, extinxti; neque fratris necis,
Neque gnati eius parui, qui tibi in tutelam eſt traditus:

flens ac lugens dicere videbatur. Quæ ſi ille hiſtrio quotidie cùm ageret, tamen rectè agere ſine dolore non poterat: quid? Pacuuium putatis in ſcribendo leni animo, ac remiſſo fuiſſe? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audiui, poetã bonum neminem (id quod à Democrito, & Platone in ſcriptis relictum eſſe dicunt) ſine inflammatione animorũ exiſtere poſſe, & ſine quodam afflatu quaſi furoris. Quare nolite exiſtimare, me ipſum, qui non heroum veteres caſus, fictóſque luctus vellem imitari, atque adumbrare dicendo, neque actor eſſem alienæ perſonæ, ſed autor meæ, cùm mihi M. Aquilius in ciuitate retinẽdus eſſet, quæ in illa cauſa peroranda fecerim, ſine magno dolore feciſſe. Quem enim ego conſulem fuiſſe, imperatorem ornatum à ſenatu, ouantem in Capitolium aſcendiſſe meminiſſem, hunc cùm afflictum, debilitatũ, mœrentem, in ſummum diſcrimen adductum viderẽ, non prius ſum conatus miſericordiam aliis cõmouere, quàm miſericordia ſum ipſe captus. Senſi equidem tũ magnopere moueri iudices, cùm excitaui mœſtũ, ac ſordidatũ ſenẽ, & cùm iſta feci, quæ tu, Craſſe, laudas, non arte, de qua quid loquar neſcio, ſed motu magno animi, ac dolore, vt diſcinderẽ tunicã, vt cicatrices oſtenderem, cùm C. Marius mœrorem orationis meæ præſens, ac ſedens multũ lacrymis ſuis adiuuaret: cumq; ego illũ crebrò appellans, collegam ei ſuũ commẽdarem, atq; ipſum aduocatũ ad cõmunem imperatorum fortunam defendendam inuocarẽ: non fuit hæc ſine meis lacrymis, nõ ſine dolore magno miſeratio, omniúmq; Deorũ, & hominũ, & ciuium, & ſociorum imploratio. Quibus omnib. verbis, quæ à me tum ſunt habita, ſi dolor abfuiſſet meus, non modò non miſerabilis, ſed etiã irridẽda fuiſſet oratio mea. Quãobrẽ hoc vos doceo, Sulpiti, bonus ego videlicet, atq; eruditus magiſter, vt in dicẽdo iraſci, vt dolere, vt flere poſſitis: quanquã te quidẽ ꝗd hoc doceã,

qui

qui in accuſando ſodali, & quæſtore meo, tantum incendiũ non oratione ſolùm, ſed multo magis vi, & dolore, & ardore animi concitaras, vt ego, ad id reſtinguendum, vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in cauſa ſuperiora; vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam in Cæpionis graui, miſerabilíque caſu, in iudicium vocabas; deinde principem & ſenatus, & ciuitatis M. Æmilium lapide percuſſum eſſe conſtabat, vi pulſum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cùm intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, vt hæc tu adoleſcens pro Repub. queri ſumma cum dignitate exiſtimarere: ego homo Cenſorius vix ſatis honeſtè viderer ſeditioſum ciuẽ, & in hominis Conſularis calamitate crudelem, poſſe defendere. Erant optimi ciues iudices, bonorum virorum plenum forum, vix vt mihi tenuis quædam venia daretur excuſationis, quòd tum eum defenderem, qui mihi quæſtor fuiſſet. Hic quid ego dicam, me artem aliquam adhibuiſſe? quid fecerim narrabo, ſi placuerit: vos meam defenſionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium ſeditionũ genera, vitia, pericula collegi: eámq; orationem ex omni Reipub. noſtræ temporum varietate repetiui: concluſique ita, vt dicerem, etſi omnes moleſtæ ſemper ſeditiones fuiſſent, iuſtas tamen fuiſſe nonnullas, & propè neceſſarias. Tum illa, quæ mòdò Craſſus commemorabat, egi; neque reges ex hac ciuitate exigi; neque tribunos pleb. creari, neque plebiſcitis toties conſularem poteſtatem minui, neque prouocationem patronam illam ciuitatis, ac vindicem libertatis pop. Rom. dari ſine nobilium diſſenſione potuiſſe: ac ſi illæ ſeditiones ſaluti huic ciuitati fuiſſent, non continuò; ſi quis motus populi factus eſſet, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali eſſe ponendum. Quòd ſi vnquam pop. Rom. conceſſum eſſet, vt iure cõcitatus videretur, id quod docebam ſæpe eſſe conceſſum; nullam illâ cauſam iuſtiorem fuiſſe. Tum omnem orationem traduxi, & conuerti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. Sic & eorum dolorẽ, qui lugebant ſuos, oratione refricabam; & animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices cauſa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, à quo erant ipſi propter iudicia abalienati, renouabam, atque reuocabam. Quod vbi ſenſi me in poſ-

ſeſſione iudicii, ac defenſionis meæ conſtitiſſe; quòd & populi beneuolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum ſeditionis coniunctione defenderam, & iudicum animos totos vel calamitate ciuitatis, vel luctu, ac deſiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem, ad cauſam noſtram conuerterã; tunc admiſcere huic generi orationis vehemẽti, atq; atroci genus illud alterum, de quo antè diſputaui, lenitatis, & manſuetudinis, cœpi, me pro meo ſodali, qui mihi in liberûm loco more maiorũ eſſe deberet, & pro mea omni fama propè, fortunísque decernere: nihil mihi ad exiſtimationẽ turpius, nihil ad dolorẽ acerbius accidere poſſe, quàm ſi is, qui ſæpe alieniſſimis à me, ſed meis tamen ciuibus ſaluti exiſtimarer fuiſſe, ſodali meo auxilium ferre non poſſem. Petebam à iudicibus, vt illud ætati meæ, vt honoribus, vt rebus geſtis, ſi iuſto, ſi pio dolore me eſſe affectum viderent, concederẽt; præſertim, ſi in aliis cauſis intellexiſſent omnia me ſemper pro amicorum periculis, nihil vnquã pro me ipſo deprecatum. Sic in illa omni defenſione, atq; cauſa, quod eſſe in arte poſitum videbatur, vt de lege Apuleia dicerem, vt quid eſſet, minuere maieſtatem explicarem, perquam breuiter perſtrinxi, atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minimè præceptis artiũ ſunt perpolitæ, omnis eſt à me illa cauſa tractata, vt & acerrimus in Cæpionis inuidia renouanda, & in meis moribus erga meos neceſſarios declarandis, manſuetiſſimus viderer. Ita magis affectis animis iudicũ, quàm doctis, tua, Sulpiti, eſt à nobis tum accuſatio victa. Hîc Sulpitius, Vere hercule, inquit, Antoni, iſta cõmemoras: nam ego nihil vnquam vidi, quod tam è manibus elaberetur, quàm mihi tum eſt elapſa illa cauſa. Cùm enim, quemadmodum, dixiſti, tibi ego non iudicium, ſed incendiũ tradidiſſem, quod tuum principium Dii immortales, fuit? qui timor? quę dubitatio? quanta hæſitatio, tractúſq; verborum? Vt tu illud initio, quod tibi vnum ad ignoſcendum homines dabãt, tenuiſti, te pro homine perneceſſario, quæſtore tuo, dicere? quam tibi primum muniſti ad te audiendum viam? Ecce autem, cùm te nihil aliud profeciſſe arbitrarer, niſi vt homines tibi, ciuem improbum defendenti, ignoſcẽdum propter neceſſitudinem arbitrarentur, ſerpere occultè

cœpiſti,

cœpiſti, nihildum aliis ſuſpicantibus, me verò iam pertimeſcente, vt illam non Norbani ſeditionẽ, ſed illam pop. Rom. iracundiã, neq; eam iniuſtam, ſed meritã, ac debitam fuiſſe defenderes. Deinde qui locus abs te prætermiſſus in Cæpionem? vt tu illa omnia odio, inuidia, miſericordia miſcuiſti? Neque hæc ſolùm in defenſione, ſed etiam in Scauro, cæteriſq; meis teſtibus, quorũ tu teſtimonia non refellendo, ſed ad eundem impetum populi confugiendo, refutaſti. Quæ cùm abs te modò commemorarentur, equidem nulla præcepta deſiderabam. Iſtam enim ipſam demonſtrationẽ defenſionum tuarum, abs te ipſo commemoratam, doctrinam eſſe non mediocrẽ puto. Atqui, ſi ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos ſequi in dicendo, quæq; maximè ſpectare ſolemus: docuit enim iam nos longa vita, vſúsque rerum maximarum, vt quibus rebus animi hominum mouerentur, teneremus. Equidem primùm conſiderare ſoleo, poſtulétne cauſa: nam neq; paruis in rebus adhibendæ ſunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, vt nihil ad eorum menteis oratione flectendas proficere poſſimus; ne aut irriſione, aut odio digni putemur, ſi aut tragœdias agamus in nugis, aut conuellere adoriamur ea, quæ non poſſint commoueri. Nam, quoniam hæc ferè maximè ſunt in iudicum animis, aut quicunq; illi erunt, apud quos agemus oratione molienda, amor, odium, iracundia, inuidia, miſericordia, ſpes, lætitia, timor, moleſtia: ſentimus amorẽ conciliari, ſi id velle videare, quod ſit vtile ipſis, apud quos agas, defendere: ſi aut pro bonis viris, aut certè pro iis, qui illis boni, atque vtiles ſint, laborare: nanq; hæc res amorẽ magis conciliat, illa virtutis defenſio charitatẽ: plúſq; proficit, ſi proponitur ſpes vtilitatis futuræ, quã præteriti beneficii cõmemoratio. Enitendum eſt, vt oſtendas, in ea re, quam defendas, aut dignitatem ineſſe, aut vtilitatem: eúmq; cui concilies hunc amorem, ſignifices nihil ad vtilitatem ſuam retuliſſe, ac nihil omnino feciſſe cauſa ſua. Inuidetur enim commodis hominũ ipſorum: ſtudiis autẽ eorum cæteris commodandi fauetur. Videndúmq; hoc loco eſt, ne, quos ob benefacta diligi volemus, eorũ laudem, atq; gloriam, cui maximè inuideri ſolet, nimis efferre videamur. Atque iiſdem his ex locis & odium in alios ſtruere diſcemus, & à nobis, ac noſtris di-

innumerabilibus perſonis, neque in infinita temporum varietate, ſed in generum cauſis, atque naturis omnia ſita eſſe, quæ in dubium vocarentur: genera autem eſſe definita non ſolùm numero, ſed etiam paucitate: vt eam materiam orationis, quæ cuiuſque eſſet generis, ſtudioſi qui eſſent dicendi, omnibus locis deſcriptam, inſtructam, ornatámq; comprehenderent, rebus dico, & ſententiis. Eæ, vi ſua verba parient, quæ ſemper ſatis ornata mihi quidem videri ſolent, ſi eiuſmodi ſunt, vt ea res ipſa peperiſſe videatur. Ac ſi verum quæritis, quod mihi quidem videatur (nihil enim aliud affirmare poſſum, niſi ſententiam, & opinionem meam) hoc inſtrumentum cauſarum, & generum vniuerſorum in forum deferre debemus; neque, vt quæque res delata ad nos erit, tum denique ſcrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modò conſiderarint, ſtudio adhibito, & vſu pertractata eſſe poſſunt, ſed tamen animus referendus eſt ad ea capita, & ad illos, quos ſæpe iam appellaui locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. Atq; hoc totum eſt ſiue artis, ſiue animaduerſionis, ſiue conſuetudinis, noſſe regiones, intra quas venire debeas, vt perueſtiges, quod quæras. Vbi eum locum omnem cogitatione ſepſeris, ſi modò vſum rerũ percallueris, nihil te effugiet: atq; omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. Et ſic cùm ad inueniẽdum in dicendo hæc tria ſint, acumen, deinde ratio, quam licet (ſi volumus) appellemus artem, tertium diligentia; non poſſum equidem non ingenio primas concedere: ſed tamen ipſum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat. Diligentia inquam, cùm omnibus in rebus, tum in cauſis defendendis plurimũ valet. Hæc præcipuè colenda eſt nobis, hæc ſemper adhibẽda; hæc nihil eſt, quòd nõ aſſequatur. Cauſa vt penitus, quod initio dixi, nota ſit, diligentia eſt: vt aduerſarium attentè audiamus, atque vt eius non ſolùm ſententias, ſed etiam verba omnia excipiamus; vultus deniq; perſpiciamus omneis, qui ſenſus animi plerunq; indicant, diligentia eſt. Id tamen diſſimulanter facere, ne ſibi ille aliquid proficere videatur, prudentia eſt. Deinde vt in iis locis, quos proponam paulo poſt, peruoluatur animus, vt ſe penitus inſinuet in cauſam, vt ſit cura, & cogitatione intentus, diligentia eſt: vt his rebus

adhi-

adhibeat tanquam lumen aliquod, memoriam, vt vocem, vt vires, hæc magna ſunt. Inter ingenium quidem, & diligentiam perpaululum loci reliquum eſt arti. Ars demonſtrat tantùm, vbi quæras, atque vbi ſit illud, quod ſtudeas inuenire: reliqua ſunt in cura, attẽtione animi, cogitatione, vigilãtia, aſſiduitate, labore; complectar vno verbo, quo ſæpe iam vſi ſumus, diligentia: qua vna virtute omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia videmus vt abundent philoſophi, qui, vt opinor (ſed tu hæc, Catule, melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus, quæcunq; res propoſita eſt, ſuſcipiũt, de qua copioſè, & abundãter loquantur. Tum Catulus, Eſt inquit, vt dicis, Antoni, vt plerique philoſophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratũ tamẽ, quid de quaq; re dicant. Sed Ariſtoteles, is, quem maximè ego admiror, propoſuit quoſdam locos, ex quibus omnis argumentatio non modo ad philoſophorum diſputationẽ, ſed etiam ad hanc, qua in cauſis vtimur, inueniretur: à quo quidem homine iandudum, Antoni, non aberrat oratio tua: ſiuè tu ſimilitudine illius diuini ingenii in eadem incurris veſtigia, ſiue etiam illa ipſa legiſti, atq; didiciſti: quod quidem mihi magis veriſimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dediſſe rebus video, quàm putaram. Tum ille, Verùm, inquit, ex me audies, Catule. Semper ego exiſtimaui iucũdiorem, & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quamminimam artificii alicuius, deinde nullam Græcarum rerum ſignificationem daret. Atque ego idem exiſtimaui pecudis eſſe, nõ hominis, cùm tantas res Græci ſuſciperent, profiterentur, agerent, ſeſéque & videndi res obſcuriſſimas, & bene viuendi, & copioſè dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admouere aurem: &, ſi palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciues autoritatem tuam, ſubauſcultando tamen excipere voces eorũ, & procul, quid narrarent, attendere. Itáque feci, Catule, & iſtorum omniũ ſummatim cauſas, & genera ipſa guſtaui. Valde hercule, inquit Catulus, timidè, tanquã nauem ad aliquem libidinis ſcopulum, ſic tuam mẽtem ad philoſophiam appuliſti, quam hæc ciuitas aſpernata nunquam eſt. Nam & referta quondam Italia Pythagoreorũ fuit tum, cùm erat in hac gente Magna illa Græcia:

ex quo etiam quidam Numam Pompilium illum regem noſtrum fuiſſe Pythagoreum ferunt, qui annis permultis antè fuit, quàm ipſe Pythagoras: quo etiam maior vir habendus eſt, cùm illam ſapientiam conſtituendæ ciuitatis duobus propè ſeculis antè cognouit, quàm eam Græci natam eſſe ſenſerunt. Et certè non tulit vllos hæc ciuitas aut gloria clariores, aut autoritate grauiores, aut humanitate politiores P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui ſecum eruditiſſimos homines ex Græcia palàm ſemper habuerunt. Atque ego ex iſtis ſæpe audiui, cùm dicerent, pergratum Athenienſeis & ſibi feciſſe, & multis principibus ciuitatis, quòd, cùm ad ſenatum legatos de ſuis maximis rebus mitterent, treis illius ætatis nobiliſſimos philoſophos miſiſſent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem: itaque eos, dum Romæ eſſent, & à ſe & ab aliis frequenter auditos: quos tu cùm haberes autores, Antoni, miror cur philoſophiæ, ſicut Zethus ille Pacuuianus, propè bellum indixeris. Minimè, inquit Antonius: ac ſic decreui, philoſophari potius, vt Neoptolemus apud Ennium, paucis: nam omnino, haud placet. Sed tamen hæc eſt mea ſententia, quam videbar expoſuiſſe: Ego iſta ſtudia non improbo, moderata modò ſint. Opinionem iſtorum ſtudiorum, & ſuſpicionem artificii apud eos, qui res iudicent, oratori aduerſariam eſſe arbitror. Imminuit enim & oratoris autoritatem, & orationis fidem. Sed, vt eò reuocetur, vnde huc declinauit oratio, ex tribus iſtis clariſſimis philoſophis, quos Romam veniſſe dixiſti, vidéſne Diogenem fuiſſe, qui diceret artem ſe tradere bene diſſerendi, & vera, ac falſa diiudicandi, quam verbo Græco διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, ſi modo eſt hæc ars, nullum eſt præceptum, quo modo verum inueniatur, ſed tantum eſt, quo modo iudicetur. Nam & omne, quod eloquimur, ſic vt id aut eſſe dicamus, aut non eſſe: & ſi ſimpliciter dictum ſit, ſuſcipiunt dialectici, vt iudicent, verúmne ſit, an falſum: & ſi coniunctè ſit elatum, & adiuncta ſint alia, iudicent recténe adiuncta ſint, & veráne ſumma ſit vniuſcuiuſque rationis: & ad extremum ipſi ſe compungunt ſuis acuminibus, & multa quærendo reperiunt, non modò ea, quæ iam non poſſint ipſi diſſoluere, ſed etiam quibus antè exorſa, & potius detexta, propè retexantur. Hîc nos igitur Stoicus iſte nihil

adiuuat,

adiuuat, quoniam,quemadmodum inueniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit, quòd & multa reperit,quæ neget vllo modo poſſe diſſolui:& genus ſermonis affert non liquidum, non fuſum, ac profluens, ſed exile,aridũ, conciſum,ac minutum: quod ſiquid probabit, ita probabit, vt oratori tamen aptum non eſſe fateatur. Hæc enim noſtra oratio multitudinis eſt auribus accommodanda,ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non aurificis ſtatera, ſed quadam populari trutina examinantur. Quare iſtam artem totam dimittamus,quæ in excogitandis argumentis muta nimium eſt, in iudicandis nimium loquax. Critolaum iſtum, quem ſimul cum Diogene veniſſe commemoras, puto plus huic ſtudio noſtro prodeſſe potuiſſe: erat enim ab iſto Ariſtotele, à cuius inuentis tibi ego videor non longè aberrare. Atque inter hunc Ariſtotelem, cuius & illum legi librum, in quo expoſuit dicendi arteis omnium ſuperiorum; & illos, in quibus ipſe ſua quædam de eadem arte dixit, & hos germanos huius artis magiſtros, hoc mihi viſum eſt intereſſe; quòd ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim, naturámque viderat, hæc quoque aſpexit, quæ ad dicendi artem, quam ille deſpiciebat, pertinebant: illi autem,qui hoc ſolùm colendum ducebant, laborarunt in hac vna ratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, ſed vſu in hoc vno genere, ſtudióq; maiore. Carneadis verò vis incredibilis illa dicendi, & varietas perquã eſſet optanda nobis, qui nullam vnquam in illis ſuis diſputationibus rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnauit, quam non euerterit. Sed hoc maius eſt quiddam,quàm ab iis,qui hæc tradunt, & docent, poſtulandum ſit. Ego autem,ſi quem nunc planè rudem inſtitui ad dicendum velim,his potius tradam aſſiduis vno opere eandem incudem diem, noctémque tundentibus,qui omneis tenuiſſimas particulas,atque omnia minima manſa, vt nutrices infantibus pueris,in os inſerant. Sin ſit is, qui & doctrina mihi liberaliter inſtitutus,& aliquo iam imbutus vſu,& ſatis acri ingenio eſſe videatur; illuc eum rapiam, vbi non ſecluſa aliqua aquula teneatur, ſed vnde vniuerſum flumen erumpat, qui illi ſedes,& tanquam domicilia omnium argumentorũ cõmonſtret, & ea breuiter illuſtret, verbíſque definiat. Quid

enim eſt, in quo hæreat qui viderit omne, quod ſumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex ſua ſumi vi, atque natura, aut aſſumi foris? Ex ſua vi, cùm aut res, quæ ſit tota quæratur, aut pars eius, aut vocabulũ, quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat. Extrinſecus autem, cum ea, quæ ſunt foris, neque inhærent in rei natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione vniuerſa vis explicanda eſt, ſic; Si maieſtas eſt amplitudo, ac dignitas ciuitatis, is eam minuit, qui exercitum hoſtib. pop. Rom. tradidit, non, qui eum, qui id feciſſet, pop. Rom. poteſtati tradidit. Sin pars, partitione, hoc modo; Aut ſenatui parendum de ſalute Reipub. fuit, aut aliud conſilium inſtituendum, aut ſua ſponte faciendum. Aliud conſilium, ſuperbum; ſuum, arrogans; vtendum igitur fuit conſilio ſenatus. Sin ex vocabulo, vt Carbo; Si conſul eſt, qui conſulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat, plures ſunt argumentorum ſedes, ac loci. nam & coniuncta quærimus, & genera, & parteis generibus ſubiectas, & ſimilitudines, & diſſimilitudines, & contraria, & conſequentia, & conſentanea, & quaſi præcurrentia, & repugnãtia: & cauſas rerum veſtigabimus: & ea, quæ ex cauſis orta ſunt, & maiora, paria, minora quæremus. Ex coniunctis ſic argumenta ducuntur: Si pietati ſumma tribuenda laus eſt, debetis moueri, cùm Quintum Metellum tam piè lugere videatis. Ex genere autem; Si magiſtratus in populi Romani poteſtate eſſe debent, quid Norbanum accuſas, cuius tribunatus voluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem ea, quæ eſt ſubiecta generi; Si omnes, qui Reip. conſulunt, chari nobis eſſe debent: certè in primis imperatores, quorum conſiliis, virtute, periculis, retinemus & noſtram ſalutem, & imperii dignitatem. Ex ſimilitudine autem; Si feræ partus ſuos diligunt, qua nos in liberos noſtros indulgentia eſſe debemus? At ex diſſimilitudine; Si barbarorum eſt, in diem viuere; noſtra conſilia ſempiternum tempus ſpectare debent. Atque vtroque in genere & ſimilitudinis, & diſſimilitudinis, exempla ſunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, & fictæ narrationes ſæpe ponendæ. Iam ex contrario; Si Gracchus nefariè, præclarè Opimius. Ex conſequentibus; Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus eius cum gladio cruẽto cõprehen-

ſus

ſus es in illo ipſo loco, & nemo præter te ibi viſus eſt, & cauſa nemini, & tu ſemper audax; quid eſt, quod de facinore dubitare poſſimus? Ex conſentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, vt olim Craſſus adoleſcens; Non ſi Opimiũ defendiſti, Carbo, idcirco te iſti bonum ciuem putabunt: ſimulaſſe te, & aliud quid quæſiſſe, perſpicuum eſt; quòd Ti. Gracchi mortem ſæpe in concionibus deploraſti; quod P. Africani necis ſocius fuiſti, quòd eam legem in tribunatu tuliſti; quòd ſemper à bonis diſſenſiſti. Ex cauſis autem rerum ſic; Auaritiam ſi tollere vultis, mater eius eſt tollenda luxuries. Ex iis aũt, quæ ſunt orta de cauſis; Si ærarii copiis & ad belli adiumẽta, & ad ornamẽta pacis vtimur; vectigalib. ſeruiamus. Maiora aũt & minora, & paria cõparabimus ſic. Ex maiore: Si bona exiſtimatio diuitiis p̃ſtat, & pecunia tãtopere expetitur, quãto gloria magis eſt expetẽda? Ex minore ſic:

—hic, paruæ conſuetudinis
Cauſa, huius mortem fert tam familiariter:
Quid ſi ipſe amaſſet? quid mihi hic faciet patri? Ex pari ſic: Eſt eiuſdem, & eripere contra Rempub. & largiri pecunias. Foris autem aſſumuntur ea, quæ non ſua vi, ſed extranea ſubleuantur, vt hæc; Hoc verum eſt: dixit enim Q. Luctatius. Hoc falſum eſt: habita enim quæſtio eſt. Hoc ſequi neceſſe eſt: recito enim tabulas. de quo genere toto paulò antè dixi. Hæc, vt breuiſſimè dici potuerunt, ita à me dicta ſunt. Vt enim ſi aurum cui, quod eſſet multifariam defoſſum, commonſtrare vellem, ſatis eſſe deberet, ſi ſigna, & notas oſtenderem locorum, quibus cognitis, ille ſibi ipſe foderet, & id, quod vellet, paruo labore, nullo errore inueniret; ſic has ego argumentorum noui notas, quæ illa mihi quærenti demonſtrant, vbi ſint: reliqua cura, & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuiq; cauſarum generi maximè conueniat, non eſt artis exquiſitè præſcribere, ſed eſt mediocris ingenii iudicare. Neq; enim nunc id agimus, vt artem aliquam dicendi explicemus, ſed vt doctiſſimis hominibus vſus noſtri quaſi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente, & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum poſita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere poſſit, non modo in forenſibus diſceptationibus, ſed omnino in vllo genere dicendi. Si verò aſſequetur vt

ſuiſſem, tempus eſſet iam de ordine argumentorum, & de collocatione aliquid dicere: ſed, cùm tria ſint à me propoſita, de vno dictum, cùm de duobus reliquis dixero, tũ erit denique de diſponenda tota oratione quærendum. Valet igitur multum ad vincendum, probari mores, inſtituta & facta, & vitam, & eorum, qui agent cauſas, & eorum, pro quibus; & item improbari aduerſariorum; animóſque eorum, apud quos agitur, conciliari quàm maximè ad beneuolentiam, cùm erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, reb⁹ geſtis, exiſtimatione vitæ: quæ facilius ornari poſſunt, ſi modò ſunt, quàm fingi, ſi nulla ſunt. Sed hæc adiuuant in oratore, lenitas vocis, vultus, pudoris ſignificatio, verborũ comitas: ſiquid perſequare acrius, vt inuitus, & coactus facere videare: facilitatis, liberalitatis, manſuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non auidi, ſigna proferri, perutile eſt: eáque omnia, quæ proborum, demiſſorum, non acrium, non pertinacium, non litigioſorum, non acerborũ ſunt, valde beneuolentiam conciliant, abalienántque ab iis, in quibus hæc non ſunt. Itaque eadem ſunt in aduerſarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in iis cauſis excellet, in quibus minus poteſt inflammari animus iudicis acri, & vehementi quadam incitatione. Non enim ſemper fortis oratio quæritur, ſed ſæpe placida, ſummiſſa, lenis, quæ maximè cõmendat reos. Reos autẽ appello, non eos modò qui arguuntur, ſed omneis, quorum de re diſceptatur: ſic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, iuſtos, integros, religioſos, timidos, perferenteis iniuriarum, mirum quiddam valet: & hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in perorando tantam habet vim, ſi eſt ſuauiter, & cum ſenſu tractatum, vt ſæpe plus quàm cauſa valeat. Tantum autem efficitur ſenſu quodam, ac ratione dicendi, vt quaſi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam ſententiarum, & genere verborum, adhibita etiam actione leni, facilitatéque ſignificandi; efficitur, vt probi, vt bene morati, vt boni viri eſſe videantur. Huic autem eſt illa diſpar adiuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere menteis iudicum permouet, impellítque, vt aut oderint, aut diligant, aut inuideant, aut ſaluum ve-

lint, aut metuant, aut ſpernant, aut cupiant, aut abhorreāt, aut lætentur, aut mœreant, aut miſereantur, aut punire velint, aut ad eos motus adducantur, ſiqui finitimi ſunt, & propinqui his, ac talibus animi perturbationibus. Atque illud optandum eſt oratori, vt aliquam permotionem animorum ſua ſponte ipſi afferant ad cauſam iudices, ad id, quod vtilitas oratoris feret accommodatā. facilius eſt enim currentem (vt aiunt) incitare, quàm commouere languentem. Sin id aut non erit, aut erit obſcurius, ſicut medico diligēti, prius quàm conetur ægro adhibere medicinam, nō ſolùm morbus eius cui mederi volet, ſed etiā conſuetudo valentis, & natura corporis cognoſcenda eſt: ſic equidem cùm aggredior ancipitem cauſam, & grauem ad animos iudicū pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaq; verſor, vt odorer quàm ſagaciſſimè poſſim, quid ſentiant, quid exiſtiment, quid expectent, quid velint, quò deduci oratione facillimè poſſe videantur. Si ſe dant, &, vt antè dixi, ſua ſponte, quò impellimus, inclinant, atque propendent, accipio quod datur, & ad id, vnde aliquis flatus oſtenditur, vela do. Sin eſt integer, quietusque iudex, plus eſt operis: ſunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adiuuante natura. Sed tantā vim habet illa, quæ rectè à bono poeta dicta eſt flexanima, atque omnium regina rerum, oratio, vt non modò inclinātem erigere, aut ſtantem inclinare, ſed etiam aduerſantem, & repugnantem, vt imperator bonus, ac fortis, capere poſſit. Hæc ſunt illa, quæ me ludens Craſſus modò flagitabat, quæ à me diuinitus tractari ſolere diceret, & in cauſa M. Aquilii, Caíique Norbani, nonnullíſque aliis quaſi præclarè acta laudaret; quæ mehercule ego, Craſſe, cùm à te tractātur in cauſis, horrere ſoleo; tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor oculis, vultu, geſtu, digito denique iſto tuo ſignificari ſolet: tantum eſt flumen grauiſſimorum, optimorúmque verborum; tam integræ ſententiæ, tam veræ, tam nouæ, tam ſine pigmentis, fucoque puerili; vt mihi non ſolùm tu incendere iudicem, ſed ipſe ardere videaris. Neque fieri poteſt, vt doleat is, qui audit, vt oderit, vt inuideat, vt pertimeſcat aliquid, vt ad fletum, miſericordiámque deducatur, niſi omnes ii motus, quos orator adhibere volet iudici, in ipſo oratore impreſſi eſſe, atq; inuſti videbuntur. Quòd

ſi fictus

ſi fictus aliquis dolor ſuſcipiendus eſſet, & ſi in eiuſmodi genere orationis nihil eſſet niſi falſum, atq; imitatione ſimulatum, maior ars aliqua forſitan eſſet requirenda: nunc ego quid tibi, Craſſe, quid cæteris accidat, neſcio: de me autem cauſa nulla eſt, cur apud homines prudentiſſimos, atq; amiciſſimos mentiar. Nō mehercule vnquam apud iudices, aut dolorem, aut miſericordiam, aut inuidiam, aut odium excitare dicendo volui, quin ipſe in commouendis iudicibus iis ipſis ſenſibus, ad quos illos adducere vellem, permouerer. Neque enim facile eſt perficere, vt iraſcatur, cui tu velis, iudex, ſi tu ipſe id lentè ferre videare: neque, vt oderit eum, quem tu velis, niſi te ipſum flagrantem odio antè viderit: neque ad miſericordiam adducetur, niſi ei tu ſigna doloris tui verbis, ſententiis, voce, vultu, collacrymatione deniq; oſtēderis. Vt enim nulla materies tam facilis ad exardeſcendum eſt, quæ, niſi admoto igni, ignem concipere poſſit; ſic nulla mens eſt tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ poſſit incendi, niſi inflāmatus ipſe ad eam, & ardens acceſſeris. Ac ne fortè hoc magnum, ac mirabile eſſe videatur, hominē toties iraſci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præſertim in rebus alienis, magna vis eſt earum ſententiarum, atque eorum locorum, quos agas, tractéſque dicendo, vt nihil opus ſit ſimulatione, & fallaciis. Ipſa enim natura orationis eius, quę ſuſcipitur ad aliorum animos permouendos, oratorem ipſum magis etiam, quàm quenquam eorum, qui audiūt, permouet. Et ne hoc in cauſis, in iudiciis, in amicorum periculis, in concurſu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur, cùm agitur non ſolùm ingenii noſtri exiſtimatio (nam id eſſet leuius, quanquam cùm profeſſus ſis, te id poſſe facere, quod pauci, ne id quidem negligendum eſt) ſed alia ſunt maiora multo, fides, officium, diligētia: quibus rebus adducti, etiam, cùm alieniſſimos defendimus, tamen eos alienos, ſi ipſi viri boni volumus haberi, exiſtimare non poſſumus. Sed, vt dixi, ne hoc in nobis mirum eſſe videatur, quid poteſt eſſe tam fictum, quàm verſus, quàm ſcena, quā fabulæ? tamen in hoc genere ſæpe ipſe vidi, cùm ex perſona mihi ardere oculi hominis hiſtrionis viderentur, ſpondalia illa dicentis,

Segregare abs te auſus, aut ſine illo Salamina ingredi?

Neque paternum aſpectum es veritus?

Nunquam illum *aſpectum* dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Vt idem, inflexa ad miſerabilem ſonum voce,

—quem, ætate exacta, indigem
Liberum laceraſti, orbaſti, extinxti; neque fratris necis,
Neque gnati eius parui, qui tibi in tutelam eſt traditus:

flens ac lugens dicere videbatur. Quæ ſi ille hiſtrio quotidie cùm ageret, tamen rectè agere ſine dolore non poterat: quid? Pacuuium putatis in ſcribendo leni animo, ac remiſſo fuiſſe? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audiui, poetã bonum neminem (id quod à Democrito, & Platone in ſcriptis relictum eſſe dicunt) ſine inflammatione animorũ exiſtere poſſe, & ſine quodam afflatu quaſi furoris. Quare nolite exiſtimare, me ipſum, qui non heroum veteres caſus, fictóſque luctus vellem imitari, atque adumbrare dicendo, neque actor eſſem alienæ perſonæ, ſed autor meæ, cùm mihi M. Aquilius in ciuitate retinẽdus eſſet, quæ in illa cauſa peroranda fecerim, ſine magno dolore feciſſe. Quem enim ego conſulem fuiſſe, imperatorem ornatum à ſenatu, ouantem in Capitolium aſcendiſſe meminiſſem, hunc cùm afflictum, debilitatũ, mœrentem, in ſummum diſcrimen adductum viderẽ, non prius ſum conatus miſericordiam aliis cõmouere, quàm miſericordia ſum ipſe captus. Senſi equidem tũ magnopere moueri iudices, cùm excitaui mœſtũ, ac ſordidatũ ſenẽ, & cùm iſta feci, quæ tu, Craſſe, laudas, non arte, de qua quid loquar neſcio, ſed motu magno animi, ac dolore, vt diſcinderẽ tunicã, vt cicatrices oſtenderem, cùm C. Marius mœrorem orationis meæ præſens, ac ſedens multũ lacrymis ſuis adiuuaret: cumq; ego illũ crebrò appellans, collegam ei ſuũ cõmẽdarem, atq; ipſum aduocatũ ad cõmunem imperatorum fortunam defendendam inuocarẽ: non fuit hæc ſine meis lacrymis, nõ ſine dolore magno miſeratio, omniúmq; Deorũ, & hominũ, & ciuium, & ſociorum imploratio. Quibus omnib. verbis, quæ à me tum ſunt habita, ſi dolor abfuiſſet meus, non modò non miſerabilis, ſed etiã irridẽda fuiſſet oratio mea. Quãobrẽ hoc vos doceo, Sulpiti, bonus ego videlicet, atq; eruditus magiſter, vt in dicẽdo iraſci, vt dolere, vt flere poſſitis: quanquã te quidẽ qd hoc doceã,

qui

qui in accuſando ſodali, & quæſtore meo, tantum incendiũ non oratione ſolùm, ſed multo magis vi, & dolore, & ardore animi concitaras, vt ego, ad id reſtinguendum, vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in cauſa ſuperiora; vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam in Cæpionis graui, miſerabilíque caſu, in iudicium vocabas; deinde principem & ſenatus, & ciuitatis M. Æmilium lapide percuſſum eſſe conſtabat, vi pulſum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cùm intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, vt hæc tu adoleſcens pro Repub. queri ſumma cum dignitate exiſtimarere: ego homo Cenſorius vix ſatis honeſtè viderer ſeditioſum ciuẽ, & in hominis Conſularis calamitate crudelem, poſſe defendere. Erant optimi ciues iudices, bonorum virorum plenum forum, vix vt mihi tenuis quædam venia daretur excuſationis, quòd tum eum defenderem, qui mihi quæſtor fuiſſet. Hic quid ego dicam, me artem aliquam adhibuiſſe? quid fecerim narrabo, ſi placuerit: vos meam defenſionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium ſeditionũ genera, vitia, pericula collegi: eámq; orationem ex omni Reipub. noſtræ temporum varietate repetiui: concluſique ita, vt dicerem, etſi omnes moleſtæ ſemper ſeditiones fuiſſent, iuſtas tamen fuiſſe nonnullas, & propè neceſſarias. Tum illa, quæ modò Craſſus commemorabat, egi; neque reges ex hac ciuitate exigi: neque tribunos pleb. creari, neque plebiſcitis toties conſularem poteſtatem minui, neque prouocationem patronam illam ciuitatis, ac vindicem libertatis pop. Rom. dari ſine nobilium diſſenſione potuiſſe: ac ſi illæ ſeditiones ſaluti huic ciuitati fuiſſent, non continuò, ſi quis motus populi factus eſſet, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali eſſe ponendum. Quòd ſi vnquam pop. Rom. conceſſum eſſet, vt iure cõcitatus videretur, id quod docebam ſæpe eſſe conceſſum; nullam illâ cauſam iuſtiorem fuiſſe. Tum omnem orationem traduxi, & conuerti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. Sic & eorum dolorẽ, qui lugebant ſuos, oratione refricabam; & animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices cauſa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, à quo erant ipſi propter iudicia abalienati, renouabam, atque reuocabam. Quod vbi ſenſi me in poſ-

ſeſſione iudicii, ac defenſionis meæ conſtitiſſe; quòd & populi beneuolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum ſeditionis coniunctione defenderam, & iudicum animos totos vel calamitate ciuitatis, vel luctu, ac deſiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem, ad cauſam noſtram conuerterā; tunc admiſcere huic generi orationis vehemēti, atq; atroci genus illud alterum, de quo antè diſputaui, lenitatis, & manſuetudinis, cœpi, me pro meo ſodali, qui mihi in liberûm loco more maiorū eſſe deberet, & pro mea omni fama propè, fortunísque decernere: nihil mihi ad exiſtimationē turpius, nihil ad dolorē acerbius accidere poſſe, quàm ſi is, qui ſæpe alieniſſimis à me, ſed meis tamen ciuibus ſaluti exiſtimarer fuiſſe, ſodali meo auxilium ferre non poſſem. Petebam à iudicibus, vt illud ætati meæ, vt honoribus, vt rebus geſtis, ſi iuſto, ſi pio dolore me eſſe affectum viderent, concederēt; præſertim, ſi in aliis cauſis intellexiſſent omnia me ſemper pro amicorum periculis, nihil vnquā pro me ipſo deprecatum. Sic in illa omni defenſione, atq; cauſa, quod eſſe in arte poſitum videbatur, vt de lege Apuleia dicerem, vt quid eſſet, minuere maieſtatem explicarem, perquam breuiter perſtrinxi, atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minimè præceptis artiū ſunt perpolitæ, omnis eſt à me illa cauſa tractata, vt & acerrimus in Cæpionis inuidia renouanda, & in meis moribus erga meos neceſſarios declarandis, manſuetiſſimus viderer. Ita magis affectis animis iudicū, quàm doctis, tua, Sulpiti, eſt à nobis tum accuſatio victa. Hîc Sulpitius, Vere hercule, inquit, Antoni, iſta cōmemoras: nam ego nihil vnquam vidi, quod tam è manibus elaberetur, quàm mihi tum eſt elapſa illa cauſa. Cùm enim, quemadmodum, dixiſti, tibi ego non iudicium, ſed incendiū tradidiſſem, quod tuum principium Dii immortales, fuit? qui timor? quę dubitatio? quanta hæſitatio, tractúsq; verborum? Vt tu illud initio, quod tibi vnum ad ignoſcendum homines dabāt, tenuiſti, te pro homine perneceſſario, quæſtore tuo, dicere? quam tibi primum muniſti ad te audiendum viam? Ecce autem, cùm te nihil aliud profeciſſe arbitrarer, niſi vt homines tibi, ciuem improbum defendenti, ignoſcēdum propter neceſſitudinem arbitrarentur, ſerpere occultè cœpiſti,

cœpiſti, nihildum aliis ſuſpicantibus, me verò iam pertimeſcente, vt illam non Norbani ſeditionẽ, ſed illam pop. Rom. iracundiã, neq; eam iniuſtam, ſed meritã, ac debitam fuiſſe defenderes. Deinde qui locus abs te prætermiſſus in Cæpionem? vt tu illa omnia odio, inuidia, miſericordia miſcuiſti? Neque hæc ſolùm in defenſione, ſed etiam in Scauro, cæteriſq; meis teſtibus, quorũ tu teſtimonia non refellendo, ſed ad eundem impetum populi confugiendo, refutaſti. Quæ cùm abs te modò commemorarentur, equidem nulla præcepta deſiderabam. Iſtam enim ipſam demonſtrationẽ defenſionum tuarum, abs te ipſo commemoratam, doctrinam eſſe non mediocrẽ puto. Atqui, ſi ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos ſequi in dicendo, quæq; maximè ſpectare ſolemus: docuit enim iam nos longa vita, vſúsque rerum maximarum, vt quibus rebus animi hominum mouerentur, teneremus. Equidem primùm conſiderare ſoleo, poſtulétne cauſa: nam neq; paruis in rebus adhibendæ ſunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, vt nihil ad eorum menteis oratione flectendas proficere poſſimus; ne aut irriſione, aut odio digni putemur, ſi aut tragœdias agamus in nugis, aut conuellere adoriamur ea, quæ non poſſint commoueri. Nam, quoniam hæc ferè maximè ſunt in iudicum animis, aut quicunq; illi erunt, apud quos agemus oratione molienda, amor, odium, iracundia, inuidia, miſericordia, ſpes, lætitia, timor, moleſtia: ſentimus amorẽ conciliari, ſi id velle videare, quod ſit vtile ipſis, apud quos agas, defendere: ſi aut pro bonis viris, aut certè pro iis, qui illis boni, atque vtiles ſint, laborare: nanq; hæc res amorẽ magis conciliat, illa virtutis defenſio charitatẽ: plúſq; proficit, ſi proponitur ſpes vtilitatis futuræ, quã pręteriti beneficii cõmemoratio. Enitendum eſt, vt oſtendas, in ea re, quam defendas, aut dignitatem ineſſe, aut vtilitatem: eúmq; cui concilies hunc amorem, ſignifices nihil ad vtilitatem ſuam retuliſſe, ac nihil omnino feciſſe cauſa ſua. Inuidetur enim commodis hominũ ipſorum: ſtudiis autẽ eorum cæteris commodandi fauetur. Videndúmq; hoc loco eſt, ne, quos ob benefacta diligi volemus, eorũ laudem, atq; gloriam, cui maximè inuideri ſolet, nimis efferre videamur. Atque iiſdem his ex locis & odium in alios ſtruere diſcemus, & à nobis, ac noſtris di-

mouere: eadémque hæc genera tractanda ſunt in iracundia vel excitanda, vel ſedanda. Nam ſi, quod ipſis, qui audiunt, perniciosum, aut inutile ſit, id factum augeas, odium creatur: ſin quod aut in bonos viros, aut in eos, quos quiſque minimè debuerit, aut in Rempub. tum excitatur, ſi non tam acerbum odium, tamen aut inuidiæ, aut odii non diſſimilis offenſio. Item timor incutitur aut ex ipſorum periculis, aut ex communibus: interior eſt ille proprius, ſed hic quoque communis ad eandem ſimilitudinem eſt perducendus. Par atque vna ratio eſt ſpei, lætitiæ, moleſtiæ. Sed haud ſciam an acerrimus longè ſit omnium motus inuidiæ: nec minus virium opus ſit in ea comprimenda, quàm in excitanda. Inuident autem homines maximè paribus, aut inferioribus, cùm ſe relictos ſentiunt, illos autem dolent euolaſſe: ſed etiam ſuperioribus inuidetur ſæpe vehementer, & eò magis, ſi intolerantius ſe iactant, & æquabilitatem communis iuris, præſtantia dignitatis, aut fortunæ ſuæ tranſeunt. Quæ ſi inflammanda ſunt, maximè dicẽdum eſt, non eſſe virtute parta, deinde etiam vitiis, atque peccatis. Tum ſi erunt honeſtiora, atque grauiora, tamẽ non eſſe tanti vlla merita, quanta inſolentia hominis, quantúmque faſtidium. Ad ſedandum autem, magno illa labore, magnis periculis eſſe parta, nec ad ſuum commodum, ſed ad aliorum eſſe collata, ſeſéq;, ſi quam gloriam peperiſſe videatur, tametſi ea non ſit iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, totámque abiicere, atque deponere: omninóque perficiendum eſt (quoniam plerique ſunt inuidi, maximéque eſt hoc commune vitium, & peruagatum: inuidetur autem præſtanti, florentíque fortunę) vt hæc opinio minuatur, & illa excellens opinione fortuna, cum laboribus, & miſeriis permiſta eſſe videatur. Iam miſericordia mouetur, ſi is, qui audit, adduci poteſt, vt illa, quæ de altero deplorentur, ad ſuas res reuocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat, aut intuens alium, crebrò ad ſeipſum reuertatur. Ita cum ſinguli caſus humanarum miſeriarum grauiter accipiuntur, ſi dicuntur dolenter, tum afflicta, & proſtrata virtus maximè luctuoſa eſt: & vt illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni viri debet ſpeciem tueri, lenis (vt ſæpe iam dixi) atque ſummiſſa; ſic hæc, quæ ſuſcipitur ab oratore ad commutan-

mutandos animos, atque omni ratione flectendos, intenta, ac vehemens eſſe debet. Sed eſt quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum vehemens eſſe volumus, difficilis ad diſtinguendum ſimilitudo. Nam ex illa lenitate, qua conciliamur iis, qui audiant, ad hanc vim acerrimam, qua eoſdem excitamus, influat oportet aliquid, & ex hac vi nonnunquam animi aliquid influendum eſt illi lenitati: neq; eſt vlla temperatior oratio, quàm illa, in qua aſperitas contentionis oratoris ipſius humanitate conditur: remiſſio autem lenitatis quadam grauitate, & contentione firmatur. In vtroque autem genere dicendi, & illo, in quo vis, atque contentio quæritur, & hoc, quod ad vitam, & mores accommodatur, & principia tarda ſunt, & exitus tamen ſpiſſi, & producti eſſe debent. Nam neque aſſiliendum ſtatim eſt ad illud genus orationis (abeſt enim totum à cauſa, & homines prius ipſum illud, quod proprium ſui iudicii eſt, audire deſiderant) nec cum in eam rationem ingreſſus ſis, celeriter diſcedendum eſt. Non enim ſicut argumentum, ſimulatque poſitum eſt, arripitur, alterúmque, & tertium poſcitur; ita miſericordiam, aut inuidiam, aut iracundiam, ſimulatque intuleris, poſſis commouere. Argumentũ enim ratio ipſa confirmat, quæ, ſimulatque emiſſa eſt, adhæreſcit. Illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, ſed magis perturbationem requirit: quam conſequi, niſi multa, & varia, & copioſa oratione, & ſimili contentione actionis, nemo poteſt. Quare qui aut breuiter, aut ſummiſsè dicunt, docere iudicem poſſunt, commouere non poſſunt, in quo ſunt omnia. Iam illud perſpicuum eſt, omnium rerum in contrarias parteis facultatẽ ex iiſdem ſuppeditari locis. Sed argumento reſiſtendum eſt, aut iis, quæ comprobandi eius cauſa ſumuntur, reprehendendis; aut demonſtrando, id, quod concludere illi velint, non effici ex propoſitis, nec eſſe conſequens: aut ſi ita non refellas, afferendum eſt in contrariam partem, quod ſit aut grauius, aut æquè graue. Illa autem, quæ aut conciliationis cauſa leniter, aut permotionis vehementer aguntur, contrariis commotionibus inferenda ſunt, vt odio beneuolentia, vt miſericordiâ inuidia tollatur. Suauis autem eſt, & vehementer ſæpe vtilis iocus, & facetiæ: quæ, etiam ſi alia omnia tradi arte poſſunt, na-

turæ ſunt propria certè, neque vllam artem deſiderant: in quibus tu longè aliis mea ſententia, Cæſar, èxcellis: quo magis mihi etiam teſtis eſſe potes, aut nullam eſſe artem ſalis; aut, ſi qua eſt, eam nos tu potiſſimum docebis. Ego verò, inquit Cæſar, omni de re facetius puto poſſe ab homine non inurbano, quàm de ipſis facetiis diſputari. Itaque cùm quoſdam Græcos inſcriptos libros eſſe vidiſſem de ridiculis, nonnullam in ſpem veneram, poſſe me aliquid ex iſtis diſcere: inueni autem ridicula, & ſalſa multa Græcorum. nam & Siculi in eo genere, & Rhodii, & Byzantii, & præter cæteros Attici excellunt: ſed qui eius rei rationem quandam conati ſunt, artémque tradere, ſic inſulſi extiterunt, vt nihil aliud eorum, niſi ipſa inſulſitas, rideatur. Quare mihi quidem videtur nullo modo doctrina iſta res poſſe tradi. Etenim cùm duo genera ſint facetiarum, alterum æquabiliter in omni ſermone fuſum, alterum peracutum, & breue; illa à veteribus ſuperior, cauillatio; hæc altera dicacitas nominata eſt. Leue nomen habet vtraque res; quippe leue enim eſt totum hoc, riſum mouere. Veruntamen, vt dicis, Antoni, multum in cauſis perſæpe lepôre, & facetiis profici vidi. Sed cùm in illo genere perpetuæ feſtiuitatis ars non deſideretur (natura enim fingit homines, & creat imitatores, & narratores facetos, & vultu adiuuante, & voce, & ipſo genere ſermonis) tum verò in hoc altero dicacitatis quid habet ars loci, cùm antè illud facetè dictum emiſſum hærere debeat, quàm cogitari poſſe videatur? Quid enim hic meus frater ab arte adiuuari potuit, cùm à Philippo interrogatus, quid latraret, furem ſe videre, reſpondit? Quid in omni oratione Craſſus, vel apud centumuiros contra Scæuolam, vel contra accuſatorem Brutum, cùm pro Cn. Planco diceret? Nam id, quòd tu mihi tribuis, Antoni, Craſſo eſt omnium ſententia concedendum. Non enim ferè quiſquam reperietur, præter hunc, in vtroq; genere lepôris excellens, & illo, quod in perpetuitate ſermonis, & hoc, quod in celeritate, atq; dicto eſt. Nam hęc perpetua contra Scæuolam Curiana defenſio tota redundauit hilaritate quadam, & ioco, dicta illa breuia non habuit. Parcebat enim aduerſarii dignitati, in quo ipſo ſeruabat ſuam, quod eſt hominibus facetis, & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem, & temporum, & ea

quæ

quæ occurrant, cùm ſalſiſſimè dici poſſint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipſum non inſulsè interpretantur. Dicere enim aiunt Ennium flammam à ſapiente facilius ore in ardente opprimi, quàm bona dicta teneat. Hæc ſcilicet bona dicta, quæ ſalſa ſint. Nam ea dicta appellantur proprio iam nomine. Sed vt in Scæuolam continuit ea Craſſus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, cauſam illam diſputationémq; luſit: ſic in Bruto, quem oderat, & quem dignũ contumelia iudicabat, vtroque genere pugnauit. Quàm multa de balneis, quas nuper ille vendiderat, quàm multa de amiſſo patrimonio dixit? atque illa breuia, cùm ille diceret ſe ſine cauſa ſudare. Minimè mirum, inquit: modò enim exiſti de balneis. Innumerabilia huiuſcemodi fuerunt, ſed non minus iucunda illa perpetua. Cùm enim Brutus duo lectores excitaſſet, & alteri de colonia Narbonenſi Craſſi orationem legendam dediſſet, alteri de lege Seruilia, & cùm contraria inter ſeſe de Repub. capita cõtuliſſet, noſter hic facetiſſimè treis patris Bruti de iure ciuili libellos tribus legẽdos dedit. Ex libro primo, Fortè euenit, vt in Priuernati eſſemus. Brute, teſtificatur pater ſe tibi Priuernatem fundum reliquiſſe. Deinde ex libro ſecundo, In Albano eramus ego, & Marcus filius. Sapiens videlicet homo cum primis noſtræ ciuitatis, norat hunc gurgitẽ: metuebat, ne, cùm is nihil haberet, nihil eſſe ei relictum putaretur. Tum ex libro tertio, in quo finem ſcribendi fecit (tot enim, vt audiui Scæuolam dicere, ſunt veri Bruti libri) In Tiburti fortè aſſedimus ego, & M. filius. Vbi ſunt ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis conſignatos reliquit? Quòd niſi puberem te, inquit, iam haberet, quartum librum compoſuiſſet, & ſe etiam in balneis lotũ cum filio ſcriptum reliquiſſet. Quis eſt igitur, qui nõ fateatur, hoc lepôre atque iis facetiis, non minus refutatum eſſe Brutum, quàm illis tragœdiis, quas egit idem, cum caſu in eadẽ cauſa cum funere efferretur anus Iunia? Proh Dii immortales, quæ fuit illa, quanta vis, quàm inexpectata, quàm repentina? cùm, coniectis oculis, geſtu omni imminenti, ſumma grauitate, & celeritate verborum; Brute, quid ſedes? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorũ imagines duci vides? quid maiorib. tuis? quid Lucio Bruto,

qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti ſtudere? patrimonióne augendo? At id non eſt nobilitatis. ſed fac eſſe: nihil ſupereſt: libidines totum diſſipauerunt. An iuri ciuili? eſt paternum. ſed dicet, te, cùm ædes venderes, ne in rutis quidem, & cæſis ſolium tibi paternum recepiſſe. An rei militari, qui nunquam caſtra videris? an eloquentiæ, quæ nulla eſt in te, & quicquid eſt vocis, ac linguæ, omne in iſtum turpiſſimum calumniæ quæſtum contuliſti? Tu lucem aſpicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in vrbe, tu in ciuium eſſe conſpectu? Tu illam mortuam, tu imagines ipſas non perhorreſcis, quibus non modò imitandis, ſed ne collocandis quidem tibi vllum locum reliquiſti? Sed hæc tragica, atque diuina: faceta autem, & vrbana innumerabilia ex vna concione meminiſtis. Nec enim concio maior vnquam fuit, nec apud populum grauior oratio, quàm huius contra collegã in cenſura nuper, neque lepôre, & feſtiuitate côditior. Quare tibi, Antoni, vtrunque aſſentior, & multum facetias in dicendo prodeſſe ſæpe, & eas arte nullo modo poſſe tradi. Et illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuiſſe tantum, & non huius rei quoque palmam, vt cæterarum, Craſſo detuliſſe. Tum Antonius, Ego vero ita feciſſem, inquit, niſi interdum in hoc Craſſo paululum inuiderem. Nam eſſe quamuis facetum, atque ſalſum, non nimis eſt per ſe ipſum inuidendum: ſed cùm omnium ſis venuſtiſſimus, & vrbaniſſimus, omnium grauiſſimum, & ſeueriſſimum & eſſe, & videri, quod iſti contigit vni, id mihi vix ferendum videbatur. Hîc cùm arriſiſſet ipſe Craſſus, Attamen, inquit Antonius, cùm artem eſſe facetiarum, Iuli, negares, aperúiſti quiddam quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixiſti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid iocus de grauitate decerperet. quod quidem in primis à Craſſo obſeruati ſolet. Sed hoc præceptum prætermittendum eſt facetiarum, cùm his nihil opus ſit: nos autem quomodo vtamur, cùm opus ſit, quærimus: vt in aduerſarium, & maximè ſi eius ſtultitia poterit agitari; in teſtem ſtultum, cupidum, leuem, ſi facilè homines audituri videbuntur. Omnino probabiliora ſunt, quæ laceſſiti dicimus, quàm quæ priores. Nam & ingenii celeritas maior eſt, quæ apparet in reſpon-

dendo,

dendo, & humanitatis eſt reſponſio. Videmur enim quieturi fuiſſe, niſi eſſemus laceſſiti : vt in iſta ipſa concione nihil ferè dictum eſt ab hoc, quod quidem facetius dictum videretur, quòd non prouocatus reſponderit. Erat autem tanta grauitas in Domitio, tanta autoritas, vt quod eſſet ab eo obiectum, lepôre magis eleuandum; quàm contentione frangendum videretur. Tum Sulpitius, Quid igitur, inquit? patiemur Cæſarem, qui, quanquam Craſſo facetias concedit, tamen multo in eo ſtudio magis ipſe elaborat, non explicare, totum nobis genus hoc iocandi quale ſit, & vnde deducatur, præſertim cùm tantam vim, & vtilitatem ſalis, & vrbanitatis eſſe fateamur? Quid ſi, inquit Iulius, aſſentior Antonio, dicenti nullam eſſe artem ſalis? Hîc cùm Sulpitius reticuiſſet, Quaſi verò, inquit Craſſus, horum ipſorum, de quibus Antonius tandiu loquitur, ars vlla ſit. obſeruatio quædã eſt, vt ipſe dixit, earum rerum, quæ in dicendo valent, quæ ſi eloquenteis facere poſſet, quis eſſet nõ eloquens? Quis enim hæc vel nõ facilè, vel certè aliquo modò poſſet ediſcere? Sed ego in his præceptis hanc vim, & hanc vtilitatem eſſe arbitror, non vt ad reperiendum quid dicamus, arte ducamur: ſed vt ea, quæ natura, quæ ſtudio, quæ exercitatione conſequimur, aut recta eſſe confidamus, aut praua intelligamus, cũ, quò referenda ſint, didicerimus. Quare, Cæſar, ego quoque à te hoc peto, vt, ſi tibi videtur, diſputes, de hoc toto iocandi genere quid ſentias: ne qua fortè dicendi pars, quoniam ita voluiſtis, in hoc tali cœtu, atque in tã accurato ſermone præterita eſſe videatur. Ego verò, inquit ille, quoniam collectam à conuiua, Craſſe, exigis, non committam, vt, ſi defugerim, tibi cauſam aliquam dem recuſandi: quanquam ſoleo ſæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in ſcena geſtum, ſpectante Roſcio. Quis enim ſeſe commouere poteſt, cuius ille vitia non videat? ſic ego nunc, Craſſo audiente, primùm loquar de facetiis, & docebo ſus (vt aiunt) oratorem eum, quẽ cùm Catulus nuper audiſſet, fœnum alios aiebat eſſe oportere. Tum ille, Iocabatur, inquit Catulus: præſertim cùm ita dicat ipſe, vt ambroſia alendus eſſe videatur. verùm te, Cæſar, audiamus, vt ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi reſtant, inquit: ſed tamen defeſſus iam labore, atque itinere diſputationis meæ, requieſcam in Cæ-

ſaris ſermone, quaſi in aliquo peropportuno diuerſario. Atqui, inquit Iulius, non nimium liberale hoſpitium meum dices: nam te in viam, ſimulac perpaululum guſtaris, extrudam, & eiiciam. Ac, ne diutius vos demorer, de omni iſto genere quid ſentiam, perbreuiter exponam. De riſu quinque ſunt, quæ quærantur: vnum, quid ſit: alterum, vnde ſit: tertium, ſítne oratoris, velle riſum mouere; quartum, quatenus: quintum, quæ ſint genera ridiculi. Atque illud primũ, quid ſit ipſe riſus, quo pacto concitetur, vbi ſit, quomodo exiſtat, atque ita repente erumpat, vt eum cupientes tenere nequeamus, & quomodo ſimul latera, os, venas, vultũ, oculos occupet, viderit Democritus. Neque enim ad hunc ſermonem hoc pertinet: & ſi pertineret, neſcire me tamen id nõ puderet, quod ne ipſi quidem illi ſcirent, qui pollicerentur. Locus autem, & regio quaſi ridiculi (nam id proximè quæritur) turpitudine, & deformitate quadam continetur. Hæc enim ridentur vel ſola, vel maximè, quæ notant, & deſignãt turpitudinem aliquam non turpiter. Eſt autem, vt ad illud tertium veniam, eſt planè oratoris mouere riſum: vel quòd ipſa hilaritas beneuolentiam conciliat ei, per quem excitata eſt: vel quòd admirantur omneis, acumen vno ſæpe in verbo poſitum, maximè reſpondentis, nonnunquam etiam laceſſentis: vel quòd frangit aduerſariũ, quòd impedit, quòd eleuat, quòd deterret, quòd refutat: vel quòd ipſum oratorem politum eſſe hominem ſignificat, quòd eruditum, quòd vrbanum, maximéque quòd triſtitiam, ac ſeueritatem mitigat, & relaxat, odioſáſque res ſæpe, quas argumentis dilui non facile eſt, ioco, riſuq; diſſoluit. Quatenus autem ſint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter videndum eſt: id quod in quarto loco quærendi poſueramus. Nam nec inſignis improbitas, & ſcelere iuncta, nec rurſus miſeria inſignis agitata ridetur. Facinoroſos enim maiore quadam vi, quàm ridiculi, vulnerari volunt: miſeros illudi nolunt, niſi ſi ſe fortè iactant. Parcendum eſt autem maximè charitati hominum, ne temerè in eos dicas, qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda eſt primùm in iocando moderatio. Itaq; ea facillimè luduntur, quæ neq; odio magno, nec miſericordia maxima digna ſunt. Quamobrem materies omnis ridiculorũ eſt in iſtis vitiis, quæ ſunt in vita hominum neq; charorum,

neq;

neq; calamitoſorũ, neq; eorũ, qui ob facinus ad ſupplicium rapiendi videntur; eáq; bellè agitata ridentur. Eſt etiam deformitatis, & corporis vitiorum ſatis bella materies ad iocãdum. Sed quærimus idem, quod in cæteris rebus maximè quærendũ eſt, quatenus. In quo non modò illud præcipitur, ne quid inſulsè; ſed etiam ſi quid perridiculè poſſis, vitandum eſt oratori vtrũq;, ne aut ſcurrilis ioc⁹ ſit, aut mimicus. Quæ cuiuſmodi ſint, facilius iã intelligemus, cùm ad ipſa ridiculorum genera deuenerimus. Duo enim ſunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, ſi quãdo quid tanquam aliqua fabella narratur, vt olim tu, Craſſe, in Memmium, comediſſe eum lacertum Largii, cùm eſſet cũ eo Tarracinæ de amicula rixatus. Salſa, attamen à te ipſo ficta tota narratio. Addidiſti clauſulam, tota Tarracina, tum omnibus in parietibus inſcriptas fuiſſe literas, tria L L L. duo M M. Cùm quæreres id quid eſſet, ſenem tibi quendam oppidanum dixiſſe, Lacerat lacertum Largii mordax Memmius. Perſpicitis, hoc genus quàm ſit facetum, quàm elegans, quã oratorium, ſiue habeas verè quod narrare poſſis, quod tamen eſt mendaciunculis aſpergendum: ſiue fingas. Eſt autem hæc huius generis virtus, vt ita facta demõſtres, vt mores eius, de quo narres, vt ſermo, vt vultus omnes exprimantur: vt iis, qui audiunt, tum geri illa, fieríque videantur. In re eſt item ridiculum, quod ex quadam deprauata imitatione ſumi ſolet, vt idem Craſſus, *Per tuam nobilitatem, per veſtram familiam.* Quid aliud fuit in quo concio rideret, niſi illa vultus, & vocis imitatio? *Per tuas ſtatuas* verò cùm dixit, &, extento brachio, paululum etiam de geſtu addidit, vehementius riſimus. Ex hoc genere eſt illa Roſciana imitatio ſenis:

Tibi ego Antipho aſſero, inquit, ſenium eſt, cùm audio.

Atq; ita eſt totum hoc ipſo genere ridiculum, vt cautiſſimè tractandũ ſit. Mimorum eſt enim ethologorum, ſi nimia eſt imitatio, ſicut obſcœnitas. Orator ſurripiat oportet imitationem: vt is, qui audiat, cogitet plura, quàm videat. Præſtet idem ingenuitatẽ, & ruborem ſuum, verborum turpitudine, & rerũ obſcœnitate vitanda. Hæc ergo duo genera ſunt eius ridiculi, quod in re poſitum eſt: quæ ſunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus deſcribuntur hominũ mores,

& ita effinguntur, vt, aut re narrata aliqua quales ſunt intelligantur; aut, imitatione breuiter iniecta, in aliquo inſigni ad irridendum vitio reperiantur. In dicto autem ridiculum eſt id, quod verbi, aut ſentẽtiæ quodam acumine mouetur: ſed vt in illo ſuperiore genere vel narrationis, vel imitationis, vitanda eſt mimorũ ethologorum ſimilitudo, ſic in hoc ſcurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda eſt. Quî igitur diſtinguemus à Craſſo, à Catulo, à cæteris familiarem veſtrum Granium, aut Vargulam amicum meum? Nõ mehercule in mentem mihi quidem venit: ſunt enim dicaces, Granio quidẽ nemo dicacior. Hoc, opinor, primùm, ne, quotieſcunque potuerit dictum dici, neceſſe habeamus dicere. Puſillus teſtis proceſſit. Licet, inquit, rogare, Philippus? Tum quæſitor properãs, Modò breuiter. Hîc ille, Non accuſabis, perpuſillum rogabo. Ridiculè, ſed ſedebat iudex L. Aurifex, breuior etiam quàm ipſe teſtis. omnis eſt riſus in iudicẽ cõuerſus. viſum eſt totum ſcurrile iudicium. Ergo hæc, quæ cadere poſſunt in quos nolis, quamuis ſint bella, ſunt tamen ipſo genere ſcurrilia: vt iſte, qui ſe vult dicacem, & mehercule eſt, Appius, ſed nonnunquam in hoc vitium ſcurrile delabitur: Cœnabo, inquit, apud te, huic luſco familiari meo C. Sextio: vni enim locũ eſſe video. Eſt hoc & ſcurrile, & quod ſine cauſa laceſſiuit: & tamen id dixit, quod in omneis luſcos conueniret. Ea, quia meditata putantur eſſe, minus ridẽtur. Illud egregium Sextii, & ex tempore, Manus laua, inquit, & cœna. Temporis igitur ratio, & ipſius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum diſtinguet oratorem à ſcurra: & quod nos cum cauſa dicimus, non vt ridiculi videamur, ſed vt proficiamus aliquid, illi totum diem, & ſine cauſa. Quid enim eſt Vargula aſſecutus, cùm eum candidatus A. Sempronius cum Marco ſuo fratre complexus eſſet? Puer abige muſcas. Riſum quęſiuit, qui eſt mea ſententia vel tenuiſſimus ingenii fructus. Tempus igitur dicendi, prudẽtia & grauitate moderabimur: quarum vtinã artem aliquã haberemus: ſed domina natura eſt. Nunc exponamus genera ipſa ſummatim, quæ riſum maximè moueant. Hæc igitur ſit prima partitio, Quod facetè dicatur, id aliàs in re habere, aliàs in verbo facetias: maximè autem homines delectari, ſi quando riſus coniunctè re, verboq; moueatur. Sed hoc mementote,

mentote, quoſcunque locos attingam, vnde ridicula ducantur, ex iiſdem locis ferè etiam graueis ſentētias poſſe duci. tantùm intereſt, quòd grauitas honeſtis in rebus ſeuerè, iocus in turpiculis, & quaſi deformibus ponitur: velut in iiſdem verbis & laudare frugi ſeruum poſſumus; &, ſi eſt nequam, iocari. Ridiculum eſt illud Neronianum vetus in furace ſeruo, Solum eſſe, cui domi nihil ſit nec obſignatum, nec occluſum. Quod idem in bono ſeruo dici ſolet, & hoc iiſdem etiam verbis. Ex iiſdem autem locis omnia naſcuntur. Nam quod Sp. Caruilio grauiter claudicanti ex vulnere ob Remp. accepto, & ob eam cauſam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, Quin prodis, mi Spuri, vt, quotieſcunq; gradum facias, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem? præclarum, & graue eſt. Quod Caluino Glaucia claudicanti, Vbi eſt vetus illud, Num claudicat? at hic claudicat; hoc ridiculū eſt. & vtrūque ex eo, quod in claudicatione animaduerti potuit, eſt ductum. Quid hoc Næuio ignauius? ſeuerè Scipio. At in malè olentem, Video me à te non conueniri, ſed circumueniri, ſubridiculè Philippus. At vtrunque genus continet verbi ad literam immutati ſimilitudo. Ex ambiguo dicta, vel argutiſſima putantur: ſed non ſemper in ioco, ſæpe etiam in grauitate verſantur. Africano illi maiori coronam ſibi in conuiuio ad caput accommodanti, cùm ea ſæpius rumperetur, P. Licinius Varus, Noli mirari, inquit, ſi non conuenit; caput enim magnum eſt. laudabile, & honeſtum. At ex eodem genere eſt, Caluus, ſatis eſt quod dicit. Parúmne multa? Nullum genus eſt ioci, quo non ex eodem ſeuera, & grauia ſumantur. Atque hoc etiam animaduertendum, non eſſe omnia ridicula faceta. Quid enim poteſt eſſe tam ridiculum, quàm Sannio eſt? ſed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ipſo ridetur. Salſum hunc poſſum dicere, atque ita, non vt eiuſmodi oratorem eſſe velim, ſed vt mimum. Quare primum genus hoc, quod riſum vel maximè mouet, non eſt noſtrum, moroſum, ſuperſtitioſum, ſuſpicioſum, glorioſum, ſtultum. Naturæ ridentur ipſæ, quas perſonas agitare ſolemus, non ſuſtinere. Alterum genus eſt imitatione admodum ridiculum, ſed nobis tantum licet furtim, ſi quando, & curſim. Alterum minimè eſt liberale. Tertium, oris deprauatio, non digna

nobis. Quartum, obſcœnitas, non ſolùm non foro digna, ſed vix conuiuio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ ſunt, quæ aut in re, vt antè diuiſi, poſitæ videntur eſſe; aut in verbo. Nam quod quibuſcunque verbis dixeris, facetum tamen eſt, re continetur: quod mutatis verbis ſalem amittit, in verbis habet lepôrem omnem. Ambigua, ſunt in primis acuta, atque in verbo poſita, non in re: ſed non ſæpe magnum riſum mouent, magis vt bellè, & literatè dicta laudantur: vt in illum Titium, qui, cùm ſtudioſè pila luderet, & idem ſigna ſacra noctu frangere putaretur, gregaléſque eum in campum non veniſſe requirerent, excuſauit Veſpa Terentius, quòd eum brachium fregiſſe diceret. Vt illud Africani, quod eſt apud Lucilium,

Quid? Decius nuculam an confixum vis facere? inquit. Vt tuus amicus, Craſſe, Graniûs, non eſſe ſextantis. Et ſi quæritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maximè excellit, ſed riſus mouent alia maiores. Ambiguum per ſe ipſum probatur id quidem, vt antè dixi, vel maximè: ingenioſi enim videtur, vim verbi in aliud, atque cæteri accipiant, poſſe ducere: ſed admirationem magis quàm riſum mouet, niſi, ſi quando incidit in aliud genus ridiculi. Quæ genera percurram equidem. ſed ſcitis eſſe notiſſimum ridiculi genus, cùm aliud expectamus, aliud dicitur. hic nobiſmet ipſis noſter error riſum mouet. Quòd ſi admiſtum eſt etiam ambiguum, fit ſalſius: vt apud Næuium videtur eſſe miſericors ille, qui iudicatum duci videns, percontatur ita,

Quanti addictus? mille numûm.

Si addidiſſet tantummodò, ducas licet: eſſet illud genus ridiculi præter expectationem: ſed quia addidit,

Nihil addo, ducas licet:

addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, vt mihi quidē videtur, ſalſiſſimus. Hoc tum eſt venuſtiſſimum, cùm in altercatione arripitur ab aduerſario verbum, & ex eo, vt à Catulo in Philippum, in eum ipſum aliquid, qui laceſſiuit, infligitur. Sed, cùm plura ſint ambigui genera, de quibus eſt doctrina quædam ſubtilior, attendere, & aucupari verba oportebit, in quo vt ea, quæ ſint frigidiora, vitemus (etenim cauendum eſt, ne arceſſitum dictum putetur) permulta tamen acutè dicemus. Alterum genus eſt, quod habet paruam

verbi immutationem, quod in litera poſitum Græci vocant παρονομασίαν, vt nobiliòrem, mobiliorem Cato: aut vt idem cum cuidam dixiſſet, Eamus deambulatum: & ille, Quid opus fuit de? Immo verò, inquit, quid opus fuit te? Aut eiuſdem reſponſio illa, Si tu, & aduerſus, & auerſus impudicus es. Etiam interpretatio nominis habet acumen, cùm ad ridiculum conuertas, quamobrē ita quis vocetur, vt ego nuper Nummium diuiſorem, vt Neoptolemum ad Troiam, ſic illum in campo Martio nomen inueniſſe. Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam verſus facetè interponitur, vel vt eſt, vel paululum immutatus: aut aliqua pars verſus: vt Statius Scauro ſtomachanti: ex quo ſunt nonnulli, qui tuam legem de ciuitate natam, Craſſe, dicant,

St, tacete, quid hoc clamoris eſt? quibus nec pater, nec mater ſit,
Tanta confidentia eſtis? auferte iſtam nunc ſuperbiam.

Nam in Cælio ſanè etiam ad cauſam vtile fuit tuū illud, Antoni, cùm ille à ſe pecuniam profectam diceret teſtis, & haberet filium delicatiorem: abeunte iam illo,

Sentin' ſenem eſſe tactum triginta minis?

In hoc genus coniiciuntur prouerbia: vt illud Scipionis, cū Aſellus omneis prouincias ſtipendia merentem ſe peragraſſe gloriaretur, Agas aſellum, & cætera. Quare ea quoque, quoniam mutatis verbis, non poſſunt retinere eandem venuſtatem, non in re, ſed in verbis poſita ducantur. Eſt etiam in verbo poſitum non inſulſum genus ex eo, cùm ad verbum, non ad ſententiam rem accipere videare: ex quo vno genere totus eſt Tutor, mimus vetus oppidò ridiculus. Sed abeo à mimis, tantùm genus huius ridiculi inſigni aliqua, & nota re notari volo. Eſt autem ex hoc genere illud, quod tu, Craſſe, nuper ei, qui te rogaſſet, num tibi moleſtus eſſet futurus, ſi ad te bene antè lucē veniſſet: Tu verò, inquiſti, moleſtus non eris. Iubebis igitur te, inquit, ſuſcitari? & tu certè negaras te moleſtum futurum. Ex eodem hoc vetus illud eſt, quod aiunt Maluginenſem illum M. Scipionem, cum ex centuria ſua renuntiaret Accidinum conſulem, præcóque dixiſſet, Dic de L. Manlio: Virum bonum, inquit, egregiúmque ciuem eſſe arbitror. Ridiculè etiam illud L. Porcius Naſica Cenſori Catoni, cùm ille, Ex tui animi ſentētia tu vxorem habes? Non herculè, inquit, ex animi tui

ſententia. Hæc aut frigida ſunt, aut tum ſalſa, cùm aliud eſt expectatum. Natura enim nos (vt antè dixi) noſter delectat error; ex quo cùm quaſi decepti ſumus expectatione, ridemus. In verbis etiam illa ſunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex vnius verbi translatione, aut ex inuerſione verborum. Ex immutatione, vt olim Ruſca cùm legem ferret annalem, diſſuaſor M. Seruilius, Dic mihi, inquit, M. Pinnari, num, ſi contra te dixero, mihi malè dicturus es, vt cæteris feciſti? Vt ſementem feceris, ita metes, inquit. Ex translatione autem, vt cum Scipio ille maior Corinthiis ſtatuam pollicentibus eo loco, vbi aliorum eſſent imperatorum, turmaleis dixit diſplicere. Inuertuntur autem verba, vt Craſſus apud M. Perpennam iudicem pro Aculeone cum diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Heluius Lamia deformis, vt noſtis: qui, cum interpellaret odioſè, Audiamus, inquit, pulchellum puerum, Craſſus. Cum eſſet arriſum, Non potui mihi, inquit Lamia, formam ipſe fingere, ingenium potui. tum hic, Audiamus, inquit, diſertum: multo etiam arriſum eſt vehementius. Sunt etiam illa venuſta, vt in grauibus ſententiis, ſic in facetiis. Dixi enim dudum materiam aliam eſſe ioci, aliam ſeueritatis: grauium autem, & iocorum vnam eſſe rationem. Ornant igitur in primis orationem verba relata cõtrariè, quod idem genus eſt ſæpe etiam facetum: vt Sergius ille Galba, cũ iudices L. Scribonio Tribuno pl. ferret familiares ſuos, & dixiſſet Libo, Quando tandem Galba de triclinio tuo exibis? Cum tu, inquit, de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidem plurimum diſtat, quod Glaucia Metello, Villam in Tyburte habes, cortem in palatio. Ac verborum quidẽ genera, quæ eſſent faceta, dixiſſe me puto. Rerum plura ſunt, eáque magis (vt dixi antè) ridentur, in quibus eſt narratio: res ſanè difficilis. Exprimenda enim ſunt, & ponenda ante oculos ea, quæ videantur & veriſimilia, quod eſt proprium narrationis, & quæ ſint, quod ridiculi propriũ eſt, ſubturpia: cuius exemplũ, vt breuiſſimũ, ſit ſanè illud quod antè poſui, Craſſi de Memmio. Et ad hoc genus aſcribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex hiſtoria: vt, cum Sex. Titius ſe Caſſandram eſſe diceret, Multos, inquit Antonius, poſſum tuos Aiaces Oileos nominare. Eſt etiam

ex

ex ſimilitudine, quæ aut collationem habet, aut tanquam imaginẽ. Collationem, vt ille Gallus olim teſtis in Piſonem, cùm innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixiſſet datam, ídque Scaurus tenuitate Magii redargueret, Erras, inquit, Scaure: ego enim Magium non conſeruaſſe dico, ſed tanquam nudus nuces legeret, in ventrem abſtuliſſe. Vt illud M. Cicero ſenex huius viri optimi noſtri familiaris pater, noſtros homines ſimiles eſſe Syrorum venalium, vt quiſque optimè Græcè ſciret, ita eſſe nequiſſimum. Valde autem ridentur etiam imagines, quæ ferè in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducũtur cum ſimilitudine turpioris: vt meum illud in Helmium Manciam, Iam oſtendam cuiuſmodi ſis: cùm ille, Oſtende quæſo. demonſtraui digito pictum Gallum in Mariano ſcuto Cimbrico ſub nodis diſtortum, eiecta lingua, buccis fluentibus. Riſus eſt commotus. nihil tam Manciæ ſimile viſum eſt. Vt cum Teſtio Penario mentum in dicendo intorquenti, tum vt diceret ſi quid vellet, ſi nucem fregiſſet. Etiam illa, quæ minuendi, aut augendi cauſa ad incredibilem admirationem efferuntur: velut tu, Craſſe, in concione, ita ſibi ipſum magnum videri Memmium, vt in forum deſcendens, caput ad fornicem Fabii demitteret. Ex quo genere etiam illud eſt, quod Scipio apud Numantiam cum ſtomacharetur cum C. Metello, dixiſſe dicitur, Si quintum pareret mater eius, aſinum fuiſſe parituram. Arguta etiam ſignificatio eſt, cum parua re, & ſæpe verbo res obſcura, & latens illuſtratur: vt cum C. Fabritio P. Cornelius, homo, vt exiſtimabatur, auarus, & furax, ſed egregiè fortis, & bonus Imperator, gratias ageret, quod ſe homo inimicus conſulem feciſſet, bello præſertim magno, & graui: Nihil eſt, quo mihi gratias agas, inquit, ſi malui compilari, quàm venire. Vt Aſello Africanus obiicienti luſtrum illud infelix, Noli, inquit, mirari: is enim, qui te ex ærariis exemit, luſtrum condidit, & taurum immolauit. Tanta ſuſpicio eſt, vt religione ciuitatem obſtrinxiſſe videatur Mummius, quòd Aſellum ignominia leuarit. Vrbana etiam diſſimulatio eſt, cum alia dicuntur, ac ſentias: non illo genere, de quo antè dixi, cum contraria dicas, vt Lamiæ Craſſus, ſed cum toto genere orationis ſeuerè ludas, cum aliter ſentias, ac loquare: vt noſter Scæuola Septumuleio illi

Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repenſum, roganti, vt ſe in Aſiam præfectum duceret: Quid tibi vis, inquit, inſane? tanta malorũ eſt multitudo ciuium, vt tibi ego hoc confirmem: ſi Romæ manſeris, te paucis annis ad maximas pecunias eſſe venturum. In hoc genere Fannius in annalibus ſuis Africanum hunc Æmylianũ dicit fuiſſe, & eum Græco verbo appellat εἴρωνα. Sed vti ferunt, qui melius hæc norũt, Socratem opinor in hac ironia, diſſimulantiaq́; longè lepôre & humanitate omnib. præſtitiſſe. Genus eſt perelegans, & cum grauitate ſalſum, cúmq; oratoriis dictionibus, tum vrbanis ſermonibus accommodatũ. Et hercule omnia hæc, quæ à me de facetiis diſputantur, nõ maiora forenſium actionũ, quàm omniũ ſermonũ condimẽta ſunt. Nam quod apud Catonem eſt, qui multa retulit, ex quib. à me exempli cauſa multa ponuntur, per mihi ſcitũ videtur, C. Publicium ſolitũ dicere, P. Mummium cuiuis tempori hominẽ eſſe. ſic profectò res ſe habet, nullũ vt ſit vitæ tempus, in quo non deceat lepôrem, humanitatémq; verſari. Sed redeo ad cætera. Eſt huic finitimũ diſſimulationi, cum honeſto verbo vitioſa res appellatur: vt cum Africanus Cenſor tribu mouebat eum centurionem, qui in Pauli pugna non affuerat, cùm ille ſe cuſtodiæ cauſa diceret in caſtris remanſiſſe, quærerétque, cur ab eo notaretur, Non amo, inquit, nimium diligentes. Acutum etiam illud eſt, cum ex alterius oratione aliud excipias, atque ille vult: vt Salinatori Maximus, cùm Tarento amiſſo, arcem tamen Liuius retinuiſſet, multáque ex ea prælia præclara feciſſet, cùm aliquot poſt annos Maximus id oppidum recepiſſet, rogarétque eum Salinator, vt meminiſſet, opera ſua ſe Tarentum recepiſſe, Quidni, inquit, meminerim? nunquam ego recepiſſem, niſi tu perdidiſſes. Sunt etiam illa ſubabſurda, ſed eo ipſo nomine ſæpe ridicula, non ſolùm mimis perappoſita, ſed etiam quodammodo nobis;

Homo fatuus poſtquam rem habere cœpit, eſt mortuus.

Quid eſt tibi iſta mulier? Vxor. ſimilis medius fidius.

Quandiu ad aquas fuit, nunquam eſt mortuus. Genus hoc leuius, &, vt dixi, mimicum: ſed habet nonnunquã aliquid etiam apud nos loci, vt vel non ſtultus quaſi ſtultè cum ſale dicat aliquid: vt tibi, Antoni, Mancia, cùm audiſſet te Cenſorem à M. Duronio de ambitu poſtulatum, Aliquando, inquit,

quit,

quit, tibi tuum negotium agere licebit. Valde hæc ridentur, & hercule omnia, quæ à prudentibus quaſi per diſſimulationem non intelligendi ſubabſurdè, ſalſéq; dicuntur. Ex quo genere eſt etiam, non videri intelligere quod intelligas, vt Pontidius, Qualem exiſtimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum. Vt ego, qui in delectu, Metello, cùm excuſationem oculorum à me non acciperet, & dixiſſet, Tu igitur nihil vides? Ego vero, inquam, à porta Exquillina video villam tuam. Vt illud Naſicæ, qui, cùm ad poetam Ennium veniſſet, eíque ab oſtio quærenti Ennium, ancilla dixiſſet domi non eſſe, Naſica ſenſit illam domini iuſſu dixiſſe, & illũ intus eſſe. paucis poſt diebus cùm ad Naſicam veniſſet Ennius, & eum à ianua quæreret, exclamat Naſica, ſe domi non eſſe: tum Ennius, Quid? ego non cognoſco vocem, inquit, tuam? Hîc Naſica, Homo es impudens: ego, cùm te quærerem, ancillæ tuæ credidi, te domi non eſſe; tu mihi nõ credis ipſi? Eſt bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipſo genere, quod dixit: vt cùm Q. Opimius conſularis, qui adoleſcentulus malè audiſſet, feſtiuo homini Egilio, qui videretur mollior, nec eſſet, dixiſſet,

-- Quid tu Egilia mea,
Quando ad me venis cum tua colu, & lana?
-- Non pol (inquit) *audeo:*
Nam me ad famoſas vetuit mater accedere.

Salſa ſunt etiam, quæ habent ſuſpicionem ridiculi abſconditam: quo in genere eſt illud Siculi, cui, cùm familiaris quidam quereretur, quòd diceret vxorem ſuam ſuſpendiſſe ſe de ficu: Amabo te, inquit, da mihi ex iſta arbore, quos ſeram, ſurculos. In eodem genere eſt, quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui, cùm in epilogo miſericordiam ſe mouiſſe putaret, poſtquam aſſedit, rogauit hunc, videretúrne miſericordiam mouiſſe. Ac magnam quidem, inquit: neminem enim puto eſſe tam durum, cui non oratio tua miſeranda viſa ſit. Me quidem hercule valde illa mouent ſtomachoſa, & quaſi ſubmoroſa ridicula, non cùm à moroſo dicuntur: tum enim non ſal, ſed natura ridetur. In quo, vt mihi videtur, perſalſum illud eſt apud Næuium,

Quid ploras pater? Mirum ni cantem, condemnatus ſum.

Huic generi quaſi cõtrarium eſt ridiculi genus patientis, ac

lenti: vt cum Cato percuſſus eſſet ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, Caue: rogauit, nunquid aliud ferret præter arcam. Etiam ſtultitiæ ſalſa reprehenſio: vt ille Siculus, cui prætor Scipio patronũ cauſæ dabat hoſpitem ſuum, hominem nobilem, ſed admodum ſtultũ. Quæſo, inquit, prætor, aduerſario meo da iſtum patronũ, deinde mihi neminẽ dederis. Mouent illa etiam, quę coniectura explanantur longè aliter, atq; ſunt, ſed acutè, atq; concinnè: vt cùm Scaurus accuſaret Rutilium ambitus, cùm ipſe conſul eſſet factus, ille repulſam tuliſſet, & in eius tabulis oſtẽderet literas A.F.P.R. idq; diceret eſſe, Actum fide P. Rutilii: Rutilius autem, Ante factum, poſt relatum: C. Cannius eques Rom. cum Rufo adeſſet, exclamat neutrum illis literis declarari. Quid ergo? inquit Scaurus. Æmylius fecit, plectitur Rutilius. Ridentur etiam diſcrepantia, Quid huic abeſt, niſi res & virtus? Bella etiam eſt familiaris reprehenſio quaſi errantis: vt cùm obiurgauit Albius Granium, quòd, cum eius tabulis quiddam Albutio probatum videretur, & valde, abſoluto Scæuola, gauderet, neque intelligeret contra ſuas tabulas eſſe iudicatum. Huic ſimilis eſt etiã admonitio in conſilio dando familiaris: vt cum patrono malo, cùm vocem in dicẽdo obtudiſſet, ſuadebat Granius, vt mulſũ frigidum biberet, ſimulac domum rediſſet: Perdam, inquit, vocem, ſi id fecero. Melius eſt, inquit, quàm reum. Bellum etiã eſt, cùm, quod cuiq; ſit conſentaneum, dicitur: vt cùm Scaurus nonnullam haberet inuidiam ex eo, quòd Phrygionis Pompeii locupletis hominis bona ſine teſtamento poſſederat, ſederétque aduocatus reo Beſtiæ, cùm funus quoddam duceretur, accuſator C. Memmius, Vide, inquit, Scaure, mortuus rapitur, ſi potes eſſe poſſeſſor. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quàm quod eſt præter expectationem: cuius innumerabilia ſunt exempla: vel Appii maioris illius, qui in ſenatu cùm ageretur de agris publicis, & de lege Thoria, & premeretur Lucilius ab iis, qui à pecore eius depaſci agros publicos dicerent: Non eſt, inquit, Lucilii pecus illud, erratis: (defendere Luciliũ videbatur) ego liberũ puto eſſe: qua lubet paſcitur. Placet etiã mihi illud Scipionis illius, qui T. Gracchũ perculit. cùm ei M. Flaccus, multis probris obiectis, P. Mutium iudicem tuliſſet, Eiero, inquit, iniquus eſt. cùm eſſet admur-

muratum:

muratum: Ah, inquit, Patres conſcripti: non ego mihi illum iniquum eiero, verum omnibus. Ab hoc vero Craſſo nihil facetius, cum læſiſſet teſtis Silus Piſonem, quod ſe in eum audiſſe dixiſſet, Poteſt fieri, inquit, Sile, vt is, vnde te audiſſe dicis, iratus dixerit. Annuit Silus. Poteſt etiam, vt tu non rectè intellexeris. Id quoq; toto capite annuit, vt ſe Craſſo daret. Poteſt etiam fieri, inquit, vt omnino, quod te audiſſe dicis, nunquam audieris. Hoc ita præter expectationem accidit, vt teſtem omnium riſus obrueret. Huius generis eſt plenus Næuius, & iocus eſt familiaris,

Sapiens ſi algebis, tremes.

& alia permulta. Sæpe etiam facetè concedas aduerſario id ipſum, quod tibi ille detrahit: vt C. Lælius, cum ei quidam malo genere natus diceret indignum eſſe ſuis maioribus, At hercule, inquit, tu tuis dignus. Sæpe etiam ſententiosè ridicula dicuntur, vt M. Cincius, quo die legem de donis, & muneribus tulit, cum C. Cento prodiiſſet, & ſatis contumeliosè, Quid fers Cinclole? quæſiſſet: Vt emas, inquit, Cai, ſi vti velis. Sæpe etiam, ſalsè quæ fieri non poſſunt, optantur: vt M. Lepidus, cum cæteris in campo exercentibus, in herba ipſe recubuiſſet, Vellem hoc eſſet, inquit, laborare. Salſum eſt etiam quærentibus, & quaſi percontantibus lentè reſpondere quod nollent: vt Cenſor Lepidus, cum M. Antiſtio Pyrgenſi equũ ademiſſet, amiciq; cum vociferarentur, & quærerent, quid ille patri ſuo reſponderet, cur ademptũ ſibi equũ diceret, cum optimus colonus, parciſſimus, modeſtiſſimus, frugaliſſimus, eſſet: Me iſtorum, inquit, nihil credere. Colligũtur à Græcis alia nonnulla, execrationes, admirationes, minationes. Sed hęc ipſa nimis mihi videor multa in genera deſcripſiſſe. nam illa, quæ verbi ratione, & vi continentur, certa ferè, ac definita ſunt: quę plerunq;, vt antè dixi, laudari magis, quam rideri ſolent. Hæc autem, quæ ſunt in re, & in ipſa ſententia, partibus ſunt innumerabilia, generibus pauca. expectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipſorum ridiculè indicandis, & ſimilitudine turpioris, & diſſimulatione, & ſubabſurda dicendo, & ſtulta reprehendendo, riſus mouentur. Itaque imbuendus eſt is, qui iocosè vult dicere, quaſi natura quadam apta ad hæc genera, & moribus, vt ad cuiuſque modi genus ridiculi,

vultus etiam accommodetur: qui quidem quo ſeuerior eſt, & triſtior, vt in te, Craſſe, hoc illa quoq;, quæ dicuntur, ſalſiora videri ſolẽt. Sed iam tu, Antoni, qui hoc diuerſorio ſermonis tui libenter acquieturum te eſſe dixiſti, tanquam in Pontinum diuerteris, neque amœnum, neque ſalubrem locum; cenſeo vt ſatis diu te putes requieuiſſe, & iter reliquũ conficere pergas. Ego verò, atq; hilarè quidem à te acceptus, inquit, & cùm doctior per te, tum etiam audacior factus ſum ad iocandum. Non enim vereor, ne quis me in iſto genere leuiorem iam putet: quoniam quidẽ tu Fabricios mihi autores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protuliſti. Sed habetis ea, quæ voluiſtis ex me audire: de quibus quidẽ accuratius dicendũ, & cogitandum fuit: nam cætera faciliora ſunt, atq; ex iis, quæ iam dicta ſunt, reliqua naſcũtur omnia. Ego enim, cùm cauſam ſum aggreſſus, atq; omnia cogitãdo, quoad facere potui, perſecutus, cùm & argumenta cauſæ, & eos locos, quibus animi iudicũ conciliantur, & illos, quibus permouentur, vidi, atq; cognoui; tum cõſtituo, quid habeat quæq; cauſa boni, quid mali. nulla enim ferè res poteſt in dicendi diſceptationem, aut controuerſiam vocari, quæ non habeat vtrunq;: ſed quantum habeat, id refert. Mea autẽ ratio in dicendo hæc eſſe ſolet, vt boni quod habeat, id amplectar, exornẽ, exaggerem; ibi commorer, ibi habitem, ibi hęream: à malo autẽ, vitióq; cauſæ ita recedã, non vt id me defugere appareat, ſed vt totum bono illo ornando, & augẽdo, diſſimulatũ obruatur. &, ſi cauſa eſt in argumentis, firmiſſima quæq; maximè tueor, ſiue plura ſunt, ſiue aliquod vnum: ſin autem in conciliatione, aut in permotione cauſa eſt; ad eam me potiſſimũ partem, quæ maximè cõmouere animos hominum poteſt, confero. Summa denique huius generis hæc eſt, vt ſi in refellẽdo aduerſario firmior eſſe oratio, quàm in confirmandis noſtris rebus poteſt, omnia in illum conferam tela: ſin noſtra facilius probari, quàm illa redargüi poſſint, abducere animos à contraria defenſione, & ad noſtram conor traducere. Duo denique illa, quæ facillima videntur, quoniam quæ difficiliora ſunt, non poſſum, mihi pro meo iure ſumo, vnum, vt moleſto, aut difficili argumẽto, aut loco nõnunquam omnino nihil reſpondeam, quod forſitan aliquis iure irriſerit: quis enim eſt, qui id facere non poſſit?

ſed

ſed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate diſputo; confiteórque me, ſi quæ premat res vehementius, ita cōcedere ſolere, vt non modò non abiecto, ſed ne reiecto quidē ſcuto, fugere videar: ſed adhibere quandam in dicendo ſpeciem atq; pompam, & pugnæ ſimilem fugam; conſiſtere vero in meo præſidio, ſic, vt non fugiendi hoſtis, ſed capiēdi loci cauſa ceſſiſſe videar. Alterum eſt illud, quod ego oratori maximè cauendū, & prouidendū puto, quódq; me ſolicitare ſummè ſolet: nō tam vt proſim cauſis elaborare ſoleo, quàm vt ne quid obſim: non quin enitendum ſit in vtroque, ſed tamen multo eſt turpius oratori, nocuiſſe videri cauſæ, quàm non profuiſſe. Sed quid hoc loco vos inter vos, Catule? an hæc, vt ſunt contemnenda, contemnitis? Minimè, inquit ille, ſed Cæſar de iſto ipſo quiddam velle dicere videbatur. Me vero lubente, inquit Antonius, dixerit, ſiue refellendi cauſa, ſiue quærendi. Tum Iulius, Ego mehercule, inquit, Antoni, ſemper is fui, qui de te oratore ſic prædicarem, vnum te in dicēdo mihi videri tectiſſimum, propriumq; hoc eſſe laudis tuæ, nihil à te vnquam eſſe dictū, quod obeſſet ei, pro quo diceres: ídque memoria teneo, cum mihi ſermo cum hoc ipſo Craſſo multis audientibus, eſſet de te inſtitutus, Craſſúsque plurimis verbis eloquentiā laudaret tuam, dixiſſe me, cùm cæteris tuis laudibus hanc eſſe vel maximā, quòd nō ſolum, quod opus eſſet, diceres, ſed etiam, quod non opus eſſet, non diceres: tum illum mihi reſpondere memini, cætera in te ſummè eſſe laudāda, illud verò improbi eſſe hominis, & perfidioſi, dicere quod alienū eſſet, & noceret ei, pro quo quiſq; diceret: quare non ſibi eum diſertum, qui id non faceret, videri, ſed improbum, qui faceret. Nunc, ſi tibi videtur, Antoni, demonſtres velim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in cauſa mali facere, vt nihil tibi in oratore maius eſſe videatur. Dicam equidem, Cæſar, inquit, quid intelligam: ſed & tu, & vos omnes, hóc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris diuinitate quadam loqui, ſed de exercitationis, & conſuetudinis meæ mediocritate. Craſſi quidem reſponſum excellentis cuiuſdā eſt ingenii, ac ſingularis: cui quiddā portenti ſimile eſſe viſum eſt, poſſe aliquem inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicēdo, obeſſétq; ei quem defenderet. Facit enim de ſe coniecturam, cuius tanta vis ingenii eſt,

vt neminem niſi conſultò putet, quod contra ſe ipſum ſit, dicere. ſed ego non de præſtanti quadam, & eximia, ſed propè de vulgari, & communi prudentia diſputo. Vt apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine conſilii, atque ingenii Athenienſis ille fuiſſe Themiſtocles: ad quem quidā doctus homo, atque in primis eruditus, acceſſiſſe dicitur, eique artem memoriæ, quæ tum primùm proferebatur, pollicitum eſſe ſe traditurum. cùm ille quæſiſſet, quidnam illa ars efficere poſſet, dixiſſe illum doctorem, vt omnia meminiſſet; & ei Themiſtoclem reſpondiſſe, gratius ſibi illum eſſe facturum, ſi ſe obliuiſci, quæ vellet, quàm ſi meminiſſe docuiſſet. Vidéſne quæ vis in homine acerrimi ingenii, quàm potens, & quanta mens fuerit? qui ita reſponderit, vt intelligere poſſemus, nihil ex illius animo, quod ſemel eſſet infuſum, vnquam effluere potuiſſe: cùm quidem ei fuerit optabilius obliuiſci poſſe potius, quod meminiſſe nollet, quàm quod ſemel audiſſet, vidiſſétve, meminiſſe. Sed neque propter hoc Themiſtoclis reſponſum memoriæ nobis opera danda non eſt, neque illa mea cautio, & timiditas in cauſis propter præſtantem prudentiam Craſſi negligenda eſt. Vterque enim iſtorum non mihi attulit aliquam, ſed ſuam ſignificauit facultatem. Etenim permulta ſunt in cauſis, in omni parte orationis circunſpicienda, ne quid offendas, ne quò irruas. Sæpe aliquis teſtis, aut non lædit, aut minus lædit, niſi laceſſatur: orat reus, vrgent aduocati, vt inuehámur, vt maledicamus, denique vt interrogemus. Non moueor, non obtempero, non ſatisfacio, neque tamen vllam aſſequor laudem. Homines enim imperiti facilius, quod ſtultè dixeris, reprehendere, quàm quòd ſapienter tacueris, laudare poſſunt. Hîc quantum ſit mali, ſi iratum, ſi non ſtultum, ſi non leuem teſtem læſeris? Habet enim & voluntatē nocendi in iracundia, & vim in ingenio, & pondus in vita. Nec ſi hoc Craſſus non committit, ideò non multi, & ſæpe committunt. Quo quidem mihi videri turpius nihil ſolet, quàm cùm ex oratoris dicto aliquo, aut reſponſo, aut rogato, ſermo ille ſequitur, Occîdit ille? Aduerſariúmne? Immo verò, aiunt ſe, & eum, quem defendit. Hoc Craſſus non putat niſi perfidia accidere poſſe; ego autem ſæpiſſimè video in cauſis aliquid mali facere homines minimè malos. Quid

illud,

illud, quod ſuprà dixi, ſolere me cedere, &, vt planius dicam, fugere ea, quæ etiam valde cauſam meam premerent? cum id non faciunt alii, verſanturque in hoſtium caſtris, ac ſua præſidia dimittunt: mediocritérne cauſis nocent, cum aut aduerſariorum adiumenta confirmant, aut ea, quæ ſanare nequeunt, exulcerant? Quid, cum perſonarum, quas defendunt, rationem non habent? Si quæ ſunt in his inuidioſa, non mitigant extenuando, ſed laudando, & efferendo inuidioſiora faciunt, quantum eſt in eo tandem mali? Quid ſi in homines charos, iudicibúſque iucundos, ſine vlla præmunitione orationis acerbius, & cõtumelioſius inuehare, nónne abs te iudices abalienes? Quid, ſi quæ vitia, aut incõmoda ſunt in aliquo iudice vno aut pluribus, ea tu in aduerſariis exprobrando, non intelligas te in iudices inuehi, mediocre peccatum eſt? Quid ſi, cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læſus efferare iracundia, cauſam relinquas, nihílne noceas? In quo ego, non quo libenter malè audiam, ſed quia ego cauſam non libenter relinquo, nimium patiens, & lentus exiſtimor: vt, cum te ipſum Sulpiti, obiurgabã, quòd miniſtratorem peteres, nõ aduerſarium. Ex quo etiam illud aſſequor, vt ſi quis mihi maledicat, petulans, aut planè inſanus eſſe videatur. In ipſis autem argumentis ſi quid poſueris aut apertè falſum, aut ei, quod dixeris, dicturúſve ſis, contrarium, aut genere ipſo remotum ab vſu iudiciorum, ac foro, nihílne noceas? Quid multa? omnis cura mea ſolet in hoc verſari ſemper (dicã enim ſæpius) ſi poſſim, vt boni aliquid efficiam dicendo; ſin id minus, vt certè ne quid mali. Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paulò antè laudabas, ad ordinem, collocationémque rerum, ac locorum: cuius ratio eſt duplex; altera, quam affert natura cauſarum; altera, quæ oratorum iudicio, & prudentia comparatur. Nam, vt aliquid ante rem dicamus, deinde, vt rẽ exponamus, pòſt, vt eam probemus, noſtris pręſidiis confirmandis, contrariis refutandis, deinde vt concludamus, atq; ita peroremus: hoc dicendi genus natura ipſa præſcribit. Vt verò ſtatuamus ea quæ probandi, docendi, perſuadẽdi cauſa dicenda ſunt, quẽadmodum componamus, id eſt vel maximè propriũ oratoris prudentiæ. Multa enim occurrũt argumenta, multa quæ in dicendo profutura videantur: ſed eorum partim ita leuia

ſunt,vt contemnenda ſint: partim etiam ſi quid habent adiumenti,ſunt nonnunquam eiuſmodi, vt inſit in iis aliquid vitii,neque tanti ſit illud quod prodeſſe videatur,vt cum aliquo malo coniungatur. Quæ aũt ſunt vtilia atq; firma, ſi ea tamen (vt ſæpe fit) valde multa ſunt: ea quæ ex iis aut leuiſſima ſunt,aut aliis grauioribus conſimilia, ſecerni arbitror oportere, atque ex oratione remoueri. Equidem cum colligo argumenta cauſarũ, non tam ea numerare ſoleo, quàm expendere. Et quoniam, quod ſæpè iam dixi,tribus rebus oẽs ad noſtram ſententiã perducimus, aut docẽdo, aut conciliãdo,aut permouendo: vna ex tribus his rebus res præ nobis eſt ferenda, vt nihil aliud niſi docere velle videamur: reliquæ duæ, ſicut ſanguis in corporibus, ſic illæ in perpetuis orationibus fuſæ eſſe debebunt. Nam & principia,et cæterę partes orationis,de quibus paũlo pòſt paucà dicemus,habere hanc vim magnopere debent,vt ad eorum menteis, apud quos agitur mouendas,permanare poſſint. Sed his partibus orationis,quæ etſi nihil docent argumentando, perſuadendo tamen,& cõmouendo proficiunt plurimũ,quanquã maximè proprius eſt locus & in exordiẽdo,& in perorando: digredi tamen ab eo quod propoſueris, atq; agas, permouendorum animorũ cauſa,ſæpe vtile eſt. Itaq; vel narratione expoſita,ſæpe datur ad commouendos animos digrediendi locus,vel argumentis noſtris confirmatis, vel contrariis refutatis,vel vtroq; loco, vel omnibus,ſi habet eam cauſa dignitatẽ atq; copiam,rectè id fieri poteſt: hæq; cauſæ ſunt ad augendum & ad ornandum grauiſſimæ atq; pleniſſimæ, quæ plurimos exitus dant ad eiuſmodi digreſſionem, vt iis locis vti liceat,quibus animorum impetus eorum, qui audiũt,aut impellantur,aut reflectantur. Atq; etiam in illo reprehendo eos,qui quæ minimè firma ſunt, ea prima collocant. In quo illos quoq; errare arbitror,qui,ſi quando (id quod mihi nũquam placuit) plureis adhibent patronos,vt quenq; eorum minimum putant eſſe, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc poſtulat,vt eorũ expectationi qui audiunt, quam celerrimè ſuccurratur: cui ſi initio ſatisfactum non ſit, multo plus ſit in reliqua cauſa laborandum. Malè enim ſe res habet,quæ non,ſtatim vt dici cœptà eſt,melior fieri videtur. Ergo vt in oratore optimus quiſque, ſic & in oratione firmiſſi-

mum

mum quodque ſit primum: dum illud tamen in vtroque teneatur, vt ea quæ æquè excellant, ſeruentur etiam ad perorandum: ſi quæ erunt mediocria (nam vitioſis nuſquam eſſe oportet locũ) in mediam turbam atq; in gregem coniiciantur. Hiſce omnibus rebus conſideratis, tum deniq; id quod primũ eſt dicendũ, poſtremò ſoleo cogitare, quo vtar exordio. Nam ſi quando id primũ inuenire volui, nullũ mihi occurrit, niſi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare, atque cõmune. Principia autẽ dicendi ſemper cùm accurata & acuta, & inſtructa ſententiis, apta verbis, tum verò cauſarũ propria eſſe debent. Prima eſt enim quaſi cognitio & commendatio orationis in principio: quæ continuò eum, qui audit, permulcere atque allicere debet. In quo mirari ſoleo, non equidem iſtos, qui nullã huic rei operam dederunt, ſed hominem in primis diſertum, atque eruditum Philippum, qui ita ſolet ad dicendum ſurgere, vt quod primum verbum habiturus ſit, neſciat: & ait idem, cum brachium concalefecerit, tum ſe ſolere pugnare. neque attendit, eos ipſos vndè hoc ſimile ducat, illas primas haſtas ita iactare leniter, vt & venuſtati vel maximè ſeruiant, & reliquis viribus ſuis conſulant. Neque eſt dubium quin exordium dicendi vehemẽs & pugnax non ſæpe eſſe debeat: ſed ſi in ipſo illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congreſſum multa fiunt quæ non ad vulnus, ſed ad ſpeciem valere videantur: quanto hoc magis in oratione expectandũ eſt, in qua non vis potius, ſed delectatio poſtulatur? Nihil eſt denique in natura rerum omnium quod ſe vniuerſum profundat, & quod totum repentè euolet: ſic omnia quæ fiunt, quæq; aguntur acerrimè, lenioribus principiis natura ipſa prætexuit. Hæc autem in dicendo non extrinſecus alicundè quærenda, ſed ex ipſis viſceribus cauſæ ſumenda ſunt. idcirco tota cauſa pertentata atque perſpecta, locis omnibus inuentis atque inſtructis, conſiderandum eſt quo principio ſit vtendum. Sic & facilè reperietur. ſumẽtur enim ex iis rebus, quæ erunt vberrimę vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi digredi ſæpe oportere. Ita & momenti aliquid afferent, cum erunt penè ex intima defenſione depromptæ, & apparebit eas non modò non eſſe communeis, nec in alias cauſas poſſe transferri, ſed penitus ex ea cauſa, quæ

tum agatur, effloruiſſe. Omne autem principium, aut rei totius, quæ agetur, ſignificationẽ habere debebit, aut aditũ ad cauſam, & communitionem, aut quoddam ornamentũ, & dignitatem. Sed oportet vt ædibus ac templis veſtibula & aditus, ſic cauſis principia pro portione rerum præponere. Itaque in paruis atque in frequentibus cauſis ab ipſa re eſt exordiri ſæpe commodius, Sed cum erit vtendum principio (quod plerunque erit) aut ex reo, aut ex aduerſario, aut ex re, aut ex eis apud quos agitur, ſententias duci decebit. Ex reo, (reos appello, quorum res eſt) quæ ſignificent virũ bonum, quæ liberalem, quæ calamitoſum, quæ miſericordia dignum, quæ valeant contra falſam criminationem. Ex aduerſario, iiſdem ex locis ferè contraria. Ex re, ſi crudelis, ſi nefanda, ſi præter opinionem, ſi immeritò, ſi miſera, ſi ingrata, ſi indigna, ſi noua, ſi quæ reſtitui ſanaríque non poſſit. Ex iis autem apud quos agetur, vt beneuolos, benéque exiſtimanteis efficiamus: quod agendo efficitur melius, quã rogando. Eſt id quidem in totam orationem confundendum, nec minimè in extremam: ſed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam & attentum commonent Græci vt principio faciamus iudicem, & docilem: quæ ſunt vtilia, ſed nõ principii magis propria, quàm reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quod & attenti tum maximè ſunt, cum omnia expectant, & dociles magis initiis eſſe poſſunt: illuſtriora enim ſunt, quæ in principiis, quàm quæ in mediis cauſis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum ad iudicem aut alliciendum, aut incitandum ex iis locis trahitur, qui ad motus animorũ cõficiendos inerunt in cauſa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, ſed tantũ impelli primò iudicem leuiter, vt iam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexum autem ita ſit principium conſequenti orationi, vt non tanquam citharœdi proœmium affictum aliquod, ſed cohærẽs cum omni corpore membrum eſſe videatur. Nam nonnulli, cum illud meditati ediderunt, ſic ad reliqua tranſeunt, vt audientiam ſibi fieri velle videantur. Atque eiuſmodi illa præluſio debet eſſe non vt Samnitum, qui vibrant haſtas ante pugnam, quibus in pugnando nihil vtuntur: ſed vt ipſis ſententiis, quibus præluſerunt, vel pugnare poſſint. Narrare

verò

verò rem quòd breuiter iubent, ſi breuitas appellanda eſt, cum verbum nullum redundet: breuis eſt L. Craſſi oratio, ſi tum eſt breuitas, cùm tantum verborum eſt, quantum neceſſe eſt. aliquando id opus eſt, ſed ſæpe obeſt vel maximè in narrando, non ſolum quod obſcuritatẽ affert, ſed etiã quòd eam virtutem, quæ narrationis eſt maxima, vt iucunda, & ad perſuadendum accommodata ſit, tolli videtur illa,

Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis,

quàm longa eſt narratio? mores adoleſcentis ipſius, & ſeruilis percontatio, mors Chryſidis, vultus & forma & lamentatio ſororis: reliqua peruariè, iucundéque narrantur. Quòd ſi hanc breuitatem quæſiſſet,

Effertur, imus, ad ſepulchrum venimus,
In ignem poſita eſt:

in his fere decem verſiculis totum conficere potuiſſet: quanquam hoc ipſum, *Effertur, imus,* conciſum eſt ita, vt non breuitati ſeruitum ſit, ſed magis venuſtati. Quòd ſi nihil fuiſſet, niſi *In ignem poſita eſt,* tamẽ res tota cognoſci facilè potuiſſet: ſed & feſtiuitatẽ habet narratio diſtincta perſonis, & interpuncta ſermonibus: eſt probabilius, quod geſtum eſſe dicas, cùm quemadmodum actum ſit exponas: & multo apertius ad intelligendum eſt, ſi ſic conſtituitur aliquando, ac non iſta breuitate percurritur. Apertam enim narrationem tam eſſe oportet, quàm cæteras: & hoc magis in hac elaborandum eſt, quod & difficilius eſt, non eſſe obſcurum in re narranda, quàm aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut perorando: & maiore etiã periculo hæc pars orationis obſcura eſt, quàm cæteræ: vel quia, ſi quo alio in loco eſt dictum quid obſcurius, tantùm id perit quod ita dictũ eſt: narratio obſcura totam obcæcat orationẽ, vel quòd alia poſſis, ſemel ſi obſcurius dixeris, dicere alio loco planiꝰ: narrationi vnus eſt in cauſa locus. Erit autem perſpicua narratio, ſi verbis vſitatis, ſi ordine temporum conſeruato, ſi non interruptè narrabitur. Sed quando vtendum ſit, aut non ſit narratione, id eſt conſilii: neque enim, ſi nota res eſt, nec ſi non dubium ſit quid geſtum ſit, narrari oportet: nec, ſi aduerſarius narrauit, niſi ſi refellemus: ac, ſi quando erit narrandum, ne illa quæ ſuſpicionẽ & crimen efficient, contráq; nos erũt acriter perſequamur, & quicquid poterit,

detrahamus: ne illud, quod Craſſus, ſi quādo fiat, perfidia, nō ſtultitia fieri putat vt cauſæ noceamus, accidat. Nā ad ſummam totius cauſæ pertinet, cautè, an contrà, demonſtrata res ſit: quòd omnis orationis reliquæ fons eſt narratio. Sequitur vt cauſa ponatur: in quo videndum eſt, quid in controuerſiam veniat. Tum ſuggerenda ſunt firmamenta cauſæ coniuncta, & infirmandis contrariis, & tuis confirmandis. Namque vna in cauſis ratio quædam eſt eius orationis, quæ ad probandam argumentationem valet. Ea autem & cōfirmationem & reprehenſionem quærit: ſed quia neq; reprehendi quæ contrà dicuntur, poſſunt, niſi tua confirmes: neq; hæc confirmari, niſi illa reprehendas: idcirco hæc & natura, & vtilitate, & tractatione coniuncta ſunt. Omnia autē concludenda plerunque rebus augendis, vel inflammando iudice, vel mitigando: omniáq; cum ſuperioribus orationis locis, tum maximè extremo, ad menteis iudicum quàm maximè permouendas, & ad vtilitatem noſtram vocandas, conferenda ſunt. Neq; ſanè iam cauſa videtur eſſe, cur ſecernamus ea præcepta, quæ de ſuaſionibus tradenda ſunt, aut laudationibus. Sunt enim pleraque cōmunia: ſed tamen ſuadere aliquid, aut diſſuadere, grauiſſimæ mihi videtur eſſe perſonæ. Nā & ſapientis eſt, conſilium explicare ſuum de maximis rebus: & honeſti & diſerti, vt mente prouidere, autoritate probare, oratione perſuadere poſſit. Atque hæc in ſenatu minore apparatu agenda ſunt. Sapiens enim eſt conſilium, multíſque aliis dicendi relinquendus locus: vitanda etiā ingenii oſtentationíſq; ſuſpicio. Cōcio capit omnem vim orationis, & grauitatē varietatémq; deſiderat. Ergo in ſuadendo nihil eſt optabilius, quàm dignitas. Nā qui vtilitatem putat, non quid maximè velit ſuaſor, ſed quid interdum magis ſequatur, videt. Nemo eſt enim, præſertim in tā clara ciuitate, quin putet expetēdam maximè dignitatē: ſed vincit vtilitas plerunq;, cùm ſubeſt ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidē poſſe retineri. Controuerſia autē inter hominum ſententias, aut in illo eſt, vtrum ſit vtilius: aut etiam, cùm id cōuenit, certatur vtrū honeſtati potius, an vtilitati conſulendū ſit. Quæ quia pugnare ſæpe inter ſe videntur: qui vtilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, vectigalium, præſidii, militum, vtilitates cæterarum

rerum,

rerum, quarum fructum vtilitate metimur: itémque incōmoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet, maiorū exempla, quæ erunt vel cum periculo glorioſa, colliget: poſteritatis immortalem memoriam augebit: vtilitatem ex laude naſci defendet, ſempérque eam cum dignitate eſſe coniunctam. Sed quid fieri poſſit, aut non poſſit, quídque etiam ſit neceſſe, aut non ſit, in vtraque re maximè eſt quærendum: inciditur enim omnis iam deliberatio, ſi intelligitur non poſſe fieri, aut ſi neceſſitas affertur: & qui id docuit, non videntibus aliis, is plurimum vidit. Ad conſilium autem de Repub. dandum, caput eſt, noſſe Remp. ad dicendum verò probabiliter, noſſe mores ciuitatis: qui quia crebrò mutantur, genus quoq; orationis eſt ſæpe mutandum: & quanquā vna ferè vis eſt eloquentiæ, tamen quia ſumma dignitas eſt populi, grauiſſima cauſa Reip. maximi motus multitudinis, genus quoque dicendi grandius quoddam & illuſtrius eſſe adhibendum videtur: maximáque pars orationis admouēda eſt ad animorum motus nonnunquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in ſpem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos: ſæpe etiā à temeritate, iracūdia, ſpe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem, vt quia maxima quaſi oratori ſcena videatur concio, natura ipſa ad ornatius dicendi genus excitetur: habet enim multitudo vim quandam talem, vt quemadmodum tibicen ſine tibiis canere, ſic orator, niſi multitudine audiente, eloquens eſſe non poſſit. Et cùm ſint populares multi variíque lapſus, vitanda eſt acclamatio aduerſa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, ſi aſperè, ſi arroganter, ſi turpiter, ſi ſordidè, ſi quoquo animi vitio dictū eſſe aliquid videatur: aut hominum offenſione, vel inuidia, quæ aut iuſta eſt, aut ex criminatione, atque fama: aut res ſi diſplicet: aut ſi eſt in aliquo motu ſuæ cupiditatis aut metus multitudo: híſque quatuor cauſis totidem medicinæ opponuntur: tum obiurgatio, ſi eſt autoritas: tum admonitio, quaſi lenior obiurgatio: tū promiſſio, ſi audierint, probaturos: tum deprecatio, quod eſt infimum, ſed nonnunquam vtile. Nullo autem loco plus facetiæ proſunt & celeritas, & breue aliquod dictum, nec ſine dignitate, & cum lepore. Nihil enim tam facilè, quàm multitudo à triſtitia, &

ſæpe acerbitate, commodè ac breuiter & acutè & hilarè dicto deducitur. Expoſui ferè, vt potui, vobis in vtroq; genere cauſarũ quæ ſequi ſolerem, quæ fugere, quæ ſpectare, quáque omnino in cauſis ratione verſari. Nec illud tertium laudationũ genus eſt difficile, quod ego initio quaſi à præceptis noſtris ſecreueram: ſed quia & multa ſunt orationum genera, & grauiora, & maioris copiæ, de quibus nemo ferè præciperet: & quòd nos laudationibus non ita multùm vti ſoleremus, totum hunc ſegregabam locum. Ipſi enim Græci magis legẽdi, qui delectationis, aut hominis alicuius ornandi, quàm vtilitatis huius forenſis cauſa, laudationes ſcriptitauerunt: quorum ſunt libri, quibus Themiſtocles, Ariſtides, Ageſilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander, alíique laudãtur. Noſtræ laudationes, quibus in foro vtimur, aut teſtimonii breuitatem habent nudam atque inornatã, aut ſcribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minimè accommodata eſt. Sed tamen quoniam eſt vtendum aliquando, nonnunquam etiam ſcribendum, velut P. Tuberoni Africanum auunculum laudanti ſcripſit C. Lælius, vel vt noſmetipſi ornandi cauſa, Græcorum more, ſi quos velimus, laudare poſſimus, ſit à nobis quoque tractatus etiam is locus. Perſpicuum eſt igitur alia eſſe in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, diuitiæ, cæteráque quæ fortuna det aut extrinſecus, aut corpori, nõ habent in ſe veram laudem, quæ deberi virtuti vni putatur. Sed tamen quòd ipſa virtus in earum rerum vſu ac moderatione maximè cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc ſunt naturæ & fortunæ bona: in quibus eſt ſumma laus, non extuliſſe ſe in poteſtate, non fuiſſe inſolentem in pecunia, non ſe prætuliſſe aliis propter abundantiam fortunæ: vt opes & copiæ non ſuperbiæ videantur ac libidini, ſed bonitati ac moderationi facultatem & materiam dediſſe. Virtus autem, quæ eſt per ſe ipſa laudabilis, & ſine qua nihil laudari poteſt, tamen habet plureis parteis: quarum alia eſt ad laudationẽ aptior. Sunt enim aliæ virtutes quæ videntur in moribus hominum, & quadã comitate ac beneficentia poſitæ, aliæ, quæ in ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. Nã clementia, iuſtitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis cõmunib⁹, iucũda eſt auditu in laudationi-

bus.

bus. Omnes enim hæ virtutes non tam ipſis qui eas in ſe habent, quàm generi hominũ fructuoſæ putantur: ſapientia & magnitudo animi, qua omnes res humanæ gerũtur, tenues, & pro nihilo putantur: & in excogitando vis quædã ingenii, & ipſa eloquẽtia, admirationis habet nõ minus, iucunditatis minus. Ipſos enim magis videtur quos laudamus, quàm illos apud quos laudamus, ornare ac tueri: ſed tamẽ in laudando iungenda ſunt etiam hæc genera virtutũ: feriunt enim aureis hominum cum illa quæ iucunda & grata, tum etiam illa quæ mirabilia ſunt, in virtute, laudata. Et quoniam ſingularum virtutum ſunt certa quædam officia ac munera, & ſua cuique virtuti laus propria debetur: erit explicandum in laude iuſtitiæ, quid cum fide, quid cũ æquabilitate, quid cum eiuſmodi aliquo officio is qui laudabitur, fecerit. Itémque in cæteris res geſtæ ad cuiusque virtutis genus & vim & nomen accommodabuntur. Gratiſſima autem laus eorum factorum habetur, quæ ſuſcepta videntur à viris fortibus ſine emolumento ac præmio, quæ verò etiam cum labore & periculo ipſorum, hæc habent vberrimam copiam ad laudandum, quod & dici ornatiſſimè poſſunt, & audiri facillimè. Ea enim denique virtus eſſe videtur præſtantis viri, quæ eſt fructuoſa aliis, ipſi autem laborioſa, aut periculoſa, aut certè gratuita. Magna etiam illa laus & admirabilis videri ſolet, tuliſſe caſus ſapienter aduerſos, non fractum eſſe fortuna, retinuiſſe in rebus aſperis dignitatem. Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta virtutis præmia, res geſtæ iudiciis hominum comprobatæ: in quibus etiam felicitatem ipſam Deorum immortalium iudicio tribui, laudationis eſt. Sumendæ autem res erunt aut magnitudine præſtabiles, aut nouitate primæ, aut genere ipſo ſingulares: neque enim paruæ, neque vſitatæ; neque vulgares, admiratione aut omnino laude dignæ videri ſolent. Eſt etiam cum cæteris præſtantibus viris comparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum eſt mihi paulò plura quàm oſtenderam, dicere: non tam propter vſum forenſem, qui eſt à me in omni hoc ſermone tractatus, quàm vt hoc videretis, ſi laudationes eſſent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori virtutum omnium cognitionem, ſine qua laudatio effici non poſſit, eſſe neceſſariam. Iam vituperandi

præcepta contrariis ex vitiis ſumenda eſſe perſpicuum eſt. Simul eſt illud ante oculos, nec bonum virum propriè & copioſè laudari, ſine virtutũ; nec improbum notari, ac vituperari ſine vitiorũ cognitione, ſatis inſigniter atq; aſperè poſſe. Atque his locis & laudandi & vituperandi ſæpe nobis eſt vtendum in omni genere cauſarum. Habetis de inueniendis rebus diſponendíſque quid ſentiam. Adiungam etiam de memoria, vt labore Craſſum leuem, neque ei quicquam aliud, de quo diſſerat, relinquam, niſi ea quibus hæc exornẽtur. Perge verò, inquit Craſſus: libenter enim te cognitum iam artificem, aliquandóque euolutum illis integumentis diſſimulationis tuæ, nudatúmque perſpicio: & quòd mihi nihil, aut quòd non multum relinquis, percommodè facis, éſtque mihi gratum. Iam iſtuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua poteſtate. ſi enim verè agere volueris, omnia tibi relinquo: ſin diſſimulare, tu quemadmodum his ſatisfacias, videris. Sed, vt ad rem redeam, non ſum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themiſtocles fuit, vt obliuionis artem quàm memoriæ malim: gratiámque habeo Simonidi illi Chio, quem primum ferunt artem memoriȩ protuliſſe. Dicunt enim, cùm cœnaret Cranone in Theſſalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominẽ & nobilem, ceciniſſétque id carmen, quod in eum ſcripſiſſet, in quo multa ornandi cauſa poetarum more in Caſtorem ſcripta & Pollucem fuiſſent, nimis illũ ſordidè Simonidi dixiſſe; ſe dimidium eius ei quod pactus eſſet, pro illo carmine daturum, reliquum à ſuis Tyndaridis, quos æquè laudaſſet, peteret ſi ei videretur. Paulò pòſt eſſe ferũt nuntiatum Simonidi vt prodiret: iuuenes ſtare ad ianuã duos quoſdam, qui eum magnopere euocarent: ſurrexiſſe illum ipſum, prodiſſe, vidiſſe neminem. hoc interim ſpatio conclaue illud, vbi epularetur Scopas, concidiſſe: ea ruina ipſum oppreſſum cum ſuis interiſſe: quos cùm humare vellent ſui, neque poſſent obtritos internoſcere vllo modo, Simonides dicitur ex eo quòd meminiſſet, quo eorum loco quisq; cubuiſſet, demonſtrator vniuſcuiusq; ſepeliendi fuiſſe. Hac tum re admonitus inuẽniſſe fertur, ordinẽ eſſe maximè qui memoriæ lumen afferret. Itaq;, iis qui hanc partẽ ingenii exercerent, locos eſſe capiendos, & ea quæ memoria tenere vellent, effingenda ani-

mo, atq;

mo, atq; in his locis collocanda: ſic fore, vt ordinem rerum, locorum ordo conſeruaret; res autẽ ipſas rerum effigies notaret: atq; vt locis pro cera, ſimulacris pro literis vteremur. Qui ſit autẽ oratori memoriȩ fructus, quanta vtilitas, quãta vis, quid me attinet dicere? tenere, quæ didiceris in accipiẽda cauſa, quæ ipſe cogitaris, omneis fixas eſſe in animo ſententias, omnem deſcriptum verborum apparatum: ita audire vel eum vnde dicas, vel eum cui reſpondendum ſit, vt illi non infundere in aureis tuas orationem, ſed in animo videantur inſcribere. Itaq; ſoli qui memoria vigent, ſciunt quid & quatenus, & quomodo dicturi ſunt, cui reſponderint, quid ſuperſit, iidemque multa ex aliis cauſis aliquando à ſe acta, multa ab aliis audita meminerunt. Quare confiteor equidem huius boni naturam eſſe principem: ſicut earum rerum, de quibus antè locutus ſum, omnium. Sed hæc ars tota dicendi, ſiue artis imago quædam eſt, & ſimilitudo, habet hanc vim, non vt totũ aliquid, cuius in ingeniis noſtris pars nulla ſit, pariat, & procreet; verum vt ea, quæ ſunt orta iam in nobis, & procreata, educet, atque confirmet. Veruntamen neque tam acri memoria ferè quiſquam eſt, vt, non diſpoſitis notatiſque rebus ordinẽ verborum, aut ſententiarum complectatur: neque verò tam hebeti, vt nihil hac conſuetudine, & exercitatione adiuuetur. Vidit enim hoc prudẽter ſiue Simonides, ſiue alius quis inuenit, ea maximè animis affigi noſtris, quæ eſſent à ſenſu tradita, atque impreſſa: acerrimum autem ex omnibus noſtris ſenſibus eſſe ſenſum videndi: quare facillimè animo teneri poſſe ea, quæ perciperentur auribus, aut cogitatione, ſi etiam oculorũ commẽdatione animis traderentur: vt res cæcas, & ab aſpectus iudicio remotas, conformatio quædã, & imago, & figura ita notaret, vt ea, quæ cogitando complecti vix poſſemus, intuendo quaſi teneremus. His autem formis, atque corporibus, ſicut omnibus rebus, quæ ſub aſpectum veniunt, ſede opus eſt. Etenim corpus intelligi ſine loco nõ poteſt. Quare, ne in re nota, & peruulgata multus, & inſolens ſim, locis eſt vtendũ multis, illuſtribus, explicatis modicis interuallis; imaginib. autẽ agentibus, acribus, inſignitis, quæ occurrere celeritérque percutere animum poſſint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua conſuetudo gignitur, & ſimilium verbo-

rum conſeruata, & immutata caſibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & vnius verbi imagine, totius ſententiæ informatio, pictoris cuiuſdam ſummi ratione, & modo, formarum varietate locos diſtinguentis. Sed verborum memoria, quæ minus eſt nobis neceſſaria, maiore imaginũ varietate diſtinguitur: multa enim ſunt verba, quæ, quaſi articuli, connectunt membra orationis, quę formari ſimilitudine nulla poſſunt. Eorum fingẽdæ nobis ſunt imagines, quibus ſemper vtamur. Rerum memoria propria eſt oratoris. Eam ſingulis perſonis bene poſitis notare poſſumus: vt ſententias imaginibus, ordinẽ locis cõprehendamus. Neq; verum eſt quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriã imaginum pondere, & obſcurari etiam id, quod per ſe natura tenere potuiſſet. Vidi enim ego ſummos homines, & diuina propè memoria, Athenis Carneadem: in Aſia, quem viuere hodie aiunt, Sceptium Metrodorum: quorũ vterq; tanquam literis in cera, ſic ſe aiebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminiſſe vellet, perſcribere. Quare hac exercitatione nõ eruenda memoria eſt, ſi eſt vlla naturalis; ſed certè, ſi latet, euocanda eſt. HABETIS ſermonem bene longum hominis vtinam non impudentis, illud quidem certè, non nimis verecundi: qui quidem cùm te, Catule, tum etiam L. Craſſo audiẽte, de dicendi ratione tam multa dixerim. Nam iſtorũ ętas minus me fortaſſe mouere debuit. ſed mihi ignoſcetis profectò, ſi modò quæ cauſa me ad hanc inſolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. Nos verò, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre reſpondeo) non modò tibi ignoſcimus, ſed te diligimus, magnámq; tibi habemus gratiã: & cùm humanitatẽ, & facilitatẽ agnoſcimus tuam, tum admiramur iſtam ſcientiam, & copiam. Equidem hoc me aſſecutũ puto, quòd magno ſum leuatus errore, & illa admiratione liberatus, quòd multis cum aliis ſemper admirari ſolebam, vnde eſſet illa tanta tua in cauſis diuinitas: nec enim te iſta attigiſſe arbitrabar, quæ diligentiſſimè cognoſſe, & vndique collegiſſe, vſúque doctum partim correxiſſe video, partim cõprobaſſe. Neq; eo minus eloquẽtiam tuam, & multò magis virtutem, & diligentiam admiror, & ſimul gaudeo iudicium animi mei comprobari, quòd ſemper ſtatui neminem ſapientiæ laudem, & eloquentiæ ſine

ſine ſummo ſtudio, & labore, & doctrina conſequi poſſe. Sed tamen quidnam eſt id, quod dixiſti, fore vt tibi ignoſceremus, ſi cognoſſemus quæ te cauſa in ſermonem impuliſſet? Quæ eſt enim alia cauſa, niſi quòd nobis, & horum adoleſcentium ſtudio, qui te attentiſſimè audierunt, morem gerere voluiſti? Tum ille, Adimere, inquit, omnem recuſationem Craſſo volui, quem ego paulo ſciebam vel prudentius, vel inuitius (nolo enim dicere de tam ſuaui homine faſtidioſius) ad hoc genus ſermonis accedere. Quid enim poterit dicere? conſularem ſe eſſe hominem, & cenſorium? Eadem noſtra cauſa eſt. An ætatem afferet? Quadriennio minor eſt. An ſe neſcire? Quæ ego ſerò, quæ curſim arripui, quæ ſucciſiuis operis, vt aiunt, iſte à puero, ſummo ſtudio, ſummis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit: etenim me dicentem qui audierit, nemo vnquam tam ſui deſpiciens fuit, quin ſperaret, aut melius, aut eodem modo ſe poſſe dicere: Craſſo dicente, nemo tam arrogans, qui ſimiliter ſe vnquam dicturum eſſe confideret. Quamobrem ne fruſtra hi tales viri venerint, te aliquando, Craſſe, audiamus. Tum ille, Vt ita iſta eſſe concedam, inquit Antoni, quæ ſunt longè ſecus; quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici poſſit, reliquiſti? Dicam enim verè, amiciſſimi homines, quod ſentio: ſæpe ego doctos homines, quid dico ſæpe? immo nonnunquam: ſæpe enim qui potui, qui puer in forum venerim, neque inde vnquam diutius quàm quæſtor abfuerim? ſed tamen audiui, vt heri dicebam, & Athenis cum eſſem, doctiſſimos viros, & in Aſia iſtum ipſum Sceptium Metrodorum, cum de his ipſis rebus diſputaret: neque verò mihi quiſquam copioſius vnquã viſus eſt, neque ſubtilius in hoc genere dicẽdi, quàm iſte hodie, eſſe verſatus. quod ſi eſſe aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermiſſum, non eſſem tam inurbanus, ac penè inhumanus, vti eo grauarer, quod vos cupere ſentirem. Tum Sulpitius, An ergo, inquit, oblitus es, Craſſe, Antonium ita partitum eſſe tecum, vt ipſe inſtrumentum oratoris exponeret, tibi eius diſtinctionem, atque ornatum relinqueret? Hic ille, Primùm, quis Antonio permiſit, inquit, vt & partes faceret, & vtram vellet, prior ipſe ſumeret? deinde, ſi ego rectè intellexi, cum valde libenter audirem,

mihi coniunctè eſt viſus de vtraque re dicere. Ille verò, inquit Cotta, ornamẽta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipſum inuenit. Verba igitur, inquit Craſſus, mihi reliquit Antonius, rem ipſe ſumpſit. Tum Cæſar, Si, quod difficilius eſt, id tibi reliquit, eſt nobis, inquit, cauſa, cur te audire cupiamus; ſin quod facilius, tibi cauſa non eſt, cur recuſes. Et Catulus, Quid? quod dixiſti, inquit, Craſſe, ſi hîc hodie apud te maneremus, te morem nobis eſſe geſturum, nihílne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Poſſem tibi, inquit, Craſſe, concedere, ſed vide ne quid Catulus attulerit religionis, opus hoc cenſorium eſt: id autem committere, vide quàm ſit homini turpe cenſorio. Agite verò, ille inquit, vt vultis: ſed nunc quidem, quoniam id temporis eſt, ſurgendum cenſeo, & requieſcendum: poſt meridiem, ſi ita vobis eſt commodum, loquemur aliquid, niſi fortè in craſtinum differre mauultis. Omnes ſe vel ſtatim, vel, ſi ipſe poſt meridiem mallet, quàm primùm tamen audire velle dixerunt.

M. TVL. CICER. DE ORATORE LIBER III.

INSTITVENTI mihi, Quinte frater, eum ſermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem, poſt Antonii diſputationem, Craſſus habuiſſet, acerba ſanè recordatio veterem animi curam, moleſtiámque renouauit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Craſſi morte extincta ſubita eſt, vix diebus decem pòſt eum diem, qui hoc, & ſuperiore libro cõtinetur. Vt enim Romam rediit extremo ſcenicorũ ludorũ die, vehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita eſſe in cõcione à Philippo, quẽ dixiſſe cõſtabat, videndũ ſibi aliud eſſe conſiliũ, illo ſenatu ſe

Remp.

Remp. gerere non poſſe: manè idib. Septemb. & ille, & ſenatus frequens vocatu Druſi in curiam venit. Ibi cùm Druſus multa de Philippo queſtus eſſet, retulit ad ſenatũ de illo ipſo, quòd conſul in eum ordinẽ tam grauiter in concione eſſet inuectus. Hîc, vt ſæpe, inter homines ſapientiſſimos conſtare vidi, quanquã hoc Craſſo, cùm aliquid accuratius dixiſſet, ſemper ferè contigiſſet, vt nunquã dixiſſe melius putaretur; tamen omniũ cõſenſu ſic eſſe tum iudicatũ, cæteros à Craſſo ſemper omneis, illo autem die etiam ipſum à ſe ſuperatum. Deplorauit enim caſum atq; orbitatẽ ſenatus, cuius ordinis à conſule, qui quaſi parens bonus, aut tutor fidelis eſſe deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis. neq; verò eſſe mirandũ, ſi, cum ſuis conſiliis Rempub. profligaſſet, conſilium ſenatus à Republ. repudiaret. Hîc cum homini & vehementi, & diſerto, & in primis forti ad reſiſtendum Philippo quaſi quaſdam verborum faceis admouiſſet, non tulit ille, & grauiter exarſit, pignoribúſque ablatis, Craſſum inſtituit coercere. Quo quidem ipſo in loco multa à Craſſo diuinitus dicta efferebantur, cùm ſibi illum conſulem eſſe negaret, cui ſenator ipſe non eſſet. An tu, cùm omnẽ autoritatem vniuerſi ordinis pro pignore putaris, eámq; in conſpectu populi Rom. conciderís, me his pignoribus exiſtimas poſſe terreri? Non tibi illa ſunt cędenda, ſi Craſſum vis coërcere: hæc tibi eſt excidenda lingua: qua vel euulſa, ſpiritu ipſo libidinẽ tuam libertas mea refutabit. Permulta tum vehemẽtiſſima cõtentione animi, ingenii, virium, ab eo dicta eſſe conſtabat: ſententiámque eam, quã ſenatus frequens ſecutus eſt, ornatiſſimis & grauiſſimis verbis, vt populo Rom. ſatisfieret, nunquam ſenatus neque conſilium Reip. nec fidem defuiſſe, ab eo dictam: & eundẽ, id quod in autoritatib. perſcriptis extat, ſcribẽdo affuiſſe. Illa tanquã cycnea fuit diuini hominis vox, & oratio, quam quaſi expectantes poſt eius interitum veniebamus in curiam, vt veſtigium illud ipſum, in quo ille poſtremum inſtitiſſet, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluiſſe, ſudorémq; multum conſecutum eſſe audiebamus: ex quo cùm cohorruiſſet, cùm febri domũ rediit: diéq; ſeptimo eſt lateris dolore cõſumptus. O fallacem hominũ ſpem, fragilémque fortunam, & inaneis noſtras cõtentiones, quæ in

medio ſpatio ſæpe franguntur, & corruunt, & antè in ipſo curſu obruuntur, quàm portũ conſpicere potuerunt. Nam, quandiu Craſſi fuit ambitionis labore vita diſtricta, tandiu priuatis magis officiis, & ingenii laude floruit, quàm fructu amplitudinis, aut Reipub. dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum omniũ conceſſu ad ſummam autoritatem dabat, is eius omnem ſpem, atque omnia vitæ conſilia morte peruertit. Fuit hoc luctuoſum ſuis, acerbum patriæ, graue bonis omnibus: ſed ii tamen Rempubl. caſus ſecuti ſunt, vt mihi non erepta L. Craſſo à diis immortalibus vita, ſed donata mors eſſe videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem inuidia ſenatum, non ſceleris nefarii principes ciuitatis reos, non luctũ filiæ, non exilium generi, non acerbiſſimam C. Marii fugam, non illam poſt reditum eius cædem omnium crudeliſſimam, non denique in omni genere deformatam eam ciuitatem, in qua ipſe florentiſſima multum omnibus gloria præſtitiſſet. Sed, quoniam attigi cogitatione vim, varietatémque fortunæ, non vagabitur oratio mea longius: atque iis ferè ipſis definietur viris, qui hoc ſermone quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non iure beatã L. Craſſi mortem illam, quę eſt à multis ſæpe defleta, dixerit, cùm horum ipſorum ſit, qui tum cum illo poſtremum ferè collocuti ſunt, euentum recordatus? Tenemus enim memoria, Q. Catulum virum omni laude præſtantem, cùm ſibi non incolumem fortunam, ſed exilium, & fugam deprecaretur, eſſe coactum, vt vita ſe ipſe priuaret. Iam M. Antonii in his ipſis Roſtris, in quibus ille Rempubl. conſtantiſſimè conſul defenderat, quæque cenſor imperatoriis manubiis ornarat, poſitum caput illud fuit, à quo erant multorum ciuium capita ſeruata. Neque verò longè ab eo C. Iulii caput, hoſpitis Hetruſci ſcelere proditum, cum L. Iulii fratris capite iacuit: vt ille, qui hæc non vidit, & vixiſſe cum Repub. pariter, & cum illa ſimul extinctus eſſe videatur. Neque enim propinquum ſuum maximi animi virũ P. Craſſum, ſuapte interfectum manu, neque collegæ ſui pontificis maximi ſanguine ſimulacrum Veſtæ reſperſum eſſe vidit: cui mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis inimiciſſimi hominis eodem illo die mors nefaria fuiſſet. Non

vidit eorum ipſorum, qui tum adoleſcentes Craſſo ſe dicarant, horribileis, miſeróſque caſus: ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus poſt mortem Craſſi depulſus per inuidiam tribunatu, non multis ab eo tempore menſibus eiectus eſt è ciuitate. Sulpitius autem, qui in eadem inuidiæ flamma fuiſſet, quibuſcum priuatus coniunctiſſimè vixerat, hos in tribunatu ſpoliare inſtituit omni dignitate: cui quidem ad ſummam gloriam eloquentiæ floreſcenti, ferro erepta vita eſt, & pœna temeritatis non ſine magno reip. malo conſtituta. Ego vero te, Craſſe, cùm vitæ flore, tum mortis opportunitate, diuino conſilio & ortum, & extinctum eſſe arbitror. Nam tibi aut pro virtute animi, conſtantiáque tua, ciuilis ferri ſubeunda fuit crudelitas, aut ſi qua te fortuna ab atrocitate mortis vindicaſſet, eadem eſſe te funerum patriæ ſpectatorem coegiſſet. Neque ſolùm tibi improborum dominatus, ſed etiam propter admiſtam ciuiũ cædem bonorum, victoria mœrori fuiſſet. Mihi quidem, Quinte frater, & eorum caſus, de quibus antè dixi, & ea, quæ noſmetipſi ob amorem in rempub. incredibilem, & ſingularem pertulimus, ac ſenſimus, cogitanti, ſententia ſæpe tua vera, ac ſapiens videri ſolet, qui propter tot, tantos, támque præcipites caſus clariſſimorum hominum, atque optimorum virorum, me ſemper ab omni contentione, ac dimicatione reuocaſti. Sed quoniam hæc iam neque integra nobis eſſe poſſunt, & ſummi labores noſtri magna compenſati gloria mitigantur: pergamus ad ea ſolatia, quæ non modò, ſedatis moleſtiis, iucunda, ſed etiam hæretibus, ſalutaria nobis eſſe poſſunt: ſermonémque L. Craſſi reliquum, ac penè poſtremum, memoriæ prodamus; atque ei, etſi nequaquam parem illius ingenio, at pro noſtro tamen ſtudio meritã gratiam, debitámque referamus. Neq; enim quiſquã noſtrũm, cum libros Platonis mirabiliter ſcriptos legit, in quibus omnibus ferè Socrates exprimitur, non, quanquã illa ſcripta ſunt diuinitus, tamen maius quiddam de illo, de quo ſcripta ſunt, ſuſpicatur. Quod item nos poſtulamus, nõ à te quidem qui nobis ſumma omnia tribuis, ſed à cæteris, qui hæc in manus ſument, vt maius quiddam de L. Craſſo, quàm quantum à nobis exprimetur, ſuſpicentur: nos enim, qui ipſi ſermoni non interfuiſſemus, & quibus C. Cotta tantummodo

locos, ac ſententias huius diſputationis tradidiſſet, quo in genere orationis vtrũq; oratorem cognoueramus, id ipſum ſumus in eorum ſermone adumbrare conati. Quòd ſi quis erit, qui ductus opinione vulgi, aut Antonium ieiuniorem, aut Craſſum fuiſſe pleniorem putet, quàm quomodo à nobis vterque inductus eſſet; is erit ex iis, qui aut illos nõ audierit, aut iudicare non poſſit. Nã fuit vterque (vt expoſui antea) cùm ſtudio, atque ingenio, & doctrina præſtans omnibus, tum in ſuo genere perfectus: vt neque in Antonio deeſſet hic ornatus orationis, neque in Craſſo redundaret. Vt igitur ante meridiem diſceſſerunt, paululùmq; requierunt, in primis hoc à ſe Cotta animaduerſum eſſe dicebat, omne illud tempus meridianum Craſſum in acerrima, atque attentiſſima cogitatione poſuiſſe, ſeſéque, qui vultum eius, cum ei dicendum eſſet, obtutúmque oculorum in cogitando probè noſſet, atque in maximis cauſis ſæpe vidiſſet, cùm dedita opera, quieſcentibus aliis, in eam exhedram veniſſet, in qua Craſſus, lectulo poſito, recubuiſſet, cúmque eum in cogitatione defixum eſſe ſenſiſſet, ſtatim receſſiſſe, atque in eo ſilentio duas horas ferè eſſe conſumptas: deinde, cum omnes, inclinato iã in pomeridianum tempus die, veniſſent ad Craſſum, Quid eſt, Craſſe? inquit Iulius, imúsne ſeſſum? etſi admonitum venimus te, non flagitatum. Tum Craſſus, An me tam impudentẽ eſſe exiſtimatis, vt vobis hoc præſertim munus putem diutius poſſe debere? Quínam igitur, inquit ille, locus? an in media ſylua placet? eſt enim is maximè & opacus, & frigidus. Sanè, inquit Craſſus. etenim eſt in eo loco ſedes, huic noſtro non inopportuna ſermoni. Cũ placuiſſet idẽ cæteris, in ſyluã venitur: & ibi magna cũ audiendi expectatione conſiditur. Tũ Craſſus, Cũ autoritas, atq; amicitia veſtra, tũ Antonii facilitas eripuit, inquit; mihi in optima mea cauſa libertatem recuſandi: quanquam in partienda diſputatione noſtra, cum ſibi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, ſumeret, mihi autẽ relinqueret, vt explicarẽ, quemadmodum illa ornari oporteret; ea diuiſit, quæ ſeiuncta eſſe nõ poſſunt. Nã, cũ omnis ex re, atq; verbis conſtet oratio; neque verba ſedem habere poſſunt, ſi rem ſubtraxeris, neque res lumen, ſi verba ſemoueris. Ac mihi quidem veteres illi maius quiddam animo complexi, plus multo etiam vidiſſe videntur,

tur, quàm quantum noſtrorum ingeniorum acies intueri poteſt, qui omnia hæc, quæ ſuprà, & ſubter ſunt, vnum eſſe, & vna vi, atque vna conſenſione naturæ conſtricta eſſe dixerũt. Nullũ eſt enim genus rerũ, quod aut auulſum à cæteris, per ſeipſum conſtare, aut quo cætera ſi careant, vim ſuam, atque æternitatem, conſeruare poſſint. Sed ſi hæc maior eſſe ratio videtur, quàm vt hominum poſſit ſenſu, aut cogitatione cõprehendi, eſt etiam illa Platonis vera, & tibi, Catule, certè nõ inaudita vox, omnem doctrinam harum ingenuarũ, & humanarum artium vno quodam ſocietatis vinculo contineri. Vbi enim perſpecta vis eſt rationis eius, qua cauſæ rerum atque exitus cognoſcuntur, mirus quidam omnium quaſi cõſenſus doctrinarum, concentúſque reperitur. Sed ſi hoc quoque videtur eſſe altius, quàm vt id nos humi ſtrati ſuſpicere poſſimus: illud certè tamen quod amplexi ſumus, quod profitemur, quod ſuſcepimus, noſſe, & tenere debemus. Vna eſt enim, quod & ego heſterna die dixi, & aliquot locis antemeridiano ſermone ſignificauit Antonius, eloquentia, quaſcũque in oras diſputationis, regionéſve delata eſt. Nam ſiue de cœli natura loquitur, ſiue de terræ, ſiue de diuina vi, ſiue de humana, ſiue ex inferiore loco, ſiue ex æquo, ſiue ex ſuperiore, ſiue vt impellat homines, ſiue vt doceat, ſiue vt deterreat, ſiue vt cõcitet, ſiue vt reflectat, ſiue vt incendat, ſiue vt leniat, ſiue ad paucos, ſiue ad multos, ſiue inter alienos, ſiue cũ ſuis, ſiue ſecum, riuis eſt diducta oratio, non fontibus; & quocunque ingreditur, eodem eſt inſtructu, ornatúque comitata. Sed, quoniam oppreſſi iam ſumus opinionibus, non modò vulgi, verùm etiam hominum leuiter eruditorum, qui, quæ cõplecti tota nequeunt, hæc facilius diuulſa, & quaſi diſcerpta contrectant; & qui tanquam ab animo corpus, ſic à ſententiis verba ſeiungunt; quorum ſine interitu fieri neutrum poteſt; nõ ſuſcipiam oratione mea plus quàm mihi imponitur: tantum ſignificabo breui, neque verborum ornatum inueniri poſſe, non partitis, expreſsíſque ſententiis, neque eſſe vllam ſententiam illuſtrem ſine luce verborũ. Sed prius quã illa conor attingere, quibus orationem ornari, atque illuminari putẽ, proponam breuiter quid ſentiã de vniuerſo genere dicendi. Natura nulla eſt (vt mihi videtur) quæ nõ habeat in ſuo genere res complureis diſſimileis inter ſe, quæ tamen

conſimili laude dignentur. Nam & auribus multa percipimus, quæ, etſi nos vocib. delectant, tamen ita ſunt varia ſæpe, vt id, quod proximum audias, iucundiſſimũ eſſe videatur: & oculis colliguntur penè innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, vt vnum ſenſum diſſimili genere delectẽt: & reliquos ſenſus voluptates oblectent diſpares, vt ſit difficile iudiciũ excellẽtis maximè ſuauitatis. At hóc idẽ, quod eſt in naturis rerũ, transferri poteſt etiã ad artes. Vna fingendi eſt ars, in qua præſtantes fuerũt Myro, Polycletus, Lyſippus, qui omnes inter ſe diſſimiles fuerunt, ſed ita tamen, vt neminem ſui velis eſſe diſſimilem. Vna eſt ars, ratióque picturæ, diſſimillimíque tamen inter ſe Zeuſis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quiſquam eſt, cui quicquam in arte ſua deeſſe videatur. Et, ſi hoc in his quaſi mutis artibus eſt mirandum, & tamen verum: quanto admirabilius in oratione, atque in lingua? quæ cùm in iiſdem ſententiis, verbíſq; verſetur, ſummas habet diſſimilitudines, non ſic, vt alii vituperandi ſint, ſed vt ii, quos conſtet eſſe laudandos, in diſpari tamen genere laudentur. Atque id primum in poetis cerni licet, quibus eſt proxima cognatio cum oratoribus, quàm ſint inter ſeſe Ennius, Pacuuius, Acciúſque diſſimiles; quàm apud Græcos Æſchylus, Sophocles, Euripides; quanquam omnibus par penè laus in diſſimili ſcribendi genere tribuatur. Aſpicite nunc eos homines, atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid interſit inter oratorum ſtudia, atque naturas: ſuauitatem Iſocrates, ſubtilitatem Lyſias, acumen Hyperides, ſonitum Æſchines, vim Demoſthenes habuit. Quis eorum non egregius? tamen quis cuiuſquã niſi ſui ſimilis? Grauitatem Africanus, lenitatem Lælius, aſperitatẽ Galba, profluens quiddam habuit Carbo, & canorum. quis horum non princeps temporibus illis fuit, & ſuo tamen quiſq; in genere princeps? Sed quid ego vetera conquiram, cum mihi liceat vti præſentibus exemplis atq; viuis? Quid iucũdius auribus noſtris vnquam accidit huius oratione Catuli? quæ eſt pura ſic, vt Latinè loqui penè ſolus videatur: ſic autẽ grauis, vt in ſingulari dignitate omnis tamẽ adſit humanitas ac lepos. Quid multa? Iſtum audiens, equidem ſic iudicare ſoleo, quicquid aut addideris, aut mutaueris, aut detraxeris, vitioſius, & deterius futurum. Quid noſter hic Cæſar? nónne no-

uam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit propè ſingulare? Quis vnquam res præter hunc tragicas penè comicè, triſtes remiſsè, ſeueras hilarè, forenſes ſcenica propè venuſtate tractauit; atque ita, vt neque iocus magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facetiis minueretur? Ecce præſentes duo propè æquales, Sulpitius, & Cotta; quid tam inter ſe diſſimile? quid tam in ſuo genere præſtans? Limatus alter & ſubtilis, rem explicans propriis aptisque verbis, hæret in cauſa ſemper, & quid iudici probandum ſit, cum acutiſſimè vidit, omiſſis cæteris argumentis, in eo mentem orationémque defigit. Sulpitius autē fortiſſimo quodam animi impetu, pleniſſima, & maxima voce, ſumma contentione corporis, & dignitate motus, verborū quoque ea grauitate, & copia eſt, vt vnus ad dicendum inſtructiſſimus à natura eſſe videatur. Ad noſmetipſos iam reuertor; quoniam ſic fuimus ſemper comparati, vt hominum ſermonibus quaſi in aliquod cōtentionis iudicium vocaremur. Quid tam diſſimile, quàm ego in dicendo, & Antonius? cum ille is ſit orator, vt nihil eo poſſit eſſe præſtantius; ego autem, quanquam memet mei pœnitet, cum hoc maximè tamē in cōparatione coniungar. Videtíſne genus hoc quod ſit Antonii? forte, vehemēs, commotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte cauſæ ſeptum, acre, acutū, enucleatum, in vnaquaque re commorans; honeſtè cedens, acriter inſequens, terrens, ſupplicans, ſumma orationis varietate, nulla noſtrarum aurium ſatietate. Nos autem, quicunq; in dicendo ſumus (quoniam eſſe aliquo in numero vobis videmur) certè tamen ab huius multum genere diſtamus: quod quale ſit, non eſt meum dicere; propterea quòd minimè ſibi quiſque notus eſt, & difficillimè de ſe quiſque ſentit. Sed tamen diſſimilitudo intelligi poteſt & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quòd quibus veſtigiis primùm inſtiti, in iis ferè ſoleo perorare, & quòd aliquanto me maior in verbis, quàm in ſententiis eligendis labor, & cura torquet, verentē, ne, ſi paulò obſoletior fuerit oratio, nō digna expectatione, & ſilentio fuiſſe videatur. Quòd ſi in nobis, qui adſumus, tantæ diſſimilitudines, tam certæ res cuiuſque propriæ, & in ea varietate ferè melius à deteriore, facultate màgis quàm genere diſtinguitur, atq; omne laudatur, quod in ſuo

genere perfectum eſt: quid cenſetis, ſi omnes qui vbiq; ſunt aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus? númne fore, vt quot oratores, totidem penè reperiantur genera dicendi? Ex qua mea diſputatione forſitan occurrat illud, ſi penè innumerabiles ſint quaſi formæ figuræq; dicẽdi, ſpecie diſpares, genere laudabiles, non poſſe ea, quæ inter ſe diſcrepant, iiſdẽ præceptis atque vna inſtitutione formari. Quod non eſt ita: diligentiſſiméque hoc eſt eis qui inſtituunt aliquos atque erudiunt, videndum, quò ſua quenque natura maximè ferre videatur. Etenim videmus ex eodem quaſi ludo ſummorum in ſuo cuiuſque genere artificum & magiſtrorũ exiſſe diſcipulos diſſimiles inter ſe, attamen laudandos, cum ad cuiuſq; naturam inſtitutio doctoris accommodaretur: cuius eſt vel maximè inſigne illud exemplum (vt cæteras artes omittamus) quod dicebat Iſocrates, doctor ſingularis, ſe calcaribus in Ephoro, contrà autẽ in Theopompo frænis vti ſolere: alterum enim exultantem verborum audacia, reprimebat, alterum cunctantem, & quaſi verecũdantem incitabat. Neque eos ſimiles effecit inter ſe, ſed tantum alteri affinxit, de altero limauit, vt id conformaret in vtroque, quod vtriuſq; natura pateretur. Hæc eò mihi prædicenda fuerunt, vt ſi non omnia, quæ proponerentur à me, ad omnium veſtrûm ſtudium, & ad genus id, quod quiſq; veſtrum in dicendo probaret, adhæreſcerẽt; id à me genus exprimi ſentiretis, quod maximè mihi ipſi probaretur. Ergo hæc & agenda ſunt ab oratore, quæ explicauit Antonius, & dicenda quodammodo. Quínam igitur dicendi eſt modus melior (nam de actione poſt videro) quàm vt Latinè, vt planè, vt ornatè, vt ad id, quodcunque agetur, aptè, congruentérque dicamus? Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem nõ arbitror expectari à me, puri, dilucidíque ſermonis. Neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui neſciat; nec ſperare qui Latinè non poſſit, hunc ornatè eſſe dicturum: neque verò, qui non dicat, quod intelligamus, hunc poſſe quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, vſum neceſſarium: nam alterum traditur literis, doctrináque puerili: alterum adhibetur ob eã cauſam, vt intelligatur, quid quiſque dicat: quod videmus ita eſſe neceſſarium, vt tamen eo minus nihil eſſe poſſit. Sed

omnis

omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur ſcientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus, & poetis. Sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes propè præclarè locuti: quorum ſermone aſſueſacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui niſi Latinè. Neque tamen erit vtendum verbis iis, quibus iam conſuetudo noſtra non vtitur, niſi quando ornandi cauſa, parcè, quod oſtendam: ſed vſitatis ita poterit is vti, & lectiſſimis, qui in veteribus erit ſcriptis ſtudioſè, & multùm volutatus. Atque, vt Latinè loquamur, non ſolùm videndũ eſt, vt & verba efferamus ea, quæ nemó iure reprehendat, & ea, ſic & caſibus, & temporibus, & genere, & numero conſeruemus, vt ne quid perturbatum, ac diſcrepans, aut præpoſterum ſit, ſed etiam lingua, & ſpiritus, & vocis ſonus eſt ipſe moderandus. Nolo exprimi literas putidius, nolo obſcurari negligentius: nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata & quaſi anhelata grauius: nam de voce nondũ ea dico, quæ ſunt actionis, ſed hoc, quod mihi cum ſermone quaſi coniunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo eſt quin effugere cupiat; mollis vox, aut muliebris, aut quaſi extra modum abſona, atque abſurda. Eſt autem vitium, quod nonnulli de induſtria conſectantur. Ruſtica vox, & agreſtis quoſdam delectat, quò magis antiquitatem, ſi ita ſonet, eorum ſermo retinere videatur: vt tuus, Catule, ſodalis, L. Cotta gaudere mihi videtur grauitate linguæ, ſonóq; vocis agreſti: & illud, quod loquitur, priſcum viſum iri putat, ſi planè fuerit ruſticanum. Me autem tuus ſonus, & ſuauitas iſta delectat: omitto verborum, quanquam eſt caput: (verùm id affert ratio, docent literæ, confirmat conſuetudo & legendi, & loquendi) ſed hanc dico ſuauitatem, quæ exit ex ore: quæ quidem, vt apud Græcos Atticorum, ſic in Latino ſermone huius eſt vrbis maximè propria. Athenis iandiu doctrina ipſorum Athenienſium interiit, domicilium tantum in illa vrbe remanet ſtudiorum, quibus vacant ciues, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine vrbis, & autoritate: tamen eruditiſſimos homines Aſiaticos quiuis Athenienſis indoctus, non verbis, ſed ſono vocis, nec tam bene, quàm ſuauiter loquendo facilè ſuperabit. Noſtri minus ſtudent literis, quàm Latini: tamen ex iſtis, quos

noſtis, vrbanis, in quibus minimum eſt literarum, nemo eſt, quin literatiſſimum togatorum omnium Q. Valerium Soranum lenitate vocis, atq; ipſo oris preſſu, & ſono facilè vincat. Quare, cùm ſit quædam certa vox Romani generis, vrbíſque propria, in qua nihil offendi, nihil diſplicere, nihil animaduerti poſſit, nihil ſonare, aut olere peregrinum: hanc ſequamur: neque ſolùm ruſticam aſperitatem, ſed etiam peregrinam inſolentiam fugere diſcamus. Equidẽ, cùm audio ſocrum meam Læliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conſeruant, quòd multorũ ſermonis expertes, ea tenent ſemper, quæ prima didicerunt) ſed eam ſic audio, vt Plautũ mihi, aut Næuium videar audire. Sono ipſo vocis ita recto, & ſimplici eſt, vt nihil oſtentationis, aut imitationis afferre videatur: ex quo ſic locutum eſſe eius patrem iudico, ſic maiores, non aſperè, vt ille, quem dixi, non vaſtè, non ruſticè, non hiulcè, ſed preſsè, & æquabiliter, & leniter. Quare Cotta noſter, cuius tu illa lata, Sulpiti, nonnunquam imitaris, vt iota literam tollas, & e pleniſſimum dicas, non mihi oratores antiquos, ſed meſſores videtur imitari. Hîc cùm arriſiſſet ipſe Sulpitius; Sic agam vobiſcum, inquit Craſſus, vt, quoniam me loqui voluiſtis, aliquid de veſtris vitiis audiatis. Vtinã quidem, inquit ille: id enim ipſum volumus: ídque ſi feceris, multa (vt arbitror) hic hodie vitia ponemus. At enim non ſine meo periculo, Craſſus inquit, poſſum, Sulpiti, te reprehendere: quoniam Antonius mihi te ſimillimum dixit ſibi videri. Tũ ille, Tũ cũ monuit idem vt ea, quæ in quoque maxima eſſent, imitaremur? ex quo vereor, ne nihil ſim tui niſi ſupploſionem pedis imitatus, & pauca quædam verba, & aliquem, ſi fortè, motum. Ergo, iſta, inquit Craſſus, quæ habes à me, non reprehendo, ne me ipſum irrideã. Sũt aũt mea multo & plura, & maiora, quã dicis: quę aũt ſunt aut tua plane, aut imitatione ex aliquo expreſſa, de iis te, ſi quis me fortè locꝰ admonuerit, cõmonebo. Prętereamus igitur præcepta Latinè loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, & ſubtilior cognitio, ac ratio literarum alit, aut conſuetudo ſermonis quotidiani; ac domeſtici libri confirmant, & lectio veterum oratorum, & poetarum. Neq; verò in illo altero diutius cõmoremur, vt diſputemus, quib. reb. aſſequi poſſimus, vt ea, quæ dicamus, intelligantur: Latinè

ſcilicet

ſcilicet dicendo, verbis vſitatis, ac propriè demonſtrantibus ea, quæ ſignificari, ac declarari volemus, ſine ambiguo verbo, aut ſermone, non nimis longa continuatione verborum, non valde productis iis, quæ ſimilitudinis cauſa ex aliis rebus transferuntur; non diſcerptis ſententiis, non præpoſteris temporibus; non confuſis perſonis; non perturbato ordine. Quid multa? Tam facilis eſt tota res, vt mihi permirum ſæpe videatur, cùm difficilius intelligatur, quid patronus velit dicere, quàm ſi ipſe ille, qui patronum adhibet, de re ſua diceret. Iſti enim qui ad nos cauſas deferunt, ita nos plerunque ipſi docent, vt non deſideres planius dici. Eaſdem res autem ſimul ac Fuſius, aut veſter æqualis Pomponius agere cœpit; non æquè quid dicant, niſi admodum attendi, intelligo: ita confuſa eſt oratio, ita perturbata, nihil vt ſit primum, nihil vt ſecundum: tantáque inſolentia, ac turba verborum, vt oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obſcuritatem, & tenebras afferat; atque, vt quodammodo ipſi ſibi in dicendo obſtrepere videantur. Verùm, ſi placet, quoniam hæc ſatis ſpero vóbis quidẽ, certè maioribus moleſta & putida videri, ad reliqua aliquanto odioſiora pergamus. Atqui vides, inquit Antonius, cùm alias res agamus, quàm te inuiti audiamus: qui adduci poſſumus (de me enim coniicio) relictis vt rebus omnibus, te ſectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua quædam eſt oratio tua. Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ fuerunt duæ, quas modò percurri, vel potius penè præterii, Latinè loquendi, planéque dicendi: reliquæ ſunt magnæ, implicatæ, variæ, graues, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim vnquam eſt oratorem, quòd Latinè loqueretur, admiratus: ſi eſt aliter, irrident: neq; eum oratorem tãtummodo, ſed hominem non putant. Nemo extulit eum verbis, qui ita dixiſſet, vt, qui adeſſent, intelligerent quid diceret; ſed contempſit eum, qui minus id facere potuiſſet. In quo igitur homines exhorreſcunt? quem ſtupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem Deum, vt ita dicam, inter homines putant? Qui diſtinctè, qui explicatè, qui abundanter, qui illuminatè & rebus, & verbis dicunt, & in ipſa oratione quaſi quendam numerum, verſúmque conficiunt,

id eſt, quod dico ornatè. Qui item ita moderantur, vt rerum, vt perſonarum dignitates ferunt, ii ſunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum, & congruens nominem. Qui ita dicerent, eos negauit, adhuc ſe vidiſſe Antonius, & iis hoc nomen dixit eloquentiæ ſolis eſſe tribuendum. Quare omnes iſtos, me autore, deridete, atque contemnite, qui ſe horum, qui nunc ita appellantur, Rhetorum præceptis omnẽ oratorum vim complexos eſſe arbitrantur, neque adhuc quam perſonam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verùm enim oratori quę ſunt in hominum vita, quandoquidem in ea verſatur orator, atque ea eſt ei ſubiecta materies, omnia quæſita, audita, lecta, diſputata, tractata, agitata eſſe debent. Eſt enim eloquentia vna quædam de ſummis virtutibus: quanquam ſunt omnes virtutes æquales & pares: ſed tamen eſt ſpecies alia magis alia formoſa, & illuſtris: ſicut hæc vis, quæ ſciẽtiam complexa rerum, ſenſa mentis, & conſilia ſic verbis explicat, vt eos, qui audiant, quocunque incubuerit, poſſit impellere: quæ quo maior eſt vis, hoc eſt magis cum probitate iungenda, ſummáque prudentia: quarum virtutum expertibus ſi dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, ſed furentibus quædam arma dederimus. Hanc, inquam, cogitandi, pronuntiandique rationem, vímque dicendi, veteres Græci ſapientiam nominabant. hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones: atq; ab hac ſimilitudine Coruncanii noſtri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, nõ tam fortaſſe docti, ſed impetu mentis ſimili, & voluntate. Eadem autem alii prudentia, ſed conſilio ad vitæ ſtudia diſpari, quietem, atque otium ſecuti, vt Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regendis ciuitatibus totos ſe ad cognitionem rerum tranſtulerunt: quæ vita propter tranquillitatem, & propter ipſius ſcientiæ ſuauitatem, qua nihil eſt hominibus iucundius, plureis quàm vtile fuit rebus publicis, delectauit. Itaque vt ei ſtudio ſe excellentiſſimis ingeniis homines dediderunt, ex eo, ſumma facultate vacui, ac liberi temporis, multo plura quàm erat neceſſe, doctiſſimi homines otio nimio, & ingeniis vberrimis affluentes, curanda ſibi eſſe, ac quærenda, & inueſtiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina eadem videtur & rectè faciendi, & bene dicendi

mag-

magiſtra: neque diſiuncti doctores, ſed iidem erant viuendi præceptores, atque dicendi: vt ille apud Homerum Phœnix, qui ſe à Peleo patre Achilli inueni comitem eſſe datum dicit ad bellum, vt illum efficeret oratorem verborum, actorémque rerum. Sed vt homines labore aſſiduo, & quotidiano aſſueti, cùm tempeſtatis cauſa opere prohibentur, ad pilam ſe, aut ad talos, aut ad teſſeras conferunt, aut etiam nouum ſibi ipſi aliquem excogitant in otio ludum: ſic illi à negotiis publicis tanquam ab opere, aut temporibus excluſi, aut voluntate ſua feriati, totos ſe alii ad poetas, alii ad geometras, alii ad muſicos contulerunt; alii etiam, vt dialectici, nouum ſibi ſtudium, ludúmque pepererunt: atque in iis artibus, quæ repertæ ſunt, vt puerorũ mentes ad humanitatem fingerẽtur, atque virtutem, omne tempus, atque ætates ſuas conſumpſerunt. Sed quòd erant quidam, iique multi, qui aut in Repub. propter ancipitem, quæ non poteſt eſſe ſeiuncta, faciendi, dicendíq; ſapientiam florerent, vt Themiſtocles, vt Pericles, vt Theramenes; aut qui minus ipſi in Rep. verſarentur, ſed huius tamen eiuſdem ſapientiæ doctores eſſent, vt Gorgias, Thraſymachus, Iſocrates: inuenti ſunt, qui cùm ipſi doctrina, & ingeniis abundarent, à re autem ciuili, & à negotiis animi quodam iudicio abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent, atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit, is, qui omnium eruditorum teſtimonio, totiúsq; iudicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & venuſtate, & ſubtilitate, tum verò eloquentia, varietate, copia, quam ſe cunq; in partem dediſſet, omnium fuit facilè princeps, iis, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur vno, quòd omnis rerum optimarũ cognitio, atq; in iis exercitatio, philoſophia nominaretur, hoc cõmune nomen eripuit, ſapientérq; ſentiẽdi, & ornatè dicendi ſcientiam, re cohærentes, diſputationibus ſuis ſeparauit: cuius ingenium, varióſq; ſermones immortalitati ſcriptis ſuis Plato tradidit, cùm ipſe literam Socrates nullam reliquiſſet. Hinc diſſidiũ illud extitit, quaſi linguæ, atque cordis, abſurdum ſanè, & inutile, & reprehendendum, vt alii nos ſapere, alii dicere docerent. Nam, cùm eſſent plures orti ferè à Socrate, quòd ex illius variis, & diuerſis, & in omnem par-

tem diffuſis diſputationibus alius aliud apprehenderat, proſeminatæ ſunt quaſi familiæ, diſſentientes inter ſe, & multum diſiunctæ, & diſpares: cùm tamen omnes ſe philoſophi Socraticos & dici vellent, & eſſe arbitrarentur. Ac primò ab ipſo Platone Ariſtoteles, & Xenocrates, quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit: deinde ab Antiſthene, qui patientiam, & duritiam in Socratico ſermone maximè adamarat, Cynici primùm, deinde Stoici, tum ab Ariſtippo, quem illæ magis voluptariæ diſputationes delectarãt, Cyrenaica philoſophia manauit: quam ille, & eius poſteri, ſimpliciter defenderant: ii qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundius id agunt, nec dignitati ſatisfaciunt, quam non aſpernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philoſophorum, qui ſe omnes ferè Socraticos eſſe dicebãt, Eretricorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: ſed ea horum vi, & diſputationibus ſunt iamdiu fracta, & extincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philoſophia, quæ ſuſcepit patrocinium voluptatis, etſi cui vera videatur, procul abeſt tamen ab eo viro, quem quærimus, & quem autorem publici conſilii, & regendæ ciuitatis ducem, & ſententiæ atque eloquentiæ principem in ſenatu, in populo, in cauſis publicis eſſe volumus: nec vlla tamen ei philoſophiæ fiet iniuria à nobis. Non enim repelletur inde, quò aggredi cupiet, ſed in hortulis quieſcet ſuis, vbi vult, vbi etiam recubans molliter, & delicatè, nos àuocat à Roſtris, à iudiciis, à curia, fortaſſe ſapienter, hac præſertim Republ. Verùm ego non quæro nunc, quæ ſit philoſophia veriſſima, ſed quæ oratori coniuncta maximè. Quare iſtos ſine vlla contumelia dimittamus: ſunt enim & boni viri; &, quoniam ſibi ita videntur, beati: tantúmque eos admoneamus, vt illud, etiam ſi eſt veriſſimum, tacitum tamen tanquam myſterium teneant, quòd negant verſari in Republica, eſſe ſapientis. Nam ſi hoc nobis, atque optimo cuique perſuaſerint, non poterunt ipſi eſſe, id quod maximè cupiunt, otioſi. Stoicos autẽ, quos minimè improbo, dimitto tamen: nec eos iratos vereor, quoniam omnino iraſci neſciunt: atque hanc ab iis habeo gratiam, quod ſoli ex omnibus, eloquentiam, virtutem, ac ſapientiam eſſe dixerunt: ſed vtrunque eſt in his, quod ab

hoc,

hoc, quem inſtruimus, oratore valde abhorreat; vel quòd omnes, qui ſapientes non ſint, ſeruos, latrones, hoſtes, inſanos eſſe dicunt; neque tamen quenquam eſſe ſapientem. Valde autem eſt abſurdum, ei concionem, aut ſenatum, aut vllum cœtum hominũ committere, cui nemo illorum, qui adſint, ſanus, nemo ciuis, nemo liber eſſe videatur. Accedit, quòd orationis etiam genus habent fortaſſe ſubtile, & certè acutum, ſed vt in oratore, exile, inuſitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obſcurum, inane, ieiunum, & tandem eiuſmodi, quo vti ad vulgus nullo modo poſſit. Alia enim & bona, & mala videntur Stoicis, & cæteris ciuibus, vel potius gentibus, alia vis honoris, ignominiæ, præmii, ſupplicii: verè, an ſecus, nihil ad hoc tempus: ſed ea ſi ſequamur, nullam vnquam rem dicendo expedire poſſimus. Reliqui ſunt Peripatetici, & Academici: quanquam Academicorum nomen vnum, ſententiæ duæ. nam Speuſippus Platonius ſororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem Polemo, & Crantor, nihil ab Ariſtotele, qui vnà audierat Platonem, magnopere diſſenſit: copia fortaſſe & varietate dicendi pares non fuerunt. Arceſilas primùm, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, ſermonibúſque Socraticis hoc maximè arripuit, nihil eſſe certi, quod aut ſenſibus, aut animo percipi poſſit: quem ferunt eximio quodã vſum lepôre dicendi, aſpernatum eſſe omne animi ſenſúsq; iudicium, primúmque inſtituiſſe (quanquam id fuit Socraticum maximè) non quid ipſe ſentiret oſtendere, ſed contrà id quod quisque ſe ſentire dixiſſet, diſputare. Hinc hæc recentior Academia emanauit, in qua extitit diuina quadam celeritate ingenii, dicendíque copia Carneades: cuius ego etſi multos auditores cognoui Athenis, tamen authores certiſſimos laudare poſſum, & ſocerum meum Scæuolam, qui eum Romæ audiuit adoleſcens, & Q. Metellum L. F. familiarem meum, clariſſimum virum, qui illum à ſe adoleſcente Athenis iam affectum ſenectute, multos dies auditũ eſſe dicebat. Hæc autem vt ex Apennino fluminum, ſic ex communi ſapientium iugo ſunt doctrinarum facta diuortia, vt philoſophi tanquam in ſuperum mare Ionium defluerent, Græcum quidem & portuoſum: oratores autem in inferum hoc Tuſcum & barbarum, ſcopuloſum, atque infeſtum la-

berentur,in quo etiam ipſe Vlyſſes erraſſet. Quare ſi hac eloquentia, atque hoc oratore contenti ſumus, qui ſciat aut negare oportere quod arguare, aut, ſi id non poſſis, tum oſtendere quod is fecerit,qui inſimuletur, aut rectè factum, aut alterius culpa, aut iniuria, aut ex lege, aut non cōtra legem, aut imprudentia, aut neceſſariò, aut non eo nomine vſurpādum quo arguatur,aut non ita agi vt debuerit,ac licuerit: & ſi ſatis eſſe putetis ea, quæ iſti ſcriptores artis docent, diſcere,quæ multo tamē ornatius quàm ab illis dicuntur, & vberius explicauit Antonius: ſed ſi his contenti eſtis, atq; iis etiam,quæ dici voluiſtis à me,ex ingenti quodam oratorē,immenſoque campo in exiguum ſanè gyrum compellitis. Sin veterem illum Periclem,aut hunc etiam,qui familiarior nobis propter ſcriptorum multitudinem eſt,Demoſthenem ſequi vultis; &,ſi illam præclaram & eximiam ſpeciem oratoris perfecti, & pulchritudinē adamaſtis; aut vobis hæc Carneadia, aut illa Ariſtotelia vis comprehendenda eſt. Nanq; (vt antè dixi) veteres illi vſque ad Socratem, omnem omniū rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem,quæ ad Remp. pertinebant, cognitionem, & ſcientiā cum dicendi ratione iungebant: poſtea diſſociati (vt expoſui) à Socrate diſerti à doctis, & deinceps à Socraticis item omnibus,philoſophi eloquentiam deſpexerunt,oratores ſapientiam; neque quicquam ex alterius parte tetigerunt,niſi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, ex quo promiſcuè haurirent, ſi manere in priſtina cōmunione voluiſſent. Sed vt pontifices veteres propter ſacrificiorum multitudinem tres viros epulones eſſe voluerunt,cùm eſſent ipſi à Numa,vt etiam illud ludorum epulare ſacrificium facerent,inſtituti: ſic Socratici a ſe cauſarum actores, à communi philoſophiæ nomine ſeparauerunt, cùm veteres dicendi & intelligendi mirificā ſocietatem eſſe voluiſſent. Quæ cùm ita ſint,paululū equidem de me deprecabor,& petam à vobis,vt ea, quæ dicam, non de memetipſo, ſed de oratore dicere putetis. Ego enim ſum is, qui, quum ſummo ſtudio patris in pueritia doctus eſſem,& in forum ingenii tantum,quantum ipſe ſentio, non tantum, quantum ipſe forſitan vobis videar, detuliſſem,nō poſſim dicere me hæc,quæ nunc complector, perinde vt diſcam diſcenda eſſe, didiciſſe: quippe qui omniū

matur-

maturrimè ad publicas cauſas acceſſerim, annóſque natus vnum & viginti,nobiliſſimum hominem,& eloquentiſſimũ in iudicium vocarim: cui diſciplina fuerit forum, magiſter vſus,& leges,& inſtituta populi Rom.moſq; maiorum. Paulum,ſitiens iſtarum artium,de quibus loquor, guſtaui,quæſtor in Aſia cùm eſſem, æqualem ferè meum ex Academia rhetorem nactus Metrodorum illum, de cuius memoria cõmemorauit Antonius: & inde decedens,Athenis: vbi ego diutius eſſem moratus, niſi Athenienſibus, quòd myſteria non referrent, ad quæ biduo ſerius veneram, ſuccenſuiſſem. Quare hoc quod complector, tantam ſcientiam, vimq́; doctrinæ,non modò non pro me,ſed contra me eſt potius: non enim quid ego, ſed quid orator poſſit, diſputo, atque hos omneis,qui artes rhetoricas exponũt,perridiculos. Scribunt enim de litium genere, & de principiis, & de narrationibus. Illa vis autem eloquentiæ tanta eſt,vt omnium rerum,virtutum,officiorũ,omniſq́; naturę,quæ mores hominũ,quę animos, quæ vitam continet, originem,vim,mutationesq́; teneat: eadẽ mores,leges,iura deſcribat,Remp. regat,omnia, quæ ad quamcunq; rem pertineãt,ornatè copioſéq; dicat.In quo genere nos quidem verſamur tantùm, quantum poſſumus,quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum vſu valemus: neque tamen iſtis, qui in vna philoſophia quaſi tabernaculũ vitæ ſuę collocarunt,multum ſanè in diſputatione concedimus. Quid enim meus familiaris C. Velleius afferre poteſt, quamobrem voluptas ſit ſummum bonum, quod ego non copioſius poſſim vel tutari, ſi velim, vel refellere ex illis locis, quos expoſuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius eſt rudis, vnuſquisque noſtrûm verſatus? Quid eſt, quod aut Sext. Pompeius,aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute homines Stoici poſſint dicere, qua in diſputatione ego his debeam, aut veſtrûm quiſquã concedere? non eſt enim philoſophia ſimilis artium reliquarum. nam quid faciet in geometria,qui non didicerit? quid in muſicis? Aut taceat oportebit, aut ne ſanus quidem iudicetur. Hæc verò, quæ ſunt in philoſophia,ingeniis eruuntur ad id,quod in quoq; veriſimile eſt, eliciendum, acutis atq; acribus: eáque exercitata oratione poliuntur. Hic hic noſter vulgaris

exiſtimatorem. Similiter nunc de oratore, veſtro impulſu loquor, ſummo ſcilicet. Semper enim quacunq; de arte, aut facultate quæritur, de abſoluta, & perfecta quæri ſolet. Quare ſi iam me vultis eſſe oratorem, ſi etiam ſat bonũ, ſi bonum denique, non repugnabo (quid enim nunc ſim ineptus? ita me exiſtimari ſcio) quod ſi ita eſt, ſummus tamen certè non ſum: neque enim apud homines res eſt vlla difficilior, neque maior, neque quæ plura adiumenta doctrinæ deſideret. Attamen, quoniam de oratore nobis diſputandum eſt, de ſummo oratore dicam neceſſe eſt: vis enim, & natura rei niſi perfectà ante oculos ponatur, qualis, & quanta ſit, intelligi non poteſt. Me autem, Catule, fateor, neque hodie in iſtis libris, & cum iſtis hominibus viuere; nec verò, id quod tu rectè commeminiſti, vllum vnquam habuiſſe ſepoſitum tempus ad diſcendum: ac tantum tribuiſſe doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenſes feriæ conceſſerint. At ſi quæris, Catule, de doctrina iſta quid ego ſentiam, non tantum ingenioſo homini, & ei qui forum, qui curiam, qui cauſas, qui rempub. ſpectet, opus eſſe arbitror temporis, quantum ſibi ii ſumpſerunt, quos diſcentes vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad vſum transferunt, aliter ab iis, qui ipſarum artium tractatu delectati, nihil in vita ſunt aliud acturi. Magiſter hic Samnitium ſumma iam ſenectute eſt, & quotidie commentatur: nihil enim curat aliud, atque ea, quæ velocius puer addidicerat: ſed quòd erat aptus ad illud, totumque cognorat, fuit, vt eſt apud Lucilium,

—Quamuis bonus ipſe
Samnis in ludo, ac rudibus cauſis ſatis aſper.

ſed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cãtabat: erat enim ſcenicus. quid faceret aliud? at Numerius Furius noſter familiaris, cum eſt commodum, cantat: eſt enim paterfamiliâs, eſt eques Rom. puer didicit, quod diſcendum fuit. Eadem ratio eſt harum artium maximarum. Dies, & nocteis virum ſumma virtute, & prudentia videbamus, philoſopho quum operam daret, Q. Tuberonem: at eius auunculum vix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Iſta diſcuntur facilè, ſi & tantum ſumas, quantum opus ſit, & habeas qui docere fideliter

poſſit, & ſcias etiam ipſe diſcere. Sed ſi tota vita nihil velis aliud agere, ipſa tractatio, & quæſtio quotidie ex ſe gignit aliquid, quod cum deſidioſa delectatione veſtiges. Ita fit, vt agitatione rerum ſit infinita cognitio, facilis vſus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria, ſtudiumque permaneat. Libet autem ſemper diſcere: vt ſi velim ego talis optimè ludere, aut pilæ ſtudio tenear, etiam fortaſſe ſi aſſequi non poſſim: at alii, quia præclarè faciunt, vehementius quàm cauſa poſtulat, delectantur, vt Titius pila, Brulla talis. Quare nihil eſt quod quiſquam magnitudinem artium ex eo, quod ſenes diſcunt, pertimeſcat. Nanque aut ſenes ad eas acceſſerunt, aut vſque ad ſenectutem in ſtudiis detinentur, aut ſunt tardiſſimi. Res quidem ſe, mea ſententia, ſic habet, vt niſi quod quiſq; citò potuerit, nūquam omnino poſſit perdiſcere. Iam, iam, inquit Catulus, intelligo, Craſſe, quid dicas. & hercule aſſentior. ſatis video tibi homini ad perdiſcendum acerrimo, ad ea cognoſcenda, quæ dicis, fuiſſe temporis. Pergíſne, inquit Craſſus, me, quæ dicam, de me, non de re putare dicere? Sed iam, ſi placet, ad inſtituta redeamus. Mihi vero, Catulus inquit, placet. Tum Craſſus, Quorſum igitur hæc ſpectat, inquit, tam longa, & tam altè repetita oratio? Hæ duæ partes, quæ mihi ſuperſunt, illuſtrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici poſtulat ornatè, altera aptè, hanc habent vim, vt ſit quàm maxime iucunda, quàm maxime in ſenſus eorum, qui audiunt, influat, & quàm plurimis ſit rebus inſtructa. Inſtrumentum autem hoc forenſe, litigioſum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum ſane, atque mendicum eſt. Illud rurſus ipſum, quod tradunt iſti, qui profitentur ſe dicendi magiſtros, non multo eſt maius quàm illud vulgare ac forenſe. Apparatu nobis opus eſt, & rebus exquiſitis vndique, & collectis, arceſſitis, comportatis, vt tibi, Cæſar, faciendum eſt ad annum, vt ego in ædilitate laboraui, quòd quotidianis & vernaculis rebus ſatisfacere me poſſe huic populo non putabam. Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis eſt vel ratio, vel ſine ratione ipſa exercitatio. Rerum eſt ſylua magna: quam cum Græci iam non tenerent, ob eámque cauſam iuuentus noſtra dediſceret penè diſcendo; etiam

iam Latini, ſi diis placet, hoc biennio magiſtri dicendi extiterunt: quos ego cenſor edicto meo ſuſtuleram; non quò (vt neſcio quos dicere aiebant) acui ingenia adoleſcentium nollem, ſed contrà ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Græcos, qui cuiuſmodi eſſent, videbam, tamen eſſe præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, & humanitatem dignam ſcientia: hos verò nouos magiſtros nihil intelligebam poſſe docere, niſi vt auderent: quod etiam cum bonis rebus coniunctum, per ſeipſum eſt magnopere fugiendum. Hoc cum vnum traderetur, & cum impudentiæ ludus eſſet, putaui eſſe cenſoris, ne longius id ſerperet, prouidere: quanquam non hæc ita ſtatuo, ac decerno, vt deſperem Latinè ea, de quibus diſputauimus, tradi, ac perpoliri: patitur enim & lingua noſtra, & natura rerum, veterem illam, excellentémque prudentiam Græcorum ad noſtrum vſum morémque transferri: ſed hominibus opus eſt eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere noſtri nulli fuerunt: ſin quando extiterint, etiam Græcis erunt anteponendi. Ornatur igitur oratio genere primùm, & quaſi colore quodam, & ſucco ſuo. Nam vt grauis, vt ſuauis, vt erudita ſit, vt liberalis, vt admirabilis, vt polita, vt ſenſus, vt dolores habeat, quantum opus ſit, non eſt ſingulorum articulorum: in toto ſpectantur hæc corpore. Vt porrò conſperſa ſit quaſi verborum, ſententiarumq; floribus, id non debet eſſe fuſum æquabiliter per omnem orationem, ſed ita diſtinctum, vt ſint quaſi in ornatu diſpoſita quædam inſignia, & lumina. Genus igitur dicendi eſt eligendum, quod maximè teneat eos, qui audiant: & quod non ſolùm delectet, ſed etiam ſine ſatietate delectet: non enim à me iam expectari puto, vt moneam, vt caueatis ne exilis, ne inculta ſit veſtra oratio, ne vulgaris, ne obſoleta: aliud quiddam maius & ingenia me hortantur veſtra, & ætates. Difficile enim dictu eſt, quænam cauſa ſit, cur ea, quæ maximè ſenſus noſtros impellunt voluptate, & ſpecie prima acerrimè commouent, ab iis celerrimè faſtidio quodam, & ſatietate abalienemur. Quanta colorum pulchritudine & varietate floridiora ſunt in picturis nouis pleraque quàm in veteribus, quæ tamen etiam, ſi primo aſpectu nos ceperunt, diutius non delectant: cum

iidem nos in antiquis tabulis illo ipſo horrido, obſoletoque teneamur. Quanto molliores ſunt, & delicatiores in cantu flexiones, & falſa vocula, quàm certa, & ſeueræ, quib. tamen non modò auſteri, ſed, ſi ſæpius fiunt, multitudo ipſa reclamat? Licet hoc videre in reliquis ſenſibus, vnguẽtis minus diu nos delectari ſumma, & acerrima ſuauitate condítis, quàm his moderatis: & magis laudari, quæ terram, quàm quæ crocum olere videantur. In ipſo tactu eſſe modum, & mollitudinis, & læuitatis. Quinetiam guſtatus, qui eſt ſenſus ex omnibus maximè voluptarius, quíque dulcedine præter cæteros ſenſus commouetur, quam citò id, quod valde dulce eſt, aſpernatur, ac reſpuit? Quis potione vti, aut cibo dulci diutius poteſt? quum vtroque in genere ea, quæ leuiter ſenſum voluptate moueant, facillimè fugiant ſatietatem: ſic omnibus in rebus voluptatibus maximis faſtidiũ finitimum eſt. Quò hoc minus in oratione miremur: in qua vel ex poetis, vel ex oratoribus poſſumus iudicare concinnam, diſtinctam, ornatam, feſtiuam, ſine intermiſſione, ſine reprehenſione, ſine varietate; quamuis claris ſit coloribus picta vel poeſis, vel oratio, non poſſe in delectatione eſſe diuturna. Atque eo citius in oratoris, aut in poetæ cincinnis, ac fuco offenditur; quod ſenſus in nimia voluptate natura, non mente ſatiantur: in ſcriptis, & in dictis non aurium ſolùm, ſed animi iudicio etiam magis infucata vitia noſcuntur. Quare bene, & præclarè quamuis nobis ſæpe dicatur, bellè, & feſtiuè, nimium ſæpe nolo: quanquam illa ipſa exclamatio, Non poteſt melius, ſit velim crebra: ſed habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac ſumma laus, vmbram aliquam, & receſſum, quò magis id, quod erit illuminatum, extare, atq; eminere videatur. Nunquam agit hunc verſum Roſcius eo geſtu, quo poteſt,

Nam ſapiens virtuti honorem præmium, haud prædam petit;

ſed abiicit prorſus, vt in proximo,

Ecquid video? ferro ſeptus poßidet ſedes ſacras: incidat, aſpiciat, admiretur, ſtupeſcat. Quid ille alter?

Quid petam præſidii?

quàm leniter, quàm remiſsè, quàm nõ actuosè? Inſtat enim,

O pater, ô patria, ô Priami domus.

in quo tanta commoueri actio non poſſet, ſi eſſet conſumpta

ſuperio-

ſuperiore motu, & exhauſta. Neque id actores prius viderunt, quàm ipſi poetæ, quàm denique illi etiam, qui fecerunt modos: à quibus vtriſque ſummittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, diſtinguitur. Ita ſit nobis igitur ornatus, & ſuauis orator, nec tamen poteſt aliter eſſe, vt ſuauitatem habeat auſteram, & ſolidam, non dulcem atque decoctam: nam ipſa ad ornandum præcepta quæ dantur, eiuſmodi ſunt, vt ea quamuis vitioſiſſimus orator explicare poſſit. Quare, vt antè dixi, primùm ſylua rerum, ac ſententiarum comparanda eſt: qua de parte dixit Antonius: hæc formanda filo ipſo, & genere orationis, illuminanda verbis, varianda ſententiis. Summa autem laus eloquentiæ eſt, amplificare rem ornando: quod valet non ſolùm ad augendũ aliquid, & tollendũ altius dicendo, ſed etiã ad extenuandum, atque abiiciendum. Id deſideratur omnibus iis in locis; quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cùm explanamus aliquid, vel cùm conciliamus animos, vel cùm concitamus. Sed in hoc, quod poſtremum dixi, amplificatio poteſt plurimùm: eáque vna laus oratoris eſt, & propria maximè. Etiam maior eſt illa exercitatio, quam extremo ſermone inſtruxit Antonius, (primò reiiciebat) laudandi, & vituperandi. Nihil eſt enim ad exaggerandam, & amplificandam orationem accommodatius, quàm vtrunque horum cumulatiſſimè facere poſſe. Conſequentur etiam illi loci, qui quanquam proprii cauſarum, & inhærentes in earum neruis eſſe debent; tamen, quia de vniuerſa re tractari ſolent, communes à veteribus nominati ſunt: quorum partim habent vitiorum, & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incuſationem, aut querelam, contra quam dici nihil ſolet, nec poteſt, vt in depeculatorem, in proditorem, in parricidam; quib. vti, confirmatis criminibus, oportet: aliter enim ieiuni ſunt atque inanes. Alii autem habent deprecationem, aut miſerationem: alii verò ancipiteis diſputationes, in quibus de vniuerſo genere in vtranque partem diſſeri copioſè licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philoſophiarum, de quibus antè dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forenſibus dicendi ratio, & copia petebatur. de virtute enim, de officio, de æquo, & bono, de digni-

tate, honore, ignominia, præmio, pœna, ſimilibúſque de rebus in vtranque partem dicendi animos, & vim, & artem habere debemus. Sed, quoniam de noſtra poſſeſſione depulſi, in paruo, & eo litigioſo prædiolo relicti ſumus, & aliorum patroni, noſtra tenere, tueríque non potuimus: ab iis (quod indigniſſimum eſt) qui in noſtrum patrimonium irruperunt, quod opus eſt nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parua vrbis, ac loci nomē habent, & Peripatetici philoſophi, aut Academici nominantur, olim autem propter eximiam rerum maximarum ſcientiam à Græcis politici philoſophi appellati, vniuerſarum rerum publicarum nomine vocabantur, omnem ciuilem orationem in horum alterutro genere verſari, aut definita cōtrouerſia certis temporibus, ac reis, hoc modo, Placeátne à Carthaginienſibus captiuos noſtros, redditis ſuis, recuperari? aut infinitè de vniuerſo genere, quærentis, quid omnino de captiuo ſtatuendum, ac ſentiendum ſit. Atque horū ſuperius illud genus, cauſam, aut controuerſiam appellant: eámq; tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiūt. Hæc aūt altera quæſtio infinita, & quaſi propoſita, cōſultatio nominatur. atque hactenus loquuntur. Etiam hac inſtituendo diuiſione vtuntur, ſed ita vt non iure, aut iudicio, vi denique recuperare amiſſam poſſeſſionem, ſed vt ex iure ciuili ſurculo defringendo, vſurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod eſt temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque idipſum lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maximè vigere audio, etiam harum iam cauſarum cognitio, exercitatióque celebratur. Alterum verò tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris eſſe dicunt: ſed neque vim, neque naturam eius, nec parteis, nec genera proponunt, vt præteriri omnino fuerit ſatius, quam attentatum deſeri: nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum iudicio viderentur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri, & diſceptari poteſt, ſiue in infinitis conſultationibus diſceptatur, ſiue in iis cauſis, quæ in ciuitate, & in forenſi diſceptatione verſantur: neque eſt vlla, quæ non aut ad cognoſcendi, aut ad agendi vim, rationémque referatur. nam aut ipſa cognitio rei, ſcientiáq; perquiritur: vt, Virtus ſuám-

ne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur: aut agendi conſilium exquiritur: vt, Sítne ſapienti capeſſenda reſpub. Cognitionis autem tres modi, coniectura, definitio, &, vt ita dicam, conſecutio. Nam quid in re ſit, coniectura quæritur: vt illud, Sítne in humano genere ſapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat: vt ſi quæratur, quid ſit ſapientia. Conſecutio autē tractatur, cum, quid quanque rem ſequatur, inquiritur: vt illud, Sítne, aliquando mentiri, boni viri. Redeunt rurſus ad coniecturam, eámque in quatuor genera diſpertiunt. Nam aut quid ſit quæritur, hoc modo: Naturáne ſit ius inter homines, an opinionibus: aut, quæ ſit origo cuiuſque rei; vt quod ſit initium legum, aut rerum publ. aut cauſa, & ratio; vt ſi quæratur, cur doctiſſimi homines de maximis rebus diſſentiant: aut de immutatione, vt ſi diſputetur, num interire virtus in homine, aut num in vitium poſſit conuerti. Definitionis autem ſunt diſceptationes; vt cum quæritur, quid in communi mente quaſi impreſſum ſit, vt ſi diſſeratur, Idne ſit ius, quod maximæ parti ſit vtile: aut cùm, quid cuiuſque ſit proprium, exquiritur, vt, Ornatè dicere, propriúmne ſit oratoris, ad id etiam aliquis præterea poſſit: aut cùm res diſtribuitur in partes, vt ſi quæratur, quot ſint genera rerum expetendarum, vt Síntne tria, corporis, animi, externarúmque rerum: aut cùm, quæ forma, & quaſi naturalis nota cuiuſque ſit, deſcribitur, vt ſi quæratur auari ſpecies, ſeditioſi, glorioſi. Conſecutionis autem duo prima quæſtionum genera ponuntur. nam aut ſimplex eſt diſceptatio, vt ſi diſſeratur, expetendáne ſit gloria: aut ex cōparatione, laus, an diuitiæ magis expetendæ ſint. Simplicium autem ſunt tres modi, de expetendis, fugiendíſve rebus, vt, expetendíne honores ſint; num fugienda paupertas: de æquo, aut iniquo, æquúmne ſit, vlciſci iniurias etiam propinquorum: de honeſto ac turpi; vt hoc, ſítne honeſtum gloriæ cauſa mortem obire. Cōparationis autem duo ſunt modi: vnus, cum, idémne ſit, an aliquid interſit, quæritur: vt metuere, & vereri: vt rex, & tyrannus: vt aſſentator & amicus: alter, cum quid præſtet aliud alii, quæritur: vt illud, optimíne cuiuſque ſapientes, an populari laude ducantur. Atque eæ quidem diſceptationes, quæ ad cognitionem refe-

runtur, ſic ferè à doctiſſimis hominibus deſcribuntur. Quæ verò referuntur ad agẽdum, aut in officii diſceptatione verſantur, quo in genere quid rectum, faciendúmque ſit, quæritur, cui loco omnis virtutum, & vitiorum eſt ſylua ſubiecta: aut in animorum aliqua permotione aut gignẽda, aut ſedanda, tollendáve tractantur. Huic generi ſubiectæ ſunt cohortationes, obiurgationes, conſolationes, miſerationes, omniſque ad omnem animi motum impulſio, &, ſi ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus, ac modis diſceptationum omnium, nihil ſanè ad rem pertinet, ſi qua in re diſcrepauit ab Antonii diuiſione noſtra partitio. Eadem enim ſunt membra in vtriuſque diſputationibus, ſed paulo ſecus à me, atque ab illo partita, ac diſtributa. Nunc ad reliqua progrediar, méque ad meum munus, penſúmque reuocabo. Nam ex illis locis, quos expoſuit Antonius, omnia ſunt ad quæque genera quæſtionum argumenta ſumenda: ſed aliis generibus alii loci magis erunt apti; de quo non tã quia longum eſt, quàm quia perſpicuum, dici nihil eſt neceſſe. Ornatiſſimæ ſunt igitur orationes eæ, quæ latiſſimè vagantur, & à priuata, ac ſingulari controuerſia ſe ad vniuerſi generis vim explicandam conferunt, & conuertunt, vt ii, qui audiant, natura, & genere, & vniuerſa re cognita, de ſingulis reis, & criminibus, & litibus ſtatuere poſſint. Hanc ad conſuetudinem exercitationis vos adoleſcentes eſt cohortatus Antonius, atque à minutis, anguſtíſque concertationibus ad omnem vim varietatémque diſſerendi traducendos putauit. Quare non eſt paucorum libellorum hoc munus, vt ii, qui ſcripſerunt de dicendi ratione, arbitrati ſunt, neque Tuſculani, atque huius ambulationis antemeridianæ, aut noſtræ pomeridianæ ſeſſionis. Non enim ſolùm acuenda nobis, neque procudenda lingua eſt, ſed onerandum, complendúmque pectus maximarum rerum, & plurimarum ſuauitate, copia, varietate. Noſtra eſt enim (ſi modò nos oratores ſumus, ſi in ciuium diſceptationibus, ſi in periculis, ſi in deliberationibus publicis adhibendi autores, & principes ſumus) noſtra eſt, inquam, omnis iſta prudentiæ, doctrinæq; poſſeſſio, in quam homines quaſi caducam, atque vacuam, abundantes otio, nobis occupatis, inuolauerunt: atque etiam aut irrident oratorem, vt ille

in Gorgia Socrates cauillatur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eóſque Rhetoricos inſcribunt: quaſi non illa ſint propria rhetorum, quæ ab iiſdem de iuſtitia, de officio, de ciuitatibus inſtituendis, & regendis, de omni viuendi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam iam aliunde non poſſumus, ſumenda ſunt nobis ab iis ipſis, à quibus expilati ſumus, dummodo illa ad hanc ciuilem ſcientiam, quò pertinent, & quam intuentur, transferamus: neque (vt antè dixi) omnem teramus in his diſcendis rebus ætatem: ſed, cum fonteis viderimus, (quos niſi qui celeriter cognorit, nunquam cognoſcet omnino) tum, quotieſcunque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriamus. Nam neque tam eſt acris acies in naturis hominum, & ingeniis, vt res tantas quiſquam, niſi monſtratas, poſſit videre: neque tanta tamen in rebus obſcuritas, vt eas non penitus acri vir ingenio cernat, ſi modò aſpexerit. In hoc igitur tanto, támque immenſo campo cum liceat oratori vagari liberè, atque vbicunque conſtiterit, conſiſtere in ſuo; facilè ſuppeditat omnis apparatus, ornatusque dicendi. Rerum enim copia, verborum copiam gignit: & ſi eſt honeſtas in rebus ipſis, de quibus dicitur, exiſtit ex rei natura quidam ſplendor in verbis. Sit modo is, qui dicet, aut ſcribet, inſtitutus liberaliter educatione, doctrináque puerili, & flagret ſtudio, & à natura adiuuetur, & in vniuerſorum generum infinitis diſceptationibus exercitatus, ornatiſſimos ſcriptores, oratoreſque ad cognoſcendum, imitandúmque cognorit: næ ille haud ſanè quemadmodum verba ſtruat, & illuminet, à magiſtris iſtis requiret. Ita facilè in rerum abundantia ad orationis ornamenta ſine duce, natura ipſa, ſi modò eſt exercitata, labetur. Hic Catulus, Dii immortales, inquit, quantam rerum varietatem, quantã vim, quantam copiam, Craſſe, complexus es, quantíſque ex anguſtiis oratorem educere auſus es, & in maiorum ſuorum regno collocare! Namque illos veteres doctores, auctoréſque dicendi, nullũ genus diſputationis à ſe alienum putaſſe accepimus, ſemperque eſſe in omni orationis ratione verſatos: ex quibus Eleus Hippias, cùm Olympiam veniſſet, maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus eſt, cuncta penè audiente Græcia, nihil eſſe vlla in arte rerum

cognoscendos imitandos delegerit

omnium, quod ipſe neſciret, nec ſolùm has artes, quibus liberales doctrinæ, atq; ingenuæ cõtinerentur, geometriam, muſicam, literarum cognitionem, & poetarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de Rep. dicerentur: ſed annulum, quem haberet, pallium quo amictus, ſoccos, quibus indutus eſſet, ſe ſua manu confeciſſe. Scilicet nimis hic quidem eſt progreſſus, ſed ex eo ipſo eſt coniectura facilis, quantum ſibi illi ipſi oratores de præclariſſimis artibus appetierint, qui ne ſordidiores quidẽ repudiarint. Quid de Prodico Cæo, quid de Traſymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum vnuſquisq; plurimum temporibus illis etiam de natura rerum & diſſeruit, & ſcripſit. Ipſe ille Leontinus Gorgias, quo patrono (vt Plato voluit) philoſopho ſuccubuit orator, qui aut non eſt victus vnquam à Socrate, neque ſermo ille Platonis verus eſt; aut, ſi eſt victus, eloquentior videlicet fuit, & diſertior Socrates; &, vt tu appellas, copioſior, & melior orator: ſed hic in illo ipſo Platonis libro, de omni re, quæcunque in diſceptationem, quæſtionémque vocaretur, ſe copioſiſſimè dicturum eſſe profitetur: íſque princeps ex omnibus auſus eſt in cõuentu poſcere, qua de re quiſq; vellet audire. cui tantus honos habitus eſt à Græcia, ſoli vt ex omnibus, Delphis non inaurata ſtatua, ſed aurea ſtatueretur. Atque ii, quos nominaui, multíque præterea ſummi dicendi doctores, vno tempore fuerunt. Ex quibus intelligi poteſt, ita ſe rem habere, vt tu, Craſſe, dicis, oratoríſque nomen apud antiquos in Græcia maiore quadam vel copia, vel gloria floruiſſe. Quo quidem magis dubito, tibíne plus laudis, an Græcis vituperationis eſſe tribuendum ſtatuam: cùm tu in alia lingua, ac moribus natus, occupatiſſima in ciuitate, vel priuatorum negotiis penè omnibus, vel orbis terræ procuratione, ac ſummi imperii gubernatione diſtrictus, tantã vim rerum, cognitionémque comprehenderis, eámq; omnẽ cum eius, qui conſilio, & oratione in ciuitate valeat, ſcientia, atq; exercitatione ſociaris: illi nati in literis, ardentéſq; his ſtudiis, otio verò diffluentes, non modò nihil acquiſierint, ſed ne relictum quidem, & traditũ, & ſuum conſeruarint. Tum Craſſus, Non in hac, inquit, vna, Catule, re, ſed in aliis etiam compluribus, diſtributione partium, ac ſeparatione magnitudi-

gnitudines ſunt artium diminutæ. An tu exiſtimas, cùm eſſet Hippocrates ille Cous, fuiſſe tum alios medicos, qui morbis, alios, qui vulneribus, alios, qui oculis mederentur? Num geometriam Euclide, aut Archimede; num muſicam Damone, aut Ariſtoxeno; num ipſas literas Ariſtophane, aut Callimacho tractante, tam diſcerptas fuiſſe, vt nemo genus vniuerſum complecteretur, atque vt alius aliam ſibi partē, in qua elaboraret, ſeponeret? Equidem ſæpe hoc audiui de patre, & de ſocero meo, noſtros quoque homines, qui excellere ſapientiæ gloria vellēt, omnia, quæ quidem tum hæc ciuitas noſſet, ſolitos eſſe complecti. Meminerant illi Sex. Ælium, M. verò Manilium nos etiā vidimus tranſuerſo ambulantem foro: quod erat inſigne, eum, qui id faceret, facere ciuibus omnibus cōſilii ſui copiam. ad quos olim & ita ambulantes, & in ſolio ſedentes domi, ſic adibatur, non ſolùm vt de iure ciuili ad eos, verùm etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni deniq; aut officio, aut negotio referretur. Hæc fuit P. Craſſi illius veteris, hæc T. Coruncanii, hæc proaui generi mei, Scipionis, prudentiſſimi hominis ſapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, vt ad eos de omnibus diuinis, atque humanis rebus referretur: iidémque & in ſenatu, & apud populum, & in cauſis amicorum, & domi, & militiæ conſilium ſuum, fidémque præſtabant. Quid enim M. Catoni præter hanc politiſſimam doctrinam tranſmarinam, atque aduentitiam defuit? num, quia ius ciuile didicerat, cauſas non dicebat? aut, quia poterat dicere, iuris ſcientiam negligebat? at vtroque in genere & laborauit, & præſtitit. Num propter hanc ex priuatorum negotiis collectam gratiam tardior in Repub. capeſſenda fuit? Nemo apud populū fortior, nemo melior ſenator, idem facilè optimus imperator: deniq; nihil in hac ciuitate temporibus illis ſciri, diſcíve potuit, quod ille non cùm inueſtigarit, & ſcierit, tum etiā conſcripſerit. Nunc cōtrà plerique ad honores adipiſcendos, & ad Remp. gerendam nudi veniunt, atque inermes; nulla cognitione rerum, nulla ſcientia ornati. Siu aliquis excellit vnus è multis, effert ſe, ſi vnum aliquid affert, vt bellicam virtutem, aut vſum aliquem militarem (quæ ſanè nunc quidem obſoleuerunt) aut iuris ſcientiam (ne eius quidem vniuerſi: nam pontificium,

quod eſt coniunctum, nemo diſcit) aut eloquentiam, quam in clamore, & in verborum curſu poſitam putant: omnium verò bonarum artium, denique virtutum ipſarum ſocietatem, cognationémque non norunt. Sed, vt Græcos referam oratores, (quibus carere in hoc quidem ſermonis genere non poſſumus: nam vt virtutis à noſtris, ſic doctrinæ ſunt ab illis exempla repetenda) ſeptem fuiſſe dicuntur vno tempore, qui ſapientes & haberentur, & vocarentur. hi omnes præter Mileſium Thalem ciuitatibus ſuis præfuerunt. Quis doctior iiſdem illis temporibus, aut cuius eloquentia literis inſtructior fuiſſe traditur, quàm Piſiſtrati, qui primus Homeri libros confuſos antea, ſic diſpoſuiſſe dicitur, vt nunc habemus? Non fuit ille equidem ciuibus ſuis vtilis, ſed ita eloquentia floruit, vt literis, doctrinaque præſtaret. Quid Pericles? de cuius dicendi copia ſic accepimus, vt cùm contra voluntatem Athenienſium loqueretur pro ſalute patriæ, ſeuerius tamen idipſum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus, & iucundum videretur: cuius in labris veteres comici, etiam cùm illi maledicerent (quod tum Athenis fieri liceret) lepôrem habitaſſe dixerũt; tantámque in eo vim fuiſſe, vt in eorum mentibus, qui audiſſent, quaſi aculeos quoſdam relinqueret. At hunc non clamator aliquis ad clepſydram latrare docuerat; ſed, vt accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir ſummus in maximarum rerum ſcientia. Itaque hic doctrina, conſilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis, & vrbanis eodem tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? ciuitatibus ſuis quidem non boni, ſed certè docti, atque eloquentes, nónne Socraticis erant diſputationibus eruditi? Quis Dionẽ Syracuſium doctrinis omnibus expoliuit? non Plato? Atque eum idem ille non linguæ ſolùm, verùm etiam animi, ac virtutis magiſter ad liberandam patriam impulit, inſtruxit, armauit. Aliiſne igitur artibus hunc Dionem inſtituit Plato, aliis Iſocrates clariſſimum virum Timotheum, Cononis præſtantiſſimi imperatoris filium, ſummum ipſum imperatorem, hominémque doctiſſimum? aut aliis Pythagoreus ille Lyſias Thebanum Epaminondam, haud ſcio an ſummum virum vnum omnis Græciæ? aut Xenophon Ageſilaum? aut Philolaum Archi-

tas

tas Tarentinus? aut ipſe Pythagoras totam illam veterem Italiæ Græciam, quæ quondam Magna vocitata eſt? Equidem non arbitror: ſic enim video, vnam quandam omnium rerum, quæ eſſent homine erudito dignæ, atque eo qui in Repub. vellet excellere, fuiſſe doctrinam: quam qui accepiſſent, ſi iidem ingenio ad pronuntiandum valuiſſent, & ſe ad dicendum quoque, non repugnante natura, dediſſent, eloquentia præſtitiſſe. Itaque ipſe Ariſtoteles, cùm florere Iſocratem nobilitate diſcipulorum videret, quòd ipſe ſuas diſputationes à cauſis forenſibus, & ciuilibus ad inanē ſermonis elegantiam trāſtuliſſet; mutauit repentè totam formam propè diſciplinæ ſuæ, verſumque quendam de Philocteta paulo ſecus dixit. Ille enim turpe ſibi ait eſſe tacere cum barbaris: hic autem, cùm Iſocratem pateretur dicere. Itaque ornauit, & illuſtrauit doctrinā illam omnē, rerúmq; cognitionem cum orationis exercitatione coniunxit. Neq; verò hoc fugit ſapientiſſimum regem Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & eloquendi. Nunc ſiue qui volet, eum philoſophū, qui copiam nobis rerum, orationíſq; tradat, per me appellet oratorem licet; ſiue hunc oratorē, quem ego dico ſapientiam iunctam habere eloquentiæ, philoſophum appellare malit, non impediam: dummodo hoc conſtet, neq; infantiam eius, qui rem norit, ſed eam explicare dicendo non queat; neq; inſcitiam illius, cui res non ſuppetat, verba non deſint, eſſe laudandam: quorū, ſi alterū ſit optandum, malim equidem indiſertam prudentiam, quàm ſtultitiam loquacem. Sin quærimus quid vnum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda eſt: quem ſi patiuntur eundem eſſe philoſophum, ſublata controuerſia eſt: ſin eos diſiungent, hoc erūt inferiores, quòd in oratore perfecto ineſt omnis illorum ſcientia; in philoſophorum autē cognitione non continuò ineſt eloquentia: quæ quamuis contemnatur ab eis, neceſſe eſt tamen aliquē cumulū illorum artibus afferre videatur. Hæc cùm Craſſus dixiſſet, parumper & ipſe conticuit, & cæteris ſilentiū fuit. Tum Cotta, Equidē, inquit, Craſſe, non poſſum queri, quòd mihi videare aliud quiddam, & non id, quod ſuſceperis, diſputaſſe: plus enim aliquanto attuliſti, quàm tibi eſſet tributum à nobis, ac denun-

tiatum. Sed certè hæ partes fuerunt tuæ, de illuſtranda oratione vt diceres: & eras ipſe iam ingreſſus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem deſcripſeras: cúmque de duabus primis nobis quidem ſatis; ſed, vt ipſe dicebas, celeriter, exiguéque dixiſſes, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primùm ornatè, deinde etiam aptè diceremus: quò cùm ingreſſus eſſes, repentè te quaſi quidam æſtus ingenii tui procul à terra abripuit, atque in altum à conſpectu penè omnium abſtraxit: omnémque rerum ſcientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidiſti (neq; enim fuit tam exigui temporis) ſed apud hos quid profeceris, neſcio: me quidem in Academiam totum compuliſti: in qua velim ſit illud, quod ſæpe poſuiſti, vt nõ neceſſe ſit conſumere ætatẽ, atque vt poſſit is illa omnia cernere, qui tantummodo aſpexerit: ſed etiam ſi eſt aliquanto ſpiſſius, aut ſi ego ſum tardior, profectò nunquam conquieſcam, neq; defatigabor antè, quàm illorum ancipites vias, rationésq; & pro omnibus, & contra omnia diſputandi, percepero. Tum Cæſar, Vnum, inquit, me ex tuo ſermone maximè, Craſſe, commouit, quòd eum negaſti, qui non citò quid didiciſſet, vnquam omnino poſſe perdiſcere: vt mihi non ſit difficile periclitari, & aut ſtatim percipere iſta, quæ tu verbis ad cælum extuliſti; aut, ſi non potuerim, tempus non perdere, cùm tamen his noſtris poſſim eſſe contentus. Hîc Sulpitius, Ego verò, inquit, Craſſe, neque Ariſtotelem iſtum, neque Carneadem, nec philoſophorum quendam deſidero: vel me licet exiſtimes deſperare poſſe iſta perdiſcere, vel, id quod facio, contemnere: mihi rerum forenſium, & communium vulgaris hæc cognitio ſatis magna eſt ad eam, quam ſpecto eloquentiam, ex qua ipſa tamen permulta neſcio: quæ tum denique, cùm cauſa aliqua, quæ à me dicenda eſt, deſiderat, quæro. Quamobrem niſi fortè es iam defeſſus, & ſi tibi non graues ſumus, refer ad illa te, quæ ad ipſius orationis laudem, ſplendorémque pertinent: quæ ego ex te audire volui, non vt deſperarem, me eloquentiam conſequi poſſe, ſed vt aliquid addiſcerem. Tum Craſſus, peruulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas, Sulpiti. Quis enim de iſto genere non docuit, non inſtituit, non etiam ſcriptum reliquit? Sed geram morem, & ea duntaxat, quæ mihi nota ſunt breuiter

exponam

exponam tibi: cenſebo tamen ad eos qui autores, & inuentores ſunt harum ſanè minutarũ rerum, reuertendũ. Omnis igitur oratio conficitur ex verbis: quorum primùm nobis ratio ſimpliciter videnda eſt, deinde coniunctè. Nam eſt quidam ornatus orationis, qui ex ſingulis verbis eſt; alius, qui ex continuatis, coniunctiſq; conſtat. Ergo vtemur verbis aut iis, quæ propria ſunt, & certa quaſi vocabula rerum, penè vnà nata cum rebus ipſis: aut iis, quæ transferuntur, & quaſi alieno in loco collocantur; aut iis, quæ nouamus, & facimus ipſi. In propriis eſt igitur verbis illa laus oratoris, vt abiecta, atq; obſoleta fugiat, lectis, atque illuſtribus vtatur, in quibus plenum quiddam, & ſonans ineſſe videatur. Sed in hoc verborum genere propriorum delectus eſt quidam habendus, atque is aurium quodam iudicio ponderandus: in quo conſuetudo etiam bene loquendi valet plurimũ. Etiam hoc, quod vulgò de oratoribus ab imperitis dici ſolet, Bonis is verbis, aut aliquis non bonis vtitur: non arte aliqua perpenditur, ſed quodam quaſi naturali ſenſu iudicatur. in quo non magna laus eſt, vitare vitium; quanquam id eſt magnum: verùm hoc quaſi ſolum quoddam, atque fundamentum eſt, verborum vſus, & copia bonorum. ſed quid ipſe ædificet orator, & in quo adiungat artem, id eſſe à nobis quærendum, atque explicandum videtur. Tria ſunt igitur in verbo ſimplici, quæ orator afferat ad illuſtrandam, atque exornandam orationem, aut inuſitatum verbum, aut nouatum, aut translatum. Inuſitata ſunt priſca ferè, ac vetuſta, & ab vſu quotidiani ſermonis iandiu intermiſſa: quæ ſunt poetarum licentiæ liberiora, quàm noſtræ: ſed tamen non raròhabet etiam in oratione poeticum aliquod verbum dignitatem. Neque enim illud fugerim dicere vt Cælius, Qua tempeſtate Pœnus in Italiam venit: nec prolem, aut ſobolem, aut effari, aut nuncupari: aut, vt tu ſoles, Catule, Non rebar, aut opinabar, & alia multa, quibus loco poſitis, grandior, atque antiquior oratio ſæpe videri ſolet. Nouantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipſo gignuntur, ac fiunt, vel coniungendis verbis, vt hæc:

Tum pauor ſapientiam mihi omnem ex animo expectorat.
An num non vis huius me verſutiloquas malitias?

Videtis enim & verſutiloquas, & expectorat, ex coniun-

ctione facta eſſe verba, non nata. Vel ſæpe ſine coniunctione verba nouantur, vt, Ille ſenſus diſertus, indigenitalis: vt, -Baccarum vbertate incurueſcere. Tertius ille modus trāſferendi verbi latè patet, quem neceſſitas genuit, inopia coacta, & anguſtiis: pòſt autem delectatiò, iucunditasque celebrauit. nam, vt veſtis frigòris depellendi cauſa reperta primò, pòſt adhiberi cœpta eſt ad ornatum etiam corporis, & dignitatem; ſic verbi tranſlatio inſtituta eſt inopiæ cauſa, frequentata delectationis: nam gemmare viteis, luxuriem eſſe in herbis, lætas ſegetes, etiam ruſtici dicunt. Quod enim declarari vix verbo proprio poteſt, id tranſlato cùm eſt dictū, illuſtrat id quod intelligi volumus, eius rei, quam alieno verbo poſuimus, ſimilitudo. Ergo hæ tráſlationes quaſi mutuationes ſunt, cùm quod nō habeas, aliunde ſumas. Illæ paulo audaciores, quæ non inopiam indicant, ſed orationi ſplendoris aliquid accerſunt: quarum ego quid vobis aut inueniendi rationem, aut genera ponam? Similitudinis eſt ad verbum vnum contracta breuitas: quod verbum in alieno loco tanquam in ſuo poſitum ſi agnoſcitur, delectat: ſi ſimile nihil habet, repudiatur. Sed ea tranſferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, vt illa omnia,

— Inhorreſcit mare,
Tenebræ conduplicantur, noctisq;, & nimbûm occæcat nigror,
Flamma inter nubeis coruſcat, cœlum tonitru contremit:
Grando miſta imbri largifluo ſubita præcipitans cadit,
Vndique omnes venti erumpunt, ſæui exiſtunt turbines,
Feruet æſtu pelagus.

omnia ferè, quò eſſent clariora, tranſlatis per ſimilitudinem verbis, dicta ſunt. Aut quò ſignificetur magis res tota ſiue facti alicuius, ſiue conſilii: vt ille, qui occultantem conſultò, ne id quod ageretur, intelligi poſſet, duobus tranſlatis verbis ſimilitudine ipſa indicat,

Quandoquidem iſte circumueſtit dictis, ſepit ſedulò.

Nonnunquam etiam breuitas tranſlatione conficitur, vt illud, Si telū manu fugit. Imprudentia teli emiſſi breuius propriis verbis exponi non potuit, quàm eſt vno ſignificata tranſlato. Atque hoc in genere perſæpe mihi admirandum videtur, quid ſit, quòd omnes tranſlatis, & alienis magis delectantur verbis, quàm propriis, & ſuis. nam ſi res ſuum nomen

men & proprium vocabulum non habet, vt pes in naui, vt nexum, quod per libram agitur: vt in vxore diuortium: neceſſitas cogit, quòd non habeas, aliunde ſumere: ſed in ſuorum verborum maxima copia, tamen homines aliena multò magis, ſi ſunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, vel quod ingenii ſpecimen eſt quoddam tranſilire ante pedes poſita, & alia longè repetita ſumere; vel quòd is, qui audit, aliò ducitur cogitatione, neque tamen aberrat, quæ maxima eſt delectatio: vel quòd ſingulis verbis res, ac totum ſimile conficitur: vel quòd omnis trăſlatio, quæ quidem ſumpta ratione eſt, ad ſenſus ipſos admouetur, maximè oculorum, qui eſt ſenſus acerrimus. Nam & odor vrbanitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris, & dulcedo orationis, ſunt ducta à cæteris ſenſibus: illa verò oculorum multo acriora, quæ ponunt penè in conſpectu animi quæ cernere, & videre non poſſumus. Nihil eſt enim in rerum natura cuius nõ in aliis rebus poſſimus vti vocabulo, & nomine: vnde enim ſimile duci poteſt (poteſt autẽ ex omnibus) indidem verbum vnum, quod ſimilitudinem continet, translatum lumen afferret orationi: quo in genere primum fugienda eſt diſſimilitudo.

—Cæli ingentes fornices.

Quàmuis ſphæram in ſcenam (vt dicitur) attulerit Ennius: tamen in ſphæra fornicis ſimilitudo non poteſt ineſſe.

—Viue, Vlyſſes: dum licet,
Oculis poſtremum lumen radiatum rape.

Non dixit cape, non pete: haberet enim moram ſperantis diutius eſſe ſeſe victurum; ſed rape: hoc verbum eſt ad id aptatum, quod antè dixerat, Dum licet. Deinde videndum eſt, ne longè ſimile ſit ductum. Syrtim patrimonii, ſcopulũ libentius dixerim: Charybdim bonorum, voraginem potius: facilius enim ad ea, quæ viſa, quàm ad illa, quæ audita ſunt, mentis oculi feruntur. Et quoniã hæc vel ſumma laus eſt verbi transferendi, vt ſenſum feriat id, quod translatum ſit, fugienda eſt omnis turpitudo earum rerum ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet ſimilitudo. Nolo morte dici Africani caſtratã eſſe remp. nolo ſtercus curiæ dici Glauciam: quamuis ſit ſimile, tamen eſt in vtroque deformis cogitatio ſimilitudinis. Nolo eſſe aut maius quã res poſtulet,

Tempeſtas comeſſationis; aut minus, Comeſſatio tempeſtatis. Nolo eſſe verbum anguſtius id, quod translatũ ſit, quàm illud proprium, ac ſuum.

Quidnam eſt obſecro? quid te adiri abnutas?

Melius eſſet, vetas, prohibes, abſterres: quoniam ille dixerat,

—Illico iſtic
Ne contagio mea bonis, vmbrá've obſit.

Atque etiam ſi vereare, ne paulo durior translatio eſſe videatur, mollienda eſt præpoſito ſæpe verbo: vt ſi olim, M. Catone mortuo, pupillum ſenatum quis relictum diceret, paulo durius; ſin, vt ita dicam, pupillum, aliquanto mitius eſt. Etenim verecunda debet eſſe translatio, vt deducta eſſe in alienum locum, non irruiſſe, atque vt precariò, non vi veniſſe videatur. Modus autem nullus eſt florentior, quàm in ſingulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nã illud, quod ex hoc genere profluit, non eſt in vno verbo tranſlato, ſed ex pluribus continuatis connectitur, vt aliud dicatur, aliud intelligendumm ſit:

—Neque me patior
Iterum ad vnum ſcopulum, & telum claſſem
Achiuûm offendere.

Atque illud,

Erras, erras: nam exultantem te, & præfidentem tibi,
Repriment validæ legum habenæ, atque imperii inſiſtent iugo.

Sumpta re ſimili, verba eius rei propria deinceps in rem aliã (vt dixi) transferuntur. Eſt hoc magnum ornamentum orationis, in quo obſcuritas fugienda eſt. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Non eſt autem in verbo modus hic, ſed in oratione, id eſt in continuatione verborũ. Ne illa quidem traductio, atque immutatio, in verbo quandam fabricationem habet, ſed in oratione:

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Afris eſt ſumpta Africa: neque factum verbum eſt, vt Mare ſaxifragis vndis. neque translatum, vt Mollitur mare. ſed ornandi cauſa proprium proprio commutatum,

Deſine Roma tuos hoſteis. &c,
Teſtes ſunt campi magni.

Grauis eſt modus in ornatu orationis, & ſæpe ſumendus: ex quo genere hæc ſunt, Martem belli eſſe communem, Cererẽ

pro frugibus, Liberum appellare pro vino, Neptunum pro mari, Curiam pro ſenatu, Campum pro comitiis, Togã pro pace, Arma, ac tela pro bello. Quo itẽ in genere & virtutes, & vitia pro ipſis, in quibus illa ſunt, appellantur: Luxuries quam in domum irrupit, &, Quò auaritia penetrauit. aut, Fides valuit, Iuſtitia confecit. Videtis profectò genus hoc totum, cùm inflexo, commutatóque verbo res eadem enunciatur ornatius, cui ſunt finitima illa minus ornata, ſed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid aut ex parte totum, vt pro ædificiis cum parietes, aut tecta dicimus; aut ex toto partem, vt cum vnam turmam equitatum populi Romani dicimus; aut ex vno plures,

At Romanus homo, tametſi res bene geſta eſt,
Corde ſuo trepidat.

aut cum ex pluribus intelligitur vnus;

Nos ſumu' Romani, qui fuimus Rutuli.

aut quocunque modo, non vt dictum eſt, in eo genere intelligitur, ſed vt ſenſum eſt. Abutimur ſæpe etiam verbo, non tam eleganter, quàm in transferendo: ſed etiam ſi licentius, tamen interdum non impudenter: vt cum grandem orationem pro magna, minutum animum pro paruo dicimus. Verùm illa vidétiſne eſſe non verbi, ſed orationis, quæ ex pluribus, vt expoſui, translationibus connexa ſunt? Hæc aũt, quæ aut immutata eſſe dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerẽtur, ſunt translata quodammodo. Ita fit, vt omnis ſingulorũ verborum virtus, atque laus tribus exiſtat ex rebus, ſi aut vetuſtum verbum ſit, quod tamen cõſuetudo ferre poſſit; aut factũ vel coniunctione, vel nouitate: in quo item eſt auribus, conſuetudiníque parcendum: aut translatum, quod maximè tãquam ſtellis quibuſdam notat, & illuminat orationẽ. Sequitur cõtinuatio verborum, quæ duas res maximè, collocationem primum, deinde modum quendam, formamq́ue, deſiderat. Collocationis eſt cõponere, & ſtruere verba, ſic vt néve aſper eorũ concurſus, néve hiulcus ſit, ſed quodãmodo coagmentatus, & leuis: in quo lepidè ſoceri mei perſona luſit is, qui elegantiſſimè id facere potuit, Lucilius:

Quàm lepidè lexeis compoſtæ, vt teſſerulæ omnes,
Arte pauimento, atque emblemate vermiculato.

quæ cũ dixiſſet in Albutiũ illudens, ne à me quidẽ abſtinuit,

Craſſum habeo generum, ne rhetoricotero' tu ſis.

Quid ergo iſte Craſſus,quoniam eius abuteris nomine,quid efficit? Idem illud ſcilicet, vt ille voluit, & ego vellem,melius aliquanto,quàm Albutius.verùm in me quidem luſit ille,vt ſolet.Sed eſt tamẽ hęc collocatio conſeruanda verborũ, de qua loquor,quæ iunctam orationem efficit,quæ cohærẽtem,quæ lenem,quæ æquabiliter fluentem. Id aſſequemini,ſi verba extrema cum conſequentibus primis ita iungetis, vt néue aſperè concurrant,néue vaſtiùs diducantur.Hác diligentiam ſubſequitur modus etiam, & forma verborum: quod iã vereor, ne huic Catulo videatur eſſe puerile. Verſus enim veteres illi in hac ſoluta oratione propemodũ, hoc eſt numeros quoſdam nobis eſſe adhibendos putauerunt. Interſpirationis enim, non defatigationis noſtræ,neque librariorum notis, ſed verborum , & ſententiarum modo interpunctas clauſulas in orationibus eſſe voluerunt.idque princeps Iſocrates inſtituiſſe fertur, vt inconditam antiquorum dicendi conſuetudinem, delectationis, atque aurium cauſa (quemadmodum ſcribit diſcipulus eius Naucrates) numeris adſtringeret.Nãque hæc duo muſici, qui erant quondam iidem poetæ, machinati ad voluptatem ſunt, verſum, atque cantum: vt & verborum numero, & vocum modo, delectatione vincerent aurium ſatietatem. Hæc igitur duo, vocis dico moderationem,& verborum concluſionem, quoad orationis ſeueritas pati poſſit, à poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt.in quo illud eſt vel maximum,quòd verſus, in oratione ſi efficitur coniunctione verborum, vitium eſt: & tamen eam coniunctionem ſicuti verſum numeroſè cadere,& quadrare,& perfici volumus, neq; eſt ex multis res vna,quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ab ignaróq; diſtinguat,quàm quòd ille rudis inconditè fundit,quãtum poteſt, & id quod dicit ſpiritu non arte determinat: orator autem ſic illigat ſententiam verbis, vt eam numero quodã complectatur & adſtricto, & ſoluto. Nam,cum vinxit modis, forma relaxat,& liberat immutatione ordinis: vt verba neque alligata ſint quaſi certa aliqua lege verſus, neque ita ſoluta, vt vagentur. Quónam igitur modo tantum munus inſiſtemus, vt arbitremur nos hanc vim numeroſè dicendi conſequi poſſe? Non eſt res tam difficilis, quàm neceſſaria.

Nihil

Nihil eſt enim tam tenerum, neque tam flexibile, neq; quod tam facilè ſequatur, quocunque ducas, quàm oratio. ex hac verſus, ex eadem diſpares numeri cõficiuntur: ex hac hæc etiam ſoluta variis modis, multorúmque generum oratio. Nõ enim ſunt alia ſermonis, alia contentionis verba: neq; ex alio genere ad vſum quotidianum, alio ad ſcenam, pompámque ſumuntur: ſed ea nos cum iacentia ſuſtulimus è medio, ſicut molliſſimã ceram ad noſtrum arbitrium formamus, & fingimus. Itaq; tũ graues ſumus, tum ſubtiles, tũ medium quiddam tenemus: ſic inſtitutam noſtram ſententiam ſequitur orationis genus: idq; ad omnem rationem, & aurium voluptatem, & animorum motum mutatur, & vertitur. Sed vt in pleriſque rebus incredibiliter hoc natura eſt ipſa fabricata: ſic in oratione, vt ea, quæ maximam vtilitatem in ſe continerent, eadẽ haberent plurimum vel dignitatis, vel ſæpe etiã venuſtatis. Incolumitatis, ac ſalutis omnium cauſa videmus hunc ſtatum eſſe huius totius mundi, atque naturæ, rotundũ vt cælum, terraq; vt media ſit, eaque ſua vi, nutuq; teneatur; ſol vt circunferatur, vt accedat ad brumale ſignũ, & inde ſenſim aſcendat in diuerſam partem, vt luna acceſſu, & receſſu ſuo ſolis lumen accipiat; vt eadem ſpatia quinque ſtellæ diſpari motu, curſuq; conficiant. hæc tantã habent vim, vt paulum immutata, cohærere nõ poſſint; tantam pulchritudinẽ, vt nulla ſpecies ne excogitari quidem poſſit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam cæterorum animãtium formam, & figuram: nullã partẽ corporis ſine aliqua neceſſitate affictam, totamq; formam quaſi perfectam reperietis arte, non caſu. Quid in arboribus? in quibus non truncus, non rami, non folia ſunt denique, niſi ad ſuam retinendam, conſeruandámq; naturã: nuſquam tamen eſt vlla pars, niſi venuſta. Linquamus naturã, arteiſque videamus. Quid tam in nauigio neceſſarium, quàm latera, quàm carinæ, quàm prora, quàm puppis, quàm antennæ, quàm vela, quã mali, quàm reliqua? quæ tamẽ hanc habent in ſpecie venuſtatem, vt non ſolùm ſalutis, ſed etiam voluptatis cauſa inuenta eſſe videantur. Columnæ, & templa, & porticus ſuſtinent: tamen habent non plus vtilitatis, quàm dignitatis. Capitolii faſtigium illud, & cæterarum ædium, non venuſtas, ſed neceſſitas ipſa fabricata eſt. Nam, cum eſſet habita

ratio, quemadmodum ex vtraque parte tecti aqua delaberetur, vtilitatem templi faſtigii dignitas conſecuta eſt: vt, etiam ſi cœlo Capitolium ſtatueretur, vbi imber eſſe non poſſet, nullam ſine faſtigio dignitatem habiturum fuiſſe videatur. Hoc in omnibus item partibus orationis euenit, vt vtilitatem, ac propè neceſſitatem ſuauitas quædam, ac lepos conſequatur. Clauſulas enim, atque interpuncta verborum, animæ interclusio, atque anguſtiæ ſpiritus attulerunt. Id inuentum eſt ita ſuaue, vt ſi cui ſit infinitus ſpiritus datus, tamen eum perpetuare verba nolimus. Id enim auribus noſtris gratum eſt inuentum, quod hominum lateribus non tolerabile ſolùm, ſed etiam facile eſſe poſſit. Longiſſima eſt igitur complexio verborum, quæ volui vno ſpiritu poteſt. ſed hic naturæ modus eſt, artis alius. Nam, cùm ſint numeri plures, iambum, & trochęum frequentem ſegregat ab oratore Ariſtoteles, Catule, veſter: qui natura tamen incurrunt ipſi in orationem, ſermonémque noſtrum: ſed ſunt inſignes percuſſiones eorũm numerorum, & minuti pedes. Quare primum ad heroum nos dactyli, & anapæſti, & ſpondæi pedem inuitat: in quo impunè progredi licet duos duntaxat pedes, aut paulo plus, ne planè in verſum, aut ſimilitudinem verſuũ incidamus. Aliæ ſunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum verborum ſatis decorè cadunt. Probatur autem ab eodem illo maximè pæon, qui eſt duplex: nàm aut à longa oritur, quam tres breues conſequuntur, vt hæc verba, definite, incipite. comprimite; aut à breuibus deinceps tribus, extrema producta, atque longa, ſicut illa ſunt, domuerant, ſonipedes. atq; illi philoſopho ordiri placet à ſuperiore pæane, poſteriore finire. Eſt aũt pæan hic poſterior non ſyllabarum numero, ſed aurium menſura, quod eſt acrius iudicium, & certius, par ferè cretico, qui eſt ex longa, & breui, & longa: vt,

Quid petam præſidi, aut exequar? quóve nunc?

A quo numero exorſus eſt Fannius, Si Quirites minas illius. Hunc ille clauſulis aptiorem putat, quas vult longa plerunque ſyllaba terminari. Neque verò hæc tam acrem curam, diligentiámque deſiderant, quàm eſt illa poetarum, quos neceſſitas cogit, & ipſi numeri, ac modi ſic verba verſu includere, vt nihil ſit ne ſpiritu quidem minimo breuius, aut longius,

gius,

gius,quàm neceſſe eſt.Liberior eſt oratio,& planè,vt dicitur, ſic & eſt verè ſoluta,non vt fugiat tamen,aut erret,ſed vt ſine vinculis ſibi ipſa moderetur. Nãq; ego illud aſſentior Theophraſto,qui putat orationem, quæ quidem ſit polita, atque facta quodammodo,nõ adſtrictè,ſed remiſſius numeroſam eſſe oportere. Etenim,ſicut ille ſuſpicatur,ex illis modis,quibus hic vſitatus verſus efficitur, pòſt anapæſtus, procerior quidam numerus effloruit,inde ille licentior,& diuitior fluxit dithyrambus, cuius membra,& pedes, vt ait idem,ſunt in omni locupleti oratione diffuſa.&, ſi numeroſum eſt id in omnibus ſonis,atque vocibus,quod habet quaſdam impreſſiones,& quod metiri poſſumus interuallis æqualibus,rectè genus hoc numerorum,dummodo ne cõtinuum ſit, in orationis laude ponetur.Nam ſi rudis,& indocta putanda eſt illa ſine interuallis loquacitas perennis, & profluens, quid eſt aliud cauſæ, cur repudietur, niſi quòd hominum aureis vocem natura modulantur ipſa? quod fieri, niſi ineſt numerus in voce,nõ poteſt.numerus autem in continuatione nullus eſt:diſtinctio, & æqualium & ſæpe variorum interuallorum percuſſio, numerum conficit: quem in cadentibus guttis, quòd interuallis diſtinguuntur, notare poſſumus; in amni præcipitante non poſſumus.Quòd ſi continuatio verborum hæc ſoluta multo eſt aptior, atque iucundior, ſi eſt articulis membríſque diſtincta, quàm ſi continuata, ac producta; membra illa modificata eſſe debebunt: quæ ſi in extremo breuiora ſunt,infringitur ille quaſi verborum ambitus. Sic enim has orationis conuerſiones Græci nominant. Quare aut paria eſſe debent poſteriora ſuperioribus, extrema primis; aut quod etiam eſt melius,& iucundius, longiora. Atque hæc quidem ab iis philoſophis, quos tu maximè diligis, Catule, dicta ſunt; quod eò ſæpius teſtificor, vt, authoribus laudandis,ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid diſputatione iſta afferri poteſt elegantius? aut omnino dici ſubtilius? At enim vereor,inquit Craſſus, ne hæc aut difficiliora iſtis ad perſequendum eſſe videantur: aut,quia non traduntur in vulgari iſta diſciplina, ne ea maiora, ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Craſſe, ſi aut me,aut horum quenquam putas à te hæc opera quotidiana, & peruagata ex-

pectare. iſta, quæ dicis, dici volumus, neque tam dici, quã iſto dici modo: neque tibi hoc pro me ſolùm, ſed pro his omnibus, ſine vlla dubitatione, reſpondeo. Ego verò, inquit Antonius, inueni tandem, quem negaram in eo, quem ſcripſi libello, me inueniſſe, eloquentẽ: ſed eo te ne laudãdi quidem cauſa interpellaui, ne quid de hoc tam exiguo ſermonis tui tempore, verbo vno meo diminueretur. Hãc igitur, Craſſus inquit, ad legẽ cũ exercitatione, tũ ſtylo, qui & alia, & hoc maximè, ornat, ac limat, formanda vobis oratio eſt. neq; tamen hoc tanti laboris eſt, quanti videtur: nec ſunt hæc rhythmicorũ, aut muſicorum acerrima norma dirigenda: & efficiẽdum eſt illud modò vobis, ne effluat oratio, ne vagetur, ne inſiſtat interius, ne excurrat longius, vt membris diſtinguatur, vt conuerſiones habeat abſolutas. Neq; ſemper vtẽdum eſt perpetuitate, & quaſi conuerſione verborũ, ſed ſæpe carpenda mẽbris minutioribus oratio eſt, quæ tamen ipſa membra ſunt numeris vincienda. Neq; vos pæan, aut herous ille conturbet: ipſi occurrent orationi, ipſi, inquam, ſe offerent, & reſpondebunt non vocati: conſuetudo modò illa ſit ſcribendi, atq; dicendi, vt ſententiæ verbis finiantur, eorúmque verborũ iunctio naſcatur à proceris numeris, ac liberis, maximè heroo, & pæana priore, aut cretico, ſed variè, diſtinctéque conſidat. Notatur enim maximè ſimilitudo in conquieſcendo: &, ſi primi & poſtremi illi pedes ſunt hac ratione ſeruati, medii poſſunt latêre: modò ne circuitus ipſe verborũ ſit aut breuior quàm aures expectent, aut longior quã vires, atq; anima patiatur. Clauſulas autẽ diligentius etiam ſeruandas eſſe arbitror, quàm ſuperiora, quòd in his maximè perfectio, atque abſolutio iudicatur. Nam verſus æquè prima, & media, & extrema pars attenditur: qui debilitatur, in quacunque ſit parte titubatum. In oratione autem prima pauci cernunt, poſtrema plerique: quæ quoniam apparent, & intelliguntur, varianda ſunt, ne aut animorum iudiciis repudientur, aut aurium ſatietate. Duo enim aut tres ſunt ferè extremi ſeruandi, & notandi pedes, ſi modò non breuiora, & præciſa erũt ſuperiora: quos aut chorios, aut heroos, aut alternos eſſe oportebit, aut in pæane illo poſteriore, quẽ Ariſtoteles probat, aut ei pari cretico. Horũ viciſſitudines efficient, vt neq; ii ſatiẽtur, qui audiẽt, faſtidio ſimilitudinis: nec

nos

nos id, quod faciemus, opera dedita facere videamur. Quòd ſi Antipater ille Sidonius, ille, quem tu probè, Catule, meminiſti, ſolitus eſt verſus hexametros, aliósq; variis modis, atq; numeris fundere ex tempore, tantúmq; hominis ingenioſi, ac memoris valuit exercitatio, vt, cùm ſe mente, ac voluntate conieciſſet in verſum, verba ſequerentur: quanto id facilius in oratione, exercitatione & conſuetudine adhibita, conſequemur? Illud autem ne quis admiretur, quónã modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet: cùm in omni genere, tum in hoc ipſo magna quædam eſt vis, incredibiliſque naturæ. Omnes enim tacito quodam ſenſu ſine vlla arte, aut ratione, quæ ſint in artibus ac rationibus recta, ac praua diiudicant: idque cùm faciunt in picturis, & in ſignis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent inſtrumenti, tum multo oſtendunt magis in verborum, numerorum, vocúmque iudicio, quòd ea ſunt in communibus infixa ſenſibus, neque earum rerum quenquam funditus natura voluit eſſe expertem. itaque non ſolùm verbis arte poſitis mouentur omnes, verùm etiam numeris, ac vocibus. Quotus enim quiſque eſt, qui teneat artem numerorum, ac modorum? At in his ſi paulum modò offenſum eſt, vt aut contractione breuius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idé fit in vocibus? vt à multitudine, & populo non modò cateruæ, atque conuentus, ſed etiam ipſi ſibi ſinguli diſcrepantes eiiciantur? Mirabile eſt, cùm plurimum in faciendo interſit inter doctum, & rudem, quàm non multum differat in iudicando. Ars enim, cùm à natura profecta ſit, niſi naturã moueat, ac delectet, nihil ſanè egiſſe videatur. Nihil eſt autem tam cognatum mentibus noſtris, quàm numeri, atque voces: quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & langueſcimus, & ad hilaritatem, & ad triſtitiam ſæpe deducimur: quorum illa ſumma vis carminibus eſt aptior, & cantibus, non neglecta, vt mihi videtur, à Numa rege doctiſſimo, maioribúſque noſtris, vt epularum ſolemnium fides, ac tibiæ, Saliorúmque verſus indicant: maximè autem à Græcia vetere celebrata: quibus vtinam, ſimilibúſque de rebus diſputari, quàm de puerilibus his verborum translationibus maluiſſetis. Verùm vt in verſu vulgus, ſi eſt peccatum,

videt; ſic ſi quid in noſtra oratione claudicat, ſentit: ſed poetæ non ignoſcit, nobis concedit: tacitè tamen omnes non eſſe illud, quod diximus, aptum, perfectúmque cernunt. Itaque illi veteres, ſicut hodie etiam nonnullos videmus, cùm circuitum, & quaſi orbem verborum conficere non poſſent, (nam id quidem nuper vel poſſe, vel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nonnulli ſingula etiam verba dicebant: qui in illa infantia naturali illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen: vt & illa eſſent paria, quæ dicerent, & æqualibus interſpirationibus vterentur. Expoſui ferè, vt potui, quæ maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar. dixi enim de ſingulorum laude verborum, dixi de coniunctione eorum, dixi de numero, atque forma. Sed ſi habitum etiam orationis, & quaſi colorem aliquem requiritis, eſt plena quædam, & tamen teres, & tenuis, & non ſine neruis, ac viribus, & ea, quæ particeps vtriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris inſidere quidam venuſtatis, non fuco illitus, ſed ſanguine diffuſus debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus eſt & verbis, & ſententiis, vt, quemadmodum qui vtuntur armis, aut palæſtra, non ſolùm ſibi vitandi, aut feriendi rationem eſſe habendam putant; ſed etiam, vt cùm venuſtate moueantur: ſic verbis quidem ad aptam compoſitionem & condecentiam, ſententiis verò ad grauitatem orationis vtatur, vt ii, qui in armorum tractatione verſantur. Formantur autem & verba, & ſententiæ penè innumerabiles: quod ſatis ſcio notum eſſe vobis: ſed inter cõformationem verborum, & ſententiarum hoc intereſt, quòd verborum tollitur, ſi verba mutaris, ſententiarum permanet, quibuſcunque verbis vti velis. Quod quidem vos etſi facitis, tamẽ admonendos puto, ne quid eſſe aliud oratoris putetis, quod quidẽ ſit egregium, atq; mirabile: niſi in ſingulis verbis illa tria tenere, vt translatis vtamur frequenter, interdúmque factis, raro autem etiam peruetuſtis: in perpetua autem oratione, cùm & coniunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum eſt quaſi luminibus diſtinguenda, & frequentanda omnis oratio ſententiarum, atq; verborum. Nam & commoratio vna in re, permultum mouet, & illuſtris explanatio, rerúmq; quaſi gerantur,

tur,

tur, ſub aſpectum penè ſubiectio, quæ & in exponẽda re plurimum valet, & ad illuſtrandũ id quod exponitur, & ad amplificandum: vt iis, qui audient, illud, quod augebimus, quãtum efficere oratio poterit, tantum eſſe videatur: & huic contraria ſæpe præciſio eſt, & plus ad intelligendum, quam dixeris, ſignificatio, & diſtinctè conciſa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illuſio, à præceptis Cæſaris non abhorrens: & ab re non longa digreſſio, in qua cùm fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus, & concinnus eſſe debebit: propoſitióque quid ſis dicturus, & ab eo, quod eſt dictũ, ſeiunctio, & reditus ad propoſitũ, & iteratio, & rationis apta concluſio, tum augendi minuendíve cauſa, veritatis ſuperlatio, atque traiectio, & rogatio, atque huic finitima quaſi percontatio, expoſitióque ſententiæ ſuæ: tum illa, quæ maximè quaſi irrepit in hominum menteis, alia dicentis, ac ſignificantis diſſimulatio: quę eſt periucunda, cùm in oratione, non cõtentione, ſed ſermone tractatur: deinde dubitatio, tum diſtributio, tum correctio, vel antè, vel poſtquam dixeris, vel cùm aliquid à te ipſo reiicias. Præmunitio eſt etiã ad id, quod aggrediare, & reiectio in alium: cõmunicatio, quæ eſt quaſi cum iis ipſis, apud quos dicas, deliberatio: morũ ac vitæ imitatio vel in perſonis, vel ſine illis, magnum quoddã ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos, vel maximè, ſæpe autem etiam ad commouendos. Perſonarum ficta inductio, vel grauiſſimum lumen augendi, deſcriptio, erroris inductio, & in hilaritatem impulſio, antè occupatio; tum duo illa, quæ maximè mouent, ſimilitudo, & exẽplum, digeſtio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, vox quædam libera, atque etiam effrænatior augendi cauſa, iracundia, obiurgatio, promiſſio, deprecatio, obſecratio, declinatio breuis à propoſito, non vt ſuperior illa digreſſio, purgatio, conciliatio, læſio, optatio, atque execratio. His fere luminibus illuſtrant orationem ſententiæ. Orationis autem ipſius tanquam armorum, eſt vel ad vſum comminatio, & quaſi petitio, vel ad venuſtatem ipſa tractatio. Nam & geminatio verborum habet interdum vim, lepôrem aliàs, & paulum immutatum verbum, atque deflexum, & eiuſdem verbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conuerſio, & in eadem verba impetus, & concur-

ſio,& adiunctio, & progreſſio, & eiuſdem verbi crebrius poſiti quædam diſtinctio, & reuocatio verbi, & illa quæ ſimiliter deſinunt, aut quæ cadunt ſimiliter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ ſunt inter ſe ſimilia. Eſt etiam gradatio quædam, & conuerſio, & verborum concinna tranſgreſſio, & contrarium, & diſſolutum, & declinatio, & reprehenſio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis caſibus ponitur, & quod de ſingulis rebus propoſitis ductum refertur ad ſingula, & ad propoſitum ſubiecta ratio, & item in diſtributis ſuppoſita ratio, & permiſſio, & rurſum alia dubitatio, & improuiſum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & diſputatio; & quod continuatum, & interruptum, & imago, & ſibi ipſi reſponſio, & immutatio, & diſiunctio, & ordo, & relatio, & digreſſio, & circunſcriptio. Hæc enim ſunt ferè, atque horum ſimilia, vel plura etiam eſſe poſſunt, quæ ſententiis orationem, verborumque conformationibus illuminent. Quæ quidem te, Craſſe, video, inquit Cotta, quòd nota eſſe nobis putes, ſine definitionibus, & ſine exemplis effudiſſe. Ego verò, inquit Craſſus, ne illa quidem, quæ ſuprà dixi, noua vobis eſſe arbitrabar, ſed voluntati veſtrûm omnium parui. His autem de rebus Sol me ille admonuit, vt breuior eſſem, qui ipſe iam præcipitans, me quoque hæc præcipitem penè euoluere coegit. Sed tamen huius generis demonſtratio eſt, & doctrina ipſa vulgaris, vſus autẽ grauiſſimus, & in hoc toto dicendi ſtudio difficillimus. Quamobrem, quoniã de ornatu omni orationis, ſi non ſunt omnes patefacti, at certè, commonſtrati loci; nunc quid aptum ſit, hoc eſt, quid maximè deceat in oratione, videamus; quanquam id quidem perſpicuum eſt, non omni cauſæ, nec auditori, neque perſonæ, neque tempori congruere orationis vnum genus. Nam & cauſæ capitis alium quendam verborum ſonum requirunt, alium rerum priuatarum atque paruarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud ſermones, aliud conſolatio, aliud obiurgatio, aliud diſputatio, aliud hiſtoria deſiderat. Refert etiam qui audiant, ſenatus, an populus, an iudices frequentes, an pauci, an ſinguli, & quales ipſi quoq; oratores, qua ſint ætate, honore, autoritate, debet videri: tempus, pacis, an belli: feſtinationis, an otii. Itaque hoc loco nihil

co nihil

ẽo nihil ſanè eſt, quod præcipi poſſe videatur, niſi vt figurã orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris, ad id quod agimus, accommodatam deligamus: ornamentis iiſdem vti ferè licebit, aliâs contentius, aliâs ſummiſſius: omníque in re poſſe, quod deceat facere, artis, & naturæ eſt: ſcire quid, quãdóq; deceat, prudentiæ. Sed hæc ipſa omnia perinde ſunt, vt aguntur. Actio, inquam, in dicendo vna dominatur: ſine hac ſummus orator eſſe in numero nullo poteſt; mediocris hac inſtructus ſummos ſæpe ſuperare. Huic primas dediſſe Demoſthenes dicitur, cùm rogaretur, quid in dicendo eſſet primum; huic ſecundas, huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Æſchine dictum videri ſolet, qui, cùm propter ignominiã iudicii ceſſiſſet Athenis, & ſe Rhodum contuliſſet, rogatus à Rhodiis, legiſſe fertur orationem illam egregiam, quam in Cteſiphontem contra Demoſthenem dixerat: qua perlecta, petitum eſt ab eo poſtridie, vt legeret illam etiam, quæ erat contra à Demoſthene pro Cteſiphonte edita: quam cum ſuauiſſima, & maxima voce legiſſet, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, ſi audiſſetis ipſum? Ex quo ſatis ſignificauit, quantum eſſet in actione, qui orationem eandem, aliam eſſe putaret, actore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, melius meminiſti, quod me puero tantopere ferretur? Quò me miſer conferam? quò vertam? in Capitoliúmne? at fratris ſanguine redundat. an domũ? matrémne vt miſeram, lamentantémque videam, & abiectam? Quæ ſic ab illo acta eſſe conſtabat, oculis, voce, geſtu, inimici vt lacrymas tenere non poſſent. Hæc eò dico pluribus, quòd genus hoc totum oratores, qui ſunt veritatis ipſius actores, reliquerunt, imitatores autem veritatis hiſtriones occupauerunt. Ac ſine dubio in omni re vincit imitationem veritas; ſed ea ſi ſatis in actione efficeret ipſa per ſeſe, arte profectò non egeremus. verùm, quia animi permotio, quæ maximè aut declaranda, aut imitanda eſt actione, perturbata ſæpe ita eſt, vt obſcuretur, atque penè obruatur, diſcutienda ſunt ea, quæ obſcurant; & ea, quæ ſunt eminentia, & prompta, ſumenda. Omnis enim motus animi ſuum quendam à natura habet vultum, & ſonum, & geſtum: totúmque corpus hominis, & eius omnis vultus, omnéſque voces, vt nerui in fidibus, ita

ſonant, vt à motu animi quoque ſunt pulſæ. Nam voces, vt chordæ ſunt intentæ, quæ ad quenque tactum reſpondeant, acuta, grauis, cita, tarda, magna, parua: quas tamen inter omneis eſt ſuo quæque in genere mediocris. Atque etiam illa ſunt ab his delapſa plura genera, lene, aſperum, contractum, diffuſum, continenti ſpiritu, intermiſſo, fractum, ſciſſum, flexo ſono, attenuatum, inflatum. Nullum eſt enim horum ſimilium generum, quod non arte, ac moderatione tractetur. hi ſunt actori, vt pictori, expoſiti ad variandum colores. Aliud enim vocis genus iracundia ſibi ſumit, acutum, incitatum, crebrò incidens:

Impius hortatur me frater, vt meos malis miſer
Manderem natos:

& ea, quæ tu dudum Antoni protuliſti,

Segregare abs te auſus, - &,
Ecquis hoc animaduertit? vincite- & Atreus ferè totus.

Aliud miſeratio, ac mœror, flexibile, plenum, interruptum, flebili voce:

Quò nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternámne? anne ad Peliæ filias?

& illa,

O pater, ô patria, ô Priami domus:

& quæ ſequuntur:

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam euitari.

Aliud metus, demiſſum, & hæſitans, & abiectum:

Multímodis ſum circumuentus, morbo, exilio atq; inopia.
Tum pauor ſapientiam mihi omnem ex animo expectorat,
Alter terribilem minitatur vitæ cruciatum, & necem:
Quæ nemo eſt tam firmo ingenio, & tanta confidentia,
Quin refugiat timido ſanguen, atq; exalbeſcat metu.

Aliud vis; contentum, vehemens, imminens, quadam incitatione grauitatis:

Iterum Thyeſtes Atreum attractum aduenit,
Iterum iam aggreditur me, & quietum exuſcitat.
Maior mihi moles, maius miſcendum eſt malum,
Qui illius acerbum cor contundam, & comprimam.

Aliud voluptas; effuſum, lene, tenerum, hilaratum, ac remiſſum:

Sed mihi cùm retulit coronam ob collocandus nuptias,
Tibi ferebat: cùm ſimulabat ſeſe alteri dare,
Tum ad te ludibunda doctè & delicatè detulit.

Aliud moleſtia; ſine commiſeratione graue quiddam, & vno preſſu, ac ſono obductum:

Qua tempeſtate Paris Helenam innuptis iunxit nuptiis,
Ego tum grauida expletis iam ferè ad pariendum menſibus.
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu poſtremo párit.

Omneìs autem hos motus ſubſequi debet geſtus, nō hic verba exprimens ſcenicus, ſed vniuerſam rem, & ſententiam non demonſtratione, ſed ſignificatione declarans, laterū inflexione, hac forti, ac virili, non ab ſcena & hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiam à palæſtra. Manus autem minus arguta, digitis ſubſequens verba, non exprimens, brachium procerius proiectum quaſi quoddam telum orationis: ſupploſio pedis in contētionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore ſunt omnia. In eo autē ipſo dominatus eſt omnis oculorum. quo melius noſtri illi ſenes, qui perſonatum ne Roſcium quidē magnopere laudabant. Animi eſt enim omnis actio, & imago animi vultus eſt, indices oculi. Nam hæc eſt vna pars corporis, quæ, quot animi motus ſunt, tot ſignificationes & commutationes poſſit efficere: neq; verò eſt quiſquam, qui eadem contuens efficiat. Theophraſtus quidem Tauriſcum quendam dixit actorem auerſum ſolitum eſſe dicere, qui in agendo cōtuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorum eſt magna moderatio: nam oris non eſt nimium mutanda ſpecies, ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur. Oculi ſunt, quorū tum intentione, tum remiſſione, tum cōiectu, tum hilaritate, motus animorū ſignificemus aptè cum genere ipſo orationis. Eſt enim actio quaſi ſermo corporis; quo magis menti congruens eſſe debet. Oculos autē natura nobis, vt equo, & leoni ſetas, caudā, aureis, ad motus animorū declarandos dedit. Quare in hac noſtra actione ſecundum vocem vultus valet: is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ ſunt actionis, ineſt quædā vis à natura data: quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac deniq; barbari maximè commouentur. verba enim neminem mouent, niſi eum, qui eiuſdem linguæ ſocietate cōiunctus eſt; ſententiæq; ſæpe acutæ, non acutorū hominū

ſenſus prætervolant: actio, quæ pro ſe motum animi fert, omneis mouet: iiſdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos iiſdem notis & in aliis agnoſcunt, & in ſe ipſi iudicant. Ad actionis autem vſum, atque laudem, maximã ſine dubio partem vox obtinet: quæ primùm eſt optanda nobis, deinde quæcunque erit, ea tuenda: de quo illud iam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci ſeruiatur, equidem magnopere cenſeo ſeruiendum. Sed illud videtur ab huius noſtri ſermonis officio non abhorrere, quòd, vt dixi paulò antè, plurimis in rebus, quod maximè eſt vtile, id neſcio quo pacto etiam decet maximè. Nam ad vocem in dicendo obtinendam, nihil eſt vtilius quàm crebra mutatio, nihil pernicioſius quàm effuſa ſine intermiſſione contentio. Quid? ad aureis noſtras, & actionis ſuauitatem, quid eſt viciſſitudine, & varietate, & commutatione aptius? Itaque idem Gracchus, quod potes audire, Catule, ex Licinio cliente tuo literato homine, quem ſeruum ſibi ille habuit ad manum, cùm eburneola ſolitus eſt habere fiſtula, qui ſtaret occultè poſt ipſum, cùm concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum ſonum, quo illum aut remiſſum excitaret, aut à contentione reuocaret. Audiui me hercule, inquit Catulus, & ſæpe ſum admiratus hominis cùm diligentiam, tum etiam doctrinam & ſcientiam. Ego verò, inquit Craſſus, ac doleo quidem illos viros in eam fraudem in Repub. eſſe delapſos, quanquam ea tela texitur, & ea incitatur in ciuitate ratio viuendi, ac poſteritati oſtenditur, vt eorum ciuium, quos noſtri patres non tulerunt, iam ſimileis habere cupiamus. Mitte, obſecro, inquit, Craſſe, Iulius, ſermonem iſtum, & te ad Gracchi fiſtulam refer, cuius ego nondum planè rationem intelligo. In omni voce, inquit Craſſus, eſt quiddam medium, ſed ſuum cuique voci: hinc gradatim aſcendere vocem, vtile & ſuaue eſt. Nam à principio clamare, agreſte quiddam eſt: & illud idem ad firmandum eſt vocem ſalutare. Deinde eſt quiddam contentionis extremum, quod tamen inferius eſt quàm acutiſſimus clamor, quò te fiſtula progredi non ſinet, & tamen ab ipſa contentione reuocabit. Eſt item contrà quiddam in remiſſione grauiſſimum, quóque tanquam ſonorum gradibus deſcenditur. Hæc varietas, & hic per omnes ſonos vocis curſus, &

ſe tuebi-

ſe tuebitur,& actioni afferet ſuauitatem: ſed fiſtulatorẽ domi relinquetis,ſenſum huius conſuetudinis vobiſcum ad forum deferetis. Edidi quæ potui, nõ vt volui, ſed vt me temporis anguſtiæ coegerunt. ſcitum eſt enim,cauſam conferre in tempus,cùm afferre plura ſi cupias, non queas. Tu verò,inquit Catulus,collegiſti omnia,quantũ ego poſſum iudicare, ita diuinitus, vt non à Græcis didiciſſe, ſed eos ipſos hæc docere poſſe videare. Me quidem iſtius ſermonis participem factum eſſe, gaudeo, ac vellem vt meus gener ſodalis tuus Hortenſius affuiſſet: quem quidem ego confido omnibus iſtis laudibus, quas tu oratione complexus es,excellentem fore. Et Craſſus,Fore dicis? inquit: ego verò eſſe iam iudico,& tum iudicaui,cum, me conſule, in ſenatu cauſam defendit Africæ,nupérque etiam magis, cum pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrẽ rectè vides, Catule: nihil enim iſti adoleſcenti neque à natura, neque à doctrina deeſſe ſentio. quo magis eſt tibi,Cotta,& tibi,Sulpiti,vigilandum, ac laborandum: non enim ille mediocris orator veſtræ quaſi ſuccreſcit ętati,ſed & ingenio peracri,& ſtudio flagrãti,& doctrina eximia,& memoria ſingulari; cui quanquam faueo, tamen illũ ætati ſuæ præſtare cupio: vobis verò illum tanto minorem præcurrere, vix honeſtum eſt. Sed iam ſurgamus, inquit, nóſque curemus & aliquando ab hac contentione diſputationis animos noſtros,curámque laxemus.

M. TVL. CICER. DE CLARIS ORATORIBVS LIBER, QVI DICITVR BRVTVS.

CVM è Cilicia decedens, Rhodum veniſſem, & eò mihi de Q. Hortenſii morte eſſet allatũ, opinione omnium maiorẽ animo cepi dolorem. Nã, & amico amiſſo, cum conſuetudine iucũda, tũ multorum officiorum coniunctione me priuatum videbã, & interitu talis auguris dignitatem noſtri collegii diminutam dolebã: qua in cogitatione & cooptatũ me ab eo in collegium recordabar, in quo iuratus iudicium dignitatis meæ fecerat, & inauguratum ab eodẽ: ex quo augurum inſtitutis in parentis eum loco colere debebam. Augebat etiam moleſtiam, quòd magna ſapientium ciuiũ, bonorúmque penuria, vir egregius, coniunctiſſimúſque mecũ conſiliorũ omnium ſocietate, alieniſſimo reip. tempore extinctus, & autoritatis, & prudentiæ ſuæ triſte nobis deſiderium reliquerat: dolebámque quòd non, vt plerique putabant, aduerſarium, aut obtrectatorem laudum mearum, ſed ſocium potius, & conſortem glorioſi laboris amiſeram. Etenim, ſi in leuiorum artium ſtudio memoriæ proditũ eſt, poetas nobileis poetarum ęqualium morte doluiſſe: quo tãdem animo eius interitũ ferre debui, cum quo certare erat glorioſius, quàm omnino aduerſariũ non habere? cùm præſertim non modò nunquã ſit aut illius à me curſus impeditus, aut ab illo meus; ſed contrà ſemper alter ab altero adiutus, & cõmunicando, & monendo, & fauendo. Sed, quoniam perpetua quadam felicitate vſus ille ceſſit è vita, ſuo magis, quàm ſuorum ciuium tempore, & tum occidit, cùm lugere facilius rempub. poſſet, ſi viueret, quàm iuuare: vixitq; tam-

diu,

diu,quàm licuit in ciuitate bene,beatéque viuere:noſtro incommodo detrimentóque,ſi eſt ita neceſſe,doleamus:illius verò mortis opportunitatẽ beneuolentia potius quàm miſericordia proſequamur,vt,quotieſcunq; de clariſſimo,& beatiſſimo viro cogitemus,illum potius quàm noſmetipſos diligere videamur. Nã,ſi id dolemus,quòd eo iam frui nobis non licet,noſtrum eſt id malũ: quod modice feramus,ne id non ad amicitiam,ſed ad domeſticam vtilitatem referre videamur: ſin,tanquam illi ipſi acerbitatis aliquid acciderit, angimur, ſummam eius felicitatem non ſatis grato animo interpretamur.Etenim,ſi viueret Q.Hortenſius, cætera fortaſſe deſideraret vnà cum reliquis bonis,& fortibus ciuibus; hunc autem & præter cæteros,aut cum paucis ſuſtineret dolorem,cùm forum populi Rom.quod fuiſſet quaſi theatrum illius ingenii,voce erudita,& Romanis, Græcíſque auribus digna,ſpoliatum,atque orbatum videret.Equidem angor animo, non conſiliis, non ingenii, non autoritatis armis egere rempub.quę didiceram tractare,quibúſque me aſſuefeceram,quæq; erant propria cum præſtantis in repub.viri, tum bene moratæ,& bene conſtitutæ ciuitatis.Quòd ſi fuit in repub.tempus vllũ,cùm extorquere arma poſſet è manibus iratorum ciuium boni ciuis autoritas,& oratio, tũ profectò fuit, cùm patrocinium pacis excluſum eſt aut terrore hominum,aut timore. Ita nobiſmetipſis accidit,vt,quanquã eſſent multo magis alia lugenda,tamẽ hoc doleremus, quòd quo tẽpore ætas noſtra,perfuncta rebus ampliſſimis, tanquam in portum confugere deberet,non inertiæ,neque deſidiæ,ſed otii moderati,atque honeſti; cúmque ipſa oratio iam noſtra caneſceret,haberétq; ſuam quandam maturitatem, & quaſi ſenectutem; tum arma ſunt ea ſumpta, quibus illi ipſi, qui didicerant eis vti glorioſè, quemadmodum ſalutariter vterentur, non reperiebant. Itaque ii mihi videntur fortunatè, beatéque vixiſſe,cum in cæteris ciuitatibus,tum maximè in noſtra, quibus cum autoritate, rerúmque geſtarum gloria, tum etiam ſapientiæ laude perfrui licuit.Quorũ memoria,& recordatio in maximis noſtris,grauiſſimíſq; curis iucunda ſanè fuit,cùm in eã nuper ex ſermone quodam incidiſſemus.Nam cùm inambularem in xyſto, & eſſem otioſus domi,M.ad me Brutus, vt conſueuerat, cũ

Tito Pomponio venerat, homines cum inter ſe coniuncti, tum mihi ita chari, itáq; iucundi, vt eorũ aſpectu omnis, quę me angebat, de repub. cura conſederit. Quos poſtquam ſalutaui, Quid vos, inquam, Brute, & Attice, nunc? quid tandem noui? Nihil ſanè, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire velis, aut ego pro certo dicere audeam. Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo venimus, vt de repub. eſſet ſilentium, & aliquid audiremus potius ex te, quàm te afficeremus vlla moleſtia. Vos verò, inquam, Attice, & præſentem me cura leuatis, & abſenti magna ſolatia dediſtis: nam veſtris primùm literis recreatus, me ad priſtina ſtudia reuocaui. Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epiſtolam, quam ad te Brutus miſit ex Aſia, qua mihi viſus eſt & monere te prudenter, & cõſolari amiciſſimè. Rectè, inquam, eſt viſus: nam me iſtis ſcito literis ex diuturna perturbatione totius valetudinis tanquam ad aſpiciendam lucem eſſe reuocatum. Atque, vt poſt Cannenſem illam calamitatem primum Marcelli ad Nolam prælio populus ſe Romanus erexit, poſteáque proſperæ res deinceps multæ conſecutæ ſunt; ſic poſt rerum noſtrarum, & communium grauiſſimos caſus, nihil ante epiſtolã Bruti mihi accidit, quod vellem, aut quod aliqua ex parte ſolicitudines alleuaret meas. Tum Brutus, Volui id quidem efficere certè, & capio magnum fructum, ſiquidem quod volui tãta in re, conſecutus ſum: ſed ſcire cupio, quæ te Attici literæ delectauerint. Iſtæ verò, inquam, Brute, non modò delectationem mihi, ſed etiam, vt ſpero, ſalutem attulerunt. Salutem? inquit ille. quodnam tandem genus iſtuc tam præclarum literarum fuit? An mihi potuit, inquam, eſſe aut gratior vlla ſalutatio, aut ad hoc tempus aptior, quàm illius libri, quo me hic affatus quaſi iacentem excitauit? Tum ille, Nempe eum dicis, inquit, quo iſte omnem rerum memoriam breuiter, & vt mihi quidem viſum eſt, perdiligenter complexus eſt? Iſtum ipſum, inquam, Brute, dico librũ mihi ſaluti fuiſſe. Tum Atticus, Optatiſſimum mihi quidem eſt quod dicis: ſed quid tandem habuit liber iſte, quod tibi aut nouum, aut tanto vſui poſſet eſſe? Ille verò & noua, inquam, mihi quidem multa, & eam vtilitatem, quam requirebam: vt, explicatis ordinibus temporum, vno in conſpectu omnia viderem: quæ cum ſtudioſè tractare cœpiſſem, ipſa mihi tra-

ctatio

ctatio literarum ſalutaris fuit, admonuítque, Pomponi, vt à te ipſo ſumerem aliquid ad me reficiendum, téque remunerandum, ſi nõ pari, at grato tamen munere: quanquam illud Heſiodium laudatur à doctis, quod eadem menſura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, ſi poſſis. Ego autem voluntatem tibi profectò emetiar, ſed rem ipſam nondum poſſe videor, ídque vt ignoſcas, à te peto. Nec enim ex nouis (vt agricolæ ſolent) fructibus eſt, vnde tibi reddam, quod accepi: ſic omnis fœtus repreſſus, exuſtuſque flos ſiti veteris vbertatis exaruit: nec ex conditis, qui iacent in tenebris, & ad quos omnis nobis aditus, qui penè ſolis patuit, obſtructus eſt. Seremus igitur aliquid tanquam in inculto, & derelicto ſolo, quod ita diligenter colemus, vt impendiis etiam augere poſſimus largitatem tui muneris, modò idẽ noſter animus efficere poſſit, quod ager, qui cum multos annos quieuit, vberiores afferre fruges ſolet. Tum ille, Ego verò & expectabo ea, quæ polliceris, nec exigam niſi tuo cõmodo, & erunt mihi pergrata ſi ſolueris. Mihi quoq;, inquit Brutus, & expectanda ſunt ea, quæ Attico polliceris, etſi fortaſſe ego à te huius voluntarius procurator petam, quod ipſe, cui debes, incommodo exacturũ negat. At verò, inquam, tibi ego, Brute, non ſoluam, niſi prius à te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio ſit, petiturum. Non, mehercule, inquit, tibi repromittere iſtuc quidem auſus ſim: nam hunc qui negat, video flagitatorem non illum quidem tibi moleſtum, ſed aſſiduum tamen, & acrem fore. Tum Pomponius, Ego verò, inquit, Brutum nihil mentiri puto. Videor enim iã te auſurus eſſe appellare, quoniam longo interuallo modò primùm animaduerti paulò te hilariorem. Itaque, quoniam id, quod mihi deberetur, ſe exacturum profeſſus eſt: quod huic debes, ego à te peto: Quidnám id? inquam. Vt ſcribas, inquit, aliquid. iampridem enim conticuerunt tuæ literæ. Nam, vt illos de Rep. libros edidiſti, nihil à te ſanè poſtea accepimus, eíſque noſmetipſi ad rerum naturalium memoriã comprehendendam impulſi, atque incenſi ſumus. Sed illa, cum poteris; atque, vt poſſis, rogo. Nunc verò, inquit, ſi es animo vacuo, expone nobis quod quærimus. Quidnam eſt id? inquam. Quod mihi nuper in Tuſculano inchoaſti de oratoribus, quãdo eſſe cœpiſſent, qui etiã, & quales fuiſſent.

Quem ego ſermonem cùm ad Brutum tuum, vel noſtrum potius detuliſſem, magnopere hic audire ſe velle dixit. Itaque hunc elegimus diem, cum te ſciremus eſſe vacuũ. Quare ſi tibi eſt commodum, ede illa, quæ cœperas, & Bruto, & mihi. Ego verò, inquam, ſi potuero, faciam vobis ſatis. Poteris, inquit: relaxa modò paulùm animũ, aut ſanè (ſi potes) libera. Nempe igitur hinc tum, Pomponi, ductus eſt ſermo, quòd erat à me mentio facta, cauſam Deiotari, fideliſſimi, atque optimi regis ornatiſſimè, & copioſiſſimè à Bruto me audiſſe defenſam. Scio, inquit, ab iſto initio tractum eſſe ſermonẽ, téq; Bruti dolentem vicem, quaſi defleuiſſe iudiciorũ vaſtitatem, & fori. Feci, inquam, iſtuc quidem, & ſæpe facio. Nam mihi, Brute, in te intuenti, crebrò in mentem venit vereri, ecquodnam curriculum aliquando ſit habitura tua, & natura admirabilis, & exquiſita doctrina, & ſingularis induſtria. Cum enim in maximis cauſis verſatus eſſes, & cum tibi ætas noſtra iam cederet, faſceíſque ſummitteret, ſubitò in ciuitate cum alia ceciderũt, tum etiam ea ipſa, de qua diſputare ordimur, eloquentia, obmutuit. Tum ille, Cæterarum rerum cauſa, inquit, iſtuc & doleo, & dolendum puto: dicendi autem me non tam fructus, & gloria, quàm ſtudiũ ipſum, exercitatióque delectat: quod mihi nulla res eripiet, te præſertim tam ſtudioſo. Etenim dicere bene nemo poteſt, niſi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiæ veræ dat operam, dat prudentiæ, qua ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quiſquã poteſt. Præclarè, inquam, Brute, dicis: eóq; magis iſta dicẽdi laude delector, quòd cætera, quę ſunt quondã habita in ciuitate pulcherrima, nemo eſt tam humilis qui ſe non aut poſſe adipiſci, aut adeptum putet: eloquentem neminem video factum eſſe victoria. Sed quò facilius ſermo explicetur, ſedentes, ſi videtur, agamus. Cum idẽ placuiſſet illis, tum in pratulo propter Platonis ſtatuam cõſedimus. Hic ego, Laudare igitur eloquentiã, & quãta vis ſit eius, expromere, quantámq; iis, qui ſint eã conſecuti, dignitatem afferat, neq; propoſitũ nobis eſt hoc loco, neq; neceſſariũ. Hoc verò ſine vlla dubitatione confirmauerim, ſiue illa, arte pariatur aliqua, ſiue exercitatione quadam, ſiue natura, rem vnã eſſe omnium difficillimã. Quibus enim ex quinque rebus cõſtare dicitur, earũ vnaquæq; eſt ars ipſa magna

per

per ſeſe. Quare quinq; artium concurſus maximarum, quãtam vim,quantámq; difficultatem habeant, exiſtimari poteſt.Teſtis eſt Græcia,quæ cum eloquentiæ ſtudio ſit incenſa,tandiúq; excellat in ea,præſtétque cæteris;tamen omneis arteis vetuſtiores habet,& multo antè non inuentas ſolùm, ſed etiam perfectas,quàm hæc eſt à Græcis elaborata dicendi vis,atque copia: in quam cum intueor, maximè mihi occurrunt, Attice,& quaſi lucent Athenæ tuæ, qua in vrbe primum ſe orator extulit, primúmque etiam monumentis, & literis oratio eſt cœpta mandari;tamen ante Periclem,cuius ſcripta quædam feruntur, & Thucydidem,qui,non naſcentibus Athenis,ſed iam adultis fuerunt, litera nulla eſt , quæ quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris eſſe videatur. Quanquã opinio eſt,& eum, qui multis annis antè hos fuerit,Piſiſtratum, & paulo ſeniorem etiam Solonem, poſteáque Cliſthenem , multum,vt temporibus illis, valuiſſe dicẽdo. Poſt hanc ætatem aliquot annis,vt ex Atticis monumentis poteſt perſpici, Themiſtocles fuit, quem conſtat cũ prudentia, tum etiam eloquentia præſtitiſſe. Poſt Pericles,qui, cum floreret omni genere virtutis , hac tamen fuit laude clariſſimus. Cleonem etiam temporibus illis turbulentum illum quidem ciuem , ſed tamen eloquentem conſtat fuiſſe. Huic ætati ſuppares Alcibiades,Critias,Theramenes: quib. temporibus quod dicendi genus viguerit , ex Thucydidis ſcriptis,qui ipſe tũ fuit,intelligi maximè poteſt:grandes erãt verbis,crebri ſententiis,compreſſione rerum breues,& ob eã ipſam cauſam interdum ſubobſcuri. Sed vt intellectum eſt, quantam vim haberet accurata,& facta quodammodo oratio, tum etiam magiſtri dicendi multi ſubitò extiterunt: tũ Leontinus Gorgias,Thraſymachus Chalcedonius,Protagoras Abderites , Prodicus Chius, Hippias Eleus, in honore magno fuit, aliíque multi temporibus iiſdem docere ſe profitebantur,arrogantibus ſanè verbis,quemadmodum cauſa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri ſuperior poſſet. Iis oppoſuit ſeſe Socrates,qui ſubtilitate quadam diſputãdi refellere eorum inſtituta ſolebat verbis. Huius ex vberrimis ſermonibus extiterunt doctiſſimi viri : primúmque tũ philoſophia,non illa de natura , quæ fuerat antiquior,ſed hęc,in qua de bonis reb. & malis, déq; hominũ vita,& mori-

bus diſputatur, inuenta dicitur. quod quoniam genus ab hoc, quod propoſuimus, abhorret, philoſophos aliud in tēpus reiiciamus: ad oratores, à quibus digreſſi ſumus, reuertamur. Extitit igitur iam ſenibus illis, quos paulò antè diximus, Iſocrates (cuius domus cunctæ Græciæ quaſi ludus quidam patuit, atq; officina dicendi) magnus orator, & perfectus magiſter, quanquam forēſi luce caruit, intráq; parietes aluit eam gloriã, quã nemo quidē, meo iudicio, eſt poſtea conſecutus. Is & ipſe ſcripſit multa præclarè, & docuit alios: & cùm cætera melius quàm ſuperiores, tum primus intellexit etiam in ſoluta oratione, dum verſum effugeret, modum tamen, & numerum quendam oportere ſeruari. Ante hùnc enim, verborum quaſi ſtrùctura, & quædam ad numerum concluſio nulla erat: aut, ſi quando erat, non apparebat eam dedita opera eſſe quæſitam, quæ forſitan laus ſit: veruntamen natura magis, tum caſu nonnunquam quàm aut ratione aliqua, aut obſeruatione fiebat. Ipſa enim natura circunſcriptione quadam verborum comprehendit, concludítque ſententiam; quæ, cum aptis conſtricta verbis eſt, cadit etiam plerunque numeroſè. Nam & aures ipſæ, quid plenum, quid inane ſit, iudicant, & ſpiritu quaſi neceſſitate aliqua verborum comprehenſio terminatur: in quo non modò defici, ſed etiam laborare turpe eſt. Tum fuit Lyſias, ipſe quidem in cauſis forenſibus non verſatus, ſed egregiè ſubtilis ſcriptor, atq; elegans, quem iam propè audias oratorem perfectum dicere: nam planè quidem perfectum, & cui nihil admodum deſit, Demoſthenem facilè dixeris. Nihil acutè inueniri potuit in eis cauſis, quas ſcripſit, nihil (vt ita dicam) ſubdolè, nihil verſutè, quod ille non viderit: nihil ſubtiliter dici, nihil preſsè, nihil enucleatè, quo fieri poſſit aliquid limatius; nihil cõtrà grande, nihil incitatũ, nihil ornatum vel verborum grauitate, vel ſententiarum, quo quicquam eſſet elatius. Huic Hyperides proximus, & Æſchines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cuius nulla extant ſcripta, Demades, aliíq; plures. Hæc enim ætas effudit hanc copiam, &, vt opinio mea fert, ſuccus ille, & ſanguis incorruptus vſque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis ineſſet, nõ fucatus nitor. Phalereus enim ſucceſſit eis ſenibus adoleſcens, eruditiſſimus ille quidem horum omniũ, ſed non tam armis inſti-

inſtitutus, quàm palæſtra: itaq; delectabat magis Athenienſes, quàm inflammabat: proceſſerat enim in ſolem, & puluerem, non vt è militari tabernaculo, ſed vt è Theophraſti doctiſſimi hominis vmbraculis. Hic primus inflexit orationem, & eam mollem, tenerámque reddidit: & ſuauis, ſicut fuit, videri maluit, quàm grauis: ſed ſuauitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret: & tantùm vt memoriam concinnitatis ſuæ, non (quemadmodum de Pericle ſcripſit Eupolis) cum delectatione aculeos etiã relinqueret in animis eorum, à quibus eſſet auditus. Vidéſne igitur, vt in ea ipſa vrbe, in qua & nata, & alta ſit eloquentia, quàm ea ſero prodierit in lucem? Siquidem ante Solonis ætatem, & Piſiſtrati, de nullo vt diſerto memoria proditum eſt. At hi quidem, vt populi Rom. ætas eſt, ſenes; vt Athenienſium ſecula numerantur, adoleſcentes debent videri. Nam, etſi, Seruio Tullo regnante, viguerunt, tamen multo diutius Athenæ iam erant, quàm eſt Roma ad hodiernum diem: nec tamen dubito, quin habuerit vim magnam ſemper oratio. Neque enim iam Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Vlyſſi tribuiſſet Homerus, & Neſtori, quorũ alterum vim habere voluit, alterum ſuauitatem, niſi iam tum eſſet honos eloquentiæ: neque ipſe poeta hic tam idem ornatus in dicendo, ac planè orator fuiſſet: cuius etſi incerta ſunt tempora, tamẽ annis multis fuit ante Romulum: ſiquidem nõ infra ſuperiorem Lycurgum fuit, à quo eſt diſciplina Lacedæmoniorum aſtricta legibus. Sed ſtudium eius generis, maiórque vis agnoſcitur in Piſiſtrato. Denique hunc proximo ſeculo Themiſtocles inſecutus eſt, vt apud nos, perantiquus: vt apud Athenienſes, nõ ita ſanè vetus. Fuit enim, regnante iam Græcia, noſtra autem ciuitate non ita pridem dominatu regio liberata. nam bellum Volſcorum illud grauiſſimum, cui Coriolanus exul interfuit, eodẽ ferè tempore, quo Perſarum bellum fuit, ſimilíſq; fortuna clariſſimorũ virorum. Siquidem vterque, cùm ciuis egregius fuiſſet, populi ingrati pulſus iniuria, ſe ad hoſteis cõtulit, conatúmq; iracundiæ ſuæ morte ſedauit. nam, etſi aliter eſt apud te, Attice, de Coriolano, cõcede tamẽ, vt huic generi mortis potius aſſentiar. At ille ridens, Tuo verò, inquit, arbitratu, quoniam quidem conceſſum eſt, rhetoribus ementiri in hiſtoriis, vt

aliquid dicere poſſint argutius. Vt enim tu nunc de Coriolano,ſic Clitarchus,ſic Stratocles de Themiſtocle finxit. Nam quem Thucydides, qui & Athenienſis erat, & ſummo loco natus,ſummúſq; vir, & paulò ætate poſterior, tantùm mortuum ſcripſit, & in Attica clàm humatũ, addidit fuiſſe ſuſpicionem, veneno ſibi conſciuiſſe mortẽ: hunc iſti aiunt, cùm taurum immolauiſſet,excepiſſe ſanguinem patera,&,eo poto,mortuum concidiſſe. Hanc enim mortem rhetoricè, & tragicè ornare potuerunt: illa mors vulgaris nullam præbebat materiem ad ornatum.Quare,quoniam tibi quadrat, omnia fuiſſe in Themiſtocle paria, & Coriolano, pateram quoq; à me ſumas licet,præbebo etiam hoſtiam,vt Coriolanus ſit planè alter Themiſtocles. Sit ſanè, inquam, vt lubet de iſto, & ego cautius poſthac hiſtoriã attingam, te audiente, quem rerum Romanarum autorem laudare poſſum religioſiſſimum. Sed tum ferè Pericles Xanthippi filius, de quo antè dixi, primus adhibuit doctrinam: quæ quanquã tum nulla erat dicendi, tamẽ ab Anaxagora Phyſico eruditus, exercitationem mentis à reconditis abſtruſisq; rebus ad cauſas forenſes, popularéſq; facilè traduxerat. Huius ſuauitate maximè hilaratæ ſunt Athenæ,huius vbertatem, & copiam admiratæ,eiuſdem vim dicendi,terrorémq; timuerunt. Hæc igitur ætas prima Athenis oratorem propè perfectum tulit. Nec enim in conſtituentibus Remp. nec in bella gerẽtibus, nec in impeditis,ac regum dominatione deuinctis, naſci cupiditas dicendi ſolet. Pacis eſt comes, otiíq; ſocia,& iam bene cõſtitutę ciuitatis quaſi alumna quædã eloquentia. Itaq; ait Ariſtoteles, cum ſublatis in Sicilia tyrannis, res priuatæ longo interuallo iudiciis repeterentur, tum primùm (quod eſſet acuta illa gens, & controuerſa natura) artem, & præcepta Siculos Coracem, & Tiſiam conſcripſiſſe. nam antea neminem ſolitum via, nec arte, ſed accuratè tamen, & de ſcripto pleroſque dicere; ſcriptáſque fuiſſe, & paratas à Protagora rerum illuſtrium diſputationes, quæ nunc communes appellantur loci. Quod idem feciſſe Gorgiam, cùm ſingularum rerum laudes,vituperationéſq; cõſcripſiſſet: quòd iudicaret hoc oratoris maximè proprium, rem augere poſſe laudando,vituperandóque rurſus affligere. Huic Antiphonem Rhamnuſium ſimilia quædam habuiſſe conſcripta,

quo

quo neminem vnquam melius vllam orauiſſe capitis cauſam, cùm ſe ipſe defenderet, ſe audiente, locuples autor ſcripſit Thucydides. Nam Lyſiam primò profiteri ſolitum artem eſſe dicēdi: deinde, quòd Theodorus eſſet in arte ſubtilior, in orationibus autem ieiunior, orationes eum ſcribere aliis cœpiſſe, artē remouiſſe. Similiter Iſocratem primò artē dicendi eſſe negauiſſe, ſcribere autem aliis ſolitū orationes, quibus in iudiciis vterentur: ſed, cùm ex eo (quia quaſi committeret cõtra legem, quo quis in iudicio circũueniretur) ſępe ipſe in iudiciũ vocaretur, orationes aliis deſtitiſſe ſcribere, totúmque ſe ad arteis componendas tranſtuliſſe. Et Græciæ quidem oratorum partus, atq; fonteis vides, ad noſtrorũ annalium rationē veteres, ad ipſorum ſanè recentes. Nam, antequam delectata eſt Athenienſium ciuitas hac laude dicendi, multa iam memorabilia & in domeſticis, & bellicis rebus effecerat. Hoc autem ſtudium non erat commune Græciæ, ſed proprium Athenarum. Quis enim aut Argiuum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum ſcit fuiſſe temporibus illis? niſi quid de Epaminonda docto homine ſuſpicari libet. Lacedæmonium verò vſque ad hoc tempus audiui fuiſſe neminē. Menelaum ipſum, dulcem illum quidem tradit Homerus, ſed pauca dicentem. Breuitas autem, laus eſt interdum in aliqua parte dicendi, in vniuerſa eloquentia laudem non habet. At verò extra Græciam magna dicendi ſtudia fuerunt, maximíque huic laudi habiti honores, illuſtre oratorum nomen reddiderunt. Nam vt ſemel è Pireæo eloquentia euecta eſt, omneis peragrauit inſulas, atque ita peregrinata tota Aſia eſt, vt ſe externis oblineret moribus, omnémque illam ſalubritatem Atticæ dictionis quaſi ſanitatem perderet, ac loqui penè dediſceret. Hinc Aſiatici oratores, non contemnendi quidem nec celeritate, nec copia, ſed parum preſſi, & nimis redundantes, Rhodii ſaniores, & Atticorum ſimiliores. Sed de Græcis hactenus. etenim hæc ipſa forſitan fuerint non neceſſaria. Tum Brutus, Iſta verò, inquit, quàm neceſſaria fuerint, non facilè dixerim: iucunda certè mihi fuerunt, neque ſolùm non longa, ſed etiam breuiora quàm vellem. Optimè, inquam: ſed veniamus ad noſtros, de quibus difficile eſt plus intelligere, quàm quantũ ex monumētis ſuſpicari licet. Quis enim pu-

cet, aut celeritatem ingenii Lucio Bruto illi nobilitatis veſtræ principi defuiſſe? qui de matre ſuauianda ex oraculo Apollinis tam acutè, argutéque coniecerit? qui ſummam prudentiam ſimulatione ſtultitiæ texerit? qui potentiſſimũ regem, clariſſimi regis filium expulerit, ciuitatémq; perpetuo dominatu liberatã magiſtratibus annuis, legibus, iudiciíſque deuinxerit? qui collegę ſuo imperium abrogauerit, vt è ciuitate regalis nominis memoriã tolleret? quod certè effici non potuiſſet, niſi eſſet oratione perſuaſum. Videmus item paucis annis poſt reges exactos, cum plebes prope ripã Anienis ad tertiũ milliariũ conſediſſet, eúmq; montem, qui Sacer appellatus eſt, occupauiſſet, M. Valerium Dictatorem dicendo ſedauiſſe diſcordias, eíque ob eam rem honores ampliſſimos habitos, & eum primum ob eam cauſam Maximum eſſe appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum arbitror non aliquid potuiſſe dicendo, qui poſt decemuiralem inuidiã, plebem in patres incitatam, legibus, & concionibus ſuis mitigauerit. Poſſumus Appium Claudium ſuſpicari diſertum, quia ſenatum iamiam inclinatum à Pyrrhi pace reuocauerit. Poſſumus C. Fabricium, quia ſit ad Pyrrhum de captiuis recuperandis miſſus orator: T. Coruncanum, quòd ex pontificum commentariis longè plurimum ingenio valuiſſe videatur: M. Curium, quòd is Trib. pleb. interrege Appio Cæco diſerto homine, comitia contra leges habente, cùm de plebe Conſulem non accipiebat, patres antè autores fieri coegerit: quòd fuerit permagnum, nondum lege Menia lata. Licet aliquid etiam de M. Popilii ingenio ſuſpicari, qui cum cos. eſſet, eodémque tempore ſacrificium publicũ cum læna faceret, quòd erat flamen Carmentalis, plebis contra patres concitatione, & ſeditione nuntiata, vt erat læna amictus, ita venit in concionem, ſeditionémque cum autoritate, tum oratione ſedauit. Sed eos oratores habitos eſſe, aut omnino tum vllum eloquentiæ præmium fuiſſe, nihil ſanè mihi legiſſe videor, tantummodo coniectura ducor ad ſuſpicandum. Dicitur etiam C. Flaminius, is qui Trib. pleb. legem de agro Gallico, & Piceno viritim diuidendo tulerit, qui cos. apud Thraſimenum ſit interfectus, ad populum valuiſſe dicendo. Quintus etiam Maximus Verrucoſus orator habitus eſt temporibus illis:

& Q.Me-

& Q. Metellus, is, qui bello Punico ſecundo cum L. Veturio Philone Conſul fuit. Quem verò extet, & de quo ſit memoriæ proditum eloquentem fuiſſe, & ita eſſe habitum, primus eſt M, Cornelius Cethegus, cuius eloquentiæ eſt autor, & idoneus quidem mea ſententia, Q. Ennius, præſertim cum & ipſe eum audiuerit, & ſcribat de mortuo: ex quo nulla ſuſpicio eſt, amicitiæ cauſa eſſe mentitum. Eſt igitur ſic apud illum in nono (vt opinor) annali,

Additur orator Corneliu' ſuauiloquenti
Ore Cethegus Veturio collega Philoni.

Filius, - & oratorem appellat, & ſuauiloquentiã tribuit: quæ nunc quidem non tam eſt in pleriſque: latrant enim iam quidam oratores, non loquuntur. ſed eſt ea laus eloquentiæ certè maxima.

– Is dictus ollis popularibus olim,
Qui tum viuebant homines, atque æuum agitabant,
Flos delibatus populi –

Probè verò. Vt enim hominis decus ingenium, ſic ingenii ipſius lumen eſt eloquentia: qua virum excellentem præclarè tum illi homines florem populi eſſe dixerunt,

Suadæq́ medulla, πειθὼ, quam vocant Græci, cuius effector eſt orator, hanc ſuadam appellauit Ennius: eius autem Cethegum medullam fuiſſe vult, vt quam deam in Periclis labris ſcripſit Eupolis ſeſſitauiſſe, huius hic medullam noſtrũ oratorem fuiſſe dixerit. At hic Cethegus COS. cum P. Tuditano fuit bello Punico ſecundo, Quæſtórque his conſulibus M. Cato, modò planè annis CXL. ante me conſulem: & idipſum niſi vnius eſſet Ennii téſtimonio cognitũ, hũc vetuſtas, vt alios fortaſſe multos, obliuione obruiſſet. Illius autem ætatis, qui ſermo fuerit, ex Næuianis ſcriptis intelligi poteſt. His enim conſulibus, vt in veteribus commentariis ſcriptum eſt, Nęuius eſt mortuus: quanquam Varro noſter, diligentiſſimus inueſtigator antiquitatis, putat in hoc erratum, vitámque Næuii producit longius. Nam Plautus P. Claudio, L. Porcio, viginti annis poſt illos, quos antè dixi, COSS. mortuus eſt, Catone Cenſore. Hunc igitur Cethegum conſecutus eſt ætate Cato, qui annis IX. poſt eum fuit COS. eum nos, vt perueterẽ habemus, qui L. Martio, M. Manilio COSS. mortuus eſt annis LXXXIII. ipſis ante me con-

ſulem. Nec verò habeo quenquam antiquiorem, cuius quidem ſcripta proferenda putem, niſi quem Appii Cæci oratio hæc ipſa de Pyrrho, & nonnullæ mortuorum laudationes fortè delectant: &, hercules, hæ quidem extant. Ipſæ enim familiæ ſuâ quaſi ornamenta, ac monumenta ſeruabant, & ad vſum, ſi quis eiuſdem generis occidiſſet, & ad memoriam laudum domeſticarum, & ad illuſtrandam nobilitatem ſuam: quanquam his laudationibus hiſtoria rerum noſtrarum eſt facta mendoſior. Multa enim ſcripta ſunt in eis, quæ facta non ſunt, falſi triumphi, plures conſulatus, genera etiam falſa, & ad plebem tranſitiones, cùm homines humiliores in alienum eiuſdem nominis infunderentur genus: vt ſi ego me à M. Tullio eſſe dicerem, qui Patricius cum Ser. Sulpitio COS. anno decimo poſt exactos reges fuit. Catonis autem orationes non minus multæ ferè ſunt, quàm Attici Lyſiæ, cuius arbitror plurimas eſſe. Eſt enim Atticus, quoniam certè Athenis eſt & natus, & mortuus, & functus omni ciuium munere: quanquam Timæus eum, quaſi Licinia, & Mutia lege repetit Syracuſas: & quodammodo eſt nonnulla in his etiam inter ipſos ſimilitudo: acuti ſunt, elegantes, faceti, breues. Sed ille Græcus ab omni laude felicior. Habet enim certos ſui ſtudioſos, qui tam habitus corporis opimos, quàm gracilitates conſectentur, quos (valetudo modò bona ſit) tenuitas ipſa delectat, quanquam in Lyſia ſunt ſæpe etiam lacerti, ſic vt fieri nihil poſſit valentius: verùm eſt certè genere toto ſtrigoſior, ſed habet tamen ſuos laudatores, qui hac ipſa eius ſubtilitate admodum gaudeant. Catonem verò quis noſtrorum oratorum, qui quidem nunc ſunt, legit? aut quis nouit omnino? At quem virum, dii boni! mitto ciuem, aut ſenatorem, aut imperatorem: oratorẽ enim hoc loco quærimus. Quis illo grauior in laudando? acerbior in vituperando? in ſentẽtiis argutior? in docendo, ediſſerendóq; ſubtilior? Refertæ ſunt orationes amplius centum quinquaginta, (quas quidem adhuc inuenerim, & legerim) & verbis & rebus illuſtribus: licet ex his eligant ea, quæ notatione, & laude digna ſint, omnes oratoriæ virtutes in eis reperiẽtur. Iam verò Origines eius quem florem aut quod lumen eloquentiæ non habent? Amatores huic deſunt, ſicuti multis iam antè ſeculis & Philiſto Syra-

cuſio,

cuſio, & ipſi Thucydidi. Nam vt horum conciſis ſententiis, interdum etiam non ſatis apertis cum breuitate, tum nimio acumine, efficit Theopompus elatione, atq; altitudine orationis ſuæ, quod idem Lyſię Demoſthenes: ſic Catonis luminibus obſtruxit hæc poſteriorum quaſi exaggerata altius oratio. Sed & in noſtris inſcitia eſt, quòd ii ipſi, qui in Græcis antiquitate delectantur, eáque ſubtilitate, quàm Atticam appellant, hanc in Catone non nouerunt quidem: Hyperidæ volunt eſſe, & Lyſiæ: laudo. ſed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi ſe gaudere dicunt. ſapienter id quidem, atque vtinam imitarentur, nec oſſa ſolùm, ſed etiam ſanguinem: gratum eſt tamen, quod volunt. Cur igitur Lyſias, & Hyperides amatur, cùm penitus ignoretur Cato? Antiquior eſt huius ſermo, & quædam horridiora verba, ita enim tum loquebantur. Id muta, quod tum ille non potuit; & adde numeros, & aptior ſit oratio: ipſa verba compone, & quaſi coagmenta, quod ne Græci quidem veteres factitauerunt: iam neminem antepones Catoni. Ornari orationem Græci putant, ſi verborum immutationibus vtantur, quos appellant τρόπους, & ſententiarũ, orationíſq; formis, quæ vocant σχήματα: non veriſimile eſt quàm ſit in vtroque genere & creber, & diſtinctus Cato. Nec verò ignoro, nondum eſſe ſatis politum hunc oratorem, & quærendum eſſe aliquid perfectius: quippe cùm ita ſit ad noſtrorum temporum rationem vetus, vt nullius ſcriptum extet dignum quidem lectione, quod ſit antiquius, ſed maiore honore in omnibus artibus, quàm in hac vna dicendi, verſatur antiquitas. Quis enim eorum, qui hæc minora animaduertunt, non intelligit Canachi ſigna rigidiora eſſe, quàm vt imitentur veritatem? Calamidis dura illa quidem, ſed tamen molliora quàm Canachi. Nondum Myronis ſatis ad veritatem adducta, iam tamen, quæ non dubites pulchra dicere. Pulchriora etiam Polycleti, & iam planè perfecta, vt mihi quidem videri ſolent. Similis in pictura ratio eſt, in qua Zeuxim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum, qui non ſunt vſi plus quàm quatuor coloribus, formas, & lineamenta laudamus. At in Aetione, Nicomacho, Protogene, Apelle, iam perfecta ſunt omnia: & neſcio, an reliquis in rebus omnibus idem eueniat. Nihil eſt enim ſimul & inuentũ,

& perfectum. Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetæ: quod ex eis carminibus intelligi poteſt, quæ apud illum & in Phæacum, & in procorum epulis canuntur. Quid? noſtri veteres verſus vbi ſunt?

Quos olim Fauni, vateſq; canebant?
Cùm neq; Muſarum ſcopulos quiſquam ſuperarat,
Nec dicti ſtudioſus erat Ante hunc,

ait ipſe de ſe, nec mentitur in gloriando. ſic enim ſeſe res habet: nam & Odyſſea Latina eſt, ſic tanquam opus aliquod Dædali, & Liuianæ fabulæ, non ſatis dignæ quæ iterum legantur. Atque hic Liuius, qui primus fabulam, C. Claudio Cæci filio, & M. Tuditano coss. docuit, anno ipſo antè quàm natus eſt Ennius, poſt Romam conditã autẽ ccccx. vt hic ait, quem nos ſequimur: eſt enim inter ſcriptores de numero annorum controuerſia. Accius autem à Q. Maximo quintùm conſule captum Tarento ſcripſit Liuium annis xxx. poſtquam eum fabulam docuiſſe, & Atticus ſcribit, & nos in antiquis commentariis inuenimus. Docuiſſe autem fabulam annis poſt xi. C. Cornelio, Q. Minutio coss. ludis Luctatiis, quos Salinator Senenſi prælio vouerat. In quo tantus error Accii fuit, vt his coss. xl. annos natus Ennius fuerit: cui cùm æqualis fuerit Liuius, minor fuit aliquanto is, qui primus fabulam dedit, quàm ii, qui multas docuerant ante hos coss. & Plautus, & Næuius. Hæc ſi minus apta videntur huic ſermoni, Brute, Attico aſſigna, qui me inflammauit ſtudio, illuſtrium hominum ætates, & tempora perſequendi. Ego verò, inquit Brutus, & delector iſta quaſi notatione temporum, & ad id, quod inſtituiſti, oratorum genera diſtinguere ætatibus, iſtam diligentiam eſſe accommodatam puto. Rectè, inquam, Brute, intelligis, atque vtinam extarent illa carmina, quæ multis ſeclis ante ſuam ætatem in epulis eſſe cantitata à ſingulis conuiuis de clarorum virorum laudibus, in Originibus ſcriptum reliquit Cato: tamen illius, quem in vatibus, & Faunis enumerat Ennius, & bellum Punicum quaſi Myronis opus delectat. Sit Ennius ſanè, vt eſt certè, perfectior: qui ſi illum, vt ſimulat, contemneret, non omnia bella perſequens, primum illud Punicum acerrimum bellum reliquiſſet. Sed ipſe dicit, cur id faciat:

-Scripſere (inquit) *alii rem Verſibus-* & luculentè quidem ſcripſerunt, etiam ſi minus quàm tu, politè. Nec verò tibi aliter videri debet, qui à Næuio vel ſumpſiſti multa, ſi fateris; vel, ſi negas, ſurripuiſti. Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Craſſus, qui cum ſuperiore Aphricano conſul fuit. Ipſum Scipionem accepimus non infantem fuiſſe: filius quidem eius, is qui hunc minorem Scipionem à Paulo adoptauit, ſi corpore valuiſſet, in primis habitus eſſet diſertus: indicant cum oratiunculæ, tum hiſtoria quædam Græca ſcripta dulciſſimè. Numeroque eodem fuit Sex. Ælius, iuris quidem ciuilis omnium peritiſſimus, ſed etiam ad dicēdum paratus. De minoribus autem C. Sulpitius Gallus, qui maximè omnium nobilium Græcis literis ſtuduit: iſque & oratorum in numero eſt habitus, & fuit reliquis rebus ornatus, atque elegans. Iam enim erat vnctior quædam ſplendidiórque conſuetudo loquendi. Nam hoc Prætore ludos Apollini faciente, cum Thyeſtem fabulam docuiſſet, Q. Martio, Cn. Seruilio coss. mortem obiit Ennius. Erat iiſdem temporibus T. Gracchus P. F. qui bis coss. & Cenſor fuit, cuius eſt oratio Gręca apud Rhodios, quē ciuem cùm grauem, tum etiam eloquentem conſtat fuiſſe. P. etiam Scipionem Naſicam, qui eſt Corculum appellatus, qui item bis coss. & Cenſor fuit, habitum eloquentem. M. alium illius, qui ſacra acceperit, filium, dicunt etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo cos. fuit, Q. Nobiliorem M. filium iam patrio inſtituto deditum ſtudio literarum, qui etiam Q. Ennium, qui cum patre eius in Ætolia militauerat, ciuitate donauit, cum Triumuir coloniam deduxiſſet: & T. Annium Luſcum huius Q. filii collegam, non indiſertum dicunt fuiſſe. Atque etiam L. Paulus Africani pater perſonam principis ciuis facilè dicendo tuebatur. At verò etiam, tum Catone viuo, qui annos quinque & LXXX. natus exceſſit è vita, cum quidem eo ipſo anno contra Seruium Galbam ad populum ſumma contentione dixiſſet, quam etiam orationem ſcriptam reliquit. Sed, viuo Catone, minores natu multi vno tempore oratores floruerunt. Nam & A. Albinus, is, qui Græcè ſcripſit hiſtoriam, qui conſul cum L. Lucullo fuit & literatus, & diſertus fuit: & tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fuluius, & vnà

Ser. Fabius Pictor, & iuris, & literarum, & antiquitatis bene peritus. Quintúſque Fabius Labeo fuit ornatus iiſdem ferè laudibus. Nam Q. Metellus, is, cuius quatuor filii conſulares fuerunt, in primis eſt habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit, accuſante Aphricano, cuius & aliæ ſunt orationes, & contra T. Gracchum expoſita eſt in C. Fannii annalibus. Tum ipſe L. Cotta veterator habitus, ſed C. Lęlius & P. Aphricanus in primis eloquentes, quorum extant orationes, ex quibus exiſtimari de ingeniis oratorum poteſt. Sed inter hos ætate paulum his antecedens ſine cõtrouerſia Ser. Galba eloquentia præſtitit: & nimirum is princeps ex Latinis illa oratorum propria, & quaſi legitima opera tractauit, vt egrederetur à propoſito ornandi cauſa, vt delectaret animos, aut permoueret, vt augeret rem, vt miſerationibus, vt communibus locis vteretur: ſed neſcio quomodo huius, quem conſtat eloquẽtia præſtitiſſe, exiliores orationes ſunt, & redolentes magis antiquitatem, quàm aut Lælii, aut Scipionis, aut etiam ipſius Catonis. Itaque exaruerunt, vix iam vt appareant. De ipſius Lælii, & Scipionis ingenio, quãquam ea eſt iam opinio, vt plurimum tribuatur ambobus, dicendi tamen laus eſt in Lælio illuſtrior. At oratio Lælii de collegis, non melior quàm de multis quam voles, Scipionis: non quò illa Lælii quicquam ſit dulcius, aut quòd de religione dici poſſit auguſtius, ſed multo tamen vetuſtior, & horridior ille quàm Scipio: & cùm ſint in dicendo variæ voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur, & lubenter verbis etiam vti paulo magis priſcis Lælius. Sed eſt mos hominum, vt nolint eundem pluribus rebus excellere. Nam, vt ex bellica laude aſpirare ad Aphricanum nemo poteſt, in qua ipſa egregium Viriati bello reperimus fuiſſe Lælium: ſic ingenii, literarũ, eloquentiæ, ſapientiæ denique, etſi vtrique primas, priores tamen libenter deferunt Lælio. Nec mihi cæterorum iudicio ſolum videtur, ſed etiam ipſorum inter ipſos conceſſu ita tributum fuiſſe. Erat omnino tum mos, vt in reliquis rebus melior, ſic in hoc ipſo humanior: vt faciles eſſent in ſuum cuique tribuendo. Memoria teneo, Smyrnę me ex P. Rutilio Rufo audiuiſſe, cùm diceret, adoleſcentulo ſe accidiſſe, vt ex s. c. P. Scipio & D. Brutus (vt opinor) coss. de re atroci, magnáque quærerent. Nam, cum in ſylua ſua ita fa-

ita facta cædes eſſet, notíque homines interfecti, inſimularetúrque familia, partim etiam liberi ſocietatis eius, quæ pecuaria de P. Cornelio, L. Mummio cenſoribus redemiſſet, decreuiſſe ſenatum, vt de ea re cognoſcerent, & ſtatuerent Cõſules. cauſam pro publicanis accuratè, vt ſemper ſolitus eſſet, elegantérque dixiſſe Læliũ. Cùm conſules, re audita, amplius de conſilii ſententia pronunciauiſſent, paucis interpoſitis diebus, iterũ Lęlium multo diligentiùs, meliúſq; dixiſſe: iterúmque eodem modo à conſulibus rem eſſe prolatã: tum Lælium, cùm eum ſocii domum reduxiſſent, egiſſéntq; gratias, & ne defatigaretur, orauiſſent, locutum eſſe ita: ſe, quæ feciſſet, honoris eorum cauſa ſtudioſè accuratéque feciſſe, ſed ſe arbitrari cauſam illam à Ser. Galba, quòd is in dicendo ornatior, acriórque eſſet, grauius, & vehementius poſſe defendi. Itaque autoritate C. Lælii publicanos cauſam detuliſſe ad Galbam: illum autem, quòd ei viro ſuccedendum eſſet, verecundè, & dubitanter recepiſſe: vnũ, quaſi comperendinatus, medium diem fuiſſe, quem totum Galbam in conſideranda cauſa, cõponendáque poſuiſſe: & cum cognitionis dies eſſet, & ipſe Rutilius rogatu ſociorum domum ad Galbã manè veniſſet, vt eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret, vſque illum, quoad ei nuntiatum eſſet, conſules deſcendiſſe, omnibus excluſis, commentatum in quadam teſtudine cum ſeruis literatis fuiſſe, quibus aliud dictare eodem tempore ſolitus eſſet. interim, cùm eſſet ei nuntiatum, tempus eſſe, exiſſe in ædeis eo colore, & iis oculis, vt egiſſẽ cauſam, non commentatum putares. Addebat etiã, id quod ad rẽ pertinere putabat, ſcriptores illos malè multatos exiſſe cum Galba. Ex quo ſignificabat, illum non in agendo ſolum, ſed etiam in meditando vehementem, atque incenſum fuiſſe. Quid multa? magna expectatione, plurimis audientibus, coram ipſo Lælio, ſic illam cauſam tanta vi, tantáque grauitate dixiſſe Galbam, vt nulla ferè pars orationis ſilentio præteriretur. Itaque multis querelis, multáque miſeratione adhibita, ſocios, omnibus approbantibus, illa die quæſtione liberatos eſſe. Ex hac Rutiliana narratione ſuſpicari licet, cum duæ ſummæ ſint in oratore laudes, vna ſubtiliter diſputandi ad docendum, altera grauiter agendi, ad animos audientium permouendos; multóque plus

proficiatis, qui inflammet iudicem, quàm ille, qui doceat, elegantiam in Lælio, vim in Galba fuiſſe. Quæ quidem vis tum maxime cognita eſt, cùm, Luſitanis à Seruio Galba Prætore contra interpoſitam (vt exiſtimabatur) fidem interfectis; T. Libone Tribuno pleb. populum incitante, & rogationem in Galbam priuilegii ſimilem ferente, ſumma ſenectute, (vt antè dixi) M. Cato legem ſuadens in Galbam multa dixit: quam orationem in Origines ſuas retulit, paucis antè quàm mortuus eſt an diebus, an mẽſibus? Tùm igitur recuſans Galba pro ſeſe, & populi Romani fidem implorans, cùm ſuós pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat, cuius orbitas, & fletus mirè miſerabilis fuit propter recentem memoriam clariſſimi patris: iſque ſe tum eripuit flamma, propter pueros, miſericordia populi commota, ſicut idem ſcriptum reliquit Cato. Atque etiam ipſum Libonem non infantem video fuiſſe, vt ex orationibus eius intelligi poteſt. Cùm hæc dixiſſem, & paulum interquieuiſſem, Quid igitur, inquit, eſt cauſæ, Brutus, ſi tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius apparet? quod mirari non poſſum in eis, qui nihil omnino ſcripti reliquerunt. Nec enim eſt eadem, inquam, Brute, cauſa nõ ſcribendi, & non tam bene ſcribendi, quàm dixerint. Nam videmus alios oratores inertia nihil ſcripſiſſe, ne domeſticus etiam labor accederet ad forenſem: pleræque enim ſcribuntur orationes habitæ iam, non vt habeantur. Alios non laborare, vt meliores fiant: nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum ſcriptio: memoriam autem in poſterum ingenii ſui non deſiderant, cum ſe putant ſatis magnam adeptos eſſe dicendi gloriam, eámque etiam maiorem viſum iri, ſi in exiſtimantium arbitrium ſua ſcripta non venerint. Alios, quòd melius putẽt dicere ſe poſſe quàm ſcribere, quod peringenioſis hominibus, neque ſatis doctis plerunque contigit, vt ipſi Galbæ: quem fortaſſe vis non ingenii ſolùm, ſed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat: efficiebátque, vt & incitata, & grauis, & vehemens eſſet oratio: dein cùm otioſus ſtylum prehenderat, motúſque omnis animi tanquam ventus hominem defecerat, flacceſcebat oratio: quod iis, qui limatius dicendi conſectantur genus accidere non ſolet: propterea quòd prudẽtia nun-

tia nunquam deficit oratorem, qua ille vtens, eodem modo poſſit & dicere, & ſcribere: ardor animi non ſemper adeſt, iſque cùm conſedit, omnis illa vis & quaſi flamma oratoris extinguitur. Hanc igitur ob cauſam videtur Lælii mens ſpirare etiam in ſcriptis, Galbæ autem vis occidiſſe. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. & Sp. Mummii fratres, quorum extant amborum orationes: ſimplex quidem Lucius fuit, & antiquus: Spurius autem nihilo ille quidem ornatior, ſed tamen aſtrictior: fuit enim doctus ex diſciplina Stoicorum. Multæ ſunt Sp. Albini orationes. Sunt etiam L. & C. Aureliorum Oreſtarum, quos aliquo video in numero oratorum fuiſſe. P. etiam Popilius cum ciuis egregius, tum non indiſertus fuit. C. verò filius eius diſertus Caiúſque Tuditanus cum omni vita, atque victu excultus, atque expolitus, tum eius elegans eſt habitum etiam orationis genus. Eodémque in genere eſt habitus is, qui iniuria accepta, fregit T. Gracchum patientia, ciuis in rebus optimis conſtantiſſimus, M. Octauius. At verò M. Æmilius Lepidus, qui eſt Porcina dictus, iiſdem temporibus ferè, quibus Galba, ſed paulo minor natu, & ſummus orator eſt habitus: & fuit, vt apparet ex orationibus, ſcriptor ſanè bonus. Hoc in oratore Latino primùm mihi videtur & lenitas apparuiſſe illa Græcorum, & verborum comprehenſio, etiam artifex (vt ita dicam) ſtylus. Hunc ſtudioſè duo adoleſcentes ingenioſiſſimi, & propè æquales C. Carbo, & T. Gracchus audire ſoliti ſunt: de quibus iam dicendi locus erit, cum de ſenioribus pauca dixero. Q. enim Pompeius non contemptus orator temporibus illis fuit, qui ſummos honores, homo per ſe cognitus, ſine vlla commendatione maiorum eſt adeptus. Tũ L. Caſſius multum potuit, non eloquentia, ſed dicendo tamen, homo non liberalitate, vt alii, ſed ipſa triſtitia, & ſeueritate popularis: cuius quidem legi tabellariæ M. Antius Briſo Trib. pl. diu reſtitit, M. Lepido conſule adiuuante. Eáque res Publio Aphricano vituperationi fuit, quòd eius autoritate de ſentẽtia deductus Briſo putabatur. Tum duo Cępiones multum clienteis conſilio, & lingua, plus autoritate tamen, & gratia ſubleuabant. Sed Pompeii ſunt ſcripta nec nimis extenuata (quanquam veterum eſt ſimilis) & plena prudentiæ. P. Craſſum valde probatum oratorem iiſdem fe-

rè temporibus accepimus, qui & ingenio valuit, & ſtudio, & habuit quaſdam etiam domeſticas diſciplinas. Nam & cum ſummo illo oratore Sergio Galba, cuius Caio filio filiam ſuam collocauerat, affinitate ſeſe deuinxerat; &, cùm eſſet Publii Mutii filius, fratrémque haberet Publium Scæuolam, domi ius ciuile cognouerat. In eo induſtriam conſtat ſummam fuiſſe, maximámque gratiam, cum & conſuleretur plurimùm, & diceret. Horum ætatibus adiuncti duo Caii Fannii, Caii, Marci filii fuerunt: quorum Caius filius, qui conſul cum Domitio fuit, vnam orationem de ſociis, & nomine Latino contra Gracchum reliquit, ſanè & bonam, & nobilem. Tum Atticus, Quid ergo? eſtne iſta Fannii? nam varia opinio pueris nobis erat: alii à Caio Perſio literato homine ſcriptam eſſe aiebant, illo, quem ſignificat valde doctum eſſe Lucilius: alii multos nobiles, quod quiſque potuiſſet, in illam orationem contuliſſe. Tum ego, Audiui equidem iſta, inquam, de maioribus natu, ſed nunquam ſum adductus, vt crederem, eámque ſuſpicionem propter hanc cauſam credo fuiſſe, quòd Fannius in mediocribus oratoribus habitus eſſet, oratio autem vel optima eſſet illo quidem tempore orationum omnium, ſed nec eiuſmodi eſt, vt à pluribus confuſa videatur, vnus enim ſonus eſt totius orationis, & idem ſtylus: nec de Perſio reticuiſſet Gracchus, cum & Fannius de Menelao Maratheno, & de cæteris obieciſſet, præſertim cum Fannius nunquam ſit habitus elinguis: nam & cauſas defenſitauit, & tribunatus eius arbitrio, & autoritate Publii Africani geſtus, non obſcurus fuit. Alter autem Caius Fannius Marci filius, Caii Lælii gener, & moribus, & ipſo genere dicendi durior. Is ſoceri inſtituto (quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præſertim cum ille Quintum Scæuolam ſibi minorem natu generum prætuliſſet: cui tamen Lælius, ſe excuſans, non genero minori dixit ſe illud, ſed maiori filiæ detuliſſe.) Is tamen inſtituto Lælii Panætium audiuerat. Eius omnis in dicendo facultas, ex hiſtoria ipſius, non ineleganter ſcripta perſpici poteſt: quæ neque nimis eſt infans, neque perfectè diſerta. Mutius autem augur, quod pro ſe opus erat, ipſe dicebat,

vt de pecuniis repetundis contra Titum Albutium: is oratorum in numero non fuit: iuris ciuilis intelligentia, atque omni prudentiæ genere præſtitit. Lucius Cælius Antipater ſcriptor (quemadmodum videtis) fuit vt temporibus illis, luculentus, iuris valde peritus, multorum etiam, vt Lucii Craſſi, magiſter. Vtinam in Tiberio Graccho, Caioque Carbone talis mens ad Rempublicam bene gerendam fuiſſet, quale ingenium ad bene dicendum fuit: profectò nemo his viris gloria præſtitiſſet. Sed eorum alter propter turbulentiſſimum tribunatum (ad quem ex inuidia fœderis Numantini bonis iratus acceſſerat) ab ipſa Republica eſt interfectus. Alter propter perpetuam in populari ratione leuitatem, morte voluntaria ſe à ſeueritate iudicum vindicauit. Sed fuit vterque ſummus orator, atque hoc, memoria patrum teſte, dicimus. Nam & Carbonis, & Gracchi habemus orationes, nondum ſatis ſplendidas verbis, ſed acutas, prudentiæque pleniſſimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris à puero doctus, & Græcis literis eruditus. Nam ſemper habuit exquiſitos è Græcia magiſtros: in eis iam adoleſcens Diophanem Mitylenæum, Græciæ, temporibus illis, diſertiſſimum: ſed & breue tempus ingenii augendi, & declarandi fuit. Carbo, quoad vita ſuppeditauit, eſt in multis iudiciis, cauſiſque cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noſter L. Gellius, qui ſe illi contubernalem in conſulatu fuiſſe narrabat, canorum oratorem, & volubilem, & ſatis acrem, atque eundem & vehementem, & valde dulcem, & perfacetum fuiſſe dicebat: addebat induſtrium etiam, & diligentem, & in exercitationibus, commentationibuſque multum operæ ſolitum eſſe ponere. Hic optimus illis temporibus eſt patronus habitus, eóque forum tenente, plura fieri iudicia cœperunt: nam & quæſtiones perpetuæ, hoc adoleſcente, conſtitutæ ſunt, quæ antea nullæ fuerunt. Lucius enim Piſo Tribunus plebis legem primus de pecuniis repetundis, Cenſorino & Manilio Conſulibus tulit. ipſe etiam Piſo & cauſas egit, & multarum legum aut auctor, aut diſſuaſor fuit: iſque &

orationes reliquit,quæ iam euanuerunt,& annales ſanè exiliter ſcriptos: & iudicia populi,quibus aderat Carbo,iam magis patronum deſiderabant, tabella data: quam legem L. Caſſius, Lepido & Mancino Coſs. tulit. Veſter etiam D. Brutus M.filius, vt ex familiari eius L. Accio poëta ſum audire ſolitus,& dicere non inculte ſolebat, & erat cùm literis Latinis,tum etiam Gręcis,vt temporibus illis,ſatis eruditus. quæ tribuerat idem Accius etiam Q. Maximo L. Pauli nepoti.Et verò ante maximum illum Scipionem,quo duce priuato T. Gracchus occiſus eſſet,cum omnibus in rebus vehementem,tum acrem aiebat in dicendo fuiſſe. Tum etiam P. Lentulus ille princeps,ad Rempubl.duntaxat quod opus eſſet,ſatis habuiſſe eloquentiæ dicitur.Iiſdémque temporibus L. Furius Pylus perbene Latinè loqui putabatur, literatiúſque quàm cæteri.P.Scæuola valde prudenter & acutè,paulò etiam copioſiùs. Nec multo minus prudenter M. Manilius Appii Claudii volubilis, ſed paulo feruidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fuluius Flaccus,& C. Cato, Aphricani ſororis filius, mediocres oratores: etſi Flacci ſcripta ſunt, ſed vt ſtudioſi literarum. Flacci autem æmulus P. Decius fuit, non infans ille quidem; ſed, vt vita, ſic oratione etiam turbulentus. M. Druſus C. F. qui in tribunatu C. Gracchum collegam,iterum Tribunum fecit,vir & oratione grauis,& autoritate: eíque proxime adiunctus C. Druſus frater fuit.Tuus etiam gentilis,Brute, M. Pennus facilè agitauit in tribunatu C. Gracchum, paulum ætate antecedens. Fuit enim M. Lepido,& L. Oreſte Conſulibus, Quæſtor Gracchus, Tribunus Pennus,illius M. F. qui cum Q. Ælio Cos. fuit: ſed omnia is ſumma ſperans,ædilitius eſt mortuus. Nam de T. Flaminio, quem ipſe vidi, nihil accepi, niſi Latinè diligenter locutum. Iis adiuncti ſunt C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius, C. Gracchus. De Scauro,& Rutilio breuiter licet dicere,quorum neuter ſummi oratoris habuit laudem, & vterque in multis cauſis verſatus erat. In quibuſdam laudandis viris, etiamſi maximi ingenii non eſſent,probabilis tamen induſtria:quanquam iis quidem non omnino ingenium,ſed oratorium ingenium defuit.Neque enim refert videre,quid dicendum ſit, niſi id queas ſolutè, & ſuauiter dicere: ne id quidem ſatis eſt,niſi id quod dicitur,ſit voce,vultu, motuque cō-

ditius

ditius. Quid dicam, opus eſſe doctrina? ſine qua etiam ſiquid bene dicitur, adiuuante natura, tamen id, quia fortuitò fit, ſemper paratum eſſe non poteſt. In Scauri oratione ſapientis hominis, & recti grauitas ſumma, & naturalis quædam inerat autoritas: non vt cauſam, ſed vt teſtimonium dicere putares, cum pro reo diceret Hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum videbatur, ad ſenatoriam verò ſententiam, cuius erat ille princeps, vel maximè: ſignificabat enim non prudentiam ſolùm, ſed, quod maximè rem cõtinebat, fidem. Habebat hoc à natura ipſa, quod à doctrina non facilè poſſet: quanquam huius quoque ipſius rei, quemadmodum ſcis, præcepta ſunt. Huius & orationes ſunt, & tres ad L. Fufidium libri ſcripti de vita ipſius acta, ſanè vtiles, quos nemo legit. at Cyri vitam, & diſciplinam legunt, præclaram illam quidem, ſed neque tam rebus noſtris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipſe etiam Fufidius in aliquo patronorum numero fuit. Rutilius autem in quodam triſti, & ſeuero genere dicendi verſatus eſt, & vterque natura vehemens, & acer. Itaque cum vnà conſulatum petiuiſſent, non ille ſolùm qui repulſam tulerat, accuſauit ambitus deſignatum competitorem, ſed Scaurus etiam abſolutus Rutilium in iudicium vocauit: multáq; opera, multáque induſtria Rutilius fuit, quæ erat propterea gratior, quòd idem magnum munus de iure reſpondendi ſuſtinebat. Sunt eius orationes ieiunæ, multa præclara de iure, doctus vir, & Græcis literis eruditus, Panætii auditor, propè perfectus in Stoicis, quorum peracutũ, & artis plenum orationis genus, ſed tamen exile, nec ſatis populari aſſenſioni accommodatum. Itaque illa, quæ propria eſt huius diſciplinæ, philoſophorum de ſe ipſorum opinio, firma in hoc vno, & ſtabilis inuenta eſt: qui quanquam innocentiſſimus in iudicium vocatus eſſet (quo iudicio conuulſam penitus ſcimus eſſe rempublicam) cum eſſent eo tempore eloquentiſſimi viri L. Craſſus, & M. Antonius conſulares, eorum adhibere neutrum voluit: dixit ipſe pro ſeſe, & pauca C. Cotta, quòd ſororis erat filius, & is quidem tamen vt orator, quanquam erat admodum adoleſcens. Sed Q. Mutius enucleatè ille quidem, & politè, vt ſolebat, nequaquam autem ea vi, atque copia, quam genus illud iudicii, & magnitudo cauſæ poſtu-

labat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium Scaurum in antiquis: vtrunque tamen laudemus, quoniam per illos ne hæc quidem in ciuitate genera, hac oratoria laude caruerunt. Volo enim vt in ſcena, ſic etiam in foro, non eos modò laudari, qui celeri motu, & difficili vtãtur, ſed eos etiã, quos ſtatarios appellant, quorum ſit illa ſimplex in agendo veritas, non moleſta. Et quoniam Stoicorum eſt facta mentio, Q. Ælius Tubero fuit illo tẽpore, L. Pauli nepos, nullo in oratorũ numero, ſed vita ſeuerus, & congruens cũ ea diſciplina quam colebat, paulò etiam durior: qui quidem in triumuiratu iudicauerit contra P. Aphricani auunculi ſui teſtimonium, vacationem augures quo minus iudiciis operam darẽt, nõ habere: ſed vt vita, ſic oratione durus, incultus, horridus. itaq; honoribus maiorum reſpondere non potuit. Fuit autem conſtans ciuis, & fortis, & in primis Graccho moleſtus, quod indicat Gracchi in eũ oratio. Sunt etiam in Gracchũ Tuberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctiſſimus in diſputando. Tũ Brutus, Quàm hoc idem in noſtris cõtingere intelligo, quod in Græcis, vt omnes ferè Stoici prudentiſſimi in diſſerẽdo ſint, & id arte faciant, ſintque architecti penè verborum: iidem traducti à diſputando, ad dicendum inopes reperiantur. Vnum excipió Catonem, in quo perfectiſſimo Stoico ſummam eloquentiam non deſiderem: quã exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone nullam video fuiſſe. Et ego, Non, inquam, Brute, ſine cauſa, propterea quòd iſtorum in dialecticis omnis cura conſumitur: vagum illud orationis, & fuſum, & multiplex nõ adhibetur genus. Tuus autem auunculus, quemadmodũ ſcis, habet à Stoicis id, quod ab illis petendum fuit, ſed dicere didicit à dicendi magiſtris, eorumque more ſe exercuit. Quòd ſi omnia à Philoſophis eſſent petenda, Peripateticorum inſtitutis commodius fingeretur oratio. Quo magis tuũ, Brute, iudiciũ probo, qui eorum, id eſt ex vetere Academia philoſophorum, ſectam ſecutus es, quorum in doctrina, atque præceptis diſſerendi ratio coniungitur cum ſuauitate dicẽdi, & copia: quanquã ea ipſa Peripateticorũ, Academicorũmque conſuetudo in ratione dicendi talis eſt, vt nec perficere oratorẽ poſſit ipſa per ſeſe, nec ſine ea orator eſſe perfectus. Nam vt Stoicorum aſtrictior eſt oratio, aliquantóq; contractior,

ctior, quàm aures populi requirunt: ſic illorum liberior, & latior, quàm patitur conſuetudo iudiciorum, & fori. Quis enim vberior in dicendo Platone? Iouem ſiquidem, aiunt philoſophi, ſi Græcè loquatur, ſic loqui. Quis Ariſtotele neruoſior? Theophraſto dulcior? Lectitauiſſe Platonem ſtudioſè, audiuiſſe etiam Demoſthenes dicitur: idque apparet ex genere, & granditate verborum. dicit etiam in quadam epiſtola hoc ipſe de ſeſe. Sed & huius oratio in philoſophiam tranſlata, pugnacior (vt ita dicam) videtur, & illorum in iudicia pacatior. Nunc reliquorum oratorum ætates, ſi placet, & gradus perſequamur. Nobis verò, inquit Atticus, & vehementer quidem, vt pro Bruto etiam reſpondeam. Curio fuit igitur eiuſdem ætatis ferè ſanè illuſtris orator, cuius de ingenio ex orationibus eius exiſtimari poteſt. Sunt enim & aliæ, & pro Seruio Fuluio de inceſtu nobilis oratio. Nobis quidem pueris hæc omnium optima putabatur, quæ vix iam comparet in hac turba nouorum voluminum. Præclarè, inquit Brutus, teneo qui iſtam turbam voluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo, Brute, quem dicas. Certè enim & boni aliquid attulimus iuuentuti, magnificentius quàm fuerat illud genus dicendi, & ornatius: & nouimus fortaſſe, quòd veteres orationes poſt noſtras, nõ à me quidem (meis enim illas antepono) ſed à pleriſque, legi ſunt deſitæ. Enumera, inquit, me in pleriſque. quanquam video mihi multa legenda iam te autore, quę antea cõtemnebam. Atqui hæc, inquam, de inceſtu laudata oratio, puerilis eſt locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci ſanè inanes, veruntamẽ nondum tritis noſtrorum hominũ auribus, nec erudita ciuitate, tolerabiles. Scripſit etiã alia nõnulla, & multa dixit, & illuſtria, & in numero patronorũ fuit: vt eũ mirer, cũ & vita ſuppeditauiſſet, & ſplẽdor ei nõ defuiſſet, conſulem eũ non fuiſſe. Sed ecce in manib. vir, & præſtãtiſſimo ingenio, & flagrãti ſtudio, & doctus à puero, C. Gracchus: noli enim putare quenquã Brute pleniorẽ, & vberiorẽ ad dicendũ fuiſſe. Et ille, Sic prorſus inquit, ſic exiſtimo, atq; iſtum de ſuperioribus penè ſolum lego. Imò planè, inquã, Brute, legas cenſeo: damnum enim illius immaturo interitu res Romanæ, Latinæq; literæ fecerunt. Vtinã nõ tam fratri pietatẽ, quam patrię præſtare voluiſſet: quam ille facilè tali ingenio,

diutius ſi vixiſſet, vel paternam eſſet, vel auitam gloriam conſecutus! Eloquentia quidem neſcio an habuiſſet parem neminem: grandis eſt verbis, ſapiens ſententiis, genere toto grauis: manus extrema non acceſſit operibus eius: præclarè inchoata multa, perfecta non planè. Legendus, inquam, eſt hic orator, Brute, ſi quiſquam alius, iuuentuti: non enim ſolùm acuere, ſed etiam alere ingenium poteſt. Huic ſucceſſit ætati P. Galba, Seruii illius eloquentiſſimi viri filius, P. Craſſi eloquentis, & iuriſperiti gener. Laudabant hunc patres noſtri, fauebant etiam propter patris memoriam, ſed cecidit in curſu. Nam rogatione Manilia Iugurthinæ coniurationis inuidia, cum pro ſeſe ipſe dixiſſet, oppreſſus eſt. extat eius peroratio, qui epilogus dicitur, qui tãto in honore pueris nobis erat, vt eum etiam ediſceremus. hic qui in collegio ſacerdotum eſſet, primus poſt Romam conditam iudicio publico eſt condemnatus. P. Scipio qui eſt in conſulatu mortuus, non multum ille quidem, nec ſæpe dicebat, ſed & Latinè loquendo cuiuis erat par, & omneis ſale, facetiiſque ſuperabat. Eius collega L. Beſtia bonis initiis orſus tribunatus (nam P. Popilium, vi C. Gracchi expulſum, ſua rogatione reſtituit) vir & acer, & nõ indiſertus, triſteis exitus habuit conſulatus. Nã inuidioſa lege Manilia C. Galbam ſacerdotem, & quatuor cõſulareis, L. Beſtiam, C. Catonem, Sp. Albinum, ciuémque præſtantiſſimum L. Opimium, Gracchi interfectorem, à populo abſolutum, cum is contra populi ſtudium ſtetiſſet, Gracchani iudices ſuſtulerunt. Huius diſſimilis in tribunatu, reliquáque omni vita, ciuis improbus C. Licinius Nerua non indiſertus fuit. C. Fimbria temporibus iiſdem ferè, ſed lõgius ætate prouectus, habitus eſt ſanè (vt ita dicam) lucul ẽtus patronus, aſper, maledicus, genere toto paulo feruidior, atque commotior, diligentia tamen, & virtute animi, atque vita bonus autor in ſenatu. Idem tolerabilis patronus, nec rudis in iure ciuili, & cùm virtute, tum etiam ipſo orationis genere liber: cuius orationes pueri legebamus, quas iam reperire vix poſſumus. Atque etiam ingenio, & ſermone eleganti, valetudine incommoda C. Sextius Caluinus fuit: qui etſi cum remiſerant dolores pedum, non deerat in cauſis, tamen id non ſæpe faciebat. Itaque conſilio eius cum volebãt homines vtebantur: patrocinio, cum licebat. Iiſdem tempo-

ribus

ribus M. Brutus, in quo magnum fuit, Brute, dedecus generi veſtro, qui cum tanto nomine eſſet, patréque optimum virum habuiſſet, & iuris peritiſſimum, accuſationem factitauerit, vt Athenis Lycurgus. Is magiſtratus non petiuit, ſed fuit accuſator vehemens, & moleſtus, vt facilè cerneres naturale quoddam ſtirpis bonum degenerauiſſe vitio deprauatæ voluntatis. Atque eodem tempore accuſator de plebe L. Cæſidenus fuit, quem ego audiui iam ſenem, cum ab L. Sabellio multam lege Aquilia de iuſtitia petiuiſſet. Non feciſſem hominis penè infimi mentionem, niſi iudicarem, qui ſuſpicioſius, aut criminoſius diceret, audiuiſſe me neminẽ. Doctus etiam Græcis T. Albitius, vel potius penè Græcus: loquor vt opinor, ſed licet ex orationibus iudicare. Fuit autem Athenis adoleſcens, perfectus Epicureus euaſerat, minime aptum ad dicendum genus. Iámque Q. Catulus, non antiquo illo more, ſed hôc noſtro (niſi quid fieri poteſt perfectius) eruditus, multæ literæ, ſumma non vitæ ſolum, atque naturæ, ſed orationis etiam comitas, incorrupta quædã Latini ſermonis integritas: quæ perſpici cum ex orationibus eius poteſt, tum facillimè ex eo libro quem de conſulatu & rebus geſtis ſuis conſcriptum molli, & Xenophonteio genere ſermonis miſit ad A. Furium poëtam, familiarẽ ſuum: qui liber nihilo notior eſt, quàm illi tres, de quibus antè dixi, Scauri libri. Tum Brutus, Mihi quidem nec iſte notus eſt, nec illi: ſed hæc mea culpa eſt. nunquam enim in manus inciderunt. Nũc autem & à te ſumam, & conquiram iſta poſthac curioſius. Fuit igitur in Catulo ſermo Latinus, quæ laus dicendi non mediocris ab oratoribus pleriſq; neglecta eſt. nam de ſono vocis, & ſuauitate appellandarum literarum, quoniam filium cognouiſti, noli expectare quid dicam: quãquam filius quidem non fuit in oratorum numero: ſed non deerat ei tamen in ſententia dicenda cùm prudentia, tum elegans quoddam, & eruditum orationis genus. Nec habitus eſt tamen pater ipſe Catulus princeps in numero patronorum, ſed erat talis, vt, cum quoſdam audires, qui tum erant præſtantes, videretur eſſe inferior: cum autẽ ipſum audires ſine comparatione, non modò contentus eſſes, ſed melius non quæreres. Q. Metellus Numidicus, & eius collega M. Syllanus, dicebant de Rep. quod eſſet illis viris, & conſu-

lari dignitati ſatis. M. Aurelius Scaurus non ſæpe dicebat, ſed politè: Latinè verò in primis eſt eleganter locutus: quæ laus eadem in Aulo Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiam in numero eſt habitus diſertorum. Q. etiam Cæpio, vir acer, & fortis, cui fortuna belli crimini, inuidia populi calamitati fuit. Tum etiã C. & L. Memmii fuerunt oratores mediocres, accuſatores acres, atque acerbi. Itaque in iudicium capitis multos vocauerunt, pro reis non ſæpe dixerunt. Sp. Torius ſatis valuit in populari genere dicendi, is, qui agrum publicum vitioſa, & inutili lege vectigali leuauit. M. Marcellus Æſernini pater, non ille quidem in patronis, ſed & in promptis tamen, & non inexercitatis ad dicendum fuit, vt filius eius Publius Lentulus. L. etiam Cotta prætorius in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multum laude proceſſerat, ſed de induſtria, cùm verbis, tum etiam ipſo ſono quaſi ſubruſtico proſequebatur, atque imitabatur antiquitatem. Atque ego & in hoc ipſo Cotta, & in aliis pluribus intelligo me non ita diſertos homines & retuliſſe in oratorum numerum, & relaturum. Eſt enim propoſitum colligere eos, qui hoc munere in ciuitate functi ſint, vt tenerent oratorum locum: quorum quidem quę fuerit aſſenſio, & quàm in omnibus rebus difficilis optimi perfectio, atque abſolutio, ex eo quod dicam, exiſtimari poteſt. Quàm multi enim iam oratores commemorati ſunt, & quandiu in eorum enumeratione verſamur, cùm tamen ſpiſsè, atque vix, vt dudum ad Demoſthenem, & Hyperidẽ, ſic nunc ad Antonium, Craſſúmque peruenimus. Nam ego ſic exiſtimo, hos oratores fuiſſe maximos, & in his primùm cum Gręcorum gloria Latinè dicendi copiã æquatã. Omnia veniebant Antonio in mentem: eáque ſuo quæque loco, vbi plurimũ proficere, & valere poſſent, vt ab imperatore equites, pedites, leuis armatura, ſic ab illo in maximè opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria ſumma, nulla meditationis ſuſpicio. Imparatus ſemper aggredi ad dicendum videbatur, ſed ita erat paratus, vt iudices, illo dicente, nonnunquam viderentur non ſatis parati ad cauendum fuiſſe, verba ipſa, non illa quidem elegantiſſimo ſermone. itaque diligenter loquendi laude caruit: neq; tamen eſt admodùm inquinatè locutus, ſed illa, quæ propriè laus

oratoris eſt in verbis. nam ipſum Latinè loqui, eſt illud quidem (vt paulo antè dixi) in magna laude ponendum: ſed nō tam ſua ſponte, quam quòd eſt a pleriſque neglectum. Non enim tam præclarum eſt, ſcire Latinè, quàm turpe neſcire: neque tam id mihi oratoris boni, quàm ciuis Romani proprium videtur. ſed tamen Antonius in verbis & eligendis (neque id ipſum tam lepôris cauſa, quàm ponderis) & collocandis, & comprehenſione deuinciendis, nihil non ad rationem, & tanquam ad artem dirigebat: verùm multo magis hoc idem in ſententiarum ornamentis, & cōformationibus. quo genere quia præſtat omnibus Demoſthenes, idcircò à doctis oratorum eſt princeps iudicatus. σχήματα enim quæ vocant Græci, ea maximè ornant oratorem: eáque non tàin verbis pingendis habent pondus, quàm in illuminandis ſentētiis. Sed cùm hæc magna in Antonio, tum actio ſingularis: quæ ſi partiēda eſt in geſtū, atque vocem, geſtus erat nō verba exprimens, ſed cum ſententiis congruens: manus, humeri, latera, ſupploſio pedis, ſtatus, inceſſus, omníſq; motus cum verbis, ſententiíſque conſentiens, vox permanens, verùm ſubrauca natura: ſed hoc vitium huic vni in bonum conuertebat. habebat enim flebile quiddā in quæſtionibus, aptumque cùm ad fidem faciendam, tum ad miſericordiam commouendam: vt verū videretur in hoc illud, quod Demoſthenem ferunt, ei qui quæſiuiſſet, quid primum eſſet in dicendo, actionem; quid ſecundum, idem; & idem tertium reſpondiſſe. Nulla res magis penetrat in animos, eóſque fingit, format, flectit: taleíſque oratores videri facit, quales ipſi ſe videri volunt, Huic alii parem eſſe dicebant, alii anteponebant L. Craſſum. illud quidem certè omnes ita iudicabant, neminem eſſe, qui horum alterutro patrono, cuiuſquam ingenium requireret. Equidem quanquam Antonio tantum tribuo, quantū ſupra dixi, tamen Craſſo nihil ſtatuo fieri potuiſſe perfectius: erat ſumma grauitas, erat cū grauitate iunctus facetiarū, & vrbanitatis oratorius, non ſcurrilis lepos: Latinè loquendi accurata, & ſine moleſtia diligens elegātia, in diſſerendo mira explicatio; cùm de iure ciuili, cùm de æquo & bono diſputaretur, argumentorum & ſimilitudinum copia. Nam, vt Antonius coniectura mouenda, aut ſedanda ſuſpicione, aut excitanda, incredibilem vim habe-

bat, ſic in interpretando, in diffiniendo, in explicanda æquitate nihil erat Craſſo copioſius, ídque cum ſæpe aliàs, tum apud centumuiros in M. Curii cauſa cognitum eſt. Ita enim multa tum contra ſcriptum pro æquo, & bono dixit, vt hominem acutiſſimum Q. Scæuolam, & in iure, in quo illa cauſa vertebatur, peritiſſimum, obrueret argumentorum, exēplorúmque copia: atque ita tum ab his patronis æqualibus, etiam conſularibus, cauſa illa dicta eſt, cum vterque ex contraria parte ius ciuile defenderet, vt eloquentium iuriſperitiſſimus Craſſus, iuriſperitorum eloquentiſsimus Scæuola putaretur: qui quidem cum peracutus eſſet ad excogitandū quid in iure, aut in æquo verū aut eſſet, aut non eſſet, tū verbis erat ad rem cū ſumma breuitate mirabiliter aptus. Quare ſit nobis orator in hoc interpretandi, explanandíque, & diſſerendi genere mirabilis, ſic vt ſimile nihil viderim; in augendo, in ornādo, in refellendo magis exiſtimator metuendus, quàm admirandus orator. Verum ad Craſſum reuertamur. Tum Brutus, Etſi ſatis, inquit, mihi videbar habere cognitum Scæuolam ex iis rebus, quas audiebam ſæpe ex C. Rutilio, quo vtebatur propter familiaritatem Scæuolæ noſtri, tamen iſta mihi eius dicendi tanta laus nota non erat. Itaque cepi voluptatem, tam ornatum virū, támque excellens ingenium fuiſſe in noſtra Rep. Hic ego, Noli, inquam, Brute, exiſtimare his duobus quicquā fuiſſe in noſtra ciuitate præſtantius. Nā (vt paulò antè dixi) conſultorū alterum diſertiſsimum, diſertorum alterum conſultiſsimum fuiſſe; ſic in reliquis rebus ita diſsimiles erant inter ſeſe: ſtatuere vt tamen non poſſes, vtrius te malles ſimiliorem. Craſſus erat elegantium parciſsimus; Scæuola parcorum elegantiſsimus. Craſſus in ſumma comitate habebat etiam ſeueritatis ſatis; Scæuolæ multa in ſeueritate non deerat tamen comitas. Licet omnia hoc modo: ſed vereor ne fingi videātur hæc, vt dicantur à me quodammodo. res ſe tamen ſic habet, cum omnis virtus ſit, vt veſtra, Brute, vetus Academia dixit, mediocritas: vterque horum mediū quidam volebat ſequi: ſed ita cadebat, vt alter ex alterius laude partem, vterque autem ſuam totam haberet. Tum Brutus, Cum ex tua oratione mihi videor, inquit, bene Craſſum, & Scæuolam cognouiſſe, tum de te, & de Seruio Sulpitio cogitans, eſſe quandam

vobis

vobis cũ illis ſimilitudinem iudico. Quonam,inquam,iſtuc modo? Quia mihi & tu videris,inquit,tãtum iuris ciuilis ſcire voluiſſe,quantũ ſatis eſſet oratori: & Seruius eloquentiæ tantum aſſumpſiſſe,vt ius ciuile facilè poſſit tueri:ætatéſque veſtræ,vt illorũ,nihil,aut non ferè multum differunt. Et ego, De me,inquam, dicere nihil eſt neceſſe: de Seruio autẽ & tu probè dicis, & ego dicam quod ſentio. Non enim facilè quẽ dixerim plus ſtudii, quàm illum, & ad dicendũ,& ad omnes bonarum rerum diſciplinas adhibuiſſe:nã & in iiſdem exercitationibus, ineunte ætate, fuimus,& poſtea vna Rhodum ille etiam profectus eſt, quò melior eſſet,& doctior: & inde vt rediit, videtur mihi in ſecunda arte primus eſſe maluiſſe, quàm in prima ſecundus. Atq; haud ſcio,an par principibus eſſe potuiſſet, ſed fortaſſe maluit, id quod eſt adeptus,longe omnium,non eiuſdẽ modò ætatis, ſed eorum etiam qui fuiſſent,in iure ciuili eſſe princeps. Hic Brutus,Ain' tu? inquit: etiamne Q. Scæuolæ Seruium noſtrum anteponis? Sic enim,inquam,Brute,exiſtimo,iuris ciuilis magnum vſum & apud Scæuolam, & apud multos fuiſſe,artem in hoc vno: quod nunquam effeciſſet ipſius iuris ſcientia, niſi eam præterea didiciſſet artẽ,quæ doceret rem vniuerſam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obſcuram explanare interpretando, ambiguam primùm videre,deinde diſtinguere, poſtremò habere regulam, qua vera, & falſa iudicarentur, & quæ, quibus propoſitis, eſſent, quæque non eſſent conſequentia. Hic enim attulit hanc artem omnium artium maximam,quaſi lucem ad ea,quæ confusè ab aliis aut reſpondebantur,aut agebãtur. Dialecticam mihi videris dicere,inquit. Rectè,inquam,intelligis, ſed adiunxit etiam & literarum ſcientiam, & loquendi elegantiam, quæ ex ſcriptis eius, quorum ſimilia nulla ſunt, facillimè perſpici poteſt. Cúmque dicendi cauſa duobus peritiſſimis operam dediſſet, L. Lucilio Balbo, C. Aquilio Gallo, Galli hominis acuti, & exercitati promptam & paratam in agendo & in reſpondendo celeritatem ſubtilitate diligentiáque ſu[illegible]uit: Balbi docti, & eruditi hominis in vtraque re conſide[illegible] tam tarditatem vicit, expediendis, conficiendíſque reb[illegible] ſic & habet quod vterque eorum habuit, & expleuit quo[illegible] vtrique defuit. Itaque,vt Craſſus mihi videtur ſapientius fe-

ciſſe quàm Scæuola, (hic enim cauſas ſtudioſè recipiebat, in quibus à Craſſo ſuperabatur: ille ſe conſuli volebat, ne qua in re inferior eſſet quàm Scæuola) ſic Seruius ſapientiſſimè. cum enim duæ ciuiles artes, ac forenſes plurimum & laudis haberent, & gratiæ, perfecit vt altera præſtaret omnibus: ex altera tantum aſſumeret, quantum eſſet & ad tuendum ius ciuile, & ab obtinendam conſularem dignitatem ſatis. Tum Brutus, Ita prorſus, inquit, & antea putabam. Audiui enim nuper eum ſtudioſè, & frequenter Sami, cum ex eo ius noſtrum pontificium, qua ex parte cum iure ciuili coniunctum eſſet, vellem cognoſcere, & nūc meum iudicium multo magis confirmo teſtimonio, & iudicio tuo: ſimul illud gaudeo, quòd & æqualitas veſtra, & pares honorum gradus, & artium, ſtudiorúmque quaſi finitima vicinitas, tantum abeſt ab obtrectatione inuidiæ, quæ ſolet lacerare pleróſque, vti ea non modò non exulcerare veſtram gratiam, ſed etiam conciliare videatur. quali enim te erga illum perſpicio, tali illum in te voluntate, iudicióq; cognoui. Itaque doleo, & illius conſilio, & tua voce pop. Romanum carere tamdiu: quod cùm per ſe dolendum eſt, tum multo magis conſideranti ad quos iſta non tranſlata ſint, ſed neſcio quo pacto deuenerint. Hic Atticus, Dixeram, inquit, à principio, de Repub. vt ſileremus; itáque faciamus: nam ſi iſto modo volumus ſingulas res deſiderare, non modò querendi, ſed ne lugendi quidem finem reperiemus. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, & inſtitutum ordinem perſequamur. Paratus igitur veniebat Craſſus, expectabatur, audiebatur, à principio ſtatim (quod erat apud eum ſemper accuratum) expectatione dignus videbatur, non multa iactatio corporis, non inclinatio vocis, nulla inambulatio, non crebra ſupploſió pedis, vehemens, & interdum irata, & plena iuſti doloris oratio, multæ, & cum grauitate facetiæ, quodque difficile eſt, idem & perornatus, & perbreuis. Iam in altercando inuenit parem neminem. Verſatus [illegible] omni ferè genere cauſarum, maturè in locum principum oratorum venit. Accuſauit C. Carbonem eloquentiſſimum hominem, admodum adoleſcens, ſummam ingenii non laudem modo, ſed etiam admirationem eſt conſecutus. Defendit poſtea Liciniam virginem, cum annos XXVII. natus eſſet:

tus eſſet: in ea ipſa cauſa fuit eloquentiſſimus, orationíſque eius ſcriptas quaſdam partes reliquit. Voluit adoleſcens in colonia Narbonenſi, cauſæ popularis aliquid attingere, eámque coloniam, vt fecit, ipſe deducere. Extat in eam legem ſenior (vt ita dicam) quàm illa ætas ferebat, oratio. Multæ deinde cauſæ, ſed ita tacitus tribunatus, vt niſi in eo magiſtratu cœnauiſſet apud præconem Granium, ídque nobis bis narrauiſſet Lucilius, Tribunum plebis neſciremus fuiſſe. Ita prorſus, inquit Brutus: ſed ne de Scæuolæ quidem Tribunatu quicquam audiuiſſe videor, & eum collegam Craſſi credo fuiſſe. Omnibus quidem aliis, inquam, in magiſtratibus, ſed Tribunus anno pòſt fuit: eóque in Roſtris ſedente, ſuaſit Seruiliam legem Craſſus. Nam cenſuram ſine Scæuola geſſit: eum enim magiſtratum nemo vnquam Scæuolarum petiuit. Sed hæc Craſſi cum edita oratio eſt, quam te ſæpe legiſſe certò ſcio, quatuor & triginta tum habebat annos, totidémque annis mihi ætate præſtabat. His enim conſulibus, eam legem ſuaſit, quibus nati ſumus, cum ipſe eſſet Q. Cæpione cos. natus, & C. Lælio, triennio ipſo minor quàm Antonius. Quod idcirco poſui, vt dicendi Latinè prima maturitas in qua ætate extitiſſet, poſſet notari: & intelligeretur iam ad ſummum penè eſſe perductam, vt eò nihil ferme quiſquam addere poſſet, niſi qui à philoſophia, à iure ciuili, ab hiſtoria fuiſſet inſtructior. Erit, inquit M. Brutus, aut iam eſt iſte, quem expectas? Neſcio, inquam. Sed eſt etiam L. Craſſi in conſulatu pro Q. Scipione, defenſione iuncta, non breuis, vt laudatio; vt oratio autem, breuis, poſtrema Cenſoris oratio, qua anno duodequinquageſimo vſus eſt. In his omnibus ineſt quidam ſine vllo fuco veritatis color, quinetiam comprehenſio, & ambitus ille verborum (ſi ſic periodum appellari placet) erat apud illum contractus, & breuis: & in mēbra quadam, quæ κῶλα Græci vocant, diſpertiebat orationem lubentius. Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu iſtos oratores, inquit, tantopere laudas, vellem aliquid Antonio præter illum de ratione dicendi ſanè exilem libellum, plura Craſſo libuiſſet ſcribere: cū enim omnibus memoriam ſui, tum etiam diſciplinam dicēdi nobis reliquiſſent. Nam Scæuolæ dicendi elegantiam ſatis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego,

mihi quidem à pueritia quaſi magiſtra fuit, inquam, illa in legem Cæpionis oratio,in qua & autoritas ornatur ſenatus, quo pro ordine illa dicuntur: & inuidia concitatur in iudicium,&in accuſatorum factionem,contra quorũ potentiam populaliter tum dicendum fuit. Multa in illa oratione grauiter, multa leniter, multa aſperè, multa facetè dicta ſunt: plura etiam dicta quàm ſcripta: quod ex quibuſdam capitibus expoſitis,nec explicatis intelligi poteſt.Ipſa illa cenſoria contra Cn. Domitium collegam non eſt oratio, ſed quaſi capita rerum,& orationis commentariũ paulò plenius. Nulla eſt enim altercatio clamoribus vnquam habita maioribus. Et verò fuit in hoc & popularis dictio excellens.Antonii genus dicendi multo aptius iudiciis,quàm concionibus. Hoc locò ipſum Domitium non relinquo.Nam etſi non fuit in oratorum numero,tamen pono ſatis in eo fuiſſe orationis,atque ingenii,quo & magiſtratus perſonam,& conſularem dignitatem tueretur,quod idem de C.Cœlio dixerim,induſtriã in eo ſummam fuiſſe, ſummáſque virtutes,eloquentiæ tantum, quod eſſet in rebus priuatis ,amicis eius,in Rep. ipſius dignitati ſatis. Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus Latinè,& diligenter loquẽtibus numeratus eſt, qui tamen ſumma nobilitate hominem, cognatione,ſodalitate, collegio, ſumma etiam eloquentia L.Philippum in conſulatus petitione ſuperauit. Eodem tempore C. Clodius etſi propter ſummam nobilitatem,&ſingularem potentiam magnus erat,tamen etiam eloquentiæ quandam mediocritatẽ afferebat. Eiuſdem ferè temporis fuit eques Romanus C. Titius,qui meo iudicio,eò perueniſſe videtur,quò potuit ferè Latinus orator ſine Græcis literis,& ſine multo vſu peruenire.Huius orationes tantum argutiarum,tantum exemplorum,tantum vrbanitatis habẽt,vt penè Attico ſtylo ſcriptæ eſſe videantur. Eaſdem argutias in tragœdias ſatis quidem ille acutè,ſed parum tragicè tranſtulit.Quem ſtudebat imitari L. Afranius poëta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, vt ſcitis, diſertus. Fuit etiam Q.Rubrius Varro, qui à ſenatu hoſtis cum C.Mario iudicatus eſt,acer,& vehemens accuſator.In eo genere ſanè probabilis,doctus autem Græcis literis, propinquus noſter, factus ad dicendum, M. Gratidius M.Antonii perfamiliaris, cuius præfectus cum

eſſet in Cilicia, eſt interfectus, qui accuſauit C. Fimbriam, M. Martii Gratidiani patrem. Atque etiam apud ſocios, & Latinos oratores habiti ſunt Q. Vectius Vectianus è Marſis, quem ipſe cognoui, prudens vir, & in dicendo breuis. Q. D. Valerii Sorani vicini, & familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quàm docti & Græcis literis, & Latinis. C. Ruſticellus Bononienſis, is quidem & exercitatus, & natura volubilis. Omnium autem eloquentiſſimus extra hanc vrbem T. Betutius Barrus Aſculanus, cuius ſunt aliquot orationes Aſculi habitæ. Illa Romæ contra Cæpionem, nobilis ſanè: cui orationi Cæpionis ore reſpondit Ælius, qui ſcriptitauit orationes multas, orator ipſe nunquam fuit. Apud maiores autem noſtros video diſertiſſimum habitum ex Latio L. Papyrium Fregellanum, T. Gracchi P. F. ferè ætate: eius autem oràtio eſt pro Fregellanis, coloníſque Latinis habita in ſenatu. Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis iſtis externis quaſi oratoribus? Quid cenſes, inquam, niſi id, quod vrbanis; præter vnum, quòd non eſt eorum vrbanitate quadam quaſi colorata oratio? Et Brutus, Quis eſt, inquit, iſte tandem vrbanitatis color? Neſcio, inquam: tantum eſſe quendam ſcio. Id tu, Brute, iam intelliges: cum in Galliam veneris: audies tu quidem etiam verba quædam non trita Romę: ſed hæc mutari, dediſcíque poſſunt. Illud eſt maius, quòd in vocibus noſtrorum oratorum recinit quiddam, & reſonat vrbanius. Nec hoc in oratoribus modò apparet, ſed etiam in cæteris. Ego memini T. Tincam Placentinum, hominem facetiſſimum, cum familiari noſtro Q. Granio præcone dicacitate certare. Eón', inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Iſto ipſo: ſed Tincam non minus multa ridiculè dicentem Granius obruebat neſcio quo ſapore vernaculo: vt ego iam non mirer illud Theophraſto accidiſſe, quod dicitur, cùm percontaretur ex anicula quadam, quanti aliquid venderet, & reſpondiſſet illa, atque addidiſſet, Hoſpes, non pote minoris: tuliſſe eum moleſtè, ſe non effugere hoſpitis ſpeciem, cum ætatem ageret Athenis, optiméque loqueretur. Omnium (ſicut opinor) in noſtris eſt quidam vrbanorũ, ſicut ille Atticorũ ſonus. Sed domum redeamus, id eſt, ad noſtros reuertamur. Duobus igitur ſummis Craſſo, & Antonio. L. Philippus proximus accedebat, ſed longo interuallo tamen

proximus. Itaque eum, etſi nemo intercedebat, qui ſe illi anteferret, neque ſecundũ tamen, neque tertium dixerim. Nec enim in quadrigis eum ſecundum numerauerim, aut tertiũ, qui vix è carceribus exierit, cum palmam iam primus acceperit: nec in oratoribus, qui tantum abſit à primo, vix vt in eodem curriculo eſſe videatur: ſed tamen erant ea in Philippo, quæ qui ſine comparatione illorũ ſpectaret, ſatis magna diceret, ſumma libertas in oratione, multæ facetiæ, ſatis creber in reperiendis, ſolutus in explicandis ſententiis: erat etiã in primis, vt temporibus illis, Græcis doctrinis inſtitutus, in altercãdo cum aliquo, aculeo & maledicto facetus. Horum ætate propè coniunctus L. Gellius, non tam vendibilis orator, quàm vt neſcires quid ei deeſſet. nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum: nec Romanarum rerum immemor, & verbis ſolutus ſatis, ſed in magnos oratores inciderat eius ætas: multam tamen operam amicis, & vtilẽ præbuit, atque ita diu vixit, vt multarum ętatum oratoribus implicaretur, multum etiam in cauſis verſaretur. Iiſdem ferè temporibus D. Brutus, is, qui conſul cum Mamerco fuit, homo & Græcis doctus literis, & Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperitè; Cneúſque Pompeius Sexti F. aliquem numerum obtinebat. nam Sextus frater eius præſtantiſſimum ingenium contulerat ad ſummam iuris ciuilis, & ad perfectam geometriæ, & rerum Stoicarum ſcientiam. Item in iure & ante hos M. Brutus, & paulò poſt eum C. Bilienus, homo per ſe magnus, propè ſimili ratione ſummus euaſerat: qui conſul factus eſſet, niſi in Marianos conſulatus, & in eas petitionis anguſtias incidiſſet. Cn. autem Octauii eloquentia, quæ fuerat antè conſulatum ignorata, in conſulatu multis concionibus eſt vehementer probata. Sed ab eis qui tantum in dicentium numero, non in oratorum fuerunt, iam ad oratores reuertamur. Cenſeo, inquit Atticus. Eloquenteis enim videbare, non ſedulos velle conquirere. Feſtiuitate igitur, & facetiis, inquam, C. Iulius L. F. & ſuperioribus, & æqualibus ſuis omnibus præſtitit, oratórque fuit minimè ille quidem vehemẽs, ſed nemo vnquam vrbanitate, nemo lepôre, nemo ſuauitate conditior. Sunt eius aliquot orationes, ex quibus, ſicut ex eiuſdẽ tragœdiis, lenitas eius ſine neruis perſpici poteſt. Eius æqualis P. Cethegus, cui de Rep. ſatis ſuppeditabat

oratio: totam enim tenebat eam, penitúſque cognorat. Itaque in ſenatu conſularium autoritatem aſſequebatur: ſed in cauſis publicis nihil, priuatis ſatis veterator videbatur. Erat in priuatis cauſis Quintus Lucretius Viſpillo & acutus, & iuriſperitus. nam Aphilia concionibus aptior, quàm iudiciis: prudens etiam T. Annius Velina, & in eius generis cauſis orator ſanè tolerabilis. In eodem genere cauſarum multum erat T. Iuuentius, nimis ille quidem lentus in dicendo & penè frigidus, ſed & callidus, & in capiendo aduerſario verſutus, & præterea nec indoctus, & magna cum iuris ciuilis intelligentia. Cuius auditor Publius Orbius, meus ferè æqualis, in dicendo non nimis exercitatus, in iure autem ciuili non inferior quàm magiſter fuit. Nam T. Aufidius, qui vixit ad ſummam ſenectutem, volebat eſſe ſimilis horum, erátque & bonus vir, & innocens, ſed dicebat parum. Nec ſanè plus frater eius M. Virgilius, qui Tribunus plebis Lucio Syllæ imperatori diem dixit. Eius collega P. Magius, in dicendo paulò tamen copioſior. Sed omnium oratorum ſiue rabularum, qui & planè indocti, aut inurbani, aut ruſtici etiam fuerunt, quos quidem ego cognouerim, ſolutiſſimum in dicendo, & acutiſſimum iudico noſtri ordinis Quintum Sertorium, equeſtris Caium Gorgonium. Fuit etiam facilis, & expeditus ad dicendum, & vitæ ſplendore multo, & ingenio ſanè probabili, T. Iunius Lucii filius tribunitius, quo accuſante, Publius Sextius Prætor deſignatus, damnatus eſt ambitus: is proceſſiſſet honorib. longius, niſi ſemper infirma, atque etiam ægra valetudine fuiſſet. Atque ego præclarè intelligo, me in eorum commemoratione verſari, qui nec habiti ſint oratores, neque fuerint, præteriríque à me aliquot ex veteribus commemoratione aut laude dignos: ſed hoc quidem ignoratione. Quid enim eſt ſuperioris ætatis quod ſcribi poſſit de iis, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipſorum? De iis autem, quos ipſi vidimus, neminem ferè prætermittimus eorum, quos aliquando dicentes vidimus. Volo enim ſciri, in tanta, & tam vetere Repub. maximis præmiis eloquentiæ propoſitis, omneis cupiſſe dicere, non plurimos auſos eſſe, potuiſſe paucos. Ego tamen ita de vnoquoque dicã, vt intelligi poſſit, quem exiſtimem clamatorẽ, quem oratorẽ fuiſſe.

Iiſdem ferè temporibus, ætate inferiores paulò quàm Iulius, ſed æquales propemodum fuerũt, C. Cotta, P. Sulpitius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fuſius, M. Druſus, Patiſtius, nec vlla ætate vberior oratorũ fœtus fuit. Ex his Cotta, & Sulpitius cùm meo iudicio, tum omnium, facilè primas tulerunt. Hic Atticus, Quomodo iſtuc dicis, inquit, cũ tuo iudicio, tum omniũ? ſempérne in oratore probando, aut improbando vulgi iudicium cum intelligentium iudicio congruit? An alii probantur à multitudine, alii autẽ ab iis qui intelligunt? Rectè requiris, inquam, Attice: ſed audies ex me fortaſſe, quod non omnes probent. An tu, inquit, adlaboraſſe huic modo Bruto probaturus es? Planè, inquam, Attice, diſputationem hanc de oratore probando, aut improbando, multò malim tibi, & Bruto placere, eloquentiam autem meam populo probari velim. Etenim neceſſe eſt, qui ita dicat, vt à multitudine probetur, eũdem doctis probari. nam quid in dicendo rectum ſit, aut prauum, ego iudicabo, ſi modò is ſum, qui id poſſim, aut ſciam iudicare? qualis verò ſit orator, ex eo quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria ſunt enim, vt quidem ego ſentio, quæ ſint efficienda dicendo; vt doceatur is, apud quem dicetur, vt delectetur, vt moueatur vehementius. Quibus virtutibus oratoris horum quidque efficiatur, aut quibus vitiis orator aut non aſſequatur hæc, aut etiam in his labatur, & cadat, artifex aliquis iudicabit. Efficiatur autem ab oratore, nécne, vt ii qui audiunt, ita afficiantur, vt orator velit, vulgi aſſenſu, & populari approbatione iudicari ſolet. Itaque nunquam de bono oratore, aut non bono, doctis hominibus cum populo diſſenſio fuit. An cenſes, dum illi viguerunt, quos antè dixi, non eoſdem gradus oratorum vulgi iudicio, & doctorum fuiſſe? De populo ſi quem ita rogauiſſes, Quis eſt in hac ciuitate eloquentiſſimus? In Antonio, & Craſſo aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret: nemóne Philippum tam ſuauem oratorem, tam grauem, tam facetum his anteferret? quem noſmetipſi, qui hæc arte aliqua volumus expendere, proximum illis fuiſſe diximus? Nemo profectò: id enim ipſum eſt ſummi oratoris, ſummum oratorem populo videri. Quare tibicen Antigenidas dixerit diſcipulo ſanè frigenti ad populũ, Mihi cane, & Muſis: ego huic Bruto

dicenti

dicenti, vt ſolet apud multitudinem, Mihi cane, & populo, mi Brute, dixerim: vt qui audient, quid efficiatur, ego etiam cur ita efficiatur, intelligam. Credit iis, quæ dicuntur, qui audit oratorem, vera putat, aſſentitur, probat, fidem facit oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? Delectatur audiens multitudo, & ducitur oratione, & quaſi voluptate quadam perfunditur. Quid habes, quod diſputes? Gaudet, dolet, ridet, plorat, fauet, audit, contemnit, inuidet, ad miſericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum: iraſcitur, miratur, ſperat, timet: hæc perinde accidunt, vt eorum, qui adſunt mentes verbis, & ſententiis, & actione tractantur? Quid eſt, quòd expectetur docti alicuius ſentẽtia: Quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probãdum eſt. Denique hoc ſpecimen eſt popularis iudicii, in quo nunquam fuit populo cum doctis, intelligentibúſque diſſenſio. Cum multi eſſent oratores in vario genere dicendi, quis vnquam ex his excellere iudicatus eſt vulgi iudicio, qui non idẽ à doctis probaretur? Quando autem dubium fuiſſet apud patres noſtros eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Craſſum? aderant multi alii: tamen vtrum de his potius dubitaſſet aliquis: quin alterum, nemo. Quid, adoleſcentibus nobis, cùm eſſet Cotta & Hortenſius, numquis, cui quidem eligendi poteſtas eſſet, quenquam his anteponebat? Tum Brutus, Quid tu, inquit, quæris alios? de te ipſo nónne quid optarẽt rei, quid ipſe Hortenſius iudicaret, videbamus? qui cùm partiretur tecum cauſas, (ſæpe enim interfui) perorandi locum, vbi plurimum pollet oratio, ſemper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam, & mihi beneuolentia, credo, ductus, tribuebat omnia: ſed ego quæ de me populi ſit opinio, neſcio: de reliquis hoc affirmo, qui vulgi opinione diſertiſſimi habiti ſint, eoſdem intelligentium quoque iudicio fuiſſe probatiſſimos. Nec enim poſſet idem Demoſthenes dicere, quod dixiſſe Antimachum Clarium poëtam ferunt, qui cùm, conuocatis auditoribus, legeret eis, magnum illud, quod nouiſtis, volumen ſuum, & eum legentem omnes præter Platonem reliquiſſent, Legam, inquit, nihilominus: Plato enim mihi vnus inſtar eſt omnium; me illum. & rectè. Poëma enim reconditum, paucorum approbatione, oratio popularis ad ſenſum vulgi debet moue-

ri. At ſi eundem hunc Platonem vnum auditorẽ haberet Demoſthenes, cùm eſſet relictus à cæteris, verbum facere non poſſet. Quid tu, Brute, poſſes, ſi te, vt Curionem quondã concio reliquiſſet? Ego verò, inquit ille, vt me tibi indicem, in eis etiam cauſis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus eſt, non cum populo, tamen ſi à corona relictus ſim, non queam dicere. Ita ſe, inquam, res habet: vt, ſi tibiæ inflatæ non referãt ſonum, abiiciendas eas ſibi tibicen putet: ſic oratori, populi aures tanquam tibiæ ſunt: eæ ſi inflatum non recipiunt, aut ſi auditor omnino tanquam æquus non facit, agitandi finis faciendus eſt. Hoc tamen intereſt, quòd vulgus interdum non probandũ oratorem probat, ſed probat ſine comparatione, cum à mediocri, aut etiã à malo delectatur: eo eſt contentus, eſſe melius non ſentit: illud quod eſt, qualecunq; eſt, probat. Tenet enim aures vel mediocris orator, ſit modò aliquid in eo: nec res vlla plus apud animos hominum, quàm ordo, & ornatus orationis valet. Quare quis ex populo cùm Q. Scæuolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea cauſa, de qua antè dixi, quicquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut expectaret, aut poſſe fieri putaret? Cùm is hoc probare vellet, M. Curium, cùm ita hęres inſtitutus eſſet, ſi pupillus antè mortuus eſſet, quàm in ſuam tutelam veniſſet, pupillo non nato, hæredem eſſe non poſſe: quid ille nõ dixit de teſtamentorum iure, de antiquis formulis, quemadmodum ſcribi oportuiſſet, ſi etiam filio non nato hæres inſtitueretur? Quàm captioſum eſſe populo, quod ſcriptum eſſet, negligi, & opinione quæri voluntates, & interpretatione diſertorũ, ſcripta ſimplicium hominum peruertere? Quàm ille multa de autoritate patris ſui, qui ſemper ius illud eſſe defenderat? quàm omnino multa de conſeruando iure ciuili? Quæ quidem omnia cum peritè, & ſcienter, tum ita breuiter, & preſsè, & ſatis ornatè & perelegãter diceret, quis eſſet in populo, qui aut expectaret, aut fieri poſſe quicquã melius putaret? At verò, vt contrà Craſſus ab adoleſcente delicato, qui in littore ambulans, ſcalmum reperiſſet, ob eámq; rem ædificare nauem concupiuiſſet, exorſus eſt, ſimiliter Scæuolam ex vno ſcalmo captionis centumuirale iudicium hæreditatis effeciſſe: hoc in illo initio conſecutus, multis eiuſdem generis ſententiis delectauit, animóſque omnium,

qui

qui aderant, in hilaritatem à ſeueritate traduxit: quod eſt vnum ex tribus, quæ dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc voluiſſe eum, qui teſtamentum feciſſet, hoc ſenſiſſe; quoquo modo filius non eſſet, qui in ſuam tutelam veniret, ſiue non natus, ſiue antè mortuus, Curius hæres vt eſſet: ita ſcribere pleroſque, & id valere, & valuiſſe ſemper. Hæc & multa eiuſmodi dicens, fidem faciebat: quod eſt ex tribus oratoris officiis alterum. Deinde æquum bonum, teſtamentorum ſententias, voluntatéſque tutatus eſt: quanta eſſet in verbis captio, cùm in cæteris rebus, tum in teſtamentis, ſi negligerentur voluntates; quantã ſibi potentiam Scæuola aſſumeret, ſi nemo auderet teſtamentum facere poſtea, niſi de illius ſententia. Hæc cũ grauiter, tum ab exemplis copioſè, tũ variè, tum etiam ridiculè, & facetè explicans, eam admirationem, aſſenſionémque commouit, dixiſſe vt contrà nemo videretur. Hoc erat oratoris officium partitionę tertiũ, genere maximum. Hic ille de populo iudex, qui ſeparatim alterum admiratus eſſet, idem audito altero iudicium ſuum contemneret: at verò intelligens, & doctus audiens Scæuolam, ſentiret eſſe quoddã vberius dicendi genus, & ornatius. ab vtroque autem cauſa perorata, ſi quæreretur, vter præſtaret orator, nunquã profectò ſapientis iudicium à iudicio vulgi diſcreparet. Quî præſtat igitur intelligens imperito? Magna re, & difficili: ſiquidem magnum eſt ſcire quibus rebus efficiatur, omittatúrve dicendo illud quicquid eſt, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Præſtat etiam illo doctus auditor indocto, quòd ſæpe cum oratores duo, aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus optimum ſit, intelligit: nam illud quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari poteſt. Vt enim ex neruorum ſono in fidibus, quàm ſciẽter ii pulſi ſint, intelligi ſolet: ſic ex animorum motu cernitur quid tractandis his perficiat orator. Itaq; intelligens dicendi exiſtimator, non aſſidens, & attentè audiens, ſed vno aſpectu, & præteriens de oratore ſæpe iudicat. Videt oſcitantẽ iudicem, loquentem cũ altero, nonnunquam etiam circulantem, mittentem ad horas quæſitorem, vt dimittat rogantem: intelligit oratorem in ea cauſa non adeſſe, qui poſſit animis iudicum admouere orationem, tanquam fidibus manum. Idem ſi prætereuns

aſpexerit erectos intuentes iudices, vt aut doceri de re, idq; etiam vultu probare videantur, aut vt auem cantu aliquo, ſic illos viderit oratione quaſi ſuſpẽſos teneri, aut (id quod maximè opus eſt) miſericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos eſſe vehementius: ea ſi præteriens (vt dixi) aſpexerit, ſi nihil audierit, tamen oratorem verſari in illo iudicio, & opus oratorium fieri, aut perfectum iam eſſe, profectò intelliget. Cum hæc diſſeruiſſem, vterque aſſenſus eſt, & ego tanquam de integro ordiens, Quando igitur, inquam, à Cotta, & Sulpitio hæc omnis fluxit oratio, cum maximè iudicio illorum hominum, & illius ætatis dixiſſem probatos, reuertar ad eos ipſos: tum reliquos, vt inſtitui, deinceps perſequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quærimus) duo genera ſunt, vnum attenuatè, preſſéque; alterum ſublatè ampléque dicentium: etſi id melius eſt, quod ſpẽdidius & magnificẽtius, tamẽ in bonis omnia, quæ ſumma ſunt, iure laudantur, ſed cauenda eſt preſſo illi oratori inopia, & ieiunitas: amplo autem, inflatum, & corruptum orationis genus. Inueniebat igitur acutè Cotta, dicebat purè ac ſolutè, & vt ad infirmitatem laterũ perſcienter contentionem omnem remiſerat, ſic ad virium imbellicitatem dicendi accommodabat genus. Nihil erat in eius oratione niſi ſyncerum, nihil niſi ſiccum, atque ſanum, illúdque maximum, quod cum contentione orationis flectere animos iudicum vix poſſet, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, vt idẽ facerent à ſe commoti, quòd à Sulpitio concitati. Fuit enim Sulpitius vel maximè omniũ, quos quidem ego audiuerim, grandis, & vt ita dicam, tragicus orator: vox cum magna, tum ſuauis, & ſplendida: geſtus & motus corporis ita venuſtus, vt tamẽ ad forum non ad ſcenã inſtitutus videretur. Incitata, & volubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens oratio. Craſſum hic volebat imitari, Cotta malebat Antonium: ſed ab hoc vis aberat Antonii, Craſſi ab illo lepos. O magnam, inquit, artem, Brutus! ſiquidem iſtis, cum ſummi eſſent oratores, duæ res maximæ altera alteri defuit. Atq; in his oratoribus illud animaduertendum eſt, poſſe eſſe ſummos, qui inter ſe ſint diſſimiles: nihil enim tã diſſimile, quàm Cotta Sulpitio: & vterque æqualibus ſuis plurimum præſtitit. Quare hoc doctoris intelligentis

gentis eſt, videre quò ferat natura ſua quenque, & ea duce vtentē, ſic inſtituere, vt Iſocratē in acerrimo ingenio Theopompi, & leniſſimo Ephori dixiſſe traditum eſt, alteri ſe calcaria adhibere, alteri frænos. Sulpitii orationes, quæ feruntur, eas poſt mortē eius ſcripſiſſe P. Canutius putatur, æqualis meus, homo extra noſtrum ordinem meo iudicio diſertiſſimus. Ipſius Sulpitii nulla oratio eſt, ſæpéque ex eo audiui, cum ſe ſcribere neque conſueuiſſe, neque poſſe diceret. Cottæ pro lege Varia, quæ inſcribitur, eam L. Ælius ſcripſit, Cottæ rogatu. Fuit is omnino vir egregius, & eques Rom. cum primis honeſtus, idémque eruditiſſimus, & Græcis literis, & Latinis, antiquitatíſque noſtræ, & in inuentis rebus, & in actis, ſcriptorúmque veterum literatè peritus. quā ſcientiam Varro noſter acceptam ab illo, auctámque per ſeſe, vir ingenio præſtās, omníque doctrina, pluribus & illuſtrioribus literis explicauit. ſed idem Ælius Stoicus eſſe voluit, orator autem nec ſtuduit vnquam, nec fuit. ſcribebat tamen orationes, quas alii dicerent, vt Q. Metello F. vt Q. Cæpioni, vt Q. Pompeio Rufo: quanquam is etiam ipſe ſcripſit eas, quibus pro ſe eſt vſus, ſed non ſine Ælio. His enim ſcriptis etiam ipſe interfui, cum eſſem apud Ælium adoleſcens, eúmque audire perſtudioſè ſolerem. Cottam autem miror ſummum ipſum oratorem, miniméque ineptum, Ælianas leueis oratiunculas voluiſſe exiſtimari ſuas. His duobus eiuſdem ætatis annumerabatur nemo tertius: ſed mihi placebat Pōponius maxime, vel dicam, minimè diſplicebat. Locus erat omnino in maximis cauſis præter eos, de quibus ſupra dixi, nemini, propterea quòd Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in cauſis recipiendis erat, faſtidioſior Craſſus, ſed tamen recipiebat. horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum ferè, aut ad Cæſarem: Cotta, & Sulpitius expetebantur, ita ab iis ſex patronis cauſæ illuſtres agebantur: neque tam multa, quàm noſtra ætate, iudicia fiebant: neque hoc, quod nunc fit, vt cauſæ ſingulæ defenderentur à pluribus, quo nihil eſt vitioſius. Reſpondemus iis, quos non audiuimus, in quo primū ſæpe aliter eſt dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni intereſt, coram videre me, quemadmodum aduerſarius de quaque re aſſeueret, maximè autem quemadmodū quæq; res audiatur. Sed nihil vitioſius, quàm,

cum vnum corpus debeat eſſe defenſionis, naſci de integro cauſam, cum ſit ab altero perorata. Omnium enim cauſarum vnum eſt naturale principium, vna peroratio: reliquæ partes quaſi membra ſuo quæque loco locata, ſuam vim, & dignitatem tenent. Cum autem difficile ſit,in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere,vt ſibi ipſe non conueniat:quãto difficilius cauere,ne quid dicas,quod non conueniat eius orationi,qui ante te dixerit? Sed quia & labor multo maior eſt,totam cauſam quàm partem dicere,& quia plures ineuntur gratiæ,ſi vno tempore dicas pro pluribus:idcirco hanc conſuetudinem lubenter aſciuimus. Erant tamen quibus videretur illius ętatis tertius Curio,quia ſplendidioribus fortaſſe verbis vtebatur,& quia Latinè non peſſimè loquebatur,vſu credo aliquo domeſtico: nã literarum admodum nihil ſciebat. Sed magni intereſt, quos quiſque audiat quotidie domi, quibuſcum loquatur à puero; quemadmodũ patres,pædagogi,matres etiam loquantur. Legimus epiſtolas Corneliæ matris Gracchorum: apparet filios nõ tam in gremio educatos, quàm in ſermone matris. Auditus eſt nobis Læliæ,Caii filiæ ſæpe ſermo:ergo illam patris elegantia tinctam vidimus, & filias eius Mutias ambas,quarũ ſermo mihi fuit notus:& neptes Licinias,quas nos quidem ambas,hanc verò Scipionis etiã tu, Brute, credo, aliquando audiſti loquentem. Ego verò, ac lubenter quidem, inquit Brutus,& eo lubentius,quòd L. Craſſi erat filia. Quid Craſſum, inquam, illum cenſes iſtius Liciniæ filium, Craſſi teſtamento qui fuit adoptatus? Summo iſte quidem dicitur ingenio fuiſſe,inquit. Et verò hic Scipio collega meus,mihi ſanè benè & loqui videtur,& dicere. Rectè,inquam,iudicas,Brute: etenim iſtius genus eſt ex ipſius ſapientię ſtirpe generatum. Nam & de duobus auis iam diximus, Scipione,& Craſſo, & de tribus proauis,Q. Metello,cuius quatuor filii; P. Scipione, qui ex dominatu T. Gracchi priuatus in libertatem Remp. vindicauit; Q. Scæuola augure, qui peritiſſimus iuris,idémque percomis eſt habitus. Iam duorum abauorum quàm eſt illuſtre nomen, P. Scipionis, qui bis conſul fuit, qui eſt Corculum dictus; alterius omnium ſapiẽtiſſimi, C. Lælii? O generoſam,inquit,ſtirpem,& tanquam in vnam arborem plurã genera; ſic in iſtam domum multorum inſitam,atque illumi-

luminatam ſapientiam! Similiter igitur ſuſpicor (vt conferamus parua magnis) Curionis, etſi pupillus relictus eſt, patrio fuiſſe inſtituto, puro ſermone aſſuefactam domũ: & eo magis hoc iudico, quòd neminem ex iis quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognoui in omni genere honeſtarum artium tam indoctum, tam rudem. Nullum ille poëtam nouerat, nullũ legerat oratorem, nullam memoriam antiquitatis collegerat, non publicum ius, non priuatũ, & ciuile cognouerat: quanquam id quidẽ fuit etiam in aliis, & magnis quidem oratoribus, quos parum his inſtructos artibus vidimus, vt Sulpitium, vt Antonium. Sed ii tamen vnum illud habebãt dicendi opus elaboratum: ídque cum conſtaret ex quinque notiſſimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat: in quacunque enim vna planè claudicaret, orator eſſe non poſſet. Sed tamen alius in alio excellebat: magis reperiebat, quid dici opus eſſet, & quomodo præparari, & quo loco locari: memoriáque ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione, erántque ei quædã ex his paria cum Craſſo, quædam etiam ſuperiora. At Craſſi magis enitebat oratio. Nec verò Sulpitio, neque Cottæ dicere poſſumus, neque cuiquam bono oratori rem vllam ex illis quinque partibus planè, atque omnino defuiſſe. Itaque in Curione hoc veriſſimè iudicari poteſt, nulla re vna magis oratorem cõmẽdari, quàm verborum ſplendore, & copia. Nam, cũ tardus in cogitando, tum in inſtruendo diſſipatus fuit. Reliqua duo ſunt, agere, & meminiſſe: in vtroque cachinnos irridentium commouebat. Motus erat is, quem & C. Iulius in perpetuum notauit, cùm ex eo in vtranque partem toto corpore vacillante quæſiuit, quis loqueretur è lintre. Et Cn. Sicinius homo impurus, ſed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris ſimile quicquam: is cum Trib. pl. Curionem, & Octauium coss. produxiſſet, Curióque multa dixiſſet ſedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat faſciis, & multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus, Nunquam, inquit, Octaui, collegæ tuo gratiam referes, qui, niſi ſe ſuo more iactauiſſet, hodie te iſtic muſcæ comediſſent. Memoria autem ita fuit nulla, vt aliquoties tria cum propoſuiſſet, aut quartum adderet, aut tertiũ quæreret: qui in iudicio priuato vel maximo, cum ego pro Ti-

tinia Cottæ perorauiſſem, ille contra me pro Seruio Næuio diceret, ſubitò totam cauſam oblitus eſt, idque veneficiis, & cantionibus Titiniæ factum eſſe dicebat. Magna hæc immemoris ingenii ſigna: ſed nihil turpius, quàm quod etiam in ſcriptis obliuiſcebatur, quid paulo antè poſuiſſet, vt in eo libro, vbi ſe exeuntem è ſenatu, & cum Panſa noſtro, & cum Curione filio colloquentem facit, cum ſenatum Cæſar c o s. habuiſſet, omníſque ille ſermo ductus è percontatione filii, quid in ſenatu eſſet actũ. In quo multis verbis cum inueheretur in Cæſarem Curio, diſputatióque eſſet inter eos, vt eſt conſuetudo dialogorum, cum ſermo eſſet inſtitutus, ſenatu miſſo, quem ſenatum Cæſar c o s. habuiſſet, reprehendit eas res, quas idẽ Cæſar anno pòſt, & deinceps reliquis annis adminiſtrauiſſet in Gallia. Tum Brutus admirans, Tantámne fuiſſe obliuionem, inquit, in ſcripto præſertim, vt ne legens quidem vnquam ſenſerit, quantũ flagitii commiſiſſet? Quid autem, inquam, Brute, ſtultius, quam ſi ea vituperare volebat, quæ vituperauit, non eo tempore inſtituere ſermonem, cum illarum rerum iam tempora præteriiſſent? Sed ita totus errat, vt in eodem ſermone dicat in ſenatu ſe, Cæſare cõſule, nõ accedere, ſed id dicat ipſo c o s. exiens è ſenatu. Iam qui hac parte animi, quæ cuſtos eſt cæterarũ ingenii partiũ, tam debilis eſſet, vt ne in ſcripto quidem meminiſſet, quid paulò antè poſuiſſet, huic minimè mirum eſt, ex tempore dicenti ſolitã effluere mentem. Itaq; cum ei nec officium deeſſet, & flagraret ſtudio dicendi, perpaucæ ad eũ cauſæ deferebantur. Orator autem, viuis eius æqualibus, proximus optimis numerabatur, propter verborum bonitatẽ, vt antè dixi, & expeditã, ac profluentem quodammodo celeritatem. Itaque eius orationes aſpiciendas tamẽ cenſeo: ſunt illę quidẽ languidiores, veruntamen poſſunt augere, & quaſi alere id bonũ, quod in illo mediocriter fuiſſe cõcedim⁹: quod habet tantã vim, vt ſolum ſine aliis in Curione ſpeciem oratoris alicuius effecerit. Sed ad inſtituta redeamus. In eodem igitur numero eiuſdẽ ætatis C. Carbo fuit, illius eloquentiſſimi viri filius nõ ſatis acutus orator, ſed tamen orator numeratus eſt. Erat in verbis grauitas, & facilè dicebat, & autoritatẽ naturalem quandã habebat oratio. Acutior Q. Varius reb. inueniendis, nec minus verbis expeditus: fortis verò actor, &

vehemens,& verbis nec inops, nec abiectus, & quem planè oratorẽ dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminoſus. Multum ab iis aberat L. Fuſius, tamen ex accuſatione M. Aquilii diligentiæ fructum ceperat. Nam M. Druſum tuum magnum auunculum, grauem oratorem, ita duntaxat, cum de Rep. diceret. L. autem Lucullum etiam acutum, patrémque tuum, Brute, iuris quoque & publici, & priuati ſanè peritum, M. Lucullũ: M. Octauium, Cn. filium (qui tantum autoritate, dicendóq; valuit, vt legem Semproniam frumentariam populi frequẽtis ſuffragiis abrogauerit) Cn. Octauium, M. filium, M. Catonem patrem, Q. etiam Catulũ filium abducamus ex acie, id eſt, à iudiciis, & in præſidiis Reip. cui facilè ſatisfacere poſſint, collocemus. Eodem Q. Cæpionem referrem, niſi nimis equeſtri ordini deditus, à ſenatu diſſediſſet. Cn. Carbonem, M. Marium, & ex eodem genere complureis minimè dignos elegantis conuentui auribus, aptiſſimos cognoui turbulentis concionibus. quo in genere (vt in iis perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quinctius fuit, aptior autem etiam Palicanus auribus imperitorum. Et, quoniam huius generis facta mentio eſt, ſeditioſorum omnium poſt Gracchos, L. Apuleius Saturninus eloquentiſſimus viſus eſt: magis ſpecie tamen, & motu, atque ipſo amictu capiebat homines, quàm aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ. Longè autẽ poſt natos homines improbiſſimus C. Seruilius Glaucia, ſed peracutus, & callidus, cum primiſq; ridiculus. Is ex ſummis & fortunæ, & vitæ ſordibus in prætura, c o s. factus eſſet, ſi rationem eius haberi licere iudicatum eſſet. Nam & plebem tenebat, & equeſtrem ordinem beneficio legis deuinxerat. Is prætor eodem die, quo Saturninus tribunus plebis, Mario & Flacco c o s s. publicè eſt interfectus, homo ſimillimus Athenienſis Hyperboli, cuius improbitatem veteres Atticorum comœdiæ notauerunt. Quos Sex. Titius conſecutus, homo loquax ſanè, & ſatis acutus, ſed tam ſolutus, & mollis in geſtu, vt ſaltatio quædam naſceretur, cui ſaltationi Titius nomen eſſet. Ita cauendum eſt, ne quid in agendo, dicendóve facias, cuius imitatio rideatur. Sed ad paulo ſuperiorem ætatem reuecti ſumus: nunc ad eam, de qua aliquantum locuti ſumus, reuertamur. Coniunctus igitur Sulpitii ætati P.

Antiſtius fuit, rabula ſanè probabilis, qui, multos cũ tacuiſſet annos, neque contemni ſolùm, ſed irrideri etiam ſolitus eſſet, in tribunatu primum contra C. Iulii illam conſulatus petitionem extraordinariam, veram cauſam agens eſt probatus, & eò magis, quòd eandẽ cauſam cũ ageret eius collega ille ipſe Sulpitius, hic plura, & acutiora dicebat. Itaq; poſt tribunatum primò multæ ad eum cauſæ, deinde omnes maximæ quæcunque erant, deferebantur. Rem videbat acutè, componebat diligenter, memoria valebat, verbis nõ ille quidẽ ornatis vtebatur, ſed tamen nõ abiectis. Expedita aũt erat, & perfacilè currens oratio. Et erat eius quidem tanquã habitus non inurbanus: actio paulùm cum vitio vocis, tum etiam ineptiis claudicabat. Hic temporibus floruit iis, quib. inter profectionem, reditúmque L. Syllæ ſine iure fuit, & ſine vlla dignitate Reſp. Hoc etiam autẽ magis probabatur, quòd erat ab oratoribus quædam in foro ſolitudo: Sulpitius occiderat; Cotta aberat, & Curio; viuebat è reliquis patronis eius ætatis nemo, præter Carbonẽ, & Pomponium, quorum vtrunque facilè ſuperabat. Inferioris autem ætatis erat proximus L. Siſenna, doctus vir, & ſtudiis optimis deditus, benè Latinè loquens, gnarus Reip. non ſine facetiis, ſed neque laboris multi, nec ſatis verſatus in cauſis: interiectúſque inter duas ætates Hortenſii, & Sulpitii, nec maiorẽ conſequi poterat, & minori neceſſe erat cedere. Huius omnis facultas ex hiſtoria ipſius perſpici poteſt, quæ cum facilè omneis vincat ſuperiores, tũ indicat tamẽ quantũ abſit à ſummo, quámq; genus hoc ſcriptionis nondũ ſit ſatis Latinis literis illuſtratũ. Nã Q. Hortenſii admodũ adoleſcentis ingeniũ, vt Phidiæ ſignum, ſimul aſpectum, & probatum eſt. Is L. Craſſo, Q. Scæuola coss. primũ in foro dixit, & apud hos ipſos quidem conſules. & cum eorum, qui affuerũt, tum ipſorum conſulũ, qui omneis intelligentia anteibant, iudicio diſceſſit probatus. Vndeuiginti annos natus erat eo tẽpore. Eſt autẽ L. Paulo, C. Marcello coss. mortuus: ex quo videmus eum in patronorũ numero annos quatuor & xl. fuiſſe. Hoc de oratore paulò poſt plura dicemus: hoc autem loco voluimus ætatẽ eius in diſparem oratorum ætatem includere: quamquã id quidem omnibus vſu venire neceſſe fuit, quibus paulo longior vita contigit, vt & cum multo maioribus natu, quàm eſſent

eſſent ipſi, & cum aliquanto minoribus cõpararentur: vt Accius iiſdẽ ædilibus ait ſe, & Pacuuiũ docuiſſe fabulã, cum ille octoginta, ipſe triginta annos natus eſſet. Sic Hortenſius nõ cum ſuis æqualibus ſolum, ſed & mea cum ætate, & cum tua, Brute, & cum aliquanto ſuperiore coniungitur. Siquidem & Craſſo viuo dicere ſolebat, & magis iam etiam vigebat cum Antonio, & cum Philippo iam ſene pro Cn. Pompeii bonis dicente: in illa cauſa adoleſcens cum eſſet, princeps fuit: & in eorum, quos in Sulpitii ætate poſui, numerũ facilè peruenerat, & ſuos inter æquales, M. Piſonẽ, M. Craſſum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram, longè præſtitit, & me adoleſcentem natu octo annis minorem quàm erat ipſe, multos annos in ſtudio eiuſdem laudis exercuit, & tecum ſimul, ſicut ego pro multis, ſic ille pro Appio Claudio dixit, paulo ante mortem. Vides igitur, vt ad te oratorem, Brute, peruenerímus, tam multis inter nóſtrum, tuúmq; initium dicendi interpoſitis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc ſermone noſtro ſtatui neminem eorum, qui viuerent, nominare, ne vos curioſius eliceretis ex me, quid de quoque iudicarem, eos, qui iam ſunt mortui, nominabo. Tum Brutus, Non eſt, inquit, iſta cauſa quam dicis, quamobrem de iis qui viuunt, nihil velis dicere. Quænam igitur, inquam eſt? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic ſermo tuus emanet, & ii tibi ſuccenſeant, quos præterieris. Quid vos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillimè: ſed tamen te arbitror malle idipſum tacere, quàm taciturnitatem noſtrã experiri. Tum ego, Verè, tibi, inquam, Brute, dicam: non me exiſtimaui in hoc ſermone vſque ad hanc ætatem eſſe venturum, ſed ita traxit ordo ætatum orationem, vt iam ad minores etiam peruenerim. Interpone igitur, inquit, ſi quos videtur, deinde redeamus ad te, & ad Hortenſium. Immò verò, inquam, ad Hortenſium: de me alii dicent, ſi qui volent. Minimè verò, inquit: nam etſi me facilè omni tuo ſermone tenuiſti, tamen is mihi longior videtur, quòd propero audire de te: nec verò tam de virtutibus dicẽdi tuis, quæ cũ omnibus, tũ certè mihi notiſſimæ ſunt, quàm quòd gradus tuos, & quaſi proceſſus dicendi ſtudeo cognoſcere. Geretur, inquã, tibi mos, quoniã me non ingenii prædicatorem eſſe vis, ſed laboris mei. Verũ interponã, vt placet, alios,

& à M. Craſſo,qui fuit æqualis Hortenſii,exordiar. Is igitur mediocriter à doctrina inſtructus, anguſtius etiam à natura,labore,& induſtria, & quòd adhibebat ad obtinẽdas cauſas curam etiam,& gratiam, in principibus patrónis aliquot annos fuit. In huius oratione ſermo Latinus erat,verba non abiecta,res compoſitæ diligenter, nullus flos tamen, neque lumen vllum: animi magna, vocis parua contentio, omnia ferè vt ſimiliter, atque vno modo dicerentur. Nam huius æqualis,& inimicus C.Fimbria,non ita diu iactare ſe potuit, qui omnia magna vocè dicens, verborum ſanè bonorũ curſu quodam incitato ita furebat tamen, vt mirarere tã alias res agere populum, vt eſſet inſano inter diſertos locus. Cn. autem Lentulus multo maiorem opinionem dicendi actione faciebat,quàm quanta in eo facultas erat: qui cum eſſet nec peracutus,(quanquam & ex facie,& ex vultu videbatur) nec abundans verbis, etſi fallebat in eo ipſo; ſic interuallis, exclamationibus, voce ſuaui, & canora, admirando irridebat,calebat in agendo, vt ea, quæ deerant, non deſiderarentur.Ita tanquam Curio copia nonnulla verborum,nullo alio bono tenuit oratorum locum, ſic Lentulus cæterarum virtutum dicendi mediocritatẽ actione occultauit, in qua excellens fuit.Neque multo ſecus P.Lentulus,cuius & excogitandi,& loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus & artis, & venuſtatis, vocis & ſuauitas, & magnitudo: ſic in hoc nihil præter actionem fuit, cætera etiam minora quàm in ſuperiore. M.Piſo quicquid habuit, habuit ex diſciplina,maximéque ex omnibus,qui antè fuerunt,Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat, quod erat in reprehendendis verbis verſutum,& ſolers,ſed ſæpè ſtomachoſum, nonnunquam frigidum,interdum etiam facetum. Is laborem quaſi curſum forenſem diutius non tulit, quòd & corpore erat infirmo,& hominũ ineptias,ac ſtultitias,quę deuorandæ nobis ſunt, non ferebat,iracundiúſq; reſpuebat, ſiue moroſe,vt putabatur, ſiue ingenuo, liberóque faſtidio. Is,cum ſatis floruiſſet adoleſcens, minor haberi eſt cœptus poſtea,deinde ex virginum iudicio magnam laudem eſt adeptus,& ex eo tempore quaſi reuocatus in curſum,tenuit locum tamdiu,quàm ferre potuit laborem: poſtea quantum

detraxit

detraxit ex ſtudio, tantum amiſit ex gloria. P. Muræna mediocri ingenio, ſed magno ſtudio rerum veterum, literarum & ſtudioſus, & non imperitus; multæ induſtriæ & magni laboris fuit. C. Cenſorinus Græcis literis ſatis doctus, quod propoſuerat explicans expeditè, non inuenuſtus actor, ſed iners, & inimicus fori. Lucius Turius paruo ingenio, ſed multo labore, quoquo modo poterat, ſæpe dicebat. itaque ei paucæ centuriæ ad conſulatum defuerunt. C. Macer autoritate ſemper eguit, ſed fuit patronus propemodum diligentiſſimus: huius ſi vita, ſi mores, ſi vultus denique non omnem commendationem ingenii euerteret, maius nomẽ in patronis fuiſſet: non erat abundans, non inops tamen: nõ valde nitens, non planè horrida oratio: vox, geſtus, & omnis actio, ſine lepôre: at in inueniendis, componendíſque rebus mira accuratio, vt non facilè in vllo diligentiorẽ maiorémque cognouerim, ſed eam vt citius veteratoriam, quàm oratoriam diceres. hic etſi etiam in publicis cauſis probabatur, tamen in priuatis illuſtriorem obtinebat locum. C. deinde Piſo ſtatarius, & ſermonis planus orator, minimè ille quidẽ tardus in excogitando, veruntamen vultu, & ſimulatione multo etiàm acutior, quàm erat, videbatur. Nam eius æqualem M. Glabrionem bene inſtitutum aui Scæuolæ diligentia, ſocors ipſius natura, negligénſque tardauerat. Etiam L. Torquatus elegans in dicendo, in exiſtimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem æqualis Cn. Pompeius, vir ad omnia ſumma natus, maiorem dicendi gloriam habuiſſet, niſi eum maioris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abſtraxiſſet. erat orationis ſatis amplus, rem prudenter videbat: actio verò eius habebat & in voce magnum ſplendorem, & in motu ſummam dignitatem. Noſter item æqualis D. Syllanus vitricus tuus, ſtudii ille quidem habuit non multum, ſed acuminis, & orationis ſatis. Q. Pompeius A.F. qui Bithynicus dictus eſt, biennio quàm nos fortaſſe maior, ſummo ſtudio dicendi, multáque doctrina, incredibili labore, atque induſtria, quod ſcire poſſum: fuit enim mecum, & cum M. Piſone, cùm amicitia, tum ſtudiis, exercitationibúſque coniunctus. huius actio non ſatis commendabat orationem: in hac enim ſatis erat copiæ, in illa autem lepôris parum. Erat eius æqualis P.

Antronius voce peracuta, atque magna, nec alia re vlla probabilis. Et L. Octauius Reatinus, qui, cum multas iam cauſas diceret, adoleſcens eſt mortuus: is tamen ad dicendum veniebat magis audacter, quàm paratè. Et C. Staienus, qui ſe ipſe adoptauerat, & de Staieno Aelium fecerat, feruido quodam, & petulanti, & furioſo genere dicendi: quod quia multis gratum erat, & probabatur, aſcendiſſet ad honores, niſi in facinore manifeſto deprehenſus, pœnas legibus, & iudicio dediſſet. Eodem tempore C. & L. Cæpaſii fratres fuerunt, qui multa opera ignoti homines, & repentini, quæſtores celeriter facti ſunt oppidano quodam, & incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem vocalem præteriiſſe videamur, C. Coſconium Calidianũ, qui nullo acumine, eã tamen verborũ copiã, ſi quã habebat, præbebat populo cum multa concurſatione, magnóque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Craſſi quaſi ſecundarius. Is omnibus exemplo debet eſſe, quantum in hac vrbe polleat multorum obedire tempori, multorúmque vel honori, vel periculo ſeruire. His enim rebus, infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam conſecutus, etiam in patronorum, ſine doctrina, ſine ingenio, aliquem numerum peruenerat: ſed vt pugiles inexercitati, etiam ſi pugnos, & plagas Olympiorum cupidi ferre poſſunt, ſolem tamen ſæpe ferre non poſſunt: ſic ille cum omni iam fortuna proſperè functus, labores etiam magnos excepiſſet, illius iudicialis anni ſeueritatem quaſi ſolem non tulit. Tum Atticus, Tu quidem de fæce, inquit, hauris, ídque iandudum, ſed tacebam: hoc verò non putabam, te vſque ad Staienos, & Antronios eſſe venturum. Nõ puto, inquam, exiſtimare te ambitione me labi, quippe de mortuis: ſed ordinem ſequens, in memoriam notam, & æqualem neceſſariò incurro. Volo autem hoc perſpici, omnibus conquiſitis, qui in multitudine dicere auſi ſint, memoria quidem dignos perpaucos; verùm, qui omnino nomẽ habuerint, non ita multos fuiſſe. ſed ad ſermonem inſtitutum reuertamur. T. Torquatus T. filius, & doctus vir ex Rhodia diſciplina Molonis, & à natura ad dicendum ſatis ſolutus, atque expeditus, , cui ſi vita ſuppeditaſſet, ſublato ambitu, conſul factus eſſet: plus facultatis habuit ad dicendum,

dum, quàm voluntatis. Itaque ſtudio huic non ſatisfecit, officio verò nec in ſuorum neceſſariorum cauſis, nec in ſentẽtia ſenatoria defuit. Etiam M. Pontidius municeps noſter, multas priuatas cauſas actitauit, celeriter ſanè verba voluens, nec hebes in cauſis, vel dicam plus etiam quàm non hebes, ſed efferueſcẽs in dicendo ſtomacho ſæpe, iracundiáque vehementius, vt non cum aduerſario ſolum, ſed etiam (quod mirabile eſſet) cũ iudice ipſo, cuius delinitor eſſe debet orator, iurgio ſæpe contenderet. M. Meſſala minor natu quàm nos, nullo modo inops, ſed non nimis ornatus genere verborum, prudens, acutus, minimè incautus patronus, in cauſis cognoſcendis, componendíſq; diligens, magni laboris, multæ operæ, multarúmq; cauſarũ. Duo etiã Metelli, Celer, & Nepos, nihil in cauſis verſati, nec ſine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicẽdi genus aſſecuti. C. autẽ Lentulus Marcellinus, nec vnquam indiſertus, & in conſulatu pereloquens viſus eſt, non tardus ſententiis, non inops verbis, voce canora, facetus ſatis. C. Mẽmius L. filius perfectus literis, ſed Græcis, faſtidioſus ſanè Latinarum, argutus orator verbíſque dulcis, ſed fugiens non modò dicendi, verum etiam cogitandi laborem, tantum ſibi de facultate detraxit, quantum imminuit induſtriæ. Hoc loco Brutus, Quàm vellem, inquit, de his etiam oratoribus qui hodie ſunt, tibi dicere luberet: &, ſi de aliis minus, de duobus tamẽ, quos à te ſcio laudari ſolere, Cæſare, & Marcello; audirem non minus lubenter, quàm audiui de iis, qui fuerunt. Cur tandem? inquã: an expectas quid ego iudicẽ de iſtis, qui tibi ſunt æquè noti, ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus ſatis eſt notus, Cæſar autem parum: illum enim ſæpe audiui: hic, cum ego iudicare iam aliquid poſſem, abfuit. Quid igitur de illo iudicas, quem ſæpe audiſti? Quid cenſes, inquit, niſi id, quod habiturus es ſimilem tui? Næ ego, inquam, ſi ita eſt, velim tibi eum placere quàm maxime. Atqui & ita eſt, inquit, & vehementer placet, nec verò ſine cauſa: nam & didicit, &, omiſſis cæteris ſtudiis, vnum id egit, ſeſeq; quotidianis cõmentationibus acerrimè exercuit. Itaq; & lectis vtitur verbis, & frequentibus, & ſplẽdore vocis, dignitate motus fit ſpecioſum, & illuſtre quod dicitur: omniáq; ſic ſuppetũt, vt ei nullã deeſſe virtutem oratoris putem: maximéque laudandus eſt, qui

hoc tempore ipſo cùm liceat, in hoc cõmuni noſtro, & quaſi fatali malo conſoletur ſe, cùm conſcientia optimæ mentis, tum etiam vſurpatione, & renouatione doctrinæ. Vidi enim Mitylenis nuper virum, atque (vt dixi) vidi planè virum. Itaque cùm eum antea tui ſimilem in dicendo viderim, tum verò nunc à doctiſſimo viro, tibíque vt intellexi, amiciſſimo Cratippo inſtructum omni copia, multo videbam ſimiliorē. Hic ego, Etſi, inquam, de optimi viri nobiſq; amiciſſimi laudibus lubenter audio, tamen incurro in memoriam communium miſeriarum, quarum obliuionem quærens, hunc ipſum ſermonem produxi longius. Sed de Cæſare cupio audire quid tandem Atticus iudicet. Et ille, Præclarè, inquit, tibi conſtas, vt de iis, qui nunc ſunt, nihil velis ipſe dicere: & hercle ſi ſic ageres, vt de iis egiſti, qui iam mortui ſunt, neminem vt prætermitteres, ne tu in multos Antronios, & Staienos incurreres. Quare ſiue hanc turbam effugere voluiſti, ſiue veritus, ne quis ſe aut præteritum, aut non ſatis laudatū queri poſſit, de Cæſare tamen potuiſti dicere, præſertim cū & tuum de illius ingenio notiſſimum iudicium eſſet, nec illius de tuo obſcurum. Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Cæſare & ipſe ita iudico, & de hoc huius generis acerrimo æſtimatore ſæpiſſime audio, illum omnium ferè oratorum Latinè loqui elegantiſſimè, nec id ſolùm domeſtica conſuetudine, vt dudum de Læliorum, & Mutiorum familiis audiebamus; ſed, quanquam id quoque credo fuiſſe, tamen vt eſſet perfecta illa bene loquendi laus, multis literis, & iis quidem reconditis, & exquiſitis, ſummoque ſtudio, & diligentia eſt conſecutus. Quin etiam in maximis occupationibus, cum ad te ipſum (inquit in me intuens) de ratione Latinè loquendi accuratiſſimè ſcripſerit, primóq; in libro dixerit verborū delectū originem eſſe eloquentiæ, tribueritq;, mi Brute, huic noſtró, qui me de illo maluit quā ſe dicere, laudē ſingularē (nam ſcripſit his verbis, cum hunc nomine eſſet affatus, Ac ſi cogitata præclarè eloqui poſſent, nõnulli ſtudio, & vſu elaborauerūt: cuius te penè principē copiæ, atq; inuētorē, bene de nomine ac dignitate populi Rom. meritum eſſe exiſtimare debemus) hunc facilem, & quotidianum nouiſſe ſermonē, nunc pro relicto eſt habendū. Tum Brutus, Amicè hercule, inquit, & magnificè te laudatum puto, quem non

ſolùm

ſolùm principem, atque inuentorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, ſed etiam benemeritum de populi Rom. nomine, & dignitate. quo enim vno vincebamur à victa Græcia, id aut ereptum illis eſt, aut certè nobis cum illis communicatum. Hanc autem, inquit, gloriam, teſtimoniúmque Cæſaris, tuæ quidem ſupplicationi non ſolùm, ſed triumphis multorum antepono. Et rectè quidem, inquam, Brute, modò ſit hoc Cæſaris iudicii, non beneuolentiæ teſtimonium: plus enim certè attulit huic populo dignitatis, quisquis eſt ille, ſi modò eſt aliquis, qui non illuſtrauit modò, ſed etiam genuit in hac vrbe dicendi copiam, quàm illi, qui Ligurum caſtella expugnauerunt, ex quibus multi ſunt, vt ſcitis triumphi. Verum quidem ſi audire volumus, omiſſis illis diuinis conſiliis, quibus ſæpe conſtituta eſt imperatorum ſapientia, ſalus ciuitatis, aut belli, aut domi: multo magis orator præſtat minutis imperatoribus. At prodeſt plus imperator. Quis negat? ſed tamen non metuo, ne mihi acclametis. eſt autem, quod ſentias, dicendi liber locus. Malim mihi L. Craſſi vnam pro M. Curio dictionem, quàm caſtellanos triumphos duos. At plus interfuit Reipub. caſtellum capi Ligurum, quàm bene defendi cauſam M. Curii. Credo. ſed Athenienſium quoque plus interfuit firma tecta in domiciliis habere, quàm Mineruæ ſignum ex ebore pulcherrimum: tamen ego me Phidiam eſſe mallem, quàm vel optimum fabrum tignarium. Quare non quantum quiſq; proſit, ſe quanti quiſque ſit, ponderandum eſt, præſertim cùm pauci pingere egregiè poſſint, aut fingere; operarii autem aut baiuli deeſſe non poſſint. Sed perge, Pomponi, de Cæſare, & redde, quæ reſtant. Solum quidem, inquit ille, & quaſi fundamentum oratoris vides, locutionem emendatam, & Latinam: cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut ſcientiæ, ſed quaſi bonæ conſuetudinis. Mitto C. Lælium, P. Scipionem: ætatis illius iſta fuit laus, tanquam innocentiæ, ſic Latinè loquendi, non omnium tamen. nam illorum æqualeis Cæcilium, & Pacuuium malè locutos videmus: ſed omnes tum ferè, qui nec extra vrbem hanc vixerant, nec eos aliqua barbaries domeſtica infuſcauerat, rectè loquebantur. Sed hanc certè rem deteriorem vetuſtas fecit, & Romæ, & in Græcia. Confluxerunt enim & Athenas,

& in hanc vrbem multi inquinatè loquentes ex diuerſis locis, quo magis expurgandus eſt ſermo, & adhibenda quàm obtruſa ratio, quæ mutari non poteſt, nec vtendum prauiſſima conſuetudinis regula. T. Flaminium, qui cum Q. Metello conſul fuit, pueri vidimus: exiſtimabatur bene Latinè, ſed literas neſciebat. Catulus erat ille quidē minimè indoctus, vt à te paulò eſt antè dictum, ſed tamen ſuauitas vocis, & lenis appellatio literarum, bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia ſe valde dilatandis literis à ſimilitudine Græcæ locutionis abſtraxerat, ſonabátque contrarium Catulo, ſubagreſte quiddam, planéq; ſubruſticum, alia quidem quaſi inculta, & ſylueſtri via ad eandem laudem peruenerat. Siſenna autem quaſi emendator ſermonis vſitati cùm eſſe vellet, ne à C. Ruſcio quidem accuſatore deterreri potuit, quo minus inuſitatis verbis vteretur. Quidnā iſtuc eſt? inquit Brutus, aut quis eſt iſte C. Ruſcius? Et ille, fuit accuſator, inquit, vetus, quo accuſante Chritilium, Siſenna defendens dixit quædam eius ſputatilica eſſe crimina. Tum C. Ruſcius, Circumueuior, inquit, iudices, niſi ſubuenitis. Siſenna, quid dicas neſcio, metuo inſidias. ſputatilica, quid eſt hoc? ſputa quid ſit ſcio, tilica neſcio. Maximi riſus, ſed ipſe tamen familiaris meus rectè loqui putabat eſſe, inuſitatè loqui. Cæſar autem rationem adhibens, conſuetudinē vitioſam, & corruptam pura & incorrupta conſuetudine emendat. Itaq; cùm ad hanc elegántiam verborū Latinorum (quæ etiamſi orator non ſis, & ſis ingenuus ciuis Romanus, tamen neceſſaria eſt) adiungit illa oratoria ornamenta dicendi, tum videtur tanquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc cùm habeat præcipuam laudem in cōmunibus, non video, cui debeat cedere. ſplendidam quandam miniméque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma, etiam magnifica, & generoſa quodammodo. Tum Brutus, Orationes quidem eius mihi vehementer probantur, compluréis autem legi. Atq; etiam commentarios quoſdā ſcripſit rerum ſuarum, válde quidem, inquam, probandos: nudi enim ſunt, recti, & venuſti, omni ornatu orationis tanquam veſte detracta. ſed dum voluit alios habere parata, vnde ſumerent, qui vellent ſcribere hiſtoriam, ineptis gratum fortaſſe fecit, qui volunt illa calamiſtris inurere; ſanos quidem

homines

homines à ſcribēdo deterruit. Nihil enim eſt in hiſtoria, pura & illuſtri breuitate dulcius. Sed ad eos, ſi placet, qui vita exceſſerunt, reuertamur. Caius Sicinius igitur, Quinti Pompeii illius, qui cēſor fuit, ex filia nepos, quæſtorius mortuus eſt, probabilis orator, iam verò etiam probatus ex hac inopi ad ornandum, ſed ad inueniendum expedita Hermagoræ diſciplina: ea dat rationes certas, & præcepta dicendi, quæ ſi minorem habent apparatum (ſunt enim exilia) tamen habent ordinem, & quaſdam, errare in dicendo non patienteis vias. has ille tenens, & paratus ad cauſas veniens, verborum non egens, ipſa illa comparatione, diſciplináque dicendi iam in patronorum numerum peruenerat. Erat etiam vir doctus in primis C. Viſellius Varro conſobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate coniunctus. is cùm poſt curulem ædilitatem iudex quæſtionis eſſet, eſt mortuus. in quo fateor vulgi iudicium a iudicio meo diſſenſiſſe. nam populo non erat ſatis vendibilis, præceps quædam, & cùm idcirco obſcura, quia peracuta, tum rapida, & celeritate cæcata oratio: ſed neque verbis aptiorem citò alium dixerim, neque ſententijs crebriorem. Præterea perfectus in literis, iuríſq; ciuilis iam à patre Aculeone traditam tenuit diſciplinã. Reliqui ſunt, qui mortui ſint, L. Torquatus, quem tu non tam cito rhetorem dixiſſes, etſi non deerat oratio, quàm, vt Græci dicunt, πολιτικόν. Erant in eo plurimæ literæ, nec eæ vulgares, ſed interiores quædam, & reconditæ, diuina memoria, ſumma verborum & grauitas, & elegantia: atque hæc omnia vitæ decorabat grauitas, & integritas. Me quidem admodum delectabat etiam Triarii in illa ætate plena literariæ ſenectutis oratio. quanta ſeueritas in vultu! quantũ pondus in verbis! quàm nihil non conſideratũ exibat ex ore! Tum Brutus, Torquati, & Triarii mentione cõmotus, (vtrunq; enim eorum admodum dilexerat) Næ ego, inquit, vt omittam cætera, quæ ſunt innumerabilia, de iſtis duobus cùm cogito, doleo nihil tuam perpetuã autoritatem de pace valuiſſe. nã nec iſtos excellentéſq; viros, nec multos alios præſtanteis ciues Reſp. perdidiſſet. Sileamus, inquam, Brute, de iſtis, ne augeamus dolorem. nam & præteritorum recordatio eſt acerba, & acerbior expectatio reliquorum. Itaque omittamus lugere, & tantum quid quiſque dicendo

potuerit, quoniam id quærimus, prædicemus. Sunt etiam ex iis, qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus, qui & ſcriptitauit accuratè, cùm præſertim non eſſet orator, & egit multa conſtanter. Appius Claudius ſocer tuus, collega, & familiaris meus: hic iam & ſatis ſtudioſus, & valde cùm doctus, tum etiam exercitatus orator, & cum auguralis, tum omnis publici iuris, antiquitatíſq; noſtræ bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, ſed Latinè tamen, & multa cum libertate dicebat. Duo præterea Lentuli conſulares, quorum Publius ille noſtrarum iniuriarum vltor, autor ſalutis, quicquid habuit, quantumcunque fuit, illud totum habuit è diſciplina; inſtrumenta naturæ deerant; ſed tantus animi ſplendor, & tanta magnitudo, vt ſibi omnia, quæ clarorũ virorum eſſent, non dubitaret adſciſcere, eáq; omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus ſatis erat fortis orator, ſi modò orator, ſed cogitandi non ferebat laborem: vox canora, verba non horrida ſanè, vt plena eſſet animi, & terroris oratio. Quæreres in iudiciis fortaſſe melius: in Rep. quod erat, eſſe iudicares ſatis. Ne Titus quidẽ Poſthumius contemnendus in dicendo, de Rep. verò non minus vehemens orator, quàm bellator fuit: effrænatus & acer nimis, ſed bene iuris publici leges, atque inſtituta cognouerat. Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit, ambitioſum eſſe, ſi (vt dixiſti) ii, quos iandiu colligis, viuerent. Omneis enim commemoras, qui auſi aliquando ſunt ſtantes loqui, vt mihi imprudens M. Seruilium præteriſſe videare. Non, inquam, ego iſtuc ignoro, Pomponi, multos fuiſſe, qui verbum nunquam in publico feciſſent, cùm melius aliquanto poſſent, quàm iſti oratores, quos colligo, dicere: ſed, his commemorandis, etiam illud aſſequor, vt intelligatis primùm ex omni numero quàm non multi auſi ſint dicere: deinde ex iis ipſis quàm pauci fuerint laude digni. Itaque ne hos quidem equites Romanos, amicos noſtros, qui nuper mortui ſunt, P. Cominium Spoletinum, quo accuſante, defendi C. Cornelium, in quo & compoſitũ dicendi genus, & acre, & expeditum fuit; T. Accium Piſaurenſem, cuius accuſationi reſpondi pro A. Cluentio, qui & accuratè dicebat, & ſatis copioſè, erátque præterea doctus Hermagoræ præceptis; quibus etſi ornamenta non ſatis optima dicendi, tamen vt ha-

ſtæ veli-

ſtæ velitibus amentatæ, ſic apta quædam, & parata ſingulis cauſarum generibus argumenta traduntur. Studio autem neminem, nec induſtria maiore cognoui: quanquam, ne ingenio quidem qui præſtiterit, facilè dixerim C. Piſoni genero meo: nullum tempus illi vnquam vacabat aut à forenſi dictione, aut à commentatione domeſtica, aut à ſcribendo, aut à cogitando. itaque tantos proceſſus efficiebat, vt euolare, non excurrere videretur: erátque verborum & delectus elegans, & apta, & quaſi rotunda conſtructio: cúmq; argumenta excogitabantur ab eo multa, & firma ad probandum, tum concinnæ acutæque ſententiæ, geſtúsq; natura ita venuſtus, vt ars etiam quæ non erat, & è diſciplina motus quidam videretur accedere. Vereor ne amore videar plura quàm fuerint in illo, dicere: quod non ita eſt: (alia enim de illo maiora dici poſſunt) nam nec continentia, nec pietate, nec vllo genere virtutis quenquam eiuſdem ætatis cum illo conferendum puto. Nec verò M. Cælium prætereundum arbitror, quæcunque eius in exitu vel fortuna, vel mens fuit: qui quandiu autoritati meæ paruit, talis tribunus plebis fuit, vt nemo contra ciuium perditorum popularem, turbulentámque dementiam à ſenatu, & à bonorum cauſa ſteterit conſtantius: quam eius actionem, multum tamen & ſplendida, & grandis, & eadem in primis faceta, & perurbana commendabat oratio. Graues eius conciones aliquot fuerunt, acres accuſationes tres, eæque omnes ex Reip. contentione ſuſceptæ: defenſiones, etſi illa erant in eo meliora, quæ dixi, non contemnendæ tamen, ſanéque tolerabiles. Hic cùm ſumma voluntate bonorum ædilis curulis factus eſſet, neſcio quomodo diſceſſu meo diſceſſit à ſeſe, ceciditque poſtea, cùm eos imitari cœpit, quos ipſe peruerterat. Sed de M. Callidio dicamus aliquid, qui non fuit orator vnus è multis, potius inter multos propè ſingularis fuit: ita reconditas, exquiſitáſque ſententias mollis, & perlucens veſtiebat oratio: nihil tam tenerum, quàm illius cōprehenſio verborum, nihil tam flexibile, nihil quod magis ipſius arbitriò fingeretur, vt nullius oratoris æquè in poteſtate fuerit: quæ primùm ita pura erat, vt nihil liquidius; ita liberè fluebat, vt nuſquam adhæreſceret: nullum niſi loco poſitum, & tanquam in vermiculato emblemate, vt ait

Lucilius, ſtructum verbum videres: nec verò vllum aut durum, aut inſolens, aut humile, aut in longius ductum: ac nõ propria verba rerum, ſed pleraque translata, ſic tamen, vt ea non irruiſſe in alienum locum, ſed immigraſſe in ſuum diceres; nec verò hæc ſoluta, nec diffluentia, ſed adſtricta numeris, non apertè, nec eodem modo ſemper, ſed variè, diſſimulantérque concluſis. Erant autem & verborum, & ſententiarum illa lumina, quæ vocant Græci σχήματα, quibus tamen inſignibus in ornatu diſtinguebatur omnis oratio. qua de re agitur autem, illud quod multis in locis iuriſconſultorũ includitur formulis, & vbi eſſet; videbat. Accedebat ordo rerum, plenus artis, actio liberalis, totúmq; dicẽdi placidum, & ſanum genus. Quòd ſi eſt optimum ſuauiter dicere, nihil eſt quod melius hoc quærendum putes. Sed cùm à nobis paulò antè dictum ſit, tria videri eſſe, quæ orator efficere deberet, vt doceret, vt delectaret, vt moueret; duo ſummè tenuit, vt & rem illuſtraret diſſerendo, & animos eorũ, qui audirent, deuinciret voluptate. Aderat tertia illa laus, qua permoueret, atque incitaret animos: quam plurimum pollere diximus: nec erat vlla vis, atque contentio, ſine conſilio, quòd eos, quorum altior oratio, actióque eſſet ardentior, furere, & bacchari arbitraretur: ſiue quòd natura non eſſet ita factus, ſiue quòd non conſueſſet, ſiue quòd non poſſet. hoc vnum illi, ſi nihil vtilitatis habebat, abfuit: ſi opus erat, defuit. Quin etiam memini, cum accuſatione ſua Quinto Gallio crimini dediſſet, ſibi eum venenum parauiſſe, idq; à ſe eſſe deprehenſum, ſeſéque chirographa, teſtificationes, indicia, quæſtiones, manifeſtam rem deferre diceret, déque eo crimine accuratè, & exquiſitè diſputauiſſet, me in reſpõdendo, cùm eſſem argumentatus, quantum res ferebat: hoc ipſum etiam poſuiſſe pro argumento, quòd ille, cùm peſtem capitis ſui, cùm indicia mortis ſe cõperiſſe manifeſtò, & manu tenere diceret, tam ſolutè egiſſet, tam leniter, tam oſcitãter. Tu iſtuc, M. Callidi, niſi fingeres, ſic ageres? præſertim cum iſta eloquentia, alienorum hominũ pericula defendere acerrimè ſoleas, tuũ negligeres? vbi dolor? vbi ardor animi, qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces, & querelas ſolet? nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons nõ percuſſa, non femur, pedis (quod minimũ eſt) nulla ſupploſio.

Itaque tantum abfuit, vt inflammares noſtros animos; ſomnũ iſto loco vix tenebamus. Sic nos ſummi oratoris vel ſanitate, vel vitio, pro argumento ad diluendum crimen vſi ſumus. Tum Brutus, Atqui dubitamus, inquit, vtrum iſta ſanitas fuerit, an vitium. Quis enim non fateatur, cùm ex omnibus oratoris laudibus longè iſta ſit maxima, inflammare animos audientium, & quocunque res poſtulet modo flectere, qui hac virtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuiſſe? Sit ſanè ita, inquam: ſed redeamus ad eum, qui iam vnus reſtat, Hortenſium: tum de nobiſmetipſis quoniam id etiam, Brute, poſtulas, pauca dicemus: quanquam facienda mentio eſt, vt quidem mihi videtur, duorum adoleſcentium, qui ſi diutius vixiſſent, magnam eſſent eloquentiæ laudem conſecuti. C. Curionem te, inquit Brutus, & C. Licinium Caluum arbitror dicere. Rectè, inquam, arbitraris: quorum quidem alter, quod veriſimile dixiſſet, ita facilè, ſolutéque verbis voluebat, ſatis interdum acutas, crebras quidem certè ſententias, vt nihil poſſet ornatius eſſe, nihil expeditius. Atque hic à magiſtris parum inſtitutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum: induſtriam non ſum expertus, ſtudium certè fuit: qui ſi me audire voluiſſet, vt cœperat, honores quàm opes conſequi maluiſſet. Quidnam eſt, inquit, iſtuc? & quemadmodum diſtinguis? Hoc modo, inquam: Cùm honos ſit prȩmium virtutis, iudicio, ſtudióq; ciuium delatum ad aliquem; qui eum ſententiis, qui ſuffragiis adeptus eſt, is mihi & honeſtus, & honoratus videtur. Qui autem occaſione aliqua, etiam inuitis ſuis ciuibus, nactus eſt imperium, vt ille cupiebat, hunc nomen honoris adeptum, non honorẽ puto. Quæ ſi ille audire voluiſſet, maxima cum gratia, & gloria ad ſummã amplitudinem perueniſſet, aſcendẽs gradibus magiſtratuũ, vt pater eius fecerat, vt reliqui clariores viri. Quæ quidem etiam cum P. Craſſo M. F. cùm initio ætatis ad amicitiam ſe meam contuliſſet, ſæpe egiſſe me arbitror, cùm eum vehementer hortarer, vt eam laudis viam rectiſſimam eſſe duceret, quam maiores eius ei tritam reliquiſſent. Erat enim cùm inſtitutus optimè, tum etiam perfectè, planéque eruditus: inerátque & ingenium ſatis acre, & orationis nõ inelegans copia: prætereáque ſine arrogantia grauis eſſe videbatur, & ſine

ſegnitia verecundus. Sed hunc quoq; abſorbuit æſtus quidam non inſolitæ adoleſcentibus gloriæ, qui, quia nauarat miles operam imperatori, imperatorem ſe ſtatim eſſe cupiebat: cui muneri mos maiorum ætatem certam, ſortem incertam reliquit. Ita grauiſſimo ſuo caſu, dum Cyri,& Alexandri ſimilis eſſe voluit, qui ſuum curſum tranſcurrerant, & L. Craſſi, & multorum Craſſorum inuentus eſt diſſimillimus. Sed ad Caluum (is enim nobis erat propoſitus) reuertamur, qui orator fuiſſet cum literis eruditior quàm Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi, & exquiſitius afferebat genus: quod quanquam ſcienter, elegantérque tractabat,nimium tamen inquirens in ſe, atque ipſe ſeſe obſeruans, metuénsque ne vitioſum colligeret,etiam verum ſanguinem deperdebat. Itaque eius oratio nimia religione attenuata, doctis, & attentè audientibus erat illuſtris: à multitudine autem, & à foro, cui nata eloquentia eſt,deuorabatur. Tum Brutus, Atticum ſe,inquit, Caluus noſter dici oratorem volebat: inde erat iſta exilitas, quam ille de induſtria conſequebatur. Dicebat, inquam, ita: ſed & ipſe errabat, & alios etiã errare cogebat. Nam ſi quis eos, qui nec ineptè dicunt, nec odiosè, nec putidè, Atticè putat dicere, is rectè, niſi Atticum, probat neminem. Inſulſitatem enim, & inſolentiam tanquam inſaniam quandam orationis odit; ſanitatem autem, & integritatem,quaſi religionem, & verecundiam oratoris probat: hæc omniũ debet oratorum eadem eſſe ſententia. Sin autem ieiunitatem, & ſiccitatem, & inopiam, dummodo ſit polita,dum vrbana, dum elegans,in Attico genere ponit, hoc rectè duntaxat: ſed quia ſunt in Atticis alia meliora,videat ne ignoret & gradus,& diſſimilitudines, & vim, & varietatem Atticorum. Atticos, inquit, volo imitari. Quos? nec enim eſt vnum genus. nam quid eſt tam diſſimile quàm Demoſthenes, & Lyſias? quàm idem,& Hyperides? quàm omnium horũ Aeſchines? quem igitur imitaris? Si aliquem, cæteri ergo Atticè non dicebant: ſi omneis,quî potes, cùm ſint ipſi diſſimillimi inter ſe? In quo illud etiam quæro, Phalereus ille Demetrius Atticéne dixerit: mihi quidem ex illius orationibus redolere ipſæ Athenę videntur. At eſt floridior, vt ita dicam, quàm Hyperides, quàm Lyſias. natura quædam aut voluntas ita dicendi fuit.

Et qui-

Et quidem duo fuerunt per idem tempus diſſimiles inter ſe, ſed Attici tamen, quorum Chariſius multarum orationum, quas ſcribebat aliis, cum cupere videretur imitari Lyſiam; Demochares autem, qui fuit Demoſthenis ſororis filius, & orationes ſcripſit aliquot: & earum rerum hiſtoriã, quæ erãt Athenis ipſius ætate geſtæ, non tam hiſtorico quam oratorio genere perſcripſit. At Chariſii vult Hegeſias eſſe ſimilis, íſq; ſe ita putat Atticum, vt veros illos præ ſe penè agreſteis putet. At quid eſt tam fractum, tam minutum, tam in ipſa, quam tamen conſequitur, concinnitate puerile? Atticorum ſimiles eſſe volumus. Optime. ſúntne igitur ii Attici oratores? Quis negare poteſt? Hos imitamur. Quomodo? qui ſunt & inter ſe diſſimiles, & aliorum. Thucydidem, inquit, imitamur. Optimè, ſi hiſtoriam ſcribere, non ſi cauſas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum geſtarum pronuntiator ſyncerus, & grandis etiam fuit; hoc forenſe concertatorium iudiciale non tractauit genus. Orationes autem, quas interpoſuit (multæ enim ſunt) eas ego laudare ſoleo, imitari neque poſſim, ſi velim, nec velim fortaſſe ſi poſſim: vt ſi quis Phalerno vino delectetur, ſed eo nec ita nouo, vt proximis conſulibus natum velit; nec rurſus ita vetere, vt Opimium, aut Anitium conſulem quærat. Atqui eæ notæ ſunt optimę, credo: ſed nimia vetuſtas, nec habet eam, quam quærimus, ſuauitatem, nec eſt iam ſanè tolerabilis. Num igitur, qui hoc ſentiat, ſi is potare velit, de dolio ſibi hauriendum putet? Minimè: ſed quandam ſequatur ætatem. Sic ego iſtis, cẽſuerim & nouam iſtam quaſi de muſto, ac lacu feruidam orationẽ fugiendam: nec illam præclaram Thucydidis nimis veterẽ tanquam Anitianam notam perſequendam. Ipſe enim Thucydides, ſi poſterius fuiſſet, multo maturior fuiſſet, & mitior. Demoſthenem igitur imitemur. O dii boni! quid ergo nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? at non aſſequimur. Iſti enim videlicet Attici noſtri, quod volunt, aſſequuntur: ne illud quidem intelligunt, non modò ita memoriæ proditũ eſſe, ſed ita neceſſe fuiſſe, cum Demoſthenes dicturus eſſet, vt concurſus audiendi cauſa ex tota Græcia fierent. At cum iſti Attici dicunt, non modò à corona (quod eſt ipſum miſerabile) ſed etiam ab aduocatis relinquuntur. Quare ſi anguſtè & exiliter dicere, eſt Atticorum, ſint ſanè Attici: ſed in co-

mitium veniant, ad ſtantem iudicem dicant, ſubſellia grandiorem, & pleniorem vocem deſiderant. Volo hoc oratori contingat, vt, cum auditum ſit, eum eſſe dicturum, locus in ſubſellijs occupetur, cōpleatur tribunal, gratioſi ſcribæ ſint in dando, & cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus: cum ſurgit is, qui dicturus ſit, ſignificetur à corona ſilentiū. deinde crebræ aſſenſiones, multæ admirationes; riſus, cum velit; cum velit, fletus: vt qui hæc procul videat, etiam ſi, quid agatur neſciat, at placere tamen, & in ſcena eſſe Roſcium intelligat. Hæc cui contingant, eum ſcito Atticè dicere, vt de Pericle audiuimus, vt de Hyperide, vt de Æſchine, de ipſo quidem Demoſthene maximè. Sin autem acutum, prudens, & idem ſyncerum, & ſolidum, & exſiccatum genus orationis probant, nec illo grauiore ornatu oratorio vtuntur, & hoc proprium eſſe Atticorum volunt: rectè laudant. eſt enim in arte tanta, támq; varia, etiam huic minutæ ſubtilitati locus. ita fiet, vt non omnes qui Atticè, iidē bene; ſed vt omnes, qui bene, iidem etiā Atticè dicant. Sed redeamus rurſus ad Hortenſium. Sanè quidem, inquit Brutus: quanquam iſta mihi tua fuit periucunda à propoſita oratione digreſſio. Tum Atticus, Aliquoties ſum, inquit, conatus, ſed interpellare nolui. Nunc, quoniam ad perorandū ſpectare videtur ſermo tuus, dicam, opinor, quod ſentio. Tu verò, inquam, Attice. Tū ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicūt fuiſſe, qua ille in Platonis, & Xenophontis, & Æſchinis libris vtitur, facetam, & elegantē puto. Eſt enim & minimè inepti hominis, & eiuſdē etiam faceti, cum de ſapientia diſceptatur, hanc ſibi ipſum detrahere, eis tribuere illudentem, qui eam ſibi arrogant: vt apud Platonem Socrates in cælum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, cæteros: ſe autē omniū rerū inſcium fingit, & rudem. decet hoc neſcio quomodo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, aſſentior. Sed in hiſtoria, qua tu es vſus in omni ſermone, cū, qualis quiſq; orator fuiſſet, exponeres: vide quæſo, inquit, ne tā reprehendenda ſit ironia, quàm in teſtimonio. Quorſum, inquā, iſtuc? non enim intelligo. Quia primū, inquit, ita laudaſti quoſdā oratores, vt imperitos poſſes in errorem inducere. Equidem in quibuſdā riſum vix tenebā, cum Attico Lyſiæ Catonē noſtrum cōparabas, magnum mehercule hominem, vel potius

ſummum,& ſingularem virum; nemo dicet ſecus,ſed oratorē,ſed etiam Lyſiæ ſimilē, quo nihil poteſt eſſe pictius;bella ironia ſi iocaremur; ſin aſſeueramus,vide ne religio nobis tā adhibenda ſit, quàm ſi teſtimonium diceremus. Ego enim Catonem tuum,vt ciuem,vt ſenatorem, vt imperatorem, vt virū denique cùm prudentia,& diligentia, tum omni virtute excellentem probo: orationes autem eius, vt illis temporibus, valde laudo: ſignificāt enim formam quandam ingenii,ſed admodum impolitā,& planè rudem. Origines verò cum omnibus oratoris laudibus refertas diceres, & Catonē cum Philiſto,& Thucydide comparares,Brutóne id cēſebas, an mihi probaturum? quos enim ne è Græcis quidem quiſquam imitari poteſt,iis tu comparas hominem Tuſculanū, nondum ſuſpicantem, quale eſſet copioſè, & ornatè dicere? Galbam laudas; ſi vt illius ætatis principem, aſſentior; (ſic enim accepimus) ſint vt oratorē, cedò quæſo orationes(ſunt enim) & dic hunc, quem tu plus quàm te amas, Brutum, velle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes: paulum hîc tibi aſſentior, modò ita laudes, vt antiquas: quod item de Aphricano, de Lælio, cuius tu oratione negas fieri quicquā poſſe dulcius; addis etiam neſcio quid auguſtius, nominē nos capi volens ſummi viri, vitæque elegantiſſimæ veriſſimis laudibus. Remoue hæc, ne iſta dulcis oratio ita ſit abiecta, vt eam aſpicere nemo velit. Carbonē in ſummis oratoribus habitum ſcio, ſed cum in cæteris rebus, tum in dicendo ſemper, quo nihil eſt melius, id laudari, qualecunq; eſt, ſolet. Dico idem de Gracchis, etſi de eis ea ſunt à te dicta, quibus ego aſſentior. Omitto cæteros: venio ad eos, in quibus iam perfectam putas eſſe eloquentiam, quos ego audiui ſine controuerſia magnos oratores, Craſſum, & Antoniū. De horum laudibus tibi prorſus aſſentior: ſed tamē non iſto modo, vt Polycleti Doryphorum ſibi Lyſippus aiebat; ſic tu ſuaſionem legis Seruiliæ tibi magiſtram fuiſſe. hæc germana ironia eſt. Cur ita ſentiam, non dicam, ne me tibi aſſentari putes. Omitto igitur quæ de iis ipſis, quæ de Cotta, quæ de Sulpitio, quæ modò de Cælio dixeris: ii enim fuerunt certè oratores: quāti autem, & quales, tu videris. Nam illud minus curo, quod congeſſiſti operarios omneis, vt mihi videātur mori voluiſſe nonnulli, vt à te in oratorum numerum

referrentur. Hæc cum ille dixiſſet, Longi ſermonis initium pepuliſti, inquã, Attice, rémq; cõmouiſti noua diſputatione dignam, quam in aliud tempus differamus. Voluendi enim ſunt libri, cum aliorum, tum in primis Catonis: intelliges nihil illius lineamentis, niſi eòrum pigmentorum, quæ inuenta nondum erant, florem, & colorem defuiſſe. Nam de Craſſi oratione ſic exiſtimo, ipſum fortaſſe melius potuiſſe ſcribere, alium vt arbitror neminem. Nec in hoc ironiam duxeris eſſe, quòd eam orationem mihi magiſtram fuiſſe dixerim. Nam, etſi tu melius exiſtimare videris de ea, ſi quam nunc habemus, facultate, tamen adoleſcentes quid in Latinis potius imitaremur, non habebamus. Quod autem plures à nobis nòminati ſunt, eò pertinuit (vt paulò antè dixi) quòd intelligi volui, in eo, cuius omnes cupidiſſimi eſſent, quàm pauci digni nomine euaderent. Quare εἴρωνα me, ne ſi Aphricanus quidem fuit, (vt ait in hiſtoria ſua C. Fannius) exiſtimari nolim. Vt voles, inquit Atticus. Ego enim non alienum à te putabam, quod & in Aphricano fuiſſet, & in Socrate. Tum Brutus, De iſto poſtea: ſed tu, inquit, me intuẽs, orationes nobis veteres explicabis? Ego verò, inquam, Brute: ſed in Cumano, aut in Tuſculano aliquando, ſi modo licebit, quoniam vtroque in loco vicini ſumus. Sed iam ad id, vnde digreſſi ſumus, reuertamur. Hortenſius igitur, cum admodum adoleſcens orſus eſſet in foro dicere, celeriter ad maiores cauſas adhiberi cœptus eſt: quanquam inciderat in Cottæ, & Sulpitii ætatem, qui annis decem maiores, excellente tum Craſſo, & Antonio, deinde Philippo, poſt Iulio, cũ iis ipſis dicendi gloria comparabatur. Primum memoria tanta, quantam in vllo cognouiſſe me arbitror, vt quæ ſecũ commentatus eſſet, ea ſine ſcripto verbis eiſdem redderet, quibus excogitauiſſet. hoc adiumento ille tanto ſic vtebatur, vt ſua commentata, & ſcripta, & nullo referente, omnia aduerſariorum dicta meminiſſet. Ardebat autem cupiditate ſic, vt in nullo vnquam flagrantius ſtudium viderim. Nullum enim patiebatur eſſe diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum, ſæpiſſime autem eodẽ die vtrunque faciebat. Attuleràtque minimè vulgare genus dicendi: duas quidem res, quas nemo alius; partitiones, quibus de rebus dicturus eſſet, & collectiones, memor & quæ eſ-

ſent

ſent dicta, contrà quæque ipſe dixiſſet. Erat in verborum ſplendore elegans, compoſitione aptus, facultate copioſus: eáque erat cum ſummo ingenio, tum exercitationibus maximis conſecutus. Rem complectebatur memoriter, diuidebat acutè: nec prætermittebat ferè quicquam quod eſſet in cauſa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum. Vox canora, & ſuauis; motus, & geſtus etiam plus artis habebat, quàm erat oratori ſatis. Hoc igitur floreſcente, Craſſus eſt mortuus, Cotta pulſus, iudicia intermiſſa bello, nos in forũ venimus. Erat Hortenſius in bello primo anno miles, altero tribunus militum: Sulpitius legatus aberat, etiam Marcus Antonius: exercebatur vna lege iudicium Varia, cæteris propter bellum intermiſſis, qui frequentes aderant, quãquam pro ſe ipſi dicebant, oratores nõ illi quidem principes, L. Memmius, & Quintus Pompeius, ſed oratores tamen teſte diſerto vterque Philippo, cuius in teſtimonio contentio & vim accuſatoris habebat, & copiam. Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magiſtratibus erant, quotidiéque ferè à nobis in concionibus audiebantur. Erat enim Tribunus pleb. tũc C. Curio: quanquam is quidem ſilebat, vt erat ſemel à concione vniuerſa relictus. Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, ſed tamen non infans: diſerti autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius, & ii quidem habitabant in roſtris. C. etiam Iulius ædilis curulis quotidie ferè accuratas conciones habebat: ſed me cupidiſſimum audiendi primus dolor percuſſit, Cotta cum eſt expulſus, reliquos frequẽter audiens, acerrimo ſtudio tenebar, quotidiéque & ſcribens, & legens, & commentans, oratoriis tantum exercitationibus contentus non eram. Iam conſequente anno Q. Varius ſua lege damnatus exceſſerat. Ego autem iuris ciuilis ſtudio multum operæ dabam Q. Scæuolæ P. F. qui quanquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen conſulentibus reſpondendo, ſtudioſos audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sulla conſule, & Pompeio fuit. tum P. Sulpitii in tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognouimus: eodémque tempore cũ princeps Academiæ Philo cum Athenienſium optimatibus Mithridatico bello domo profugiſſet, Románq; veniſſet, totũ ei me tradidi, admirabili quodam ad philoſophiam ſtudio

concitatus, in quo etiam commorabar attentius, etſi rerum ipſarum varietas, & magnitudo ſumma me delectatione retinebat, ſed tamen ſublata iam eſſe in perpetuum ratio iudiciorum videbatur. Occiderat Sulpitius illo anno, tréſque proximo trium ætatum oratores erant crudeliſſimè interfecti, Quintus Catulus, Marcus Antonius, C. Iulius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ, dedimus operam, & actori ſummo cauſarum, & magiſtro. Hæc, etſi videntur eſſe à propoſita ratione diuerſa: tamen idcirco à me proferuntur, vt noſtrum curſum perſpicere, quoniam voluiſti, Brute, poſſis (nam Attico hæc nota ſunt) & videre, quemadmodum ſimus in ſpatio Q. Hortenſium ipſius veſtigiis perſecuti. Triennium ferè fuit vrbs ſine armis, ſed oratorũ aut interitu, aut diſceſſu, aut fuga (nam aberant etiam adoleſcẽtes M. Craſſus, & Lentuli duo) primas in cauſis agebat Hortenſius, magis magíſq; quotidie probabatur. Antiſtius Piſo ſæpe dicebat, minus ſæpe Pomponius, rarò Carbo, ſemel, aut iterum Philippus. At verò ego hoc tempore omni, nocteis, & dies in omnium doctrinarum meditatione verſabar. Erã cum Stoico Diodoto: qui cum habitauiſſet apud me, mecúmque vixiſſet, nuper eſt domi meæ mortuus. à quo cum in aliis rebus, tum ſtudioſiſſimè in dialectica exercebar, quę quaſi contracta, & aſtricta eloquentia putanda eſt: ſine qua etiam tu, Brute, iudicauiſti te illam iuſtam eloquentiam, quam dialecticam eſſe dilatatam putant, conſequi non poſſe. Huic ego doctori, & eius artibus variis, atque multis ita eram tamen deditus, vt ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus eſſet. Commentabar declamitans (ſic enim nunc loquuntur) ſæpe cum M. Piſone, & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie; ídque faciebam multum etiã Latinè, ſed Græcè ſæpius: vel quòd Græca oratio plura ornamenta ſuppeditans, conſuetudinem ſimiliter Latinè dicendi afferebat; vel quòd à Græcis ſummis doctoribus, niſi Græcè dicerem, neque corrigi poſſim, neque doceri. Tumultus interim pro recuperanda Repub. & crudelis interitus oratorum trium, Scæuolæ, Carbonis, Antiſtii; reditus Cottæ, Curionis, Craſſi, Lentulorum, Pompeii; leges, & iudicia conſtituta; recuperata Reſpub. ex numero autem oratorum, Pomponius, Cenſorinus, Muræna ſublati. tum pri-

mùm

mùm nos ad cauſas,& priuatas, & publicas adire cœpimus, non vt in foro diſceremus , quod plerique fecerunt, ſed vt quantum nos efficere potuiſſemus , docti in forum veniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam : dictatore enim Sylla, legatus ad ſenatum de Rhodiorũ præmiis venerat. Itaque prima cauſa publica pro Sexto Roſcio dicta, tantum commendationis habuit, vt non vlla eſſet, quæ nõ noſtro digna patrocinio videretur: deinceps inde multæ, quas non minus diligenter elaboratas etiam, quàm elucubratas afferebamus. Nunc quoniam totum me nõ nęuo aliquo, aut crepundiis, ſed corpore omni videris velle cognoſcere, complectar nonnulla etiã, quæ fortaſſe videantur minus neceſſaria. Erat eo tempore in nobis ſumma gracilitas,& infirmitas corporis, procerum & tenue collum: qui habitus,& quæ figura non procul abeſſe putatur à vitæ periculo, ſi accedit labor, & laterum magna contentio. Eóq; magis hoc eos, quib. eram charus, commouebat, quòd omnia ſine remiſſione, ſine varietate, vi ſumma vocis, & totius corporis contentione dicebam. Itaque cum me & amici,& medici hortarentur, vt cauſas agere deſiſterem, quoduis potius periculum mihi adeundum, quàm à ſperata dicendi gloria diſcedendum putaui. Sed, cum cenſerem remiſſione, & moderatione vocis, & commutato genere dicendi, me & periculum vitare poſſe, & temperatius dicere; vt conſuetudinem dicendi mutarem, ea cauſa mihi in Aſiam proficiſcendi fuit. Itaque, cum eſſem biennium verſatus in cauſis, & iam in foro celebratũ meum nomen eſſet, Roma ſum profectus. Cum veniſſem Athenas, ſex menſes cum Antiocho veteris Academiæ nobiliſſimo,& prudentiſſimo philoſopho fui, ſtudiúmque philoſophiæ nunquam intermiſſum, à primáque adoleſcentia cultum, & ſemper auctum, hoc rurſus ſummo autore,& doctore renouaui. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum veterem, & non ignobilem dicendi magiſtrum ſtudioſè exerceri ſolebam. Pòſt à me Aſia tota peragrata eſt, cum ſummis quidem oratoribus, quibuſcũ exercebar, ipſis lubentibus, quorum erat princeps Menippus Stratonicenſis, meo iudicio tota Aſia illis tẽporibus diſertiſſimus: &, ſi nihil habere moleſtiarum, nec ineptiarum, Atticorum eſt, hic orator in illis numerari rectè poteſt.

Aſſiduiſſimè autem mecum fuit Dionyſius Magnes: erat etiam Æſchylus Gnidius, Adramitenus Xenocles. hi tum in Aſia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus, Rhodum veni, méque ad eundem, quem Romæ audiueram, Molonem applicaui, cum actorem in veris cauſis, ſcriptorémque præſtantem, tum in notandis, animaduertendíſque vitiis, & inſtituendo, docendóque prudentiſſimum. Is dedit operam, ſi modo id conſequi potuit, vt nimis redundanteis nos, & ſuperfluenteis iuuenili quadam dicẽdi impunitate, & licentia, reprimeret, & quaſi extra ripas diffluenteis coerceret. Ita recepi me biennio pòſt, non modo exercitatior, ſed propè mutatus: nam & contentio nimia vocis reciderat, & quaſi referuerat oratio, lateribúſque vires, & corporis mediocris habitus acceſſerat. Duo tũ excellebant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta, & Hortenſius: quorum alter remiſſus, & lenis, & propriis verbis comprehendens ſolutè, & facilè ſententiam: alter ornatus, acer, & non talis, qualem tu eum, Brute, iam defloreſcentem cognouiſti, ſed verborum & actionis genere commotior. Itaque cum Hortenſio mihi magis arbitrabar rem eſſe, quòd & dicendi ardore eram propior, & ætate coniunctior. Etenim videram in iiſdem cauſis, vt pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella conſulari, cum Cotta princeps adhibitus eſſet, priores tamen agere parteis Hortenſium. Acrem enim oratorem, incenſum, & agentem, & canorum, concurſus hominum, foríque ſtrepitus deſiderat. Vnum igitur annum, cum rediiſſemus ex Aſia, cauſas nobileis egimus, cum Quæſturam nos, conſulatum Cotta, ædilitatem peteret Hortenſius. Interim me Quæſtorem Sicilienſis excepit annus, Cotta ex conſulatu eſt profectus in Galliam, princeps & erat, & habebatur Hortenſius. Cum autem anno pòſt è Sicilia me recepiſſem, iam videbatur illud, in me quicquid eſſet, eſſe perfectum, & habere maturitatem quandam ſuam. Nimis multa videor de me, ipſe præſertim; ſed omni huic ſermoni propoſitum eſt, non vt ingenium, & eloquentiam meam perſpicias, vnde longè abſum, ſed vt laborẽ, & induſtriam. Cũ igitur eſſem in plurimis cauſis & in principibus patronis quinquennium ferè verſatus, tum in patrocinio Sicilienſi maximè in certamen veni, de-
ſignatus

ſignatus ædilis cum deſignato conſule Hortenſio. Sed quoniam omnis hic ſermo noſter non ſolùm enumerationem oratoriam, verumetiam præcepta quædam deſiderat; quid tanquam notandum,& animaduertendum ſit in Hortenſio, breuiter licet dicere. Nam is poſt conſulatum (credo, quòd videret ex conſularibus neminem eſſe ſecum comparandũ, negligeret autem eos, qui conſules non fuiſſent) ſummum illud ſuum ſtudium remiſit, quo à puero fuerat incenſus, atque in omnium rerum abundantia voluit beatius, vt ipſe putabat, remiſſius certè viuere. Primus, & ſecundus annus, & tertius tantum quaſi de picturę veteris colore detraxerat, quantum non quiuis vnus ex populo, ſed exiſtimator doctus, & intelligens poſſet cognoſcere. Longius autem procedens, & in cæteris eloquentiæ partibus, tum maximè in celeritate, & continuatione verborum adhæreſcens, ſui diſſimilior videbatur fieri quotidie. Nos autem non deſiſtebamus, cùm omni genere exercitationis, tum maximè ſtylo, noſtrum illud quod erat, augere, quantuncunque erat. Atque (vt multa omittam) in hoc ſpatio, & in iis poſt ædilitatem annis, & Prætor primus, & incredibili populari voluntate ſum factus. Nam, cùm propter aſſiduitatem in cauſis, & induſtriam, tum propter exquiſitius, & minimè vulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi nouitate conuerteram. Nihil de me dicam, dicam de cæteris, quorum nemo erat, qui videretur exquiſitius, quàm vulgus hominũ ſtuduiſſe literis, quibus fons perfectæ eloquentiæ continetur. nemo qui philoſophiam complexus eſſet, matrē omniũ benefactorum, benéque dictorum, nemo, qui ius ciuile didiciſſet, rem ad priuatas cauſas, & ad oratoris prudentiam maximè neceſſariam; nemo, qui memoriam rerum Romanarum teneret, ex qua, ſi quando opus eſſet, ab inferis locúpletiſſimos teſteis excitaret; nemo, qui breuiter, argutéque, incluſo aduerſario, laxaret iudicum animos, atque à ſeueritate paulisper ad hilaritatem, riſumque traduceret; nemo, qui dilatare poſſet, atque à propria, ac definita diſputatione hominis, ac temporis, ad communem quæſtionem vniuerſi generis orationem traduceret; nemo, qui delectandi gratia digredi parumper à cauſa; nemo, qui ad iracundiam magnopere iudicem; nemo, qui ad fletum poſſet adducere;

nemo, qui animum eius (quod vnum eſt oratoris maximè proprium) quocunque res poſtularet, impelleret. Itaq;, cùm iam penè euanuiſſet Hortenſius, & ego anno meo, ſexto autem poſt illum conſulem, conſul factus eſſem; reuocare ſe ad induſtriam cœpit, ne, cùm pares honore eſſemus, aliqua re ſuperiores videremur. Sic duodecim poſt meum conſulatum annos in maximis cauſis, cùm ego mihi illum, ſibi me ille anteferret, coniunctiſſimè verſati ſumus: conſulatúsq; meus, qui illum primò leuiter perſtrinxerat, idem nos rerũ mearum geſtarũ, quas ille admirabatur, laude coniunxerat. Maximè verò perſpecta eſt vtriusque noſtrum exercitatio paulò antè, quàm perterritum armis hoc ſtudium, Brute, noſtrum conticuit ſubitò, & obmutuit: cum lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad cauſas ſimillimas inter ſe, vel potius eaſdem noui veniebamus quotidie. quibus quidẽ cauſis tu etiam, Brute, præſtò fuiſti, compluréiſque & nobiſcum, & ſolus egiſti: vt qui non ſatis diu vixerit Hortenſius, tamen hũc curſum confecerit. Annis antè decem cauſas agere cœpit, quàm tu es natus: idem quarto & ſexageſimo anno perpaucis ante mortẽ diebus, vnà tecum ſocerũ tuum defendit Appium. Dicẽdi autem genus quod fuerit in vtroque, orationes vtriusque etiam poſteris noſtris indicabunt. Sed ſi quærimus, cur adoleſcens magis floruerit dicendo, quàm ſenior Hortẽſius; cauſas reperiemus veriſſimas duas; primùm, quòd genus erat orationis Aſiaticum, adoleſcentiæ magis conceſſum, quàm ſenectuti. Genera autem Aſiaticæ dictionis duo ſunt. Vnum ſententioſum, & argutum, ſententiis non tam grauibus, & ſeueris, quàm concinnis, & venuſtis; qualis in hiſtoria Timæus, in dicendo autem pueris nobis Hierocles Alabandeus, magis etiam Menecles frater eius fuit; quorum vtriusque orationes ſunt in primis, vt Aſiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus eſt non tam ſententiis frequentatum, quàm verbis volucre, atq; incitatum: quali eſt nunc Aſia tota: nec flumine ſolùm orationis, ſed etiam exornato, & faceto genere verborum, in quo fuit Aeſchylus Gnidius, & meus æqualis Mileſius Aeſchines. In iis erat admirabilis orationis curſus; ornata ſententiarum concinnitas non erat. Hæc autem (vt dixi) genera dicendi aptiora ſunt adoleſcentibus, in ſenibus grauitatem

tatem

tatem non habent. Itaque Hortenſius vtroq; genere florens, clamores faciebat adoleſcens. Habebat enim & Meneclium illud ſtudium crebrarum, venuſtarúmque ſententiarum, in quibus, vt in illo Græco, ſic in hoc erant quædam magis venuſtæ, dulcéſque ſententiæ, quàm aut neceſſariæ, aut interdum vtiles. Et erat oratio cùm incitata, & vibrans, tum etiã accurata, & polita. Non probantur hæc ſenibus (ſæpe videbam, cùm irridentem, tum etiam iraſcentem, & ſtomachantem Philippum) ſed mirabantur adoleſcentes, multitudo mouebatur. Erat excellens iudicio vulgi, & facilè primas tenebat adoleſcens. Etſi enim genus illud dicendi autoritatis habebat parum, tamen aptum eſſe ætati videbatur: & certè, quòd & ingenii quædam forma lucebat, & exercitatione perfecta erat, verborúmq; aſtricta cõprehenſio, ſummam hominum admirationem excitabat. Sed, cùm iam honores, & illa ſenior autoritas grauius quiddam requireret, remanebat idem, nec decebat idem: quódq; exercitationẽ, ſtudiúmque dimiſerat, quod in eo fuerat acerrimum, cõcinnitas illa, crebritáſq; ſententiarum priſtina manebat, ſed ea veſtitu illo orationis, quo conſueuerat, ornata non erat. Hoc tibi ille, Brute, minus fortaſſe placuit, quàm placuiſſet, ſi illum flagrãtem ſtudio, & florentem facultate audire potuiſſes. Tum Brutus, Ego verò, inquit, & iſta, quæ dicis, video qualia ſint; & Hortenſium magnum oratorem ſemper putaui; maximéque probaui pro Meſſala dicentem, cùm tu abfuiſti. Sic ferunt, inquam: ídque declarat totidem, quot dixit (vt aiunt) ſcripta verbis oratio. Ergo ille à Craſſo conſule, & Scæuola vſque ad Paulum, & Marcellum conſules floruit: nos in eodem curſu fuimus à Sulla dictatore ad eoſdem ferè conſules. Sic Quinti Hortenſii vox extincta fato ſuo eſt, noſtra publico. Melius, quæſo, ominare, inquit Brutus. Sit ſanè vt vis, inquam: & id non tam mea cauſa, quàm tua: ſed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit, cùm fierent, quæ præuidit futura. Sæpe enim inter nos impendenteis caſus defleuimus, cùm belli ciuilis cauſas in priuatorum cupiditatibus incluſas, pacis ſpem à publico cõſilio eſſe excluſam videremus. Sed illum videtur felicitas ipſius, qua ſemper eſt vſus, ab eis miſeriis, quæ conſecutæ ſunt, morte vindicaſſe. Nos autem, Brute, quoniam poſt Hortenſii clariſſimi-

oratoris mortem orbæ eloquentiæ quaſi tutores relicti ſumus, domi teneamus eam ſeptam liberali cuſtodia, & hos ignotos, atque impudenteis procos repudiemus, tueamúrque vt adultam virginem caſtè, & ab armatorum impetu, quantum poſſumus, prohibeamus. Equidem etſi doleo me in vitam paulo ſerius tanquam in viam ingreſſum, priuſquã confectum iter ſit, in hanc Reip. noctem incidiſſe: tamen ea conſolatione ſuſtentor, quam tu mihi, Brute, adhibuiſti tuis ſuauiſſimis literis: quibus me forti animo eſſe oportere cenſebas, quòd ea geſſiſſem, quæ de me, etiam me tacente, ipſa loquerentur, mortuóque viuerent. Quæ ſi rectè eſſent, ſaluti Reipub. ſin ſecus, interitu ipſo teſtimonium meorum de Repub. conſiliorum darent. Sed in te intuens, Brute, doleo, cuius in adoleſcentiam per medias laudes quaſi quadrigis vehentem tranſuerſa incurrit miſera fortuna Reipub. Hic me dolor tangit, hæc me cura ſolicitat, & hunc mecum, ſocium eiuſdem & amoris, & iudicii. Tibi fauemus, te tua frui virtute cupimus: tibi optamus eam Remp. in qua duorum generum ampliſſimorum renouare memoriam, atque augere poſſis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculũ, tu illuc veneras vnus, qui non linguam mòdò acuiſſes exercitatione dicendi, ſed & ipſam eloquentiam locupletauiſſes grauiorum artium inſtrumento, & iiſdem artibus decus omne virtutis cum ſumma eloquentiæ laude iunxiſſes. Ex te duplex nos afficit ſolicitudo, quòd & ipſe Repub. careas, & illa te. Tu tamen, (etſi curſum ingenii tui, Brute, premit hæc importuna clades ciuitatis) contine te in tuis perennibus ſtudiis, & effice id, quod iam propemòdum, vel planè potius effeceras, vt te eripias ex ea, quam ego congeſſi in hunc ſermonem, turba patronorum. Nec enim decet, te ornatum vberrimis artibus, quas cùm domo haurire non poſſes, accerſiuiſti ex vrbe ea, quæ domus eſt ſemper habita doctrinæ, numerari in vulgo patronorũ. Nam quid te exercuit Pammenes, vir longè eloquentiſſimus Græciæ? Quid illa vetus Academia, atque eius hæres Ariſtus, hoſpes, & familiaris meus, ſi quidem ſimiles maioris partis oratorum futuri ſumus? Nónne cernimus, vix ſingulis ætatibus binos oratores laudabileis cõſtitiſſe? Galba fuit inter tot æqualeis vnus excellens, cui, quemadmodum accepimus, & Cato cedebat

ſenior,

ſenior, & qui temporibus illis ætate inferiores fuerunr: Lepidus poſtea, deinde Carbo. Nam Gracchi in concionibus multo faciliore, & liberiore genere dicendi; quorum tamen ipſorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondum fuit. Antonius, Craſſus, pòſt Cotta, Sulpitius, Hortenſius. Nihil dico amplius; tantum dico, ſi mihi accidiſſet; vt numerarer in multis, ſic operoſa eſt concurſatio magis opportunorum. * *

M. TVL. CICER. AD MARCVM BRVTVM, ORATOR.

VTRVM difficilius, aut maius eſſet, negare tibi, ſæpius idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu, multúmque, Brute, dubitaui. Nam & negare ei, quem vnicè diligerem, cuíque me chariſſimum eſſe ſentirem, præſertim & iuſta petenti, & præclara cupienti, durum admodum mihi videbatur; & ſuſcipere tantam rem, quantam non modò facultate conſequi difficile eſſet, ſed etiam cogitatione complecti, vix arbitrabar eſſe eius, qui vereretur reprehenſionem doctorum, atq; prudentium. Quid enim eſt maius, quàm, cùm tanta ſit inter oratores bonos diſſimilitudo, iudicare, quæ ſit optima ſpecies, & quaſi figura dicendi? Quod, quoniam me ſæpius rogas, aggrediar, non tam perficiundi ſpe, quàm experiundi voluntate. Malo enim, cùm ſtudio tuo ſim obſecutus, deſiderari à te prudentiam meam, quàm, ſi id non fecerim, beneuolentiam. QVAERIS igitur, ídque iam ſæpius, quod eloquentiæ genus probem maximè, & quale mihi videatur

illud, cui nihil addi poſſit, quod ego ſummum, & perfectiſſimum iudicem. In quo vereor, ne, ſi id quod vis effecero, eúmque oratorem, quem quæris, expreſſero, tardem ſtudia multorum, qui deſperatione debilitati, experiri id nolent, quod ſe aſſequi poſſe diffidant. Sed par eſt, omneis omnia experiri, qui res magnas, & magnopere expetendas concupiuerunt. Quòd ſi quem aut natura ſua, aut illa præſtantis ingenii vis fortè deficiet, aut minus inſtructus erit magnarum artium diſciplinis; teneat tamen eum curſum quem poterit. Prima enim ſequentem, honeſtum eſt, in ſecundis, tertiíſque conſiſtere. Nam in poetis non Homero ſoli locus eſt (vt de Græcis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro; ſed horum vel ſecundis, vel etiam infra ſecundos. Nec verò Ariſtotelem in philoſophia deterruit à ſcribendo amplitudo Platonis; nec ipſe Ariſtoteles admirabili quadam ſcientia, & copia cæterorum ſtudia reſtinxit. Nec ſolùm ab optimis ſtudiis excellentes viri deterriti non ſunt; ſed ne opifices quidem ſe artibus ſuis remouerunt, qui aut Ialyſi (quem Rhodi vidimus) non potuerunt, aut Coæ Veneris pulchritudinem imitari. Nec ſimulachro Iouis Olympii, aut Doryphori ſtatua deterriti, reliqui minus experti ſunt, quid efficere, aut quò progredi poſſent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in ſuo cuiuſque genere laus, vt, cùm ſumma miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus verò Græcis quidem admirabile eſt, quantum inter omneis vnus excellat. Attamen, cùm eſſet Demoſthenes, multi oratores magni, & clari fuerunt, & antea fuerant, nec poſtea defecerunt. Quare non eſt, cur eorum, qui ſe ſtudio eloquentiæ dediderunt, ſpes infringatur, aut langueſcat induſtria. Nam neque illud ipſum, quod eſt optimũ, deſperandum eſt; & in præſtantibus rebus magna ſunt ea, quæ ſunt optimis proxima. Atque egó in ſummo oratore fingendo talem informabo, qualis fortaſſe nemo fuit. Non enim quæro, quis fuerit, ſed quid ſit illud, quo nihil poſſit eſſe præſtantius, quod in perpetuitate dicendi non ſæpe, atque haud ſcio, an vnquam, in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios denſius, apud alios fortaſſe rarius. Sed ego ſic ſtatuo, nihil eſſe in vllo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id ſit, vnde illud, vt ex ore aliquo

quaſi

quaſi imago exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque vllo ſenſu percipi poteſt, cogitatione tantùm, & mente complectimur. Itaque & Phidiæ ſimulacris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, & his picturis, quas nominaui, cogitare tamen poſſumus pulchriora. Nec verò ille artifex, cùm faceret Iouis formam, aut Mineruæ, contemplabatur aliquem, è quo ſimilitudinem duceret: ſed ipſius in mente inſidebat ſpecies pulchritudinis eximia quædam, quam intuens, in eáque defixus, ad illius ſimilitudinem artem, & manum dirigebat. Vt igitur in formis, & figuris eſt aliquid perfectum, & excellens, cuius ad excogitatam ſpeciem imitando referuntur ea, quæ ſub oculos ipſa non cadunt; ſic perfectæ eloquentiæ ſpeciem animo videmus, effigiem auribus quærimus. Has rerum formas appellat ideas ille, non intelligendi ſolum, ſed etiam dicendi grauiſſimus autor, & magiſter Plato: eáſque gigni negat, & ait ſemper eſſe, ac ratione, & intelligentia contineri: cætera naſci, occidere, fluere, labi, nec diutius eſſe vno, & eodem ſtatu. Quicquid eſt igitur, de quo ratione, & via diſputetur, id eſt ad vltimam ſui generis formam, ſpeciémque redigendum. At video hanc primam ingreſſionem meam, nō ex oratoris diſputationibus ductam, ſed è media philoſophia repetitā, & eam quidem cùm antiquam, tum ſubobſcuram, aut reprehenſionis aliquid, aut certè admirationis habituram. Nam aut mirabuntur, quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus: quibus ſatisfaciet res ipſa cognita, vt nō ſine cauſa altè repetita videatur: aut reprehēdent, quòd inuſitatas vias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem, & me ſæpe noua videri dicere intelligo, cùm peruetera dicam, ſed inaudita pleriſque: & fateor me oratorem, ſi modò ſim, aut etiam quicunque ſim, non ex rhetorum officinis, ſed ex Academię ſpatiis extitiſſe. Illa enim ſunt curricula multiplicium, variorúmque ſermonū, in quibus Platonis primùm ſunr impreſſa veſtigia. Sed & huius, & aliorū philoſophorum diſputationibus & exagitatus maximè orator eſt, & adiutus. Omnis enim vbertas, & quaſi ſylua dicendi ducta ab illis eſt: nec ſatis tamen inſtructa ad forenſes cauſas, quas, vt illi ipſi dicere ſolebant, agreſtioribus muſis reliquerunt. ſic eloquentia hæc forenſis ſpreta à philoſophis, & repudiata, multis

quidem illa adiumentis, magníſque caruit; ſed tamen ornata verbis, atque ſententiis, iactationem habuit in populo, nec paucorum iudicium, reprehenſionémque pertimuit. Ita & doctis eloquentia popularis, & diſertis elegans doctrina defuit. Poſitum ſit igitur in primis, quod pòſt magis intelligetur, ſine philoſophia non poſſe effici quem quærimus eloquentem. Non vt in ea tamen omnia ſint, ſed vt ſic adiuuet, vt palæſtra hiſtrionem. parua enim magnis ſæpe rectiſſimè conferuntur. nam nec latius, nec copioſius de magnis, variíſque rebus ſine philoſophia poteſt quiſquam dicere. Siquidem etiam in Phædro Platonis hoc Periclem præſtitiſſe cæteris dicit oratoribus Socrates, quòd is Anaxagoræ Phyſici fuerit auditor, à quo cenſet eum, cùm alia præclara quædam, & magnifica didiciſſet, vberem, & fœcundum fuiſſe, gnarúmque (quod eſt eloquentiæ maximum) quibus orationis modis quæque animorũ partes pellerentur. quod idem de Demoſthene exiſtimari poteſt: cuius ex epiſtolis intelligi licet, quàm frequens fuerit Platonis auditor. Nec verò ſine philoſophorum diſciplina, genus, & ſpeciem cuiusque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in parteis poſſumus, nec iudicare quæ vera, quæ falſa ſint, neque cernere conſequentia, repugnantia videre, ambigua diſtinguere. Quid dicam de natura rerum, cuius cognitio magnam orationis ſuppeditat copiam, de vita, de officiis, de virtute, de moribus, ſine multa earum ipſarum rerum diſciplina aut dici, aut intelligi poſſe? Ad has tot, tantáſque res adhibenda ſunt ornamenta innumerabilia, quæ ſola tum quidem tradebantur ab iis, qui dicendi numerabantur magiſtri. Quo fit, vt veram illam, & abſolutam eloquentiam nemo conſequatur, quòd alia intelligendi, alia dicendi diſciplina eſt, & ab aliis rerum, ab aliis verborum doctrina quæritur. Itaque M. Antonius, cui vel primas eloquentiæ patrum noſtrorum tribuebat ætas, vir natura peracutus, & prudens, in eo libro, quem vnum reliquit, diſertos ait ſe vidiſſe multos, eloquentem omnino neminem. Inſidebat videlicet in eius mente ſpecies eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipſa non videbat. Vir autem acerrimo ingenio (ſic enim fuit) multa & in ſe, & in aliis deſiderans, neminem planè, qui rectè appellari eloquens poſſet, videbat.

Quòd

Quòd ſi ille nec ſe, nec L. Craſſum eloquentem putauit, habuit profectò comprehenſam animo quandam formam eloquẽtiæ: cui quoniam nihil deerat, eos quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Inueſtigemus hunc igitur, Brute, ſi poſſumus; quem nunquam vidit Antonius, aut qui omnino nullus vnquam fuit: quem ſi imitari, atque exprimere non poſſumus, quòd idem ille vix Deo conceſſum eſſe dicebat, attamen qualis eſſe debeat, poterimus fortaſſe dicere. TRIA ſunt omnino genera dicendi, quibus in ſingulis quidam floruerunt, peræquè autẽ, id quod volumus, perpauci in omnibus. Nam & grandiloqui, vt ita dicam, fuerunt cum ampla & ſententiarum grauitate, & maieſtate verborum, vehementes, varii, copioſi, graues, ad permouendos, & conuertendos animos inſtructi, & parati. quod ipſum alii aſpera, triſti, horrida oratione, neque perfecta, neque concluſa; alii leui, & inſtructa, & terminata. Et contrà tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora, non ampliora facientes, ſubtili quadam, & preſſa oratione limati. In eodémque genere alii callidi, ſed impoliti, & conſultò rudium ſimiles, & imperitorum: alii in eadem ieiunitate concinniores, id eſt, faceti, florentes etiam, & leuiter ornati. Eſt autem quidam interiectus intermedius, & quaſi temperatus, nec acumine poſteriorũ, nec fulmine vtens ſuperiorum, vicinus amborũ, in neutro excellens, vtriuſq; particeps: vel vtriuſque (ſi verum quærimus) potius expers. Iſq; vno tenore, vt aiunt, in dicendo fluit, nihil afferẽs præter facultatem, & æqualitatem: aut addit aliquos vt in corona totos, omnémque orationem ornamentis modicis verborum, ſententiarúmque diſtinguit. Horum ſingulorum generum quicunque vim ſingulis conſecuti ſunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Sed quærendum eſt, ſatíſne id, quod volumus, effecerint. Videmus enim fuiſſe quoſdam, qui iidẽ ornatè, ac grauiter, iidem verſutè, & ſubtiliter dicerent. Atque vtinã in Latinis talis oratoris ſimulacrum reperire poſſemus: eſſet egregium, non quærere externa, domeſticis eſſe cõtentos. Sed ego idem, qui in illo ſermone noſtro, qui eſt expoſitus in Bruto, multum tribuerim Latinis, vel vt hortarer alios, vel quòd amarem meos, recordor longè omnibus vnum anteferre Demoſthenẽ, qui vim accommodarit ad eã,

quam ſentiam eloquentiam , non ad eam, quam in aliquo ipſe cognouerim. Hoc nec grauior extitit quiſquã, nec callidior, nec tẽperatior. Itaque nobis monendi ſunt ii, quorum ſermo imperitus increbuit, qui aut dici ſe deſiderant Atticos, aut ipſi Atticè volunt dicere, vt mirentur hunc maximè, quo ne Athenas quidem ipſas magis credo fuiſſe Atticas. quid enim ſit Atticum, diſcant: eloquentiámque ipſius viribus, non imbecillitate ſua metiantur. Nunc enim tantùm quiſque laudat, quantum ſe poſſe ſperat imitari. Sed tamen eos ſtudio optimo, iudicio minus firmo præditos, docere quæ ſit propria laus Atticorum, nõ alienum puto. Semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim, qui probari volunt, voluntatem eorũ, qui audiunt, intuentur, ad eamq;, & ad eorum arbitrium, & nutum totos ſe fingunt, & accõmodant. Itaq; Caria, & Phrygia, & Myſia, quòd minimè politæ, miniméq; elegantes ſunt, aſciuerũt aptum ſuis auribus opimum quoddam, & tanquã adipale dictionis genus: quod eorum vicini (non ita latò interiecto mari) Rhodii nunquam probauerunt, Græci autem multo minus, Athenienſes verò funditus repudiauerũt: quorum ſemper fuit prudens, ſyncerumque iudicium, nihil vt poſſent, niſi incorruptum audire, & elegans. Eorum religioni cum ſeruiret orator, nullum verbum inſolens, nullum odioſum ponere audebat. Itaque hic, quem præſtitiſſe diximus cæteris, in illa pro Cteſiphõte oratione longè optima, ſummiſſius à primo; deinde, dum de legibus diſputat, preſſius; pòſt ſenſim incedens, iudices vt vidit ardenteis, in reliquis exultauit audacius. Attamen in hoc ipſo diligenter examinante verborum omnium pondera, reprehendit Æſchines quædam, & exagitat, illudénſque, dura, odioſa, intolerabilia eſſe dicit. Quinetiam quærit ab ipſo, cum quidem eum belluam appellet, vtrum illa verba, an portenta ſint: vt Aeſchini ne Demoſthenes quidem videatur Atticè dicere. Facile eſt enim verbum aliquod ardens (vt ita dicam) notare, idque, reſtinctis iam animorum incendiis, irridere. Itaq; ſe purgans iocatur Demoſthenes, negat in eo poſitas eſſe fortunas Græciæ, in hoc in eum, huc an illuc manum porrexerit. Quonam igitur modo audiretur Myſus, aut Phryx Athenis, cum etiam Demoſthenes exagitetur vt putidus?

tidus? Cum verò inclinata, vlulantíque voce more Aſiatico canere cœpiſſet, quis eum ferret? aut quis potius non iuberet auferri? Ad Atticorum igitur aureis tereteis, & religioſas qui ſe accommodant, ii ſunt exiſtimãdi Atticè dicere. Quorum genera plura ſunt: hi vnum modò, quale ſit, ſuſpicantur. Putant enim qui horridè, incultéque dicat, modo id eleganter, enucleatéque faciat, eum ſolum Atticè dicere. Errant, quòd ſolum: quòd Atticè, non falluntur. Iſtorum enim iudicio, ſi ſolum illud eſt Atticum, ne Pericles quidem dixit Atticè, cui primæ ſine controuerſia deferebantur. Qui, ſi tenui genere vteretur, nunquam ab Ariſtophane poeta fulgurare, tonare, permiſcere Græciam dictus eſſet. Dicat igitur Atticè venuſtiſſimus ille ſcriptor, ac politiſſimus Lyſias. quis enim id poſſit negare? dum intelligamus, hoc eſſe Atticum in Lyſia, non quòd tenuis ſit, atque inornatus, ſed quòd nihil habeat inſolens, aut ineptum. Ornatè verò, & grauiter, & copiosè dicere, aut Atticorum ſit, aut ne ſit Aeſchines, néve Demoſthenes Atticus. Ecce autem aliqui ſe Thucydidíos eſſe profitentur, nouum quoddam imperitorum, & inauditum genus. Nam qui Lyſiam ſequuntur, cauſidicum quendam ſequuntur, non illum quidem amplum, atq; grandem, ſubtilem, & elegantem tamen, & qui in forenſibus cauſis poſſit præclarè conſiſtere. Thucydides autem res geſtas, & bella narrat, & prælia grauiter ſanè, & probè: ſed nihil ab eo transferri poteſt ad forenſem vſum, & publicum. Ipſæ illæ conciones ita multas habent obſcuras, abditáſq; ſententias, vix vt intelligantur: quod eſt in oratione ciuili vitium vel maximum. Quæ eſt autẽ in hominibus tanta peruerſitas, vt inuentis frugibus, glande veſcantur? an victus hominum Atheniẽſium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porrò vnquam Græcorum Rhetorum à Thucydide quicquam duxit? At laudatus eſt ab omnibus. Fateor. ſed ita, vt rerum explicator prudens, ſeuerus, grauis: non vt in iudiciis verſaret cauſas, ſed vt in hiſtoriis bella narraret. Itaque nunquam eſt numeratus orator. Nec verò, ſi hiſtoriam non ſcripſiſſet, nomen eius extaret, cum præſertim fuiſſet honoratus, & nobilis. Huius tamen nemo neque verborum, neque ſententiarum grauitatem imitatur: ſed cum mutila quædam, & hiantia locuti ſunt, quæ vel ſine ma-

giſtro facere potuerunt, germanos ſe putant eſſe Thucydidas. Nactus ſum etiam, qui Xenophontis ſimilē eſſe ſe cuperet, cuius ſermo eſt ille quidem melle dulcior, ſed à forenſi ſtrepitu remotiſſimus. Referamus nos igitur ad eum, quem volumus, inchoandum, & eadem eloquentia informandū, quam in nullo cognouit Antonius. Magnum opus omnino, & arduum, Brute, conamur, ſed nihil difficile amanti puto. Amo autem, & ſemper amaui ingenium, ſtudia, mores tuos. Incendor porro quotidie magis, non deſiderio ſolùm (quo quidem conficior) congreſſus noſtros, cōſuetudinem victus, doctiſſimos ſermones requirens tuos, ſed etiam admirabili fama virtutum incredibilium, quæ ſpecie diſpares, prudentia coniungũtur. Quid enim tam diſtans, quàm à ſeueritate comitas? quis tamen vnquam te aut ſanctior eſt habitus, aut dulcior? Quid tam difficile quàm in plurimorum controuerſiis diiudicandis ab omnibus diligi? conſequeris tamen, vt eos ipſos, quos contra ſtatuas, ęquos, placatóſque dimitas. Itaq; efficis, vt, cum gratiæ cauſa nihil facias, omnia tamē ſint grata, quæ facis. Ergo ex omnibus terris, vna Gallia communi non ardet incendio: in qua frueris ipſe te, cum in Italiæ luce cognoſceris, verſariſq́; in optimorum ciuium vel flore, vel robore. Iam quantum illud eſt, quòd in maximis occupationibus nunquam intermittis ſtudia doctrinæ, ſemper aut ipſe ſcribis aliquid, aut me vocas ad ſcribendū! Itaque hoc ſum aggreſſus ſtatim, Catone abſoluto, quem ipſum nunquam attigiſſem, tempora timens inimica virtuti, niſi tibi hortanti, & illius memoriam mihi charam excitanti, non parere, nefas eſſe duxiſſem. ſed teſtificor me à te rogatum, & recuſantem hæc ſcribere eſſe auſum. Volo enim mihi tecum commune eſſe crimen, vt, ſi ſuſtinere tantam quæſtionem non potuero, iniuſti oneris impoſiti tua culpa ſit, mea recepti. In quo tamē iudicii noſtri errorē, laus tibi dati muneris compenſabit. Sed in omni re difficillimum eſt formam (quod χαρακτὴρ Græcè dicitur) exponere optimi: quod aliud aliis videtur optimum. Ennio delector, ait quiſpiam; quod non diſcedit à communi more verborū. Pacuuio, inquit alius: omnes apud hunc ornati, elaboratíque ſunt verſus, multa apud alterum negligentius. Fac aliū Acio: varia enim ſunt iudicia, vt in Græcis, nec facilis explicatio,

catio, quę forma maximè excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, & opaca; contrà, alios nitida, læta, colluſtrata delectat. Quid eſt, quo præſcriptum aliquod, aut formulam exprimas, cum in ſuo quodque genere præſtet; & genera plura ſint? Hac ego religione non ſum ab hoc conatu repulſus: exiſtimauíque in omnibus rebus eſſe aliquid optimum, etiam ſi lateret: ídque ab eo poſſe, qui eius rei gnarus eſſet, iudicari. Sed, quoniam plura ſunt orationum genera, eáque diuerſa, neque in vnam formam cadunt omnia: laudationum, ſcriptionum, & hiſtoriarum, & talium ſuaſionũ, qualem Iſocrates fecit Panegyricum, multi alii, qui ſunt nominati Sophiſtæ, reliquarúmque rerum formam, quæ abſunt ab forenſi contentione, eiúſque totius generis, quod Græcè ἐπιδεικτικὸν nominatur, quod quaſi ad inſpiciendum, delectationis cauſa comparatum eſt; non complectar hoc tempore. non quo negligenda ſit: eſt enim illa quaſi nutrix eius oratoris, quẽ informare volumus, & de quo molimur aliquid exquiſitius dicere. Ab hac & verborum copia alitur, & eorum conſtructio, & numerus liberiore quadam fruitur licentia. Datur etiã venia concinnitati ſententiarũ, & arguti, certíque, & circunſcripti verborum ambitus concedũtur: de induſtriáq; non ex inſidiis, ſed apertè, ac palàm elaboratur, vt verba verbis quaſi demenſa, & paria reſpondeant, vt crebro conferantur pugnantia, comparénturque contraria, & vt pariter extrema terminentur, eundémq; referant in cadendo ſonum: quæ in veritate cauſarũ, & rarius multò facimus, & certè occultius. In Panathenaico autem Iſocrates ea ſe ſtudioſè conſectatum fatetur. Nõ enim ad iudiciorũ certamen, ſed ad voluptatem aurium ſcripſerat. Hæc tractaſſe Thraſymachum Chalcedonium primum & Leontinum ferunt Gorgiam, Theodorum inde Byzãtium, multóſq; alios, quos λογοδαιδάλους appellat in Phędro Socrates, quorum ſatis arguta multa: ſed vt modò, primúmque naſcentia, minuta, & verſiculorum ſimilia quædam, nimiúmq; depicta, quo magis ſunt Herodotus, Thucydidéſque mirabiles, quorum ætas, cum in eorum tempora, quos nominaui, incidiſſet, lõgiſſimè tamen ipſi à talibus deliciis, vel potius ineptiis abfuerũt. Alter enim ſine vllis ſalebris, quaſi ſedatꝰ amnis fluit: alter incitatior fertur, & de bellicis rebus canit etiã quodam-

modo bellicum: primíſque ab his (vt ait Theophraſtus) hiſtoria commota eſt, vt auderet vberius quàm ſuperiores, & ornatius dicere. Horum ætati ſucceſſit Iſocrates, qui præter cæteros eiuſdem generis laudatur ſemper à nobis, nonnunquam, Brute, leuiter, & eruditè repugnante te. Sed credas mihi fortaſſe, ſi, quid in eo laudem, cognoueris. Nam, cum conciſus ei Thraſymachus minutis numeris videretur, & Gorgias, qui tamen primi traduntur arte quadam verba iunxiſſe; Thucydides autem præfractior, nec ſatis (vt ita dicam) rotundus, primus inſtituit dilatare verbis, & mollioribus numeris explere ſententias. In quo cum doceret eos, qui partim in dicendo, partim in ſcribendo principes extiterũt; domus eius officina habita eloquentiæ eſt. Itaque, vt ego, cũ à noſtro Catone laudabar, vel reprehendi me à cæteris, facilè patiebar, ſic Iſocrates videtur teſtimonio Platonis aliorũ iudicia debere cõtemnere. Eſt enim, vt ſcis, quaſi in extrema pagina Phædri his ipſis verbis loquens Socrates, Adoleſcẽs etiam nũc, ô Phædre, Iſocrates eſt. Sed quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem? inquit ille. Maiore mihi ingenio videtur eſſe, quam vt cum orationibus Lyſiæ comparetur: præterea ad virtutem maior indoles: vt minimè mirum futurum ſit, ſi, cum ætate proceſſerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc ſtudet, tantũ quantum pueris, reliquis pręſtet omnibus, qui vnquam orationes attigerunt: aut, ſi contentus his non fuerit, diuino aliquo animi motu maiora cõcupiſcat. Ineſt enim natura, philoſophia in huius viri mente quædam. Hæc de adoleſcente Iſocrate Socrates auguratur. At ea de ſeniore ſcribit Plato, & ſcribit æqualis, & quidem exagitator omnium rhetorum hunc miratur vnum. Me autem, qui Iſocratem non diligunt, vnà cum Socrate, & Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus, & ſolutũ, & effluens, ſententiis argutum, verbis ſonans, eſt in illo epidictico genere, quod diximus proprium ſophiſtarũ, pompę quàm pugnæ aptius, gymnaſiis, & palæſtræ dicatũ, ſpretũ, & pulſum foro. Sed, quòd educata huius nutrimẽtis eloquẽtia, ipſa ſe poſtea colorat, & roborat; non alienũ fuit de oratoris quaſi incunabulis dicere. Verũ hæc ludorum, atq; põpæ: nos autẽ iam in aciem, dimicationémq; veniamus. Quoniã tria videnda ſunt oratori, quid dicat, & quo quidq; loco,

& quo

& quomodo; dicendum omnino eſt, quid ſit optimum in ſingulis, ſed aliquanto ſecus, atque in tradenda arte dici ſolet. nulla præcepta ponemus (neque enim id ſuſcepimus) ſed excellentis eloquētiæ ſpeciem, & formam adumbrabimus; nec quibus reb. ea paretur, exponemus, ſed qualis nobis eſſe videatur. Ac duo breuiter prima; ſunt enim nō tam inſignia ad maximam laudem, quàm neceſſaria, & tamen cum multis penè communia. Nam & inuenire, & iudicare quid dicas, magna illa quidem ſunt, & tanquam animi inſtar in corpore, ſed propria magis prudentiæ, quàm eloquentiæ, qua tamen in cauſa eſt vacua prudentia? Nouerit igitur hic quidem orator, quem ſummum eſſe volumus, argumentorum, & rationum locos. Nam, quoniam quicquid eſt, quod in controuerſia, aut in contentione verſetur, in eo aut ſitne, aut quid ſit, aut quale ſit, quæritur: ſitne, ſignis: quid ſit, definitionibus: quale ſit, recti prauíq; partibus. quibus vt vti poſſit orator, non ille vulgaris, ſed hic excellens, à propriis perſonis, & temporibus ſemper, ſi poteſt, auocat controuerſiam. Latius enim de genere, quàm de parte diſceptare licet: vt, quod in vniuerſo ſit probatum, id in parte ſit probari neceſſe. Hæc igitur quæſtio à propriis perſonis, & temporibus, ad vniuerſi generis orationem traducta, appellatur Theſis. In hac Ariſtoteles adoleſcenteis, non ad philoſophorum morem tenuiter diſſerendi, ſed ad copiam Rhetorum in vtranque partem, vt ornatius, & vberius dici poſſit, exercuit. Idémque locos (ſic enim appellat) quaſi argumentorum notas tradidit, vnde omnis in vtranque partem traheretur oratio. Facile igitur hic noſter (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, ſed doctiſſimum, & perfectiſſimum quærimus) quoniam loci certi traduntur, percurret omneis, vtetur aptis generatim, diſcet ex quo emanant etiam qui communes appellantur loci. Nec verò vtetur imprudenter hac copia; ſed omnia expendet, & ſeliget. Non enim ſemper, nec in omnibus cauſis, ex iiſdem eadem argumentorum momenta ſunt. Iudiciū ergo adhibebit: nec inueniet ſolùm quid dicat, ſed etiam expēdet. Nihil enim feracius ingeniis, iis præſertim, quæ diſciplinis exculta ſunt. Sed vt ſegetes fœcundæ, & vberes, non ſolum fruges, verum herbas etiam effundunt inimiciſſimas fru-

gibus, ſic interdum ex illis locis aut leuia quædam, aut cauſis aliena, aut non vtilia gignuntur: quorum ab oratoris iudicio delectus magnus adhibetur. Alioqui quonam modo ille in bonis hærebit, & habitabit ſuis? aut molliet dura? aut occultabit, quæ dilui nō poterunt, atque omnino opprimet, ſi licebit? aut abducet animos? aut aliud afferet, quod oppoſitum probabilius ſit, quàm illud, quod obſtabit? Iam verò ea, quæ inuenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id ſecundum erat de tribus. Veſtibula nimirum honeſta, aditúſque ad cauſam faciet illuſtreis: cúmq; animos prima aggreſſione occupauerit, infirmabit, excludátque contraria: de firmiſſimis alia prima ponet, alia poſtrema, inculcabítque leuiora. Atque in primis duabus dicendi partibus qualis eſſet, ſummatim, breuitérque deſcripſimus. Sed, vt antè dictū eſt, in his partibus, (etſi graues, atque magnæ ſunt) minus & artis eſt, & laboris. Cum autem quid, & quo loco dicat, inuenerit, illud eſt longè maximum, videre, quónam modo. Scitum eſt enim, quod Carneades noſter dicere ſolebat, Clitomachum eadem dicere, Carneadem autem eodem etiā modo dicere. Quòd ſi in philoſophia tantum intereſt, quemadmodum dicas, vbi res ſpectatur, non verba penduntur: quid tandem in cauſis exiſtimandum eſt, quibus totis moderatur oratio? Quod quidem ego, Brute, ex tuis literis ſentiebā, non te id ſcitari, qualē ego in inueniendo, & in collocando ſummum eſſe oratorē vellē: ſed id mihi quærere videbare, quod genus ipſius orationis optimum iudicarē. Rem difficilem, dii immortales, atq; omnium difficillimam. Nā cum eſt oratio mollis, & tenera, & ita flexibilis, vt ſequatur, quocunque torqueas; tum & naturæ variæ, & voluntates, multum inter ſe diſtantia effecerunt genera dicendi. Flumen aliis verborum, volubilitáſque cordi eſt, qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Diſtincta alios, & interpuncta, interualla, moræ, reſpirationéſq; delectāt. Quid poteſt eſſe tā diuerſum? tamen eſt in vtroq; aliquid excellens. Elaborant alii lenitate, & æquabilitate, & puro quaſi quodā, & cādido genere dicendi. Ecce alii duritatem, & ſeueritatem quandā verbis, & orationis quaſi mœſtitiā ſequuntur, quódq; paulo antè diuiſimus, vt alii graues, alii tenues, alii tēperati vellēt videri: quot orationū genera eſſe diximus, totidē oratorū reperiuntur.

riuntur. Et, quoniã cœpi iam cumulatius hoc munus augere, quàm à te poſtulatum eſt (tibi enim tantùm de orationis genere quærenti, reſpondi etiam breuiter de inueniendo, & collocando) ne nunc quidem ſolùm de orationis modo dicam, ſed etiam de actionis: ita prætermiſſa pars nulla erit: quandoquidem de memoria nihil eſt hoc loco dicendum, quæ communis eſt multarum artium. Quomodo autem dicatur, id eſt in duobus, in agendo, & in eloquendo. Eſt enim actio quaſi corporis quædam eloquentia, cùm conſtet è voce, atque motu. Vocis mutationes totidem ſunt, quot animorum, qui maximè voce commouentur. Itaque ille perfectus, quem iandudum indicat noſtra oratio, vtcunque ſe affectum videri, & animum audientis moueri volet, ita certum vocis admouebit ſonum. de quo plura dicerem, ſi hoc præcipiendi tempus eſſet, aut ſi tu hoc quæreres. dicerem etiam de geſtu, cum quo iunctus eſt vultus: quibus omnibus dici vix poteſt, quantum interſit, quemadmodum vtatur orator. Nam & infantes actionis dignitate eloquentiæ ſæpe fructum tulerunt, & diſerti deformitate agendi, multi infantes putati ſunt. vt iam non ſine cauſa Demoſthenes tribuerit & primas, & ſecundas, & tertias actioni. Si enim eloquentia nulla ſine hac, hæc autem ſine eloquentia tanta eſt, certè plurimum in dicendo poteſt. Volet igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet, & contenta voce atrociter dicere, & ſummiſſa leniter, & inclinata videri grauis, & inflexa miſerabilis. Mira eſt enim quædam natura vocis, cuius quidem è tribus omnino ſonis, inflexo, acuto, graui, tanta ſit, & tam ſuauis varietas perfecta in cantibus. Eſt autem in dicendo etiam quidam cantus obſcurior, non hic è Phrygia, & Caria rhetorum epilogus penè canticum: ſed ille, quem ſignificat Demoſthenes, & Aeſchines, cùm alter alteri obiicit vocis flexiones. Dicit plura etiam Demoſthenes, illúmque ſæpe dicit voce dulci, & clara fuiſſe. In quo illud etiam notandum mihi videtur ad ſtudium perſequendæ ſuauitatis in vocibus. ipſa enim natura quaſi modularetur hominũ orationem, in omni verbo poſuit acutam vocem, nec vna plus, nec à poſtrema ſyllaba citra tertiam, quo magis naturã ducem ad auriũ voluptatem ſequatur induſtria. Ac vocis quidem bonitas optanda eſt: non eſt enim in nobis, ſed tracta-

tio, atque vſus in nobis. Ergo ille princeps variabit, & mutabit, & omneis ſonorum tum intendens, tum remittens perſequetur gradus: idemq; motu ſic vtetur, nihil vt ſuperſit in geſtu. Status erectus, & celſus, rarus inceſſus, nec ita longus: excurſio moderata, eáq; rara, nulla mollitia ceruicũ, nullæ argutiæ digitorum, non ad numerũ articulus cadens, trunco magis toto ſe ipſe moderans, & virili laterum flexione, brachii proiectione in cõtentionibus, cõtractione in remiſſis. Vultus verò, qui ſecundum vocem plurimùm poteſt, quantam affert tum dignitatem, tum venuſtatem? in quo cùm effeceris, ne quid ineptum, aut vultuoſum ſit, tum oculorum eſt quædã magna moderatio. Nam, vt imago eſt animi vultus, ſic indices oculi: quorum & hilaritatis, & viciſſim triſtitię modum res ipſæ, de quibus agetur, temperabũt. Sed iam illius perfecti oratoris, & ſummę eloquentiæ ſpecies exprimenda eſt: quẽ hoc vno excellere, id eſt, oratione, cætera in eo latêre, indicat nomen ipſum. Non enim inuentor, aut compoſitor, aut actor, hæc complexus eſt omnia, ſed & Græcè ab eloquendo ῥήτωρ, & Latinè eloquens dictus eſt. Cæterarum enim rerum, quæ ſunt in oratore, partẽ aliquam ſibi quiſq; vendicat: dicendi autem, id eſt, eloquẽdi, maxima vis ſoli huic conceditur. Quanquã enim & philoſophi quidam ornatè locuti ſunt, (ſiquidem & Theophraſtus diuinitate loquendi nomen inuenit, & Ariſtoteles Iſocratem ipſum laceſſiuit, & Xenophontis voce Muſas quaſi locutas ferunt: & longè omnium, quicunque ſcripſerunt, aut locuti ſunt, extitit & grauitate princeps Plato) tamen horum oratio neq; neruos, neque aculeos oratorios, ac forenſeis habet. Loquũtur cum doctis, quorum ſedare animos malunt, quàm incitare. ſiquidem de rebus placatis, ac minimè turbulentis docendi cauſa, non capiendi loquũtur: vt in eo ipſo quòd delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quàm neceſſe ſit, facere videantur. Ergo ab hoc genere non difficile eſt hãc eloquentiam, de qua nunc agitur, ſecernere. Mollis eſt enim oratio philoſophorũ, & vmbratilis, nec ſententiis, nec verbis inſtructa popularibus, nec iuncta numeris, ſed ſoluta liberius: nihil iratum habet, nihil inuidũ, nihil atrox, nihil mirabile, nihil aſtutum, caſta, verecunda, virgo incorrupta quodammodo: itaq; ſermo potius quàm oratio dicitur.

dicitur. Quanquam enim omnis locutio oratio eſt, tamen vnius oratoris locutio hoc proprio ſignata nomine eſt. Sophiſtarum,de quibus ſupra dixi, magis diſtinguenda ſimilitudo videtur, qui omneis eoſdẽ volunt flores, quos adhibet orator in cauſis,perſequi. Sed hoc differũt,quòd, cùm ſit his propoſitũ,non perturbare animos,ſed placare potius, nec tã perſuadere,quam delectare; & apertius id faciũt quàm nos, & crebrius, concinnas magis ſententias exquirunt, quàm probabileis; à re ſæpe diſcedunt, intexunt fabulas, verba apertius transferunt,eáq; ita diſponunt, vt pictores varietatem colorum; paria paribus referunt,aduerſa contrariis,ſæpiſſiméq; ſimiliter extrema definiunt. Huic generi hiſtoria finitima eſt,in qua & narratur ornatè, & regio ſæpe, aut pugna deſcribitur: interponuntur etiam conciones, & hortationes: ſed in his tracta quædam,& fluens expetitur, nõ hæc contorta, & acris oratio. Ab his non multo ſecus, quàm à poetis hæc eloquẽtia,quam quærimus,ſeuocanda eſt. Nam etiam poetæ quæſtionẽ attulerunt,quidnam eſſet illud, quo ipſi differrẽt ab oratoribus: numero maximè videbãtur antea, & verſu; nunc apud oratores iam ipſe numerus increbuit. Quicquid eſt enim, quod ſub aurium menſurã aliquã cadit,etiamſi abeſt à verſu, (nam id quidem orationis eſt vitium) numerus vocatur, qui Græcè ῥυθμὸς dicitur. Itaque video viſum eſſe nonnullis, Platonis & Democriti locutionem, etſi abſit à verſu, tamen quòd incitatius feratur, & clariſſimis verborum luminibus vtatur, potius poema putandum, quàm comicorum poetarum, apud quos, niſi quòd verſiculi ſunt, nihil eſt aliud quotidiani diſſimile ſermonis; nec tamen id eſt poetæ maximum, etſi eſt eo laudabilior, quòd virtutes oratoris perſequitur, cùm verſu ſit aſtrictior. Ego autem, etiamſi quorundam grandis, & ornata vox eſt poetarum; tamen in ea cùm licentiam ſtatuo maiorem eſſe, quàm in nobis,faciendorum, iungendorúmque verborum, tum etiam nonnullorum voluptati vocibus magis,quàm rebus inſeruiunt. Nec verò ſi quid eſt vnum inter eos ſimile(id autem eſt iudicium,electióque verborũ) propterea cæterarum rerum diſſimilitudo intelligi non poteſt: ſed id nec dubium eſt, &,ſi quid habet quæſtionis, hoc tamen ipſum ad id,quod propoſitum eſt,non eſt neceſſariũ. Seiunctus igitur

orator à philoſophorum eloquentia, à ſophiſtarum, ab hiſtoricorum, à poetarum, explicandus eſt nobis, qualis futurus ſit. Erit igitur eloquens (hunc enim autore Antonio quærimus) is, qui in foro, cauſiſque ciuilibus ita dicet, vt probet, vt delectet, vt flectat. probare neceſſitatis eſt, delectare ſuauitatis, flectere victoriæ: nam id vnum ex omnibus ad obtinẽdas cauſas poteſt plurimùm. Sed quot officia oratoris, tot ſunt genera dicendi: ſubtile in probando, modicũ in delectando, vehemens in flectendo, in quo vno vis omnis oratoris eſt. Magni igitur iudicii, ſummæ etiam facultatis eſſe debebit moderator ille, & quaſi temperator huius tripartitæ varietatis. Nam & iudicabit, quid cuique opus ſit; & poterit, quocunque modo poſtulabit cauſa, dicere. Sed eſt eloquentiæ, ſicut reliquarum rerum, fundamentum ſapientia. Vt enim in vita, ſic in oratione nihil eſt difficilius, quàm quid deceat videre. πρέπον appellant hoc Gręci, nos dicamus ſanè decorum: de quo præclare, & multa præcipiuntur, & res eſt cognitione digniſſima. Huius ignoratione non modò in vita, ſed ſæpiſſimè & in poematis, & in oratione peccatur. Eſt autem quid deceat oratori videndum, non in ſententiis ſolùm, ſed etiam in verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis autoritas, non omnis ætas, nec verò locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus eſt, aut ſententiarum: ſemperque in omni parte orationis, vt vitæ, quid deceat, eſt conſiderandum; quod & in re, de qua agitur, poſitum eſt, & in perſonis & eorum qui dicunt, & eorum qui audiunt. Itaq; hunc locum longè, & latè patentem philoſophi ſolent in officiis tractare, non cùm de recto ipſo diſputant: nam id quidem vnum eſt: grammatici in poetis, eloquentes in omni & genere, & parte cauſarum. Quàm enim indecorum eſt, de ſtillicidiis cùm apud vnum iudicem dicas, ampliſſimis verbis, & locis vti communibus: de maieſtate verò populi Rom. ſummiſsè, & ſubtiliter? Hic genere toto, at perſona alii peccant, aut ſua, aut iudicum, aut etiam aduerſariorum, nec re ſolùm, ſed ſæpe etiam verbo: etſi ſine re nulla vis verbi eſt, tamen eadem res ſæpe aut probatur, aut reiicitur alio, atque alio elata verbo. In omnibúsque rebus videndum eſt, quatenus: etſi enim ſuus cuique modus eſt, tamen magis offendit ni-

dit nimium, quàm parum. In quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non ſentirent, quid eſſet ſatis. Magnus eſſet locus hic, Brute, quod te non fugit, & magnum volumen aliud deſiderat: ſed ad id, quod agitur, illud ſatis: cum hoc decere, quod ſemper vſurpamus in omnibus dictis, & factis, minimis, & maximis: cum hoc, inquam, decere dicimus, illud non decere, & id vſquequaque quantum ſit, appareat, in alióque ponatur, aliúdque totum ſit, vtrum decere, an oportere dicas: oportere enim perfectionem declarat officii, quo & ſemper vtendum eſt, & omnibus; decere, quaſi aptum eſſe, conſentaneúmque tempori, & perſonæ; quòd cùm in factis ſæpiſſimè, tum in dictis valet, in vultu denique, & geſtu, & inceſſu, contráque item dedecere. Quod ſi poeta fugit vt maximum vitium, qui peccat etiam, cùm probam orationem affingit improbo, ſtultóve, ſapientis: ſi denique pictor ille vidit, cum, immolanda Iphigenia, triſtis Chalcas eſſet, mœſtior Vlyſſes, mœreret Menelaus, obuoluendum caput Agamemnonis eſſe, quoniam ſummũ illum luctum penicillo non poſſet imitari: ſi denique hiſtrio, quid deceat, quærit, quid faciendum oratori putemus? Sed, cùm hoc tantum ſit, quid in cauſis, earumque quaſi membris faciat, orator viderit. Illud quidem perſpicuum eſt, non modò parteis orationis, ſed etiam cauſas totas, alias alia forma dicendi eſſe tractandas. Sequitur, vt cuiusque generis nota quæratur, & formula: magnum opus, & arduum, vt ſæpe iam diximus; ſed ingredientibus conſiderandum fuit, quid ageremus; nunc quidem iam, quocunque feremur, danda nimirum vela ſunt. Ac primum informandus eſt ille nobis, quem ſolùm quidam vocant Atticum. Summiſſus eſt, & humilis, conſuetudinem imitans, ab indiſertis re plus quàm opinione differens. Itaque eum qui audiunt, quamuis ipſi infantes ſint, tamen illo modo cõfidunt ſe poſſe dicere. Nam orationis ſubtilitas imitabilis quidem illa videtur eſſe exiſtimanti, ſed nihil eſt experienti minus. Etſi enim non plurimi ſanguinis eſt, habeat tamen ſuccum aliquem oportet, vt, etiam ſi illis maximis viribus careat, ſit (vt ita dicam) integra valetudine. Primum igitur eum tanquam è vinculis numerorum eximamus. Sunt enim quidam (vt ſcis) oratori numeri, de quibus mox agemus, obſeruandi ratione qua-

dam,ſed alio in genere orationis,in hoc omnino relinquendi: ſolutum quiddam ſit, nec vagum tamen, vt ingredi liberè, non vt licenter videatur errare. Verba etiam verbis quaſi coagmentare negligat. Habet enim ille tanquam hiatus concurſu vocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam,de re hominis magis quàm de verbis laborantis. Sed erit videndum de reliquis, cùm hæc duo ei liberiora fuerint,circuitus,cõglutinatioque verborum. Illa enim ipſa contracta, & minuta non negligenter tractanda ſunt, ſed quædam etiam negligentia eſt diligens. Nam, vt mulieres eſſe dicuntur nonnullæ inornatæ, quas id ipſum deceat; ſic hæc ſubtilis oratio etiam incompta delectat. Fit enim quiddam in vtroque, quo ſit venuſtius, ſed non, vt appareat. Tum remouebitur omnis inſignis ornatus, quaſi margaritarum: nec calamiſtri quidem adhibebuntur. Fucati verò medicamenta candoris, & ruboris, omnia repellẽtur: elegantia modò,& munditia remanebit. Sermo purus erit,& Latinus: dilucidè planéq; dicetur: quid deceat,circũſpicietur. Vnum aderit,quod quartum numerat Theophraſtus in orationis laudibus,ornatum illud, ſuaue, & affluens: acutæ crebræque ſententiæ ponentur, & neſcio vnde ex abdito erutæ,atq; in hoc oratore dominabuntur. Verecundus erit vſus oratoriæ quaſi ſupellectilis. Supellex eſt enim quodammodo noſtra,quę eſt in ornamentis,alia rerum,alia verborum. Ornatus autem verborum duplex; vnus ſimpliciũ, alter collocatorum. Simplex probatur in propriis,vſitatíſq; verbis,quod aut optimè ſonat,aut rem maximè explanat. In alienis,aut translatum, aut factum aliunde, vt mutuo, aut factum ab ipſo,aut nouum, aut priſcum, & inuſitatum. Sed etiam inuſitata, ac priſca ſunt in propriis, niſi quòd rarò vtimur. Collocata autem verba habent ornatum, ſi aliquid concinnitatis efficiunt, quòd, verbis mutatis, non maneat, manente ſententia. Nam ſententiarum ornamenta, quæ permanent etiamſi verba mutaueris, ſunt illa quidem permulta; ſed,quæ emineant,pauciora. Ergo ille tenuis orator, modò ſit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, & in transferendis verecundus, & parcus, & in priſcis, reliquíſq; ornamentis & verborum, & ſententiarum demiſſior, translatione fortaſſe crebrior, qua frequentiſſimè ſermo omnis

vtitur

vtitur non modò vrbanorum, ſed etiam ruſticorum: ſiquidem eſt eorum, gemmare viteis, ſitire agros, lætas eſſe ſegetes, luxurioſa frumenta. Nihil horum parum audacter, ſed aut ſimile eſt illi, vnde transferas; aut, ſi res ſuum nullum habet nomen, docendi cauſa ſumptum, non ludendi videtur. Hoc ornamento liberius paulo, quàm cæteris vtetur hic ſummiſſus: nec tam licenter tamen, quàm, ſi genere dicendi vteretur ampliſſimo. Itaque illud indecorum, quod quale ſit, ex decoro debet intelligi, hic quoque apparet, cùm verbum aliquod altius transfertur, ídque in oratione humili ponitur, quod idem in alia deceret. Illam autem concinnitatem, quæ verborum collocationem illuminat his luminibus, quæ Græci quaſi aliquos geſtus orationis σχήματα appellant (quod idem verbum ab his etiam in ſententiarũ ornamenta transfertur) adhibet quidem hic ſubtilis, quem, niſi quòd ſolum, cæteroquin rectè quidam vocant Atticum, ſed paulò parcius. Nam, ſi, vt in epularum apparatu, à magnificentia recedens, non ſe parcum ſolùm, ſed etiam elegantem videri volet, eliget, quibus vtatur. Sunt enim pleræque aptæ huius ipſius oratoris, de quo loquor, parſimoniæ. Nam illa, de quibus antè dixi, huic acuto fugienda ſunt, paria paribus relata, & ſimiliter concluſa, eodémque pacto cadentia; & immutatione literæ quaſi quæſitæ venuſtates, ne elaborata concinnitas, & quoddam aucupium delectationis manifeſtè deprehenſum appareat. Itémque ſi quæ verborum iterationes contentionem aliquam, & clamorem requirent, erunt ab hac ſummiſſione orationis alienæ: cæteris promiſcuè poterit vti, continuationem verborum modò relaxet, & diuidat, vtatúrq; verbis quàm vſitatiſſimis, translationibus quàm molliſſimis: etiam illa ſententiarum lumina aſſumat, quæ non erunt vehemẽter illuſtria. Non faciet Remp. loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec aceruatim multa frequentans, vna complexione deuinciet. Valentiorum hæc laterum ſunt, nec ab hoc, quem informamus, aut expectanda, aut poſtulanda. Erit enim vt voce, ſic etiam oratione ſuppreſſior. Sed pleraq; ex illis conuenient etiam huic tenuitati: quanquam iiſdem ornamẽtis vtetur horridius: talem enim inducimus. Accedit actio non tragica, nec ſcenæ, ſed modica iactatione corporis, vultu

tamen multa conficiens, non hoc, quo dicuntur os ducere, ſed illo, quo ſignificant ingenuè, quo ſenſu quidq; pronuntient. Huic generi orationis aſpergentur etiam ſales, qui in dicendo mirum quantum valent: quorum duo genera ſunt, vnum facetiarum, alterum dicacitatis. vtetur vtroque, ſed altero in narrando aliquid venuſtè, altero in iaciendo, mittédóque ridiculo: cuius genera plura ſunt, ſed nunc aliud agimus. Illud admonemus tamen, ridiculo ſic vſurum oratorem, vt nec nimis frequenti, ne ſcurrile ſit; nec ſubobſcœno, ne inimicum; nec petulanti, ne improbum; nec in calamitatem, ne inhumanum; nec in facinus, ne odii locum riſus occupet; neque aut ſua perſona, aut iudicum, aut tempore alienum. Hæc enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quæſita, nec ex tempore ficta, ſed domo allata, quę plerunque ſunt frigida: parcet & amicitiis, & dignitatibus: vitabit inſanabileis contumelias: tantummodo aduerſarios figet, nec eos tamen ſemper, nec omneis, nec omni modo. quibus exceptis ſic vtetur ſale, & facetiis: vt ego ex iſtis nouis Atticis talem cognouerim neminem, cùm id certè ſit vel maximè Atticum. Hanc ego iudico formam ſummiſſi oratoris, ſed magni tamen, & germani Attici: quoniam quicquid eſt ſalſum, aut ſalubre in oratione, id proprium Atticorum eſt: è quibus tamen non omnes faceti: Lyſias ſatis, & Hyperides, Demades præter cæteros fertur: Demoſthenes minus habetur, quo quidem mihi nihil videtur vrbanius, ſed non tam dicax fuit, quàm facetus: eſt autem illud acrioris ingenii, hoc maioris artis. Vberius eſt aliud, aliquantóque robuſtius, quàm hoc humile, de quo dictum eſt: ſummiſſius autem quàm illud, de quo iam dicetur, ampliſſimũ. Hoc in genere neruorum vel minimum, ſuauitatis autem eſt vel plurimum. Eſt enim plenius, quàm hoc enucleatum: quàm autem illud ornatũ, copioſumque, ſummiſſius. Huic omnia dicendi ornamenta conueniunt, plurimúmque eſt in hac orationis forma ſuauitatis: in qua multi floruerunt apud Græcos, ſed Phalereus Demetrius meo iudicio præſtitit cæteris: cuius oratio cùm ſedatè, placidéque loquitur, tum illuſtrant eam, quaſi ſtellæ quædam, translata verba, atque immutata. Translata ea dico, vt ſæpe iam, quæ per ſimilitudinem ab alia re, aut ſuauitatis, aut inopiæ cauſa

transferũtur: mutata, in quib. pro verbo proprio ſubiicitur aliud, quòd idem ſignificet, ſumptum ex re aliqua conſequẽti. Quod quãquàm transferendo fit, tamen alio modo tranſtulit, cùm dixit Ennius, arcem, & vrbem orbas; alio modo, ſi pro patria arcem dixiſſet. & horridam Africam terribili tremere tumultu, cùm dicit, pro Afris immutat Africam. Hanc Hypallagen rhetores, quia quaſi ſummutantur verba pro verbis; Metonymiam grammatici vocant; quòd nomina transferuntur. Ariſtoteles autem translationi hæc ipſa ſubiungit, & abuſionem, quam Catachreſin vocant; vt, cùm minutum dicimus animum pro paruo, & abutimur verbis propinquis, ſi opus eſt; vel quòd delectat, vel quòd licet. Iam cùm fluxerunt continuæ plures translationes, alia planè fit oratio. Itaque genus hoc Græci appellant ἀλληγορίαν, nomine rectè, genere melius ille, qui iſta omnia translationes vocat. Hæc frequentat Phalereus maximè, ſuntque dulciſſima: & quanquam translatio eſt apud eum multa, tamen immutationes nuſquam crebriores. In idem genus orationis (loquor enim de illa modica, ac temperata) verborum cadunt lumina omnia, multa etiam ſententiarum: latæ eruditæque diſputationes ab eodem explicantur, & loci communes ſine contentione dicuntur. Quid multa? è philoſophorum ſcholis tales ferè euadunt, & niſi coràm erit comparatus ille fortior, per ſe hic, quem dico, probabitur. Eſt enim quoddam etiam inſigne, & florens orationis, pictum, & expolitum genus, in quo omnes verborum, omnes ſententiarum illigantur lepôres. Hoc totum è ſophiſtarum fontibus defluxit in forum, ſed ſpretum à ſubtilibus, repulſum à grauibus, in ea, de qua loquor, mediocritate conſedit. Tertius eſt ille amplus, copioſus, grauis, ornatus, in quo profectò vis maxima eſt. Hic eſt enim, cuius ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes, eloquentiam in ciuitatibus plurimùm valere paſſæ ſunt: ſed hanc eloquentiam, quæ curſu magno ſonitúque ferretur, quam ſuſpicerent omnes, quam admirarentur, quam ſe aſſequi poſſe diffiderent. Huius eloquentiæ eſt, tractare animos; huius, omni modo permouere. Hæc modo perfringit, modò irrepit in ſenſus, inſerit nouas opiniones, euellit inſitas. Sed multũ intereſt inter hoc dicendi genus, &

ſuperiora. Qui in illo ſubtili, & acuto elaborauit, vt callidè argutéque diceret, nec quicquam altius cogitaret, hoc vno profectò magnus orator eſt, ſi non maximus, miniméque in lubrico verſabitur, &, ſi ſemel conſtiterit, nunquam cadet. Medius ille autem, quem modicum, & temperatum voco, ſi modo ſuum illud ſatis inſtruxerit, non extimeſcit ancipiteis dicendi, incertóſque caſus: etiam ſi quando minus ſuccedet, vt ſæpè fit, magnum tamen periculum non adibit: altè enim cadere non poteſt. At verò hic noſter, quem principem ponimus, grauis, acer, ardens, ſi ad hoc vnum eſt natus, aut in hoc ſolo ſe exercuit; aut huic generi ſtudet vni, nec ſuam copiam cum illis duobus generibus temperauit, maximè eſt contemnendus. Ille enim ſummiſſus, quòd acutè, & veteratoriè dicit, ſapiens iam; medius, ſuauis; hic autem copioſiſſimus, ſi nihil eſt aliud, vix ſatis ſanus videri ſolet. Qui enim nihil poteſt tranquillè, nihil leniter, nihil partitè, definitè, diſtinctè, facetè dicere, præſertim cum cauſæ partim totæ ſint eo modo, partim aliqua ex parte tractandæ; ſi is non præparatis auribus inflammare rem cœpit, furere apud ſanos, & quaſi inter ſobrios bacchari vinolentus videtur. Tenemus igitur, Brute, quem quærimus, ſed animo: nam manu ſi comprehendiſſem, ne ipſe quidem ſua tanta eloquentia mihi perſuaſiſſet, vt ſe dimitterem. Sed inuentus profectò eſt ille eloquens, quem nunquam vidit Antonius. Quis eſt igitur is? Complectar breui, diſſeram pluribus. Is enim eſt eloquens, qui & humilia ſubtiliter, & magna grauiter, & mediocria temperatè poteſt dicere. Nemo is, inquies, vnquam fuit. Ne fuerit: ego enim quid deſiderem, non quid viderim, diſputo: redeóque ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, & ſpeciem; quam etſi non cernimus, tamen animo tenere poſſumus. Non enim eloquentem quæro, neque quicquam mortale, & caducum, ſed illud ipſum, cuius qui ſit compos, ſit eloquens: quod nihil eſt aliud, niſi eloquentia ipſa, quam nullis niſi mentis oculis videre poſſumus. Is erit igitur eloquẽs (vt illud idem iteremus) qui poterit parua ſummiſſè, modica temperatè; magna grauiter dicere. Tota mihi cauſa pro Cecinna de verbis interdicti fuit: res inuolutas definiendo explicauimus, ius ciuile laudauimus,

verba

verba ambigua diſtinximus. Fuit ornandus in Manilia lège Pompeius: temperata oratione ornandi copiam perſecuti ſumus. Ius omne retinendæ maieſtatis, Rabirii cauſa continebatur: ergo in omni genere amplificationis exarſimus. At hæc interdum temperanda & varianda ſunt. Quod igitur in accuſationis ſeptem libris non reperitur genus? quod in Habiti? quod in Cornelii? quod in plurimis noſtris defenſionibus? quæ exempla ſelegiſſem, niſi vel nota eſſe arbitrarer, vel poſſe eligere, qui quærerent. Nulla eſt enim vllo in genere laus oratoris, cuius in noſtris orationibus non ſit aliqua, ſi non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio: non aſſequimur, at, quid deceat, videmus: nec enim nunc de nobis, ſed de re dicimus: in quo tantum abeſt, vt noſtra miremur, vt vſque eo difficiles, ac moroſi ſimus, vt nobis non ſatisfaciat ipſe Demoſthenes: qui, quanquam vnus eminet inter omneis in omni genere dicendi, tamen non ſemper implet aureis meas: ita ſunt auidæ, & capaces, & ſemper aliquid immenſum, infinitúmque deſiderant. Sed tamen, quoniam & hunc tu oratorem cùm eius ſtudioſiſſimo Pammene, cùm eſſes Athenis, totum diligentiſſimè cognouiſti, neque eum dimittis è manibus, & tamen noſtra etiam lectitas: vides profecto illum multa perficere, nos multa conari: illum poſſe, nos velle, quocunque modo cauſa poſtulet, dicere. Sed ille magnus: nam & ſucceſſit ipſe magnis, & maximos oratores habuit æqualeis: nos magnum feciſſemus, ſi quidem potuiſſemus, quò contendimus, peruenire, in ea vrbe, in qua (vt ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. Atqui ſi Antonio Craſſus eloquens viſus non eſt, aut ſibi ipſe, nunquam Cotta viſus eſſet, nunquam Sulpitius, nunquam Hortenſius. Nihil enim amplè Cotta, nihil leniter Sulpitius, non multa grauiter Hortenſius: ſuperiores magis ad omne genus apti; Craſſum dico, & Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fuſæ orationis aureis ciuitatis accepimus, eáſque nos primi, quicunque eramus, & quantulumcunq; dicebamus, ad huius generis dicendi, audiendi incredibilia ſtudia conuertimus. Quantis illa clamoribus adoleſcentuli diximus, dé ſupplicio patricidarũ? quæ nequaquam ſatis deferbuiſſe pòſt aliquanto ſen-

tire cœpimus. Quid enim tam commune quàm ſpiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? ita viuunt, dum poſſunt, vt ducere animam de cœlo non queant; ita moriuntur, vt eorum oſſa terram non tangant; ita iactãtur fluctibus, vt nunquam alluantur; ita poſtremo eiiciuntur, vt ne ad ſaxa quidẽ mortui conquieſcant, & quę ſequuntur. Sunt enim omnia, ſicut adoleſcentis, non tam re, & maturitate, quàm ſpe, & expectatione laudati. Ab hac indole iam illa matura, Vxor generi, nouerca filii, filiæ pellex. Nec verò hic vnus erat ardor nobis; vt hóc modo omnia diceremus: ipſa enim illa pro Roſcio iuuenilis redundantia, multa habet attenuata, quædam etiam paulo hilariora. At pro Habito, pro Cornelio, compluréſque aliæ: nemo enim orator tam multa, ne in Græco quidem otio, ſcripſit, quàm multa ſunt noſtra: eáque hanc ipſam habent, quam probo, varietatem. An ego Homero, Ennio, reliquis poetis, & maximè Tragicis, concederem, vt ne omnibus locis eadem contentione vterentur, crebróque mutarent, nonnunquam etiam ad quotidianum genus ſermonis accederent; ipſe nũquam ab illa acerrima contentione diſcederem? Sed quid poetas diuino ingenio profero? Hiſtriones eos vidimus, quibus nihil poſſet in ſuo genere eſſe præſtantius, qui non ſolũ in diſſimillimis perſonis ſatisfaciebant, cum tamen in ſuis verſarentur: ſed & comœdum in tragœdiis, & tragœdum in comœdiis admodum placere vidimus: ego non elaborem? Cum dico me; te, Brute, dico: nam in me quidem iam pridem effectum eſt, quod futurum fuit. tu autem eodem modo omneis cauſas ages? aut aliquod cauſarum genus repudiabis? aut in iiſdem cauſis perpetuum, & eundem ſpiritum ſine vlla commutatione obtinebis? Demoſthenes quidem, cuius nuper inter imagines tuas, ac tuorum, quòd eum credo amares, cum ad te in Tuſculanum veniſſem, imaginẽ ex ære vidi; nihil Lyſiæ ſubtilitate cedit, nihil argutiis, & acumine Hyperidi, nihil lenitate Aeſchini, & ſplendore verborum. Multæ ſunt eius totæ orationes ſubtiles, vt contra Leptinem; multæ & totæ graues, vt quædam Philippicæ; multæ variæ, vt contra Aeſchinem falſæ legationis, vt contra eundem pro cauſa Cteſiphontis. Iam illud medium, quoties vult, arripit, & à grauiſſimo diſcedens, eo potiſſimum delabitur.

bitur. Clamores tamen tum mouet, & tum in dicendo plurimum efficit, cum grauitatis locis vtitur. Sed ab hoc parũper abeamus, quandoquidẽ de genere, non de homine quærimus: rei potius, id eſt, eloquentiæ, vim, & naturam explicemus. Illud tamen, quod iam antè diximus, meminerimus, nihil nos præcipiendi cauſa eſſe dicturos: atque ita potius acturos, vt exiſtimatores videamur loqui, non magiſtri. in quo tamen longius progredimur, quòd videmus non te hęc ſolùm eſſe lecturum, qui ea multo quàm nos, qui quaſi docere videamur, habeas notiora. ſed hunc librum etiam ſi minus noſtra commendatione, tuo tamen nomine diuulgari neceſſe eſt. Eſſe igitur perfectè eloquentis puto, non eam ſolùm facultatẽ habere, quæ ſit eius propria, fuſè, latéq; dicendi; ſed etiam vicinam eius, atque finitimam dialecticorum ſcientiam aſſumere: quanquã aliud videtur oratio eſſe, aliud diſputatio, nec idem loqui eſſe, quod dicere; attamen vtrunque in diſſerendo eſt: diſputandi ratio, & loquendi, dialecticorum ſit; oratorum autem dicendi, & ornandi. Zeno quidem ille, à quo diſciplina Stoicorum eſt, manu demonſtrare ſolebat, quid inter has arteis intereſſet. Nam, cùm compreſſerat digitos, pugnúmque fecerat, dialecticam aiebat eiuſmodi eſſe: cum autem diduxerat, & manum dilatauerat, palmæ illius ſimilem eloquentiam eſſe dicebat. Atque etiã ante hunc Ariſtoteles principio artis Rhetoricæ dicit illã quaſi ex altera parte reſpondere dialecticæ: vt hoc videlicet differant inter ſe, quòd hæc ratio dicendi latior ſit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic ſummo, omnem, quæ ad dicendum trahi poſſit, loquẽdi rationem eſſe notam: quæ quidem res (quod te his artibus eruditum minimè fallit) duplicem habuit docendi viam. Nam & ipſe Ariſtoteles tradidit præcepta plurima diſſerendi, poſtea; & qui dialectici dicuntur, ſpinoſiora multa pepererunt. Ergo eũ cenſeo, qui eloquentiæ laude ducatur, non eſſe earum rerum omnino rudem: ſed, vel illa antiqua, vel hac Chryſippi diſciplina inſtitutus, nouerit primùm vim, naturam, genera verborum, & ſimpliciũ, & copulatorum. Deinde quot modis quidq; dicatur: qua ratione verum falſúmve ſit, iudicetur: quid efficiatur è quoque: quod cuique conſequens ſit, quódque contrariũ: cúmq; ambiguè multa dicantur, quomodo quidq; eorũ

diuidi, explanaríque oporteat. Hæc tenenda ſunt oratori: ſæpè enim occurrunt: ſed,quia ſua ſponte ſquallidiora ſunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor. Et, quoniam in omnibus, quæ ratione docentur, & via,primùm conſtituendum eſt, quid quidque ſit (niſi enim inter eos, qui diſceptent, conuenit quid ſit illud, de quo ambigitur,nec rectè diſſeri, nec vnquã ad exitum perueniri poteſt) explicanda eſt ſæpe verbis mens noſtra de quaque re, atque inuolutæ rei notitia definiendo aperienda eſt. ſiquidem eſt definitio, oratio, quæ, quid ſit id, de quo agitur, oſtendit quàm breuiſſimè. Tum, vt ſcis, explicato genere cuiuſque rei,videndum eſt,quæ ſint eius generis,ſiue formæ, ſiue partes, vt in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur hæc facultas in eo, quem volumus eſſe eloquentem, vt definire rem poſſit,neque id faciat tam preſsè, & anguſtè, quàm in illis eruditiſſimis diſputationibus fieri ſolet: ſed cum explanatius,tũ etiam vberius, & ad commune iudicium, popularémque intelligentiam accommodatius. Idémque etiam, cum res poſtulabit, genus vniuerſum in ſpecies certas, vt nulla neque prætermittatur, neque redundet, partietur, ac diuidet. Quando autem,aut quomodo id faciat,nihil ad hoc tempus, quoniã (vt ſupra dixi) iudicem eſſe me, non doctorem volo. Nec verò dialecticis modo ſit inſtructus,ſed habeat omneis philoſophię notos, & tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte,nihil de pietate,nihil de charitate patriæ, nihil de bonis rebus,aut malis,nihil de virtutibus, aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate, nihil de perturbationibus animi, & erroribus, quæ ſæpe cadunt in cauſas, ſed ieiunius aguntur; nihil, inquam, ſine ea ſcientia, quam dixi,grauiter,amplè,copiosè dici, & explicari poteſt. De materia loquor orationis etiam nunc, non ipſo de genere dicendi: volo enim rem prius habeat orator, de qua dicat, dignam auribus eruditis,quàm cogitet,quibus verbis quidque dicat, aut quomodo. Quem etiam, quo grandior ſit, & quodammodo excelſior (vt de Pericle dixi ſuprà) ne phyſicorum quidem eſſe ignarum volo. Omnia profectò, cum ſe à cæleſtibus rebus referet ad humanas, excelſius, magnificentiúſque & dicet, & ſentiet. Cúmque illa diuina cognouerit, nolo ignoret ne hęc quidẽ humana. Ius ciuile teneat, quo

egent cauſæ, forenſes quotidie. Quid eſt enim turpius, quàm legitimarum, & ciuilium controuerſiarum patrocinia ſuſcipere, cum ſis legum, & ciuilis iuris ignarus? Cognoſcat etiam rerum geſtarum, & memoriæ veteris ordinem, maximè ſcilicet noſtræ ciuitatis, ſed & imperioſorum populorum, & regum illuſtrium: quem laborem nobis Attici noſtri leuauit labor, qui, conſeruatis, notatíſque temporibus, nihil cũ illuſtre prætermitteret, annorum ſeptingentorum memoriam vno libro colligauit. Neſcire autem quid antè quã natus ſis, acciderit, id eſt ſemper eſſe puerum. Quid enim eſt ætas hominis, niſi cum memoria rerum veterum cum ſuperiorum ætate contexitur? Commemoratio autẽ antiquitatis, exemplorúmq; prolatio, ſumma cum delectatione & autoritatem orationi affert, & fidem. Sic igitur inſtructus veniet ad cauſas: quarũ habebit genera primùm ipſa cognita. Erit enim ei perſpectum, nihil ambigi poſſe, in quo non aut res controuerſiam faciat, aut verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam, ſi quando aliud in ſententia videtur eſſe, aliud in verbis, genus eſt quoddam ambigui, quod ex præterito verbo fieri ſolet: in quo, quod eſt ambiguorũ propriũ, res duas ſignificari videmus. Cùm tam pauca ſint genera cauſarum, etiam argumentorum præcepta pauca ſunt. traditi ſunt, è quibus ea ducantur, duplices loci: vni è rebus ipſis, alteri aſſumpti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationẽ. nam ipſę quidem res in perfacili cognitione verſantur. quid enim iã ſequitur, quod quidẽ artis ſit, niſi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, aut paret ſe ad diſcendum? rem breuiter exponere, & probabiliter, & apertè, vt, quid agatur, intelligi poſſit: ſua confirmare, aduerſaria euertere: eáq; efficere non perturbatè, ſed ſingulis argumentationibus ita concludendis, vt efficiatur quod ſit conſequens iis, quæ ſumentur ad quanque rem confirmandã: poſt omnia perorationẽ inflammantẽ, reſtinguentémve concludere? Has parteis quemadmodũ tractet ſingulas, difficile dictu eſt hoc loco: nec enim ſemper tractantur vno modo. Quoniam autem non quem doceam, quæro, ſed quẽ probem: probabo primũ eum, qui quid deceat, videbit. Hæc enim ſapientia maximè adhibenda eloquenti eſt, vt ſit

temporum, perſonarúmque moderator: nam nec ſemper, nec apud omneis, nec contra omneis, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcunque decebit, poterit accommodare orationẽ. Quod cũ ſtatuerit, tum vt quidq; erit dicendum, ita dicet: nec ſatura ieiunè, nec grandia minutè, nec itẽ cõtrà; ſed erit rebus ipſis par, & æqualis oratio. Principia verecunda, nõ elatis intenſa verbis, ſed acuta ſententiis, vel ad offenſionem aduerſarii, vel ad cõmendationem ſui. Narrationes credibiles, nec hiſtorico ſed propè quotidiano ſermone explicatæ dilucidè. Dein ſi tenues cauſæ, tum etiã argumentandi tenue filum, & in docendo, & in refellendo: ídque ita tenebitur, vt quãta ad rem, tanta ad orationem fiat acceſſio. Cum verò cauſa ea inciderit, in qua vis eloquentiæ poſſit exprimi, tum ſe latius fundet orator: tum reget, & flectet animos, & ſic afficiet, vt volet, id eſt, vt cauſæ natura, & ratio tẽporis poſtulabit. Sed erit duplex omnis eius ornatus ille admirabilis, propter quem aſcendit in tantum honorem eloquentia. Nam, cum omnis pars orationis eſſe debet laudabilis, ſic vt verbum nullum, niſi aut graue, aut elegans excidat: tũ ſunt maximè luminoſæ, & quaſi actuoſæ partes duæ: quarum alteram in vniuerſi generis quæſtione pono, quam (vt ſuprà dixi) Græci appellant θέσιν; alteram in augendis, amplificandíſque rebus, quæ ab eiſdem αὔξησις eſt nominata. quæ etſi æquabiliter toto corpore orationis fuſa eſſe debet, tamẽ in communibus locis maximè excellet. qui communes appellati, eo quòd videntur multarum iidẽ eſſe cauſarũ, ſed proprii ſingularum eſſe debebunt. Ac verò illa pars orationis, quæ eſt de genere vniuerſo, totas cauſas ſæpe cõtinet. Quicquid eſt enim illud, in quo quaſi certamen eſt controuerſiæ, quod Græcè κρινόμενον dicitur, id ita placet, vt traducatur ad perpetuam quæſtionem, atque vt de vniuerſo genere dicatur: niſi cum de vero ambigetur, quod quæri coniectura ſolet. Dicetur autem non Peripateticorũ more (eſt enim illorum exercitatio elegans iam inde ab Ariſtotele conſtituta) ſed aliquanto neruoſius: & ita de re communia dicentur, vt & pro reis multa leniter dicãtur, & in aduerſarios aſperè. Augendis verò rebus, & contrà abiiciendis, nihil eſt, quod nõ perficere poſſit oratio: quod & inter media

argumenta

argumenta faciendum eſt, quotieſcunque dabitur vel amplificandi, vel minuendi locus, & penè infinitè in perorãdo. Duo ſunt etiam, quæ bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam faciant: quorum alterum eſt, quod Græci ἠθικὸν vocant, ad naturam, & ad mores, & ad omnem vitæ conſuetudinem accommodatum; alterùm quod iidem παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi, & concitantur, in quo vno regnat oratio. Illud ſuperius, come, iucundum, ad beneuolentiam conciliandam paratum; hoc, vehemens, incenſum, incitatum, quo cauſæ eripiuntur; quod, cùm rapidè fertur, ſuſtineri nullo pacto poteſt. Quo genere nos mediocres, aut multo etiam minus, ſed magno ſemper vſi impetu, ſæpe aduerſarios de ſtatu omni deiecimus. Nobis pro familiari reo ſummus orator non reſpondit Hortenſius. A nobis homo audaciſſimus Catilina in ſenatu accuſatus, obmutuit. Nobis priuata in cauſa magna, graui, cùm cœpiſſet Curio pater reſpondere, ſubito aſſedit, cùm ſibi venenis ereptã memoriam diceret. Quid ego de miſerationibus loquar? quibus eò ſum vſus pluribus, quòd etiam ſi plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant: in quo vt viderer excellere, non ingenio, ſed dolore aſſequebar. Quæ qualiacunque in me ſunt, me enim ipſum non pœnitet, quanta ſint, ſed apparent in orationibus: etſi carent libri ſpiritu illo, propter quem maiora eadem illa, cùm aguntur, quàm cùm leguntur, videri ſolent. Nec verò miſeratione ſolùm mens iudicum permouenda eſt, qua nos ita dolẽter vti ſolemus, vt puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus: vt alia in cauſa excitato reo nobili, ſublato etiam filio paruo, plangore, & lamentatione compleremus forum: ſed etiam eſt faciendum, vt iraſcatur iudex, mitigetur, inuideat, faueat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, ſatietate afficiatur, ſperet, metuat, lætetur, doleat. qua in varietate, duriorum, accuſatio ſuppeditabit exempla; mitiorum, defenſiones meæ. Nullo enim modo animus audientis, aut incitari, aut leniri poteſt, qui modus à me non tentatus ſit. dicerem perfectum, ſi ita iudicarem, nec in veritate crimen arrogantiæ extimeſcerem. Sed (vt ſuprà dixi) nulla me ingenii, ſed magna vis animi inflammat, vt me ipſe non teneam: nec vnquam is, qui audiret, incenderetur

niſi ardens ad eum perueniret oratio. Vterer exemplis domeſticis, niſi ea legiſſes: vterer alienis, vel Latinis, ſi vlla reperirem; vel Græcis, ſi deceret: ſed Craſſi perpauca ſunt, nec ea iudiciorum; nihil Antonii, nihil Cottæ, nihil Sulpitii: dicebat melius, quàm ſcripſit Hortenſius. Verum hæc vis, quã quærimus, quanta ſit ſuſpicemur, quoniam exemplum non habemus: aut, ſi exempla ſequimur, à Demoſthene ſumamus: & quidem perpetuæ dictionis ex eo loco, vnde in Cteſiphontis iudicio de ſuis factis, conſiliis, meritis in Remp. aggreſſus eſt dicere. Ea profecto oratio, in eam formam, quę eſt inſita in mentibus noſtris, includi ſic poteſt, vt maior eloquentia non requiratur. Sed iam forma ipſa reſtat, & character ille, qui dicitur: qui qualis eſſe debeat, ex ipſis, quæ ſuprà dicta ſunt, intelligi poteſt. Nam & ſingulorum verborum, & collocatorum lumina attigimus: quibus ſic abundabit, vt verbum ex ore nullum, niſi aut elegans, aut graue exeat: ex omníque genere frequentiſſimę translationes erunt, quòd eæ propter ſimilitudinem transferunt animos, & referunt ac mouent huc, & illuc: qui motus cogitationis celeriter agitat⁹ per ſe ipſe delectat. Et reliqua ex collocatione verborum, quæ ſumuntur quaſi lumina, magnũ afferunt ornatum orationi. ſunt enim ſimilia illis, quæ in amplo ornatu ſcenæ, aut fori appellantur inſignia, non quòd ſola ornent, ſed quòd excellant. Eadem ratio eſt horum, quæ ſunt orationis lumina, & quodammodo inſignia, CVM aut duplicantur, iterantúrq; verba; aut breuiter commutata ponũtur; aut ab eodem verbo ducitur ſæpius oratio; aut in idẽ coniicitur; aut in vtrunque; aut adiungitur idem iteratum; aut idem ad extremum refertur; aut continẽter vnum verbum non in eadem ſententia ponitur; aut cùm ſimiliter vel cadunt verba, vel deſinunt, aut multis modis contrariis relata contraria; aut cùm gradatim ſurſum verſus reditur; aut cùm, demptis coniunctionibus, diſſolutè plura dicũtur; aut cùm aliquid prætereuntes, cur id faciamus oſtendimus; aut cùm corrigimus noſmetipſos quaſi reprehendẽtes; aut ſi eſt aliqua exclamatio vel admirationis, vel conqueſtionis; aut cùm eiuſdem nominis caſus ſæpius commutantur. Sed ſententiarum ornamenta maiora ſunt: quibus quia frequentiſſimè Demoſthenes vtitur, ſunt qui putent idcirco eius eloquentiam

eloquentiam

quentiam maximè eſſe laudabilẽ. Et verò nullus fere ab eo Iocus ſine quadã cõformatione ſententiæ dicitur: nec aliud quicquã eſt dicere, niſi omneis, aut certè pleraſq; aliqua ſpecie illuminare ſentẽtias: quas cùm tu optimè, Brute, teneas, quid attinet nominibus vti, aut exemplis? tantummodo notetur locus. Sic igitur dicet ille, quẽ expetimus, vt verſet ſæpe multis modis eandem, & vnam rem, & hæreat in eadem, commoretúrq; ſententia: ſæpe etiam vt extenuet aliquid, ſæpe vt irrideat, vt declinet à propoſito, deflectátque ſententiam: vt proponat quid dicturus ſit, vt cùm tranſegerit iam aliquid, definiat, vt ſe ipſe reuocet, vt, quod dixit, iteret, vt argumentum ratione concludat, vt interrogando vrgeat, vt rurſus quaſi ad interrogata ſibi ipſe reſpondeat; vt contrà, ac dicat, accipi & ſentiri velit; vt addubitet quid potius, aut quomodo dicat; vt diuidat in parteis; vt aliquid relinquat ac negligat; vt antè præmuniat; vt in eo ipſo, in quo reprehendatur, culpam in aduerſarium conferat; vt ſæpe cum iis, qui audiunt, nonnunquam etiam cum aduerſario quaſi deliberet; vt hominum ſermones, moréſq; deſcribat, vt muta quædam eloquentia inducat; vt ab eo, quod agitur, auertat animos; vt ſæpe in hilaritatem, riſúmve conuertat; vt antè occupet, quod putat opponi; vt cõparet ſimilitudines; vt vtatur exẽplis; vt aliud alii tribuens diſpertiat; vt interpellatorem coerceat; vt aliquid reticere ſe dicat; vt denuntiet quid caueat; vt liberius quid audeat; vt iraſcatur etiam; vt obiurget aliquando; vt deprecetur; vt ſupplicet; vt medeatur; vt à propoſito declinet aliquantulum; vt optet; vt execretur; vt fiat iis, apud quos dicet, familiaris; atque alias etiam dicendi quaſi virtutes ſequatur, breuitatem, ſi res petet: ſæpe etiam rem dicendo ſubiiciet oculis, ſæpe ſupra feret, quàm fieri poſſit, ſignificatio ſæpe erit maior quàm oratio, ſæpe hilaritas, ſæpe vitæ, naturarúmque imitatio. Hoc in genere (nam quaſi ſyluam vides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo: ſed hæc niſi collocata, & quaſi ſtructa, & nexa verbis, ad eam laudem, quam volumus, aſpirare non poſſunt. De quo cùm mihi deinceps viderem eſſe dicendum, etſi mouebant etiam me illa, quæ ſuprà dixeram, tamen iis, quæ ſequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim poſſe reperiri non inuidos ſolùm, quibus

referta ſunt omnia, ſed fautores etiam laudum mearum, qui non cenſerent eius viri eſſe, de cuius meritis tanta ſenatus iudicia feciſſet, comprobante pop. Rom. quanta de nullo, de artificio dicendi literis tam multa mandare. Quibus ſi nihil aliud reſponderem, niſi me M. Bruto negare roganti noluiſſe, iuſta eſſet excuſatio; cùm & amiciſſimo, & præſtantiſſimo viro, & recta, & honeſta petenti ſatisfacere voluiſſem. Sed ſi profitear (quod vtinam poſſem) me ſtudioſis dicendi, præcepta, & quaſi vias, quæ ad eloquentiam ferrent, traditurum; qui tandem id iuſtus rerum æſtimator reprehenderet? Nam quis vnquam dubitauit, quin in Republ. noſtra primas eloquentia tenuerit ſemper vrbanis, pacatíſque rebus, ſecundas iuris ſcientia? cùm in altera gratiæ, gloriæ, præſidii plurimum eſſet, in altera perſecutionum, cautionúmque præceptio: quæ quidem ipſa auxilium ab eloquentia ſæpe peteret, ea verò repugnante, vix ſuas regiones, finéſq; defenderet. Cur igitur ius ciuile docere ſemper pulchrum fuit, hominúmque clariſſimorum diſcipulis domus floruerunt? ad dicendum ſi quis acuat, aut adiuuet in eo iuuentutem, vituperetur? Nam, ſi vitioſum eſt dicere ornatè, pellatur omnino è ciuitate eloquentia: ſin ea non modò eos ornat, penes quos eſt, ſed etiam vniuerſam Remp. cur aut diſcere turpe eſt, quod ſcire honeſtum eſt; aut, quod noſſe pulcherrimum eſt, id non glorioſum docere? At alterum factitatum eſt, alterum nouum. Fateor, ſed vtriusque rei cauſa eſt: alteros enim reſpondenteis audire ſat erat, vt ii, qui docerent, nullũ ſibi ad eam rem tempus ipſi ſeponerent, ſed eodem tempore & diſcentibus ſatisfacerent, & conſulentibus. Alteri, cùm domeſticum tempus in cognoſcendis, cõponendíſque cauſis, forenſe in agendis, reliquum in ſeipſis reficiendis omne conſumerent; quem habebant inſtituendi, aut docendi locum? Atque haud ſcio an plerique noſtrorum oratorum ingenio plus valuerint, quàm doctrina. itaque illi dicere melius quàm præcipere: nos contrà fortaſſe poſſumus. At dignitatem docere non habet. Certe, ſi quaſi in ludo: ſed, ſi monendo, ſi cohortando, ſi percontando, ſi communicando, ſi interdum etiam vnà legendo, audiendo: neſcio cur non docendo etiam aliquid aliquando, ſi poſſis meliores facere, cur nolis. An, quibus verbis ſacrorum alie-

natio fiat, docere honeſtum eſt; quibus ipſa ſacra retineri, defendíque poſſint, non honeſtum eſt? At ius profitentur etiam qui neſciunt; eloquentiam autem illi ipſi, qui conſecuti ſunt, tamen ſe valere diſſimulant, propterea quòd prudentia hominibus grata eſt, lingua ſuſpecta. Non igitur aut latere eloquentia poteſt; aut id, quod diſſimulat, effugit; aut eſt periculum, ne quis putet in magna arte, & glorioſa, turpe eſſe docere alios id, quod ipſi fuerit honeſtiſſimum diſcere? Ac fortaſſe cæteri tectiores: ego ſemper me didiciſſe præ me tuli. quid enim poſſem? cùm & abfuiſſem adoleſcens, & horum ſtudiorum cauſa mare tranſiſſem, & doctiſſimis hominibus domus referta eſſet, & aliquæ fortaſſe ineſſent in ſermone noſtro doctrinarum notæ, cúmque vulgo ſcripta noſtra legerentur, diſſimularem me didiciſſe? quid erat, cur probarem, niſi quòd parum fortaſſe profecerã. Quod cùm ita ſit, tamen ea, quæ ſuprà dicta ſunt, plus in diſputando, quàm ea, de quibus dicendum eſt, dignitatis habuerunt. De verbis enim componendis, & de ſyllabis propemodum dinumerandis, & dimetiendis loquemur: quæ etiam ſi ſunt, ſicuti mihi videntur, neceſſaria, tamen fiunt magnificentiùs, quàm docentur. Eſt id omnino verum, ſed propriè in hoc dicitur. nam omnium magnarum artium, ſicut arborum, altitudo nos delectat; radices, ſtirpesque non item. ſed eſſe illa ſine his non poteſt. Me autem ſiue peruagatiſſimus ille verſus, qui vetat

Artem pudere proloqui, quam factites,

diſſimulare non ſinit quin delecter; ſiue tuum ſtudium hoc à me volumen expreſſit: tamen eis, quos aliquid reprehenſuros ſuſpicabar, reſpondendum fuit. Quod ſi ea, quæ dixi, non ita eſſent, quis tamen ſe tam durum, agreſtémque præberet, qui hanc mihi non daret veniam, vt, cùm meæ forenſes artes, & actiones publicæ concidiſſent, non me aut deſidiæ, quod facere non poſſum; aut mœſtitiæ, cui reſiſto, potius quàm literis dederem? quæ quidem me anteà in iudicia, atque in curiam deducebant, nunc oblectant domi. Nec verò talibus modò rebus, quales hic liber continet, ſed multo etiam grauioribus, & maioribus: quæ ſi erunt perfectæ, profecto forenſibus noſtris rebus & domeſticæ literæ reſpondebunt. Sed ad inſtitutam diſputationem reuertamur.

Collocabuntur igitur verba, aut vt inter ſe quàm aptiſſimè cohæreant extrema cum primis, eáque ſint quàm ſuauiſſimis vocibus; aut vt forma ipſa, concinnitáſque verborum conficiat orbem ſuum; aut vt comprehenſio numeroſè, & aptè cadat. Atque illud primum videamus, quale ſit, quod vel maximè deſiderat diligentiam, vt fiat quaſi ſtructura quædam, nec tamen fiat operoſè. nam eſſet cum infinitus, tum puerilis labor, quod apud Lucilium ſcitè exagitat in Albutio Scæuola,

Quam lepidè lexeis compoſtæ? vt teſſerulæ omnes
Arte pauimento, atq; emblemate vermiculato.

Nolo tam minuta hæc conſtructio appareat, ſed tamẽ ſtylus exercitatus efficiet facilè hanc viam componendi. Nam vt in legendo oculus, ſic animus in dicendo proſpiciet quid ſequatur, ne extremorum verborum cum inſequentibus primis concurſus aut hiulcas voces efficiat, aut aſperas. Quamuis enim ſuaues, grauéſve ſententiæ, tamen ſi inconditis verbis efferuntur, offendent aureis, quarum eſt iudicium ſuperbiſſimum. Quod quidem Latina lingua ſic obſeruat, nemo vt tam ruſticus ſit, qui vocaleis nolit coniungere. In quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quòd eas literas tantopere fugerit: & ſi id magiſter eius Iſocrates, at nõ Thucydides: ne ille quidem haud paulo maior ſcriptor Plato, nec ſolùm in his ſermonibus, qui dialogi dicuntur, vbi etiam de induſtria id faciendum fuit, ſed in populari oratione, qua mos eſt Athenis, laudari in concione eos, qui ſint in præliis interfecti: quæ ſic probata eſt, vt eam quotannis (vt ſcis) illo die recitari neceſſe ſit. in ea eſt crebra iſta vocum concurſio, quam magna ex parte, vt vitioſam, fugit Demoſthenes. Sed Græci viderint: nobis, ne ſi cupiamus quidem, diſtrahere voces conceditur. Indicant orationes illæ ipſæ horridulæ Catonis: indicant omnes poetæ, præter eos, qui, vt verſum facerent, ſæpe hiabant, vt Næuius,

Vos, qui accolitis Hiſtrum fluuium, atq; Algidam. & ibidem,
Quam nunquam vobis Graii atq; Barbari.

At Ennius ſemel,

Scipio inuicte. Et quidem nos,
Hoc motu radiantis Eteſiæ in vada ponti.

Hoc idem ſæpius noſtri non tuliſſent, quòd Græci laudare

etiam

etiam ſolent. Sed quid ego? vocaleis ſine vocalibus ſæpe breuitatis cauſa contrahebant, vt ita dicerent, multi' modis, vas' argenteis, palm' & crinibus, tecti' fractis. Quid verò licentius, quam quòd hominum etiam nomina contrahebãt, quo eſſent aptiora? nam vt duellum bellum, & duis bis, ſic Duellium eum, qui Pœnos claſſe deuicit, Bellium nominauerunt, cùm ſuperiores appellati eſſent ſemper Duellii. Quin etiam verba ſæpe contrahuntur, non vſus cauſa, ſed aurium. Quomodo enim veſter Axilla ala factus eſt, niſi fuga literæ vaſtioris? Quam literã etiam è maxillis, è taxillis, & vexillo, & paxillo conſuetudo elegans Latini ſermonis euellit. Libenter etiam copulando verba iungebant, vt ſodes, pro ſi audes; ſis, pro ſi vis. Iam in vno capſis, tria verba ſunt. Ain' pro ais ne, nequire pro non quire, malle pro magis velle, nolle pro non velle. Dein etiam ſæpe, & exin, pro deinde, & pro exinde dicimus. Quid illud, non oles vnde ſit? quòd dicitur cum illis: cùm autem nobis non dicitur, ſed nobiſcum, quia ſi ita diceretur, obſcœnius concurrerent literæ, vt etiam modo, niſi AVTEM interpoſuiſſem, concurriſſent. Ex eo eſt mecum, & tecum, non cum me, & cum te: vt eſſet ſimile illis vòbiſcum, atque nobiſcum. Atq; etiam à quibuſdam ſero iam emendatur antiquitas, qui hæc reprehendunt: nam Proh deûm atq; hominum fidem, deorum aiunt. Ita credo, hoc illi neſciebant: an dabat hanc cõſuetudo licentiam? Itaq; idem poëta, qui inuſitatius contraxerat, *Patris mei meûm factûm pudet*, pro meorũ factorũ: &, *Texitur exitiûm examẽ capiti*, pro exitiorũ: nõ dicit liberûm, vt pleriq; loquimur, cùm cupidos liberûm, aut in liberûm loco dicimus: ſed, vt iſti volunt. *Neq; tuum vnquã in gremiũ extollas liberorũ ex te genus*. & idem, *Namq; Aeſculapi liberorũ*. At ille alter in Chryſe non ſolũ, *Ciues antiqui amici maiorum meûm*, quod erat vſitatũ: ſed durius etiam, *Conſiliûm ſocii, auguriûm, atq; extûm interpretes*. Idémq; pergit, *Poſtquam prodigiûm horriferûm, portentûm pauor*, quæ non ſanè ſunt in omnibus neutris vſitata. Nec enim dixerim tam libenter armûm iudicium, etſi eſt apud eundem, *Nihiilne ad te de iudicio armûm accidit*? quàm armorum. Iam vt cenſoriæ tabulæ loquuntur, fabrûm, & procûm audeo dicere, non fabrorũ, & procorum. Planéq; Duorumuirorum iudicium, aut Triumuirorum capitaliũ, aut Decemuirorum litibus iudicandis,

dico nunquam. atqui dixit Accius, *Video ſepulchra dua duorum corporum.* Idémque, *Mulier vna duûm virûm.* Quid verum ſit, intelligo: ſed aliâs ita loquor, vt conceſſum eſt, vt hoc vel proh Deûm dico, vel proh Deorum: aliâs vt neceſſe eſt, cùm Triumuirûm, non virorum, cùm ſeſtertiûm numûm, non numorum, quòd in his cõſuetudo varia non eſt. Quid quod ſic loqui, noſſe, iudicaſſe vetant, nouiſſe iubent, & iudicauiſſe? quaſi verò neſciamus in hoc genere, & plenum verbũ rectè dici, & imminutum vſitatè. Itaque vtrunque Terentius, *Eho, tu cognatum tuum non noras?* Poſt idem, *Stilphonem inquam noueras?* Siet, plenum eſt: ſit, imminutum. licet vtare vtroque. ergo ibidem,

Quàm chara ſintq;, poſt carendo intelligunt,
Quámq; attinendi magni dominatus ſient.

Nec vero reprehenderim,

— *Scripſere alii rem.* & ſcripſerunt eſſe verius ſentio, ſed conſuetudini auribus indulgenti libenter obſequor.

Idem campus habet, inquit Ennius: &,

— *In templi iiſdem,* probauit: at eiſdem, erat verius; nec tamen eiſdem, opimius: male ſonabat, iiſdem. Impetratum eſt à conſuetudine, vt peccare ſuauitatis cauſa liceret: & pomeridianas quadrigas, quàm poſtmeridianas libẽtius dixerim, & mehercule, quàm mehercules. Non ſcire quidem, barbarum iam videtur, neſcire, dulcius. Ipſum meridiem, cur non medidiem? credo quod erat inſuauius. Vna præpoſitio eſt abs, eáque nunc tantùm in accepti tabulis manet, nec his quidẽ omnium: in reliquo ſermone mutata eſt. Nam amouit dicimus, & abegit, & abſtulit: vt iam neſcias, ábne verũ ſit, an abs. Quid ſi etiam abfugit, turpe viſum eſt? & abfer noluerunt, aufer maluerunt? quæ præpoſitio præter hæc duo verba, nullo alio in verbo reperitur. Noti erant, & naui, & nari: quibus cùm IN præponi oporteret, dulcius viſum eſt, ignoti, ignaui, ignari, dicere, quàm vt veritas poſtulabat. Ex vſu dicunt, & è Repub. quòd in altero vocalis excipiebat, in altero eſſet aſperitas, niſi literam ſuſtuliſſes. vt exegit, edixit, refecit, retulit, reddidit, adiuncti verbi primam literam præpoſitio commutauit, vt ſubegit, ſummutauit, ſuſtulit. Quid in verbis iunctis? quàm ſcitè inſipientem non inſapientem? iniquum non inæquum? tricipitem, non tricapitem? con-

ciſum,

ciſum, non concæſum? Ex quo quidam pertiſum etiam volunt, quod eadem conſuetudo non probauit. Quid vero hoc elegantius, quod non fit natura, ſed quodam inſtituto? inclytus dicimus breui prima litera, inſanus producta: inhumanus breui, infelix longa. & ne multis, quibus in verbis eæ primæ literæ ſunt, quæ in ſapiente, atque felice, producte dicitur, in cæteris omnibus breuiter. Itemque compoſuit, conſueuit, concrepuit, confecit: conſule veritatem, reprehendet; refer ad aureis, probabunt. quære cur? ita ſe dicent iuuari; voluptati autem aurium morigerari debet oratio. Quin ego ipſe, cum ſcirem, ita maiores locutos eſſe, ut nuſquam niſi in vocali aſpiratione vterentur, loquebar ſic, vt pulcros, & Cetegos, triumpos, Cartaginem dicerem: aliquãdo, idque ſerò conuitio aurium, cum mihi extorta veritas eſſet, vſum loquendi populo conceſſi, ſcientiam mihi reſeruaui: Orciuios tamen, & Matones, Otones, Cępiones, ſepulcra, coronas, lacrymas dicimus, quia per aurium iudicium ſemper licet. Purrum ſemper Ennius, nuſquam Pyrrhum.

Vi patefecerunt Fruges, non Phryges, ipſius antiqui declarant libri. nec enim Græcam literam adhibebant, nunc autem etiam duas. & cum Phrygum, & cum Phrygibus dicendum eſſet, abſurdum erat, aut tantum Barbaris caſibus Græcam literam adhibere, aut recto caſu ſolum Græcè loqui: tamen & Phryges, & Pyrrhum aurium cauſa dicimus. Quinetiam, quod iam ſubruſticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorũ eædem erant poſtremæ duæ literæ, quæ ſunt in optumus, poſtremã literam detrahebãt, niſi vocalis inſequebatur. Ita nõ erat ea offenſio in verſibus, quam nunc fugiunt poetæ noui. Ita enim loquebamur,

Qui eſt omnibu' princeps. non omnibus princeps. &,
Vita illa dignu' locóque. non dignus.

Quòd ſi indocta conſuetudo tam eſt artifex ſuauitatis, quid ab ipſa tandem arte, & doctrina poſtulari putamus? Hæc dici breuius, quàm ſi hac de re vna diſputarem: eſt enim hic locus latè patens, de natura, vſúque verborum, longius autem, quàm inſtituta ratio poſtulabat. Sed, quia rerum, verbórumque iudicium prudentiæ eſt, vocum autem, & numerorum aures ſunt iudices, & quòd illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad voluptatem; in illis ratio inuenit, in his

ſenſus artem. aut enim negligenda nobis fuit voluptas eorum, quibus probari volebamus: aut ars eius cōciliandæ reperienda. Duæ ſunt igitur res, quæ permulceant aureis, ſonus, & numerus. De numero mox: nunc de ſono quærimus. Verba (vt ſuprà diximus) legenda ſunt potiſſimum bene ſonantia, ſed ea non, vt poetæ, exquiſita ad ſonum, ſed ſumpta de medio, *Qua pontus Helles* - Superat modum. At, *Auratus aries Colchorum*, - ſplendidis nominibus illuminatus eſt verſus: ſed proximus inquinatus inſuauiſſima litera infinitus, *Frugifera, & ferta arua Aſiæ tenet*. Quare bonitate potius noſtrorum verborum vtamur, quàm ſplendore Græcorum, niſi fortè ſic loqui pœnitet,

Qua tempeſtate Paris Helenam - & quæ ſequuntur. immò verò iſta ſequamur, aſperitatémque fugiamus, *Habeo iſtam ego perterricrepam*. Idémque, *Verſutilocas malitias*.

Nec ſolum componentur verba ratione, ſed etiam finientur: quoniam id iudicium eſſe aurium alterum diximus. Sed finiuntur, aut compoſitione ipſa, & quaſi ſua ſpōte, aut quodam genere verborum, in quibus ipſis concinnitas ineſt: quæ ſiue caſus habent in exitu ſimileis, ſiue paribus paria redduntur, ſiue opponuntur contraria, ſuapte natura numeroſa ſunt, etiam ſi nihil eſt factum de induſtria. In huius concinnitatis conſectatione Gorgiam fuiſſe principem accepimus. quo de genere illa noſtra ſunt in Miloniana: Eſt enim, Iudices, hæc non ſcripta, ſed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus: ad quam non docti, ſed facti; non inſtituti, ſed imbuti. Hæc enim talia ſunt, vt quia referuntur ad ea, ad quæ debent referri, intelligamus non quæſitum eſſe numerum, ſed ſecutum. Quod fit item in contrariis referendis, vt illa ſunt, quibus non modò numeroſa oratio, ſed etiam verſus efficitur:

Eam, quam mihi accuſas, damnas. condemnas dixiſſet, qui verſum effugere voluiſſet.

Bene quam meritam eſſe autumas, dicis malè mereri.

Id, quod ſcis, prodeſt: nihil id, quod neſcis obeſt. Verſum efficit ipſa relatio contrariorum. id eſſet in oratione numeroſum, *Quod ſcis, nihil prodeſt: quod neſcis, multum obeſt*. Semper hæc quæ Græci ἀντίθετα nominant, cùm contrariis opponuntur

nuntur contraria, numerum oratorium neceſſitate ipſa efficiunt,& eum ſine induſtria. Hoc genere antiqui iam ante Iſocratem delectabantur, & maximè Gorgias, cuius in oratione plerunque efficit numerum ipſa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes: vt illa ſunt in quarto accuſationis, Conferte hanc pacem cum illo bello; huius prætoris aduentum cum illius imperatoris victoria; huius cohortem impuram cum illius exercitu inuicto; huius libidines cũ illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas; ab hoc, qui conſtitutas accepit, captas dicetis Syracuſas. Ergo & hi numeri ſunt cogniti etiam à Latinis. Genus illud tertiũ explicetur, quale ſit numeroſæ,& aptæ orationis. quod qui non ſentiũt, quas aureis habeãt, aut quid in his hominis ſimile ſit, neſcio. Meæ quidem & perfecto, completóque verborum ambitu gaudent,& curta ſentiunt, nec amant redundantia. quid dico meas? conciones ſæpe exclamare vidi, cùm aptè verba cecidiſſent. id enim expectant aures, vt verbis colligetur ſententia. Non erat hoc apud antiquos, & quidem nihil aliud ferè non erat. Nam & verba eligebant,& ſententias graueis, & ſuaueis reperiebant, ſed eas haud vinciebant, aut explebant parum. Hoc me ipſum delectat, inquiunt. Quid ſi antiquiſſima illa pictura paucorum colorum magis, quàm hæc iam perfecta delectet? illa nobis ſit, credo, repetenda, hæc ſcilicet repudianda. Nominibus veterum gloriantur. Habet autem vt in ætatibus autoritatem ſenectus, ſic in exemplis antiquitas, quæ quidem apud me ipſum valet plurimũ: nec ego id, quod deeſt antiquitati, flagito potius, quàm laudo quod eſt: præſertim cum ea maiora iudicẽ, quæ ſunt, quàm illa, quæ deſunt. Plus eſt enim in verbis,& in ſententiis boni quibus illi excellunt, quàm in concluſione ſententiarũ, quã non habent. Pòſt inuenta concluſio èſt, qua credo vſuros veteres illos fuiſſe, ſi iam nota, atque vſurpata res eſſet: qua inuenta omneis vſos magnos oratores videmus. Sed habet nomen inuidiam, cum in oratione iudiciali, & forenſi numerus Latinè, Græcè ῥυθμὸς ineſſe dicitur. Nimis enim inſidiarum ad capiendas aureis adhiberi videtur, ſi etiam in dicendo numeri ab oratore quæruntur. Hoc freti iſti, & ipſi infracta, & amputata loquuntur, & eos vituperant, qui apta, & finita pronuntiant: ſi inanibus verbis, leuibúſque

ſententiis, iure; ſin probæ res, lecta verba, quid eſt, cur claudicare, aut inſiſtere orationem malint, quàm cum ſententia pariter excurrere? Hic enim inuidioſus numerus nihil affert aliud, niſi vt ſit aptè verbis comprehenſa ſententia: quod fit etiam ab antiquis, ſed plerunq; caſu, ſæpe natura: & quæ valde laudantur apud illos, eà ferè, quia ſunt concluſa, laudantur. Et apud Græcos quidem iam anni propè quadringenti ſunt, cùm hoc probatur, nos nuper agnouimus. Ergo Ennio licuit, vetera contemnenti, dicere,

Verſibu' quos olim Fauni vatéſque canebant: mihi de antiquis eodem modo non licebit, præſertim cùm dicturus non ſim,

Ante hunc, vt ille: nec quæ ſequuntur;

Nos auſi reſerare. Legi enim, audiuíque nonnullos, quorum propemodum abſolutè cõcluderetur oratio. Quod qui non poſſunt, non eſt eis ſatis non contemni, laudari etiã volunt. Ego autem illos ipſos laudo, ídque meritò, quorũ ſe iſti imitatores eſſe dicunt, etſi in eis aliquid deſidero: hos verò minimè, qui nihil illorum niſi vitium ſequuntur, cum à bonis abſint longiſſimè. Quod ſi aureis tam inhumanas, támque agreſteis habent; ne doctiſſimorum quidem virorum eos mouebit autoritas? Omitto Iſocratem, diſcipulóſque eius, Ephorum, & Naucratem: quanquam orationis faciendæ, & ornandæ autores locupletiſſimi, ſummíque ipſi oratores eſſe debeant. Sed quis omnium doctior? quis acutior? quis in rebus vel inueniendis, vel iudicandis acrior Ariſtotele fuit? quis porrò Iſocrati eſt aduerſatus infenſius? Is igitur verſum in oratione vetat eſſe, numerum iubet. Eius auditor Theodectes in primis (vt Ariſtoteles ſæpe ſignificat) politus ſcriptor, atque artifex, hoc idem & ſentit, & præcipit. Theophraſtus verò, iiſdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo iſtos ferat, qui hos autores non probent? niſi omnino hæc eſſe ab his præcepta neſciunt. Quod ſi ita eſt (nec verò aliter exiſtimo) quia ipſi ſuis ſenſib. nõ mouentur, nihílne eis inane videtur, nihil inconditũ, nihil curtũ, nihil claudicans, nihil redundans? In verſu quidem theatra tota exclamant, ſi fit vna ſyllaba aut breuior, aut longior. Nec verò multitudo pedes nouit, nec vllos numeros tenet; nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit: & tamen omnium longitudinum, & breuitatum

in ſonis, ſicut acutarum, grauiúmque vocum iudicium ipſa natura in auribus noſtris collocauit. Víſne igitur, Brute, totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quàm illi ipſi, qui & hæc, & alia nobis tradiderunt? an his contenti eſſe, quæ ab illis dicta ſunt, poſſumus? Sed quid quæro, velíſne; cum literis tuis eruditiſſimè ſcriptis, te id vel maximè velle perſpexerim? Primùm ergo origo, deinde cauſa, pòſt natura, tum ad extremum vſus ipſe explicetur orationis aptæ, atque numeroſæ. Nam, qui Iſocratem maximè mirantur, hoc in eius ſummis laudibus ferunt, quòd verbis ſolutis numeros primus adiunxerit. Cùm enim videret oratores cum ſeueritate audiri, poetas autem cum voluptate; tũ dicitur numeros ſecutus, quib. etiam in oratione vteremur, cum iucunditatis cauſa, tum vt varietas occurreret ſatietati. Quod ab his verè quadam ex parte, non totum dicitur. Nã neminem in eo genere ſcientius verſatum Iſocrate confitendum eſt: ſed princeps inueniendi fuit Thraſymachus, cuius omnia nimis etiam extant ſcripta numeroſè. Nam (vt paulo antè dixi) paria paribus adiuncta, & ſimiliter definita, itémque contrariis relata contraria, quæ ſua ſpõte, etiam ſi id nõ agas, cadunt plerunq; numeroſè, Gorgias primus inuenit, ſed his eſt vſus intemperantius: id autem eſt genus (vt antè dictum eſt) ex tribus partibus collocationis alterum. Horũ vterque Iſocratem ætate præcurrit, vt eos ille moderatione, non inuentione vicerit. Eſt enim, vt in transferendis faciendíſque verbis tranquillior, ſic in ipſis numeris ſedatior. Gorgias aũt auidior eſt generis eius, & his feſtiuitatib. (ſic enim ipſe cenſet) inſolentius abutitur, quas Iſocrates, cũ tamẽ audiuiſſet in Theſſalia adoleſcens ſenẽ iam Gorgiam, moderatius temperauit. Quinetiã ſe ipſe tantũ, quantũ ætate procedebat (propè enim centum cõfecit annos) relaxarat à nimia neceſſitate numerorũ: quod declarat in eo libro, quẽ ad Philippũ Macedonẽ ſcripſit cùm iã admodũ eſſet ſenex: in quo dicit, ſeſe minus iam ſeruire numeris, quam ſolitus eſſet: ita non modò ſuperiores, ſed etiam ſe ipſe correxerat. Quoniã igitur habemus aptæ orationis eos principes, autoréſque, quos diximus, & origo inuenta eſt; cauſa quæratur: quæ ſic aperta eſt, vt mirer veteres non eſſe cõmotos, præſertim cũ, vt fit, fortuito ſæpe aliquid concluſè, aptéq; dicerent: quod

cùm animos hominum, aureisq; pepuliſſet, vt intelligi poſſet, id, quod caſus effudiſſet, cecidiſſe iucundè, notandũ certe genus, atque ipſi ſibi imitandi fuerunt. Aures enim, vel animus aurium nuntio naturalem quandam in ſe continet vocum omnium menſionem. Itaque & longiora, & breuiora iudicat, & perfecta, ac moderata ſemper expectat. Mutila ſentit quædam, & quaſi decurtata, quibus tanquam debito fraudetur, offenditur. Productiora alia, & quaſi immoderatius excurrentia, quæ magis etiam aſpernantur aures: quod cum in pleriſq;, tum in hoc genere nimium quod eſt, offendit vehementius, quàm id, quod videtur parũ. Vt igitur poetica, & verſus inuẽtus eſt terminatione auriũ, obſeruatione prudentiũ; ſic in oratione animaduerſum eſt, multo quidem illud ſerius, ſed eadem natura admonente, eſſe quoſdam certos curſus, concluſionéſque verborum. Quoniam igitur cauſam quoque oſtendimus, naturam nunc (id enim erat tertium) ſi placet explicemus: quæ diſputatio non huius inſtituti ſermonis eſt, ſed artis intimæ. Quæri enim poteſt, qui ſit orationis numerus, & vbi ſit poſitus, & natus ex quo, & is vnúſne ſit, an duo, an plures, quáq; ratione componatur, & ad quam rem, & quando, & quo loco, quemadmodum adhibitus aliquid voluptatis afferat. Sed, vt in pleriſq; rebus, ſic in hac duplex eſt conſiderandi via: quarum altera eſt longior, breuior altera, eadem etiam planior. Eſt autem longioris prima illa quæſtio, ſítne omnino vlla numeroſa oratio. Quibuſdam enim non videtur, quia nihil inſit in ea certi, vt in verſibus: & quòd illi, qui affirmant eos eſſe numeros, rationem cur ſint, non queant reddere. Deinde ſi ſit numerus in oratione, qualis ſit, aut quales; & ex poeticíſne numeris, an ex alio genere quodam; &, ſi è poeticis, quis eorum ſit, aut qui. nanque aliis vnus modò, aliis plures, aliis omnes iidem videntur. Deinde quicunque ſunt, ſiue vnus, ſiue plures, communéſne ſint omnis generis orationi, quoniam aliud genus eſt narrandi, aliud perſuadendi, aliud docendi: an diſpares numeri cuique orationis generi accommodentur. Si cõmunes, qui ſint; ſi diſpares, quid interſit; & cur non æquè in oratione, atque in verſu numerus appareat. Deinde quod dicitur in oratione numeroſum, id vtrum numero ſolum efficiatur, an etiam vel compoſitione

quadam,

quadam, vel genere verborũ; an eſt ſuum, cuiuſq; vt numerus interuallis, compoſitio vocibus, genus ipſum verborum quaſi quædam forma, & lumen orationis appareat: ſitq; omnium fons cõpoſitio, ex eáq; & numerus efficiatur, & ea, quæ dicũtur orationis quaſi formæ, & lumina, quæ (vt dixi) Græci vocant σχήματα. At non eſt vnum, nec idem, quòd voce iucundum eſt, & quod moderatione abſolutum, & quod illuminatum genere verborum: quanquam id quidem finitimum eſt numero, quia per ſe plerunque perfectum eſt, cõpoſitio autem ab vtroq; differt, quæ tota ſeruit grauitati vocum, aut ſuauitati. Hæc igitur ferè ſunt, in quibus rei natura quærenda ſit. Eſſe igitur in oratione numerum quendã, non eſt difficile cognoſcere: iudicat enim ſenſus, in quo iniquũ eſt quod accidit non agnoſcere, ſi cur accidat, reperire nequeamus. Neque enim ipſe verſus ratione eſt cognitus, ſed natura, atque ſenſu: quem dimenſa ratio docuit, quid acciderit. ita notatio naturę, & animaduerſio peperit artem. Sed in verſibus res eſt apertior: quanquam etiam à modis quibuſdam, cantu remoto, ſoluta eſſe videatur oratio, maximéque id in optimo quoq; eorum poetarum, qui λυρικοὶ à Græcis nominantur: quos cum cantu ſpoliaueris, nuda penè remanet oratio, quorum ſimilia ſunt quædam etiam apud noſtros: velut in Thyeſte, *Quemnam te eſſe dicam? qui tarda in ſenectute*, & quæ ſequuntur: quæ niſi cum tibicen acceſſit, orationi ſint ſolutæ ſimillima. At comicorum ſenarii propter ſimilitudinem ſermonis ſic ſæpe ſunt abiecti, vt nonnũquam vix in his numerus, & verſus intelligi poſſit: quo eſt ad inueniendum difficilior in oratione numerus, quàm in verſibus. Omnino duo ſunt, quæ condiant orationem; verborum, numerorúmque iucunditas. In verbis ineſt quaſi materia quædam, in numero autem expolitio: ſed, vt cæteris in rebus neceſſitatis inuẽta antiquiora ſunt quàm voluptatis, ita & in hac re accidit, vt multis ſeculis antè oratio nuda, ac rudis ad ſolos animorum ſenſus exprimendos fuerit reperta, quàm ratio numerorum cauſa delectationis aurium excogitata. Itaque & Herodotus, & eadem ſuperiórque ætas numero caruit, niſi quando temerè, ac fortuitò: & ſcriptores perueteres de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerunt. Nam quod & facilius eſt, & magis

neceſſarium, id ſemper antè cognoſcitur: itaque translata, aut facta, aut iuncta verba facile ſunt cognita, quia ſumebãtur è conſuetudine, quotidianóque ſermone: numerus autem non modò depromebatur, neq; habebat aliquã neceſſitudinem, aut cognationem cum oratione. Itaque ſerius aliquanto notatus, & cognitus, quaſi quandam palæſtram, & extrema lineaměta orationi attulit. Quòd ſi & anguſta quędã, atque conciſa, & alia eſt collatata, & diffuſa oratio: neceſſe eſt, id non literarum accidere natura, ſed interuallorũ longorum, & breuium varietate: quibus implicata atq; permixta oratio, quoniam tum ſtabilis eſt, tum volubilis, neceſſe eſt eiuſmodi naturam numeris contineri. Nam circuitus ille, quem ſæpe iam diximus, incitatior numero ipſo fertur, & labitur, quoad perueniat ad finem, & inſiſtat. Perſpicuum eſt igitur, numeris aſtrictã orationem eſſe debere, carere verſibus. ſed hi numeri poeticíne ſint, an ex alio genere quodã, deinceps eſt vidědũ. Nullus eſt igitur numerus extra poeticos, propterea quòd definita ſunt genera numerorũ: Nam omnis talis eſt, vt vnus ſit è tribus. Pes enim qui adhibetur ad numeros, partitur in tria; vt neceſſe ſit partem pedis aut æqualem eſſe alteri parti, aut altero tanto, aut ſeſqui eſſe maiorě. Ita fit æqualis dactylus, duplex iambus, ſeſquiplex pæon. qui pedes in orationě nõ cadere quî poſſunt? quibus ordine locatis, quod efficitur numeroſum ſit neceſſe eſt. Sed quæritur, quo numero, aut quibus potiſſimum ſit vtendum. Incidere verò omneis in orationem etiam ex hoc intelligi poteſt, ꝙ verſus ſępe in oratione ꝓ imprudentiã dicimus; quod vehementer eſt vitioſum: ſed non attendimus, neque exaudimus noſmetipſos. Senarios verò, & Hipponactеos effugere vix poſſumus: magnam enim partem ex iambis noſtra conſtat oratio: ſed tamě eos verſus facile agnoſcit auditor; ſunt enim vſitatiſſimi. Inculcamus autě per imprudentiam ſæpe etiam minus vſitatos, ſed tamen verſus; vitioſum genus, & longa animi prouiſione fugiendum. Elegit ex multis Iſocratis libris triginta fortaſſe verſus Hieronymus, Peripateticus in primis nobilis, plenoſque ſenarios, ſed etiã anapæſticos. quo quid poteſt eſſe turpius? etſi in eligendo fecit malitioſè. prima enim ſyllaba dempta, ex primo verbo ſentětiæ, poſtremũ ad verbum primã rurſus ſyllabã adiũxit

inſe-

inſequentis. ita factus eſt anapæſticus is, qui Ariſtophanéus nominatur. quod ne accidat, obſeruari nec poteſt, nec neceſſe eſt. Sed tamen hic corrector, in eo ipſo loco, quo reprehẽdit, vt à me animaduerſum eſt, ſtudioſe inquirenti in eum, immittit imprudens ipſe ſenarium. Sit igitur hoc cognitũ, in ſolutis etiam verbis ineſſe numeros, eoſdémque eſſe oratorios, qui ſunt poetici. Sequitur ergo, vt, qui maximè cadant in orationem aptam numeri, videndũ ſit. Et ſunt enim, qui iambicum putent, quòd ſit orationi ſimillimus: qua de cauſa fieri, vt is potiſſimũ propter ſimilitudinẽ veritatis adhibeatur in fabulis, quòd ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ ſit accommodatior. Ephorus autem leuis ipſe orator, ſed profectus ex optima diſciplina, pæona ſequitur, aut dactylum: fugit autem ſpondæum, & trochæum. Quòd enim pæon habeat treis breueis, dactylus autem duas, breuitate, & celeritate ſyllabarum labi putat verba procliuius: contráque accidere in ſpondéo, & trochæo, quòd alter ex longis conſtaret, alter è breuibus fieret: alteram nimis incitatá, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed & illi priores errant, & Ephorus in culpa eſt. nam, & qui pæona prætereunt, non vident molliſſimum à ſeſe numerum, eundémque ampliſſimum præteriri. Quod longè Ariſtoteli videtur ſecus, qui iudicat heroum numerum grandiorem, quàm deſideret ſoluta oratio: iambum autem nimis è vulgari eſſe ſermone. Ita neque humilem, nec abiectam orationem, nec nimis altam, & exaggeratam probat: plenam tamen eam vult eſſe grauitatis, vt eos, qui audient, ad maiorem admirationem poſſit traducere. Trochæum autem, qui eſt eodem ſpatio, quo choreus, cordacem appellat, quia contractio, & breuitas dignitatem non habeat. Ita pæona probat, eóque ait vti omneis, ſed ipſos non ſentire, cùm vtantur: eſſe autem tertium, ac medium inter illos; ſed ita factos eos pedes eſſe, vt in eis ſingulis modus inſit aut ſeſquiplex, aut duplex, aut par. Itaq; illi, de quibus antè dixi, tantummodo commoditatis habuerũt rationem, nullam dignitatis. Iambus enim, & dactylus in verſum cadunt maximè. itaque, vt verſum fugimus in oratione, ſic hi ſunt euitandi cõtinuati pedes. Aliud enim quiddam eſt oratio, nec quicquam inimicius, quàm illa verſibus.

Pæon autem minimè eſt aptus ad verſum, quo libētius eum recepit oratio. Ephorus verò ne ſpondéum quidem, quem fugit, intelligit eſſe æqualem dactylo, quem probat: ſyllabis enim metiendos pedes, non interuallis exiſtimat: quod idem facit in trochæo, qui temporibus, & interuallis eſt par iambo, ſed eo vitioſus in oratione, ſi ponatur extremus, quòd verba melius in ſyllabas longiores cadunt. Atq; hæc, quæ ſunt apud Ariſtotelem, eadem à Theophraſto, Theodectéque de pæone dicuntur. Ego autem ſentio omneis in oratione eſſe quaſi permixtos, & confuſos pedes. Nec enim effugere poſſemus animaduerſionem, ſi ſemper iiſdem vteremur: quia nec numeroſa eſſe, vt poema; neq; extra numerum, vt ſermo vulgi eſt, debet oratio: alterum nimis eſt vinctum, vt de induſtria factum appareat; alterum nimis diſſolutum, vt peruagatum, ac vulgare videatur; vt ab altero non delectêre; alterum oderis. Sit igitur (vt ſuprà dixi) permixta, & tēperata numeris, nec diſſoluta, nec tota numeroſa, pęone maximè, quoniam optimus autor ita cenſet: ſed reliquis etiam numeris, quos ille præterit, temperata. Quos autem numeros cum quibus tanquam purpuram miſceri oporteat, nunc dicendum eſt, atque etiam quibus orationis generibus ſint quique accommodatiſſimi. Iambus enim frequētiſſimus eſt in iis, quæ demiſſo, atq; humili ſermone dicuntur: pæon autem in amplioribus, in vtroque dactylus: ita in varia, & perpetua oratione hi ſunt inter ſe miſcendi, & tēperandi. ſic minimè animaduerteretur delectationis aucupium, & quadrandæ orationis induſtria, quæ latebit eo magis, ſi & verborum, & ſententiarū ponderibus vtemur. Nam, qui audiunt, hæc duo animaduertunt, & iucunda ſibi cenſent; verba dico, & ſententias; eáque dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos, & præteruolat numerus; qui tamen ſi abeſſet, illa ipſa delectarent. Nec verò nimius is curſus eſt numerorum, orationis dico (nam eſt longè aliter in verſibus) nihil vt fiat extra modum: nam id quidem eſſet poema. Sed omnis nec claudicans, nec quaſi fluctuans, & æqualiter, conſtantérque ingrediens, numeroſa habetur oratio. Atque id in dicendo numeroſum putatur, non quod totum conſtat è numeris, ſed quod ad numeros proximè accedit. quo etiam difficilius eſt oratione vti, quàm verſibus:

quòd

quòd in illis certa quædam, & definita lex eſt, quam ſequi ſit neceſſe; in dicendo autẽ nihil eſt propoſitum, niſi aut ne immoderata, aut anguſta, aut diſſoluta, aut fluens ſit oratio. Itaque non ſunt in ea tanquam tibicini percuſſionum modi: ſed vniuerſa comprehenſio, & ſpecies orationis clauſa, & terminata eſt, quod voluptate aurium iudicatur. Solet autem quæri, totóne in ambitu verborum numeri tenendi ſint, an in primis partibus, atque in extremis. Pleriq; enim cenſent cadere tantùm numeroſè oportere, terminaríque ſententiam. Eſt autem, vt id maximè deceat, non id ſolùm: ponendus eſt enim ille ambitus, non abiiciendus. Quare, cùm aures extremum ſemper expectent, in eoq; acquieſcant, id vacare numero non oportet: ſed ad hunc exitũ tamen à principio ferri debet verborum illa comprehenſio, & tota à capite ita fluere, vt ad extremum veniens ipſa conſiſtat. Id autem bona diſciplina exercitatis, qui & multa ſcripſerint, & quæcunque etiam ſine ſcripto dicerent, ſimilia ſcriptorum effecerint, non erit difficillimum. Antè enim circumſcribitur mente ſententia, confeſtímq; verba concurrunt: quæ mens eadem, qua nihil eſt celerius, ſtatim dimittit, vt ſuo quodque loco reſpondeat: quorum deſcriptus ordo aliàs alia terminatione concluditur: atq; omnia illa & prima, & media verba, ſpectare debent ad vltimum. Interdum enim curſus eſt in oratione incitatior, interdum moderata ingreſſio: vt iam à principio videndum ſit, quemadmodum velis venire ad extremum: nec in numeris magis, quàm in reliquis ornamentis orationis, eadem cùm faciamus, quæ poetæ, effugimus tamen in oratione poematis ſimilitudinem. Eſt enim in vtroq; & materia, & tractatio; materia in verbis, tractatio in collocatione verborum. Ternæ autem ſunt vtriuſq; partes verborum, translatum, nouum, priſcum. nam de propriis nihil hoc loco dicimus. Collocationes autem eæ, quas diximus, compoſitio, cõcinnitas, numerus: ſed in vtroq; frequẽtiores ſunt, & liberiores poetæ. Nam & transferunt verba cùm crebrius, tum etiam audacius, & priſcis libentius vtuntur, & liberius nouis: quod idem fit in numeris, in quib. quaſi neceſſitati parére coguntur. ſed tamen hæc ne nimis eſſe diuerſa, neq; vllo modo coniuncta intelligi licet. Ita fit, vt non item in oratione vt in verſu numerus extet: idque quod nu-

meroſum in oratione dicitur, non ſemper numero fiat, ſed nonnunquam aut concinnitate, aut conſtructione verborum. Ita ſi numerus orationis quæritur qui ſit, omnis eſt; ſed alius alio melior, atque aptior: ſi locus, in omni parte verborum: ſi vnde ortus ſit, ex aurium voluptate: ſi componendorum ratio, dicetur alio loco, quia pertinet ad vſum, quæ pars quarta, & extrema nobis in diuidendo fuit: ſi ad quam rem adhibeatur, ad delectationem. ſi quando, ſemper: ſi quo loco, in tota continuatione verborum. ſi quæ res efficiat voluptatem, eadem, quæ in verſibus, quorũ modum notat ars, ſed aures ipſæ tacito eum ſenſu ſine arte definiunt. Satis multa de natura: ſequitur vſus, de quo eſt accuratius diſputandum. In quo quæſitum eſt, in totóne circuitu illo orationis, quem Græci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehenſionem, aut continuationẽ, aut circunſcriptionem dicimus; an in principiis ſolùm, an in extremis, an in vtraque parte numerus tenendus ſit. Deinde, cùm aliud videatur eſſe numerus, aliud numeroſum; quid interſit. Tum autem, in omnibúsne numeris æqualiter particulas deceat incidere, an facere alias breuiores, alias longiores, ídq; quando, aut cur, quibúsque partibus, pluribúſne, an ſingulis, imparibus, an æqualibus, & quando aut iſtis, aut illis ſit vtendum: quæque inter ſe aptiſſimè collocentur, & quomodo: an omnino nulla ſit in eo genere diſtinctio: quódque ad rem maximè pertinet, qua ratione numeroſa fiat oratio. Explicandum etiam eſt, vnde orta ſit forma verborum, dicendúmque quantos circuitus facere deceat: déq; eorum particulis, & tanquam inciſionibus diſſerendum eſt: quærendúmq;, vtrũ vna ſpecies, & longitudo ſit earum, ánne plures; &, ſi plures, quo loco, aut quando, quoque genere vti oporteat. Poſtremo totius generis vtilitas explicanda eſt, quæ quidem patet latius: non ad vnam enim rem aliquam, ſed ad plures accommodatur. Ac licet non ad ſingulas res reſpondentem de vniuerſo genere ſic dicere, vt etiam ſingulis ſatis reſponſum eſſe videatur. Remotis igitur reliquis generibus, vnum ſelegimus, hoc quidem quod in cauſis, foróque verſatur, de quo dicemus. Ergo in aliis, id eſt in hiſtoria, & in eo, quod appellamus ἐπιδεικτικὸν, placet omnia dici Iſocrateo, Theopompeoque more, illa circunſcriptione, ambitúque,

túque, vt tanquam in orbe incluſa currat oratio, quoad inſiſtat in ſingulis perfectis, abſolutíſque ſententiis. Itaq; poſteaquam eſt nata hæc vel circunſcriptio, vel cõprehenſio, vel continuatio, vel ambitus, ſi ita licet dicere; nemo, qui aliquo eſſet in numero, ſcripſit orationem generis eius, quod eſſet ad delectationem comparatum, remotúmq; à iudiciis, forenſiq; certamine, quin redigeret omneis ferè in quadrũ, numerúmque ſententias. Nam, cùm is eſt auditor, qui non vereatur, ne compoſitæ orationis inſidiis ſua fides attentetur; gratiam quoque habet oratori, voluptati aurium ſeruienti. Genus autem hoc orationis neq; totum aſſumendũ eſt ad cauſas forenſeis, neque omnino repudiãdum. Si enim ſemper vtare; cùm ſatietatem affert, tum quale ſit, etiam ab imperitis agnoſcitur. Detrahit præterea actionis dolorẽ, aufert humanum ſenſum actoris, tollit funditus veritatem, & fidem. Sed, quoniam adhibenda nonnunquam eſt; primum videndum eſt, quo loco; deinde, quandiu retinenda ſit; tum, quot modis commutanda. Adhibenda eſt igitur numeroſa oratio, ſi aut laudandum eſt aliquid ornatius; vt nos in accuſationis ſecundo de Siciliæ laude diximus, aut in Senatu de conſulatu meo: aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis deſiderat, quàm doloris, vt in quarto accuſationis de Ennenſi Cerere, de Segeſtana Diana, de Syracuſarum ſitu diximus. Sæpe etiam in amplificanda re conceſſu omniũ funditur numeroſè, & volubiliter oratio. Id nos fortaſſe non perfecimus, conati quidem ſæpiſſimè ſumus, quod plurimis locis perorationes noſtræ voluiſſe nos, atque animo contendiſſe declarant. Id autem tum valet, cùm is, qui audit, ab oratore iam obſeſſus eſt, ac tenetur: non enim id agit, vt inſidietur, & obſeruet; ſed iam fauet, proceſſúmque vult; dicendíque vim admirans, non inquirit, quod reprehendat. Hæc autem forma retinenda non diu eſt: nec dico in peroratione, quam ipſe includit, ſed in orationis reliquis partibus. Nam, cùm ſis his locis vſus, quibus oſtendi licere, transferenda tota dictio eſt illa, quæ neſcio cur, cùm Græci κόμματα & κῶλα nominent, nos non rectè inciſa, & membra dicamus. Neq; enim eſſe poſſunt rebus ignotis nota nomina: ſed cùm verba aut ſuauitatis, aut inopiæ cauſa transferre ſoleamus, in omnibus hoc fit artibus, vt, cùm id appellandum

ſit, quod propter rerum ignorationem ipſarum nullum habuerit antè nomen, neceſſitas cogat aut nouum facere verbum, aut à ſimili mutuari. Quo autem pacto deceat incisè, membratímve dici, iam videbimus. nunc quot modis mutentur cõprehenſiones, concluſionésq;, dicendum eſt. Fluit omnino numerus à primo, tum incitatius breuitate pedum, tum proceritate tardius. curſum contentiones magis requirunt: expoſitiones rerum, tarditatem. Inſiſtit autem ambitus modis pluribus, è quibus vnum eſt ſecuta Aſia maximè, qui Dichoreus vocatur, cùm duo extremi chorei ſunt, id eſt è ſingulis longis, & breuibus. Explanandum eſt enim, quod ab aliis iidem pedes aliis nominantur vocabulis. Dichoreus non eſt ille quidem ſua ſponte vitioſus in clauſulis: ſed in orationis numero nihil eſt tam vitioſum, quàm ſi ſemper eſt idem. Cadit autem per ſe ille ipſe præclarè, quo etiam ſatietas formidanda eſt magis. Me ſtante, C. Carbo C. F. tribun. pleb. in concione dixit his verbis, O M. Druſe, patrem appello. Hæc quidem duo binis pedibus inciſim, dein membratim, Tu dicere ſolebas, ſacram eſſe Rempubl. hæc item membra ternis. poſt ambitus, Quicunque eam violauiſſent, ab omnibus eſſe ei pœnas perſolutas. Dichoreus: nihil enim ad rem extrema illa longa ſit, an breuis. deinde, Patris dictum ſapiens, temeritas filii comprobauit. Hoc Dichoreo tantus clamor concionis excitatus eſt, vt admirabile eſſet. Quæro, nónne id numerus effecerit? verborum ordinem immuta, fac ſic, Comprobauit filii temeritas: iam nihil erit, etſi temeritas ex tribus breuibus, & longa eſt, quem Ariſtoteles vt optimum probat, à quo diſſentio. At eadem verba, eadem ſententia. animo iſtuc ſatis eſt, auribus non ſatis. Sed id crebrius fieri non oportet. Primum enim numerus agnoſcitur, deinde ſatiat, poſtea cognita facilitate contemnitur. Sed ſunt clauſulæ plures, quæ numeroſè, & iucundè cadant. Nam & Creticus, qui eſt è longa, & breui, & longa: & eius æqualis Pæon, qui ſpatio par eſt, ſyllaba longior, quàm commodiſſimè putatur in ſolutam orationem illigari, cùm ſit duplex. nam aut è longa, & tribus breuibus, qui numerus in primo viget, iacet in extremo: aut totidem breuibus, & longa, in quem optimè cadere cenſent veteres, ego non planè reiicio, ſed alios antepono. Ne ſpondeus quidem fundi-

tus

tus eſt repudiandus: etſi, quòd eſt è longis duabus, hebetior videtur, & tardior, habet tamen ſtabilem quendam, & non expertem dignitatis gradum. In inciſionibus verò multo magis, & in membris. paucitatem enim pedum, grauitatis ſuæ tarditate compenſat. Sed hos cùm in clauſulis pedes nomino, non loquor de vno pede extremo: adiungo, quod minimum ſit, proximum ſuperiorem, ſępe etiam tertiũ. ne iambus quidem, qui eſt è breui, & longa; aut par trochæus, qui habet treis breues, ſed ſpatio par, non ſyllabis; aut etiam dactylus, qui eſt è longa, & duabus breuibus, ſi eſt proximus à poſtremo, parum volubiliter peruenit ad extremum; ſi eſt extremus choreus, aut ſpondeus: nunquam enim intereſt vter ſit eorum in pede extremo. Sed iidem hi tres pedes malè concludunt, ſi quis eorum in extremo locatus eſt, niſi cùm pro cretico poſtremus eſt dactylus. nihil enim intereſt, dactylus ſit extremus, an creticus: quia poſtrema ſyllaba breuis, an longa ſit, ne in verſu quidem refert. Quare etiam pæona qui dixit aptiorem, in quo eſſet longa poſtrema, vidit parum: quoniam nihil ad rem eſt poſtrema quàm longa ſit. Iam pæon, quòd plureis habeat ſyllabas quàm treis, numerus à quibuſdam, non pes habetur. Eſt quidem, vt inter omneis conſtat antiquos, Ariſtotelem, Theophraſtum, Theodectem, Ephorum, vnus aptiſſimus orationi vel orienti, vel mediæ: putant illi etiã cadenti; quo loco mihi videtur aptior creticus. Dochimus autẽ è quinq; ſyllabis, breui, duabus longis, breui, longa. vt eſt hoc, Amicos tenes: quouis loco aptus eſt, dum ſemel ponatur: iteratus, aut cõtinuatus, numerum apertum, & nimis inſignẽ facit. His igitur tot cõmutationibus, támq; variis ſi vtemur, nec deprehendetur manifeſtè, quid à nobis de induſtria fiat, & occurretur ſatietati. Et, quia non numero ſolùm numeroſa oratio, ſed & cõpoſitione fit, & genere (quod antè dictum eſt) concinnitatis, compoſitione poteſt intelligi, cùm ita ſtructa verba ſunt, vt numerus non quæſitus, ſed ipſe ſecutus eſſe videatur: vt apud Craſſum, Nam, vbi lubido dominatur, innocẽtiæ leue præſidium eſt. Ordo enim verborũ efficit numerũ, ſine vlla aperta oratoris induſtria. Itaque, ſi quæ veteres illi (Herodotum dico & Thucydidem, totámq; eam ętatem) aptè, numeroſéq; dixerunt: ea non numero quæſito, ſed verborũ collo-

catione ceciderunt. Formæ verò quædam ſunt orationis, in quibus ea cõcinnitas ineſt, vt ſequatur numerus neceſſariò. Nam, cùm aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur, aut quæ ſimiliter cadũt verba verbis comparantur; quicquid ita concluditur, plerunq; fit, vt numeroſè cadat: quo de genere cum exẽplis ſuprà diximus, vt hæc quoque copia facultatem afferat, non ſemper eodem modo deſinendi. nec tamen hæc ita ſunt arcta, & aſtricta, vt, ea cùm velimus laxare, nequeamus. Multũ intereſt, vtrum numeroſa ſit, id eſt ſimilis numerorũ, an planè è numeris cõſtet oratio. alterum ſi ſit, intolerabile vitium eſt: alterum niſi ſit, diſſipata, & inculta, & fluens eſt oratio. Sed, quoniam non modò nõ frequenter, verumetiam raro in veris cauſis, aut forenſibus circunſcriptè, numeroſéque dicendum eſt, ſequi videtur, vt videamus, quæ ſint illa, quæ ſuprà dixi inciſa, quæ membra. hæc enim in veris cauſis maximam partem orationis obtinent. Conſtat enim ille ambitus, & plena comprehenſio è quatuor ferè partibus, quę membra dicimus, vt & aureis impleat, & ne breuior ſit quàm ſatis ſit, neq; longior: quanquã vtrunq; nonnunquã vel potius ſæpe accidit, vt aut citius inſiſtendum ſit, aut longius procedendum ne breuitas defraudaſſe aureis videatur, néue longitudo obtudiſſe. Sed habeo mediocritatis rationẽ: nec enim loquor de verſu, & eſt liberior aliquanto oratio. E quatuor igitur, quaſi hexametrorũ inſtar verſuum quod ſit, conſtat ferè plena comprehenſio. His igitur ſingulis verſibus quaſi nodi apparent continuationis, quos in ambitu coniungimus. Sin membratim volumus dicere, inſiſtimus: ídq;, cùm opus eſt, ab iſto curſu inuidioſo facilè nos, & ſæpe diſiũgimus. Sed nihil tam debet eſſe numeroſum, quàm hoc quod minimè apparet, & valet plurimum. Ex hoc genere illud eſt Craſſi, Miſſos faciãt patronos; ipſi prodeant. Niſi interuallo dixiſſet, ipſi prodeant, ſenſiſſet profectò effugiſſe ſenarium. omnino melius caderet, prodeant ipſi: ſed de genere nunc diſputo. Cur clandeſtinis conſiliis nos oppugnãt? cur de perfugis noſtris copias cõparant contra nos? Prima ſunt illa duo, quę κόμματα Græci vocant, nos inciſa dicimus: deinde tertiũ, κῶλον illi, nos membrũ. Sequitur non longa: ex duobus enim verſibus, id eſt membris, perfecta comprehenſio eſt: & in ſpondéos cadit. & Craſſus

quidem

quidem ſic plerunque dicebat, idque ipſe genus dicend maxime probo, ſed quę inciſim, aut membratim efferuntur, ea vel aptiſſimè cadere debent: vt eſt apud me, Domus tibi deerat? at habebas. pecunia ſuperabat? at egebas. hæc inciſè dicta ſunt quatuor. At membratim, quæ ſequuntur duo, Incurriſti amens in columnas: in alienos inſanus inſaniſti. Deinde omnia tanquam crepidine quadam comprehenſione longiore ſuſtinentur, Depreſſam, cæcam, iacentem domum pluris, quàm te, & quàm fortunas tuas æſtimaſti. dichoreo finitur: at diſpondeo proximum illud. Nam in iis, quibus vt pugiunculis vti oportet, breuitas facit ipſa liberiores pedes. Sæpe enim ſingulis vtendum eſt, plerunque binis: & vtriſq; addi pedis pars poteſt, non ferè ternis amplius. Inciſim autem, & membratim tractata oratio in veris cauſis plurimum valet, maximéque his locis, cum aut arguas, aut refellas, vt noſtra in Corneliana ſecunda, O callidos homines, ô rem excogitatam, ô ingenia metuenda! membratim adhuc: deinde cæſim diximus. Rurſus membratim, Teſtes dare volumus. Extrema ſequitur comprehenſio, ſed ex duobus membris, quà non poteſt eſſe breuior, Quem, quæſo, noſtrûm fefellit, ita vos eſſe facturos? Nec vllum genus eſt dicendi aut melius, aut fortius, binis aut ternis ferire verbis, nonnunquam ſingulis, paulò aliàs pluribus: inter quas variis clauſulis interponit ſe raro numeroſa comprehenſio, quam peruersè fugiens Hegeſias, dum ille quoque imitari Lyſiam vult, alterum penè Demoſthenem, ſaltat, incidens particulas: & is quidem non minus ſententiis peccat, quàm verbis: vt non quærat, quem appellet ineptum, qui illum cognouerit. Sed ego illa Craſſi, & noſtra poſui, vt, qui vellet, auribus ipſis, quid numeroſum etiã in minimis particulis orationis eſſet, iudicaret. Et, quoniam plura de numeroſa oratione diximus quàm quiſquam antè nos, nunc de eius generis vtilitate, dicemus. Nihil enim eſt aliud, Brute (quod quidem tu minimè omnium ignoras) pulchrè, & oratoriè dicere, niſi optimis ſententiis, verbíſque lectiſſimis dicere. Et nec ſententia vlla eſt, quæ fructum oratori ferat, niſi aptè expoſita, atque abſolutè: nec verborum lumen apparet, niſi diligenter collocatorum, & horum vtrunque numerus illuſtrat. Numerus autem (ſæpe enim hoc teſtandum eſt) non

modò non poëticè iunctus, verumetiam fugiens illum, eíq; omniū diſſimillimus: non quin iidem ſint numeri non modo oratorum, & poëtarum, verùm omnino loquentium, denique etiam ſonantium omnium, quæ metiri auribus poſſumus: ſed ordo pedum facit, vt id, quod pronuntiatur, aut orationis, aut poëmatis ſimile videatur. Hāc igitur ſiue compoſitionē, ſiue perfectionem, ſiue numerum vocari placet, & adhibere neceſſe eſt, ſi ornatè velis dicere: non ſolum, quod ait Ariſtoteles, & Theophraſtus, ne infinitè feratur vt flumē oratio, quæ non aut ſpiritu pronuntiantis, aut interductu librarii, ſed numero coacta debet inſiſtere: verumetiam quòd multo maiorem habent apta vim, quàm ſoluta. Vt enim athletas, nec multo ſecus gladiatores videmus, nihil nec vitando facere cautè, nec petendo vehementer, in quo nō motus hic habeat palæſtram quādam, vt, quicquid in his rebus fiat vtiliter ad pugnam, idem ad aſpectum etiam ſit venuſtum: ſic oratio nec plagam grauem facit, niſi petitio fuerit apta: nec ſatis tectè declinat impetum, niſi etiam in cedendo, quid deceat, intelligit. Itaque qualis eorum motus, quos ἀπαλαίστους Græci vocant, talis horum mihi videtur oratio, qui non claudunt numeris ſentētias: tantúmque abeſt, ne (quod ii, qui hoc aut magiſtrorum inopia, aut ingenii tarditate, aut laboris fuga non ſunt aſſecuti, ſolent dicere) eneruetur oratio compoſitione verborū; vt aliter in ea nec impetus vllus, nec vis eſſe poſſit. Sed magnam exercitationem res flagitat, nequid eorum, qui genus hoc ſecuti non tenuerunt, ſimile faciamus: ne aut verba traiiciamus apertè, quo melius aut cadat, aut voluatur oratio. quod ſe L. Cælius Antipater in proœmio belli Punici, niſi neceſſariò, facturum negat. O virum ſimplicem, qui nos nihil celat! ſapientem, qui ſeruiendum neceſſitati putet! Sed hic omnino rudis. Nobis autem in ſcribendo, atque in dicendo neceſſitatis excuſatio nō probatur: nihil eſt enim neceſſe: &, ſi quid eſſet, id neceſſe tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc à Lælio, ad quem ſcripſit, cui ſe purgat, veniam petit; & vtitur ea traiectione verborum, & nihilo tamen aptius explet, concluditque ſententias. Apud alios autem, & Aſiaticos maxime numero ſeruientes, inculcata reperias inania quædam verba quaſi complementa numerorum. Sunt etiam qui illo vitio,

quod

quod ab Hegeſia maximè fluxit, infringendis,concidendiſque numeris in quoddam genus abiectum incidant,Siculorum ſimillimum. Tertium eſt, in quo fuerunt fratres illi Aſiaticorum rhetorũ principes,Hierocles, & Menecles, minime mea ſententia contemnendi.Etſi enim à forma veritatis, & ab Atticorum regula abſunt, tamen hoc vitium compenſant vel facultate, vel copia : ſed apud eos varietas non erat, quod omnia ferè concludebantur vno modo. Quæ vitía qui fugerit, vt neque verbum ita traiiciat, vt id de induſtria factum intelligatur, neque inferciens verba, quaſi rimas expleat,nec minutos numeros ſequens, concîdat, delumbétq; ſententias , nec ſine vlla commutatione in eodem ſemper verſetur genere numerorum ; is omnia ferè vitia vitauerit. Nam de laudibus multa diximus,quibus ſunt alia perſpicua vitia contraria. Quantum autem ſit aptè dicere,experiri licet, ſi aut compoſiti oratoris bene ſtructam collocationem diſſoluas permutatione verborum : corrumpatur enim tota res,vt & hęc noſtra in Corneliana,& deinceps omnia,Neque me diuitiæ mouẽt,quibus omneis Africanos,& Lælios multi venalitii, mercatoréſque ſuperarunt. Immuta paulum,vt ſit, multi ſuperarunt mercatores, venalitiíque: perierit tota res. Et quæ ſequuntur, Neque veſtis,aut cælatum aurum,& argentum, quo noſtros veteres Marcellos,Maximóſq; multi Eunuchi è Syria, Ægyptóque vicerunt. Verba permuta ſic, vt ſit, Vicerunt Eunuchi è Syria, Ægyptóque. Adde tertium, Neque verò ornamenta iſta villarum, quibus L. Paulum,& L. Mummium, qui rebus his vrbem, Italiámque omnem referſerunt, ab aliquo video perfacilè Deliaco , aut Syro potuiſſe ſuperari. Fac ita, potuiſſe ſuperari ab aliquo Syro,aut Deliaco: Vidéſne,vt,ordine verborũ paulum commutato, iiſdem verbis ſtante ſententia, ad nihilum omnia recidant,cùm ſint ex aptis diſſoluta ? aut ſi alicuius inconditi arripias diſſipatam aliquam ſententiam, eámque,ordine verborum paulum commutato,in quadrum redigas,efficiatur aptum illud, quod fuerat antea diffluens , ac ſolutum ? Age, ſumẽ de Gracchi apud Cenſores illud, Abeſſe non poteſt, quin eiuſdẽ hominis ſit,probos improbare,qui improbos probet.Quãto aptius,ſi ita dixiſſet,quin eiuſdẽ hominis ſit,qui improbos probet,probos improbare? Hoc modo di-

cere nemo vnquam voluit, nemóque potuit, quin dixerit. Qui autem aliter dixerunt, hoc aſſequi non potuerunt: ita facti ſunt repente Attici. Quaſi vero Trallianus fuerit Demoſthenes, cuius non tam vibrarent fulmina illa, niſi numeris contorta ferrentur. Sed ſi quos magis delectant ſoluta, ſequantur ea. Sane modo ſiquis Phidiæ clypeum diſſoluerit, collocationis vniuerſam ſpeciem ſuſtulerit, non ſingulorum operum venuſtatem, vt in Thucydide, orbem modo orationis deſidero, ornamenta comparent. Iſti autem cùm diſſoluunt orationem, in qua nec res, nec verbum vllum eſt, niſi abiectum: non clypeum, ſed, vt in prouerbio eſt (etſi humilius dictum eſt, tamen conſimile eſt) ſcopas (vt ita dicam) mihi videntur diſſoluere. atque vt planè genus hoc, quod ego laudo, contempſiſſe videantur, aut ſcribant aliquid vel Iſocrateo more, vel quo Æſchines, aut Demoſthenes vtitur; tum illos exiſtimabo, non deſperatione formidauiſſe genus hoc, ſed iudicio refugiſſe: aut reperiam; ipſa eadem conditione qui vti velit, vt aut dicat, aut ſcribat, vtra voles lingua, eo genere, quo illi volunt. Facilius eſt enim apta diſſoluere, quam diſſipata connectere. Res autem ſe ſic habet (vt breuiſſimè dicam, quod ſentio) compoſitè & aptè ſine ſententiis dicere, inſania eſt: ſententioſè autem ſine verborum & ordine, & modo, infantia: ſed eiuſmodi tamen infantia, vt, ea qui vtantur, non ſtulti homines haberi poſſint, etiam plerumque prudentes: quo qui eſt contentus, vtatur. Eloquens vero, qui non approbationes ſolum, ſed admirationes, clamores, plauſus, ſi liceat, mouere debet; omnibus oportet ita rebus excellat, vt ei turpe ſit, quicquam aut ſpectari, aut audiri libentius. Habes meum de oratore, Brute, iudicium, quod aut ſequêre, ſi probaueris; aut tuo ſtabis, ſi aliud quoddam eſt tuum: in quo neque pugnabo tecum, neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro aſſeueraui, vnquam affirmabo eſſe verius, quàm tuum. Poteſt enim non ſolum aliud mihi, ac tibi, ſed mihi ipſi aliud aliâs videri. Nec in hac modo re, quæ ad vulgi aſſenſum ſpectat, & ad aurium voluptatem, quæ duo ſunt ad iudicandum leuiſſima: ſed ne in maximis quidem rebus quicquam adhuc inueni firmius, quod tenerem, aut quo iudicium meum dirigerem, quàm illud quodcunque mihi quam ſimillimum veri videretur,

cùm

cùm ipſum illud verum in occulto lateret. Tu autem velim ſi tibi ea, quæ diſputata ſunt, minus probabuntur, vt aut maius opus inſtitutum putes, quàm effici potuerit: aut dum tibi roganti voluerim obſequi, verecundia negandi, ſcribendi me impudentiam ſuſcepiſſe.

M. TVL. CICER. AD C. TREBATIVM IVRISCONSVLTVM TOPICA.

MAIORES nos res ſcribere ingreſſos, C. Trebati, & iis libris, quos breui tempore ſatis multos edidimus, digniores, è curſu ipſo reuocauit voluntas tua. Cum enim mecum in Tuſculano eſſes, & in bibliotheca ſeparatim vterq; noſtrûm ad ſuum ſtudium libellos, quos vellet, euolueret; incidiſti in Ariſtotelis Topica quædam, quæ ſunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inſcriptione commotus, continuo à me eorum librorum ſententiam requiſiſti. Quam tibi cùm expoſuiſſem, diſciplinam inueniẽdorum argumentorum, vt ſine vllo errore ad eam rationem via perueniremus, ab Ariſtotele inuenta, libris illis contineri: verecundè tu quidem, vt omnia, ſed tamen vt facilè cernerem, te ardere ſtudio, mecum, vt tibi illa traderem, egiſti. cùm autem ego te, non tam vitandi laboris mei cauſa, quàm quòd intereſſe tua arbitrarer, vel vt eos per te ipſe legeres vel vt totã rationẽ à doctiſſimo quodam rhetore acciperes, hortatus eſſem; vtrumque, vt à te audiebam, es expertus: ſed à libris te obſcuritas reiecit: rhetor autem ille, magnus vt opinor, Ariſtotelica ſe ignorare reſpõ-

di.Quod quidē minimè ſum admiratus,eū Philoſophū rhetori non eſſe cognitū,qui ab ipſis philoſophis,præter admodum paucos,ignoretur.Quibus eo minus ignoſcendum eſt, quòd nō modò rebus iis,quæ ab illo dictæ,& inuentæ ſunt, allici debuerunt; ſed dicēdi quoq; incredibili quadam cùm copia,tum etiam ſuauitate.Non potui igitur tibi,ſępius hoc roganti,& tamen verēti,ne mihi grauis eſſes (facilè enim id cernebam) debere diutius, ne ipſi iuris interpreti fieri videretur iniuria. Etenim,cum tu mihi,meiſque multa ſæpe cauiſſes, veritus ſum, ne, ſi ego grauarer, aut ingratum id,aut ſuperbum videretur. Sed,dum fuimus vnà,tu optimus es teſtis,quàm fuerim occupatus. Vt autem à te diſceſſi,in Græciam proficiſcens,cum opera mea nec Reſp.nec amici vterētur, nec honeſtè inter arma verſari poſſem, ne ſi tuto id quidem mihi liceret:vt veni Veliam,tuáque, & tuos vidi,admonitus huius æris alieni, nolui deeſſe ne tacitæ quidem flagitationi tuæ. Itaque hæc, cùm mecum libros non haberem, memoria repetita, in ipſa nauigatione conſcripſi,tibíque ex itinere miſi, vt mea diligētia mandatorum tuorum, te quoque, etſi admonitore non eges,ad memoriam noſtrarum rerum excitarem. Sed iam tēpus eſt,ad id,quod inſtituimus, accedere. CVM omnis ratio diligens diſſerendi duas habeat parteis, vnam inueniendi,alteram iudicandi: vtriuſque princeps,vt mihi quidem videtur,Ariſtoteles fuit: Stoici autem in altera elaborauerunt. iudicandi enim vias diligenter perſecuti ſunt, ea ſcientia, quam Dialecticen appellant. Inueniendi verò artem,quæ Topice dicitur,quæque ad vſum potior erat,& ordine naturæ certè prior,totam reliquerunt. Nos autem,quoniam in vtraque ſumma vtilitas eſt,& vtranque, ſi erit otium,perſequi cogitamus; ab ea, quæ prior eſt, ordiemur. Vt igitur earum rerum, quæ abſconditæ ſunt, demonſtrato, & notato loco, facilis inuentio eſt; ſic, cum perueſtigare argumentum aliquod volumus, locos noſſe debemus. Sic enim appellatæ ab Ariſtotele ſunt hæ quaſi ſedes, è quibus argumenta promuntur. Itaque licet definire, Locum eſſe argumenti ſedem: argumentum autem, rationem, quæ rei dubiæ faciat fidem. Sed ex his locis, in quibus argumenta incluſa ſunt, alii in eo ipſo, de quo agitur, hærent: alii aſſumuntur extrinſecus. In ipſo, tum ex toto, tum ex par-

ex partibus eius, tum ex nota, tum ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ ſunt ad id, de quo quæritur. Extrinſecus autem ea ducuntur, quæ abſunt, longéque diſiuncta ſunt. Sed ad id totum, de quo diſſeritur, tùm definitio adhibetur, quæ quaſi inuolutum euoluit id, de quo quæritur. Eius argumenti talis eſt formula: Ius ciuile, eſt æquitas conſtituta iis, qui eiuſdem ciuitatis ſunt, ad res ſuas obtinendas. eius autem æquitatis vtilis eſt cognitio. vtilis eſt ergo iuris ciuilis ſcientia. Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo: Si neque cenſu, neque vindicta, nec teſtamento liber factus eſt, non eſt liber: neque eſt vlla earum rerum: non eſt igitur liber. tum notatio, cum ex vi verbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo: Cùm lex Ælia Sentia aſſiduo vindicem aſſiduum eſſe iubeat, locupletem iubet locupleti. Locuples enim aſſiduus, vt ait Ælius, appellatus ab ære dando. Ducuntur etiam argumenta ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ ſunt ad id, de quo quæritur. Sed hoc genus in plureis parteis diſtributum eſt. nam alia coniugata appellamus, alia ex genere, alia ex formula, alia ex ſimilitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex adiunctis, alia ex antecedentibus, alia ex conſequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex cauſis, alia ex effectis, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum. Coniugata dicuntur, quæ ſunt ex verbis generis eiuſdem. Eiuſdem autem generis verba ſunt, quæ orta ab vno, variè commutantur, vt ſapiens, ſapienter, ſapientia. hæc verborum coniugatio, συζυγία dicitur, ex qua huiuſcemodi eſt argumentum, Si compaſcuus ager eſt, ius eſt compaſcere. A genere ſic ducitur, Quoniam argentum omne mulieri legatum eſt, nō poteſt ea pecunia, quæ numerata domi relicta eſt, non eſſe legata. Forma enim à genere, quoad ſuum nomen retinet, nunquam ſeiungitur. Numerata autem pecunia nomen argenti retinet: legata igitur videtur. A forma generis, quam interdum partem licet nominare, hoc modo: Si ita Fabiæ pecunia legata eſt à viro, ſi ei viro materfamiliàs eſſet, ſi ea in manum viri non conuenerat, nihil debetur. Genus eſt vxor. eius duæ formæ, vna matrumfamilias, earum, quæ in manum conuenerunt: altera earum, quæ tantummodò vxores habentur. Qua in parte cum fuerit Fabia, legatum ei non videtur.

A ſimilitudine,hoc modo: Si ædes eæ corruerunt, vitiúmve fecerunt, quarum vſus fructus legatus eſt, hæres reſtituere non debet,nec reficere: non magis quàm ſeruum reſtituere, ſi is,cuius vſufructus legatus eſt, deperiſſet. A differentia: Non,ſi vxori vir legauit omne argentum, quod ſuum eſſet, idcirco,quę in nominibus fuerunt legata,ſunt. Multum enim differt, in arcáne poſitum ſit argentum, an in tabulis debeatur. Ex contrario autem ſic: Non debet ea mulier, cui vir bonorum ſuorũ vſumfructum legauit,cellis vinariis, & oleariis plenis relictis,putare id ad ſe pertinere. vſus enim non abuſus,legatus eſt.Ea ſunt inter ſe contraria. Ab adiunctis, Si ea mulier teſtamentum fecit, quæ ſe capite nunquam diminuit,non videtur ex edicto Prætoris ſecundum eas tabulas poſſeſſio dari.adiungitur enim,vt ſecundum ſeruorum, ſecundum exulum,ſecundum puerulorum tabulas poſſeſſio videatur ex edicto dari.Ab antecedentibus autem, & cõſequentibus,& repugnãtibus,hoc modo: Ab antecedẽtibus, Si viri culpa factum eſt diuortium, etſi mulier nuntium remiſit,tamen pro liberis manere nihil oportet. A cõſequentibus, Si mulier cùm fuiſſet nupta cum eo, qui cum connubii ius non eſſet, nuntium remiſit; quoniam qui nati ſunt, patrem non ſequuntur, pro liberis manere nihil oportet. A repugnantibus,Si paterfamilias vxori ancillarum vſumfructum legauit à filio,neque à ſecundo hęrede legauit; mortuo filio,mulier vſumfructum nõ amittet. Quod enim ſemel teſtamento alicui datũ eſt, id ab eo inuito,cui datum eſt,auferri non poteſt. Repugnat enim rectè accipere, & inuitum reddere.Ab efficientibus cauſis hoc modo: Omnibus eſt ius parietem directum ad parietem communem adiungere, vel ſolidum,vel fornicatum. At ſi quis in pariete communi demoliendo damni infecti promiſerit, non debebit præſtare, quod fornix vitii fecerit. Non enim eius vitio, qui demolitus eſt, damnum factum eſt, ſed eius operis vitio, quod ita ædificatum eſt,vt ſuſpendi non poſſit. Ab effectis rebus, hoc modo: Cùm mulier viro in manum conuenit, omnia quæ mulieris fuerunt,viri fiunt dotis nomine.Ex cõparatione autem omnia valent, quæ ſunt eiuſmodi: Quod in re maiore valet, valeat in minore; vt ſi in vrbe fines non reguntur, neque aqua in vrbe arceatur. Item contrà, Quod in mino-

in minore valet, valeat in maiore. licet idem exemplum conuertere. Item, Quod in re pari valet, valeat in hac, quæ par eſt: vt, Quoniam vſus autoritas fundi biennium eſt, ſit etiam ædium. At in lege ædes non appellantur, & ſunt cæterarum omnium, quarum annuus eſt vſus: valeat æquitas, quæ paribus in cauſis paria iura deſiderat. Quæ autem extrinſecus aſſumuntur, ea maximè ex autoritate ducuntur. Itaque Græci taleis argumentationes ἀτέχνους vocant, id eſt, artis experteis: vt ſi ita reſpondeas, Quoniam P. Scæuola id ſolum eſſe ambitus ædium dixerit, quod parietis communis tegendi cauſa tectum proiiceretur, ex quo in tectum eius, ædeis qui protexiſſet, aqua deflueret, id tibi ius videri. His igitur locis, qui ſunt expoſiti, ad omne argumentum reperiundum tanquam elementis quibuſdam ſignificatio, & demonſtratio datur. Vtrum igitur hactenus ſatis eſt? Tibi quidem tam acuto, & tam occupato puto. Sed, quoniam auidum hominem ad has diſcendi epulas recepi, ſic accipiam, vt reliquiarum ſit potius aliquid, quàm te hinc patiar non ſatiatum diſcedere. Quando ergo vnuſquiſque eorum locorum, quos expoſui, ſua quædam membra habet, ea quàm ſubtiliſſime perſequamur: & primùm de ipſa definitione dicatur. Definitio eſt oratio, quæ id, quod definitur, explicat quid ſit. Definitionum autem duo ſunt genera prima: vnũ earum rerum, quæ ſunt: alterum earum, quæ intelliguntur. Eſſe ea dico, quæ cerni, tangíve poſſunt: vt fundum, ædeis, parietem, ſtillicidium, mancipium, pecudem, ſupellectilem, penus, & cætera, quo ex genere quædam interdum nobis definienda ſunt. Non eſſe rurſus ea dico, quæ tangi, demonſtraríve non poſſunt, cerni tamen animo, atqui intelligi poſſunt: vt ſi vſucapionem, ſi tutelam, ſi gentem, ſi agnationem definias, quarum rerum nullum ſubeſt quaſi corpus, eſt tamen quædam conformatio inſignita, & impreſſa in intelligentia, quam notionem voco: ea ſæpe in argumentandi definitione explicanda ſunt. Atque etiam definitiones aliæ ſunt partitionum, aliæ diuiſionum. Partitionum, cum res ea, quæ propoſita eſt, quaſi in membra diſcerpitur: vt ſi quis ius ciuile dicat id eſſe, quod in legibus, ſenatusconſultis, rebus iudicatis, iuriſperitorum autoritate, edictis magiſtratuum, more, æquitate conſiſtat. Diuiſionum autem definitio formas

omneis complectitur, quæ ſub eo genere ſunt, quod definitur: hoc modo, Abalienatio eſt eius rei, quæ mancipi eſt, aut traditio alteri nexu, aut in iure ceſſio, inter quos ea iure ciuili fieri poſſunt. Sunt & alia genera definitionum, ſed ad huius libri inſtitutum illa nihil pertinent: tantum eſt dicendũ, qui ſit definitionis modus. Sic igitur veteres præcipiũt, cum ſumpſeris ea, quæ ſunt ei rei, quam definire velis, cum aliis communia, vſque eo perſequi, dum propriũ efficiatur quod nullam in aliam rem transferri poſſit: vt hoc, Hæreditas eſt pecunia: commune adhuc: multa enim genera ſunt pecunię. Adde quod ſequitur, Quæ morte alicuius ad quempiam peruenit. nondum eſt definitio: multis enim modis ſine hæreditate teneri mortuorũ pecuniæ poſſunt. Vnum adde verbum, iure: iam à communitate res diiuncta videbitur, vt ſit explicata definitio ſic, Hæreditas eſt pecunia, quæ morte alicuius ad quempiam peruenit iure. Nondum eſt ſatis; adde, nec ea, aut legata teſtamento, aut poſſeſſione retenta; confectum eſt. Itémque vt illud, Gentiles ſunt, qui inter ſe eodem nomine ſunt. non eſt ſatis. Qui ab ingenuis oriundi ſunt. ne id quidem ſatis eſt. Quorum maiorum nemo ſeruitutẽ ſeruiuit, abeſt etiam nũc. Qui capite nõ ſunt diminuti. hoc fortaſſe ſatis eſt. nihil enim video Scæuolam pontificem ad hãc definitionem addidiſſe. Atque hæc ratio valet in vtroque genere definitionum, ſiue id, quod eſt, ſiue id, quod intelligitur, definiendum eſt. Partitionum autem, & diuiſionum genus quale eſſet, oſtendimus: ſed quid inter ſe differant, planius dicendum eſt. In partitione quaſi membra ſunt: vt corporis caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, & cætera. In diuiſione, formæ ſunt, quas Græci ἰδέας vocant: noſtri, ſi qui hæc fortè tractant, ſpecies appellant, nõ peſſimè id quidem, ſed inutiliter ad mutandos caſus in dicendo. Nolim enim, ne ſi Latinè quidem dici poſſit, ſpecierum, & ſpeciebus dicere, & ſæpè his caſibus vtendum eſt: at formis, & formarum velim. Cum autem vtroque verbo idem ſignificetur, commoditatem in dicẽdo non arbitror negligendam. Genus & formam definiunt hoc modo, Genus eſt notio, ad plureis differentias pertinens. Forma eſt notio, cuius differentia ad caput generis, & quaſi fontem referri poteſt. Notionẽ appello, quod Græci tum ἔννοιαν, tum πρόληψιν dicunt. Ea eſt in-

ſita, &

ſita, & antè percepta cuiuſque formæ cognitio, enodationis indigens. Formę igitur ſunt hę, in quas genus ſine vllius prętermiſſione diuiditur: vt ſi quis ius in legem, morem, æquitatē diuidat. Formas qui putat idem eſſe, quod parteis, confundit artem, & ſimilitudine quadam conturbatus, non ſatis acutè, quæ ſunt ſecernenda, diſtinguit. Sæpe etiam definiunt & oratores, & poëtæ per tranſlationem verbi ex ſimilitudine cum quadam ſuauitate. Sed ego à veſtris exemplis niſi neceſſariò non recedam. Solebat igitur Aquilius collega, & familiaris meus cū de litoribus ageretur, quæ omnia publica eſſe vultis, quærentibus iis, ad quos id pertinebat, quid eſſet litus, ita definire, quà fluctus eluderet, hoc eſt quaſi qui adoleſcentiam florem ætatis, ſenectutem occaſum vitæ velit definire. Tranſlatione enim vtens, diſcedebat à verbis propriis rerum, ac ſuis. Quod ad definitiones attinet, hactenus: reliqua videamus. Partitione autem ſic vtendum eſt, nullam vt partem relinquas: vt ſi partiri velis tutelas, inſciēter facias, ſi vllam prætermittas. At ſi ſtipulationum, aut iudiciorum formulas partiare, non eſt vitioſum in re infinita prætermittere aliquid. Quod idem in diuiſione vitioſum eſt. Formarum enim certus eſt numerus, quæ cuique generi ſubiiciantur: partium diſtributio ſæpe eſt infinitior, tanquam riuorum à fonte deductio. Itaque in oratoriis artibus, quæſtionis genere propoſito, quot eius formæ ſint, ſubiungitur abſolutè: at, cum de ornamentis verborum, ſententiarúmque præcipitur, quæ vocantur σχήματα, non fit idem. Res enim eſt infintior, vt ex hoc quoque intelligatur, quod velimus inter partitionem, & diuiſionem intereſſe. Quanquam enim vocabula propè idem valere videantur, tamen quia res differebant, nomina rerum diſtare voluerunt. Multa etiam ex notatione ſumuntur. Ea eſt autem cum ex vi nominis argumentum elicitur, quā Græci ἐτυμολογίαν vocant, id eſt, verbum ex verbo, veriloquium. Nos autem nouitatem verbi non ſatis apti fugientes, genus hoc notationem appellamus, quia ſunt verba rerum notæ. Itaque hoc idem Ariſtoteles σύμβολον appellat, quod Latine eſt nota. Sed, cum intelligitur quid ſignificetur, minus laborandū eſt de nomine. Multa igitur in diſputando notatione eliciūtur ex verbo: vt cum quęritur, Poſtliminum quid ſit, non

dico quæ ſint poſtliminii. nam id caderet in diuiſionem. quæ talis eſt:Poſtliminio redeunt hæc, homo, nauis, mulus clitellarius,equus,equa,quæ fræna recipere ſolet. Sed cum ipſius poſtliminii vis quæritur,& verbum ipſum notatur: in quo Seruius noſter(vt opinor)nihil putat eſſe notandum,niſi poſt,& liminium illud, productionem eſſe verbi vult, vt in finitimo,legitimo,æditimo non plus ineſſe timum,quàm in meditullio tullium. Scæuola autem P. filius iunctum putat eſſe verbum,vt ſit in eo & poſt,& limen: vt quæ à nobis alienata ſunt cum ad hoſtem peruenerint, & ex ſuo tanquam limine exierint,dein cum redierint pòſt ad idem limen,poſtliminio videantur rediiſſe. Quo in genere etiam Mancini cauſa defendi poteſt, poſtliminio rediſſe, deditum non eſſe, quoniam non ſit receptus. nam neque deditionem, neque donationem ſine acceptione intelligi poſſe. Sequitur is locus,qui conſtat ex iis rebus,quæ quodammodo affectæ ſunt ad id, de quo ambigitur, quem modò dixi in plureis parteis diſtributum: cuius primus eſt locus ex coniugatione,quam Græci συζυγίαν vocant,finitimus notationi,de qua modò dictum eſt: vt ſi aquam pluuiam, eam modò intelligeremus, quam imbri collectam videremus ,veniret Mutius,qui,quia coniugata verba eſſent pluuia, & pluendo, diceret omnem aquam oportere arceri, quæ pluendo creuiſſet.Cum autem à genere ducetur argumentum, non erit neceſſe id vſque à capite arceſſere: ſæpe etiam citra licet, dummodo ſuprà ſit, quod ſumitur,quàm id ad quod ſumitur:vt aqua pluuia vltimo genere ea eſt,quæ de cælo veniens,creſcit imbri:ſed propriore loco,in quo quaſi ius arcendi continetur, genus eſt aqua pluuia nocens: eius generis formæ, loci vitio,& manu nocens: quarum altera iubetur ab arbitrio coërceri,altera non iubetur. Commodè etiam tractatur hæc argumentatio, quæ ex genere ſumitur, cum ex toto perſequare parteis, hoc modo: Si dolus malus eſt, cum aliud agitur, aliud ſimulatur;enumerare licet quib.id modis fiat: deinde in eorũ aliquẽ,id, quod arguas dolo malo factũ,includere:quod genus argumenti in primis firmũ videri ſolet.Similitudo ſequitur, quæ latè patet, ſed oratoribus, & philoſophis magis quàm vobis.Etſi enim omnes loci ſunt omnium diſputationum ad argumenta ſuppeditanda, tamen aliis diſputationibus abũ-

dantius

dantius occurrunt, aliis anguſtius. I taque genera tibi nota ſint: vbi autem his vtare, quæſtiones ipſæ te admonebunt. Sunt enim ſimilitudines, quæ ex pluribus collationibus perueniunt, quò volunt, hoc modo: Si tutor fidem præſtare debet, ſi ſocius, ſi cui mandaris, ſi qui fiduciam acceperit, debet etiam procurator. Hæc ex pluribus perueniens quò vult, appellatur inductio, quæ Græcè ἐπαγωγὴ nominatur: qua plurimum eſt vſus in ſermonibus Socrates. Alterum ſimilitudinis genus collatione ſumitur, cum vna res vni, par pari comparatur; hoc modo, Quemadmodum, ſi in vrbe de finibus controuerſia eſt, quia, fines magis agrorum videntur eſſe quàm vrbis, finibus regundis adigere arbitrum non poſſis: ſic, ſi aqua pluuia in vrbe nocet, quoniã res tota magis agrorũ eſt, aquæ pluuiæ arcendæ adigere non poſſis arbtrũ. Ex eodẽ ſimilitudinis loco etiã exempla ſumuntur, vt Craſſus in Curiana cauſa exemplis plurimis vſus eſt, agens de eo, qui teſtamento ſic hæredem inſtituiſſet, vt, ſi filius natus eſſet in decem menſibus, isque mortuus, prius quam in ſuam tutelam veniſſet, ſecundus hæres hæreditatem obtinuiſſet: quæ commemoratio exemplorũ valuit, eáque vos in reſpondendo vti multùm ſoletis. Ficta etiam exempla, ſimilitudinis habent vim: ſed ea oratoria magis ſunt, quàm veſtra, quanquã vti etiam vos ſoletis, ſed hoc modo. Finge mancipio aliquẽ dediſſe id, quod mancipio dari non poteſt: nũ idcirco id eius factum eſt, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eã rem ſe vlla re obligauit? In hoc genere oratoribus, & philoſophis conceſſum eſt, vt muta etiam loquantur, vt mortui ab inferis excitentur, aut aliquid, quod fieri nullo modo poſſit, augendæ rei gratia dicatur, aut minuendę, quæ hyperbole dicitur, & multa mirabilia alia. Sed latior eſt campus illorum, eiſdem tamen ex locis (vt antè dixi) & in maximis, & in minimis quęſtionibus argumenta ducuntur. Sequitur ſimilitudinum differentia, rei maximè contraria ſuperiori: ſed eſt eiuſdem, diſſimile, & ſimile inuenire. Eius generis hæc ſunt, Non, quemadmodum, quod mulieri debeas, rectè ipſi mulieri ſine tutore autore ſoluas; ita quod aut pupillæ, aut pupillo debeas, rectè poſſis eodẽ modo ſoluere. Deinceps locus eſt, qui à contrario ducitur. Contrariorum autem genera ſunt plura. Vnũ eorum, quæ in eodem genere plurimum

differunt:vt ſapientia,ſtultitia.Eodem autem genere dicuntur, quibus propoſitis occurrunt tanquam è regione quædam contraria,vt celeritati tarditas,non debilitas.ex quibus contrariis argumenta talia exiſtunt, Si ſtultitiam fugimus, ſapientiam ſequamur; & bonitatem, ſi malitiam. Hæc,quæ ex eodem genere contraria ſunt,appellantur aduerſa. Sunt enim alia contraria,quæ priuantia licet appellemus Latinè, Græcè appellantur στερητικά. Præpoſitio enim IN, priuat verbum ea vi, quam haberet, ſi IN præpoſitum non fuiſſet: vt dignitas,indignitas; humanitas,inhumanitas,& cætera generis eiuſdem, quorum tractatio eſt eadem, quæ ſuperiorum:quæ aduerſa dixi.Nam alia quoque ſunt contrariorum genera, velut ea, quæ cum aliquo conferuntur, vt duplum, ſimplum; multa,pauca; longum, breue; maius,minus. Sunt etiam valde contraria alia,quæ appellantur negãtia: ea ἀποφατικὰ Græci,contraria aientibus. vt,Si hoc eſt,illud non eſt. Quid enim opus exemplo eſt? tantũ intelligatur argumento quærendo, contrariis omnibus contraria non conuenire.Ab adiunctis autem poſui equidem exemplum paulò antè,multa ſcilicet adiungi,quæ ſuſcipienda eſſent, ſi ſtatuiſſemus ex edicto Prætoris ſecundum eas tabulas poſſeſſionem dari,quas is inſtituiſſet,cui teſtamenti factio nulla eſſet. Sed locus hic magis ad coniecturaleis cauſas,quæ verſantur in iudiciis,valet; cum quæritur, quid aut ſit, aut euenerit, aut futurum ſit,aut quid omnino fieri poſſit.Ac loci quidẽ ipſius forma talis eſt. Admonet autem hic locus, vt quæratur quid ante rem,quid cum re,quid poſt rem euenerit. Nihil hoc ad ius,ad Ciceronem inquibat Gallus noſter, ſi quis ad eũ quid tale retulerat,vt de facto quæreretur.Tu tamen patiêre nullum à me artis inſtitutæ locum præteriri: ne, ſi nihil, niſi quod ad te pertineat,ſcribendum putaris, nimium te amare videare. Eſt igitur magna ex parte locus hic oratorius, non modò non iuriſconſultorum, ſed ne philoſophorũ quidem. Ante rem enim quæruntur, quæ talia ſunt, apparatus,colloquia,locus,conſtitutum conuiuium. Cum re autem,pedum crepitus, ſtrepitus hominum, corporum vmbræ, & ſiquid eiuſmodi. At poſt rem, rubor,pallor,titubatio,& ſiqua alia ſigna conturbationis, & conſcientiæ: præterea reſtinctus ignis, gladius cruentus, cæteráque, quæ ſuſpicionem facti

poſſunt

poſſunt mouere. Deinceps eſt locus dialecticorum proprius, ex conſequentibus, & antecedentibus, & repugnantibus: qui etiam ab adiunctis longe diuerſus eſt. Nam adiuncta, de quibus paulò antè dictum eſt, non ſemper eueniũt: conſequentia autem ſemper. Ea enim dico conſequentia, quæ rem neceſſariò conſequuntur. Itémque & antecedentia, & repugnantia. Quicquid enim antecedit quanque rem, id cohæret cum re neceſſariò: & quicquid repugnat, id eiuſmodi eſt, vt cohærere nunquam poſſit. Cum tripartitò igitur diſtribuatur locus hic, in conſecutionem, anteceſſionem, repugnantiã; reperiendi argumenti locus ſimplex eſt, tractandi triplex. Nam quid intereſt, cum hoc ſumpſeris, pecuniam numeratã mulieri deberi, cui ſit omne argentũ legatum: vtrum hoc modo concludas argumentũ, Si pecunia ſignata argentum eſt, legata eſt mulieri. eſt autem pecunia ſignata argentum: legata igitur? An illo modo, Si numerata pecunia non eſt legata, non eſt numerata pecunia argentum: eſt autem numerata pecunia argentũ: legata igitur eſt? An illo modo, Non & legatum argentũ eſt, & non eſt legata numerata pecunia: legatum autem argentum eſt, legata igitur numerata pecunia eſt? Appellant autem Dialectici eam cõcluſionem argumenti, in qua, cum primum ſumpſeris, conſequitur id, quod annexũ eſt, primum concluſionis modum. Cũ id, quod annexum eſt, negaris, vt id quoque, cui fuerit annexũ, negandum ſit; ſecundus appellatur concludendi modus. Cũ autem aliqua coniuncta negaris, & his alia negatio rurſus adiũgitur, & ex his primum ſumpſeris, vt, quod relinquitur, tollendum ſit; is tertius appellatur cõcluſionis modus. Ex hoc illa rhetorũ ſunt, ex contrariis concluſa, quæ ipſi enthymemata appellant: non quòd non omnis ſententia proprio nomine enthymema dicatur, ſed, vt Homerus propter excellentiam, commune poëtarũ nomen efficit apud Græcos ſuũ; ſic, cũ omnis ſentẽtia enthymema dicatur, quia videtur ea, quæ ex contrariis cõficiatur, acutiſſima, ſola propriè nomen commune poſſidet. Eius generis hæc ſunt, Hũc metuere, alterũ in metu non ponere. Eam, quam nihil accuſas, damnas: bene, quam meritã eſſe autumas, dicis male mereri. Id, quod ſcis, prodeſt; nihil id, quod neſcis, obeſt. Hoc diſſerendi genus attingit omnino veſtras quoque in reſpon-

dendo diſputationes, ſed philoſophorum magis, quibus eſt cum oratoribus illa ex repugnantibus ſententiis communis cõcluſio, quæ à dialecticis tertius modus, à rhetoribus enthymema nuncupatur. Reliqui dialecticorũ modi plures ſunt, qui ex disiunctionibus conſtant: aut hoc, aut illud: hoc autem, non igitur illud. Itémque, Aut hoc, aut illud: non autem hoc, illud igitur. Quæ concluſiones idcircò ratæ ſunt, quòd in diſiunctione plus vno verum eſſe non poteſt. Atque ex iis concluſionibus, quas ſuprà ſcripſi, prior quartus, poſterior quintus à dialecticis modus appellatur. Deinde addũt coniunctionum negantiam, ſic, Non & hoc, & illud: hoc autem, non igitur illud. hic modus eſt ſextus. Septimus autem, Non & hoc, & illud: non autem hoc, illud igitur. Ex his modis concluſiones innumerabiles naſcuntur, in quo eſt ferè tota dialectica. Sed ne eæ quidem, quas expoſui, ad hanc inſtitutionem neceſſariæ. Proximus eſt locus rerum efficientium, quæ cauſæ appellantur: deinde rerum effectarũ ab efficientibus cauſis. Harum exempla, vt reliquorum locorum, paulò antè poſui, & quidem ex iure ciuili. ſed hæc patent latius. Cauſarum igitur genera duo ſunt. Vnum, quod vi ſua id, quod ſub ea ſubiectum eſt, certè efficit, vt ignis accendit. Alterum, quod naturam efficiendi non habeat, ſed ſine quo effici nõ poſſit: vt, ſi quis æs cauſam ſtatuæ velit dicere, quòd ſine eo non poſſit effici. Huius generis cauſarum, ſine quo non efficitur, alia ſunt quieta, nihil agentia, ſtolida quodammodo, vt locus, tempus, materię, ferramenta, & cætera generis eiuſdem. Alia autem præcurſionem quandam adhibent ad efficiendum, & quædam afferunt per ſe adiuuantia, etſi non neceſſaria: vt amori congreſſio cauſam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere cauſarum, ex æternitate pendentium fatum à Stoicis nectitur. Atq; vt earum cauſarum, ſine quibus effici non poteſt, genera diuiſi, ſic etiam efficientium diuidi poſſunt. Sunt enim aliæ cauſæ, quæ planè efficiant, nulla re adiuuante; aliæ, quę adiuuari velint: vt ſapientia efficit ſapientes ſola per ſe: beatos efficiat nécne ſola per ſe quæſtio eſt. Quare, cum in diſputationem inciderit cauſa efficiẽs aliquid neceſſariò, ſine dubitatione licebit, quod efficitur ab ea cauſa, concludere. Cum autem erit talis cauſa, vt in ea non ſit efficiendi neceſsitas, neceſſaria concluſio nõ ſequitur.

ſequitur. Atque illud quidem genus cauſarum,quod habet vim efficiendi neceſſariam, errorem afferre non ferè ſolet: hoc autem,ſine quo non efficitur,ſæpe conturbat. Nõ enim, ſi ſine parẽtibus filii eſſe non poſſunt,propterea cauſa fuit in parentibus gignendi neceſſaria. Hoc igitur,ſine quo non fit, ab eo,in quo certè fit,diligenter ſeparandum. Illud enim eſt tanquam, *Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus Cæſæ cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes.* niſi enim cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes, Argo illa facta non eſſet: nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis neceſſaria. At cum in Aiacis nauim criſpiſulcans igneum fulmen iniectum eſt,inflammatur nauis neceſſariò. Atque etiam eſt cauſarum diſſimilitudo,quòd aliæ ſunt vt ſine vlla appetitione animi, ſine voluntate,ſine opinione,ſuum quaſi opus efficiant,velut omne intereat, quod ortum eſt. Aliæ autem aut voluntate efficiuntur,aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte,aut caſu. Voluntate,vt tu cum hunc libellum legis. Perturbatione, vt ſi quis euentum horum temporum timeat. Habitu, vt facilè, & citò iraſcatur. Natura, vt vitium in dies creſcat.Arte,vt benè pingat.Caſu,vt proſperè nauiget.Nihil horum ſine cauſa,nec quicquam omnino; ſed huiuſmodi cauſæ non neceſſariæ. Omnium autem cauſarum in aliis ineſt conſtantia, in aliis non ineſt.In natura,& in arte conſtantia eſt,in cæteris nulla.Sed tamen earum cauſarum,quæ non ſunt conſtantes,aliæ ſunt perſpicuæ,aliæ latent. Perſpicuæ ſunt, quæ appetitionem animi, iudiciúmque tangunt. Latent,quæ ſubiectæ ſunt fortunæ. Cũ enim nihil ſine cauſa fiat,hoc ipſum eſt fortunæ,euentus obſcura cauſa, quæ latẽter efficit.Etiã ea,quæ fiunt,partim ſunt ignorata,partim voluntaria.Ignorata, quæ neceſſitate effecta ſunt; voluntaria, quæ conſilio.Quæ autem fortuna,vel ignorata, vel voluntaria. Nam iacere telum,voluntatis eſt: ferire quem volueris, fortunæ. Ex quo aries ille ſubiicitur in veſtris actionibus:Si telum manu fugit,magis quàm iecit. Cadunt enim in ignorationem,atque in imprudentiã perturbationes animi:quę, quanquam ſint voluntariæ (obiurgatione enim,& admonitione deiiciuntur) tamẽ habent tantos motus,vt ea,quæ voluntaria ſunt,aut neceſſaria interdum, aut certè ignorata videantur.Toto igitur loco cauſarum explicato,ex earũ diffe-

rentia in magnis quidem cauſis vel oratorum,vel philoſophorum magna argumentorũ ſuppetit copia. In veſtris autem ſi non vberior,at fortaſſe ſubtilior. Priuata enim iudicia maximarum quidem rerum,in iuriſconſultorum mihi videntur eſſe prudentia. Nam & adſunt multum,& adhibentur in conſilio, & patronis diligentibus ad eorum prudentiam confugientibus haſtas miniſtrant. In omnibus igitur iis iudiciis,in quibus,Ex fide bona,eſt additum,plurimus earum vſus eſt. Vbi verò etiam,vt inter bonos bene agi oportet,in primíſq; in arbitrio rei vxoriæ,in quo eſt quid æquius, melius,parati eſſe debent.illi enim dolum malum,illi fidem bonã,illi æquum bonum,illi quid ſocium ſocio; quid eum, qui negotia aliena curaſſet,ei,cuius ea negotia fuiſſent;quid eum,qui mandaſſet, eúmve,cui mandatum eſſet,alterum alteri præſtare oporteret,quid virum vxori,quid vxorem viro,tradiderunt.Licebit igitur,diligenter cognitis argumentorum locis, non modo oratoribus, & philoſophis, ſed iuris etiam peritis copioſè de conſultationibus ſuis diſputare. Coniunctus huic cauſarum loco locus ille eſt, qui efficitur ex cauſis. Vt enim cauſa quid ſit effectum indicat, ſic, quod effectum eſt,quæ fuerit cauſa demonſtrat. Hic locus ſuppeditare ſolet oratoribus,& poëtis,ſæpe etiam philoſophis,ſed iis, qui ornatè, & copioſè loqui poſſunt,mirabilem copiam dicendi: cum denuntiant quid ex quaque re ſit futurũ. Cauſarum enim cognitio,cognitionem euentorum facit. Reliquus eſt comparationis locus,cuius genus,& exemplum ſuprà poſitum eſt,vt cæterorum: nunc explicanda tractatio eſt. Comparantur igitur ea,quæ aut maiora,aut minora,aut paria dicuntur:in quibus ſpectantur hæc, numerus,ſpecies, vis,quædam etiam ad res aliquas affectio. Numero ſic comparabuntur, vt plura bona paucioribus bonis anteponantur,pauciora mala malis pluribus, diuturniora bona breuioribus, longè, & latè peruagata anguſtis,ex quibus plura bona propagentur,quęque plures imitentur,& faciant.Specie autem comparantur, vt anteponantur, quæ propter ſe expetenda ſunt,iis,quæ propter aliud: & vt innata, atque inſita aſſumptis, & aduentitiis, integra contaminatis; iucunda minus iucundis; honeſta ipſis etiam vtilibus; procliuia laborioſis; neceſſaria non neceſſariis; ſua alienis; rara vulgaribus;

garibus; deſiderabilia iis, quibus facilè carere poſſis; perfecta inchoatis; tota partibus; ratione vtentia rationis expertibus; voluntaria neceſſariis; animata inanimatis; naturalia non naturalibus; artificioſa non artificioſis. Vis autem in comparatione ſic cernitur, efficiens cauſa grauior, quàm nō efficiens: quę ſe ipſis contenta ſunt meliora, quàm quę egent aliis; quæ in noſtra, quàm quæ in aliorum poteſtate ſunt; ſtabilia incertis; quæ eripi non poſſunt, iis quæ poſſunt. Affectio autem ad res aliquas eſt huiuſmodi, principū commoda maiora, quàm reliquorum: itémque quæ iucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoque laudata. Atque vt hęc in cōparatione meliora, ſic deteriora, quæ iis ſunt contraria. Parium autem comparatio nec elationem habet, nec ſubmiſſionem: eſt enim æqualis. Multa autē ſunt, quæ æqualitate ipſa comparantur, quæ ita ferè concluduntur: Si conſilio iuuare ciueis, & auxilio, æqua in laude ponendum eſt: pari gloria debent eſſe ii, qui conſulunt, & ii, qui defendunt, ad quod primum, eſt: quod ſequitur igitur. Perfecta eſt omnis argumentorum inueniendorum præceptio, vt, cum profectus ſis à definitione, à partitione, a notatione, à coniugatis, à genere, à forma, à ſimilitudine, à differentia, à contrariis, ab adiunctis, à conſequentibus, ab antecedentibus, à repugnantibus, à cauſis, ab effectis, à comparatione maiorum, minorum, parium; nulla præterea ſedes argumenti quærenda ſit. Sed quoniam ita à principio diuiſimus, vt alios locos diceremus in eo ipſo de quo ambigitur, hęrere; de quibus ſatis eſt dictum; alios aſſumi extrinſecus: de iis pauca dicamus, etſi ea nihil omnino ad veſtras diſputationes pertinent: ſed tamē totam rem perficiamus, quandoquidem cœpimus. Neque enim tu is es, quem nihil niſi ius ciuile delectet: &, quoniam ad te hæc ita ſcribuntur, vt etiam in aliorū manus ſint vētura, detur opera, vt quamplurimum iis, quos recta ſtudia delectant, prodeſſe poſſimus. Hæc ergo argumentatio, quæ dicitur artis expers, in teſtimonio poſita eſt: teſtimonium autem nūc dicimus omne, quod ab aliqua externa re ſumitur ad faciendam fidem. Perſona autem non qualiſcunque teſtimonii pondus habet. ad fidem enim faciendam autoritas quæritur. Sed autoritatem aut natura, aut tempus affert. Naturę autoritas in virtute ineſt maximè.

In tempore autem multa ſunt, quæ afferant autoritatem, ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, vſus, neceſſitas, concurſio etiam nonnunquam rerum fortuitarum. Nam & ingenioſos, & opulentos, & ætatis ſpatio probatos, dignos, quibus credatur, putant: non rectè fortaſſe: ſed vulgi opinio mutari vix poteſt, ad eámque omnia dirigunt & qui iudicant, & qui exiſtimant. qui enim his rebus, quas dixi, excellunt, ipſa virtute videntur excellere. Sed reliquis quoque rebus, quas modò numeraui, quanquam in iis nulla ſpecies virtutis eſt, tamen interdum confirmatur fides, ſi aut ars quædam adhibetur (magna enim eſt vis ad perſuadendum ſcientiæ) aut vſus. Plerunque enim creditur iis, qui experti ſunt. Facit etiam neceſſitas fidem, quæ cum à corporibus, tum ab animis naſcitur. Nam & verberibus torti, in igni fatigati, quæ dicunt, ea videtur veritas ipſa dicere: & quæ à perturbationibus animi ſunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu; quia neceſſitatis vim habent, afferunt autoritatem, & fidem. Cuius generis etiam illa ſunt, ex quibus nonnũquam verum inuenitur, pueritia, ſomnus, imprudentia, vinolentia, inſania. Nã & pueri ſæpe indicauerunt aliquid, ad quod pertineret, ignari: & per ſomnũ, vinum, inſaniam, multa ſæpe patefacta ſunt. Multi etiam in res odioſas imprudentes inciderunt: vt Stalerio nuper accidit, qui ea locutus eſt, bonis viris ſubauſcultantibus, pariete interpoſito, quibus patefactis, in iudiciúmque prolatis, rei capitalis iure damnatus eſt. Huic ſimile quiddam de Lacedæmonio Pauſania accepimus. Concurſio autem fortuitorum talis eſt, vt, ſi interuentum eſt caſu, cum aut ageretur aliquid, quod proferendum non eſſet, aut diceretur. In hoc genere etiam illa eſt in Palamedem coniecta ſuſpicionum proditionis multitudo. quod genus refutare interdũ veritas vix poteſt. Huius etiam generis eſt fama vulgi, quoddam multitudinis teſtimonium. Quæ autem virtute fidem faciunt, ea bipartita ſunt: ex quibus alterum natura valet, alterum induſtria. Deorũ enim virtus natura excellit, hominũ autem induſtria. Diuina hæc ferè ſunt teſtimonia: Primum orationis. oracula enim ex eo ipſo appellata ſunt, quod ineſt in his deorum oratio. Deinde rerũ, in quibus inſunt quaſi opera diuina quædam. Primùm ipſe mundus, eiúſque omnis ordo, & ornatus: deinceps aërei volatus auiũ, atq;

cantus:

cantus: deinde eiuſdem aëris ſonitus,& ardores,multarúmque rerum in terra portenta, atque etiam per exta inuenta præſenſio:à dormientibus quoq; multa ſignificata viſis. quibus ex locis ſumi interdum ſolent ad fidem faciendam teſtimonia deorum. In homine virtutis opinio valet plurimū. Opinio autem eſt, non modo eos virtutem habere, qui habeant, ſed eos etiam,qui habere videantur. Itaque quos ingenio,quos ſtudio,quos doctrina præditos vident,quorúmque vitam conſtantem,& probatam, vt Catonis, Lælii, Scipionis,aliorúmque plurium, rentur eos eſſe, qualeis ſe ipſi velint. Nec ſolū eos cenſent taleis eſſe,qui in honoribus populi, atque in Repub. verſantur; ſed & oratores,& philoſophos, & poëtas, & hiſtoricos, ex quorum & dictis & ſcriptis ſæpe autoritas petitur ad faciendam fidem.

Expositis omnibus argumentandi locis, illud primùm intelligendū eſt,nec vllam eſſe diſputationem, in quā non aliquis locus incurrat: nec ferè omneis locos incidere in omnem quæſtionem: & quibuſdam quæſtionibus alios, quibuſdam eſſe alios aptiores locos. Quæſtionum duo ſunt genera; alterum infinitum,alterū definitum. Definitum eſt, quod ὑπόθεσιν Græci, nos cauſam; infinitum, quod θέσιν illi appellant,nos propoſitum poſſumus nominare. Cauſa certis perſonis, locis, tēporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in pleriſque eorum: propoſitum autem in aliquo eorum,aut in pluribus,nec tamen in maximis. Itaque propoſitum, pars cauſæ eſt. Sed omnis quæſtio earum aliqua de re eſt,quibus cauſæ continentur, aut vna, aut pluribus,aut nonnunquam omnibus. Quæſtionum autē, quacunque de re ſint, duo ſunt genera; vnū cognitionis,alterum actionis. Cognitionis ſunt hæ,quarum finis eſt ſcientia,vt ſi quæratur, à naturáne ius profectum ſit, an ab aliqua quaſi conditione hominum,& pactione. Actionis autem eiuſmodi exempla ſunt,Sítne ſapientis,ad Remp. accedere. Cognitionis quæſtiones tripartitæ ſunt, cum, an ſit, aut quid ſit, aut quale ſit, quæritur. Horum primum coniectura,ſecundum definitione,tertium iuris,& iniuriæ diſtinctione explicatur. Coniecturæ ratio in quatuor parteis diſtributa eſt: quarum vna eſt,cum quæritur,ſitne aliquid. Altera,vnde ortum ſit. Tertia,quæ id cauſa effecerit. Quarta, in qua de mu-

tatione rei quæritur, ſit néc ne; ſic. Ecquidnam honeſtum ſit, ecquid æquum reuera, an hæc tantum in opinione ſint. Vnde autem ſit ortum, vt, cum quæritur, natura, an doctrina poſſit effici virtus. Cauſa autem efficiens ſic, vt, cum quæritur, quibus rebus eloquentia efficiatur. De commutatione ſic: Poſsítne eloquentia commutatione aliqua conuerti in infantiam. Cum autem, quid ſit, quæritur, notio explicanda eſt, & proprietas, & diuiſio, & partitio. Hæc enim ſunt definitioni attributa. Additur etiam deſcriptio, quam Græci χαρακτῆρα vocant. Notio ſic quæritur, ſitne id æquum, quod ei, qui plus poteſt, vtile eſt. Proprietas ſic, in hominémne ſolum cadat, an etiam in belluas ægritudo. Diuiſio, & eódem pacto partitio ſic: Triáne genera bonorũ ſint. Deſcriptio, qualis ſit auarus, qualis aſſentator, cæteráque eiuſdem generis, in quibus natura, & vita deſcribitur. Cum autem quæritur, quale quid ſit, aut ſimpliciter quæritur, aut comparatè. Simpliciter, expetendáne ſit gloria: Comparatè, præponendáne ſit diuitiis gloria. Simplicium tria genera ſunt, de expetendo, fugiendóque, de æquo, & iniquo, de honeſto & turpi. Comparationum autem duo, vnum de eodem, & alio, alterum de maiore, & minore. De expetendo, & fugiendo, huiuſmodi, Si expetendæ diuitiæ, ſi fugienda paupertas. De æquo & iniquo, æquúmne ſit vlciſci, à quocunque iniuriam acceperis. De honeſto, & turpi, honeſtúmne ſit, pro patria mori. Ex altero autem genere, quod erat bipartitum, vnum eſt de eodem, & alio: vt ſi quæratur, quid interſit inter amicum, & aſſentatorem, regem, & tyrannum. Alterum de maiore, & minore: vt ſi quæratur, eloquentiáne pluris ſit, an iuris ciuilis ſcientia. De cognitionis quæſtionibus hactenus. Actionis reliquæ ſunt, quarum duo ſunt genera, vnum ad officium, alterum ad motum animi vel gignendum, vel ſedandum, planéve tollendum. Ad officium ſic: vt cum quæritur, ſuſcipiendíne ſint liberi. Ad mouendos animos, cùm fiunt cohortationes ad defendendam Remp. ad gloriam, & ad laudem. quo ex genere ſunt querelæ, incitationes, miſerationéſque flebiles; rurſúſque oratio cùm iracundiam reſtinguens, tũ metum eripiens, tum exultantem lætitiam comprimens, tum ægritudinem abſtergens. Hæc, cum in propoſitis quęſtionibus genera ſint, eadem in cauſas transferuntur. Loci autem, qui ad

qui ad quaſque quæſtiones accommodati ſunt, deinceps eſt videndum. Omnes illi quidem, quos ſuprà diximus, ad pleraſque ſunt, ſed alii ad alias, vt dixi, aptiores. Ad coniecturam igitur maximè apta, quæ ex cauſis, quæ ex effectis, quæ ex coniunctis ſumi poſſunt. Ad definitionem autem pertinet ratio, & ſcientia definiendi. Atque huic generi finitimũ eſt illud, quod appellari de eodem, & altero diximus, quod genus forma quædam definitionis eſt. Si enim quæratur, idémne ſit pertinacia, & perſeuerantia, definitionibus iudicandum eſt. Loci autem conuenient in eius generis quęſtionem conſequentes, antecedentes, repugnantes, adiunctis etiam duobus iis, qui ſumuntur ex cauſis, & effectis. Nam, ſi hanc rem illa ſequitur: hanc autem non ſequitur: aut ſi huic rei illa antecedit, huic nõ antecedit: aut ſi huic rei repugnat, illi non repugnat: aut ſi huius rei hæc, illius alia cauſa eſt: aut ſi ex alio hoc, ex alio illud effectum eſt: ex quouis horum id, de quo quæritur, idémne, an aliud ſit, inueniri poteſt. Ad tertium genus quęſtionis, in quo quale ſit, quæritur, in comparationem ea cadunt, quę paulò antè in comparationis loco enumerata ſunt. In id autem genus, in quo de expetendo, fugiendóque quæritur, adhibentur ea, quæ ſunt aut animi, aut corporis, aut externa vel commoda, vel incõmoda. Itémque cum de honeſto, turpíque quæritur, ad animi bóna, vel mala omnis dirigenda oratio eſt. Cùm autẽ de æquo, & iniquo diſſeritur, æquitatis loci colliguntur: hic cernuntur bipartitò, & natura, & inſtituto. Natura parteis habet duas, tuitionem ſui, & vlciſcendi ius. Inſtitutio autem æquitatis, tripartita eſt: vna pars legitima eſt, altera conueniens, tertiam moris vetuſtate confirmata. Atque etiam rurſus æquitas tripartita dicitur eſſe: vna ad ſuperos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. prima pietas, ſecũda ſanctitas, tertia iuſtitia, aut æquitas nominatur. De propoſito ſatis multa: deinceps de cauſa pauciora dicenda ſunt. pleraque enim ſunt ei cum propoſito communia. Tria ſunt igitur genera cauſarum, iudicii, deliberationis, laudationis: quarum fines ipſi declarant, quibus vtendum locis ſit. Nam iudicii finis ius eſt, ex quo etiam nomen: iuris autem partes tum expoſitio, tum æquitas. Deliberandi finis, vtilitas, cuius hæ partes, quæ modò expoſitæ, rerum expetendarum. Laudationis

finis,honeſtas; de qua itē eſt antè dictum. Sed definitæ quæſtiones à ſuis quæque locis quaſi propriis inſtituuntur,in accuſationem,defenſionémque partitæ. In quibus exiſtūt hæc genera,vt accuſator perſonam arguat facti,defenſor aliquid opponat de tribus,aut non eſſe factum: aut, ſi ſit factū, aliud eius facti nomen eſſe:aut iure eſſe factum. Itaque aut inficialis,aut coniecturalis prima appelletur;definitiua altera; tertia, quamuis moleſtum nomen hoc ſit,iuridicialis vocetur. Harum cauſarum propria argumenta ex iis ſumpta locis, quos expoſuimus,in præceptis oratoriis explicata ſunt. Refutatio autē accuſationis, in qua eſt depulſio criminis,quæ Græcè στάσις dicitur, Latinè appelletur ſtatus, in quo primum inſiſtit quaſi ad repugnandum congreſſa defenſio. Atque etiam in deliberationibus, & laudationibus iidem exiſtunt ſtatus. Nam & negantur ſæpe ea futura, quæ ab aliquo in ſententia dicta ſunt fore, ſi aut fieri omnino non poſſunt, aut ſine ſumma difficultate non poſſunt. In qua argumentatione ſtatus coniecturalis exiſtit. At cum aliquid de vtilitate, honeſtate, æquitate diſſeritur, déque iis rebus,quę his ſunt contrarię,incurrunt ſtatus aut iuris,aut nominis: quod idem contingit in laudationibus. Nā aut negari poteſt id factum eſſe, quod laudetur, aut non eo nomine afficiendum,quo laudator affecerit,aut omnino nō eſſe laudabile,quod non rectè,nō iure factum ſit. Quibus omnibus generibus vſus eſt nimis impudenter Cæſar contra Catonem meum. Sed quæ ex ſtatu contentio efficitur,eam Græci κρινόμενον vocant. Mihi placet id,quoniam quidem ad te ſcribo, qua de re agitur,vocari. Quibus autem hoc,qua de re agitur,continetur,hæc continentia vocentur,quaſi firmamēta defenſionis,quibus ſublatis,defenſio nulla ſit. Sed,quoniā lege firmius in controuerſiis diſceptandis, eſſe nihil debet, danda eſt opera,vt legem adiutricem,& teſtem adhibeamus. In qua re alii quaſi ſtatus exiſtunt noui, qui appellantur legitimæ diſceptationes. Tum enim defenditur,non id legem dicere, quod aduerſarius velit,ſed aliud. Id autem contingit, cum ſcriptum ambiguum eſt, vt duæ differentes ſententiæ accipi poſſint. Tum opponitur ſcripto voluntas ſcriptoris, vt quæratur, verbáne plus an ſententia valere debeat. Tum legi lex contraria affertur. Ita ſunt tria genera, quæ contro-

uerſiam

uerſiam in omni ſcripto facere poſſunt,ambiguum,diſcrepantia ſcripti, & voluntatis,ſcripta contraria. Iam hoc perſpicuum eſt,non magis in legibus quàm in teſtamentis,in ſtipulationibus,in reliquis rebus, quæ ex ſcripto aguntur, poſſe controuerſias eaſdem exiſtere. Horum tractationes in aliis libris explicantur.Nec ſolum perpetuæ actiones,ſed etiam partes orationis iiſdem locis adiuuantur,partim propriis,partim communibus: vt in principiis, quibus vt beneuoli,vt dociles, vt attenti ſint, qui audiant,efficiendũ eſt propriis locis.Itémque narrationes, vt ad ſuos fines ſpectent, id eſt,vt planæ ſint,vt breues,vt euidentes, vt credibiles, vt moderatæ,vt cum dignitate. Quæ, quanquam in tota oratione eſſe debent,magis tamen ſunt propria narrandi.Quę autem conſequitur narrationem fides,ea perſuadendo quoniã efficitur,qui ad perſuadendum loci maximè valeant,dictum eſt in iis,in quibus de omni ratione dicendi diximus. Peroratio autem & alia quædam habet, & maximè amplificationem; cuius effectus hic debet eſſe, vt aut perturbentur animi,aut tranquillentur:&, ſi ita iam affecti antè ſunt,vt augeat eorũ motus, aut ſedet oratio.Huic generi,in quo & miſericordia, & iracundia,& odium,& inuidia,& cętera animi affectiones perturbãtur,præcepta ſuppeditantur aliis in libris,quos poteris mecum legere,cùm voles. Ad id autem,quod velle ſenſeram,cumulatè ſatisfactum eſſe debet voluntati tuæ. Nam ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperiendum pertineret, plura quàm à te deſiderata erant, ſum complexus: fecíque quod ſæpe liberales venditores ſolent, vt,cùm ædes,fundúmve vendiderint,rutis cæſis receptis,concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi cauſa aptè,& loco poſitum eſſe videatur. Sic tibi nos ad id, quod quaſi mancipio dare debuimus,ornamenta quædam voluimus non debita accedere.

M. TVL. CICERONIS DE PARTITIONE ORATORIA DIALOGVS.

CICERO FILIVS.

STVDEO, mi pater, Latinè ex te audire ea, quæ mihi tu de ratione dicendi Græcè tradidiſti, ſi modo tibi eſt otiũ, &, ſi vis. CICERO PATER. An eſt, mi Cicero, quod ego malim, quàm te quàm doctiſſimum eſſe? Otium autem primum, & ſummum eſt, quoniam aliquando Roma exeundi poteſtas data eſt: deinde iſta tua ſtudia vel maximis occupationibus meis anteferrem libenter. C.F. Viſne igitur, vt tu me Græcè ſoles ordine interrogare, ſic ego te viciſſim eiſdem de rebus Latinè interrogem? C.P. Sanè, ſi placet. Sic enim & ego te meminiſſe intelligam, quæ accepiſti, & tu ordine audies, quæ requiris. C.F. Quot in parteis diſtribuenda eſt omnis doctrina dicendi? C.P. In treis. C.F. Cedo, quas? C.P. Primùm in ipſa vim oratoris, deinde in orationem, tum in quæſtionem. C.F. In quo eſt ipſa vis? C.P. In rebus, & verbis. Sed & res, & verba inuenienda ſunt, & collocanda. Propriè autem in rebus inuenire, in verbis eloqui dicitur. Collocare autem etſi eſt commune, tamen ad inueniendum refertur. Vox, motus, vultus, atque omnis actio, eloquendi comes eſt; earúmque omnium rerum cuſtos eſt memoria. C.F. Quid? orationis quot ſunt partes? C.P. Quatuor. Earum duæ valent ad rem docendam, narratiò, & confirmatio. Ad impellendos animos duæ, principium, & peroratio. C.F. Quid? quæſtio quáſnam habet partes? C.P. Infinitam, quam conſultationem

nem appello; & definitam, quam controuerſiam nomino.

C.F. QVONIAM IGITVR primum eſt inuenire oratoris, quid quæret? C.P. Vt inueniat, quemadmodum fidem faciat eis, quibus volet perſuadere, & quemadmodum motum eorum animis afferat. C. F. Quibus rebus fides fit? C.P. Argumentis, quæ ducuntur ex locis, aut in re ipſa inſitis, aut aſſumptis. C.F. Quos vocas locos? C. P. Eos, in quibus latẽt argumenta. C.F. Quid eſt argumentum? C.P. Probabile inuentum ad faciendum fidem. C.F. Quomodo igitur duo genera iſta diuidis? C.P. Quæ ſinę arte putantur, ea remota apqello, vt teſtimonia. C.F. Quid inſita? C.P. Quę inhærent in ipſa re. C. F. Et teſtimoniorum quæ ſunt genera? C.P. Diuinum, & humanum. Diuinum, vt oracula, vt auſpicia, vt vaticinationes, & reſponſa ſacerdotum, haruſpicum, coniectorum. Humanum, quod ſpectatur ex autoritate, & ex voluntate, & ex oratione aut libera, aut expreſſa: in quo inſunt ſcripta, pacta, promiſſa, iurata, quæſita. C.F. Quæ ſunt, quæ dicis inſita? C. P. Quæ infixa ſunt rebus ipſis, tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ ſunt ad id, de quo quæritur. Et ad id totum, de quo diſſeritur, tum definitio adhibetur, tum partium enumeratio, tum notatio verbi. Ex his autem rebus, quæ quodammodo affectæ ſunt ad id, de quo quæritur, alia coniugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex ſimilitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex coniunctis, alia ex antecedentibus, alia ex conſequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex cauſis, alia ex effectibus, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum; vt definitio, vt contrarium, vt ea, quæ ſunt ipſi contrarióve eius aut ſimilia, aut diſſimilia, aut conſentanea, aut diſſentanea; aut ea, quæ ſunt quaſi coniūcta, aut ea, quę ſunt quaſi pugnātia inter ſe; aut earū rerum, de quib. agitur, cauſæ; aut cauſarū euentus, id eſt, quę ſunt effecta de cauſis; vt diſtributiones, vt genera partium, generúmve partes; vt primordia rerū, & quaſi præcurrentia, in quib. ineſt aliquid argumenti; vt rerū contentiones, quid maius, quid par, quid minus ſit: in quibus aut naturæ rerum, aut facultates comparantur. C.F. Omnibúsne igitur ex his locis argumenta ſumemus? C.P. Imò verò ſcrutabimur, & quæremus ex omnibus, ſed adhibebi-

mus iudicium,vt leuia ſemper reiiciamus, nonnunquam etiã communia prętermittamus,& non neceſſaria. C.F.Quoniam de fide reſpondiſti,volo audire de motu. C.P.Loco tu quidem quæris, ſed planius, quod vis explicabitur, cum ad orationis ipſius,quæſtionúmq; rationem venero. C.F.Quid ſequitur igitur? C.P. cùm inueneris,collocare.Cuius in infinita quæſtione ordo eſt idẽ ferè, quem expoſui locorum. In definita autem adhibenda ſunt illa ętiam,quę ad motus animorum pertinent. C.F. Quomodo igitur iſta explicas? C.P. Habeo communia præcepta fidem faciendi, & commouendi: quoniam fides eſt firma opinio; motus autem, animi incitatio aut ad voluptatem,aut ad moleſtiam,aut ad metum, aut ad cupiditatem. Tot enim ſunt motus genera, partes plures generum ſingulorum, omnem collocationem ad finem accommodo quæſtionis. Nam eſt in propoſito finis, fides; in cauſa, & fides,& motus. Quare,cum de cauſa dixero, in qua eſt propoſitum, de vtroque dixero. C.F. Quid habes igitur de cauſa dicere? C.P. Auditorũ eam genere diſtingui. Nam aut auſcultator eſt modò, qui audit; aut diſceptator,id eſt rei,ſententiæque moderator,ita vt delectetur, aut ſtatuat aliquid.Statuit autem aut de præteritis,vt iudex;aut de futuris,vt ſenatus. Sic tria ſunt genera,iudicii,deliberationis,exornationiſq;: quæ quia in laudationes maximè confertur, proprium habet iam ex eo nomen. C.F.Quas res ſibi proponet in iſtis tribus generibus orator? C.P. Delectationem in exornatione; in iudicio aut ſæuitiam, aut clementiam iudicis;in ſuaſione autem aut ſpem,aut reformidationem deliberantis. C.F.Cur igitur exponis hoc loco genera controuerſiarum? C.P.Vt rationem collocandi ad finem cuiuſque accommodem.C.F.Quónam tandẽ modo?C.P.Quia quib. in orationibus delectatio finis eſt, varii ſunt ordines collocandi. Nam aut temporũ ſeruãtur gradus,aut generum diſtributiones ,aut à minoribus ad maiora aſcendimus, aut à maiorib.ad minora delabimur,aut hęc inęquabili varietate diſtinguimus,cũ parua magnis,ſimplicia coniunctis,obſcura dilucidis,læta triſtibus, incredibilia probabilibus inteximus: quæ in exornationem cadunt omnia. C.F. Quid? in deliberatione quid ſpectas? C.P. Principia vel non longa, vel ſæpe nulla.Sunt enim ad audiendum,qui deliberant,ſua

cauſa

cauſa parati. Nec multum ſanè ſępe narrandum eſt. Eſt enim narratio præteritarum rerum, aut præſentium; ſuaſio autem, futurarum. Quare ad fidem, & ad motum adhibenda eſt omnis oratio. C. F. Quid? in iudiciis quæ eſt collocatio? C. P. Non eadem accuſatoris, & rei: quòd accuſatór rerum ordinem proſequitur, & ſingula argumenta, quaſi haſta in manu collocata, vehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, teſtimoniis, accuratiúſq; in ſingulis commoratur: perorationíſque præceptis, quæ ad incitandos animos valent, & in reliqua oratione, paululum digrediens de curſu dicendi, vtitur, & vehementius in perorãdo. eſt enim propoſitum, vt iratũ efficiat iudicem. C. F. Quid faciendum eſt contrà reo? C. P. Omnia longè ſecus: ſumenda principia ad beneuolentiam conciliandam: narrationes aut amputandæ, quæ lædunt, aut relinquendæ, ſi totæ ſunt moleſtæ: firmamenta ad fidẽ poſita, aut per ſe diluenda, aut obſcuranda, aut digreſſionibus obruenda: perorationes autem ad miſericordiam conferendæ. C. F. Sempérne igitur ordinem collocandi quem volumus, tenere poſſumus? C. P. Non ſanè. nam auditorum aures moderantur oratori prudenti, & prouido: & quod reſpuunt, immutandum eſt. C. F. Expone deinceps, quæ ipſius orationis, verborúmque præcepta ſunt. C. P. Vnum igitur genus eſt eloquendi ſua ſponte fuſum, alterum verſum, atq; mutatum. Prima vis eſt in ſimplicibus verbis, in coniunctis ſecunda. Simplicia inuenienda ſunt, coniuncta collocanda ſunt. Et ſimplicia verba partim natiua ſunt, partim reperta. Natiua ea, quæ ſignificata ſunt ſenſu. Reperta, quæ ex his facta ſunt. Et nouata aut ſimilitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adiunctione verborum. Atque etiam eſt hęc diſtinctio in verbis, altera natura, tractatione altera. Natura, vt ſint alia conſõnantiora, grauiora, leuiora, & quodammodo nitidiora: alia contrà. Tractatione autem, cum aut propria ſumuntur rerum vocabula, aut addita ad nomen, aut noua, aut priſca, aut ab oratore modificata, & flexa quodammodo, qualia ſunt ea, quæ transferuntur, aut immutantur, aut ea, quibus tanquam abutimur, aut ea, quæ obſcuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæque mirabilius quàm ſermonis cõſuetudo patitur, ornamus. C. F. Habeo de ſimplicibus verbis, nunc de con-

iunctione quæro. C.P. Numeri quidam ſunt in coniunctione ſeruandi, conſecutióq; verborum. Numeros aures ipſæ metiuntur, ne aut non cõpleas verbis, quod propoſueris, aut redũdes. Conſecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, perſonis, caſibus perturbetur oratio. Nam vt in ſimplicibus verbis quod nõ eſt Latinum, ſic in coniunctis quod non eſt conſequens, vituperandũ eſt. Communia autẽ ſimplicium, coniunctorúmq; ſunt hæc quinq; quaſi lumina, dilucidum, breue, probabile, illuſtre, ſuaue. Dilucidum fit vſitatis verbis, propriis, diſpoſitis, aut circunſcriptione cõcluſa, aut intermiſſione, aut conciſione verborũ. Obſcurum autẽ, aut longitudine, aut cõtractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione, atq; immutatione verborũ. Breuitas autem conficitur ſimplicibus verbis, ſemel vnaquaq; re dicenda, nulli rei, niſi vt dilucidè dicas, ſeruiẽdo. Probabile autem genus eſt orationis, ſi non nimis eſt comptũ, atq; expolitum, ſi eſt autoritas, & pondus in verbis, ſi ſententiæ vel graues, vel aptæ opinionibus hominum, & moribus. Illuſtris autem oratio eſt, ſi & verba grauitate delecta ponuntur, ac tranſlata, & ſuperlata, & ad nomen adiuncta, & duplicata, & idem ſignificantia, atque ab ipſa actione, atque immitatione rerum non abhorrentia. Eſt enim hæc pars orationis, quæ rem conſtituat penè ante oculos. Is enim maximè ſenſus attingitur: ſed cæteri tamẽ, & maximè mens ipſa moueri poteſt. Sed quæ dicta ſunt de oratione dilucida, cadũt in hanc illuſtrem omnia: eſt enim plus aliquanto illuſtre, quàm illud dilucidũ. Altero fit, vt intelligamus; altero verò, vt videre videamur. Suaue autem genus erit dicendi, primùm elegantia, & iucũditate verborum ſonantium, & leniũ; deinde coniunctione, quæ neque aſperos habeat concurſus, neque diſiunctos atq; hiantes: & ſit circunſcripta non longo anfractu, ſed ad ſpiritum vocis apto: habeátque ſimilitudinem, æqualitatémq; verborum: tum ex contrariis ſumpta verbis, crebra, crebris, paria paribus reſpondeant: relatáque ad idem verbum, & geminata, atque duplicata, vel etiam ſæpius iterata ponantur: conſtructióq; verborum tum coniunctionibus copuletur, tum diſſolutionibus relaxetur. Fit etiam ſuauis oratio, cum aliquid aut inuiſum, aut inauditum, aut nouum dicas. Delectat enim quicquid eſt admirabile, maximéque mouet ea,

quæ

quæ motum aliquem animi miſcet oratio, quęque ſignificat oratoris ipſius amabiles mores: qui exprimũtur, aut ſignificando iudicio ipſius ex animo humano, ac liberali; aut inflexione ſermonis, cũ aut augẽdi alterius, aut minuẽdi ſui cauſa, alia dici ab oratore, alia exiſtimari videntur, ídque comitate fieri magis quàm vanitate. Sed multa ſunt ſuauitatis præcepta, quæ orationem aut magis obſcuram, aut minus probabilem faciũt. Itaque etiã hoc loco nobis eſt ipſis, quid cauſa poſtulet, iudicandum. C.F. Reliquum eſt igitur, vt dicas de conuerſa oratione, atque mutata. C.P. Eſt itaque id genus totum ſitũ in commutatione verborum, quæ ſimplicibus in verbis ita tractatur, vt aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio. Ex verbo, cum aut proprium, aut idem ſignificans, aut factum verbum in plura verba diducitur. Ex oratione, cum aut definitio ad vnum verbum reuocatur, aut aſſumpta verba remouentur, aut in circuitus diriguntur, aut in coniunctione fit vnum verbum ex duobus. In coniunctis autem verbis triplex adhiberi poteſt commutatio, non verborum, ſed ordinis tãtummodo: vt cum ſemel dictum ſit directè, ſicut natura ipſa tulerit, inuertatur ordo, & idem quaſi ſurſumuerſus, retróq; dicatur: deinde idem intercisè, atque permiſtè. Eloquendi autem exercitatio maximè in hoc toto conuertendi genere verſatur. C.F. Actio igitur ſequitur, vt opinor. C.P. Eſt ita: quæ quidem oratori & cum rerum, & cum verborum momentis commutanda maximè eſt. facit enim & dilucidam orationem, & illuſtrem, & probabilem, & ſuauem, non verbis, ſed varietate vocum, motu corporis, vultu. quę plurimum valebunt, ſi cum orationis genere conſentient, eiúſque vim, ac varietatem ſubſequentur. C.F. Nunquídnam de oratore ipſo reſtat? C.P. Nihil ſanè præter memoriam, quę eſt germana literaturæ quodammodo, & in diſſimili genere perſimilis. Nam vt illa conſtat ex notis literarum, & ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ; ſic confectio memoriæ tanquam cera locis vtitur, & in his imagines vt litteras collocat, C.F. Quoniam igitur vis oratoris omnis expoſita eſt, quid habes de orationis præceptis dicere? C.P. Quatuor eſſe eius parteis: quarum prima, & poſtrema ad motum animi valet, is enim initiis eſt, & perorationibus concitandus. Secunda narratio, & tertia

confirmatio fidem facit orationi. Sed amplificatio quanquam habet proprium locum, ſæpe etiam primum, poſtremum quidem ferè ſemper, tamen reliquo in curſu orationis adhibenda eſt, maximéque, cum aliquid aut confirmatum eſt, aut reprehenſum. Itaque ad fidem quoque vel plurimum valet. Eſt enim amplificatio, vehemens quædam argumentatio: vt illa docendi cauſa ſit, hæc commouendi. C.F. Perge igitur ordine quatuor mihi iſtas parteis explicare. C.P. Faciam, & à principiis primùm ordiar. Quæ quidem ducuntur aut ex perſonis, aut ex rebus ipſis. Sumuntur autem trium rerum gratia, vt amicè, vt intelligenter, vt attentè audiamur. Quorum primus locus eſt in perſonis noſtris, diſceptatorum aduerſariorum: è quibus initia beneuolentiæ conciliandæ comparantur aut meritis noſtris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, & maximè liberalitatis, officii, iuſtitiæ, fidei: contrariis rebus in aduerſarios conferendis, & cum iis, qui diſceptant, aliqua coniunctionis aut cauſa, aut ſpe ſignificanda: &, ſi in nos aliquod odium, offenſióve collata ſit, tollenda ea, minuendáve, aut diluendo, aut extenuando, aut compenſando, aut deprecando. Intelligenter autem vt audiamur, & attentè, à rebus ipſis ordiendum eſt. Sed facillimè auditor diſcit, & quid agatur intelligit, ſi complectare à principio genus, naturámque cauſæ, ſi definias, ſi diuidas, ſi neque prudentiam eius impedias confuſione partium, nec memoriam multitudine: quæque mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt rectè referri. Vt attentè autem audiamur, trium rerum aliqua conſequemur. nam aut magna quædã proponemus, aut neceſſaria, aut coniuncta cum ipſis, apud quos res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis, vt, ſi quando tempus ipſum, aut res, aut locus, aut interuentus alicuius, aut interpellatio, aut ab aduerſario dictum aliquod, & maximè in perorando, dederit occaſionem nobis aliquam vt dicamus aliquid ad tempus aptè, ne derelinquamus: & quæ ſuo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta trãsferri. C.F. Quid? in narratione quæ tandẽ conſeruanda ſint? C.P. Quoniam narratio eſt rerũ explicatio, & quædam quaſi ſedes ac fundamentum conſtituendę fidei, ea ſunt in ea ſeruanda maximè, quæ etiam in reliquis ferè di-

cendi

tendi partibus: quæ partim ſunt neceſſaria, partim ſunt aſſumpta ad ornandum. Nam vt dilucidè, probabiliterq; narremus, neceſſarium eſt: ſed aſſumimus etiam ſuauitatem. Ergo ad dilucidè narrandum, eadem illa ſuperiora explicandi, & illuſtrandi præcepta repetemus: in quibus eſt breuitas: eáque ſæpiſſimè in narratione laudatur, de qua ſuprà dictum eſt. Probabilis autem erit, ſi perſonis, ſi temporibus, ſi locis ea, quæ narrabuntur, conſentient, ſi cuiuſque facti, & euenti cauſa ponetur, ſi teſtata dici videbuntur, ſi cum hominum opinione, autoritate, ſi cum lege, cum more, cum religione coniuncta, ſi probitas narrantis ſignificabitur, ſi antiquitas, ſi memoria, ſi orationis veritas, & vitæ fides. Suauis autem narratio eſt, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos, ſi interpoſitos motus animorum, colloquia perſonarum, dolores, iracundias, metus, lætitias, cupiditates. Sed iam ad reliqua pergamus. C. F. Nempe ea ſequuntur, quæ ad faciendā fidem pertinent. C. P. Ita eſt: quę quidem in confirmationem, & in reprehenſionem diuiduntur. Nam in confirmando, noſtra probare volumus: in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniā igitur omne, quod in controuerſiā venit, id aut ſit, nécne ſit, aut quid ſit, aut quale ſit, quæritur: in primo coniectura valet, in altero definitio, in tertio ratio. C. F. Teneo iſtam diſtributionem. Nunc coniecturæ locos quæro. C. P. In veriſimilibus, & in propriis rerum notis poſita eſt tota. Sed appellemus docendi gratia, veriſimile, quod plerunque ita fiat: vt adoleſcentiam procliuiorem eſſe ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod nunquam aliter fit, certúmque declarat, vt fumus ignem. Veriſimilia reperiuntur ex partibus, & quaſi membris narrationis: ea ſunt in perſonis, in locis, in temporibus, in factis, in euentis, in rerum ipſarum, negotiorúmque naturis. In perſonis, naturæ primùm ſpectantur valetudinis, figuræ, virium, ætatis, marium, fœminarum: atq; hæc quidem in corpore. Animi autem, aut quemadmodum affecti ſunt, virtutibus, vitiis, artibus, inertiis; aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, voluptate, moleſtia. Atque hæc quidem in natura ſpectantur. In fortuna, genus, amicitiæ, liberi, propinqui, affines, opes, honores, poteſtates, diuitiæ, libertas, & ea, quæ ſunt iis contraria. In locis autē

& illa naturalia, maritimi, an remoti à mari; plani, an montoſi; leues, an aſperi; ſalubres, an peſtilentes; opaci, an aprici. & illa fortuita, culti, an inculti; celebres, an deſerti; coædificati, an vaſti; obſcuri, an rerum geſtarum veſtigiis nobilitati; conſecrati, an profani. In temporibus autem præſentia, & præterita, & futura cernũtur. In his ipſis vetuſta, recentia, inſtantia, paulò poſt, aut aliquando futura. Inſunt etiam temporibus illa, quæ temporis quaſi naturam notant; vt hyems, ver, æſtas, autumnus; aut anni tempora; vt menſis, vt dies, vt nox hora, tempeſtas, quæ ſunt naturalia. Fortuita autem, ſacrificia, feſti dies, nuptiæ. Iam facta, & euentus aut conſilii ſunt, aut imprudentiæ, quę eſt aut in caſu, aut in quadam animi permotione. Caſu, cum aliter accidit, ac putatum ſit Permotione, cum aut obliuio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis cauſa permouit. Eſt etiam in imprudentia neceſſitas ponenda. Rerum autem bonarum, & malarum tria ſunt genera: nam aut in animis, aut in corporibus, aut extra eſſe poſſunt. Huius igitur materiæ ad argumentum ſubiectæ perluſtrandæ animo partes erunt omnes, & ad id, quod agetur, ex ſingulis coniectura capienda. Eſt etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti veſtigiis ſumitur, vt telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconſtans, tremor, & eorum aliquid, quod ſenſu percipi poſſit; etiam ſi præparatũ aliquid, ſi communicatum cũ aliquo, ſi poſtea viſum auditum, indicatum. Veriſimilia aũt partim ſingula mouent ſuo pondere, partim etiam ſi videntur eſſe exigua per ſe, multum tamen, cum ſunt coaceruata, proficiunt. Atque in his veriſimilibus inſunt nonnunquam etiam certæ rerũ, & propriæ notæ. Maximam autem facit fidem ad ſimilitudinem veri, primùm exemplum, deinde introducta rei ſimilitudo. Fabula etiam nonnunquam, etſi ſit incredibilis, tamẽ homines commouet. C.F. Quid? definitionis quæ ratio eſt, & quæ via? C.P. Non dubium eſt id quidem, quin definitio genere declaretur, & proprietate quadã, aut etiã communium frequẽtia, ex quibus, propriũ quid ſit, eluceat. Sed quoniã de propriis oritur plerunq; magna diſſenſio, definiendũ eſt ſæpe ex contrariis, ſæpe etiam ex diſſimilibus, ſæpe ex paribus. Quamobrem deſcriptiones quoq; ſunt in hoc genere ſæpe aptæ, & enumeratio conſequentiũ,

in

in primiſq; commouet explicatio vocabuli, ac nominis. C. F. Sunt expoſita iam ferè ea, quæ de facto, quæq; de facti appellatione quæruntur. Nempè igitur ea reſtant, quæ cũ factum conſtet, & nomen, qualia ſint, vocatur in dubium. C. P. Eſt ita, vt dicis. C. F. Quæ ſunt igitur in eo genere partes? C. P. Aut iure factum depellitur, aut vlſciſcẽdi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiæ, aut religionis, aut patriæ nomine, aut deniq; neceſſitate, inſcitia, caſu. Nam, quæ motu animi, & perturbatione facta ſine ratione ſunt, ea defenſionẽ contra crimen in legitimis iudiciis nõ habẽt, in liberis diſceptationib. habere poſſunt. Hoc in genere, in quo quale ſit, quæritur, ex controuerſia, iure, & rectène factum ſit, quæri ſolet: quorum diſputatio ex locorum deſcriptione ſumenda eſt. C. F. Ageſis ergo, quoniam in confirmationem, & reprehẽſionem diuiſeras orationis fidem, & dictum de altero eſt, expone nunc de reprehendendo. C. P. Aut totum eſt negandũ, quod in argumentatione aduerſarius ſumpſerit, ſi fictum, aut falſum eſſe poſſis dicere; aut redarguẽda ea, quæ pro veriſimilibus ſumpta ſunt. Primum, dubia ſumpta eſſe pro certis. Deinde, etiam in perſpicuè falſis eadẽ poſſe dici. Tum ex iis, quæ ſumpſerint, non effici, quæ velint. Accedere autem oportet ad ſingula. ſic vniuerſa frangentur. Cõmemoranda ſunt etiam exempla, quibus ſimili in diſputatione creditum non ſit: conquerenda conditio cõmunis periculi, ſi ingeniis hominum crimino ſorum ſit expoſita vita innocentium. C. F. Quoniam, vnde inueniũtur, quæ ad fidem pertinent, habeo; quemadmodũ in dicendo ſingula tractentur, expecto. C. P. Argumentationem quærere videris, quæ eſt argumenti explicatio; quæ ſumpta ex iis locis, qui ſunt expoſiti, conficienda, & diſtinguenda dilucidè eſt. C. F. Planè iſtuc ipſum deſidero. C. P. Eſt ergo (vt ſuprà dictum eſt) explicatio argumẽti, argumentatio: ſed ea conficitur, cũ ſumpſeris aut non dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quod aut dubiũ, aut minus probabile per ſe videtur. Argumentandi aũt duo ſunt genera: quorũ alterũ ad fidẽ directò ſpectat: alterum ſe inflectit ad motũ. Dirigitur, cũ propoſuit aliquid, quod probaret, ſumpſitq; ea, quibus vteretur: atq; his confirmatis, ad propoſitum ſeſe retulit, atq; concluſit. Illa aũt altera argumẽtatio, quaſi retrò, & cõtrà prius ſumit, quæ vult, eáq; confirmat: de-

inde id, quod proponendum fuit, permotis animis, iacit ad extremum. Eſt autem illa varietas in argumentando, & non iniucunda diſtinctio, vt, cum interrogamus noſmetipſos, aut percontamur, aut imperamus, aut optamus: quæ ſunt cum aliis compluribus ſententiarum ornamẽta. Vitare autem ſimilitudinem poterimus, non ſemper à propoſito ordientes, &, ſi non omnia confirmando diſputabimus, breuiterq́ue interdum, quæ erunt ſatis aperta, ponemus: quódq; ex his efficietur, ſi id apertum ſit, non habebimus neceſſe ſemper concludere. C. F. Quid? illa, quæ ſine arte appellantur, quæ iandudum aſſumpta dixiſti, ecquónam modo, ecquónam loco artis indigent? C. P. Illa verò indigent: & nec eò dicuntur ſine arte, quòd ita ſunt, ſed quòd ea non parit oratoris ars, ſed foris ad ſe delata, tamen arte tractat, & maximè in teſtibus. Nam de toto genere teſtium, quàm id ſit infirmum, ſæpe dicendum eſt: & argumenta, rerum eſſe propria: teſtimonia, voluntatum: vtendúmque eſt exemplis, quibus teſtibus creditum non ſit: & de ſingulis teſtibus, ſi natura vani, ſi leues, ſi cum ignominia, ſi ſpe, ſi metu, ſi iracũdia, ſi miſericordia impulſi, ſi præmio, ſi gratia adducti: comparandíque ſuperiore cum autoritate teſtium, quibus tamẽ creditum non ſit. Sæpe etiam quæſtionibus reſiſtendum eſt, quòd & dolorem fugientes multi in tormentis emẽtiti perſæpe ſunt, moríque maluerunt, falſum fatendo, quàm verè infitiando, dolere. Multi etiam ſuam vitam neglexerunt, vt eos, qui his chariores quàm ipſi ſibi eſſent, liberarent. Alii autem, aut natura corporis, aut conſuetudine dolendi, aut metu ſupplicii aut mortis, vim tormentorum pertulerunt. Alii ementiti ſunt in eos, quos oderant. Atque hæc exemplis firmanda ſunt. Neque eſt obſcurum, quin, quoniam in vtraque parte ſunt exempla, & item ad coniecturam faciendam loci, in contrariis contraria ſint ſumenda. Atque etiam incurrit alia quædam in teſtibus, & in quæſtionibus ratio. Sæpe enim ea, quæ dicta ſunt, ſi aut ambiguè, aut inconſtanter, aut incredibiliter dicta ſunt, aut etiam aliter ab alio dicta, ſubtiliter reprehenduntur. C. F. Extrema tibi pars reſtat orationis, quæ poſita in perorando eſt, de qua ſanè velim audire. C. P. Facilior eſt explicatio perorationis. Nam eſt diuiſa in duas parteis, amplificationem, & enumerationem. Augendi

gendi autem & hic eſt proprius locus in perorãdo: & in curſu ipſo orationis declinationes ad amplificandum dantur, cõfirmata re aliqua, aut reprehenſa. Eſt igitur amplificatio, grauior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem. Ea & verborum genere conficitur, & rerum. Verba ponenda ſunt, quæ vim habeant illuſtrandi, nec ab vſu ſint abhorrentia, grauia, plena, ſonantia, iuncta, facta, cognominata, non vulgata, ſuperlata, in primíſque translata, nec in ſingulis verbis, ſed in continentibus ſoluta, quæ dicuntur ſine coniunctione, vt plura videantur. Augent etiam relata verba, iterata, duplicata, & ea, quæ aſcendunt gradatim ab humilioribus verbis ad ſuperiora. Omninóque ſemper quaſi naturalis, & non explanata oratio, ſed grauibus referta verbis, ad augendum accommodatior. Hęc igitur in verbis, quib. actio vocis, vultus, & geſtus congruẽs, & apta ad animos permouendos, accommodata eſt. Sed & in verbis, & in actione cauſa erit tenenda, & pro re agenda. Nã, hæc quia videntur perabſurda, cũ grauiora ſunt quàm cauſa, diligenter ferè, quid quenque deceat iudicandum eſt. Rerum amplificatio ſumitur eiſdem locis omnibus, quibus illa, quæ dicta ſunt ad fidem: maximéque definitiones valent conglobatæ, & conſequentium frequentatio, & contrariarum, & diſſimilium, & inter ſe pugnantium rerum conflictio, & cauſæ, & ea, quæ ſunt de cauſis orta, maximéque ſimilitudines, & exempla: fictæ etiam perſonæ, muta denique loquantur. Omninóque ea ſunt adhibenda, ſi cauſa patitur, quæ magna habentur: quorum eſt duplex genus. Alia enim magna natura videntur, alia vſu. Natura, vt cœleſtia, vt diuina, vt ea quorum obſcuræ cauſæ, vt in terris, mundóque admirabilia quæ ſunt: ex quibus, ſimilibúſque, ſi attendas, ad augendum, permulta ſuppetunt. Vſu, quæ videntur hominibus aut prodeſſe, aut obeſſe vehementius. quorum ſunt genera ad amplificandum tria. nã aut charitate mouentur homines, vt deorum, vt patrię, vt parentũ; aut amore, vt fratrũ, vt coniugũ, vt liberorũ, vt familiarium; aut honeſtate, vt virtutum, maximéq; earum, quæ ad communionem hominũ, & liberalitatẽ valent. Ex iis & cohortationes ſumuntur ad ea retinenda, & in eos, à quibus ea violata ſunt, odia incitantur, & miſeratio naſcitur, proprius locus augendi in iis

rebus aut amiſſis, aut amittendi periculo. Nihil eſt enim tã miſerabile, quàm ex beato miſer. Et hoc totum quidem moueat, ſi bona ex fortuna quis cadat, & à quorum charitate diuellatur, quæ amittat, aut amiſerit, in quibus malis ſit, futurusve ſit, exprimatur breuiter. Citò enim areſcit lacryma, præſertim in alienis malis. Nec quicquam in amplificatione nimis enucleandum eſt. minuta eſt enim omnis diligentia: hic autem locus grandia requirit. Illud iam eſt iudicii, quo quaq; in cauſa genere vtamur agendi. In illis enim cauſis, quæ ad laudationẽ exornantur, ii loci tractandi ſunt, qui mouere poſſunt expectationem, admirationem, voluptatẽ. In cohortationibus autem, bonorum, ac malorum enumerationes, & exempla valent plurimùm. In iudiciis, accuſatori ferè, quæ ad iracundiam; reo plerunque, quæ ad miſericordiam pertinent. Nonnunquam tamen accuſator miſericordiam mouere debet, & defenſor iracũdiam. Enumeratio reliqua eſt, nonnunquam laudatori, ſuaſori non ſæpe, accuſatori ſæpius quàm reo neceſſaria. Huius ipſa tẽpora duo ſunt: ſi aut memoriæ diffidas eorũ, apud quos agas, vel interuallo temporis, vel longitudine orationis; aut frequentatis firmamentis orationis, & breuiter expoſitis, vim eſt habitura cauſa maiorem. Et reo rarius vtendum eſt, quòd ponenda ſunt contraria, quorũ diſſolutio in breuitate latebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione vitandum, ne oſtentatio memoriæ ſuſcepta videatur eſſe puerilis. Id effugiet, qui non omnia minima repetet, ſed breuia ſingula attingens, pondera rerũ ipſa cõprehendet. C.F. Quoniam & de ipſo oratore, & de oratione dixiſti, expone eum mihi nũc, quem ex tribus extremum propoſuiſti, quæſtionis locũ. C.P. Duo ſunt, vt initio dixi, quæſtionũ genera, quorum alterum finitum temporibus, & perſonis, controuerſiam, & cauſam appello: alterum infinitum, nullis neq; perſonis neq; tẽporibus notatũ, propoſitũ voco. Sed eſt conſultatio quaſi pars cauſæ quædã, & controuerſiæ. Ineſt enim infinitum in definito, & ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem prius de propoſito dicamus. cuius genera ſunt duo; cognitionis alterum: eius ſcientia eſt finis, vt veríne ſint ſenſus. alterum actionis, quod refertur ad efficiendum quid: vt ſi quæratur, quibus officiis, amicitia colenda ſit. Rurſus ſuperioris genera ſunt tria: ſit

nécne

nécne, quid ſit, quale ſit. Sit nécne, vt, ius in natura ſit, an in more. Quid autem ſit, ſit ne ius id, quod maiori parti ſit vtile. Quale autem ſit, iuſtè viuere, ſit nécne vtile. Actionis autem duo ſunt genera. Vnum ad perſequendum aliquid, aut declinandum: vt quibus rebus adipiſci gloriā poſſis, aut quomodo inuidia vitetur. Alterum, quod ad aliquod cómmodum, vſúmque refertur, vt quemadmodum ſit Reſpub. adminiſtranda, aut quemadmodum in paupertate viuendum. Rurſus autem ex cognitionis conſultatione, vbi ſit nécne ſit, aut fuerit, futurúmve ſit, quæritur, vnum genus eſt quæſtionis, poſsítne aliquid effici: vt cum quæritur, ecquiſnam perfectè ſapiens eſſe poſſit. Alterum, quemadmodum quidque fiat, vt quoniam pacto virtus pariatur, naturáne, an ratione, an vſu. Cuius generis ſunt omnes, in quibus vt in obſcuris, naturalibúſque quæſtionibus cauſæ, rationéſque rerum explicantur. Illius autem generis, in quo quid ſit id, de quo agitur, quæritur, duo ſunt genera: quorum in altero diſputandum eſt, aliud an idem ſit, vt pertinacia, & perſeuerantia: in altero autem deſcriptio generis alicuius, & quaſi imago exprimenda eſt, vt qualis ſit auarus, aut quid ſit ſuperbia. Tertio autem in genere, in quo quale ſit quæritur, aut de honeſtate, aut de vtilitate, aut de æquitate dicendum eſt. De honeſtate ſic: vt, honeſtúmne ſit pro amico periculum, aut inuidiam ſubire. De vtilitate autem ſic: vt, sítne vtile in Rep. adminiſtrāda verſari. De æquitate verò ſic: vt, sítne æquum, amicos cognatis anteferre. Atque in hoc eodem genere, in quo quale ſit quæritur, exoritur aliud quoddam diſputandi genus. Non enim ſimpliciter ſolum quæritur, quid honeſtū ſit, quid vtile, quid æquum, ſed etiam ex comparatione, quid honeſtius, quid vtilius, quid æquius, atque etiam quid honeſtiſſimum, quid vtiliſſimum, quid æquiſſimum: cuius generis illa ſunt, quæ præſtantiſſima ſit dignitas vitæ. Atque ea quidem, quæ dixi, cognitionis ſunt omnia. Reſtant actionis, cuius alterum eſt præcipiendi genus, quod ad rationem officii pertinet: vt, quemadmodum colendi ſint parentes. Alterum autem ad ſedandos animos, & oratione ſanandos, vt in conſolandis mœroribus, vt in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium eſt diſputandi genus ad eoſdem

illos animi motus (quod in amplificanda oratione ſæpe faciendum eſt) vel gignendos, vel concitandos. Atque ferè hæc eſt partitio conſultationum. C.F. Cognoui: ſed quæ ratio eſt in his inueniendi, & diſponendi requiro. C.P. Quid? tu aliáne cenſes, & non eandem eſſe, quæ eſt expoſita, vt ex iiſdem locis ad fidem, & ad inueniendum ducantur omnia? Collocandi autem quæ eſt expoſita in aliis ratio, eadem huc transfertur. Cognita igitur omni diſtributione propoſitarum conſultationum, controuerſiarum, & cauſarum genera reſtant omnino. Et earum quidem forma duplex eſt: quarum altera delectationem ſectatur aurium: alterius, vt obtineat, probet, & efficiat quod agit, omnis eſt ſuſcepta contentio. Itaque illud ſuperius exornatio dicitur: quod cum latum genus eſſe poteſt, ſaneque variũ, vnum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros ſuſcepimus, & ad improbos vituperandos. Genus enim nullum eſt orationis, quod aut vberius ad dicendum, aut vtilius ciuitatibus eſſe poſſit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum, vitiorúmque verſetur. Reliquum autẽ genus cauſarũ aut in prouiſione poſteri temporis, aut in præteriti diſceptatione verſatur: quorum alterum deliberationis eſt, alterum iudicii. Ex qua partitione tria genera cauſarum extiterunt: vnũ, quod à meliori parte laudationis eſt appellatum, deliberationis alterum, tertium iudiciorum. Quamobrem de primo primum, ſi placet, diſputemus. C.F. Mihi verò placet. C.P. Ac laudandi, vituperandíque rationes, quæ non ad benè dicendum ſolùm, ſed etiam ad honeſtè viuendum valent, exponam breuiter, atque à principiis exordiar & laudandi, & vituperandi. Omnia enim ſunt profectò laudanda, quæ coniuncta cũ virtute ſunt: & quæ cum vitiis, vituperanda. Quamobrem finis alterius eſt honeſtas, alterius turpitudo. Conficitur autẽ genus hoc dictionis, narrandis, exponendiſque factis, ſine vllis argumentationibus, ad animi motus leniter tractãdos magis, quàm ad fidẽ faciendam, aut confirmandam accommodatæ. Nõ enim dubia firmantur, ſed ea quæ certa, aut pro certis poſita ſunt, augentur. Quamobrem ex iis, quæ antè dicta ſunt, & narrãdi & augendi præcepta repetẽtur. Et quoniam in his cauſis omnis ratio ferè ad voluptatem auditoris & ad delectationẽ refertur, vtendum erit iis in oratione ſin-

gulorum verborum inſignibus, quæ habent plurimum ſuauitatis: id eſt, vt factis verbis, aut vetuſtis, aut translatis frequenter vtamur: & in ipſa conſtructione verborum, vt paria paribus, & ſimilia ſimilibus ſæpe referantur, vt contraria, vt geminata, vt circunſcripta numeroſè, non ad ſimilitudinem verſuum, ſed ad explendum aurium ſenſum, apto quaſi quodam verborum modo. Adhibendáque frequentius etiam illa ornamenta rerum ſunt, ſiue quæ admirabilia, nec opinata; ſiue ſignificata monſtris, prodigiis, oraculis; ſiue quæ videbuntur ei, de quo agimus, accidiſſe diuina, atque fatalia. Omnis enim expectatio eius, qui audit, & admiratio, & improuiſi exitus, habēt aliquam in audiendo voluptatem. Sed, quoniam in tribus generibus bona, maláve verſantur, externis, corporis, & animi: prima ſunt externa, quæ ducuntur à genere: quo breuiter, modicéque laudato, aut, ſi erit infame, prætermiſſo; ſi humile, vel præterito, vel ad augendum eius, quem laudas, gloriam, tacto; deinceps, ſi res patiatur, de fortunis erit, & facultatibus dicendū. Poſtea de corporis bonis: in quibus quidem quæ virtutem maximè ſignificat, facillimè forma laudatur. Deinde eſt ad facta veniendum: quorum collocatio triplex eſt. aut enim temporum ſeruandus eſt ordo: aut in primis recentiſſimum quodq; dicendum: aut multa, & varia facta in propria virtutum genera ſunt digerenda. Sed hic locus virtutum, atque vitiorum latiſſimè patens, ex multis, & variis diſputationibus, nunc in quandam anguſtam, & breuem concludetur. Eſt igitur vis virtutis duplex. Aut enim ſcientia cernitur virtus, aut actione. Nam quæ prudentia, quæ calliditas, quæq; grauiſſimo nomine ſapientia appellatur, hæc ſcientia pollet vna. Quæ verò moderandis cupiditatibus, regendísq; animi motibus laudatur, eius eſt munus in agendo, cui temperantiæ nomen eſt. Atque illa prudentia in ſuis rebus, domeſtica; in publicis, ciuilis appellari ſolet. Temperantia autē in ſuas itidem res, & in communeis diſtributa eſt: duobúsque modis in rebus cōmodis diſcernitur, & ea, quæ abſunt, non expetendo; & ab iis, quæ in poteſtate ſunt, abſtinendo. In rebus autem incommodis eſt itidem duplex: nam, quæ venientibus malis obſtat, fortitudo; quæ quod iam adeſt, tolerat, & perfert, patientia nominatur. Quæ autem hæc vno

genere complectitur, magnitudo animi dicitur, cuius eſt liberalitas in vſu pecuniæ, ſimúlque altitudo animi in capiendis incõmodis, & maximè iniuriis, & omne quod eſt eius generis graue, inſedatum, & turbulentum. In communione autem quæ poſita pars eſt, iuſtitia dicitur, eáque erga Deos religio, erga parentes pietas, vulgò autem bonitas, creditis in rebus fides, in moderatione animaduertendi lenitas, amicitia in beneuolentia nominatur. Atque hæ quidem virtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quaſi miniſtræ, comitésq; ſapientiæ: quarum altera, quæ ſint in diſputando vera, atque falſa, quibúsq; poſitis, quid ſequatur, diſtinguit, & iudicat: quæ virtus omnis in ratione, ſcientiáq; diſputãdi ſita eſt: altera autem oratoria. Nihil enim eſt aliud eloquentia, niſi copioſè loquens ſapientia: quæ ex eodem hauſta genere, quo illa, quæ in diſputando, vberior eſt, atque latior, & ad motus animorum, vulgíq; ſenſus accõmodatior. Cuſtos verò virtutum omnium, dedecus fugiens, laudémque maximè conſequens, verecundia eſt. Atque hi ſunt quidem ferè quaſi quidam habitus animi ſic affecti, & conſtituti, vt ſint ſinguli inter ſe proprio virtutis genere diſtincti, à quibus vt quæque res geſta eſt, ita ſit honeſta, neceſſe eſt, ſumméque laudabilis. Sunt autem alii quidam perfecti animi habitus ad virtutem quaſi præculti, & præparati rectis ſtudiis & artibus, vt in ſuis rebus ſtudia literarum, vt numerorum, ac ſonorum, vt menſuræ, vt ſiderum, vt equorum, vt venandi, vt armorum. In communibus propenſiora ſtudia in aliquo genere virtutis colendo, aut diuinis rebus deſeruiendo, aut parentibus, amicis, hoſpitibus præcipuè, atque inſigniter diligendis. Atque hæc quidem virtutum: vitiorum autem ſunt genera contraria. Cernenda autem ſunt diligenter, ne fallant ea nos vitia, quæ virtutem videntur imitari. Nam & prudentiam malitia, & temperantiam immanitas in voluptatibus aſpernandis, & magnitudinem animi ſuperbia in animis extollendis, & deſpicientia in contemnendis honoribus, & liberalitatem effuſio, & fortitudinem audacia imitatur, & patientiam duritia immanis, & iuſtitiam acerbitas, & religionem ſuperſtitio, & lenitatem mollitia animi, & verecundiam timiditas, & illam diſputandi prudentiam concertatio, captatióque verborum, &

hanc

hanc oratoriam vim inanis quædam profluentia loquendi. Studiis autem bonis ſimilia videntur ea, quæ ſunt in eodem genere nimia. Quamobrem omnis vis laudandi, vituperandiq; ex his ſúmetur virtutum, vitiorúmque partibus: ſed in toto quaſi contextu orationis hæc erunt illuſtrāda maximè, quemadmodum quisq; generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum inſtitutus, moratúsque fuerit; & ſi quid cui magnum, aut incredibile acciderit, maximéq; ſi id diuinitus accidiſſe potuerit videri; tum quod quisq; ſenſerit, dixerit, geſſerit, ad ea, quæ propoſita ſunt virtutū genera, accōmodabuntur, ex illisq; iiſdem inueniendi locis cauſæ rerū, & euentus, & conſequentia requirentur. Neque verò mors eorum, quorum vita laudabitur, ſilentio præteriri debebit, ſi modò quid erit animaduertendū, aut in ipſo genere mortis, aut in iis rebus, quæ poſt mortem erunt conſecutæ. C. F. Accepi iſta, didicique breuiter, non ſolùm quemadmodum laudarem alterum, ſed etiam quemadmodū eniterer, vt poſſem ipſe iure laudari. Videamus igitur deinceps, in ſententia dicenda, quam viam, & quæ præcepta teneamus. C. P. Eſt igitur in deliberādo finis vtilitas, ad quem omnia ita referuntur in conſilio dando, ſententiáque dicenda, vt illa prima ſint ſuaſori, aut diſſuaſori videnda, quid aut poſſit fieri, aut non poſſit: & quid aut neceſſe ſit, aut non neceſſe. Nam & ſi quid effici non poteſt, deliberatio tollitur, quamuis vtile ſit: & ſi quid neceſſe eſt (neceſſe autem id eſt, ſine quo ſalui, liberive eſſe non poſſumus) id eſt reliquis, & honeſtatibus, in ciuili ratione, & commodis anteponendum. Cùm autem quæritur quid fieri poſſit, videndum etiam eſt, quàm facile poſſit. Nam quæ perdifficilia ſunt, perinde habenda ſæpe ſunt, ac ſi effici non poſſint. Et cùm de neceſſitate attendemus, etſi aliquid non neceſſarium videbitur, videndum tamen erit, quàm ſit magnum. Quod enim permagni intereſt, pro neceſſario ſæpe habetur. Itaque cùm conſtet hoc genus cauſarū ex ſuaſione, & diſſuaſione; ſuaſori proponitur ſimplex ratio, ſi & vtile eſt, & fieri poteſt, fiat. Diſſuaſori duplex: vna, ſi non vtile eſt, ne fiat: altera, ſi fieri non poteſt, nec ſuſcipiatur. Sic ſuaſori vtrunque docendum eſt; diſſuaſori alterū infirmare, ſat eſt. Quare, quoniā in his verſatur omne conſilium duobus, de vtilitate antè dicamus, quæ in diſcep-

nendis bonis, malíſque verſatur. Bonorum autem partim neceſſaria ſunt; vt vita, pudicitia, libertas; vt liberi, coniuges, germani, parentes: partim non neceſſaria, quorum alia ſunt per ſe expetenda, vt ea, quæ ſita ſunt in officiis, atque virtutibus; alia quòd aliquid commodi efficiunt, vt opes, & copię. Eorum autem, quæ propter ſe expetuntur, partim honeſtate ipſa, partim commoditate aliqua expetuntur. Honeſtate ea, quæ proficiſcuntur ab iis virtutibus, de quibus paulò antè eſt dictum, quæ ſunt laudabilia ipſa per ſe. Commoditate autem aliqua, quæ ſunt in corporis, aut fortunæ bonis expetenda. quorum alia ſunt quaſi quodammodo cum honeſtate coniuncta, vt honos, vt gloria: alia diuerſa, vt vires, forma, valetudo, nobilitas, diuitiæ, clientelæ. Eſt etiam quaſi quædam materies ſubiecta honeſtati, quæ maximè ſpectatur in amicitiis: amicitiæ autem charitate, & amore cernuntur. Nam cùm deorum, tum parentum, patriæque cultus, eorúmque hominum, qui aut ſapientia, aut opibus excellunt, ad charitatem referri ſolet. Coniuges autem, & liberi, & fratres, & alii, quos vſus, familiaritáſque coniunxit, quanquam etiam charitate ipſa, tamen amore maximè continentur. In his igitur rebus cùm bona ſint, facile eſt intellectu, quæ ſint cõtraria. Quòd ſi ſemper optima tenere poſſemus, haud ſanè, quoniam quidem ea perſpicua ſunt, conſilio multum egeremus. Sed quia temporibus, quæ vim habent maximam, perſæpe euenit, vt vtilitas cum honeſtate certet, earúmque rerum contentio plerunque deliberationes efficit, ne aut opportuna propter dignitatem, aut honeſta propter vtilitatem relinquantur: ad hanc difficultatem explicandã præcepta referamus. Et quoniam non ad veritatem ſolùm, ſed etiam ad opiniones eorum, qui audiunt, accommodanda eſt oratio, hoc primum intelligamus, hominum duo eſſe genera: alterum indoctum, & agreſte, quod anteferat ſemper vtilitatem honeſtati; alterum expolitum, quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi laus, honor, gloria, fides, iuſtitia, omníſque virtus: illi autem alteri quæſtus, emolumentum, fructúſque proponitur, atque etiam voluptas, quæ maximè eſt inimica virtuti, boníque naturam fallaciter imitando adulterat, quam immaniſſimus quisque acerrimè ſequitur, neque ſolùm honeſtis rebus,

bus,ſed etiam neceſſariis anteponit. In ſuadendo,cùm ei generi hominum conſilium des, ſæpe ſanè laudanda eſt, & illud videndum, quanto magis homines mala fugiant, quàm ſequantur bona. Nam neque honeſta tam expetunt, quàm deuitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriam, quis laudem, quis vllum decus tam vnquam expetat, quàm vt ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor grauis eſt. eſt genus hominum ad honeſtatem natum, malo cultu, prauíſq; opinionibus corruptum. Quare in cohortando, atque ſuadendo propoſitum quidem nobis erit illud,vt doceamus qua vi bona conſequi, maláque vitare poſſimus. Sed apud homines bene inſtitutos,plurimum de laude, & de honeſtate dicemus, maximéq; ea virtutum genera tractabimus, quæ in cõmuni hominũ vtilitate tuẽda,augendáq; verſantur. Sin apud indoctos,imperitósq; dicemus,fructus,emolumẽta,voluptates, vitationésq; dolorũ proferantur,addantur etiam contumeliæ, atq; ignominiæ. Nemo enim eſt tam agreſtis, quem non, ſi ipſa minus honeſtas, contumelia tamen, & dedecus magnopere moueat. Quare quod ad vtilitatem ſpectat, ex iis, quæ dicta ſunt, reperietur. Quid autem poſſit effici, nécne poſſit, in quo etiam quàm facilè poſſit, quámq; expediat, quæri ſolet, maximè ex cauſis iis, quæ quanque rem efficiant, eſt videndum. Cauſarum autẽ genera ſunt plura. Nam ſunt aliæ, quæ ipſæ conficiunt; aliæ, quæ vim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaque illæ ſuperiores, conficientes vocentur, hæ reliquæ ponantur in eo genere, vt ſine his confici non poſſit. Conficiens autem cauſa, alia eſt abſoluta, & perfecta per ſe; alia aliquid adiuuans, & efficiendi ſocia quædam. cuius generis varia eſt, & ſæpe aut maior, aut minor: vt & illa, quæ maximam vim habet, ſola ſæpe cauſa dicatur. Sunt autem aliæ cauſæ, quæ aut propter principium, aut propter exitum conficientes vocantur. Cùm autem quæritur, quid ſit optimum factu, aut vtilitas, aut ſpes efficiendi ad aſſentiendum impellit animos. Et quoniam de vtilitate iam diximus, de efficiendi ratione dicamus. Quo toto genere, quibuſcum, & contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus, armorum, pecuniæ, ſociorum, earúmve rerum, quæ ad quanque rem efficiendam pertinent, poſſimus vti,

requirendum eſt. Neque ſolùm ea ſunt, quæ nobis ſuppetũt, ſed etiam illa quæ aduerſantur, videnda. Et ſi ex contentiõne procliuiora erunt noſtra, non ſolùm effici poſſe, quæ ſuademus, erit perſuadendum, ſed curandum etiam, vt illa facilia, procliuia, iucunda videantur. Diſſuadentibus autem, aut vtilitas labefactanda eſt, aut efficiendi difficultates efferendæ, neque aliis ex præceptis, ſed iiſdem ex ſuaſionis locis. Vterque verò ad augendum habeat exemplorum aut recentium, quò notiora ſint, aut veterum, quò plus autoritatis habeant, copiam. Maximéque ſit in hoc genere meditatus, vt poſſit vel vtilia, ac neceſſaria ſæpe honeſtis, vel hæc illis anteferre. Ad commouendos autem animos maximè proficient, ſi incitandi erunt, huiuſmodi ſententiæ, quæ ad explendas cupiditates, aut ad odium ſatiandum, aut ad vlciſcendas iniurias pertinebunt. Sin autem reprimendi, de incerto ſtatu fortunæ, dubiíſque euentis rerũ futurarum, & retinendis ſuis fortunis, ſi erunt ſecundæ; ſin autem aduerſæ, de periculo commonendi. Atque hi quidẽ ſunt perorationis loci. Principia autem in ſententiis dicèndis breuia eſſe debebunt: non enim ſupplex vt ad iudicem venit orator, ſed hortator, atque autor. Quare proponere, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus ſit, debet, hortaríque ad ſe breuiter dicentem audiendum. Tota autem oratio ſimplex, & grauis, & ſententiis debet ornatior eſſe, quàm verbis. C. F. Cognoui iam laudationis, & ſuaſionis locos: nunc quæ iudiciis accommodata ſunt, expecto, idque nobis genus reſtare vnum puto. C. P. Recte intelligis. atque eius quidem generis finis eſt æquitas, quæ non ſimpliciter ſpectatur, ſed ex comparatione nonnunquam, vt cùm de veriſſimo accuſatore diſputatur, aut cùm hæreditatis ſine lege, aut ſine teſtamento petitur poſſeſſio: in quibus cauſis, quid æquius æquiſſimúmve ſit, quæritur: quas ad cauſas facultas petitur argumentationũ ex iis, de quib. mox dicetur, æquitatis locis. Atque etiam ante iudicium de conſtituendo ipſo iudicio ſolet eſſe contentio, cùm aut ſítne actio illi qui agit, aut iámne ſit, an num iam eſſe deſierit, aut illáne lege, híſne verbis ſit actio, quæritur: quæ etiamſi antè quàm res in iudicium venit, aut concertata, aut diiudicata, aut confecta non ſunt: tamen in ipſis iudiciis permagnum

ſæpe

ſæpe habent pondus, cùm ita dicitur, Plus petiſti, ſerò petiſti, non fuit tua petitio, non à me, non hac lege, nō his verbis, non hoc iudicio. Quarum cauſarum genus eſt poſitum in iure ciuili, quod eſt in priuatarum, ac publicarum rerum lege, aut more poſitum: cuius ſcientia neglecta ab oratoribus pleriſque, nobis ad dicendum neceſſaria videtur. Quare de conſtituendis actionibus, accipiendis, ſubeundíſque iudiciis, de excipienda iniquitate actionis, de comparãda æquitate, quòd ea ferè generis eius ſunt, vt, quanquam in ipſum iudicium ſæpe dilabantur, tamen ante iudicium tractanda videantur: paululum ea ſeparo à iudiciis, tempore magis agendi, quàm diſſimilitudine generis. Nam omnia, quæ de iure ciuili, aut de æquo, & bono diſceptantur, cadunt in eam formam, in qua quale quid ſit ambigitur, de qua dicturi ſumus, quæ in æquitate, & iure maximè conſiſtit. In omnibus igitur cauſis tres ſunt gradus: ex quibus vnus aliquis capiendus eſt, ſi pluꝛeis non queas, ad reſiſtendum. Nam aut ita conſiſtendum eſt, vt quod obiicitur, factum neges: aut illud, quod factum fateare, neges eam vim habere, atque id eſſe, quod aduerſarius criminetur. Aut ſi neque de facto, neque de facti appellatione ambigi poteſt, id, quod arguêre, neges tale eſſe, quale ille dicat: & rectum eſſe quod feceris, concedendúmve defendas. Ita primus ille ſtatus, & quaſi conflictio cum aduerſario, coniectura quadam: ſecundus autem definitione, atq; deſcriptione, aut informatione verbi: tertius æqui, & veri, & recti, & humani ad ignoſcendum diſputatione tractandus eſt. Et, quoniam ſemper is qui defendit, non ſolùm reſiſtat oportet aliquo ſtatu, aut infitiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda, ſed etiam rationem ſubiiciat recuſationis ſuæ: primus ille ſtatus rationem habet iniqui criminis, ipſam negationē infitiationémque facti. ſecūdus, quòd non ſit in re quod ab aduerſario ponitur in verbo: tertius, quòd id rectè factum eſſe defendet, quod ſine vlla nominis controuerſia factum fatetur. Deinde vnicuique rationi opponēdum eſt ab accuſatore id, quod ſi non eſſet in accuſatione, cauſa omnino eſſe non poſſet. Itaque ea, quæ ſic referuntur, continentia cauſarum vocentur: quanquã ea non magis quę contra rationē defenſionis afferuntur, quàm ipſæ defenſionis rationes, cōtinent cauſas. Sed

diſtinguendi gratia, rationem appellamus eam, quæ affertur à reo ad recuſandum,depellendi criminis cauſa: quæ niſi eſſet,quid defenderet,non haberet. Firmamentum autem, quod contrà ad labefactandam rationem refertur, ſine quo accuſatio ſtare non poteſt. Ex rationis autem, & ex firmamenti conflictione, & quaſi concurſu quæſtio exoritur quædam, quam diſceptationem voco: in qua quid deueniat in iudicium,& de quo diſceptetur,quæri ſolet. Nam prima aduerſariorum contentio diffuſam habet quæſtionem, vt in coniectura, Ceperítne pecunias Decius. In definitione, Minuerítne maieſtatem Norbanus. In æquitate, Iuréne occiderit Opimius Gracchum. Hæc,quæ primam contentionē habent ex arguendo, & reſiſtendo, lata, vt dixi, & confuſa ſunt. Rationum, & firmamentorum contentio adducit in anguſtum diſceptationem, ea in coniectura nulla eſt: nemo enim eius, quod negat factum, rationem aut poteſt, aut debet,aut ſolet reddere. Itaque in his cauſis eadem & prima quæſtio, & diſceptatio eſt extrema. In illis autem,vbi ita dicitur, Non minuit maieſtatem, quòd egit de Cæpione turbulentius: populi enim Rom. dolor iuſtus vim tum illam excitauit, non tribuni actio: maieſtas autem, quoniam eſt magnitudo quædam populi Rom. in eius poteſtate, ac iure retinendo, aucta eſt potius, quàm diminuta. & vbi ita refertur, Maieſtas eſt imperii, atque in omni pop. Rom. dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudinis rem ad ſeditionem vocauit: exiſtit illa diſceptatio, Minuerítne maieſtatem, qui voluntate pop. Rom. rem gratam, & æquam per vim egerit. In his autem cauſis,vbi aliquid rectè factum,aut concedendum eſſe factum defēditur, cùm eſt facti ſubiecta ratio, ſicut ab Opimio, Iure feci, ſalutis omnium,& conſeruandæ Reipub. cauſa: relatúmque eſt ab Decio, Ne ſceleratiſſimum quidem ciuem ſine iudicio iure vllo necare potuiſti: oritur illa diſceptatio, Potuerítne rectè ſalutis Reipubl. cauſa ciuem euerſorem ciuitatis indemnatum necare. Ita diſceptationes eæ,quæ in iis cōtrouerſiis oriuntur, quæ ſunt certis perſonis, & temporibus notatæ, fiunt rurſus infinitæ: detractiſque temporibus, & perſonis, rurſum ad conſultationis formam rationémque reuocantur. Sed in grauiſſimis firmamentis & illa ponenda ſunt, ſi qua ex ſcripto, aut

legis,

legis, teſtamenti, aut verborum ipſius iudicii, aut alicuius ſtipulationis, aut cautionis opponuntur, defenſioni contraria. Ac ne hoc quidem genus in eas cauſas incurrit, quæ coniectura continentur. Quod enim factum negatur, id argui non poteſt ſcripto, ne in definitionem quidem venit genere ſcripti ipſius. Nam etiam ſi verbum aliquod de ſcripto definiendum eſt, quam vim habeat, vt cum ex teſtamentis, quid ſit penus; aut cum ex lege prædii quæritur, quæ ſunt ruta cæſa; non ſcripti genus, ſed verbi interpretatio controuerſiam parit. Cùm autem plura ſignificantur ſcripto propter verbi, aut verborum ambiguitatem, vt liceat ei, qui contrà dicat, eò trahere ſignificationem ſcripti, quò expediat, aut velit: aut etiam ſi ambigue ſcriptum non ſit, vel à verbis voluntatem, & ſententiam ſcriptoris abducere, vel alio ſe eadem de re contrariè ſcripto defendere; tũ diſceptatio ex ſcripti contentione exiſtit; vt in ambiguis diſceptetur, quid maximè ſignificetur; in ſcripti, ſententiæque contentione; vtrum potius ſequatur iudex; in contrariis ſcriptis, vtrùm magis ſit comprobandum. Diſceptatio autem cum eſt cõſtituta, propoſita eſſe debet oratori, quò omnes argumentationes repetitæ ex inueniendi locis coniiciantur. Quod quãquam ſatis eſt ei, qui videt, quid in quoque loco lateat; quique illos locos tanquam theſauros aliquos argumẽtorum notatos habet: tamen ea, quæ ſunt certarum cauſarum propria, tangemus. In coniectura igitur cùm eſt in inficiando reus, accuſatori hæc duo prima ſunt (ſed accuſatorem pro omni actore, & petitore appello:) poſſunt enim etiam ſine accuſatore in cauſis hæc eadem controuerſiarum genera verſari: ſed hæc duo ſunt ei prima, cauſa, & euentus. Cauſam appello rationem efficiendi; euentum, id quod eſt effectum. Atque ipſa quidem partitio cauſarum paulò antè in ſuaſionis locis diſtributa eſt. Quæ enim in conſilio capiendo futuri temporis præcipiebantur, quamobrem aut vtilitatem viderentur habitura, aut efficiendi facultatem; eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debebit. quamobrem & vtilia illi, quẽ arguet, fuiſſe, & ab eo effici potuiſſe demonſtret. Vtilitatis coniectura mouetur, ſi illud, quod arguitur, aut ſpe bonorũ, aut malorum metu feciſſe dicitur: quod fit acrius, quo illa in vtroq; genere maiora ponuntur. Spectantur etiam ad cau-

ſam facti, motus animorum: ſi ira recens, ſi odium vetus, ſi vlciſcendi ſtudium, ſi iniuriæ dolor, ſi honoris, ſi gloriæ, ſi imperii, ſi pecuniæ cupiditas, ſi periculi timor, ſi æs alienum, ſi anguſtiæ rei familiaris, ſi audax, ſi leuis, ſi crudelis, ſi impotens, ſi incautus, ſi inſipiens, ſi amans, ſi cõmota mẽte, ſi vinolentus, ſi cũ ſpe effugiendi, ſi cum opinione celandi, aut, ſi patefactum eſſet, depellendi criminis, vel perrumpendi periculi, vel in longinquum tempus differendi; aut ſi iudicii pœna leuior, quam facti præmium; aut ſi facinoris voluptas maior, quàm damnationis dolor. His ferè rebus facti ſuſpicio confirmatur, cum & voluntatis in reo cauſæ reperiuntur, & facultas. In voluntate autem vtilitas ex adeptione alicuius commodi, vitationéque alicuius incommodi quæritur, vt aut ſpes, aut metus impuliſſe videatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudem, quàm ratio vtilitatis impellit. Quamobrem ſint hæc dicta de cauſis. C. F. Teneo, & quæro, qui ſint illi euentus, quos ex cauſis effici dixiſti. C. P. Conſequentia quædã ſigna præteriti, & quaſi impreſſa facti veſtigia: quæ quidem vel maximè ſuſpicionem mouent, & quaſi tacita ſunt criminum teſtimonia. Atque hæc quidem grauiora, quòd cauſæ communiter videntur inſimulare, & arguere omneis poſſe, quorum non interfuerit aliquid. Hæc propriè attingunt eos ipſos, qui arguuntur; vt telum, vt veſtigium, vt cruor, vt deprehenſum aliquid, quod ablatum, ereptúmve videatur, vt reſponſum inconſtanter, vt hæſitatum, vt titubatum, vt cũ aliquo viſus, ex quo ſuſpicio oriatur, vt eo ipſo in loco viſus, in quo facinus, vt pallor, vt tremor, vt ſcriptum, aut obſignatum, aut depoſitum quippiam. Hæc enim, & talia, ſunt, quæ aut in re ipſa, aut etiam antè quàm factum eſt, aut poſtea ſuſpicioſum crimen efficiant. Quæ ſi non erunt, tamen cauſis ipſis, & efficiendi facultatibus niti oportebit, adiuncta illa diſputatione communi, non fuiſſe illum tam amentem, vt iudicia facti aut effugere, aut occultare non poſſet, vt ita apertus eſſet, vt locũ crimini relinqueret. Cõmunis ille cõtra locus, audaciam temeritati, non prudentiæ eſſe coniunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum, non eſſe expectandum, dum fateatur, argumentis peccata conuinci: & hic etiam exempla ponentur. Atque hæc quidẽ de argumẽtis.

tis. Sin autem erit etiam teſtium facultas, primum genus erit ipſum laudandum, dicendúmque, ne argumentis teneretur reus, ipſum ſua cautione feciſſe; teſteis effugere non potuiſſe. Deinde ſinguli laudentur. Quæ autem eſſent laudabilia, dictum eſt. Deinde etiā argumento firmo quia tamen ſæpe falſum eſt, poſſe rectè non credi: viro bono & firmo, ſine vitio iudicis non poſſe non credi. Atque etiam ſi obſcuri teſtes erunt, aut tenues, dicendum erit, non eſſe ex fortuna fidem ponderandam; aut eos eſſe cuiuſq; locupletiſſimos teſteis, qui id, de quo agatur, facillimè ſcire poſſint. Sin quæſtiones habitæ, aut poſtulatio vt habeantur, cauſam adiuuabunt: confirmandum genus primum quæſtionum erit, dicendum de vi doloris, de opinione maiorum, qui eam rem totam, niſi probaſſent, certe repudiaſſent. De inſtitutis Athenienſium, Rhodiorúmque doctiſſimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbiſſimum eſt) liberi, ciuéſque torquentur. De noſtrorum etiam prudentiſſimorum hominum inſtitutis, qui, cum de ſeruis in dominos quæri noluiſſent, de inceſtu tamen, & coniuratione, quæ facta me conſule eſt, quærendum putauerunt. Irridenda etiā diſputatio eſt, qua ſolent vti ad infirmandas quæſtiones, & meditata, pueriliſque dicenda: tum facienda fides, diligenter eſſe, & ſine cupiditate quæſitum; dictáque quæſtionis, argumentis, & coniectura ponderanda. Atque hæc accuſationis ferè membra ſunt. Defenſionis autem primum infirmatio cauſarum, aut non fuiſſe, aut non tantas, aut non ſibi ſoli, aut commodius potuiſſe idem conſequi, aut non his eſſe moribus, non ea vita, aut nullos animi motus, aut non tam impotenteis fuiſſe. Facultatum autem infirmatione vtetur, ſi aut vireis, aut animum, aut copias, aut opes abfuiſſe demõſtrabit; aut alienũ tempus, aut locũ non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini; aut non ſe tā ineptũ, vt id ſuſciperet, quod occultare nõ poſſet; neque tam amentem, vt pœnas, ac iudicia contemneret. Conſequentia autem diluet, exponendo non eſſe illa certa indicia facti, quæ, etiam nullo admiſſo, conſequi poſſent: conſiſtétq; in ſingulis; & ea, aut eorum, quæ ipſe facta eſſe dicet, propria eſſe defendet potius quàm criminis: aut ſi ſibi cum accuſatore communia eſſent, pro periculo potius, quàm cõtra ſalutē valere

debere: teſtiúmq; & quæſtionum genus vniuerſum, & quod poterit in ſingulis, ex reprehenſionis locis, de quibus antè dictum eſt, refellet. Harum cauſarum principia ſuſpicioſa ad acerbitatem ab accuſatore, ponentur; denuntiabitúrque inſidiarum commune periculum, excitabunturque animi, vt attendant. A reo autem, querela conflati criminis, collectarúmque ſuſpicionum, & accuſatoris inſidiæ, & item commune periculum proferetur, animíque ad miſericordiã allicientur, & modicè beneuolentia iudicum colligetur. Narratio autem accuſatoris erit quaſi membratim geſti negotii ſuſpicioſa explicatio, ſparſis omnibus argumentis, obſcuratis defenſionibus. Defenſori, aut præteritis, aut obſcuratis ſuſpicionum argumentis, rerum ipſarum euentus erunt caſuſque narrandi. In confirmandis autem noſtris argumentationibus, infirmandíſque contrariis, ſæpe erunt accuſatori motus animorum incitandi; reo mitigandi. Atque hæc quidem vtrique maximè in peroratione facienda; alteri frequentatione argumẽtorum, & coaceruatione vniuerſa, alteri ſi planè cauſam redarguendo explicarit, enumeratione, vt quidq; diluerit, & miſeratione ad extremum. C.F. Scite mihi iam videor, quemadmodum coniectura tractanda ſit. Nunc de definitione audiamus. C.P. Communia dantur in iſto genere accuſatori, defenſoríque præcepta. Vter enim definiendo, deſcribendoq; verbo magis ad ſenſum iudicis, opinionémque penetrarit; & vter ad communẽ verbi vim, & ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ii, qui audient, magis, & propius acceſſerit, is vincat neceſſe eſt. Non enim argumentando hoc genus tractatur, ſed tanquam explicando, excutiendóque verbo: vt, ſi in reo pecunia abſoluto, rurſuſque reuocato, præuaricationem accuſator eſſe definiat omnem iudicii corruptelam ab reo; defenſor autem non omnem, ſed tantummodo accuſatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima verborum: in qua etiam ſi propius accedat ad conſuetudinem, mentémque ſermonis, defenſoris definitio, tamẽ accuſator ſententia legis nititur. Negat enim probari oportere, eos, qui leges ſcripſerunt, ratum habere iudicium, ſi totũ corruptum ſit: ſi vnus accuſator corruptus ſit, reſcindere. nititur æquitate, vt illa quaſi ſcribẽda lex ſic eſſet; quæq; tamẽ

com-

complectetur in iudiciis corruptis,ea verbo vno præuaricationis comprehendiſſe dicitur. Defenſor autem teſtatur cõſuetudinẽ ſermonis,verbíq; vim ex contrario reperiet quaſi ex vero accuſatore, cui cõtrarium eſt nomen præuaricationis,ex conſequentibus, quòd ea litera de accuſatore ſoleat dari iudici; ex nomine ipſo, quod ſignificat eum,qui in contrariis cauſis,quaſi variè eſſe poſitus videatur. Sed huic tamẽ ipſi confugiendum eſt ad æquitatis locos, ad rerum iudicatarum autoritatem, ad finem aliquem periculi: communéque ſit hoc præceptum, vt,cùm vterque definierit, quã maximè potuerit ad communem ſenſum, vímque verbi, tum ſimilibus, exemplíſque eorum, qui ita locuti ſunt,ſuam definitionem, ſententiamque confirmet. Atque accuſatori in hoc genere cauſarum locus ille communis, minimè eſſe cõcedendum,vt is qui de re confiteatur,verbi ſe interpretatione defendat. Defenſor autem & ea, quã propoſui,æquitate nitatur,& ea, cũ ſecum faciat, non re, ſed deprauatione verbi ſe vrgeri queratur. Quo in genere percenſere poterit pleroſq; inueniendi locos.Nam & ſimilibus vtitur, & cõtrariis, & conſequentibus,quanquam vterq;, tamen reus,niſi planè erit abſurda cauſa,frequentius. Amplificandi autem cauſa, quæ aut,cùm digredientur à cauſa,dici ſolent,aut,cùm perorabunt,hæc vel ad odium,vel ad miſericordiam, vel omnino ad animos iudicum mouendos,ex iis, quæ ſunt ante poſita,ſumẽtur;ſi modò rerum magnitudo, hominúmve aut inuidia,aut dignitas poſtulabit. C.F. Habeo iſta: nunc ea,quę, cum quale ſit quippiam diſceptatur, quæri ex vtraque parte deceat,velim audire. C.P. Confitẽtur in iſto genere qui arguuntur, ſe id feciſſe ipſum, in quo reprehenduntur. Sed quoniam iure ſe feciſſe dicunt,iuris eſt omnis ratio nobis explicanda: quod diuiditur in duas parteis primas,naturam, atque legem; & vtriuſque generis vis in diuinum, & humanum ius eſt diſtributa; quorum æquitatis eſt vnum, alterum religionis. Æquitatis autem vis eſt duplex; cuius altera directi, & veri, & iuſti, & (vt dicitur) æqui, & boni ratione defenditur: altera ad viciſſitudinem referendæ gratiæ pertinet; quod in beneficio, gratia; in iniuria, vltio nominatur. atque hæc communia ſunt naturæ, atque legis: ſed propria legis, & ea, quæ ſcripta ſunt, & ea, quæ ſine literis

aut gentium iure, aut maiorum more retinentur. Scriptorum autem, priuatũ aliud eſt, publicũ aliud. Publicũ, lex, ſenatuſconſultum, fœdus. Priuatũ, tabulæ, pactũ, cõuentum, ſtipulatio. Quæ autem ſcripta non ſunt, ea aut conſuetudine, aut conuentis hominũ & quaſi conſenſu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, vt noſtros mores, legéſq; tueamur, quodãmodo naturali iure præſcriptũ eſt. Et quoniã breuiter aperti fontes ſunt quaſi quidã æquitatis, meditata nobis ad hoc cauſarũ genus eſſe debebũt ea, quæ dicenda erunt in orationibus de natura, de legibus, de more maiorum, de propulſanda iniuria, de vlciſcẽda, de omni parte iuris. Si imprudenter, aut neceſſitate, aut caſu quippiam fecerit, quòd non concederetur iis, qui ſua ſponte, & volũtate feciſſent, ad eius facti deprecationem ignoſcendi petenda venia eſt, quæ ſumetur ex pleriſque locis ęquitatis. Expoſitũ eſt, vt potui breuiſſimè, de omni controuerſiarum genere, niſi prætereà tu quid requiris. C. F. illud equidẽ, quod iam vnũ reſtare video, quale ſit, cùm diſceptatio verſatur in ſcriptis. C. P. Rectè intelligis: eo enim expoſito, munus promiſſi omne confecero. Sunt igitur ambigui duobus aduerſariis præcepta communia. Vterq; enim hanc ſignificationẽ, qua vtetur ipſe, dignã ſcriptoris prudentia eſſe defendet. Vterq; id, quod aduerſarius ex ambiguè ſcripto intelligendũ eſſe dicet, aut abſurdũ, aut inutile, aut iniquũ, aut turpe eſſe defendet, aut etiã diſcrepare cum cæteris ſcriptis, vel aliorum, vel maximè ſi poterit, eiuſdẽ, quámq; defendet ipſe, eam rem, & ſententiã quemuis prudentẽ & iuſtum hominem, ſi integrum daretur, ſcripturum fuiſſe, ſed planius, eámque ſententiã, quam ſignificari poſſe dicet, nihil habere aut captionis, aut vitii; contrariam autem ſi probarit, fore, vt multa vitia, ſtulta, iniqua, contraria cõſequantur. Cùm aut aliud ſcriptor ſenſiſſe videtur, & aliud ſcripſiſſe; qui ſcripto nitetur, eum, re expoſita, recitatione vti oportebit, deinde inſtare aduerſario, iterare, renouare, interrogare, num aut ſcriptum neget, aut contrà factum inficietur. Pòſt iudicem ad vim ſcripti vocet. Hac confirmatione vſus, amplificet rem lege laudanda, audaciámique cõfutet eius, qui cùm palàm cõtrà fecerit, idq; fateatur, adſit tamen, factúmq; defendat. Deinde infirmet defenſionem, cùm aduerſarius aliud voluiſſe, aliud ſenſiſſe ſcriptorẽ,

aliud

aliud ſcripſiſſe dicat; non eſſe ferendum à quoquam potius latoris ſenſum, quàm à lege explicari. Cur ita ſcripſerit, ſi ita non ſenſerit? Cur, cum ea, quæ planè ſcripta ſint, neglexerit; quæ nunquam ſcripta ſint, proferat? Cur prudentiſſimos in ſcribendo viros, ſummæ ſtultitiæ putet eſſe damnandos? Quid impedierit ſcriptorẽ, quo minus exciperet illud, quod aduerſarius, tanquã ſi exceptũ eſſet, ita dicit ſe ſecutũ? Vtetur exemplis iis, quibus idem ſcriptor: aut, ſi id non poterit, quibus alii, quod excipiendũ putarint, exceperint. Quærendà etiã ratio eſt, ſi qua poterit inueniri, quare nõ ſit exceptũ; aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia cauſa obtemperandi, alia abrogandi; diſſentire aduerſarii vocem, atque legis. Deinde amplificandi cauſa, de conſeruandis legibus, de periculo rerum publicarum, atque priuatarum, cũ aliis locis, tum in perorando maximè grauiter erit, vehemẽtérq; dicendum. Ille autem, qui ſe ſentẽtia legis, voluntatẽque defendet, in conſilio, atque in mente ſcriptoris, non in verbis, ac literis vim legis poſitam eſſe defendet: quódque nihil exceperit in lege, laudabit, ne diuerticula peccatis darentur, atq; vt ex facto cuiuſque iudex legis mentẽ interpretaretur. Deinde erit vtendum exemplis, in quibus omnis æquitas perturbetur, ſi verbis legum, ac non ſententiis pateatur. Deinde genus eiuſmodi calliditatis, & calumniæ retrahatur in odium iudicis, cum quadam inuidioſa querela. Et ſi incidet imprudentiæ cauſa, quæ non ad delictum, ſed ad caſum, neceſſitatémve pertineat, (quod genus paulo antè attigimus) erit iiſdem æquitatis ſententiis contra acerbitatẽ verborũ deprecandum. Sin ſcripta inter ſe diſſentient, tanta ſeries artis eſt, & ſic inter ſe ſunt pleraq; connexa & apta, vt quæ paulò antè præcepta dedimus ambigui, quæq; proximè ſententiæ, & ſcripti, eadẽ ad hoc genus cauſæ tertium trãſferantur. Nã quibus locis in ambiguo defendimus eam ſignificationem, quæ nos adiuuat, eiſdem in contrariis legibus noſtra lex defendenda eſt. Deinde eſt efficiendũ, vt alterius ſcripti ſententiã, alterius verba defendamus. Ita, quæ modò de ſcripto, ſententiáq; præcepta ſunt, eadẽ huc omnia trãſferemus. EXPOSITAE ſunt tibi omnes oratorię partitiones, quæ quidẽ è media illa noſtra Academia floruerũt, neq; ſine ea aut inueniri, aut intelligi, aut tractari poſſunt. Nam

& partiri ipſum, & definire, & ambigui partitiones diuidere, & argumentorum locos noſſe, & argumentationẽ ipſam concludere, & videre quæ ſumenda in argumentando ſint, quídque ex iis, quæ ſumpta ſunt, efficiatur, & vera à falſis, veriſimilia ab incredibilibus diiudicare, & diſtinguere, & aut malè ſumpta, aut malè concluſa reprehendere, & eadem vel anguſtè diſſerere, vt Dialectici qui appellantur, vel vt Oratorem decet, latè exprimere; illius exercitationis, & ſubtiliter diſputandi, & copiosè dicendi artis eſt. De bonis verò rebus, & malis, æquis, iniquis, vtilibus, inutilib. honeſtis, turpibus, quã poteſt habere orator ſine illis maximarũ rerũ artibus facultatẽ, aut copiã? Quare hæc tibi ſint, mi Cicero, quæ expoſui, quaſi indicia fontium illorum; ad quos ſi nobis eiſdem ducibus, aliíſve perueneris, tum & hæc ipſa melius, & multo maiora alia cognoſces. C.F. Ego verò, ac magno quidem ſtudio, mi pater, multíſque ex tuis præclariſſimis muneribus nullum maius expecto.

M. TVL. CICER. DE OPTIMO GENERE ORATORVM.

ORATORVM genera eſſe dicuntur tanquam poetarum. id ſecus eſt: nam alterũ eſt multiplex. Poematis enim Tragici, Comici, Epici, Melici etiam, ac Dithyrambici, quod magis eſt tractatum à Latinis, ſuũ quoduis eſt diuerſum à reliquis. Itaque & in tragœdia comicum vitioſum eſt, & in comœdia turpe tragicum. Et in cæteris ſuus eſt cuiuſque certus ſonus, & quædam intelligentibus nota vox. Oratorum autem ſi quis ita numerat plura genera, vt alios grandeis, aut graueis, aut copioſos; alios tenueis, aut ſubtileis, aut breueis: alios eis interiectos, & tanquam medios putet; de hominibus dicet aliquid, de re parum. In re enim quod optimum ſit, quæritur;

in

In homine dicitur, quod eſt. Itaque licet dicere, & Ennium ſummum Epicum poetam, ſi cui ita videtur; & Pacuuium tragicum, & Cæcilium fortaſſe comicum. Oratorem genere non diuido; perfectum enim quæro. Vnum eſt autem genus perfecti, à quo qui abſunt, non genere differunt, vt ab Accio Terentius, ſed in eodem non ſunt pares. Optimus eſt enim orator, qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permonet. Docere debitum eſt, delectare honorarium, permouere neceſſarium: hæc vt alius melius quàm alius, concedendum eſt: verum id fit non genere, ſed gradu. Optimum quidem vnum eſt; & proximum, quod ei ſimillimum, ex quo perſpicuum eſt, quod optimo diſſimillimũ ſit, id eſſe deterrimum. Nam quoniã eloquentia conſtat ex verbis, & ſententiis, perficiendũ eſt, vt pure, & emendate loquẽtes, quod eſt Latinè, verborum præterea & propriorum & translatorum elegantiam perſequamur. In propriis, vt aptiſſima eligamus; in translatis, vt ſimilitudinem ſecuti, verecundè vtamur alienis. Sententiarum autem totidẽ genera ſunt, quot diximus eſſe laudum. Sunt enim docendi acutæ, delectandi quaſi argutæ, cõmouendi graues. Sed & verborum eſt ſtructura quædam duas res efficiens, numerũ, & lenitatem: & ſententiæ ſuam compoſitionem habent ad probandam rem accommodatum ordinem: ſed earum omniũ rerum, vt ædificiorũ, memoria eſt quaſi fundamentũ, lumen actio. Ea igitur omnia in quo ſumma, erit orator peritiſſimus; in quo media, mediocris; in quo minima, deterrimus. Et appellantur omnes oratores, vt pictores appellantur etiã mali; nec generibus inter ſeſe, ſed facultatib. different. Itaq; nemo eſt orator, qui ſe Demoſthenis ſimilẽ eſſe nolit: at Menander Homeri noluit. Genus enim erat aliud; id non eſt in oratoribus: aut etiam ſi eſt, vt alius, grauitatem ſequens, ſubtilitatem fugiat, contrà alius acutiorem ſe quàm ornatiorẽ velit; etiã ſi eſt in genere tolerabili, certe non eſt in optimo. ſiquidem quod omnes laudes habet, id eſt optimũ. Hæc dixi breuius equidem, quàm res petebat; ſed ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Vnum enim cùm ſit genus, id quale ſit, quærimus. Eſt autem tale, quale floruit Athenis; ex quo Atticorum oratorũ ipſa vis ignota eſt, nota gloria. Nam alterum multi viderunt, vitioſi nihil apud eos; alterum pau-

ci, laudabilia eſſe multa. Eſt enim vitioſum in ſententia, ſiquid abſurdum, aut alienũ, aut non acutũ, aut ſubinſulſum eſt. in verbis, ſi inquinatũ, ſi abiectum, ſi non aptum, ſi durũ, ſi longe petitum. Hæc vitauerunt ferè omnes, qui aut Attici numerantur, aut dicunt Atticè: ſed quatenus valuerunt, ſani, & ſicci duntaxat habeantur, ſed ita vt palæſtrice ſpatiari in xyſto liceat, non ab Olympiis coronam petant. Qui cùm careant omni vitio, non ſunt contenti quaſi bona valetudine, ſed vireis, lacertos, ſanguinem quærunt, quandam etiam ſuauitatẽ coloris: eos imitemur, ſi poſſumus; ſin minus, illos potius, qui incorrupta ſanitate ſunt, quod eſt propriũ Atticorum, quàm eos, quorum vitioſa abundantia eſt, qualeis Aſia multos tulit. Quod cùm faciemus (ſi modo id ipſum aſſequemur: eſt enim permagnũ) imitemur, ſi poterimus, Lyſiam, & eius quidẽ tenuitatẽ potiſſimum. Eſt enim multis in locis grandior: ſed quia & priuatas ille pleraſque, & eas ipſas aliis, & priuatarum rerũ cauſulas ſcripſit, videtur eſſe ieiunior, quoniam ſe ipſe conſulto ad minutarum genera cauſarum limauerit. Quod qui ita faciet, vt, ſi cupiat vberior eſſe, non poſſit, habeatur ſane orator, ſed de minoribus: magno autem oratori etiam illo modo ſæpe dicẽdum eſt in tali genere cauſarũ. Ita fit vt Demoſthenes certe poſſit ſummiſſe dicere, elate Lyſias fortaſſe non poſſit. Sed ſi eodẽ modo putant, exercitu in foro, & in omnib. templis, quæ circum forum ſunt, collocato, dici pro Milone decuiſſe, vt ſi de re priuata ad vnum iudicem diceremus, vim eloquentiæ ſuæ facultate, non rei natura metiuntur. Quare, quoniã nonnullorum ſermo iam increbuit, partim ſe ipſos Attice dicere, partim neminem noſtrũ dicere; alteros negligamus: ſatis enim his res ipſa reſpondet, cùm aut non adhibeantur ad cauſas, aut adhibiti derideantur: nã ſi arrideantur, eſſet idipſum Atticorum. Sed qui dici à nobis Attico more nolunt, ipſi autem ſe non oratores eſſe profitentur, ſi tereteis aureis habent, intelligensq; iudiciũ, tanquã ad picturam probandã, adhibẽtur etiam inſcii faciendi cum aliqua ſolertia iudicandi. Sin autẽ intelligentiam ponunt in audiendi faſtidio, neque eos quicquã excelſum, magnificumq; delectat; dicant ſe ſubtile quiddam, & politũ velle, graue, ornatumq; contemnere: id verò deſinant dicere, qui ſubtiliter dicunt, eos ſolos Atticè dicere,

dicere, id eſt, quaſi ſicce, & integre: & ample & ornate & copioſe, cum eadem integritate Atticorum eſt: quid dubiũ eſt, vtrum orationem noſtram tolerabilẽ tantum, an etiam admirabilem eſſe cupiamus? Non enim iam quærimus, quid ſit Attice, ſed quid ſit optime dicere. Ex quo intelligitur, quoniã Græcorum oratorum præſtantiſſimi ſunt ii, qui fuerunt Athenis, eorum autẽ princeps facile Demoſthenes; hũc ſi quis imitetur, eum & Attice dicturum, & optime: vt quoniam Attici nobis propoſiti ſunt ad imitandum, bene dicere id ſit, Attice dicere. Sed, cùm in eo magnus error eſſet, quale eſſet id dicendi genus; putaui mihi ſuſcipiendum laborẽ vtilem ſtudioſis, mihi quidem ipſi non neceſſarium. Conuerti enim ex Atticis duorum eloquentiſſimorum nobiliſſimas orationes, inter ſe cõtrarias, Aeſchinis, Demoſthenisq;: nec conuerti vt interpres, ſed vt orator, ſententiis iiſdem, & earum formis tanquam figuris, verbis ad noſtram conſuetudinem aptis: in quib. non verbum pro verbo neceſſe habui reddere, ſed genus omniũ verborũ, vimq; ſeruaui: non enim ea me annumerare lectori putaui oportere, ſed tanquam appendere. Hic labor meus hoc aſſequetur, vt noſtri homines, quid ab illis exigant, qui ſe Atticos volunt, & ad quam eos quaſi formulam dicendi reuocent, intelligant. Sed exorietur Thucydides. eius enim quidã eloquentiam admirantur: id quidem recte, ſed nihil ad eum oratorem, quem quærimus. Aliud eſt enim, explicare res geſtas narrando, aliud argumentando criminari, criménve diſſoluere; aliud narratione tenere auditorẽ, aliud concitare. At loquitur pulchre. Num melius, quàm Plato? neceſſe tamen eſt oratori, quem quærimus, controuerſias explicare forenſeis dicendi genere apto ad docendũ, ad delectandũ, ad permouẽdum. Quare, ſi quis erit, qui Thucydidio genere cauſas in foro dicturum ſe eſſe profiteatur, is abhorreat etiã à ſuſpicione eius, quæ verſatur in re ciuili, & forenſi: qui Thucydidem laudauit, aſcribat ſuæ noſtrã ſententiã. Quin ipſum Iſocratem, quem diuinus autor Plato, ſuum fere æqualẽ admirabiliter in Phædro laudari fecit à Socrate, quemq; omnes docti ſummũ oratorẽ eſſe dixerunt; tamen hunc in numero nõ repono: nõ enim in acie verſatur, & ferro: quaſi rudib. eius eludit oratio. A me autẽ (vt cum maximis minima conferam) gladiatorum par

nobiliſſimum inducitur. Aeſchines, tanquam Aeſerninus (vt ait Lucilius)

– Non ſpurcus homo, ſed doctus, & acer,
Cum Pacidiano hic componitur, optimus longe
Poſt homines natos.

Nihil enim illo oratore arbitror cogitari poſſe diuinius. Huic labori noſtro duo genera reprehenſorum opponuntur: vnum hoc (verum melius Græci) à quo quæratur, ecquid poſſint ipſi melius Latinè: alterum, Quid iſtas potius legam, quàm Græcas. Idem Andriam, & Synephebos, nec minus Terentium, & Cæcilium, quàm Menandrum legũt; nec Andromacham, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant, ſed tamen Ennium, & Pacuuium, & Accium, potius quàm Euripidem, & Sophoclem legunt. Quod igitur eſt eorum in orationibus à Græco conuerſis faſtidium, nullum cum ſit in verſibus? Sed aggrediamur iam quod ſuſcepimus; ſi prius expoſuerimus, quæ cauſa in iudicium deducta ſit. Quum eſſet lex Athenis, ne quis populi ſcitum faceret, vt quiſquã corona donaretur in magiſtratu, prius quàm rationes retuliſſet: & altera lex, eos, qui à populo donarentur, in concione donari debere. quia in ſenatu Demoſthenes curator muris reficiendis fuit, eoſq; refecit pecunia ſua: de hoc igitur Cteſiphon ſcitum fecit, nullis ab ipſo rationibus relatis, vt corona aurea donaretur; eaque donatio fieret in theatro, populo conuocato, qui locus non eſt concionis legitimæ, atque ita prædicaretur, eum donari virtutis ergô, beneuolentiæque, quam erga populum Athenienſem haberet. Hunc igitur Cteſiphontem in iudicium adduxit Aeſchines, quòd contra leges ſcripſiſſet, vt &, rationib. non relatis, corona donaretur, & vt in theatro, & quòd de virtute eius, & beneuolentiã falſa ſcripſiſſet; quoniam Demoſthenes nec vir bonus eſſet, nec benemeritus de ciuitate. Cauſa ipſa abhorret illa quidem à formula conſuetudinis noſtræ, ſed eſt magna. Habet enim & legum interpretationem ſatis acutam in vtramque partem, & meritorum in Remp. contentionem ſanè grauem. Itaq; cauſa fuit Aeſchinî, quoniam ipſe à Demoſthene eſſet capitis accuſatus, quòd legationem ementitus eſſet, vt vlciſcendi inimici cauſa nomine Cteſiphontis iudicium fieret de factis, famaque Demoſthenis.

moſthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quàm de eo, quòd ciuis improbus, vt optimus laudatus eſſet. Hanc multam Aeſchines à Cteſiphonte petiit quadriennio ante Philippi Macedonis mortem, ſed iudiciũ factum eſt aliquot annis poſt, Alexandro iam Aſiam tenente, ad quod iudicium concurſus dicitur è tota Græcia factus eſſe. Quid enim aut tam viſendum, aut audiendum fuit, quàm ſummorum oratorum in grauiſſima cauſa accurata, & inimicitiis incenſa contentio? Quorum ego orationes ſi, vt ſpero, ita expreſſero, virtutibus vtens illorum omnibus, id eſt ſententiis, & earum figuris, & rerum ordine, verba perſequens eatenus, vt ea non abhorreant à more noſtro (quæ ſi è Græcis omnia cõuerſa non erunt, tamen vt generis eiuſdem nos elaborauimus) erit regula, ad quam eorum dirigãtur orationes, qui Attice volunt dicere. ſed de nobis ſatis. Aliquando enim Aeſchinem ipſum Latine dicentem audiamus.

FINIS.

ANNOTATIONES, ET CASTIGATIONES, EX VARIIS DOCTORVM VIRORVM, cùm huius, tum alîus argumenti ſcriptis, ſelectæ.

IN LIBRVM I. RHETORICORVM AD HERENNIVM.

PAg. 1. verſ. 2. *vix ſatis otium ſupped. poſſ.*] Vox, *otium*, aliunde, quàm ab horum librorum auctore huc profecta videtur Lambino: legendumque, *vix ſatis ſtudio ſuppeditare poſſumus.* ſuppeditare, abſolutè accepto, pro ἐπαρκεῖν, id eſt, ſufficere. Ianus Gulielmus in ſano membro opus eſſe medicina non putat: &, *ſatis otium*, hîc dictũ, vt ad Attic. XII. *Si ſatis conſilium quadam de re haberem*, id eſt, multum & abundans. Sic Terentium Eunucho locutum, *Forſitan hic mihi parum habet fidem*: item Phormione, *Itáne parum fidem mihi eſſe apud te*, id eſt, paruam fidem. Nos illud quoque videamus ſatíſne his omnibus exemplis commodè ad verba, τὸ, *ſatis*, & quod ei reſpondet, *parum*, referri poſſint: vt dicamus, *vix ſatis ſuppeditare poſſumus otium*, & cetera eodem modo.

Ibid. v. 18. *aut gloria commoti.*] Legit ex manuſcr. Lambinus, *aut inanis gloriæ com.* voce, *inanis*, quæ antè, *arrogantiæ*, alieno loco legitur, in ſuum retracta.

Pag. 2. v. 25. *nunc, quemadmodum ad orationem poſſint oratoris officia.*] Ex eo, quod paulo poſt ſequitur, *& eas ad inuentionis rationem accommodaremus*, videtur hîc quoque legendum Lambino, *nunc, quemadmodum poſſint ad inuentionis rationem oratoris offic.*

Pag. 4. v. 5. *aut in eos, qui audiunt, aliquid referemus.*] Reſtituit veterib. aliquot libris auctoribus Lambinus, *aut in eos ipſos, qui audiunt, vel omneis, vel aliquos referemus.*

Pag. 5. v. 28. *in dicendi opere venire poſſemus.*] Deprauatam cenſet hanc ſcripturam Lambinus, facitque ex coniectura, *in dicendo peruenire poſſ.* εὐστόχως.

Pag. 6. v. 3. *vt propriè cohæreat cum narratione.*] Malè tentat idem huius loci correctionem, *vt non propriè*, reponens. verum enim eſt quidem, quod ille dicit, ſeparatum eſſe id, quod non cohæret: ſed & illud verum eſt, quod exordium ex ipſa cauſa natum ſit, id eſſe eiuſmodi, quod propriè cohæreat cum narratione. quæ ſcriptoris mens fuit.

Pag. 7. v. 8. *Athenis Megaram veſperi aduênit Simo.*] Tres ergo ſenarios auctore Lambino ſic cum Aurato digeremus:

Athenis Megaram veſperi aduênit Simo:
Vbi aduênit Megaram, inſidiatur virgini:
Inſidias poſtquam fecit, vim inlicò attulit.

quorum altero pro, *inſidias fecit*, repoſitum eſt, *inſidiatur*: pro, *in loco*, emendauit Lambinus, *inlicò*, ſeu, *illicò*.

Ibidem verſ. 23. *ne refelli poſſit.*] Approbat Memmii & Aurati coniecturam Lambinus, qui, *referri*, legunt, id eſt, reſpondendo obiici, quo modo nec ſemel loquitur Cicero.

Pag. 8. v. 20. *nam cùm adiumenta noſtra.*] *adiumenta*, in, *argumenta*, mutare quidam auſi ſunt. at excuſi & manuſcripti quos vidimus, in ea lectione conſentiunt.

Ibidem verſ. 25. *noſter doctor Hermetes.*] Hermagoræ meminit Cicero in Rhetorica veteri, nec non M. Fabius Quintilianus Inſtitutionibus Oratoriis, nec ſemel vterque: neuter verò Hermetis. quo probabile videbatur Lambino hîc quoque, *Hermagoras*, legendum, vel reclamantibus manuſcriptis, qui cum vulgatis vnus atque alter conſentiunt. Vrſinus, *Hermes*, veram eſſe lectionem putat, pro quo vitioſè in veteribus libris, *Hermeſtes*, ſcriptum ait librarii errore, *Hermes*, cum voce, *tres*, ſequente coniungentis. Cuperem eruditam ſimul aliquam ex hiſtoria, cuius cognitione præſtat, petitam coniecturæ ſuæ rationem vir doctiſſimus attuliſſet.

Pagina 9. ver. 9. *& in ſcapham conſcenderunt.*] Optimus Lambini manuſcriptus, *deſcéderunt*. quem ille ſequitur, cùm qui naui relicta in ſcapham ſe conferunt, non conſcendant, ſed deſcendant. ſatis acutè hoc quidem. neque diſplicet. ſed omnis ingreſſus nauis, conſcenſio rectè dici poteſt, tamen, ſeu mare quod nauigaturi ſumus ſpectes, qua ratione altum dicitur; ſiue adeò nauem ipſam, quam haud dubiè conſcendunt etiam qui in eam deſcendunt vectores.

Ibid. v. 36. *ille nihilominus ciſtellam detulit.*] Vulgati alii, *ciſtellam deferre.* Veretur Turnebus ne, *ſitellam deferre,* legendum ſit, vt I. de Nat. deor. *de M. Octauio deferentem ſitellam:* & apud Aſcon. pro Cornel. *dum ſitella defertur.* vult enim ſitellam ſignificari, qua, qui legem ferebat, ſortiebatur tribus, vt eas in ſuffragium mitteret. in ciſtas autem populus tabellas ſui ſuffragii mittebat per pontes tranſiens. quocirca mox ſcribitur, *Pontes diſturbat, ciſtas deiicit:* ſiquidem multi erant pontes multæque ciſtæ, cùm multę eſſent tribus. Turnebi emendationē confirmant nonnulli manuſcripti Lambini, in quibus, *ſitellam detulit,* legi hic fatetur, quibuſcum & quoſdam vulgatos congruere ſcribit: vt quin, *ſitellam,* legi debeat, dubitandum non ſit.

Pag. 10. v. 23. *& obligatus corio.*] Ex libris, quibus vſus eſt idem, alii ipſo referente habent, *& obligatus culleo,* alii, *& obligatus coriô lupino.* ipſe, *culleo,* legendum putat. at, *corio,* rectum erat & eruditum, ſiue id ſcriptoris faſtidium fuit, melius enim in hoc quod dicam nunc non occurrit, ſeu verò ita lubuit. quod cuiuſmodi ſit quod dico, intelligunt ne è doctis quidem omnes, quibus id non eſt tanti, ἀλλὰ ζωῆς πανόντος τῆς ἀκριβῶς.

Ibid. v. 24. *pecuniáve ſua legauerit.*] Alii libri, *legaſſit.* ſic tempora hæc contrahebant. Boſium adnotat Lambinus, hanc legem in libris omnibus vitio legi, & ſic emendandam putare: *Pater familias vti ſuæ rei, familiæ, tutelæ, pecuniæ've ſuæ legaſſit, ita ius eſto* Eadem lex repetitur lib. 2. de inuent. pag. 190.

Pag. 11. v. 30. *& in concilium talis cauſa poteſt venire.*] Quærunt, neque ſatis explicant, quodnam hoc concilium ſit. Turnebus concilium illud intelligit, quod more maiorum Imperatori rem militarem adminiſtranti ſolebat adeſſe. Salluſt. Iugurth. de Metello Imper. *Ita,* inquit, *more maiorum ex concilii decreto per legatos Iugurthæ imperat argenti pondo ducenta millia.* Iterum; *Igitur Rex, vt conſtituerat, in caſtra venit, ac pauca præſenti concilio locutus.*

Pag. 12. v. 5. *C. Pompilius cùm à Gallis obſideretur.*] Videtur hîc eſſe Turnebo C. Popilius cognomento Lænas: itáque *Popilius,* libenter legerit. *Popillius,* geminata longa littera eſſe in veteribus libris prodit Vrſinus, ſicque ſcribendum putat.

IN LIBRVM SECVNDVM.

Pag.13. verſ.28. *& in quibus officiis artis elaborare.*] *artis*, delet Lambinus, quod ex malè iteratis duabus poſtremis ſyllabis verbi,*elaborare*, vult factum.

Pag.15.verſ.25. *Si non poterit auarum demonſtrare, demonſtret corruptorem.*] Apertam fore loci huius ſententiam idem exiſtimat,ſi vt ipſe ex manuſcriptis reſtituit,ita legamus: *Si non poterit auarum demonſtrare,quem pecuniæ cauſa dicat maleficium feciſſe,demonſtret corrupt.* Ego verò miror virum doctum in illis, *quem pecuniæ cauſa dicat maleficium non feciſſe*, ταυτότητα nō vidiſſe.quæ tantum abeſt vt quid ſit in auctoris ſententia planius faciant,vt mihi etiam eandē obſcurare videantur: cùm non in eodem exemplo verſari orationem, ſed aliò ſe traduci prima facie exiſtimare poſſit minus attentus lector.

Ibid. verſ.37. *Sin vehementer hominis turpitudine impedietur.*] Legit Lambinus,*ſin vehementer vitæ hominis turpitudine.* atque ita edidit.ſeq; id vnius manuſcripti codicis auctoritate motum ſeciſſe ait,in quo ita ſcriptum reperit, *Sin veh. vita hominis turp.* ex quo ipſe lectionem illam concinnauit, perſpicuè vt ait rectam.quaſi vulgata recta non ſit. Qui hæc preſſerūt, iis ego eſſe notiſſimum puto, gloſſemata, quæ vocant, non modò inter auctorum verba librariorum vitio eſſe recepta; quo frequentius nihil occurrit, verùm etiam, alieno ſæpe loco occupato, veros dominos funditus de vetere poſſeſſione deieciſſe,vt horum neque vola neque veſtigium amplius vllum vſquam appareat. quod non eò dico, quia quicquam mali ſit in illa coniectura, *vitæ hominis turpitudine*: ſed quia ꝓ eo quo nihil rectius dici potuit repoſita eſt, peſſimo exemplo: cùm propius vero ſit,in ſcriptura illa,quam è libris profert, *vita hominis turp.* poſtremæ dictionis vltimam literam vocalem vetuſtate collapſam aliòve caſu euanuiſſe,aut compendio non neceſſario,*turp.*pro,*turpi*,ſcriptum fuiſſe.hoc autem totum,*vita hominis turpi*, eius quod erat,*turpitudine*, eſſe interpretationem, ſupernè vel ad oram libri adſcriptā. Certè enim,*turpitudine*,plenum eſt, & quod ἐξ ἐπεξηγήσεως ſubiūgitur,*atque infamia*,non aliam quàm vitæ & morum turpitudinem ſignificari apertè oſtendit.

Pag.17.v.6. *de adiumentis.*] Reſtituit Lambinus coniectura

ductus, *de adminiſtris*: neq; enim ſatis huic loco accõmodatum eſſe illud putat, quod vulgatum eſt, *de adiumentis*.

Ibi. v. 6. *num quo in loco præter conſ.*] Lamb. *num quid in eo loco præter conſuetudinẽ fecerit, aut alieno*. illam tamen nõ improbat.

Pag. 18. verſ. 18. *quum quæ verè dicerentur ſeruari.*] Alii libri, *vt quæ v. d. ſeruari*, alii, *quum quæ v. d. ſciri*, alii, *vt quæ v. d. ſciri*. omnino hic locus meliorum codicum mea ſententia opem deſiderat: quod tamen egregiè omnes ad vnum interpretes diſſimularunt.

Ibid. verſ. 22. *quòd alius alio recentior ſit in dolore.*] Librorum partim, *retentior*, quod Aldo Pauli filio non diſplicet, partim habent, *recentior*, partim, *reticentior*.

P. 20. v. 25. *breuiter exſcriptarum.*] Vulgati, *exceptarum*. Lambinus ex veteribus, *exſcriptarum*, excudi iuſſit: quorum tamẽ alios, *compoſitarum*, alios, *expoſitarum*, habere dicit.

Ibid. verſ. 29. *num quæ abrogatio.*] Legit idem inuitis libris, *num qua abrogatio*, moxq; *cui legi abrogatum*.

Pag. 21. verſ. 17. *ſententiam nullam.*] Lambiniana editio, *in ſententiam nullam*.

P. 22. v. 3. *Quæritur in translationibus primùm, num aliquis eius rei actionem, petitionem, aut exſequutionem*, &c.] Fornerius mendosè *exſequutionem* legi, & loco eius *perſecutionem* reponendũ ſuſpicatur. Tria olim formulis verba hæc vſitata erãt Actio, Petitio, Perſecutio, vt in Aquiliana ſtipulatione, *Quarũ rerum mecum tibi actio, petitio, perſecutio eſt*. Oratore ad Brutum: *Quis vnquam dubitauit, quin in Repub. noſtra primas eloquentia tenuerit, ſecundas iuriſcientia? cùm in altera gratiæ, gloriæ, præſidii, plurimum eſſet; in altera perſecutionum actionumq; præceptio?* Hæc ferè ille. Video tamen ex Lambino, hanc iam olim Æmari Ranconeti emendationem fuiſſe: cui ipſe aſſentitur, omnino mendoſos eſſe vulgatos libros, & ipſe ſentiens, qui, *exſecutionem*, habent. Idem illud, *quod non oporteat*, abeſſe à duobus codicibus ſcribit. Neque enim diſſimulandum eſt totam hanc periodum non paulò aliter in aliis vulgatis libris legi, ad hunc fermè modũ: *Quæritur in transl. pr. num al. eius rei actionem, aut petitionem, aut poſſeſſionem, aut exſecut. hab. q. n. o. num alio modo, tempore, loco:* &c. Mox pro, *alio agente*, emendabat Ranconetus, *alio indicante*.

Pagina 23. verſ. 6. *Rem vbi pagunt, oratione pagunt.*] Simeonis

meonis Boſii coniecturam ſecutus Lambinus ſic locũ hunc edendum curauit: *Rem vbi pagunt, orato. ni pagunt, in comitio,* &c. quorum verborum hæc eſt ſententia, Quo in loco, & apud quem iudicem conuênit inter litigatores, vt cauſa agatur, in eo loco orato, id eſt agito. ni pagunt, id eſt, ſi nullum pactum interceſſit, in loco vſitato cauſam coniicito. Pro, *coniicito,* Gellius habet, *conſcito,* Lambinus ex manuſcriptis edidit, *conicito.*

P.29.v.14. *Petebant illam pellem inauratam arietis.*] Ranconetus & Lambinus, *Petebant villo pellem inaurato arietis.*

Ibid. verſ. 30. *Immane eſt facinus.*] Lambinus ex antiquis Plauti exemplaribus, (ſunt autem ex principio Trinummi hi verſus) *Immœne,* vel, *Immune,* idem enim eſt, legit: & improbum cum Feſto interpretatur. Sic enim ille, *Immunis, vacans munere. aliquotiens pro improbo ponitur, vt apud Plautum, Immune eſt facinus.* Eadem dixerat Ant. Auguſtinus ad Feſtũ. Repetuntur autem hi verſus lib. de Inuent. 1. pag. 141. ſed primus paulo aliter, *Amicum caſtigare ob meritam noxiam,* vt poſtremus, pro commerita noxia. De eorundem verò ſententia, digna quæ legantur & retineantur habet Muretus Variar. lib. 11. cap. 15.

P.30.v.37. *Vtuntur igitur ſtudioſi.*] Ex manuſcriptis duobus corrigit Lambinus, *ſtudioſè.* illud ineptum hoc loco non fert.

Pag.32. v.31. *Apertè fatur dictio.*] Sic libri omnes. nam quod prima Lambini editione vulgatum eſt, *Apertè fatur, Pythius,* id operarum errore, qui quod in litura fuit ex adnotatione, in ordinẽ receperunt, reiecto eo quod rectũ erat, præter voluntatẽ ſuã factũ, teſtificatus poſtea eſt Lambinus. *Dictio,* eſt reſponſum Apollinis, ſiue oraculum. Liuius lib. 8. *Data erat dictio ab vrbe,* &c. quod affert ad hunc locũ Vrſinus: fruſtra ſimul querens immutatã eã vocẽ in *Pythius,* cùm eius facti culpã, vt oſtenſum, ſuſtineant imperiti homines: neque viro docto & diligẽti ęquũ ſit alienã ceſſationẽ, aut vecordiã fraudi eſſe. Admonet nos tamen idem Lambinus de Henrici Mẽmii coniectura, ſi cui ea dicto fortè probetur. *Apertæ,* illo nomẽ, pro, *Apertè,* aduerbio, legendũ ſuſpicabatur; Apertã Apollinẽ intelligens, quem ita nominatũ ſcribit Feſtus, quòd patẽte cortina reſponſa daret. Et habet viri clariſs. cõiectura vel nouitate multũ cõmendationis: ſed verius illud videtur.

apparet enim de oraculi ſententia hîc agi,quam, ne quid argutator Vlyſſes calumniaretur, planam ex Dei verbis & apertam eſſe,ſi quis modò animum adhibere poſſet, aut vellet,ait Aiax,hanc: *Tali dari arma,*&c.

Ibid. verſ.35. *Fraternis armis.*] Auratum ait Lambinus,*Paternis armis*, legendum cenſere: quia hîc loquatur Neoptolemus Achillis filius,armaq́; paterna poſcat,& ſua eſſe dicat. Ego vtrumque miror, illum ſententiæ, hunc aſſenſionis, ſi modò quam illius refert coniecturam probauit. potuerunt enim vel poſtremo verſu admoneri, vt alia taceam, *vel quòd propinquus* &c. quæ de filio non eſt vt bonus poeta vnquam dixerit. de Aiace verò dicta, optimè cui tribuuntur conueniũt. fratres enim patrueles Achilles & Aiax ex Peleo & Telamone Æaci filiis. niſi ego ineptus ſum,qui in Aurati mentione hæc attingam,quæ domi eius cùm viueret habitarũt, & quæ ſi quando occurrunt,mortui mihi memoriam requirere quodammodo videntur: adeo nihil fuit beato illi in Muſarum penetralibus occluſum aut ſignatum.

Pag.33.verſ.1. *Nam ſi veretur, quid eũ accuſem, qui eſt probus?*] Adducuntur idem verſus de Inuent.1.ſed, *accuſes*, & hoc & poſtremo verſu legitur.

Pag.34.verſ. 6. *an Venuſinis.*] Alii libri, *an Vegentinis,* habẽt, pro quo legit Lambinus *an Veientinis*,vel,*an Veientanis*. moxque pro, *profuerunt*, reponit ex manuſcriptis, *præſidio fuerunt.*

Ibid. verſ. 7. *& is,qui dicat alteris, alteros lædat.*] Fuluianus vetus, *& is,qui dicat ab alteris,alteros lædat.*

Pag.36. verſ.12. *ex conſulto factum.*] Videtur abundare, *ex*, quo modo quoque legendum,vel,*ex conſilio*,cenſet idem.

Ibidem verſ.22. *quam ſacrum lædere.*] Confirmant Lambiniani veteres illorum coniecturam, qui,*ſacrum legere*, legendum exiſtimant.

IN LIBRVM TERTIVM.

Pag. 38. verſ. 34. *mentitiones.*] Alii, *mentiones*,mauult Lambinus *manſiones.*

Pag. 42. verſ. 14. *aut quod rectum ſit.*] Non negligenda eſt, quam ex veteribus libris duobus profert idem, ſcriptura: *vt omnes commemorare debeant velle, quod rectum ſit: aut ex aliorum laude,aut per comparationem oſtendere,qualis noſter animus ſit.*

Ibidem

Ibidem verſ.20. *non poſſimus.*] Rectè tollunt negationem. dictum in Orationes.

Pag.46.verſ.21. *Quapropter de magnitudine vocis.*] Corruptũ eſſe hunc locum in omnibus libris ſentit Lambinus. quare ſic legendum arbitratur: *Quapropter de firmitudinis parte ea, quæ natura comparatur, nihil nos attinet commonere.* Ego verò, vt ſatis integer relinquatur vereor, ſi ad eum modum legamus. vt enim taceam, ſine librorum auctoritate ſemel recepta auctorum verba tam licenter interpolare licere nemini: quod præterea in diuiſione eſt vitioſiſſimum, vt cùm plures partes propoſueris, aliquam ex iis in dicendo, vel præcipiendo prætereas, id in Cornificium imprudens confert. Cùm enim ille de figura vocis agens, tres eius partes fecerit, magnitudinẽ, firmitudinem, mollitudinem: dixeritque magnitudini & firmitudini hoc commune eſſe, quòd vtraque naturâ comparatur; hoc vtrique eſſe proprium, quòd illam augeat, præſertim & conſeruet cura, hanc verò exercitatio declamationis, quæ ipſa quoque maximè mollitudinem faciat: par fuit de iis præcepta daturum, nullam prætermittere. quod contrà fit tamen in illius emendatione. vbi enim magnitudo? an nihil de ea dicendum fuit? fuit verò. eiuſque vtranque partem, & firmitudinis alteram ab hac præceptione alienã eſſe primùm in vulgata lectione rectè docetur, qua videlicet & natura illæ cõparantur & cura augentur conſeruanturq;: nihil vt ſit amplius de illis hîc exſpectandum, quàm vt admoneatur lector, curandæ vocis rationem ab eius artificii peritis (φωνασκοὺς Græci vocant) eſſe petendam. deinde quę ad rhetorem propriè pertinebant, firmitudinis altera pars, & mollitudo tota, quibus præceptis ea continea ntur, ordine explicatur. quas ob res receptam lectionem conſeruandam cenſeo: Lambinum verò, qui illã immutandam exiſtimarit, ſequius feciſſe videri.

Pag.47.verſ.24. *de firmitudine quæ viſa ſunt.*] Tollit hæc vltima, *quæ viſa ſunt*, Lambinus, vt ſuperuacanea, & à ſemidocto aliquo inculcata.

Pag.48.verſ.18. *atque interſecare.*] Manuſcripti duo, *atq; inſectare.* ex quo Auratum, *atque inculcare.* facientem ſecutus eſt Lambinus. malit tamen, ſi per libros liceat, *atque inſculpere.*

Pag.49.verſ.19. *vt quàm proximè tum vultum admoueamus*

ad auditores.] Notat Vrſinus, in manuſcripto, poſt vocem, *vultum*, additũ eſſe, *tum manum*: vt integra lectio ſit, *vt quàm proximè tum vultum, tum manum admoueamus ad auditores.*

P.50.v.21. *vt ingenio, doctrina, præceptione.*] Lambinus vocẽ, *ingenio*, expungit, legitq́; duob. manuſcriptis auctoribus, *vt doctrina & præceptione.* ingenium enim & natura ferè idem ſunt: neque ſemel doctrinam ingenio opponit Cicero.

P.52.v.1. *pedum tricenûm.*] Alphonſi Delbenii coniecturam refert idem Lamb. legentis. *pedum trinûm.* rectè mea ſentẽtia.

Ibid. verſ.31. *medico teſticulos.*] Eiuſdem manuſcripti duo habent, *medicum*, ipſe vulgatam ſequitur.

P.53.v.1. *Iam domuitionem.*] Alii libri, *domitionem*, ſicq́; Lambinus edidit. *domutionem*, apud Nonium ſcriptum eſt.

Ibid. v.4. *ſubornari, vt ad Iphigeniã.*] In nonnullis. *ſubornare Iphigeniã.* nõnulli alii. *ſubornare vagantẽ Iphigeniam.* ex quo fortaſſe fieri poſſe videbatur Lãbinꝰ, *ſubornare vadentẽ Iphigeniã.*

Ibid. verſ.9. *primum tranſeamus.*] Eiuſdem manuſcriptus vnus, *primum tranſigamus.* ipſe abeſſe ab hoc loco vitium non putat.

Ibidem verſ.10. *natura ſuppeditabitur doctrina.*] Cum Lambiniano vetere vno conſentit Rober. Stephani æditio, quę, *ſuppeditabit*, habet.

Ibid. verſ.26. *Itemq́ quas res ante ora videmus, aut audimus.*] Videtur Vrſino melior lectio ea, quam reperiri ait in manuſcripto, *aut quod recens audiuimus.*

IN LIBRVM QVARTVM.

Pag.57. v. 20. *qui non, cùm ſummè teneat artem.*] Videtur legendum, *qui cum non ſummè* &c.

Pag.58. verſ.5. *quomodo Ladas, aut Boius cum Sicyoniis curſitarit.*] Nullo bono ſenſu ſic legi ſentit Turnebus, emendatque, *aut Boiſcus Sicyonius curſitarit.* aſſentitur ei Lãbinus, quanquã mendoſo codice deceptus eidem affingit, *Boliſcus*, pro quo ſe malle ait, *Boiſcus.* nam nihil eiuſmodi in viri docti Aduerſariis apparet. niſi fortè repetita illorum editione quid idem mutauit, quod à Lambino tunc lectum, in his quæ poſtea exierunt exemplaribus fruſtrà nunc quærimus. Fuluius Vrſinus, in vulgata vt ſuſpicor lectione, opinatur legendum, *aut Boeus*: vt ſit is, de quo meminit Pauſanias Laconicis; ab

eoque

eoq́ue conditam Boeam vrbem fuiſſe in extremo Boçiatici ſinus cornu ſcribit.

Ibid.v.17. *& ſuum quiſque de libris ſuis tulerint.*] Inemendatam, corruptamq́ue affirmare audet hanc ſcripturā Turnebus, legendumq́; , *de libris ſuſtulerint:* quod Latinæ in loquendo conſuetudinis gnaris probatum iri non dubitat.

Ibi.v.24. *quod poſſumus & debemus.*] Rectè emendat idem Turnebus, *quibus poſſumus, & debemus.* ſunt enim, quod idem monet, Craſſi verba ex oratione quam pro ſenatu habuit ad populū: ex qua non hæc tantùm, ſed & alia plura referuntur lib.1. de Oratore. In eadem ſententia eſt Lambinus.

P.59.v.17. *aliis ſignis te ſcire multa intelligimus.*] *te neſcire*, legit idem. itaque videtur poſtulare ſententia.

P.62.v.20. *Quid agere auſi ſunt.*] Mutata interpunctione legit Lambinus, *homines, qui agere auſi ſunt, aut cogitare potuerunt, quo pacto* &c. moxq́; ex manuſcr. *arreptis in ſeruitutem virginibus, matribusfamilias* &c.

Ibid.v.32. *præcipitem perturbetis.*] Auratus & Lambinus, *deturbetis.* hic tamen non pugnat, ſi, *proturbetis*, quis malit.

P. 63. v. 14. *partim voluntate conſenſerunt.*] Omnino rectius eſt, *conceſſerunt*, quo modo Lambino legendum videtur.

Ibid.v.36. *rubores eiicere poſſet.*] *elicere*, Ranconetus.

Ibidem verſ. 36. *vt ne ad ſolarium quidem.*] Ad ſolarium certus locus Romæ hoc nomine videtur fuiſſe Victorio, valde celeber & frequentatus: vt ſuſpicatur, quia illic in pariete aliquo ratio horarum deſcripta foret. cuius & hîc, & in ea pro Quintio mentio fiat: *Vixit enim ſemper incultè atque horridè: natura triſti ac recondita fuit: non ad ſolarium, non in campo, non in conuiuiis verſatus eſt.* Nicolaus Gruchius partem fori fuiſſe putat, in qua fortaſſe minima iudicia exercerentur. hancq́ue vult horum verborum eſſe ſententiam, vt dicatur hic adoleſcēs nullo modo ad forum eſſe idoneus, vel ad nullum genus fori aptus eſſe, ſed ad ſcenam tantum, & verior eſſe hiſtrio, quàm orator.

P.65.v.13. *Quæ maximè admodum.*] Vulgati alii, *Quæ maximè ad modum oratoris accom.* alii, *Quæ maxime ad commodum oratoris accom.* Lambinus, Quæ maximè oratori *accommodata eſt.*

Ibid.v.32. *Baccæ aneæ.*] Auratus, *baccæ Eoæ*, id eſt, vniones orientales, refert Lambinus.

Pag.67.verſ.9. *quid conueniat eos impetrare.*] Lambini manuſcr. *quàm conueniat eos veniam impetrare.*

Pag.69.verſ.21. *Difficile eſt primùm.*] *plurimùm*, legit Ranconetus, quem ſequitur Lambinus.

Pag.71.verſ.30. *Hoc non de enumeratione noſtra fiet.*] *dinumeratione*, pro, *de enum.* reponit Lambinus à veteri libro admonitus, qui habet, *denumeratione.*

Pag.73. verſ.16. *à pueritia confirmauit.*] *conformauit*, legendum eſſe contendit Lambinus.

Ibid.verſ.26. *malorum perfidia.*] Vulgati nonnulli, *maiorum*, habent. atque ita edidit Lambinus, duorum præſertim manuſcriptorum accedente auctoritate.

Pag.74.verſ.26. *alicubi honeſtè tractatam? nam hic.*] Alii libri, *alibi hon. tract. at hic* &c.

Pag.75.v.20. *Non ſenſi hoc, & non ſuaſi:* &c.] Videntur hæc Lambino ex Demoſthenis oratione pro Ctephonte expreſſa: Οὐ γὰρ εἴρηκα μὲν, ἀλλ' οὐκ ἔγραψα, οὐδ' ἔγραψα μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐπρεσβδυσάμην.

Pag.76.verſ.34. *quòd rei militaris te infrequentem tradidiſti.*] Paulo aliter vulgati alii, *quòd te rei militari infrequ. trad.* Lambinus ex manuſcriptis hanc lectionem profert, ſuo iudicio fortaſſe rectam, *quòd te tribuni infrequentem rei militaris tradiderunt.*

Pagina 78.verſ.11. *Si poema, loquens pictura eſt; pictura tacitũ poema debet eſſe.*] Plutarchus Commentario, De gloria Athenienſium, Πλὴν ὁ Σιμωνίδης, inquit, τὴν μὲν ζωγραφίαν, ποίησιν σιωπῶσαν προσαγορεύων, τὴν δὲ ποίησιν, ζωγραφίαν λαλοῦσαν. quod ipſum, Sympoſ.9. quæſt.15. repetit. & De audiendis poetis, Καὶ μὴ μόνον ἐκεῖνο τὸ θρυλλούμενον ἀκηκοὼς ἔστω, ζωγραφίαν μὲν εἶναι φθεγγομένην, τὴν ποίησιν, ποίησιν δὲ σιγῶσαν, τὴν ζωγραφίαν, ἀλλὰ &c. vbi auctorẽ chrię huius nõ nominat.

Ibid.verſ.24. *dicite, atq; obtemp.*] Reponit Lamb. ex duobus calamo exaratis, *edicite.*

Pag. 80.verſ.9. *quemadmodum me Plagioſippus iſte tractarit.*] Variè hic locus legitur. alii, vt editum eſt, habent. alii, *Plagioxiphus*: quod perplacere ſibi ait Turnebus, vt ſit à tranſuerſo gladio factum nomẽ. Lambinus, *Philoxiphus*, mauult: & Philippum ſignificari putat oratorem, opinor: de quo ſibi primùm videri dixerat Turnebus dictum, *Plagioſippus*, plagiũ

ei

ei furtumq́; obiici hîc exiſtimans, vt & lib. 2. de Orat. in locis. ſed poſtea ab illa ſententia decedens, aliud exſculpere de eadem lectione tentauit, modò, *plagoſus fuſte*, faciens, modò, *plagoſus iſte*, quod poſtremum omnium maximè probauit.

Ibid. v. 21. *materis tranſalpina.*] Etiamnum idiotiſmo nomen retinet. *Materas*, dicunt.

Pag. 82. ver. 9. *quia paululum in rebus difficillimis aſpirauit.*] Aptius videtur Vrſino, quod eſſe in manuſcripto refert; *facillimis*, pro, *difficillimis*,

Ibid. v. 22. *vt, ſi quis Druſum, Gracchum, Numitorem obſoletum dicat.*] Turnebus, *Numitorem*, de homine ſeditioſo dictum accipit, ex eo, quòd Numitor cũ ſuo nepote coortus in Amulium, regno ipſum exturbarit. veteres tamen libros ſecutus legendum crediderit, *vt ſi quis Druſum, Gracchum, munitorem q́z obſoletum dicat.* nam Gracchum cõſtat, teſte Plutarcho, è viarum munitione plebis Romanæ gratiam emeritum fuiſſe. Lambinus vocem, *Gracchum*, ex annotatione natam putat, eaque deleta legit, *vt ſiquis Druſum, Numitorem obſoletum dicat.* ego necdum perpurgatum locum puto. pro, *Numitorem*, nonnulli veteres excuſi habent, *Numitorem q́z*. quod in perditiſſima ſcriptura adnotaſſe non me piget, ſi cui fortè vel ex eo detur anſa melius aliquid diuinandi.

Pag. 84. v. 34, *de qua ſuperius diximus.*] Corrigit Lambinus., *poſterius*: cùm de eo licentiæ genere, quod aſtutiore ratione comparatur, poſteriore loco dixerit: de eo, quod, quia acrimoniæ plus habet, laude mitigatur, priore.

Pag. 87. v. 34. *ſed commutare. Commutabimus tripliciter.*] Libros manuſcriptos ſecutus, legit Vrſinus, *ſed commutare debemus. commutabimus autem tripliciter* &c. Sed vide quàm magnas tenebras quàm leuis res, clariſſimæ luci plerumque offundat. vnius litteræ, neque illius ita magnæ, inferiore ſui parte corruptæ vitio, factum vt tota laboraret ſententia: Fuluiani adeò codicis deſcriptori, ſiue quis alius auctor fuit, labantem aliunde fulcire religio non fuerit. nam de cordati viri fide dubitare ſit nefas. Si enim quod in ſuis ſcriptis libris eſſe affirmat Lambinus, pro, *commutare*, quod vulgati habẽt, *cõmutatè*, legamus, aduerbiũ pro verbi indefinito, quàm clara & perſpicua emergit ſententia! *Eandem rem dicemus, non eodẽ modo* &c. *ſed cõmutate. Commutabimus tripliciter* &c.

Oo v

Pag. 88. v. 1. *Cùm augetur incolumitas.*] Rectè Lambinus emendat, *Cùm agetur incolumitas.* nam vulgata quidem lectio nullum bonum ſenſum efficit.

Pag. 89. v. 8. *In hoc libro docuimus.*] Totum iſtud, *In hoc libro docuimus, cuiuſmodi eſſet exornatio verbi, cui concluſioni nomen eſt,* funditus delet Lambinus, vt ſuperuacaneum, & aliunde profectum.

Pag. 91. v. 14. *Hoc probabilius factum eſt, quod magis eſt veriſimile.*] Rectius videtur Lamb. ſi legamus, *Hìc probabilius factum eſt quod minus eſt veriſimile, non poſſe* &c. quorum verborum clara eſt ſententia.

Pag. 92. v. 8. *Hoc ſimile exornàtione.*] Hunc locum ope veterum codicum ſic reſtituit Lambinus: *Hoc ſimile per collationem vtriusque rei, & alterius inſcientiæ artificii, alterius ſtultitiæ ſimili ratione collata, ſub aſpectum omnium ſubiecit.* ſuo iudicio præclare.

Pagin 93. verſ. 3. *Ibant in prœlium corpore.*]. Legit idem ex antiquis: *Ibat Turnus in prœlium corp. tau. validiſſ. impet. leon. acerr. ſimilis.*

Ibid. v. 14. *comeditur cum domo ſua & aufertur.*] Lamb. manuſcriptus, *cum domo ſua, vt comedatur, aufertur.*

Pag. 94. v. 18. *dicit homini clarè.*] Fuluianus ſcriptus liber pro, *clarè,* habet, *clam.* & ita ſcribendum videtur.

Pag. 97. v. 11. *inde Tarſi præſidium reliquit.*] *Tharſi,* reſtituit Turnebus, cuius coniecturam Lambinus manuſcriptorum auctoritate confirmat.

IN M. TVLLII CICERONIS RHETORICORVM, SEV DE INuentione, librum primum.

Pag. 102. verſ. 28. *quòd in officio quid fieri.*] Et rotundius, omnino & rectius eſt, quod eſſe in manu deſcriptis libris notat Vrſinus, *quòd in officio quid fini, in fine quid officio conueniat, conſideratur.*

Pag. 104. v. 10. *ad inuentionem perceptio.*] Delendum, *ad inuentionem,* vel addendum, *idoneorum,* quod verbum paulò antè alieno loco poſitum, fortaſſe hìc ſit reponendum, cenſet Lambinus.

Lambinus. ego prius verius puto. neque eos moror, qui, *verborum inuentionis*, emendant. nam quid hîc facit inuentio? omnino ex pręcedente clauſula repetita ſunt deſcriptorum negligentia duo illa verba.

Pag. 105. v. 4. *Nam quid factum ſit.*] Caſtigat idem, *Nam ecquid factum ſit*, moxque, *Ecquid fiat*, &c, *Ecquid futurum ſit.* rectè.

Ibid. v. 12. *non quòd de facto non conſtet.*] Aurato idem quod Lambino de his verbis videbatur, eſſe id gloſſema eorum quæ proximè antecedunt, *non quod de re non conueniat.* quare tollere non dubitauit Lambinus.

Pag. 106. ver. 14. *partis eius, quod hic dicit.*] Legit Lambinus ex duobus manuſcr. *partis eius, quam hic dicit*, id eſt, conſtitutionis generalis.

Pag. 110. v. 7. *primùm in ratione exord.* Idem, *primùm orationem exord.*

Pag. 112. v. 35. *quem aduerſarii perturbatum putant oratione.*] Eſſe in vetuſtiſſimo apud ſe libro monet Vrſinus, *putat*, vnius, non plurium numero. atque ita ſibi ſcribendum videri, rectè ait. refertur enim ad auditorem, non ad aduerſarios: vt, *aduerſarii*, patrius ſit caſus ſingularis, nō rectus multitudinis. hoc verborum ordine, Nam auditor cùm videt eum, quem putat perturbatum oratione aduerſarii &c.

Pag. 113. ver. 3. *quod genus, ſtrepitum, acclamationem: aut iam par* &c.] Legit Lambinus, *quod genus, ſtrepitu, acclamatione.* quod genus, eſt, vt, *οἷον*: vt idem docet. Vrſinus ex optimo libro manuſc. addit verbum, *dicemus*: quod, vel eiuſmodi aliud, ſententiæ alioquin pendenti videtur neceſſarium. ſic igitur cum illo legemus, *quod genus, ſtrepitum, acclamationem dicemus.*

Pag. 115. ver. 14. *tamen quia ſatis fuit dixiſſe, domi negauit eſſe.*] Neſcio quid in mentem viro docto venerit, ſcribenti, videri ſibi legendum: *tamen quia ſatis fuit dixiſſe, Acceſſi ad ædeis, puerum euocaui, quæſiui dominum, domi negauit eſſe* &c. cùm manifeſtò cum mente auctoris hæc pugnent.

Pag. 123. v. 5. *vt ne confirmatio modum.*] Legit Lambinus ex veteribus, *vt ne infirmatio modum* &c.

Pag. 124. v. 7. *ob id factum.*] *factum*, idem delet ex eorundem auctoritate.

P. 130. v. 39. *De vnaquaq; parto.*] Emendat idem, *De vna quoq;*

parte, partim ex libris, partim ex coniectura. ſic enim & infrà, *Si qui autem ex vna quoque parte* &c.

Pag.132.v.26.*in eorum fide ſpem habere.*]Flagitium fecerunt, qui primi quod in veteribus legitur, *fidem*, in, *fide*, mutarũt. rectam ſcripturam retinent adhuc Gryphiani libri.

Pag. 133. v. 8. *Aut ita vt ex contrario.*] Lambini manuſcripti pro iſtis hæc habent, *Aut contrarium concluſionis inferimus hoc modo.*

Ibid. v. 17. *& perſpicuam feceris complexionem.*] *fugeris*, legit Lambinus, vt eſt in manuſcriptis duobus longè optimis. paulo antè: *& illud vitium, quod illis diſplicet, magnopere vitandum eſt, ne, quod perſpicuum ſit, id in complexionem inferamus.*

Pag.134.ver.13. *vt quàm facile ſit factu.*] Lambinus hoc totum, vel, quod in aliis libris legitur, vt, *quàm facile dictu ſit, experiamur*, vt alienum & ſuperuacaneum delet: alioquin ita potius lecturus, *hoc idem exerceamus, id quod facile factu ſit.*

Pag.137.v.15. *cuius prædæ ſectio non venierit.*] Vulgati alii, *cuius prædæ ſectione venierit.* alii, *cuius prædæ ſectio venierit.* Ad hunc locũ legere aliquid memini Petri Nannii Miſcellaneis.

Pag.141.v.5. *Immane eſt facinus.*] Idem exemplum ponitur lib. 2. Rhet. ad Heren. pag. 29. vide locum.

Pag.142.v.7. *& ita omneis tranſire breuiter argum.*] Quidam legendum putant, *& ita omneis tranſigere breuiter.* quibus aſſentitur Lambinus.

Pag.143.v.9. *quæ perſonis atque negotiis attributæ ſunt.*] Melius videtur Vrſino, quod in manuſcripto legitur, *quæ perſonis, aut quæ negotiis attributæ ſunt:* & paulò antè, *quod in confirmationis præceptis poſuimus.*

IN LIBRVM SECVNDVM.

Pag.150.v.17. *& preceptorum verſabimur.*] Fuluianus, *præceptionum.*

Ibid. v. 21. *Nunc à coniecturali conſtitutione proficiſcemur.*] Rectius vulgati alii, *Nunc ad coniecturalem conſtitutionem proficiſcemur.* ſicque in manuſcriptis ſuis exſtare Lambinus & Vrſinus adnotant.

Ibid. v. 30. *cùm illum alterum, videlicet qui nummos haberet.*] Legendum putat Lambinus, *cùm illum alterum nummos habere animaduertiſſet.*

Ibid.

Ibid. v.34. *gladium cruentum.*] Et hîc, & nono pòſt verſu, *cruentatum*, habet Lambini manuſcriptus liber.

Pag.155. v.21. *vt ſi quis pecunia.*] Emendat Lambinus, *vt, ſi, quem pec.*

Pag. 166. v.2. *pòſt autem approbata. Quædam* &c.] Aliter hæc diſtinguit Lambinus, *poſt autem, approbata quædam à conſuetud.*

Pag.167. v.18. *id eſt, apud commune Græciæ concilium.*] Nemo opinor non aſſentietur Lambino, totum hoc gloſſematis ſuſpectum habentis. cui enim ignoti Amphictyones, niſi quibus præceptore eſt opus?

Pag.168. v.10. *Incurrit huc definitio, quid ſit lædere maieſtatem.*] Legit idem, *Incurrit huc definitio: ſed nos hunc locum* &c. interiectis illis deletis, *quid ſit lædere maieſtatem.* quod ſe trium manuſcriptorum auctoritatem ſecutũ facere ait, & rationem. neque enim, *lædere maieſtatem*, Ciceronem dicere, neque, *læſa maieſtatu accuſare*, quenquam qui Latinè ſciat, ſed, *lege maieſtatis.*

Pag. 170. v. 39. *Poſtea perturb. iud. futur. dicemus.*] Inducit idem *τὸ dicemus*, repetitque, *demonſtrare debebit.*

Pag. 171. ver.35. *verùm etiam homini libero.*] Mauult idem, quod eſt in manuſcriptis tribus, *verùm omnino homini libero.* omnino *ἁπλῶς.*

Pag.172. v.13. *audaciam ſui conqueſtione.*] Reſtituit idem Lambinus, *audaciam, ſui conqueſtio.* necdum tamen locum mendosè ſcriptum perpurgatum putat.

Pag.173. v.7. *vis implicata demonſtrabit.*] Verbum, *demonſtrabit*, à duobus manuſcriptis abeſſe rectè videtur Lambino: aptum enim eſſe horum vtrunque membrum à verbo, *conſiderabitur*, quod pòſt paulò ſequitur. præterea nec ſatis Latinè dici, *demonſtrabit quòd non potuerit.*

Pag.176. v.13. *aut niſi feciſſet precaueri.*] Emendat Lambinus, *ac, ne ſic faceret, præcaueri.*

Ibid. v.29. *poteſtat. hab. iudicandi.*] Tres Lambiniani, *vindicandi.*

Pag.177. v.13. *quod ex eo quoque genere.*] Legit Lambinus ex maſcr. vno, *quod ex vno quoque genere.* rectè.

Ibidem v.22. *Quare parte eius generis.*] Hæc ſcriptura plena, & recta eſt.

Ibid. v.38. *apud L. Opimium.*] Probat Vrſinus ex amicis ſuis quendam legentem, *apud L. Opimium Prætorem*, ſi modò manuſcripti alicuius auctoritate ea lectio confirmetur. nam hiſtoriam quidem non diſcrepare. Liuiana Epit. lib. 9. *L. Opimius Prætor Fregellanos, qui defecerant, in deditionem accepit, Fregellas diruit.* Mox, *diu ductum eſt*, vt editum, habent & vulgati & manuſcripti omnes, ne Lambino quidem negante: qui nihilominus, *diu dictum eſt*, reponit.

Pag. 178. v. 17. *ſe aut conſanguineum, aut iam à maioribus in primis amicum eſſe demonſtrabit.*] Lambinus, *ſe aut conſanguineum maioribus in primis eorum, qui ſe ſaluum velint, aut amicum eſſe demonſtrabit: & amplit. ſuæ vol. & nob. gen. & dign. oſtendet* &c.

Pag, 179. v. 35. *nihil ad nos attinet.*] Rectè delet Lambinus, *ad nos*, plenum eſt, & ex eleganti Latini ſermonis vſu, *nihil attinet.*

Pag. 180. v. 39. *deliberari putent.*] Sic libri omnes. Lambinus emendat, *delibrari*, id eſt, detrahi, deminui, deteri. translatione ducta ab arboribus, quæ propriè delibrari, hoc eſt libro ſuo & cortice nudari dicuntur. Sed mihi id ſemper violentius viſum eſt. & fortè ego palatum perdidi, cuius ad guſtum bonum verbum non facit: ſed, *delibrari de gloria*, patienter audire non poſſum, non magis profectò, quàm, *de arbore.* quin vt, *delibrare arborem*, vſitatè dicimus, illo altero modo, ni fallor, nunquam: ita ſiquis illi hîc verbo ſit vſus, *nónne ſuam gloriam* &c. *delibrari putent*? potius legerim, vel vt Latini ſermonis conſuetudini ſeruiam. Quanquam ſiquid mutandum ſit, *de ſua gloria* &c. *delibari putent*? malim legere. & fortaſſe à Cicerone ita ſcriptum eſſe quis dixerit. ſic certè auctor ad Herennium extremo libro quarto locutus eſt; *Ille*, inquit, *nulla voce delibans inſitam virtutem, concidit tacitus.* vnde quoque ſcio, qui ægrè manus abſtinuerint. Sed locus mutationis quem premimus hic non eget. &, *deliberari putent*, remotiore quidem ſenſu, ſed recto tamen, & eleganti dictum eſt, hoc eſt, gloriam ſuam, ingenti virtute partam, in dubium æquatis cum talibus hominibus præmiis vocari putent. nam quorum præclara exſtant ad virtutem exempla, quíque vel bene geſtæ, vel auctę, vel conſeruatæ reipub. præmia, honorem hunc aut illum ſunt conſecuti;

ſecuti; ii, ſi eoſdem honores, hoc eſt eadem virtutis præmia, hominibus longè ſibi virtute inferioribus decerni videant, meritò offendantur, qui ſe eodem gradu & ordine cum illis haberi videant, quaſi nihilò iiſdem meliores. Hæc eſt opinor, horum verborum ſententia. & depellenda iniuria fuit, quam probæ lectioni illatum properabat vir doctus.

Pag. 184. v. 12. *quaſi intentantis loco producendo.*] Legit Lambinus, *quaſi producendo,* deletis duabus illis vocibus, *intentantis loco,* ſeu, quod in aliis libris eſt, *intendentis loco.*

Ibidem verſ. 14. *aut contra contenti neget.*] Hoc totum vt corruptum, vel aliunde inculcatum, delendum cenſet Lambinus: vel ita legendum, *aut contrà contendi poſſe putet:* vel, ſic potius, *aut contrà dici poſſe contendat.* niſi ita illa explicemus, an neget contra ſcriptum à ſe factum, aut pugnari contra ſcriptum, cùm factum ſuum, quod cum ſcripto pugnat, defendat.

Pag. 186. v. 13. *ſi eius rei cauſam, propter quam.*] Corrigit idem, *ſi eius cauſæ, propter quam* &c.

Ibid. v. 26. *ſe actiones videre.*] Quidam legendum putant, *eam ſe rogationem videre:* Lambinus, *eam ſe rationem* &c. omnino locum ſuſpectum habet.

Ibid. ver. 28. *legem cuiuſcemodi ſit.*] Alii libri, *cuiuſcuiuſmodi.* mauult Lambinus, *cuicuimodi.*

Pag. 189. v. 39. *quæ diligentiſſima* & *ſancta eſt.*] Lambinus ex coniectura deprauatam ſuo iudicio lectionem ſic reſtituit, *quæ diligentiſſimè ſancta eſt.* ſancta, ſancita. non celat nos tamen, in veteri codice ſcriptum eſſe, *quæ diligentiſſima & ſanctiſſima eſt,* quod non probat.

Pag. 190. v. 26. *Paterfamilias vti ſuper* &c. Vide quæ ad eandem hanc legem dicta ſunt lib. 1. ad Herenn. pag. 10. quo loco eadem ferè repetuntur.

Pagina 195. verſ. 1. *in odium alicuius inuectionis concitati.*] Ioan. Michael Brutus, vir doctus & diſertus, ſic locum emaculat, *in odium alicuius inuectio concitata.* quod non probat Lambinus: legitque ipſe, *in odium alicuius inferioris concitati.* nam quin in, *inuectionis,* vel, quod nonnulli veteres habent, *iniectionis,* ſcripturæ ſit vitium, minimè dubitat.

Ibid. v. 35. *alius locus erit conſiderandus.*] Lambinus, *conſiderandi.* recté.

Pag. 196. v. 21. *Facilè id fieri dicimus.*] Vrſinus, *Facilè id dicimus, quod.* ſumptumque ex lib. 1. Rhet. Ariſt. obſeruat: *ῥᾴδια δὲ, ὅσα ἢ ἄνευ λύπης, ἢ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ. τὸ γὰρ χαλεπὸν ὁρίζεται, ἢ λύπῃ, ἢ πλήθει χρόνου.*

Pag. 197. v. 6. *Hoc inferius.*] Videtur Lambino legendum, *In hoc inferiore.* & dixit, *Illic in ſuperiore.*

Ibid. v. 19. *ad quas ſimilis adiunctio non accedit.*] Quibuſdam negationem tolli placet.

Ibid. v. 23. *ſi nolint famæ.*] Corrigit Lambinus, *Extra quàm, ſi velint* &c.

Ibid. v. 37. *quod ſit in præſentia de honeſtate delibatum.*] Et hîc eruditus vir, *delibratum*, legendum pertendit. ego verò vehementer erro, aut, quæ hoc ipſo libro ad pag. 180. mihi videri dixi, vera ſunt. cuius loci coniecturam *ἐκ παρέργου* meam, huius quoque auctoritate confirmatam volo.

IN LIBRVM I. DE ORATORE, AD Q. FRATREM.

Pag. 199. v. 21. *ſi infinitus forenſium rerum labor, & ambitionis occupatio.*] Pulcherrimam ſententiam vnius ſyllabæ corruptæ vitio obſcurari queritur Hotomanus: quæ tamen in clara luce collocari denuò poſſit, ſi pro, *& ambitionis occup.* legamus, *vt ambitionis occup.* quo modo ipſe corrigendum exiſtimat. Vult enim Ciceronem comparare ſtudium ſuum in honoribus petendis, adipiſcendis, obtinendis, ſpatio atq; curriculo Circi maximi: & quia Quæſtura, Aedilitate, Prætura, tandem etiam Conſulatu, qui ſummus erat magiſtratus, perfunctus erat, hoc dicere, ambitionem ſuam iam ad calcem perueniſſe, neque quicquam longius eſſe quò progredi poſſit. ſenſu apertiſſimo, hoc, Requieſcendi initium iuſtum futurum fuiſſe, ſi quemadmodum ambitionis & petendorum magiſtratuum occupatio decurſu honorum, ſic etiam infinitus forenſium rerum labor ætatis ingraueſcentis flexu conſtitiſſet. Miraturque Lambinum, qui pro, *infinitus*, hoc loco, *finitus*, legit: cùm toties Cicero forenſes Oratorum labores infinitos fuiſſe teſtetur: qui neque ani-

animaduertit, decurſum honorum ad ambitionem, ætatis flexum ad illos labores referri.

Ibidem verſ.26. *in eo maxima moleſtiarum & turbulentiſſimæ tempeſtates extiterunt.*] Victorius in ſcriptis exemplaribus, *in eo maxima moles moleſtiarum* &c. legi affirmat: rectiusq; dici exiſtimat, *moleſtiarũ moles,* quàm, *tempeſtates.* quòd ſi quis eiuſdem ſyllabæ repetitione offenditur, vnum quoque exemplũ hoc eſſe vitioſæ id genus cõpoſitionis, quam incidiſſe Ciceronem obſeruat Fabius. Ita quoque vt aſſeuerat Victorius reperiri in tribus manuſcriptis teſtificatur Lambinus: molẽ moleſtiarum translatè hîc dictum Ciceroni adnotans, vt *molem mali* dixit Catil. 3. & *inuidiæ molem,* item ex quodã poeta, *Maior mihi moles, maius miſcendum eſt malum.*

Pag.200.v.37. *conſilio & ſapientia.*] Quidam Lambiniani manuſcripti, *conſilio & ſententia.*

Pag.201.verſ. 6. *quamq; multi ſint, facillimè.*] Multò emendatiùs Rob. Stephanus edidit, *quamq; multi. ſic facillimè,* &c. quẽ ſecutus eſt Lambinus, accedente præſertim manuſcripti vnius auctoritate.

Ibidem verſ.14. *quæcumque eſſent, vel ſc. per. vel differendi ratione.*] Lambini manuſcriptus vnus, *quæcumq; poſſent, vel ſc. per. vel deſcribendi rat.*

Pag.202.verſ.15. *incredibili quodam noſtri homines dicendi ſtudio flagrauerunt.*] Emendat Hotomanus, *diſcendi.* quod aptius multò & concinnius eſſe, facile ſe cuiuis intelligenti probaturum non dubitat.

Ibi. verſ.16. *Excitabat eos magnitudo & varietas* &c.] Aptius cum ſuperioribus conuenire videtur Hotomano, quod vir quidam doctiſſimus reponendum hîc arbitrabatur, *Excipiebat,* pro, *Excitabat.*

Pag.204.verſ. 18. *veniſſe eòdem ſocer eius, qui fuerat Q. Mucius dicebatur.*] Si locus mendo vacat, placet Manutio hæc diſtinctio, *veniſſe eòdem, ſocer eius qui fuerat, Q. Mucius dicebatur:* vt Mucii filiam, Craſſi vxorem, iam periiſſe oſtendatur. alii ſic interpũgunt: *veniſſe eòdem ſocer eius, qui fuerat Q. Mucius, dicebatur.* quibus ipſe non aſſentitur: nam illud, *qui fuerat Q. Mucius,* ineptum, inſulſumque videri non dubitat. omnino mallet ita legi: *veniſſe eòdem ſocer eius Q. Mucius dicebatur.* non enim, cum in Tuſculanum venere, videri iam è vita exceſſiſſe Mu-

cii filiam, vt oportuerit à Cicerone ſcribi, *ſocer eius qui fuerat:* & ipſe Mucius infrà generum ſuum nominat Craſſum, tanquam viua filia. *Aſſentior,* inquit, *Craſſo, ne aut de C. Lælii, ſoceri mei, aut de alterius generi aut arte, aut gloria detraham.* Augent eius ſuſpicionem antiqui libri, quorum plerique habent, *ſocer eius qui fuiſſe,* nullus, *ſocer eius qui fuerat.*

Pag. 205. verſ. 37. *Hoc enim vno præſtamus vel maximè feris.*] Ariſtoteles Epiſt. ad Alexandrum, Ὅτι τοῦτό ἐστιν, ᾧ διαφέρομεν τῶν λοιπῶν ζώων, obſeruat Vrſinus.

Pag. 207. v. 18. *Equidem & Seruium Galbam memoria teneo.*] Rectè, vitio legi, *Sergium,* (ſic enim antehac) docuit Lambinus; &, vt ex illius ſententia editũ eſt, *Seruiũ* eſſe reponẽdum, vt ſit *Ser. Sulpitius Galba.* Sergius. n. nomẽ gentile eſt, nõ prænomen. gentis, quoq; nomen Sulpitius ex qua Galbæ, gentilia vero nomina duo ſimul in quenquam cadere, à more Romano & cõſuetudine abhorret. cognominum alia eſt ratio.

Ibidem verſ. 25. *in omni ſermonis diſputatione.* Legi debere contendit Lambinus, *in omni ſermone copioſiſſ.*

Ibid. v. 31. *ceteriq; in ſuo genere phyſici, vindicarentq;.*] Mauult idem, quod eſt in veteribus duobus libris, *cæteriq; ſuo iure phyſici vindicarent, ornati homines* &c.

P. 208. v. 1. *id te ipſum negare cogeret.* Emendat idẽ, *id te ipſum ſcire negaret,* negant enim Academici, quicquam ſciri poſſe.

Pag. 209. v. 5. *omnium rerump.*] vocem, *omnium,* delet idem Lambinus, tribus manuſcriptis fretus, à quibus illa abeſt.

P. 210. v. 10. *quæ niſi qui naturas.*] Ioan. Paſſeratii coniectura approbata, reponit Lambinus, *Quare niſi qui,* &c.

Ibid. verſ. 35. *& exiguo ſermone.*] Lambini manuſcriptus liber optimus habet, *tenui quodam, exſanguiq; ſermone.* quam ille ſcripturam, vt rectam & veram ſequitur.

Pag 214. v. 29. *& hercule etiam ſtudium illud dicendi acerrimũ defuit.*] Et hîc quoq;, vt ſuprà pag. 202. v. 15. *diſcendi,* legẽdum cenſet Hotomanus. cui aſſentitur Lambinus.

P. 215. v. 35. *excitabatur homo promptus ab homine abũdanti doctrina.*] Virũ quendã clariſſimũ, eundẽq; optimũ, & doctiſſimũ, refert Hotom. neq; tamen nominat, qui pro, *excitabatur,* legendũ hîc, *excipiebatur,* exiſtimabat. quod ſibi magnopere ipſe arridere ꝓfitetur. Menedemus homo promtus, hoc eſt, diſertus, & ad dicendũ paratus, etſi incredibili dicẽdi facultate

tate & copia pditus eſſet; tamen repentè excipiebatur à Carneade homine abundãte doctrina & ſumma artiũ omniũ eruditione: hoc eſt, Menedemo reſpõdebat Carneades. Cuius qſquis eſt correctionis auctor, habet aſſentientẽ Lambinũ.

P.217.v.11. *me in illo numero.*] Videtur eidẽ verba, hæc, *in illo numero*, abundare. hoc enim eſt, *in quibus*, quod præceſſit. quare ea delenda cenſet.

Ibi.v.39. *qui antequàm ad dicendum ingreſsi ſimus.*] Manutius excudit, *ad diſcendum ingreſsi ſumus.* rectè, vt Hotomano videtur; qui ad eum modum corrigendũ & ipſe monuerat. Duos quoq; manuſcriptos cum emendatioribus vulgatis, hoc eſt, opinor, Manutianis, cõſentire fatetur Lambinus. quos ſequitur. quî enim quiſquam ambitione & foro obrui poteſt, antequam ad dicendum ingrediatur?

P.219.v.9. *De his, credo, rebus, inquit Craſſus, vt in condicionibus ſcribi ſolet, quib. ſciã potero q;.*] Vox, *condicionibus*, corrupta videtur Victorio: emendatq;, *in actionibus*, proximè vt ait à veterẽ ſcriptura. Coniecturã ſuã adiuuari non parũ putat loco illo lib.5. de Finib. *Vt in actionibus præſcribi ſolet, De eadem re fecit alio modo*: etiãſi illa ipſa condicio non addatur. in actionib. enim plura ſcribi ſolita, exiſtimãdũ eſſe. M. Varro in VI. de lin. Lat. *Hoc idẽ Coſconius in actionib. ſcribit.* & in VII. *Ideò in actionib. videmus dici, Quã rem ſiue me litẽ dicere oportet.* Duos veteres Cardinalis Borromei libros habere ſcribit Manutius, *vt in cautionibus*: duos Fuluii Vrſini, *vt in critionibus*. quos ſequitur, vt minus mẽdoſos. opinatur enim legendũ, *vt in cretionibus*. Sed iã olim Franciſcus Duarenus I.C.us, quẽ poſtea eſt ſecutus Lambinus, ita caſtigauerat. Cernere, & ex eo Cretio, verba ſunt iuris; diciturq; hæres cernere hereditatẽ, cùm ſe heredẽ eſſe cõſtituit, & cùm id fecerit, creuiſſe: Cretio autem, certum dierum ſpatium definitur ab Vlpiano, quod dabatur hæredi inſtituto ad deliberandum, vtrùm expediret ei hereditatem adire, néene.

P.223. v.35. *& ad quamcumq; artem.*] Placet quód in vulgatis nonnullis legitur, quodque ex veteribus duobus profert Lambinus, *& ad quam quemq; artem.*

P 224. v.16. *Nihil eſt.n. tã inſigne, nec tã ad diuturnitãtẽ memoriã ſtabile, quàm id, in quo aliquid offenderis.*] Tota hæc clauſula cũ ſuperiore ſententia non ſatis cohærere videtur Hotomano,

Obſeru. lib. 2.cap.12. neq; tamen dicit vbi melius collocari poſſit,& loco conuenientius.

Ibidem verſ.26. *Nam qui non poteſt,qui vitioſè facit, quem denique non decet, hunc ad id quod facere poſſit, detrudendum puto.*] Hanc totam periodum octo pòſt verſibus reponendam arbitratur Hotomanus,poſt illa verba: *Quam ad vos exacuendos (ad exhortandos)accommodaui orationem meam* : vt ad vocem,*deterrendos*, referatur.

Pag.225.verſ.30.*non quandam aut perreconditam.*] Perturbatus videtur Lambino verborum ordo,legendumq;, *exponam vobis quandam non perreconditam* &c. nam vt vulgò legitur, fruſtra tale quiddam, requiratur, ſed peruulgatam, & in medio poſitam, & facilem &c. quod videtur ſequi debere.

Pag.227. verſ. 22. *ſed iis, qui ingrediuntur ad ſtudium.*] *in ſtudium*, docti quidam emendant. ſicque in manuſcripto longè optimo à ſe repertum teſtatur Lambinus.

Pag.228.verſ.25. *cùm remiges inhibuerunt.*] A Paſſeratio admonitus Lambinus reſtituit,*ſuſtinuerunt*, pro, *inhibuerunt*.idque Cicerone ipſo auctore,qui vt ex Epiſt.ad Attic. intelligitur,cùm hîc primùm,*ſuſtinuerunt*, ſcripſiſſet: idque deinde, quòd ita viſum eſſet Attico, mutaſſet in, *inhibuerunt*: rurſus ad priorem ſententiam rediit, & *ſuſtinuerunt*, reponi;*inhibuerunt*, deleri voluit, cùm ad villam ſuam naue appulſa, remiges animaduertiſſet inhibere iuſſos, non ſuſtinere remos, ſed alio modo nauigare.ſuſtinere autem iidē dicuntur, cùm impetum pulſumque remorum intermittunt.

Pag.230.v.22. *quaſi per tranſennam.*] Sic & Nonius hunc locum citat.non vult nos celatos tamen Lambinus ita ſe in antiquis duobus ſcriptum reperiſſe, *quaſi nauem prætereuntem ſtrictìm adſpeximus.*

Pag. 231. verſ.35. *ne exceptione excluderetur, quòd ea res antea in iudicium non veniſſet.*] Sic libri omnes. mendoſè, vt videtur Hotomano: cùm ita potius legendum ſit, *ne petitor exceptione excluderetur*, (tum deinde grandioribus literis) QVOD EA RES IN IVDICIVM ANTEA VENISSET. quib. grandioribus literis vſitata exceptionis rei iudicatæ formula deſignatur. Illius coniecturam confirmat antiquus Borromei liber,in quo, *antea veniſſet*, ſcriptum eſſe, & rectè vt ipſe ſentit,affirmat Manutius. Negationem quoque abeſſe à manuſcripto

ſcripto vno Bruti fide teſtatur Lambinus: qui tamen vulgatam lectionē defendi poſſe exiſtimat, vt intelligamus, verba eſſe Craſſi, non petitoris. Sed loci huius, & ſuperioris, de rei & temporis plus petitione, interpretatio non aliunde melius peti poteſt, quàm ab iis quorum ea eſt propria tractatio. Conſulendus idem Hotomanus Obſeruat. lib. 8. cap. 3.

Pag. 232. verſ. 6. *quod cùm P. Scæuolæ frater eſſet.*] Ianus Gulielmus ex antiquis libris collegii Toſari, quorum lectiones Petrus Suffridus ei communicauit, emendat, *Scæuolæ ſupereſſet*, id eſt, vt ipſe interpretatur, tutelam illius gereret. tutores enim pupillorum rebus ſuperſunt, quòd ipſi per ætatem non poſſint. *Supereſſe* autem, pro, auxilio eſſe, & defendere, qui dicat, Latinè eum loqui negat Gellius. quod contra eſſe, exemplis prolatis alter Ianus docuit, Palmerius: & magno auctore poſthac, vt Gulielmi correctio eſt, non dubitabimus. Vulgatam enim *ſcripturam*, *frater eſſet*, vitioſam eſſe, nec ferri vlla ratione poſſe, pertendit idem Gulielmus, cùm Scæuolæ Craſſus neq; natura neque adoptine frater fuerit.

Ibid. verſ. 33. *quare denique ciuis, an peregr.*] Rectè vel delet, *quare*, Lambinus, vel pro, *an*, mox & pòſt paulò legit, *aut*.

Pag. 233. verſ. 12. *teſtamento exheres filius.*] Probat manuſcriptum Lambinus, à quo hæc tria verba abſunt, certè ſi minus duo poſtrema, at, *teſtamento*, delendum cenſet: neque enim teſtamento exheres filius fuit, ſed preteritus. Qui prælectiones in hos dialogos ſcripſit, Talæus, totū hoc, præterquàm quòd in nonnullis exemplaribus non reperitur, expungendum vel ea de cauſa cenſet, quòd cum ſequenti ſententia pugnant, *quem pater teſtamento neque heredem, neque exheredem ſcripſiſſet nominatim.*

Ibidem verſ. 33. M. *Bucculeius.*] Lamb. manuſcr. vnus, M. *Bubulcus*, & infrà, *Bubulco*, &, *Bubulcio*, habet.

Ibidem verſ. 36. *cùm edeis L. Fuſio venderet.*] Legendū cenſet Lambinus vel contra omnium librorum auctoritatem, *cùm edeis L. Fufio*: niſi quis, L. *Fuſo*, malit. omnino *Fuſio*, ferri non poſſe, cùm gentile hoc nomen eſſe debeat, nulla autem ſit gens Fuſia: nam prænomen nemo dixerit: ergo illorum alterum.

Pag. 234. verſ. 2. M. *Curii cauſa.*] Manius Curiæ gentis prænomen fuiſſe, nemo ignorat. idq; ſingulari litera apice no-

tata ſcribi ſolitum,hac, M' pro qua M. quoties numero non eſt comprehendere imperiti librarii fecerunt, Marcũ ſignificari cùm crederent,de Manio autẽ ne ſuſpicarẽtur quidẽ.

Pag.234.v.38. *cùm quæritur,is,qui domini voluntate cenſus ſit, ſi* (typogr.vitio *ſi*, omiſſum eſt) *non ſit conditum luſtrũ,ſitne liber?*] Hæc nonnullorum excuſorũ lectio, manuſcriptorum etiã auctoritate cõfirmatur. pleriq; alii vulgati habent, *cenſus ſit, ſi modò ſit conditum luſtrũ,ſítne liber?* Cuiacius ex vet. membranis ſic reſtituit, *cenſus ſit, continuóne, an vbi luſtrum conditũ,liber ſit*. qui omnino videndus Obſeruat.lib.17. ca. 20. vbi de ratihabitione,vtrùm ea retrotrahatur,diſquirit.

P.235.v.17.*ſegnitiem hominum.*] Alii libri, *ſegnitiam*: Nonius, *ſegnitatem*, legit.

P.236.v.30. *vti,cùm ab hoc diſceſſeritis.*] Lambinus, *vt ei, cùm ab hoc diſceſſeris.*

P.238.v.12.*qui,cùm ingenio ſibi auctore dignitatẽ reperiſſent.*] Nõ placet Manutio,neque putat ſatis Latinè dici, *ingenio auctore.* neq; hîc ingeniũ cũ dignitate,ſed cũ auctoritate cõparatur. itaq;,niſi veteres libri diſſentirẽt,à quibus diſcedendũ nõ arbitratur,ita legeret: *qui cùm ingenio ſibi auctoritatem reperiſſent,* &c. Pro, *reperiſſent* autem eſſe in quibuſdam libris manuſcriptis, *peperiſſent*, ait Lambinus.nihil tamen mutat.

P.242.v.30. *& duodecim ſcrupis ludere.*] Docuit iampridẽ Victorius Variar.lib.15.ca.13. *ſcriptis*, nõ *ſcrupis*, legendũ eſſe:eãq; lectionẽ veterũ codicũ ſcriptura,& priſcorũ grãmaticorum auctoritate cõfirmari oſtendit.quẽ miror ſilẽtio præteriiſſe Lambinũ,cùm idẽ ad hunc locũ propemodũ cũ illo diceret.

Pag.244. verſ.1. *& ita peragrat per animos.*] *peragrat animos*, legit Lambinus.

Pag.245.v.5.*regendi ſui poteſtatem quaſi quaſdam habenas tradidiſſet?*] verbum, *poteſtatem*, tollit Lambinus. vult enim eſſe imaginem.

Ibid.verſ.9.*Idemq; Sergium Galbam.*] Aſſeruit huius loci veterẽ ſcripturã Vrſinus,quæ in antiquis etiã editionibus extat. *Idẽ Q.Ser. Galbã*. Hanc corruperat hiſtoriæ ignoratio:in qua verſatiſſimo viro,ea pręſertim quæ Vrbẽ ſpectat,nõ difficile fuit errorẽ deprehendere. Fuiſſe igitur Galbas ex Sulpicia gente,tralatitiũ eſt:at vſam eã gentẽ duobus pręnominibus,(quod qui te doceat,non paſſim reperias)oſtẽdit Vrſinus.

nus. Vnū erat Seruius cōmune omnibus Sulpitiis: alterum ſibi quiſq; prætereà ad illud aſſumebat. quo iure hic Q. Ser. Sulpicius Galba vocabatur. Quod autem & hîc & infrà pag. 257. & aliis fortaſſe locis, *Sergius*, ſcriptum eſt, pro, *Seruius*, eam maculam eluit Lambinus, vt notauimus ad pag. 207.

Ibidem verſ. 16. *quod is C. Sulpicii Galli propinqui ſui.*] *Gali*, vnico L ſcribit Vrſinus veteribus numis auctoribus.

P. 246. v. 25. *ex ſententia.*] *Hac ſententia*, emendat idem, nihil motus numeri mutatione, vtriſq; ſcriptorib. nec infreqnēti.

P. 247. v. 13. *& clariſſimi ciues ei ſtudio etiam hodie præſunt.*] Lābinus & Vrſinus ex veteribus libris auctiorem locum hunc proferunt, *& clariſſimi ciues & ſtudio & ſemper præfuerunt, & etiam hodie præſunt.*

Ibid. v. 24. *cantor formul.*] *cautor*, habet Lamb. vnus maſcr.

Ibid. verſ. 36. *iccircò, qui, quibus verbis herciſci oporteat, neſciat.*] Pro, *herciſci*, vel vt alii, *erciſci*, Victorius ope veterum librorū, in quibus, *eretū cieri*, ſcriptum eſt, reſtituit, *erctum cieri*: quo ſibi quoq; modo ex illius ſententia legendum videri poſtea profeſſus eſt Lambinus, quàm priore editione vulgaſſet, *quibus verbis erciſci, cieri.* Erctum citum, patrimonium vel hæreditatem diuiſam dicebant.

P. 248. v. 37. *in controuerſiis.*] Huius ſcripturæ nullā eſſe nec rationem, nec ſententiam, ait Lambinus, fruſtráq; eſſe eam qui defendant. ipſe, *iuris incontrouerſi*, reſtituit.

Pag. 249. verſ. 37. *ſed in magiſtri carmine.*] Videndus ad hunc locum Turnebus Aduerſ. lib. 23. cap. vlt qui à ſe, *magiſtri*, emēdatum ait, cùm antea, *magico*, legeretur: eiusq; ſuę correctionis rationem reddens, eruditè horū verborū ſententiam explicat. Sequentia Lambinus ex veteribus libris ſic reſtituit: *Nam quòd iner. accuſ. adoleſc. qui iſtam artē facillimam non ediſcant: quàm ſit facilis, primùm illi viderint, qui eius artis arrog.* &c.

Pag. 250. verſ. 8. *quàm Manlianas.*] Alii libri habent, *Mamilianas*, alii, *Manilianas.*

Pag. 251. verſ. 2. *& præſcriptionibus.*] *Perſcriptionibus*, ex duorum manuſcriptorum fide reponit Lambinus, quod nomen in nominibus, rationibus, & tabulis locum habet. ſicq; alibi locutum Ciceronem, planum facit.

Ibidem verſ. 15. *Græcorum more, & tragœdorum.*] Lambiniani manſc. tres, *Græcorum more tragœdorum.*

Ibidem verſ. 22. *peanem, aut munionem citarimus.*] Videtur Turnebo Cicero Græca verba παιανίζειν & μινυρίζειν interpretari voluiſſe. quare, *minuritionem*, pro, *munionem*, hîc legendum cenſet. eſſe autem μινυρίζειν, tenui & deducta voce canere: viderique pæana contentionis vocis eſſe, minuritionẽ remiſſionis. quam ſententiam ſuam quibuſdam non ſatis probatam repetit Aduerſ. lib. I. cap. 12. & confirmat. Apud Sextũ Pompeium minurritiones appellantur auium minorum cantus. Turnebi coniecturã ſecutus Lambinus, *minuritionem*, reſtituit. alii pro eodem, *nomium*, legunt.

Pag. 252. verſ. 29. *familiari meo Longo mutuabor.*] Nicolaus Gruchius, teſtatæ eruditionis vir, ex Planciana emendabat hîc, *Longino*, quod etiam Lambinus monuit. Idem viſum Vrſino, niſi quis ex hoc loco illum potius corrigendum putat, quamuis vtroque cognomine Caſſia familia vſa ſit.

Ibid. v. 35. *adipiſcendum.*] Neque hoc reiici vulgatum ratio eſt: neque, Lambino, *apiſcendum*, quod in duobus manuſcriptis eſt, magis probanti ſuccenſendum.

Pag. 253. verſ. 12. *At Aeſopum ſi paulum irraucuerit.*] *irraucuit*, ſe feciſſe ex eo, quod legebatur, *irrauſerit*, dicit Turnebus, nihil Priſciani auctoritate motus, qui lib. x. ex raucio, fieri, rauſi, hoc exemplo confirmans, *irrauſerit*, legit. Lambinus Priſciano libros poſthabuit, quibus vel repugnantibus omnibus, *irrauſerit*, ſe reſtituiſſe profitetur.

Pag. 254. verſ. 25. *Sane, inquit, vellem non conſtituiſſe, in Tuſculanum me hodie venturum eſſe, Lælio.*] Legeret Lipſius, *vellem nõ conſtituiſſem in Tuſculanum hodie Lælio.* cetera, illa, *me venturum eſſe*, gloſſema putat alicuius, cui ignotus elegans verbi Conſtituere vſus. Iuuenal. *Aut ſi conſtituit, ſolitoq́ decentius exit.* & alibi, *Hic vbi nocturnæ Numa conſtituebat amicæ.* Miratur verò Manutius, hunc Lælium, de quo antea nulla facta mentio eſt, ſine prænomine nominari. non enim ſignificari C. Lælium, Q. Mucii auguris ſocerum, temporis rationem pati: de quo iam, vt de mortuo, quater aut quinquies in hoc libro ſermo habitus eſt.

IN LIBRVM SECVNDVM.

Pag. 255. v. 10. *qui quanquam ita ſe rem habere arbitrar.*] Poſtulare

lare videtur Lambino ſententia negationem. quare ex manuſcr. legit, *qui quanquam non ita ſe rem hab. arb.*

Pag. 256. v. 21. *multos & ingenus & magna laude dicendi ſine ſumma rerum omnium ſcientia fuiſſe fateor.*] Sic quidem putat Ciceronem ſcripſiſſe Manutius: verbum enim, *fuiſſe*, ad illud propinquius retuliſſe, *magna laude dicendi.* ſed, *ingeniis fuiſſe*, dici vſitatè non putat. ſi diceret, *excellentibus ingeniis fuiſſe*, valde probaret. quid ſi dixiſſe Ciceronem dicamus, non animaduertiſſe Manutium? &, *ingeniis, & magna laude*, dictum pro, *ingeniis magnis & laude*, vt, *magna*, ad vtrunque referatur, ſed illo modo Tullium maluiſſe? ſic eſt, opinor.

Pag. 260. v. 23. *neque ab indoctiſſimis, neque ab doctiſſimis legi velle.*] Melius, vt putat Vrſinus, legitur in manuſcriptis, *neq; ab indoctis legi velle, neq; à doctiſſimis.*

Ibid. v. 25. *quam ipſe de ſe.*] Vulgati alii habent, *quàm ipſe de ſe intelli. vellet: quo* &c.

Pag. 264. v. 30. *Qui laudabit quempiam, intelliget exponenda ſibi eſſe fortunæ bona.*] Putabat mutilum eſſe locum Manutius, & deeſſe, *naturæ:* quia ſubiunguntur exempla nō earum modò rerum, quæ à fortuna, ſed earum etiam, quæ à natura proficiſcuntur. Sed cùm infrà quoque lib. 2. confundi fortunæ & naturæ bona animaduertat, propoſito tantùm fortunæ nomine, eo loco, *Perſpicuum eſt alia eſſe in homine optanda,* &c. nihil ſtatuit, & aliorum induſtriæ libenter locum relinquit.

Ibid. v. 34. *ſapienter caruiſſe.*] Legit Lambinus, *patienter caruiſſe.* vulgatam lectionem à recto loquendi vſu alienam putat.

Pag. 266. v. 1. *Res omnes ſingulorum annorum mandabat literis Pontifex Max. efferebatq; in album.*] Hotomanus Comm. verb. iur. *referebat*, corrigendum cenſet.

Pag. 267. v. 30. *In philoſophos veſtros ſi quando incidi.*] Malit Manutius, *In philoſophos verò ſi quando inc.* quo accedere ait vnum Borromei antiquum librum, in quo eſt, *In Philoſophos verò veſtros.*

Pag. 268. v. 29. *addat, ſi quis volet, etiam laudationis.*] Veteres codices, quib. vſus Lambinus, habent, *laudationes*, quam ille ſcripturam retinendam cenſet.

Ibid. v. 38. *quæ temporibus, & perſonis notæ ſunt,*] Emendat

Lambinus, *notatæ ſunt*. ſic locutus in Partition. *neque perſonis, neque temporibus notatum.*

Pag. 269. v. 24. *tradi non neceſſe eſſe.* &c.] Queritur interpolata hic Ciceronis verba Lambinus: ſicque à veteribus libris adiutus ea reſtituit: *tradi non neceſſe eſt; vt in pict.* &c. *poteſt eum* (nempe hominem) *cuiuſ.* &c. *neque eſt periculum* &c. *neque enim eſt omnino* &c.

Ibid. v. 31. *reliqua perſequuntur.*] In excuſis aliis hæc duobus verbis auctiora leguntur, ſic, *reliqua non incommodè perſequuntur*: quæ Lambinus totidem auget, legens, *reliqua per ſe non incommodè perſequuntur.*

Pag. 273. v. 11. *Attamen ars ipſa ludicra.*] Corruptum locum ſic reſtituit Lambinus: *Vt tamen ars ipſa ludicra armorum, & gladiatoria, militi prodeſt aliquid, ſic animus acer* &c.

Pag. 274. v. 21. *ſed ea non ſatis proficere potuiſſet.*] Labitur Vrſinus, vt verius putet, quod eſſe in manuſcriptis dicit, *perficere potuiſſet.* nec eſt dicere, quoties notarum ꝑ & ꝓ affinitate à librariis peccatum ſit. Statim quod ſequitur, *atq; imitatione incidiſſet*, in eo poſtremum verbum deprauatum eſſe putat Lambinus. cùm tamen variè in antiquis libris id reperiatur, his, *intendiſſet*, aliis, *incepiſſet*, in eam opinionem venit, vt nullo modo ex tribus ſcriptum à Cicerone, ſed aliud pro illo, quod non æquè facile ſit diuinare, fuiſſe poſitum putet. Ipſe legendũ, *incubuiſſet*, ſuſpicabatur: idq; omnino malit, quã qđ amico cuidã ſuo viſum eſſe dicit, *niſi eòdem ſtudio & imitatione ſe incitaſſet.* neq; improbat tamẽ quod edidit, *intendiſſet*, in quo eſt duos manuſcriptos ſecutus: nam & in Muræniana legimus, *vt eo, quò intendit, maturè cum exercitu perueniat.*

Pag. 275. ver. 15. *illum Periclis ſuccum.*] *Pericli*, excudi iuſſit Lambinus ex obſeruatione Victorii, qui in Epiſt. veteribus vſitatos gignendi hos caſus oſtendit.

Ibidem verſ. 17. *cuius è ludo, tanquam ex equo Troiano, innumeri principes exierunt.*] Nonius Marcellus, Merum idem quod ſincerum valere oſtendens, & ex hoc loco id confirmans, *meri principes*, legit. quod obſeruauit Victorius: itáque eſſe hìc emendandum docuit. Magis enim voluiſſe Ciceronem ſcribit, nobilitatem quàm multitudinem Iſocratis diſcipulorum demonſtrare. nam neq; ex ipſius ludo, neque ex equo Troiano infinita vis principum egreſſa eſt:

ſed,

ſed, vt ex equo ligneo delecti ex omni exercitu, veriq́ue duces, ita e ſchola ipſius perfecti abſolutiq́ue auditores exierunt. Eandem ex Nonio diuerſam lectionem profert Manutius. Lambinus verba illa, *magiſter iſtorum omnium*, gloſſema eſſe non dubitat alicuius, qui iſtud, *cuius è ludo tanquã &c.* interpretari voluerit.

Pag. 276, v. 9. *multi æſtimari volunt.*] In duobus antiquis ſcriptum eſſe refert Lambinus, *multam æſt.* vt & ipſe edidit, ex quo legendum quoſdam putare ait, *multum*, cùm, *magni æſtimare*, &, *multi æſtimare*, Latinè illorum ſententia dicatur; *multi æſtimari*, non item.

Pag. 277. v. 5. *ita, dum inertiæ vituperationem, quæ maior eſt.*] Vt in vniuerſa officii ratione, cum virtute, quàm cum ſcientia viuere, iuſtosq́; & integros mores habere, quàm vel acerrima ingenii vi præditum eſſe pręſtat, de quo nemo vnquam ſanus dubitauit: ita ſi alterius laude cârendum ſit, leuiorem eſſe ingenii, quàm morum iacturam, fateamur neceſſe eſt. Cui illud eſt cõſequens, ſi qua in hoc eſt, aut in illo culpa ſubeunda, maiorem eam multo eſſe & grauiorẽ reprehenſionẽ, quæ propter deſertum aut violatum viri boni officiũ ſubeatur, quàm eam, in qua, cùm animum adhiberemus, non ſatis vidiſſe, aut intellexiſſe, parũ deniq; potuiſſe iudicemur, hoc eſt, tardiores, quàm ingenioſiores fuiſſe videamur. Atq; hoc eſt, quod ait Cicero, maiorem eſſe inertiæ vituperationem, quàm tarditatis: contrà quàm pleriq; illorũ ſentiunt, qui in cauſis agendis operam ſuam collocant. qui tametſi, inquit, hanc magis fugiunt tanquam maiorẽ, illã autẽ contemnũt, quæ reuera maior eſt, ipſis verò minor videbatur: nihilominus hac præpoſteri conſilii ratione id aſſequuntur, vt etiam in hanc ipſam, quam præſertim vitare ſtudent, incidant, & non modò inertes, verùm etiam tardi habeantur. Cùm enim ingenio excellere pulchrũ putent, & tales videri velint, qui, qua de re agitur, eã rem celeriter arripiant, & quid ad eandẽ accommodatè dicendũ ſit, facilè nulloq; labore peruideãt; quod facere eos primũ oportet, vt quã cauſſam acturi ſunt, eam diligenter penituſq; cognoſcãt, id facere negligũt. metuunt enim, ne ſi in pernoſcenda cauſa, in qua verſantur, majorem curã & diligentiã adhibuerint, hebetiores tardioréſque eſſe videantur. Ita fit, vt dum ingenij gloriam & laudem

quærunt, cauſas temerè alias ex aliis ſuſcipiant, vt vbiq; eſſe videantur: nullam autem illarum ſatis familiarem habeant. quare, præterquàm quòd non poſſunt non turpiſſimè dicere, qui de re quam non norunt verba faciunt, cauſſam etiam malè agendo plerumque amittunt. In quo grauior profectò Oratoris culpa verſatur, qui, quæ cauſſam adiuuare poterant, ea perdiſcere neglexit: reumque, qui in ipſius fide & diligẽtia conquieſcebat, iis præſidiis, quæ cauſa bene perſpecta & cognita ad victoriam habitura erat, deſtitutũ prodidit: in eo, inquam, culpæ reprehenſio, & negligentiæ inertiæ've maior eſt & grauior vituperatio, perdita cauſa & afflicto reo, quàm futura fuiſſet ab initio in eâdem penitus cognoſcenda tarditatis. Boni enim viri, qualem præſertim eſſe volumus Oratorem, officium atque munus prætermiſiſſe videturis, & perfidiosè egiſſe, qui in quibus bene perceptis antè & cognitis certa vel non obſcura ſpes victoriæ poſita erat, ea explorata habere & penitus cognoſcere neglexit, atque ea re cauſa cecidit: quo grauius famæ vulnus accipere Orator nullum poteſt. At minus in aliquo docilem viſum eſſe & natura tardum, nemini vnquam ita vitio datum eſt, vt feciſſe etiam turpiter diceretur. Quod contrà iſti ſentiunt, qui, vel cum exiſtimationis ſuæ periculo, ingenii laudem affectant. quanquam ne id quidem (vt diximus) quod maximè volunt, aſſequuntur, vt ne eſſe tardi videantur. cùm enim de cauſa ſibi incognita dicentis, nulla eſſe poſſit niſi turpis oratio, non acutiſſimi quoque ingenii labes in eà hæreat neceſſe eſt. Hanc eſſe Ciceronis verborum ſententiam, mecum fatebuntur, qui illa hoc agentes perlegent. quam tamen pluribus exponere ideò nobis viſum eſt, quia, eà non ſatis perpensâ, quærere hoc loco mendi ſuſpicionẽ, quæ nulla eſt, virum bene doctum, & in M. Tullio verſatiſſimum animaduertimus. Primùm enim, quomodo inertiæ vituperatio maior ſit, quàm tarditatis, non intelligit. Deinde, quid ſignificet per inertiam, quærit: vtrùm negligentiam, an inſcientiam? ſi negligentiam, maior eſt, inquit, vituperatio perfidiæ. ſi inſcientiam, non videt cur vituperabilior ſit ſcientia tarditate, maximè quæ ſit culpa contracta. quæ illius verba ſunt: neque in ea diligentius anquirere quicquam neceſſe eſt. Itaque putat vel ſic legendum potius,

tiùs, *ita dum inertiæ vituperationem, quæ minor eſt contemnũt*, &c. vel ſic, *ita dum & inertiæ vituperationem, quæ minor eſt, & perſidiæ, quæ maior eſt, contemnunt*, &c. à qua errare ſuſcepta opinione demoueri poteſt. Ego ei teſtem, non in hac modò ſcripti controuerſia, ſed alio quouis loco honeſtiſſimum, & grauiſſimum dabo, cuius auctoritatem defugere pudeat. neq; enim, opinor, de quoquam, quid probabile ſit ſcripſiſſe Ciceronem, quæ've eius mens fuerit, ſciri & intelligi melius poteſt, quàm de Cicerone ipſo. Hunc igitur, ſi videtur, audiamus. nec longè abierimus. Is hoc ipſo libro, infrà, difficile eſſe Oratori docens, eos motus in animis auditorũ concitare, quibus ipſe primùm non permoueatur, omnino dandam ei eſſe operã dicit, vt perinde afficiatur, quaſi rem ſuam, non alienam, agat. quod quia magnum & mirabile quodammodò eſſe videtur, quenquam tam ſæpe, tam varios & diſcrepantes motus in eadem cauſa, præſertim aliena, ſuſcipere; minorem id opinione difficultatem in ſe habere oſtẽdit. eam enim eſſe orationis eius, quæ ad permouendum aliorum animos adhibetur, naturam, vt Oratorem ipſum magis etiam, quàm quenquam eorum qui audiunt, permoueat. idque non in iudiciis ſolùm & veris cauſis, in quibus exiſtimatio noſtra vertitur, ſed, quod magis miremur, in re, quæ ad nos nihil pertinet, in ſcena inquam, animaduerti etiam, & fictis actionibus poſſe: quarum ſenſu ita affici hiſtriones videmus, vt non alienam perſonam induiſſe, & agere ad ſimulationem, ſed illi ipſi eſſe, quos referunt, videantur. Ait igitur: *Et ne hoc in cauſis, in iudiciis, in amicorum periculis, in concurſu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur, cùm agitur* (hæc attendi cupio) *non ſolùm ingenii noſtri exiſtimatio, (nam id eſſet leuius, quanquam cùm profeſſus ſis, te id poſſe facere quod pauci, ne id quidem negligendum eſt) ſed alia ſunt maiora multò, fides, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam cùm alieniſſimos defendimus, tamen eos alienos, ſi ipſi viri boni volumus haberi, exiſtimare non poſſumus.* &c. quę nihil ad id quo de agimus. Ecquid ſatis videtur Cicero, diligentiam in Oratore, maiorem ingenii exiſtimatione, hanc illa leuiorem facere? Ecquid ſatis apertè dicere, non negligendum id quidem nobis, vt de ingenio noſtro præclarè ſentiant qui nos audiũt, (nam quis id niſi diſſolutus contemnat?) ſed poſtremam cu-

tam eſſe huius debere: illius,ne,quæ ad cauſſam tuendã pertinẽt,ea neglexiſſe videamur,primam? Ecquid cùm fidem & officium nominarit,diligentiam, quâ duo illa continentur, ſub extremum non ſine cauſa,quod in ſimilibus ſolet,ſubiicere? Ecquid viri boni opinionem cum diligentiæ opinionẽ ſignificare eſſe coniunctã? Quare,quin vulgata ſcriptura recta ſit,totũ autẽ illud, qđ ab erudito viro ad hunc locũ affertur, alienũ,& à Ciceronis mẽte abhorrẽs,dubitari nõ debet.

P.278. v.10. *lucidè, breuiterq́; vterq; definiat.*] Verbum, *vterq;* Manutio non placet: malitq́; ita legere, *dilucidè, breuiterq́; definiatur.* in quo nonnihil ſibi ſuffragari veteres libros ait. vnũ enim Borromei ſic habere, *dilucidè breuiterq́; definiat:* alterum Fuluii Vrſini, *breuiter, dilucidè vtrumque definiat.*

Pag. 281. v.2. *quantuſcunque ſum adiudicandus.*] Lambinus totum iſtud, vel, quod in aliis libris legitur, *quantuſcumq; ſum ad iudicandum,* tollit vt alienum ac ſuperuacaneum.

P.282. v.15. *aut defenſionis argumentis.*] Reſtituendũ putabat Lambinus ex alio loco non longè infrà ab hoc remoto, *aut criminum, vel defenſionis argumentis,* nos nihil mutamus, & vel in defenſione vtrunq; eſſe dicimus: vel quod potius eſt, id dicere maluiſſe Ciceronem.

P. 283. v. 25. *ignari omneis controuerſias.*] Quæ antè hæc verba deſiderabantur, ea ex antiquiſſimo optimoq́ue vt ait codice Memmiano reſtituit Lambinus. Ita autem ille habet: *alterũ; quod propriis nominibus perſonarum, locorum ac temporum diſtinctum eſt: in quo vno illi occupati ſunt. Superius verò illud, quod totum eſt in ratione generis poſitum, quaſi non neceſſarium ſit, nullis præceptis aperiunt. ignari omneis controuerſ.*

P.284. v.5. *ſed tamen criminũ eſt multitudo.*] Legendum fortaſſe videtur Lambino, *ſed tamen hominum eſt multitudo, non criminum, aut defenſionum, aut locorũ infinita.* infraq́; 15. ab hoc verſu, pro, *deſcribũt,* quod mendoſum, cum P. Fabro eſſe exiſtimat, malit legere vel, *ſcribunt,* vel, *tradunt,* vel, *docent.*

Ib. v.31. *eſt enim infinita.*] Hunc locum ſic legendum & diſtinguendum putabat Lambinus: *eſt enim infinita, ſi in perſonis ponatur: quia quot homines, tot cauſæ. ſin ad generum,* &c.

Pag.286. v.21. *noſſe regiones intra quas venire debeas.*] Fuluiani; *intra quas venias.* quod ille rectius putat.

Ibid. v. 36. *proficere videatur.*] Videndum monet Lambinus, an, *officere,* legi debeat.

Pag. 287. ver. 2. *hæc magna ſunt.*] Hoc aut mendoſum, aut perperam diſtinctum eſſe videtur Manutio. eoq; maior de mendo ei ſuſpicio oritur, quod in altero Borromei libro hæc tria verba, *hæc magna ſunt,* non leguntur. quod ſi diuinare liceret, libenter hoc ordine locum reſtitueret: *Vt ſit cura, & cogitatione intentus; vt his rebus adhibeat tanquam lumen aliquod, memoriam, vt vocem, vt vires; diligentia eſt. inter ingenium quidem* &c.

Pag. 291. v. 14. *Si bona exiſtimatio diuitiis præſtat* &c.] Cùm gloriam multi contemnant, quæ diuitiis præſtat: non eſt cur pecuniam tantopere expetamus, quæ infra gloriæ eſt & bonæ exiſtimationis dignitatem. Hoc, aut ſimile aliquid, dicere voluiſſe videtur Cicero, ſed verba eius aliud ſonant.

P. 293. v. 31. *& cum ſenſu tractatum.*] Id eſt, vt perinde afficiatur auditor, vt eſt illorum natura quæ dicuntur.

Ibid. v. 35. *facilitateq́; ſignificandi.*] Lambinus, *facilitatemq́; ſignificanti*, vel, *facilitateq́; ſignificanda.* vulgata ſcriptura recta eſt.

Pag. 294. v. 33. *tam veræ.*] Lambiniani duo manuſcripti, *tam variæ.*

Pag. 295. v. 38. *ſpondalia illa dicentis.*] Iſidorus Etymol. lib. 1. cap. 16. *Vnde,* inquit, *& hi qui tibiis canebant in ſacris gentilium, ſpondiales nominabantur.* quæ non peſſimi auctoris verba non dubitat Turnebus ex meliore aliquo ab illo ſumpta. iiſdemque adductus, legendum hîc *ſpondialia,* exiſtimat. Neque mouetur, quòd trochaica hæc ſunt, non ſpondaica. cùm enim ſpondéo, Græci in libationibus Deorum & ſacrificiis vterentur, vnde tibicines, qui ſacris adhibebãtur, ſpondiales initiò dicti ſunt: veteres tamen Romani, qui trochaicis præſertim delectabantur, ſuarum cantionum, quibus ſacris operabantur carmina, etiamſi trochaica eſſent, ſpondialia nihilominus vocarunt, primæ originis retento nomine. quibus ſi aſſentimur, Aurati illa, & Lambini ἔνστασις, quod à viri docti coniectura nos reuocet, nihil eſt. Si cui tamen *Sophocléa*, pro, *ſpondalia*, aut, *ſpondialia,* magis probatur, habet ille quoque eius lectionis locupletem auctorem quem refert Lambinus Auratum. huic *Sophocléa,* ea ratione legendum videtur, quòd hi verſus Latini facti ſint ex Sophoclis Teucro, à Pacuuio.

Pag. 301. v. 7. *animi aliquid influendum.*] Vocem, *animi*, ab vno codice abeſſe teſtatur Lambinus: moxque pro, *influendum*, corrigit, *infundendum*, alii aliter: omnino eſſe mendoſum locum putat.

Pag. 302. v. 18. *quippe leue enim eſt totum hoc.*] Paſſeratius, referente Lambino, legendum putat, *quippini? leue eſt hoc totum*, &c.

Pag. 303. v. 30. *in balneis lotum cum filio.*] Impreſſi alii, *locutum*, habent, pro, *lotum*; quos ſecutus eſt Lambinus, veteribus præſertim conſentientibus. & ferri tamen poteſt, *lotum*, quod nec ille infitias it.

Pag. 307. v. 31. *Tibi ego Antipho aſſero*] Muretus, *Tibi ego, Antipho, haſſero*, nempe, arbores.

Pag. 309. v. 18. *Video me à te non conueniri.*] Lambini manuſcripti tres, *Video me à te circumueniri*, habent, interiecta non habent.

Ibid. v. 26. *Caluus, ſatis eſt quod dicit. Parumne multa?*] Aliter diſtinguunt Turnebus & Lambinus: *At ex eodem genere eſt. Caluus, ſatis eſt quod dicit parũ. Ne multa, nullũ genus eſt ioci* &c.

Ibid. v. 38. *Alterum minimè eſt liberale.*] Pro, *Alterum*, repoſuit olim Manutius, *Aliter enim, ſic, ſi quando & curſim: aliter enim minimè eſt liberale.* neq; poſtea ſententiam mutauit. tria enim exponuntur ridiculi genera: quorum duo, primum, & tertium, oratorum non ſunt: medium ita licet, ſi furtim, & curſim vſurpetur; aliter illiberale eſt.

Pag. 310. v. 2. *ex hoc oratorio loco.*] Aſſentitur iis Lambinus, qui pro, *loco*, emendant, *ioco*.

Ibid. v. 14. *Quid? Decius nuculam, an confixum vis facere? inquit.*] Duo obſeruanda hoc verſu monet Parrhaſius: *Decius*, Atticum eſſe vocatiuum nominatiuo ſimilem, vt apud Maronem, *ſocer arma Latinus habeto*: &, *maculam*, non, *nuculam*, legi in vetuſtis exemplaribus. Eſſe autem, *maculam*, retis, &, *confixum*, reticuli genus ex admodum denſis aut nullis penè maculis. vnde ioci eſſe occaſionem datam Africano in Decium, rogitanti an vellet puellam pertundere, nécne.

Pa. 311. v. 5. *Si tu aduerſus & auerſus impudicus es.*] Videtur reſpexiſſe Vrſino ad Archeſilai dictum, quod refert Plutarchus, μηδὲν διαφέρειν ὄπισθεν τινα ἢ ἔμπροσθεν εἶναι κίναιδον.

Ibid. v. 12. *vt Statius Scauro ſtomachanti.*] Antiquos libros omnes

omnes, *ſatius*, habere ait Manutius. ex eo tamen quod ſequitur legendum, *ſocius*, putat. ideo enim L. Craſſus conſul in ſocios legem tulit, vt ab vrbe Roma diſcederent, & in ſuas ciuitates redirent, quia moleſtè tulerat, principem ſenatus M. Aemilium Scaurum à ſocio contumelioſè tractatum. quã de lege Pedianus in eam pro Cornelio maieſtatis reo; & alii.

Ibidem verſ. 22. *Agas aſellum, & cetera.*] Integrum verſum profert Lambinus, *Agas aſellum, curſum non docebitur.* Multò aliter locum hunc interpretatur Parrhaſius lib. de rebus per epiſt. quæſit. Manutius ad hunc modum: Fortaſſe, inquit, cũ Scipio cenſor equum adimeret Aſello, & ille quereretur iniuriam ſibi fieri, quoniam pro rep. diu militaſſet, reſpondit Scipio, Agas aſellum, quod prouerbium in viles homines, quorum opera eſſet inutilis, vſurpari ſolebat. Hoc ſcilicet Scipio ſignificabat: diu eques militaſti: nunc, adempto tibi equo, aſellum agis. hæc ille. Hic autem eſt Claudius Aſellus P. Scipionis Æmiliani inimicitiis nobilitatus: de quo videnda, quæ refert Agellius lib. 3. cap. 4. Eundem infrà, non longè, ex ærariis exemtum ab altero cenſore L. Memmio dicit Cæſar.

Ibidem verſ. 39. *Ridiculè etiam illud* L. *Porcius Naſica Cenſori Catoni, cùm ille, Ex tui animi ſententia tu vxorem habes? Non herculè, inquit, ex animi tui ſententia.*] Huius loci, nemini hactenus ſatis intellecti, reſtitutionem videtur inchoaſſe Lambinus, perfeciſſe Lipſius. Ille codices manuſcriptos ſecutus, *Non herculè, inquit, ex animi mei ſententia*, legendum primus docuit: vtriuſque quidem lectionis ſententia, probabili: ſed multò, vt ipſe iudicat, probabiliore antiqua ſcriptura. Ab illo Lipſius, poſt, *Ex animi tui ſententia*, ante, *tu vxorem habes?* quæ verba malè antehac continuabantur, interpungẽns, commodę diſtinctionis luce adhibita, tenebras quæ pulcherrimã ſententiam obſcurabant, depulit omneis, ad hunc modum locum totum legens: *Ridiculè etiam illud* L. *Porcius Naſica cenſori Catoni, cùm ille, Ex tui animi ſententia, Tu vxorem habes? Non hercle, inquit, ex animi mei ſententia.* Ex qua rectè hunc conſtitutã lectione, facile eſt non obtuſo planè & hebeti, ioci à Cæſare propoſiti ſenſum & mentem peruidere. Cùm enim Cenſor Cato, in cenſu habendo, conceptis his, & ex formula in iure=

iurando cùm poſcendo, tū præſtando vſurpari ſolitis verbis, Naſicam ita interrogaret, *Ex animi tui ſententia*, ſupple, dic ſine fraude, & vt ſentis reſponde mihi, *Tu vxorem habes?* (res præſertim vxoria, & ſobolis propagatio, qua maximè ſtat Reſpublica, inter alia ad Cènſorū curā pertinebat) ſed ad eū modū ſollemnibus in cenſendo verbis Cenſor Cato à neſcio quo ex ciuibus, cui nomē erat Naſica, quæreret, Ecquid vxorē is haberet, idq́; de quo interrogabatur, apertè vt & ſine fallacia, ſed vti res erat, proutq́; rem eſſe ſciebat, vere & liquidò fateretur: homo ſcurrili ingenio, & intempeſtiuè dicax, ex Cenſoris illis verbis ioci occaſionem arripiens, *Non hercle*, inquit, *ex animi mei ſententia*, ſubintellige, *vxorē habeo.* quaſi non id Cenſor quæſiiſſet, vt ex animi ſui ſententia iurans hic & reſpondens diceret, vxorē haberet nécne: ſed quaſi id potius, quod homo idē nugator ſibi ludēs fingebat, Magiſter morū quæſiiſſet, ecquid vxorē ipſe qui rogabatur haberet ex animi ſui ſententia, hoc eſt, morem gerentē viro, qualemq; par eſt cordatū quemq; ſibi optare. Ego verò illā non ex animi mei ſententia habeo, inquit, hoc eſt, nō qualem vellē, ſed vel moroſam & moleſtam, vel quanquam probam & bene moratam, tamen mihi non arridentem, nec ſatis commodam, ad ingenium meum aut voluntatem non facientem. Sic nebulo ille & nequā, παρὰ προσδοκίαν reſpondens, de verbis Cenſoris iocum captabat, in re ſeria ludos faciens: & ad Cenſorem, homo ſtultus, Cenſorium opus committens.

Pag.312.v.15. L.*Heluius Lamia.*] Aelia gens, ex qua Lamiæ, poſt libros de famil. ab Auguſtino, Vrſino, aliiſque editos, ignota eſſe non poteſt: vt, *Aelius*, non quod in vulgatis etiam Lambinianis eſt, *Heluius*, ſcribendum eſſe, monenti Vrſino nec difficile iam ſit credere.

Ibid.v.28.*Villam in Tyburte habes, cortem in palatio.*] Hoc eſt, vt ex Lipſii ſententia interpretatur Lambinus, Villam habes ſumtuoſiſſimè, & ornatiſſimè rure exſtructam: in vrbe autē & in palatio domum, cortis, & tugurioli inſtar ędificatam.

Pag.313.v.7. *Vt illud* M. *Cicero ſenex.*] Legendum putat Vrſinus, M. *Cato.*

Ibid.v.12.*vt meum illud in* H*elmium* M*anciam.*] Scribit idem, *Heluium*, ex Quintiliano, vt ait, & Plinio lib.35.ca.4. Sed alio Fabii codice vſum illum oportet. nam noſter quidem, *Helmium*,

mium, quoque habet. Verba illius ſunt Inſtit. Orat. lib. 6. cap. 4. quo de riſu agit: R*arum eſt autem vt oculis ſubiicere contingat, vt fecit C. Iulius, qui cùm Helmio Manciæ ſæpius obſtrepenti ſibi diceret, iam oſtendam qualis ſis, iſq; planè inſtaret interrogatione, qualē ſe tandē oſtenſurus eſſet, digito demonſtrauit imaginem Galli in ſcuto Cimbrico pictam, cui Mancia tum* (al ? *quàm*) *ſimillimus eſſet viſus. Tabernæ autem erant circa forum, ac ſcutum illud ſigni gratia poſitum.* quem locum integrum attexere libuit, vt ex locorum contentione aliqd lucis noſtro accederet, ſimulq; vt in ſummis duobus dicendi magiſtris, quid apographum ab archetypo diſtet, cui vſus eſſet, videre poſſet. nam hinc ſumpſiſſe M. Fabium non dubium eſt: vt qui pro C. *Iulius*, apud illum, ex Plinio, *Craſſus*, reponunt, imperitè faciant; cùm Plinii libri ex huius potius ſint emendandi. niſi quia horum Dialogorum πρόσωπον eſt Craſſus, μνημονικὸν illud quoque Secundi ἁμάρτημα, eſſe dicamus. Eſt enim C. Iulius Cæſar, Catuli frater, qui loquitur. Imò age quando liber ad manus eſt, Plinium ipſum loquentem audiamus. Illius igitur lib. 5. cap. 4. eadem de re verba hæc ſunt: *Hinc ille, inquit, L. Craßi oratoris lepos, agentis ſub veteribus, cùm teſtis compellatus inſtaret: Dic ergo Craſſe, qualem me reris? Talem, inquit, oſtendens in tabula pictum inficetiſsimè Gallum exerentem linguam.*

Ibidem verſ. 14. *ſub nodis diſtortum.*] Non dubium eſt, quin, *ſub nouis*, legendum ſit, quæ eſt doctiorum frequens ſententia. Diſcimus ex Varrone ſub Nouis dictam eſſe partem ædificiorum in foro, in quo erant & nouæ & veteres tabernæ. Sub veteribus agebat Cæſar, vt ex Plinii verbis apparet: ſub Nouis erat ſcutum Marianū. Vereor porrò, ni ego nimis ſuſpicioſus ſum, vt ſatis germana Fabii illa ſint: *Tabernæ autem erant circa forum* &c.

Ibi. v. 16. *vt cū Teſtio Pinario.*] Sic & Lābinus edidit: legit tamē, *Panario.* Vrſinus, *Pinario.* cū autē Titi prænomine Pinaria gens frequēs vſa fuerit; Teſtii vero nulla apud auctores fiat mentio, minimè dubitat, quin, T. *Pinario*, legendum hîc ſit.

Pag. 314. verſ. 16. P. *Mummium.*] *Sp. Mummium*, vt ederetur, ſe curâſſe ait Lambinus.

Ibid. v. 22. *cùm ille ſe cuſtodiæ cauſa diceret in caſtris remāſiſſe.*] Lābini manuſcriptus vnus, *cùm ille ſe cuſtodē diceret* &c. alter, *cū ille ſe cuſtodia diceret* &c. qua poſteriore ſcriptura priorē illā cō-

firmari is ait:vt, *cuſtodem*, maluiſſe videatur. Lipſius ex eadẽ, quam reiicit Lambinus, aliud expiſcatur, ℭ. *cauſa*, gloſſema eſſe. *ſe cuſtodiæ diceret*, rectum eſſe, ſeque ita ſcriptum in Vaticano libro teſtatur.

Pag.315. verſ. 21. *Quid tu Egilia mea?*] A Nonio, voce Colus, hic locus adducitur: ſed ita in omnibus eius libris ſcriptum legitur, *Quid tu Decilla mea:* vt non dubitet Lipſius, huius verſus auctorem ſcripſiſſe, *Quid tud Egilia mea*, more antiquo, d. addita: ſicquẽ Ciceronem eſſe emendandum.

Ibidem verſ.22. *Quando ad me.*] Turnebus, *Quando ad me cum tua colu, & lana venis?* ſic redditur ſuis numeris verſus.

P.316.v.36. *ego liberũ puto eſſe.*] Putat Victorius huiuſmodi pecus aliquod ſignificaſſe Appiũ, & ſpectaſſe, cuiuſmodi ſunt, quæ ἄφετα animantia Græci appellant, quæ ab iis in quorũ poteſtate ſunt emiſſa, cùm paſta ſunt, domum poſtea ipſa reuertuntur: qualis ille inducitur ceruus Æneid.7.

Errabat ſiluis, rurſusq; ad limina nota
Ipſe domum ſera quamuis ſe nocte ferebat.

Pag.317.v.10. *& iocus eſt familiaris.*] Hunc locum ſic Turnebus reſtituebat, *Eſt iocus, eſt familia, ſapiens* &c. hoc ſenſu, quantumuis facetus & vrbanus ſis, quantumuis bono loco natus, tamen iſta non facient, quin, ſi algeas tremas. Lambinus Turnebo aſſentitur. tantùm ex manuſcr. vnius auctoritate pro *iocus*, legit, *locus*, eâdem alioquin permanente ſententia, excepto illo vrbanitatis bono.

Pag.325. verſ.7. *tolli videtur illa.*] Alii libri ſic habent, *tolli: videlicet illa.* Lambinus tribus manuſcriptis fretus repoſuit, *tollit. videant illam*, &c. neutrum tamen Ciceronis putat, ſed aliunde illatum.

Ibidem verſ.15. *in his ferè decem verſiculis.*] *verbis*, legendum arbitratur Manutius: niſi, *verſiculis*, pro verbis dictum accipiamus, quod ei nouum videtur.

Ibidem verſ.22. *ſi ſic conſtituitur aliquando.*] Pro vulgata hac, quam mendoſam putat, lectione, iſtam, ex veteribus libris reponit Lambinus, *ſi conſiſtitur aliquandiu.*

Pag.326. verſ.39. *vtilitates ceterarum rerum.*] *vtilitates*, vocem huc inculcatam, delet Lambinus.

P.329.v.3. *qua omnes res humanæ geruntur.*] Verbũ, *geruntur*, delet Lambinus, partim libros veteres, partim rationẽ ſecutus.

Ibidem

Ibidem verſ.8. *feriunt enim aureis hominum* &c. *in virtute laudata.*] Magno opere probant Manutius & Lambinus P. Victorii coniecturam, legentis: *ferunt enim aures hominum cum illa, quæ iucunda & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia ſunt, in virtute laudari.* atque ita Manutius edidit: hanc lectionem, quo minus vocari poſthac in dubium poſſit, antiquorum quoq; librorũ auctoritate confirmans, vno Borromei, altero Fulnii Vrſini, in quibus, *ferunt*, diſertè legi teſtatur.

IN LIBRVM TERTIVM.

Pag.335.verſ.8. *ſic eſſe tum iudicatum.*] Antiquus liber Fuluii Vrſini *ſic eſſe tum iudicatum audiui.* quod probat Manutius: aut legendum cenſet, *ſic eſt tum iudicatum.*

Ibidem verſ.18. *Craſſum inſtituit coercere.*] Placet Manutio quod edidit, *Craſſum inſtitit coercere.* quanquam in vulgata illa lectione veteres omnes conſentiant.

Ibidem verſ.22. *putaris.*] Alii libri habent, *putares*, moxq; *conſideres.* quod ſi ſequimur, rectè P. Fabro & Lambino, *exiſtimabas*, extrema concluſione legendum videtur, ne temporibus perturbetur oratio.

Ibidem verſ.31. *id quod in auctoritatibus perſcriptis extat.*] Manutius, *præſcriptis*, reponit ex antiquo Borromei libro. quod ſe etiam ex ſententia facere ait: nam in ſenatuſconſultis præſcribebantur nomina ſenatorum, qui affuerant; quæ auctoritates præſcriptæ dicebantur. de quibus ipſe in Epiſt.2. lib.5. ad famil.

Pag.339.verſ.34. *non partitis.*] Legendum alii putant, *non paratis*, alii, *non partis*; Lambinus, *non repertis*; neque intelligit, quid ſibi velit quod editum eſt, *partitis.*

Pág.340.verſ.22. *quamquam omnibus.*] Mauult Lambinus, *quamq; omnibus*, vt ſit aptum ex illo ſuperiore, *quàm ſint* &c:

Pag.344.verſ.2. *Q. Valerium Soranum.*] Fortaſſe legendum videtur Lambino, *Serranum.*

Ibidem verſ.9. *facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conſeruant.*] Sumpſit hoc Cicero, vt ſentit Vrſinus, à Platone, cuius hæc in Cratylo verba ſunt, γυναῖκες μάλιστα τὴν ἀρχαίαν φωνὴν σώζουσι.

Ibidem verſ.26. *Tum ille, Tum cùm monuit idem.*] Mendoſam eſſe hanc vulgatam ſcripturam ſentit Lambinus, reſti-

tuitq; optimo codice auctore ad hunc modum, *Videri. Tu verò, inquit ille, quoniam monuit idem* &c. ſine interrogatione: vt, *Tu verò*, ſubintelligatur, potes ne ſine periculo reprehédere.

Pag.345. verſ.21. *cùm alias res agamus.*] *quàm alias res agamus*, legit Lambinus. vult enim Antonium εἰρωνεύεσθαι.

Ibid. v.23. *relictis vt rebus omnibus.*] Sic libri omnes. videtur tamen plenum eſſe Lambino, & elegantius *relictis vt rebus*, voce, *omnibus*, detracta: ſicq; locutos veteres exemplis docet.

Pag.346. v.1. *Qui item ita moderantur.*] Vulgati alii libri habent, *Qui idem* &c. pro quo mauult Manutius, *Qui iidem*. & eâdem, opinor, ratione motus Lambinus legit, *Qui hoc idem ita mod.* at, *idem*, pro, *iidem*, veteres dixiſſe, etiam Grammatici nos monent.

Ibidem verſ 33. *plureis, quàm vtile fuit rebus publicis, delectauit.*] Si cui id magis arridet, quod eſſe in manuſcripto notat Vrſinus, in illo ita ſcriptum eſt, *Plures, quàm opus fuit, rebus publicis abdicauit.*

Pag.349. verſ.1. *vel quod omnes.*] Delendum videtur, *vel*, P. Fabro: Lambino pro eodem legendum, *&*.

P.351. v.2. *vnum & viginti.*] *undeuiginti*, caſtigat Lambinus, auctore Tacito, qui quod quod à ſe factũ ait Craſſus, in decimum nonum eius ætatis ánnum confert.

Pag.352. v.8. *in vtramq; ſententiam poßit dicere.*] Lambini manuſcripti duo, *in vtramque partem ſententiam poßit dicere.* quam ille ſcripturam ſequitur, voce, *ſententiam*, deleta. neq; pugnat tamen, ſi quis vulgatam retinere malit.

Pag.353. v.25. *nihil enim curat aliud, atq; ea, quæ velocius puer addidicerat.*] Hæc nõnullorum vulgatorum eſt lectio: pleriq; omnes alii & excuſi & manuſcripti doctis viris teſtantibus ita habent, *atq; velocius puer* &c. neq; duas illas voces, *ea, quæ*, agnoſcunt. Ex qua vero propiore ſcriptura P. Victorius deprauatum locum ſic princeps reſtituẽdum docuit: *nihil enim curat aliud. at Q. Velocius puer addid.* &c. ſiue enim verum illud eius ſit nomen, quem magiſtro Samnitium opponit Cicero, ſiue aliud ſub eo lateat, valde probabiliter vir doctiſſimus ex toto orationis filo, ipſaq; ſententia colligit, aduerſatiuã illã, quam vocant, particulam poſt, *aliud*, requiri. Cùm enim duo genera hominum inter ſe contendat, quorum illi, artiũ quas didicerunt tractatu delectati, nihil in vita aliud agunt, hi ad

vſum

vſum eaſdem transferunt: exempla, quæ ad id confirmandũ affert, ita proponit, vt, ſuperioris generis quæ ſunt, ea prima collocet, quæ verò ad poſterius pertinent, hæc ſecundo loco poſita ad illa adiungat. Idq; dum facit, vtitur in omnibus eadẽ figura orationis, voculaq; adeò eadẽ, quæ ad aduerſandũ adhiberi ſolet. *Valerius quotidie cãtabat* &c. at *Numerius* &c. *Dies & noctem videbamus philoſopho cùm operã daret Q. Tuberonem* &c. at *eius auunculam* &c. vt nõ dubiũ ſit, certe valde ſit veriſimile, hîc quoq; ad eundem modũ ſcriptum fuiſſe, *Magiſter hic Samnitium* &c. *quotidie commentatur: nihil enim curat aliud. at Q. Velocius* &c. ſiue hic, ſiue alius, vt diximus, fuit, qui cum magiſtro gladiatorum cõfertur. Victorii coniecturam cũ Lambino ſequitur doctiſſimus quiſq;. Ceterùm pro, *addidicerat*, alii libri habent, *didicerat*: pro, *Velocius*, in aliis, *Volocius*, legitur. Vrſinus, quod confirmandæ Victorianæ correctioni ſit, in vetere quodam libro ſcriptum eſſe monet, *Q. Venonius*.

Ibid. verſ. 29. *Samnis in ludo, ac rudibus cauſis ſatis aſper.*] Sic recentiores ferè omnes excuſi. antiquiores, nec non manuſcripti, partim, *cuius*, partim, *cuiuis*, vt Lambinus, hi etiã, *cuuis*, aut, *cunis*, vt affirmat Lipſius, referunt. Ex quibus reiecto, *cauſis*, quod quadrare nullo modo hîc putat, quam conuenientiorem lectionem iudicat, *cuiuis*, reponit Lambinus: quo modo videtur Ianus quoque Parthaſius legiſſe. Lipſius ſcribendum confirmat, *rudibus, ciuis ſatis aſper.* hac ſententia. Magiſter ille Samnitium bonus laniſta & doctor: ſed hoc tantum, nec aliud curat: at Q. Velocius quamuis & ipſe bonus Samnis, & aptus gladiatorio ludo ac rudibus, tamen nihilo minus ciuis diligens, nauus & experiens. id enim valet, *Ciuis aſper*. Martial. --*ſanè certus & aſper homo eſt,*
Procuratorem vultu qui præferat ipſo.

Pag. 354. v. 6. *permaneat. Libet autem.*] Sunt quibus hæc continuanda videantur, hoc modo, *permaneat, libeat autem* &c.

P. 355. v. 5. *qui cuiuſmodi eſſent.*] Emendat Lambinus, *Nam apud Græcos, cuicuimodi*, vel, *cuiuſcuiuſmodi eſſent*, moxq; à veteribus libris adiutus, *humanitate dignam ſcientiam*, reponit.

Ibi. v. 21. *vt admirabilis, vt polita.*] Magis placet Manutio ſi mutato verborũ ordine legatur, *vt polita, vt admirabilis.* quod enim admirabile eſt, continet omnes laudes.

Pag 356. verſ. 7. *& magis laudari quæ terram, quàm quæ crocũ*

olere videantur.] Inſignis eſt hic locus, dignusque qui nos aliquantum retineat. Plinii verba ſunt lib. 17. cap. 5. hæc: *Certè Cicero, lux doctrinarum altera, Meliora, inquit, vnguenta ſunt, quæ terram, quàm quæ crocum ſapiunt. hoc enim maluit dixiſſe, quàm, redolent.* Quo ex loco apparet legiſſe illum, *ſapere*, pro eo quod vulgò ſcriptum eſt, *olere*; quodque hic præſertim conſideramus, *terram*, quomodo plerique omnes & excuſi & deſcripti calamo libri habent. quæ tamen ſcriptura non omnibus æquè probatur: illamque alteram, quæ in nonnullis reperitur codicibus, ſequuntur potius, videlicet, *ceram*. Sic enim hîc legi debere, vel poſthabito librorum teſtimonio, exiſtimat vir inter paucos doctus Brodæus. cuius verba adſcribere libet, quia ſententiam eam habent, quam à Grammatico non expectes: & apprimè ad conſtituendam ſemel loci cõtrouerſi lectionem faciunt, ſiue tu cum illo ſentias, ſiue in alia abeas. Ille igitur, *ceram*, non, *terram*, ſibi hic legendum videri cùm dixiſſet, rationem iis quæ infraſcripta ſunt verbis ad hunc modũ ſubiungit: Nam vt malagmatis, inquit, plerunque, ne præter modum molleſcãt, gummi admiſceri ſolet, nec non colliriis; vt vbi facta inaruerint, glutinata ſint, neque frientur: ita vnguentis ceram (mitto eius facultates) aliquando adiici dico, partim ne penitus diffluant ac liqueſcant, partim ad retundendam hebetandamque aliorum acrimoniam. id quod attigit Cicero. Terra verò ſi vnguentis adhiberi nunquam ſolet, quî fieri poteſt vt eam ſapiant? Fingamus addi, neque tamen ſic odorem vllum ſpirabit. Quæſo & hæc, quem terræ odorem hæc olebunt vnguenta? an quem citatò nuper loco refert Plinius? an quem proſciſſo ſolo vomer plerumque excitat? an quo qui metalla effodiunt, perfunduntur, vario ſanè ac multiplici? ἄωρα & πλουτώνια Græcorum, ſilentio prætereo. Adde tot terræ odores, quot ſapores, vbique gentium reperiri: licèt ſenſum remiſſius feriant. At quis è cera ſuauem quendam & moderatum odorem, quis è croco vehementiorem afflari non ſentit?

Ibidem verſ. 10. *quique dulcedine præter cæteros.*] Nonius Marcellus hunc locum proferens, legit, *dulcitudine*. quem ſequitur Lambinus. idemque infrà decimo ab hoc verſu pro, *ſine reprehenſione*, legit, *ſine reſpiratione*, ab illo loco admonitus in Orat. perf. *diſtincta alios & interpuncta, interualla, moræ, reſpirationesque delectant.*

Ibid.

Ibid. v. 20. *eſſe diuturna.*] Rectè, *diuturnam*, legit Lambinus. idem mox legendum ratione & veritate contendit, *quod ſenſu in nimia voluptate natura, non mente, ſatiatur.*

Ibid. v. 34. *ferro ſeptus poßidet ſedes ſacras.*] Si quid loci relinquitur coniecturis, in Attiano hoc verſu, pro, *ſedes*, libenter legerit Vrſinus, *ædes*. dixit tamen ſedes Priami pro regia vatum maximus. id enim cùm αὐτομάτως ſe offerat, cur repudiem? cur noſtri illud, *Et Capitolinis iniecit ſedibus igneis*? nam & hoc nec quæſitum ſub calamum venit. quid quod eadem notione ἱδρύματα Græci dicunt, à quibus quicunque ſunt Latini, qualeſcunque ſunt, aut fuerunt, toti & ſunt & fuerunt: vt non hylen modò ab iis vrbanis palàm ſtudioſè ſumerent, ſed tranſmarina etiam verba exprimere geſtirent, vtinam id quidem minus verecundè. quod ſi exemplis probare laborem, pueris fortaſſe diſertus videar, iis quos me dicere ſentio certè ineptus.

Pag. 358. v. 16. *aut infinitè de vniuerſo genere quærentis.*] Lambinus ex eo quod proximè ſequitur, *Hæc autem altera quæſtio infinita*, hoc loco emendat, *aut infinita de vniuerſo genere quæſtione quid omn.*

Ibid. v. 21. *Etiam hac inſtituendo diuiſione vtuntur: ſed ita, non vt iure, aut iudicio, vt denique recuperare amiſſam poſſeßionem, ſed vt ex iure ciuili ſurculo defringendo vſurpare videantur.*] Vocem, *Rhetores*, omnino hîc deſiderari arbitratur Hotomanus: vt ſic legatur, *Rhetores etiam hac inſtituendo* &c. Locum autem ſic exponit, Peripatetici & Academici omnem ciuilem quæſtionem aut finitam aut infinitam eſſe dicunt. Rhetores etiam qui ſoli res iſtas olim tractare conſueuerant, nunc verò à Philoſophis de poſſeſſione depulſi ſunt, dum ſuos inſtituunt, hac quidem diuiſione vtuntur, docentque quæſtionẽ aliam finitam, aliam infinitam eſſe. Sed ita tamen docent, vt non tanquam in diſputatione artis ſuæ propria quaſi ſuo iure verſentur, & apertè profiteantur philoſophos nullum in ea ius habere, litemque iis intendant, quòd in alienam poſſeſſionem irruerint: verùm quemadmodum ſolent ii, qui ſuos agros ab aliis poſſideri ſciunt ac vident, ſic iſti Rhetores, ne longo tempore res ſuæ vſucapiantur, poſſeſſionem interrumpunt, &, quod in illa re vſitatum eſt, ſurculum defringunt. Nam finitam quidem quæſtionem obtinent: ve-

Cicerone inductus: etiam hac diuiſione vtuntur Peripatetici, & Academici, ſed ita vt alienam vſurpare poſſeſſionem videantur: quod qui faciunt, ſurculum defringunt: ſic iſti non vtramq; diuiſionis partem copioſè tractant, ſed vnam quaſi lacinia obtinent, alteram vix attingunt. Non imitantur igitur eos, qui recuperare amiſſam poſſeſſionem iure, aut iudicio, vi denique conantur; ſed eos potius, qui alienā inuadunt. nam, qui recuperare amiſſam volunt, non ſurculū defringunt, ſed totum occupant vel iure, vel iudicio, vel vi denique; qui verò alienam vſurpare, ſurculum tantùm defringunt, vt aliquid ſibi eſſe iuris in ea ſimulent. quo de genere formulæ tunc exſtabant in iure ciuili. Perſpicuum iam exiſtimo, quæ ſit Ciceronis ſententia. locum etiam emendauimus, & pro, *vt deniq;*, *vi deniq;* repoſuimus, contra omnes & ſcriptos & impreſſos libros: in quo non vereor, ne mihi non aſſentiantur, non modò Iuriſperiti, ſed quicumq; etiam paullò ſollertius literas colunt. iure enim, iudicio, vi poſſeſſio recuperatur. hactenus Manutius. qui quod porrò in extremo ait, ſe, *vi denique*, contra omnium librorum & veterum & excuſorum auctoritatem emendaſſe, pro, *vt denique*, quod vulgati habent: non vtique idem, ſed, *aut vi denique*, feciſſe ſe contendit Lambinus, manuſcriptos ſecutum, in quibus, *aut denique*, reperit. neque dubitat, quin vt à ſe correctum dicit, ita legendum ſit.

Pag. 364. v. 37. *Pythagoreus ille Lyſias.*] Adductus hiſtoriæ teſtimonio, non dubitat Manutius, *Lyſias*, delere, &, *Lyſis*, reponere. nam Lyſias Orator Athenis vixit, & oratoria laude, non philoſophia præſtitit. Thebanum autem Epaminondam Cicero in Bruto, doctum quidem hominem indicat fuiſſe, eloquentiam tamen ei non tribuit. quo videtur non ab Oratore Lyſia, ſed à Philoſopho Lyſide, Pythagoræ diſcipulo, eruditus. idque planè docent cùm alii, tum Cicero ipſe lib. I. Offic. *Thebanum*, inquit, *Epaminondam Lyſis Pythagoreus, Syracuſium Dionem Plato erudiit.* Exſtat huius Lyſidis ad Hipparchum Epiſtola inter eas, quas diuerſorum edidit Aldus.

Pag. 365. v. 14. *Ille enim turpe ſibi ait eſſe tacere cum barbaris: hic autem, cùm Iſocratem pateretur dicere*] cùm barbaros, legit Vrſinus, ex Græco verſu, vnde ſumpſit Cicero: *αἰσχρὸν μὲν Φιλοκτήτην*

λοκτίτην σιωπᾶν, βαρβάρους δ' ἐᾶν λέγειν. quem verſum affert quoque ad hunc locum Lambinus: legendumque ſibi ex eodem videri dicit, *Turpe ſibi ait eſſe tacere, cùm loquantur barbari*; vel ſic, *Turpe ſibi ait eſſe tacere, cùm barbaros loqui ſinat.* Prætereundum verò non eſt, quod vterque obſeruat, (vter prior, poſſe dicere optarem) Diogenem de Xenocrate dictum àb Ariſtotele eſſe id ſcribere, quod de Iſocrate tradit Cicero. Sed Laertium lapſum, potius quàm Tullium, verius eſſe vt dicamus, inclinat Lambinus. qui ſi conciliandi ſint, dicendum erit ex eiuſdem ſententia, Diogenem loqui de philoſophia ab Ariſtotele docenda, cùm antea non doceret, aut inambulans, & quaſi ludibundus doceret; Ciceronem de arte dicendi, quam antea non docebat.

Ibid. v. 27. *quorum ſi alterum ſit optandum, malim equidem indiſertam prudentiam, quàm ſtultitiam loquacem.*] Legi in veteribus quibuſdam libris, *quàm ſtultam loquacitatem*, ſignificat Vrſinus. quod quamuis ferri fortaſſe poſſit, expreſſior eſt tamen magiſque elucet in vulgata lectione elegans commutatio: in qua prudentia ſtultitiæ, indiſerta loquaci, quaſi indecuſſe rectè reſpondent. qui ordo in Fuluiana intelligi poteſt, videri non poteſt: requireret enim illa infantiam, ad quam loquacitas; prudentem, ad quam ſtulta referretur. hæc artis ſunt, neque negligi debent, certè non alieno loco mihi dici videntur. Animaduerſione dignum illud, quod idem obſeruat, videri hanc ſententiam ex Aeſchinis Oratione ſumptam, ea, quam ille habuit contra Cteſiphontem. Græci Oratoris verba hæc ſunt: *καλὸν μὲν γὰρ τὴν διάνοιαν προαιρεῖσθαι τὰ βέλτιστα, τὴν δὲ παιδείαν τὴν τοῦ ῥήτορος, καὶ τὸν λόγον πείθειν τοὺς ἀκούοντας. εἰ δὲ μή, τήν γ' εὐγνωμοσύνην ἀεὶ προτακτέον τοῦ λόγου.*

Pag. 367. v. 37. *tum pauor ſapientiam mihi omnem ex animo expectorat.*] Duo Fuluii Vrſini libri, quibus vſus eſt Manutius, pro, *ex animo*, habent, *exanimato*: vnus Borromei, *exanimato*, alter, *exinanito*. apud Nonium quoque, qui hunc verſum recitat, *exanimato*, legitur. quod ſi probamus, eodem modo legendum videri, monet idem quem dixi Manutius, infrà, & in Tuſcul. 4. præſertim cùm, *expectorare ex animo*, non congruat. Sed Attii locus in Phœniſſis, cuius teſtimonio vtitur Nonius, aduerſari videtur: Opibus, inquit, *omnibus deſertum*,

abiectum, afflictum, ex animo expectorat. quo in loco cùm legi nullo modo poſſit, *exanimato*, ſuſpicari interdum cogitur, ita veteres locutos, &, *ex animo*, retinendum. Quod facit Lambinus, Nonium, vt ait, ſecutus. dictum autem, *ex animo expectorare*, adnotat, quemadmodum οἰνοχοεῖν οἶνον, & ædificare ædeis, & in latebras inlatebrare.

Pag. 368. v. 2. *vt, Ille ſenſus diſertus, indigenitalis.*] Non videtur Manutio carere mendo locus. vnus Borromei liber, vt refert, habet, *Vt ille ſenius vt dii genitales.* alter nihil differt ab impreſſis. vnus Fuluii Vrſini, *Vt ille Ennius vt dii genitales.* alter, *vt ille ſenſus diſertus vidi genitalis.* quam librorum varietatem oſtendit: ſuam ſententiam non dicit, quia nondum reperit quod probet. Lambinus, partim manuſcriptos ſecutus, partim coniectura ductus, legit, *vt illud diſerti ſenis, Dii genitales.* vulgatam enim lectionem non fert: cùm, *indigenitalis*, ſi modò nomen eſt Latinum, ſit nomen iunctum: hîc autem ſubiici debeat exemplum nominum nouatorum ſine compóſitione, quale eſt nomen, *genitalis.* per diſertum autem ſenem, Ennium intelligit, cuius eſt hic verſus, *Iupiter in cœlo cum Diis genitalibus æuum*
Degit, &c.

Ibid. v. 3. *Baccarum vbertate incuruescere.*] *incuruiſcere*, legit ex Nonio Lambinus. neq; nos celat tamen, in manuſcr. vno ſcriptum ſe reperiſſe, *inturgeſcere.*

Ibid. ver. 35. *Si telum manu fugit.*] Legunt alii, *manum*, accuſandi caſu.

Pag. 369. v. 2. *quod per libram agitur.*] Lambinus, *quod per as & libram agitur*, ex Feſto & Varrone.

Ibidem verſ. 13. *& dulcedo orationis.*] *dulcitudo*, in libro vno manuſcripto legi monet Lambinus. cuiuſmodi ego obſeruationes, in paupertina hac Latinitatis ſupellectile, multis aliis præfero.

Ibidem verſ. 26. *Oculis poſtremum lumen radiatum rape.*] Non dubitat Muretus, quin melius omnino ſit, quod in vetere libro ſuo legi ait, *Oculis poſtremum lumen radiantis rape.*

Ibid. v. 28. *diutius eſſe ſeſe victurum.*] Delet, *ſeſe*, Manutius, vt legatur, *diutius eſſe victurum.* non enim, *victurum*, de ipſo Aiace, cuius inſanientis hæc verba, poetam loqui, ſed de Vlyſſe.

Vlyſſe. Veretur tamen ne priorem verſum Cicero, vt nonnunquam ſolet, immutarit, cùm lib. 2. Acad. integer verſus recitetur: *Quid ille, qui, Video, video te viuum Vlyſſes: dum licet. nónne etiam bis exclamauit ſe videre, cùm omnino non videret.* Suam ſententiam confirmari ait libris tribus antiquis, vno Borromei, duobus Fuluii Vrſini. in quibus Fuluianis eſſe etiam, *aptum,* pro, *optatum,* quod ſtatim ſequitur, adnotat.

Pag. 371. v. 16. *Nos ſumu' Romani, qui fuimus Rutuli.*] Manuſcriptos libros habere profitetur Lambinus, *qui fuimus antè Rutilli.* quam ſcripturam eſſe mendoſam putat. niſi quis malit eſſe verſum hexametrum, eumq́ue ſic legendum, *Nos ſumu' Romani, qui fuuimus antè Rutilli. fuuimus*, veterum more, pro, *fuimus.* Lipſius hoc verſu Ennium de ſe ipſo locutum exiſtimat, cùm ciuitate donatus, id beneficium prædicaret. Cicero: *Ergo illum qui hæc fecerat, Rudium hominem maiores noſtri in ciuitatem receperunt.* quod ſi eſt, non dubitat quin ita emendandus idem ſit verſus, *qui fuimus Rudii.* de vno enim ſolo intelligi ex Ciceronis verbis apparet. Ita ille. tametſi de altera illa ſcriptura quam ex antiquis profert Lambinus, in ſuſpicionem veniat, nè fortè legendum ſit, *qui fuuimus ante Rudæi.* Rodæos enim Ennii patriam vocat Strabo. ſeu, quod verius putat, *Rudini.* ita enim Auſonius, *Vnde Rudinus ait, Diuûm domus altiſonum cæl.*

Ibid. v. 29. *conſuetudiniq́; parcendum.*] Vulgati alii, & tres Lamb. manuſcripti, *parendum*, habent.

Ibid. verſ. 38. *Arte pauimento, atque emblemate vermiculato.*] Lambinus, *Endo pauimento*, pro, *Arte pauim.* caſtigat: quo modo in veteribus quibuſdam libris ſe ſcriptum vidiſſe fatetur Vrſinus, & diſertè ſcriptum legitur apud Plinium Hiſtor. natur. lib. 35. cap. 25. *Endo*, eſt, ἐν τῷ. ſic endo procinctu, endo iure, & in XII. endoiacito, pro, in procinctu, in iure, iniicito veteres illi ex Græcorum more dicebant. & φιλέλλην vt qui maximè Lucilius: cuius iis quæ ſuperſunt fragmentis identidem Græca verba Latinis aſperſa videmus. poſtremo verſu, *emblemata vermiculata*, legere nõnullos adnotat Lamb.

P. 372. v. 35. *Nam cũ vinxit modu, forma rel.*] Vulgati alii pleriq; omnes, *modis forma & relaxa. & liberat.* ſicq́; eſſe in manu-

quos ipſe vidit affirmat Lambinus: ex qua ſcriptura ipſe facit, *Nam cùm vinxit modis, & forma: relaxat,* & *liberat,* &c. mallit tamen ſic legi, *Nam cùm vinxit modus & numeris: laxat, & liberat* &c. Idem quoſdam refert legere, *Nam cùm vinxit modis: format, & relaxat, & liberat,* &c.

Pag. 373. v. 7. *ſed ea nos, cùm iacentia ſuſtulimus è medio, ſicut molliſſimam ceram ad noſtrum arbitrium formamus, & fingimus.*] Videtur hoc dictum Victorio ad imitationem Platonis, cuius perſtudioſum fuiſſe Ciceronem nemo ignorat; apud quẽ Platonem lib. de Rep. VIII. conformare iuſſus Glauco ſpeciem beluæ multiformem, reſpondet: *δεινοῦ πλάστου τὸ ἔργον, ὅμως δὲ, ἐπειδὴ εὐπλαστότερον κηροῦ, καὶ τῶν τοιούτων, ὁ λόγος, πεπλάσθω.*

Ibid. v. 27. *totamq; formam quaſi perfectam.*] Fortaſſe ita legendum videtur Lambino: *totamq; ſummo quaſi lepôre refertã, perfectam reperietis arte, non caſu*: vt etiam in hoc exemplo ab humani corporis ſtructura petito, cùm vtilitate & neceſſitate dignitas & venuſtas coniungantur. quod vult oſtendere Cicero, & in ceteris exemplis probauit.

Pag. 374. v. 19. *Quare primùm ad heroum nos dactyli.*] Lambinus, partim coniectura, partim ex libris, partim ex proximè ſequentibus, reponit, *Quare plurimùm ad heroos nos pedes dactylum, & anapæſtum, & ſpondeum inuitat.*

Pag. 375. v. 6. *ex illis modus.*] Legendum videtur Lambino, *ex illis pedibus, quibus* &c. Idem proximo & tertio verſu, vel vocem, *anapæſtus,* delendam cenſet, vel, *numerus*; vel pro hac legendum, *pes.* niſi anapæſtum pro eius generis verſu accipiamus.

Ibid. v. 16. *niſi quod hominum aures vocem natura modulantũ ipſa.*] Conſiderandum monet Vrſinus an rectius ſit quod in manuſcriptis legitur, *niſi quod hominum auribus vocem naturà modulatur ipſa.*

P. 378. v. 5. *cùm circuitum.*] Lambinianus vnus, *cùm circulũ.*

Ibidem verſ. 25. *vt ii, qui in armorum tractatione verſantur.*] Abundare hæc nemo non videt; & delet Lambinus.

Pag. 382. v. 12. *Impius hortatur.*] Lambini manuſcripti tres, *Ipſe hortatur* &c. *Ipſe,* inquam, habent pro, *Impius.* Idem mox legit, *Mandem natos,* auctoribus veteribus libris.

Ibi. v. 30. *Quæ nemo eſt* &c. *Quin refugiat timido ſanguen* &c.]

Videtur

Videtur Manutio poſtulare ſententia, *timido ſanguine.* & ità eſſe in quatuor veteribus libris teſtatur. Quod ſi retinemus, *ſanguen*, vt hîc & lib.5. de Fin. legitur, & agnoſcunt Nonius, & Priſcianus lib.VI. non dubitat quin mendoſum ſit, aut abundet prouocabulum, *Quæ.* quod quidem in Borromei libro coniungi monet cum ſuperiore verſu, hoc modo, *cruciatum necemq́;* ſed metri ratione repugnante.

Ibidem verſ.34. *Iterum Thyeſtes Atreum attractum aduenit.*] Veteris ſcripturæ veſtigia ſecutus Lambinus reponit. *Iterum Thyeſtes mecum altercatum venit.*.

Ibid. verſ.38. *tenerum hilaratum.*] A tribus mſſ. Lambini abeſt vox, *tenerum*, vnde ſuſpicatur ea deleta, legendum, *lene, hilarum, ac remiſſ.*

Pag. 383. verſ.3. *Tum ad te ludibunda doctè.*] Lambinus, *Tune ad te ludibundu' doctè* &c.

Pag.384. verſ.17. *Quem ſeruum ſibi habuit ille ad manum.*] Amanuenſes ſerui ſunt à manu, qui excipiunt & ſcribunt: at ſerui ad manum, alii ſunt, vt hoc loco. & apud Liuium: *inde ad manum cantari hiſtrionibus cœptum.* Nam ad manũ ſignificat, quod præſtò eſt, quod in promptu, quod paratum eſt: Vide Turneb.lib.3.cap.13.& lib.5.cap.11.

Ibidem verſ.26. *quanquam ea tela texitur, & ea incitatur in ciuitate ratio viuendi* &c.] Opinatur Victorius vocem, *incitatur*, vacare, tollendamq́ue vt ſuperuacaneam cenſet: ea vt remota ſit, aperta ſtatim certaq́ue futura ſententia. nunc enim id apertius exponere Craſſum, quod iam obſcurè & ἀλληγορικῶς dixerat: ſe nimirum metuere ne interitus Reip. appropinquet, quia ea in ciuitate ratio viuendi ac poſteritatis (ſic enim legit, non, *poſteritati*) oſtenditur, vt optandi ſint ciues ſimiles Gracchis, quamuis maiores, ipſos, vt perturbatores otii, ſuſtulerint. Profectum autem lectionis vitium inde putat, quod librarius dum exſcriberet, primùm lapſus ſit, ac pro, *in ciuitate*, ſcripſerit, *incitatur*: quem errorem ſtatim agnitum correxerit, nec tamen ſatis diligens in delenda voce, in qua peccarat, fuerit.

iurando cùm poſcendo, tū præſtando vſurpari ſolitis verbis, Naſicam ita interrogaret, *Ex animi tui ſententia*, ſupple, dic ſine fraude, & vt ſentis reſponde mihi, *Tu vxorem habes?* (res præſertim vxoria, & ſobolis propagatio, qua maximè ſtat Reſpublica, inter alia ad Cenſorū curā pertinebat) ſed ad eū modū ſollemnibus in cenſendo verbis Cenſor Cato à neſcio quo ex ciuibus, cui nomē erat Naſica, quæreret, Ecquid vxorē is haberet, idq́; de quo interrogabatur, apertè vt & ſine fallaciā, ſed vti res erat, proutq́; rem eſſe ſciebat, vere & liquidò fateretur: homo ſcurrili ingenio, & intempeſtiuè dicax, ex Cenſoris illis verbis ioci occaſionem arripiens, *Non hercle*, inquit, *ex animi mei ſententia*, ſubintellige, *vxorē habeo*. quaſi non id Cenſor quæſiiſſet, vt ex animi ſui ſententia iurans hic & reſpondens diceret, vxorē haberet nécne: ſed quaſi id potius, quod homo idē nugator ſibi ludēs fingebat, Magiſter morū quæſiiſſet, ecquid vxorē ipſe qui rogabatur haberet ex animi ſui ſententia, hoc eſt, morem gerentē viro, qualemq́; par eſt cordatū quemq́; ſibi optare. Ego verò illā non ex animi mei ſententia habeo, inquit, hoc eſt, nō qualem vellē, ſed vel moroſam & moleſtam, vel quanquam probam & bene moratam, tamen mihi non arridentem, nec ſatis commodam, ad ingenium meum aut voluntatem non facientem. Sic nebulo ille & nequā, παρὰ προσδοκίαν reſpondens, de verbis Cenſoris iocum captabat, in re ſeria ludos faciens: & ad Cenſorem, homo ſtultus, Cenſorium opus committens.

Pag.312.v.15. L. *Heluius Lamia.*] Aelia gens, ex qua Lamiæ, poſt libros de famil. ab Auguſtino, Vrſino, aliiſque editos, ignota eſſe non poteſt: vt, *Aelius*, non quòd in vulgatis etiam Lambinianis eſt, *Heluius*; ſcribendum eſſe, monenti Vrſino nec difficile iam ſit credere.

Ibid.v.28. *Villam in Tyburte habes, cortem in palatio.*] Hoc eſt, vt ex Lipſii ſententia interpretatur Lambinus, Villam habes ſumtuoſiſſimè, & ornatiſſimè rure exſtructam: in vrbe autē & in palatio domum, cortis, & tugurioli inſtar ędificatam.

Pag.313.v.7. *Vt illud M. Cicero ſenex.*] Legendum putat Vrſinus, M. Cato.

Ibid.v.12. *vt meum illud in Helmium Manciam.*] Scribit idem, *Heluium*, ex Quintiliano, vt ait, & Plinio lib.35.ca.4. Sed alio Fabii codice vſum illum oportet. nam noſter quidem, *Helmium*,

nium, quoque habet. Verba illius ſunt Inſtit. Orat. lib. 6. cap. 4. quo de riſu agit: R*arum eſt autem, vt oculis ſubiicere contingat, vt fecit C. Iulius, qui cùm* Helmio Manci*e ſæpius obſtrepenti ſibi diceret, iam oſtendam qualis ſis, iſq; planè inſtaret interrogatione, qualẽ ſe tandẽ oſtenſurus eſſet, digito demonſtrauit imaginem Galli in ſcuto Cimbrico pictam, cui Mancia tum* (*al? quàm*) *ſimillimus eſſet viſus. Tabernæ autem erant circa forum, ac ſcutum illud ſigni gratia poſitum*. quem locum integrum attexere libuit, vt ex locorum contentione aliqd lucis noſtro accederet, ſimulq; vt in ſummis duobus dicendi magiſtris, quid apographum ab archetypo diſtet, cui vſus eſſet, videre poſſet. nam hinc ſumpſiſſe M. Fabium non dubium eſt: vt qui pro C. *Iulius*, apud illum, ex Plinio, *Craſſus*, reponunt, imperitè faciant, cùm Plinii libri ex huius potius ſint emendandi. niſi quia horum Dialogorum πρόσωπον eſt Craſſus, μνημονικὸν illud quoque Secundi ἁμάρτημα, eſſe dicamus. Eſt enim C. Iulius Cæſar, Catuli frater, qui loquitur. Imò age quando liber ad manus eſt, Plinium ipſum loquentem audiamus. Illius igitur lib. 5. cap. 4. eadem de re verba hæc ſunt: Hinc ille, inquit, *L. Craſſi oratoris lepos, agentis ſub veteribus, cùm teſtis compellatus inſtaret:* Dic ergo *Craſſe, qualem me reris? Talem, inquit, oſtendens in tabula pictum inficetiſſimè Gallum exerentem linguam.*

Ibidem verſ. 14. *ſub nodis diſtortum.*] Non dubium eſt, quin, *ſub nouis*, legendum ſit, quæ eſt doctiorum frequens ſententia. Diſcimus ex Varrone ſub Nouis dictam eſſe partem ædificiorum in foro, in quo erant & nouæ & veteres tabernæ. Sub veteribus agebat Cæſar, vt ex Plinii verbis apparet: ſub Nouis erat ſcutum Marianũ. Vereor porrò, ni ego nimis ſuſpicioſus ſum, vt ſatis germana Fabii illa ſint: *Tabernæ autem erant circa forum* &c.

Ibi. v. 16. *vt cũ Teſtio Pinario.*] Sic & Lãbinus edidit: legit tamẽ, *Panario*. Vrſinus, *Pinario*. cũ autẽ Titi prænomine Pinaria gens frequẽs vſa fuerit; Teſtii vero nulla apud auctores fiat mentio, minimè dubitat, quin, *T. Pinario*, legendum hîc ſit.

Pag. 314. verſ. 16. *P. Mummium.*] *Sp. Mummium*, vt ederetur, ſe curâſſe ait Lambinus.

Ibid. v. 22. *cùm ille ſe cuſtodiæ cauſa diceret in caſtris remãſiſſe.*] Lãbini manuſcriptus vnus, *cùm ille ſe cuſtodẽ diceret* &c. alter, *cũ ille ſe cuſtodiæ diceret* &c. qua poſteriore ſcriptura priorẽ illã cõ-

firmari is ait:vt, *cuſtodem*, maluiſſe videatur. Lipſius ex eadē, quam rēiicit Lambinus, aliud expiſcatur, & *cauſa*, gloſſema eſſe *ſe cuſtodiæ diceret*, rectum eſſe, ſeque ita ſcriptum in Vaticano libro teſtatur.

Pag.315. verſ. 21. *Quid tu Egilia mea?*] A Nonio, voce Colus, hic locus adducitur: ſed ita in omnibus eius libris ſcriptum legitur, *Quid tu Decilla mea:* vt non dubitet Lipſius, huius verſus auctorem ſcripſiſſe, *Quid tud Egilia mea*, more antiquo, d. addita: ſicque Ciceronem eſſe emendandum.

Ibidem verſ.22. *Quando ad me.*] Turnebus, *Quando ad me cum tua colu, & lana venis?* ſic redditur ſuis numeris verſus.

P.316.v.36. *ego liberū puto eſſe.*] Putat Victorius huiuſmodi pecus aliquod ſignificaſſe Appiū, & ſpectaſſe, cuiuſmodi ſunt, quæ ἄφετα animantia Græci appellant, quæ ab iis in quorū poteſtate ſunt emiſſa, cùm paſta ſunt, domum poſtea ipſa reuertuntur: qualis ille inducitur ceruus Æneid.7.

Errabat ſiluis, rurſusq́; ad limina nota
Ipſe domum ſera quamuis ſe nocte ferebat.

Pag.317.v.10. *& iocus eſt familiaris.*] Hunc locum ſic Turnebus reſtituebat, *Eſt iocus, eſt familia, ſapiens* &c. hoc ſenſu, quantumuis facetus & vrbanus ſis, quantumuis bono loco natus, tamen iſta non facient, quin, ſi algeas tremas. Lambinus Turnebo aſſentitur. tantùm ex manuſcr. vnius auctoritate pro *iocus*, legit, *locus*, eâdem alioquin permanente ſententia, excepto illo vrbanitatis bono.

Pag.325. verſ.7. *tolli videtur illa.*] Alii libri ſic habent, *tolli: videlicet illa.* Lambinus tribus manuſcriptis fretus repoſuit, *tollit. videant illam*, &c. neutrum tamen Ciceronis putat, ſed aliunde illatum.

Ibidem verſ.15. *in his ferè decem verſiculis.*] *verbis*, legendum arbitratur Manutius: niſi, *verſiculis*, pro verbis dictum accipiamus, quod ei nouum videtur.

Ibidem verſ.22. *ſi ſic conſtituitur aliquando.*]Pro vulgata hac, quam mendoſam putat, lectione, iſtam, ex veteribus libris reponit Lambinus, *ſi conſiſtitur aliquandiu.*

Pag.326. verſ.39. *vtilitates ceterarum rerum.*] *vtilitates*, vocem huc inculcatam, delet Lambinus.

P.329.v.3. *qua omnes res humanæ geruntur.*] Verbū, *geruntur*, delet Lambinus, partim libros veteres, partim rationē ſecutus.

Ibidem

Ibidem verſ.8. *feriunt enim aureis hominum* &c. *in virtute laudata.*] Magno opere probant Manutius & Lambinus P. Victorii coniecturam, legentis: *ferunt enim aures hominum cum illa, quæ iucunda & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia ſunt, in virtute laudari.* atque ita Manutius edidit: hanc lectionem, quo minus vocari poſthac in dubium poſſit, antiquorum quoq; librorũ auctoritate confirmans, vno Borromei, altero Fuluii Vrſini, in quibus, *ferunt*, diſertè legi teſtatur.

IN LIBRVM TERTIVM.

Pag.335.verſ.8. *ſic eſſe tum iudicatum.*] Antiquus liber Fuluii Vrſini *ſic eſſe tum iudicatum audiui.* quod probat Manutius: aut legendum cenſet, *ſic eſt tum iudicatum.*

Ibidem verſ. 18. *Craſſum inſtituit coercere.*] Placet Manutio quod edidit, *Craſſum inſtitit coercere*, quanquam in vulgata illa lectione veteres omnes conſentiant.

Ibidem verſ. 22. *putaris.*] Alii libri habent, *putares*, moxq; *concideres.* quod ſi ſequimur, rectè P. Fabro & Lambino, *exiſtimabas*, extrema concluſione legendum videtur, ne temporibus perturbetur oratio.

Ibidem verſ.31. *id quod in auctoritatibus perſcriptis extat.*] Manutius, *præſcriptis*, reponit ex antiquo Borromei libro. quod ſe etiam ex ſententia facere ait: nam in ſenatuſconſultis pręſcribebantur nomina ſenatorum, qui affuerant; quæ auctoritates præſcriptæ dicebantur. de quibus ipſe in Epiſt.2. lib.5. ad famil.

Pag.339.verſ.34. *non partitis.*] Legendum alii putant, *non paratis*, alii, *non partis*: Lambinus, *non repertis*; neque intelligit, quid ſibi velit quod editum eſt, *partitis.*

Pág.340.verſ.22. *quamquam omnibus.*] Mauult Lambinus, *quamq; omnibus*, vt ſit aptum ex illo ſuperiore, *quàm ſint* &c:

Pag.344.verſ.2. *Q. Valerium Soranum.*] Fortaſſe legendum videtur Lambino, *Serranum.*

Ibidem verſ. 9. *facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conſeruant.*] Sumpſit hoc Cicero, vt ſentit Vrſinus, à Platone, cuius hæc in Cratylo verba ſunt, *γυναῖκες μάλιστα τὴν ἀρχαίαν φωνὴν σώζουσι.*

Ibidem verſ. 26. *Tum ille, Tum cùm monuit idem.*] Mendoſam eſſe hanc vulgatam ſcripturam ſentit Lambinus, reſti-

tuitq́; optimo codice auctore ad hunc modum, *Videri. Tu verò, inquit ille, quoniam monuit idem* &c. ſine interrogatione: vt, *Tu verò*, ſubintelligatur, potes ne ſine periculo reprehẽdere.

Pag. 345. verſ. 21. *cùm alias res agamus.*] *quàm alias res agamus*, legit Lambinus. vult enim Antonium εἰρωνεύεσθαι.

Ibid. v. 23. *relictis vt rebus omnibus.*] Sic libri omnes. videtur tamen plenum eſſe Lambino, & elegantius *relictis vt rebus*, voce, *omnibus*, detracta: ſicq́; locutos veteres exemplis docet.

Pag. 346. v. 1. *Qui item ita moderantur.*] Vulgati alii libri habent, *Qui idem* &c. pro quo mauult Manutius, *Qui iidem*. & eâdem, opinor, ratione motus Lambinus legit, *Qui hoc idem ita mod.* at, *idem*, pro, *iidem*, veteres dixiſſe, etiam Grammatici nos monent.

Ibidem verſ 33. *plureis, quàm vtile fuit rebus publicis, delectauit.*] Si cui id magis arridet, quod eſſe in manuſcripto notat Vrſinus, in illo ita ſcriptum eſt, *Plures, quàm opus fuit, rebus publicis abdicauit.*

Pag. 349. verſ. 1. *vel quòd omnes.*] Delendum videtur, *vel*, P. Fabro: Lambino pro eodem legendum, *&*.

P. 351. v. 2. *vnum & viginti.*] *vndeuiginti*, caſtigat Lambinus, auctore Tacito, qui quod quod à ſe factũ ait Craſſus, in decimum nonum eius ætatis annum confert.

Pag. 352. v. 5. *in vtramq́; ſententiam poſſit dicere.*] Lambini manuſcripti duo, *in vtramque partem ſententiam poſſit dicere.* quam ille ſcripturam ſequitur, voce, *ſententiam*, deleta. neq; pugnat tamen, ſi quis vulgatam retinere malit.

Pa.g. 353. v. 25. *nihil enim curat aliud, atq́; ea, quæ velocius puer addidicerat.*] Hæc nõnullorum vulgatorum eſt lectio: pleriq; omnes alii & excuſi & manuſcripti doctis viris teſtantibus ita habent, *atq́; velocius puer* &c. neq; duas illas voces, *ea, quæ*, agnoſcunt. Ex qua vero propiore ſcriptura P. Victorius deprauatum locum ſic princeps reſtituẽdum docuit: *nihil enim curat aliud. at Q. Velocius puer addid.* &c. ſiue enim verum illud eius ſit nomen, quem magiſtro Saninitium opponit Cicero, ſiue aliud ſub eo lateat, valde probabiliter vir doctiſſimus ex toto orationis filo, ipſaq́; ſententia colligit, aduerſatiuã illã, quam vocant, particulam poſt, *aliud*, requiri. Cùm enim duo genera hominum inter ſe contendat, quorum illi, artiũ quas didicerunt tractatu delectati, nihil in vita aliud agunt, hi ad

vſum

vſum eaſdem transferunt: exempla, quæ ad id confirmandū affert, ita proponit, vt, ſuperioris generis quæ ſunt, ea prima collocet, quæ verò ad poſterius pertinent, hæc ſecundo loco poſita ad illa adiungat. Idq; dum facit, vtitur in omnibus eadē figura orationis, voculaq; adeò eadē, quæ ad aduerſandū adhiberi ſolet. *Valerius quotidie cātabat* &c. *at Numerius* &c. *Dies & noctes videbamus philoſopho cùm operā daret Q. Tuberonem* &c. *at eius auunculam* &c. vt nō dubiū ſit, certe valde ſit veriſimile, hîc quoq; ad eundem modū ſcriptum fuiſſe, *Magiſter hic Samnitium* &c. *quotidie commentatur: nihil ēnim curat aliud. at Q. Velocius* &c. ſiue hic, ſiue alius, vt diximus, fuit, qui cum magiſtro gladiatorum confertur. Victorii coniecturam cū Lambino ſequitur doctiſſimus quiſq;. Ceterùm pro, *addidicerat*, alii libri habent, *didicerat*: pro, *Velocius*, in aliis, *Volocius*, legitur. Vrſinus, quod confirmandæ Victorianæ correctioni ſit, in vetere quodam libro ſcriptum eſſe monet, *Q. Venonius.*

Ibid. verſ. 29. *Samnis in ludo, ac rudibus cauſis ſatis aſper.*] Sic recentiores ferè omnes excuſi. antiquiores, nec non manuſcripti, partim, *cuius*, partim, *cuiuis*, vt Lambinus, hi etiā, *cuuis*, aut, *cunis*, vt affirmat Lipſius, referunt. Ex quibus reiecto, *cauſis*, quod quadrare nullo modo hîc putat, quam conuenientiorem lectionem iudicat, *cuiuis*, reponit Lambinus: quo modo videtur Ianus quoque Parthaſius legiſſe. Lipſius ſcribendum confirmat, *rudibus, ciuis ſatis aſper.* hac ſententia. Magiſter ille Samnitium bonus laniſta & doctor: ſed hoc tantum, nec aliud curat: at Q. Velocius quamuis & ipſe bonus Samnis, & aptus gladiatorio ludo ac rudibus, tamen nihilo minus ciuis diligens, nauus & experiens. id enim valet, *Ciuis aſper.* Martial. --*ſanè certus & aſper homo eſt,*

Procuratorem vultu qui præferat ipſo.

Pag. 354. v. 6. *permaneat. Libet autem.*] Sunt quibus hæc continuanda videantūr, hoc modo, *permaneat, libeat autem* &c.

P. 355. v. 5. *qui cuiuſmodi eſſent.*] Emendat Lambinus, *Nam apud Græcos, cuicuimodi*, vel, *cuiuſcuiuſmodi eſſent*, moxq; à veteribus libris adiutus, *humanitate dignam ſcientiam*, reponit.

Ibi. v. 21. *vt admirabilis, vt polita.*] Magis placet Manutio ſi mutato verborū ordine legatur, *vt polita, vt admirabilis.* quod enim admirabile eſt, continet omnes laudes.

Pag. 356. verſ. 7. *& magis laudari quæ terram, quàm quæ crocū*

olere videantur.] Inſignis eſt hic locus, dignuſque qui nos aliquantum retineat. Plinii verba ſunt lib. 17. cap. 5. hæc: *Certè Cicero, lux doctrinarum altera, Meliora, inquit, vnguenta ſunt, quæ terram, quàm quæ crocum ſapiunt. hoc enim maluit dixiſſe, quàm, redolent.* Quo ex loco apparet legiſſe illum, *ſapere*, pro eo quod vulgò ſcriptum eſt, *olere*; quodque hic præſertim conſideramus, *terram*, quomodo plerique omnes & excuſi & deſcripti calamo libri habent. quæ tamen ſcriptura non omnibus æquè probatur: illamque alteram, quæ in nonnullis reperitur codicibus, ſequuntur potius, videlicet, *ceram.* Sic enim hîc legi debere, vel poſthabito librorum teſtimonio, exiſtimat vir inter paucos doctus Brodæus. cuius verba adſcribere libet, quia ſententiam eam habent, quam à Grammatico non expectes: & apprimè ad conſtituendam ſemel loci cõtrouerſi lectionem faciunt, ſiue tu cum illo ſentias, ſiue in alia abeas. Ille igitur, *ceram*, non, *terram*, ſibi hic legendum videri cùm dixiſſet, rationem iis quæ infrà ſcripta ſunt verbis ad hunc modũ ſubiungit: Nam vt malagmatis, inquit, plerunque, ne præter modum molleſcãt, gummi admiſceri ſolet, nec non colliriis; vt vbi facta inaruerint, glutinata ſint, neque frientur: ita vnguentis ceram (mitto eius facultates) aliquando adiici dico, partim ne penitus diffluant ac liqueſcant, partim ad retundendam hebetandamque aliorum acrimoniam. id quod attigit Cicero. Terra verò ſi vnguentis adhiberi nunquam ſolet, quî fieri poteſt vt eam ſapiant? Fingamus addi, neque tamen ſic odorem vllum ſpirabit. Quæro & hæc, quem terræ odorem hæc olebunt vnguenta? an quem citatò nuper loco refert Plinius? an quem proſciſſo ſolo vomer plerumque excitat? an quo qui metalla effodiunt, perfunduntur, vario ſanè ac multiplici? ἄωρυα & πλυτάνια Græcorum, ſilentio prætereo. Adde tot terræ odores, quot ſapores, vbique gentium reperiri: licèt ſenſum remiſſius feriant. At quis è cera ſuauem quendam & moderatum odorem, quis è croco vehementiorem afflari non ſentit?

Ibidem verſ. 10. *quique dulcedine præter cæteros.*] Nonius Marcellus hunc locum proferens, legit, *dulcitudine.* quem ſequitur Lambinus. idemque infrà decimo ab hoc verſu pro, *ſine reprehenſione*, legit, *ſine reſpiratione*, ab illo loco admonitus in Orat. perf. *diſtincta alios & interpuncta, interualla, moræ, reſpirationesq; delectant.*

Ibid.

Ibid. v.20. *eſſe diuturna.*] Rectè, *diuturnam*, legit Lambinus. idem mox legendum ratione & veritate contendit, *quod ſenſu in nimia voluptate natura, non mente, ſatiatur.*

Ibid. v.34. *ferro ſeptus poſſidet ſedes ſacras.*] Si quid loci relinquitur coniecturis, in Attiano hoc verſu, pro, *ſedes*, libenter legerit Vrſinus, *ædes*. dixit tamen ſedes Priami pro regia vatum maximus. id enim cùm αὐτομάτως ſe offerat, cur repudiem? cur noſtri illud, *Et Capitolinis iniecit ſedibus igneis*? nam & hoc nec quæſitum ſub calamum venit. quid quod eadem notione ἱδρύματα Græci dicunt, à quibus quicunque ſunt Latini, qualeſcunque ſunt, aut fuerunt, toti & ſunt & fuerunt: vt non hylen modò ab iis vrbanis palàm ſtudiosè ſumerent, ſed tranſmarina etiam verba exprimere geſtirent, vtinam id quidem minus verecundè. quod ſi exemplis probare laborem, pueris fortaſſe diſertus videar, iis quos me dicere ſentio certè ineptus.

Pag.358. v.16. *aut infinitè de vniuerſo genere quærentis.*] Lambinus ex eo quod proximè ſequitur, *Hæc autem altera quæſtio infinita*, hoc loco emendat, *aut infinita de vniuerſo genere quæſtione quid omn.*

Ibid. v.21. *Etiam hac inſtituendo diuiſione vtuntur: ſed ita, non vt iure, aut iudicio, vt denique recuperare amiſſam poſſeſſionem, ſed vt ex iure ciuili ſurculo defringendo vſurpare videantur.*] Vocem, *Rhetores*, omnino hîc deſiderari arbitratur Hotomanus: vt ſic legatur, *Rhetores etiam hac inſtituendo* &c. Locum autem ſic exponit, Peripatetici & Academici omnem ciuilem quæſtionem aut finitam aut infinitam eſſe dicunt. Rhetores etiam qui ſoli res iſtas olim tractare conſueuerant, nunc verò à Philoſophis de poſſeſſione depulſi ſunt, dum ſuos inſtituunt, hac quidem diuiſione vtuntur, docentque quæſtionẽ aliam finitam, aliam infinitam eſſe. Sed ita tamen docent, vt non tanquam in diſputatione artis ſuæ propria quaſi ſuo iure verſentur, & apertè profiteantur philoſophos nullum in ea ius habere, litemque iis intendant, quòd in alienam poſſeſſionem irruerint: verùm quemadmodum ſolent ii, qui ſuos agros ab aliis poſſideri ſciunt ac vident, ſic iſti Rhetores, ne longo tempore res ſuæ vſucapiantur, poſſeſſionem interrumpunt, &, quod in illa re vſitatum eſt, ſurculum defringunt. Nam finitam quidem quæſtionem obtinent: ve-

rùm lacinia, id eſt parua aliqua ex parte. Philoſophi enim Academici, qui nunc apud Philonem ſe exercent; præcipuè has cauſas tractant. Infinitam autem iidem dicendi magiſtri nominant tantùm, & tanquam primoribus digitis leniter attingunt. Hæc illius eſt loci, huius à ſe emendati interpretatio: à qua immane quantum diſcrepat ea Manutii. cuius ſententiam referre duntaxat, parum viſum eſt, niſi etiam quibus rationibus ille adductus à clariſſimo Iuriſconſulto diſſentiat, planum lectori faceremus. In quo non veremur ne cui odioſè feciſſe videamur, qui longam diſſertationem alieniùs inculcauerimus. agitur enim de illuſtris loci lectione, totaque eius ſententia immutanda, vel ſemel conſtituta retinenda, & inuoluta explicanda: & inter eos viros agitur, à quibus nihil proficiſci in hoc genere niſi eruditum & elegans debet: quique vel nominis ſui auctoritate quemuis, modò non agreſtem & ἄμουσον, mouere poſſunt. Sunt hæc igitur Manutii ad hunc locum verba, quibus Hotomani, cuius nomini parcit tamen, emendationem impugnat, vulgatamq; lectionem defendit, & interpretatur, aliqua etiam ex parte & ipſe corrigit. Ciuilem, inquit, omnem orationẽ in duo genera, vnum temporibus, locis, reis definitum, alterum infinitum, Peripatetici & Academici diuidebant. eam diuiſionem, non modò cùm loquerentur, verùm etiam cùm inſtituerent, oſtendebant. Hîc diſſentire cogor à viro docto, beneque de literis merito: qui putat verbum, *Rhetores*, deſiderari, ita legens id quod ſequitur, *Rhetores etiam hac inſtituendo diuiſione vtuntur.* non enim hanc diuiſionem Cicero hactenus tributam Peripateticis, & Academicis Philoſophis, rurſus eandem Rhetoribus aſſignat: ſed ait, eoſdem Philoſophos, qua diuiſione vterentur in ſermone, eadem inſtituendo vti ſolere. Id ex iis quoque verbis intelligitur, *atque hactenus loquuntur.* tranſit enim ab eorum communi ſermone ad inſtitutionem; vt exercitationem diſſerendi in vtramque partem, quæ apud antiquos Oratorum fuerat, Peripateticorum, & Academicorum propriam eſſe demonſtret. Nam quomodo à Rhetoribus obtineri genus illud, quod eſt temporibus, locis, reis definitum, Craſſus poteſt dicere; cùm ſuprà Rhetores non modò improbauerit, quos negauit docere

quicquam

quicquam poſſe, niſi vt adoleſcentes auderent, verùm etiam vrbe eiectos à ſe Cenſore oſtenderit? Itaque verbum, *inſtituendo*, non video quî referri ad Rhetores poſſit, qui nulli tunc in vrbe erant. Præterea quî poteſt hæc inſtituentium Rhetorum eſſe diuiſio, cùm ſuprà dictum ſit, hanc exercitationem, Oratoribus ereptam, duarum Philoſophiarum eſſe propriam? vt nullæ iam Rhetorum partes in hac facultate videantur eſſe. quo ſpectat illud quoque ſuprà, *Quoniam de noſtra poſſeſſione depulſi, in paruo & litigioſo prædiolo relicti ſumus, &, aliorum patroni, noſtra tenere, tuerique non potuimus; ab iis, quod indigniſſimum eſt, qui in noſtrum patrimonium irruperunt, quod opus eſt nobis mutuemur.* Et infrà, *Sumenda ſunt nobis ab iis ipſis, à quibus expilati ſumus.* Quare nihil omnino hæc inſtitutio, & exercitatio, ad Rhetores pertinet. nam, ſi de poſſeſſione pulſi ſunt, & ſuum patrimonium amiſerunt quomodo inſtituunt? Sed, videre mihi videor, quid erroris cauſſam attulerit homini certè ingenioſo & diligenti. notauerat illud, *recuperare amiſſam poſſeſſionem*: quod ad Philoſophos non attinere, qui poſſeſſionem nullam amiſerant, intelligebat: in Rhetores, quorum ius & patrimonium Philoſophi occupauerãt, optimè cadere videbatur. Verùm ego contrà ſic arguo: Si Rhetor & Orator non idem eſt, quod videri poteſt, cùm alter inſtituat priuata diligentia, alter in foro cauſas agat; non poteſt illud, de recuperanda poſſeſſione amiſſa, ad Rhetores pertinere: non enim ipſi, ſed Oratores, damnum illud fecerant, ſin cõfunduntur interdum, quia finitimi ſunt, & actione potius, quàm ſcientia diſſimiles: cur ſubiungitur, *Alterum vero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & Oratoris eſſe dicunt?* quibus verbis manifeſtè diſtinguitur à Rhetore Orator. nam ſi de Rhetoribus Cicero loqueretur, non dixiſſet, *& Oratoris eſſe dicunt*, ſed, *& ſuum eſſe dicunt*. Iam illa quæ ſequuntur, *neque vim, neque naturam eius, nec parteis, nec genera proponunt*: aptius conferuntur in Philoſophos, quàm in Rhetores: vt accuſentur ii, qui in alienum patrimonium irruperant. itaque ſubiungitur, *vt præteriri omnino fuerit ſatius, quàm attentatum deſeri.* nam, *attentatum*, eos indicat, qui alienam poſſeſſionem inuaſerunt, non eos, qui verſarentur in ſua. Hoc igitur dicit Cicero, vel Craſſus, à

Cicerone inductus: etiam hac diuiſione vtuntur Peripatetici, & Academici, ſed ita vt alienam vſurpare poſſeſſionem videantur: quod qui faciunt, ſurculum defringunt: ſic iſti non vtramq; diuiſionis partem copioſè tractant, ſed vnam quaſi lacinia obtinent, alteram vix attingunt. Non imitantur igitur eos, qui recuperare amiſſam poſſeſſionem iure, aut iudicio, vi denique conantur; ſed eos potius, qui alienã inuadunt. nam, qui recuperare amiſſam volunt, non ſurculũ defringunt, ſed totum occupant vel iure, vel iudicio, vel vi denique: qui verò alienam vſurpare, ſurculum tantùm defringunt, vt aliquid ſibi eſſe iuris in ea ſimulent. quo de genere formulæ tunc exſtabant in iure ciuili. Perſpicuum iam exiſtimo, quæ ſit Ciceronis ſententia. locum etiam emendauimus, & pro, *vt deniq;, vi deniq;* repoſuimus, contra omnes & ſcriptos & impreſſos libros: in quo non vereor, ne mihi non aſſentiantur, non modò Iuriſperiti, ſed quicumq; etiam paullò ſollertius literas colunt. iure enim, iudicio, vi poſſeſſio recuperatur. hactenus Manutius. qui quod porrò in extremo ait, ſe, *vi denique*, contra omnium librorum & veterum & excuſorum auctoritatem emendaſſe, pro, *vt denique*, quod vulgati habent: non vtique idem, ſed, *aut vi denique*, feciſſe ſe contendit Lambinus, manuſcriptos ſecutum, in quibus, *aut denique*, reperit. neque dubitat, quin vt à ſe correctum dicit, ita legendum ſit.

Pag. 364. v. 37. *Pythagoreus ille Lyſias.*] Adductus hiſtoriæ teſtimonio, non dubitat Manutius, *Lyſias*, delere, &, *Lyſis*, reponere. nam Lyſias Orator Athenis vixit, & oratoria laude, non philoſophia præſtitit. Thebanum autem Epaminondam Cicero in Bruto, doctum quidem hominem indicat fuiſſe, eloquentiam tamen ei non tribuit. quo videtur non ab Oratore Lyſia, ſed à Philoſopho Lyſide, Pythagoræ diſcipulo, eruditus. idque planè docent cùm alii, tum Cicero ipſe lib. 1. Offic. *Thebanum*, inquit, *Epaminondam Lyſis Pythagoreus, Syracuſium Dionem Plato erudiit.* Exſtat huius Lyſidis ad Hipparchum Epiſtola inter eas, quas diuerſorum edidit Aldus.

Pag. 365. v. 14. *Ille enim turpe ſibi ait eſſe tacere cum barbaris: hic autem, cùm Iſocratem pateretur dicere*] *cùm barbaros*, legit Vrſinus, ex Græco verſu, vnde ſumpſit Cicero: *αἰσχρὸν γὰρ Φι-*

λοκτήτην σιωπᾶν, βαρβάρους δ' ἐᾶν λέγειν. quem verſum affert quoque ad hunc locum Lambinus: legendumque ſibi ex eodem videri dicit, *Turpe ſibi ait eſſe tacere, cùm loquantur barbari*; vel ſic, *Turpe ſibi ait eſſe tacere, cùm barbaros loqui ſinat.* Prætereundum verò non eſt, quod vterque obſeruat, (vter prior, poſſe dicere optarem) Diogenem de Xenocrate dictum âb Ariſtotele eſſe id ſcribere, quod de Iſocrate tradit Cicerò. Sed Laertium lapſum, potius quàm Tullium, verius eſſe vt dicamus, inclinat Lambinus. qui ſi conciliandi ſint, dicendum erit ex eiuſdem ſententia, Diogenem loqui de philoſophia ab Ariſtotele docenda, cùm antea non doceret, aut inambulans, & quaſi ludibundus doceret; Ciceronem de arte dicendi, quam antea non docebat.

Ibid. v. 27. *quorum ſi alterum ſit optandum, malim equidem indiſertam prudentiam, quàm ſtultitiam loquacem.*] Legi in veteribus quibuſdam libris, *quàm ſtultam loquacitatem*, ſignificat Vrſinus. quod quamuis ferri fortaſſe poſſit, expreſſior eſt tamen magiſque elucet in vulgata lectione elegans commutatio: in qua prudentia ſtultitiæ, indiſerta loquaci, quaſi in decuſſe rectè reſpondent. qui ordo in Fuluiana intelligi poteſt, videri non poteſt: requireret enim illa infantiam, ad quam loquacitas; prudentem, ad quam ſtulta referretur. hæc artis ſunt, neque negligi debent, certè non alieno loco mihi dici videntur. Animaduerſione dignum illud, quod idem obſeruat, videri hanc ſententiam ex Aeſchinis Oratione ſumptam, ea, quam ille habuit contra Cteſiphontem. Græci Oratoris verba hæc ſunt: *καλὸν μὲν γὰρ τὴν διάνοιαν προαιρεῖσθαι τὰ βέλτιστα, τὴν δὲ παιδείαν τὴν τοῦ ῥήτορος, καὶ τὸν λόγον πείθειν τοὺς ἀκούοντας. εἰ δὲ μή, τήν γ' εὐγνωμοσύνην ἀεὶ προτακτέον τοῦ λόγου.*

Pag. 367. v. 37. *tum pauor ſapientiam mihi omnem ex animo expectorat.*] Duo Fuluii Vrſini libri, quibus vſus eſt Manutius, pro, *ex animo*, habent, *exanimato*: vnus Borromei, *exanimato*, alter, *exinanito*. apud Nonium quoque, qui hunc verſum recitat, *exanimato*, legitur. quod ſi probamus, eodem modo legendum videri, monet idem quem dixi Manutius, infrà, & in Tuſcul. 4. præſertim cùm, *expectorare ex animo*, non congruat. Sed Attii locus in Phœniſſis, cuius teſtimonio vtitur Nonius, aduerſari videtur: *Opibus*, inquit, *omnibus deſertum*,

abiectum, afflictum, ex animo expectorat. quo in loco cùm legi nullo modo poſſit *exanimato,* ſuſpicari interdum cogitur, ita veteres locutos, &, *ex animo,* retinendum. Quod facit Lambinus, Nonium, vt ait, ſecutus. dictum autem, *ex animo expectorare,* adnotat, quemadmodum οἰνοχοεῖν οἶνον, & ædificare ædeis, & in latebras inlatebrare.

Pag. 368. v. 2. *vt, Ille ſenſus disertus, indigenitalis.*] Non videtur Manutio carere mendo locus. vnus Borromei liber, vt refert, habet, *Vt ille ſenius vt dii genitales.* alter nihil differt ab impreſſis. vnus Fuluii Vrſini, *Vt ille Ennius vt dii genitales.* alter, *vt ille ſenſus disertus vidi genitalis.* quam librorum varietatem oſtendit: ſuam ſententiam non dicit, quia nondum reperit quod probet. Lambinus, partim manuſcriptos ſecutus, partim coniectura ductus, legit, *vt illud diserti ſenis, Dii genitales.* vulgatam enim lectionem non fert: cùm, *indigenitalis,* ſi modò nomen eſt Latinum, ſit nomen iunctum: hîc autem ſubiici debeat exemplum nominum nouatorum ſine compoſitione, quale eſt nomen, *genitalis.* per disertum autem ſenem, Ennium intelligit, cuius eſt hic verſus, *Iupiter in cœlo cum Diis genitalibus æuum Degit,* &c.

Ibid. v. 3. *Baccarum vbertate incurueſcere.*] *incuruiſcere,* legit ex Nonio Lambinus. neq; nos celat tamen, in manuſcr. vno ſcriptum ſe reperiſſe, *inturgeſcere.*

Ibid. ver. 35. *Si telum manu fugit.*] Legunt alii, *manum,* accuſandi caſu.

Pag. 369. v. 2. *quod per libram agitur.*] Lambinus, *quod per æs & libram agitur,* ex Feſto & Varrone.

Ibidem verſ. 13. *& dulcedo orationis.*] *dulcitudo,* in libro vno manuſcripto legi monet Lambinus. cuiuſmodi ego obſeruationes, in paupertina hac Latinitatis ſupellectile, multis aliis præfero.

Ibidem verſ. 26. *Oculis poſtremum lumen radiatum rape.*] Non dubitat Muretus, quin melius omnino ſit, quod in vetere libro ſuo legi ait, *Oculis poſtremum lumen radiantis rape.*

Ibid. v. 28. *diutius eſſe ſeſe victurum.*] Delet, *ſeſe,* Manutius, vt legatur, *diutius eſſe victurum.* non enim, *victurum,* de ipſo Aiace, cuius inſanientis hæc verba, poetam loqui, ſed de

Vlyſſe.

Vlyſſe. Veretur tamen ne priorem verſum Cicero, vt nonnunquam ſolet, immutarit, cùm lib. 2. Acad. integer verſus recitetur: *Quid ille, qui, Video, video te viuum Vlyſſes: dum licet. nónne etiam bis exclamauit ſe videre, cùm omnino non videret.* Suam ſententiam confirmari ait libris tribus antiquis, vno Borromei, duobus Fuluii Vrſini. in quibus Fuluianis eſſe etiam, *aptum*, pro, *optatum*, quod ſtatim ſequitur, adnotat.

Pag. 371. v. 16. *Nos ſumu' Romani, qui fuimus Rutuli.*] Manuſcriptos libros habere profitetur Lambinus, *qui fuimus antè Rutilli.* quam ſcripturam eſſe mendoſam putat. niſi quis malit eſſe verſum hexametrum, eumque ſic legendum, *Nos ſumu' Romani, qui fuuimus antè Rutilli. fuuimus*, veterum more, pro, *fuimus.* Lipſius hoc verſu Ennium de ſe ipſo locutum exiſtimat, cùm ciuitate donatus, id beneficium prædicaret. Cicero: *Ergo illum qui hæc fecerat, Rudium hominem maiores noſtri in ciuitatem receperunt.* quod ſi eſt, non dubitat quin ita emendandus idem ſit verſus, *qui fuimus Rudii.* de vno enim ſolo intelligi ex Ciceronis verbis apparet. Ita ille. tametſi de altera illa ſcriptura quam ex antiquis profert Lambinus, in ſuſpicionem veniat, nè fortè legendum ſit, *qui fuuimus ante Rudæi.* Rodæos enim Ennii patriam vocat Strabo. ſeu, quod verius putat, *Rudini.* ita enim Auſonius, *Vnde Rudinus ait, Diuûm domus altiſonum cœl.*

Ibid. v. 29. *conſuetudiniq; parcendum.*] Vulgati alii, & tres Lamb. manuſcripti, *parendum*, habent.

Ibid. verſ. 38. *Arte pauimento, atque emblemate vermiculato.*] Lambinus, *Endo pauimento*, pro, *Arte pauim.* caſtigat: quo modo in veteribus quibuſdam libris ſe ſcriptum vidiſſe fatetur Vrſinus, & disertè ſcriptum legitur apud Plinium Hiſtor. natur. lib. 35. cap. 25. *Endo*, eſt, ἐν τῷ. ſicendo procinctu, endo iure, & in XII. endoiacito, pro, in procinctu, in iure, iniicito veteres illi ex Græcorum more dicebant. & φιλέλλην vt qui maximè Lucilius: cuius iis quæ ſuperſunt fragmentis identidem Græca verba Latinis aſperſa videmus. poſtremo verſu, *emblemata vermiculata*, legere nonnullos adnotat Lamb.

P. 372. v. 35. *Nam cũ vinxit modus, forma rel.*] Vulgati alii pleriq; omnes, *modis forma & relaxa; & liberat.* ſicq; eſſe in manu-

quos ipſe vidit affirmat Lambinus: ex qua ſcriptura ipſe facit, *Nam cùm vinxit modus, & forma: relaxat*, & *liberat*, &c. mallit tamen ſic legi, *Nam cùm vinxit modus & numerus: laxat, & liberat* &c. Idem quoſdam refert legere, *Nam cùm vinxit modus: format, & relaxat, & liberat*, &c.

Pag. 373. v. 7. *ſed ea nos, cùm iacentia ſuſtulimus è medio, ſicut molliſsimam ceram ad noſtrum arbitrium formamus, & fingimus.*] Videtur hoc dictum Victorio ad imitationem Platonis, cuius perſtudioſum fuiſſe Ciceronem nemo ignorat, apud quē Platonem lib. de Rep. VIII. conformare iuſſus Glauco ſpeciem beluæ multiformem, reſpondet: *δεινοῦ πλάστου τὸ ἔργον, ὅμως δὲ, ἐπειδὴ εὐπλαστότερον κηροῦ, καὶ τῶν τοιούτων, ὁ λόγος, πεπλάσθω.*

Ibid. v. 27. *totamq; formam quaſi perfectam.*] Fortaſſe ita legendum videtur Lambino: *totamq; ſummo quaſi lepôre refertā; perfectam reperietis arte, non caſu*: vt etiam in hoc exemplo ab humani corporis ſtructura petito, cùm vtilitate & neceſſitate dignitas & venuſtas coniungantur. quod vult oſtendere Cicero, & in ceteris exemplis probauit.

Pag. 374. v. 19. *Quare primùm ad heroum nos dactyli.*] Lambinus, partim coniectura, partim ex libris, partim ex proximè ſequentibus, reponit, *Quare plurimùm ad heroos nos pedes dactylum, & anapæſtum, & ſpondeum inuitat.*

Pag. 375. v. 6. *ex illis modis.*] Legendum videtur Lambino, *ex illis pedibus, quibus* &c. Idem proximo & tertio verſu, vel vocem, *anapæſtus*, delendam cenſet, vel, *numerus*; vel pro hac legendum, *pes*. niſi anapæſtum pro eius generis verſu accipiamus.

Ibid. v. 16. *niſi quod hominum aures vocem natura modulantur ipſa.*] Conſiderandum monet Vrſinus an rectius ſit quod in manuſcriptis legitur, *niſi quod hominum auribus vocem naturâ modulatur ipſa.*

P. 378. v. 5. *cùm circuitum.*] Lambinianus vnus, *cùm circulū.*

Ibidem verſ. 25. *vt ii, qui in armorum tractatione verſantur.*] Abundare hæc nemo non videt, & delet Lambinus.

Pag. 382. v. 12. *Impius hortatur.*] Lambini manuſcripti tres, *Ipſe hortatur* &c. *Ipſe*, inquam, habent pro, *Impius*. Idem mox legit, *Mandem natos*, auctoribus veteribus libris.

Ibi. v. 30. *Quæ nemo eſt* &c. *Quin refugiat timido ſanguen* &c.]

Videtur

Videtur Manutio poſtulare ſententia, *timido ſanguine.* & ita eſſe in quatuor veteribus libris teſtatur. Quod ſi retinemus, *ſanguen,* vt hîc & lib.5. de Fin. legitur, & agnoſcunt Nonius, & Priſcianus lib.VI. non dubitat quin mendoſum ſit, aut abundet prouocabulum, *Quæ.* quod quidem in Borromei libro coniungi monet cum ſuperiore verſu, hoc modo, *cruciatum necemq́;* ſed metri ratione repugnante.

Ibidem verſ.34. *Iterum Thyeſtes Atreum attractum aduenit.*] Veteris ſcripturæ veſtigia ſecutus Lambinus reponit, *Iterum Thyeſtes mecum altercatum venit.*

Ibid. verſ.38. *tenerum hilaratum.*] A tribus mſſ. Lambini abeſt vox, *tenerum,* vnde ſuſpicatur ea deleta, legendum, *lene, hilarum, ac remiſſ.*

Pag. 383. verſ.3. *Tum ad te ludibunda doctè.*] Lambinus, *Tunc ad te ludibundu' doctè* &c.

Pag.384. verſ.17. *Quem ſeruum ſibi habuit ille ad manum.*] Amanuenſes ſerui ſunt à manu, qui excipiunt & ſcribunt: at ſerui ad manum, alii ſunt, vt hoc loco. & apud Liuium: *inde ad manum cantari hiſtrionibus cœptum.* Nam ad manũ ſignificat, quod præſtò eſt, quod in promptu, quod paratum eſt: Vide Turneb. lib.3. cap.13. & lib.5. cap.11.

Ibidem verſ.26. *quanquam ea tela texitur, & ea incitatur in ciuit..te ratio viuendi* &c.] Opinatur Victorius vocem, *incitatur,* vacare, tollendamque vt ſuperuacaneam cenſet: ea vt remota ſit, aperta ſtatim certaque futura ſententia. nunc enim id apertius exponere Craſſum, quod iam obſcurè & ἀλληγορικῶς dixerat: ſe nimirum metuere ne interitus Reip. appropinquet, quia ea in ciuitate ratio viuendi ac poſteritatis (ſic enim legit, non, *poſteritati*) oſtenditur, vt optandi ſint ciues ſimiles Gracchis, quamuis maiores, ipſos, vt perturbatores otii, ſuſtulerint. Profectum autem lectionis vitium inde putat, quod librarius dum exſcriberet, primùm lapſus ſit, ac pro, *in ciuitate,* ſcripſerit, *incitatur:* quem errorem ſtatim agnitum correxerit, nec tamen ſatis diligens in delenda voce, in qua peccarat, fuerit.

IN LIBRVM DE CLARIS ORATORIBVS, QVI DIcitur Brutus.

P.387.v.23. *aut terrore hominum.*] *errore,* mauult Lambinus. ſic pro Ligario, *Scelus tu iſtud vocas Tubero? cur? iſto enim nomine illa adhuc cauſa caruit.alii errorē appellant, alii timorem. qui durius, ſpem,cupiditatem* &c.quē ille locū adducit. Errorem etiā & timorem vocat Cicero pro Marcello, pro Deiotaro, & epiſt.11. li.7.ad Attic.quod obſeruat Victor Piſanus,qui,*errore,* & ipſe legebat,ante natū Lambinū opinor,Homines enim, inquit, Pompeiū reip.defenſorē,& clementem.Cęſarem verò oppugnatorē, & crudelē fortè putabant: & idcircò errabant,cùm timerent Cęſarē,nō Pompeiū:cū Cęſar ſe quā leniſſimū prębere cuperet;& Pōpeius contra Sullā imitari vellet,& regnū iampridem appeteret, vt à Cicerone Sullaturire diceretur.

Pag.389.verſ.4. *quod eadem menſura reddere iubet* &c.] αὐτῷ τῷ μέτρῳ, ἢ λώιον αἴκε δύνηαι.

P.389.v.34. *ad rerum naturalium memoriā.*] Vulgati veteres, *ad rerū memoriā.* Alii legunt,*ad veterum annaliū mem.* quod reperiſſe ſe etiam in manuſcriptis dicit Lambinus.idq; Victori Piſano placet: nō placet, *rerum naturalium*, quod editum eſt, etſi ingenioſè defendi poſſe nō neget. ſignificari enim vult librum Attici, de quo ſuprà, quem Annalem Cicerò vocat Epiſt. ad Attic.lib.12.epiſt.21.Nam quod alii, *rerum noſtrarum,* legunt, (hoc poſtea ex maſſ.eſt amplexus, & edendū curauit Lambinus) verū eſſe ei nō videtur: nā non ſolùm Romanarū ſed omnem,vt antea dixit,rerum memoriam eo libro complexus eſt Atticus. quam viri eruditi ſententiam diſertè cōprobant,quæ Oratore de eodē Attici libro leguntur: *Cognoſcat*, inquit, *etiā rerū geſtarum, & memoriæ veteris ordinē,maximè ſcilicet noſtræ ciuitatis,ſed & imperioſorū populorum, & regum illuſtrium:quem laborē nobis Attici noſtri leuauit labor, qui, conſeruatis, notatisq; temporibus, nihil cùm illuſtre prætermitteret, annorum ſeptingentorum memoriam vno libro colligauit.* non enim Romanam tantùm,ſed & peregrinam comprehendiſſe illum rerū geſtarū memoriā,apertè fatur Cicero.Ego, ſi quis, rerū noſtrarū,tueri velit,præter librorum non contemnendam auctorita-

ctoritatem, deeſſe ei quoque quod dicat non puto. neſcio an valde etiam probabiliter. ait enim hîc Atticus, ſe editis à Cicerone de Rep. libris impulſum atq; incenſum eſſe ad hanc rerum memoriã comprehendendã: *Noſtrarũ*, an *Omnem*, etiã dixerit, hoc verò eſt quod in controuerſiam venit. nam etiã omnẽ comprehẽdiſſe nemo diffidetur. *Noſtrarũ* dixiſſe potiꝰ, quàm *Omnẽ*, vt ſuſpicemur, facit ipſius Ciceronis quo ſe impulſum ait exemplũ. nã vt Cicero quẽ optimũ eſſe iudicaret ciuitatis ſtatũ illis ſex de Rep. libris vniuersè deſcripſit, totã tamẽ illã deſcriptionẽ ad Rom. ꝑſertim Remp. retulit, quã omniumRerumpublicarũ optimam perſuadere volebat: ita nõ abhorret à verò, quin hoc veri multò eſt ſimilius, Atticũ ſuis ciuib. id quicquid erat libri elaboraſſe, vt ad res Romanas, lõgè prçſertim maximas & illuſtres, exteras accõmodaret. in quo etiã boni ciuis officiũ coniunctũ eſt. vt mihi nõ ſit dubiũ, ex ea mente Ciceronẽ ſcripſiſſe, *ad rerum noſtrarum memoriam*. idque quod penè præterierã, ipſe etiam non obſcurè ſignificat eo loco, qui paulò antè ex Oratore adductus eſt: vbi omniũ quidẽ illuſtriũ populorũ, ſed maximè Romanæ (*noſtræ*, inquit,) ciuitatis res geſtas cognoſcere debere Oratorẽ, ſed eum laborẽ ſuo labore leuaſſe Atticum dicit. Nã qđ ſeptingentorũ annorum hanc ab eodem vno libro colligatam memoriam facit, tantùm non facit vt manu id teneamus quod dixi, hoc Attico fuiſſe propoſitũ, vt res geſtas populi Romani potiſſimùm illuſtraret. quo anno enim hæc dicebantur, aut dicta eiſſe finguntur, annus erat à condita vrbe ſeptingenteſimus ſeptimus, vt eruditis placet, & nõ difficile eſt in Cicerone verſatis colligere. quæ omnia ſi non neceſſariò cõcludunt, magna certè ꝓbabilitate id quod volumus conficiunt, lectionem illã, *ad rerum noſtrarum memoriam*, quæ & librorum manuſcriptorum auctoritate nitatur, eſſe etiam ratione ceteris præferendam.

Pag.390, v.22. *te præſertim tam ſtudioſo.*] P. Faber, *tui præſertim.* probat Lambinus.

P.391. v.24. *ex Thucydidis ſcriptis.*] Lambiniani duo manuſcripti, *Thucydidi.* patrius caſus, veteribus in huius inflexionis nominibus vſitatus. nec nunc primùm dictum, opinor.

Ibid. verſ 37. *primumq; tum philoſophia, non illa de natura, &c. ſed hæc quæ de rebus bonis &c. inuenta dicitur.*] Ariſtoteles ἀθηναῖ-

μεγάλων libro priore: πρῶτος μὲν οὖν, inquit, ἐνεχείρησε Πυθαγόρας περὶ ἀρετῆς εἰπεῖν. infraque: μετὰ τοῦτον Σωκράτης ἐπιγενόμενος, βέλτιον καὶ ἐπιπλεῖον εἶπεν ὑπὲρ τούτων. quibus grauiſſimi auctoris verbis adductus, Petrus Victorius, falſum videri ſibi ait, quod ſcribit Cicero, Socratem de virtutibus ac vitiis, omninoque de bonis rebus & malis primum quæſiuiſſe: cùm Pythagoræ ſummus Philoſophus & hiſtoria tota propriam eam laudem faciat. Neque qua ratione defendi poſſit Cicero, videt, niſi dicamus, Socratem eius Philoſophiæ partis, quæ de vita & moribus tractat, principem ab eo eſſe dictum, quod hanc ille diligentius excoluerit & perfectius, ceteris miſſis factis omnibus & abiectis ſtudiis, in quæ illius & ſuperioris ætatis Philoſophi ſola aut præſertim incumbebant. quod idem de Pythagora dici non poteſt.

Pag. 391. verſ. 7. *intraq; parietes aluit eam gloriam, quam nemo quidem meo iudicio eſt poſtea conſecutus.*] Si rectè hæc leguntur, valde elatè locutus videtur Cicero Iuſto Lipſio, qui eam gloriam affingat Iſocrati, quam nemo ſit Orator poſtea conſecutus. quid enim? an etiam Æſchinem & Demoſthenem dicendi laude Iſocrati fuiſſe inferiores dicemus? an hoc quærere ſtultũ eſt, cùm hîc arcem, ne repugnante quidem Cicerone, tenuerit eloquentiæ: ille in ſecundis honeſtè conſtiterit? Quare huius concluſionis vltima verba ex Ruffino vetere Grammatico ſic profert idem, quem dixi, Lipſius, *eſt poeta conſecutus.* qua lectione nihil aut verius eſſe poſſe, aut elegantius putat. vt videlicet Cicero ita Iſocratem laudet, vt dicat magnum quidem eum oratorem & perfectum magiſtrum fuiſſe, ſed tamen quia intra priuatos modò parietes poetarum in morem verſata ſit eius oratio, neque in forum atque aciem prodierit, non cum Oratorum gloria eſſe comperandum; ſed in ſuo genere meruiſſe eam laudem, ad quam nemo poeta peruenerit. Ac valde quidem aptè & conueniẽter Cicero eum Oratorem cum poetis comparare ipſi videtur, qui alioqui eo genere vſus eſt numeroſæ orationis, quæ parum à verſu differat, & cuius dictionem poeticam Dionyſius Halicarnaſſeus, aliique magni iudicii ſcriptores veteres vocauerunt.

Ibidem verſ. 15. *veruntamen natura magis, tum caſu nonn.*] Vulgati alii, eoſque ſecutus Lambinus, *veruntamen natura magis tunc,*

tunc, caſuq́ nonnunquam &c. Priſcianus, quod notat Lambinus, hunc locum aliter legit, hoc modo: *veruntamen natura magiſ tunc, caſuq́ nonnunquam, haud ratione aliqua, aut obſeruatione fiebat.*

Ibidem verſ.32. *vel verborum grauitate.*] Legit, *granditate*, Lambinus.

Pag.393.verſ.9. *quemadmodum de Pericle ſcripſit Eupolis.*] Sine flagitio præterire nec ipſi poſſumus Eupolidis verſus, qui apud Plinium nepotem etiamnum leguntur: in quibus quod refert Cicero, id de Pericle ſcripſit veteris comœdiæ auctor ille. ſunt autem iſti, lib.1. Epiſt. ad Cornel. Tacitum:

— πρὸς δέ γ' αὐτοῦ τῷ τάχει
Πειθώ τις ἐπεκάθητο τοῖς χείλεσιν.
Οὕτως ἐκήλει, καὶ μόνος τῶν ῥητόρων
Τὸ κέντρον ἐγκατέλειπε τοῖς ἀκροωμένοις.

Ibidem verſ.19. *Neq; enim iam Troicis temporibus.*] Alij malunt, *heroicis*.

Ibidem verſ.27. *maiorq́ vis agnoſcitur in Piſiſtrato. Deniq; hunc* &c.] Mutat diſtinctionem Manutius, aptius hoc modo lectū iri exiſtimans: *maiorq́ vis agnoſcitur in Piſiſtrato deniq;. Hunc proximo ſeculo* &c.

Pag.394.verſ.38. *Huic Antiphontem Rhamn.*] Quidam veteribus libris auctoribus legunt, *Hinc Antiph.*

Pag.395.verſ.29. *omnemq́ illam ſalubritatem Atticæ dictionis quaſi ſanitatem perderet.*] Lambinus ex maſſ. *omnemq́ illam Atticæ dictionis quaſi ſanitatem perd.* emendat.

Ibidem verſ.39. *Quis enim putet aut celeritatem ingenii L. Bruto* &c.] Videtur hîc aliquid deeſſe Lambino, verbi gratia, *aut eloquentiam*, vel tale quippiam: vt ita legatur, *Quis enim putet, aut celeritatem ingenii, aut eloquentiam L. Iunio Bruto* &c. Manutius alterum, *aut*, deſiderari ipſe quoque videt: non tamen ideò corruptum locū eſſe concedit. familiare enim inquit Ciceroni, vt ipſe ſibi non reſpondeat in verbis. itaque interdū, cùm dixerit, *Primum*, non ſubiungit, *Deinde*: epiſt. 9. ad Cœlium, lib. 2. & epiſt.23. ad Gallum, lib.7. Eodem modo, cùm hîc ſubiuncturus eſſet, *aut M. Valerio*, inſtitutum orationis filum interrupit, & dixit, *Videmus item M. Valerium* &c.

Pag.396.verſ.27. *nondum lege Menia lata.*] Tulit hæc, vt hinc paret, vt conſules de plebe creari etiam poſſent, eiusque rei

patres auctores fierent. *Maenia*, ſcribit Ant. Auguſtinus: Menia, Hotomanus, qui eam legem eſſe putat, quæ apud Feſtũ Minia nominatur in dictione Prorſus (Feſti libri recẽtiores vocant Iuniã:) & apud Noniũ fortaſſe in voce Sugillare: vbi ait, *Sugillare, occludere, Varro Geminis, Contrà lex Maenia eſt in pietate ne filii patribus luci clara ſugillent oculos.* quo tamẽ Nonii loco, *Maenia*, legit Auguſtinus: neq; is tamen diſſimulat in manuſcripto libro legi, *Menia.* Qui autẽ, *nondũ lege Gabinia lata*, hîc legunt, eos ſomniare putat Victor Piſanus. quod ſi quid mutandũ ſit, *Manilia*, malit legere: quæ, vt ex Põponio Læto dicit, ſi quando res à nobilib. aduerſæ geſtæ fuerant, illos ad magiſtratus gerendos admitti iubebat, quorum maiores in Ro. rep. magiſtratũ nõ exercuiſſent: quemadmodũ hoc loco plebeius ad conſulatũ admiſſus eſt, haud dubiè propter malam patrum adminiſtrationem. Verùm hîc nihil tutius afferri dum nihil aliud inuenitur, poſſe exiſtimat, quàm dicere, eius legis caput, quod ad hanc rem attinet, intercidiſſe.

P. 397. v. 10. *Ore Cethegus Veturio collega Philoni.*] Siue hũc de ſuo verſum Parrhaſius cudit, ſeu librarii germanæ ſcripturę corruptæ hanc culpã ſuſtinent, altera ſui parte nothũ nobis eſſe illum obtruſum, iam omniũ vel lèniter eruditorũ cõſenſus eſt. nam vt taceam, quod viri docti teſtificantur, hæc verba, *Veturio Philoni*, nuſquam in veteribus libris apparere, etiã hoc vitii habet vt iidẽ monent, hæc lectio, ꝙ hiſtorię veritati repugnat: ipſiq; adeo Ciceroni, qui illã ſecutus fuiſſe Cethegum conſulẽ cũ P. Tuditano bello Punico ſecũdo, paulò pòſt ſcribit. Accedũt lapides Capitolini, qui M. Cornel. M. F. M. N. cũ P. Sempronio C. F. C. N. Tuditano conſulẽ faciunt, Ciceroni conuenienter. Veturiũ autẽ Philonem quẽ Tuditani collegã dicant, nulla monumenta exſtant. Quare ſua laude fraudandus non eſt Octauius Pantagathus, quẽ ſe adoleſcẽtulo ſic locum reſtituiſſe prodit Manutius,

Ore Cethegus Marcus, Tuditano collega,
Marci filius ---

cùm rei fidei, tum veteribus exemplaribus hærentem. Quæ ſi viri docti & ingenio præſtantis coniectura, hiſtoriæ tantùm veritatẽ haberet, qua ſe tueretur, magna tamẽ ratio eſſet, cur eã non reiiceremus: nunc verò cùm ad illũ accedat etiã antiquorum librorum auctoritas, quin ei aſſentiamur

cauſſa nulla eſt. Manutius in vetuſtis codicibus, quos ipſe viderit, ſic legi fatetur, *Ore Cethegus Marcus ſtudio collegam filius.* mendoſè quidem, vt cuiuis apparet: ſed nec obſcuris rectæ ſcripturæ veſtigiis. Lãbini verò libri omnes manuſcripti diſertè emendationem comprobant, quos ad eundem modum habere ipſe affirmat, & ita excudendum curauit.

Ib. v. 15. *is dictus ollis olis popularibus olim.*] Ennii verſus, quos Cicero intercidit, ſi quis ſtatim legere velit ita digerẽdi ſunt:

Additur orator Cornelius ſuauiloquenti
Ore Cethegus Marcus, Tuditano collega,
Marci filius, dictus ollis popularibus olim,
Qui tum viuebant homines, atque æuum agebant,
Flos delibatus populi, ſuadæq́ medulla.

quorum quarti à primo ἀκροτελεύτιον ex Manutii eſt correctione, is enim ex Latini Latinii & Borromei antiquis libris, ꝓ eo quod in vulgatis legitur, *atq́ æuũ agitabant*, repoſuit, *atq́ æuũ agebant.* neutra lectio ratione caret. Manutiana, præter libros, habet ius veterũ, quo literę M, ante ſequentẽ in diuerſis dictionib. vocalẽ non facta ἔκθλιψις, cõtra Grãmaticos canones ſe velut exceptione tuetur. neq; deſunt exempla. Vulgatam ſcripturã vetus poſſeſſio defendit, frequensq́; verborũ eius formæ cuius eſt, *agitabant*, apud veteres vſus, nõ ſine elegantia, quod propter Manutiũ dicendũ fuit, qui ex priſcæ illius licentiæ ignoratione errorẽ manaſſe ait hanc pro illa lectionem in Ciceronis libros inducentium. Quod autẽ poſtremo verſu, *delibatus*, editum eſt potius, quàm, quod in aliis libris legitur, *delibutus*, id non ſine ratione eſt factũ. nã, *delibutus*, ne legamus, ſecũda eius dictionis ſyllaba facit, quæ, cùm vnum tantùm tẽpus habeat, eum locum ingredi non poteſt, lege carminis repugnante. Ferretur potius, quod vulgati alii habẽt, *illibatus*. ſed neq; id elegantiſſimã habet ſententiã: quo minus eruditis ꝓbatur. *Flos delibatus*, verò, optimè cõuenit, & ꝑuenuſta permutatione dictũ eſt de eo q inter principes ciues excellat: quod quamquã aliarum quoq; virtutum ratione dictum eſſe intelligi poteſt, hoc tamen loco ad eam quæ ex eloquentiæ laude paratur gloriam pertinere videtùr.

Ibi. v. 18. *Vt enim hominis decus ingeniũ.*] Delet, *decus*, Manuti⁹, Borromei libro auctore: idq; aptius & elegãtius putat. rectè.

Ib. v. 27. *modo planè.*] De huius lectionis vitio facilius eſt iu-

ſpicari, quàm illud ſine librorũ opę tollere. Manutius ab his deſtitutus, quid in illius locũ ex ingenio ſufficiat, quod quidem probet, non inuenit. Victori Piſano diſſimulari mendũ poſſe non videtur, niſi, *modo planè*, ad ornatum, non ad ſententiam, pòſitum dicamus; vt antè, *modò primùm*. Lambinus, *modò*, delet: quo fretus, neſcio. Quod verò dicit Cicero, Cethego & Tuditano conſulibus M. Catonem Quæſtorem fuiſſe, conciliandum eſt cum eo, quod de ſe ipſe Cato ait dialogo de ſenectute, Præturam ſe geſſiſſe cùm idem Conſulatum gererent. quòd, ad eum locum cùm ventum erit, fiet.

Pag. 398. verſ. 8. *quanquam his laudationibus hiſtoria rerum noſtrarum facta eſt mendoſior.*] Liuius lib. IX. extremo: *Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor, falſiſq; imaginum titulis, dum familiæ ad ſe quæque famam rerum geſtarum, honorum fallente mendacio trahunt. Inde certè & ſingulorum geſta, etiam publica monumenta rerum confuſa.*

Ibidem verſ. 11. *& ad plebem tranſitiones.*] Monet nos Manutius, in antiquis omnibus, quos ipſe viderit, ſic quoque legi. poſtulare tamen ſententia ei videtur, *à plebe*, neque dubium eſt ita ſcribi debere. Sicque Piſanus Victor, & Lambinus legunt, quanto hanc rationem iniimus, vt in re meridiana luce clariore teſtes quæramus.

Ibidem verſ. 13. *vt ſi ego me à* M. *Tullio eſſe dicerem.*] Sigonius videtur legiſſe, M' *Tullio*, hoc eſt, *Manio Tullio*: ex hoc Ciceronis loco Liuianum emendans: apud quem geminato errore, M. *Manlius Tullus*, pro, M' *Tullius*, ſcriptum eſt. Cuius lectionis auctor eſt ei Dionyſius, qui, de iſdem conſulibus loquens, inquit: Σερούϊος Σουλπίκιος, Μάνιος Τύλλιος Λόγγος.

Pag. 399. verſ. 2. *interdum etiam non ſatis apertus, cùm breuitate, tũ nimio acumine, efficit Theopompus.*] Interiecta verba illa, *cùm breuitate, tum nimio acumine*, neque ſe reperiſſe in duobus mſſ. dicit Lambinus, & à Budæo, Riuio, ceteris viris doctis reiecta, ipſe quoque reiecit.

Ibidem verſ. 8. *hanc in Catone non nouerunt quidem.*] Manutius & hanc, & eam quæ in aliis libris legitur ſcripturam rectam fatetur; ſed mauult, *Quid enim?* aut, *Quod enim:* vt hæc legantur coniunctè, *Quod enim Hyperidæ volunt eſſe, & Lyſiæ, laudo: ſed cur nolunt Catonis?* Lambinus ex maſcr. reſtituit, *ne nouerunt quidem*, legitque paulo pòſt, *Catones?*

Ibid.

Ibid. v. 37. *At in Aetione.*] Sic & Lambinus olim ediderat. poſtea mutata ſententia, legendum docuit, *at in Echione*, quo nomine pictoris nobilis meminit Paradoxis Cicero.

Ibid. v. 38. *Apelle, iam perfecta ſunt omnia.*] Diſſentit à Cicerone Plinius. nam lib. 35. cap. 10. commemoratis operibus Apellis, hæc ſubiungit: *Legentes meminerint, omnia ea conſtare quatuor coloribus.* idemq; confirmat eodem libro cap 7. Cicero igitur plus quã quatuor colores Apelli, Plinius quatuor tantùm tribuit. nec de mendo ſuſpicio eſt: ſed vel memorię vitium in alterutro, vel opinionum diſſimilitudo ex veterũ annalium varietate: vt multa ſæpe ab aliis aliter ſcripta animaduertimus. certiora tamen à Plinio narrari, cùm de pictura propriè ſcriberet, quàm à Cicerone, aliud agente, fortaſſe aliquis non iniuria crediderit. Hæc Manutius Paulus.

Pag. 400. v. 6. *Cùm neque Muſarum ſcopulos.*] Hoc prius tantùm hemiſtichium agnoſcit Manutii editio, poſterius deeſſe ipſe monet. ſequentem autem verſum in antiquo Borromæi libro ita legi refert, *Neque dicti ſtudioſus quiſquam ante hunc*: in Latinii, *Nec dicti ſtudioſus quiſquam erat ante hunc.* Sic vero Ennius, *ſcripſere alii rem Verſibus, quos olim Fauni* &c.

Ibid. v. 20. *ludis Luctatiis, quos Salinator Senenſi prælio vouerat.*] Mirè variat hîc ſcriptura. vt editum eſt, pleriq; habent. manuſcripti quidam Lambino referente, *Euentatis*, alii, *inentatis.* Victorius, *Iuuentatis*, emendauit. in cuius ſententiam it Lambinus, & eam ſecuta eſt Manutiana editio. Iuuentatem Latini appellarunt, quam Græci Heben, iuuentutis Deam. *Et parum comis ſine te iuuentas*, Flaccus Venerem vocans.

Ibid. v. 35. *quem in vatibus & Faunis enumerat.*] Lambinus cùm in duobus libris maſſ. reperiſſet ſcriptum, *annumerat*, præpoſitionem, *in*, ante vocem, *vatibus*, ſuſtuliſſe ſe ait, feciſſeque, *vatibus & Faunis annumerat.* nam & ſic loqui Ciceronem infrà, *His duobus eiuſdem ætatis annumerabatur nemo tertius.* ſiquis enim præpoſitionem retinere velit, legendum eſſe, *numerat*, non, *enumerat*, neque, *annumerat*, quæ ferè illius verba ſunt ad noſtrum inſtitutum deflexa. In quo hominis docti mirari ſubit ſecuritatem, qui, *Enumerare in*, Latinè dici negat. nam ſi hoc verum eſt, cur infrà hoc ipſo libro, poſtremæ eius editionis pag. 520. huius 411. legimus,

Enumera, inquit, *me in pleriſque.* quomodo & Manutiana editio habet, & Sturmiana.

Pag. 402. ver. 39. *Nam cùm in ſylua ſua ita facta cædes eſſet.*] Quidam, *in ſylua Scantia*, emendant: alii, *in æſtiuis*, legunt. Turnebo caſtigandum videtur, *in ſylua Sila.* cuius nominis ſyluam in Brutiis Vibius Sequeſter commemorat. Seruius Georg. 3. montem in Lucanis eſſe ſcribit: idemq́ue ad illud, *Ac veluti ingenti Sila, ſummóve Taburno*, quod 12. Aeneid. legitur: *Sila*, inquit, *mons eſt ſylua Lucaniæ: Salluſtius de fugitiuis, In ſylua Sila fuerunt.* Mox pro, *quæ pecuaria*, Lambinus manuſcriptos & vulgatos quoſdam libros ſecutus, *quæ picárias*, reſtituit, vt in illis legitur: vt ſint picariæ à pice dictæ, in quibus quoq; poſita habebãt vectigalia Romani. quanquã ſi quis malit legere, *piccarias*, à piceis arboribus, non repugnat.

Pag. 403. v. 14. *quòd is in dicendo ornatior, acriorq; eſſet.*] Manutius pro, *ornatior, fortior*, edidit. legiq́ue in veteribus libris pro eodem adnotat poſt alios, *adortor:* ex quo quidam, *ardentior*, faciebant, ipſo non probante, quia, *ardentior, acriorq;*, ſi dicas, minuitur quæ augeri debet ſententia. omnino, *fortior*, accommodatius ei videtur.

Ibid. v. 24. *quibus aliud dictare.*] Manutiana, *quorum aliud dict. eodẽ à temp. ſol.* Lambini, *à*, non habet, cetera eodẽ modo. Manutius illam lectionẽ Borromei libro & aliis confirmari ait: legendũ tamen fortaſſe ei videatur, *quorũ alii aliud.* Lambinus ſimiliter illi ſuam caſtigat, legitq;, *quorum aliud alii.*

Ibid. v. 28. *malè multatos.*] Emendat, *mulcatos*, Victorius, quem ſequitur Lambinus. Manutio cur ſcriptura mutetur, nihil cauſæ videtur, præſertim cùm illam comprobent antiqui duo libri, & aperta ſit ſententia.

Pag. 404. v. 10. *Tum igitur recuſans Galba pro ſeſe.*] Sebaſt. Corradus, *Tum igitur nihil recuſans* &c. cui aſſentitur Lambinus: cùm conſtet Galbam omnem ſpem ſalutis ſuæ, non in cauſa, ſed in miſericordia iudicum collocaſſe.

Ibidem ver. 36. *dein cùm otioſus ſtylum prehenderat.*] Otioſus, longè alia hîc notione, quàm vulgò ſolet, accipitur. valetq́ue idem, quod ἀπαθὴς, ſedatum animum habens. quod obſeruat Victorius.

Pag. 407. v. 32. *nam & quæſtiones perpetuæ.*] Corradus, *quæſtiones publicæ*, non probat Cuiacius. cumq́ue ſcriptum ab initio

initio putet, *p. rep.* legit, *pecuniarum repetundarum.* Lambinus neutri aſſentitur: neque cur quicquam mutet, cauſa ei vlla videtur, cùm lex de pecuniis repetundis à Piſone lata fecerit, vt quæſtiones iam & eſſent, & dicerentur perpetuæ. nihil tamen pronuntiat.

Pag. 408. v. 23, *iterum tribunum fecit.*] Quamuis pòſt ſit ei aduerſatus, à patribus penſuaſus, auctore Plutarcho, inquit Victor Piſanus. Eidem tamen melius videtur, *fregit:* ſuprà *Octauius Tib. Gracchum fregit,* quod à libris ánne à coniectura, ſuum, an alienum habeat, non dicit. Eandem emendationem, ſed vt à Seb. Corrado, ſequitur Lambinus, vulgatam lectionem negans ferri poſſe.

Ibid. v. 33. *quorum neuter ſummi Oratoris habuit laudem.*] Deprauatum locum ſic ex manuſc. reſtituit Lambinus: *dicere. neuter ſummi Oratoris habuit laudem, & vterq; in multis cauſis verſatus. Erat in quibuſdam laudandis* &c. al. *Erat in iis, etiam ſi maximi ingenii* &c. quin hoc totum, *in quibuſdam laudandis viris,* Ciceronis eſſe non putat.

Pag. 410. v. 2. *Scaurum in antiquis.*] Mallet Vrſinus, *Scaurus in Atticis,* ſed diuinare non dicet.

Pa. 411. v. 7. *dicit etiam in quadam epiſtola hoc ipſe de ſeſe.*] Non putat exſtare inter eas quas hodie habemus Demoſthenis Epiſtolas hoc illius de ſe ipſo teſtimonium Victorius. quem vide ad hunc locum Var. lib. 26. cap. 4.

Pag. 412. v. 8. *Huic ſucceſſit ætati P. Galba.*] Malè, vt videtur Victori Piſano, qui Caius prænomen facit. atque ita Manutius & Lambinus edunt.

Ibid. ver. 11. *Nam rogatione Manilia.*] Salluſtii libri habent Mamilius. Sebaſtiani Corradi quidem ſecutus ſententiam Lambinus, *Mamilia,* hîc legit.

Ib. v. 22. *Nam inuidioſa lege Manilia.*] Et hîc, *Mamilia,* reponit Lamb. cuius facti ſui rationē nō reddit. nam ſi idē qđ paulò antè, cū, *rogatione Mamilia,* corrigeret, ſpectauit; vereor ne fugerit illum ratio. Hoc autem loco cùm edat, *Nam inuidioſa lege Manilia quæſtio* C. Galbam &c. quò referatur vox, *quæſtio*, quoq; pertineat, non videt. omnino ab aliis multis editionibus rectè abeſſe ſentit. Ant. Auguſtinus hunc locum adducens, *inuidioſa legis Maniliæ quæſtione* C. *Galbam* &c. legit.

Pag. 413. v. 1. *dedecus generis.*] *vulnus,* pro, *dedecus,* legi in veteribus libris monet Riuius.

Pag. 413. v. 8. L. *Caſidenus fuit.*] Alii libri, L. *Caſulenus,* habent. Vrſino, *Caſidienus,* ſcribendum videtur: vt ſit à Cæſio Cæſidius, vt à Iuſio Iuſidius, & inde Cæſidienus, vt à Naſidio Naſidienus.

Ibidem verſ. 9. *lege Aquilia de iuſtitia petiuiſſet.*] Victor Piſanus ſic omnibus ferè libris quos ipſe vidit, ſed perperam legi, ante Manutium dixit: & vel, *de iniuſtitia*, vel, *de iniuria,* quod magis probabat, legendum ſibi videri. legem enim Aquilliam potiſſimùm de iniuria eſſe locutam, vel ex Vlpiano lib. 9. tit. 2. Digeſtorum cognoſci. Manutius, *iniuria,* edidit, eumque ſecutus Lambinus. Ant. Auguſtinus legem qua de hîc mentio fit, eandem non putat eſſe cum nociſſima illa lege Aquillia damni iniuria dati: ſed excipit, niſi mendum in verbis Ciceronis ſit. quod ego verius puto.

Ibid. v. 25. *ſed hæc mea culpa eſt.*] Aldina editio, *ſed nec mea culpa eſt.* quod meritò illi, *ſed hæc mea*, præfert, nec ſolus, Lambinus.

Pag. 414. v. 22. *quæ fuerit aſſenſio.*] Caſtigat Riuius, *quæ fuerit aſcenſio*; quam illius coniecturam ſecutus eſt Lambinus manuſcriptis auctoribus. quæ fuerit aſcenſio autem, id eſt, inquit, quæ progreſſio Oratorum, & per quos quaſi gradus ad ſummam eloquentiam aſcenderint.

Ibid. v. 9. *ſed illa, quæ propria laus.*] Hîc longum eſt hypérbaton, inquit Lambinus, pendetque oratio ab illo loco, *verba ipſa, non illa quidem* &c. vſque ad eum, qui eſt infrà, *ſed tamen Antonius* &c. Huic autem loco maximè, *ſed illa, quæ propria laus* &c. reſpondet ille inferior, *ſed tamen Antonius* &c. hoc modo: *Sed illa, quæ propria laus Oratoris eſt in verbis eligendis, ponderandis, & collocandis* &c. interponit deinde multa prius, quàm ſententiam claudat ac terminet. debebant autem talia quædam ad ſententiam finiendam ſubiungi, *illa, inquā, laude non caruit.* quod quia non factum eſt, & quoniam credibile erat vel auditorem, vel lectorem oblitum eſſe ſuperiora, ea ipſa repetit, & mutata orationis forma ſententiam claudit. Solet autem in huiuſmodi repetitionibus vti his particulis, veruntamen, ſed tamen, & ſimilibus. Sic igitur hoc loco: *Sed tamen is, quem dico, Antonius, in verbis collocandis & ponderandis,* &c. *nihil non ad orationem, & tanquam ad artem dirigebat:* id eſt, ea laude non caruit, quæ propria Oratoris

toris eſt. Hæc ad verbum Lambinus.

Pag. 415. v. 20. *huic vni in bonum conuertebat.*] Caueſis quicquam mutes. *conuertebat*, optimi quique libri habent, & rectum eſt.

Ibid. v. 21. *flebile quiddam in quæſtionibus.*] Emendat Lambinus, *conquæſtionibus*: neq; pugnat, ſi quis, *queſtionibus*, malit, modò ne, *quæſtionibus*, quod probare non poteſt.

Ibid. ver. 35. *Latinè loquendi accurata, & ſine moleſtia diligens elegantia.*] H. Stephanus non, *loquendi*, ſed, *loquenti*, Ciceronem ſcripſiſſe credit: & intellexiſſe, Craſſum, præterquam quòd Latinè loqueretur, id eſt purè & emendatè, etiam elegantiam adhibere ſolitum.

Pag. 416. v. 25. *Nam (vt paulò antè dixi) conſultorum* &c.] Budæus, ex libris, an ex ingenio, non dicit, ſed tamen ita legit: *Nam cùm conſtet conſultorum* &c. Lambinus interpoſitionis notas tantùm tollit.

Pag. 417. v. 25. *quibus propoſitis.*] *poſitis*, Lambinus, vt Partition. *Dialectica quibus poſitis, quid ſequatur, diſtinguit, & iudicat.*

Pag. 418. v. 15. *ab obtrectatione inuidiæ.*] Lambinus, veterem excuſum, vnum manuſcriptum, Riuii caſtigationem, ſimilis locutionis exempla ſecutus, *ab obtrectatione, inuidiaque* &c. reponit.

Pag. 419. v. 8. *nobis bis narr.*] Ab aliis libris abeſſe alterum *bis*, ait Lambinus, probatque.

Pag. 421. v. 6. C. *Ruſticellus Bononienſis.*] *Ruſticelius*, ſcribit Vrſinus, vetuſtiſſimo æreo numo auctore, cuius hæc eſt inſcriptio, C. RVSTICELIVS CORDVS. II. VIR. Scio hæc leuiora nonnullis videri, adeòque contemni. ſed ego, quem hîc morbus aliquando tenuit, quique antiquitatis rudera ſemper venerabor & parietinas, viro docto & diligenti, deque his ſtudiis optimè merito gratias habeo.

Ib. v. 36. *Omnium (ſicut opinor)* &c.] *Omnino*, non, *Omnium*, legendum eſſe reclamantibus libris omnibus, contendit Lambinus: atque ita ſæpe locutum Ciceronem, cum Riuio exemplis docet: *Omnium*, contrà, ſiue cum, *optimè*, coniungatur, ſiue ad poſteriora referatur, ineptam locutionem efficere.

Ibid. v. 37. *id eſt, ad noſtros reuertamur.*] Hoc totum, glosſema putat Lambinus τῶ, *domum redeamus.*

Pag. 423. v. 5. *nam Aphilia concionibus.*] Magnum variantis ſcripturæ exemplum hoc nomen: *Aſilia, Aſilia,* libris aliis: *Aſella,* Aſconio, & Liuio: *Oſella,* ſiue, *Ophella,* Paterculo, Appiano, Plutarcho. quod obſeruat Victor Piſanus, Q. Lucretium alterum intelligens, de quo præter alios modò poſitos, Liuius lib. 88. & 89. Lambinus & hîc, & apud Aſconium, *Oſellam,* legit, & ita reponendum cenſet.

Pag. 425. v. 33. *Antimachum Clarium poetam.*] Dubitare ſcribit Manutius eruditos homines, quorũ induſtriã valde probat, vtrũ ſit rectius, *Clarium,* an quod vulgati pleriq; habent, & eſſe in duob. veterib. libris, Borromei, opinor, & Latinii, ipſe teſtatur, *clarum.* ſed omnẽ dubitationẽ tollere ait Plutarchũ in Lyſandro, qui hunc Antimachum non Clarium, ſed Colophonium nominat. Lambinus, *Clarium,* legendum contendit. Clarus autem, inquit, vrbs eſt in inſula Colophone, à qua & Apollo Clarius dictus eſt. Ego tam verum puto, Clarum vrbem eſſe in Colophone, quàm Colophonem eſſe inſulam.

Ib. v. 37. *Plato enim mihi vnus inſtar eſt omnium: me illum. & rectè.*] Locum tantùm non depoſitum ſubleuare conati ſunt quidam, ſalutarem ſe manum adhibere putantes, ſic emendando, *inſtar eſt omnium: meritò ille, & rectè,* quod Lambino probari non poteſt, cùm quia hoc diuinare eſt, tum quia ex illis, *meritò & rectè,* alterum ſuperuacaneũ videtur. Ipſe deleta voce, *omnium,* cuius rationẽ reddit, ſic vt repoſuit emendandum cenſet, *inſtar eſt multorum millium. & rectè.* neque enim dubitat, quin Antimachus ita Græcè dixerit, ὁ γὰρ Πλάτων εἷς ἐμοὶ μύριοι. quæ verba interpretatũ Ciceronem, pro, μύριοι, quod decem millia ſignificat, multa millia dixiſſe, nõ verbis inſiſtentem, ſed ſententiã extuliſſe contentum. decem enim millia, multa ſunt millia. eamq; coniecturã ſuam, doctis & intelligentib. probatũ iri non dubitat, quam à pleriſq; iam probatam ſciat. Lipſius æquius melius putat, ſi ſuis verbis loqui M. Tullio per nos liceat: totumque illud à Lambino, *inſtar multorum millium,* reiicit, caſtiganda ſe iudice Ciceronis verba ſentiens ad hunc modum: *Plato enim vnus eſt inſtar omnium illûm.* vt, *illûm,* pro, *illorum,* dictum ſit. quam lectionem à libris comprobari ait, in quibus ferè omnib. eſſe ſcriptum affirmat, *omnium me illum.* Quod ſi cui adlubeſcit, non abire ſinendus ingratiis eſt Turnebus, cuius ille ſolo

hanc

hanc coniecturam immolitus eſt ſuam. Vir enim, qui grammaticos, Iuriſconſultos, medicos, etiam poſtquā obitus eſt, docendi finem facit nullum, iam olim, *inſtar eſt omnium illorum* ſibi hîc legendum videri edixerat, Aduerſ. lib. 14. cap. 22.

Ib. v. 38. *paucorum approbatione.*] Riuius ſic emendat: *Poema enim reconditum, paucorum approbationem, oratio popularis aſſenſum vulgi debet mereri.* cui aſſentitur Corradus, niſi quod pro, *mereri*, reponit, *mouere*, propius à vulgata lectione, hocq; poſtremum ſequitur Lambinus, vtriq; illorum huius loci reſtitutionem acceptam ferens.

P. 426. v. 10. *aut ſi auditor omnino tanquam equus* (*equus*; typogr. vitio excuſum eſt) *non facit* &c.] Hanc manuſc. omniū & vulgatorū eſſe lectionem, etiā illi fatentur, quib. illa deprauata videtur. Vexata eſt tamē ab interpretibus in cōſentiente ſcriptura eorundē verborū ſententia. Lambinus ſibi antè emaculandū locū putauit, quàm explicandū. Arbitratur igitur vocē, *omnino*, eſſe in vitio, proq; ea, *cum illo*, reponit: hoc ſenſu, niſi auditor adiuuet oratorem dicentē, attentè audiendo, & approbando, dicendi finē eſſe faciendū; quemadmodū auriga agitādi finē facere debet, ſi equus curſu aurigā agitantē non adiuuet. Turnebus in recepta lectione manet: &, *facit*, verbum eſſe Circenſe putat, vnde factiones nemini non notę, & in luſu pilę factores apud Plautum. putat igitur, equū non facere dici eum, qui aurigæ non paret, nec in curriculo corripit ſpatiū, nec adiuuat in partem ad victoriā, ſed ſegnis & ignauus eſt, nec ſentit ſtimulos, nec aurigam audit.

P. 427. v. 37. *mittentē ad horas quæſitorē, vt dimittat rogantē.*] Rectius hęc interpugnit Lambinus, *mittentē ad horas; quæſitorem, vt dimittat rogantem:* vt ſit, iudicem rogantem quæſitorem, id eſt prætorem, vt dimittat omnes iudices.

Pag. 429. ver. 18. *vt Q. Metello F.*] Fortean, ſi Lambinum audimus, *Q. Metello Balearici F.* legendum ſit. neque enim abhorrere à vero ei videtur, cùm ita ſcriptum eſſet, à librario, *Balearici*, fuiſſe omiſſum. Quidam *F. fecit*, interpretantur, quod eidem non diſplicet.

Ibid. v. 31. *ad Philippum ferè, aut ad Cæſarem.*] Lambinus ex manuſcriptis pleniora hæc profert, *confugiebat ad Philippum ferè, aut ad Cæſarem: ſecundum Philippum, & Cæſarem, Cotta, & Sulpicius expetebantur.*

Pag.430.v.6.*vt ſibi ipſe non conueniat.*]Non dubitat Lambinus quin legendum ſit,*vt ſibi ipſum*.id eſt, vt id ipſum, quod ab Oratore dicitur,ſibi non conueniat,& ſecum pugnet.

Ibid.verſ.39.*Atque illuminatam.*]Emendat Lambinus coniectura ductus,*illiminatam*, id eſt introductam, atque intromiſſam: à limine facto verbo,à quo eſt &, eliminare.Si quis malit,*inſitam atque illatam*, non pugnat, illud modò & ſcripturæ vulgatæ propius,& huic loco eſſe aptius conſtet.

Pag. 431. v. 21. *rem vllam.*] *rem*, tollit Lambinus. vult enim eſſe vllam partem.

Pag. 432. v. 37. *Erat in verbis grauitas.*] Fortè, *granditas*, vt & alibi. Lambinus.

P. 433. v. 4. M. *Aquillii.*] M' *Aquillii*, legit Lambinus. Aquilliis enim ferè omnibus, M*anius*, prænomen fuiſſe,nō,M*arcus*.

Ibid. v. 13. *id eſt, à iudiciis.*] Quidam hoc delent, vt gloſſema τῦ *ex acie*.

Pag. 435. v. 12. *natu octo annis minorem.*] Mauult Lambinus quod in nonnullis vulgatis eſt, & vno manuſcripto, *& me adoleſcentem nactus octo annis minorem.*

Ibid. v. 13. *in ſtudio eiuſdem laudis exercuit.*] Iam olim, *ſtadio*, pro, *ſtudio*, ſibi placere oſtendit Riuius, cuius ſententiam probat Lambinus. probabilem coniecturam facit verbum *exercuit*.

Pag. 436. v. 18. *calebat in agendo.*] *celabat*, legendum arbitratur Seb.Corradus. quod malit quidem Lambinus,quàm, *calebat*, vtrique tamen illorum præfert, *latebat*. imò totum hunc locum ſic legi vellet: *admirando, irridendo, agendo denique latebat.*

Pag. 438. v. 17. *quaſi ſecundarius.*] Mauult Lambinus,quod in tribus manuſcriptis legi ait, *quaſi ſecundarum*, vt ſubintelligatur, partium.

Pag. 440. v. 1. *cùm liceat, in hoc com.*] Seb. Corradus, *cùm liceat eſſe*, alii legunt, *quantùm liceat*: alii, *quoniam liceat*: alii, quos ſequitur Lambinus, *cùm iaceat in hoc comm.* &c.

Ibid. v. 34. *Ac ſi cogitata præclarè.*] Lambinus ſic potius putabat ſcripſiſſe Cæſarem, *Atque vt cogitata præclarè*, &c.

Pag. 441. v. 6. *tuæ quidem ſupplicationi non ſolùm.*] *ſolùm*, expungit Lambinus ex trium manuſcriptorum, & nonnullorum vulgatorum auctoritate, à quibus id abeſt. Nihil notius

tius ſupplicatione Ciceroni conſuli verbis ampliſſimis decreta, non, vt multis, republica bene geſta, ſed, vt nemini, conſeruatâ.

Ibid. v. 13. *omiſſis illis diuinis conſiliis, quibus* &c.] Hic locus, vt quidem legitur, non ſatis facilis videtur Lambino ad explicandum. quare ſic potius legendum arbitratur: *Verùm quidem ſi audire volumus, omiſſis illis diuinis conſiliis, quibus ſæpe conſtituta eſt ſalus ciuitatis, aut belli, aut domi,* &c. hoc toto deleto, *imperatorum ſapientia*, vt alieno, & ex gloſſemate nato. niſi quis malit delere vocem, *ſapientia*, & ordine verborum mutato ſic legere, *omiſſis illis diuinis conſiliis imperatorum, quibus* &c.

Pag. 442. verſ. 31. *forma, etiam magnifica, & generoſa quodammodo.*] *voce, motu, forma & magnificam & generoſam quodammodo.* ſic reſtituit Lambinus ex Suetonio, hunc locum teſtem Cæſaris eloquentiæ producente.

Ibidem verſ. 2. *quo magis expurgandus eſt ſermo, & adhibenda quàm obtruſa ratio, quæ mutari non poteſt.*] Caſtigat Turnebus; *& adhibenda tanquam obruſſa, ratio:* vel, quod verius putat, *& adhibenda cum obruſſa ratio.* Eſt autem obruſſa, vt ille docet, exploratio & probatio perfectionis, & nota auri atq; argenti. Lambinum mutata priore ſententia ſua, qua hunc locum aliter legendũ docuerat, in Turnebi tranſire nõ piguit. Manutius, *obruſſa*, edidit: ſicque eſſe in antiquis libris affirmat, in aliis, *obruſa*, in quibuſdam, *obruſſat*. ipſe, *obruſſa*, rectum putat, aurum ſyncerum, & omni vacans vitio interpretans.

Ibidem verſ. 17. *quo accuſante Chritilium.*] Lambiniani duo manuſcripti, *Chirtilium*, vnus, *Chircilium*. vulgatos quoſdam, *C. Rutilium*, habere, & ſic Riuium legere, idem adnotat. Pro Ruſcius, excuſi alii habent, Ruſius.

Ibidem verſ. 37. *omni ornatu orationis tanquam veſte detracta.*] Recta verborum conſtructio, *detracto*, deſiderare videtur Turnebo. Mox pro, *parata*, legunt alii, *paratum*, quibus aſſentitur Lambinus.

Ibid. verſ. 18. *ſputatilica.*] Non tanti hoc quidem in corrupta & affectata voce erat. ſed in veteri libro reperiſſe ſe ait Turnebus, *ſputatilitica*.

P. 446. v. 18. *deuinciret voluptate.*] Manuſcriptus vnus Lãbini, *demuceret*. ex qua corrupta ſcriptura ille, *demulceret*, facies;

pro,*deuinciret*, hîc reponit. Mox, lege, *Aberat*,&c,*ſiue conſilio*.nã, *Aderat*,&c.*ſine*, typographica flagitia ſunt.quod etſi ſine monitore re ſententia docere potuit, obiter tamen nobis, quibus hæc ſub manu naſcuntur, animaduerſa, prætereunda non fuerunt; vel vt, id genus ſi quæ ſunt alia, in iis alienam nos culpam præſtare ne æquum putes.

Ibid. v. 21. *quorum altior oratio*.] Videre iubet Lambinus, num rectius legatur, *elatior*.

Pag. 449. v. 19. *imitari neque poſsim ſi velim, nec velim fortaſſe ſi poſsim*.] Eadem αὐτὴ μεταβολὴ apud Gorgiam ὑπὲρ Παλαμήδους, quod & Vrſinus vidit: οὔτε γὰρ, inquit rhetor, βουληθεὶς ἐδυνάμην ἄν, οὔτε δυνάμενος ἠβουλήθην ἐπιχειρεῖν τοιούτοις.

Ibid. verſ. 31. *quid ergo nos aliud agimus*.] Sic & Stephaniana Rob. & Car. vtraq; editio: Manutii, & Lambini, *quid quaſi nos* &c. Mauult Manutius, *quid, quæſo, nos aliud agimus*? itaq; fortaſſe legendum videtur Lambino.

Ibidem verſ. 33. *Iſti enim videlicet Attici noſtri*.] Legendum videtur Lambino, vel, *Iſti enim quod volunt aſſequuntur*: vel, *Iſti enim videlicet quod vol. aſſeq*. vel, *Iſti enim Attici videlicet q. v. aſſeq*. vt in duobus poſtremis ſit εἰρωνεία, quaſique dicat, nõ aſſequuntur. nam illud, *videlicet Attici noſtri*, vel totũ Ciceronis non eſſe, vel certè interpolatum putat.

Pag. 451. verſ. 31. *ſed tamen non iſto modo*.] Malit ſic legi Lambinus: *ſed tamen non, vt Polycl.* &c. *ſic tu ſuaſ. legis Ser. dicas tibi mag. fuiſſe*.

Pag. 452. verſ. 1. *initium pepuliſti*.] Mendoſiſſimè, vt videtur Lambino: qui in manuſcriptorum aliis eſſe ait, *depuliſti*, in aliis, *detuliſti*: ipſe vel, *retuliſti*, vel, *attuliſti*, legendum putabat, ſi à libris tam longè abire liceret. omnino, *detuliſti*, probare non poteſt: *attuliſti*, malit.

Pag. 453. verſ. 28. *oratoriis tantum*.] Magis probat, quod habere alios libros dicit Lambinus, *Oratoriis tamen*.

Pag. 455. v. 9. *elaboratas etiam, quàm elucubratas*.] Caſtigabat Riuius ex veteribus libris, *elaboratas, & tanquam elucubratas*.

Ibid. verſ. 24. *vt conſuetudinem dicendi mutarem*.] Hoc totum delent, vt alienum. imò vt ineptum quoq; delendum. niſi, cõſuetudinẽ dicendi, Latinè dici volumus, pro, dicendi genere, quod ille literator putabat, qui hæc præcipiebat. nam eſſe hanc aliunde illuuiem, non eſt quod putemus.

Pag.

Pag.456. verſ.13. *vocis reciderat.*] Legit Lambinus, *reſederat:* moxque auctore libro vno antiquo, *deferuerat.*

Pag. 458.verſ. 17. *vt, qui non ſatis diu vixerit Hortenſius, tamen hunc curſum confecerit.*] Totam hanc clauſulam, huic ſcholio præſcriptam,alii aliter legunt: Lambinus Ciceronis eſſe nō putat, ſed alienam, ex annotatione natam.

Ibid. verſ.21. *defendit Appium.*] A quibuſdam libris abeſſe vocem, *Appium*, monet Lambinus.

Pag.460.verſ. 4. *& ab armatorum.*] Vulgati alii, *amatorū*, habent.quod placet.amatorum impetum dixit, procacitatē & petulantiam διαγραμμαίνων. ſic ſæpe illum propriè & ſignatè loqui,ſi animum aduortas, obſerues,cùm tamen verba id præ ſe non ferant. quæ virtus in Virgilio diuina eſt.nā quod, *armatorum*, defendi poſſe putat Lambinus, & ἀλλογίαν in eā voce comminiſcitur,ingenioſius id puto,quàm verius.

Ibid. verſ.11. *Quæ ſi rectè eſſent.*] Omnium optimè hunc locum reſtituit,& interpretatur Lambinus,*quæ,ſi rectè eſſet,ſalute reip. ſin ſecus, interitu ipſo,teſtimonium meorum de repub.conſiliorum darent.* hoc ſenſu: quæ à me geſta ſi ſalua eſſet reſp. ſalute reip. teſtimonium meorum de rep.conſiliorum darent: ſin reſp. interiret bellis ciuilibus,ipſo reip. interitu idem teſtimonium darent.

Ibid.v.15. *quaſi quadrigis vehentem.*] Offenditur hoc genere loquendi Lambinus: & ex duorum librorum veterum ſcriptura, quæ eſt, *vo'iantem*, perpulſum ſe ait vt, *volantem*, reponeret. fuiſſe enim facilē lapſum à litera, l, ad aſpirationis notā.quæ ego vellē omnia quæ ad hunc locū dixit,tacuiſſet.

Ibid. verſ.16. *hic me dolor tangit.*] *angit*, malunt Corradus & Lambinus.

Pag.461.v.6. *Nihil dico amplius.*] Deeſſe hîc pauca quædam, quin totus hic extremus locus non eſſe integer ſatis, neque emendatus videtur Lambino: qui opē librorum expectandā cenſet. Victor Piſanus nihil deſiderati putat. vultque Ciceronē,hac dialogi concluſione,ſe Hortenſio adnumerandū aliis, ne quid arrogāter de ſe dicere videretur, reliquiſſe: eoq; cōſilio apoſiopeſi vſū.vt ſit hęc totius loci ſentētia: Sed nihil dico de reliquis Oratorib⁹:tantū dico de meo inter Oratores loco&gradu.ſi mihi accidiſſet,vt numerarēr in multis,ſilere mauelim,quā locū inter Oratores occupare: ſiquidem tā in-

uentu difficilis eſt multitudo excellentium Oratorum. Pro, *ſic*, autem, Manutius habet, *ſi*: alii legunt, *etſi*, alii, *ſed ſi*. Piſanus, *ſi*, retinẽs, nihil audet refragantibus libris omnibus immutare, præſertim cùm, *ſi*, pro, etſi, vel, ſiquidem, frequenter vſurpetur.

IN ORATOREM AD BRVTVM.

Pag. 463. verſ. 11. *cuius ad excogitatam ſpeciem imitando referuntur ea, quæ ſub oculos ipſa non cadunt.*] Lambinus & Victorius emẽdant, *cuius ad cogitatã ſpeciẽ imit. ref. ea, quæ ſub oculos ipſa cadunt. cogitatam*, quod eſt in duobus manuſcriptis, magis probat Lambinus, & ita Victorius hunc locum proferens legit. negationem, quod hîc præſertim ſpectandum eſt, vterque ſententia flagitante delet. quæ enim ſub oculos cadunt, id eſt, τὰ ὁρατὰ, referuntur ad ſpeciem illam cogitatam, cuius ipſa tanquam imago ſunt: cogitatam enim ſpeciem vocat ἰδέαν νοητὴν, id eſt, quæ cogitatione & mente percipitur. inquit Victorius.

Pag. 465. verſ. 22. *interiectus, intermedius, & quaſi temperatus.*] Legendum putat Lambinus, *interiectus inter hos, & medius, & quaſi*, &c. vel, vt eſt apud Nonium, *interiectus inter hos medius.*

Ibidem verſ. 24. *vicinus amborum.*] Nonius voce Cinnus, hunc locum proferens, legit, *vt cinnus amborum.* quod plerique, in queis Lambinus, vt rectum amplectuntur: neque tamen vulgatam ſcripturam improbant. Si quia rectius illud putant, nihil dico. ſi Grammatici illius, non omnium peſſimi, auctoritate moti; non ſatis tutò mihi facere videntur, qui illi de veterum ſcriptis facilè credant, quem ſexcentis locis aliud egiſſe, cùm in horum lectione verſaretur, conſtat.

Ibidem verſ. 26. *præter facultatem.*] *facilitatem*, mauult cum aliis Lambinus.

Ibidem verſ. 29. *ſingulis conſecuti ſunt.*] Legit ex Borromei libro Manutius, *ſinguli.*

Pag. 466. verſ. 18. *& tanquam adipale orationis genus.*] *adipate*, legit Nonius. *adipatum*, mauult Lambinus.

Ibidem verſ. 29. *reprehendit Aeſchines quædam,*] κατὰ Κτησ. Οὐ μέμνησθε, inquit, αὐτοῦ τὰ μιαρὰ καὶ ἀπίθανα ῥήματα, ὅπως ποθ' ὑμεῖς

ὑμεῖς, ὦ σιδήρεοι, ἐκαρτερεῖτε ἀκροώμενοι. & nominatim eundem exagitans, quod verbo, ἀπορρῆξαι, vſus eſſet, Οὐ γὰρ ἔφη δεῖν (καὶ γὰρ τὸ ῥῆμα μέμνημαι, ὡς εἶπε διὰ τὴν ἀηδίαν τοῦ λέγοντος ἅμα, καὶ τοῦ ὀνόματος) ἀπορρῆξαι τῆς εἰρήνης.

Ibidem verſ. 32. *cùm quidem eum belluam appellet.*] Ibidem, Ταῦτα δὲ τίνος ἐστὶν ὦ κίναδος ῥήματα καὶ θαύματα;

Ibidem verſ. 37. *negat in eo poſitas eſſe fortunas* Græciæ, *in hoc in eum, huc an illuc manum porrexerit.*] Demoſthenis verba ſunt περὶ στεφ. Πάνυ γὰρ παρὰ τοῦτο (οὐχ ὁρᾷς;) γέγονε τὰ τῶν Ἑλλήνων πράγματα, εἰ τουτὶ ῥῆμα, ἀλλὰ μὴ τουτὶ διελέχθην ἐγώ: εἰ δευρὶ τὴν χεῖρα, ἀλλὰ μὴ δευρὶ παρήνεγκα. Ex quibus facilius ſit quid ſcripſerit Cicero ſuſpicari, quàm cuiuſmodi verbis in interpolato loco vſus ſit ſtatuere. Manutio & ex Græcis verbis, & auctoritate beati Ambroſii in Lucam lib. 2. cap. 2. quē libro emendato vſum veriſimile eſt, ita legi poſſe videtur: *negat in eo poſitas eſſe fortunas* Græciæ, *hoc, an illo verbo vſus ſit, huc, an illuc* &c. Eadem ferè Lambinus.

Pag. 467. verſ. 11. *fulgere, tonare, permiſcere* Græciam.] ἤστραπτε, ἐβρόντα, ξυνεκύκα τὴν Ἑλλάδα.

Pag. 469. verſ. 10. *laudationum ſcriptionum.*] Lambinus ordinem mutat, *laudationum, ſuaſionum, hiſtoriarum, & talium ſcriptionum, qualem Iſocr.* deleret tamen, *hiſtoriarum.*

Ibidem verſ. 23. *quaſi demenſa.*] *dimenſa,* legi debere contendit Lambinus.

Ibidem verſ. 34. *& verſiculorum ſimilia quædam.*] Emendat Lambinus, *verſicolorium,* ſeu, *verſicolorum,* ſuamque coniecturam confirmat, tum ex voce, *minuta,* quæ antecedit, tum ex iis, quæ ſequuntur, *nimiumq́ depicta*: eoque præſertim, qui infrà legitur loco, vbi de ſophiſtarum oratione loquens Cicero, *verba,* inquit, *aptiùs transferunt, eaq́ ita diſponunt, vt pictores varietatem colorum.*

Pag. 471. verſ. 31. *percurret omneis, vtetur aptis generatim, diſcet ex quo emanant etiam qui communes appellantur loci.*] Lipſius ex veteris libri auctoritate, pro, *diſcet,* emendat, *dicet,* & interpunctione mutata ita hunc locum legit, *percurret omneis, vtetur aptis, generatim dicet; ex quo emanant etiam qui comm. appell. loci.* hac ſententia: Percurret omneis locos, è quibus argumenta duci poſſint, nec tamen ſine delectu vtetur omnibus, ſed duntaxat accommodatis ad cauſſam & aptis: generatim

etiam aliquando & vniuerſè de re dicet, & à propriis perſonis ac temporibus ad vniuerſi generis tractationem orationem auocabit, ex quo fonte emanant & oriuntur communes illi qui appellantur loci.

Ibid. verſ. 11. *qua tamen in cauſa eſt vacua prudentia?*] Lambinus, *quæ tamen cauſa eſt vacua prudentia?* Alii ſic, *quæ enim cauſa eſt vacua prudentia?* quin totum hunc locum aduentitium & idem, & alienum putat.

Pag. 472. verſ. 19. *Carneadem autem eodem etiam modo dicere.*] Primus vidit, idemque eluit huius loci fœdè contaminati maculã Petrus Victorius, veſtigia veteris ſcripturæ ſecutus, quæ, *Charmadã*, habebat: ex qua ille nec recta voce leui manu id quod rectum erat fecit, *Charmidã*, reponens. Is quis fuerit, ex Sexti Empirici, & Euſebii, quæ ille adducit verbis intelligetur. Sextus vbi de variis Academicorum ſectis diſſerit, ἔνιοι δὲ, inquit, καὶ τετάρτην προστιθέασι τὴν περὶ Φίλωνα καὶ Χαρμίδαν. & iiſdem penè verbis Euſebius de præp. euang. ἔνιοι δὲ καὶ τετάρτην προστιθέασι τὴν τῶν περὶ Φίλωνα καὶ Χαρμίδην. item Sextus quo loco de arte dicẽdi agit, οἱ δὲ περὶ τὸν Κριτόλαον, καὶ οἱ ἀπὸ τῆς Ἀκαδημίας, ἐν οἷς ἐστι Κλιτόμαχος καὶ Χαρμίδας, εἰώθασιν &c.

Ibid. verſ. 34. *alii lenitate.*] *Leuitate*, alii legunt.

Pag. 474. verſ. 8. *in remiſſu.*] Alii, *in remiſſionibus*, quibus aſſentitur Lambinus.

Ibi. v. 27. *exſtitit & grauitate.*] Gruchius, *exſtitit eloquentia & grauitate.* Lambinus ex manuſcriptis, *exſtitit & ſuauitate & grauitate:* malit tamen, *& vbertate, & grauitate*, cùm in Xenophonte ſuauitas, in Platone, inquit, vbertas ſit & grauitas.

Pag. 475. verſ. 35. *inter eos ſimile.*] Malit Manutius, *inter nos*, id eſt, inter poetas & oratores.

Pag. 477. verſ. 7. *cùm hoc, inquam, decere dicimus, illud non decere, & id vſquequaq; quantum ſit, appareat.*] Legit Lambinus, *cùm hoc, inquam, decere vſquequaq; quantum ſit appareat:* interiectis, ex manuſcriptorum librorum auctoritate, à quibus illa abſunt, funditus deletis.

Ibid. v. 25. *Magnũ opus & arduũ, vt ſæpe iam diximus: ſed ingredientibus conſiderandũ fuit quid ageremus, nunc quidem quocumque feremur, danda nimirum vela ſunt.*] Expreſſum Lipſio videtur de illo Alcæi, Ἐκ γῆς χρὴ κατιδεῖν πλόον Εἴ τις δύναιτο καὶ παλάμην ἔχοι. Ἐπεὶ δὲ κἂν πόντῳ γένηται, τῷ παρεόντι τρέχειν ἀνάγκην.

Pag.

Pag.478.v.20.*ornatum illud.*] *ornatum*, mendoſè legi ſentit Lambinus: *ornamentum*, ex antiquis reponit.

Ibid.verſ.22. *atque in hoc oratore dominabuntur.*] Manutius edidit, *dominabitur.* putat tamen rectius, *atq; in hoc orator dominabitur*: vel, *atq; in oratore dominabitur.* ſic enim locutus eſt lib.1.de Orat. *quod vnum*, inquit, *in oratore dominatur.*

Ibi.verſ.28. *aut translatum, aut factum aliunde, vt mutuo.*] Nemo ignorat, verba tranſlata à factis differre. quare Manutio magis placeret ſic, *aut translatum aliunde, vt mutuo.* nam de factis verbis mentio ſtatim ſequitur.

Pag.479.verſ.23. *quaſi quæſitæ.*] *quaſi*, delet Lambinus ex coniectura. neque enim dubitat ex ſequentis dictionis primis ſyllabis natam.

Pag.480.v.22. *quicquid eſt ſalſum.*] Sic reſtituit ex veter. Lambinus, *quoniam quicquid eſt ſanum in oratione.*

Pag.481.v.4. *arcem, & vrbem orbas.*] Legendum contendit Lambinus, *arce & vrbe orba ſum*, ex eodem loco qui integer profertur Tuſcul.3. *Quid petam præſidii, aut exſequar? quóve nũc auxilio, aut fuga freta ſim? arce & vrbe orba ſum. quò accedam, quò me applicem?*

Ibid.verſ.22. *ſine contentione dicuntur.*] Lambinus, *inducuntur*, legit, à ſimili loco ſecundi de Inuent. admonitus: *Loci communes rarò inducendi.*

Pag.483.v.6. *in accuſationis ſeptem libris.*] Deprauatum hũc locum ab eo qui emendare putaret, & legendum, *quinque*, docuit Hotomanus in eam quæ diuinatio dicitur. Vide quæ in eandem his ſelectis dicta ſunt.

Pa.487.v.11. *niſi cum memoria rerum veterum.*] Rectius videtur Manutio quod legi ait in antiquis libris: *Quid eſt enim ætas hominis, niſi memoriâ rerum veterum, cum ſuperiorum ætate contexitur?* hæc horum verborum ſententia, Quid eſt ætas hominis, niſi cum, ſuperiorum ætate contexitur? Quo modo autem contexitur? Memoriâ rerum veterum.

Pag.488.v.21 *& quaſi actuoſæ.*] *iactuoſæ*, Nonius legit, & iactantes interpretatur. notat Lambinus.

Pag.491.v.7. *eandem, & vnam rem, & hæreat in eadem.*] Reponit Lambinus, tribus manuſcr. auctoribus, *vt verſet ſæpe multis modis eádem, & vna in re hæreat, in eademq; commoretur ſententia.*

Pag.492.verſ.32. *Atque haud ſcio an plerique noſtrorum Oratorum ingenio plus valuerint, quàm doctrina: itaque illi dicere melius quàm præcipere, nos contra fortaſſe poſſumus.*] Integriùs & emendatiùs ſuo iudicio Muretus horum verborum lectionẽ è vetere libro hanc profert: *Atque haud ſcio an plerique noſtrorũ Oratorum, contrà atque nos, ingenio plus valuerint, quàm doctrina. Itaque illi dicere meliùs quàm præcipere: nos contrà fortaſſe poſſumus meliùs docere.*

Ibidem verſ.38. *neſcio cur non docendo etiam aliquid aliquando, ſi poſſis meliores facere, cur nolis.*] Manutius ex Borromei antiqui ſcriptura, *neſcio cur cùm docendo,* ſublato, *cur*, cùm alterum ſequatur, legit, *neſcio, cùm docendo etiam aliquid aliquando poſſis meliores facere, cur nolis.*

Pag.493. verſ.1. *docere honeſtum eſt; quibus* &c.] Lambinus tribus antiquis libris auctoribus, omiſſas hîc à librario duas voces, *vt eſt*, reſtituit: legitq́;, *An, quib. verbis ſacrorum alienatio fiat, docere honeſtum eſt, vt eſt: quibus ipſa ſacra retineri, defendiq́; poſſint, non honeſtum eſt?* hoc autem loquendi genus Ciceroni familiare, exemplis à Riuio obſeruatis oſtendit.

Pag. 494. verſ.18. *quarum eſt iudicium ſuperbiſſimum.*] Tres Lambini manuſcripti pro, *ſuperbiſſimum*, habent, *ſubtiliſſimũ*, quod poſterius ipſe elegans & rectum putat.

Ibidem verſ.20. *nemo vt tam ruſticus ſit, qui vocaleis nolit coniungere.*] Legit Victorius, *quin vocaleis* &c. hoc ſenſu, Latinos homines tantopere metuere culpam illam, vt nemo tam negligens rudiſque ſit in componendis verbis, qui concurſum vocalium non damnet, & cùm poteſt non fugiat. Lambinus Victorii ſententiam ſequitur, eiuſque coniecturam aliquot etiam manuſcriptorum codicum auctoritate confirmat. Legit &, *quin*, Manutius ex Borromei libris tribus antiquis, & vno Latinii. ſed hoc vult dicere Ciceronem: Cùm ſuauitas quædam ſit in concurſu vocalium, quam ruſtici homines ignorant; neminem tamen eſſe tam ruſticum, quin vocales nolit coniungere. hoc autem inferioribus illis confirmari: *Nobis, ne ſi cupiamus quidem, diſtrahere vocales conceditur*: id eſt, vocales diſiungere, vitato earum concurſu, non modò nemo vult, ſed nec permittitur, ſi quis velit.

Ibidem verſ.29. *in ea eſt crebra iſta vocum concurſio, quam magna ex parte, vt vitioſam, fugit Demoſthenes.*] Rectè, *magna ex parte*, Cice-

Cicero. nam non vſquequaque hoc verum eſſe: quin contra conſilio, ſummoque iudicio feciſſe Demoſthenem hanc *σύγκρουσιν* non modò vt vitaret, ſed etiam incidere in illam cuperet, adeoque ſtudioſè nonnunquam conſectaretur: vir doctiſſimus nec vno exemplo oſtendit Victorius.

Pag. 495. v. 1. *Sed quid ego? vocaleis ſine vocalibus ſæpe breuitatis cauſa contrahebant.*] Mala interpunctione corruptam ſententiam reſtitui debere ſentit Victorius, nota interrogationis collocata poſt, *vocaleis. Sed quid ego vocaleis? ſine voc.* &c. Vult enim hæc dicta per *χόλωσιν*, & Ciceronem quaſi ſuperiorem ſententiam emendare, quòd dixiſſet veteres ſolitos contrahere vocales, tanquam rem licentiæ plenam, cùm maiore in re libertate hac vterentur: nec tantùm vocales ipſas contraherent, verùm etiam cùm vocales nullæ ſunt: atque id, vt ſyllabas breues redderent, quæ concurſu conſonantium longæ fuiſſent.

Ibid. v. 3. *vas' argenteis, palm' & crinibus.*] Lambinus, vulgatorum omnium codicum hãc lectionem mendoſam putat, cùm hîc agatur de contrahendis & corripiendis nominibus, ſiue vocalibus: legitq́; *argentei' vaſis, paſſi' crinibus*, &c. Paſſi', id eſt, paſſis, ſiue expanſis. ita enim pro, *palm'*, ſeu palmis, legit ex Nonio. quo tamen loco quod Nonius, *paſſu*, adiungit ad nomen, *palmis*, iudicandum relinquit lectori, an, *paſſi' palmis*, hîc ſit legendum.

Ibid. v. 8. *Quomodo enim veſter Axilla ala factus eſt, niſi fuga literæ vaſtioris? Quam literam etiam è maxillis, è taxillis, & vexillo, & paxillo conſuetudo elegans Latini ſermonis euellit.*] Legit Lambinus, *veſter Axilla Ahala factus eſt:* C. Seruilium Ahalam intelligens. quem vulgò Alam, vel Halam ſcribunt: ſed doctorum conſuetudo, numorum & lapidum auctoritas illã ſcripturam tuetur. Muretus in vetere Alexandri Glorierii libro ita hunc totum locum legi teſtatur: *Quomodo enim veſter Axilla Ahala factus eſt, niſi fuga litteræ vaſtioris? Quam litteram etiam è maxillis, & axillis, & vexillo, & pauxillo conſuetudo elegans Latini ſermonis euellit.*

Ibid. v. 30. *Namque Aeſculapî liberorum.*] Videtur legiſſe, *Aeſclapî*, Victorius. Idem mox, pro, *At ille aliter*, quod antea legebatur, emendauit, *At ille alter*, quo modo & alibi non rarò loquitur Cicero. Pacuuium autem intelligit, qui & ipſe

fabulam Chryſem ſcripſit. Verſum porrò qui explere volet, poterit admonitore Lambino ex 2. Tuſcul. *Namque Aeſculapi liberorum ſaucii opplent porticus.*

Ibid. ver. 39. *aut Decemuirorum litibus iudicandis.*] Adnotat idem quem modò diximus Muretus, in eodem antiquo libro ſcriptum eſſe, *ſtlitibus iudicandis.* ſic loquebantur.

Pag. 496. v. 10. *Eho, tu cognatum tuum non noras?*] Apud Terentium Phormione vulgati hodie libri pro, *cognatum,* habent, *ſobrinum.* quod obſeruat Lambinus.

Ib. v. 19. *In templis iiſdem, probauit: at, eiſdem, erat verius; nec tamen, eiſdẽ, opimius: malè ſonabat, iiſdem.*] Lambinus, *In templis iſdẽ,* & pro, *nec tamen, eiſdem, opimius,* ſublato, *eiſdem,* legit, *nec tamen opimius.* rectius ſi alterũ, *eiſdem,* quod proximè hoc antedit, retinemus, non, *iiſdem,* quod habet Manutiana editio. ſic enim illâ totus hic locus legitur: *In tẽplis iſdẽ, probauit: at, iiſdẽ, erat verius: nec tamen, eiſdem, opimius: malè ſonabat, iiſdẽ.* In qua tamen ſcriptura mendi ſuſpicionem ſibi pari ait Manutius ex antiquiorum librorum diſſenſione. tres enim Borromæi & vnum Latinii habere, *In templis idem*: vbi verò eſt in vulgatis, *eiſdem,* in illis eſſe, *iſdem*: vbi, *malè ſonabat iiſdem,* in illis, *iſdem.* vt hoc fortaſſe Cicero ſignificet: cùm dicendum ſit, *templis iiſdẽ,* vel, *eiſdem,* vel ſaltem, *iſdem,* Ennium tamẽ dixiſſe, *templis idem,* omnino contra conſuetudinem, verùm ſuauitatis cauſa.

Ibid. v. 36. *adiuncti verbi primam literam præpoſitio commutauit.*] Clamat ſententia, corruptam ſcripturam. neq; enim in præpoſitionum cum verbis cõiunctione, adiuncti verbi primam literã præpoſitio commutat, ſed quæ in adiuncto verbo prima eſt litera, ea commutat præpoſitionem. exempli gratia, *ſub,* præpoſitio ſi cum verbo, *mutauit,* coniungatur, ex, *ſub,* fiet, *ſum,* vt ſit. *ſummutauit*: eadem ſi adiungatur verbo, *tulit,* tranſibit in, *ſus,* vt fiat. *ſuſtulit.* eadem in ceteris ratio. quare emendabat M. Antonius Maioragius, *adiuncti verbi prima litera præpoſitionem commutauit.* nec aliter Lambinus. Putat tamen Manutius, ſe fortaſſe rectiùs ſic corrigere, *ad iuncti verbi primam literam præpoſitio commutauit*: diuiſim, *ad,* &, *iuncti,* legendo; &, *commutauit,* παθητικῶς ſumpto; quomodo locutos veteres, vel ex Gellio notum eſt. vt hoc dicatur, ad primam iuncti verbi literam præpoſitio commutauit, pro, commutata eſt.

Pag.

Pag. 497. ver. 18. *Purrum ſemper Ennius, nuſquam Pyrrhum. Vi pateſecerunt Fruges, non Phryges.*] Arbitratur Victorius ſcribi debere, *Burrum ſemper Ennius, nuſquam Pyrrhum. Vi pateſecerunt Bruges.* idque & verbis Ciceronis ipſius, quæ ſtatim adiungit motus, & teſtimonio Quintiliani: qui in primo libro, vbi de literarum immutationibus, diſſerit, inquit, *Sed B. quoque in locum aliarum dedimus aliquando, vnde Burrhus, & Bruges, & Balæna.* vbi quòd duobus illis nominibus, quæ Cicero quoque ponit, vtitur, Ennii conſuetudinem exiſtimat Fabium reſpexiſſe, nominaque in poemate illius poſita intellexiſſe. Sex. quoque Pompeius Balænæ nomen à Græco deſcendiſſe ſcribit. hanc illi φάλαιναν dicunt: antiqua, inquit, conſuetudine, qua Πύῤῥον, Burrhum, πύξον, Buxum dicebant.

Pag. 498. v. 7. *Qua pontus Helles.*] Ex iſtis, quæ apud Senecam Epiſt. 81. leguntur:

Imperio Argis, regna mihi liquit Pelops,
Quà ponto ab Helles, atque ab Ionio mari
Vrgetur Iſthmos:

emendandum hunc locum putat, Lipſius, legendumque,
Quà Ponto ab Helles.

Ibid. v. 9. *inſuauiſsima litera infinitus.*] Inſuauiſſimam literam, quidam, R, interpretantur. Lambino aſpera illa videtur, non inſuauis: &, S, ſignificari potius putat; quam ingratiſſimam, & iniucundiſſimam eſſe ſcribit Dionyſ. Halicar. quare hîc legendum, *Aſias*, ſentit, non, *Aſiæ*. Verbo autem, *infinitus*, ſeu, quod olim deleat, an ſi retineat, quo iure eſſe id velit. edidit, *finitus*, quid faciat, neſcit.

Ibid. ver. 36. *Id, quod ſcis, prodeſt: nihil id, quod neſcis, obeſt.*] Videtur legendum Lambino: *Id, quod ſcis, prodeſt nihil: multùm id, quod neſcis, obeſt*: vt contrarium contrario omni ex parte opponatur.

Pag. 499. v. 20. *ſed eas haud vinciebant.*] Non probat Lambinus, nec quod vulgati alii habent, *ſed eas haud vinciebant, haud explebant. Parum hoc me* &c. legitque, *ſed eas aut vinciebant, aut explebant parum.* Hoc me &c.

Pag. 500. v. 10. *Verſibu' quos olim Fauni.*] Apud Varron. de ling. Lat. legimus, *Verſus, quos olim* &c.

Ibid. v. 12. *Ante hunc.*] Dictum Bruto, pag. 400.

Pag. 501. v. 10. *hoc in eius ſummis laudibus ferunt.*] Alii libri, *in hoc cum ſummis laudibus ferunt.* quam lectionem ſequi maluit Lambinus.

Ibid. v. 33. *in quo dicit* &c.] Verba Iſocratis hæc ſunt: Οὐδὲ γὰρ ταῖς περὶ τὴν λέξιν εὐρυθμίαις καὶ ποικιλίαις κεχρησμένηκαμεν αὐτὸν: αἷς αὐτός τε νεώτερος ὢν, ἐχρώμην: καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπεδείξα, δι' ὧν τοὺς λόγους ἡδείους θ' ἅμα καὶ πιστοτέρους ποιοῖεν: ὧν οὐδὲν ἔτι δύναμαι διὰ τὴν ἡλικίαν.

Ibid. v. 35. *theatra tota exclamant.*] Legit, *reclamant*, Lambinus ex 3. de Oratore.

Pag. 504. v. 4. *numerus autem non modò depromebatur.*] Hæc vulgata eſt ſcriptura, eandemque eſſe quatuor manuſcriptorum teſtatur Manutius. Victorius, *domo*, emendabat, vbi, *modo*, legitur. Lambinus ex antiqua ſcriptura, quæ eſt, *numerus non domo depremebatur*, facit, *numerus nondum deprehendebatur*, itaque legendum cenſet.

Ibid. v. 21. *aut altero tanto, aut ſeſqui eſſe maiorem.*] Budæus, *aut altero tanto maiorem, aut ſeſqui.*

Ibid. v. 22. *Ita ſit æqualis dactylus.*] Dicere debuiſſe videtur Lambino, fieri æqualem partem dactyli, duplicem iambi, ſeſquiplicem pęanis. quare an ſic potius legendum ſit, dubitat: *Ita ſit æqualis dactyli, duplex iambi, ſequiplex pæanis.* vt repetatur è ſuperioribus, *pars.*

Pag. 505. ver. 32. *ſed ipſos non ſentire cùm vtantur.*] Legit, *cur vtantur*, Lambinus.

Pag. 506. v. 32. *Nec verò nimius is curſus eſt numerorum.*] Legi debere videtur Lambino, *eſto*, ſicque repoſuit.

Pag. 508. ver. 10. *quorum modum notat ars.*] Putat Victorius negandi particulam deſiderari: legique debere, *quorum modum non notat ars.* ſic paulo antè: *Neque enim ipſe verſus ratione eſt cognitus, ſed natura atque ſenſu.* Quem autem, tacitum ſenſum, naturalem ſenſum, naturam atque ſenſum vocat Cicero, eum ἄλογον αἴσθησιν à Dionyſ. Halicarnaſſeo appellari idem obſeruat.

Pag. 509. v. 30. *vt inſidietur, & obſeruet.*] Poſtulare videtur Lambino ſententia, vt cum manuſcriptis legamus, *vt inſidiatorem obſeruet.*

Ibid. v. 33. *quam ipſe includit.*] Hoc totum, *quam ipſe includit*, alienum putat Lambinus, non Ciceronis.

Pag.

Pag. 510. v. 9. *modis pluribus.*] Corrigit Lambinus, *pedibus pluribus.* id eſt, finitur & terminatur ambitus pedibus plurib.

Ibidem ver. 18. *dein membratim, Tu dicere* &c.] Hunc locum partim à libris, partim à coniectura ſic reſtituit Lambinus: *dein membratim ternis. Tu dicere ſolebas. ſacram eſſe remp. Hæc item membratim quaternis. poſt clauſula ambitus, Quicumq; eã violauiſſent, ab omnibus eſſe ei pœnas perſolutas. perſolutas, dichoréus. nihil enim* &c. ſic autem explicat: Hæc, quæ ſequuntur, membratim dicuntur, ternis pedibus: id eſt, ita vt ſingula membra ternis pedibus conſtent. Cùm igitur duo membra ſint, ſex inſunt pedes. *Tu dicere ſolebas.* hoc eſt vnum membrum: in quo ſunt tres pedes, ſpondéus, trochæus, ſeu tribrachys, ſpondéus. *ſacram eſſe rempublicam:* alterum membrum, in ſunt item tres pedes, iambus, ſiue anapæſtus, ſi, *m*, non elidatur, iambus, dactylus. Deinde quæ ſequuntur, ſimiliter membratim dicuntur pedib. quaternis. ſingula enim membra quaternis pedibus conſtant, & dichoréo, quo ambitus clauditur, hoc modo: *Quicumque eam violauiſſent:* hoc eſt primum membrum, in quo ſunt pedes quatuor, ſpondéus, iambus, anapæſtus, ſpondéus. *ab omnibus eſſe ei pœnas:* ſecundum membrum, quod item quatuor pedibus cõſtat, iambo, anapæſto, iambo, ſpondéo. ſequitur & clauſula ambitus, id eſt pes extremus, dichoréus, qui periodum, ſeu ambitum terminat, *perſolutas:* hæc Lambinus.

Pag. 512. v. 25. *inſtar verſuum quod ſit.*] Videtur legendum Lambino, *quæ ſint.*

Ibid. v. 27. *Sin membratim volumus dicere.*] Rectè legendum vidit Lambinus, *nolumus:* idque ex ſubiecto exemplo intelligi poſſe monuit, accuratè.

Ibid. v. 35. *cur de perfugis noſtris copias comparant contra nos?*] Quintilianus, quod obſeruat Victorius, legit, *copias comparat is contra nos?* duobus ſpondeis in extremo. Fabii verba, ſi quis illa requirit, hæc ſunt Inſtit. Orator. lib. IX. cap. IIII. quo de Compoſitione agit: *Duo ſpondei,* inquit, *non ferè coniungi patiuntur (quæ in verſu quoque notabilis clauſula eſt) niſi cum id fieri poteſt ex tribus quaſi membris. Cur de perfugis* (vulg. nonnulli, *profuſis*) *noſtris copias comparat is contra nos? vna ſyllaba, duabus vna.*

Ibidem verſ. 38. *Sequitur non longa:* &c.] Lambinus, *Se-*

quitur non longa (ex duobus enim membris perfecta eſt) comprehenſio: & in ſpondéos cadit.

P.513.v.6. *in alienos inſanus inſaniſti.*] Sic libri omnes tam veteres, quàm excuſi habent. diſpicere tamẽ non poteſt Victorius, quem hîc locum habeat, *inſaniſti.* vt mendum eſſe planè ſentiat, quod abſq; meliorum librorũ ope ægrè tolli poſſit. Quæ ſequuntur, vt vulgata ſunt, legit: Lambinus ad hunc modum, *Deinde omnis, tanquam crepidine quadam, comprehenſio longior ſuſtinetur.*

Ibid. v.7. *Deinde omnia.*] Emendat idem, *Deinde omnis, tanquam crepidine quadam comprehenſio longior ſuſtinetur.* moxq́ue; *& dichoréo finitur.*

Ib. v.14. *Inciſim autem, & membratim tractata oratio.*] *tracta*; reponit Manutius: idq́; & ad ſententiã eſſe & ad vſum linguę Latinæ aptius putat: eam præterea lectionẽ manuſcriptorum auctoritate confirmari ait. tractam autem interpretatur, quam alibi continuatam idem, ac productam vocat, *εἰρομένην* Ariſtoteles, *διῃρημένην* Demetrius.

Ibid. v.36. *Et nec ſententia vlla eſt.* Suſpicatur, *Et*, abundare Manutius: neque enim placet ei, *Et nec*, coniungi.

P.514. v.7. *& adhibere neceſſe eſt.*] Particulam, *&*, delet Manutius, ſuffragante præſertim libro vno antiquo. vult autem hanc eſſe ſententiã, Neceſſe eſt hanc adhibere ſiue compoſitionem, ſiue perfectionem, ſiue numerum vocari placet.

P.515.v.20. *quibus omneis Africanos & Lælios multi venalitii mercatoresq́; ſuperarunt*] Andreas Patricius & Lambinus, corrigunt, *venalitiarii*: ſic enim mangones, qui ſeruos venaleis habent, appellantur: venalitii, ſerui ipſi ſunt venales. hîc autem non ſerui, ſed ſeruorum venditores ſignificantur: quod vel ex eo intelligitur, quòd venalitiarios cum mercatoribus coniungit. Ita quidem illis videtur. Sed potior eſt apud Lipſium Quintiliani & Nonii Marcelli auctoritas: quorũ ille libro nono hunc ipſum locum, quo modo in vulgatis extat, videtur legere: hic in voce Venalitii, aperte eundem adducens annotat, Ciceronem hîc, Venalitios pro Venalitiariis noua quadam minimeque vulgari ratione poſuiſſe.

Pag. 516. v.1. *nemo vnquam voluit.*] Vulgati alii, *noluit*: id eſt, omnes voluerunt, quod ille mauult.

IN

IN TOPICA.

Pag. 517. v. 9. Topica.] Epiſt. ad Trebatium, cuius eſt initium, *Vide quanti*, Topica Aristotelica hunc librum appellat. *Itaque*, inquit, *vt primum Velia nauigare cœpi, inſtitui Topica Ariſtotelica conſcribere, ab ipſa vrbe cõmonitus amantiſſima tui.* quod obſeruauit Antonius Goueanus.

Ibid. ver. 21. *vt ſine vllo errore ad eam rationem via perueniremus.*] Legunt Lambinus & Vrſinus, *vt ſine vllo errore ad eam ratione & via perueniremus* &c. *ratione & via*, μεθόδῳ.

Pagina 518. ver. 9. *Etenim cùm tu mihi meisq́; multa ſæpe cauiſſes.*] Sic formis excuſa habent. at vidiſſe antiquum exemplar ait Victorius, in quo hic locus ita ſcriptus eſſet, *Etenim cùm tu mihi, meisq́;, multa ſæpe ſcripſiſſes.* atque ita legiſſe in Briſſonii manuſcripto teſtatur Lambinus. P. Faber quoque eodem modo eſſe in veteribus ſuis affirmat: ſicque & ipſe legendum cenſet. Quare ſi librorum conſentientium defugiendam nobis auctoritatem non putamus, doctorum præſertim virorum ſentẽtiis comprobatam, pro, *cauiſſes*, nec dubitabimus, quin, *ſcripſiſſes*, poſthac legendum ſit. Scribendi autem verbum, vt & cauendi, & reſpondendi, Iuriſconſultorum proprium eſt: dicunturq́; Scribere, cùm conſulentibus ſcripto cauent. Quo in verbo eleganter luſit Epiſt. ad eundem Trebatium Cicero: *Quòd ſi ſcribere oblitus es* &c. vt à Victorio ad eum locum eſt obſeruatum.

Pag. 519. v. 1. *tum ex nota.*] Emendat Lambinus, *tum ex notatione.* ſic infrà, *genus hoc, notationem appellamus.* & paulò pòſt, *tum notatio,* &c.

Ibid. v. 13. *Cùm lex Aelia Sentia aſſiduo vindicem aſſiduum eſſe iubeat.*] Aliis libris, *Aelia Sanctia*, legitur. Neutrum tamen huic loco conuenire, quin vtrumq; tollendum eſſe, primus & rectè vidit Ant. Goueanus, ab Aemari Ranconeti manuſcripto admonitus, à quo duæ illæ voces aberant. Hæc enim fuit Lex XII. tabul. quæ apud Agellium his verbis ſcripta exſtat: ASSIDVO ASSIDVVS VINDEX ESTO: PROLETARIO CIVI QVIVIS VOLET VINDEX ESTO: qua locupleti fideiuſſor locuples eſſe, inopi quiuis iubebatur. Legem autem cum dicimus, XII. tab. legẽ intelligimus. quod exẽplis oſtendere ſuperuacuũ fuerit. Aeliæ verò & Sentiæ legis, cuiꝰ frequẽs in

ter accedit, qui duas in hac præceptione negationes deeſſe putant: vt ſic locus legatur, *Quod in re maiore non valet, non valeat in minore.* Argumentum enim, quod ex maiore ducitur, tantum ad refellendum valere, & maius, id dici, quod magis probabile & conſentaneum eſt. Itaque ſubiectum à Cicerone exemplum tantùm ad refellendum valere. quaſi videlicet probabilius fuiſſet fines in vrbe regere, quàm aquam in eadem arcere. Neq; tamen dubium eſſe ait, quin vtraque actio in ruſticis tantum prædiis locum habeat l.2.l.4.§.vlt. D. fin. regund. & tot. tit. de aqua pluu. arcend. Eidem tamẽ commodius Cicero alio Topicorum loco hãc diſputationem ad ſimilium locum retuliſſe videtur, vbi ſic loquitur: *Quemadmodum ſi in vrbe de finibus controuerſia eſt, quia fines magis agrorum videntur eſſe, quàm vrbis, ciuibus regundis adigere arbitrum non poſſis: ſic ſi aqua pluuia in vrbe nocet, quoniam res tota magis agrorum eſt, aquæ pluuiæ arcendæ adigere non poſſis arbitrum.*

Pag.521. verſ.3. *Quoniam vſus auctoritas fundi, biennium eſt, ſit etiam ædium.*] Iampridẽ Hotomanus ad illud Orationis pro Cæcina: *Lex vſum, & auctoritatem fundi, iubet eſſe biennium. at vtimur eodem iure in ædibus, quæ in lege non appellantur*: hunc ex Topicis locum proferens, vtrumque mendoſum eſſe oſtendit: & vtrobique pro, *biennium*, reponendum eſſe, *biennis*. quã ſuam ſententiam repetitam Obſeruat. lib. & cap. 2. poſtea cõfirmauit, vbi in hoc Topicorum exemplum loci ex comparatione ducti inquirit. cuius ita à ſe emendati hunc vult eſſe ſenſum: Quoniam biennis vſus ædium, id eſt poſſeſſio ædium per biennium cõtinuata, eſt auctoritas fundi, hoc eſt iuſta & legitima cauſſa retinendi dominii fundi: ſit etiam ædium: quæ tametſi fundi appellatione non contineantur, ſed prædii, tamẽ quia ſunt res immobilis, perinde vt fundus, eodem iure cenſendæ ſunt. Legem autem XII. tabul. his ferè conſcriptam fuiſſe verbis docuit: VSVS AVCTORITAS FVNDI, BIENNIS ESTO. CETERARVM RERVM ANNVVS ESTO. Lambinus, *vſu-auctoritas*, legit detracta S litera, & dictum putat vt, vſucapio. vſuauctoritatem autem interpretatur, iuris firmitatẽ, ac ſtabilitatem vſu rei quæſitam. Hotomani emendationem non probat: eandem ſententiam ex vulgata, quam ſequitur, lectione eliciens: neque tantam, vt ait,

vim verbis afferens. Eidē Lambino mox legendum videtur, *At in lege ædes non appellantur. ergo ſunt ceterarum rerum, quarum annus eſt, vſus*; id eſt, ſunt in numero aliarū rerum, quarum vſuauctoritas, annus eſt. vt ita dictū ſit, Ceterarum rerū vſus, annus eſto, quemadmodum in lege vſus, ſeu vſu- auctoritas fundi, biennium eſto. quod tamen loquendi genus totum vt abhorrens impugnat & reiicit Hotomanus.

Ibid. verſ. 10. *Vt ſi ita reſpondeas, Quoniam P. Scæuola id ſolum eſſe ambitus ædium dixerit, quod parietis communis tegendi cauſa tectū proiiceretur, ex quo in tectum eius, ædeis qui protexiſſet, aqua deflueret, id tibi ius videri.*] Hic locus, vt quidem legitur, non ſine cauſa inexplicabilis doctiſſimo cuique ſemper eſt viſus. Boetius, *ſolum*, non pro aduerbio, ſed pro nomine, nempe terra, ſiue area, cui inædificatum eſt, accipit: putatque hanc fuiſſe quæſtionem, An ius eſſet communem parietem tegere: Scæuolā autem reſpondiſſe, Ita ius eſſe, vt in eius, qui tegat, aliud quodlibet tectum ſtillicidii aqua fundatur. Quem vehementer falli, vt pleriſque aliis huius operis locis, exiſtimat Hotomanus. *ſolùm* enim idem hîc valere, quod ſolummodò vel dunta xat, ne dicendum quidem putat, cùm manifeſtum id ſit. deinde corrupta huius exēpli verba: &, *quoad*, pro, *quod*, reponendū; poſteriorem autem vocē, *tectum*, tollendā eſſe arbitratur: vt legamus, *vt ſi ita reſpondeas, Quoniam P. Scæuola id ſolùm eſſe ambitus ædium dixerit, quod parietis cōmunis tegendi cauſa tectum proiiceretur, ex quo in eius ædeis, qui protexiſſet, aqua deflueret, id tibi ius videri.* Horum autem verborum hæc ei ſententia eſſe videtur. Lex XII. tab. ſeſtertium pedem, hoc eſt, ſpatium duorum pedum & ſemipedis, inter priuatorum ædificia relinqui, eúmq; ędium ambitū eſſe iuſſit. quod propter incendia conſtitutū fuit. At ſi ædes continētes ſint, quia paries cōmunis eſt, neq; quicquā ſpatii interiectum eſt, quærebatur ex Scæuola quis eſſet earū ambitus. & vt videtur, iccircò quærebatur, quia nondum ſatis inter illius ætatis Iuriſconſultos conſtabat, an vicino liceret in cōmunem parietē ſua tigna & onera immittere, aut certe quatenus liceret. P. Scæuola Iuriſconſultus reſpondit id duntaxat eſſe ambitus ædiū, quoad vterq; vicinus, cōmunē parietē ꝓtexerit: vnde diuortiū aquarū fiat, & in cuiuſq; illorū ędes aqua pluuia defluat: nimirū vt dimidia parietis pars ad vnū,

altera

altera ad alterum pertineat: & linea communẽ parietem æquabiliter ſecans, ambitum ædiũ vtrinq; deſignet. Quod ipſi tamen, ne quid diſſimulet, perquàm obſcurũ videtur. nã iſta ratione videretur Scæuola ſignificare non licere vicino ſua tigna & onera longius in parietẽ communẽ immittere, quã quatenus illa linea medium parietem interſecans pertineret: cùm tamen hodie conſtet communem parietem eſſe in dominio vicinorum pro partibus indiuiſis: ac proinde ius eſſe vicino, pariete communi vti ad ſuſtinenda onera ædificii, & immittenda tigna: quamuis eum demoliri & reficere inuito ſocio non poſſit: nã quauis re vti licet ad eum vſum, ad quem deſtinata eſt. Fortaſſe tamẽ Scæuolæ reſponſum ad eã ſpeciẽ pertinere, qua vterq; vicinus cõmuni pariete vti vult in ædificãdo, & ſuis trabibus & tignis pari eodemq́; loco parietis immittendis. quo caſu locus eſſet Mutii ſententiæ. hęc Hotomanus. Speciẽ Goueanus ita exponit: Cùm paries cõmunis aut reficiendus eſſet, aut demoliendus, aut in eum aliquid immittendum, deq́; eo diuidẽdo ageretur, ambigebatur, quemadmodũ fieri diuiſio deberet. Hoc conſtabat, partem eã, quæ in mearum ædium ambitu eſſet, hoc eſt, in mea area, partem, inquam, eſſe meam, cùm ſuperficies cedat ſolo: quærebatur igitur, qui ædium mearum eſſet ambitus. Putat autem ſuggrundis quibuſdam & aquarum diuortiis tectum parietis communis diuiſum fuiſſe. Sed nec ille rem ad intelligendum ſatis explicare videtur Lambino. qui locũ planiſſimũ eſſe, neq; cuiuſquã operã in eo explanãdo deſiderare exiſtimat, ſi, vt ab ipſo reſtitutus eſt, ita legatur. legendum autẽ cenſet: *Quon. P. Scæ. id ſol. eſ. amb. æd. dix. quoad parietis commn. teg. cauſ. tect. proiic. ex quo tecto in eius ædeis, qui protex.* &c.

P. 523. v. 12. *qua fluctus eluderet.*] Legendum, *alluderet*, iampridem viri docti docuerunt. cuius reſtitutæ lectionis laudem Ioã. Paſſeratio tribuit Lãbinus: ſicq; in antiquis libris ſcriptũ eſſe teſtatur Vrſinus. Catull. *Illius ante pedes fluctus ſatis alludebant.* Proper. *Clauſus ab vmbroſo quà alludit pontus Auerno.*

Ibidem verſ. 23. *Itaque in oratoriis artibus.*] Idem Paſſer. *partibus*, emendat, referente Lambino.

Ibid. v. 33. *quam Græci ἐτυμολογίαν vocant, id eſt, verbum ex verbo, veriloquium.*] Frigida hæc Ciceronis interpretatio Iulio Cæſari Scaligero viſa eſt: cùm veritas in oratione ſit, non in

verbis priuis: præterea λόγ𝈣 in hac voce, ſignificet rationē, non autem loquutionem, vt vera ratio potius dicenda ſit. quare & vocis rationem transferre ipſe maluit.

Pag.524.verſ.34. *ſed oratoribus & philoſophis magis, quam vobis.*] Legendum videtur Lambino *ſed oratoribus, & poetis, & philoſ. magis, quàm vobis.* vel voce, *Philoſophis*, deleta, *ſed oratoribus & poetis magis, quàm* &c quanquam iudicium facit eruditorum. Idem tamen non longè infrà, vbi legitur, *In hoc genere oratoribus & philoſophis conceſſum eſt*, minimè dubitat, quin legi debeat, *oratoribus & poetis conceſſum eſt.* quam lectionem, præterquàm quòd eam ratio poſtulat, in manuſcriptis etiã codicibus à ſe repertam teſtificatur.

Pag.525.verſ.33. *Sequitur ſimilitudinem differentia* (vitio, *ſimilitudinum*, excuſum eſt) *rei, maximè cont.*] *rei*, quidam tollunt, librorum vt aiunt auctoritate.

Pag.527.verſ.35. *Hunc metuere.*] Lambino, *Hoc metuere*, quod eſt in manuſcr. rectius videtur.

Pag.529.verſ.6. *ab eo in quo certè ſit, dilig. ſeparandum.*] Lamb. ex antiquis legit, *ab eo à quo certè ſit, dilig. eſt ſepar.*

Ibidem verſ.28. *Cæſa cecidiſſent àbiegnæ ad terram trabes.*] Apud Varronem & Priſcianum legitur, *Cæſa accidiſſet* &c. quo modo, vel quo ex maſcr. edidit Lambinus, *Cæſa cecidiſſet*, ſi legamus, vt eruditis faciendum videtur, *trabes*, recti caſus ſingularis numeri erit, pro *trabs*, quæ vſitata erat veteribus nominis huius poſitio.

Ibidem verſ.29. *Etiam ea, quæ fiunt, partim ſunt ignorata.*] Pluribus explicat totius huius loci ſententiam Goueanus, eaq; ita poſtulante legendum cenſet, *quæ latenter efficit, vt ea, quæ fiunt, partim ſint ignorata* &c. quam eius coniecturam manuſcripto Memmiano vno, alter Briſſonii confirmari ait Lambinus. ipſe tamen mauult, *efficit: vt etiam ea, quæ fiunt, partim ſint ignor.*

Pag.530.verſ.8. *plurimus earum vſus eſt.*] Hæc verba vt aliena ſint veretur Lambinus, cùm à nonnullis vulgatis & manuſcriptis abſint. quod ſi recipimus, poſt, *additum*: duobus punctis diſtinguendum erit, vt pendeant hæc omnia ab illis quæ ſequuntur, *parati eſſe debent.*

Ibidem verſ.9. *vbi verò etiam, vt inter bonos bene agi oportet.*] Legit idem, *vt inter bonos bene agier: in primiſq; in arb.r.v. in quo eſt,*

eſt, Aequius melius &c. deleta voce, *oportet*, quam ab aliquot manuſcriptis abeſſe ait, & hîc, & Epiſt. lib. 7. Epiſt. 12. ad Trebatium, *vbi porro erit illa formula fiduciæ, vt inter bonos bene agier oportet?* Agnoſcit illam tamen eo loco Victorius Caſtig. poſter. etiam ex Medicæo codice optimo. ſic lib. 3. Officior. Nã *quanti verba illa? Vti ne propter te, fidém ve tuam captus fraudatuſve ſiem. Quàm illa aurea? vt inter bonos bene agier oportet, & ſine fraudatione.*

Pag. 532. verſ. 14. *Nam & verberibus torti in igni fatigati.*] Manutius edit, *Nam & verberibus, tormentis, igni fatigati* &c. omnino elegantius. ſicque legi in manuſcriptis quos habuit teſtatur Lambinus.

Ibidem verſ. 22. *vt Stalerio nuper accidit.*] *Staleno*, legi debere, ex ea pro Cluentio admonitus, docuit Turnebus Aduerſ. lib. 20. cap. 5. qui Stalenus ex Iuliano iudicio notior iam eſt in Cicerone verſatis, quàm vt de eo amplius quicquam dici debeat. Agnoſcit &, *Staleno*, Lambinus, verùm ex Manutii excuſorum fide, & quam dixi hiſtoria.

Ibidem verſ. 38. *Deinde rerum, in quibus inſunt quaſi opera diuina quædam.*] Legendum putat Goueanus, *quaſi oracula diuina quædam.* Deos enim per res mutas & inanimes (cuiuſmodi mundus eſt, & eius omnis ornatus) loqui nobiſcum videri, & futura præmonſtrare: quemadmodum eſt in libris de Diuinatione. notari igitur vult diuinandi varia genera, quæ ex iis quæ ſunt in rerum natura ducuntur.

Pag. 534. verſ. 9. *Additur etiam deſcriptio, quam Græci χαρακτῆρα vocant.*] Sic reſtituit Victorius pro eo quod antea legebatur, *catagraphin.* quem ſecuti Manutius & Lambinus.

Pa. 537. verſ. 11. *vt moderatæ.*] *moratæ*, habent Manutiani libri excuſi: quib. mauuſcriptus Lambini vnus adſtipulatur.

IN PARTITIONES ORATORIAS.

Pag. 538. verſ. 29. *Infinitam, quam conſultationem appello: & definitam, quam controuerſiam nomino.*] Legendum arbitratur Lambinus, *Infinitam, quam propoſitum, & conſultationem appello: & definitam, quam controuerſiam, cauſam nomino.* cùm enim in-

ſrà dicat, *Nam eſt in propoſito finis fides, in cauſa & fides & motus,* videtur ei conſentaneum, propoſiti, & cauſæ in ſuperioribus aliquam factam mentionem. quæ cùm nulla exſtet, iis, quæ libri huius initium, & locum illum interiacent, vt nunc quidem leguntur: neque commodiore alio reponi poſſe verba illa videantur, non dubitat quin hoc loco ita vt diximus legi debeat.

P.539. v.18. *tum ex toto, tum ex partibus.*] Hic locus diu multumq; ingenia interpretũ exercuit, cùm conſtans hæc ſit omnium vulgatorũ lectio, & tamẽ bis eadem dici videantur. Singulorũ ſententias referre, neq; noſtri eſt inſtituti, neque quicquam attinet: intactum tamen præterire, licere non puto. Plerique omnes, eſſe hos veros locos: quæ deinceps ſequuntur, initio facto ab illis, *vt definitio, vt contrarium*, ad, *Omnibuſne igitur* &c. non verorum locorum repetitam, ſed quaſi locorũ nouã enumerationem continere exiſtimãt. vt, verbi gratia, cùm ſit vera aliqua definitio, cuius præcepta à dialecticis traduntur; ſit verum aliquod genus, cuiuſmodi ab iiſdem eſſe docetur: ſit præterea quoque aliqua non vera definitio, ſed definitionis duntaxat ſpeciem habens; ſit aliquid, quod, cùm reuera genus non ſit, generis tamen ſimilitudinem quandam referat, idque quod non eſt, eſſe videatur: eadem in cæteris ratio. quæ multis illi exemplis docent. Lambinus hoc totum, *tum ex toto*, &c. vſque ad, *vt definitio*, eſſe alienum putat, è Topicis huc inuectum, delendũque cenſet. M. Antonio Maioragio longè aliud videbatur. putat enim illa, *vt definitio* &c. ab iſtis, *alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum*, apta eſſe, legendaque ſtatim, & continuata oratione. vnam enim eſſe & perpetuam horum ſententiam, nempe, Comparationem omnes ferè ſuperiores locos peragrare: veluti quãdo definitio cum definitione cõparatur, aut contrarium cum contrario, aut ſimile cum ſimili, & ita de reliquis. vt hæc omnia, quæ ab illis, *vt definitio*, deinceps enumerantur, ad vnum Comparationis locum pertineant. quem & hîc & alibi locorum affectorum poſtremũ facit. poni enim aliquando in Comparatione & definitiones, & contraria, & ſimilia, & diſſimilia ceteraque quæ hîc ponuntur, & Ariſtotelẽ & Ciceronem ipſum in Topicis ſatis apertè ſignificare. Quam interpretationẽ ſuam iis etiã Ciceronis

ronis verbis confirmat, quæ in extrema parte horum quos quaſi locos vocant, vel delendos cenſent, ponuntur, *In quibus aut naturæ rerum, aut facultates comparantur.* cùm enim in comparatione definitiones ponuntur, tunc naturas rerum inter ſe comparari: cum autem cõtraria, vel ſimilia, vel cauſſæ adhibentur, tunc comparari facultates.

Pagina 540. verſ. 19. *Nam aut auſcultator eſt modò qui audit.*] Ariſtoteles lib. 1. Rhetor. ἀνάγκη δὲ τὸν ἀκροατὴν ἢ θεωρὸν, ἢ κριτὴν. κριτὴν δὲ, ἢ τῶν γεγενημένων, ἢ τῶν μελλόντων. ἔστι δὲ ὁ μὲν περὶ τῶν μελλόντων κρίνων, οἷον ἐκκλησιαστής. ὁ δὲ περὶ τῶν γεγενημένων, οἷον ὁ δικαστής. ὁ δὲ περὶ τῆς δυνάμεως, οἷον ὁ θεωρός: ὥστε ἐξ ἀνάγκης ἂν εἴη τρία γένη τῶν λόγων τῶν ῥητορικῶν, συμβουλευτικὸν, δικανικὸν, ἐπιδεικτικόν.

P. 541. v. 27. *Natiua ea, quæ ſignificata ſunt ſenſu.*] Quintilian. lib. 8. cap. 3. *Nam cùm ſint eorum alia, vt dicit Cicero, natiua, id eſt, quæ ſignificata ſunt primo ſenſu, alia reperta, quæ ex his facta ſũt*, &c.

Pag. 543. verſ. 15. *Ex oratione, cùm aut defin.*] Et paulò antè, *Ex verbo dilatatur, cùm aut propr.* & hîc, *In verbum autem contrahitur oratio, cùm aut defin.* legendum videtur Lambino, certè ita interpretanda Ciceronis verba.

Ibidem verſ. 31. *quæ eſt germana literaturæ.*] Manutiana editio, *quæ eſt gemina literaturæ.* quam lectionem Lambiniani manuſcripti libri omnes confirmant. geminus eſt, perſimilis; germanus, γνήσιος, verus; hoc notho & adulterino, illud ſingulari propriè, qua hîc notione ſumitur, alieno opponitur.

Pag. 547. verſ. 6. *Aut iure factum depellitur.*] *defenditur*, legendũ contendit Lambinus, cùm ſic ſæpe, illo modo nunquam loquatur Cicero.

Ibidem verſ. 15. *diuiſeras orationis fidem.*] Delet ex manuſcriptorum trium auctoritate vocem, *orationis*, Lambinus, cùm ea præſertim vacet.

Pag. 548. verſ. 7. *&, ſi non omnia confirmando diſputabimus.*] Non dubitat idem, quin hæc multò ſit rectior ſcriptura, quę in tribus veteribus libris reperitur, *&, ſi non omnia diſputando confirmabimus.*

Pag. 549. verſ. 7. *grauia, plena, ſonantia.*] Legit idem, *grandia.* præterquàm enim, inquit, quòd ſentẽtiæ potius graues, quã verba dicuntur, ſic ſuprà etiam locutus eſt, *verba ſonantiora*,

grandiora, leuiora &c. & Bruto Demoſthenem dicit verborum granditatem à Platone ſumpſiſſe.

Ibidem verſ.15. *Hæc igitur in verbis: quibus actio* &c.] Lambinus ex vet. *Hoc igitur eſt in verbis: quibus actio, voce, vultu, & geſtu.*

Ibidem verſ.17. *cauſa erit tenenda, & pro re agenda.*] Non putat hunc locum carere mendo Lambinus: legátque *cauſa erit tenenda, & ponderanda.* Veterum autem codicum variantē ſcripturam hanc profert: alios enim habere ait, *cauſa erit prouidenda,* atque hoc tantùm: alios, *cauſa erit tenenda, & prouidenda:* alios, *cauſa erit ad peragendum ponderanda.*

Ibidem verſ.19. *cùm grauiora ſunt quàm cauſa, diligenter ferè, quid quemque deceat iudicandum eſt.*] Lambini veteres, *cùm grauiora ſunt, quàm cauſa fert, diligenter, quid quenque deceat, iudicandum. Rerum* &c. omnino melius.

Ibidem verſ.39. *odia incitantur, & miſeratio naſcitur.*] Deprauata interpunctione mutata, illisq; *propius, locus agendi,* ex adnotatione natis, deleta quoque voce *periculo,* & ipſa aduentitia, ſic locum reſtituit Lambinus, *& odia concitantur, & miſeratio naſcitur ex iis rebus aut amiſſis, aut amittendis. Nihil eſt enim* &c.

Pag.553.verſ.6. *apto quodam quaſi verborum modo.*] *nodo,* pro; *modo,* ſcribendum cenſet Lambinus, valde probabiliter. vult enim Cicero, quod idem monet, ad extremum ita aptè claudi orationem oportere, vt neque quicquam redundet, neq; quicquam deſideretur. in quo perquàm commodè & conuenienter vox *nodo,* verſatur. coniecturam adiuuat dictio, *apto,* quæ in nodo propriè dicitur.

Pag.554.verſ.4. *graue, inſedatum & turbulentum.*] Lambinus, *graue, non ſedatum, non turbulentum.*

Pag.556.verſ.14. *Eſt etiam quaſi quædam materies ſubiecta honeſtati.*] Eiuſdem libri veteres habent, *materies ſubiecta ſuaſori honeſtas: quæ max.* quam etſi ferri poſſe ipſe non neget, mauult tamen, *materies honeſtatis ſubiecta ſuaſori. quæ max.* &c. quorum vtro modo legas, locus, antehac explicatu difficilis, ſententiam habet minimè obſcuram.

Pagina 558. verſ.39. *aut confecta non ſunt.*] Tollit negationem Hotomanus id poſtulante ſententia. ſic pauló pòſt, *vt quanquam in ipſum iudicium ſæpe dilabantur, tamen ante iudicium*

tractanda

tractanda videantur. nec aliter eſſe in manuſcriptis teſtatur Lambinus.

Pag. 560.v.24. *Maieſtas eſt in imperii atque in omni populi Romani dignitate.*] Quintilianus lib. 7. cap. 4. *imperio,* legit, cetera eodem modo. Lambinus pro, *in omni,* duobus manuſcriptis auctoribus reſtituit, *nominis:* neque dubitat quin ea vera ſit lectio, corrupti autem Ciceronis & Quintiliani codices.

IN LIBRVM DE OPTIMO GENERE ORATORVM.

Pag.568.v.17. DE OPTIMO GENERE ORATORVM.] Cicero Epiſtol. ad Familiares lib. XII. eo qui eſt ad Caſſium & alios, Epiſt. ad Cornificium: *Me ſcito,* inquit, *dum tu abſis, quaſi occaſionem quandam, & licentiam nactum, ſcribere audacius, & cetera quidem fortaſſe, quæ etiam tu concederes: ſed proximè ſcripſi de optimo genere dicendi. in quo ſæpe ſuſpicatus ſum te à iudicio noſtro, ſic ſcilicet vt doctum hominem à non indocto, paulum diſsidere. huic tu libro maximè velim ex animo, ſi minus, gratiæ cauſa ſuffragere. Dicam tuis, vt eum ſi velint deſcribãt, ad teq; mittant. Puto enim etiam ſi rem minus probabis, tamen in iſta ſolitudine, quicquid à me profectum ſit, iocundum tibi fore.* quo ex loco colligit Fuluius Vrſinus, Ciceronem hunc librum, *De optimo genere dicendi,* inſcripſiſſe. quod ei ne fraudi eſſet locum totum adſcripſi, vt de viri docti coniectura facilius cuique ſit iudicare. Ego verius puto, de Oratore qui eſt ad Brutum eſſe illa intelligenda: quem librum à Lepta probari vehementer gaudens, ſe quicquid habuerit iudicii de dicẽdo in illum contuliſſe ſcribit: quemque ad Trebonium mittens, *Oratorem,* inquit, *meum (ſic enim inſcripſi) Sabino tuo commendaui.* Opinor viro erudito ſimilitudine verborum, ea, quæ eſt huius fragmenti tituli (quem nec ipſum Ciceronis eſſe exiſtimo) cum illis, *de optimo genere dicendi,* obiectum eſſe errorem. verùm ad Atticum de eodem Oratore ſuo ſcribens Cicero, *Cùm ſcripſiſſem ad Brutum de optimo genere dicendi,* inquit, &c.

Ibidem v.21. *ac dithyrambici, quod magis eſt tractatum à Latinis.*] Videri poſſit conſultò feciſſe Cicero, vt tam illuſtri loco,

crucem Grammaticis figeret. tantum profectò tumultum horum verborum interpretatio in iſtorum cathedris excitauit, vt maior eſſe haud vllus poſſit. Nam cùm plerique omnes libri in vulgata lectione conſentiant: & ne litera quidem vſquam exſtet eius, qui in Romuli ciuitate dithyrambicum auſus ſit: cùm vix vllum aliud tamen poematis genus Latini intentatum reliquerint: magna eſt profectò ratio, de veritate lectionis, aut Ciceronis errore dubitandi. Impegiſſe in limine M. Tullium, dictu acerbum, creditu difficile eſt; neq; librorum auctoritas temere eſt cuiquam repudianda: & dicendum tamen aliquid eſt, vbi ſilere ſine flagitio non poſſumus. Ne omnes itaque neceſſe ſit, quod veritationis huius ratio non patitur, vnum atque alterum, aut, ſi ii ſatis non ſunt, tertium vel arbitrum, vel interpretē producemus. Vir ingenio & doctrina maximus, in primiſque verecundus Turnebus, receptam lectionem carere mendo exiſtimat: ſed in aliam multo ſententiam, quàm vulgò ſoleat, verba Ciceronis interpretatur. neque enim hæc, *quod magis eſt tractatum*, ad dithyrambici poematis genus refert, ſed generatim ad poema: vultque hoc dicere Ciceronem, multa poematis genera, & exempla proferri poſſe, præſertim cùm poema magis à Latinis tractatum ſit. Etſi tamen eodem ſenſu legi poſſe ſine vitio vt dixi, *quod magis*, fateatur: nihilominus id verius eſſe putat, quod in ſcriptis quibuſdā libris reperiri ait, *quo magis*. qui verò pro, *magis*, hîc, *minus*, ſubſtituunt, illis ſe aſſentiri negat, qui contra omnium librorū auctoritatē id faciant. Quos autem intelligat, præter eùm, quem eius correctionis facit auctorem Lambinus, Romulum Amaſæum, neſcio. Neque tamen Lambino Turnebi ſententia ſatis probatur. videtur enim ei incredibile, hoc dici à Cicerone, poema magis eſſe tractatum à Latinis, quàm orationem: cùm præſertim hoc pugnet cùm iis, quæ initio libri primi Tuſculanarum ab eodem ſcripta ſunt: *Nam cùm apud Græcos antiquiſſimum è doctis ſit genus poetarum (ſiquidem fuit & Heſiodus ante Romam conditam, & Archilochus regnante Romulo) ſerius poeticam nos accepimus*, &c. ſed facilis eſt ad hæc reſponſio. nam ſi Pœnico demum ſecundo bello Muſa ſe in Romuli gentem intulit, verum eſt quod illic dicit Cicero, ſerius Latinos poeticam accepiſſe. nec minus verum eſt tamē,

neque

neque cum illis pugnat, quod hîc dicit, magis eſſe tractatum poema à Latinis quàm proſam orationem. aliud eſt enim dicere, ſeriùs quid cœptum eſſe vſurpari, aliud, cùm id ſemel receptum ſit, in maiore & frequẽtiore vſu, quàm aliud quiduis quod cum hoc contendas, fuiſſe dicere. hoc autem verè de poemate dictum, nemo, opinor, negarit, qui in Latinis litteris paulò ſe longius à vulgo ſeuocarit. vt ſtet adhuc Turnebi ſententia, ſi non grauiore ariete quàm Lambini argumento impellitur. In eadem cauſa eſt Fuluius Vrſinus cum iis, qui, quæ initiò diſcrepare videri diximus, ea quî conciliari poſſint non vident, quare libenter facit, vt cum amico quodam ſuo, quem non nominat, viro doctiſſimo ex veteris libri ſcriptura, ita hunc locum legat: *Poematis enim Tragici, Comici, Epici, Melici, Dithyrambici etiam, ac Iambici, quod magis eſt tractatum à Latinis, &c.*

P.573.v.6. *ad quod iudicium concurſus dicitur è tota Græcia factus eſſe.*] Aeſchines in ea in Cteſiphontem, *ὁρῶ δὲ οὐκ ὀλίγους παρόντας, ἀλλ' ὅσους οὐδεὶς πώποτε μέμνηται πρὸς ἀγῶνα δημόσιον παραγενομένους.*

F I N I S.

Commiſſa vel ommiſſa.

Pag. 234, verſ. 39, poſt *cenſus ſit,* interſere *ſi*; atque ita lege, *cenſus ſit, ſi non ſit* &c. P. 352, in numero paginæ, pro 252, lege vt ſupra. P. 354., quia numerus paginæ in quibuſdam foliis exciderat, repone vt debet. P. 426, v. 10, lege, *tanquam equus.* P. 446, v. 18, leg. *Aberat.* & verſu 20, *ſine conſilio.* P. 495, verſ. 35. leg. *Nihilne.* P. 525, v. 33, lege *ſimilitudinem.* P. 575, verſ. 4 à fine, poſt *poteſt* dele diſtinctionem, ac ſic lege: *recte dici poteſt tamen.* Pag. 576, v. 19, poſt intelligunt repone particulam *ſi*, ac lege *ſine è doctis* &c. P. 637, v. 2 à fine lege *totum.* P. 655, & 656, ſic numerum paginæ corrige.